KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet

„Integrácia marginalizovaných skupín do spoločnosti“

Ružomberok 2011

Zborník bol vydaný s podporou
Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity č. projektu 4/06/2009

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU
Pedagogická fakulta
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
Katedra manažmentu a marketingu
Katedra ekonomiky a cestovného ruchu
a
PAŃSTWOWEJ WYŻSZEJ SZKOŁY ZAWODOWEJ W CHEŁMIE. POLAND
Katedra Pedagogiki

Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet

„Integrácia marginalizovaných skupín do spoločnosti“

Zborník z medzinárodnej koferencie konanej v dňoch
14. a 15. apríla 2011

Ružomberok 2011

Editori: Mgr. Matej Čevan
Mgr. Marián Ambrozy, PhD.
ThDr. PaedDr. Marcel Gallik PhD.

Redakčná rada: prof. Ing. Michal Pružinský, CSc.
PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.
Ing. Jana Janičková, PhD.
Mgr. Marián Ambrozy, PhD.
ThDr. PaedDr. Marcel Gallik PhD.
PhDr. Mgr. Eva Dirgová, PhD.
PhDr. František Drozd, PhD.
ks. dr hab. Piotr Mazur
Ing. PaedDr. Petr Vyhnal, PhD.
PhDr. Jaroslava Bučková
Mgr. Ľudmila Citriaková
Mgr. Matej Čevan
PhDr. Iveta Franzenová

Recenzenti: doc. Ing. Miroslav Hrnčiar, PhD.
prof. Ing. Bohuslava Mihalčová, PhD.
ks. prof. nadzw. dr hab. Marian Stepulak - Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie.

Vedecký redaktor: akad. prof. Ing. Anton Blažej, DrSc., Dr. h. c.
akad. prof. PhDr. Mikuláš Mušinka, DrSc.

Za jazykovú a formálnu úpravu zodpovedajú autori príspevkov

Sadzba a technická spolupráca: Mgr. Matej Čevan

ISBN: 978-80-8084-737-1

Obsah

Integrácia detí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia do spoločnosti
Beáta Akimjaková – Ľudmila Krajčíriková 12

Komunity, marginalizované skupiny a ich charakteristika v manažmente znalostí
Július Alexy- Martin Alexy..... 19

Optimalizácia finančných prostriedkov vynaložených na Rómov v súvislosti s edukáciou
Marián Ambrozy, Andrea Dvorčáková..... 28

Pracovné príležitosti a skúsenosti s uplatnením sa na trhu práce z pohľadu študentov a absolventov vysokých škôl so sluchovým postihnutím.
Vladimíra Beliková, Nina Hrdinová, Linda Ulická 33

Problemy rodzin wychowanków domów dziecka w okresie adaptacji Polski do procesów globalizacji.
Halina Bejger..... 39

Súčasná situácia dlhodobo nezamestnaných na slovenskom trhu práce a ich integrácia do spoločnosti
Slavomíra Bellová, Mária Migrová..... 45

Udržateľný rozvoj – základná rozvojová paradigma 21. storočia
Anton Blažej..... 50

Práca s intaktnou populáciou ako nevyhnutný predpoklad inklúzie ľudí s postihnutím
Barbara Caková 52

Znevýhodnené skupiny v rodine
Matej Čevan 58

Hodnotenie kultúr na linke majorita – minorita
Ladislav Csontos 62

Integrácia azylantov na Slovensku
Tomáš Demočko – Milan Pukančík..... 70

Marginalizované skupiny obyvateľstva ako súčasť majoritného spoločenstva
Eva Dirgová..... 80

Selected aspects of digital inclusion of marginalized Roma communities into the sociecty in itentions of e - learningu a e - governmentu
Boris Hošoff - Gabriela Dováľová..... 86

Rast marginalizovaných skupín na Slovensku 2011
Alžbeta Dufferová..... 98

Marginalizované skupiny z pohľadu študentov Lekárskej fakulty UK v Bratislave v rámci slovenčiny ako cudzieho jazyka
Radoslav Ďurajka 104

Etické nastavenia pre rozvoj sveta v encyklike Caritas in veritate.
Anton Fabian - Martina Drobňáková 108

Solidarność jako wyraz miłości społecznej
Anita Famuła-Jurczak, Piotr Mazur 113

Sociálna práca v službách zachovania autonómie a dôstojnosti seniorov ako marginalizovanej sociálnej skupiny
Iveta Franzenová 116

Starnutie populácie ako činiteľ chudoby a sociálneho vylúčenia
Katarína Gežová 125

Masmédiá v službách kultúrnej revolúcie a problematika menšín
Peter Grečo 133

The phenomenon of marriagelessness. A sign of an institutional crisis of forms of social life or an alternative style in postmodernity?
Ewa Krawczak, Mariusz Gwozda 145

Marginalizované skupiny obyvateľstva na Slovensku a infekčné ochorenia
Vladimír Littva, Ivan Solovič, Katarína Greňová 152

Manažment marginálnych spoločenstiev environmentálnom plánovaní
Marta Halašová 160

Resocializačné centrá ako pomoc závislým klientom integrovať sa späť do spoločnosti
Michaela Hanzlíková, Daniela Štangová 170

Význam a postavenie univerzity tretieho veku v kontexte celoživotného vzdelávania
Marián Hosťovecký - Tímea Zaťková 177

Problémové oblasti Slovenska vo vzťahu ku kvalite zdravia obyvateľstva
Ondrej Hronec – Peter Adamišin - Emília Huttmanová – Marián Ambrozy 186

Vzájomné vzťahy rómskeho etnika a majoritnej populácie
Renáta Hrušková 192

Zdravotná uvedomelosť Rómov na Slovensku
Zuzana Hudáková 203

Aspekty spravodlivosti a ich realizácia v spoločnosti
Jarmila Chovancová 210

Vybrané kontexty marginalizácie rizikovej mládeže

Peter Jusko **215**

Výskumné aktivity na Katedre verejného zdravotníctva Trnavskej univerzity v oblasti zdravia a prístupu k zdravotným službám marginalizovaných skupín so zameraním na migrantov a obyvateľov segregovaných osád.
Daniela Kállayová, Marek Majdan, Luboš Bošák, Alexandra Bražinová, Martin Rusnák 223

O lepszą edukację dla seniorów w dobie globalizacji. Łódzki Uniwersytet Trzeciego Wieku szansą dla osób starszych
Jolanta Karbowniczek 230

Perspektíva integrity Rómskej komunity do znalostnej spoločnosti
Jozef Kašša 238

Interná marginalizácia konfesijnej menšiny
Roman Kečka 249

Sociálna práca s náhradnou rodinou v domácom prostredí
Mária Kerekešová 253

The danger of monoculture identity
Jolanta Kociuba 259

Vybrané sociálne skupiny v spoločnosti
Jana Kollarčiková 263

Možnosti integrácie vybraných skupín rómskeho etnika do spoločnosti
Karel Komárek 272

Sociálne podnikanie – alternatívny nástroj riešenia zamestnanosti marginalizovaných skupín
Gabriela Korimová 283

Historické kontexty marginalizácie Rómov
Vojtech Korim 290

Trh práce a niektoré ekonomické aspekty pomoci marginalizovaným skupinám
Ján Košta 296

Kultúra a kognícia: Kognitívna stimulácia edukačných potrieb žiakov so sociálnym handicapom
Iveta Kovalčíková 307

Rómovia v okrese Poprad optikou výskumu
Michal Kozubík 318

Aktuálne riešenia krízovej situácie Rómov na Slovensku
L. Tongeľ – R. Králik 328

Školstvo a proces integrácie marginalizovaných skupín do spoločnosti
Stanislav Križovský, Jozef Vook 333

Bezpečnosť a poriadok ako základný predpoklad integrácie marginalizovaných skupín do spoločnosti
Marián Mesároš, Stanislav Križovský 342

Kolotoc.sk – prezentácia rómskej hudby na Internete.
Michal Krupička 349

Názor žiakov na integrovanú hodinu telesnej výchovy (Integrácia žiakov so zdravotným oslabením na hodinách telesnej výchovy)
Viera Kúdelová 351

Wychowanie dziecka w rodzine jako forma integracj spolocnej w swietle nauczania Jana Pawla II.
Jerzy Kułaczkowski 357

Strangeness as the source of social exclusion. Introductory dissertation.
Urszula Kusio 361

Vplyv rodiny na vzdelanie a integráciu Rómov
Slavomír Laca 367

Wykluczenie i marginalizacja społeczna w okresie przemian społeczno-polityczno-ekonomicznych
Andrzej Lipczyński 374

Vývoj starostlivosti spoločenstva o ľudí v núdzi Development of community care for people in need
Anton Lisnik 383

Social background of the Roma in Slovakia in relation to their health care
Vladimír Littva, Soňa Hlinková, Imrich Andrási 393

Problem i sens ubóstwa materialnego w dobie globalizacji. Aspekt etyczno-pedagogiczny.
Dr Małgorzata Łobacz 399

Forms of Integration of the Disabled with Local Communities
Danuta Marzec, Wanda Zych 408

Perspektívy interkulturálnej komunikácie v kontexte vzájomnosti, prijatia a úcty
Silvia Malankievičová 414

Wskazówski do pedagogiki rodzinnej w nauczaniu Jana Pawla II
Andrzej Mazan 424

Globalization in Pope John Paul II's teaching.
Piotr Mazur 429

Charakteristika základných princípov a postulátov sociálnej politiky na báze sociálnych dejín
Jaroslav Mazůrek 434

Humanitárna pomoc
Bohuslava Mihalčová – Anna Vistánová 439

Náčrt možností sociálnej inklúzie rómov v etnograficko-religioznom kontexte
Anastazij Momot 446

Ústavnoprávne postavenie minorít v medzivojnovom Československu
Peter Mosný 455

Kultura školy a marginalizovaná skupina žáků náboženské výchovy v České republice
Ludmila Muchová 461

Integrácia Rusínov - Ukrajincov do majoritnej slovenskej spoločnosti v svetle úradných štatistík
Mikuláš Mušinka 469

Integrácia marginalizovaných skupín na hodinách katolíckeho náboženstva
Mária Nagranová 477

Činnosť Komunitných Pracovníkov Zdravotnej Výchovy a Hodnotenie efektivity ich činnosti
O. Herdová, R. Ochaba 483

Multikultúrna a interkultúrna výchova v škole (protipredsudková klíma)
Gabriela Plátková Olejárová 494

Procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie
Augustyn Okoński 500

Środowiskowy Dom Samopomocy, jako forma wsparcia dla osób z niepełnosprawnością psychiczną na przykładzie ŚDS w Sawinie.
Iwona Oleksa, Agata Szabała-Walczuk 508

Deti ohrozené komerčným sexualizovaným násilím v súčasnej spoločnosti
Viera Pallová 515

Problém kriminality mládeže
Ivana Pastvová 522

Model aktivácie marginalizovaných skupín obyvateľstva
Viera Petrášová 528

Multilingválne moderné vzdelávanie marginalizovaných skupín ako cesta od vyčleneného jedinca k euro občanovi.
Marián Petrík; Elena Petríková; Alena Petríková 535

Mediálna stereotypizácia Rómov a jej spoločenské dôsledky
Eva Poláková 543

Masmédia a kriminalita mládeže
Květoň Holcr, Viktor Porada, Eduard Bruna 554

Využitie nákladového controllingu v obci
Michal Pružinský – Jana Brodová 568

Úroveň motorickej docility rómskych žiakov mladšieho školského veku
Emilía Puškašová 577

Somatický a motorický vývin rómskych žiakov v komparácií s nerómskymi
Emilía Puškášová 583

Wykluczenie spoleczne dzieci umieszczonych w systemie opieki zastepczej
Agnieszka Regulska 589

Slovenská národná strana a Národnostný štatút roku 1938
Jaroslava Roguľová 595

Alternatívne pedagogické smery a možnosti ich uplatnenia pri vzdelávaní rómskych žiakov
Tatiana Roháčová 598

Analýza determinantov edukácie Rómov a realizácia multikultúrnej výchovy v Slovenskej republike
Rastislav Rosinský 605

Etnické rozdiely vo vzdelávaní (vybrané výsledky výskumu EDUMIGROM)
Jurina Rusnáková 614

Integrácia občanov so zdravotným postihnutím na trhu práce v okrese Levoča
Oto Sásik 619

Etické, kultúrne a hodnotové aspekty integrácie Rómov do spoločnosti
Silvester Sawicki 628

Predátorské úverovanie ako jeden z dôsledkov finančného vylúčenia (financial exclusion) zraniteľných skupín obyvateľov
Miroslav Sedlák 637

Bariéry kvality života ľudí so zdravotným znevýhodnením
Mária Sedláková 647

Problematika rómskej komunity
Jana Schäfferová 652

The Contemporary Western Culture and the Human Right to Education.
Dr Paweł Skrzydlewski 659

Edukacja a zjawisko globalizacji na świecie
Janusz Skwarek 673

Rizikové faktory rómskych tehotných žien v okrese Partizánske a Topoľčany
Lenka Smatanová 679

Ochranné opatrenia ako účinný prostriedok nápravy marginalizovaných skupín
Svetlana Soľaníková 685

Ekonomická situácia a morálne postoje mládeže na príklade Spišskej diecézy
Ondrej Štefaňak 695

Služba druhým ako efektívna cesta zo závislosti
Mária Šmidová 704

Mladý človek s telesným postihnutím po ukončení vzdelania
Mária Šmidová 708

Vzdelanostná úroveň Rómov ako jeden z prejavov sociálnej exklúzie
Jana Španková 712

Možnosť integrácie marginalizovaných žiakov v triednych kolektívoch
Marianna Šramková 716

Vplyv vzdelanostnej úrovne rómskeho etnika na jeho exklúziu v oblasti zamestnanosti
Jana Štrangfeldová 725

Dôležitosť komunitných centier a ich vplyv na marginalizované rómske komunity
Vladimír Tirpák 734

Systém efektívnych riešení v rámci integrácie odsúdených do spoločnosti
Tatiana Tomčíková 740

Postavenie občianskych právnych poradní a ich význam pre marginalizované skupiny
Martin Turčan – Nadežda Vaculiková 745

Sociálna rozmanitosť a marginalizácia ako pedagogický problém
Katarína Vančíková 751

Manažment a marginalizované skupuny v súčasnosti a v budúcnosti
Peter Varhoľák 758

Fraktální zpusob pojetí integrace marginalizovaných skupín do spoločnosti
Jaroslav Vencálek 768

Sociálna sieť ako výraz heterogénnosti a homogénnosti ľudstva.
Petr Vyhnal 775

Praca socjalna wobec ubóstwa i marginalizacji rodziny
Iwona Wagner 782

Bariery szkolne w opinii wagarujących gimnazjalistów – z doświadczeń kuratora sądowego.
Robert Pelewicz - Paweł Witek 792

Ekonomicko –socoákne bariéry riadneho uplatnenia príslušníkov marginalizovaných skupín v spoločnosti
Žák Silvester - Bugri Štefan 801

Najtypickejšie prejavy osobnosti a správania sociálne narušených jednotlivcov
Ružena Žarnovičanová 804

Význam vzdelávania seniorov v kontexte celoživotného vzdelávania ako možnosť odstraňovania ich marginalizácie v spoločnosti
Tímea Zaťková - Marián Hosťovecký 809

Homiletická činnost ve vztahu ke společenským menšinám a marginalizovaným skupinám
Petr Živný 818

Integrácia detí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia do spoločnosti

Beáta Akimjaková – Ľudmila Krajčíriková

Resume

The article presents actual state of education of children from social disadvantaging environment and noted the possibilities of their integration into society by help of school education.

Key words: social disadvantaging environment, children from social disadvantaging environment, education

Úvod

Pre etnické minority je často charakteristický nízky socio-ekonomický status, ktorý vedie k menej podnetným podmienkam vývinu. Dôsledkom socio-kultúrneho znevýhodnenia a kultúrnej odlišnosti sú aj nižšie učebné výkony žiakov v školách. Cieľom tohto príspevku je charakterizovať dieťa zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia, zamerať sa na vzťah medzi pôsobením rodiny a školy pri výchove dieťaťa zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia, charakterizovať výchovu a vzdelávanie žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia a rómskych žiakov v bežných a špeciálnych základných školách a prezentovať aktivity zamerané na zlepšenie situácie detí a žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia.

Charakteristika dieťaťa zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia

Podľa aktuálneho školského zákona z 22. mája 2008 § 2 písm. p) sa rozumie dieťaťom zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia alebo žiakom zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia dieťa alebo žiak žijúci v prostredí, ktoré vzhľadom na sociálne, rodinné, ekonomické a kultúrne podmienky nedostatočne podnecuje rozvoj mentálnych, vôľových, emocionálnych vlastností dieťaťa alebo žiaka, nepodporuje jeho socializáciu a neposkytuje mu dostatok primeraných podnetov pre rozvoj jeho osobnosti.

Podľa § 107 školského zákona výchova a vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia a žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia sa uskutočňuje v školách podľa tohto zákona s využitím špeciálnych metód a foriem. Pre zabezpečenie výchovy a vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia vytvárajú školy individuálne podmienky, pod ktorými rozumieme: a) vzdelávanie podľa individuálneho vzdelávacieho programu, b) úpravu organizácie výchovy a vzdelávania, c) úpravu prostredia, v ktorom sa výchova a vzdelávanie uskutočňuje, d) využitie špeciálnych metód a foriem výchovy a vzdelávania. Ministerstvo školstva môže poskytnúť zriaďovateľovi príspevok na skvalitnenie podmienok na výchovu a vzdelávanie žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia. Tento sa poskytuje podľa počtu žiakov, ktorým sa poskytuje dotácia na stravu, dotácia na školské potreby alebo dotácia na motivačný príspevok. Príspevok na žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia sa poskytuje žiakom z rodín, ktorých priemerný mesačný príjem z posledných šesť po sebe nasledujúcich mesiacov je najviac vo výške životného minima. Výšku príspevku určuje ministerstvo školstva.

Deti zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia sú často od ranného veku zaťažované starostlivosťou o mladších súrodencov, čím výchova a prenos hodnôt, ale i spôsob správania môže byť neprimeraný ich veku. Prostredie takejto rodiny sa pre deti môže stať vysoko

deprivačným a retardačným činiteľom. Celkovo sú hravé, temperamentné, hlučné, ťažšie sa prispôsobujú školskému poriadku. Taktiež sa horšie sústreďujú na prácu, majú slabú úroveň úmyselnej pozornosti. Vyhovujú im častejšie prestávky, kedy si môžu zakričať, zacvičiť, zaspievať. Pedagógovia dlhodobo pracujúci s rómskymi žiakmi potvrdzujú nevyhnutnosť získania si ich dôvery, a to najmä vytvorením prostredia, v ktorom má dieťa pocit bezpečia a cíti osobný záujem a citovú blízkosť učiteľa (Rigová, 2002). Zvlášť problematický je u týchto detí sociálny vývin, ktorý vo všeobecnosti podmieňujú faktory ako zvyky, obyčaje, tabu a výchova. Výchovné pôsobenie je málo podnetné, nekvalitné, tak zo strany rodiny ako aj ostatného okolia. Keďže výchovne zanedbané dieťa je málo prispôsobivé, sociálna zanedbanosť môže ľahko prerásť do ťažkovychovateľnosti až delikvencie. Na druhej strane má dobrú intuitívnu sociálnu inteligenciu, ktorá mu pomáha zabezpečiť si uspokojovanie často základných „existenčných" potrieb a intuitívne sa orientuje v medziľudských vzťahoch (Rigová, 2002).

Tým, že pribúda viac Rómov s ukončeným aspoň základným vzdelaním, mení sa charakter rómskej rodiny. Ubúda počet pôrodov aj pôrodov prvorodičiek mladších ako osemnásť rokov, klesá počet dojčenskej úmrtnosti. U rómskych detí zriedka pozorujeme neurotické rysy. Nie sú pod tlakom vysokých nárokov ako nerómske deti, je menej tabuizovaných tém, menej vnútorných konfliktov. Rómovia sa radujú z prítomnosti.

Rodina a škola pri výchove dieťaťa zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia

Pri výchove zastávajú nezastupiteľnú úlohu rodičia, ktorí deti motivujú, formujú a ovplyvňujú ich vzťah k vzdelaniu. Viaceré výskumy poukazujú na skutočnosť, že hodnota vzdelania je u Rómov veľmi nízko cenená. Nedostatočná motivácia k vzdelaniu a vzdelávaniu svojich detí je príčinou aj ich školskej neúspešnosti. Tie pri nástupe do školy prichádzajú do prostredia, ktoré je podstatne iné ako ich domáce prostredie. Prinášajú si so sebou svoj jazyk, kultúru, odlišné hodnoty a normy. Správanie, ktorému sa naučili doma je pranierované. Dieťa sa pod týmito okolnosťami cíti neisté a zmätené. Má teda predpoklad vytvoriť si negatívny vzťah k škole i k inštitúciám.

Mladí Rómovia dodnes nepoznajú vzťah medzi vzdelaním, ekonomickým a sociálnym úspechom. Po dlhoročnej namáhavej školskej dochádzke iba zriedka nasleduje hospodárska aktivita jednotlivca v podobe zamestnania. Zmysel vzdelania by mali teda Rómovia vidieť aj v možnosti nájsť si prácu po ukončení štúdia a nebyť závislí od systému štátnej sociálnej podpory. Z toho vyplýva, že jedným z predpokladov úspešnej spolupráce rómskej rodiny a školy je zmena postoja rodiny voči škole a vzdelaniu.

U rómskych detí je príchod do školy často krát veľkým problémom. Odlúčenie od rodiny, súrodencov aj keď len na krátku dobu je pre nich nemysliteľné. Rómske deti sa stále spolu hrajú, neoddeľujú sa je to typické pre ich skupinovú súdržnosť. Snažia sa spoločne prehodnocovať, rozhodovať, pričom posledné slovo má autorita, ktorú predstavuje muž. Nie sú schopný byť sami. V škole napríklad len veľmi ťažko chápu požiadavku učiteľa, aby pracovali samostatne (Říčan, 1998).

Počas školskej dochádzky pozorujeme u nich chronický nedostatok spoľahlivosti, vytrvalosti, disciplíny. Zároveň sú bezprostredné, hlučné, hravé a prítulné. Potrebu telesnej blízkosti môžeme pozorovať od narodenia. Navzájom sa dotýkajú, nevadí im, že sú natlačení v jednej miestnosti či posteli. Dotyk im dodáva silu, istotu a pocit bezpečia.

Výchova a vzdelávanie žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia a rómskych žiakov.

Už od obdobia budovania socializmu možno badať pokusy o priblíženie vzdelanostnej štruktúry rómskej minority k vzdelanostnej štruktúre majoritného obyvateľstva. Podpora

vzdelávania Rómov bola vládnou prioritou v roku 1998, kedy sa v programovom vyhlásení uvádzalo: „Zámerom vlády je smerovať prostriedky na dlhodobý program výchovy a vzdelávania rómskych deti a na podporu zamestnanosti Rómov. Zainteresovať rómsku komunitu na zlepšovanie jej kvality života.“ (Programové vyhlásenie vlády SR, 1998). Snahy pokračovali ďalej a Programové vyhlásenie v roku 2002 uvádzalo: „Vláda bude podporovať predškolskú prípravu detí ako službu rodine, pričom prioritne bude klásť doraz na využívanie predškolskej prípravy pri integrácii rómskej žiackej populácie a iných znevýhodnených skupín. Vlada bude vytvárať podmienky pre vzdelávanie v materinskom jazyku aj pre rusínsku a rómsku menšinu a zároveň zabezpečí zvýšenie kvality výučby štátneho jazyka.“ (Programové vyhlásenie vlády SR, 2002). Nadväzujúcim materiálom projektu Milénium (2001) bola Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych deti a žiakov z roku 2001, ktorý stanovil nasledovné ciele: „zvýšiť počet rómskych deti absolvujúcich predškolskú prípravu od troch rokov veku; dosiahnuť uvedomelosť a zodpovednosť zákonných zástupcov za školskú dochádzku rómskych detí; v novom školskom zákone legislatívne stanoviť nultý ročník v základnej škole a do katalógu pracovných činnosti doplniť funkciu rómskeho asistenta učiteľa; skvalitňovať edukačný proces na základe účinného pedagogického výskumu; zabezpečiť celoživotné vzdelávanie rómskej populácie; skvalitniť spoluprácu s inými rezortmi, inštitúciami štátnej a verejnej správy, s medzinárodnými organizáciami a tretím sektorom“ (Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov, 2001). Kľúčovým analytickým materiálom je vládny materiál predložený a schválený v roku 2003 pod názvom Súčasný stav vo výchove a vzdelávaní rómskych detí a žiakov (Ondrašová a kol., 2003). Ďalším koncepčným materiálom zmeraným na problematiku rómskych deti a žiakov je Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže, vrátané rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania, ktorá bola vládou schválená v roku 2004. Vláda Slovenskej republiky prijala v roku 2008 Štátny vzdelávací program, ktorý umožňuje učiteľom zlepšiť situáciu rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, uplatňovať multikultúrny prístup v edukácii a rešpektovať diferencované edukačné programy školy. So zámerom zlepšenia postavenia Rómov v spoločnosti bola vyhlásená Dekáda začleňovania rómske populácie 2005-2015. Prijalo ju deväť krajín Európy a je podporovaná medzinárodným spoločenstvom.

Vzdelávanie rómskych žiakov sociálne znevýhodňujúceho prostredia v bežných a špeciálnych základných školách.

Proces zaraďovania a preraďovania žiakov v bežných a špeciálnych základných školách je špecifickou témou v problematike vzdelávania rómskych žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia. Môže to byť rozhodujúci moment pri rozhodovaní o získanom vzdelaní žiaka. Pri vstupe žiaka do základnej školy sa zisťuje jeho spôsobilosť pre zaradenie do bežnej školy, prípadne pri vykazovaní známok nezrelosti pre zaškolenie sa uvažuje o odklade jeho školskej dochádzky, zaradení do nultého alebo prípravného ročníka, prípadne do špeciálnej školy. Ak sa u zaškoleného žiaka vyskytujú vzdelávacie ťažkosti, posúdi sa stav problémov, ich príčiny, na základe čoho môže dôjsť k preradeniu žiaka z bežnej školy do špeciálnej, prípadne do iného typu v rámci špeciálnej školy. Schopnosti a spôsobilosti dieťaťa pre zaškolenie v určitom type vzdelávania sa zisťujú prostredníctvom diagnostických vyšetrení – posúdením psychológom, špeciálnym pedagógom, pediatrom, resp. ďalším odborníkom (Salner, 2004). Už v roku 1984 I. Bajo poukázal na to, že objektivita výsledkov rómskych detí v psychodiagnostických testoch je otázna. Pri diagnostickom testovaní rómskych detí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia sa načrtáva dvojaký problém – problém kultúrnej predpojatosti testu a problém rozlíšiť fyziologicky podmienené mentálne

postihnutie a sociálne podmienené zaostávanie vo vývine. Ide predovšetkým o problém ohodnotiť reálny kognitívny potenciál testovaného dieťaťa či žiaka.

Rómske deti prirodzene prechádzajú enkulturáciou v prostredí vlastnej komunity. Jednou z prvých inštitúcií, ktorá má prehlbovať enkulturáciu rómskeho dieťaťa, je škola. Školské prostredie vníma žiakov ako homogénnu sociálnu skupinu, vyznačuje sa prevahou frontálneho vyučovania a neakceptuje jednotlivca ako nositeľa svojskej kultúry. Čím je dieťa kultúrne vzdialenejšie, tým nižšie sú jeho šance na úspech v škole.

Aktivity zamerané na zlepšenie situácie detí a žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia.

Uvádzame viacero aktivít s cieľom pomôcť zlepšiť situáciu deťom a žiakom zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia. Projekt „Reintegrácia sociálne znevýhodnených detí zo špeciálnych škôl do štandardných základných škôl“ vyvinul dve metodiky pre zobjektívnenie posúdenia úrovne rómskych detí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia, a to na posúdenie školskej spôsobilosti detí pri vstupe do primárneho vzdelávania a diferenciálno-diagnostickú testovaciu batériu na vylúčenie mentálneho postihnutia u žiakov zaškolených v špeciálnych základných školách (RR-screening). RR-screening umožňuje posúdenie reálnych poznávacích predpokladov žiaka a rozlíšenie možného sociálneho zostávania a fyziologicky podmieneného zaostávania (Reintegrácia sociálne znevýhodnených detí zo špeciálnych škôl do štandardných základných škôl, 2004).

V roku 2004 vyšiel zborník Rómske deti v slovenskom školstve, ktorého ambíciou bolo zmapovať stav výskumu a dostupnosť poznatkov vo vybraných okruhoch vzdelávania rómskej menšiny na Slovensku. Autori príspevkov spracovali kritiky súčasnej vzdelávacej politiky, problematiku situácie Rómov v slovenskom školstve, informácie o odhadoch skutočného počtu rómskych deti vo vzdelávacom systéme a predpoklady tempa nárastu v najbližších rokoch, aktuálne snahy Štátnej školskej inšpekcie smerom k rómskym deťom, úlohu mimovládnych organizácii pri riešení predmetnej problematiky, analýzu právneho rámca pre riešenie problémov diskriminácie Rómov vo vzdelávacom systéme, analýzu možností využitia opatrení pozitívnej diskriminácie pri riešení charakterizovaných problémov (Salner, 2004). Dostupné údaje poukazujú na nízke zastúpenie rómskych detí v materských školách, čo je v rozpore s názormi odborníkov, ktorí opakovane zdôrazňujú dôležitosť predprimárneho vzdelávania pre zvýšenie školskej úspešnosti rómskych detí. Ďalším problémom je nadmerné zastúpenie rómskych detí v špeciálnych školách pre deti s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia, aj napriek dôkazom, že mnohé deti sú tam neodôvodnene, pretože netrpia mentálnym postihnutím, avšak nie sú schopné uspieť v bežnej základnej škole a školský systém si s touto situáciou nedokáže poradiť inak, než zaradením týchto detí do špeciálnej základnej školy (Salner, 2004).

Projekt „Reintegrácia sociálne znevýhodnených detí zo špeciálnych škôl do štandardných základných škôl“ bol zmeraný na zlepšenie situácie Rómov na Slovensku ako priorita politických kritérií pre vstup Slovenska do Európskej únie. Hlavným cieľom bolo pomôcť vytvoriť lepšie podmienky na vzdelávanie Rómov v rámci školského systému vypracovaním vhodných diagnostických nástrojov umožňujúcim odkryť skutočný potenciál a spôsobilosť rómskych detí pre štúdium na základnej škole. V rámci riešenia projektu boli formulované nasledovné závery a odporúčania: pokračovať v predškolskej príprave rómskych detí v materských školách a zintenzívniť ich prípravu aj v nultých ročníkoch základných škôl, aby ich výkon v testoch školskej spôsobilosti zodpovedal štandardom súčasnej základnej školy; zabezpečiť vyššiu účasť rómskych detí na skríningovom vyšetrení školskej spôsobilosti v čase zápisu do prvých ročníkov základných škôl; nadviazať kontakt s rodinou, pozvať jej členov na otvorené hodiny do materskej školy, ukázať rodičom a príbuzným ako prospievajú

rómske deti, ktoré absolvovali prípravu; vyzdvihovať pozitívne príklady výkonu starších súrodencov (detí zo susedstva alebo zo širšej rodiny) pri dosahovaní pokroku v rozvoji poznatkov, schopností a zručností; využiť prirodzenú súťaživosť rómskych rodín pri podpore výkonov ich detí, a zapájať ich do predškolských prípravných, rozvojových a akceleračných programov; využiť vplyv rómskych asistentov v miestnych rómskych komunitách a zvyšovať tak hodnotu vzdelávania a podiel rodiny na procese vzdelávania; podporovať spoluprácu školy a rodiny; stimulovať deti v rozvoji jemnej motoriky, kreslení, rečovom prejave, osvojovaní si relačných pojmov a riešení praktických úloh; podporovať rozvoj rečových schopností v rómčine ako aj vo vyučovacom jazyku, podporovať sledovanie televíznych programov vhodných pre deti predškolského veku, podporovať vlastnú komunikáciu detí; povzbudzovať deti k samostatnej práci a uskutočňovaniu vlastných rozhodnutí. Nemenej dôležité je rozvíjať výchovný potenciál rómskych matiek, systematicky pracovať s rodinnými príslušníkmi, poskytovať im dlhodobú podporu pri výchove detí; zabezpečiť deťom aspoň základné materiálne a priestorové podmienky pre rozvoj schopností a talentu v obci či v osade; podporovať fakulty vysokých škôl, ktoré v rámci študijných programov ponúkajú orientáciu na oblasť vzdelávania, predikciu a posudzovanie výkonu rómskych detí predškolského a mladšieho školského veku. Riešitelia projektu Phare tiež odporúčajú usporadúvať vzdelávacie aktivity pre učiteľov rómskych žiakov o nových metódach a formách vo vyučovaní žiakov zo zanedbaného sociálneho prostredia; vypracovať adekvátne učebné materiály a pomôcky pre žiakov, najmä z málo podnetného prostredia; znížiť počet žiakov v triedach; zachovať neplnoorganizované školy, ktoré sa nachádzajú v blízkosti rómskych osád/v obciach s vysokou koncentráciou Rómov; poskytnúť školské autobusy pre žiakov zo vzdialených lokalít; získavať rodičov na spoluprácu pri výchove detí, najmä detí v materských školách, prvých ročníkov základných a špeciálnych základných škôl (Reintegrácia sociálne znevýhodnených detí zo špeciálnych škôl do štandardných základných škôl, 2004).

V edukácii rómskych žiakov zohráva významnú úlohu asistent učiteľa, ktorý sa podieľa pomáha vytvárať podmienky nevyhnutné na prekonávanie jazykových, zdravotných a sociálnych bariér dieťaťa. Je vhodné, aby v triedach s vyšším počtom rómskych žiakov pôsobili predovšetkým asistenti učiteľov – Rómovia, ktorých prednosťou je najmä ovládanie rómskeho jazyka a blízky vzťah k rodine žiaka a jeho komunite. Nemenej dôležitý je motivačný faktor, pretože asistent učiteľa býva často vzorom pre rómske deti, pomáha im dosahovať lepšie školské výsledky, čím pozitívne ovplyvňuje ich vzťah k vzdelávaniu Klein, 2009). Samotní učitelia sa prikláňajú k názoru, že osobnými vlastnosťami, schopnosťami a kvalitami môžu rozvíjať a ovplyvňovať vzťahy a postoje svojich žiakov k určitým hodnotám, že môžu byť pre žiakov vzorom, a tým ovplyvňovať ich hodnotový rebríček Krupová, 2009).

Záver

V oblasti edukácie detí žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia badať viaceré pozitíva. Pedagógovia majú vo výchove a vzdelávaní týchto detí pozitívny prístup (Krupová, 2009), niektoré školy spolupracujú s mimovládnymi organizáciami a nadáciami, existujú projekty na získavanie finančných prostriedkov na zabezpečenie didaktických prostriedkov, učitelia špeciálnych škôl si dopĺňajú potrebnú kvalifikáciu vysokoškolským štúdiom, školy zriaďujú nulté a prípravné ročníky pre nezaškolené rómske deti zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia; v procese edukácie, v organizácii voľnočasových aktivít a v komunikácii s rómskymi rodičmi pomáhajú asistenti učiteľa. Potvrdilo sa, že správny pedagogický prístup môže niektorým rómskym žiakom pomôcť dosiahnuť veľmi dobré výsledky (Dluhošová, 2004). Edukačný proces rómskych detí a žiakov

zo sociálne znevýhodňujúceho prostredí môže byť skvalitnený uplatnením nasledovných zásad: Škola by mala úzko spolupracovať s rodinami pri plnom rešpektovaní ich kultúrnej diverzity, a postavenia a role rómskej matky; rómski rodičia by mali nadobudnúť pocit, že sú významnou súčasťou edukácie vlastných detí; prostredníctvom činnosti asistenta učiteľa by mal byť podporovaný intenzívnejší kontakt s školy s rómskou komunitou; prostredníctvom činnosti asistenta učiteľa by mala byť zavádzaná školská sociálna práca do školského edukačného prostredia; v edukácii rómskych žiakov by sa mal uplatňovať multikultúrny prístup, podporovať integrované vzdelávanie rómskych i nerómskych detí s priamou účasťou rodičov oboch etnických skupín; pri zamestnávaní učiteľov a asistentov učiteľov by sa mala uplatňovať pozitívna diskriminácia v prospech príslušníkov rómskeho etnika v procese edukácie rómskych detí; pretože sa ukázalo, že rómski učitelia a rómski asistenti učiteľov predstavujú pre deti pozitívny vzor a u rómskych rodičov vzbudzujú dôveru a tým ich vyššiu úroveň spolupráce; malo by sa podporovať zriaďovanie nultých ročníkov, pretože sa v našom školskom systéme etablovali v posledných piatich rokoch ako efektívna organizačná forma edukácie rómskych detí a žiakov; u rómskych žiakov špeciálnych základných škôl by mala byť realizovaná rediagnostika, ktorá by umožňovala preradenie žiakov do základnej školy, čím by im poskytli v konečnom dôsledku vyššie životné šance a ich uplatnenie v súkromnom i pracovnom živote (Klein, 2009).

Rómske etnikum je špecifické samo o sebe a aj z hľadiska výchovy detí treba k nemu pristupovať iným spôsobom. Je treba poznať dôkladne všetky vplyvy, ktoré pôsobia na dieťa v rómskej rodine. Medzi tie najzákladnejšie patrí to, že dieťa nie je až také dôležité ako dospelý a následne sa mu nedostáva toľko pozornosti vo výchove ako v nerómskych rodinách. Deti majú často narušené rodinné vzťahy, ktoré vedú jeho osobnosť iným smerom z hľadiska budúceho rodičovstva a partnerských vzťahov.

Zoznam bibliografických odkazov:

1. Bajo, I. 1984. Cigánski žiaci v slovenských školách ako psychopedický problém. In Špeciálna pedagogika, 2, 1984, s. 51 – 53.
2. Dluhošová, A. 2004. Rómske deti v školstve z pohľadu školskej inšpekcie. In Salner, A. (ed.) Rómske deti v slovenskom školstve. Bratislava: Slovak Governance Institute, 2004. s. 42 – 54. ISBN 80-89041-81-7
3. Klein, V. 2009. Rómsky žiak ako (môj) pedagogický problém. In Krupová, I., AKimjaková, B. (eds.) Dimenzie a perspektívy rozvoja osobnosti jednotlivca v súčasnej škole II. Ružomberok: PF KU, s. 247 – 270. ISBN 978–80–8084–491–2
4. Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych deti a mládeže, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania. Bratislava: MŠ SR, 2004.
5. Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych deti a žiakov. Bratislava: MŠ SR, 2001.
6. Krupová, I. 2009. Rozvíjanie regionálneho povedomia žiakov 1. stupňa ZŠ so zameraním na využívanie tradičných ľudových remesiel. In Krupová, I., AKimjaková, B. (eds.) Dimenzie a perspektívy rozvoja osobnosti jednotlivca v súčasnej škole II. Ružomberok: PF KU, s. 277-283. ISBN 978–80–8084–491–2
7. Národný program výchovy a vzdelávania Milénium, 2001.
8. Ondrašová, K. a kol. 2003. Súčasný stav vo výchove a vzdelávaní rómskych deti a žiakov. Bratislava: MŠ SR, 2003.
9. Programové vyhlásenie vlády SR, 1998.
10. Programové vyhlásenie vlády SR, 2002.

11. Reintegrácia sociálne znevýhodnených detí zo špeciálnych škôl do štandardných základných škôl. 2004. [online]. Cit. 2.2.2010. Dostupné: <http://home.nextra.sk/vudpap/reintegracia/vychodiska_2.htm>
12. Rigová, S., Maczejková, M.2002. Vzdelávací systém a Rómovia. In: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky 2002.
13. Říčan, P.1998. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5
14. Salner, A. (eds.) Rómske deti v slovenskom školstve. Bratislava: Slovak Governance Institute, 2004. ISBN 80-89041-81-7
15. Školský zákon NR SR č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní.

Kontakt:

PaedDr. Beáta Akimjaková, PhD.
PF KU Ružomberok
Inštitút Juraja Páleša v Levoči
Bottova 15
054 01 Levoča
beata.akimjakova@ku.sk

PhDr. Ľudmila Krajčíriková, PhD.
PF KU Ružomberok
Inštitút Juraja Páleša v Levoči
Bottova 15
54 01 Levoča
ludmila.krajcirikova@ku.sk

Komunity, marginalizované skupiny a ich charakteristika v manažmente znalostí

Július Alexy- Martin Alexy

Resume

Unexpected changes are typical for present reality. They also include new approaches to emotional intelligence. People use it together with their talents for their community – a marginalized group. This paper considers improvement of our spiritual and intellectual abilities, utilization of one's talents for the sake of common activities and interests, as well as for solving the common problems. There is an increase of interest towards knowledge assets, towards new methods of usage of intellectual capital and management in knowledge society.

Key words: knowledge economy, inventions, creativity, knowledge assets, intellectual capital, communication, implementation, talent

Základné črty komunity a ich funkcia

Svojráznosťou komunity je jej orientácia na vyhranený odbor činnosti, ktorému sa členovia komunity venujú, schádzajú a spolupracujú. Vychádzajú z tvorby znalostí v ich dimenziách s dominantou tacitných znalostí. Ich vzájomný vzťah je spojený s doménou vytvárajúcou priority a záujem o spoluprácu, vzájomné vyhľadávanie a priateľské vzťahy. Priateľské vzťahy sú významné, nakoľko pomáhajú vytvoriť dôveru, bez ktorej odovzdávanie najmä tacitných znalostí je nereálne. Podobne i kontakt, najmä osobný, je ťažko realizovateľný. Keď nie je možný osobný kontakt, tak je dnes vhodné ho nahradiť internetom, vnútornou počítačovou sieťou podniku, využívaním webových stránok, e-mailom, telekonferenciou, data warenhouse (dátový sklad) - databáza optimalizovaná pre dotazy, analýzu údajov, tvorbu zostav atď.

Pre dobrý vývoj komunity a jej práce, kde sa vytvárajú nové znalosti, je vytvorenie priateľských vzťahov významné. V komunite sa vytvára vlastný spôsob práce, nástroje, dokumentácia, príbehy, formujú sa mentálne modely, ktoré svojím spôsobom tvoria určitú ochranu, vonkajšiu hranicu komunity. Osoba, ktorá si nevie osvojiť nové znalosti, svojrázne nástroje komunity a najmä nadviazať priateľské vzťahy a dôveru, býva komunitou odmietnutá.

Pre komunity býva charakteristické, že vznikajú prirodzeným spôsobom a účasť v nich je dobrovoľná. Môžu byť zakladané v organizácii úmyselne v rámci prestavby organizačných štruktúr vo vertikálnej členitosti. Členovia sa vyberajú podľa znalostí, účasť v nich je dobrovoľná a pracovníkov nemožno k vstupu donútiť. Vzťahy nie sú hierarchicky usporiadané a prevažne sa samé organizujú.

Prínosy komunít pre organizáciu sa prejavujú vo viacerých činnostiach, ako sú[1]:

- rýchlosť a kvalita rozhodovania,
- skvalitňuje sa inovačný proces,
- zvyšuje sa spolupráca pracovníkov organizácie,
- napomáha manažmentu znalostí,

[1] Mládková, L.: Moderní přístupy k managementu. Tacitní znalost a jak ji řídit. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2005. ISBN 80-7179-310-8, s. 68, 69.

- napomáha investíciám do ľudského kapitálu,
- skvalitňuje učenie sa organizácie,
- zlepšuje využívanie informačných systémov podniku.

Svojrázne sú prínosy komunít pre pracovníkov a pracovné skupiny, ktoré riešia podobné problémové otázky:

- zrýchľujú vzdelávanie, popis a používanie najlepších postupov a metód práce,
- zvyšujú znalostný potenciál pracovnej skupiny, tímu,
- vytvárajú vhodné prostredie pre osvojovanie si znalostí,
- zlepšujú zručnosť pracovníkov pri práci s prostriedkami virtuálnej komunikácie,
- pozitívne pôsobia na vzťah pracovníkov k riziku,
- zvyšuje sa flexibilita pracovných skupín,
- zabezpečuje sa transfer know-how,
- vytvárajú sa príležitosti k zmene a rastu, zvyšuje sa profesionalita pracovníkov.

Osobitne sú prínosy komunít pre jej členov, a to akceleráciou odovzdávania znalostí, vytvára sa kreatívne prostredie a možnosti pre osobný rast a získavanie skúseností. Pritom čo je dôležité, že sa zároveň vytvára príjemné priateľské prostredie.

Z náčrtu komunít vyplýva, že svojou činnosťou plnia funkcie spojené s riešením problémov, ktoré majú väzbu spojenú s doménou komunity, t. j. dôležitým vplyvom v odbore pôsobnosti, ktoré je rozhodujúce pre činnosť subjektu.

Prvou funkciou komunity je hľadať prepojenie expertov s pracovníkmi so záujmom o príslušnú doménu. V praxi to bývajú často ľudia, experti v podobnej alebo príbuznej oblasti ľudskej činnosti. Teda pomocou komunít sa vyhľadávajú pracovníci s určitými orientovanými znalosťami.

Ďalej nastupuje vyhľadávanie a tvorba najlepších postupov a metód práce, nových znalostí progresívnym inováciám. Ide o zvyšovanie znalostnej základne.

Komunita si spravidla vytvára vlastný súbor znalostných aktív, uchováva znalosti a vytvára systém registrácie. Pre organizácie predstavujú komunity správcu určitých typov znalostných aktív.

Vzhľadom na skutočnosť, že komunity vytvárajú inovačné prostredie a majú vplyv na inovačný cyklus, vytvárajú určitú bázu pre strategické plánovanie, poskytujú orientáciu v smere rozvoja.

Prejavuje sa:

- voľbou cieľov, ktoré sa majú v budúcnosti dosiahnuť,
- voľbou prostriedkov hmotných a hodnotových zdrojov, sociálnych, organizačných a ľudských zdrojov na úspešné zabezpečenie vymedzených cieľov, kde výstupy sú vyššie ako vstupy,
- voľbou redukcie rizika a neistôt, prejavujúcich sa v každom rozhodovaní, zameranom na budúcnosť,
- voľbou metód, umožňujúcich uvádzať do súladu plnenie cieľov
- v časovej postupnosti,
- v obsahovom súlade pôsobenia jednotlivých veličín v priestore,
- v miere účinnosti plánovitosti, ktorá je merateľná mierou dosiahnutého zisku.

Typy komunít a ich vzťah k znalostným aktívam

Komunity sa vytvárajú na pracoviskách organizácie, kde sa riešia dlhodobejšie otázky spojené s konkrétnym problémom. Ide o tvorbu komunít s určitým cieľovým zameraním a činnosťou, na ktorú sa komunity prioritne orientujú. V praxi býva široká paleta možností orientácie komunít, ako sú komunity strategické, inovačné, znalostné a ďalšie. Klasifikácia komunít vychádza z ich tvorby, ktorá býva zámerná - formálna a dobrovoľná - neformálna.

Formálne komunity: sú prevažne založené zámerne manažmentom organizácie s doménou, vymedzenými pravidlami a náplňou práce jej členov. Manažéri sledujú vznik i prácu komunity. Členovia sa vyberajú na základe znalostí, odbornej orientácie a pozíciou v organizácii. Členská základňa sa mení s turbulentným procesom a úlohou, ktorú prezentuje každý člen komunity. Na činnosť formálnej komunity dohliada riadiaci výbor s tým, že komunita môže spolupracovať s platenými expertmi zo zdrojov organizácie. Ďalej formálne máva komunita štruktúrovanú agendu i funkcie na čele s manažérom, menovaným organizáciou.

Neformálne komunity: vznikajú prirodzenou cestou a ich členovia majú rovnaké odborné záujmy. V každej organizácii býva viacej týchto komunít a manažéri o nich ani nevedia. Členstvo je dobrovoľné, vzťahy medzi členmi neformálne a činnosť veľmi intenzívna. Členovia sa navzájom rešpektujú, stanovujú pravidlá, normy i zameranie a majú v rámci komunity prirodzenú autoritu. Sami sa organizujú, riadia a kontrolujú svoju činnosť. Mávajú problém so začlenením sa do organizačnej štruktúry organizácie a s prijímaním nových členov.

Vzťah komunít k znalostným aktívam vychádza z orientácie ich prác na vytváranie nových znalostí, prezentujúce znalostné aktíva. Tieto predstavujú nastupujúce nové indikátory, nové schopnosti s implementáciou informačných a komunikačných technológií, databázy, budovanie nových systémov merania výkonnosti. Ďalej nových metód využívania intelektuálneho kapitálu a sledovanie vytvárania finančných hodnôt.

Realizácia merania nehmotných aktív je zložitá a vyžaduje ich monitorovanie. Prakticky ide o systematické zatriedenie explicitných znalostí, spojené s učením sa. Ďalej nadväznosť na učenie sa znalostiam, formovaniu nových názorov s využitím talentu pre nové prístupy, ktoré prezentujú tacitné znalosti.

Komunity pri cielenej koordinácii činnosti z hľadiska potrieb organizácie nachádzajú svoju činnosť v nastúpenej novej ére znalosti a rozsiahlej digitalizácie, ktoré určujú zmeny v organizáciách a riadení podnikov. Rozvojové vlny sa sústreďujú na nasadzovanie modernej techniky, na tradičné procesy, ktoré sa reštrukturalizujú. Modernizácia prebieha na báze techniky a technológie, expertných znalostiach, intelektuálneho kapitálu a rastom pridanej hodnoty.

V kontexte novej ekonomiky a prechodu ekonómie veľkého meradla, ktorá bola funkciou dvoch veličín - objemu a rýchlosti, rozhodujúci bol výťažok hromadnej výroby, sa stáva nový faktor, intelektuálny kapitál. Musíme rešpektovať ovplyvňujúce indikátory novej ekonomiky, ako je globalizácia, informačné a komunikačné technológie, intelektuálny kapitál, znalostná spoločnosť a manažment, ktoré sú vzájomne prepojené spätnými väzbami a súvislosťami. Tieto vzťahy (Truneček, J.)[2] znázorňuje komplexným modelom reality, ktorý je vyjadrený nasledovne:

[2] Truneček, J.: Hledání pozitívních signálů budoucího vývoje. In: Moderní řízení, roč. 36, 2001, č. 5, s. 4 - 7.

Schéma 1

Komplexný model reality

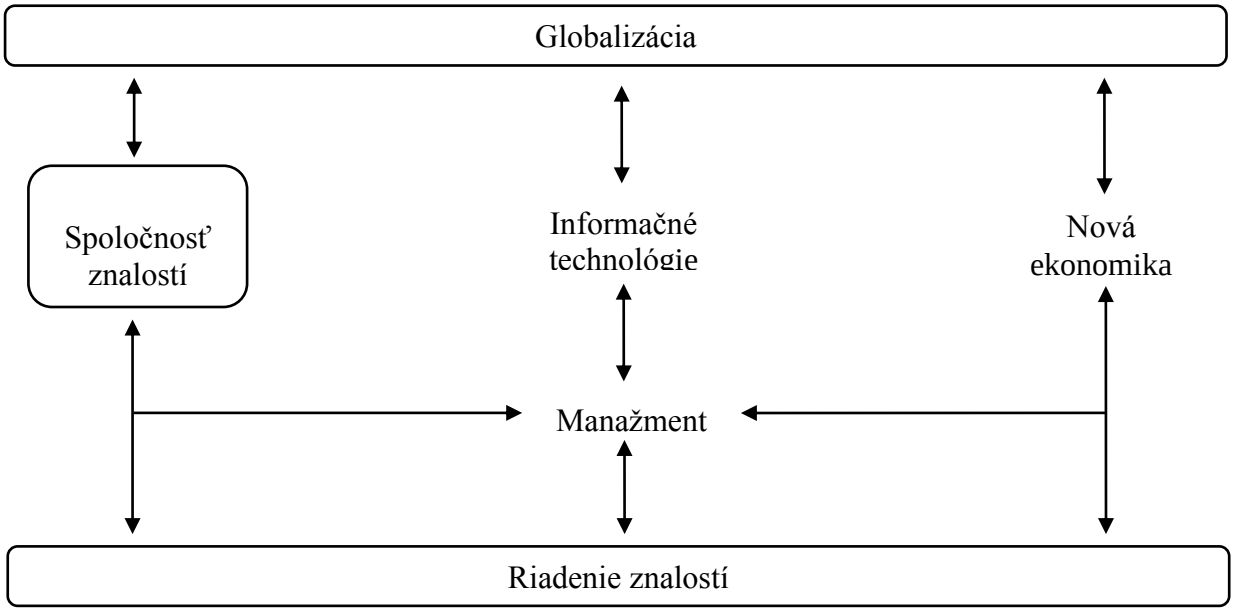

Zdroj: Truneček, J.

Podľa tohto modelu sa predstavuje novo presadzujúci systém finančných, priemyselných a obchodných aktivít, ktorý prináša nové prostredie pre rast a veľké konkurenčné výhody v globálnom meradle. K tomu informačné technológie vytvárajú nové prostredie pre efektívny vývoj a jeho dynamizáciu, pričom hlavnú úlohu tu zohrávajú znalosti. Osobitné prepojenie rôznych druhov znalostí, zvlášť generovanie tacitných znalostí, spojené s tvorbou bohatstva, má rozhodujúci význam. Manažment v znalostnej spoločnosti stojí pred úlohou tieto znalosti riadiť a permanentne zvyšovať produktivitu pracovníkov, ktorí znalosťami disponujú.

Osobitnú úlohu zohráva intelektuálny kapitál, ako akcelerátor tvorby inovácií a skracovania inovačného cyklu, čo býva často doménou komunity. To prináša zmeny do ekonomických úvah a rozhodnutí, a znamená predovšetkým, že:

súčasná súťaž nie je o produktoch, ale o schopnosti prepojovať znalosti,

konkurenčná schopnosť nepredstavuje len kvalitnú prácu so zákazníkom, ale ide o integráciu znalostí do hodnoty tvoriacich systémov,

nastupujú nové trendy i v marketingu. Pokračovať v doterajších stratégiách je riskantné, preto treba vytvárať nové stratégie

Zásady vytvárania komunity

Keď má komunita vytvárať vhodné prostredie pre spoluprácu, musí byť cieľovo orientovaná a v súlade s cieľmi organizácie. Stav prostredia vyžaduje jeho analýzu a poznanie hlavných problémov a príležitostí ich prekonávania. Vhodné je hľadať súvislosti medzi činnosťou komunity a dokumentáciou organizácie, ako sú stratégia organizácie, jej nadväznosť na stratégiu manažmentu znalostí, stav organizačnej štruktúry a popis prostredia. Tu je vhodné poznať a popísať potenciálne ťažkosti, s ktorými sa komunita stretne, ako sú nedostatočná dôvera, nízke zdroje, negatívny vplyv organizačnej štruktúra organizácie na komunitu. Dôležité je, aby členovia komunity poznali dôvody jej založenia.

Ide o identitu pre komunitu, ktorá nadväzuje na jej úlohy. Táto je významná ako pre formálnu, tak i pre neformálnu komunitu, pričom pri jej formulovaní nemožno uplatňovať direktívny prístup.

Prax potvrdzuje, že komunity prinášajú väčšie hodnoty organizácii v prípade, keď netvoria súčasť organizačnej štruktúry. Komunity sa snažia o kontinuitu a existujú pravidlá tak dlho, pokiaľ existuje doména, vyhranený odbor činnosti. Členov je vhodné motivovať vnútornými kritériami organizácie definovaním výkonov a ich plnenia.

Ďalej vystupuje otázka riadenia komunít. Je vhodné, keď medzi členmi komunity a zainteresovanými manažérmi sa objaví osoba s určitou autoritou, ako vodca, ktorého kolektív akceptuje. Vodca, či manažér komunity má byť z kľúčovej skupiny, aby ho členovia rešpektovali. Podľa profilu komunity treba vytvoriť funkcie a nájsť odborne zdatných pracovníkov.

Do popredia sa dostáva špičkový pracovník komunity, v zahraničnej literatúre nazývaný šampión, vrcholový manažér, ktorý pozná potenciál komunity a jej väzby na ciele organizácie. Jeho úlohou je vymedziť styčné body medzi komunitou a organizáciou a legalizovať činnosť a existenciu komunity.

Druhou osobou v komunite býva sponzor, ktorého hlavná úloha spočíva v zapojení činnosti komunity na špecifické programy organizácie, ktoré sú mimo komunity. Vysvetliť úlohy komunity a jej existenciu a úlohu ostatných pracovníkov organizácie. Dohliada na rozvoj komunity a v prípade objavujúceho sa problému má právo zasiahnuť. Osobitne mu patrí úloha zabezpečiť financie a prostriedky k motivácii.

Dôležitú funkciu zastáva líder komunity, ktorý má na starosti vedenie komunity, ktoré je odlišné od riadenia. Prostredníctvom vedenia sa jedinec snaží zámerne pôsobiť na iného jedinca alebo skupinu tak, aby splnili istý cieľ. Ide o aktívny proces, ktorý prebieha ako činnosť. Je charakterizovaný vplyvom, keď vedúci sa snaží ovplyvniť myslenie, presvedčenie a konanie iných.

K ďalším funkciám, ktoré v komunite vystupujú, patrí koordinátor komunity, technológ, knihovník, člen zodpovedný za monitorovanie udalostí, za otázky a odpovede, prípadne ďalší.

Komunikácia a tvorba vzťahov v komunite

Členovia komunity musia komunikovať, vytvárať vzájomné väzby a pôsobenie. Tieto väzby bývajú rozmanité a mnohostranné, a preto je dôležité určiť vhodné komunikačné prostriedky a technológie, ktoré podporujú komunikáciu. K najčastejším uvádzaným prostriedkom a technológiou patria[3]:

webové vyhľadávače - umožňujú pomocou zadania hesla prístup k informačným zdrojom cez internet

document management system (DMS) - je to systém pre správu dokumentov, ktorý zahrnuje automatizované riadenie elektronických dokumentov v priebehu celého ich životného cyklu, od ich vytvorenia, až po ich archiváciu,

intranet - vnútorná počítačová sieť podniku, určená na zdieľanie súborov, využívanie webových stránok, komunikačné a prezentačné účely,

content management system (CMS) - systém pre správu obsahu, ktorý uchováva obsah v databáze oddelene od šablón, na základe ktorých je dokument zobrazovaný,

push technologie - nátlakové, alebo presadzované technológie, ide o software, ktorý automaticky sprostredkováva informácie, ktoré sú relevantné,

databáza často kladených otázok a daných odpovedí (EAQ),

---

[3] Vymětal, J., Diačiková, A., Váchová, M.: Informační a znalostní management v praxi. Praha: Lexis Nexis CZ, 2005, s. 39. ISBN 80-86920-01-1.

groupware - software podporujúci prácu v skupine, hlavne pre geograficky vzdialených užívateľov,

workflow technologie - určené ku koordinácii a sledovaniu aktivít spojených s definovanými procesmi,

data mining (dolovanie údajov) - technológia vyhľadávania, modelovania a prezentácie vopred neznámych informácií alebo znalostí a vzťahov medzi údajmi v rozsiahlych databázach a dátových skladoch,

špecializované znalostné systémy, ktorých súčasťou môžu byť expertné systémy,

e-learning aplikácie - aplikácie podporujúce vzdelávanie pomocou elektronických prostriedkov.

Tiež treba určiť, ako sa budú členovia komunity vzájomne kontaktovať a riešiť problémy. Spôsob komunikácie v komunite je ovplyvnený vytvoreným prostredím, najmä priateľskými vzťahmi. Nové trendy v manažmente zvýrazňujú pozitívne prostredie, ktoré je znásobené v komunite založenej na kontinuálnej spolupráci a interakcii medzi pracovníkmi. Konkrétne má byť pokojné, ústretové, náročné, zaujímavé a rýchle v reakcii na podnety, prinášajúce nové hodnoty.

Vzťahy v komunite vznikajú postupne podľa zbližovania jednotlivých členov komunity a rešpektovania vzťahov pracovníkov k sociálnym podmienkam ich činnosti. Celý proces podľa prof. Mládkovej možno rozdeliť do 7 štádií. Tieto štádia zahrňujú tvorbu vzťahov medzi členmi komunity, ako aj tvorbu vzťahov komunity k materskej organizácii. Tieto štádiá sú nasledujúce:schopnosť nepredstavuje len kvalitnú prácu so zákazníkom, ale ide o integráciu znalostí do hodnoty tvoriacich systémov, nastupujú nové trendy i v marketingu. Pokračovať v doterajších stratégiách je riskantné, preto treba vytvárať nové

1. Tvorba koncepcie komunity.
2. Tvorba väzieb medzi členmi komunity.
3. Osvojenie know-how.
4. Budovanie dôvery.
5. Spolupráca.
6. Tvorba znalostí.
7. Kontinuálne obnovovanie.

V konkrétnej komunite prebiehajú uvedené štádiá v rôznom poradí, alebo i paralelne, v závislosti od vývoja členskej základne komunity.

Najdôležitejšie je štádium tvorby znalostí, keďže tvorí základ zvyšovania poznatkov mentálneho spracovania informácií a zvyšovania úrovne vedomostí. Vychádza zo skúseností, hodnotenia činnosti a formovania individuálnych znalostí, ktoré zahrňujú zručnosť a talent. Prinášajú inovačný potenciál komunite a pozitívnu interakciu medzi členmi. V tomto prebiehajúcom procese je vhodné obmedziť zásahy manažérov a skôr podporovať túto činnosť ako riadiť.

Ďalej vystupuje spolupráca ako dôležitý faktor plnenia spoločných cieľov organizácie a vytvárania podmienok dosahovaním synergického efektu. Ďalej upevňuje spoločný záujem komunity a prináša potrebnú otvorenosť pre odovzdávanie a výmenu narastajúcich znalostí.

Výsledky činnosti komunity

Osvojovanie znalostí predstavuje kľúčový aspekt výsledkov činnosti komunity. Podstatné znalosti si musia osvojiť viacerí pracovníci s cieľom vytvárať vhodné podmienky pre ich využívanie a prínos nových hodnôt. Úlohou manažmentu organizácie je systémovo pôsobiť, aby dosiahnuté znalosti a výsledky komunity boli aplikované v celej organizácii.

Na očakávané výsledky činnosti možno pristupovať z viacerých pohľadov, najmú keď znalosti nie sú vždy považované za kapitál, za zdroj konkurenčnej výhody.

Do úvahy prichádza pohľad:
ekonomický,
technologický,
organizačný,
manažérsko-postupný,
implementačný.

Ekonomický pohľad vnára v súčasnosti otázku rozdielu medzi novou a starou ekonomikou. Vznik novej ekonomiky je podmienený rozvojom informačnej a komunikačnej technológie. Tieto umožňujú relatívne lacný prístup k informáciám a hľadanie ekonomicky výhodnejšieho inovačného procesu.

Technologický pohľad nám umožňuje analyzovať spôsoby, ako je možné použiť informačné technológie pre šírenie znalostí. Ďalej poskytuje infraštruktúru informačnej technológie, a to výpočty, komunikáciu, archivovanie, prezentáciu, uchovanie znalostí, integrované systémy pre podporu výkonnosti a transformáciu znalostí.

Organizačný pohľad podáva charakteristiku znalostného podniku, znalostnej domény, základné kompetencie a hodnotenia znalostí. Dotýka sa organizačných foriem, siete a centra expertízy, úloh a zodpovednosti, ako i organizačného učenia a kooperatívnej kultúry.

Manažérsko-postupný pohľad vymedzuje postupy k zavedeniu manažmentu znalostí v organizácii. Osobitne venuje pozornosť meraniu a hodnoteniu intelektuálneho kapitálu, platovým, prémiovým a motivačným systémom.

Implementačný pohľad sa dotýka aplikácie metód a postupov, ktoré umožňujú dosiahnuť systematické odovzdávanie a prehĺbenie znalostí kompetentných pracovníkov. Ďalej umožňujú dosiahnuť úspešné zavedenie znalostných projektov formulovaním faktorov, ovplyvňujúcich úspech, predpoklady a problémy.

Ekonomický pohľad na výsledky činnosti komunity prináša i požiadavku merať a kvantifikovať výkonných pracovníkov komunity. To preto, že nároky práce na čas, odbornosť a spotrebu duševnej energie narastajú, a je vhodné sledovať, ako svojou činnosťou prispievajú členovia komunity k dosahovaniu výsledkov.

V tejto súvislosti treba sústrediť pozornosť na potrebné investície do znalostných faktorov komunity a s tým spojené náklady. Určitú orientáciu v tomto smere poskytuje trh znalostí, do ktorého sa premieta i výmena znalostí komunity ako súčasť znalostí podniku. V praxi sa vytvorili viaceré metodické prístupy vyčíslovania nákladov a príjmov komunity. Známa je metóda IBM, ktorá rozdeľuje celkové investície do komunity do štyroch kategórií - technologické investície, investície do role - funkcie, investície do činnosti a investície do obsahu.

V určitej modifikácii navrhujeme kalkulačný odpočet celkových nákladov komunity v nasledovnom metodickom členení:

1. Investície do komunitných znalostí organizácie vychádza zo situačnej analýzy, ktorá charakterizuje
proces zhromažďovania znalostí,
stav vnímania dôležitých informačných vstupov,
v akej etape zvyšovania znalostí sa organizácia nachádza,
spotreba pracovného času členov komunity,
platy, spojené s prácou v komunite,
motivácia podporujúca účasť v komunite.

2. Investície do kritických a dôležitých znalostí pre organizáciu, ktoré vychádzajú z aktivít komunity, zamerané na:

informatizáciu organizácie,
osobný kvalifikačný rozvoj a vzdelávanie,
podporu atraktívnych akcií,
kurzy pre vysokokvalifikovaných členov komunity,
výdaje a príspevok na cestovanie,
celkové náklady aktivít.

3. Investície do komunikačných technológií, osobných kontaktov a prenosu informácií. Vyhľadávanie nových informačných zdrojov komunity a vytváranie rovnováhy medzi zmenami a kontinuitou predpokladá:

odstraňovať entropiu a zabezpečovať tok informácií, najmä hodnotový tok,
sústavne sledovať stále, fixné a pamäťové informácie s komunity,
nadväznosť spoločenských informácií a znalostí,
vzájomnú kooperáciu viacerých skupín,
virtuálna privátna sieť,
koncepcia rozšírenia intranetu a internetu - extranet,
náklady počítačových sietí s vyústením do celkových nákladov technológií.

Kvantifikácia vynaložených investičných nákladov do činnosti komunity zahrňuje reorganizáciu prebiehajúcich procesov organizácií v horizontálnej rovine. To umožňuje prekračovať pôvodné organizačné hranice a vzniká nová báza štandardov podnikovej infraštruktúry, kde vystupujú znalosti. Tieto zmeny v komunite nachádzajú svoje nasledovné vyjadrenie:

komunita nevyžaduje hierarchické usporiadanie, alebo vertikálnu integráciu, nakoľko túto nahradzuje vhodná informačná a komunikačná infraštruktúra,
medzi členmi komunity dochádza k efektívnej výmene znalostí a k spoločenskej participácii a na vytváraní výstupov,
dochádza k zoskupeniu vzájomných kľúčových kompetencií jednotlivých členov komunity,
v kvantifikácii vynaložených nákladov na spracovanie znalostí a vytváranie siete znalostí:
náklady na vedenie intelektuálneho kapitálu, ako schopnosti uviesť do nových súvislostí znalosti ako hybnú silu tvorby inovácií,
náklady na tvorbu informačných materiálov,
náklady na usmerňovanie činnosti komunity a na jej reprezentáciu.

Kalkulačný odpočet nákladov komunity vyúsťuje do syntézy celkových nákladov komunity. Náš prieskum ukázal, že štruktúra nákladov v našich podmienkach komunít je v širokom rozpätí:

investície do komunitných znalostí,
zhromažďovanie znalostí, platy, motivácia 44 % - 63 %
informatizácie organizácie, podpora
odborných akcií 21 % - 14 %
investičné náklady do informačných
a komunikačných technológií, prenos
informácií, náklady počítačových sietí 27 % - 16 %
investičné náklady do činnosti a výmeny znalostí 8 % - 7 %

Ďalej štruktúra nákladov vypovedá o nežiaducom rozpätí investičných nákladov do informačných a komunikačných technológií.

Za dôležité prínosy komunity treba predovšetkým považovať rast informovanosti a potenciálu ľudského kapitálu organizácie. Na tento rast nadväzuje prebiehajúca inovatívnosť, ktorá vyplýva zo spolupráce členov komunity cestou znalosti a zvýšenej zručnosti. Zjednodušuje sa prístup k znalostiam, ktoré sú momentálne potrebné. Ďalej vytvára sa možnosť generovať nové znalosti, ktoré sú prínosom pre každého člena komunity a pre organizáciu. Súčasne vystupujú strategické prínosy a výhody, ktoré sú významne spojené s budúcnosťou.

Záver

Prínosy sú spojené s hodnotami vytvorenými komunitou, pričom hodnotu komunít je ťažké merať. Hodnota závisí od subjektívnych kritérií zainteresovaných stránok, ktoré výsledky práce komunity aplikujú. Prakticky každá organizácia má záujem najvhodnejšou formou merať vplyv komunity na výšku nákladov, spojenú s dosiahnutím vyššieho rastu pridanej hodnoty. Ide o kvantifikáciu hodnoty znalostí cez stanovenie ušetrených nákladov, spojenú s dosiahnutím vyššieho rastu pridanej hodnoty. Ide o umožnenie rozvoja talentu do všetkých oblastí činnosti a vytvoriť učenie podľa schopnosti jednotlivého človeka vzhľadom na vlastné duševné možnosti.

Literatúra

1. ALEXY, J.: Trh práce a manažment ľudských zdrojov. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. ISBN 978-80-225-2728-6.
2. ALEXY, J., SIVÁK, R.: Manažment a informačné technológie. Trenčín: NEXUS, s. r. o., 2001. ISBN 80-88914-15-9.
3. MLÁDKOVÁ, Ľ.: Moderní přístupy k managementu. Tacitné znalosti a jak je řídit. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2005. ISPN 80-7179-30-8.
4. NONAKA, I., TAKEUCHI, H.: The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innopvation. 1. vyd. Oxford: Oxford University Press, 1995.
5. PLAVČAN, P.: Vedomostná spoločnosť v SR. Bratislava: MERKURY, s. r. o., 2006. ISBN 80-89143-32-6.
6. TRUNEČEK, J.: Hledání pozitívních signálů budoucího vývoje. In: Moderní řízení, roč. 36, 2001, č. 5. s. 4 - 7.

Príspevok je výstupom projektu VEGA č. 1/0516/10 „Ekonomická a etická solidarita v globalizačnom a krízovom prostredí".

Optimalizácia finančných prostriedkov vynaložených na Rómov v súvislosti s edukáciou

Marián Ambrozy, Andrea Dvorčáková

Аннотация:

Использование формалист-структуралистской Бурбаки математической школы, между прочим, платят равноправие наций с точки зрения предрасположенности к логическому мышлению, которое передается Клода Леви-Стросса. Хотя в Словакии, иногда говорю о контексте Рома и расизма, можно воспринимать проблему следующим образом. Это социальная проблема. Его решение до конца позитивных действий и чрезмерный помощь от социальной помощи сфере образования.

Možno na prvý pohľad diskusie o základoch matematiky nemajú mnoho spoločného s rasistickými a xenofóbnymi teóriami. Interdisciplinárny dialóg prechádza i do uvedenej sféry. Využitie matematiky je ďalekosiahle a jej aplikácia zasiahla i oblasť antropológie. Predtým ako prejdeme k vlastnému zásahu matematiky do antropologického dialógu ozrejmime si základnú problematiku sporov o povahu tejto vedy.

Diskusie, ktoré s vášňou trvajú od prelomu 19. a 20. storočia sú vo vlastnej podstate spormi medzi troma najzákladnejšími pozíciami, intuicionizmom, logicizmom a formalizmom. Isteže, dnešné diskusie sú obohatené o mnohé iné aspekty, napr. nominalizmus kontra realizmus, avšak podstata sporu medzi troma základnými smermi zostáva. V zásade ich možno charakterizovať nasledovne.

Intuicionizmus anticipoval už Henri Poincaré, za jeho vlastného zakladateľa sa pokladá Luitzen Jan E. Brouwer, najvýznamnejšími predstaviteľmi sú Herman Weyl a Arend Heyting. Poincaré hovorieval: „Pravidlá, ktoré je treba pri tom používať, sú tak jemné a presné i okrajové, že ich takmer nemožno vyjadriť slovami: lepšie sa cítia, než formulujú.“[1] V zásade sa to dá chápať ako krédo intuicionizmu. Tento smer matematiku vníma ako obsahovú vedu, ktorá v podstate nemusí byť až tak závislá od jazyka, ale kritériom sú konkrétne objekty a nie logické konštrukcie. Z hľadiska teórie systémov má uvedený smer najvoľnejšie požiadavky. Napríklad pohľad intuicionizmu na prirodzené čísla je taký, že tieto nepotrebujú formálne konštruovanie, logickú projekciu.

Logicizmus sa vyvinul z pokusov rozriešiť isté problémy matematických paradoxov, ako napr. známy paradox holiča (Russellov- Zermelov paradox). Ďalším leitmotívom bola Lullova a Leibnizova myšlienka mathesis universalis. Najvýznamnejšími klasikmi logicizmu sú v značnej miere Gottlob Frege no predovšetkým Bertrand Russell a v dobe písania Printipia Mathematica aj Alfred North Whitehead. Základným stanoviskom je úplná redukcia matematiky na logiku. Každý matematický výrok, každá teoréma matematiky musí byť previediteľná na tautológiu. Matematický kalkul teda patrí do kalkulu logiky.

Tretím zo základných smerov je formalizmus. Jeho hlavným predstaviteľom je David Hilbert. Základom matematického systému je podľa Hilberta konzistentnosť systému a nie potreba prevádzať matematické teorémy na tautológie. Dokázanie konzistentnosti systému úplne postačuje v prípade, ak teorémy sú vyvoditeľné v súlade s logickými pravidlami. Ďalším krokom je úsilie dokázať konzistentnosť axióm a všetkých teorém, čo je pomerne náročné. Snaha vytvoriť tzv. Hilbertov program, t. j. konzistentný, úplný a systémovo dokázateľný súbor obsahujúci všetky matematické odvetvia zlyhala ako je známe vďaka dvom Gödelovým teorémam.

[1] Jedinák, Dušan; *Významné osobnosti matematickej kultúry*, Trnava, 2002, ISBN 80-89074-18-9, s. 56

Špecifické stanovisko v matematike reprezentuje skupina nazvaná bourbakisti podľa legendárneho generála Nicolasa Bourbakiho, ktorý bojoval vo vojne za nezávislosť Grécka počiatkom 19. storočia. Bourbakisti ako takí pretraktujú v zásade formalistický prístup, avšak s istými špecifikami. Ako základ pre matematiku používajú teóriu množín, pričom postupujú úplne formalisticky, v snahe vychádzať z axióm a vypracovať konzistentný systém. Uvedomenie si platnosti záverov teorém Kurta Gödela zároveň núti bourbakistov rešpektovať nemožnosť rehabilitovať Hilbertov program. Pojem štruktúry prvotne rozvíjali matematici tejto skupiny predovšetkým v oblasti štruktúry grupy, rozvíjajúc prácu predčasne zosnulého Evarista Galoisa. „Bourbaki tejto myšlienke štruktúry grupy prisúdil veľkú dôležitosť. Vnútorná povaha grupy- úplne nezávisle na tom, kde sa vzala, ak sa týka trojuholníkov, čísel alebo riešenia rovníc, to je štruktúra, kľúčový element, na ktorý sa Bourbaki zameral.“[2] Vlastné prepojenie na fundament teórie množín sa však stalo Achillovou pätou bourbakistickej matematiky. Napriek tomu škola zaznamenala mnohé úspechy svetového kalibru.

Podstatné je, že bourbakistickí matematici dosiahli významné interdisciplinárne prepojenia, okrem iného i s filozofiou, kde predovšetkým symbiózou matematiky a filozofie vznikol smer štrukturalizmus. Významnú úlohu pritom zohral filozof a antropológ Claude Levi- Strauss. Práve on prepojil antropológiu a matematiku. Kultúrny antropológ a filozof Levi Strauss totiž objavil veľmi zaujímavý fenomén, ktorý úplne falzifikoval závery iného kultúrneho antropológa Luciena Levy- Bruhla. Samotný Levi-Bruhl zastával stanovisko, že národy sa delia na prírodné a kultúrne. Ich delenie nie je ničím umelým, naopak prírodné národy podľa jeho teórie nemajú vyvinutý zmysel pre abstraktné myslenie, proste principiálne nie sú schopné na abstraktnej rovine previesť logický úsudok. Nazdávame sa, že Levi-Strauss úplne tieto závery falzifikoval. Objavil u austrálskych domorodých kmeňov zaujímavý fakt. Najprv si nedokázal vysvetliť, prečo si ľudia z určitých skupín kmeňov mohli brať iba niektorých potenciálnych partnerov. Záhadu nemohol odhaliť sám, pomohli mu matematici-bourbakisti. Spoločenská skúsenosť všetkých kultúr, nezávisle od stupňa rozvoja bez výhrad akceptovala zákaz incestu, implicitne obsahujúc jeho negatívne biologické konzekvencie. Austrálsky kmeň, počtom neveľký vypracoval algoritmus, pomocou ktorého sa podarilo vymyslieť postupnosť, aby sa utvárali manželstvá s čo najmenším stupňom príbuznosti. Potreba takého pravidla súvisela s relatívne málopočetnou základňou kmeňa. Nešlo by o to, že takéto pravidlo bolo vymyslené. Levi- Strauss však nevedel tento pre neho zložitý algoritmus odhaliť.

Pomoc prišla v podobe Andrého Weila, čelného predstaviteľa bourbakistov. Práve Weil prevzal problém cez teóriu štruktúr a vyriešil ho aplikovaním štruktúry grupy. „Čo bolo veľmi zložitou situáciou v reálnom svete, bolo brilantne vyriešené použitím abstraktných algebraických pokusov.“[3] Podstata neočakávanosti tohto faktu nespočíva v jestvovaní nejakého algoritmu, ani v rešpektovaní a uznávaní jedného zo základných univerzálnych rodových princípov. Zarážajúce je práve použitie takého zložitého algoritmu, ktorý v podstate objavil Evariste Galois, geniálny francúzsky matematik roku 1830. Prírodné národy pôvodnej Austrálie o prepojení na európsku alebo svetovú matematiku nemohli ani snívať. Jestvovalo jediné stanovisko, že sa jednalo o ich pôvodné použitie. Tento záver definitívne pochoval myšlienku Levi-Bruhla o úplnej neschopnosti prírodných národov abstraktne logicky uvažovať. Delenie národov podľa apriórne daných schopností a neschopností tak dostalo ranu v podobe falzifikovania ukážkovým kontrapríkladom. Ukázalo sa, že prírodné národy sú schopné značne zložitých logických abstrakcií.

Obdobne neplatia ani závery diela Arthura Gobineaua Pojednanie o nerovnosti ľudských rás. Ľudský rod si je rovný a akékoľvek propozície o jeho nerovnosti nie sú vedecky ani

---

[2] Aczel, Amir, D.; *Umělec a matematik*, Praha, 2008, ISBN 978-80-200-1683-6, s. 91

[3] Aczel, Amir, D.; *Umělec a matematik*, Praha, 2008, ISBN 978-80-200-1683-6, s. 121

filozoficky vôbec podložené. Rasizmus a eugenika založená na psychologických, psychiatrických, antropologických, biologických, etnografických, lingvistických či iných teóriách jednoducho v serióznych diskusiách postrádajú argumenty.

Vlastný fenomén rasizmu je v Slovenskom kontexte azda pripomínaný iba v kontexte slovenských Rómov. Pravda, skutočný rasizmus tvorí len nepatrné stopové prvky a skôr je javom, ktorý je vyfabrikovaný médiami. Na moc a neobjektívnosť mediálneho diskurzu (a iných diskurzov) upozornil už Michel Foucault. Vlastný rómsky problém v kontexte Slovenska nie je rasovej povahy. Jedná sa o sociologický a sociálny problém.

Rómska problematika, patrila v nedávnej minulosti a patrí aj v súčasnosti k najdiskutovanejším sociálnym témam na Slovensku. Pokiaľ ide o národnostnú štruktúru obyvateľov, tak Slovensko je mnohonárodným štátom. Popri slovenskej majorite majú podiel na populácii Slovenska aj národné menšiny a etnické skupiny, pričom rómska menšina patrí medzi najväčšie. Podľa odhadov žije na Slovensku viac ako päťstotisíc Rómov, s najvyššou koncentráciou rómskej komunity najmä na východe a juhu krajiny. Rómska komunita je zároveň aj najväčšou európskou menšinou, ktorú sužuje marginalizácia, núdza a sociálne vylúčenie.

Jedným zo základných rysov slovenského rómskeho problému je jestvovanie pozitívnej diskriminácie zo strany štátu. Keďže väčšina rómskeho obyvateľstva patrí k nižším a často najnižším sociálnym vrstvám, približne od tzv. ľudovodemokratického zriadenia jestvuje názor hľadieť na Rómov ako na občanov, ktorí vo väčšine potrebujú aktívnu pomoc zo strany majoritnej spoločnosti. Práve pohľad skupiny vyžadujúcej pomoc evokoval isté drastické zásahy do tradičnej rómskej spoločnosti, ktoré azda vyvrcholili zákonom z r. 1956, ktorý definitívne zakázal na území Československa Rómom kočovať. Skoršie legislatívne nariadenia dokázali ešte Rómovia obísť.

V médiách sa pomerne často hovorí o riešení tzv. rómskej otázky. Slovenské osady navštevujú európski komisári a zástupcovia Generálneho riaditeľstva EK pre regionálnu politiku a dávajú ponaučenia Slovákom, ako sa o túto menšinu postarať. Treba si však uvedomiť, že neutešený stav, ktorý panuje v jednotlivých osadách, resp. v oblastiach, ktoré sú obývané Rómami, je odrazom kvality ich duševného života. Je odrazom ich vzťahu k životu, k hodnotám i k spoločnosti.

Rómske obyvateľstvo sa považuje za vidiecke. Približne 80 percent Rómov žije mimo miest, najčastejšie v osadách. Antalová vo svojej publikácii uvádza, že z celkového počtu 591 osád je napr. 67 situovaných mimo obcí a 175 sa rozprestiera na ich okraji. Množstvo osád nemá prístupové cesty, nie je v nich zdroj pitnej vody, či pouličné osvetlenie alebo kanalizácia. (Antalová, 2001) Ak si uvedomíme tieto (základné) nedostatky, tak si môžeme utvoriť predstavu o tom, ako na tento obraz života slovenských Rómov budú reagovať pozorovatelia z EK. Ale títo zabúdajú, resp. nevedia o tom, že množstvo z týchto osád je vybudovaných „na čierno“, na cudzích pozemkoch, bez povolenia. Množstvo Rómov sa nevie, resp. nechce, prispôsobiť životu spoločnosti. Skutočná príčina nedôstojného života Rómov v osadách tkvie v ich vnútri, v kvalite vnútorného života tejto skupiny obyvateľstva. Všetky snahy o nápravu obmedzujúce sa iba na vonkajšie a hmotné hľadisko, budú vždy iba niečím dielčim, nedokonalým a neschopným priniesť uspokojivé výsledky. Hlavnou príčinou všetkých závažných problémov, ktoré sa viažu k rómskej menšine na Slovensku, je teda najmä ich segregácia a neschopnosť začleniť sa do spoločnosti.

Domnievame sa, že vlastná pozitivna diskriminácia Rómov absolútne nerieši situáciu, práve naopak, robí ju čoraz vypuklejšou. Mrhanie štátnych i európskych finančných prostriedkov na zvýšené sociálne požadavky oproti majoritnému obyvatelstvu pokladáme za škodu celej spoločnosti. Nejde len o trestuhodné plané utrácanie financií v dobe krízy.

Namiesto skupín, ktoré by využitím jednorázovej pomoci dokázali presadnúť na sebestačný spôsob života vlastne vytvárame skupiny, ktoré si čoraz častejšie zvykajú profitovať z výhod, často veľmi neoprávnených, ktoré im dáva majoritná spoločnosť. Pozitívna diskriminácia, napríklad len vo forme výstavby nových bytových jednotiek, namiesto skromných obydlí osád absolútne nerieši situáciu, naopak robí z tejto sociálnej skupiny príživníkov, žijúcich na náklady majoritnej spoločnosti. Absolútne to protirečí princípu spravodlivosti, nech ju berieme ako rozdeľovaciu spravodlivosť u Aristotela, ako danie každému čo mu patrí u Platóna alebo skrze teliu spravedlivosti J. Rawlsa. Taktiež to protirečí jednému zo základných princípov sociálnej náuky Církvi, princípu subsidiarity.

Rómsky problém nie je problém rasový, pretože rasizmus ako teoretický konstrukt nemá reálny základ, nemá odpodstatnenie a postráda argumenty. Tento sociálny problém je riešiteľný pomocou pozdvihnutia etnika. Vlastné pozdvihnutie romského etnika je možné jedinou cestou- prostredníctvom vzdelania. Začiatok 21. storočia sa nie bez príčiny označuje ako doba znalostnej ekonomiky. Prechod z klasických troch výrobných faktorov ekonomiky, práca, pôda a kapitál na vnímanie dôležitého implementu znalostí nastal už skôr. Ako uvádza Milan Droppa, „problém výchovy a vzdelávania má vplyv na sociálno- ekonomické prognózy z 2. polovice 20. storočia. Ako súčasť základných ľudských práv boli postuláty vzdelávania rozložené po celom svete.“[4] Prirodzene, vzdelanie akejkoľvek proveniencie dokáže urobiť potenciálne produktívneho človeka. Prečo pri pretraktovaní vzdelávania nevyužiť prirodzené danosti Rómov na umenie, hudbu, kováčstvo. Domnievame sa, že ak jestvuje cesta pozdvihnutia Rómov, cesta riešenia romského problému, je to cesta orientovať pomoc majoritního obyvatelstva na vzdelávanie Rómov a upustiť od prílišného prekacentovania na sociálnu pomoc.

Myslíme si, že doterajšia cesta pozitívnej diskriminácie a sociálnej pomoci nie je správnou cestou pomoci Rómom, ale naopak, vychováva z Rómov príživníkov na majoritnom obyvateľstve. Princíp pozdvihnutia cez vzdelanie predsa musí pozitívne vnímať i nepočetná vrstva rómskej inteligencie. Avšak musí to byť radikálna snaha častokrát siahajúca po netradičných riešeniach. V tejto súvislosti súhlasíme s názorom prof. Júliusa Alexyho, ktorý pokladá za správny internátny model vzdelávania, najmä u mladej a najmladšej generácie, kvôli marginalizovaniu škodlivých vplyvov mnohých dnešných rómskych komunít na mladú a najmladšiu generáciu. Takto mladí Rómovia dosiahnu nové, potrebné návyky a vedomosti.

Domnievame sa, že potencia väčšiny Rómov stať sa plnohodnotnými produktívnymi členmi spoločnosti je naozaj vysoká. Je na zodpovedných členoch majoritnej spoločnosti a na aktívnej rómskej inteligencii, aby sa neopakovali chyby minulosti, vytvárajúce z Rómov obyvateľov, ktorí a priori očakávajú sociálnu pomoc od majority, ale aby urobili všetko pre to, aby sa Rómom umožnil progres cez vzdelanie, sú predsa plnohodnotne schopní ho prijať.

Použitá literatúra:

1. Antalová, I.: Postavenie Rómskej minority na Slovensku. In: Koganová, V. a kol. (2001): Ľudské práva a slobody v demokratickej spoločnosti. Bratislava, Ekonóm.
2. Aczel, Amir, D.; Umělec a matematik, Praha, 2008, ISBN 978-80-200-1683-6
3. Dostál, O. (2002): Národnostné menšiny. In: Kollár, M. - Mesežnikov, G. (ed.): Slovensko 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava.

4 Droppa, Milan; Education as an essential phenomenon of constant development in Poprad region, In: Vysoká škola jako facilitátor rozvoje společnosti a regionu, Kunovice, 2008, ISBN 897-80-7314-133-2, s. 93

4. Droppa, Milan; Education as an essential phenomenon of constant development in Poprad region, In: Vysoká škola jako facilitátor rozvoje společnosti a regionu, Kunovice, 2008, ISBN 897-80-7314-133-2
5. Jedinák, Dušan; Významné osobnosti matematickej kultúry, Trnava, 2002, ISBN 80-89074-18-9

Kontakt:

Bc. Andrea Dvorčáková
Pedagogická fakulta
Univerzita Komenského
Bratislava

Mgr. Marián Ambrozy, PhD.
Katedra filozofie
Inštitút filozofie a etiky
Prešovská univerzita Prešov

Pracovné príležitosti a skúsenosti s uplatnením sa na trhu práce z pohľadu študentov a absolventov vysokých škôl so sluchovým postihnutím.

Vladimíra Beliková, Nina Hrdinová, Linda Ulická

1. ÚVOD

"Najlepší spôsob integrácie do spoločnosti je práca, ktorá dáva človeku status, dôstojnosť, zamestnancovi so zdravotným postihnutím umožňuje žiť naplno a nezávisle s primeraným príjmom."

Wallis Goelen

„Právo na zdravie je základným atribútom a predpokladom kvality života každého z nás. Avšak nie všetci a nie rovnako máme v živote šancu naplniť tieto základné atribúty. Poškodenie sluchu je postihnutie, ktoré je voľným okom neviditeľné a preto vytvára predstavu, že sme zdraví. My, sluchovo postihnutí sme znevýhodnení vo vzťahu s intaktnou populáciou nielen z hľadiska nášho postihnutia, ale najmä z hľadiska sociálnych dôsledkov, ktoré sluchové postihnutie prináša. Jestvujúce bariéry v komunikácii majú negatívny dopad na charakter vzájomných interakcií, vyvolávajú komunikačnú depriváciu a sociálne obmedzenia v našom živote. Daná sociálna špecifickosť sa dotýka nielen zdravotného stavu, ale i psychického vývinu, edukácie, komunikácie, a najmä sociálnej integrácie, ktorá je v produktívnom veku človeka determinovaná jeho aktívnym uplatnením sa na trhu práce“ (nepočujúca študentka).

Podľa dostupných informácií žije na Slovensku približne 350 tisíc občanov (toho 150 tisíc detí a 200 tisíc dospelých) so sluchovým postihnutím, čo predstavuje zhruba 4% populácie. Predpokladá sa, že počet nezamestnaných sluchovo postihnutých sa pohybuje okolo čísla 20 tisíc[1]. Úspešnosť získania plnohodnotného zamestnania závisí od jeho správnej voľby. Možnosť osôb so sluchovým postihnutím voliť si svoje budúce povolanie, je však značne obmedzená handicapom vyplývajúcim z ich zdravotného postihnutia.

Sluchové postihnutie podľa D. Tarcsiovej[2] chápeme ako poškodenie sluchového analyzátora v niektorej jeho časti, ktorá má za následok zníženú alebo úplne stratenú schopnosť vnímať okolité zvuky a reč. Definície sluchového postihnutia však môžeme ponímať v dvoch rovinách: na základe lekárskeho a sociálneho modelu. Lekársky model rozumie pod sluchovým postihnutím narušenú schopnosť vnímať zvuk. Podľa stupňa sluchového postihnutia rozlišuje autorka: čiastočnú stratu sluchu - "nedoslýchavosť", ktorú ďalej delí na ľahkú (sluchový prah 41-50 dB) - jedinec počuje nad šesť metrov od zdroja zvuku.

Podstatné sú výhodné akustické podmienky), strednú (sluchový prah 51-60 dB) - osoba počuje od 4 – 6 metrov od zdroja v akusticky výhodných podmienkach) a ťažkú (sluchový prah 71-80dB) – postihnutý počuje výberovo pod dva metre od zdroja zvuku). Druhým stupňom sluchového postihnutia sú "zvyšky sluchu", kde človek počuje iba len niektoré zosilnené slová (sluchový prah je v oblasti 81-90 dB). Úplná strata sluchu sa nazýva "hluchota". Postihnutie je v tomto prípade také rozsiahle, že sluchová funkcia nepostačuje pre styk s okolitým prostredím. Rozlišujeme a.) praktickú hluchotu, kedy postihnutý počuje len

---

1 Základné údaje o sluchovo postihnutých - krátka SWOT ANALÝZA STAVU SP. 2007. [online]. 2007. http://www.eucho.sk/news.aspx?show=all (3.3. 2011)

2 TARCSIOVÁ, D. a kol. 2001. *Rukoväť tlmočníkov posunkovej reči I.* Bratislava: ATLPRENES, 2001. 125 s. ISBN 80-968584-3-2

niektoré zvuky pri zosilnení nad 91 dB a nie je schopný bez odbornej starostlivosti naučiť sa počuť zvuky ľudskej reči (sluchový prah v oblasti nad 91 dB) a b.) absolútnu hluchotu, kedy osoba vôbec nereaguje na sluchové podnety (asi 2% populácie sluchovo postihnutých). Sociálny model poukazuje na fakt existencie intaktného sveta, ktorý sluchovo postihnutú osobu vyčleňuje z tohto sveta. Práve nedostatok schopnosti intaktných porozumieť im a komunikovať s nimi, vyvoláva ich podstatné znevýhodnenie, ktoré priamo iniciuje sociálne dôsledky sluchového postihnutia v podobe vylúčenia a marginalizácie.

Podľa Tarcsiovej[3] primárnym problémom nie je ani tak samotné poškodenie sluchu, ako jeho dôsledky, ktoré sa viažu na možnosť osvojenia si hovoreného jazyka, vzdelávania, pracovného a spoločenského uplatnenia. Sluchovo postihnutí, ktorí sú nezamestnaní, alebo nemajú zodpovedajúcu prácu, pociťujú od spolupracovníkov stres a sociálnu izoláciu. Viac ústretový prístup a ústretové praktiky od zamestnávateľa by odstránili mnoho bariér a prispeli by k zamestnaniu sluchovo postihnutých[4]. Dôvody sociálnej exklúzie osôb so sluchovým postihnutím vidí Európska kultúrna spoločnosť [5] v limitovanej schopnosti získavania vedomostí a informácií, ako aj zle nastavenom systéme odborného vzdelávania, absentujúcom prístupe k ďalšiemu, celoživotnému vzdelávaniu sa, nadstavbovej a vyššej špecializovanej odbornej príprave pre povolania na vysokých školách, ktoré kopírujú aktuálne potreby moderného trhu práce, a ktorých zvládnutie by sluchovo postihnutých zrovnoprávňovalo na trhu práce, zvyšovalo možnosti ich uplatnenia sa a eliminovalo reálne ohrozenia sociálnej exklúzie.

O právach osôb so zdravotným postihnutím všeobecne pojednáva niekoľko medzinárodných dokumentov, ako: „Európska sociálna charta“, „Štandardné pravidlá na vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím“, „Madridská deklarácia“, „Charta pre tretie tisícročie“, „Pekinská deklarácia o právach zdravotne postihnutých ľudí v novom storočí“, „Národný program rozvoja životných podmienok občanov so zdravotným postihnutím vo všetkých oblastiach života“, „Konvencia práv osôb so zdravotným postihnutím“. Tieto dokumenty vyzývajú zamestnávateľov, aby prejavili väčšiu snahu pri zaraďovaní zdravotne postihnutých osôb do svojich pracovných tímov a pri ich ochrane i podpore. Svoje výrobky a služby navrhovali spôsobom, ktorý by zaručil ich prístupnosť i pre zdravotne postihnuté osoby.

Ich všeobecným cieľom je vytváranie rovnakých príležitostí a integrácia občanov so zdravotným postihnutím do života spoločnosti. Konkrétne, "Národný program" je systémovým krokom, smerujúcim k vytvoreniu procesu postupného, koncepčného riešenia všetkých závažných problémov života občanov so zdravotným postihnutím, vrátane vytvárania podmienok pre prevenciu vzniku zdravotného postihnutia, včasnú diagnostiku a terapiu, evidenciu a primerané začleňovanie do spoločenského a pracovného prostredia[6].

Výsledky štatistických prieskumov, vyplývajúce z dokumentu Eurostat[7] naznačujú, že ľudia so zdravotným postihnutím sú dva až trikrát častejšie nezamestnaní ako bežná

---

[3] TARCSIOVÁ, D. a kol. 1998. Ľudské práva z hľadiska potrieb občanov so sluchovým postihnutím. In: Ľudské práva a občania so zdravotným postihnutím. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Koordinačný výbor pre otázky zdravotne postihnutých občanov SR a Slovenská humanitná rada, 1998.

[4] ROBERTSON, M. 2004. Conseques of deafnes for late deafened adults. National Deafness Sector Summit 15-16 May, 2004. http://www.deafnessforum.org.au/word/summit04/trans_Mrobertson.doc (3.3.2011)

[5] Európska kultúrna spoločnosť. Február 2008. Stratégia sociálnej inklúzie sluchovo postihnutých na úrovni miestnej územnej samosprávy. http://www.zmos.sk/download_file_f.php?id=41248 (4.3.2011)

[6] ZUBÁŇOVÁ, M. 2007. Problém zamestnanosti u osôb so zdravotným postihnutím. Diplomová práca, UKF, Nitra.

[7] Zamestnávanie zdravotne postihnutých ľudí v roku 2002. Téma 3-26/2003, Štatistický prieskum, Polipácia a sociálne podmienky EUROSTAT; http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/printcatalogze/EN?catalogue=Eurostat&collection=02-Statistics%20in%20Focus&product=KS-NK-O3-026-NEN2Zdokumnetu (4.3.2011)

populácia. Globálnym cieľom ľudí so znevýhodnením je sociálna inklúzia, zabezpečenie rovnosti pracovných príležitostí a ich zaradenie sa do bežného života. Samotná Európska stratégia zamestnanosti charakterizuje sociálnu súdržnosť a inkluzívny pracovný trh, ako jeden z cieľov boja proti diskriminácií ľudí so znevýhodnením (vrátane ľudí so sluchovým postihnutím) na trhu práce. Nakoľko dôležité predpoklady zvýšenej zamestnanosti predstavuje demokratizácia a zlepšovanie prístupu osôb so sluchovým postihnutím ku vzdelávaniu, je nevyhnutné zohľadniť všetky formy vzdelávacieho procesu, vrátane odbornej prípravy na stredných a vysokých školách.

Cieľom našej práce je zmapovať pracovné príležitosti študentov a absolventov vysokých škôl so sluchovým postihnutím, so zameraním na ich pocity, postoje, individuálne skúsenosti a potreby.

2. METÓDY

Použitá metodika

Na zmapovanie skúseností z oblasti práce u študentov a absolventov vysokých škôl so sluchovým postihnutím sme vytvorili dotazník, ktorý bol rozdelený do troch častí. Prvá bola zameraná na zistenie sociodemografických údajov participanta (pohlavie, vek, status: študent/zamestnaný, dosiahnuté vzdelanie, študijný odbor) a stupeň jeho sluchového postihnutia. Otázky druhej časti dotazníka sme zamerali jednak na vysnívanú pracovnú oblasť, pozíciu a hodnotenie svojich šancí dostať sa na ňu a jednak na zmapovanie predchádzajúcich pracovných skúseností participanta počas štúdia. Konkrétne nás zaujímalo či sa počas hľadania a uchádzania sa o prácu stretli s nejakými problémami a či v tomto smere pocítili voči svojej osobe diskrimináciu. Participantov sme tiež požiadali, aby sa zamysleli nad možnosťami zlepšenia podmienok pre uplatnenie sa sluchovo postihnutých ľudí na trhu práce a popísali svoju predstavu ideálnych podmienok v pracovnom prostredí. Tretia časť dotazníka bola zameraná na hodnotenie celkovej úrovne spokojnosti s možnosťami pracovného uplatnenia, dosiahnuteľnými úspechmi, pracovným postupom a istotou v súčasnom alebo budúcom zamestnaní.

Výskumná vzorka

Dotazník sme elektronicky odoslali 30 sluchovo postihnutým študentom a absolventom VŠ, avšak jeho návratnosť bola nízka. Z 30 oslovených ľudí odpovedalo len 15. Prieskumu sa celkovo zúčastnilo 9 žien a 6 muži, s vekovým priemerom 26 rokov. Z pohľadu stupňa sluchového postihnutia trpia 6 participanti úplnou hluchotou, 5 ťažkou a 4 ľahkou nedoslýchavosťou. Status skúmaných osôb je nasledovný: 7 participanti sú zamestnaní, 7 sú študentmi a 1 z nich pracuje popri štúdiu. Z hľadiska študijného odboru bol najčastejšie uvádzaný pedagogický smer, ale svoje zastúpenie mala aj umelecká, informačná, sociálna a environmentálna oblasť. Odpovede participantov sme podrobili kvalitatívnej analýze.

3. VÝSLEDKY

Pracovná oblasť, vysnívaná pozícia a hodnotenie svojej šance dostať sa na ňu

Až štyri z desiatich dotazovaných osôb uviedli ako svoje vysnívané povolanie prácu učiteľa. Ďalší by chceli pracovať v oblasti umenia, účtovníctva, informačných technológií, kulturológie, administratívy a sociálnej práce. Za dôležité považujeme poznamenať, že len jeden z nich hodnotí svoje šance dostať sa na vysnívanú pozíciu negatívne, označujúc ich ako „minimálne“.

Pracovné skúsenosti počas štúdia

„Mal som len brigády. Pokúšal som sa zamestnať, ale biedne, nakoľko nepočujem telefonovanie“, popisuje svoje nezdary v úsilí zamestnať popri štúdiu jeden z participant. Naopak, študentka pedagogiky hodnotí svoje predchádzajúce pracovné skúsenosti pozitívne. „Áno, bola som zamestnaná a vyberala som si len tie pozície, kde bola šanca, že ma prijmú i s tým, že mám postihnutie“ vysvetlila dôvod svojho úspechu.

Problémy počas hľadania práce a uchádzania sa o pracovnú pozíciu

V súvislosti s problémami, s ktorými sa dotazované osoby stretli počas hľadania práce a uchádzania sa o danú pozíciu, rozvíja dôvody svojich neúspechov vyššie citovaný, nedoslýchavý študent. „Problém spočíva v tom, že keď si chcem nájsť prácu, vždy mi volajú na mobilný telefón. Hrozbu pri hľadaní predstavuje i to, že keď poviem, že nepočujem a žiadam poskytnutie informácie ešte raz, zamestnávateľ sa rozčuľuje“. Študentka s praktickou hluchotou vidí problém najmä vo vysokých nárokoch zamestnávateľa a v problematickej komunikácii. „Ich požiadavky sa nedajú splniť a komunikácia je ťažká“. Hoci ďalšia participantka, zamestnaná ako učiteľka v materskej škole pre sluchovo postihnuté deti považuje proces uchádzania sa o svoju prácu za bezproblémový, v závere dodáva, že práca s počujúcimi deťmi v bežných školách by pre ňu bola „neporovnateľne náročnejšia“.

Diskriminácia

Otázku, či sa nejakým spôsobom cítia diskriminovaný/á, zodpovedala polovica z dotazovaných osôb záporne. Niektorí z nich približujú svoje pocity nasledovne: „Áno, cítim sa diskriminovaný pre svoj handicap“. „Pozerajú na nás ako na mentálne postihnutých a považujú nás za neschopných presadiť sa v konkurencii s počujúcimi“. „Niektorí ľudia nechápu potreby nepočujúcich“. „Bohužiaľ áno a mám z toho pocit, to platí pre všetkých zdravotne postihnutých ľudí“.

Spokojnosť s možnosťami uplatnenia sa na trhu práce, dosiahnuteľnými úspechmi, pracovným postupom a istotou v budúcom zamestnaní

Úlohou skúmaných osôb bolo prostredníctvom štvorstupňovej škály („veľmi nespokojný“, „nespokojný“, „spokojný“ a „veľmi spokojný“) vyjadriť vzťah ku každému zo štyroch uvedených výrokov. Na základe analýzy týchto výsledkov konštatujeme, že s možnosťami svojho uplatnenia sa na trhu práce sú nespokojní traja, spokojných jedenásť osôb a jeden z nich mal neutrálny postoj. V súvislosti s úspechmi, ktoré môžu v zamestnaní dosiahnuť však svoju nespokojnosť prejavili až piati participanti. S možnosťami postupu v súčasnom či budúcom povolaní sú spokojné všetky dotazované osoby a spokojnosť s istotou svojej budúcnosti v zamestnaní prejavilo desať, vysokú spokojnosť traja a nespokojnosť rovnako dvaja participanti.

Ideálne pracovné podmienky

„Pozvanie na osobný pohovor formou sms a príjemnejšie vystupovanie osôb zamestnaných na úrade práce“, približuje svoju predstavu ideálnych pracovných podmienok nedoslýchavá študentka. „Tí, ktorí môžu byť aj lepší nedostanú ani príležitosť ukázať sa. Dať všetkým rovnakú možnosť!“ „Zabezpečenie tlmočníka na školeniach, prednáškach a workshopoch“, prezentuje svoju ideu mladá žena pracujúca v oblasti školstva. Ostatní si pod takýmito podmienkami predstavujú najmä „bezbariérovosť“, „ochotu spolupracovať“ či „menej problémovú komunikáciu“.

Nápady pre skvalitnenie podmienok uplatnenia sa na trhu práce

„Nebáť sa prijímať do pracovného pomeru nepočujúcich, väčšia ústretovosť a tlmočník na úrade práce“. „Dostatok informácií o voľných pracovných miestach, ponuky vzdelávania a kurzy v posunkovom jazyku, zabezpečenie tlmočníkov, ktorí by boli ochotní ísť s nepočujúcimi na pracovný pohovor v dohodnutom termíne“. „Hľadať silné stránky u jednotlivých ľudí so sluchovým postihnutím, dať im šancu vykonávať aj náročnejšie práce“. Na strane samotných osôb so sluchovým postihnutím zdôrazňovali participanti najmä „väčšiu snahu pri hľadaní práce“ a „odvahu a úsilie dosiahnuť vysnívanú pozíciu“.

4. DISKUSIA A ZÁVER

V súčasnosti stále viazne informovanosť o možnostiach integrácie do pracovného procesu. Jednou z možností je "chránené zamestnávanie". Pre podporu rozvoja chránených dielní a chránených pracovísk navrhuje informačné stretnutia zamestnávateľov, ktorí zamestnávajú viac ako 20 pracovníkov a nespĺňajú stanovený podiel zakotvený v Zákone o službách zamestnanosti. Iným spôsobom aktívnejšieho vytvárania pracovných miest pre občanov so zdravotným postihnutím, by bolo skrátiť stanovenú dĺžku trvania zriadeného chráneného pracoviska, ktorá predstavuje minimálne 3 roky. Nestabilita trhu a vysoká konkurencia zamestnávateľov odrádza od zaväzovania sa k vytvoreniu pracovného miesta na tak dlhé obdobie. Ďalšiu zábranou, ktorá odrádza zamestnávateľov prijať do pracovného pomeru občana so zdravotným postihnutím je byrokratická prekážka - veľká administratíva, ktorou musí prejsť zamestnávateľ pri zriaďovaní a prevádzke chránenej dielne alebo pracoviska. Najkritickejšou oblasťou využívania nástrojov aktívnej politiky zamestnanosti osôb so zdravotným postihnutím je pracovná asistencia. Pracovný asistent poskytuje pomoc samostatne zárobkovo činnej osobe, ktorá je občanom so sluchovým postihnutím, pri prevádzkovaní alebo vykonávaní samostatnej zárobkovej činnosti. Sluchovo postihnutí občania môžu taktiež využívať agentúry podporovaného zamestnávania, ktoré poskytujú služby občanom so zdravotným postihnutím, dlhodobo nezamestnaným a zamestnávateľom pri uchádzaní sa o prácu, udržaní si už získaného zamestnania a hľadaní zamestnanca spomedzi občanov zdravotne postihnutých či dlhodobo nezamestnaných. Na Slovensku v súčasnosti existuje 31 agentúr podporovaného zamestnávania. Popri nich existuje približne 470 Agentúr dočasného zamestnávania, ktoré sú skôr databázou pre APZ pri hľadaní práce na kratší úväzok. R. Bednárik uvádza, že prax odhalila niektoré problémové oblasti v existencii a poskytovaní služieb APZ. Jednou z nich je problém financovania činnosti agentúr. APZ sú preto nútené hľadať si doplnkové zdroje[8].

Neexistuje jednoduché riešenie pre uplatnenie sa na trhu práce. Vďaka dnes existujúcemu antidiskriminačnému zákonu, ktoré zakazuje akúkoľvek diskrimináciu osôb so zdravotným postihnutím, majú sluchovo postihnutí väčšiu šancu začleniť sa do pracovného procesu. Problémom zo strany zamestnávateľov je však neraz fakt, že sluchovo postihnutý nie je schopný pracovať v rovnakom tempe a dĺžke, nakoľko je pre neho kontakt z dorozumievacích dôvodov vyčerpávajúci. Orgonášová [9] vyslovuje názor, že „chybu často robia aj samotní uchádzači. Prídu a povedia, že sú zdravotne postihnutí ako vetu číslo jeden.“ Zároveň radí: „Začnite tým, čo viete, čo ste vyštudovali, akú máte prax, skúsenosti, záujmy. Samozrejme, keď ide o zmyslové postihnutie, je potrebné firme priblížiť jeho charakter.

---

8 ZUBÁŇOVÁ, M. 2007. Problém zamestnanosti u osôb so zdravotným postihnutím. Diplomová práca, UKF, Nitra

9 ORGONÁŠOVÁ, M. 2006. In: Kullová, Pravda. 2006. Kde možno nájsť prácu bez bariér. [online]. 2006. http://www.profesia.sk/cms/zamestnavanie-obcanov-so-zdravotnym-postihnutim/pre-obcanov-so-zdravotnym-postihnutim/kde-mozno-najst-pracu-bez-barier/?cms_id=40176 (3.3.2011)

U presniť v čom je obmedzujúce a súčasne zdôrazniť, aký výkon vie a môže podávať napriek svojmu postihnutiu.“

Literatúra:

1. BEDNÁRIK, R. a kol. 2006. Zmapovanie súčinnosti subsystémov sociálnej ochrany na zlepšenie zamestnanosti a zamestnateľnosti občanov so zdravotným postihnutím - I. etapa. Záverečná správa (súčasť VÚ: Sociálna ochrana osôb so zdravotným postihnutím a starších osôb po systémových zmenách sociálnej politiky a trhu práce) Bratislava [online]. 2006. http://www.sspr.gov.sk/index.php?nodeid=198&lang= (3.3.2011)
2. Európska kultúrna spoločnosť. Február 2008. Stratégia sociálnej inklúzie sluchovo postihnutých na úrovni miestnej územnej samosprávy. http://www.zmos.sk/download_file_f.php?id=41248 (4.3.2011)
3. ORGONÁŠOVÁ, M. 2006. In: Kullová, Pravda. 2006. Kde možno nájsť prácu bez bariér. [online]. 2006. http://www.profesia.sk/cms/zamestnavanie-obcanov-so-zdravotnym-postihnutim/pre-obcanov-so-zdravotnym-postihnutim/kde-mozno-najst-pracu-bez-barier/?cms_id=40176 (3.3.2011)
4. ROBERTSON, M. 2004. Conseques of deafnes for late deafened adults. National Deafness Sector Summit 15-16 May, 2004. http://www.deafnessforum.org.au/word/summit04/trans_Mrobertson.doc (3.3.2011).
5. TARCSIOVÁ, D. a kol. 1998. Ľudské práva z hľadiska potrieb občanov so sluchovým postihnutím. In: Ľudské práva a občania so zdravotným postihnutím. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Koordinačný výbor pre otázky zdravotne postihnutých občanov SR a Slovenská humanitná rada, 1998.
6. TARCSIOVÁ, D. a kol. 2001. Rukoväť tlmočníkov posunkovej reči I. Bratislava: ATLPRENES, 2001. 125 s. ISBN 80-968584-3-2
7. Základné údaje o sluchovo postihnutých - krátka SWOT ANALÝZA STAVU SP. 2006. In: ZUBÁŇOVÁ, M. 2007. Problém zamestnanosti u osôb so zdravotným postihnutím. Diplomová práca, UKF, Nitra
8. Zamestnávanie zdravotne postihnutých ľudí v roku 2002. Téma 3-26/2003, Štatistický prieskum, Polipácia a sociálne podmienky EUROSTAT; http://europa.eu.int/comm/eurostat/Public/datashop/printcatalogze/EN?catalogue=Eurostat&collection=02-Statistics%20in%20Focus&product=KS-NK-O3-026-__-NEN2Zdokumnetu (4.3.2011)
9. ZUBÁŇOVÁ, M. 2007. Problém zamestnanosti u osôb so zdravotným postihnutím. Diplomová práca, UKF, Nitra

Autorky:

Mgr. Nina Hrdinová,
Ústav aplikovanej psychológie, UKF, Nitra,
ninahrdinova@gmail.com

Mgr. Linda Ulická,
Ústav aplikovanej psychológie,
UKF, Nitra, lindaulicka@gmail.com

PaedDr. Vladimíra Beliková, Ústav aplikovanej psychológie, UKF, Nitra, wladkah@yahoo.com

Problemy rodzin wychowanków domów dziecka w okresie adaptacji Polski do procesów globalizacji.

Halina Bejger

Resume:

Year 1989 in Poland, began a period of transition and adaptation to globalization. One effect of the globalization process was the reform of Balcerowicz, the Polish economy, which introduced the principle of free market and led to favorable changes of economic indicators. Negative consequence of the process of globalization has been the eradication of many Polish factories. These actions resulted in polarization of Polish society groups increasingly rich people and people living in poverty and various forms of social pathology. Representation of the poor were the family of 1989-1998 alumni of orphanages that have been surveyed. As is apparent from the results obtained, alumni families, poverty was accompanied by a number of other social problems such as unemployment, homelessness, violence, crime, mental and physical illness, prostitution, alcoholism, drug addiction, etc., which had a negative impact on the development of children and were the cause of their placement in children's homes. Positive effects of globalization was the best use of organizational forms and methods of educational work to reform the Polish system of child care and adjusting legislation to the standards of the European Union in order to improve the efficiency of care and educational work with children and the children return to the natural family.

Wraz ze zmianą ustroju w 1989 r. Polska włączyła się do ogólnoświatowego procesu globalizacji. Konsolidacja rynków, prywatyzacja polskiej gospodarki miały podwyższyć stopę życiową ludności i przyczynić się do dobrobytu w naszym kraju. Jednym ze skutków tego procesu było w jego wymiarze ekonomicznym wprowadzenie w ramach tzw. reformy Balcerowicza zasad wolnorynkowych, czego efektem był odnotowany w latach 90-tych wzrost gospodarczy. Według danych Global Business Policy Council A.T. Kearneya Polska określona jako państwo "silne" zajmowała w latach 90-tych drugie miejsce pod względem tempa globalizacji.[1] Tempo zmian potwierdzają wskaźniki zamieszczone w tabeli 1.

Tabela 1: Wybrane wskaźniki gospodarcze dla Polski w latach 1990-1999.

Wskaźnik	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
PKB	-11,6	-7	2,6	3,8	5,2	7	6,1	6,8	4,8	4,1
Inflacja	586	70,3	43	35,3	32,2	27,8	19,9	14,9	11,8	7.3
Bilans budżetu (% PKB)	0,4	-3,8	-6	-2,8	-2,7	-2,7	-2,9	-1,3	-2,4	-2,1

Źródło: M.Piklikiewicz (red.), Miedzynarodowe stosunki gospodarcze. Warszawa 2000, s. 162.

Zmieniające się sukcesywnie na korzyść wskaźniki ekonomiczne jak malejąca stopa inflacji, poprawa bilansu budżetu państwa i wzrost PKB (z –11,6 w 1990r. do 6,8 w 1997r.) przygotowywały Polskę również do wejścia do Unii Europejskiej. Stopniowo w tych latach Polska stawała się też coraz bardziej atrakcyjnym rynkiem dla inwestorów zagranicznych.

[1] A.Moraczewska, Adaptacja Polski do procesów globalizacji w: M. Pietraś (red.), Oblicza procesów globalizacji. Lublin 2002, s. 288

Ujemnym skutkiem tego procesu była penetracja polskiej gospodarki przez duże koncerny i silne ekonomicznie korporacje zagraniczne i wyparcie wielu polskich produktów zagranicznymi. Spowodowało to upadek i likwidację wielu polskich (czasem ierentownych) zakładów przemysłowych.

Nie wszystkie grupy społeczne odnalazły się w nowej rzeczywistości, a rozwój gospodarki rynkowej wręcz spotęgował zauważalne różnice w poziomie życia społeczeństwa. Szczególnie widoczne stały się dysproporcje pomiędzy warunkami życia grup, które w nowym systemie szybko wzbogaciły się i ludźmi, którzy stracili pracę i weszli do grupy najuboższych w kraju. Skutkiem ubocznym takiej polityki stało się w Polsce ubóstwo, które w nowych warunkach ustrojowych nabrało szczególnego znaczenia.

Przedmiotem zainteresowania wielu nauk społecznych są w ostatnich latach szczególnie ludzie biedni, żyjący poniżej tzw. minimum socjalnego lub minimum egzystencji. Według danych Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie za 2008r. minimum socjalne będące wskaźnikiem najniższego kosztu utrzymania w Polsce wynosiło w gospodarstwie 4-osobowym 685,40 zł/osobę, natomiast minimum biologiczne (egzystencji) zaspokajające potrzeby bytowo-konsumpcyjne na bardzo niskim poziomie w gospodarstwie 4-osobowym wynosiło 363,90zł/osobę.[2] Bieda nazywana w socjologii chorobą połeczną generuje szereg innych negatywnych zjawisk takich, jak: bezrobocie, bezdomność, przemoc, alkoholizm, choroby psychiczne i fizyczne, przestępczość i jest przyczyną sieroctwa społecznego dziecii młodzieży.

Instytucjonalną formą opieki zastępczej nad dziećmi z rodzin dotkniętych wymienionymi problemami są domy dziecka. Przeprowadzono badania w 6-ciu domach dziecka województwa lubelskiego w latach 1989-1998 obejmujących pierwsze 10-lecie funkcjonowania polskich rodzin w nowych warunkach ustrojowych. Potwierdzają one występowanie w rodzinach 1249 badanych wychowanków ubóstwa materialnego towarzyszących mu problemów socjalnych i przejawów patologii społecznej, co obrazuje tabela 2.

Ze względu na wielkość tabeli zastosowano następujące skróty:
A – Dom Dziecka nr1 w Lublinie,
B – Dom Dziecka nr2 w Lublinie,
C – Dom Dziecka nr3 w Lublinie,
D – Dom Dziecka w Puławach,
E – Dom Dziecka w Przybysławicach,
F – Dom Dziecka w Woli Gałęzowskiej.

[2] P.Kurowski, Koszyki minimum socjalnego i minimum egzystencji – dotychczasowe podejście w: Kategorie i instrumenty interwencji państwa w sytuacji ubóstwa (Czym jest minimum socjalne?) Konferencja 10.12.2002, Biuro Studiów i Ekspertyz Sejmu RP, Warszawa 2002

Tabela 2: Problemy w rodzinach wychowanków domów dziecka w woj. lubelskim w latach 1989-1998

L.p.	Rodzaj problemu	A		B		C		D		E		F		Razem w woj. lubelskim	
		liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.
1	alkoholizm	176	54,8	116	54,7	91	61,9	163	56,6	103	64,0	76	63,3	725	58,0
2	ubóstwo	209	65,1	129	60,7	96	65,3	263	91,2	93	77,5	132	81,9	922	73,8
3	przemoc	13	4,0	22	10,4	17	11,6	30	10,4	16	9,9	22	18,3	120	9,6
4	niewydolność wychowawcza	37	11,5	34	16,0	42	28,6	54	18,8	47	29,2	25	20,8	239	19,1
5	odrzucenie dziecka	44	13,7	29	13,7	24	16,3	45	15,6	41	25,5	33	27,5	216	17,3
6	choroba psychiczna-upośledzenie umysłowe	31	9,7	27	12,7	22	15,0	39	13,5	16	9,9	12	10,0	147	11,8
7	choroby społeczne-inwalidztwo	28	8,7	10	4,7	8	5,4	47	16,3	16	9,9	10	8,3	119	9,5
8	pozbawienie wolności	37	11,5	24	11,3	13	8,8	31	10,8	15	9,3	17	14,2	137	11,0
9	prostytucja	16	5,0	11	5,2	7	4,8	14	4,9	14	8,7	15	12,5	77	6,2
10	narkomania	0	0,0	1	0,5	0	0,0	3	1,0	1	0,6	0	0,0	5	0,4
11	bezrobocie	148	46,1	104	49,1	76	51,7	62	21,5	33	20,5	40	33,3	463	37,1
12	bezdomność	1	0,3	1	0,5	0	0,0	6	2,1	2	1,2	0	0,0	10	0,8
13	włóczęgostwo	3	0,9	0	0,0	2	1,4	4	1,4	1	0,6	6	5,0	16	1,3

Źródło: badania własne w oparciu o teczki akt osobowych wychowanków

Dane ujęte w tabeli wskazują na fakt, iż 73,8% wychowanków pochodziło z rodzin biednych, w których brakowało pieniędzy na podstawowe potrzeby. Wiązało się to ściśle z odczuwaniem przez te rodziny niedostatku w zakresie odpowiedniego wyposażenia mieszkań czy racjonalnego żywienia, życia w alienacji i upokorzeniu.

Ubóstwu materialnemu towarzyszyło często bezrobocie tj. „zjawisko braku pracy zarobkowej dla osób zdolnych do pracy i jej poszukujących”.[3] Problem ten wystąpił w rodzinach 463 wychowanków (37,1% populacji) w województwie lubelskim i w okresie transformacji ustrojowej utrzymywał się przez szereg lat na poziomie 20% ogółu ludności w wieku produkcyjnym.[4] Przyczyną bezrobocia rodziców wychowanków domow dziecka były: brak miejsc pracy, brak odpowiednich kwalifikacji zawodowych, niechęć do podejmowania pracy za wynagrodzenie niewiele wyższe od zasiłku dla bezrobotnych, trudności w pokonaniu atmosfery marazmu, apatii i niechęci do podejmowania jakichkolwiek form aktywności. Długotrwałe bezrobocie w rodzinach stawało się przyczyną pogłębiajacych się trudności materialnych, a zatem również problemem z zapewnieniem dzieciom

[3] Nowa Encyklopedia Powszechna PWN. Warszawa 1996, t. I, s. 435

[4] D.Czajkowska-Majewska, Człowiek globalny. Warszawa 2009, s. 72

podstawowych warunków bytowych i jednym z powodów umieszczania tych dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Natomiast bezdomność w rodzinach wychowanków w badanym okresie stanowiła problem marginalny dotyczący 10 wychowanków tj. 0,8% całej populacji.

Bezsilność wobec ubóstwa i brak wiary w możliwość zmiany losu powodowała uzależnienie rodziców i innych członków rodzin od alkoholu, które w poszczególnych placówkach wahało się od 54% w domu Dziecka nr 2 w Lublinie do 63,98% w Domu Dziecka w Przybysławicach. Dotknięci chorobą alkoholową byli ojcowie, matki, dziadkowie, babcie, konkubenci i starsze rodzeństwo wychowanków. W 246 przypadkach stwierdzono alkoholizm obojga rodziców, co pogłębiało ubóstwo tych rodzin, ich degradację społeczno-moralną i uniemożliwiało kontakty dziecka z rodzicami osłabiając tym samym jego więź emocjonalną z rodziną. Alkoholizm rodziców stawał się dodatkową przyczyną utraty pracy. W zaawansowanych stadiach uzależnień od alkoholu członkowie rodzin wynosili z domu wszelkie wartościowe rzeczy w celu ich sprzedaży i zdobycia pieniędzy na zakup alkoholu i innych pynów o podobnym działaniu. Taka desperacja w działaniu powodowała pogłębianie się kryzysu ekonomicznego rodzin i sprawiał, że ich codzienne życie było dramatyczną walką o przetrwanie. W takich przypadkach sukcesywnie malał w ocenie wychowanków autorytet ich rodziców, przez co rodzina nie była w stanie zaspokajać potrzeb psychicznych dziecka. Atmosfera konfliktów i awantur, których dziecko na ogół nie rozumiało była przyczyną frustracji, a także życia w niepewności i poczuciu zagrożenia. Rodzice wychowanków zaawansowanym stadium uzależnienia od alkoholu przejawiali skłonność do stosowania przemocy wobec członków rodziny. Różnorodne formy przemocy wystąpiły u 9,61% badanych wychowanków w województwie, co oznacza, że prawie co dziesiąte dziecko ychowujące się domu dziecka doświadczyło przemocy fizycznej, emocjonalnej bądź seksualnej stając się jej ofiarą lub bezpośrednim obserwatorem.

Uzależnienie od narkotyków wystąpiło jako problem w rodzinach 5 wychowanków 0,45 ogółu badanych). Z powodu trudnej sytuacji finansowej rodzinej ci zajmowali się także handlem narkotykami, o w prawie międzynarodowym uznawane jest za nielegalne. Dzieci z tych rodzin poszukiwały akceptacji i uznania najczęściej w grupach nieformalnych, uciekały z domów nie mogły przystosować się do wymogów życia społecznego. Często stawały się tzw. dziećmi ulicy i w ich zachowaniu coraz bardziej widoczne były symptomy niedostosowania społecznego.

Ubóstwo rodzin było także przyczyną prostytucji matek 77 wychowanków (6,2% ogółu badanych). Bardzo często świadkami naruszania przez matki podstawowych norm moralno-obyczajowych były małoletnie dzieci, które na co dzień obserwowały akty nierządu, zmieniających się partnerów lub spędzały wiele godzin na ulicy bez opieki.

W rodzinach 11,77% wychowanków ubóstwu materialnemu towarzyszyły choroby psychiczne lub upośledzenie umysłowe, przez co rodzice nie mogli samodzielnie wychowywać swoich dzieci. Odwiedzając dzieci w placówkach rodzice zaburzeni psychicznie wpływali na osłabienie pozycji dzieci w grupie rówieśniczej i ich bezsilność wobec problemu. Zaburzenia psychiczne u 1,3 % badanych rodziców powodowały skłonności do włóczęgostwa i ciągłych zmian miejsca pobytu, co uniemożliwiało podtrzymywanie kontaktu z dzieckiem w placówce.podobnie trudna w okresie transformacji polskiej gospodarki była sytuacja rodziców przewlekle chorych i będących inwalidami. Problem ten dotyczył rodziców 119 wychowanków tj. 9,53% populacji. Inwalidztwo wtych rodzinach wystepowało rzadko jako pojedynczy problem i współwystepowało wraz z alkoholizmem i innymi problemami. Chorzy rodzice na ogół nie korzystali z rehabilitacji w celu poprawy kondycji fizycznej umożliwiającej ewentualne podjęcie pracy zarobkowej. Trudna sytuacja zdrowotna rodziców uniemożliwiała systematyczne kontakty z dzieckiem i pogłębiały jego poczucie osamotnienia.

Rodzice wychowanków z powodu ubóstwa uciekali się do czynów przestępczych takich, jak: kradzieże, kradzieże z włamaniem, rozboje, znęcanie się nad rodziną, pobicia, wyłudzenia pieniędzy, zabójstwa, gwałty i handel narkotykami. Karę pozbawienia wolności za popełnione czyny przestępcze odbywało od 8,97% do 14,17% rodziców, co w skali województwa lubelskiego stanowiło średnio 11% badanych tj. dotyczyło rodziców 137 wychowanków. Skazani odbywali kary od 3 miesiecy do 15 lat, a w tej grupie 9 osób to recydywiści. Dla dzieci fakt odbywania przez rodzica kary pozbawienia wolności był sytuacja bardzo trudną. Szczególnie trudno było dzieciom zrozumieć, że zaangażowanie a działalność przestępczą było dla rodzica ważniejze od odpowiedzialności za dom, troski o wychowanie dzieci i zapewnienie im godnych warunków życia. W zachowaniu tej części wychowanków zauważono bunt i agresję jako formę protestu przeciwko swojej niskiej pozycji w rodzinie lub odrzucenie emocjonalne rodziców.

Wymienione w tabeli 2 problemy w rodzinach wychowanków domów dziecka rzadko występowały pojedynczo, dlatego rodziny dotknięte biedą i patologią społeczną można okreslić jako niewydolne wychowawczo. Będąc dla swoich dzieci podstawowym środowiskiem wychowawczym rodzice z racji ubóstwa nie byli w stanie zapewnić odpowiednich warunków dla ich pomyślnego rozwoju psychofizycznego. Rodziny niewydolne wychowawczo tylko częściowo realizowały swoje funkcje opiekuńcze. Dzieci nie zawsze miały zapewnione odpowiednie miejsce do spania, nie otrzymywały regularnych posiłków, brakowało im stałego miejsca do nauki, co wynikało m.in. z ich trudnej sytuacji finansowej i mieszkaniowej. Atmosfera awantur, kłótni i bójek powodowała, że dom przestał być dla dzieci azylem, w którym znajdowałyby oparcie w rodzinie. Niemożliwe było w takich warunkach również zaspokajanie podstawowych potrzeb psychicznych dzieci takich, jak: potrzeba miłosci i bezpieczeństwa, życzliwosci, uznanaia czy potrzeby poznawcze ważne z punktu widzenia ich rozwoju intelektualnego. W takim klimacie nie przebiegał prawidłowo rozwój społeczny wychowanków, gdyż rodzice byli najczęściej wzorami niewłaściwych i szkodliwych społecznie postaw i zachowań oraz wpływali demoralizująco na swoje dzieci. Można zatem stwierdzić, że rodzice z powodu niezaradności życiowej i niewydolności wychowawczej kształtowali osobowość swoich dzieci według patologicznych wzorców. Dzieci te "gorzej się uczą, gorzej zachowują, trudniej się z nimi pracuje i współdziała, gorsze są też zarówno ich chęci, jak i możliwości pozytywnego uczestniczenia w procesie edukacji".[5]

Świadomość problemów rodzinnych wynikających z ubóstwa powoduje u dzieci chęć izolowania się i utrudnia planowanie przyszłości po usamodzielnieniu, której wychowanek w zasadzie nie powinien wiązać ze swoim domem rodzinnym, co w człokształcie obniża motywację do nauki i chęć do życia. W praktyce często zdarza się, że patologiczni rodzice ze względu na pomoc finansową jaką otrzymuje usamodzielniany wychowanek, nakłaniają go do powrotu do domu rodzinnego. Powoduje to zły początek samodzielnego, dorosłego życia wychowanków i uleganie wpływom środowiska patologicznego.

W badanym okresie placówki opiekuńczo-wychowawcze w Polsce nie zatrudniały jeszcze pracowników socjalnych do pracy z rodzinami wychowanków. Widząc jednak potrzebę zmian rodzinach domy dziecka realizowały program pedagogizacji rodziców, dzięki któremu niewielki odsetek rodzin poprawił swoją sytuację. Spośród osób uzależnionych od alkoholu 11 matek i 8 ojców w województwie lubelskim podjęło leczenie odwykowe w wyspecjalizowanych placówkach. Wizyty kadry pedagogicnej w domach rodzinnych wychowanków wykorzystywane były jako okazja do rozmów o sprawach dziecka i poprawie warunków mieszkaniowych związanych z krótkimi pobytami dziecka w domu w dni wolne od nauki. W niektórych przypadkach takie działania dawały początek staraniom rodziców

[5] K.Wódz (red.), W kręgu Ubóstwa. Próba oceny psychospołecznych aspektów zjawiska. Katowice 1993, s. 72

o powrót dziecka do domu rodzinnego. W badanym dziesięcioleciu sądy podjęły decyzje o przywróceniu władzy rodzicielskiej rodziców 175 wychowanków (14% populacj), którzy wrócili do swoich rodzin. Ponadto dyrektorzy domów dziecka chcąc zapewnić rodzinom lepsze warunki mieszkaniowe i stworzyć szansę na powrót dzieci do domów rodzinnych, pomogli ich rodzicom w uzyskaniu kilku mieszkań. Rodziców bezdomnych kontaktowali z instytucjami pomocy społecznej, któRre zapewniały noclegi, wyzywienie i wyposażenie w odzież, obuwie i środki czystości.

W latach 1989-1998 stanowiacych początek zmian ustrojowych w Polscce i adaptacji do procesu globalizacji przeciwdziałanie ubóstwu i jego konsekwencjom przybierało jeszcze dosyć skromne formy oparte głównie na inwencji i doświadczeniu kadry pedagogicznej oraz zasiłkach wyplacanych przez instytucje pomocy społecznej. Natomiast do korzystnych skutków procesu globalizacji należy w tych latach zaliczyć przenikanie do polskiej praktyki pedagogicznej ciekawych koncepcji organizacyjnych i metodycznych sprawdzonych w krajach rozwiniętych, co w efekcie zaowocowało stworzeniem podstaw prawnych umożliwiających pracę socjalną z rodzinami wychowanków, poprawę ich sytuacji socjalno-bytowej i ewentualny powrót dzieci do rodzin naturalnych.

Bibliografia:

1. Czajkowska – Majewska D., Człowiek globalny. Warszawa 2009, s. 72
2. Kranas G. (red.), Organizacja. Praca. Bezrobocie. Warszawa 1999
3. Kurawski P., koszyki minimum socjalnego i minimum egzystencji – dotychczasowe podejście w: Kategorie i instrumenty interwencji państwa w sytuacji ubóstwa (Czym jest minimum socjalne?) Konferencja 10.12.2002, Biuro Studiów i Ekspertyz Sejmu RP, Warszawa 2002
4. Pietraś M., Oblicza procesów globalizacji. Lublin 2002
5. Piklikiewicz M. (red.), Międzynarodowe stosunki gospodarcze. Warszawa 2000, s. 162
6. Wódz K. (red.), W kręgu Ubóstwa. Próba oceny psychospołecznych aspektów zjawiska. Katowice 1993, s. 72

Súčasná situácia dlhodobo nezamestnaných na slovenskom trhu práce a ich integrácia do spoločnosti

Slavomíra Bellová, Mária Migrová

Resume:

This paper is focused on long-term unemployment, with an emphasis on the need for Lifelong Learning. It briefly describes the current state of unemployment in the Slovak labour market. It discusses the causes of long-term unemployment and its impact on human personality and his family. We point at education as possible means of reducing unemployment and as a means of acquisition of relevant skills and abilities in the process of employment.

Key words: unemployment, the determinants of long-term unemployment, unemployment statistics, the integration of the unemployed, training of the unemployed

Úvod

Nezamestnanosť je nepochybne tým najväčším negatívom, ktorý na slovenskej ekonomike zanechala celosvetová kríza. Nezamestnanosť v kríze vzrástla o 5 percentuálnych bodov, čo je dvojnásobne vyšší nárast ako v priemere krajín OECD. Problémom slovenskej nezamestnanosti však nie je len jej veľkosť, či rapídny krízový nárast, ale aj jej štruktúra.

Nezamestnanosť na Slovensku, ktorá je veľkým problémom Slovenska, vo februári 2011 rastie a približuje sa k hranici 15%. Je najvyššia za posledných 6 rokov. Iba 20 okresov na Slovensku má nezamestnanosť nižšiu ako 10%. Najhoršie je na tom okres Rimavská Sobota kde dosahuje skoro 40% s počtom viac ako 14000 ľudí bez práce. Percentuálne najvyššiu nezamestnanosť majú Revúca a Rožňava. Ako sa bude nezamestnanosť vyvíjať nie je isté, nakoľko sa zvyšujú ceny elektriny, plynu, vody, tepla, zvýšila sa DPH. Ceny ropy, benzínu a nafty idú nahor a to určite nebude mať dobrý vplyv na zamestnanosť.

Dĺžka trvania nezamestnanosti je veľmi dôležitou z hľadiska návratu nezamestnaného do pracovného procesu, opätovného začlenenia sa do spoločnosti. Z tohto hľadiska môžeme hovoriť o marginalizovanej skupine dlhodobo nezamestnaných. Dôležitým prvkom štandardnej definície dlhodobej nezamestnanosti je nepretržitosť a kontinuálnosť jej trvania po dobu 12 mesiacov a dlhšie. Dlhodobá nezamestnanosť je veľmi nepriaznivá pre samotného nezamestnaného, jeho rodinu, ale i spoločnosť. Má sociálne dôsledky – zníženie životnej úrovne, zvýšenie napätia v rodinných a interpersonálnych vzťahoch, zhoršenie zdravotného stavu, rast výskytu psychických porúch, pocit bezcennosti, bezmocnosti, až zúfalstva. Môže vyústiť až do podoby sociálno – patologických javov, rozpadu rodín.

Faktory na vznik dlhodobej nezamestnanosti môžu byť rôzne:

- nedostatočná kvalifikácia, málo pracovných skúseností,
- nedostatočná sebadôvera,
- nezáujem a diskriminácia určitých kategórii zo strany zamestnávateľov, nedôstojné podmienky ponúkaných prác,
- nízke finančné ohodnotenie ponúkaných prác či nezáujem o málo platené miesta zo strany uchádzačov o zamestnanie,
- hodnotová orientácia uchádzačov o zamestnanie, ktorá nekorešponduje s podmienkami ponúkaných prác,
- nezáujem o prácu – závislosť na podpore,

- nízka profesijná mobilita uchádzača, nízka úroveň sociálnych zručností a absencia vyšších kvalifikácií, ktoré si vyžadujú disponibilné pracovné miesta.

Opätovné zaradenie dlhodobo nezamestnaných vyžaduje pre spoločnosť vyššie náklady, než sprostredkovanie práce krátkodobo nezamestnaným osobám. Priemerná dĺžka evidencie nezamestnaných na úradoch práce je v globále približne 14 mesiacov. Podľa štatistických údajov z Ústredia práce sociálnych vecí a rodiny, môžeme konštatovať, že najviac dlhodobo nezamestnaných, ktorí sú v evidencii viac než 12 mesiacov je v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji (tabuľka č. 1).

Štruktúra uchádzačov o zamestnanie vzhľadom k dobe evidencie podľa regiónov SR – tabuľka č. 1 (podľa UPSVaR)

Priorita aktívnej politiky trhu práce sa orientuje na predchádzanie nezamestnanosti so zámerom zabrániť, aby sa ženy ako i muži stávali dlhodobo nezamestnanými. Cieľom aktívnej politiky trhu práce je podpora reintegrácie dlhodobo nezamestnaných na trh práce a podpora mladých ľudí a osôb, ktoré sa vracajú na pracovný trh po dlhšej prestávke, aby sa ľahšie začlenili do pracovného života. Dlhodobá nezamestnanosť najviac postihuje (Krupinski, M., 2002):

- mladistvých, problémových jedincov, čerstvých absolventov škôl, uchádzačov so základným a stredným vzdelaním,
- ženy po materskej dovolenke,
- osoby s kumulovanými osobnými a sociálnymi handicapmi,
- obyvateľov vidieckych oblastí,
- uchádzačov o zamestnanie so zmenenou pracovnou schopnosťou,
- uchádzačov v predôchodkovom veku,
- príslušníkov etnických minorít skupín (Rómov).

Tabuľka č. 1

Územie	UoZ	v tom (podľa doby evidencie v mesiacoch)												Január 2011
							z toho							
	Spolu	do 3	4 - 6	7 - 9	10 – 12	nad 12	13 - 18	19 - 24	25 - 30	31 - 36	37 - 42	43 - 48	nad 48	
Bratislavský kraj	17 702	5 370	4 332	2 353	1 411	4 236	1 902	1 129	512	208	126	68	291	
Trnavský kraj	28 649	7 678	5 895	3 062	2 045	9 969	3 521	2 390	1 492	459	367	231	1 509	
Trenčiansky kraj	32 970	8 492	6 137	3 658	2 284	12 399	4 206	3 236	1 689	601	452	272	1 943	
Nitriansky kraj	47 532	10 591	8 154	4 405	3 361	21 021	5 679	4 692	2 966	1 242	872	532	5 038	
Žilinský kraj	41 695	10 536	8 064	3 955	2 704	16 436	5 238	3 596	2 260	842	665	404	3 431	
Banskobystrický kraj	68 341	11 043	9 214	4 735	3 864	39 485	7 750	6 245	5 029	2 510	2 072	1 385	14 494	
Prešovský kraj	81 396	14 025	11 911	6 410	4 766	44 284	10 044	7 623	6 107	2 897	2 378	1 501	13 734	
Košický kraj	73 352	11 959	10 772	6 326	4 313	39 982	8 479	6 277	5 452	2 782	2 206	1 314	13 472	

Vysvetlivky - UoZ – Uchádzač o zamestnanie

Pomoc dlhodobo nezamestnaným ako špecifickej skupiny je založená nielen na intenzívnom ekonomickom, ale i pedagogicko – psychologickom a sociálnom záujme. Kritériom uplatnenia každého jednotlivca na trhu práce sa stáva jeho vzdelanostná úroveň, kvalifikačné predpoklady a osobnostné vybavenie. Podľa viacerých autorov vysoká miera nezamestnanosti a dlhodobá nezamestnanosť sú najfrekventovanejšie predovšetkým medzi osobami s nízkou kvalifikáciou. Aj určité profesijné kategórie sú vystavené väčšiemu riziku nezamestnanosti.

Absolventi stredných a vysokých škôl tvoria skupinu, charakterizovanú novým spôsobom života so zníženou životnou úrovňou, rastúcou sociálnou izoláciou a zníženou občianskou participáciou. Absolventi predstavujú rizikovú skupinu znevýhodnenú na trhu práce nedostatkom praxe. V porovnaní so staršími pracovníkmi majú však mnoho predností. Vyznačujú sa väčšou flexibilitou, lepšími znalosťami vo výpočtovej technike, ovládajú cudzie jazyky. Ukazovatele miery dlhodobej nezamestnanosti v skupine nezamestnaných osôb bez školského vzdelania a v skupine nezamestnaných osôb so základným vzdelaním sú radovo vyššie v porovnaní s ukazovateľmi v ostatných vzdelanostných skupinách. Veľký percentuálny podiel majú aj absolventi stredných škôl s maturitou v štruktúre evidovaných nezamestnaných. Viaceré výskumy potvrdili, že práve osoby s takýmto faktorom vzdelania prekročili v evidencii hranicu jedného roka. Ukazovatele miery dlhodobej nezamestnanosti podľa stupňa dosiahnutého vzdelania poukazujú na fakt, že distribúcia rizika dlhodobej nezamestnanosti je nepriamo úmerná stupňu vzdelania. Dlhodobá nezamestnanosť nedolieha na všetky vekové kategórie rovnako. Jej bremeno dolieha najmä na vekové kategórie 15-24 rokov a vekovú kategóriu 50–ročných a starších.

Typickým reprezentantom dlhodobej nezamestnanosti podľa E. Hanzelovej (2007) je osoba, ktorá:

- patrí zväčša do jednej z vekových kategórií (buď staršia osoba vo veku 50 rokov a viac alebo osoba vo veku 15-24 rokov),
- je bez vzdelania alebo disponuje základným vzdelaním (resp. učňovským vzdelaním bez maturity),
- nebola po ukončení prípravy na povolanie zamestnaná alebo ukončila posledné zamestnanie (v prípade ak bola zamestnaná) z dôvodu prepustenia pre nadbytočnosť,
- bola s veľkou pravdepodobnosťou prepustená zo zamestnania v dôsledku nevyhovujúcej kvalifikácie, nízkej adaptability vo vzťahu k rýchlym technologickým zmenám vo výrobe a orientácie dopytu po práci na kvalifikačne zdatnú a flexibilnú pracovnú silu,
- v poslednom zamestnaní (v prípade ak bola zamestnaná) vykonávala pomocné a nekvalifikované práce alebo pracovala pri obsluhe strojov a zariadení,
- je vedená v evidencii úradu PSVaR ako uchádzač o zamestnanie,
- hľadá zamestnanie najmä prostredníctvom úradu PSVaR a spolieha sa na služby úradu PSVaR,
- vykonáva aktivačnú činnosť v rámci projektov aktívnych opatrení na trhu práce zameraných na podporu udržiavania pracovných návykov uchádzača o zamestnanie formou menších obecných služieb a z tohto titulu poberá príspevok na aktivačnú činnosť.

Determinanty ovplyvňujúce dlhodobú nezamestnanosť pôsobia na troch úrovniach:

na úrovni dopytu po práci - rozsah dlhodobej nezamestnanosti je výsledkom rozdielov medzi prítokmi a odtokmi počtu nezamestnaných osôb. Dynamika odtoku z dlhodobej nezamestnanosti je určovaná v značnej miere vývojom dopytu po práci t.j. počtom voľných pracovných miest vytvorených zamestnávateľmi a ochotou zamestnávateľov obsadzovať voľné pracovné miesta dlhodobo nezamestnanými osobami. Tvorba voľných pracovných miest, ako indikátora rastu zamestnanosti je úzko previazaná na celkovú ekonomickú situáciu na úrovní ponuky práce - trvanie nezamestnanosti je výsledkom interakcie exogénnych (vonkajších) a endogénnych (vnútorných) činiteľov. Endogénne faktory zahŕňajú individuálne

charakteristiky (demografické a sociálne) nezamestnaných osôb, ktoré zohrávajú kľúčovú úlohu v procese prolongácie nezamestnanosti. Ide o také individuálne charakteristiky nezamestnaných osôb akými sú vek, rodová príslušnosť, rodinný stav, prítomnosť nezaopatrených detí, stupeň dosiahnutého vzdelania, úroveň kvalifikácie, počet rokov pracovnej stáže, prítomnosť zdravotného handicapu, príslušnosť k etnickým komunitám, stupeň sociálnej adaptability (sociálna prispôsobivosť), prítomnosť sociálnych handicapov (závislosť na návykových látkach) atď., ktoré buď jednotlivo alebo v interakcii ovplyvňujú dobu trvania nezamestnanosti na inštitucionálnej úrovni - inštitucionálne faktory patria do okruhu endogénnych činiteľov ovplyvňujúcich dobu trvania nezamestnanosti a zahŕňajú najmä systém udržania príjmu nezamestnaných t.j. dávku v nezamestnanosti a dávku v hmotnej núdzi.

Príprava na povolanie je významný faktor, ktorý ovplyvňuje trh práce. Na jednej strane rozsah študujúcich dočasne znižuje ponuku pracovných síl, na druhej strane rozsah novovstupujúcich absolventov na trh práce túto ponuku zvyšuje. Vzdelávanie je jedna z možností riešenia problému i dlhodobo nezamestnaných na Slovensku. Vzdelávanie v nezamestnanosti predstavuje osobitnú skupinu vzdelávacích programov v rámci aktívnej politiky zamestnanosti, ktorého cieľom je, prostredníctvom cielene pripravovaných odborných kurzov ponúkaných rôznymi vzdelávacími ustanovizňami, uľahčiť jednotlivcovi, aby získal späť prácu. Plánovanie a uskutočňovanie vzdelávania v nezamestnanosti je v kompetencii úradov práce, ktoré majú informácie o potrebách trhu práce a sú v stálom kontakte so zamestnávateľmi. Na rozdiel od ostatných druhov vzdelávania, vzdelávanie v nezamestnanosti je spravidla cielené na konkrétne voľné pracovné miesto, prípadne získanie nových potrebných zručností prostredníctvom rekvalifikácie nezamestnaného. Ťažiskovým nástrojom aktívnych opatrení na trhu práce z hľadiska ich využívania dlhodobo nezamestnanými sú programy na podporu udržiavania pracovných návykov. Významnú úlohu v nezamestnanosti zohráva i celoživotné vzdelávanie, ktoré má poskytnúť nezamestnanému možnosť osvojenia si základných kľúčových zručností tak, aby sa dostal na trh práce, kde by sa stal pružnou pracovnou silou schopnou prispôsobovať sa požiadavkám znalostnej spoločnosti. Cieľom celoživotného vzdelávania je vybudovať v nezamestnaných schopnosť pracovať s neustále novými informáciami, produkovať nové poznatky a využívať ich v praxi.

Celoživotné vzdelávanie (CŽV) je v Programovom vyhlásení vlády Slovenskej republiky z roku 2002 deklarované ako jedna z priorít rozvoja spoločnosti. Otázka celoživotného vzdelávania je súčasťou koncepčných materiálov a akčných plánov, ktoré boli vypracované a prijaté v súlade s európskymi trendmi. V oblasti školstva bol dôležitým koncepčným materiálom Národný program výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na najbližších 15 – 20 rokov (Milénium), v ktorom bol predložený cieľový stav výchovy a vzdelávania, stanovené základné piliere a stratégia reformných zmien v oblasti vzdelávania. Strategickým dokumentom Slovenskej republiky, ktorý rieši problematiku vzdelávania v úzkej súvislosti s problematikou zamestnanosti, je Národný akčný plán zamestnanosti. Tento okrem iného ukladá modernizovať a rozširovať modulový systém ďalšieho vzdelávania občanov ako nástroja rozvoja ekonomiky založené na znalostiach, ktorý nadväzuje na školský systém a na oblasť informačných technológií, s cieľom zvýšiť pružnosť a kvalitu pracovnej sily na meniacom sa trhu práce. Ďalším významným dokumentom je Národný plán rozvoja, ktorého súčasťou je Sektorový operačný program Ľudské zdroje definujúci globálny cieľ – rast zamestnanosti založený na kvalifikovanej a flexibilnej pracovnej sile (Jakubová, 2004).

CŽV pomáha udržiavať hospodársku konkurencieschopnosť a zamestnateľnosť a je zároveň najlepším spôsobom boja so sociálnym vylúčením. Význam CŽV bol tak potvrdený. Zdôrazňuje, že ľudia sú hlavným bohatstvom Európy a mali by byť ústredným bodom politiky, preto sa predovšetkým systémy vzdelávania a odbornej prípravy musia prispôsobiť novej realite 21. storočia (Memorandum o celoživotnom vzdelávaní sa, 2001).

Záver

Možnosti pomoci nezamestnaným možno rozdeliť do dvoch kategórií. Prvý okruh pomoci je zameraný na získavanie pracovného miesta, ďalší pomáha riešiť problémy, ktoré v dôsledku nezamestnanosti vznikli (zdravotné problémy, psychické problémy, závislosti, problémy v rodine). Pomocná ruka nezamestnaným je podávaná prostredníctvom služieb úradu práce, sociálnych služieb. Dôležitá je aj psychoterapeutická starostlivosť, ktorá je zameraná na podporu sebadôvery a osobnej iniciatívy, na rozvoj užitočných stratégií chovania, na zmenu postojov, ktoré sú dôležité pri integrácii dlhodobo nezamestnaného späť do spoločnosti, na pracovný trh. Pre zníženie dlhodobej nezamestnanosti je potrebné klásť dôraz na hľadanie účinných programov začlenenia marginalizovaných skupín na trh práce v spolupráci so zamestnávateľmi a vzdelávacími inštitúciami existujúcimi v regiónoch.

Zoznam bibliografických odkazov

1. http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky/2011.html?page_id=31010
2. http://www.upsvar.sk
3. http://www.sspr.gov.sk/texty/File/vyskum/2007/Hanzelova/Hanzelova.pdf
4. Krupinski, M.: Nezamestnaní pod lupou. Bratislava: IUVENTA 2002. 36 s. ISBN 80-88893-84-4.
5. Plevová, I.: Nezaměstnanosť. In: Človek v spoločnosti. Banská Bystrica, 2008, UMB
6. JAKUBOVÁ, G. a kol. Ciele odborného vzdelávania a prípravy v Slovenskej republike v súlade s princípmi Kodanskej deklarácie. Podkladový materiál pre práce MŠ SR. Bratislava: Štátny inštitút odborného vzdelávania, 2004. Dostupné na Internete: http://www.siov.sk/siov/ okhtm/1vzdp rog/kodanskadeklaracia.pdf
7. Memorandum o celoživotnom vzdelávaní. In: Bulletin Národnej agentúry Leonardo da Vinci: Dostupné a internete: http://www.saaic.sk/leonardo/htm_kniznica/publikacie/bulletin2001/bulletin03_x12.htm

Kontaktná adresa

Ing. Mária Migrová
PhDr. Slavomíra Bellová
Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok

Udržateľný rozvoj – základná rozvojová paradigma 21. storočia

Anton Blažej

Dnes sa stretávame s často frekventovaným pojmom „udržateľný rozvoj"“, ktorý sa stal základnou filozofiou a rozvojovou stratégiou všetkých krajín a integračných zoskupení vo svete. Na Slovensku sa používa termín „trvalo udržateľný rozvoj", i keď pôvodný termín v angličtine využíva výraz „sustainable development“, teda udržateľný rozvoj, ktorý sa všeobecne akceptoval aj v ďalších krajinách.

Udržateľný rozvoj tvoria tri základné piliere: environmentálny, ekonomický a sociálny. Idea udržateľného rozvoja je založená na AGENDE 21, prijatej na konferencii OSN v Rio de Janeiro v roku 1992, ktorá bola jednou z najväčších konferencií na svete, za účasti 115 krajín a prítomnosti prezidentov, respektíve predsedov vlád. Pokladá sa za program prežitia ľudskej civilizácie pre 21. storočie. Po podpise tohto dokumentu postupne všetky signatárske krajiny rozpracovali „Národne programy udržateľného rozvoja".

Pri hodnotení súčasného stavu vývoja ľudskej spoločnosti sa ukazuje, že Rio AGENDA má ešte stále viac deklaratívny charakter ako reálny dlhodobý program. Prioritou je ekonomická dimenzia rozvoja pred sociálnou a environmentálnou dimenziou. Treba si však uvedomiť, že v uzavretom systéme limitovaných prírodných zdrojov nie je kvantitatívny ekonomický rast trvalo možný. Preto nemôžeme vychádzať z modelu industriálnej konzumnej spoločnosti a stotožňovať ho len s predstavou trvalo udržateľného tradičného ekonomického rastu. Východiskom môže byť len nová kvalita rastu, založená na prevencii znečistenia životného prostredia, uzavretých materiálových a energetických cykloch a bezodpadových technológiách.

Súčasne musíme opustiť konzumnú kultúru a prejsť na novú kultúru spotreby, založenú na uvedomelej materiálnej skromnosti a recyklácii konzumného odpadu ako sekundárnej suroviny.

V environmentálnej oblasti pokračuje prehlbovanie globálnych problémov životného prostredia, ako sú:

- otepľovanie atmosféry a rast skleníkových plynov,
- stenčovanie ozónovej vrstvy so všetkými negatívnymi dôsledkami,
- odlesňovanie a odumieranie stromov v dôsledku kyslých dažďov,
- úbytok biodiverzity a ignorovanie ekologických zákonov v prírode.

Sociálnu dimenziu udržateľného rozvoja rovnako prehlbujú problémy demografického vývoja, starnutie populácie, ako aj prehlbovanie rozdielov medzi bohatými a chudobnými.

Sociálna exklúzia, znižovanie sociálnych istôt, zhoršovanie kvality zdravia nemôžu byť sprievodným javom udržateľného rozvoja.

Environmentálna dimenzia udržateľného rozvoja neprináša v mnohých krajinách významné zlepšenie kvality životného prostredia. Pokračuje neúmerne vysoká tvorba odpadov, nízka úroveň recyklácie a využívania sekundárnych surovín, znečisťovanie ovzdušia, pôdy, vody. Neracionálne využívanie krajiny a prírodných surovinových zdrojov svedčí o nízkej úrovni aplikácie environmentálnych systémov riadenia.

V tejto súvislosti možno však pozitívne hodnotiť zámery a ciele Európskej únie, ktorá sa stala svetovým lídrom v oblasti udržateľného rozvoja. Svojou politikou, programom i nástrojmi (legislatíva, záväzné indikátory a ich hodnotenie, záväznosť EMAS-u ako nástroja environmentálneho riadenia) vytvára priaznivé podmienky na realizáciu udržateľného rozvoja.

Významný krok v tejto oblasti urobilo aj Slovensko nielen kritickou analýzou súčasného stavu plnenia Národného programu udržateľného rozvoja, ale aj zriadením Rady udržateľného rozvoja ako poradného orgánu vlády za účasti odborníkov.

K efektívnej realizácii udržateľného rozvoja v podmienkach SR prispeje tiež prehodnotenie vybraných indikátorov a ich štatistické sledovanie a hodnotenie.

Bude však potrebné zvyšovať povedomie občanov v oblasti udržateľného rozvoja, kde je veľký priestor pre nevládne organizácie, orientované na problematiku životného prostredia. Naučiť občanov globálne myslieť, lokálne konať a individuálne sa meniť v zmysle zásad udržateľného rozvoja prispeje k transformácii našej spoločnosti na udržateľnú trajektóriu.

Treba zvýšiť tlak na jednotlivé sektorové rozvojové programy, aby udržateľný rozvoj mal adekvátnu prioritu a všestrannú podporu i v tejto oblasti.

Rovnako na úrovni regiónov, miest a obcí treba dôslednejšie rozpracovať a realizovať Lokálnu Agendu 21 ako účinný nástroj udržateľného rozvoja n< úrovni samosprávnych orgánov regiónov, obcí a miest. Prechod z neudržateľného na udržateľný rozvoj je náročnejší, ako sa predpokladalo. Preto tento proces treba nielen programovo zabezpečiť, ale aj cieľavedome a koncepčne riadiť, monitorovať a hodnotiť na základe vybraných indikátorov, ako aj ekonomicky stimulovať.

Prehlbovanie intergeneračnej zodpovednosti a pocitu vedomia, že našu planétu sme nezdedili od svojich rodičov, ale požičali si od našich detí a vnukov, zvýši zodpovednosť za zachovanie prírodného prostredia a prírodného kapitálu ako najcennejšieho dedičstva v záujme a k prospechu budúcich generácií.

Transformácia ľudskej spoločnosti z neudržateľného na udržateľný rozvoj sa stáva historickým medzníkom v rozvoji našej civilizácie. Tento prechod môžeme porovnávať s neolitickou (poľnohospodárskou) alebo priemyselnou revolúciou. Tieto „revolučné zmeny" prebiehali v prvom prípade tisíce rokov, v druhom prípade 3-4 storočia. Revolučnú premenu z neudržateľného na udržateľný rozvoj musia zvládnuť dve, maximálne štyri generácie Ľudstvo nemá k dispozícii viac ako 50 - 70 rokov, inak pri pokračovaní rastu globálnych problémov objektívne kráča ku kolapsu života na našej planéte ešte v tomto storočí. Východiskom nie je ani nulový rast. V zásade musí ísť o radikálne zníženie environmentálnej náročnosti zvýšením ekologickej ochrany prírody, nového životného štýlu človeka, novej kultúry spotreby a nového typu ekonomického rozvoja z hľadiska materiálových a energetických tokov a z hľadiska využívania priestoru a územia každej krajiny.

Čistú vodu, vzduch a pôdu nemáme čím nahradiť, bohatstvo prírodných druhov v biosfére sa nedá zaplatil Pokračovanie klimatických zmien a stenčovanie ozónovej vrstvy nenahradia žiadne peniaze. Ak chceme, aby sa budúca generácia dožila 22. storočia, musíme začať s prechodom na udržateľný rozvoj ešte dnes, dôsledne, každý a všetci. Zodpovednosť je v našich rukách a v našich činoch.

Práca s intaktnou populáciou ako nevyhnutný predpoklad inklúzie ľudí s postihnutím

Barbara Caková

Resume:

The goal of my contribution is to highlight the need to work not only with a person with disability, but mainly with his social community and the whole society and to specify the tasks of a social worker in this process. The main reasons why this area deserves our attention are the concept of inclusion, relations as a factor affecting the quality of life and the fact that situation of people with disability is determined by social factors. This topic is for me as a social worker also professionally interesting. The work to the benefit of people with disability can be seen as the work with the whole society or the work with the people who are the most important in the life of a person with disability. The work to the benefit of a person with disability leads to a person's acceptation, inclusion and finally to the independence from the help of a social worker. The object of the work to the benefit of people with disability can be the whole society or the most important people in the life of such a client. In this process a social worker intervenes or a client supported by him. The terrain social work with the wide variety of methods and procedures, such as creating a positive image of people with disability, research and publishing, education, social rehabilitation, supportive groups and social counselling can be favoured. My aim is also to focus on description of the most important tasks of a social worker working to the benefit of people with disability, as far as family, education, work and leisure time is concerned.

Key words: inclusion, person with disability, intact population, social work for the benefit of people with disability, forms and methods of a social work for the benefit of people with disability, family of people with disability, education of people with disability, work of people with disability, leisure time of people with disability.

Cieľom môjho príspevku je poukázať na potrebu pracovať nielen s človekom s postihnutím, ale hlavne s jeho sociálnym prostredím a s celou spoločnosťou a pomenovať úlohy sociálneho pracovníka v tomto procese. Táto téma sa mi zdá veľmi významná a verím, že môj text môže byť prínosom aj pre odborníkov pracujúcich s inými menšinami.

Prečo sa teda vôbec o prácu s prostredím usilovať? Uvediem aspoň niekoľko dôvodov, hoci určite nepôjde o vyčerpávajúci prehľad. Prvým z nich je samotný koncept inklúzie ako ideál, ku ktorému by mal sociálny pracovník v rámci svojho pôsobenia smerovať. Matoušek inklúziu definuje ako „súhrnné označenie pre postupy a stratégie, ktoré predchádzajú sociálnemu vylúčeniu, resp. pre postupy, ktorých cieľom je zahrnúť do spoločnosti ľudí predtým vylúčených. Človek zahrnutý do spoločnosti je touto spoločnosťou prijímaný a oceňovaný, môže podľa svojho rozhodnutia a záujmu participovať na spoločenskom živote" Koláčková a Kodymová vnímajú rozdiel medzi integráciou a inklúziou práve(1). v zdôraznení synergického efektu a záujmu spoločnosti na prijatí všetkých jej členov (2). Slepčíková poukazuje na európsku akceptovanosť tohto prístupu (3).

Ďalšou nespornou príčinou kľúčového významu práce s majoritou je význam vzťahov v živote každého jednotlivca. Človek je sociálnou bytosťou, kvalita jeho vzťahov ovplyvňuje také významné oblasti ako zdravie, socializáciu, sebapoznávanie, ale aj praktický život. Teda čím viac je človek s postihnutím prijatý spoločnosťou, čím lepšie funguje jeho sociálna sieť, tým je jeho život kvalitnejší. A hoci sa dá namietnuť, že do istej miery môže vzťahové

potreby saturovať aj skupina iných ľudí s postihnutím, čo v mnohých prípadoch naozaj potvrdzuje prax, otázkou zostáva, či je to dôsledok chcenia ľudí s postihnutím alebo toho, že jednoducho nemajú inú alternatívu, pretože svet intaktných je pre nich príliš vzdialený.

V súvislosti s témou tohto príspevku mi tiež nedá nespomenúť výraznú determinovanosť ľudí s postihnutím prostredím a spoločenskými podmienkami. Dotýkam sa teda polemiky o príčinách stavu, keď ľudia s postihnutím sú marginalizovaní a nemajú v živote príležitosti porovnateľné s intaktnou populáciou. Časť odborníkov podľa mňa alibisticky argumentuje postihnutím samotným (4). Iní už veľmi dávno poukazujú na sociálnu determinovanosť životnej situácie človeka s postihnutím (5). Prikláňam sa práve k tomuto názoru. Naozaj nie je jedno, aké podmienky spoločnosť vytvorí a aké postoje zaujíma. Som presvedčená, že miera postihnutia nie je jediným a už vôbec nie najdôležitejším determinantom kvality života, do hry naopak vstupuje rodinné zázemie, bairérovovosť či bezbariérovosť prostredia a otvorenosť miestnej komunity. Tváriť sa, že je to inak a považovať negatívnu životnú situáciu za nezvratný fakt súvisiaci s konkrétnou diagnózou pokladám možno za ľahšiu cestu, ktorá sa však končí v slepej uličke.

Napokon je mi téma tohto príspevku blízka i profesionálne. Sociálni pracovníci sú predsa odborníkmi na prostredie a na vzťahy. Práve preto je pre mňa prekvapujúca nízka miera participácie týchto odborníkov práve pri práci s ľuďmi s postihnutím. Prenechávame priestor iným odborníkom, ktorí síce nesporne dokážu pozitívne ovplyvniť život človeka s postihnutím, avšak predmetom ich práce je konkrétny jedinec, čo napokon skôr vedie k celoživotnej závislosti na pomoci profesionálov a v extrémnych prípadoch (vzdelávanie v špeciálnych školách, či pobyt v sociálnych zariadeniach) k sociálnej exklúzii.

Rada by som na nasledujúcich riadkoch stručne popísala koncept sociálnej práce v prospech ľudí s postihnutím, formy a metódy, ktorými možno pracovať a tiež konkrétne možnosti intervencie v životných situáciách ľudí s postihnutím.

Prácu v prospech ľudí s postihnutím možno vnímať ako prácu s celou spoločnosťou alebo kľúčovými aktérmi v živote človeka s postihnutím, ktorá vedie k jeho akceptácii, inklúzii a v konečnom dôsledku nezávislosti od pomoci sociálneho pracovníka. Význam práce s celou spoločnosťou je najmä v prevencii sociálneho vylúčenia ľudí s postihnutím,. Kľúčoví aktéri môžu ovplyvniť konkrétnu situáciu nášho klienta s postihnutím, exaktné vymedzenie je preto v tomto prípade na samotnom človeku s postihnutím ako odborníkovi na svoju životnú situáciu.

Možno vnímať dva spôsoby realizácie tejto práce. Jedným je priama práca so spoločnosťou alebo aktérmi, keď sám sociálny pracovník intervenuje a mení prostredie v prospech človeka s postihnutím. Uplatňovať ju je optimálne hlavne na začiatku procesu a vtedy, ak zlyhala druhá možnosť – intervencia prostredníctvom človeka s postihnutím. Tá vlastne znamená, že sociálny pracovník učí svojho klienta aktívne pracovať s prostredím, komunikovať o svojich potrebách, asertívne presadzovať svoje práva, otvárať problémové témy. Sociálny pracovník je akýmsi supervízorom v tomto procese, dáva klientovi emocionálnu podporu a navrhuje mu nové možnosti ako dosiahnuť svoj cieľ. Ak klient dokonale zvládne súbor spomínaných zručností, znamená to jeho nezávislosť na našej odbornej pomoci.

Najvhodnejšou formou pre tento typ sociálnej práce je rozhodne práca v prostredí klienta alebo kľúčových aktérov, teda terénna sociálna práca. Práve prostredie je totiž zdrojom veľkého množstva diagnosticky cenných informácii, Zároveň je to i priestor, v ktorom možno najlepšie spoznať kľúčových aktérov. Dnes je ťažko možné očakávať, že tí budú prichádzať za nami, Vo väčšine prípadov treba aktívne ponúknuť spoluprácu a motivovať. Najefektívnejšie zmeny navyše nastávajú, ak je človek súčasťou prostredia, ktoré mení.

Z ostatných možností sa dá hlavne v prípadoch sprostredkovanej intervencie uplatniť ambulantná forma. Jej možno výhodou je neutrálnosť prostredia, v ktorom sa klient nemusí cítiť ohrozený a môže si v týchto bezpečných podmienkach vyskúšať veci, na ktoré by si inak priamo netrúfol.

Naopak kontraproduktívna je rezidenciálna forma práce. Ani intenzívnosť takejto pomoci nemôže byť argumentom pre vyňatie klienta z jeho pôvodného sociálneho prostredia. Dôsledky sú totiž často veľmi negatívne, klient sa ocitá v sociálnej izolácii, stráca prirodzené zručnosti, ťažšie čelí požiadavkám prostredia a aj komunikácia býva pre neho náročnejšia.

Samozrejme sociálny pracovník môže použiť nespočetné množstvo metód a postupov s cieľom napĺňať kontext inklúzie. Nemám ambíciu vymenovať všetky, skôr spomenúť najdôležitejšie. Budem smerovať od extenzívnejším metódam určeným skôr pre celú spoločnosť k tým intenzívnejším dotýkajúcim sa konkrétneho klienta s postihnutím a kľúčových aktérov jeho života:

1. Tvorba pozitívneho obrazu ľudí s postihnutím – cieľom je zmena postojov spoločnosti v prospech tejto minority. Ako dôležitú súčasť tejto stratégie vnímam snahu zdôrazňovať pri pomenovaní tejto klientskej skupiny ľudský aspekt (6), čo však ešte nie je celospoločenský trend (7). Ďalšou možnosťou ako dosiahnuť zmenu je prezentovanie pozitívnych príbehov ľudí s postihnutím. Naša spoločnosť je všeobecne príliš zameraná na patológiu, problémy a neúspechy a v tomto kontexte často berie aj postihnutie ako čosi apriori negatívne. Treba však hľadať cesty ako dosiahnuť vnímanie postihnutia ako príležitosti pre rast, ako predpokladu na ceste k úspechu. Prezentovanie toho, ako sa to dá, môže tiež motivovať spoločnosť k väčšej ústretovosti voči tejto minorite, ale tiež poučiť sociálnych pracovníkov často pohltených nepriaznivými príbehmi ľudí s postihnutím. Príkladom ako na to, môže byť i moja práca (8).

2. Výskum a publikačná činnosť – je potrebné chápať ako prioritu, pretože sociálna práca s ľuďmi s postihnutím neporovnateľne zaostáva za ostatnými odbormi našej profesie nielen ako praktická činnosť ale aj ako vedecká disciplína, Pociťujem akútnu potrebu odpovedať týmto spôsobom na mnohé praktické otázky. Najmä vďaka kvalitatívnemu výskumu možno poznávať skutočnú realitu ľudí s postihnutím a navrhovať konkrétne riešenia ich problémov. Kvantitatívna metodológia môže byť dobrým doplnkom, pretože nám poskytne globálnejší pohľad na fenomény determinujúce život spomínanej minority. Pokusom o kvalitatívno – kvantitatívny, a teda čo najkomplexnejší pohľad na situáciu sociálnych aspektov vzdelávania ľudí s postihnutím bola moja práca (9). Prirodzene publikovať možno i konkrétne príbehy a skúsenosti ľudí s postihnutím, ktoré môžu byť zaujímavé i pre bežného čitateľa. V tomto smere vidím nesporný prínos internetu. práve takouto príležitosťou je i blog Rady pre poradenstvo v sociálnej práci, na ktorom som publikovala niekoľko článkov (10).

3. Vzdelávanie – má široký potenciál a môže byť zaujímavý nástrojom práce s rôznymi skupinami ľudí. Popri kognitívnych cieľoch však treba sledovať i tie zážitkové. Práve sociálny pracovník ako odborník na skupinovú dynamiku môže aspoň do istej miery garantovať takéto zameranie. Na základe svojej osobnej lektorskej skúsenosti hodnotím ako významný prínos, ak na vzdelávaní participuje človek s postihnutím, úplne ideálne v roli vzdelávajúceho (príklad úspechu a začlenenosti do spoločnosti). No aj člen skupiny môže svojimi skúsenosťami a špecifickým pohľadom na svet vniesť do vzdelávania veľmi veľa. Vtedy je dôležité, aby lektor bol skôr facilitártorom a dal priestor človeku s postihnutím ako odborníkovi na danú problematiku. Celkovo možno situáciu účasti človeka s postihnutím otvoreného hovoriť o problematike prirovnať k situácii, keď nás učí angličtinu anglický lektor. Zároveň je vzdelávanie dôležitým spôsobom ako naučiť človeka s postihnutím pretvárať svoje prostredie tak, aby čo najväčšmi zodpovedalo jeho potrebám. Ľudia s postihnutím si v takomto prostredí môžu vymieňať skúsenosti, podporovať sa a hľadať nové riešenia ako realizovať ideál inklúzie.

4. Sociálna rehabilitácia – táto téma je predmetom samostatných publikácii (11), preto uvediem iba jej proinkluzívny prínos. V rámci tejto metódy sa totiž pracuje nielen s klientom samotným, ale i s jeho prostredím. prirodzene znova je niekoľko foriem, akými sa realizuje a dnes ešte stále významné miesto zastávajú práve tie menej prijateľné – rezidenciálne (12).

5. Podporné skupiny – tejto metóde sa opäť venuje priestor na inom mieste (13), tu treba zdôrazniť progresívnosť práce nielen s človekom s postihnutím, ale aj kľúčovými aktérmi ochotnými podporovať ho. Na spoločných stretnutiach je iste priestor pre hľadanie tých najlepších ciest pre všetkých. Možno slabosťou tohto nástroja je, že podsúva predstavu človeka s postihnutím ako nositeľa problému, bolo by skôr zaujímavé zaviesť túto stratégiu ako akýsi princíp riešenia problémov každého záujemcu z radov komunity (napr. trieda, pracovisko) bez ohľadu na postihnutie.

6. Sociálne poradenstvo – jedna z najtradičnejších metód práce sociálneho pracovníka, o ktorej hovorí napr. Novosad (14) má potenciál hlavne pri sprostredkovanej intervencii do sociálneho prostredia. Človek s postihnutím môže za efektívnej podpory sociálneho poradcu hľadať tie najefektívnejšie spôsoby ako meniť svoje prostredie vo svoj prospech. Na druhej strane nadužívanie tejto metodológie na úkor práce v konkrétnom prostredí klienta môže viesť k zážitku neúspechu u klienta a k jeho rezignácii na ďalšie riešenie situácie.

Prirodzene dôležitým determinantom toho, ako budeme postupovať a aké formy a metódy zvolíme, je konkrétna životná situácia človeka s postihnutím ovplyvnená nepriaznivými podmienkami spoločnosti, ktoré máme za cieľ zmeniť. Nepokladám za reálne a žiaduce na týchto riadkoch vymenovať všetky varianty nášho pôsobenia, napokon najdôležitejším človekom v procese je klient a on má právo určiť, aké konkrétne kroky povedú k pre neho optimálnej zmene. Predsa však chcem načrtnúť základné sociálne kontexty a ponúknuť repertoár možností práce s majoritou v rámci nich.

Prvým je určite kontext rodiny. Pre rodičov je narodenie dieťaťa s postihnutím náročnou skúškou (15), znamená to zásadnú zmenu v živote a často sa ocitajú v sociálnej izolácii. Oni a intaktní súrodenci bývajú v roli kľúčových aktérov, tými však môže byť aj širšie príbuzenstvo, priatelia alebo dobrovoľníci ochotní pomôcť. Je veľmi významné udržať rovnováhu medzi potrebami človeka s postihnutím a potrebami ostatných členov rodiny, zároveň by dieťa s postihnutím malo mať porovnateľné možnosti v kontakte s rovesníkmi. I tí sa napokon môžu ukázať ako dôležití a sociálny pracovník im môže pomôcť prekonať predsudky a vnímať kamaráta s postihnutím ako prínos. Prirodzene významná je naša prítomnosť aj v období separácie človeka s postihnutím od rodiny. Túto nevyhnutnosť rodičia často ťažko prijímajú, majú problém vnímať svoje dieťa ako samostatnú bytosť. Ak sa teda pracuje len so samotným klientom, dochádza k neefektivite, lebo vplyv rodičov je stále silnejší. Práve sociálny pracovník by mal byť pre nich dôveryhodným partnerom a dbať na to, aby sa vyrovnali s novou situáciou, naučili sa svojmu dieťaťu dôverovať a poskytovať mu podporu efektívnejším a rešpektujúcejším spôsobom.

Rovnako významnou súčasťou nášho života je vzdelávanie. Zdroj podrobnej analýzy jeho sociálnych a najmä vzťahových aspektov u ľudí s postihnutím uvádzam vyššie, ale rada by som sa i na tomto mieste zmienila o úlohách sociálneho pracovníka v práci s kľúčovými aktérmi tohto procesu. Opäť tu zohrávajú úlohu rodičia a súrodenci ako zdroj podpory, ale rodina je i prostredím, na ktorého negatívne zmeny človek s postihnutím veľmi citlivo reaguje. Nekomunikovať s týmto pôvodným prostredím človeka s postihnutím by znamenalo ohroziť celý proces vzdelávania. Podrobnosti o práci s rodinou som tiež prezentovala v príspevku na inej konferencii (16). Problémovými sa ukázali aj vzťahy s učiteľmi hlavne na integrovaných školách, kde až vo štvrtine prípadov absentovala komunikácia medzi človekom s postihnutím a pedagógom. Často sa zrejme cítia neistí, a preto v snahe nestratiť autoritu radšej uniknú zo situácie priameho kontaktu takýmto žiakom či študentom. Učiteľom podľa môjho názoru chýba najmä supervízia, ktorá by ich podporila v procese vzdelávania ľudí

s postihnutím. Ak by takáto možnosť fungovala, neboli by príbehy, kedy práve učiteľ pomohol žiakovi zvládnuť nejakú nepriaznivú situáciu v priebehu vzdelávania, takou zriedkavosťou. Poslednou skupinou, ktorú tu aspoň stručne spomeniem sú intaktní spolužiaci. Dnes, keď sa stáva šikanovanie pomerne bežným javom už na prvom stupni (17), je hľadanie spôsobov ako podporovať pozitívne vzťahy v triede aktuálne z ďaleká nielen kvôli inklúzii ľudí s postihnutím. Znamená to podporu otvorenej komunikácie v triede, hľadanie alternatívnych riešení konfliktov, výcvik žiakov v sociálnych zručnostiach, čo v konečnom dôsledku prinesie veľa nielen nášmu klientovi či škole, ale hlavne im samotným.

Potrebu sebarealizácie by mala aj ľuďom s postihnutím saturovať práca. Intaktní zamestnávatelia však často nemajú skúsenosť s ľuďmi s postihnutím a boja sa prijať takéhoto zamestnanca. Ak by sociálny pracovník dokázal sprostredkovať čo najväčšiemu počtu z nich skúsenosť s človekom s postihnutím a sprevádzal by ich hlavne na začiatku tohto procesu, určite by to ovplyvnilo situáciu pozitívnym spôsobom. Zároveň však vidím priestor i pre sprostredkovanú intervenciu spočívajúcu vo výcviku asertivity, pretože zamestnávatelia majú tendenciu niekedy takýchto ľudí zneužívať a často majú horšiu pozíciu v porovnaní s kolegami. Prirodzene významné sú aj vzťahy s ostatnými zamestnancami, ktoré možno ovplyvniť podobne ako vzťahy so spolužiakmi. Aj pracujúci človek s postihnutím by mal mať zázemie, ktoré by ho podporovalo, kde tiež vidím priestor pre pôsobenie sociálneho pracovníka.

Akýmsi protikladom práce je voľný čas a začlenenosť medzi priateľov, kamarátov a známych. Vzťahmi medzi intaktnými a ľuďmi s postihnutím, ktoré výrazne determinujú túto oblasť, sa budem zaoberať vo svojom najbližšom výskume, predsa však si dovolím hypotézu, že lepšiu pozíciu majú absolventi integrovaných škôl, kým tí, čo sa vzdelávali špeciálne, trávia čas často s inými ľuďmi s postihnutím. Toto je zároveň oblasť, kde sa môže najväčšmi prejaviť slobodná vôľa človeka s postihnutím, ktorý si môže vybrať medzi inklúziou alebo spoločenstvom podobných. Ak však má uskutočniť toto rozhodnutie, mal by mať na to vytvorené podmienky, čo okrem iného znamená bezbariérovosť, akceptáciu, primerané aktivity, ktoré by ho mohli zaujať. To všetko sú výzvy pre sociálneho pracovníka ovplyvňujúceho prostredie.

Myslím, že by sa ešte toho dalo veľa napísať. Naša spoločnosť je niekde na počiatku cesty a cieľ sa zdá často veľmi vzdialený a nedosiahnuteľný. Som veľmi hrdá na to, že práve my sociálni pracovníci môžeme spraviť niečo pre zmenu, lebo aj malý krôčik, ktorý urobíme, môže znamenať niečo pozitívne v živote nielen našich klientov, ale aj celej spoločnosti.

Zoznam bibliografických odkazov

1. MATOUŠEK, Oldřich. 2008. Slovník sociální práce. Praha: portál, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0. (citát zo strany 77 – pozn. autorky)
2. KOLÁČKOVÁ, Jana – KODYMOVÁ, Pavla. 2005. Sociální práce se zdravotně znevýhodněnými. In MATOUŠEK, Oldřich a kol. Sociální práce v praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 89- 109. ISBN 80-7367-002-X.
3. SLEPIČKOVÁ, Lenka. 2010. Sociální exkluze, sociální inkluze a vzdělávání. In Inkluzíví vzdělávánív podmínkách současné české školy. Brno: Masarykova univerzita, 2010. S. 33 – 42. ISBN 978-80-210-5383-0.
4. VÁGNEROVÁ, Márie. 1999. Psychopatológie pre pomáhajúcí profese. Praha: Portál, 1999. 319 s. ISBN 80-7178-214-9.
5. POŽÁR, Ladislav a kol. 1989 Patopsychológia postihnutého dieťaťa I. Bratislava,: Univerzita Komenského, 1989. 140 s. ISBN 80-273-0102-7.
6. PETTERSON, Michael, P. – HITTIE, Mishael, M. 2003. Inclusive teaching. Boston: Allyn &Bacon, 2003. 544 s. ISBN 0137152183.

7. SCHAVEL, Milan – OLÁH, Michal. 2008. Sociálne poradenstvo a komunikácia. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008. 218 s. ISBN 8080684871.
8. CAKOVÁ, Barbara. 2009. Sociálne aspektypráce pre ľudí so zrakovým postihnutím. ŠVOČ. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 2009. 42 s.
9. CAKOVÁ, Barbara. 2010. Sociálne aspekty vzdelávania a úloha sociálneho pracovníkov špeciálnom a integrovanom vzdelávaní ľudí s postihnutím. Diplomová práca. Bratislava: Pedagogická fakulta UK. 2010. 83 s.
10. http://rpspsk.blogspot.com/ - blog Rady pre poradenstvo v sociálnej práci, 13.3.2011.
11. VOTAVA, Jiří a kol. 2005. Ucelená rehabilitace osob se zdravotním postižením. Praha: Karolinum, 2005. 207 s. ISBN 80-246-0708-5.
12. ZORIČÁK, Ján a kol. 2002. 25 rokov RSZP v Levoči. Levoča: Polypress, 2002. 48 s. ISBN 80-88704-55-3.
13. http://www.inclusion.com/artcommonsensetools.html - stránka projwektu Inclusion zameraná na podporu inklúzie ľudí s postihnutím, 13.3.2011.
14. NOVOSAD, Libor. 2000. Základy speciálního poradenství. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 160 s. ISBN 80-7178-197-5.
15. GRÓFOVÁ, Helena. 2004. Základy sociálnej patológie. Bratislava: OZ Sociálna práca, 2004. 113
16. CAKOVÁ, Barbara. 2011. Rodina človeka s postihnutím v procese jeho integrovaného a špeciálneho vzdelávania. In Sociálna patológia rodiny. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva sociálnej práce sv. Alžbety. 2011. S. 45 – 50. ISBN 978-80-8132-000-2.
17. KARIKOVÁ, Soňa. 2006. Kapitoly z pedagogickej psychológie. Žilina: Ipvedis, 2006. 137 s. ISBN 80-8070-509-7.

Znevýhodnené skupiny v rodine

Matej Čevan

Resume:

My goal is to highlight the three main groups in the family and its interdependence. Each of these groups has its own characteristics. Two of these groups are often underestimated, which undermines the overall balance in the family and reflected on the relations of its members.

Key words: family, children, grandparents, working life, work, grandchildren, budget

Úvod

V mojom príspevku chcem poukázať na skupinu ľudí, ktorá už skončila bežný pracovný proces. Táto skupina sa stále rozrastá. Na základe demografického scenára, skupina ľudí po produktívnom veku sa zvyšuje. V predproduktívnom veku naopak je stále nízka. Keď sa pýtame ako je to možné tak odpoveď je jednoduchá. Do dôchodkového veku začínajú prichádzať silné populačné ročníky pričom vek dožitia sa zväčšuje. Tieto dve faktory spôsobujú, že ľudí odkázaných na dôchodok pribúda. Niektorí však si myslia, že starší ľudia sú na obtiaž. No opak však často môže byť pravdou. Okrem toho práve rodina je najrizikovejší prvok celej spoločnosti. Pokiaľ ho zanedbáme výsledok bude oveľa horší ako si vieme predstaviť.

Rodinný život

Jednou základnou bunkou spoločnosti je rodina. Rodina je tá, ktorá formuluje dušu dieťaťa, ale i učí sa prispôsobeniu a kohézii navzájom. V minulosti boli samozrejmosťou viac generačné rodiny. Neskôr takmer 30 rokov prevláda model základný – neutrálny (otec, mama a dieťa). Deti však potrebujú starých rodičov a tí zase potrebujú vnúčaťa. Vo viac generačných rodinách mal každý svoju prácu od detí až po starých. Práca sa delia podľa závažnosti a schopnosti jednotlivého člena. Vďaka tomuto triedeniu a následnej kontrole viacerými členmi domácnosti, rodina držala po kope, pretože bola závislá od každého jej člena. Ako náhle jeden člen vypadol, tak jeho prácu musel robiť iný člen domácnosti. Tento spôsob zabezpečil aby všetci členovia sa mohli podieľať na spoločnom dobre rodiny. Pričom každý člen rodiny postupne prešiel viacerými druhmi prác.

V modernej dobe sa presadzuje model osamotnenia sa. Starí rodičia majú vlastný byt a mladý tiež. Rodičia už odrastených a samostatných detí pokiaľ môžu tak pracujú, pričom pribúdajúcim vekom síl ubúda. Keď sa ocitnú na dôchodku zistia, že nevedia čo s časom. Potrebujú ho správne využiť. Niektorý z nich si prácu nájdu sami, ale väčšia skupina však náhradný program si nevie nájsť. Prácu si nájdu tí, ktorí boli zvyknutí stále niečo robiť či o niekoho sa starať. Vyššia vrstva si život prispôsobila podľa seba a v starobe majú problém nájsť si zmysluplnú činnosť. Tejto žiaľ zväčšujúcej sa skupine je potrebné pomôcť nájsť vhodný program. Domovy dôchodcov sú z jednou z možností, kde sa môžu tieto skupiny realizovať.

Rodičia od rána do večera pracujú, pričom často sú nervózny, tak s roboty ako aj čo ich ratolesti práve robia. Vzniká stres a nepohoda, ktorá časom žiaľ len rastie. Nehovoriac, že sa odzrkadlí aj na zdravotnom stave prípadne až strate živiteľa. Už tam chýba tá istota, čo deti

robia a s kým sú. Ide o skupinu produktívnych ľudí, ktorá sa zväčšuje na základe legislatívnych zmien. Myslím tým predlžovanie dôchodkového veku. Táto skupina sa však stáva nestabilnou vstrebávajúcou všetky zmeny z okolia. Je potrebné zabezpečiť a venovať sa deťom, ale aj celého chodu domácnosti. Takisto je tu neustály tlak od zamestnávateľa na zvyšovanie produkcie a odvádzanie maximálneho výkonu.

Deti sú oveľa vnímavejšie ako si myslíme. Všetko do seba strebávajú a učia sa pozorovaním. Pozorujú ako rodičia medzi sebou komunikujú, ale i ako komunikujú zo starými rodičmi. Vidia ako sa správajú ich rovesníci a staršie deti nielen k nim ale aj voči dospelým. Neskôr tieto modely si zafixujú a prispôsobia sa im. No a o čosi neskôr sa začnú správať tak ako to videli.

Každá z týchto možností ma svoje výhody a nevýhody. V prvej skupine bolo veľa výhod z hľadiska rozdelenia si úloh. Taktiež stredná generácia sa mohla plne venovať práci, lebo vedeli, že o deti sa postarajú ich rodičia pokiaľ prídu domov. Takisto sa deti učili úcte starým ľudom a nechovali sa k nim ako je to dneska zvykom. Nevýhodou boli generačné rozdiely a hádky ktoré vznikali častejšie ako teraz. Pričom ich intenzita nebola dlhodobá, pretože obe strany boli nútené spolupracovať. V dnešnej dobe hádky majú väčšiu intenzitu a trvajú dlhodobo. Je to aj vďaka tomu, že každý z nich býva „inde“. Tým, že deti neboli správne vedené k riešeniu konfliktu, tak aj malé problémy nevedia vyriešiť v dospelosti. Takto aj medzi partnermi dochádza k rozporom, pričom je problém nájsť riešenie a skôr sa hľadá únik a rozchod.

Rodina verzus práca

V minulosti väčšina práce prebiehala v rodine. Dá sa povedať, že až 80% celkovej práce sa odohrávalo v rodine. Zvyšok sa odohrával mimo nej, pričom tiež záležalo aj od druhu práce. V modernej dobrej je to presne naopak, prípadne ešte viac. Teda až 90% práce sa odohráva mimo rodiny. Tento jav však nie je dobrý a naopak spôsobuje problémy. Nemyslím len prácu v pracovnom vzťahu ale celkovú prácu jednotlivých členov rodiny. Práve spoločná činnosť rodiny spôsobuje radosť s práce, ale aj otužuje vzťahy v rodinnom prostredí. V dnešnej dobe, sa práca delí na viacero kategórií. Rodina sa rozdeľuje už od rána. Pričom je problém aby sa večer zišla k spoločnej večeri. Vzniká tu boj čo je dôležitejšie rodina či práca. Rodina je dôležitá, ale nás neuživí ba naopak, je potrebné zabezpečiť jej potreby. Tým, že nemáme k dispozícií pole a záhrady sme „dobrovoľne“ odkázaní na iných. Deti často nevedia čo robia ich rodičia a u dôchodcov to platí tiež, ale obrátené. Teda generácia predproduktívnom a poproduktívnom veku často krát nevie presne čo robí stredná produktívna generácia. Niekedy povedať, že pracujem tam a tam a robím to či ono už nestačí. Tým, že mladý žijú samostatne tak väčšinou matka ostáva doma a „zarábajúca“ jednotka je muž. Matka je síce doma, ale nedá sa povedať, že nepracuje. Ba naopak je pracujúca viac ako si myslíme. Veď musí zabezpečiť aby deti včas prišli do školy, dať do poriadku byt, navariť obed a poobede sa s deťmi učiť – príprava na ďalší deň. Takto to ide dookola deň čo deň. Tým, že nároky na život stúpajú často jeden plat už nestačí, takže vzniká potreba aby obaja partneri boli zamestnaní. Dokonca vzniká situácia, že jeden partner robí na splatenie pôžičiek a druhý na stravu resp. na bežné platby. Rezerva ktorá vzniká je veľmi mizivá na založenie rodiny. Lenže ak pracovať nebudú obaja, nedokážu sa uživiť. Na pomoc staršej generácie nie sme zvyknutí, pričom takisto táto skupina potrebuje často pomoc. Pričom existujú situácie, že namiesto pomoci starým rodičom potrebujeme aby nás dotovali.

Rodina a jej skupiny

Prvou skupinou, ktorá je často znevýhodňovania a podceňovaná sú deti. Môžeme povedať, že ide o skupinu dosť podstatnú, ktorú často krát nerešpektujeme, veď nič nevedia. Deti sú veľmi vnímavé a vidia ako ich rodičia sa správajú medzi sebou a ako k okoliu. Na základe toho si vštepujú zásady a vznikajú komunikačné vzorce, ktoré neskôr použijú. Doslova zaútočia na nás s našimi zbraňami práve vtedy, keď to najmenej očakávame. Základom výchovy je aby sa deti vedeli naučiť všetko to, čo budú potrebovať v budúcnosti. Tu však vzniká problém, pretože už nestačí vedieť to, čo sme vedeli ako mladí, ale učíme sa celý život. Treba sa naučiť ako sa učiť a kde hľadať informácie. Predovšetkým malé deti sú veľmi zraniteľné a odkázané na rodičov. Je potrebné ukázať a vysvetliť im čo sa smie a čo nie. Tieto deti majú nevýhodu voči ostatným, pretože nie sú ešte samostatné.

Druhou skupinou, ktorá je často ignorovaná sú práve starší ľudia. Ide o skupinu ktorá už končí svoj aktívny život na trhu práce. V minulosti táto skupina bola veľmi uznávaná a jej názor bol podstatný a rozhodujúci. V dnešnej dobe naopak neberú sa ohľady a niektorí ju považujú za bremeno. Je to však aj výsledok výchovy posledných rokov. Táto skupina však v poslednej dobe je ohrozená aj inými vplyvmi spoločnosti. Ide o jav zvaní nezamestnanosť. Ľudia, ktorý sú pred dôchodkovým vekom a sú nezamestnaní ťažko nájdu prácu. Ich pracovný proces sa skončil skôr ako predpokladali. Zrazu ostáva veľa času a nevedia čo s ním a nie sú na to ešte pripravení. Pokiaľ sa môžu stretávať s deťmi a vnúčatami vedia si ho čiastočne vyplniť. Pokiaľ však nie je potrebná pomoc rodine z akéhokoľvek príčiny vzniká voľný čas, ktorý treba vyplniť. Pokiaľ sa nenájde adekvátna náhrada, tak nastupuje pocit nepotrebnosti a zbytočnosti.

Tretia skupina sú pracujúci – teda ľudia produktívnom veku. Niekedy je ťažké hovoriť o znevýhodnenej skupine, pretože táto skupina je najsebestačnejšia voči predošlým dvom. Je to preto, lebo si sama dokáže zabezpečiť prostriedky pričom s nimi potom hospodári. Predošlé skupiny prostriedky sami nedokážu zabezpečiť a žijú s toho čo dostanú. Tu práve platí pravidlo o troch grošoch. Pretože tri groše znamenajú tri hlavné piliere rozpočtu nie len domácnosti. 1 groš je preddavok na budúce nákupy – investícia do budúcnosti. 2 groš sú peniaze, z ktorých žijem a platím bežné výdavky. 3 groš sú vlastne dôchodky a úspory. Každý pracujúci musí investovať do svojich detí, aby neskôr oni sa mohli o neho postarať. Zároveň však je potrebné dávať a prispievať svojim rodičom, ktorý sa starali o neho keď bol mladý.

Rodina so zdravotne postihnutým

Doteraz sme hovorili o hlavných troch skupinách rodiny. Teda o skupine detí, ich rodičov a starých rodičov. Lenže čo ak sa v rodine ocitne člen rodiny, ktorý má určitú vadu – postih. Dokáže sa rodina o takéhoto člena postarať? Dokáže takýto člen obohatiť rodinu? Môžeme si takto položiť veľa otázok, no odpovede nie vždy sú jednoznačné. Iné je ak rodina vie, že jej pribudne člen s určitým postihnutým. Vtedy sa dokáže rodina naučiť a pripraviť sa na príchod takého člena. Samozrejmé je tu pocit odmietania ale i viny. Dosť je dôležité si uvedomiť do akej miery rodina funguje tak ako má. Môžeme povedať, že postihnutý člen preverí vzťahy a väzby v rodine. Buď ich zocelí alebo naopak prichádza k rozpadu rodiny a o postihnutého sa stará niekto iný. Príchodom do rodiny tu netreba chápať len, že sa narodí dieťa s hendikepom. Môže to znamenať, že jeden člen rodiny sa vráti z vojny či z nemocnice. Pričom môže to byť človek, ktorý predtým žil samostatne, ale teraz už samostatne žiť nemôže. Rodina ktorá sa stará o rôzne postihnutého člena, sa stáva znevýhodnenou oproti rodine, kde takýto človek nie je. Preto takýmto rodinám treba pomôcť. Pomôcť sa dá buď finančne, alebo aj materiálne. Zdravotne postihnutí člen rodiny neznamená, že nič nedokáže. Je pravda, že niektoré veci a úlohy nedokáže urobiť vôbec, ale niektoré naopak vie spraviť lepšie. Závisí to však od typu zdravotného poškodenia ale aj individuálnych podmienok.

Záver

Základným kameňom, alebo bunkou spoločnosti je rodina. Človek sa najskôr učí v rodine od rodičov a súrodencov. Neskôr sú to starí rodičia, ale i širšie okolie. O niečo neskôr sa okolie rozširuje a začíname sa správať tak ako sme to videli v začiatkoch. Rodinu však môžeme rozdeliť do troch hlavných skupín. Sú to deti, rodičia a starý rodičia. Všetky tri skupiny navzájom reagujú a spolupracujú. Pričom dve z nich sú viac znevýhodnené ako tá tretia. Týmto príspevkom sme chceli poukázať na rodinu z iného uhla ako ju zvyčajne vnímame. Ak však nezmeníme postoj a systém práce, nečudujme sa, že naša spoločnosť ide zlou cestou. Teda cestou rozvodov a „divokého" spolunažívania jednotlivých členov. Je potrebné apelovať na deti rozvedených rodičov tak, aby v budúcnosti nerobili tú istú chybu a dokázali problémy riešiť iným systémom ako je rozvod. Tým pádom ak sa tento scenár bude opakovať bude to normálne a bude viac znevýhodnených členov v domácnosti. Nastáva boj o dieťa a majetok. Výsledok aký nastane si môžeme domyslieť sami.

Použitá literatúra:

1. Ambrozy M: Stredoškolský učiteľ filozofie, staň sa tým, čím si!, UČITEĽ PRE ŠKOLU 21. STOROČIA, zborník s konferencie, 2009, ISBN: 978-80-8083-823-2
2. Dreikurs R, Grey L: Logické dôsledky, Psychoprof, Artus, 1997, ISBN 80-967148-7-2
3. Gerbery D, a kol.: Kniha o chudobe, Priatelia Zeme-CEPA 2007, ISBN 978-80-968918-9-4
4. Hauserová I: Deti potrebují prarodiče, Portál, 1996, ISBN 80-7178-105-3
5. Říčan P: Agresivita a šikanovanie medzi dfeťmi, Educatio, 1998, ISBN 80-967532-2-3
6. KATUŠČÁK, D.: Informačná výchova. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1998

Kontakt:

Mgr. Matej Čevan
Katedra manažmentu a marketingu
Pedagogická fakulta KU v Ružomberku
Pracovisko Poprad
Email: matej.cevan@ku.sk

Hodnotenie kultúr na linke majorita – minorita

Ladislav Csontos

Resume:

Pluralita kultúr si vyžaduje pochopenie identity jednotlivých kultúr a faktorov, ktoré ovplyvňujú túto identitu. Zároveň sa ukazuje dôležité hodnotenie jednotlivých kultúr z hľadiska ich kultúrneho a civilizačného stupňa rozvoja. Tu sa môžu objavovať dôvody pre marginalizáciu, asimiláciu alebo integráciu, ktorá je niekedy skrytou formou asimilácie. Na rozlíšenie je podstatné postavenie majorita – minorita, ktoré sa v čase mení. Z minority sa stávajú majority a obrátene. Pokúsime sa naznačiť kľúčovú rolu tvorby vlastnej identity a kooperácie s inými kultúrami na základe dialógu. V slovenskom prostredí je to dôležité vo vzťahu rómskeho etnika a majoritného obyvateľstva.

1. Historický prehľad

Územie Slovenska je historicky poznačené multietnicitou a tak je to aj v súčasnej Slovenskej republike. V minulosti to boli predovšetkým rozličné kolonizácie, najmä po tatárskom vpáde a po vytlačení Turkov z Karpatskej kotliny, keď mnohé územia zostali takmer ľudoprázdne. Ďalšie kolonizácie sa uskutočnili z hospodárskych dôvodov, keď išlo o príchod určitých odborníkov, najmä s rozvojom baníctva, chovu dobytka, či vinárstva. Nevznikal z toho po celé stáročia významnejší problém, lebo ešte koncom 18. storočia u nás teda v Habsburskej monarchii, nebola dôležitá etnická príslušnosť, ale stavovská.

V Čechách existovalo určité povedomie „českosti“, ktoré však nebolo chápané vzhľadom na etnické atribúty, ale vzhľadom na teritoriálno-administratívne usporiadanie. Situácia na Slovensku bola odlišná, pretože štát presadzoval ideu jednej nedeliteľnej uhorskej národnosti, pričom však u časti obyvateľstva existovalo určité slovenské povedomie. Revolučný pohyb vyvolaný Francúzskou revolúciou a Napoleonovou expanziou po Európe šíril ideály prirodzenej občianskej rovnosti ľudí, ktoré sa v širších súvislostiach vysvetľovali ako prirodzená rovnosť jazykov a národov.

Revolučný rok 1848 znamená rozchod v rámci Uhorska. Maďari chceli premeniť Uhorsko na moderný národný maďarský štát. V roku 1867 došlo k rakúsko-uhorskému vyrovnaniu, ktoré prinieslo aj iné postavenie vo vzťahu majorita – minorita. Dovtedy tolerované minority, medzi nimi aj Slováci, sa postupne stávajú predmetom asimilácie, čo vyvrcholilo v apponiyovských zákonoch zo začiatku 20. storočia. Po rozpade monarchie v roku 1918 dochádza ku vzniku samostatnej Česko-Slovenskej republiky, kde sa majoritou zo začiatku stáva český a slovenský národ v idei československého národa. Táto umelá idea však nemá dlhú trvácnosť a Slováci a menšinoví Nemci sa hlásia o svoje práva. V období medzi vojnami zosilnel konflikt, ktorý viedol k autonomistickým snahám oboch najväčších minorít. V období druhej svetovej vojny vzniká Slovenský štát, čím sa posilnili autonomistické ašpirácie Slovákov. Po vojne dochádza k obnoveniu stavu podľa Trianonskej zmluvy s okliešteným územia. No vzťah medzi českou majoritou a slovenskou minoritou nebol dostatočne riešený ani pokusom o federalizáciu v roku 1968. Až napokon v roku 1993 dochádza k rozpadu Česko-Slovenska a vzniku Slovenskej republiky, ktorá je takisto multietnickým štátom s viacerými minoritami. V súčasnosti sa diskutuje najmä o otázkach maďarskej a rómskej minority v Slovenskej republike, a to z dvoch rozličných aspektov. Maďarská menšina sa prejavuje autonomistické snahy a rómska menšina spôsobuje nepríjemný obraz o Slovensku v Európskej únii, kde sa pozerá predovšetkým na sociálnu

situáciu Rómov žijúcich v osadách. Pokúsime sa naznačiť niektoré teoretické i praktické východiská.

Z hľadiska marginalizácie si osobitnú pozornosť vyžaduje rómska menšina, ktorá je druhou najvýznamnejšou minoritou. Odborníci odhadujú, že v súčasnosti žije v Slovenskej republike 480 až 520 tisíc Rómov. Podľa odhadov v Európe žije v súčasnosti 7 až 8,5 miliónov Rómov. Zatiaľ čo nerómske rodiny majú priemerne 1,5 detí, rómske rodiny majú 4,2 detí. Príslušníci rómskej národnosti žijú v diaspore takmer v každom okrese SR, s veľkou koncentráciou na východnom Slovensku. Polovicu zo sedem až osem miliónov Rómov Európy tvoria deti v školskom veku. V rokoch 1985 – 1988 sa uskutočnil prieskum v desiatich respektíve dvanástich štátoch Európy o úrovni vzdelávania rómskych detí. Podľa jeho výsledkov 30 až 40 % detí nenavštevuje školu pravidelne, 50 % nebolo v škole nikdy, malé percento pokračuje v štúdiu na strednej škole. Deti dosahujú slabé výsledky v čítaní a písaní. 54 % dospelých Rómov Európy sú analfabeti. Na Slovensku je to len asi 12 %, no niekde je to 80 až 100 %.[1] Niet sa teda čo čudovať, že príslušníci väčšiny posudzujú kultúru národa podľa toho, ako organizuje životný plán zodpovedajúci požiadavkám ľudského povolania v konkrétnej spoločnosti.

Treba však povedať, že rómske obyvateľstvo prakticky nemá národnostné školstvo, okrem niekoľkých slabých, bezvýznamných pokusov. Vzdelávanie rómskych detí sa uskutočňuje v inom ako ich materinskom jazyku. Táto situácia je spôsobená aj tým, že kodifikácia rómskeho spisovného jazyka nie je ustálená, a tiež nedostatočným záujmom rodičov rómskych detí o školy s vyučovaním rómskeho jazyka a literatúry, ktoré okrem toho existujú iba ojedinele. Škola a vzdelávanie v ponímaní väčšinového obyvateľstva európskych štátov priniesla zvrat v hodnotách rodinnej výchovy Rómov. Škola ako inštitúcia, ktorá vzdelanie vnucuje, je pre nich nežiaduca. Rómski rodičia majú na ňu väčšinou zlé spomienky. Deti si vytvárajú ku škole záporný až odmietavý postoj, pretože sú vychovávané v strachu zo všetkého cudzieho. Ťažko chápu, že sa musia oddeliť od starších, že nemôžu naplno vyjadriť svoje city a že sa musia ovládať. Škola predstavuje iné zvyky, iné hodnoty a postoje, ako je dieťa zvyknuté z rodiny. Rómske dieťa sa učí a musí rozprávať v škole iným, preň cudzím jazykom, než doma. Takéto deti sa dostávajú do skupiny neprispôsobivých a niekedy mentálne postihnutých. Donucovací prístup pri vzdelávaní rómskych detí sa využíva už od počiatkov zavádzania povinnej školskej dochádzky. Tieto prostriedky sa používali už v 19. storočí. Prvoradá bola dochádzka do školy. Deti, ktoré nestačili tempu, zaostávali, opakovali ročníky alebo boli presúvané do tzv. osobitných škôl. Rodičia týchto detí považovali návštevu školy za trápenie detí, preto ich do školy neposielali. Napriek systému donucovania mnohí Rómovia, asi 5 %, úspešne absolvovali stredoškolské i vysokoškolské štúdium a stali sa z nich kvalifikovaní odborníci.[2]

Vzdelanie však napriek tomu malo u Rómov vždy vysokú hodnotu, ale pod vzdelaním sa rozumelo vzdelanie v tradičnej rómskej kultúre, jazyku, etike a rómskych remeslách. Malo zabezpečiť, aby sa dieťa naučilo všetkému, čo umožňuje život v rodine, komunite a obci. Ku vzdelaniu patrilo aj slušné správanie. Na to, aby sa človek naučil to, čo je potrebné pre život, nepotreboval knihy. Učilo sa zvykaním, napodobňovaním, pozeraním a vnímaním ukazovaného. Profesia sa vyjadrovala aj symbolicky. Rómske dieťa sa teda učí akosi samočinne, vnímaním toho, čo robia iní. Je zvyknuté zúčastňovať sa na rozhodovaní spolu s ostatnými. Škola od neho vyžaduje, aby pracovalo samostatne. Rómske dieťa nenájde v nijakej učebnici obrázok Róma, v ktorom by mohlo vidieť svojho otca alebo matku, či

---

1 Porov. Slovenské školstvo na križovatke tisícročí: Vývoj v rokoch 1989 –1999. Bratislava ÚSIP, s. 132. In: http://www.uips.sk/download/sskt/kapitola5.pdf

2 Porov. Slovenské školstvo na križovatke tisícročí: Vývoj v rokoch 1989 –1999. Bratislava, ÚSIP. s. 133. In: http://www.uips.sk/download/sskt/kapitola5.pdf

svojich súrodencov. V prípade rómskych detí môže vzdelávanie z donútenia pôsobiť kontraproduktívne.[3]

Treba vyzdvihnúť množstvo systémových krokov, akým je napr. počin Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ktorá zriadila katedru rómskej kultúry. Zriadila osobitný trojročný bakalársky študijný program učiteľstvo a vychovávateľstvo pre prácu s deťmi zo znevýhodneného výchovného a sociálneho prostredia. Program sa uskutočňuje na pracovisku v Spišskej Novej Vsi, uprostred regiónu s vysokou koncentráciou rómskej populácie. Toto štúdium zabezpečuje špeciálnu prípravu učiteľov, ktorí pôsobia v triedach materských a základných škôl pre východoslovenský región, kde žije najviac obyvateľov rómskej národnosti. V Košiciach vznikol Klub učiteľov rómskych detí. K sebauvedomeniu Rómov môže výrazne prispieť štúdium histórie Rómov, výskum a kodifikácia rómskeho spisovného jazyka, spoznávanie a uchovávanie rómskych kultúrnych tradícií, rozšírenie programov prípravy dvojjazyčných učiteľov pre základná a strené školy, ktoré navštevujú rómske deti, vyššie vzdelávanie talentovanej rómskej mládeže.[4]

Tieto snahy rozvíjať rómsku kultúru môžu prispieť k budovaniu ich vlastnej identity, pretože ich povedomie je zatiaľ veľmi nízke; v sčítaní ľudu v roku 1991 sa k rómskej národnosti prihlásilo iba 75802 obyvateľov a v roku 2001 už 89920. Zrejme pomaly postupuje proces uvedomovania si vlastnej identity.[5] Aj Katolícka cirkev sa tu usiluje pomôcť. Konferencia biskupov Slovenska si uvedomuje osobitnú dôležitosť pastorácie Rómov, preto zriadila aj svoju radu pre Rómov a menšiny, ktorá sa venuje koordinácii tejto špeciálnej pastorácie. V rámci „Pastoračného a evanjelizačného plánu Katolíckej cirkvi na Slovensku 2001 až 2006 venuje osobitnú kapitolu problematike Rómov. Aj Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 – 2013“ zdôrazňuje potrebu starostlivosti a „marginalizované rómske komunity“[6].

2. Východisko hodnotenia

Treba povedať, že na linke majorita-minorita dochádza k použitiu rozličných kritérií na posúdenie a hodnotenie jednotlivých kultúr. Ak chápeme kultúru ako všeobecne ľudský fenomén, je dobré rozlíšiť jednotlivé etnické skupiny nielen podľa používaného jazyka a sociálneho správania, ale treba sa pokúsiť nájsť aj spoločné prvky ako východisko pre dialóg a pochopenie odlišností. Toto rozlíšenie je vhodné urobiť na dvoch rovinách: na rovine sociálnych noriem a na rovine civilizačného pokroku. „Všetky kultúry sú si podobné vo všetkých druhoch fenoménov, z ktorých sú zložené: všetky majú fakticky obyčaje, ktoré sa môžu klasifikovať ako technologické, sociálne, právne, náboženské, estetické, rekreačné (zábavné), výchovné. Antropológovia niekedy tvrdia, že v tomto zmysle existuje určitý univerzálny model kultúr.“[7] Tieto sociálne normy majú určitú univerzálnosť a osobitnosť, ktorá odzrkadľuje potrebu príslušnosti osoby k určitej komunite, ktorou je akceptovaná, chránená a udomácnená. V americkej sociológii nachádzame klasifikáciu sociálnych noriem, ktorá rozlišuje tri skupiny: zvyky, habituálne zvyklosti (folkways); mravy (mores); zákony. Aspoň stručne ich opíšeme. Zvyky, hybituálne zvyklosti sú také spôsoby konania, ktoré sú spoločné určitej societe alebo skupine, prenášajú sa z jednej generácie na druhú; vyvinuli sa

---

[3] Porov. Slovenské školstvo na križovatke tisícročí: Vývoj v rokoch 1989 –1999. Bratislava, ÚSIP. s. 133. In: http://www.uips.sk/download/sskt/kapitola5.pdf

[4] Porov. Slovenské školstvo na križovatke tisícročí: Vývoj v rokoch 1989 –1999. Bratislava ÚSIP. s. 134. In: http://www.uips.sk/download/sskt/kapitola5.pdf

[5] Porov. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR: *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001*: Preddefinované tabuľky: Tab. 11 Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti – 2001,1991. In: http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/Tabulky/tab11.pdf

[6] Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 – 2013. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007, s. 52.

[7] CSONTOS, L.: *Úvod do filozofie kultúry.* Bratislava: Aloisianum, 1996, s. 122-123.

z minulej skúsenosti skupiny a prenášajú sa bez osobitnej reflexie alebo procedúry, dodržiavajú sa viac menej neuvedomene; väčšinou nekonštituujú skutočný morálny záväzok pre skupinu, ktorá však v istom momente vyžaduje ich zachovávanie. Prostredníctvom týchto zvykov je často možné žiť bežne v určitom socio-kultúrnom prostredí. Sankcie spojené s nedodržiavaním zvykov spravidla nie sú oficiálne a sú relatívne ľahké: posmech, nedostatok súhlasu a pochvaly. Mravy sú spôsoby konania, ktoré sú oveľa presnejšie a hodnotené ako správne a v podstate tvoria určité sociálne dobro. Ak sú porušované, vždy sa to berie oveľa prísnejšie. Reprezentujú jadro systému noriem, ktoré riadia spoločenský život určitej society. Z nich pramenia hlboké konvencie o tom, čo je spravodlivé alebo nespravodlivé, dobré alebo zlé: manželská vernosť, pravidlá sexuálneho správania, vlastnícke právo, rešpektovanie života druhého a úcta voči nemu. Mravy pre svoje univerzálne morálne dôsledky oveľa viac odolávajú sociálnym zmenám. Zákony tvoria v rozvinutých a viac komplexných spoločnostiach základnú štruktúru pravidiel; ich vyžadovanie je sankcionované vo vyššej miere, ako sú sankcionované zvyky a mravy. Zodpovedajú určitej politickej organizácii na udržiavanie spoločenského poriadku. Vyhlásením zodpovedajúcich zákonov sa chráni spoločenská znášanlivosť, solidárna účasť na spoločenských zdrojoch a subsidiárna pomoc jednotlivým osobám a rodinám.[8] Aj keď niekedy slúži pojem civilizácia pre etnológov a antropológov naďalej na zdôrazňovanie takého štádia alebo stupňa vývoja spoločnosti, ktorý je (relatívne) na vyššej úrovni, predsa sa zdá, že táto dichotómia medzi civilizáciou a kultúrou nemá reálne základy, čo je dôvodom toho, že tieto dva termíny sa bežne pokladajú za synonymá. Zrieknuť sa však pojmu civilizácia znamená okrem iného ignorovať alebo neuznávať motívy, ktoré, ako sa zdá, práve v našich časoch podnecujú problém na linke majorita – minorita.

Kľúčom k bežnému hodnoteniu sa stáva chápanie pojmov civilizácia a najmä pokrok. Ak pod pojmom pokrok rozumieme rast počtu vynálezov a ich čoraz širšiu aplikáciu vo všetkých oblastiach ľudského života a ak berieme do úvahy súčasnú snahu o zlepšenie a zdokonalenie tak jednotlivcov, ako aj celého ľudstva, potom musíme pokrok chápať ako charakteristiku človeka, ktorý je tvorcom prostredníctvom inteligencie a vôle. V západnom uvažovaní pojem pokrok, známy už v antike a špecificky spojený s kresťanským zmýšľaním a s kresťanským svetom, nevytvára až do obdobia modernej epochy nijaké problémy či konflikty v súvislosti s pojmom kultúra, ktorá je chápaná prevažne ako rozvoj človeka prostredníctvom špekulatívnych aktivít a praktík (umeleckých a estetických). Otázka vzťahu medzi pokrokom a kultúrou bola nastolená pomerne neskoro. Objavuje sa v období osvietenstva, t. j. v období, v ktorom začínajú dozrievať plody „vedeckého“ nasmerovania európskeho myslenia, a vo chvíli, keď veda rozhodne vykročí na cestu invencie a inovácie, ako to naznačil Bacon, a hlboko premení život jednotlivcov a spoločnosti. Ak civilizáciu chápeme ako fakt, čo sa začal s upevnením postavenia moderného meštianstva ako silne diferencovaného stavu, ktorý sa začal rozvíjať v čase renesancie a jeho najväčší rozkvet sa dostavil s osvietenstvom a pozitivizmom, civilizácia (t. j. sebaocenenie, ktoré sa prejavovalo v prisudzovaní civitas vlastnému spôsobu života a vlastným ideálom, vlastnej kultúre...) sa stala skôr metrom, pomocou ktorého meralo meštianstvo tak ostatné sociálne vrstvy, ako aj cudzie národy žijúce za hranicami. Rodí sa „civilizujúci“ imperializmus, povzbudzovaný húževnatou misionárskou horlivosťou k tomu, aby naučil „necivilizované“ národy prijať európsku kultúru. Takáto mentalita, ktorá je založená na hierarchii hodnôt a uprednostňuje kresťanský Západ, sa stáva nositeľom ponímania civilizácie ako symbolu najvyššej méty, akú možno dosiahnuť kultúrnymi aktivitami ľudí, pričom jej dosiahnutie je rezervované tým najprogresívnejším vrstvám, živeným a očareným kultúrnym pokrokom, a zároveň sa odopiera najzaostalejším vrstvám, ktoré sa definujú ako necivilizované. Z tohto hľadiska je

[8] Porov. CSONTOS, L.: *Úvod do filozofie kultúry*, s. 124-126.

zrejmý deontologický aspekt vyššej kultúry ako zdroj kvalifikujúcich morálnych smerov a ako záruka prijateľného sociálneho statusu.

3. Kultúra na ceste do budúcnosti

Historické vedomie sa prejavuje v hodnotení udalostí, v prebudení kritického poznania a v objavení vôle plánovať. Tak sa stáva nevyhnutným pochopiť, ako dochádza ku kultúrnym zmenám, aké sú činitele, ktoré k nim vedú, a aké je ich smerovanie.

Jerzy Szaskiewicz uvádza tri faktorov, ktoré spôsobujú zmenu kultúry: dva z nich majú vzhľadom na kultúru vonkajší charakter (zmena prírodného prostredia a vplyv jednej kultúry na druhú) a jeden je vnútorný a závisí od samotnej povahy kultúry, chápanej ako systém ľudského života, od konania a interakcie jej účastníkov. Predovšetkým konanie v duchu kultúry kultúru vysvetľuje, aktualizuje jej schopnosti, ale súčasne tvorí nové prekážky, podnecuje vznik nových problémov, ponúka nové voľby. Okrem toho je tu neustále možnosť porážky jednotlivca pri zachovávaní diktátu vlastnej kultúry, a to tak z dôvodu porúch a nedostatkov na biologickom, psychisko-skúsenostnom alebo intelektuálnom poli, alebo z dôvodu slobodného odmietnutia toho či onoho prvku svojej kultúry. Napokon a predovšetkým, každý jednotlivec ostáva stále otvorený voči novému chápaniu a novému posudzovaniu; toto sa urýchľuje silnejúcim prejavovaním sa samotnej kultúry, ako aj prehrou vlastnou či cudzou. Pritom každé nové pochopenie, každý nový súd, každá nová voľba, ku ktorej indivíduum dospeje, vnáša do lona kultúry nový prvok, ktorý môžu prevziať aj ostatní členovia, a dlhodobo sa uvažuje o modifikovaní vnímania, obrazotvornosti, citovosti a kultúrnych objektov.[9]

Ak sa v kultúre hovorí o „zmysel dejín“, možno pritom myslieť na jeho globálnu zrozumiteľnosť. Pod pojmom „zmysle dejín“ môžeme rozumieť aj nasmerovanie a účel dejín, a to sú problémy, ktoré nás vovádzajú do úvahy o budúcnosti a linearite historického času.

Vnímanie prítomnosti v historickom vedomí je orientované na budúcnosť v tom zmysle, že dejiny sa pohybujú jedným smerom, ktorý je zameraný na cieľ. V historickom vedomí získavajú aktuálne udalosti zmysel v budúcnosti, alebo v cieli, ku ktorému smerujú. No takýto zmysel, chápaný ako čosi, čo dáva zmysel celým súhrnným dejinám, zostáva pre nás nepochopiteľný; a súhrnné dejiny sa nemôžu vykryštalizovať do definitívneho stavu. Preto musíme vychádzať z toho, že budúcnosť ešte nejestvuje a že pripustíme relatívnosť akéhokoľvek poznania budúcnosti, a teda aj možnosť omylu pri jej predvídaní.[10]

Ľudské dejiny nie sú ničím iným než zmenou kultúr, pri zrode ktorých stojí človek so svojimi možnosťami i ohraničeniami, so svojou tvorivosťou i napätím. Nijaká kultúra, ku ktorej sa v histórii dospeje, nemôže odstrániť toto napätie medzi priamou intersubjektivitou a objektívnym spoločenským poriadkom, medzi spontánnosťou, zameranou na vlastné ja, a požiadavkami objektívne poznanej reality, medzi osobnou zrelosťou a skutočnosťou, že nikto nie je zrelým človekom od začiatku, ale k zrelosti musí dospieť cez skúsenosti, námahy, chyby a porážky. Tieto napätia, vychádzajúce zo samotnej prirodzenosti človeka, ktorý je vteleným duchom a biologicko-skúsenostným a intelektuálno-vôľovým bytím, spôsobujú, že každá kultúra je nestabilná a podriadená konečným dejinám. Nijaká kultúra nemôže vylúčiť ľudskú tvorivosť, nové chápanie, súdy a voľby, ktoré stoja pri zrode jej premenlivosti. A keby ich vylúčila, ľudské bytie by už viac nebolo ľudským.

---

[9] Porov. SZASZKIEWICZ, J.: *Filosofia della cultura,* s. 65-66. In: CSONTOS, L.: *Úvod do filozofie kultúry,* s. 226.

[10] Porov. CSONTOS, L.: *Úvod do filozofie kultúry*, s. 227.

Na pochopenie kultúry je potrebné potvrdiť koexistenciu tradície a dejín, cyklického a lineárneho charakteru dejín; to je logický dôsledok koexistencie kozmologického a historického modelu pri chápaní kultúrneho procesu z diachronického hľadiska na paradigmatickej osi. Každá udalosť sa dotýka kultúry v tej miere, v akej sa zaraďuje do kontinuálneho procesu životných darov, ktoré sú dušou každej kultúry.

4. Pluralita kultúr a vzťah väčšiny a menšiny

Kultúrny pluralizmus je jednoducho faktom, je to vlastne určitá nutnosť. Uznať to znamená prijať, že kultúra nie je jednoducho len vedecké poznanie, technológia a ekonomika, ale predovšetkým spoluprirodzený fenomén ľudskej osoby a rozlišujúci znak určitého etnika, v ktorom sa narodil. Preto výraz kultúrny pluralizmus je ambivalentný, lebo môže zvýrazňovať „mnohosť v kultúre“ i „mnohosť kultúr“, preto je oprávnené reflektovať kultúrny pluralizmus v oboch významoch. Zdá sa, že obidve tieto formy môžu koexistovať a spolupôsobiť v tej istej spoločnosti, predovšetkým vďaka moderným komunikačným prostriedkom, ktoré preferujú utváranie akejsi „metakultúry“ technologického typu. Tu sa vynára otázka: Do akej miery môže prežiť tento kultúrny pluralizmus v oboch svojich podobách v tejto „metakultúre“? Evidentným sa stáva postupujúce vedecké a technologické napredovanie, ktoré podmieňuje kultúru a prináša so sebou mentalitu akejsi možnosti univerzálneho plánovania ľudských hodnôt.

V kultúrnom pluralizme v zmysle „pluralizmu v kultúre“ (napríklad: kultúra mieru, kultúra života, kultúra ambientu, kultúra solidarity, kultúra komunizmu atď.) sa identifikuje so životnou voľbou, sociálnou politikou, priemyselnou stratégiou alebo kultúrnym priemyslom; a teda všetko prichádza do vnútra obrazu, ktorým je jednotlivá kultúra, a to môže byť povedzme západná kultúra (ktorá uchováva aj kresťanské hodnoty). V tejto perspektíve kultúrneho pluralizmu je pokus identifikovať jednu špecifickú kultúru, lepšie povedané vlastnú kultúru, ktorá je ľudskou kultúrou hoci, je nesená ideologickou koncepciou kultúry, čo ospravedlňuje určitý neokolonializmus, v konfrontácii s kultúrami menej civilizovaných etník.

V prípade kultúrneho pluralizmu v pluralite kultúr, kultúry sú legitimizovaním etník a uznaním toho, že kultúra je určité abstraktum (ako význam pojmu človek vo vzťahu ku konkrétnym ľuďom): existujú kultúry a nie kultúra; kultúry, ktoré vznikajú vo vnútri mnohosti ľudí, rozličných z hľadiska biologicko-morfologického a etnického (jazyk, dejiny a zvyky), ktoré utvárajú ich život do rozličných foriem. Legitimizácia etník prináša so sebou riziká (napríklad v ich nepriepustnosti, ktorá môže v kultúrnej výmene viesť k etickému relativizmu), ale je to aj vyjadrenie obrovského bohatstva rozličnosti. Podľa kreacionistickej vízie „tieto rozdiely patria do Božieho plánu, Boh chce, aby každý dostával od druhých, čo potrebuje, a aby sa tí, čo majú osobitné „talenty“, podelili o svoje dobrodenia s tými, ktorí to potrebujú. Rozdiely pobádajú a často zaväzujú ľudí k veľkodušnosti, dobroprajnosti a podeleniu sa; podnecujú kultúry, aby sa navzájom obohacovali.[11]

Výzva kultúrneho pluralizmu v prvom ponímaní má pozitívny dôsledok, ak napokon privádza k objaveniu a posilneniu materskej kultúry. Pritom výzva kultúrneho pluralizmu v druhom význame má pozitívny dôsledok, ak je napokon ľudský život lepšie poznaný, ocenený a rozvinutý.

---

[11] Porov. *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1998, č. 1937, s. 479.

Pretože môžeme získať podobné výsledky, obe chápania možno spojiť: napomáhanie ľudského života a legitimizácia (oprávnenie zdôvodnenia) etnika. Teda dnes viac ako inokedy sa kultúrny pluralizmus chápe ako problém (a často je skutočným problémom), pričom život v centrách urbanizácie a v štátoch sa stáva čoraz viac mnohoetnickým, a to vyvoláva neraz i reakcie intoletancie a tiež menej bezpečný život jednotlivcov i spoločenstiev. Na druhej strane masovokomunikačné prostriedky umožňujú poznať existenciu a charakteristiky rozličných kultúr, pričom poukazujú, ako mnohé základné prvky nie sú videné a uplatňované tým istým spôsobom. Je to aj pokušenie skepticizmu a etického a náboženského relativizmu ako masového fenoménu, a nie iba úkazu v prostredí intelektuálnej elity.

Švédsky sociálny antropológ Thomas Hylland Erikson reflektuje národnostnú identitu jednotlivých súčastí bývalej Juhoslávie. V Juhoslávii bolo takmer dvakrát toľko Srbov ako Chorvátov a dvakrát viac Chorvátov ako Slovincov či Moslimov. Pokiaľ ide o územné usporiadanie, Slovinci boli obmedzení takmer na monoetnickú republiku Slovinsko. Srbi v Chorvátsku a Chorváti v Srbsku mali početné menšiny, pričom Srbsko bolo domovinou takmer milióna Albáncov (v Kosove), ako aj menšieho počtu Maďarov. V Macedónsku tvorili a tvoria väčšinu obyvateľov slovanského pôvodu Macedónci. Černohorci, ktorí obývajú Čiernu Horu, sú kultúrne blízki Srbom. Bosna a Hercegovina bola najviac zmiešanou republikou, s približne rovnakým počtom Srbov, Chorvátov a Moslimov. Konflikt v deväťdesiatych rokoch situáciu do určitej miery zmenil a vytvoril z území zmiešaných monoetnické územia. Komunistický režim sa pokúsil nahradiť národnostné identity spoločnou juhoslovanskou identitou. Ukázalo sa, že práve táto identita bola silnou oporou pre protikomunistický odpor. Etnické identity nielenže nezanikli, ale posilnili sa. Pretože neexistovali nijaké inštitucionalizované spôsoby, ktoré by zabraňovali ovládnutie verejného sektora niektorou zo skupín, Srbi sa stali dominantnými v politickom, hospodárskom a vojenskom sektore. A tu už bolo jednoduché použiť národnú identitu na dosiahnutie politických zmien.[12]

V prípade bývalej Juhoslávie sa ukázalo, že právne vákuum v oblasti usporiadania práv národnostných menšín môže viesť k rastu iných problémov, ktoré napokon vedú k politickej inštrumentalizácii národnej identity. Postavenie občanov majority a minority ako občanov prvej a druhej kategórie musí nutne viesť k požiadavke zrovnoprávnenia. Dôležité je poznamenať, že postavenie menšín závisí vo veľkej miere od rozvoja ich vlastnej kultúry a národnostnej identity. V mnohom môžu byť Eriksenove reflexie poučné aj pre situáciu vo vzťahu k menšinám na Slovensku, pretože ide o veľmi dynamický fenomén, aj vďaka rozličnému reprodukčnému správaniu jednotlivých etník.

Použitá literatúra:

1. CSONTOS, L.: Úvod do filozofie kultúry. Bratislava: Aloisianum, 1996. 248 s.
2. ISBN 80-7141-100-0
3. ERIKSEN, T., H.: Antropologie multikulturních společností.: Rozumět identitě. Praha; Kroměříž: TRITON, 2007. 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2
4. Katechizmus Katolíckej cirkvi. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1998. 918 s.
5. ISBN 80-7162-253-2

[12] Porov. ERIKSEN, T. H.: *Antropologie multikulturních společností.: Rozumět identitě*. Praha; Kroměříž: TRITON, 2007, s. 108-110.

6. Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 – 2013. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2007. 80 s. ISBN 978-80-7162-695-4
7. Slovenské školstvo na križovatke tisícročí: Vývoj v rokoch 1989 –1999. Bratislava: ÚSIP In:http://www.uips.sk/download/sskt/kapitola5.pdf (22.4.2011)
8. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001: Preddefinované tabuľky: Tab. 11 Bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti – 2001, 1991. In: http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/SODB/Tabulky/tab11.pdf (22.4.2011)

Kontakt

Prof. ThDr. Ladislav Csontos SJ, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. BOX 173
814 99 Bratislava
e-mail: ladislav.csontos@tftu.sk

Integrácia azylantov na Slovensku

Tomáš Democko – Milan Pukančík

Resume:

Príspevok sumarizuje skúsenosti z implementácie projektov integrácie azylantov na Slovensku. Zaoberá sa predovšetkým úvodnou fázou procesu integrácie po získaní medzinárodnej ochrany –azylu. Procesom osamostatňovania azylanta, osvojovania si jazyka a kultúrnych zvyklostí, získavania kvalifikácie pre uplatnenie na trhu práce ako nevyhnutnej podmienky plnohodnotnej integrácie. V príspevku sa tiež venujeme možnostiam pomoci zo strany mimovládnej organizácie ako aj prijímania vlastnej zodpovednosti za úspešnosť integračného procesu.

Kľúčové slová: integrácia, azylant, žiadateľ o azyl

Úvod

Tradičný diskurz integrácie marginalizovaných skupín na Slovensku ráta najmä s podporou komunít, ktorých spôsob života nekorešponduje s predstavami a normami majoritnej spoločnosti. V prevažnej väčšine ide o opatrenia na podporu integrácie, či skôr sociálnej inklúzie rómskych komunít, resp. iných komunít, ktoré nespája ich etnicita, ale skôr skúsenosť so sociálnym vylúčením, chudobou, či diskrimináciou.

Špecifickou skupinou ohrozenou marginalizáciou sú osoby, prichádzajúce na Slovensko z dôvodu žiadosti o udelenie medzinárodnej ochrany. Na rozdiel od tradične ponímaných marginalizovaných skupín, v týchto prípadoch nejde o občanov Slovenskej republiky. Ich postavenie je v tom špecifické, že nemôžu využívať, nie sú oprávnení, na podporu celého radu podporných opatrení na riešenie ich sociálnej situácie.

Slovenská republika je členom viacerých medzinárodných zoskupení. OSN, OECD, EÚ ako aj ďalších štruktúr. A hoci v praktickom živote nemáme často ten pocit, patríme z hľadiska globálnej situácie, k ekonomicky najvyspelejším krajinám sveta.

Z hľadiska medzinárodnej migrácie sme v pozícii prevažne tranzitnej krajiny, ktorá je navyše členom schengenského priestoru – partnerstva štátov bez vnútorných hraničných a colných bariér. Z tohto hľadiska sa môže Slovensko javiť na prvý pohľad ako krajina málo atraktívna pre príslušníkov tretích krajín – keď sa už ocitnú na území Slovenska, Maďarska, alebo Poľska prakticky nič im nebráni v pokračovaní do Nemecka, Holandska, alebo Francúzska. Nie je to celkom tak. Ak hovoríme o občanoch tretích krajín, bez povolenia na pobyt, často bez platných cestovných dokladov, len s minimom finančných prostriedkov, tak perspektíva „slobodného cestovania s možnosťou výberu ktorejkoľvek krajiny na usadenie sa a pobyt“ je podstatne iná.

Cudzinci a žiadatelia o azyl

Vstup a pobyt cudzincov na území SR upravuje zákon 48/2002 o pobyte cudzincov. Okrem víz a iných podmienok legálneho vstupu, stanovuje aj podmienky udelenia prechodného i trvalého pobytu na území SR. Osobitné ustanovenia platia pre občanov členských štátov EÚ. Počet legálne žijúcich cudzincov na území SR, v prevažnej miere ekonomických migrantov, sa odhaduje na 50 tisíc, čiže približne jedno percento populácie Slovenska. Sú to cudzinci s platným povolením pracovať, podnikať a investovať. Vo väčšine

prípadov ide o občanov členských krajín EÚ, za posledné roky najmä Rumunska, Českej republiky, Maďarska a Nemecka. Z takzvaných tretích krajín (nečlenských) sú najpočetnejšími Ukrajina, USA a Srbsko (Divinský, 2009).

V prevažnej väčšine prípadov ide o migrantov disponujúcimi vyšším, alebo aspoň stredným vzdelaním, pracovníkov medzinárodných koncernov a v prípade dlhšieho pobytu s dobrým potenciálom integrácie a začlenenia sa do spoločnosti.

Situácia žiadateľov o azyl je podstatne iná. Iné sú pochopiteľne aj potreby a možnosti integrácie. Ide prevažne o občanov krajín vzdialenejších – geograficky i kultúrne. Ich motivácia migrovať je podstatne iná ako v prípade občanov EÚ, eventuálne ekonomických migrantov. Iné sú aj ich vlastné možnosti a ľudský kapitál (jazykové znalosti, kvalifikácia, vzdelanie), ktorým disponujú. To všetko determinuje aj možnosti ich integrácie v prípade udelenia azylu, resp. indikuje potrebu asistencie a pomoci na prekonanie bariér ich integrácie.

Konanie o azyle upravuje zákon 480/2002 o azyle v znení neskorších predpisov. Azylom sa rozumie ochrana cudzinca pred prenasledovaním z dôvodov uvedených z Dohovore o právnom postavení utečencov (tzv. Ženevský dohovor z roku 1951).

Dôvody udelenia azylu sú (§ 8) „opodstatnené obavy z prenasledovania z rasových, národnostných alebo náboženských dôvodov, z dôvodov zastávania určitých politických názorov alebo príslušnosti k určitej sociálnej skupine, a vzhľadom na tieto obavy sa nemôže alebo nechce vrátiť do tohto štátu, alebo je v krajine pôvodu prenasledovaný za uplatňovanie politických práv a slobôd“.

Azyl možno tiež udeliť z dôvodov humanitných (§ 9), alebo za účelom zlúčenia rodín (§ 10).

Okrem azylu, ako najvyššej formy medzinárodnej ochrany, pozná zákon ešte dva inštitúty a síce doplnkovú ochranu (§ 13a) –poskytne ministerstvo žiadateľovi, ktorému neudelilo azyl, ak sú vážne dôvody domnievať sa, že by bol v prípade návratu do krajiny pôvodu vystavený reálnej hrozbe vážneho bezprávia a dočasné útočisko (§ 29) – na účely ochrany cudzincov pred vojnovým konfliktom, endemickým násilím, následkami humanitárnej katastrofy alebo sústavným, alebo hromadným porušovaním ľudským práv v krajine pôvodu.

Tieto dve formy ochrany majú na rozdiel od azylu síce dočasný charakter, no v praxi je pobyt takto chránených osôb na území SR možný po dobu niekoľkých rokov a preto aj tu je možné uvažovať o potrebe a možnostiach integrácie. Tak v zmysle zvyšovania štandardu kvality života ako aj spolužitia týchto skupín s majoritným obyvateľstvom v lokalite pobytu.

V prípade, že cudzinec požiada o medzinárodnú ochranu, je povinnosťou orgánov SR sa jeho žiadosťou zaoberať. To však automaticky nepredpokladá udelenie azylu, resp. inej formy ochrany. Orgánom zodpovedným za preverenie každej žiadosti je Migračný úrad Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. Kým tento orgán vydá rozhodnutie o udelení azylu hovoríme o žiadateľovi. Žiadateľom, je podľa § 2h, cudzinec, ktorý na útvare Policajného zboru vyhlási, že žiada o udelenie azylu alebo o poskytnutie doplnkovej ochrany na území Slovenskej republiky, alebo iná osoba, o ktorej to ustanovuje tento zákon.

Azylantom je cudzinec, ktorému Ministerstvo vnútra SR udelilo azyl (§ 2i). Cudzinec, ktorému ministerstvo na základe rozhodnutia vlády SR poskytlo dočasné útočisko sa nazýva odídenec (§ 2j).

Slovenská republika nepatrí ku krajinám s veľkou populáciou žiadateľov a ani azylantov. Pravdou je, že väčšina žiadateľov opustí územie SR ešte pred riadnym ukončením azylového konania. Nízke počty udelených azylov je však možné vnímať nie len ako dôsledok, ale aj príčinu rýchlych odchodov. Ak sa ocitne žiadateľ na území krajiny, ktorá udeľuje 10 – 20 azylov ročne, ako vníma svoju perspektívu? Nie je v takej situácii logické, že mnohí sa v takejto krajine zbytočne dlho nezdržiavajú? Otázku však možno položiť aj tak, či náhodou nejde o konanie žiadúce. Chceme či nechceme na našom území utečencov? Budeme

vytvárať podmienky umožňujúce zvyšovanie kvality života, alebo nám (orgánom štátu i spoločnosti ako celku) vyhovujú takéto štatistiky?

Tabuľka 1: Štatistika žiadateľov za posledných 5 rokov (MÚ MVSR, 2011)

Rok	Počet žiadateľov	Udelený azyl	Neudelený azyl	Poskytnutá / neposkytnutá doplnková ochrana	Zastavené konanie
2006	2849	8	861	-	1940
2007	2642	14	1177	82/ 646	1693
2008	909	22	416	66/ 273	455
2009	822	14	330	98/ 165	460
2010	541	15	180	55/ 104	361

Celkovo sme na území SR od roku 1993 po koniec roka 2010 zaznamenali vyše 56 tisíc žiadostí o azyl (podľa predošlého zákona o priznanie postavenia utečenca) z čoho sme udelili niečo málo vyše 573 azylov a od zavedenia doplnkovej ochrany v roku 2007 sme udelili 312 doplnkových ochrán (tamtiež). Pre porovnanie, v susednej Českej republike udelili vyše 500 azylov za posledných 5 rokov, pričom počet žiadateľov bol v tomto období približne rovnaký.

Pobyt v utečeneckom tábore – úvodná forma integrácie

Zákon stanovuje lehotu, v ktorej má ministerstvo rozhodnúť v konaní o azyle na 90 dní od začatia konania. Túto lehotu je však možné v odôvodnených prípadoch predĺžiť, dokonca opakovane. V tejto dobe sú žiadatelia ubytovaní v azylových zariadeniach ministerstva vnútra záchytných a pobytových utečeneckých táboroch. Účelom pobytu v záchytnom utečeneckom tábore je vykonanie potrebných zdravotných opatrení na odhalenie a prípadné zabránenie šírenia infekčných chorôb. Z toho dôvodu je obmedzený (a až na výnimky vylúčený) pohyb osôb von z tábora. Po skončení zdravotných opatrení (spravidla po 30 dňoch) sú žiadatelia presunutí do pobytového utečeneckého tábora s podstatne voľnejším režimom a možnosťou opustenia tábora na základe priepustky. Zriaďovateľom utečeneckých táborov je na Slovensku Migračný úrad. Poskytuje okrem ubytovania aj stravu, základnú (potrebnú) zdravotnú starostlivosť a vreckové. Avšak množstvo ďalších doplňujúcich služieb poskytujú aj iné subjekty, najmä mimovládne organizácie na základe projektov (ERF, UNHCR, prípadne iných zdrojov). Sú to najmä služby zamerané na sociálne poradenstvo, materiálnu pomoc, psychologické a právne poradenstvo žiadateľom. Kľúčovou je z hľadiska kvality života v tábore práve sociálna a pedagogická práca. Čakanie na azyl je veľmi frustrujúce, navyše v podmienkach obmedzujúcich slobodné osobné uplatnenie sa. Je však viac ako žiadúce zaoberať sa otázkou integrácie, alebo aspoň jej prípravy už v tomto štádiu, i keď výsledok azylového konania ešte nepoznáme. Už v tomto štádiu môžeme riešiť (pomáhať prekonať) problémy, ktoré majú pôvod v prekonaných traumách, stratách, jazykovej bariére a pod. Na druhej strane je potrebné vnímať aj samotnú aktuálnu situáciu žiadateľa a jeho predlžujúci sa pobyt v utečeneckom tábore ako istý mimoriadny stav s potenciálnymi rizikami. Za najväčšie považujeme stratu záujmov a prirodzenej vitality. Obdobne ako dlhodobo nezamestnaní, ktorí

so stratou práce strácajú postupne svoje osobné kvality (dochvíľnosť, pocit zodpovednosti, schopnosť pravidelnej pracovnej dochádzky a pod.). Rovnakej depresii a apatii musia čeliť žiadatelia počas mesiacov pobytu v utečeneckom tábore. Kvalitná ponuka aktivít voľného času, nie len mimoriadne kultúrne podujatia, ale na každodennej báze, je najväčšou výzvou pre sociálnych a pedagogických pracovníkov v táboroch. Ďalšou z kľúčových bariér je neznalosť jazyka. Aj tú je možné začať prekonávať už počas pobytu v UT. Pravdou ostáva, že záujem o kurzy slovenčiny v táboroch nie je veľký. Súvisí zrejme s už spomínanými nízkymi predpokladmi pre získanie azylu na Slovensku. Povedomie žiadateľov o tom, že s najväčšou pravdepodobnosťou neostanú v krajine nie je veľmi motivujúce pre intenzívne štúdium jazyka.

Z hľadiska komunikácie a interakcie s vonkajším okolím je dôležité uvedomenie si kultúrnej dištancie – podobnosti, resp. rozdielnosti bežných kultúrnych vzorov. Množstvo našich vonkajších prejavov, komunikačnej etiky, dokonca i procesy ovplyvňujúce tvorbu postojov a názorov je kultúrne determinované. Súčasťou sociálnej a poradenskej práce tak musí byť i sprostredkovanie poznania novej kultúry prijímajúcej krajiny – kultúrna mediácia. Cieľom kultúrnej mediácie je poznanie a rešpektovanie základných noriem hostiteľskej kultúry pri zachovaní pôvodnej kultúrnej identity. Častým javom u žiadateľov o azyl v posledných rokoch je nízka miera vzdelania a s tým spojená malá možnosť uplatnenia sa na trhu práce po získaní azylu. Fenomén deväťdesiatych rokov, kedy v súvislosti s uchopením moci hnutím Taliban žiadali o azyl na Slovensku študujúci vysokoškoláci z Afganistanu je za nami. No v prípade vzdelaných žiadateľov je tu problém s uznávaním stupňa vzdelania získaného na rôznych vzdelávacích inštitútoch, vrátane univerzít v krajinách stredného východu, Afriky, či Ázie. Potreba získania kvalifikácie, resp. rekvalifikácie je tak vysoko aktuálna pre každého žiadateľa – potenciálneho azylanta, resp. osobu s priznanou doplnkovou ochranou. Čím skôr a zodpovednejšie začneme tieto hendikepy riešiť, tým pravdepodobnejšia je úspešnosť integrácie.

A teraz konkrétne problémy, ktoré je potrebné riešiť v procese integrácie azylantov. Vyberáme tie, ktoré považujeme za najdôležitejšie: ubytovaniu, prístupu k zdravotnej starostlivosti, vzdelaniu a jazykovej príprave, trhu práce a kvalifikácii a v neposlednom rade aj kultúrnej orientácii.

Ubytovanie

Pre žiadateľov o azyl a azylov, ako aj pre maloletých bez sprievodu, ktorí sa ocitli na Slovensku, existuje niekoľko možností ubytovania, organizovaného štátom alebo obcami.

Plná integrácia azylantov sa dosiahne vtedy, keď budú bývať za tých istých okolností, ako bývajú v priemere členovia hostiteľskej spoločnosti, pokiaľ ide o kvalitu a miesto. V praxi však bývajú azylanti oveľa horšie.

Keď odídu z prijímacieho strediska, obyčajne majú sklon odchádzať do miest, kde sú lepšie pracovné príležitosti, no ubytovanie je tam drahšie. Nakoľko je to obvykle ďaleko od prijímacieho strediska, často to znamená prerušenie kontaktov s miestnym spoločenstvom, vrátane zamestnávateľov, priateľov a škôl. Musia začínať odznova, na novom a obvykle aj cudzom mieste.

Integračné centrum pre azylantov vo Zvolene

Centrum slúži na zabezpečenie ubytovania pre novozískaných azylantov na dobu 6 mesiacov, s možnosťou predĺženia. Táto doba je nevyhnutná pre získanie základných sociálnych zručností, zoznámením sa s kultúrou, sociálnym a zdravotným systémom v SR. Pri naplnení základnej životnej istoty, môžeme hovoriť o aktívnom prístupe k integrácii. Úlohou štátu je vytvoriť podmienky pre bezproblémový proces kontinuity sociálnych istôt za podmienok splnenia kritérií.

Sociálne ubytovanie zabezpečené štátom

V roku 2000 boli v sociálnych bytoch na Vodárenskej 14 v Košiciach ubytovaní prví azylanti. Byty patria mestu, pričom Migračný úrad Ministerstva vnútra SR a Úrad Vysokého komisára OSN pre utečencov vyčlenili na jeho rekonštrukciu necelých 9 miliónov korún. Na základe podpísanej dohody má 17 bytov slúžiť počas 10 rokov v rámci integračného programu na ubytovanie osobám s priznaným azylom.V súčasnosti je integračná ponuka zo strany štátu v mestách Košice, Lučenec a Bratislava.

Sociálne ubytovanie zabezpečené štátom

V prípade, že obec zabezpečí bývanie azylantom v bytoch vo vlastníctve obce, ministerstvo vnútra jej poskytne jednorazové finančné prostriedky na rozvoj infraštruktúry, opravy a rekonštrukciu bytového fondu. Ide o využitie bytového fondu na základe dohody medzi Ministerstvom vnútra a obcou alebo o možnosť ubytovania azylantov v zariadeniach organizácií (ubytovne, robotnícke hotely a pod.) za rovnakých podmienok, aké majú slovenskí občania.

Samostatné bývanie

Azylant po získaní azylu na základe vlastného rozhodnutia, svojich možností a schopností môže riešiť svoju existenciu vlastnými silami. Takáto možnosť je ale prístupná len azylantom, ktorí majú na Slovensku zázemie a sú schopní komunikovať v slovenskom jazyku. Mimovládne organizácie poskytujú príspevok na bývanie pokiaľ azylant, či osoba s doplnkovou formou ochrany využíva možnosti ponúkajúce nájomný trh s nehnuteľnosťami.

Medzi problémy, ktoré ovplyvňujú možnosti získania vhodného ubytovania patrí nedostatok sociálnych bytov. Počas privatizačných vĺn prechádzala veľká časť voľného bytového fondu do rúk privatizérov. Týmto sa oslabila možnosť poskytnutia sociálnych bytov mestami. Nedostatok rieši trh prostredníctvom ponuky súkromných bytov, avšak azylant sa stretáva s ďalšími problémami, ktoré táto možnosť poskytuje. Medzi najzávažnejšie patrí diskriminácia a nedôvera voči cudzincom všeobecne. Pri prekonávaní bariér predsudkov musia vynakladať zvýšené úsilie, čo pri prekonaní frustračnej hranice, môže viesť k deprivácii. Byty alebo domy, ktoré si väčšina azylantov môže dovoliť sú buď v nevhodných lokalitách, alebo za podmienok, ktoré patrične nechránia utečencov. Takto sa dostávajú pod sociálny a ekonomický tlak.

Medzi skupiny, ktoré si najťažšie hľadajú adekvátne bývanie a teda sú najviac ohrozené patria mnohopočetné rodiny, osamelé matky s deťmi. Samostatný muži riešia bytovú otázku zoskupovaním do skupín, pričom si delia byt formou spolubývania. Avšak ani takáto forma sa neukazuje ako ideálna, nakoľko dochádza k strate súkromia a ku kontrole sociálnej úrovne od ostatných členov. Často krát sú nútení bývať viacerý spolu, čo vedie k vzniku napätia a ďalších problémov. Mobilita za prácou u týchto ľudí vyvoláva aj rozpad takýchto skupín, pričom zvyčajne býva problém vo vyplnení finančného nedostatku, ktorá takýmto spôsobom vznikne.

Deficitom v mnohých stredo a východoeurópskych štátoch sú programy riadeného bývania, ktoré by mali pokrývať štátny aj neštátny aktéri integrácie. Programy podobné ako chránené bývanie pre novopriznaných azylantov, kde asistenciu a pomoc budú zabezpečovať sociálny pracovníci pri postupnom znižovaní podpory.

Prístup k zdravotnej starostlivosti

Podľa Zákona č. 577/2004 Z. z. o rozsahu zdravotnej starostlivosti uhrádzanej na základe verejného zdravotného poistenia a o úhradách za služby, súvisiace s poskytovaním zdravotnej starostlivosti v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákon o zdravotnom poistení"), má každý právo na poskytovanie dravotnej starostlivosti. Právo na výber poskytovateľa zdravotnej starostlivosti má tiež každý, ak zákon neurčí inak. Podľa zákona však napríklad toto právo nemá žiadateľ o azyl. Zdravotná starostlivosť, jej rozsah a kvalita je do istej miery podmienená zdravotným poistením, preto mu na tomto mieste venujeme väčšiu pozornosť.

Typy zdravotného poistenia:

Povinné verejné zdravotné poistenie dáva poistencovi nárok na poskytovanie na zdravotnú starostlivosť a služby podľa Zákona o zdravotnom poistení. O tom, ktorý cudzinec je a ktorý nie je povinne zdravotne poistený na Slovensku, hovorí samostatný článok zákona.

Dobrovoľné verejné zdravotné poistenie: na základe neho je poistencom verejného zdravotného poistenia podľa podmienok ustanovených Zákonom o zdravotnom poistení takisto ako v predchádzajúcom prípade poskytovaná zdravotná starostlivosť a služby podľa znenia spomínaného zákona (platí pre obyvateľov SR, ktorí nie sú zo zákona povinne verejne zdravotne poistení).

Individuálne (súkromné) zdravotné poistenie: na základe tohto druhu poistenia má poistenec individuálneho zdravotného poistenia nárok na zdravotnú starostlivosť v rozsahu, ktorý je určený v zmluve s poisťovňou. Individuálne zdravotné poistenie je poskytované podľa osobitných právnych predpisov (Občiansky zákonník). Môže ísť o ekvivalent povinného poistenia v rozsahu základnej zdravotnej starostlivosti (napr. pre cudzincov, ktorí nemajú nárok na účasť vo verejnom zdravotnom poistení), ďalej o poistenie doplnkové (za nadštandardnú zdravotnú starostlivosť), alebo o kombináciu oboch možností.

Štát zabezpečuje zdravotnú starostlivosť (mimo rámca zdravotného poistenia) aj nasledujúcim kategóriám cudzincov:

žiadateľ o azyl

žiadateľ o poskytnutie dočasného útočiska

cudzinec, ktorému bolo poskytnuté dočasné útočisko

Žiadatelia o azyl prichádzajú na územie SR za vyhliadkou lepšieho života. Často krát utekajú pred závažnými život ohrozujúcimi skutočnosťami. Významným životným aspektom integrácie je dobrý zdravotný stav. Podmienky, za ktorých opúšťajú krajinu pôvodu, či transport môžu mať za následok ohrozenie na živote, či zdravý. Prechod zelenou hranicou môže končiť smrťou z vyčerpania, dlhodobý nedostatok potravín ovplyvňuje fyzickú kondíciu. V krajine azylu sa musia vysporiadať so zmenou hodnôt a s tým spojené nové kultúrne vzorce, odlišnosť zvykov narúša integritu jedinca. Zážitky z vojny, či cesty za slobodou môžu priniesť psychické problémy. Do akej miery je im poskytnutá predlekárska a lekárska pomoc značne ovplyvňuje vyhliadky na úspešnú integráciu na trh práce. Možno povedať, že integrácia je úspešná vtedy, keď sa zdravotne záznamy utečencov nelíšia významne od zdravotných záznamov väčšinovej spoločnosti. S tým sa však stretávame len zriedkavo. Dôležitým nástrojom sú informácie o krajine pôvodu. Umožnia nám dozvedieť sa o tom, čo má liečba v krajine pôvodu spoločné s liečbou v hostiteľskej krajine a v čom sa líši.

Veľmi dôležité sú tu informácie. Je potrebné, aby boli utečenci vždy správne informovaní o dostupnosti zdravotníckych služieb. Zároveň je potrebné informovať poskytovateľov zdravotnej starostlivosti o právach a nárokoch osôb s priznanou ochranou. Často sa stane, že ľuďom odoprú prístup k zdravotnej starostlivosti preto, lebo sú to cudzinci, alebo preto, že nehovoria miestnym jazykom. V strednej Európe majú azylanti rovnaké práva na prístup k zdravotnej starostlivosti ako občania príslušnej krajiny azylu.

Osobitnú pozornosť vyžaduje sexuálne a reprodukčné zdravie. Vidíme diametrálne odlišnosti v pohľade na sexualitu a reprodukciu v krajinách pôvodu, preto prístup zdravotnícke personálu, ako aj sociálnych pracovníkov má byť zameraný na kultúrne citlivý prístup. Rozdielne kultúrne a náboženské vzorce determinujú aj prístup k tehotenstvu a plánovaniu rodiny. Netreba zabúdať na genderovo citlivý prístup v jednaní s jednotlivcom, či skupinou.

Dôležitým faktorom ovplyvňujúcim integráciu azylanta môžu byť problémy súvisiace s duševným zdravím, najmä posttraumatický stresový syndróm. Tieto problémy existujú nielen v počiatočnej fáze života utečenca v novej krajine. Traumatické udalosti môžu človeka prenasledovať po celý život a môžu spôsobovať rôzne psychické problémy, ba i problémy s duševným zdravím. Niekedy je jeden problém následkom iného problému, čo môže zakryť pôvodný traumatizujúci faktor. Toto platí najmä v prípade mučenia, nezákonného obchodovania a sexuálneho násilia, ako je znásilnenie či sexuálne zneužívanie. Ak sa má klientovi pomôcť obnoviť jeho schopnosť poradiť si s každodenným životom, čo je prvý krok k jeho integrácii, je veľmi dôležité poskytnúť mu primerane zaobchádzanie a primeranú terapiu. Okrem posttraumatických symptómov sa u utečencov môžu rozvinúť adaptívne syndrómy, ktorými môže reagovať na ťažkosti s prijatím kultúry a sociálnej neistoty. Môže sa vyvinúť narkománia, depresia a problémy so správaním. Toto všetko veľmi výrazne obmedzuje schopnosť človeka viesť nezávislý život (Kováts, 2006).

Vzdelanie, jazyková príprava

Kľúčovým momentom v prijatí kultúry je vzdelanie. Pri obhliadnutí do histórie môžeme hovoriť o vlnách utečencov v závislosti od politického diania. V minulosti sme zaznamenávali príliv mozgov. V nasledujúcich obdobiach môžeme sledovať pestrejšiu štruktúru vo vzdelanostnej úrovni žiadateľov o azyl. Štruktúru z hľadiska vzdelania charakterizuje určitá úroveň vo vzdelávacom systéme krajiny pôvodu. Veľkú časť tvoria žiadatelia so stredným stupňom vzdelania, pričom okrajovú časť tvoria ľudia bez vzdelania, alebo s postgraduálnym stupňom. Tieto kritéria však nespĺňajú presídlenci, nakoľko výberové kritéria pri presídľovaní sú určované štátom vopred a nemôžeme ich považovať za štandardizovanú vzorku z radov žiadateľov o azyl.

Častým problémom býva pohľad na samotné vzdelanie. Do Európy prúdia žiadatelia o azyl prevažne z rozvojových krajín, kde pojem vzdelanie zahŕňa alfabetnú gramotnosť a stupeň vzdelania nie je adekvátny školskému systému v SR. Týmto spôsobom dochádza aj k vytvoreniu prvotného omylu, keďže žiadatelia prichádzajú do prostredia, kde sa používa latinka, bývajú označovaný za analfabetov, napriek tomu, že píšu a čítajú svojím jazykom dokonale. Skúsenosti a zručnosti z krajiny pôvodu sa v prvých fázach integrácie zdajú byť na obtiaž, ba priam bránia úspešnej integrácii, avšak bývajú dobre použité v neskorších fázach tohto procesu (Kováts, 2006).

Pohľad na vzdelanostnú úroveň musíme hodnotiť nie iba z pohľadu zameraného na jednotlivca, ale aj na celé rodiny, či spoločenstvá. Z pohľadu rodinnej anamnézy, býva socializačným prvkom dieťa rodiny. Na Slovensku je povinná školská dochádzka a tak dieťa býva v prvých fázach integračným nástrojom pre celú rodinu, prostredníctvom, ktorého sa aj rodičia učia zvykom a kultúrnej gramotnosti. Problematicky sa môže javiť príchod detí do školy, keďže prichádzajú počas školského roka, nepoznajú jazyk a školské osnovy, je vyvíjaný tlak aj z hľadiska detského kolektívu vo vnímaní nového člena a k tomu aj etnicky odlišného, nehovoriac o tom, že pre väčšinu škôl je toto nová skúsenosť, kde pedagógovia nemajú dostatočné vedomosti a skúsenosti. Deti vo fáze azylového konania bývajú umiestnené v azylových zariadeniach, pričom už tento fakt je pre nich stresujúci. Zážitky z úteku a inštitucionalizácie, nového školského prostredia zapríčiňujú vznik alebo prehĺbenie posttraumatického stresového syndrómu a tým aj problémy s adaptáciou. Deti sa musia naučiť

nový jazyk a mali by byť v režime osobitných potrieb, avšak majú povinnosť navštevovať triedu s rovesníkmi a preberať učivo, rodičia by mali pomáhať v školskej príprave detí, no nakoľko sami neovládajú jazyk ich funkcia ako rodiča je narušená, čo spôsobuje aj ich vlastný pocit bezmocnosti a straty sociálnej roly. Takto dochádza k budovaniu priepasti prostredníctvom verejného vzdelávania medzi prvou generáciou žiadateľov, či azlyntov a ich deťmi.

Problematickou sa stáva staršia generácia, ktorá stráca s meniacimi sa podmienkami schopnosť učiť a adaptovať na nové prostredie.

Znalosť jazykov možno získať dvojako: cez riadené programy (kurzy, školenia) a cez každodenný styk s hostiteľskou spoločnosťou. Zásah sociálneho pracovníka je účinný vtedy, keď pomôže jednotlivcovi alebo spoločenstvu využiť obe tieto formy. Organizovanie jazykových kurzov je rovnako dôležité ako poskytovanie príležitostí na kontakt s hostiteľskou spoločnosťou. Pri vytváraní týchto príležitostí možno využiť obecné podujatia, rôzne opatrenia súvisiace s ubytovaním a prácou a umiestnenie odbornej prípravy.

Kultúrne spoločenstvo socializuje azylanta prostredníctvom učenia. Na základe učenia sa, osvojenia si spoločenského vedomia a ľudskej skúsenosti je potom azylant schopný spôsobilo zaobchádzať s touto kultúrou. Stáva sa v novej kultúre gramotným (Komárik, 1998):

- funkčne – používa písmo a literárny text
- kultúrne – orientuje sa vo zvykoch
- mravne – akceptuje a rešpektuje zákony a mravné normy spoločnosti.

Rôzne roly v rodine môžu viesť k veľmi rozdielnej jazykovej socializácii. Ak sú napríklad ženy izolovane, budú sa učiť jazyk hostiteľskej spoločnosti oveľa ťažšie, zatiaľ čo deti obyčajne začínajú hovoriť novým jazykom ako prvé. Často pri tom opustia svoj materinský jazyk a výsledkom je situácia, zvaná parentifikácia. To znamená, že deti obstarávajú komunikáciu namiesto svojich rodičov a rodičia sú závislí od svojich detí pri stykoch s inštitúciami a poskytovateľmi služieb.

Trh práce, kvalifikácia

Trendom 20. storočia vo vyspelých krajinách Európskej únie je celoživotné vzdelávanie a rast kvalifikácie, to otvorilo možnosti pre zapojenie cudzincov do odbornej prípravy a poskytlo dobrý príklad majority hostiteľskej krajiny. Formovanie pracovného života začína v prechode od školy k odbornej príprave, ďalej k zamestnaniu a profesnému rastu. Prístup na trh práce znevýhodňuje cudzincov z hľadiska ovládania jazyka majority, no na druhej strane je veľkou výhodou, nakoľko azylanti môžu obsadzovať pozície, ktoré sú úzko profilové a vyžadujú dobrú znalosť ich materinského jazyka, ako sú učitelia, tlmočníci a prekladatelia, obchodníci, pracovníci v doprave a špedícii, či personál zabezpečujúci komunikáciu v rámci medzinárodných projektov, výmenných pobytov, kultúrnych mediátorov, štátnej a verejnej správe.

Ponuka kurzov pre azylantov by mala obsahovať jazykovú prípravu, odborné kurzy, či kurzy odborných zručností ako kurz hľadania si zamestnania, spracovania životopisu, vyhľadávania zamestnania cez internet, pohovor so zamestnávateľom, atď.

Uznanie vzdelania, akademického titulu, či odbornej kvalifikácie vyžaduje značné množstvo času. Úrady sa stretávajú s požiadavkami nostrifikácie typov vzdelania, s ktorými nemajú dostatočnú skúsenosť, čo môže viesť k predĺženiu času na uznanie. To má za následok časovú depriváciu azylanta spojenú s negatívnou skúsenosťou z hľadania zamestnania, s čím sú spojené ďalšie sociálne a iné problémy.

Medzi organizácie, ktoré nesú hlavnú zodpovednosť za vzdelávanie zaraďujeme štátne inštitúcie. Nevýhodu je ich zákonom daný systém vzdelávania a teda aj nižšia flexibilita vo vzťahu k azylantom. Súkromné inštitúcie poskytujúce kurzy a školenia neposkytujú výstupy,

ktoré by akceptovali zamestnávatelia v plnej miere a teda iba suplujú štátne inštitúcie. Riešením by mohli byť vzdelávacie programy poskytujúce organizácie hlavného prúdu, ktoré by boli prispôsobené špecifickým potrebám cudzincov.

Medzi najčastejšie problémy pri vstupe na pracovný trh je nesúlad medzi dosiahnutým vzdelaním a požiadavkami trhu práce, technologickými postupmi, predsudky, čo spôsobuje, že medzi azylantmi je vysoká nezamestnanosť, napriek tomu, že v krajine pôvodu mohli mať dobré postavenie v zamestnaní. Tieto a iné dôvody vedú k tomu, že utečenci volia byť nezamestnaný, ako sa uchádzať o nekvalifikované zamestnanie.

Podnikanie prisťahovalcov je ďalšou cestou integrácie, so svojimi vlastnými úlohami a príležitosťami na inklúziu, najmä pre migrantov s dlhšou dobou pobytu v hostiteľskej krajine. Podniky prisťahovalcov a etnických menšín sú v čoraz väčšej miere uznávané ako nevyhnutná súčasť európskej podnikateľskej kultúry. Významne prispievajú najmä k vytváraniu pracovných príležitosti (Kováts, 2006).

Kultúrna orientácia

Okrem integrovania v zmysle získania základných istôt ako je napríklad bývanie, azylanti podstupujú proces akulturácie, teda proces sociálnych a kultúrnych zmien v dôsledku tesného kontaktu rozdielnych kultúr.

Úspešné začlenenie a adaptovanie sa vyžaduje vhodné podmienky na bývanie, zamestnanie a s ním spojený pravidelný a trvalý príjem, možnosti ďalšieho vzdelávania, využívanie zdravotných, sociálnych a ostatných služieb poskytovaných štátom.

Akulturácia azylantov prebieha v procese integrácie. Kováts (Kováts et al., 2006) uvádza štyri možné kvality akulturácie, a to integráciu ako najvyššiu formu a po nej prispôsobenie, separáciu a marginalizáciu.

Integrácia je procesom zmeny nie len pre azylanta, ale i pre prijímajúcu komunitu. Adaptácia predstavuje nesmierne nároky na naučené vzorce správania, mechanizmy kopírovania individualít a komunít. V procese akulturácie je badateľná modifikácia kultúry skupiny a jednotlivca ako výsledok kontaktu s inou kultúrou.

Matoušek (2003) popisuje že, integrácia ako proces môže vyústiť do viacerých kvalít. Krajnými pólmi sú hypointegrácia a hyperintegrácia.

V prípade, že azylant neúmerne zdôrazňuje vlastný pôvod, vlastnú kultúru, náboženstvo, etnikum môžeme povedať, že jeho začlenenie dosiahlo úrovne hypointegrácie, zníženej kvality integrácie.

Opačným javom je začlenenie na úrovni hyperintegrácie, akejsi nadmernej integrácie, kedy dochádza k popieraniu vlastného pôvodu, k ostychu za svoj pôvod, kultúru. Tento stav sa týka viac dospievajúcich detí azylantov. Kvalitatívne podobne ako pri hypointegrácii nie je tento stav optimálny.

Sociálna práca môže byť dôležitým katalyzátorom kultúrnej orientácie v spoločenstve i medzi hostiteľským spoločenstvom a spoločenstvom žiadateľov o azyl. Úloha sociálnych pracovníkov pri práci s nimi alebo skupín s etnickým pozadím môže vniesť do tohto procesu osobitnú hodnotu. Kultúrne kompetentní sociálni pracovníci si uvedomujú predpojatosť a predsudky, ktoré vyplývajú z ich vlastnej kultúry a z ich vlastných tradícií, ktoré môžu byť prekážkou ich schopnosti zostať objektívnymi. Mali by sa pokúšať tieto veci prekonávať, aby dokázali poskytovať účinné, profesionálne a nepredpojaté služby (Kováts, 2006).

Literatúra:

1. DIVINSKÝ, B.: Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004-2009), IOM 2009, ISBN 978-80-970274-2-1

2. HAIŠMAN, T. –TROMBÍK, P. - JIŘICKÝ P. – BAŠTA, J. 2001. Integrace imigrantů – zkušenost i výzva. Azylová a migrační politika České republiky. [online] [citované 11.november 2008] dostupné na: http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=231
3. KOMÁRIK, E.: 1998, Pedagogika emocionálne a sociálne narušených, Bratislava, UK, 1998, ISBN 80-223-1394-7.
4. KOVÁTS, A. et al. 2006. Praktická sociálna práca s utečencami – prístup cez ľudské práva. Budapešť: Menedék – Maďarské združenie pre migrantov, 2006. 235 s. ISBN 963 – 06 – 0862 – 6.
5. MATOUŠEK, O. 2003. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 2003. 384 s. ISBN 80 – 7178 – 548 – 2.
6. MÚ MV SR, 2011: Štatistika žiadateľov o azyl, dostupné na http://www.minv.sk/?statistiky-20 zo dňa 9.4.2011
7. NIESSEN, J., SCHIBEL, Y. 2007. Príručka o integrácii pre tvorcov politiky a odborníkov. Geneva: Európska komisia (Generálne riaditeľstvo pre spravodlivosť, slobodu a bezpečnosť), 2007. 93 s. ISBN 978-92-79-03340-7.
8. Ľudia ako my. 2008. [online] [citované 29. marec 2011] Dostupné na: http://www.ludiaakomy.sk/sr_a_utecenci4.php
9. Zákon 48/2002 o pobyte cudzincov
10. Zákon 480/2002 o azyle

Marginalizované skupiny obyvateľstva ako súčasť majoritného spoločenstva

Eva Dirgová

Resume:

Disadvantaged groups of population are thegroups of people push edout to thee dgeofthe society, manyt imes reliant upon social and cultural isolation and various forms of discrimination. Often, they find them salve without access to information, labour market, education and culture and with out any participation in decision-making on social processes. One of the priority tasks in social policy of EU is, therefore, to maintain also social solidarity between majority society and minority communities.

Keywords: Marginalized groups, social inequality, culture, state, majority society.

Úvod

Sociálna nerovnosť vystihuje skutočnosť, keď členovia spoločnosti disponujú rôznym množstvom bohatstva alebo moci. O sociálnej stratifikácii hovoríme vtedy, ak máme na mysli hierarchické a usporiadané zaradenie celých skupín ľudí do jednotlivých spoločenských vrstiev, ktorí opakovane dosahujú rozdielne ekonomické odmeny a rozdielny prístup k moci.

Sociálne nerovnosti sú jedným zo sťažujúcich problémov, na ktoré je možné hľadieť z rôznych uhlov:

- ako na mocenské nerovnosti,
- rasové a etnické nerovnosti,
- rodové nerovnosti medzi mužmi a ženami,
- nerovnosti vekových skupín, atď.

Jednou z prioritných úloh v oblasti sociálnej politiky EÚ je aj udržanie sociálnej súdržnosti. Spoločenstvo reagovalo na zhoršujúcu sa ekonomickú situáciu v jednotlivých krajinách prijatím Lisabonskej stratégie. Tá predstavuje súbor opatrení záväzných pre všetky štáty Spoločenstva. Jedným z jej základných cieľov je vytvárať vo všetkých oblastiach života mechanizmy, ktoré zabraňujú chudobe, marginalizácii, sociálnej exklúzii, ochraňujú znevýhodnené skupiny obyvateľov, vyrovnávajú šance a zabezpečujú rovnosť príležitostí. Slovenská republika sa do plnenia Lisabonskej stratégie zapojila v roku 2004 prijatím strategického dokumentu Národný akčný plán sociálnej inklúzie. NR SR dňa 1.7.2004 prijala *Zákon č.365/2004 Z.z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou, tzv. „antidiskriminačný zákon*“. V zmysle predmetného zákona je v SR diskriminácia zakázaná, či už ide o pohlavie, rasový dôvod, národnostný alebo etnický pôvod, náboženské vyznanie alebo vieru, zdravotné postihnutie, vek, sexuálnu orientáciu. Antidiskriminačný zákon upevnil princíp dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania, posilnil právnu ochranu pred diskrimináciou pre všetkých občanov SR, vrátane príslušníkov rôznych menšín a tiež významne posilnil možnosť zaviesť objektívne kritériá v oblasti pracovno-právnych vzťahov, ako aj v sociálnom zabezpečení, zdravotnej starostlivosti a vzdelávania.

Menšiny verzus väčšina

Primárnou ideou je snaha prehĺbiť a zefektívniť starostlivosť štátu o rozvoj kultúrnych potrieb znevýhodnených skupín obyvateľstva a tiež upozorniť na nové javy v kultúre, rozšíriť tradičné chápanie kultúry a v tomto duchu zmeniť a rozvíjať aj kultúru uvažovania o životných podmienkach v súvislosti s predstavou dôstojného ľudského života, ktorého nevyhnutnou súčasťou je aj napĺňanie kultúrnych potrieb. Kultúra ma veľký vplyv a môže byť veľmi ťažké ju zmeniť. Všeobecne je známe, že je ľahšie zmeniť normy správania ako zdieľané hodnoty. Normy správania sú zvyčajné alebo prevládajúce spôsoby správania v skupine. Zdieľané hodnoty sú dôležité názory väčšiny ľudí v skupine, ktoré vedú k formovaniu skupinového správania. (Roháčová, T. – Spišák, J. s. 193)

Napĺňanie sociálnych a kultúrnych práv občana sa často odkladá do neurčitého obdobia ekonomickej prosperity, lebo sociálne práva nie sú dostatočne garantované a mnohé ľudsko-právne dokumenty majú povahu odporúčaní. Aj preto je potrebné zmeniť optiku uvažovania celej spoločnosti o tejto problematike a vytvárať podmienky pre dôstojný ľudský život vo všetkých jeho dimenziách.

Na právo ľudských bytostí slobodne rozvíjať svoje schopnosti a využívať príležitosti by sa mal odvolávať a najmä konkretizovať jeho uplatňovania každý politický program. O práve človeka na dôstojný život hovorí už Všeobecná deklarácia ľudských práv v článku 22: „Každý človek má ako člen spoločnosti právo... aby sa mu zaručili hospodárske, sociálne a kultúrne práva nevyhnutné pre jeho dôstojnosť a slobodný rozvoj jeho osobnosti.“ Ľudská dôstojnosť sa podmieňuje zaručením širokého rozsahu práv, vrátane sociálnych a kultúrnych.

Znevýhodnené skupiny obyvateľstva sú marginalizované, na okraj spoločnosti vytláčané skupiny ľudí, veľakrát odkázané na sociálnu a kultúrnu izoláciu a rôzne formy diskriminácie. Často sa ocitajú bez prístupu k informáciám, k trhu práce, vzdelaniu a kultúre a bez celkovej účasti pri rozhodovaní o spoločenských procesoch. V najširšom ponímaní sem patria zdravotne postihnutí občania, rómske komunity žijúce v osadách, deti a mládež, starší ľudia, sexuálne menšiny, azylanti, bezdomovci. Zvláštnym prípadom znevýhodnených osôb sú ženy odkázané na pomoc štátu.

Spoločnosť, ktorá dbá o ľudské práva, súdržnosť a vlastnú udržateľnosť, by mala vnímať existujúce bariéry uplatňovania ľudských práv a prekážky pre ľudsky dôstojný život ako svoj morálny problém, na ktorý treba poukazovať v celej ľudskej societe (Laca, 2010). Mala by vykonávať opatrenia na odstránenie či bránenie vzniku trvalých obmedzení a bariér, trvalých vyčlenení, vylúčení akýchkoľvek skupín obyvateľstva z plnohodnotnej účasti na spoločenskom živote. Kultúrny obrat v našom myslení je nevyhnutný aj preto, že sociálne práva nie sú realizovateľné bez sociálnych záväzkov. Vytvárať podmienky pre dôstojný život znevýhodnených skupín sa dá za predpokladu, že občianske povinnosti nezostanú pri vzájomnom nezasahovaní. (porov. Fabian, A., 2009, str. 165).

Rómovia ako znevýhodnená skupina obyvateľstva

Rómovia tvoria na území SR početnú etnickú menšinu. Ich počet odborníci odhadujú na 420 až 500 tisíc občanov. V prepočte na celkový počet obyvateľov patrí Slovensko ku krajinám s najväčšou rómskou komunitou na svete. Táto komunita je vnútorne silne diferencovaná. Diferencuje ich aj pôvod v mestskom či vidieckom prostredí a príslušnosť k istému regiónu Slovenska.

S rómskou menšinou sa na Slovensku objavuje tzv. rómsky problém, čo predstavuje široký okruh takmer všetkých sociálnych problémov, akými sú:

- vysoká miera nezamestnanosti,
- väčšinou dlhodobá nezamestnanosť,
- nízka úroveň vzdelanosti a kvalifikácie,

- nevyhovujúce bytové podmienky,
- nižšia životná úroveň,
- vysoká miera závislosti na sociálnych dávkach alebo inej pomoci zo strany štátu, a pod.

Majorita vníma Rómov spravidla ako jednotnú skupinu, ktorá sa odlišuje a žije na okraji spoločnosti. Sociálne vylúčenie a diskriminácia Rómov vo verejných veciach je dôležitým faktorom ovplyvňujúcim prístup Rómov k pracovným príležitostiam, vzdelaniu, kultúre a ďalším verejným službám. Ich vylúčenie na Slovensku pramení z kombinácie historických, kultúrnych, sociologických a geografických faktorov.

Sociológovia M. Vašečka a R. Džambazovič sa domnievajú, že rozhodujúcim faktorom sociálneho dištancu ako majority, tak aj samotných Rómov, je negatívne vnímanie odlišnosti rómskej kultúry. Celkové negatívne vnímanie Rómov v spoločnosti sa zintenzívnilo a zhoršené vzťahy možno pripísať aj upadajúcemu spoločenskému postaveniu Rómov, ich rastúcej nezamestnanosti a zvyšujúcej sa závislosti na sociálnych dávkach. Segregovaní Rómovia majú nízky sociálny kapitál, postrádajú sociálne kontakty, z ktorých by mohli ťažiť a sú do veľkej miery izolovaní od väčšinového obyvateľstva. Inštitúcie, samosprávne orgány a verejné služby sa nachádzajú v integrovaných oblastiach, do ktorých majú Rómovia obmedzený prístup, ich deti sú často zaraďované do osobitných škôl a sociálni pracovníci iba zriedkavo navštívia osady.

Rómovia v krajinách strednej Európy patria medzi sociálne kategórie najviac ohrozené vylúčením z trhu práce a v dôsledku toho medzi sociálne a ekonomicky slabé spoločenské vrstvy. Počas transformácie v roku 1989 neboli Rómovia zapojení ani do jednej z dvoch stratifikačných pyramíd bývalého režimu vzhľadom na svoju nízku kvalifikovanosť a nízku vzdelanosť neboli ani formálne funkčne zaradení v zamestnaní a ani v sociálnych sieťach. Tak sa znásobila hĺbka chudoby, vytvorilo sa uzatvorené spoločenstvo, kde sa presadzuje len jeden vzorec sociálneho správania a vzniká fenomén nazývaný aj kultúrou chudoby. Keďže sa Rómovia nedokážu využitím svojho súčasného potenciálu dostať z pasce nezamestnanosti, stávajú sa závislými na dávkach sociálnej pomoci, ako hmotne a sociálne znevýhodnená skupina obyvateľstva.

Rómovia, ktorým sa podarilo nájsť a získať prácu sa často stretávajú s prejavmi rasovej diskriminácie, naliehaním na vykonávanie čiernej práce, mobbingu a iných neetických až nezákonných konaní. (Černá, 2006, s. 95)

Nerovnosť šancí Rómov je teda dôsledkom nahromadených handicapov, ako je historické postavenie v spoločnosti spolu s verejnou politikou zameranou na rómsku menšinu, nezaradenosti do stratifikačných pyramíd a nepripravenosti samotných Rómov na transformáciu. Rómsky problém chudoby je nutné považovať za problém sociálneho vylúčenia a nie problém etnicity.

Nové prístupy k starostlivosti a pomoci marginalizovaným skupinám

V živote a vývoji ľudskej spoločnosti má výchova mimoriadne dôležitú úlohu. Umožňuje, aby sa kultúrne dedičstvo, ktorý vytvorili predchádzajúce pokolenia, uchovalo a ďalej znásobovalo a to platí aj pre marginalizované skupiny. (Laca, 2010, s. 73)

Zmyslom pomoci marginalizovaným skupinám je predovšetkým prispieť k formovaniu takej spoločnosti, ktorá je založená na princípoch humanizmu, výchovy, sociálnej solidarity a tolerancie a ktorá vytvára priestor pre *prijatie rozmanitosti kultúrnych prejavov*. Základom nových prístupov k starostlivosti o kultúrne potreby znevýhodnených skupín obyvateľstva je presunúť pozornosť politických elít na marginalizované témy, zapojiť politickú reprezentáciu do presadzovania opatrení slúžiacich na vytváranie a zaručenie rovnosti príležitostí znevýhodnených skupín obyvateľstva aj v oblasti kultúry.

Aktuálne trendy v EÚ smerujú aj u nás k dobudovaniu legislatívy týkajúcej sa ochrany práv znevýhodnených skupín obyvateľstva. Ďalšou prioritou a základným nástrojom na realizáciu rozvoja kultúrnych potrieb hmotne a sociálne znevýhodnených skupín obyvateľstva je vytvorenie čo najvhodnejšieho modelu financovania. V súčasnosti finančné nástroje zahŕňajú dotácie prostredníctvom grantového systému Ministerstva kultúry SR, ale je známe, že celková výška verejných a súkromných prostriedkov vyhradených na kultúru v SR zaostáva za európskym priemerom.

Priority rozvoja kultúrnych potrieb hmotne a sociálne znevýhodnených skupín obyvateľstva môžeme konkretizovať nasledovne:

- vytvárať podmienky na uľahčenie prístupu k univerzálnym kultúrnym hodnotám pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva,
- zadefinovať kategórie znevýhodnených skupín obyvateľstva a určiť povahu ich kultúrnych potrieb,
- vypracovať analýzu kultúrnych potrieb znevýhodnených skupín obyvateľstva,
- vypracovať model financovania na podporu kultúrnych potrieb znevýhodnených skupín obyvateľstva,
- rozširovať tradičné chápanie kultúry,
- napomáhať vytváraniu špecifických kultúrnych hodnôt znevýhodnených skupín obyvateľstva,
- vnímať kultúru ako integrujúci mechanizmus spájajúci kultúru minoritnú s majoritnou a pristupovať k nej ako k systému fungujúcemu na univerzálnom princípe rovnosť v rozmanitosti.

Návrh opatrení zameraných na rozvoj kultúrnych potrieb hmotne a sociálne znevýhodnených skupín obyvateľstva.

Prioritnou úlohou je uľahčiť znevýhodneným skupinám obyvateľstva prístup ku kultúre a napomáhať napĺňaniu ich kultúrnych potrieb, zabezpečiť rovnosť príležitostí v oblasti kultúry pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva, podporovať ich práva, vytvárať inštitucionálne a finančné prostredie na ochranu a rozvoj ich kultúrnych potrieb a prostredníctvom kultúrnych mechanizmov prispievať k zmierneniu sociálnych rozdielov, izolácie a marginalizácie znevýhodnených skupín obyvateľstva. Ako uvádza Ralbovská, je potrebné, aby členovia pomáhajúcich profesií poznali základy jednotlivých kultúr a náboženstiev, pretože obe súčasti jednak zásadným spôsobom ovplyvňujú životné fungovanie človeka v každodennom živote a na druhej strane poznaním klientovej kultúry a náboženstva mu preukazujeme úctu a je tým aj uľahčená vzájomná spolupráca.

Úlohou by malo byť tiež zabezpečenie prístupu znevýhodnených skupín obyvateľstva k informáciám týkajúcich sa napĺňania ich kultúrnych potrieb a vyrovnávania šancí a tiež zabezpečenie prístupu verejnosti k informáciám o znevýhodnených skupinách obyvateľstva. Ide o zabezpečenie dostupnosti internetu pre znevýhodnené skupiny a hľadanie iných foriem sprístupňovania informácií, vytváranie podmienok na vznik rôznych informačných databáz o znevýhodnených skupinách obyvateľstva a ich kultúrnych potrebách s cieľom informovať verejnosť a hlavne mladých ľudí o dôležitosti tejto problematiky so zameraním na solidaritu a sociálnu súdržnosť.

Nezanedbateľnou je takisto snaha prostredníctvom kultúry znižovať riziká sociálneho vylúčenia marginalizovaných skupín, dať šancu dostať sa z marginalizácie a umožniť začlenenie sa do spoločnosti, čo je možné docieliť zapájaním do procesu sociálneho začleňovania prostredníctvom kultúrnych mechanizmov. Ide tiež o snahu umožniť ľuďom patriacim k marginalizovaným skupinám obyvateľstva potvrdenie ich kultúrnej identity, vytvárať podmienky na reprezentáciu kultúrnych hodnôt vytvorených znevýhodnenými skupinami obyvateľstva a vytvárať podmienky na obhajobu ich kultúrnych záujmov prostredníctvom vlastných zástupcov na všetkých úrovniach a vo všetkých oblastiach

spoločenského života. Úlohou štátu je posilniť spoluprácu rezortu kultúry s orgánmi štátnej správy a samosprávy.

Dôležitým sa javí príprava majoritnej spoločnosti na prijatie inakosti, mnohosti kultúrnych prejavov, na spoločenskú akceptáciu odlišností a upevňovanie otvorenosti voči paralelnej existencii iných. Majoritná spoločnosť by mala citlivo vnímať marginalizované skupiny a nabúravať stereotypy a predsudky, sprístupňovať ešte stále tabuizované informácie o marginalizovaných skupinách (občania so zdravotným postihnutím, rodová problematika, seniori, rómske komunity žijúce v rómskych osadách, nezamestnaní, bezdomovci a pod.) a otvoriť celospoločenskú diskusiu na tému znevýhodnené skupiny obyvateľstva a tak prispievať prostredníctvom starostlivosti o rozvoj kultúry znevýhodnených skupín obyvateľstva k rozvoju multikulturálnej, pluralitnej a tolerantnej spoločnosti bez diskriminačných prejavov, intolerancie, rasizmu, xenofóbie.

Záver

Napriek výrazným snahám štátu o systematickú starostlivosť je situácia v oblasti sociálnych a kultúrnych potrieb znevýhodnených skupín obyvateľstva veľmi zložitá. Stále existujú rezervy na vytvorenie mechanizmov zefektívňujúcich integračné snahy znevýhodnených občanov. Majoritnému spoločenstvu prináleží aj úloha rozvíjať spoluprácu s mimovládnymi organizáciami a podporovať ich kultúrne aktivity aj prostredníctvom grantového systému, preto je potrebné rozvinúť konkrétnejšiu stratégiu starostlivosti o potreby znevýhodnených skupín obyvateľstva a doplniť ju o opatrenia zabezpečujúce trvalo udržateľný rozvoj ich kultúrnych a umeleckých organizácií. Integrácia vždy vyžaduje značne dlhý čas, zvýšené organizačné úsilie a samozrejme zvýšené finančné náklady. Nikdy však nebude dostatočne úspešná, pokiaľ sa nezmení postoj spoločnosti.(Hrušková, 2009, s.516).

Literatúra:

1. Černá, Ľ.: Manažérska etika. - 1. vyd. - Trnava: Alumni Press, 2006. - 162 s. - ISBN 80-8096-000-3
2. Džambazovič, R. a kolektív autorov. 2000. Národná správa o ľudskom rozvoji. Slovenská republika, 139 s. Centrum pre hospodársky rozvoj, ISBN 80-89026-02-8.
3. Fabian, A.: Hľadanie zmyslu sociálnej nerovnosti a návrhy na jej riešenie. In: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. Chudoba. Reflexie cez prizmu sociálnej náuky Cirkvi, spoločenských a ekonomických vied. Zborník z konferencie v Poprade 26. marec 2009. Ružomberok: PFKU, 2009, str. 163-172. ISBN 978-80-8084-459-2.
4. Hrušková, R.: Problémy školskej integrácie nevidiacich a možnosti kompenzácie. In: Sociálna a ekonomická núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti. Zborník príspevkov z 1. česko-slovenskej vedeckej konferencie 22.-23. 10 2009 v Bratislave. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, 2009. s 511 – 516. ISBN 978-80-89271-63-4.
5. Kolektív autorov. 2002. Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike. Bratislava: Svetová banka, Nadácia S.P.A.C.E., INEKO, 75 s. ISBN 80-88991-15-3.
6. Laca, S.: Dobrovoľníctvo ako jedna z foriem zvyšovania profesionálnej odbornosti sociálnych
7. pracovníkov v súčasnej spoločnosti. In: Zborník z medzinárodnej konferencie – Sociálne služby v regióne, Skalica: VŠZaSP, 2010, 149 s. ISBN 978-80-970567-0-4.

8. Laca, S.: Sociálna pedagogika ako pomáhajúca vedná disciplína sociálnej práce, In: Zborník vedeckých prác pedagógov ústavu sociálnych vied a zdravotníctva in extenso – Sociálno – ekonomické otázky a problémy verejného zdravia obyvateľov východného Slovenska v kontexte členstva krajiny v EÚ I, Prešov: Harlequin, 2011, 215 s. ISBN 978-80-89271-95-5.
9. Mareš, P. 1999. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 248 s. ISBN 80-858- 506-13.
10. Radičová, I. 2001. Chudoba Rómov vo vzťahu k trhu práce v Slovenskej republike. 18 s. In: Sociológia č. 5, ISSN 0049-1225.
11. Ralbovská, R.: Multikulturní přístup pro pomáhající profese. Praha: EVC. 2010. ISBN 978-80-87386-09-11. 10. Roháčová, T. – Spišák, J. 2011 Reakcie zamestnancov na zmeny vyvolané inovačnými procesmi. In: Pokročilé technológie v oblasti získavania a spracovania surovín: 1. vedecké sympózium: zborník prednášok: 10.-11.3.2011, Hrádok pri Jelšave. - Košice: TU, 2011 S. 191-195. - ISBN 978-80-553-0635-3
12. Uherek, Z., Novák, K. A. 2002. Etnická identita Romů. In: Vašečka, M. (ed.) Čačipenpal o roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Kalligram, 914 s. ISBN 80-889-354-15.
13. Vašečka, M. 2000. Rómovia. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Kontakt

PhDr. Mgr. Eva Dirgová, PhD.
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
Katolícka univerzita v Ružomberku
Pedagogická fakulta
Nábrežie Jána Pavla II. 15,
058 01 Poprad
e-mail: Eva.Dirgova@ku.sk

Selected aspects of digital inclusion of marginalized Roma communities into the sociecty in itentions of e - learningu a e - governmentu

Boris Hošoff - Gabriela Dováľová

Resume:

Since repeated attempts to integrate Roma into society lacked systematics, the Government adopted a medium-term development strategy for the Roma minority. Inter alia it is focusing on two main priorities, which will be the subject of our contribution: the area of education, culture and shaping its own identity and Roma employment and other social activities. Our goal is to provide a conceptual view on the formation of a more favorable environment for marginalized Roma communities, in terms of social integration and development of community social services through digital inclusion. We characterize the main objectives of the Government in this area and their fulfillment, we will analyze the barriers to expansion of internet and acquisition of ICT skills, as well as the main benefits of digital inclusion. Finally, we evaluate what are the options in the digital integration of Roma in the field of education system and electronic government services.

Introduction[1]

The Roma population forms one of the largest ethnic minorities in the European Union. Approximately 10 to 12 million Roma live in EU member states. Despite the absence of official statistics on the ethnic composition of the population, Slovakia ranks among countries with the highest proportion of Roma population in the EU27. European Union tries to create conditions for their full inclusion into society and for their participation in the labor market, cultural life, their participation in decision-making and so on. Roma inclusion is not dealt with as a separate policy. However a special attention is devoted to Roma issues in all EU policies which aim to improve the economic situation, health, education, welfare, cultural and working conditions of all EU citizens. Mainly in recent years, increased political attention is given to this ethnic group. In 2008 the first Roma summit was organized in Bruxelles. „One of its most significant conclusions was the recognition of the EU´s role in terms of providing political leadership and support for the Member States in implementing their policies through coordination and financial support under the Structural Funds“[2]. After this summit in December 2008, the European Platform for Roma Inclusion was created, which encourages the exchange of experiences with Roma inclusion in EU member states. In April 2010, the second European Roma Summit was held in Cordoba, in which, in particular, the innovative instruments of the EU for Roma integration into society were discussed.

Degree of integration of marginalized groups and their coexistence with the majority society are important parts for the successful functioning of the individual member countries who wish to exist successfully in a community of European countries as well as for Slovakia. The biggest problems of Roma in Slovakia are particularly poverty, high birth rates,

[1] The contribution was created within the VEGA project 2/0212/09: "The labor market of the Slovak Republic after joining the European Monetary Union and within the VEGA project 2/0080/09: “Dynamics of new sources of growth performance and competitiveness in the context of knowledge based economy: theoretical knowledge and empirical findings”.

[2] European Commission: Promoting Roma inclusion: the way forward. Social Agenda, n. 24, July 2010. ISSN: 1682-7783

unemployment, crime, poor health, housing, inadequate education. At present, new challenges are coming to the fore. We will have to face particularly the challenges in connection with the increasing importance of information and information and communication technologies (ICT) in society. Building the information society, which should lead to greater competitiveness of countries, the society in which work with information is an everyday activity (it affects all spheres of social life - work, business, education, etc.), must be implemented with respect to individual or social disadvantage of certain groups in society. Only in this case it can help to mitigate social exclusion of marginalized groups and not vice versa, i.e. to its deepening.

The aim of this paper is to highlight opportunities for Roma social integration through digital inclusion. European Union and Slovakia is trying to solve this issue by more binding documents aiming at creating such conditions that would lead to the creation of equal access for all within a particular social environment. Multiple barriers hamper to this approach, which we identify in the first part of this paper. In the next section, we focus on identifying opportunities for digital inclusion in the training and provision of government services.

1. Barriers of digital inclusion

The European Commission´s response to the global financial crisis, which pointed to the shortcomings in the EU economic systems in full force, was the introduction of the Europe 2020 strategy. According to European Commission, it is possible to overcome the weaknesses identified by transforming the EU on greener and more innovative market which promotes social welfare[3]. Three components of the Strategy affect Roma issues. It is increasing employment among people aged 20-64 years, which should achieve 75%, reduction in the proportion of early school leavers, which would be reduced bellow 10% and poverty reduction, while the number of people at risk of poverty should be decreased by 25%.

For each priority area, whether it was intelligent growth, sustainable and inclusive growth, seven major initiatives, which are mandatory have been set for both the EU and Member States, while one of which was especially digital agenda for Europe. This program aims to "give direction to efforts of maximizing social and economic potential of information communication technologies (ICTs), primarily the Internet, a vital medium of economic and social activities," [4] which should contribute particularly to improving the residents life quality.

Informatization completes the knowledge triangle - education, research and innovation - which represented the pillars of building a knowledge society, which became one of the priorities of current government. Despite its important role with respect to convergence with the most developed EU countries, Slovakia is lagging behind in the level of informatization of society, not only in comparison with EU 15 countries, but also behind the majority of new EU countries. The most important defaults are particularly long-term persistence of relatively low penetration rates of fixed broadband Internet, especially in rural areas (in July 2009 we were only at 23.9% of EU average) [5].

At the national level, the Slovak Republic attempts to reflect the objective of creating digital single EU market in the National Strategic Reference Framework (NSRF), in which there are outlined the priorities financed by the Structural and Cohesion Funds, following the Strategic guidelines for 2007-2013.

Horizontal priority Information Society, has set intermediate targets as information literacy (knowledge of hardware, software, working with information, ability to communicate through ICTs), effective electronization of public administration and wide accessibility of Internet (to promote the expansion of Internet access in less developed regions, access to

[3] http://ec.europa.eu/slovensko/news/europa_2020_sk.htm

[4] European Comission: Digital agenda for Europe, 2010

[5] Government Office for SR: Annual report of the horizontal priority Information society in 2009

Internet in public places and multimedia educational school classrooms) in the framework of the main objective. According to the results of the Digital Literacy in Slovakia (Velšic, M., 2009) there has been some progress in increasing literacy of the population of Slovakia. Digital literacy index increased from 0.33 in 2005 to 0.44 in 2009 (the maximum index value is 1 point), which means a shift from low to middle level for Slovakia.

According to one of the Slovak strategic documents relating to the information society, the National Strategy of the Slovak Republic for e-Inclusion (MF, 2008), the digital integration is necessary for ensuring social justice. In this document Ministry of Finance stresses the need to mobilize action and measures for building an integrated information society for all citizens, irrespective of their individual or social disadvantages. This document links directly to document eGovernmnet Strategy for the Slovak Republic[6], while it expands in particular on the principles of society informatization in terms of digital inclusion: "Government must accept the challenge of fighting the digital divide in this society and to eliminate the digital exclusion of vulnerable groups of citizens from society by taking measures and steps towards e-inclusion."

MRC are one of the groups facing the increased risk of exclusion from using of new technologies due to the unavailability of ICT, which in turn results in difficulties in accessing to e-government services. For creating of space which would serve to improve the digital inclusion of this socially disadvantaged group of citizens, helps the identification of barriers which contribute to the digital division of society.

The barriers of digital inclusion, by which we mean "a set of policies and activities aimed at eliminating the existing" digital divide "(digital gap) in the society, i.e. difference between those who have access to modern information and communication technologies, as well as the ability and skills to use them and those who do not have this access and do not have the necessary skills "may include:

1. Access

Affordability of equipment and use of ICT. Despite the falling prices of ICT equipment and reduction of connection time, current costs of the ICT use can represent even from long term perspective a barrier leading to the exclusion of marginalized groups. Some problems arise also from the fact, that non-users of the Internet assume higher costs associated with its use than they actually are.

Geographical barriers - a problem with availability may be due to lack of funds in particular rural and sparsely populated areas. Around 30% of Slovakia's population live in rural areas, in which there exist difficulties both with the availability of broadband Internet, problems with a significantly lower speed connections, as well as problems with low purchasing power of population, relatively limited offer of useful content and services of e-government, a higher proportion of population in productive age, lower employment, lower level of digital skills. All this has an impact on reducing the demand for ICT.

In Slovakia, there is about half of Roma integrated among the majority part of the population, while the other half of them lives in the so-called Roma settlements. As in many other countries, also in Slovakia, Roma settlements are geographically isolated and characterized by the lack of infrastructure, sanitation, health and social services. Given these factors, employment rates, education rates and the rate of health literacy are low in particulary in these settlements[7].

---

6 Ministry of finance: eGovernmnet strategy of the Slovak republic, 2008

7 WHO: Poverty and social exclusion in the WHO European Region: health system respond, 2010.

Lack of time - time-consuming training activities, the necessity of attending paid courses, the need of additional financial and time-related costs associated with the transportation to the venue of training activities[8].

General lack of knowledge and skills associated with the use of computers. It is therefore necessary that the basic skills and knowledge related to the use of technology and computers have been integrated into the educational processes. Education policy should give adequate emphasis on digital literacy, and ensure, that the acquisition of digital skills in education (not only for young people but also in the process of lifelong learning) is supported.

Low literacy - the individuals can rather admit that they do not have sufficient knowledge and skills associated with the use of computers, than to admit illiteracy. At present, the importance is mainly placed on functional literacy, which was previously seen as the ability to read, write and count. Today, this includes all the skills, capabilities and competencies that a person needs for living a complex life. As it is indicated in the evaluation of PISA and PIRLS, Slovakia is in this indicator behind the other OECD countries. Using computers and the Internet could help to identify literacy problems and subsequently at least partially motivate individuals to change the status quo.

According to a report on living conditions of Roma population in Slovakia (Filadelfiová, J., Gerbery, D., Skobla, D., 2007), literacy of Roma who had never attended school is very limited. 92% of respondents were not able to write a one page letter (Table 1). 8% of respondents were able to fulfill this task, albeit with some difficulties. Type of housing had no impact on this fact.

Table 1: Roma population, who has never attended school according to the ability to write a simple one page letter according to the type of living, in %.

Ability to write a letter	Segregated	Separated	Mix	Together
Yes	7,5	11,8	6,5	8,0
No	92,5	88,2	93,5	92,0
Together	100	100	100	100

Source: Filadelfiová, J., Gerbery, D., Škobla, D., 2007

School attendance is not always a guarantee of literacy. Nearly 20% of adult Roma, who attended school were able to read newspapers but with difficulty (14%) and some were not able to read them at all (4.3%). Number of Roma who were not able or were able to but only with difficulty to read the newspaper was higher in segregated settlements (Table 2).

Table 2: Roma population, who attended school according to the ability to read newspaper according to the type of living, in %.

Ability to write a letter	Segregated	Separated	Mix	Together
Yes, easily	71,4	83,5	90,0	81,7
Yes, with difficulties	20,9	14,1	7,2	14,0
No	7,7	2,4	2,8	4,3
Together	100	100	100	100

Source: Filadelfiová, J., Gerbery, D., Škobla, D., 2007

[8] It should be appropriate to support increasing awareness of population about the possibilities and advantages of using ICT, their impact on quality of life as well as to promote an increasing digital literacy by organizing courses, lectures, training courses, which would be affordable and not too much time consuming for those groups who are most at risk of digital exclusion.

Disability - due to health restrictions around 40% of EU citizens have never used the Internet and more than 95% of web sites are not adapted for disabled users visit. Therefore it was necessary to promote innovation in products, services, technologies and applications which will be available for users with disabilities. In connection with this barrier, in Europe a specific activity, e-Inclusion, has been developed, with which the European Commission is supporting measures and activities aimed at the abolition of barriers to accessibility which people with disabilities and older people have to face in connection with the information society. A barrier can be not only disability but also poor health. Inappropriate living conditions and socio-economic exclusion have a negative impact on health of population settlements and Roma living in these settlements belong to the groups most exposed to risk factors that have a negative impact on health status. Although it is known from experience that the people of Roma communities have worse health than the population of Slovakia in general, currently is not possible to collect data by ethnicity, which would be beneficial for the examination of inequalities at the national level.

2. Motivation

Lack of interest or lack of perceived need. Many people mentioned as a reason for not using the internet just that they do not need it or that they are not interested in it. Under the motivation we also understand the desire to achieve a particular goal, what is often associated with making of a particular effort. This may be one reason for the loss of motivation. Also negative experience of oneself or someone else can also lead to the loss of motivation.

Several authors (Kalas, 2003 Trnková et al., 2004) agree that mainly ICT has many advantages in the education system: e.g. visualization helps better conceivability and shortens learning process, develops creativity, individual pace, helps searching and comparing information from different sources (development of critical thinking), fast feedback but also the impact on increasing children's motivation in the educational process (animation, sounds, dynamics, playfulness, etc.).

Cost - benefit ratio is high. Even if they assume certain benefits or interest in connection with the use of the Internet, these benefits can often be assessed as too small in comparison to the investment in computer equipment. More affordable programs, applications and equipment could help to eliminate this barrier.

3. Skills and confidence

Skills - the use of ICT, particularly personal computers, is not straightforward and intuitive enough. One of the key factors in both direct and indirect influence on living conditions, is education. Education is one of the basic assets, which is available for individuals, households and locations. Education affects not only the reproductive process, but also successful integration into the labor market, as well as the advantages connected with it (employment, quality of work, remuneration). Generally there are three interrelated factors that are strongly correlated with poverty: educational level completed by the person in head of the household, his employment status in the labor market and geographic location of household (region, rural area, urban area). Digital literacy is strongly tied mainly to educational attainment, while higher education almost always means higher digital literacy. Social exclusion and unfair environmental conditions can often lead children from Roma communities at risk for early school-leaving. According to UNDP report on living conditions of Roma in Slovakia (Filadelfiová, J., Gerbery, D., Škobla, D., 2007) around 35% of Roma older than 25 years have not completed primary education. Only 15.4% of Roma population achieved a complete secondary and higher education. Approximately 36.6% of them successfully completed primary school (Table 3).

Table 3.: Composition of Roma (more than 18 years old) according to sex and education, in %.

Education	Men	Women	Together
Not finished primary school	32,2	37,7	35,0
Primary school	33,8	39,3	36,6
Not finished secondary school	10,4	7,5	8,9
Secondary school	19,2	11,4	15,2
Higher education	0,3	0,1	0,2
Special schools	4,1	3,8	3,9
Do not know	0,1	0,3	0,2
	100	100	100

Source: Filadelfiová, J., Gerbery, D., Škobla, D., 2007

A problem with the confidence that can occur with individuals whose family or friends have not been users of the Internet and therefore they cannot give sufficient support for the potential new user.

Concerns about security (secure communications and data transmission, data forgery, making illegal copies of data, etc.) or concerns about the understanding of available materials on the Internet[9].

Thus there exists a number of barriers that affect the digital exclusion of marginalized groups. There can be financial, geographic, temporal, educational, health, motivation, technical and other barriers. Using of e-government services should also provide several advantages for marginalized groups, for example: it should contribute to the increasing quality of their lives, improving access to and motivation for learning, increasing the possibility of access to work, increasing participation in government decision-making process and it should improve access to information and help to their social inclusion. It should also help to greater provision of social services and health care.

2 Competitiveness strategy of Slovakia

Within the framework of National Competitiveness Strategy and development of knowledge capital and competitiveness of population, Government has focused on the priorities of information literacy, effective computerization of public administration and availability of internet[10]. Objective in connection to the information literacy is to ensure information skills for all ages and social groups, hence the marginalized Roma communities (MRC), to which should contribute the transformation of traditional to modern school, whereby the need to ensure adequate computerization of education, through computer literacy among teachers at all schools levels and improvement of school facilities with information-communication technologies (ICT).

Another important priority regarding the social inclusion of Roma is computerization of public administration, with the objective to link information systems of public administration and the accessibility of services for citizens through the central portal of public administration. Complete e-enablement would improve the functioning of all public registers and databases, as well as the conceptualization and viewing the results of projects aimed at MRC.

[9] http://www.21stcenturychallenges.org/focus/the-reasons-for-digital-exclusion/

[10] Competitiveness strategy of Slovakia till 2010 – National Lisbon Strategy, 27.4.2005.

Mentioned two priorities are sheltered by the objective of achieving the availability of internet, while it is necessary to continue the liberalization of the telecommunications market and promote access to broadband internet also for the MRC, taking as a key factor the access to the public places, whether in the Roma community centers, or Integrated service points (ISP)

Information society in Slovakia is on the track, but lagging behind in some important areas. In recent years we have seen significant expansion in the number of households connected to Internet through mobile networks, thus potentially improving access to the Internet also for the MRC. The coverage of Slovakia, however, remains relatively weak and the lack of quality electronic services adversely affects mainly rural areas[11], where is the neccessary infrastructure for broadband Internet is missing.

3 Informatization of education and learning process

In Slovakia have access to the broadband internet only 66 % of schools (2008), which is below the EU-15 average, while there were 9 pupils on average[12]. Equipment of schools with modern ICT technologies and their connection to broadband internet reflects the share of Government education expenditure to GDP, which is the lowest among the V4 countries, while Slovakia has the highest ration of pupils to teachers in primary schools among the V4 countries, which points to the relatively greater utilization of teachers[13,] which could alleviate the usage of ICT for teaching[14.]

Digital literacy is becoming an increasingly important skill in all disciplines and professions. Working knowledge of computers and the internet is now an increasingly important competitive advantage and subject of recruitment. Keeping pace with the rapid expansion of information, software tools and ICT equipment is a challenge not only for students and pupils, but also for the teachers. Providing high quality services while keeping costs within acceptable limits is forcing schools to exploration of different creative solutions, while economic pressure and new ways of teaching are increasingly competing with traditional patterns. The monitoring of equipment level and ICT skills acquisition (e-Learning) in schools and preschools from the year 2009 shows a number of observations[15.]

One of the major observations is discrepancy between the hardware, the usage of e-Learning lessons from teachers and the inclusion of the development of information skills into the curriculum. For example, at child care facilities there were only 12 % of kindergartens which have development of information skills for children in its program. Also equipment with modern teaching technologies at this level of schools can be broadly classified as poor. Achieving better results is prevented by irregular attendance of children from Roma communities in kindergartens in their place of residence, which is often caused by an adverse financial situation of their families, as well as underestimating and indifference of parents to educate their children.

The situation is not favorable even at primary school. The survey of education in primary schools shows that at the 1st. and 2nd. school grades there are rarely awarded tasks focused on the application of ICT, as teachers as well as pupils use ICT only for about 10 % of lessons. The findings indicate, that from ICT benefited very few primary schools and equipment of ICT classes is not optimal. Like the lower grades of schools, also secondary schools have weaknesses in translating learned lessons into practice. Teachers develop ICT

---

11 Where lives 275000 Roma in socially disadvantaged environment.

12 http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/wtdr_10/material/WTDR2010_Target2_e.pdf

13 It also points to the digital divide between Slovakia and countries like Sweden, or Finland.

14 http://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.ENRL.TC.ZS

15 Information about the conditions and the level of background and education in schools and school facilities in SR in the school year 2008/2010.

competences only for less than 20 % of lessons, which, given the high number of teachers who received ICT skills in further education (94 %), can be described as unsatisfactory condition. The situation with digital inclusion through the process of acquiring ICT skills is not favorable also at primary schools for children with special educational needs, where teachers use ICT only for about 10 % of lessons, and training in ICT skills has passed about 88 % of teachers. This condition in the transmission of acquired knowledge into practice and use of ICT in the educational process can be described as unsatisfactory also because, that ICT would be able to help children with special needs integrate into society and improve quality of their lives14.

It follows that education in the acquisition of ICT skills is not optimal and there is scope for improving the level and quality. This is doubly true for the education of children from the MRC, which need special adjustments to the education and training, tailored to their specific needs. In this regard, it is likely that the use of ICT in the learning process might enhance motivation to learn from the MRC and to weaken some of the problems associated with their attendance in particular, learning results, or behavior at schools. The following procedures can improve the results of e-Learning in social and digital inclusion of children from the MRC.

The major motivation of the community and MRC involvement in the process of e-Learning activities can be mediated with the combination of ICT skills learning with other non-digital knowledges, which are also important for social inclusion, and have special meaning for the participants (eg. preparation for driving tests), as well as knowledge, that thus obtained ICT skills can assist them in finding employment[16.] Very important factor for digital inclusion of MRC is communication with the target group. Appropriately communicated project may significantly increase the chances of meeting intended objectives. It is important that potential participants to the digital training receive information in non-digital form, since the target group is digitally excluded. When acquiring digital skills it can be an effective tool learning from each other[17], where learning takes place in more or less formal level (and environment), which can promote motivation and understanding of the curriculum. In this regard, some positive points to the fact, that teacher and pupil are from the same communities, which undermines the common stereotypes and teaching approaches and brings the subject closer to the target group[18.]

An appropriate alternative and complement to digital education in schools can be community education centers, that are by their informal environment and proximity to the MRC interfere with the existing stereotypes hindering bigger motivation and involvement of the MRC in the educational process. Therefore it is important to build complete network of Roma community centers[19,] which should be adequately staffed and technically equipped. Their activities should be focused mainly on educating children from socially disadvantaged backgrounds. Besides children, trained community workers may also mediate digital skills also to their parents and older generation from digitally excluded Roma population, which could give them better opportunities in the labor market, but it can be helpfull also for the digital integration of their children, often prevented by low educational level of parents and their different value orientation.

The educational level of the Roma population is in the long-term below the national average, as is increasingly true for the members of marginalized Roma communities. The present educational system in Slovakia is still highly monocultural and not accommodating

---

16 Improvement of quality and accessibility of information about labor market can contribute to higher employment of Roma.

17 Younger generation can teach older generation, or students can learn one from another.

18 David Casacuberta, Digital Inclusion: Best practices from eLearning, eLearning Papers, No.6, November 2007, ISSN 1887-1542.

19 Mainly in the areas with higher concentration of Roma population.

against ethnic minority and vulnerable groups, not very successful in activating pupils from such groups – which could partially remedy the involvement of ICT in the learning process.

4 The use of electronic government services

Slovakia has a high use of electronic government services (e-Government) by firms[20], but their average use by citizens. The following table 4. illustrates the progress Slovakia took in the field of e-Government.

Tab.4: e-Government indicators in Slovakia (%)

	2006	2007	2008	2009	EÚ-27
Basic online public administration services for residents	8	17		33	66
Basic online public administration services for firms	38	63		88	86
Citizens using e-Government services	32	24	30	31	30
Citizens using e-Government services for returning completed forms	7	8	12	13	13
Firms using e-Government services	77	85	88	92	71
Firms using e-Government services for returning completed forms	45	56	51	59	55
Firms joining public e-Procurement	4	6	7	8	11

Source: http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/documents/edcr.pdf

Informatization of society brings with it problems associated with the deepening of social inequality that manifests itself as a „digital divide“[21]. Advanced ICT increase the risk of digital exclusion – exclusion from society. Although electronic public services reduce the administrative burden, there is a real risk that people without easy access to ICT or without the necessary skills can have problems to interact with the complex public administration. Addressing issues of digital inclusion for all citizens, along with addressing issues such as the computerization of public administration, creates space for alleviating these problems and rises a greater social justice and better quality of life. Electronic public services, taking into account the needs of specific population groups at risk of digital exclusion can only be successful if there are demand-side measures taken to promote digital skills and access to broadband Internet[22].

The objective is to enable all, including groups from socially disadvantaged backgrounds, to benefit from government services, reducing administrative burdens for citizens (and companies) to deal with official matters with the authorities, increasing the transparency of official processes, shorten the time of their handling and improving the possibility of participation in public affairs. Citizen will receive personalized electronic public services, which will be entitled to the central portal of public administration[23] to track

[20] For example summaries for VAT, or applications for VAT refund can be claimed solely electronically.

[21] The digital divide between individuals, households, organizations and geographic areas at different socio-economic levels with regard to their ability to access information, communication technologies and Internet use.

[22] National strategy for digital integration, Bratislava, november 2008.

[23] Central portal of public administration (CPPA) provides central and unified access to information resources and services of public administration. Virtually centralizes and integrates information that is part of the information servers of individual government departments.

transaction data and the entire history of communication with the authorities of public administration in any place and time[24].

Communication with public administration can be implemented by digitally excluded members of marginalized Roma communities through Integrated service points (ISP) and the Roma community centers. Integrated service point is a place for madiation of electronic government services to citizens and businesses. Public services will be provided more efficiently, more attractive and easier. Establishment of ISP is needed to ensure the availability of electronic public services to digitally excluded members of MRC, who do not use ICT, but prefer traditional personal form of access to public services, which can be, in comparison to ISP, for them a kind of a barrier – whether in terms of affordability, racial discrimination, or temporal and spatial accessibility of public services.

ISP are focal points of citizens and entrepreneurs with public administration, which are equipped with necessary services, without the need to personally visit all the relevant authorities and institutions. By integrating agendas into one location will be possible to dramatically increase the density of coverage of service points within the territory of the Slovakia and thereby increase the availability of public services. If there are currently from 50 to 130 workplaces on individual government departments, in the future Integrated service points will become local and municipal offices, or mail, if necessary also other places. As shown by surveys[25] [9], citizens prefer the proximity of the official, who would be able to deal with administrative matters and help personally, which will be particularly important for the use of electronic government services by digitally illiterate people.

In addressing the social exclusion of Roma can help e-Inclusion, which mediates the insight the insight into the life of the Roma community as a whole. Currently, members of MRC address their individual and social exclusion almost exclusively through financial assistance in material need, while lacking the possibility of broader use of social services, particularly through training, consultancy and development programs, such as the Roma community centers. Digital inclusion of Roma community can be mediated by workers in the Roma community centers and can be the source of new information[26] and education, but also a means of expedient self-reflection and self-identification in the Roma community, which can find it easier to integrate internally via Internet, generating positive externalities in the social inclusion of Roma communities. The minimum social organization, a strong feeling of marginality, helplessness, dependance and inferiority can change for the better through digital inclusion of the Roma.

In relation to social inclusion of marginalized Roma communities at the end we can mention a specific project implemented under the Operational Programme Information Society[27,] which is aimed at creating multifunctional library and information center and documentation and information center of Roma culture, which will cover the problematics of Roma culture in Slovakia, with its activity giving access to comprehensive information about history, life, traditions and culture of Roma living in Slovakia.

Conclusion

The objective of digital inclusion should be to create conditions that would lead to the strengthening of equal access for all in a social environment – for example access to education, or government services. The aim should be to remove the barriers that lead to

[24] http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx

[25] Ministry of finance SR, Survey of satisfaction with e-services of public administration, 2010.

[26] For example in the field of health education and prevention.

[27] Government Office of SR, Deputy Prime Minister for Knowledge society, European Affairs, Human Rights and Minorities, the Operational Programme Information Society, Bratislava, 17.9.2007.

discrimination and exclusion of people from working, public, political and social life. ICT offers the potential means for overcoming various barriers – health, social, economic, cultural, ethnic, geographical, temporal – facing Roma communities living in deprived areas. Marginalized Roma communities affected by poverty and social exclusion may be available through ICT to participate on equal social and working life. The main challenge is therefore to overcome the gap between modern technologies and this population group.

Among the identified barriers to digital inclusion we can generally include factors such as the affordability of the necessary equipment, offset the costs and benefits, geographic barriers, lack of time, low literacy, disability, lack of interest or lack of perceived need and not least the lack of skills and confidence. On the removal of those barriers should state and local authorities cooperate together with private non-profit organizations. EU response to these problems is a Strategy for Europe 2020, and initiatives such as Digital Agenda for Europe. At the national level, the Slovak republic seeks to take account of EU objectives in the National Strategic Reference Framework, or in the National strategy of the Slovak Republic for digital integration.

Literature

1. Competitiveness strategy of Slovakia till 2010 – National Lisbon Strategy, 27.4.2005.
2. David Casacuberta, Digital Inclusion: Best practices from eLearning, eLearning Papers, No.6, November 2007, ISSN 1887-1542.
3. European Commission. Europe 2020. European strategy for inteligent, susteinable and inclusive growth, 2010. Available on: <http://ec.europa.eu/slovensko/news/europa_2020_sk.htm>, day 1.4.2011.
4. European Commission: Digital agenda for Europe, 2010. Avalilable on: < http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:FIN:SK:PDF>, day 1.4.2011.
5. Filadelfiová, J., Gerbery, D., Škobla, D: Report on the Living Condition of Roma in Slovakia. Bratislava, 2007. Avalable on: < http://europeandcis.undp.org/home/show/2A5FACD7-F203-1EE9-B9D24B3ABF4BE773>, day 4.4.2011.
6. Government Office for SR: Annual report of the horizontal priority Information society in 2009. Available on: <http://www.government.gov.sk/data/files/6161.pdf>, day 1.4.2011.
7. Government Office SR, Deputy Prime Minister for Knowledge society, European Affairs, Human Rights and Minorities, the Operational Programme Information Society, Bratislava, 17.9.2007.
8. http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx
9. http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/documents/edcr.pdf
10. http://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.ENRL.TC.ZS
11. Information about the conditions and the level of background and education in schools and school facilities in SR in the school year 2008/2010.
12. Kalaš, I.: Modely a scenáre používania IKT v školách. In: Sborník Národní konference Poškole 2003. Mezinárodní organizační výbor Poškole, 2003, s.26-38, ISBN 80-239-0418-3.
13. Ministry of financie SR, Survey of satisfaction with e-services of public administration, 2010.
14. Mministry of finance: Strategy for eGovernmnet of Slovak republic.

15. Ministry of finance. National strategy of Slovak republic for digital inclusion, 2008a.
16. National strategy for digital integration, Bratislava, november 2008.
17. Trnková, J.; Mázorová, H.; Hurňáková, J.; Melišová, K.: Didaktické modely a nové metódy vyučovania biológie s využitím IKT na ZŠ a SŠ. Bratislava, ÚIPŠ, 2004, ISBN 80-8907-00-2.
18. Velšic, M.: Digital literacy in Slovak republic. Bratislava, Institute for public affaires, 2009
19. WHO: Poverty and social exclusion in the WHO European Region: health system respond, 2010. Available on: <http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/115485/E94018.pdf>, day 4.4.2011
20. www.egov.sk/eInclusion
21. www.21stcenturychallenges.org/focus/the-reasons-for-digital-exclusion/
22. www.designforalleurope.org
23. www.itu.int/ITU-D/ict/publications/wtdr_10/material/WTDR2010_Target2_e.pdf

Kontakt

Ing Boris Hošoff, PhD.
Ekonomický ústav SAV
Šancová 56, 811 05 Bratislava
boris.hosoff@savba.sk

Ing. Gabriela Dováľová, PhD
Ekonomický ústav SAV
Šancová 56, 811 05 Bratislava
gabriela.dovalova@savba.sk

Rast marginalizovaných skupín na Slovensku 2011

Alžbeta Dufferová

Resume:

Tento článok si kladie za cieľ upozorniť na paradox marginalizovaných skupín na Slovensku, ktoré sú v trende rastu. Štúdia zdôrazňuje, že je potrebné zvýšiť osobnú zodpovednosť za vlastný vývoj a rozvoj spoločnosti a podporuje iniciatívy pre znovuobjavenie pôvodnej veľkosti ľudskej osoby, a to prostredníctvom teológie tela Jána Pavla II. a cez chválospev na lásku svätého Pavla, ktorý doteraz žije v kresťanskej tradícii altruizmu.

Úvod

Nemusíme zvlášť dokazovať rast marginalizovaných skupín v našej vlasti. Zdá sa, že po vyše dvadsiatich rokov demokracie sme ešte stále neprekonali surové prvotné štádium kapitalizmu a zároveň sa už musíme boriť s ťarchou nezvládnutých aspektov rastúcej globalizácie. Na jednej strane s radosťou vidíme ako sa vzmáhajú naše mestá i dediny, objavujú sa krásne budovy s upravenou záhradou, vkusne a účelne postavené moderné domy, zábavné i obchodné centrá, dokonca i prekrásne nové chrámy s pastoračnými centrami, športové štadióny, plavárne a priemyselné parky. Všade vidno veľký počet a rôzne značky nových, až luxusných osobných áut, po celej krajine sa ťahajú nové diaľnice, je tu život, pohyb a stavanie, takže keby sme končili len vymenovávaním pozitív, zdalo by sa, že sa nám už-už otvárajú brány vysnívaného pozemského raja. Žiaľ, týmto veciam sa sotva dokážeme úprimne tešiť, len čo si na druhej strane uvedomíme, že čoraz viac nás gniavi neuveriteľné množstvo problémov i konfliktov, vrátane veľkých a nečakaných nešťastí a prírodných katastrof. Ľudstvo sa nestihlo spamätať zo zemetrasenia na Haiti a už tu máme Japonsko, jeho zemetrasenie o veľkosti 9,0 stupňov Richterovej stupnice, vzápätí neľútostné ničiace vlny cunamy a zničená jadrová elektráreň vo Fukušime s bazénmi vyhorených tyčí, z ktorých sa podľa odborníkov uvoľňuje, respektíve bude uvoľňovať radiácia, ohrozujúca zdravie a život celého ľudstva.

Tí, ktorí sa týmto a iným problémom nedokážu postaviť zoči-voči, aj keď prežili, dostávajú sa akousi odstredivou silou z centra na okraj spoločnosti. A sú medzi nimi nielen chudobní, ale rovnako aj bohatí, nielen starí a nevládni, ale aj mladí a deti, ktorí prichádzajú o zdravie a o možnosť zúročiť pre seba i ľudstvo svoje danosti.

Aby sa azda nezdalo, že paradox hrozivo rastúcej krivky „vydedených“ na Slovensku spôsobil len pád totality, v úvode chceme upozorniť na tri druhy marginalizovaných skupín, na ktoré sme ich „laicky“ zjednodušene rozdelili z praktických dôvodov pre túto štúdiu.

Prvá skupina občanov, najstaršia a všeobecne známa, väčšinou vnímaná s negatívnym postojom a výhradami, je rómska otázka. Znepokojuje nás celé desať, ba storočia a tiahne sa od totalitného režimu do obdobia Rakúsko-Uhorskej monarchie, ba ešte ďalej. Štúdia sa však tejto otázky dotýka len príležitostne a okrajovo.

Druhý typ ľudí na okraji spoločnosti, na ktorý je vlastne zameraný tento príspevok, je novodobý a začal sa u nás objavovať postupne po páde totalitného režimu. Ťažko definovať v čom spočíva. Rozhodne nie výlučne v rastúcej priepasti vytvorenej medzi malou skupinou zbohatlíkov a obrovskou vrstvou „priemernej“ väčšiny, ktorá zďaleka nedosahuje priemer, ale je tesne nad alebo priamo na hladine únosnosti životného minima. Príčiny sú rôzne, prevažne aj morálneho charakteru, ale dopad ten istý. Z tejto širokej vrstvy obyvateľstva sa už dobrých

pár rokov postupne „odlupujú“ jednotlivci i celé skupiny sociálne – a obyčajne i eticky – najslabších ľudí, ktorí zvyšujú počet odkázaných na pomoc príbuzných, spoločnosti a štátu.

Do tretej skupiny paradoxu extrémnej chudoby sme zaradili obete náhlych a nečakaných prírodných katastrof, konkrétne záplav, ktoré neobišli ani Slovensko a ktoré z jedného momentu na druhý dokázali preradiť množstvo relatívne dobre situovaných občanov medzi tých, ktorí sú odkázaní na súrnu, možno len dočasnú, ale úplnú pomoc druhých. Štúdia sa nimi nezaoberá, pozornosť im venuje len príležitostne.

Ťažiskom tejto výskumnej práce je predovšetkým tá skupina ľudí, ktorú vnímame ako „dobovo chudobných“, ktorí sa objavili ako následok spleti najrôznejších okolností za posledné dve desaťročia, niekedy i vinou vlastných postojov k životu a neovládaných ľudských slabostí.

Definícia

Podľa prof. PhDr. Rudolfa Kohouteka, CSc. výraz „marginalizovaný“ znamená okrajový, osamotený, diskriminovaný.[1]

Samotná marginalizácia je vytváranie vzťahov nerovnosti, hlavne sociálnej. Netýka sa to len chudoby alebo ekonomickej deprivácie, ide o celkové zníženie životných šancí a znemožnenie prístupu k nim, o obmedzenie príležitostí a možností rozhodovať alebo rozhodovanie ovplyvňovať. Marginalizácia je možná aj z politologického hľadiska a je produktom moci, ktorá dokáže vytvoriť taký diskurz a spôsob myslenia a predstavovania názoru väčšiny o marginalizovaných menšinách, že tie sa stanú voči tomu bezmocné. V dnešnej dobe sa to prejavuje subtílnymi formami, nie fyzickou silou, ale „menežovaním“ myslí prostredníctvom masmédií, ktoré na to používajú typický jazyk. Ak ho analyzujeme, môžeme dokázať stopy marginalizácie na rôznych úrovniach, od akademických štúdií, cez články publikované na internete, v rozhlase a televízii. Je to proces, na ktorý je treba upozorňovať, aby sa mohol čím skôr odstrániť, a to priamo prostredníctvom komunitnej práce, cez štátnych úradníkov, učiteľov, policajtov a novinárov i cez jednotlivé cirkevné spoločenstvá. Odborníci rozlišujú dva základné druhy marginalizácie, a to ekonomickú, ktorá súvisí s chudobou, so zdravotným postihnutím, s problémom utečencov, nezamestnaných, bezdomovcov a pod. a ktorá je vždy spojená aj so spoločenskou a kultúrnou izoláciou a symbolickú, ktorá súvisí s predsudkami a stereotypmi zafixovanými u majoritnej spoločnosti.[2]

Marginalizácia je teda veľmi zložitou skutočnosťou, ktorú táto štúdia nemôže a ani nehodlá úplne vyčerpať, ale ktorú chce priblížiť a skúmať len v niektorých jej aspektoch, hlavne ekonomickom a sociálnom, aby sa potom pozrela a vyjadrila k tomu eticko-morálny a teologický pohľad Jána Pavla II., vychádzajúceho z jeho náuky, predovšetkým z teho teológie tela.[3]

Recesia

Od pádu totalitného systému a jeho centrálne plánovanej ekonomiky sa slovenská spoločnosť už v roku 2009 tretíkrát musela konfrontovať s ekonomickou recesiou. Inak ide o normálnu fázu ekonomického vývoja, lenže tá spomínaná bola viac ako bežným cyklicky nepriaznivým javom. Recesia znamená, že v predchádzajúcom období došlo k deformáciám,

---

1 Porov. Slovník cizích slov abz.cz In http://slovnik-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/marginalizovany, s. 1.

2 Porov. Marginalizovaný In http://www.culture.gov.sk/pk/SIL_27_10_05/priloha_c3.htm. Je to snímka stránky, ako sa zobrazila dňa 14. mar. 2011 00:48:56 GMT, príloha č. 3.

3 JÁN PAVOL II. Teologie těla. Katecheze Jana Pavla II. o lidské lásce podle Božího plánu. Praha: Paulínky, 2005, 591 s., ISBN 80-86025-99-3.

ktoré je nutné odstrániť rôznymi inováciami. Poukazuje na nedostatok efektívnosti v ekonomike, na stuhnuté štruktúry a na prehnané či nesprávne očakávania.[4]

Ako reakciu na túto skutočnosť naša spoločnosť zaznamenala v poslednom období zvýšený stav marginalizovaných jedincov i skupín. Hoci sa viacero organizácií a združení (ako príklad uvádzame dielo Mariána Kuffu v Žakovciach pri Poprade[5], Depaul Slovensko[6] a Podeľme sa[7] ka) zapojilo do iniciatív odstránenia alebo aspoň zmierenia tohto nepriaznivého indikátora spoločenského života, potreba podobných organizácií vzrastá a nepodarilo sa doteraz celoštátnym a účinným spôsobom vytvoriť také štruktúry a také množstvo potrebných zariadení, ktoré by stačili pokryť všetky alebo aspoň tie najdôležitejšie potreby marginalizovaných skupín našej spoločnosti.

Spomenuli sme tri obdobia recesie za posledných 20 rokov.

Prvá bola v rokoch 1991-1993, jej dôvodom bola tzv. transformačná depresia, rozpad centrálne plánovanej ekonomiky a systémový otras, rozpad medzinárodného obchodného systému socialistických štátov – RVHP a prejavenie sa nízkej konkurencieschopnosti domácich výrobcov. Druhá recesia nastala v rokoch 1999-2000, išlo len o miernu recesiu, iba o oslabenie rastu. Spôsobila ju naakumulovaná nerovnováha a zdroje zadlžovania v ekonomike. Fiškálna politika do roku 1998, ktorá smerovala k expanzii pri absencii reštrukturalizácie domácich podnikov viedla k silnému, ale krátkodobému silnému ekonomickému rastu. Dlhodobejšie ten rast nebolo možné udržať. Od roku 2009 sa prvýkrát stávajú dôvodom recesie vonkajšie, a nie vnútorné faktory „hráčov“ globálneho trhu. Prvú recesiu nazývame transformačnou, druhú stabilizačnou, tretiu globálnou recesiou.[8]

Keď porovnáme recesiu Slovenska s ostatnými krajinami (EU 27, Česko, Estónsko, Lotyšsko, Litva, Maďarsko, Poľsko a Slovinsko), „ťažko možno akceptovať tvrdenie, že slovenská ekonomika ju zvládla lepšie ako ostatné európske krajiny“[9]. K. Morvay dokonca tvrdí, že napriek tomu, že pokles reálneho HDP sa veľmi podobá miere priemerného poklesu

---

4 Porov. MORVAY, K. Celkový ekonomický vývoj, s. 336-337.

5 „V kategórii Slovenská osobnosť cenu Antona Neuwirtha získal Marián Kuffa, katolícky kňaz, zakladateľ a predstavený Inštitútu Krista Veľkňaza v Žakovciach. Fórum života mu udelilo cenu za založenie a otcovskú starostlivosť o diela sociálnej pomoci zamerané na podporu tých najbiednejších – väzňov, bezdomovcov, prostitútok, ľudí bez perspektívy, za poskytovanie duchovnej posily v príhovoroch, homíliách a skutkoch lásky a za príkladný život evanjeliovej lásky ku každému človeku.“ In Cenu za ochranu života získal Marián Kuffa 30. 3. 2010 Fórum života Viac na: http://www.changenet.sk/?section=spr&x=482793#ixzz1IeFMEJ8A.

6 „Depaul Slovensko – nezisková organizácia, prevádzkuje dve zariadenia, v ktorých sa stará o ľudí bez domova v Bratislave. Vznikla v roku 2006, kedy spustila prevádzku nízkoprahovej nocľaháreň. Hlavným cieľom bolo ochrániť pred nízkymi teplotami v zimnom období ľudí bez domova v Bratislave. Bola to predovšetkým reakcia na krízovú situáciu zo zimy 2005/2006, kedy na následky podchladenia v tuhých mrazoch zomrelo najmenej 19 bezdomovcov a bolo zriadené núdzové stanové mestečko.“ In http://www.depaulslovensko.org/. Je to snímka stránky, ako sa zobrazila dňa 5. 4. 2011 05:48:27 GMT, s. 1

7 Katolícke hnutie žien Slovenska, ktoré počas tohtoročného Pôstneho obdobia organizuje 5. ročník duchovného a sociálneho projektu s názvom „Podeľme sa!“ „Ide o podujatie s úmyslom osloviť farnosti, spoločenstvá, organizácie, spolky i rodiny vo všetkých diecézach Slovenska. Jeho podstatou je pomôcť blížnym v ich krízových životných situáciách a prispieť k formovaniu povedomia ľudí na Slovensku k solidarite a vzájomnej pomoci. Heslo projektu znie: Nedávam almužnu, ale podelím sa s tým, čo si odopriem, ktoré podčiarkuje zmysel pôstu. Finančný výťažok podujatia bude venovaný na konkrétnu pomoc, ako je vytvorenie pracovných príležitostí či ubytovanie. Peniaze pôjdu pre zariadenia, ktoré poskytujú pomoc tehotným ženám a matkám s deťmi v krajnej životnej núdzi s cieľom ochrániť každý počatý ľudský život. Číslo účtu v Tatrabanke a.s. na podporu projektu: 2620013151/1100; názov účtu: Katolícke hnutie žien Slovenska; variabilný symbol: 416670.“ Porov. In http://www.webnoviny.sk/slovensko/cirkev-katolicke-hnutie-zien-organizu/314428-clanok.html [10. 4. 2011], s. 1.

8 Porov. Porov. MORVAY, K. Celkový ekonomický vývoj, Tabuľka 1 Obdobia ekonomickej recesie v SR od začiatku ekonomickej transformácie, s. 337.

9 MORVAY, K. Celkový ekonomický vývoj, s. 338.

v ostatných krajinách EÚ, je „tento pokles – vzhľadom na dlhodobé rastové pomery v SR – podstatne dramatickejší ako v priemere za EÚ“[10], lebo inak sa pociťuje niekoľkopercentný pokles v krajinách, kde sa dlhodobo zaznamenáva nízky rast a inak tam, kde sú zvyknutí na „expanziu“, dodáva. Mikuláš Huba spomína aj formálne napĺňanie misie s neopodstatneným uprednostňovaním ekonomických záujmov, aplikáciu netransparentných a klientelistických metód[11], síce v oblasti životného prostredia, ale so zreteľom na trvalo udržateľný rozvoj.

Recesia v etickom a morálnom zmysle

Pre tých, čo zvyknú čítať alebo počúvať Písmo Starého i Nového Zákona, nie je neznáma paralela medzi morálne ťažko zraneným a poškodeným človekom a medzi malomocným, vylúčeným a odsúdeným na pomalé a bolestné umieranie.

V knihe Levitikus je opísaná choroba i opatrenia proti nej.[12] V dejinách Izraela sú známe dojímavé prípady o uzdravení z malomocenstva – vojenský veliteľ aramejského kráľa Náman[13], ako aj o treste malomocenstvom – Boh ranil kráľa Oziáša, a ten ostal malomocný až do dňa svojej smrti a bol vylúčený (marginalizovaný) zo spoločnosti, zbavený vládnutia nad svojím ľudom.[14] Sám Ježiš uzdravuje malomocných i malomocného, ktorý ho o to prosí: „Pane, ak chceš, môžeš ma očistiť“ (Mt 8,2). Pre reflexiu o etickej a morálnej recesii to zatiaľ stačí.

Katechéza Jána Pavla II. s názvom Teológia tela a s vynikajúcim úvodom Tomáša Špidlíka sa priam „prstom“ dotýka rán dnešného sveta. Špidlík totiž postrehol a zdôraznil rozdiel náuky o „ľudských právach“ a o „právach človeka“. „Prvý výraz je všeobecný, vyjadruje to, čo musí platiť pre všetkých rovnako (...) Majú tu byť vyjadrené požiadavky ľudskej prirodzenosti, [tie druhé – práva človeka] vyjadrujú to, čo požaduje ľudská osoba, aby mohla plne rozvinúť svoje poslanie, ku ktorému ju Boh vyvolil. To je individuálne, neopakovateľné, originálne.“[15] Vidíme tu vzájomné prelínanie sa spoločenského s individuálnym aspektom, čo v morálke a etike nemožno od seba oddeliť. Všetko dobro, nech je akokoľvek skryté, čo jedinec vykoná, odrazí sa na celku. Podobne aj zlo. Všetci nesú následky aj jedného aj druhého s tým rozdielom, že spoločnosť ich nesie len dočasne (v priestore a čase), zatiaľ čo jedinec, keďže jeho duša je nesmrteľná, trvale (aj za priestor, aj za čas). Práve preto je etické a morálne uvažovanie tak významné a následná zmena, *metanoia* a obrátenie nevyhnutné, pravda nie v tom zmysle, žeby sa k nim malo donucovať. Bez vnútornej slobody a osobného rozhodnutia by takáto zmena nebola autentická, ani rentabilná.

O kráse vykúpeného tela zanechal Michelangelo v Sixtínskej kaplnke nesmrteľné stopy – a tu pápež[16] zrejme myslí na celého človeka, teda na jeho celú duchovno-hmotnú realitu asi tak ako stredoveký, a nielen stredoveký človek na vyjadrenie tej istej skutočnosti používal výraz „duša“. Nechceme uvažovať o príčinách tohto zdanlivo zanedbateľného posunu (nakoniec Jánovi Pavlovi II. je to jasné, veď dostatočnú pozornosť venuje náuke o vykúpení srdca). Môže však byť signálom toho, že hriechom a neprávosťou otupené oči a zatemnené mysle nie sú schopné poznávať skutočnosť takú, aká je.

---

10 Tamtiež, s. 339.

11 Porov. HUBA, M. – TRUBÍNIOVÁ, Ľ. Životné prostredie a trvalo udržateľný rozvoj, s. 373.

12 „Potom Pán hovoril Mojžišovi a Áronovi: <Ak sa niekomu spraví na holej koži opuchlina, vyrážka alebo biela škvrna a rozvinie sa to na jeho koži v malomocenstvo, nech ho privedú ku kňazovi... Kňaz prezrie vyrážku na koži a ak chlpy na vyrážke obeleli a vyrážka je hlbšie ako okolitá pokožka, pôjde o malomocenstvo. Keď to kňaz zbadá, vyhlási ho za nečistého>“ (Lv 13, 1).

13 Porov. 2 Kr 5.

14 Porov. 2 Kr 26.

15 ŠPIDLÍK, T. Úvod ke knize Jana Pavla II., s.7.

16 Porov. SKOČOVSKÝ, K. D. Zahlédnout prvotní plán Stvořitele, s. 11.

Ako ľahko sa potom môže niekomu prihodiť čosi podobné ako sa prihodilo opitému Noemovi a keď bola odhalená jeho nahota.[17]

Nemožno sa dnes, na Slovensku a v 21. storočí, čudovať ani neuveriteľne rýchle sa šíriacim tmárskym praktikám, typických kedysi pre primitívnych ľudí, ktorí si uvedomovali „silu slova nad ľuďmi, a ktorí si zas hneď vyskúšali svoju moc nad vecami. Taký je pôvod mágie, čo sa praktizuje slovom alebo obrazom, vtelením alebo čarovaním“[18].

Záver

Majú „otupené“ oči, malomocenstvo či mágia čosi spoločné s rastom marginalizovaných jedincov a skupín v našej domovine? Zrejme omnoho viac ako by sa mohlo zdať.

Biblické modloslužobníctvo a cudzoložstvo neznamená menej než zámenu najvyššej hodnoty, ktorým je pravý a jediný Boh, falošnými bohmi, nepravými hodnotami alebo bezcennými čačkami. Stáva sa to aj veľmi vzdelaným a bohatým ľuďom. Pri zameriavaní sa na marginalizovaných treba dávať veľký pozor, lebo „za bezvýznamným vonkajškom, často neupraveným a špinavým, sa skrýva bohatý vnútrajšok“[19], ale môže sa stať aj to, že za veľmi pompéznym vonkajškom, často prekrásne upraveným a priezračne čistým sa hrbí spustnutý vnútrajšok a neprekonateľná samota.

„Netreba veľa, stačí len postáť a dívať sa“[20], a dívať sa dobre.

Použitá literatúra

1. GLIGANIČ, M. Autor fotografií Lukáš Macek, s. 7 (bez označenia). In ELSCHEKOVÁ-MATIŠOVÁ, A. – GLIGANIČ, M. Život na okraji, EURÓPSKA KOMISIA na Slovensku a DEPAUL Slovensko, 2010, 99 s. bez označenia. ISBN nemá.
2. HUBA, M. – TRUBÍNIOVÁ, Ľ. Životné prostredie a trvalo udržateľný rozvoj. Oponent: RNDr. Ján Szöllös, CSc. Geografický ústav Slovenskej akadémie vied a Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR, s. 361-387. In KOLLÁR, M., MESEŽNIKOV, G., BÚTORA, M. (ed.) Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010, 647 s. ISBN 80-89345-23-6.
3. CHOURAQUI, A. Les Dix Commandements Aujourd´hui. Dix Paroles pour réconcilier l´Homme avec l´humain, Paris: Robert Laffont, 2000, 286 s. ISBN 2-221-09017-9.
4. KOLLÁR, M., MESEŽNIKOV, G., BÚTORA, M. (ed.) Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010, 647 s. ISBN 80-89345-23-6.
5. MORVAY, K. Celkový ekonomický vývoj. Oponent: Mgr. Radovan Ďurama. INESS – Inštitút ekonomických a spoločenských analýz, s. 335-360. In KOLLÁR, M., MESEŽNIKOV, G., BÚTORA, M. (ed.) Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010, 647 s. ISBN 80-89345-23-6.
6. SKOČOVSKÝ, K. D. Zahlédnout prvotní plán Stvořitele, s. 11-19. In Teologie těla. Katecheze Jana Pavla II. o lidské lásce podle Božího plánu. Praha: PAULÍNKY, 2005, 591 s. ISBN 80-86025-99-3.
7. Sväté písmo Starého i Nového zákona. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995, 2623 s. Nemá ISBN.

[17] Porov. tamtiež, s. 11.

[18] CHOURAQUI, A. Les Dix Commandements Aujourd´hui. Dix Paroles pour réconcilier l´Homme avec l´humain, Paris: Robert Laffont, 2000, s. 95.

[19] GLIGANIČ, M. Autor fotografií Lukáš Macek, s. 7 (bez označenia).

[20] Tamtiež, s. 7 (bez označenia).

8. ŠPIDLÍK, T. Úvod ke knize Jana Pavla II. s. 7-9. In Teologie těla. Katecheze Jana Pavla II. o lidské lásce podle Božího plánu. Praha: PAULÍNKY, 2005, 591 s. ISBN 80-86025-99-3.
9. Teologie těla. Katecheze Jana Pavla II. o lidské lásce podle Božího plánu. Praha: PAULÍNKY, 2005, 591 s. ISBN 80-86025-99-3.

Internetové zdroje

1. -Cenu za ochranu života získal Marián Kuffa 30. 3. 2010 Fórum života Viac na: http://www.changenet.sk/?section=spr&x=482793#ixzz1IeFMEJ8A, [5. 4. 2011], s. 1.
2. -Depaul Slovensko In http://www.depaulslovensko.org/., [5. 4. 2011], s. 1.
3. -Katolícke hnutie žien Slovenska In http://www.webnoviny.sk/slovensko/cirkev-katolicke-hnutie-zien-organizu/314428-clanok.html „Podeľme sa!“ [10. 4. 2011], s. 1.
4. -Marginalizovaný. In http://www.culture.gov.sk/pk/SIL_27_10_05/priloha_c3.htm. Je to snímka stránky, ako sa zobrazila dňa 14. mar. 2011 00:48:56 GMT, [5.4.2011], Príl. č. 3.
5. -Slovník cizích slov. http://slovnik-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/marginalizovany, [5. 4. 2011] s. 1.

Kontakt:

Doc. Dr. theol. Alžbeta Dufferová, PhD.
Uršulínska 3
811 01 Bratislava 1
e-mail: alzbeta.dufferová@gmail.com
tel.: 02/544 34 696
mobil: 0917 924 173

Marginalizované skupiny z pohľadu študentov Lekárskej fakulty UK v Bratislave v rámci slovenčiny ako cudzieho jazyka

Radoslav Ďurajka

Resume:

Author provides foreign students´ view of integration to majority society from the view of studying Slovak as a foreign language at Medical faculty of Comenius University in Bratislava. They try to explain their attitudes toward various aspects of life in which they are interested in (mainly religion, culture and prejudice) throughout asking questions. Answering those questions give also picture of majority society.

Skôr ako sa začneme zaoberať témou marginalizovaných skupín a s ňou spojenou problematikou, musíme pripomenúť, že nami definovaná marginalizovaná skupina je skupina ľudí/študentov, ktorí sa učia a osvojujú si slovenský jazyk a kultúru, a tak ako zdôrazňuje Pekarovičová „odlišná je predovšetkým východisková znalosť jazyka ako prostriedku komunikácie“, lebo ten je pre nich predmetom aj prostriedkom výučby, a preto sa „ťažisko jazykovej prípravy presúva na získanie komunikatívnej kompetencie“[1]. V zhode s autorkou ešte pripomíname sociolingvistické, psychosociálne a etnokultúrne aspekty, ktoré spolu so slovenskými/slovanskými reáliami tvoria multidisciplinárny prístup k procesu výučby a osvojovaniu si slovenčiny ako cudzieho jazyka (SakoCj)[2]. Týmto prístupom sa slovenčina snaží prekonať bariéry komunikačné, znalostné i transkultúrne. O špecifikáciu bariér marginalizovanej skupiny v kultúrnom kontexte majoritnej spoločnosti a možnosť integrácie sme sa pokúsili so študentmi, ktorí nepochádzajú zo stredoeurópskeho priestoru a nehlásia sa k rímskokatolíckej cirkvi. Upozorňujeme, že prezentované výsledky sú zatiaľ iba čiastkové.

Otázka sociálnej a kultúrnej integrácie marginalizovaných skupín pravdepodobne nie je dominantne vnímaná v kontexte jazyka majoritnej skupiny obyvateľstva i keď jazyk úzko súvisí s náboženstvom a kultúrnou tradíciou (stačí si pripomenúť jazykovú situáciu evanjelikov a katolíkov v predchádzajúcich storočiach na Slovensku). Integrácia je skôr vnímaná v kontexte národnosti, náboženstva a rasy, čoho dôkazom je i pomenovanie „viditeľná menšina“ (visible minority), ktorú používajú napríklad Reitz a kol.[3] Zvyšujúci sa počet (i)migrantov na Slovensku je faktom a spolu s národnostnými menšinami nastavujú zrkadlo spoločnosti, ktorá si musí uvedomiť vlastné „ja/my“ a musí tak čeliť otázkam multikulturalizmu, „otvorenosti“ vlastnej spoločnosti (i s prípadnými predsudkami), jazykovej a kultúrnej politiky.

V takmer celej Európe je náboženský charakter menšín považovaný za najproblematickejší prvok sociálnej integrácie,4 (boli to najmä problémy s moslimskou minoritou), no vzhľadom k tomu, že sa náboženstvá a rasy/národnosti prekrývajú, je ťažké posúdiť, ktorý faktor je významnejší. Podľa našich zistení je náboženstvo dôležité predovšetkým vo vzťahu k etnickým väzbám vo vnútri komunity. Jazyk náboženských

---

1 Pekarovičová, J.: Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky. Bratislava: Stimul 2004, s. 20 – 21 ISBN 80-88982-87-1

2 Tamže, s. 35.

3 Reitz, G. J. – Banarjee, R. – Phan, M. – Thompson, J.: Race, Religion, and the Social Integration of New Immigrant Minorities in Canada. March 2009 /online/ www.utoronto.ca

4 Foner, N. – Alba, R.: Immigrant Religion in the U.S. and Western Europe: Bridge or Barrier to Inclusion? In: *International Migration* Review, roč. 42, č. 2, s. 360–92.

obradov je aj ich materinským jazykom, a tak si arabskí študenti v tejto oblasti, samozrejme, uvedomujú svoju „inakosť“ a nepotrebnosť jazyka väčšiny – slovenčiny. „*Som praktizujúci Moslim a náboženstvo je pre mňa dôležité. Slovenčinu nepotrebujem a aj keď mám i niekoľko slovenských moslimských priateľov, tí sa učia po arabsky. Oni sa chcú učiť môj jazyk a po slovensky so mnou hovoria minimálne“,* skonštatoval Ali.

V každodennom živote je však slovenčina nevyhnutná. Nie je to len záležitosť nakupovania „bez slovníka v ruke“, ale i psychologická záležitosť, „...pretože existuje zvláštny druh rešpektu k osobe s tmavou pleťou a čiernymi očami, ktorá hovorí perfektne po slovensky. Rád by som obstál v jazykových skúškach (slovných hrách, narážkach, frázach, frazeológii) a prekvapil ich.“ Tu je presne vyjadrená efektivita komunikácie, ktorá zahŕňa prekonávanie už spomenutých bariér znalostných, komunikačných a transkultúrnych, ale upozorňuje i na existenciu predsudkov a stereotypov u komunikujúcich, ktoré znemožňujú, alebo prinajmenšom komplikujú priebeh komunikácie. Stereotyp je bariérou komunikácie vtedy, keď sa ľudia začnú správať tak, akoby dopredu vedeli odpoveď – alebo ešte horšie, ani na ňu nečakajú, pretože „odpoveď je každému jasná“. Cudzinca sa netreba nič pýtať, lebo aj tak nerozumie. Jeho názor je aj tak nesprávny, lebo nechápe „našu“ realitu, náš svet. Stereotypy často nahrádzajú rozmýšľanie, konanie, otvorenú myseľ a u komunikujúcich znázorňuje človeka, skupinu, udalosť alebo vec ako zjednodušenú predstavu, presvedčenie, názor. Takúto existenciu predsudkov si uvedomujú i potvrdzujú a mnohí i chápu. *„S vysloveným rasizmom som sa nestretla, ale je to asi preto, že nikde nikdy nechodím sama a ak idem, vždy s manželom (tiež Arab)“, hovorí Huda a dodáva, „...ale poznáme ten pocit (a aj moji známi), keď cítime, že na nás „zvláštne“ pozerajú a vidíme a cítime, že tu nie sme vítaní. Ale takáto skúsenosť je veľmi individuálna a zažili sme ju aj inde v Európe. Viem, že je to kvôli tomu čo sa stalo, ale ľudia by mali pochopiť, že nie každý Arab je terorista a hlavne tu, na Slovensku, je iba malá komunita a sú to prevažne študenti.“* I v tejto výpovedi je cítiť istú snahu o interkultúrny dialóg, ktorý úplne vyjadril iný študent z Pakistanu: „Som unavený z toho, že so mnou ľudia automaticky hovoria po slovensky a ja im stále musím opakovať, že nerozumiem až tak dobre. Privádza ma to do rozpakov a ich niekedy tiež. Podľa mňa na Slovensku nikto nehovorí cudzím jazykom, a tak ak chcem aby rozumeli mojej kultúre, tradíciám, viere a nášmu spôsobu života, musím sa naučiť po slovensky. Bol som a niekedy ešte stále som frustrovaný, že som sa tento jazyk nenaučil už dávno, lebo tu chcem žiť a pracovať.“

Rozvoj marginalizovanej skupiny brzdí práve nepoznanie slovenskej kultúry/jazyka – lingvoreálií. Sú to slová, frázy a slovné spojenia, ktoré nie sú totožné s realitou a cudzincovi nie vždy dávajú zmysel. Slová, ktoré sú vypovedané, sú vždy v spojení s percipientovým chápaním reality. Čierny deň nevypovedá o zamračenej oblohe a zlaté ruky neodkazujú na ich farbu. Tu už jazyk prestáva byť nástrojom priamej komunikácie a stáva sa sprostredkovateľom kultúry. Kým sa cudzinec nenaučí aj jazyk napríklad frazeológie, je preňho osvojovaný jazyk stále cudzím. Vzťah ku kultúre opäť ilustrujeme výpoveďami študentov: „Zistil som, že ma zaujímajú všetky kultúry sveta. Rešpektujem a ctím si svoju kultúru, ale taktiež by som rád zažil na vlastnej koži tak veľa kultúr, ako je to len možné. Dúfam v lepšie porozumenie medzi ľuďmi práve cez spoznávanie iných kultúr.“ „V podstate študujem slovenčinu, lebo ma tento jazyk zaujal. Teraz ma fascinuje stredoeurópska kultúra, jej tradície a hodnoty. Verím, že ak sa naučím jazyk, pochopím ju oveľa lepšie. Dúfam, že toto poznanie jazyka a kultúry raz odovzdám aj svojim deťom.“ „Mám veľmi blízky vzťah k strednej Európe a rôznosti jej bohatej kultúry. Učenie slovenčiny mi umožní lepšie absorbovať kultúru tohto regiónu. Skutočne milujem tento jazyk. Stále viac a viac Slovákov prichádza do našej krajiny, a tak mi to uľahčí život...“ „Môj priateľ, o ktorom si myslím, že sa zaňho vydám, hovorí po slovensky, lebo jeho mama je (pôvodom) Slovenka. Hovoriť po slovensky mi pomôže ľahšiu asimiláciu do jeho rodiny.“ Medzi študentmi, samozrejme,

nachádzame aj omnoho prozaickejšie dôvody, z ktorých na ilustráciu uvádzame aspoň niekoľko: „Rodina mojej snúbenice nehovorí žiadnym svetovým jazykom a ja ich chcem lepšie spoznať a ísť s budúcim svokrom na pivo...“ „Slovenská kultúra je krásna a páči sa mi. Je úplne iná, na akú som bol zvyknutý (v ktorej som vyrastal).“ „Milujem pocit, keď dokážem hovoriť a rozumieť človeku, ktorý hovorí iným jazykom. Mám rád slovenskú kultúru i jazyk, ktorý ju reprezentuje.“

Hodiny SakoCj by mali byť, a aj sú, nielen o gramatike a komunikovaní, ale približujú i súčasný stav kultúry, politiky, ekonomiky,... so špeciálnym zameraním na komunitu študentov a ich spôsobu života. O takýto multiinterdisciplinárny prístup prejavujú záujem najmä tí, ktorí chcú na Slovensku zostať i po skončení štúdia. V ich postojoch a otázkach sa nám ukazuje niekoľko hlavných oblastí, ktoré vnímajú ako viac-menej problematické pri začleňovaní sa do (majoritnej) spoločnosti. V každej z nich však môžeme nájsť jeden signifikantný prvok, bez ktorého nie je možné vyriešiť ani jednu z nich – jazyk. K pochopeniu marginalizovaných skupín a ich problémov ilustračne uvádzame najčastejšie otázky (tak ako sme ich zaznačili), na ktoré dnes síce nemôžeme kompetentne odpovedať, ale ich zodpovedanie je nevyhnutné nielen pre minoritné skupiny, ale i pre majoritnú spoločnosť, lebo jej nastavujú zrkadlo a zisťujú aká vlastne je.

„Sú všetci Slováci chamtiví a neféroví? Zistil som, že prenájom bytu je niekoľkonásobne drahší vtedy, keď ste cudzinec a máte problémy so slovenčinou. Myslím, že by mali existovať zákony, ktoré by tomu zabránili.“

„Prečo nikto nevie po anglicky? Som prekvapený hlavne z mladých ľudí. V školách nie je cudzí jazyk povinný?

„Prečo na Slovensku nie je mešita? Viem, že je Slovensko prezentované ako kresťanská krajina, ale až po príchode som zistil, že nie je čisto katolíckou krajinou a je tu viacero rôznych náboženstiev. Sú tu aj synagógy, tak prečo nie mešity, keď sme tu?“

„Bolo pre mňa prekvapujúce zistiť, že na Slovensku v minulosti prebiehali „boje“ medzi kresťanskými cirkvami, že každá cirkev používala vlastný jazyk a dnes spolupracujú. Funguje tu ekumenizmus? Alebo je to len spolupráca proti odluke cirkvi od štátu?“

„Prečo je na Slovensku tak málo voľných dní? Keď sú u nás voľby, ľudia majú v práci voľno, aby sa ich mohli zúčastniť. Myslím, že je to lepšie, lebo sú tak ľudia vtiahnutí do spoločenského a politického diania. Keďže ste kresťanská krajina, mali by ste mať tiež viac voľných cirkevných sviatkov.“

„Veľká noc je u nás úplne iná. Neviem pochopiť, prečo sa ženy nechávajú biť a ešte za to dávajú odmenu...“

„Chcem tu pracovať, lebo je tu lepší život a aj moji priatelia tu pracujú. Viem, že na Slovensku chýbajú lekári, no napriek tomu mi hovorili priatelia, ktorí tu už dlhšie pracujú, že na nich ľudia pozerali s nedôverou a svoje „zaradenie“ si museli obhájiť, nie pre ich farbu pleti, ale kvôli obavám o odbornosť. Vraj sú zahraniční lekári menej odborní. Znamená to, že naša fakulta nám nedáva také kvalitné vzdelávanie ako domácim študentom? Veď si za to platíme.“

Ako vidieť, študentov zaujímajú rôzne oblasti života na Slovensku a pozerajú naň z rôznych pohľadov. Samozrejme, že mnohé naše zvyklosti vedia pochopiť len ťažko, lebo sa

od tých ich diametrálne odlišujú. Lektori sa snažia vysvetliť tieto, pre nich kultúrne „anomálie“, a musia byť na tento „stret kultúr“ pripravení (porov. Ďurajka, 2010). V prvom rade sa však snažia o odstraňovanie komunikačných bariér, ktoré spôsobujú nefunkčnosť komunikácie. Tá potom môže viesť i k mylným dojmom o vnímaní cudzincov Slovákmi a k ich nepravdivému a nelichotivému obrazu (pozri ukážku č. 7). Pre integráciu sa tak dokazuje dôležitosť jazykovej prípravy študentov a vytvárania dobrých podmienok štúdia.

Namiesto záveru:

Aby sme mohli efektívne komunikovať (a spoznávať sa), musíme si uvedomiť, že každý vníma svet inak a toto uvedomenie by nám malo byť akousi príručkou pri komunikácii s ostatnými.

Anthony Robbins

Bibliografia:

1. Ďurajka, R.: Nie sme normálni... (učitelia). In: Príhodová, E.: Odborová didaktika v príprave a v ďalšom vzdelávaní učiteľa materinského jazyka a literatúry. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2010, s. 99 – 105. ISBN 978-808084-562-9.
2. Foner, N. – Alba, R.: Immigrant Religion in the U.S. and Western Europe: Bridge or Barrier to Inclusion? In: International Migration Review, roč. 42, č. 2, s. 360 – 392.
3. Pekarovičová, J.: Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky. Bratislava: Stimul 2004, s. 20 – 21 ISBN 80-88982-87-1.
4. Reitz, G. J. – Banarjee, R. – Phan, M. – Thompson, J.: Race, Religion, and the Social Integration of New Immigrant Minorities in Canada. March 2009 /online/ www.utoronto.ca

Adresa:

Mgr. Radoslav Ďurajka, Katedra slovenského jazyka
Filozofická fakulta UK, Gondova 2
814 99 Bratislava
Kontakt:
0903/949 140
radoslav.durajka@gmail.com

Etické nastavenia pre rozvoj sveta v encyklike Caritas in veritate.

Anton Fabian - Martina Drobňáková

Resume:

The article deals with the development of a business that can not be focused only on profit but must also have a dimension of altruism and cultur giving, how about writes Benedict XVI. in the encyclical "Caritas in veritate. He underlines the fact that ethics is needed is a friendly uman being. This is evidenced by the recent economic crisis. This problem should be seen in the context of globalization.

Keywords: development, ethics, economic of community, donation.

Úvod

Už pred 250 rokmi škótsky filozof, etik a sociológ, zakladateľ modernej politickej ekonómie Adam Smith obhajovateľ trhovej ekonomiky a kapitalizmu upozorňoval na skutočnosť, že orientácia na zisk nestačí. Okrem zisku je v podnikaní potrebná aj nezištnosť a kultúra darovania sa. Verifikáciou tohto názoru je nedávna hospodárska kríza a krach mnohých bánk. Vťahom podnikania a etiky sa zaoberá aj Benedikt XVI. v encyklike Caritas in veritate (Láska v pravde) zo dňa 29. júna 2009, nadväzujúc na encykliku Pavla VI. Populorum progressio (O rozvoji národov) z roku 1967.

Hneď na začiatku encykliky Caritas in veritate sa pripomína, že na ceste rozvoja človeka i celého ľudstva je potrebná hybná sila a tou je "láska v pravde" prameniaca v Bohu. Človek v nej nachádza silu a odvahu k angažovanosti na poli spravodlivosti a pokoja (porov. CV, čl. 1) Láska je plná pravdy, človek môže mať na nej účasť a deliť sa o ňu. Len "ten, kto je preniknutý opravdivou láskou, je vynaliezavý v odhaľovaní príčin biedy, pri hľadaní prostriedkov, ako proti nej bojovať a ako nad ňou rozhodne zvíťaziť"(porov. PP čl. 75).

Pravda umožňuje ľuďom výjsť zo subjektívnych pocitov, pomáha im povzniesť sa nad kultúrne a historické determinácie a zhodnúť sa v posudzovaní hodnôt a v podstate vecí, čím vytvára dialóg, teda komunikáciu a spoločenstvo (porov. CV, čl. 4). "Bez pravdy, bez dôvery a lásky k pravde niet sociálneho svedomia a sociálnej zodpovednosti a sociálna činnosť je pohltená súkromnými záujmami a logikou moci s ničivými dôsledkami na spoločnosť, o to viac na spoločnosť smerujúcu ku globalizácii v ťažkých okolnostiach, ako sa to deje práve v súčasnosti" (CV, čl 5).

1 Kritériá morálneho konania

Benedikt XVI. tvrdí, že *„kľúč" lásky v pravde* je v dvoch základných sociálnych princípoch, ktoré charakterizuje ako „kritériá morálneho konania": *spravodlivosť a spoločné dobro* (porov. CV 6). Spravodlivosť tu definuje ako prvý krok lásky, ktorá ju teda v sebe zahrňuje, a zároveň presahuje – nezištnosťou a milosrdenstvom. Spravodlivosť je teda vlastná láske. Spoločné dobro je spojené so sociálnym životom ľudí, s dobrom jednotlivcov, rodín, skupín, ktoré sa spájajú v sociálnom spoločenstve (porov. CV, čl. 7)

2 Osobná zodpovednosť

K angažovanosti za spoločné dobro sme povolaní všetci. Na prácu v prospech spoločného dobra nabádal už pápež Pavol VI. v encyklike Populorum progressio. Cesta

rozvoja celého človeka a všetkých ľudí, je náročnou cestou, ktorou je potrebné kráčať s celým naším srdcom a celou našou mysľou.

Každý človek je povolaný rozvíjať sa, preto každý život je povolaním. Povolanie je výzva, ktorá si vyžaduje slobodnú a zodpovednú odpoveď (porov. CV, čl. 17) "Sloboda má slúžiť morálnemu oslobodeniu človeka, jeho väčšej otvorenosti voči pravým hodnotám, jeho úplnej sebarealizácii."[1]

A tu je druhá stránka tej istej mince: na integrálnom rozvoji človeka sa nemôžu podieľať len sociálne štruktúry, ale aj (ba predovšetkým) osobná *zodpovednosť:* Každý človek je „hlavným strojcom svojho úspechu alebo svojho neúspechu" (porov. PP čl. 15, CV, čl. 17) a situácie zaostalosti „nie sú ovocím náhody alebo dejinnej nutnosti, ale vyplývajú z ľudskej zodpovednosti" (CV 17). V týchto slovách možno čítať zásadné odmietnutie pasívneho očakávania riešenia sociálnych problémov zo strany „štátu" alebo kohokoľvek „iného", ako aj odmietnutie indiferentizmu vo vzťahu k chudobe blížnych, vrátane rozvojových krajín – postojov, ktoré sú pomerne charakteristické pre súčasnú kultúru.

3 Zameranie na celého človeka

Úsilie o rozvoj treba vnímať komplexne. Zo skúseností v súčasnom svete vieme, že nestačí uspokojenie materiálnych potrieb človeka, je potrebné zamerať sa na celého človeka, čo predpokladá spoluprácu a plodný vzájomný dialóg zástupcov z viacerých vedných disciplín. Komplexné poznanie problematiky ľudského rozvoja je prvým stupňom k jeho riešeniu. Pápež Benedikt XVI. upozorňuje, že "ak má byť /poznanie/ múdrosťou, schopnou orientovať človeka vo svetle prvotných princípov a jeho posledných cieľov, musí byť dochutené soľou lásky...Poznanie bez lásky je sterilné" (CV, čl. 30).

Napr. ekonomická veda, ktorá verí, že sama odstráni zlo vo svete, tým, že spája šťastie a spásu s materiálnym blahobytom a sociálnou činnosťou, je mylná. Dejiny ukazujú, že uspokojiť len materiálne potreby človeka nestačí. "Ekonomický, sociálny a politický rozvoj, ak chce byť autenticky humánny, potrebuje, aby sa vytvoril priestor na princíp nezištnosti ako výrazu bratstva"(CV, čl. 34)

4 Príčiny súčasnej krízy

V druhej časti encykliky odkrýva Benedikt XVI. príčiny súčasnej krízy. Jeho úsilím je objektívne skúmať „ľudský rozmer problémov" (CV, čl. 22). Z tohto hľadiska je dnes celkom zrejmé, že samotné prekonanie ekonomického zaostávania „nerieši komplexnú problematiku rozvoja" (CV, čl. 23), a to tak v chudobných (rozvojových), ako ani v bohatých (ekonomicky rozvinutých) krajinách, ako to dosvedčujú napr. javy korupcie a nezákonnosti, deformujúce nielen ľudskú, ale aj ekonomickú stránku rozvoja, sprevádzané nezodpovednosťou pri poskytovaní či prijímaní medzinárodnej pomoci.

5 Princípy sociálnej etiky

Omylom v ekonomickej oblasti je teda domnievať sa, že prostredníctvom ekonomických zásahov dokážeme vyriešiť sociálne problémy, vynímajúc z nej úlohu polickej moci. Moc štátu pri prerozdelení hmotných dobier je toho času zjavne oklieštená vzhľadom na vzrastajúcu mobilitu finančného kapitálu a materiálnych i nemateriálnych výrobných prostriedkov (porov. CV, čl. 24). Tu je na mieste opätovne zvážiť a oceniť úlohu a moc a zodpovednsť štátu (porov. CV, čl. 41).

Svet ekonomiky potrebuje scivilizovanie. Ekonomická sféra sa potrebuje riadiť etickými pricípmi, aby v nej bolo možné budovať ľudské vzťahy akými sú priateľstvo, spoločenskosť,

1 Porov. ZLATŇANSKÝ, J.: Mravnosť a sloboda. In: Svedectvo viery 2: Ľudská a kresťanská mravnosť. Trnava: Dobrá kniha 1992, s. 31.

solidaritu a vzájomnosť. Tradičné princípy sociálnej etiky: transparentnosť, poctivosť a zodpovednosť by mali byť v ekonomickej oblasti nielen dodržiavané, ale aj doplnené o princíp nezištnosti a logiky daru ako prejav bratstva (porov. CV, čl. 36).

Ján Pavol II. v encyklike Centesimus annus (1991) zdôraznil vyššie uvedené princípy ako vlastné pre občiansku spoločnosť, Benedikt XVI. zdôrazňuje potrebu nezištnosti a daru aj v ekonomickej oblasti: "V čase globalizácie nemôže ekonomická činnosť prehliadať nezištnosť, ktorá zasieva a živí solidaritu a zodpovednosť za spravodlivosť a spoločné dobro v svojich rozmanitých subjektoch a aktéroch" (porov. CV, čl. 38). Do popredia vyzdvihuje podniky, ktorých hlavným cieľom je vzájomná a sociálna pomoc a ktorých činnosť nie je prvotne orientovaná na zisk, ale na budovanie spoločných ciest v sociálnej inklúzii, na rozvoj človeka, jeho vzťahov, na pomoc rozvojovým krajinám.

6 Ekonomika spoločenstva

Tu stojí za pozornosť podrobnejšie predstaviť si nové chápanie ekonomiky, ktoré do reality života vniesla zakladateľka hnutia Focoláre - Chiara Lubichová. "Ekonomika spoločenstva", ako ju nazvala, má za cieľ jednak pomáhať tým, ktorí majú nejakú potrebu, aby sa pre nich našla práca, uspokojili sa ich potreby a aby nikto nezostal núdznym a preto tretina zisku podniku sa odvádza na potreby núdznym. Druhým cieľom je rozvoj firiem, pretože keby sa nerozvíjali a stagnovali by, nemohli by vyrábať a nakoniec cieľom ekonomiky spoločenstva je aj prispievanie nielen k sociálne-ekonomickému ozdraveniu spoločnosti, ale i duchovnému a kultúrnemu, k formovaniu "nových ľudí". Investícia podniku do zanedbaných oblastí a oblastí, ktoré to nevyhnutne potrebujú, prináša so sebou nielen ekonomický, ale aj morálny význam.

7 Nová ekonomická kultúra

Nová ekonomická kultúra, kultúra dávania, spočíva v tom, že ľudia slobodne prispievajú tým, že dávajú k dispozícii svoje hmotné statky, myšlienky, čas, profesionálnu odbornosť. Prínos podnikov, ktoré sa riadia ekonomikou spoločenstva, je aj v tom, že tieto podniky zamestnávajú predovšetkým ľudí pochádzajúcich z ťažkých pomerov, aby sa znovu začlenili do spoločnosti. V súčasnosti existujú dané podniky i celé priemyselné parky v krajinách Brazílie, Talianska, Chorvátska, Srbska, Filipínach, ale aj na Slovensku.[2] Napriek tomu, že tieto podniky sú roztrúsené po celom svete, sociálna zodpovednosť za zamestnancov, dodávateľov, spotrebiteľov, prírodné prostredie, sa nestráca, ba naopak, posilňuje.

Inak je to v organizáciách, ktoré svoje pôsobisko presúvajú za účelom väčšieho zisku, lacnejšej pracovnej sily a výhodnejších daňových podmienok. Tým zaniká hlboké puto zodpovednosti voči rozvoju územia a ľudí, na ktorom pôsobia a vznikajú škody pre miestne spoločenstvo."Nie je dovolené premiestňovať výrobu len s cieľom využiť mimoriadne priaznivé podmienky, alebo v horšom prípade, pre vykorisťovanie, bez toho, že by sa skutočne prispelo k zrodu silného výrobného a sociálneho systému v miestnej spoločnosti, ktorý je nevyhnutným faktorom stabilného rozvoja"(porov. CV, čl. 40).

8 Ekonomika nezištnosti

Obsahom tretej kapitoly je „Bratstvo, ekonomický rozvoj a občianska spoločnosť", kde Benedikt XVI. upriamil pozornosť na potrebu rozvíjať ekonomiku a trhové hospodárstvo nielen na základe logiky komutatívnej spravodlivosti (výmeny medzi seberovnými) a distributívnej spravodlivosti (prerozdeľovania), ale aj na základe *logiky daru*, ktorá je základom „ekonomiky nezištnosti".

2 Por.: ZAPPALA, R: Komunismus, kapitalismus, společenství. In: *Nové Město*: Praha, 1993, s. 37-38.

Láska v pravde je tu tou silou, ktorá dokáže spoločenstvo pretvoriť na *bratské spoločenstvo,* „v ktorom nie sú bariéry ani hranice“ (CV, čl. 34). Pravdou je, že táto forma spoločenstva nie je len morálnou potrebou, ale vyžaduje si ju i politická, ba dokonca i ekonomická globalizácia, keďže „bez vnútorných foriem solidarity a vzájomnej dôvery trh nemôže vykonávať svoju ekonomickú funkciu“ (CV, čl. 35). Ba „bez nezištnosti nemožno uskutočniť ani spravodlivosť“ (CV, čl. 38). Preto trh musí dať priestor pre pôsobenie podnikom, ktoré sledujú navzájom odlišné ciele: zisk, verejný záujem i vzájomnú solidárnu pomoc, no zároveň každý typ podniku by mal – hoci v odlišnej miere – zahrňovať v sebe všetky tieto ciele. Každý „podnik“ (v najširšom zmysle tohto slova – teda ako „využitie finančných zdrojov“) musí byť teda zameraný nie na krátkodobý zisk, ale na svoju dlhodobú udržateľnosť, zároveň má spoľahlivo slúžiť reálnej ekonomike, a tiež primeranému posilneniu ekonomických aktivít v rozvojových krajinách (porov. CV, čl. 40).

9 Etika - priateľská pre ľudskú osobu

Štvrtá kapitola „Rozvoj národov, práva a povinnosti, životné prostredie“ vychádza z kritického pohľadu na subjektivistickú víziu práv človeka, ktorá sa neviaže ani na nejaký objektívny pohľad, ani na žiaden rámec povinností. Tak sa práva stávajú prejavom svojvôle a ich presadzovanie len na základe momentálneho konsenzu väčšiny oslabuje vedomie povinnosti rešpektovať ich – bez ohľadu na to, či ide o pomyselné „práva“ kohokoľvek na čokoľvek alebo i základné ľudské práva.

Konkrétnym prejavom takejto vízie je i zasahovanie do práva rodičov rozhodovať o počte detí, spolu s rôznymi modelmi reduktívnej sexuálnej výchovy, ktorého dôsledkom je, najmä v Európe, radikálny pokles pôrodnosti ako Navyše, „málopočetné rodiny ochudobňujú sociálne vzťahy (...) a nedokážu zabezpečiť účinné formy solidarity.“ (CV, čl. 44). Pozitívna pro-rodinná politika sa tak stáva už aj ekonomickou požiadavkou (a to nielen v súvislosti s krízou systémov dôchodkového zabezpečenia).

Aj preto ekonomika „potrebuje pre svoje správne fungovanie etiku, ale nie hocakú etiku, ale etiku priateľskú ľudskej osobe“ (CV, čl. 45) – veľmi totiž záleží na z ktorého vychádzajú tie-ktoré etické normy. Benedikt XVI. zdôrazňuje etiku založenú na neodňateľnej dôstojnosti ľudskej osoby, ktorá dáva etickým normám transcendentnú (a preto nenarušiteľnú) hodnotu. V opačnom prípade je totiž vážne riziko, že i etika sa stane nástrojom v rukách ekonomicko-finančných záujmov. V tejto kapitole pápež rozoberá aj ekologickú otázku.

10 Globalizačné procesy

Piata kapitola má názov Spolupráca ľudskej rodiny. Reflaktuje v nej solidaritu do konkrétnych sociálnych dôsledkov. Vysoká interaktívnosť ľudstva, ktorá je dnes realitou, sa premení na spoločenstvo len za predpokladu, že človek, národy i celé ľudstvo si uvedomí, že tvoríme jednu rodinu.

Na globálnej úrovni sa žiada svetová politická autorita, ktorá by sa v dôslednom aplikovaní princípu solidarity i princípu subsidiarity dokázala zasadiť „o realizáciu autentického integrálneho rozvoja, inšpirovaného hodnotami lásky v pravde“ (CV, čl. 67). Aktuálna situácia globálnej krízy a hrozby deformácií globalizačných procesov poukazujú na túto požiadavku ako nutnosť nielen z hľadiska morálneho, ale i politického a ekonomického. V opačnom prípade by totiž „medzinárodné právo, aj napriek veľkým pokrokom, dosiahnutým na rôznych poliach, bolo ohrozené tým, že bude podmienené mocenskou rovnováhou medzi najsilnejšími“ (CV čl. 67). Za týmto účelom je potrebné zreformovať tak Organizáciu spojených národov ako i medzinárodnú finančnú a ekonomickú architektúru, aby – každá vo svojej kompetencii – konkrétne napĺňali pojem rodina národov.

11 Okúzlenie technikou

V poslednej, šiestej kapitole, sa Benedikt XVI. venuje vzťahu medzi technikou a rozvojom národov – teda jednak technickým aspektom rozvoja, ale najmä istému „technicizmu“, ktorý redukuje rozvoj na čisto technický problém a vplýva na vnímanie rozvoja len v kontexte využívania technických prostriedkov.

Pokušením sa stáva ani nie sama technika ako „okúzlenie technikou“, ktoré fakticky ohrozuje slobodu človeka zvnútra jeho vlastných rozhodnutí: „Ľudská sloboda je skutočne sama sebou len vtedy, keď na okúzlenie technikou odpovedá rozhodnutiami, ktoré sú plodom mravnej zodpovednosti.“ (CV, čl. 70). Zredukovanie rozvoja len na rovinu „technických“ krokov je okrem iného aj dôvodom ich doterajšieho globálneho neúspechu. Veľkú úlohu tu hrajú média.

Záver

V závere encykliky Benedikt XVI. celkom jasne konštatuje historickú skúsenosť ľudstva, že „bez Boha človek nevie, kam má ísť a nedokáže ani pochopiť, kým je.“ (CV 78) Sám od seba teda človek nemôže založiť pravý humanizmus, nevyhnutný na to, aby človek ostal sám sebou a nestal sa otrokom výdobytkov techniky, ktoré sám vytvoril. Humanizmus, ktorý vylučuje metafyzické záležitosti, je nehumánny humanizmus.

Prehlbovanie osobnej spirituality objavovanie významu religiozity môže výrazne pomôcť pri etike v podnikaní.

Krátkym prehľadným spôsobom sme nazreli do encykliky Caritas in veritate. Som presvedčený, že ona môže môže byť inšpiráciou aj orientáciou pri ľudskom i hospodárskom rozvoji. Etika v tomto rozvoji zohrá rozhodujúcu úlohu.

Zoznam bibliografických odkazov

1. BENEDIKT XVI.: Caritas in veritate 2009. Trnava: SSV 2009.
2. PAVOL XVI.: Populorum progressio. In: www.kbs.sk/dokumety pápežov.
3. ZAPPALA, R: Komunismus, kapitalismus, společenství. In: Nové Město: Praha, 1993, s. 37-38.
4. ZLATŇANSKÝ, J.: Mravnosť a sloboda. In: Svedectvo viery 2: Ľudská a kresťanská mravnosť. Trnava: Dobrá kniha 1992, s. 31.

Kontakt

Mons. Prof. ThDr. JCDr. Anton FABIAN, PhD
UPJŠ Košice, Filozofická fakulta, Katedra sociálnej práce
Popradská 66, 040 01 Košice
fabian.anton@rimkat.sk

Mgr. Martina Drobňáková, Lipany
Teologický inštitút v Spišskom Podhradí
martina.drobnakova@gmail.com

Solidarność jako wyraz miłości społecznej

Anita Famuła-Jurczak, Piotr Mazur

Resume:

Contemporary pedagogy emphasizes the need for upbringing to prosocial values. It is solidarity that is the most desired social value in Poland. The author of this article analyzes the concept of solidarity, which expresses the unity between people. Pedagogical action ought to sensitize young people to the need of "being loyal to others", special care and love of one's neighbour.

Współczesna pedagogika bardzo mocno akcentuje potrzebę wychowania do wartości prospołecznych. Jedną z tych wartości jest solidarność. Słowo „solidarność" pochodzi od łac. solidum, które oznacza to, co mocno powiązane, zagęszczone; a solidare oznacza zagęszczać, spajać. Łaciński źródłosłów wzywa nas do wzajemnej odpowiedzialności: jednego za wszystkich, wszystkich za jednego oraz wszystkich za wszystkich. Andrzej Potocki stwierdza, że „człowiek jest solidarny z kimś i dla kogoś"[1].

Termin „solidarność" wyraża gotowość zaangażowania się dla wspólnych celów lub celów stawianych przez innych, które uważane są za zagrożone, a jednocześnie pełne wartości i uprawomocnione. Oznacza także poparcie walki z zagrożeniami, a zwłaszcza z niesprawiedliwością. Szerokie znaczenie pojęcia „solidarność" wskazuje na spójność, społeczne więzy, odczucie przynależności. Natomiast w węższym (potocznym) znaczeniu akcentuje się praktyczne, a w każdym razie emocjonalne zaangażowanie na rzecz wspólnych celów[2].

B. Häring i V. Salvoldi zwracają uwagę, że solidarność odzwierciedla sposób istnienia Boga. Ich zdaniem „jest Jego obliczem poszukującym istoty ludzkiej. W Chrystusie Bóg tak bardzo solidaryzuje się z każdym człowiekiem, że staje się w nim 'jednym z nas', Synem Człowieczym. Bóg przyjął na siebie los każdej istoty ludzkiej do tego stopnia, że mógł powiedzieć: 'Wszystko, co uczyniliście jednemu z tych braci moich najmniejszych, Mnieście uczynili'(Mt 25,40)"[3].

Solidarność jest zjawiskiem społecznym. W związku z powyższym B. Sutor zaznacza, że „Społeczność jest więc nie tylko zewnętrznym związkiem stworzonym dla podejmowania zróżnicowanych interesów. To raczej obszar wspólnej realizacji wartości i personalnego rozwoju. Nasze powodzenie zależne jest od powodzenia innych, nasz los jest częścią losu całej grupy"[4].

Zdaniem B. Sutora „Praktykowana solidarność, miłość społeczna, nie jest czymś specyficznie chrześcijańskim, stanowi raczej cnotę naturalną. Mamy przy tym na myśli nastawienie na współżycie między ludźmi, którzy wspólnie dążą do określonych celów. W odróżnieniu od indywidualnej miłości osoby do osoby, która afirmuje jednostkę dla niej samej i kieruje się do niej, miłość społeczna polega na życzliwości z tytułu społecznych powiązań

1 A. Potocki, Czy społeczeństwo polskie jest społeczeństwem solidarnym?, w: Idea solidarności dzisiaj, red. W. Zuziak, Kraków 2001, s. 70. Pierre Leroux, religijny socjalista, nie identyfikuje solidarności z formami dobroczynności i miłości bliźniego, lecz łączy z nią obowiązki społeczne w sensie wspólnej odpowiedzialności jednych za drugich (por. A. Rauscher, Źródła idei solidarności, w: Idea solidarności dzisiaj, red. W. Zuziak, Kraków 2001, s. 19).

2 Zob.P. Kasiłowski, Solidarność w Liście do Hebrajczyków, Warszawa 2002, s. 13.

3 B. Häring, V. Salvoldi, Tolerancja. Rozważania nad etyką solidarności i pokoju, Warszawa 2000, s. 77.

4 B. Sutor, Etyka polityczna, dz. cyt., s. 41.

jako podstawie wspólnego realizowania wartości. Zmysł wspólnoty dobrze oddaje charakter opisywanej życzliwości”[5].

Na początku lat osiemdziesiątych J. Tischner, stawiając pytanie: cóż znaczy być solidarnym?, udzielił następującej odpowiedzi: „Znaczy nieść ciężar drugiego człowieka. Nikt nie jest samotną wyspą. Jesteśmy zespoleni nawet wtedy, gdy tego nie wiemy. Łączy nas krajobraz, łączy nas ciało i krew – łączy praca i mowa. Nie zawsze jednak zdajemy sobie sprawę z owych powiązań. Gdy rodzi się solidarność, budzi się świadomość, a wtedy pojawia się mowa i słowo – wtedy też to, co było ukryte, wychodzi na jaw. Nasze powiązania stają się wszystkie widoczne. Wtedy człowiek nosi na swych plecach ciężar drugiego człowieka. Solidarność mówi, woła, krzyczy, podejmuje ofiary. Wtedy ciężar bliźniego staje się często większy niż własny ciężar. Tak uczeń Chrystusa wypełnia Jego prawo”[6].

W homilii podczas Mszy św. w Gdyni Jan Paweł II rozważał, co to znaczy solidarność? Papież dał następujące wyjaśnienie: „Solidarność to znaczy sposób bytowania wielości ludzkiej, na przykład narodu, w jedności, w uszanowaniu wszystkich różnic, wszystkich odmienności, jakie pomiędzy ludźmi zachodzą, a więc jedność w wielości, a więc pluralizm, to wszystko mieści się w pojęciu solidarności”7.

Jan Paweł II w encyklice Sollicitudo rei socialis wskazuje, że „W świetle wiary solidarność zmierza do przekroczenia samej siebie, do nabrania wymiarów specyficznie chrześcijańskich całkowitej bezinteresowności, przebaczenia i pojednania. Wówczas bliźni jest nie tylko istotą ludzką z jej prawami i podstawową równością wobec wszystkich, ale staje się żywym obrazem Boga Ojca, odkupionym krwią Jezusa Chrystusa i poddanym stałemu działaniu Ducha Świętego. Winien być przeto kochany, nawet jeśli jest wrogiem, tą samą miłością, jaką miłuje go Bóg; trzeba być gotowym do poniesienia dla niego ofiary nawet najwyższej: ‘oddać życie za braci’(por. 1 J 3,16)”(SRS 40)[8].

Przemawiając do burmistrzów uczestniczących w „Globalization Conference” papież stwierdził, iż „Celem solidarności musi być tworzenie bardziej ludzkiego świata dla wszystkich – świata, w którego kształtowaniu każdy człowiek będzie mógł uczestniczyć w sposób pozytywny i owocny, a w którym dobrobyt części obywateli nie będzie już przeszkodą w rozwoju innych ludzi, ale będzie go wspomagał”[9].

Solidarność jest wyrazem miłości społecznej, która przejawia się we wspólnym znoszeniu trudów. Papież wyjaśniał znaczenie słów św. Pawła: „Jeden drugiego brzemiona noście – to zwięzłe zdanie Apostoła jest inspiracją dla międzyludzkiej i społecznej solidarności. Solidarność – to znaczy: jeden i drugi, a skoro brzemię, to brzemię niesione razem, we wspólnocie. A więc nigdy: jeden przeciw drugiemu. Jedni przeciw drugim. I nigdy brzemię dźwigane przez człowieka samotnie. Bez pomocy drugich. Nie może być walka silniejsza od solidarności. Nie może być program walki ponad programem solidarności”[10].

Za pierwszy i podstawowy wymiar miłości społecznej uznać należy jej wyższość nad sprawiedliwością. Przemawiając w Katowicach papież argumentował: „Miłość jest większa od sprawiedliwości. I miłość społeczna jest większa od sprawiedliwości społecznej. Jeżeli prawdą jest, że sprawiedliwość musi przygotować grunt dla miłości – to jeszcze głębszą

---

5 B. Sutor, *Etyka polityczna*, dz. cyt., s. 148.

6 J. Tischner, Etyka solidarności, Kraków 2005, s. 12-13. Zob. W. Zuziak, Znaczenie myśli Józefa Tischnera w rozwoju idei solidarności, w: Idea solidarności dzisiaj, red. W. Zuziak, Kraków 2001, s. 31-43.

7 Jan Paweł II, Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do ludzi morza, Gdynia 11.06.1987, w: Jan Paweł II. Pielgrzymki do…, dz. cyt., s. 470.

8 Zob. F. Kampka, *Solidarność…*, dz. cyt., s. 9.

9 *Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II*, oprac. A. Rynio, Lublin 2005, s. 38-39.

10 Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawianej dla świata pracy, Gdańsk 12.06.1987, w: w: Jan Paweł II. Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia homilie, Kraków 2005, s. 494.

prawdą jest, że tylko miłość może zabezpieczać pełnię sprawiedliwości. Trzeba więc, ażeby naprawdę miłowany był człowiek, jeżeli w pełni mają być zabezpieczone prawa człowieka”[11].

Jan Paweł II w czasie pielgrzymki w 1999 roku bardzo mocno akcentował, że „nie ma solidarności bez miłości. Więcej, nie ma przyszłości człowieka i narodu bez miłości, bez tej miłości, która przebacza, choć nie zapomina, która jest wrażliwa na niedolę innych, która nie szuka swego, ale pragnie dobra dla drugich; tej miłości, która służy, zapomina o sobie i gotowa jest do wspaniałomyślnego dawania”[12].

Szczególnym wyzwaniem jest budowanie solidarności w społecznościach sąsiedzkich. Zdaniem J. Wycisło, „aby postawa solidarnościowa zaistniała w płaszczyźnie sąsiedzkiej, trzeba, by utworzyła się w procesie identyfikacji każdego z jej członków. Dopiero na podstawie identyfikacji ze społecznością sąsiedzką rodzi się świadomość wspólnego dobra a to z kolei prowadzi do zaangażowania. W praktyce może się to wyrażać aktywnym i odpowiedzialnym współbyciem we wspólnocie. Ta zasadnicza powinność zawiera w sobie konkretne jednostkowe powinności, jak: otwarcie się na wspólnotę, twórczy udział w jej życiu, wrażliwość na jej potrzeby, troskę o jej bezpieczeństwo, szacunek dla poszczególnych osób stanowiących tę społeczność itp.”[13].

Solidarność, tak jak każda cnota, musi być krzewiona, musi być ćwiczona poprzez trening umysłu i doskonalenie duszy. Najpierw powinna zostać wszczepiona świadomość solidarności: „W obecnej dobie taka potrzeba występuje w społecznościach ubogich, które są zdezintegrowane w bezwzględnej rywalizacji o najbardziej podstawowe dobra, a więc tym bardziej podatne są na instrumentalizację i tym bardziej bezbronne wobec przemocy i wyzysku. Gdyby zakiełkowała w nich świadomość solidarności, dochodzenie tych społeczności do suwerenności i lepszego bytu odbywałoby się bez wojny, terroru, korupcji, czy innych form przemocy”[14].

Na początku lat dziewięćdziesiątych włoski myśliciel R. Buttiglione, snując perspektywy dla Polaków po wejściu do Unii Europejskiej, dostrzegał alternatywę: „Polacy mogą albo wejść po prostu do społeczeństwa konsumpcyjnego, zajmując w nim – jeśli się im powiedzie – ostatnie miejsce, zanim nie zamknie ono definitywnie swych bram dla nowych przybyszy, albo też przyczynić się do ponownego odkrycia wielkiej, głębokiej, autentycznej tradycji Europy, proponując jej jednocześnie przymierze: wolnego rynku i solidarności”[15].

W podejmowanych działaniach pedagogicznych należy zwracać uwagę na kształtowanie postaw prospołecznych. W polskiej rzeczywistości najbardziej cenioną wartością społeczną jest solidarność. Wyraża ona więź, jedność z drugim człowiekiem. Polskie doświadczenia uczą, że ludzie zespoleni wspólnym celem potrafią pokonywać największe przeszkody, trudności, a nawet system totalitarny. Obecnie należy uwrażliwiać młodzież na potrzebę „bycia solidarnym z drugim”, szczególnej troski i miłości bliźniego.

---

11 Jan Paweł II, Homilia w czasie nabożeństwa maryjnego odprawionego na lotnisku w Muchowcu, Katowice 20.06.1983, w: Jan Paweł II…, dz. cyt., s. 314.

12 Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św., Sopot 5.06.1999, w: Jan Paweł II …, dz. cyt., s. 1019. Zob. Z. Hollá, Miłość i jej pedagogiczne znaczenie w świetle działalności bł. Matki Teresy z Kalkuty, w: Nowe trendy w wychowaniu i edukacji człowieka współczesnego, Lublin 2006, s. 17-24; Z. Hollá, K. Tišťanová, Hodnota lásky v živote blahoslavenej Matky Terezy z Kalkuty, w: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie: Výchova k hodnotám v škole a v rodine, Ružomberok 2006, s. 188-191.

13 J. Wycisło, Solidarność jako zasada kształtująca i regulująca życie społeczne, w: Solidarność zasadą życia społecznego, Tarnowskie Góry 2000, s. 16. Zob. W. Szewczyk, Podaj mi dłoń – możesz na mnie liczyć, czyli o teorii i praktyce pomagania, w: Katechizować dzisiaj. Problemy i wyzwania, red. J. Stala, Kielce 2004, s. 461-472.

14 T. Grabińska, M. Zabierowski, Aksjologiczny krąg Solidarności, Wrocław 2003, s. 12.

15 R. Buttiglione, Jan Paweł II a polska droga do wolności, „Ethos” 1990, nr 11-12. Zob. Jan Paweł II, Przemówienie do przedstawicieli władz państwowych wygłoszone na Zamku Królewskim, Warszawa 8.06.1991, w: Jan Paweł II…, dz. cyt., s. 715.

Sociálna práca v službách zachovania autonómie a dôstojnosti seniorov ako marginalizovanej sociálnej skupiny

Iveta Franzenová

Resume:

Social work realised by offering concrete social services creates a space for communication, dialogue and unmasking of various manipulations with a man. In future, the demand for such services as *gerontological social work* will increase. Social workers will be key actors in planning social services, in the process of clients` adaptation into new changed conditions, and in project management of social medical services. A social worker whose client is senior in both, nature or alternative environment, has to be mature personality in a both professional and human way. For a social worker is compulsory to preserve the autonomy and dignity of seniors in order to eliminate all the efforts of their social exclusions. The reason is that noted tendencies are still supported by myths and prejudices which are analysed in this work. We also show that fear of death and senescence is important subjective and psychological source of ageism.

Úvod

Súčasné zmeny v štruktúre obyvateľstva, nevyhnutne predpokladajú zvýšený záujem o staršiu generáciu. Nakoľko sociálny fenomén starnutia sa odohráva na pozadí širších spoločenských a kultúrnych zmien, pričom jednotlivé fenomény sa navzájom ovplyvňujú, je úlohou spoločensko-vedných disciplín, aby jednotlivcovi i spoločnosti pomohli vysporiadať sa s týmto procesom.[1] Dnes je nanajvýš nutné uvedomiť si, že starnutím jedincov starne aj spoločnosť. Rýchly nárast starších skupín obyvateľstva prináša a nastoľuje otázky ekonomického, sociálneho, psychologického, filozofického i medicinského charakteru. Gerontologická sociálna práca ako súčasť pomáhajúcich profesií vstupuje do služieb zachovania integrity, dôstojnosti a autonómie ľudskej osoby. Bol to práve Ján Pavol II., ktorý neprestajne zdôrazňoval, že ľudská osoba musí byť základom, subjektom a cieľom všetkých spoločenských úsilí v súlade s kultúrou života, do budovania ktorej sme všetci pozvaní v priestore a čase, ktorý nám vymedzila Božia Prozreteľnosť.

Problém starnutia a sociálnej smrti

Prechod do obdobia staroby neprebieha u každého človeka bez konfliktov, ale je často spojený s procesom vyrovnávania určitého emocionálneho napätia, lebo: „spolu s rétorikou výkonnosti, preferujúcou mladosť a stredný vek, vzniká pre túto životnú etapu pomerne neštandardné prostredie. Staroba je postavená do dichotómie voči favorizovanému a sociálne replikovanému kultu mladosti. Je vnímaná ako patológia normálneho života, ktorý je určovaný pracovnou sférou, pretože mení doterajší životný štýl a vzbudzuje pocity úzkosti, nezriedka asociované predstavou väzenia.“[2]

M. Hrozenská v publikácií „Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská“ otvára problémové pole sociálnej geriatrie a sociálnej gerontológie na širšom pozadí gerontológie (grécke gerón = strarec) - vedy o starnutí, ktorá sa zrodila už na samom

[1] HROZENSKÁ,M. a kol.: *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Martin: Osveta, 2008, s.160. ISBN 978-80-8063-282-3

[2] ERENBERGEROVÁ,L.: *Stáří v populárne a náučné literatuře*. In: Sociologický časopis, 2002, 5(38), s.608.

počiatku civilizácie. Dnešná gerontológia ako interdisciplinárna veda vznikla na začiatku dvadsiateho storočia a zhromaždila množstvo materiálu a vyslovila viacero hypotéz o podstate starnutia a staroby. Predĺžil sa priemerný vek, znížila sa úmrtnosť, ale maximálna dĺžka života a tempo starnutia zostali rovnaké. Poznatky o vývoji procesu starnutia významne ovplyvnilo zistenie *B.Gompertza*, ktorý sa zaoberal zákonitosťami vývoja úmrtnosti v ľudskej populácii v závislosti od veku a dospel k záveru pozitívnej korelácie medzi úmrtnosťou a vekom.[3]

Geriatria na rozdiel od gerontológie má užší záber. Predstavuje lekársku disciplínu, ktorá sa zaoberá medicínskymi aspektmi starnutia a staroby, najmä chorobami, ich etiológiou (t.j. príčinami vzniku chorôb) a patogenézou (t.j. vznikom chorobného stavu), rešpektujúc biologické, psychologické a sociálne zvláštnosti staroby. Špecializuje sa na diagnostiku, liečbu, rehabilitáciu a prevenciu chorobných stavov starších ľudí a ich sociálnych dôsledkov.[4]

J.P.Ondok upozorňuje, že novodobá geriatria, ktorá zamerala svoju pozornosť k vysvetleniu fenoménu starnutia, vytvorila celý rad hypotetických teórií, ktoré mali vysvetliť jav senescencie: teória vitálnej substancie, teória genetických mutácií, neuroendokrinologická teória, teória postupného opotrebovania, teória hromadenia odpadových látok, teória voľných radikálov, teória imunitného systému a ďalšie, ale ani jedna z týchto teórií neposkytuje adekvátnu odpoveď na otázku prečo starneme.[5]

L.Hegyi špecifikuje osobitosti geriatrie ako medicínskeho odboru v uprednostnení longitudinálneho typu sledovania pacientov, v zameraní na uchovanie zostatkovej funkcie orgánov a na uchovanie sebestačnosti a sociálnej integrity, ako aj na prevenciu adaptačného zlyhania. Skupinu geriatrických pacientov vymedzuje vekom nad 65 rokov až po dlhovekosť, t.j. nad 90 rokov veku.[6]

M. Hrozenská vníma starobu ako „jednu z neskorších fáz ontogenézy jedinca, ktorá je prejavom a dôsledkom involučných a morfologických zmien, ktoré majú u rôznych ľudí rôznu variabilitu.“[7]

Z hľadiska základnej konceptualizácie seniorského veku vymedzuje tri prístupy:

starnutie a biologická staroba - biologické zmeny štruktúry, vzhľadu a fungovania organizmu;

starnutie a kalendárna staroba[8]- stanovenie vekovej hranice, od ktorej hovoríme o starobe; odráža sa najmä od empirických a demografických ukazovateľov a zvyčajne ide o vek 60-65 rokov;

starnutie a sociálna staroba - súhrn zmien sociálneho charakteru, resp. sociálnych rolí jedinca - ukončenie profesijnej kariéry, odchod do dôchodku a s ním spojená zmena životného štýlu, fenomén prázdneho hniezda, veková diskriminácia, marginalizácia starších ľudí, strata zmyslu života, status vdovstva a vdovectva, násilie páchané na starších ľuďoch a pod.[9]

---

3 Porov.: HROZENSKÁ,M. a kol.: *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Martin: Osveta, 2008, s.7. ISBN: 978-80-8063-282-3.

4 Porov.: *Tamže*, s.7.

5 Porov.: ONDOK,J.P.: *Bioetika, biotechnológie a biomedicína*.Praha: Triton, 2005,s.178-179. ISBN 80-7254-486-1.

6 Porov.: HEGYI, L.: *Klinické a sociálne aspekty ošetrovania starších ľudí*. Trnava: Slovac Academic Press, 2001, s.9. ISBN 80-88908-80-9.

7 HROZENSKÁ,M. a kol.: *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Martin: Osveta, 2008, s.15. ISBN 978-80-8063-282-3.

8 Približne od 60-tych rokov 20. stor. sa na podnet expertov Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) používa nasledujúca klasifikácia: 60-74 rokov = senescencia; 75-89 rokov = sénium; 90 a viac rokov= patriarchium.

9 Porov::HROZENSKÁ,M. a kol.: *Tamže,*s.15.

Naším zámerom nie je bližšie špecifikovať jednotlivé skupiny geriatrických klientov, ale chceme poukázať na vážne nebezpečenstvo vyplývajúce z ich potenciálnej sociálnej izolácie, čo môže navodiť u týchto osôb stav tzv. sociálnej smrti, ktorá často predchádza smrti ich fyzického bytia. Je všeobecne známe, že choroba mení nielen somatickú, ale aj psychickú stránku človeka, čím môže dôjsť k vážnemu narušeniu jeho vzťahov s rodinou, s priateľmi. *H.Haškovcová* sociálnym zomieraním označuje stav, kedy „človek síce žije, ale je vyviazaný z dôležitých sociálnych väzieb a interpersonálnych vzťahov, kedy je odtrhnutý od všetkého ľudského a nemožno ho vrátiť do kontextu spoločnosti.“[10] V tomto smere, aby sa predišlo stavu sociálnej smrti, podáva určitú pomoc poznanie dvoch vedných disciplín -sociálnej gerontológie a sociálnej geriatrie, ktoré stručne charakterizujeme.

Záber *sociálnej gerontológie*, ktorá sleduje aj demografický trend obyvateľstva a zdravotný stav celej populácie štátu, je širší. Sociálna gerontológia skúma vzájomné vzťahy medzi starším človekom a spoločnosťou, postavenie seniora v spoločnosti, problém spoločenskej integrácie seniorov, ako aj vzťahy spoločnosti k tejto vekovej skupine, vrátane systému zdravotnej a sociálnej starostlivosti zameranej na osoby vyššieho veku, otázky štátnych a neštátnych subjektov, komplex charitatívnych, dobrovoľných a svojpomocných aktivít na poli starostlivosti o starších ľudí.

Na rozdiel od sociálnej gerontológie, ktorá sa zameriava na skupiny populácie, sociálna geriatria sa orientuje užšie - na sociálnu problematiku jednotlivca. Analyzuje sociálne súvislosti, ktoré sprevádzajú vznik, priebeh a následky ochorení vo vyššom veku a výraznou mierou determinujú prognózu a kvalitu života pacienta. Vnímame ju ako nástroj zlepšenia situácie staršieho občana – pacienta.[11]

Mýty a predsudky o starobe

Obdobie sénia je často vnímané verejnosťou ako obdobie ľudského života, ktoré už nemôže priniesť nič nové, originálne a konštruktívne. Sénium je sprevádzané rôznymi mýtmi a predsudkami, z ktorých najrozšírenejšie sú nasledovné: najviac starších ľudí žije vo vyspelých krajinách; starí ľudia sú všetci rovnakí; muži a ženy starnú rovnako; starí ľudia sú krehkí; starí ľudia nemajú čím prispieť spoločnosti; staroba je ekonomickou záťažou spoločnosti.[12]

H. Haškovcová v Manuály sociálnej gerontológie v súvislosti so starobou vymedzuje nasledujúce mýty, ktoré analyzuje, aby poukázala na ich neopodstatnenosť:

- mýtus falošných predstáv
- mýtus zjednodušenej demografie
- mýtus homogenity
- mýtus neužitočného času
- mýtus ignorancie
- mýtus o artérioskleróze[13]

Mýtus falošných predstáv sa zakladá na presvedčení, že vyhovujúce materiálne zabezpečenie staroby je kardinálnym predpokladom spokojnosti starého človeka so svojím životom, pričom sa zabúda na ostatné sociálne, duševné a duchovné potreby starého človeka. Rozšírené presvedčenie verejnosti, že človek sa stáva starým v deň odchodu do dôchodku je

[10] HAŠKOVCOVÁ,H.: *Fenonmén stáří*. Praha: Panorama, 1989, s.373. ISBN 80-7038-158-2.

[11] Porov.:HEGYI, L.: *Klinické a sociálne aspekty ošetrovania starších ľudí*. Trnava: Slovac Academic Press, 2001, s.10, ISBN 80-88908-80-9.

[12] Porov.: HROZENSKÁ, M. a kol.: *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoretisko-praktické východiská*. Martin: Osveta, 2008, s.40-42. ISBN 978-80-8063-282-3.

[13] Porov.: HAŠKOVCOVÁ, H.: *Manuál sociálnej gerontologie*. Brno: Edičná rada Praktické příručky pro sestry, 2002, s. 27-28. ISBN 80-7013-363-5.

živnou pôdou pre šírenie mýtu zjednodušenej demografie, čo nie je správne, lebo ide predovšetkým o vec spoločenskej dohody, ale aj individuálnych situácií, v ktorých dochádza k odchodu do dôchodku.

Mýtus homogenity sa odvíja od názoru, že rovnako vyzerajúci starší ľudia majú aj rovnaké vlastnosti, a teda aj potreby; no sú to práve starí ľudia, ktorí tvoria najviac heterogénnu časť populácie. Žiaľ, veľmi rozšírený je aj mýtus neužitočného času, ktorý je pozostatkom tzv. ideológie práce z minulých čias: človek, ktorý nechodí do práce nemôže byť prospešný sám sebe a svojmu okoliu. Tento mylný materialistický princíp založený na utilitarizme je základným antropologickým omylom, keď človek je chápaný len ako „výrobný faktor", ako predmet alebo vec. Zabúda sa, že senior má právo na úctu a zabezpečenie v období staroby práve preto, že počas svojho produktívneho života vytvoril určité hodnoty, na ktoré mohla nadviazať ďalšia generácia.

Ďalším predsudkom voči seniorom je *mýtus o artérioskleróze* zakladajúci sa na presvedčení, že každý starší človek je sklerotický. Skleróza je chápaná ako prejav staroby, resp. je jej synonymom. Tento fakt však nemožno paušalizovať a zvýrazňuje ho aj mylné presvedčenie verejnosti, že staroba je choroba. Veľmi nebezpečným a všadeprítomným v súčasnej spoločnosti je *mýtus ignorancie*. Zakladá sa na presvedčení, že starý človek nemôže byť partnerom a spolupracovníkom mladším ľuďom. Senior je prehliadaný, nevenujú mu žiadnu pozornosť. Ignorácia staršieho človeka môže byť otvorená alebo skrytá, no môže prerásť až do nebezpečenstva *ageizmu*.

Termín *„ageizmus"* použil v roku 1969 Robert Butler, riaditeľ National Institute on Aging v USA, ktorý ako prvý hovoril o diskriminácii na základe veku. Ageizmus je slovo, ktoré nemá slovenský ekvivalent. Pojem pochádza z anglického age, čo znamená vek, staroba. Ageizmus bol vnímaný ako spoločenský predsudok voči starnutiu.

Vidovicová[14] označuje ageizmom ideológiu založenú na spoločnom presvedčení o kvalitatívnej nerovnosti jednotlivých fáz ľudského životného cyklu, manifestovanú cez proces systematickej, symbolickej i reálnej stereotypizácie a diskriminácie osôb alebo skupín na základe ich chronologického veku alebo na ich príslušnosti k určitej generácii.

Dnes je termín ageizmus definovaný širšie. *Palmore*[15] uvádza celú škálu zdrojov ageistických postojov ako na úrovní individuálnej, tak aj sociálnej a kultúrnej. Ageizmus chápe ako akýkoľvek predsudok alebo diskrimináciu proti alebo v prospech vekovej skupiny. Predsudky voči vekovej skupine sú negatívne stereotypy voči tejto skupine alebo negatívne postoje - vnútorné dispozície myslieť, cítiť a konať určitým spôsobom, založené na stereotype. Diskriminácia voči vekovej skupine je nepatrične, nemiestne, negatívne zaobchádzanie s členmi danej vekovej skupiny.

Medzi individuálne, subjektívno-psychologické zdroje ageizmu patrí predovšetkým strach zo smrti a starnutia ako psychosomatického úpadku človeka. Tieto obavy možno do istej miery považovať za antropologickú konštantu, pretože sú s meniacou sa intenzitou prítomné takmer vo všetkých kultúrach a časových obdobiach. Ich extrémnym prejavom je *gerontofóbia (antonymum- opozitum gerontofílie).* Ako ďalší možný zdroj ageizmu uvádza frustráciu a agresiu, z ktorej pramení hostilita voči členom minoritných skupín.[16]

Existuje aj sporný vplyv demografického vývoja na ageizmus. Seniori v moderných spoločnostiach bývajú obviňovaní z neúmerne rastúcich požiadaviek na zdravotno-sociálne systémy, ktoré sa dostávajú do kolapsu. Tieto zmeny v alokácii zdrojov môžu hypoteticky

---

[14] VIDOVICOVÁ,L.: Věková diskriminace – ageismus. Úvod do teórie a výskyt diskriminačních přístupů ve vybraných oblastech s důrazem na pracovní trh. Dostupné na: http://www.vupsv.cz

[15] PALMORE, E.: *Ageism: Positive and negative.* 2. vyd. New York, 1999: Springers Publishing Co.; 266 s. ISBN 10-0826-1700-13.

[16] Porov.: HROZENSKÁ, M. a kol.: *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoretisko-praktické východiská*. Martin: Osveta, 2008, s.43. ISBN 978-80-8063-282-3.

vyústiť do medzigeneračného konfliktu, čo môže posilňovať negatívnu percepciu sénia. Na druhej strane je však zvyšujúci sa počet seniorov príležitosťou k odstraňovaniu segregačných bariér, čo v konečnom dôsledku môže napomáhať odbúravanie ageizmu. [17]

Starostlivosť o seniora v terminálnej fáze života

V súvislosti so zvýšeným záujmom moderného človeka o fenomén smrti aj v našom prostredí, gerontologička *Haškovcová* vystihuje, že: „Zatiaľ, čo vo svete bol zahájený proces postupnej detabuizácie problematiky umierania a smrti zhruba začiatkom sedemdesiatych rokov, u nás pretrvávalo, v dôsledku istej ideologizácie týchto problémov, hlboké mlčanie. A tak neudivuje, že práve po roku 1989 dochádza i u nás k zvýšenému a otvorenému záujmu o túto zložitú a naliehavú problematiku.“[18] Väčšina laikov i odborníkov sa zaujíma však iba o niektoré atraktívne otázky umierania a smrti. Na verejnosti i v odborných kruhoch sa objavujú diskusie o problematike eutanázie. Doposiaľ však stále chýba triezve a komplexné poňatie problému alebo aspoň snaha ho koncipovať.

Vytesnenie smrti zo života spoločnosti je omyl, za ktorý sa platí väčším strachom a nepríjemným umieraním. Súvisí to s tým, že náš život sa v poslednom storočí zmenil. Žijeme výrazne dlhšie a aj pohodlnejšie, ale platíme za to nemalú daň – dlhšie a ťažšie umierame. Hľadá sa optimálny model umierania, nakoľko smrť nie je len zdravotnícky problém, ale je to aj problém spoločenský – sociálny. Zomierajúci človek v dôsledku chronickej choroby je v kríze, odkázaný na pomoc iných ľudí, na spoločenské štruktúry, do ktorých je integrovaný svojím sociálnym rozmerom.

Senior ako člen sociálnej spoločenskej štruktúry má v prípade potreby právo na jej podporu, ochranu a pomoc. Otvára sa tak široké pole pôsobnosti pre sociálnu prácu, ktorá môže byť realizovaná na prípadovej individuálnej báze, ale aj na báze skupinovej a komunitnej. Pripomeňme, že pre seniorov na Slovensku existuje celý balík sociálnych služieb na riešenie ich nepriaznivej sociálnej situácie z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu, alebo z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku. Najbolestivejšie prípady sú situácie nevyliečiteľne chorého umierajúceho seniora, ktorý je „vyviazaný“ z prirodzených sociálnych väzieb rodiny. Väčšina starších ľudí si praje prežiť jeseň svojho života v domácom prostredí. Pripravenosť – subjektívna i objektívna, a ochota detí starať sa o svojich rodičov nie je však u každého samozrejmá a automatická. *D. Sýkorová* analyzuje, že: „Podpora rodinných generácií nie je bezpodmienečne založená na altruizme, t.j. na bezvýhradnej láske a obetavosti, ani na pevne a jasne vymedzených záväzkov detí voči rodičom. Tým skôr nie sú jasné pravidlá na poskytovanie pomoci, podpory a starostlivosti rozvedenému rodičovi, s ktorým deti vyrastali, alebo nevlastnému rodičovi „získanému“ opakovaným sobášom matky či otca.“[19]

Iná je situácia, keď sa rodina rozhodne doopatrovať svojho nevyliečiteľne chorého umierajúceho seniora v prirodzenom domácom prostredí. Sociálny pracovník v spolupráci s rodinou pomáha zostaviť individuálnu ponuku sociálnych služieb, čím reaguje na saturovanie potrieb rodiny. Posudzuje sa, nakoľko je potrebná konkrétna sociálna služba: *opatrovateľská, prepravná, sprievodcovská, tlmočnícka, služba sprostredkovania osobnej asistencie, služba požičiavania pomôcok alebo služba z balíka podporných (respitných)*

[17] Porov.: *Tamže,* s. 43.
[18] HAŠKOVCOVÁ, H.: *Lekařská etika.*Praha: Galén, 1994, s.180.
[19] SÝKOROVÁ,D.: *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování.* Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2004.s. 4. ISBN 80-7326-026-3.

služieb pre rodinu.[20] Na pomoc sú prizývaní aj odborníci z oblasti zdravotníckych služieb - mobilných hospicov, Červeného kríža, Agentúr domácej ošetrovateľskej starostlivosti a podobne. Využíva sa tiež pomoc svojpomocných skupín z radov rodinných opatrovateľov, komunitných centier alebo dobrovoľníkov. Všetko sleduje jediný účel, a tým je služba človeku, služba ľudskej osobe. Podľa T.Slipka z tejto služby umierajúcemu vyplýva zvlášť rodine niekoľko osobitných povinností, ktoré predstavujú deontologickú stránku pomoci: pochopiť umierajúceho a spolucítiť s ním; komunikovať pravdu; ukazovať zmysel utrpenia a smrti.[21]

Ján Pavol II. v encyklike Evangelium vitae vyzdvihuje, že je to práve láska, ktorá dokáže nájsť najvhodnejší spôsob, ako zaistiť nevyliečiteľne chorým starším osobám opravdivú humanitnú pomoc. Ide o primerané uspokojenie ich potrieb, a predovšetkým zmiernenie ich úzkosti a pocitu osamelosti, ktoré sprevádzajú poslednú fázu ich života. V encyklike oceňuje, že: „V týchto prípadoch je nenahraditeľná úloha rodiny, ale tieto osoby môžu nájsť veľkú pomoc aj v štruktúrach sociálnej starostlivosti, a keď je to nutné, aj v paliatívnych kúrach, využívajúc pritom príslušné zdravotnícke a sociálne služby, ktoré sa im poskytujú tak na miestach organizovanej starostlivosti, ako aj doma.“ [22]

Ochrana autonómie a dôstojnosti seniora

Všeobecne možno povedať, že o autonómii staršieho človeka sa uvažuje najmä v súvislosti s nástupom jeho rôznych funkčných obmedzení resp. zdravotných problémov. Súčasný charakter sociálnej práce možno vnímať ako posilňujúci autonómiu a integráciu starších ľudí do spoločnosti. *Příhodová* odhaľuje, že „v kontraste k deklarovanému právu seniorov mať možnosť voliť z dostupných zdrojov pomoci, a tak vyjadrovať svoju autonómiu, vyvstáva automatické očakávanie, že hlavným zdrojom pomoci seniorovi má byť rodina. Je potrebné nájsť spôsob kombinácie starostlivosti rodiny a štátu, ktorá nenaruší autonómiu seniorov a zároveň dovoľuje využívať rodinu ako jeden z možných zdrojov pomoci.“[23]

Termín „autonómia“ má viacero významov. Často sa vníma ako sloboda a samostatnosť indivídua v rozhodovaní a konaní. Pre každú situáciu – interakciu s klientom musí mať sociálny pracovník v zásobe rôzne alternatívy riešenia a pomoc chápe ako pozvanie klienta k dialógu, čím sa v praxi napĺňa etický kódex profesie sociálna práca.

V tejto súvislosti pripomeňme, že *O.Matoušek* etiku sociálnej práce označuje za súbor mravných zásad, ktorý by mal pracovník v sociálnych službách dodržiavať. Tento súbor mravných zásad je v súčasnosti v západných krajinách formalizovaný do podoby kodifikovaných pravidiel alebo tzv. štandardov schválených profesijnou komorou alebo reprezentatívnou národnou asociáciou sociálnych pracovníkov.[24] Kodifikované pravidlá

---

[20] Dňom 1. januára 2009 nadobudol na Slovensku účinnosť zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách. Týmto zákonom sa zrušil zákon č. 195/1998 Zb. o sociálnej pomoci. Zákon upravuje právne vzťahy pri poskytovaní sociálnych služieb, financovanie sociálnych služieb a dohľad nad ich poskytovaním. Jeho cieľom je podporovať sociálne začlenenie občanov a uspokojovať sociálne potreby ľudí v nepriaznivej situácii. Presná klasifikácia druhov sociálnych služieb je v § 12 predmetného zákona.

[21] Porov.: SLIPKPO,T.:*Dilemy súčasnej bioetiky*. Bratislava: Cirkev a spoločnosť, 1998, s. 341-343. ISBN 80-7141-185-X.

[22] JÁN PAVOL II.: *Evangelium vitae*. Trnava: SSV, 1995, s. 157-158. ISBN 80-7162-097-1.

[23] PŘÍHODOVÁ, A.: *Autonomie seniorů pohledem sociálních pracovníků.* In.: *Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování*. Zborník príspevkov. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2004, s. 78-92. ISBN 80-7326-026-3.

[24] Nie vždy tieto kodifikované pravidlá pomáhajú sociálnemu pracovníkovi pri riešení závažných bioetických problémov, ktoré sa často týkajú ľudí v terminálnej fáze choroby. Ako príklad môžeme uviesť dokument „Sebaurčenie klienta v rozhodnutiach na konci života“, ktorý vydala v r. 1994 v USA Národná asociácia sociálnych pracovníkov (NASW). Ide o vážny konflikt, keď iniciatíva NASW je prejavom absolutizácie práva na sebaurčenie klienta a odmietnutím toho istého práva pre sociálneho pracovníka v bioetických otázkach.

potom fixujú požadovaný spôsob profesionálneho správania v náročných resp. konfliktných situáciách. Týkajú sa napr. práva klienta na sebaurčenie, ochrany súkromia klienta, nároku na poskytnutie sociálnych a zdravotných služieb, na spôsob ich poskytnutia (vrátane platby za službu), spôsob kontaktu s klientovou rodinou a podobne.[25]

Profesionálnym poslaním sociálnej práce je ponúkať pomoc. V zásade existujú štyri spôsoby tejto pomoci: *sprevádzanie, vzdelávanie, poradenstvo, terapia*. Východiskovým bodom pri výbere pomoci sú potreby klienta. Existujú rôzne definície potrieb. Pichaud a Thareauová uvádzajú, že: „Potreba je niečo, čo človeku chýba, ale najmä to, k čomu človek prostredníctvom potreby smeruje. Je to určitá sila, ktorá človekom hýbe a posúva ho smerom k človeku, predmetu alebo činnosti, je prejavom bytostného priania.“[26]

Americký psychológ *Abraham Harold Maslow* sformuloval teóriu ľudskej motivácie (1943), kde sú mnohotvárne ľudské potreby hierarchicky usporiadané. Potreba autonómie v zmysle byť slobodný, robiť samostatné rozhodnutia, tvorí v poradí štvrtý stupeň v Maslowovej teórii potrieb. Najmä pri práci so seniormi, keď je evidentný úbytok telesných síl, si treba uvedomiť, že človek aj keď je fyzicky závislý, ostáva psychicky, sociálne a duchovne autonómnou bytosťou. Súčasťou potreby autonómie je aj potreba uznania, vážnosti, pocitu užitočnosti, potreby niekam patriť, realizovať sa vo svojom bytí.

Strieženec[27] zdôrazňuje, že hodnotový systém človeka sa stáva referenčným systémom, v ktorom sú konkrétne potreby valorizované – preferované alebo zamietané. Potreby by mali podporovať dosahovanie cieľov. Medzi základné sociálne potreby autor zaraďuje: mať svoje ľudské práva a záujmy, trvalý sociálny kontakt, spolupatričnosť k určitému celku, priestor pre vlastnú mobilitu a podobne.

Pichaud a Thareauová uvádzajú tri podmienky na to, aby bol senior skutočne autonómny:

- mať schopnosť sebaurčenia, schopnosť voľby, slobodného rozhodovania a konania v súlade so svojimi potrebami;
- chcieť túto schopnosť uplatniť, t.j. byť motivovaný k samostatnej starostlivosti o seba a rozhodovania o sebe;
- mať možnosť uplatniť autonómiu, teda žiť v prostredí, ktoré bude na jej naplnenie vhodným prostredím.[28]

V súvislosti so starostlivosťou o seniora v domácom prostredí *Hrozenská* zdôrazňuje, že starať sa o seniora znamená pomáhať mu kvalitne žiť. Zároveň upozorňuje na skutočnosť, keď opatrujúci v snahe byť odkázanému staršiemu človeku, čo najviac prospešní, stávajú sa manipulatívnymi, autoritatívnymi či nadmerne protektívnymi typmi pomáhajúcich. Tu platí jednoduchá zásada: neprehliadať osobné potreby starších ľudí a nesústrediť sa len na vlastné povinnosti, ale zaujímať sa o skutočné potreby opatrovaného seniora.[29]

Dôstojnosť seniora ako ľudskej osoby v kontexte sociálnej práce

Katolícka sociálna náuka, ktorej princípy považujeme za určitý vzor resp. paradigmu pre sociálnu prácu, ukazuje, že rešpektovanie ľudskej osoby v každom veku, za každých okolností a v každom čase, zahŕňa v sebe aj rešpektovanie práv, ktoré vyplývajú z jej dôstojnosti ako stvorenia. Tieto práva existujú skôr ako spoločnosť, a tá ich musí uznať. Sú

---

[25] Porov.: MATOUŠEK,O.: *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008, s.55-56. ISBN 978-80-7367-368-0.
[26] PICHAUD,C., THAREAUOVÁ, I.: *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998, s. 36. ISBN 80-7178-184-3.
[27] STRIEŽENEC,Š.: *Slovník sociálneho pracovníka.* Trnava: AD, 1999, 255 s. ISBN 80-967589-0-X.
[28] Porov.: *Tamže*, s. 46.
[29] Porov.: HROZENSKÁ, M. a kol.: *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoretisko-praktické východiská*. Martin: Osveta, 2008, s.37. ISBN 978-80-8063-282-3.

základom každej autority. Spoločnosť, ktorá ich zosmiešňuje alebo ich odmieta uznať vo svojom pozitívnom zákonodarstve, podkopáva vlastnú morálnu oprávnenosť.[30]

Dôstojnosť človeka ako ľudskej osoby má svoj pôvod v stvorení človeka na Boží obraz. V článku 357 Katechizmu Katolíckej Cirkvi čítame: „Keďže je človek stvorený na Boží obraz, má *dôstojnosť osoby*; nie je len ničím, ale niekým. Je schopný poznať seba, byť pánom seba samého, slobodne sa dávať a vstupovať do spoločenstva s inými osobami.“[31] Sociálny rozmer človeka ako bio-psycho-socio-spirituálnej jednoty sa realizuje v priebehu celej jeho ontogenézy.

Ján Pavol II. ešte ako Karol Wojtyla v diele *Osoba a čin*[32] (1969) analyzoval, že osoba žije vo svete s množstvom druhých osôb, kde sa vytvára určité morálne pole, v ktorom si naša ľudskosť uvedomuje samu seba a transcenduje sa. Chápanie ľudskej osoby prešlo takmer dvetisícročným vývinom. Možno na ňom podobne ako na chápaní bytia, Boha a ducha názorne ukázať, kam sa uberá filozofické myslenie o človeku. Uveďme aspoň jeden príklad: *Paul Ludwig Landsberg* (1905-1944), ktorý sa filozoficky dopracoval ku kresťanskému personalizmu zdôrazňoval, že osoba je udalosťou celej ontogenézy človeka, ktorá je zároveň udalosťou personalizácie. Vekom, skúsenosťami rastieme ako ľudské osoby a budujeme svoj transcendentálny vzťah k personálnemu Absolútnu, Bohu. Najprv ide o vzťah implicitný, ale uskutočňovaním osoby v ontogenéze človeka sa tento vzťah explifikuje.[33]

Profesor *J. Letz* sumarizuje, že každá ľudská osoba má nevýslovnú hodnotu, ktorá sa nedá ničím nahradiť, patrí jej neodňateľná dôstojnosť, sloboda, transcendentálny charakter a identita, z čoho vyplýva aj úcta a rešpektovanie každej osoby. Človek sa na základe svojej osoby môže rozvinúť na duchovnú osobnosť, v ktorej sa preňho stáva zjavným jeho poslanie. Osobnosť človeka je spolu s bytím jeho najvyššou hodnotou, preto má všetko etické úsilie smerovať k rastu jeho života uskutočňovaného v jednote bytia s personálnosťou. [34]

Dnes, v spoločnostiach orientovaných na výkon a preferujúcich princíp utilitarity, je nanajvýš dôležité celostné poňatie človeka tzv. holistický prístup, ktorý vychádza z poznania, že človeku preukazujeme najlepšiu pomoc vtedy, keď sa usilujeme o zachovanie celistvosti jeho bytia. Tu sa otvára široké pole pôsobnosti pre sociálnu prácu, kde práve tí skôr narodení, sú často vystavovaní mnohým rizikám v súvislosti s neadekvátnym chápaním princípu ľudskej osoby.

Z. Kalvach na pozadí sociálnej práce vníma dôstojnosť seniora tvorenú štyrmi zložkami:

- dôstojnosťou zásluh (prepojenosť s naplnením konkrétneho miesta a pozície, ktoré človek zastával v spoločnosti)
- mravnými postojmi (osobné dispozície myslieť, konať a cítiť určitým spôsobom)
- osobnou identitou (kontinuita sebavnímania, vnímania vlastnej tváre)
- neodňateľnou dôstojnosťou ľudskej bytosti (je zdôrazňovaná hlavne u ľudí ťažko postihnutých, bez komunikácie, s pokročilým syndrómom demencie)[35]

Záver

Sociálna Európa je založená na ľudských právach a solidarite. Ľudské práva zahŕňajú právo na slušný život pre celú populáciu vrátane dlhodobej starostlivosti o starších ľudí. Solidarita slúži ako prostriedok na zabezpečenie tohto práva, čo však predpokladá určitý

---

30 Porov.: *Katechizmus Katolíckej Cirkvi, 1930*. Trnava: SSV, 1999, s. 478. ISBN 80-7162-259-1.

31 *Katechizmus Katolíckej Cirkvi, 357*. Trnava: SSV, 1999, s. 96. ISBN 80-7162-259-1.

32 WOJTYLA, K.: *Osoba i czyn*. Kraków: Polskie towarzystwo teologiczne, 1969. 323s. A 72-762.

33 Porov.: LETZ,J.: *Filozofická antropológia*. Príspevok ku kreačno-evolučnému porozumeniu človeka. Bratislava: Charis, EFS, 1994, 152 s.

34 LETZ, J.: *Vyzbrojení kresťanským personalizmom*. In: Katolícke noviny 14/ 2004.

35 KALVACH Z.a kol: *Geriatrie a gerontologie*. Praha: Grada Publishing, 2004,s. 12-13. ISBN 80-247-0548-6.

stupeň verejnej zodpovednosti za dlhodobú starostlivosť o starších ľudí vo všetkých štátoch EÚ. Na Slovensku sa táto zodpovednosť delí medzi zdravotnícku a sociálnu sféru, no ešte stále chýba ich väčšia previazanosť v záujme kvalitnejšieho zabezpečenia a ochrany autonómie a dôstojnosti seniora. Ochrana seniorov pred ich marginalizáciou a sociálnou exklúziou musí byť základným cieľom spravodlivého sociálneho systému. Je nevyhnutné uvedomiť si, že úroveň spoločnosti sa meria podľa toho, ako sa vie postarať o svojich najslabších a najzraniteľnejších členov, ku ktorým patria aj tí skôr narodení.

Literatúra:

1. ERENBERGEROVÁ, L.: Stáří v populárne a náučné literatuře. In: Sociologický časopis, 2002, 5(38), s.608.
2. HAŠKOVCOVÁ, H.: Manuál sociálnej gerontologie. Brno: Edičná rada Praktické příručky pro sestry, 2002. ISBN 80-7013-363-5.
3. HEGYI, L.: Klinické a sociálne aspekty ošetrovania starších ľudí. Trnava: Slovac Academic Press, 2001,127s. ISBN 80-88908-80-9.
4. HROZENSKÁ, M. a kol.: Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoretisko-praktické východiská. Martin: Osveta, 2008, 180s. ISBN 978-80-8063-282-3.
5. JÁN PAVOL II.: Evangelium vitae. Trnava: SSV, 1995, 195s. ISBN 80-7162-097-1.
6. KALVACH Z. a kol: Geriatrie a gerontologie. Praha: Grada Publishing, 2004, 864s. ISBN 80-247-0548-6.
7. Katechizmus Katolíckej Cirkvi, 357. Trnava: SSV, 1999, s. 96. ISBN 80-7162-259-1.
8. LETZ, J.: Filozofická antropológia. Príspevok ku kreačno-evolučnému porozumeniu človeka. Bratislava: Charis, EFS, 1994, 152 s. ISBN 80-88743-07-9.
9. LETZ, J.: Vyzbrojení kresťanským personalizmom. In: Katolícke noviny 14/ 2004.
10. MATOUŠEK,O.: Slovník sociální práce. Praha: Portál, 2008, 287s.ISBN 978-80-7367-368-0.
11. ONDOK, J. P.: Bioetika, biotechnológie a biomedicína.Praha: Triton, 2005,214s. ISBN 80-7254-486-1.
12. PICHAUD, C., THAREAUOVÁ, I.: Soužití se staršími lidmi. Praha: Portál, 1998, 156s. ISBN 80-7178-184-3.
13. PŘÍHODOVÁ, A.: Autonomie seniorů pohledem sociálních pracovníků. In.: Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování. Zborník príspevkov. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2004, s. 78-92. ISBN 80-7326-026-3.
14. SLIPKPO, T.:Dilemy súčasnej bioetiky. Bratislava: Cirkev a spoločnosť, 1998, s. 341-343. ISBN 80-7141-185-X.
15. STRIEŽENEC, Š.: Slovník sociálneho pracovníka. Trnava: AD, 1999, 255 s. ISBN 80-967589-0-X.
16. SÝKOROVÁ, D.: Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2004, s.93-122. ISBN 80-7326-026-3.

Kontakt:

PhDr. Iveta Franzenová
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
Pedagogická fakulta KU v Ružomberku
Nábrežie Jána Pavla II., 15, 058 01 Poprad
iveta.franzenova@gmail.com

Starnutie populácie ako činiteľ chudoby a sociálneho vylúčenia

Katarína Gežová

Resume:

Social changes affecting the position of all generations, there are fundamental changes in welfare. In many cases these changes have a negative impact on law and aging population, there is a reduction in their standard of living in many cases, to exclusion.

Key words: Population aging, senior, poverty, social exclusion.

Európska populácia starne. Početné zastúpenie starších ľudí v populácii patrí k najvýznamnejším demografickým charakteristikám súčasnej spoločnosti a začína sa prejavovať svojimi dôsledkami i v našich podmienkach. Pokles počtu detí a rast počtu starších ľudí je pre ľudstvo nový fenomém, ktorý je spojený s celým radom závažných sociálnych, psychologických a ekonomických následkov, ktoré významne ovplyvňujú život jednotlivcov ako i celej spoločnosti (Balogová, 2005, s. 7). Starnutie populácie je výsledkom hospodárskeho, sociálneho ako i lekárskeho pokroku ktorý umožňuje obyvateľom žiť dlhšie ale i výsledkom dôležitých demografických procesov, medzi ktoré zaraďujeme predovšetkým pôrodnosť, úmrtnosť, potratovosť, sobášnosť, rozvodovosť ako aj migráciu. Od začiatku 90. rokov sú v našej krajine výrazné zmeny v demografickom vývoji, ktoré sú odrazom aktuálnej spoločensko – ekonomickej situácie a môžeme ho označiť ako prechod na nový model reprodukčného správania sa obyvateľstva. Mimoriadne zjavný je proces zmien za posledných dvadsať rokov. K zmene demografického vývoja došlo v období ekonomickej, sociálnej a politickej transformácie spoločnosti. Ako uvádza L. Kamarášová (2010, s. 117) celý priebeh transformácie sa ukázal ako komplikovaný a v jej dôsledku musí súčasná rodina riešiť mnoho problémov, ktoré z uvedených zmien vyplývajú.

Ústup od štátneho paternalizmu, s väčším dôrazom na autonómnosť rodiny, obmedzovanie dávok a podporných mechanizmov pre rodiny s deťmi, majú za súčasného rastu životných nákladov dosah na populačnú klímu ako aj na reprodukčné správanie sa obyvateľov. Proces starnutia obyvateľstva je dôsledkom súčasného populačného vývoja, je nezvratný, nemožno ho zastaviť ani zmierniť.

Partneri odchodom detí majú viac času na uspokojovanie vlastných záujmov, prehlbuje sa citová väzba na partnera, spoločne strávia voľný čas, a doteraz nerealizované činnosti. Pravda, je aj to kedy sa odchodom detí môžu prehĺbiť predchádzajúce konflikty, čo ovplyvňuje aj odchod do dôchodku, neschopnosť zamestnať sa, klimakterické problémy u žien a pod. Proces starnutia sa môže rôznym spôsobom prejaviť na vzťahoch (Višňovský, 2007, s. 14).

Obyvateľstvo Slovenskej republiky na prelome 19. a 20. storočia dosiahlo parametre „zrelej“ populácie, pretože podiel obyvateľov nad 65 rokov predstavoval v roku 1900 u nás 4,7 percent, v roku 1950 – 6,7 percent, nárast v roku 1970 na 9,2 percent znamenal presun Slovenska do tretej skupiny – „stará“. Najviac však v roku 1998, kedy bol podiel obyvateľov nad 65 rokov až 11,24 percent z celkového počtu obyvateľov. Výrazne nízky prírastok narodením bol v období po roku 1990. Populácia Slovenska sa mení na západoeurópsky typ, ktorý je charakteristický nízkou pôrodnosťou a nízkou úmrtnosťou so všetkými dôsledkami na celkové starnutie obyvateľstva. Spoločnosť musí počítať so všetkými dôsledkami tohto vývoja a už v súčasnosti reagovať a pripraviť sa na ich riešenie (R. Čornaničová, 1998).

Podľa odporúčaní OSN sa za demograficky staré považujú tie populácie, ktoré majú viac než 7 percent obyvateľstva nad 65 rokov. Túto hranicu dosiahli už všetky európske krajiny (Hotár, Paška, Perhács et al., 2000). Ani Slovenská republika nie je výnimkou. Ako sme už uviedli, na Slovensku je starnutie obyvateľstva predovšetkým dôsledkom znižovania pôrodnosti, ako aj dôsledkom predlžovania ľudského života. Starnutie ovplyvňuje ekonomiku krajiny a vyžaduje si zásadné zmeny v sociálnom a zdravotnom systéme, ako aj v dôchodkovom zabezpečení obyvateľstva (Bleha, 2009).

Starnutie a starobu je potrebné ponímať ako významnú etapu ontogenetického vývinu jednotlivca je prirodzenou súčasťou nášho života a neprebieha u všetkých ľudí rovnako. Na starnutie pôsobia vonkajšie ako aj vnútorné faktory, dochádza k somatickým a psychickým zmenám, ktoré majú dopad nielen na jednotlivca ale aj spoločnosť. Na túto etapu života je potrebné sa pripravovať počas celého života, pretože je to proces, ktorý nie je možné zastaviť alebo sa mu vyhnúť. Starnutie populácie rozlišujeme na:

Starnutie zdola – starnutie populácie v dôsledku znižovania pôrodnosti (klesá relatívne zastúpenie detskej zložky populácie),

Starnutie zhora – starnutie populácie v dôsledku predlžovania ľudského života (rastie relatívne zastúpenie staršej zložky populácie).

Dôležité je rozlišovať absolútne a relatívne starnutie:

Absolútne starnutie – narastanie početnosti obyvateľstva staršieho veku v populácii, a to v dôsledku znižovania úmrtnosti a predlžovania strednej dĺžky života.

Relatívne starnutie – znamená zvyšovanie podielu obyvateľstva starších vekových skupín ako dôsledok narastania ich početnosti, znižovania počtu obyvateľov predreprodukčného, eventuálne reprodukčného veku.

Ďalším rozlíšením sú dve technické dimenzie príbuzné ako vyššie spomenuté: štruktúrne a numerické starnutie.

Štruktúrne starnutie – je najmä výsledkom poklesu fertility. Pokles detskej úmrtnosti a zvyšovanie strednej dĺžky života má za následok, že sa zvyšuje počet i podiel starého obyvateľstva.

Numerické starnutie – na druhej strane je prvotne spôsobené poklesom úmrtnosti. Ak detská úmrtnosť klesá, spôsobuje to zrýchlenie populačného rastu. V priebehu niekoľkých dekád sa tieto deti stávajú schopné reprodukcie a to má za následok ďalšie zrýchlenie populačného rastu. Obe spôsobujú prvotné omladenie vekovej štruktúry. Ak sa stredná dĺžka života zvyšuje medzi dospelými ľuďmi, tí ktorí prežili detstvo majú vyššiu pravdepodobnosť dosiahnuť starý a veľmi starý vek. Vysoká fertilita počas rokov baby boomu sa zakrátko stane prispievateľom numerického starnutia, pričom toto nemusí byť príčina. Populácia nebude zaznamenávať signifikantné zvyšovanie počtu starých ľudí, ak úmrtnosť je vysoká a dokonca fertilita je veľmi vysoká (M. Káčerová – B. Bleha, 2007).

Môžeme konštatovať, že hlavnými príčinami ktoré spôsobujú starnutie populácie patria predovšetkým znižovanie pôrodnosti, predlžovanie ľudského života, znižovanie počtu obyvateľov reprodukčného veku a znižovanie úmrtnosti.

Vzostup starnutia populácie môžeme sledovať aj v nasledujúcej tabuľke.

T1 Prognóza počtu ľudí nad 65 rokov v SR

Rok	Muži	Ženy	spolu
2005	242 317	402 957	645 274
2006	245 396	408 727	654 123
2007	248 322	414 444	662 766
2008	251 348	419 598	670 946
2009	255 506	426 477	681 983
2010	258 700	431 748	690 448
2015	303 358	485 943	789 301
2020	370 350	565 243	935 593
2025	427 864	634 564	1 062 428
2030	467 662	686 117	1 153779
2035	487 748	713 422	1 201 476
2040	527 954	757 977	1 285 370
2045	580 062	810 956	1 391 018
2050	618 152	848 771	1 466 923

Zdroj: Infostat (Obroda.sk) 3. mája 2011

Staroba je prirodzené posledné obdobie ľudského života, ktoré je charakteristické postupnými negatívnymi zmenami v organizme. Starnutie zasahuje biologickú, psychickú aj sociálnu oblasť človeka. Môžeme povedať, že všetky tri oblasti sa navzájom ovplyvňujú. Vznikajú tu aj rôzne riziká. Jedná sa predovšetkým:

telesné - nehybnosť, ochorenie s ohrozením straty života,

sociálne – strata sebestačnosti alebo hrozba vzniku spoločenskej odkázanosti, strata partnera/ky, osamelosť alebo život v sociálnej izolácii, nízky ekonomický príjem, odkázanosť na inštitucionálnu starostlivosť, zmena sociálneho prostredia, zmena doterajšieho životného štýlu, zmena dot*eraz platných hodnôt,*

psychické – stavy zmätenosti, duševná choroba, pasívny postoj k životu, submisívny typ osobnosti (Hegyi, In Balogová, 2005).

Je potrebné poznať a znižovať tieto riziká a tým pripravovať seniora, ale aj spoločnosť na dôsledky, ktoré so sebou staroba a starnutie prináša. Najčastejšie ide o ekonomické, sociálno-zdravotné a psycho-sociálne dôsledky. Ekonomické dôsledky predstavujú nutnosť tvorby neustále vyššieho národného dôchodku ekonomicky aktívnymi osobami, pretože je neustále potrebné zvyšovať prostriedky na zaistenie potrieb seniorov (dôchodky). Sociálno-zdravotné dôsledky sú dané vyššou chorobnosťou a zvýšenou potrebou sociálnej aj zdravotnej starostlivosti. Psycho-sociálne dôsledky sa dotýkajú úlohy a postavenia starších ľudí v rodine i v spoločnosti, zabezpečovania ich práv a potrieb, riešenie špecifických osobných problémov (Balogová, 2005).

Starnutie populácie, resp. rast priemerného veku obyvateľstva, znižovanie podielu detí a zvyšovanie podielu dôchodcov v populácii prinášajú mnoho negatívnych dôsledkov na ktoré naša spoločnosť nie je dostatočne pripravená.

Zlomovým bodom sa stáva čas odchodu do starobného dôchodku a s tým súvisiaca náhla zmena ekonomického zabezpečenia. Výška starobného dôchodku v mnohých prípadoch nezodpovedá bežným životným potrebám a reálnym trhovým cenám. V súčasných legislatívnych podmienkach je podľa Sociálnej poisťovne k 28. Februáru 2011 výška priemerného starobného dôchodku 359,29 eur (http://www.socpoist.sk/priemerna-vyska-vyplacanych-dochodkov-v-mesiacoch-/1600s, stav k 8.3.2011).

T2 Priemerná relatívna výška dôchodku (Zdroj: Sociálna poisťovňa, Štatistický úrad)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Priemerný starobný dôchodok v eur (Sk)	234 (7 043)	256 (7 713)	273 (8 226)	295 (8 885)	313 (9 431)	337
Priemerná mzda v eur (Sk)	525 (15 825)	573 (17 274)	623 (18 761)	669 (20 146)	723 (21 782)	744
Pomer priemerného dôchodku k priemernej mzde v %	44,5	44,6	43,8	44,1	43,3	45,3
Pomer s vianočným príspevkom* v %	44,5	44,7	44,6	44,8	44,0	45,9

*prepočítané spolu s priemerným vianočným príspevkom 1750 Sk (58,08 eur)

V mnohých prípadoch naši seniori – poberatelia starobného dôchodku sa dostávajú na hranicu chudoby! Čo má ďalekosiahle negatívne následky na kvalitu ich života. Chudobu môžeme chápať ako „jav vyskytujúci sa v ľudskej spoločnosti, pre ktorý je charakteristický nedostatok prostriedkov nevyhnutých k životu. Často sa k tomuto pojmu synonymicky pripája pojem bieda“ (Határ, Szíjjártóová, Hupková, 2007, s. 81). Práve táto skupina občanov patrí medzi rizikové z hľadiska ohrozenia chudobou a sociálne zabezpečenie seniorov sa stáva spoločenským problémom. Chudoba v konečnom dôsledku spôsobuje deficit slobody, človek je obmedzovaný vo všetkých oblastiach, nemôže viesť plnohodnotný život a v konečnom dôsledku dochádza k riziku sociálneho vylúčenia.

Ľudia na dôchodku potrebujú žiť medzi ľuďmi, podieľať sa na spoločenskom dianí, pretože človek je tvor spoločenský a neúčasť resp. vylúčenie zo spoločnosti je neprirodzený jav s negatívnymi dôsledkami na celú osobnosť človeka. Je dôležité, aby boli dostatočne uspokojované potreby seniorov. A to predovšetkým:

potreba stimulácie – ak chýba dostatočný prísun zmysluplných podnetov, hlavne keď nemá inú, prijateľnú činnosť,

potreba orientácie a učenia – je potrebné hľadať nový životný štýl a učiť sa novým adaptačným stratégiám,

potreba aktivity – nájsť také činnosti, ktoré by mohol starší človek vykonávať a ktoré by mu umožňovali cítiť sa užitočný,

potreba citovej istoty a bezpečia – pretože každý človek potrebuje niekam patriť a byť akceptovaný,

potreba sabarealizácie – senior hľadá nové spôsoby sebarealizácie a sebapotvrdenia, čo si často vyžaduje aj zmenu postojov a hodnotovej orientácie,

potreba otvorenej budúcnosti – potreba vyrovnať sa so skutočnosťou, že nebudú vykonávať profesijnú rolu a nájsť si iný zmysel života (Vágnerová, 2000).

Chudoba a sociálne vylúčenie nie sú statické a menia sa v čase. Sú závislé od množstva faktorov, preto ich identifikácia a hľadanie efektívnych riešení, ako pomôcť konkrétnym jednotlivcom či skupinám, aby sa vymanili z chudoby a opätovne začlenili do hlavného prúdu spoločnosti, je permanentný a veľmi komplexný proces. Vyžaduje si úzku prepojenosť rôznych politík a spoluprácu mnohých aktérov na národnej, miestnej a dokonca medzinárodnej úrovni. Riešenie na národnej úrovni predstavuje najmä prijatie a dôsledné

uplatňovanie legislatívy, ktorá by umožňovala riešiť situáciu ľudí ohrozených chudobou a chudobe predchádzať (Halajová, 2010, s. 41).

V Zákone č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci je ponúknutá seniorom paleta soc. služieb, ktorými je možné riešiť ich sociálnu situáciu. Pre samotného seniora je dôležité aby:

- bol zrozumiteľne informovaný o možnostiach riešenia jeho situácie a o jeho právach,
- mal možnosť sám si zvoliť formu pomoci,
- boli jednoznačným spôsobom dohodnuté konkrétne podmienky poskytovania zvolenej formy pomoci,

Hmotnú a sociálnu núdzu seniora je možné riešiť:

- Sociálnym poradenstvom
- Sociálnoprávnou ochranou
- Sociálnymi službami
- Dávkami a príspevkami v hmotnej núdzi
- Sociálnymi službami a príspevkami na kompenzáciu

Dôchodkové zabezpečenie je jednou z najdôležitejších oblastí sociálneho zabezpečenia. V jeho rámci sú občanom poskytované dávky nahrádzajúce stratu príjmu zo zárobkovej činnosti, ku ktorej došlo z dôvodu vzniku takých sociálnych udalostí, akými sú najmä staroba, nespôsobilosť na prácu a strata živiteľa (Rievajová, a kol. 2006).

Podľa D. Gerberyho (2007, s. 109) je snaha o odstraňovanie a zmierňovanie chudoby stabilnou súčasťou sociálnej politiky. Redukcia a predchádzanie chudobe sú spoločným najnižším menovateľom existujúcich foriem sociálneho štátu bez ohľadu na ich ideologickú a inštitucionálnu vybavenosť. Sociálna politika v oblasti znižovania chudoby tradične spočíva na dvoch veľkých pilieroch, ktorými sú finančné dávky a sociálne služby. Tie dopĺňajú rôzne opatrenia v oblasti vzdelávacieho systému a trhu práce, zamerané tak na riešenie aktuálnych problémov, ako aj na preventívne pôsobenie a na odstraňovanie podmienok utvárajúcich riziká ohrozenia chudobou v neskoršom veku.

Ekonomické dôsledky populačného starnutia sa objavujú najmä v ekonomickej a politickej sfére. Ponúka sa viacero riešení tohto problému: napr. zvýšenie veku odchodu do dôchodku, zvýšenie daní, zníženie dôchodkov a iných sociálnych dávok vyplácaných štátom, zvýšenie produktivity ekonomiky, pričom ani jedno z nich nie je jednoduchým riešením. Všetky tieto riešenia majú navyše aj politickú stránku – keďže sú to riešenia v prospech jednej časti spoločnosti a zároveň na úkor inej časti obyvateľov. Politici, ktorí budú chcieť niektoré z nich presadiť a zaviesť do praxe, budú stáť pred ťažkou úlohou získať pre zvolené riešenie podporu väčšiny obyvateľstva a zároveň pred úlohou zabezpečiť sociálny mier. Sociálny mier medzi tými, ktorí pracujú, a tými, ktorí nepracujú. Mnohí odborníci sa obávajú, že táto skutočnosť bude postupne čoraz viac ovplyvňovať vzťahy jednotlivých generácií (Balogová, 2009).

Môžeme konštatovať, že dnešné postavenie seniorov v spoločnosti nás vedie k hlbokému zamysleniu sa. Ich sociálny status je nízky. Prevláda izolovanosť a bezmocnosť. Preto ideálnym riešením je integrácia seniorov do spoločnosti prostredníctvom dobrých sociálnych vzťahov, interakcií medzi jednotlivými generáciami a prejavovaním dostatočnej miery úcty a tolerancie.

Podľa I. Emmerovej (2008, s. 67) Súčasný stav našej spoločnosti je poznamenaný rozšírením negatívnych javov, na ktoré musí spoločnosť promptne zareagovať preventívnymi opatreniami. V Slovenskej republike sme zaznamenali stúpajúcu tendenciu kriminality a delikvencie, užívania drog a drogových závislostí, prostitúcie a iných sociálnopatologických javov. Aktuálnou sa stáva požiadavka profesionalizácie procesov prevencie, na čo poukazujú viaceré slovenské i európske dokumenty.

K tomuto sa vyjadruje Kalvach (In Kalvach, Zadák, Jirák et al., 2004) a hovorí o tzv. geriatricom ageizme ako o súbore predsudkov a stereotypov, ktoré vyjadrujú presvedčenie

o nízkej hodnote seniorov, o ich nadbytočnosti, nepotrebnosti, postproduktívnosti, ekonomickej záťaži pre spoločnosť, o ich neschopnosti učiť sa a adaptovať na nové skutočnosti. Tieto predsudky sú neopodstatnené a pre seniorov urážlivé.

Na veľké šťastie sa problematike starnutiu populácie a predchádzaniu ageizmu venuje veľká pozornosť nielen na národnej, ale aj na medzinárodnej úrovni.

V rámci Slovenskej republiky je spracovaný Národný program ochrany starších ľudí, ktorý predstavuje prezentáciu vládnej politiky vo vzťahu k seniorom. Je jednou z aktivít Slovenskej republiky v súvislosti s vyhlásením Svetového roka starších ľudí. Ten bol vyhlásený Organizáciou spojených národov (ďalej OSN) v roku 1999. OSN v ňom vyzvala všetky členské štáty, aby vyvinuli primeranú stratégiu na národnej, regionálnej a miestnej úrovni v záujme uspokojenia zvyšujúcej sa potreby starostlivosti a podpory starších ľudí.

Cieľom Národného programu je v koncentrovanej podobe v rámci sociálnej politiky uplatňovanej vo vzťahu k starším občanom prezentovať požiadavku dosiahnutia ich vlastnej sebestačnosti, sociálnej participácie a integrácie spolu s formulovaním realizačných prostriedkov na dosiahnutie tohto cieľa v pôsobnosti zainteresovaných rezortov.

V rámci vládnej politiky vo vzťahu k starším občanom ide o prezentáciu podpory princípov OSN pre starších ľudí, ktoré sú obsiahnuté aj v Rozhodnutí komisie EÚ č. 91/544 a 93/417. Ide o nasledujúce princípy:

princíp nezávislosti – ustanovuje, že starší občania potrebujú prístup k možnosti pracovať alebo mať príjem, k možnosti ovplyvňovať tempo svojho vylúčenia zo zamestnania, potrebujú prístup k službám a k pomoci, prístup k vzdelaniu a k doškoľovaniu, k bezpečnému životnému prostrediu a možnosti bývať v prirodzenom domácom prostredí čo najdlhšie,

princíp zúčastnenosti – zahŕňa možnosť uplatnenia vedomostí, schopností, spolurozhodovania, sociálnych iniciatív, možnosť zakladania hnutí alebo združení starších občanov,

princíp starostlivosti – zahŕňa pomoc rodiny a pomoc spoločnosti, prístup k zdravotným, sociálnym ako aj právnickým službám a k inštitucionálnej starostlivosti,

princíp sebarealizácie – požaduje, aby starší ľudia mali príležitosť pre rozvoj svojho potenciálu, aby mali prístup k vzdelávacím, kultúrnym, duchovným a rekreačným možnostiam v spoločnosti,

princíp dôstojnosti – zahŕňa potrebu zabránenia vykorisťovaniu, fyzickému a duševnému zneužívaniu, potrebu slušného zaobchádzania a nehodnotenia podľa ekonomického prínosu (http://www.slovensky-senior.com/narodny-program-ochrany-starsich-ludi.php.

Starnutie populácie možno považovať za neodvrátiteľný vývojový trend a spoločnosť musí počítať so všestrannými dôsledkami tohto vývoja. Seniori by sa mali stať predmetom intenzívnejšieho záujmu spoločnosti. Dôležité je nielen ekonomické zabezpečenie, ale i hľadanie viacvrstvovej spoločenskej podpory ich sebarealizácie, skvalitňovanie života, kde edukácia seniorov má nezastupiteľné poslanie (Čornaničová, 1998).

Tým, že človek v rámci voľného času vstupuje do nových sociálnych sektorov, stáva sa členom nových sociálnych skupín, nadväzuje nové sociálne vzťahy, učí sa plniť úlohy vyplývajúce z nových rol, čím sa proces jeho sociálneho učenia a v konečnom dôsledku aj jeho socializácie spestruje, prehlbuje a skvalitňuje. Cenná je tá skutočnosť, že sa tak deje najčastejšie v prirodzených životných situáciách a s podporou jeho vlastnej aktivity (Krystoň, 2007, s. 187).

Najlepšou prevenciou predčasného starnutia a sociálneho vylúčenia je aktivita aj prostredníctvom edukácie, ktorá zvyšuje kvalitu života, prináša pocit spokojnosti, užitočnosti, sebestačnosti, aktívnu účasť na spoločenskom dianí čo v konečnom dôsledku predchádza sociálnemu vylúčeniu a izolácii.

„Príspevok je výstupom riešenia výskumnej úlohy VEGA MŠ SR č. 1/0694/10 Teoreticko – metodologické aspekty skúmania súčasného stavu a perspektív záujmového vzdelávania dospelých v systéme neformálnej edukácie“.

Literatúra:

1. BALOGOVÁ, B. 2005. Seniori. Prešov: Akcent Print, 2005. 158 s. ISBN 80-969274-9-3
2. BALOGOVÁ, B. 2009. Seniori. Prešov: Akcent print, 2009. 158 s. ISBN 978-80-89295-18-0
3. BLEHA, B (ed.). 2009. Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí. Kontinuita či nová éra? Bratislava: Geo-grafika, 2009. 336 s. ISBN 978-80-89317-11-0
4. ČORNANIČOVÁ, R. 1998. Edukácia seniorov. Bratislava: FF UK, 1998. 153 s. ISBN 80-223-1206-1
5. EMMEROVÁ, I. 2008. Domáce násilie páchané na ženách a možnosti sociálnych pedagógov a ďalších pomáhajúcich profesií pri jeho riešení a prevencii. In Zborník vedeckovýskumných prác katedry pedagogiky (4). Banská Bystrica: 2008. s. 267. ISBN 978-80-8083-678-8
6. FARKAŠOVÁ, M. 2011. Starnutie populácie ako sociálno-andragogický problém. Banská Bystrica: DP. s. 91. Konzultantka: GEŽOVÁ, K.
7. GERBERY, D. et al. 2007. Kniha o chudobe. Bratislava: Priatelia Zeme – CEPA, 146 s. ISBN 978-80-968918-9-4
8. HATÁR, C., SZÍJJÁRTÓOVÁ, K., HUPKOVÁ, M., 2007. Základy sociálnej pedagogiky pre pomáhajúce profesie. Nitra: 280. ISBN 978-80-8094-174-1
9. HALAJOVÁ, E. Miesto prevencie pri riešení negatívnych javov spojených s chudobou a sociálnym vylúčením. s. 41, In LUKÁČ, M., FRK, B., et al. Chudoba a sociálne vylúčenie ako problém súčasnosti. Výzvy a trendy. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Prešov. 2010. s. 71, ISBN 978-80-969073-1-1
10. HEGYI, L. 1993. Zlyhanie adaptácie vo vyššom veku. Bratislava: Asklepios, 1993. 103 s.
11. ISBN 80-7167-004-9
12. HOTÁR, V. S., PAŠKA, P., PERHÁCS, J. et al. 2000. Výchova a vzdelávanie dospelých. Andragogika. Terminologický a výkladový slovník. Bratislava: SPN, 2000. 547 s. ISBN 80-08-02814-9
13. KAMARÁŠOVÁ, L. Úloha sociálneho pedagóga pri riešení dopadu krízy súčasnej spoločnosti na rodinu. In Problémy súčasnej rodiny a náhradná starostlivosť II. Zborník z medzinárodnej konferencie, konanej 10. 11. Júna 2010 v Banskej Bystrici. s. 252. ISBN 978-80-557-0103-5
14. KÁČEROVÁ, M. – BLEHA, B. 2007. Teoretické východiská populačného starnutia a retrospektívny pohľad na starnutie Európy. In Slovenská štatistika a demografia, roč. 17, 2007, č. 3. ISSN 1210-1095
15. KALVACH, Z., ZADÁK, Z., JIRÁK, R. et al. 2004. Geriatrie a gerontologie. Praha Grada Publishing, 2004. 864 s. ISBN 80-247-0548-6
16. KRYSTOŇ, M. Rodina a voľný čas. In VIŠŇOVSKÝ, Ľ. a kol. Základy rodinnej výchovy. Banská Bystrica: 2007. s. 198. ISBN 978-80-8083-443-2
17. VÁGNEROVÁ, M. 2000. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0

18. VIŠŇOVSKÝ, Ľ. a kol. Základy rodinnej výchovy. Banská Bystrica: 2007. s. 198. ISBN 978-80-8083-443-2
19. ZIMOVÁ, J. 2011. Starnutie populácie ako sociálno-andragogický problém. Banská Bystrica: DP. s. 82. Konzultantka: GEŽOVÁ, K.

Kontakt:

PhDr. Katarína Gežová, PhD.
Katedra andragogiky
Pedagogická fakulta, UMB
Ružová 13
Banská Bystrica 974 11
kgezova@pdf.umb.sk

Masmédiá v službách kultúrnej revolúcie a problematika menšín

Peter Grečo

Resume:

Mass Media in the Service of Cultural Revolution and Problems of Minorities

In this study I critically examine the phenomenon of the Cultural Revolution, through which the movement of left-wing intellectuals after the failure of traditional Marxist ideas in the Western society seeks to destroy fundamental values of civilization. Ideas of leftist avant-garde could not be enforced with the use power and ubiquity of mass media. This is manifested primarily in two specific forms of mass media activity: political correctness and social construction of reality. In the Slovak realia we can see this phenomenon in an effort to exculpate and derogate mostly illegal behavior of a large and socially inadaptable minority. From the other side under ideological and bureaucratic pressure from the European Union and various organizations of the third sector is the majority society constructed in defensive status. By this means, conditions for clash of civilization in the countries the Carpathian region are gradually formed.

I. Kultúrna revolúcia – revízia politickej revolúcie a zmena vedomia ľudí

Všetky sociálne revolúcie, ktoré sa prehnali Európou, spája jeden menovateľ: ambície človekostredného, teda človekobožského princípu, ktoré sa napokon obrátili proti človeku a jeho dôstojnosti. Buržoázna francúzska (1789) a boľševická októbrová revolúcia (1917) bezohľadne zaexperimentovali s rovnosťou, s princípom zameraným proti hierarchickému poriadku kozmu, s princípom privádzajúcom bytie k chaosu, s princípom ničiacim tvorivosť a organický rast človeka a akejkoľvek sociálnej jednotky. Obidve revolúcie mali zámer vymiesť od základov všetko, čo doteraz priniesla civilizácia spojená s kresťanstvom, teda nielen podstatu politickej moci a autority, vytvorenie politických systémov, ale aj antropologické a kulturologické otázky, ktoré v mnohom nemožno študovať osve a izolovane od politikuma.

Ruský filozof Nikolaj Berďajev vo svojom pojedaní o sociálnopolitických a duchovných dôsledkoch revolúcie – o ťažkej otázke sociálnej filozofie – neostáva uzavretý iba vo svete diskurzu a analýz, ale túto otázku anticipuje s prezieravosťou proroka pre naše dni. „Domnievam sa, že sa neuskutočnila len revolúcia v Rusku, ale prebieha aj svetová revolúcia.“[1] Táto globálna revolúcia, ktorú vníma ako krízu civilizácie, dáva do priameho súvisu so zrútením antického sveta a civilizácie Ríma. Vyše desať rokov pred začatím apokalypsy druhej svetovej vojny, ďalej pred nástupom svetového komunizmu, ktorý vystriedala kultúra smrti s rozkladom individuality a society, napísal: „Želať si návrat k tomu usporiadaniu sveta, ktoré tu bolo do katastrofy (prvej) svetovej vojny – znamená úplné neuvedomenie si toho, čo sa deje, že nemáme dejinnú perspektívu. Vyčerpala sa celá jedna dejinná epocha. Všetky základy života sú otrasené, obnažila sa lož a hniloba tých základov, na ktorých spočívala civilizácia 19. a 20. storočia. A tieto základy, ktoré zo svojej hniloby zrodili strašné vojny i revolúcie, chcú reštaurovať, bažiac po tomto skazenom a zlom živote.“[2] Berďajevovu diagnózu permanentnej revolúcie zdieľa aj Dmitrij Merežkovskij, ktorý konečnú revolúciu vníma nie ako národný, ale ako medzinárodný zjav, čo tušil už Bakunin: „Ruská

1 „Я думаю, что не толъко произошла революция в России, но происходит и мировая революция.“ БЕРДЯЕВ, Н. А.: Новое средневековье. In: Смысл истории. Новое средневековье. Москва: Издательсто «Канон+», 2002, s. 276.

2 Tamže. Filozof tu na diagnostikovanie epochy používa pojem „progresívna paralýza“, z ktorej ide hrôza.

revolúcia je svetová revolúcia. Keď vy Európania toto pochopíte, budete sa ponáhľať oheň zahasiť. Ale pozor, namiesto toho, aby ste nás vy uhasili, my vás zapálime."[3]

Kto sú títo reštaurátori starých poriadkov skazenej civilizácie v novom prestrojení? Odpoveď s plnou jasnosťou prichádza až po skúsenosti Osvienčimu a Gulagov. Zodpovednosť za neúspechy celej civilizácie, za holokaust, vojny, za ekologickú pohromu, za totalitu, za nenávisť, za vykorisťovanie je obviňované kresťanstvo, jeho idey, jeho viera, či hierarchické usporiadanie jeho štruktúr. Novoveké bezbožníctvo, reprezentované Nietzscheho ideou nadčloveka, ktorá sa pohodlne aplikovala v človekobožských systémoch politiky, hospodárstva, najnovšie prichádza s ďalšou blasfémiou.

Kto za tým stojí, že sa formulovala taká globálna protikresťanská mienka? Patrick Buchanan precízne analyzuje, že za tým stojí hnutie neomarxizmu. Po tom, čo sa revolučné idey Lenina modifikované Stalinom stali škandalóznymi, prichádza štvorica neomarxistov: G. Gramsci, H. Marcus, G. Lukács a T. Adorno so staronovým programom marxizmu: „Netreba robiť sociálne revolúcie, ale treba zmeniť vedomie ľudí, je potrebné urobiť kultúrnu revolúciu – zasiahnuť kultúru v jej (kresťanskom) jadre, ktorá ešte viditeľne a formálne pretrváva. Tak sa dosiahne náš starý revolučný cieľ" – „rozboriť sveta starý základ", ako spieva Internacionála, hlása Talian Gramsci.[4] Herbert Marcus v knihe Mäsožravá spoločnosť napísal: „Možno oprávnene hovoriť o kultúrnej revolúcii, pretože proces sa zameriava na celý kultúrny establishment. Existuje jedna vec, ktorú môžeme povedať s absolútnou istotou. Tradičná revolučná idea a tradičné stratégie skončili. Tieto idey vyšli z módy, to čo musíme prevádzať, je istý druh prestupujúcej šíriacej sa dezintegrácie systému."[5] Podobne demaskuje deštrukčné poslanie ideí ľavicových intelektuálov a kultúrnej avantgardy hlavne okolo Marcusa a jeho nespočetných učeníkov aj Mikuláš Lobkowicz, čo sa prejavilo vo vlne študentských nepokojov roku 1968 a prívalovo valiacej sa vlny v súčasnosti.[6]

Kozmológia permanentnej revolúcie je založená na dvoch základných axiómach:

1. Vo svete, v ktorom je ohlásená smrť Boha, neexistujú žiadne absolútne hodnoty, žiadne normy pre krásu a škaredosť, dobro a zlo;

2. Vo svete bez Boha má politická a intelektuálna ľavica mravnú nadradenosť, zastávajúc rolu posledného arbitra ľudských činností.[7]

O týchto princípoch esejisticky uvažuje Albert Camus: „Nihilisti dnes sedia na tróne. Revolúcia podriadená nihilizmu sa totiž obrátila proti vlastným koreňom vzbury. No nihilizmus, ak nie je, usiluje sa o to, aby bol, a to stačí, aby sa zo sveta stala spúšť. Toto besnenie vtlačilo našim časom ohavnú črtu."[8]

Kozmológia permanentnej revolúcie súvisí aj s antropologickými otázkami, ktoré nastoľuje každá sociálna revolúcia. Ide o požiadavku na vytvorenie „nového človeka", ktorá je neporovnateľne väčšia než vytvorenie novej spoločnosti. Kým nový spoločenský poriadok po revolúcii je ako-tak vytvorený, nový človek sa neobjavuje. Likviduje sa „starý Adam" a prichádza v prestrojení znovu „starý Adam," teda nebolo porazené staré otroctvo, menia sa iba jeho formy. Aj keď sa vonkajškovo vytvorí nové usporiadanie spoločnosti, nový človek

3 Porov. JOHANIDES, J.: Dostojevskij a jeho dvojník. In: Doslov v diele DOSTOJEVSKIJ, F. M.: Dvojník. Bratislava: Hevi, 1994, s. 178.

4 Porov. BUCHANAN, P. J.: Smrt západu. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 250; 137. Tento typ marxizmu je preto nazývaný ako „kultúrny marxizmus".

5 Porov. Tamže, s. 126.

6 Porov. LOBKOWICZ, M.: Duše Evropy. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 123 – 133.

7 BUCHANAN, P. J.: Smrt západu, s. 137.

8 CAMUS, A.: Vzbúrený človek. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2004, s. 230 – 231, a i.

neprichádza. V tom je jej tragédia, osudový neúspech.[9] Pred tým než začneme výpočet znakov kultúrnou revolúciou zmeneného vedomia a správania, nemôžeme obísť paralely s antropologickými otázkami revolúcie. Revolúcia sa síce neúspešne pokúsila o zrod nového človeka, no napriek tomu Berďajev popisuje, že v ruskej revolúcii zvíťazil akýsi nový antropologický typ, celkom odlišný od starého revolucionára. Obraz silného arogantného mladíka rútiaceho sa živelne autom ulicami, svojvoľne uplatňujúceho právo nad blížnym[10] je analógiou so súčasnou etickou svojvôľou, relativizmom, kultom selfizmu, či rightizmom – absolutizáciou a jednostranným ponímaním svojich práv. Zlo, chyby a neprávosti – tak ako za revolúcií sa hľadajú zásadne v druhom, v inom človeku a nie v sebe! Prameň zla je mimo mňa, ja sám som nádobou dobra. Vychádzajúc z reality hriechu tvrdí, že na tomto základe, keď seba vidíme ako stelesnené dobro, rodí sa zloba a nenávistný fanatizmus.[11] Neprekvapí nás preto aj trend vo výchove, v trestnoprávnej praxi, v justícii a advokácii, že osoba obvinená z trestného činu v postmodernej liberálnej spoločnosti hľadá svoje exkulpovanie poukázaním na psychické faktory, sociálne determinanty, teda vždy je ukazovák viny nasmerovaný na tých druhých, na spoločnosť. Agresivita až zúrivosť, uplatňovanie práva sily v každej oblasti počnúc automobilizmom až po špekulatívne finančníctvo odtrhnuté od reálnej ekonomiky, je Damoklovým mečom nad falšou teórie prírodnej dobroty človeka J. J. Roussseauoa, ktorý sa nad objavením „dobroty človeka“ rozplakal.[12]

Medzi postuláty realizujúcej sa revolúcie pod vedením liberálnej ľavice patrí napríklad: oslabenie národa, vykorenenie kolektívneho vedomia a snahy vymazať kolektívnu pamäť. Jedna z postáv Kunderovej Knihy smiechu a zabudnutia hovorí: „Národy sa likvidujú tak, že sa im najprv vezme pamäť. Zničia sa ich knihy, ich vzdelanosť, ich história. A niekto iný im napíše iné knihy, dá im inú vzdelanosť a vymyslí inú históriu. Národ tak pozvoľne začne zabúdať, čím je a čím bol.“[13] Vykoreňovanie základov národného vedomia, patriotizmu nahrádza jav multikulturalizmu. Avšak útok na dvojicu mrakodrapov Svetového obchodného centra v roku 2001, následne série revolty nespočetnej moslimskej komunity vo Francúzsku, v Nemecku, Španielsku a i. na prelome tisícročí nás privádzajú k zisteniu, že „multikulturalizmus je v plameňoch“, čo už opatrne, ale pritom presne formulujú aj politici európskych mocností.[14] Kým ľavicoví intelektuáli ignorujúc prejavy zrážky civilizácii píšu traktáty snažiace sa vysvetľovať „politickú teóriu multikulturalizmu“ ako variáciu či novú podobu starého internacionalizmu, Berďajev obhajuje národ nie ako fenomén, ale priznáva mu ontologické jadro, historické jadro, teda noumenon. Najprv podáva námietku, ktorá spočíva v tom, že ich obviňuje z falšovania bytia jedného konkrétneho ľudstva: „Pobláznili ste mnohých, pritiahli ste k sebe srdcia zdaním dobra. Popletenie, podstrčenie a podvod ste začali už dávno, ešte pred zrodením socialistického internacionalizmu, v humanistickom pacifizme, v slobodomurárstve.“[15] Potom nasleduje argument: „Už je najvyšší čas, aby sme sa

---

9 Porov. БЕРДЯЕВЪ, Н.: *О рабстве и свободе человека.* Paris: YMCA-PRESS, 1939, s. 165. Ak tézy o „starom Adamovi“ prichádzajúcom v revolúcii aplikujeme na tzv. nežnú revolúciu, tak v zásade platí: ľudia idú do ulíc s veľkými očakávaniami, napríklad v duchu piesne Ivana Hoffmana: „Sľúbili sme si lásku, sľúbili pravdu vravieť len“. Ale po vlne eufórie sa človek nielenže nezmenil, ba individualizmus predchádzajúcej doby sa len prehĺbil a nabral iné sociálno-kultúrne podoby ako za starého systému.

10 Porov. БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Новое средневековье*, s. 278.

11 Porov. Tamže, s. 259.

12 Porov. MARITAIN, J.: *Traja reformátori.* Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1947, s. 115 – 119.

13 Porov. BUCHANAN, P. J.: *Smrt západu,* s. 214; 178; 207. Internacionalizácia vedomia a kultúry pomáha vybudovať akúsi mutujúcu mentalitu bez základu a smerovania. Atomizácia jedincov – individualizmu, ničí ľudskú individualitu.

14 Ide o britského premiéra D. Camerona a nemeckú spolkovú kancelárku A. Merkelovú. Dostupné na internete:http://spravy.pravda.sk/europa-zobud-sa-vyzval-cameron-dmd-/sk_svet.asp?c=A110207_072914_sk_svet_p23 [07.02. 2011]

15 БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства.* Москва: Издавателъство АСТ, 2006, s. 110.

obrátili nie k ľudu, ale k národu, to znamená prejsť z povrchnosti k hĺbke, od kvantity ku kvalite. Národný princíp je v spoločenskom živote kvalitatívny a nie kvantitatívny.“[16]

Ak filozof vznáša obvinenie, že ľavičiari chcú svojím revolučným demokratickým rozumkovaním umlčať hlas zomrelých generácií a zahubiť cítenie minulosti, tak v tomto poznaní nemusí byť šokujúce napríklad konanie francúzskej vlády v roku 1996. Verejná moc sa pokúšala zorganizovať oslavu na počesť 1500. výročia pokrstenia franského kráľa Chlodovíka. Socialisti, komunisti a všetky ľavicové strany, polovica Francúzska protestovala proti akejkoľvek pripomienke roku, v ktorom sa Francúzsko stalo kresťanským.[17] Nielen pre tomto príklad, lež pre nespočítateľné „drobné“ postoje vykorenenia tradícií a zavádzania cudzích umelých implantátov platí: „A tá generácia, ktorá preruší všetky spojivá s národnou minulosťou, nikdy nedokáže vyjadriť ducha národa a vôľu národa.“[18] Príkladom tejto degenerujúcej mutujúcej mentality v postkomunistickom prostredí je zavádzanie anglosaských kultúrnych návykov.[19] Národ, ktorý sa rýchlo vzdáva svojej tradície, je úbohý národ s dušou lokaja a tomu sú predurčení vládnuť iní. Kto má dnes v Európe ešte vôľu hľadať ducha jednotlivých národov, tobôž takých, ktorí sú geopoliticky bezvýznamní? Noví revolucionári už neženú masy na barikády, ale premenou vedomia vovádzajú demokratické revolučné stádo k svojim cieľom do otroctva stratenej, zapredanej identity. Robia to aj spôsobom, že ostro napádajú netoleranciu, hoci patria k tým najnetolerantnejším. Z tolerancie sa stáva prázdna fráza, žonglovanie so slovami, ak nemáme kritériá, čo tolerovať.

Z tohto vyplýva, že to, čo nedosiahli revolúcie politickým násilím, pokračuje kultúrnou genocídou civilizácie, samozrejme so sociálnymi dôsledkami disociáciou indivídua a základných štruktúr society.[20] Spoločnosť blahobytu a masovej kultúry nutne paralyzuje každého, kto si chce zachovať vlastnú tvár. Človek stratil vnútorný – hodnotový kompas.[21] V prípade náboženstva to vedie k sekularizmu, indiferentizmu až k praktickému ateizmu.[22] Politikum zákonodarcov pod rúškom činnosti tzv. ideovo a nábožensky neutrálnych štátov, medzinárodných mimovládnych organizácií vedie až k útoku na samotnú fyzickú podstatu človeka. Preto aj ľudské práva – posvätný artikel ateistického humanizmu, sú v západnom systéme ničené mocou a relalitivizmom a nakoniec sa stávajú len politickým výrokom.[23] V hierarchii kultúrnej genocídy Západu asi druhé miesto za útokmi na fyzickú integritu nenarodených občanoch zaberá pokus postaviť na roveň manželstva zväzky ľudí rovnakého pohlavia. Čoraz agresívnejšie artikulovanie práv sexuálnych menšín nemá v histórii analógiu. Tí, ktorí bránia prirodzený mravný zákon, sú označovaní za symboly nenávisti, diskriminácie

---

16 Tamže, s. 116.

17 Porov. BUCHANAN, P. J.: *Smrt západu,* s. 237.

18 БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства.* s. 115 – 116.

19 Sviatok Všetkých svätých postupne vytláča zavádzanie zvykov na spôsob pohanského hellowenu – „kultu tekvíc“, kultúru jazyka degraduje nápor amerikanizmov, narodeninové oslavy sú už v rytme „happy birthday“. V slovenských kinách zriedkavo nájdeme filmy z inej ako hollywoodskej tvorby. Z druhej strany sa v roku 2010 zdvihla hystéria kozmopolitov voči tomu, že zákon prikázal v triedach škôl umiestniť štátne symboly.

20 Tu možno spomenúť typické civilizačné choroby, ktoré vznikajú z nadmerného konzumu: nárast neuróz a psychóz, rozličné formy závislostí, ktoré súvisia s absenciou zmyslu a naplnenia života, zvyšujúce sa samovraždy. Ďalej je to apatia voči verejnému životu, krajný individualizmus, strata súkromia, potom preťažovanie produktívnej generácie zvyšujúcim sa vekom odchodu do dôchodku, kontaminované životné prostredie a prechemizované potraviny. Programová benevolencia proti zločinnosti a neschopnosť liberálneho systému s ním principiálne bojovať sú symptomatické: zločinec, sociálny parazit je neraz chránený viac ako jeho obeť.

21 Porov. BAGGIO, A.: *Hľadať si tvár.* Bratislava: Nové mesto, 1996, s. 50.

22 Porov. dokument Pápežskej rady pre kultúru: Kde je tvoj Boh. Kresťanská viera pred výzvou náboženskej ľahostajnosti. Trnava: SSV, 2005.

23 Porov. MATLARY, J. H.: *Ľudské práva ohrozené mocou a relativizmom,* Prešov: VMV, 2007, s. 21; 41;118.

a neznášanlivosti![24] Berďajev, napriek jasnozrivosti svojich myšlienok, nebol vo svojej dobe konfrontovaný s takou obludnou expozíciou „širokej cesty vedúcej do skazy“ (Mt 7,13) ako je nastoľovanie požiadaviek inak orientovaných občanov a výkon takzvaného práva slobodného rozhodovania sa matiek. A to všetko sa deje nie v čase vojen, nie v čase zbraňovej genocídy, nie v čase priemyselného splyňovania blížneho.

Revolucionár Lukács, ktorý bol za režimu Béla Kunu poverený riadením kultúry, hlása tzv. kultúrny terorizmus, ktorý spočíva v dôslednej emancipácii žien, aby sa zničila rodina a v radikálnej sexuálnej výchove na školách, aby sa deti učili o voľnej láske a o neviazanom pohlavnom styku. Sexuálna revolúcia ako sprievodný znak kultúrnej revolúcie má práve tu svoje ideové korene.[25]

Parlamentné zhromaždenie Rady Európy v roku 2006 pranierovalo síce „niektoré“ krivdy komunizmu, ale nie samotnú zločinnosť komunistickej ideológie.[26] Jozeph Ratzinger pregnantne charakterizoval povahu kultúrnej revolúcie ako dejúcej sa udalosti permanentnej revolúcie: „Komunisti starého razenia uznávajú rozsah ekonomických zlyhaní, a to je dôvodom, prečo sa stali ekonomickými liberálmi. Morálne a náboženské otázky, ktoré vytvárajú vlastné jadro problému, sa temer zmietli zo stola. Preto problém, ktorý zanechal marxizmus, je stále s nami a tkvie v rozpade základných istôt človeka o Bohu, o sebe a o svete.“[27] Globalizovaný západný materializmus a individualizmus v saturovanej spoločnosti pochovávajú záujem o hľadanie zmyslu existencie a skúsenosť s Bohom. „Táto situácia sa javí byť pre vieru ešte viacej nebezpečnejšia ako ideologický materializmus ateistických marxisticko-leninských štátov a vyvoláva vskutku hlbokú a kultúrnu zmenu, ktorá môže viesť až k strate viery.“[28] Slová dnešných prorokov sú ignorované ako za dní Noema (porov. Lk 17, 26). Tragédiu tejto antropológie nového veku predznačil už De Maistre, ktorý píše o človeku povyšujúceho sa do roly Stvoriteľa. Čím autoritatívnejšie tento človek vystupuje, tým viacej zakúša svoju bezmocnosť.[29]

II. Politická korektnosť ako forma kultúrneho teroru

V Severnej Amerike a v západnej Európe sa už desaťročia vo verejnej debate dbá na to, aby nikto slovne neublížil nejakej menšine. „Deti nerozoznávajú, že je niekto Indián, černoch alebo beloch, ale všetko sú to spolužiaci. V Spojených Štátoch bola ešte v šesťdesiatych rokoch segregácia, rozdiely, ktoré spoločnosť postupne riešila.“[30] Avšak snaha o „etnickú farbosleposť“ spôsobuje, že niektoré závažné javy nie sú popísané vecne a pravdivo. Kto stojí v pozadí tohto úsilia?

Veľmi často nás masmédiá informujú o kriminalite rómskeho – cigánskeho etnika, či o iných udalostiach, ktoré súvisia s absenciou základných civilizačných návykov. Keď sa Róm

---

[24] Homosexuálne a lesbické združenia vyvíjajú nátlak, že pojem manželstvo je diskriminačný, pojem otec a matka ich „uráža“. Tak sa snažia pre svoje partnerstvá aj legislatívne zakotviť, aby sa deti obracali „k rodičovi 1“ a „k rodičovi 2“ a nie k otcovi a matke! Slovo matka a otec je príliš homofóbne. Porov. Fórum života, roč. 4, č. 1/2007, s. 8.

[25] Porov. BUCHANAN, P. J.: *Smrt západu,* s. 113 – 114.

[26] V rokoch 2002 – 2006 dokonca poslanec NR SR Jozef Banáš hovoril, že nie je správne odsúdiť komunizmus ako ideológiu, ale ten má byť porazený v slobodnej súťaži parlamentných strán. Reagoval na pokus niektorých legislatívcov postaviť komunizmus mimo zákon. Z tejto jeho tézy vyplýva, že ak komunisti vo voľbách niekde znova zvíťazia a nastolia diktatúru, je to legitímne, pretože sa uskutočnila slobodná volebná súťaž – popredný prvok liberálnej demokracie. Aj tu je jasne vidieť, že v demokracii absentujú vyššie garančné princípy a že znamená inštitucionálny styk s neistotou.

[27] RATZINGER, J.: *Európa – jej duchovné základy v minulosti, v prítomnosti a v budúcnosti.* In: VERBUM – časopis pre kresťanskú kultúru, roč. XVI/2005, č. 1, s. 16.

[28] Pápežská rada pre kultúru: Kde je tvoj Boh. Kresťanská viera pred výzvou náboženskej ľahostajnosti, s. 25.

[29] Porov. MAIER, H.: *Revoluce a církev*. Brno: CDK, 1999, s. 88.

[30] Dostupné na internete: http://www.sme.sk/c/5785616/politicka-korektnost-zatvori-nam-usta.html [03.03. 2011]

– Cigán dopustí trestného činu, tak je politicky nekorektné označiť ho ako Róma – Cigána, robí sa to nanajvýš opisne, napríklad výrazom „z neďalekej osady“ alebo záberom kamery na takéto indivíduum. Avšak keď Róma – Cigána niekde zbili, tak je to automaticky chápané ako útok na rasu a vtedy je to politicky korektné. Pomaly si na takéto forsírovanie vedomia zvykáme. Prestala sa viesť štatistika trestných činov a sociálne neprispôsobivého správania veľkej časti tohto etnika. Bývalý minister vnútra Vladimír Palko chcel začať zverejňovať štatistiky rómskej – cigánskej kriminality. Na Palka sa vtedy vzniesla vlna kritiky, pretože vraj národnosť a etnicita so zločinom nesúvisia. Kritikov nahneval aj spôsob, akým chcel Palko zisťovať, či je niekto Róm. Ako vravel, použil by metódu „pozriem sa a vidím“. Tento návrh sa objavil aj u iných politikov, no vždy s hysterickou protiargumentáciou.[31]

Druhou kauzou bol predvolebný billboard SNS v roku 2010 zobrazujúci človeka tmavšej pleti s hrubou zlatou reťazou, na ktorom bol nápis „Aby sme neživili tých, ktorí nechcú pracovať.“ Novinári v človeku na bilborde videli Róma, čo im nakoniec so zjavnou škodoradosťou podpredsedníčka SNS Anna Belousovová osvetlila s argumentom, podľa čoho vedia, že ide práve o Róma.[32]

Politická korektnosť (PC), aj keď navonok vyzerá ako akési umenie neubližovať iným, je v skutočnosti osobitnou sortou kultúrneho teroru permanentnej revolúcie a v dobe nadvlády masmédií jednou z foriem manipulácie. Politická správnosť je postmarxistický, ľavicový kódex, ktorý nariaďuje vyhýbať sa slovám a skutkom, ktoré by mohli vyjadrovať diskrimináciu či uprednostňovanie vo vzťahu k osobám inej rasy, pohlavia, sexuálnej orientácie, triedy, národnostnej menšiny, atď. Bol to pokus nanútenia postmodernistickej etiky – využívanej predovšetkým ľavicou a liberálmi. Ide o účinnú formu kontroly názorov.[33] Hlavné tézy PC sú: 1. každé hodnotenie je prejavom intolerancie; 2. neexistujú zásady všeobecnej mravnosti; 3. kultúra, tradície sú vo svojej podstate nátlakové a obmedzujú slobodu jedinca; 4. všetko je relatívne a záleží od okolností a východiska. Je treba pripomenúť, že tvorcovia a užívatelia PC pod pláštikom tolerancie a blahosklonnosti realizujú intelektuálny a mravný teror. Príklad takýchto termínov: najhorší žiak, pracovník – najmenej dobrý; podvodník – osoba eticky dezorientovaná; homosexuál, lesbička – inak milujúci; márnotratný – šetrný v negatívnom zmysle; nudný – odlišne nezaujímavý; černoch – Afroameričan, atď.[34]

Aj keby sme na okamih pripustili, podľa R. Jocha, poradcu českého premiéra, či politológa S. Abraháma, že politická korektnosť mala zo začiatku svoj zmysel, tak všetko sa to však zlomilo v osemdesiatych rokoch: „Prehuplo sa to do patologického stavu. Politická

---

[31] Vo vyhlásení občianskeho združenia Ľudia proti rasizmu je napísané: „Štatistiky kriminality vytvorené na etnickom princípe vnímame ako veľmi tendenčné zhromažďovanie údajov, ktoré nereflektujú súvislosť s páchaním kriminality a neposkytujú žiadne relevantné informácie o tom, čo ovplyvňuje páchanie trestnej činnosti a ako jej možno predchádzať. Naopak, etnicky postavená štatistika vyvoláva nepravdivý dojem, že je to práve etnicita, ktorá podmieňuje delikvenciu a ktorá sa podpisuje pod kvantitatívny a kvalitatívny stav kriminality.“ Dostupné na internete: http://www.rasizmus.sk/2010/01/28/etnicita-a-jej-miesto-v-statistike-kriminality/, [28.01. 2010]

[32] Dostupné na internete: http://www.sme.sk/c/5785616/politicka-korektnost-zatvori-nam-usta.html [03.03. 2011]

[33] Porov. IŁOWIECKI, M. – ZASĘPA, T.: *Moc a nemoc médií*, Bratislava: Typi Universitatis Tyrnaviensis a VEDA, 2003, s. 71 – 72. Koncom XX. storočia sa odporúčania PC (political corectness) objavili v USA aj v školských príručkách a programoch vyučovania a ten, kto nimi pohŕdal sa vystavoval bojkotu kolegov, peňažnému trestu, ba aj prepusteniu zo zamestnania.

[34] Porov. Tamže, s. 73. Nejde však len o černochov. Indiánov už neradno nazývať Indiánmi, ale skôr Native Americans. Z Eskimákov sa stali Inuiti, homosexuálom prekáža výraz homosexuál, pretože ich spája len so sexualitou, a preto majú radšej výraz gay. U nás etnikum známe od nepamäti v mnohých európskych jazykoch ako Cigáni, počnúc latinčinou (Zingar), cez angličtinu (Gypsy), nemčinu (Zigeuner), ruštinu (Цыган) až po maďarčinu (Cigány), češtinu (Cikán), sa podivne premenovalo za ostatných dvadsať rokov na Rómov. Pojem Cigán sa prakticky už považuje za politicky nekorektný.

korektnosť v mene ochrany menšín pred urážlivými poznámkami dramaticky obmedzovala slobodu slova. Nielenže obmedzovala napríklad rozprávanie vtipov o menšinách, ale znemožňovala racionálnu diskusiu o témach, ktoré sa postupne tabuizovali.“[35] Slovník politickej koketnosti sa začal natoľko rozširovať, že začali byť cenzurované literárne či hudobné diela. Politická korektnosť sa stala nástrojom, ktorý znemožňuje diskusiu: „Isté skupiny ľudí dostali špeciálny štatút, ktorý iné nemali. Predpokladalo sa, že akákoľvek kritika voči imigrantom môže vyvolať predsudky, fóbiu až násilné činy. Otázka imigrácie je legitímna otázka a ktokoľvek v spoločnosti má mať právo vysloviť svoj názor, aký počet imigrantov, prípadne z akých krajín, by mala krajina prijať.“ Druhý problém spočíva v tom, že inštitúcie, ktoré prijali kódexy politickej korektnosti, napríklad univerzity či štátne úrady, tak pôsobia proti duchu akademickej slobody, slobody skúmania: „znemožnili klásť si niektoré otázky. Je nehodné slobodnej spoločnosti, aby boli určité témy tabu“.[36]

Vystupňovanie požiadaviek PC na Západe podľa Abraháma nakoniec: „Explodovalo to do tej miery, že každý, kto sa cítil dotknutý, vzniesol svoju námietku a slovník politickej korektnosti sa začal rozširovať natoľko, že človek mal pomaly začať rozprávať len v inotajoch, takmer orwellovskou nezmyselnou rečou“. Pripomínalo to vraj až akúsi honbu na čarodejnice.[37]

Z ochrany menšín, nielen etnických, sa postupne v Európskej únii aj prostredníctvom antidiskriminačného zákona stáva zbraň voči tým, ktorí chránia prirodzené hodnoty civilizácie, na čo poukázala politička Anna Záborská.[38] Trestný register príslušníkov etnickej menšiny ako vylučujúci faktor neprijatia štátneho občianstva je považovaný za diskriminačný čin štátu.[39]

Aj na Slovensku máme zavedené isté pojmy a slovné spojenia: „rasová segregácia“, „diskriminácia“, „znevýhodnené skupiny“, „marginalizovaní občania“, „rasové predsudky“ atď., tie sú doménou práve aktivistov mimovládnych zoskupení, ktorých vlajkovou loďou je akiste hnutie Ľudia proti rasizmu. Problém je, že sa tieto pojmy jednostranne a ideologicky vysvetľujú. Zužuje sa ich význam a prispôsobujú sa revolučnej agende ľavicových síl. To znamená, že pojem „diskriminácia“ či „segregácia“ je vo svojej podstate minimálne dvojznačný, vykladaný je len vo vzťahu k rómskemu – cigánskemu etniku, ktoré má byť a priori tou poškodenou, hendikepovanou stránkou. Táto jednostrannosť, neustále sa opakujúca vo vedomí občanov, nielenže falšuje realitu, ale aj šíri strach vyjadriť iný názor než má tretím sektorom predurčený význam. Ak odhliadne od toho, že je tu atak na slobodu prejavu, ktorá je vzácnou výsadou právneho štátu, potom z hľadiska filozofie jazyka pri PC „právom môžeme hovoriť o sémantickom kolapse“, rezultuje básnik Zbignew Herbert.[40] Každé poukázanie na anomistické správanie rómskeho – cigánskeho etnika sa dostáva do defenzívy. Tretí sektor, uzurpujúci si čoraz väčší priestor v masmédiách, sa nezriedka uchyľuje k ostentatívnym žalobám, nevynímajúc medzinárodné inštitúcie.[41] Občan, ktorý poukáže na to, že dobrovoľne nepracujúci majú väčšie príjmy ako pracujúci, sa hneď po takomto vyhlásení

---

35 Dostupné na internete: http://www.sme.sk/c/5785616/politicka-korektnost-zatvori-nam-usta.html [03.03. 2011]

36 Tamže.

37 Tamže.

38 http://www.sme.sk/c/5850575/zaborska-unia-stiha-krestanov-ako-kedysi-komunisti-v-cssr.html [13.04. 2011]

39 Po rozpade Českej a Slovenskej federatívnej republiky vláda ČR prijala zákon o štátnom občianstve (č. 40/1993 zb.), ktorého podmienkou bol aj päťročný čistý register žiadateľa o občianstvo ČR. Po mnohých domácich a zahraničných protestoch bol zákon novelizovaný a umožnil výnimku (č.139/1996 zb.). Údajne týmto zákonom „samostatná Česká republika začala svoje spolužitie s Rómami nevhodne.“ Porov. BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu.* Brno: CDK, 2003, s. 273 – 274.

40 Porov. IŁOWIECKI, M. – ZASĘPA, T.: *Moc a nemoc médií*, s. 73.

41 http://www.sme.sk/c/5817495/do-bruselu-ide-staznost-pre-slovensky-rasizmus.html [09.04. 2011]

sebaopsravedlňuje, že to nie je rasizmus.[42] Pojem „slovenský rasizmus“, domestifikovaný v médiách, predsa odkazuje aj na „rómsky – cigánsky rasizmus“. Zdá sa, že označenie Slovákov za rasistov, nie je len ojedinelým pokusom niekdajšej billboardovej kampane, ale aj častým námetom tzv. blogových diskusií.[43] Kde sú hranice konania ľavicovej avantgardy? Dokedy dokáže majoritné obyvateľstvo trpieť tento revolučný fundamentalizmus a fanatizmus politických mimovládnych organizácii?

III. Mediálna konštrukcia sociálnej reality ako diktát politickej ľavice

Za najzávažnejší problém politickej mediálnej komunikácie možno považovať konštrukciu sociálnej reality – podstatnejšie než realita je spôsob, ako ju ľudia vnímajú, interpretujú a ako jej rozumejú.[44]

Vychádza sa z konštruktivizmu vo filozofii, ktorý je naplnený skepsou voči subjekt-objektovému dualizmu a k možnosti konečného poznania nezávislej skutočnosti. Realita z tohto pohľadu spravodajské obsahy nepredchádza a neodráža sa v nich, ale vzniká – je konštruovaná vo chvíli, keď je definovaná. Realita ako sociálny fakt do sociálnej (politickej) komunikácie vstupuje jedine ako interpretácia reality. Klasickým príkladom konštruovania reality je prednosť komentára pred spravodajstvom, teda komentár je postavený ako správa. Status správy je prisudzovaný iba udalostiam, ktoré sú kompatibilné s mienkou obsiahnutou v komentári. Výskumom tohto javu – rozchodu mediálneho zobrazenia a skutočnosti hovoríme aj „ptolemaiovská logika“ oproti nej stojí „kopernikovská logika“, podľa ktorej realita vzniká až ako intersubjektívna dohoda na tom, čo budeme za realitu považovať. Z tohto hľadiska realita nie je apriórnym predmetom, ale výsledkom komunikácie. Zástancovia radikálneho konštruktivizmu tvrdia, že neexistuje žiadaná od systému nezávislá, objektivizovaná realita, ale toľko skutočností, koľko je systémov ich pozorovania. Existuje iba cesta vytvárania rôznych návrhov skutočnosti podľa kognitívnych a sociálnych podmienok pozorovateľa.[45] Tento systém je prejavom úpadku poznania moderného človeka, ktorý odmieta uznať absolútnu pravdu a dobro, hodnoty nezávislé od jeho hodnotiaceho subjektivistického úsudku.[46] V mediálnej komunikácii je toho produktom tzv. nastoľovanie tém (agenda setting). Ide o schopnosť „vytvárať témy“, ktoré sú prezentované s cieľom orientovať pozornosť voličov na daný problém, a to bez ohľadu na jeho reálnu hodnotu. Prostredníctvom neho sa tak má odviesť pozornosť od vecí zdanlivo „nepodstatných“ k veciam „dôležitým“. McQuail píše o zhode medzi poradím dôležitosti prikladaným témam v médiách a poradím významnosti, akú týmto témam prisudzujú politici a verejnosť.[47] Vidno tu schopnosť médií vytvárať „vlastné“ témy, nezávisle od požiadaviek a priorít spoločnosti i politických aktérov, ktoré sú následne vnútené na spoločenskú diskusiu.[48] S tým súvisí aj

---

42 http://korzar.sme.sk/c/5847356/paradox-pracujuci-ma-nizsi-prijem-ako-nezamestnany.html [12.04. 2011]

43 V roku 2002 známe občianske združenie distribuovalo veľkoplošné plagáty s názvom: „Takmer každý tretí Slovák je rasista.“ Plagáty zobrazovali starca bielej pleti s bejzbalovou palicou v ruke.

44 Porov. JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003, s. 164 – 165. Súvisí to so znovuobjavením mocných médií v šesťdesiatych rokoch a nástupom Novej ľavice, ktorá prispela k teórii silných a kontrolných účinkov médií v záujme vládnucich vrstiev spoločnosti.

45 Porov. REIFOVÁ, I. a kol.: *Slovník mediální komunikace.* Praha: Portál, 2004, s. 106 – 110.

46 Porov. GREČO, P.: Význam tvorby Nikolaja Berďajeva pre religionistiku a fundamentálnu teológiu. In: DUDA, J. (ed.): Aktuálne otázky z praktickej teológie a religionistiky. Ružomberok: PF KU, 2006, s. 40 – 41.

47 Porov. McQUAIL, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999, s. 388.

48 Príkladom je medializovanie výstavby betónových múrov v Prešove, Michalovciach, Ostrovanoch v roku 2010 a i., ktorými sa pokúšali samosprávy chrániť zdravie a majetky občanov. Spoločenská diskusia sa riadene dostávala do nevyváženej pozície, umelej roviny v tom, že Rómovia – Cigáni sú segregovaní. Dokonca sa zaviedol pojem „protirómsky múr“. Dostupné na internete: http://www.aktuality.sk/clanok/171996/dalsi-mur-na-vychode-romovia-chcu-informovat-brusel/ [09.09. 2011]

rozmach pseudoudalosti – základný rys politiky a politickej žurnalistiky. Pseudoudalosti plodia geometrickým radom ďalšie pseudoudalosti. Politický štýl je nadriadený obsahu. Verejnosť tak prostredníctvom bezbrehých médií konzumuje pseudoudalosti a je ochudobnená o informácie a ich zmysluplný výber. Správy sa pre politiku stavajú formou propagácie.[49] Rozbory manipulačných schopností masových médií viedli na sklonku 20. storočia aj k rozšíreniu záujmu o otázku, do akej miery sú masové médiá schopné vytvárať „mediálne udalosti", teda uskutočňovať akúsi sekundárnu manipuláciu s informáciami a verejnosťou. Mnohé z nich fakticky žiadnymi témami nie sú. Vznikajú v hlavách tých, ktorí o nich píšu.[50] Konštrukcia sociálnej reality používa aj niekoľko metód mediálnej manipulácie, medzi ktorými dominuje tzv. špirála mlčania[51] a ďalšie technické prostriedky.[52] Keďže obraz je silnejší v procese vnímania než slovo, televízne štáby narábajú s efektom mediálnej inscenácie. Každé registrovanie reality prostredníctvom kamery ju vždy do istej miery mení, a preto aj natáčanie udalosti naživo je len inscenácia, ktorá sleduje istý cieľ.[53]

Toto správanie masmédií hlavného prúdu je nastavené podľa politickej objednávky v tandeme vlády ľavicových síl v Európskej únii a v účinnej loby tretieho sektora, tzv. ľudskoprávnych aktivistov, štedro financovaných zahraničím. Nemôžeme si nevšimnúť, že ani jedna z organizácií, ktoré sa hlasne stavajú na obranu menšín, sídlia ďaleko od sociálnej

49 Porov. McNAIR, B.: Sociologie žurnalistiky. Praha: Portál, 2004, s. 105, s. 149. Za symptomatickú ukážku pseudoudalosti môžeme považovať nepodanie ruky istého policajta na Obvodnom oddelení PZ SR v Jarovniciach novinárke rómskeho – cigánskeho pôvodu Denise Havrľovej, ktorá na oddelenie prišla robiť reportáž v roku 2002. Dostupné na internete: http://www.sme.sk/c/261748/romska-novinarka-poda-zalobu-na-ochranu-osobnosti.html [08.03. 2002] Vytvoril sa mýtus celospoločenskej závažnosti tohto problému. Vytváranie pseudoudalosti môžeme vidieť denne v správach Slovenskej televízie a i. V TV spotoch, v ktorých sú príslušníci rómskeho – cigánskeho etnika zobrazení ako napr. sa podieľajú na verejnoprospešných prácach, stavbe alebo oprave príbytkov, či dajakej umeleckej činnosti. Slúži to ako propaganda v prospech vytváraniu tzv. pozitívneho obrazu o tomto etniku. Zároveň je to jednou z foriem umlčovania kritiky.

50 Porov. ŘÍCHOVÁ, B.: Úvod do současné politologie. Praha: Portál, 2002, s. 173 – 174. Tu môžeme uviesť postoje médií k činnosti ministra vnútra Daniela Lipšica. Nevšímali si meritum problému, ale nepodstatné veci: napríklad to, že miestnym usadlíkom nepodal ruky v nelegálnej osade. Dostupné na internete: http://zahorie.sme.sk/c/5601009/lipsic-si-s-romami-v-osade-na-zahori-ruku-nepodal.html [19.10.2010]. Prípadne to, že minister „politicky nekorektne" použil pojem segregácia neprispôsobivých. Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/lipsic-vidi-riesenie-v-segregacii-dqy/sk_domace.asp?c=A110408_101030_sk_domace_p58 [10.04. 2011]

51 V masovej spoločnosti sa považuje za verejnú mienku tá, ktorá je prezentovaná „väčšinou" skrze médiá. Keď sa vlastný názor ľudí, hlavne v oblasti mravnosti a politiky, nezhoduje s domnelým názorom väčšiny, radšej ho takí ľudia ani neprezradia. Prehlbujúca sa izolovanosť – atomizácia, pocit, že sú súčasťou menšiny, ich vedie k tomu, že sa zriekajú vlastného názoru a stotožnia sa s názorom väčšiny. Masmédiá tento jav využívajú a názory, ktoré sa v prieskumoch verejnej mienky zdajú byť názormi väčšiny propagujú všetkými dostupnými prostriedkami. Tak víťazia „jediné správne" názory. Porov. IŁOWIECKI, M. – ZASĘPA, T.: Moc a nemoc médií, s. 38 – 40.

52 Hlavé okruhy: zamlčovanie nepohodlných informácií – najľahší a najpohodlnejší spôsob manipulácie. Zverejňovanie neoverených informácií (tzv. novinárske kačice), ktoré sa len neochotne a nenápadne dementujú. Zámerné obvinenia, ktoré sú častým prostriedkom diskreditácie politických protivníkov. S tým súvisia invektívy a definovania, keď jednotlivým politikom novinári prisúdili rôzne prívlastky. Manipulácia pomocou titulkov a perexov, kde sa má naoko pútavými názvami upútať čitateľ, ktorý svoje čítanie novín začne a dokončí práve pri nadpise. Metóda „prekrytia" (tzv. metóda červeného sleďa) ako súčasť mediálnej inscenácie, kde politici alebo aj sami novinári prekrývajú nepohodlné udalosti inými, ktoré majú odpútať pozornosť. Metóda zdanlivých autorít, ovplyvňovanie emócií atď. Porov. Tamže, s. 80 – 96.

53 Rozlišujeme tri činitele inscenácie: 1. úloha prostriedku spravodajstva – hlavne kamera výrazne mení správanie sa nakrúcaných ľudí; 2. úmyselné konanie účastníkov udalostí pre televíziu; 3. úmyselné konanie reportéra dokumentu, aby relácia bola čo najviac senzačná. Osoby zobrazované v dokumente alebo správe neraz novinárom slúžia ako predmety. V TV správach môžeme vidieť takmer denne zobrazenie „biedne" žijúcich spoluobčanov, ako ich každý odstrkuje. Na dosiahnutie tohto efektu je urobený záber na špinavé dieťa s plechovou chatrčou v pozadí. Často sú udalosti priamo zinscenované organizátormi „pre televíziu", najmä ak máme do činenia s úsilím dosiahnuť nejaký politický cieľ.

mizérie osád a zbedačených území. Z pohodlia kancelárií a internetových portálov, prostredníctvom masmédií manipulujú s čoraz väčším sebavedomím mienku majoritnej spoločnosti o údajnej diskriminácii zmieneného etnika. Vágne pojmy „diskriminácia“, „segregácia“, „rasová nenávisť“ či „tolerancia“ sú výslovne používané pod ich ochrannou značkou – ako náboženské dogmy, o ktorých sa nediskutuje, iba sa slepo prijímajú. Prečo sú činovníci mimovládnych organizácií naplnení takou gurážou pri artikulovaní svojej agendy? Fyzický teror revolúcií dnes nahradzuje kultúrny teror, násilie verejnej mienky, ktorej slúžia aj mediálne inštrumenty: politická korektnosť a konštrukcia sociálnej reality. Domnievame sa, že v týchto prípadoch môžeme hovoriť o homogenizačnom vplyve médií na publikum, čo je mechanizmom redukujúcim a dobyvačným zároveň.[54]

Ak túto problematiku posunieme do roviny geopolitiky, tak západná Európa po neblahých skúsenostiach so správaním sa tohto etika voči ich štedrému sociálnemu systému a po (neustálom) procese ich následného vyhosťovania[55], volí teraz aj paralelné spôsoby masmediálnej indoktrinácie v súčinnosti s tretím sektorom a s ďalšími opatreniami na legislatívnej báze. Postupne však dozrievajú podmienky na to, že majoritné obyvateľstvo v krajinách s vysokou rómskou – cigánskou populáciou sa môže dostať do civilizačného stretu, podobne ako je to v Nemecku, Taliansku, či Francúzsku medzi Európanmi a príslušníkmi islamskej civilizácie na tomto území. Vízie Samuela Huntingtona o zrážke civilizácií, ktoré trpko vnímame vo svete, začínajú naberať reálne kontúry aj v našich podmienkach. Výstavba betónových múrov, regrutácia polovojenských organizácií a bezmocnosť občanov v problémových regiónoch pod Karpatským oblúkom nám dáva tušiť, že experimenty intelektuálnej a politickej ľavice budú nakoniec znesené z požiadavky dňa a tí, ktorí tvoria ekonomické a kultúrne hodnoty budú sa dovolávať prirodzeného práva v sebazáchove fundamentálnych hodnôt.

Záver

Revolúcie vo Francúzsku a Rusku sa pokúšali násilne vytvoriť nový antropologický model človeka. To, čo nedosiahli revolučné axiómy sociálno-inžinierskými opatreniami, v tom pokračuje kultúrna revolúcia v podmienkach postmodernej spoločnosti, hlavne prostriedkami ovplyvňujúcimi zmeny vedomia a správania. Osvedčené civilizačné hodnoty prekrývajúce sa s kresťanstvom sú terčom širokospektrálnej ofenzívy liberálno-ľavicových síl počnúc politikou a končiac masmédiami. Kultúrny marxizmus, politické mýty okolo francúzskej revolúcie, nech sa už prejavujú v akejkoľvek ideovej alebo sociálnej podobe, určujú kolektívne vedomie.

Filozof Nikolaj Berďajev prorocky napísal: „Prežívame stav, ktorý je zhodný s pádom Rímskeho impéria a antickej civilizácie 3. storočia, kedy iba kresťanstvo duchovne zachránilo svet zo záhuby a definitívneho rozkladu. Barbarské princípy už prenikli do chradnúcej a upadajúcej kultúry. Aristokratické základy kultúry sú otrasené. Je nevyhnutná nová premena barbarského živlu, je nutné zrodenie svetla vo tme.“[56]

Ukazuje sa, že cesta späť, teda k racionalistickému a ateistickému humanizmu meštiactva, je reakčná v najplnšom slova zmysle. Objavuje sa prízrak špecifickej totality z

54 Porov. LÉVY, P.: Kyberkultura. Praha: Univerzita Karlova, 2000, s. 101 – 102.

55 Dostupné na internete: http://www.sme.sk/c/5849236/francuzi-opat-deportovali-rumunskych-romov.html [14. 03. 2011]

56 „Мы переживаем состяние, схожее с надением Римской империи и античной цивилизации III. века, когда только христиаство духовно спасло мир от гибели и окончательного разложения. Варварские начала уже вошли в дряхлеющую и падающую культуру. Аристократические основы культуру потрясены. И необходима новая переработка варварской стихии, необходимо рождение света во тмеь.“ БЕРДЯЕВ, Н. А.: Новое средневековье, s. 268. Pod pojmom „aristokratický“ má filozof na zreteli nie sociálny, ale duchovný aristokratizmus, ktorý stavia oproti nízkej konzumnej kultúre davov.

homogénnej sociálno-legislatívnej mašinérie EÚ, a to povedie k novému rozorvaniu na starom kontinente. „Za reakcionárov a zaostalcov máme pokladať tých, ktorí sa chcú udržať na novovekých princípoch a vrátiť sa k ideám 19. storočia, či je to demokracia alebo socializmus“.[57] Treba zobrať na vedomie, že národnostná otázka v dejinách nikdy nebola spravodlivo riešená, ani vyriešená. Vždy k nej patrí boj. Celé dejiny predstavujú nespravodlivú anexiu. Národy vznikajú nespravodlivým a násilným výberom.[58] Je potrebné prehodnotiť každú suverenitu: ľudu, národa i štátu, vychádzajúcej z rousseauovského neurčitého a bezobsažného princípu „všeobecnej vôle“, lebo to vedie k tyranii človeka. Typickým produktom éry osvietenstva a ateistického humanizmu je idea rovnosti, egalitárstvo. Je to však dogma, o ktorej sa nediskutuje, a ktorá však privádza civilizáciu k otrasom, chaosu a k ničote. S Berďajevom načim vysloviť pochybovačnú tézu, že doteraz sa nenašiel žiaden dôkaz, že idea rovnosti je mravne hodnotnejšia než nerovnosti. Nerovnosť je podmienkou kultúrneho rozvoja. To je axióma. S nerovnosťou súvisí každé bytie.59 Tí, ktorí argumentujú Bibliou, budú sklamaní, pretože Evanjeliové podobenstvá hovoria, že princíp Božieho kráľovstva je postavený na nerovnosti.[60] Cesta, ktorú navrhujeme, je cestou dejinami osvedčeného hierarchického pluralizmu, pri zachovaní rovnocennosti každej ľudskej duše. „Na svete by nemali byt nižší a vyšší. Všetci by mali mať zaistenú dôstojnú ľudskú existenciu. Tento postulát, ale nežiada rovnosť. [...] Nám nie je dané poznať, prečo je jeden bohatý a druhý chudobný, prečo každého človeka osud skúša po svojom“[61,] usudzuje Berďajev. Nešťastím každého konceptu rovnostárstva, či už socialistického alebo liberálno-demokratického je pyšné sebavedomie, že človek si vie poradiť sám so svojím údelom, že vie si autonómne zariadiť svoj život, prípadne že je spravodlivejší než Prozreteľnosť. Presne to vyjadril protagonista francúzskej revolúcie M. Robespierre: „Chceme jednoducho naplniť požiadavku prírody, zavŕšiť poslanie ľudstva, zadosťučiniť sľubom filozofie a prepáčiť Prozreteľnosti tak dlhé obdobie nadvlády zločinu a tyranie.“[62.] Sociálne a kultúrne pokusy za posledných dvesto rokov reformovať „nespravodlivosť Prozreteľnosti“[63] sa kruto neosvedčili. Ak sme tu konfrontovali moderné a postmoderné tézy, aplikované na niektoré aktuálne témy, tak s filozofom Lobkowiczom, konštatujeme, že všetko podstatné pre človeka, už bolo povedané ešte pred tým, než prišiel autonómny človek novoveku, teraz ostáva len otázka: „Ako premyslieť to staré?“[64] Na to potrebujeme ideu a odvážnu vieru.

57 Tamže, s. 269.

58 Porov. БЕРДЯЕВЪ, Н.: О рабстве и свободе человека, s. 142 – 143.

59 Porov. БЕРДЯЕВ, Н. А.: Философия неравенства, s. 236.

60 Napríklad: Podobenstvo o rozdávaní talentov (Mt 25, 14 – 30). Podobenstvo o hlúpych a múdrych pannách, (Mt 25, 1 – 13). Podobenstvo o vinohradníkoch (Mt 20, 1 – 16). Desať malomocných (Lk 17, 11 – 19) atď.

61 „Не должно быть в мире ниших и голодных, всем должно быть обеспечено человечески достоиное существование. Но это не требует равенства. [...] Нам не дано знать, почему один богат, а другой беден, почему каждому выпадают на долю те или иные испытаниа.“ БЕРДЯЕВ, Н. А.: Философия неравенства, s. 236 – 237.

62 Porov. TALMON, J. L.: O původu totalitní demokracie. Praha: Sociologické Nakladatelství, 1998, s. 85.

63 V súlade s tzv. apofatickou teológiou kresťanského Východu, ktorá má svoje miesto aj na kresťanskom Západe, hlavne v tradícii Mikuláša Kuzánskeho, tu volíme pojem „nespravodlivosť Prozreteľnosti“ ako doplnok a tvorivé napätie voči častejšie užívanému pojmu „spravodlivosť Prozreteľnosti“.

64 LOBKOWICZ, M.: Duše Evropy, s. 27.

Bibliografia

1. BAGGIO, A.: Hľadať si tvár. Bratislava: Nové mesto, 1996.
2. БЕРДЯЕВ, Н. А.: Новое средневековье. In: Смысл истории. Новое средневековье. Москва: Издательсто «Канон+», 2002.
3. БЕРДЯЕВЪ, Н.: О рабстве и свободе человека. Paris: YMCA-PRESS, 1939.
4. БЕРДЯЕВ, Н. А.: Философия неравенства. Москва: Издавателъство АСТ, 2006.
5. BUCHANAN, P. J.: Smrt západu. Praha: Mladá fronta, 2004.
6. CAMUS, A.: Vzbúrený človek. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2004.
7. DOSTOJEVSKIJ, F. M.: Dvojník. Bratislava: Hevi, 1994.
8. GREČO, P.: Význam tvorby Nikolaja Berďajeva pre religionistiku a fundamentálnu teológiu. In: DUDA, J. (ed.): Aktuálne otázky z praktickej teológie a religionistiky. Ružomberok: PF KU, 2006.
9. IŁOWIECKI, M. – ZASĘPA, T.: Moc a nemoc médií, Bratislava: Typi Universitatis Tyrnaviensis a VEDA, 2003.
10. JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: Média a společnost. Praha: Portál, 2003.
11. LÉVY, P.: Kyberkultura. Praha: Univerzita Karlova, 2000.
12. LOBKOWICZ, M.: Duše Evropy. Praha: Vyšehrad, 2000.
13. Maier, H.: Revoluce a církev. Brno: CDK, 1999.
14. MARITAIN, J.: Traja reformátori. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1947.
15. MATLARY, J. H.: Ľudské práva ohrozené mocou a relativizmom, Prešov: VMV, 2007.
16. McNAIR, B.: Sociologie žurnalistiky. Praha: Portál, 2004.
17. McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Portál, 1999.
18. Pápežská rada pre kultúru: Kde je tvoj Boh. Kresťanská viera pred výzvou náboženskej ľahostajnosti. Trnava: SSV, 2005.
19. RATZINGER, J.: Európa – jej duchovné základy v minulosti, v prítomnosti a v budúcnosti. In: VERBUM – časopis pre kresťanskú kultúru, roč. XVI/2005, č. 1.
20. REIFOVÁ, I. a kol.: Slovník mediální komunikace. Praha: Portál, 2004.
21. ŘÍCHOVÁ, B.: Úvod do současné politologie. Praha: Portál, 2002.
22. TALMON, J. L.: O původu totalitní demokracie. Praha: Sociologické Nakladatelství, 1998.

The phenomenon of marriagelessness. A sign of an institutional crisis of forms of social life or an alternative style in postmodernity?[1]

Ewa Krawczak, Mariusz Gwozda

Until recently a conviction that a majority of people living without a partner are characterized by one desire, that is to say by getting married or being married, was common and prevailing. One issue to be solved was the moment of confirming the union of marriage with a formal contract, which amounts to arranging the date of the wedding ceremony. Society has not envisaged for an adult person a different model of life. The person who stayed outside marriage and family was marginalized and treated as a person who is socially immature, and according to the cultural stereotype – a person who is deficient. However, in the modern epoch which is dubbed postmodernity such an approach does not seem possible for a few reasons. First of all, too many people, because of the number of one-person homes for example in Poland, would be placed on the margin of social life. Secondly, less and less rarely there occurs a disapproval towards people who realize a scenario that is different from the classical one. Social expectations which concern life success and prosperity have also changed. Their measure is no longer just a marital stability as a clearly delineated and obvious for everyone norm. Moreover, and this is another reason for departing from the stereotype, more and more common are the changes within the social organization of human reproduction.

The transformation of the forms and the functioning of family and marital life that were started by industrialization and urbanization is deepening under the influence of new phenomena, such as: globalization, individualization, the economy of uncertainty, the colonization of biology by science. They are conducive to loosening relations between sexual life, marriage and reproduction, describing anew the fundamentals of the micro-world of a human being as well as reconfiguring the present normative schema and scenarios prepared for man. An excellent exemplification of the transformations generated by the global and macro-structural factors is the disintegration of the unity of marriage and family as well as the heterogeneity and pluralization of its form; this is what sociologists and demographers have been drawing attention to[2]. For some people they are a sufficient premise which foretells not only the momentary crisis, but in fact a break-up of the basic family, which, until recently, was seen as a firm, well-established phenomenon in the social landscape. Those who represent an opposing view on seeing far-reaching transformations of the modern world and their influence on the group which was considered a universal area of human existence focus their attention on the discovery of new dimensions of a marital and family life, which are often concealed and tabooed. Attention is also drawn to the formulation of multifaceted transformations of this life in a systematic way by applying new paradigms (eg. critical, the once based on gender, feministic) and the use of modern scientific theories.

---

1 On the problems of alternative styles of life, and especially on the problem of singlism see Krawczak E., A single person – a narcissus or a pioneer? Around the phenomenon of living solo, in: Sieradzan J. (ed.), Narcissism. Individual, society, culture, University of Białystok Publishers, Białystok 2011, pp. 256 – 277 and Facing the phenomenon of marriagelessness. Alternative styles of life or the erosion of marriage, in: Maksymowicz A. (ed.), Moral dilemmas of Poles in postmodernity. Selected problems, NOMOS, Kraków 2009, pp. 165 -173.

2 B. Szacka, Introduction to sociology, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, pp. 383-385.

If we look at different numbers and indicators, we can have an impression that marriage as a legally sanctioned and most popular form of a coexistence between two people, and also the family, have their best years behind them[3]. Aside from the decrease in the number of marriages, one can observe a growing number of divorces, informal unions and in consequence a growing number of children born out of wedlock in all countries of the European Union. Although in Poland similar indicators present themselves in a better light, they are slowly, but systematically approaching the Union level. If we add to it a small number of first marriages, the changes in the patterns of fertility and the number of childless women to the end of their reproductive age, we can clearly observe an unavoidable change in the natural patterns of a marital and family life. Does it allow us to announce the end of marriage understood in monogamic terms and the total undermining of the idea of such a marriage and also the fall of the nuclear family that comes from it? Perhaps the appearance and the continuous presence of various uninstitutionalized forms of social life have shown the need to form relationships whose character requires the redefinition of normalcy beside such standard words as: legalization, formalization, stability. Are the suggestions for alternative styles of life instead of, against or next to the traditional relationships and should one fear the consequences of their dissemination for the continuity of social life?

A discussion on the status of marriage and family in the so called postmodernity which is taking place in the circle of scientists and publicists is often devoid of the historic dimension. As it was observed by Anthony Giddens the modern tendencies in marriage, family and sexuality, despite the fact that they appear in a different context than in the previous centuries, are not a complete novum[4]. The break-up of marriages was a very common phenomenon in Europe, although they were caused by the death of one of the spouses rather than as a result of a divorce. The relative number of children from broken marriages was not smaller in size than it is today. In some countries in a relatively recent history of Europe extramarital relations as a normal phenomenon for both sexes were not an obstacle for the future marital union, and the percentage of children born out of wedlock was equally high, if not higher than today[5].

As early as a quarter of a century ago, a Swiss sociologist Hans J. Hoffman-Nowotny outlined a vision of a new type of a social system, in which the traditional family, which has been a universal and natural social institution for ages, will be gradually disappearing in favour of various other forms which will constitute its substitutes[6]. They may include cohabitation, LAT (Living Apart Together)[7], LAP (Lebensabschnittspartner)[8], the so called open marriage, serial monogamy, single life[9], monoparallelism and homosexual partnership.

---

3 U. Rybak, Being single in Poland, in: Mocek S. (ed.), Poles in XXI century: new styles of life, Collegium Civitas, Warszawa 2005, pp. 135 – 156.

4 A. Giddens, Sociology. A concise, but critical introduction, translated by J. Gilewicz, Zysk i S-ka, Poznań 1998. pp. 142-144.

5 Ibid., p. 142.

6 After S. Kawula, The shape of a modern family. Familylogical sketches, Adam Marszałek Publishers, Toruń 2005, pp. 14-15.

7 LAT is a kind of relationship in which partners live separately from each other on a daily basis and independently make all of their own decisions that refer to themselves and their own affairs.

8 LAP, a partner for a certain period of life.

9 This term refers to all people who live on their own, no matter what is their social status, their civil and legal situation, therefore it refers to spinsters, bachelors, divorcees, people living in separation, widowers and widows. According to the suggestion of Aldona Żurek, a single person is a person who is not married, who possesses a relative material independence, which makes him or her financially independent and is able to run a one-person household. This person is also characterized by a lack of stable social relations of a material and personal kind which follow from the common, relatively stable habitation, see A. Żurek, Relations that connect single young people with their parents, in: Wrzesień W., Żurek A., Przybył I. (ed.), Family and its children in the dance of generations, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005, p. 79.

The appearance of this diverse mosaic of alternative models of social life overthrows the existence of a traditional system of dependencies, the division of work and duties as well as hierarchical relationships. Into the dimension of economic and communal arrangements – the main binding agent of family up to now – there come feelings, goodness and autonomy of an individual, and the place for the stable structure, understood institutionally, is taken over by dynamic, mobile and unstable forms, which are subjected to an analysis only in the categories of a group and processuality[10].

For many people, both laymen and experts, departing from the stable, confirmed by the marital contract family in favour of alternative arrangements of mutual sexual and economic relations, not legally sanctioned or without biological offspring, is a threat to both society and to the individuals who choose a nontraditional way of life. Atomized in this way society loses its cohesion and an ability to ascertain the continuity of cultural transfer and to preserve the identity of the community[11]. And the individual does not have an antidote to a uniform style of life that the modern culture dominated by the media and technology is pushing it towards, and neither does the individual have a support in difficult situations, such as illness or unemployment. Amongst the voices that sound worried about the future of the world is the voice of Federico Mayor, the author of the report "The Future of the World". In the report he warns of the danger that follows from the breaking and the disintegration of the basic interhuman bonds at the threshold of the XXI century. "A spectre looms over the world; a spectre of a disunited society. Every century of big segregations causes a loss of the specificity of society"[12], this included the specificity of family. They undergo a break-up under the pressure of "selective selections". It is this logic coupled with exclusive regroupings, divisions, desaggregations and excluding from the existing communities which causes that in all domains of activity; it is only between the "best" that any kind of relationships exist. This is why institutions such as a family undergo the process of disintegration, and then coming back to life under other forms, and the pace of the changes is continually growing. "The temporary mirrors" of brittle socio-cultural selections are married couples and families[13,] and their transitoriness is conducive to all kinds of surrogates, also those brittle and transitory ones.

Next to the people who prophesy about a deep crisis and the devastation of social life in connection with the popularity of new scenarios of adult life aside from marriage and family, there also exist voices which try to prevent us from falling into the trap of pessimism and the situation of destruction of a "Sodom and Gomorrah" type. For the family in its traditional form has not vanished, and even in the XXI century it is alive and well in various cultures and regions of the world. In other cultures and parts of the world it is completed by a quasi mosaic of alternative forms. Anna Kwak, who was analyzing these forms, states that they are an expression of the weakening of normative dictates that refer to getting married among the younger generation as well as the weakening of the rule of the indissolubility of marriage and confining sexual relations exclusively to the area of one's own marriage, having children and

[10] See more in K. Slany, Dilemmas and controversies around marriage and family in the modern world, in: Kowalewski T. J. (ed.), Selected issues of demography, Zakład Demografii i Statystyki, Łódź 2004.

[11] Such convictions enter into a classical-universalistic conception analysing the transformations of a family in the context of the pluralization of forms of family life, see F. Adamski, Family. Socio – cultural dimension, UJ Publishers, Kraków 2002; L. Kocik, Patterns of marriage and family. From a traditional homogeneity to the modern extremes, Krakowska Szkoła Wyższa im. A. F. Modrzewskiego, Kraków 2002.

[12] F. Mayor, The future of the world, translated by J. Wolf, A. Janik, W. Grabczuk, The Foundation of Studies and Educational Research Publishers, Warszawa 2001, p. 13.

[13] I bidem.

the realization of the traditionally understood marital roles, the roles of the husband and wife[14].

Without a doubt marriage and a family that is based on it, give in more and more as far as their popularity is concerned to uninstitutionalized forms which are in tune with human needs interests. They show that one can go through life in accordance with a different than a traditional scenario, because next to the stable union confirmed by a contract, social acceptance is gained by other variants.

In general, the majority of suggestions are characterized by a no-obligations and changeable relationships which very well fit the phenomenon of individualization, promising the individual an unlimited freedom in self-realization. A perfect modern "empire of freedom" seems to be solitude out of choice, which finds its supporters especially among the young. More and more of them come to the conclusion that solitary life is no freak of nature, but a norm. Since today the main emphasis is placed on the "raising of the level of one's own life, individualism, self-realization, describing oneself in terms of >>I<<, qualitative interhuman relations, making rational decisions and one's own life choices" [15], it requires imposing on the individual new requirements whose fulfillment does not correspond to the traditional indicators of position and status. In order to create one's own biography, going towards success, planning, acting, negotiating, defining and foreseeing, man has to eliminate limitations in the form of commitments towards other people. Marriage and family are institutions which are too time-consuming, they are institutions which in practice resemble a kind of business company, in which the activities connected with its running greatly reduce the possibilities of allotting time to activities of other kind and into other investments which guarantee benefits and gains.

In the conditions of a pluralistic society which prefers "biographies of choice", marriage is considered to be one of the many options. It has ceased to be treated as a duty and a task and has become an area of one's own development and the subject of the same calculation as one's own career, high standard of living, pleasures or entertainment. Making rational decisions and one's own "I" acquire a specific meaning influencing the choice of such a type of union and then a model of life which may turn out to be most comfortable, profitable and optimal in some respects[16]. The decisions do not have to refer only to the decisions concerning the date of the wedding ceremony and the number of children. For it turns out that there are many more possibilities and they correspond quite well with the ideas and values of the postmodern society. It is often the case that a relationship with another person is conditional. When the sum of benefits achieved by the partners is lower than the sum of the incurred costs one can without justification finish the unsatisfying relationship and seek happiness in a new one or one can temporarily start living one's own. This is a triumph of "emotional individualism" as a principle that drives a personal life[17]. It could be alarming. Limiting oneself to one's own "I", concentrating entirely on defining aims and ways of life through the prism of benefits and losses in the long run implies an atrophy of abilities and the willingness to build lasting bonds and committed relationships. Still, independence and the no-obligations kind of relationship created until the moment when it brings joy and satisfaction, with a possibility of a painless and immediate separation when something "goes" wrong is incredibly tempting. Such an agreement excludes, at least on the surface, the unpleasantness connected

[14] See A. Kwak, Alternative forms of life and family – continuity and change, in: Cudak H. (ed.), Polish family at the threshold of XXI century, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna, Łowicz 1997, p. 129.

[15] K. Slany, Marriage and family in a globalised world, „Problems of the family" 2001, no 4/5, p. 6.

[16] M. Jacyno, The culture of individualism, PWN, Warszawa 2007, p. 42-43.

[17] A. Giddens, op. cit., p. 144.

with the separation, because the emotional engagement is in this case practically lowered to zero.

Delaying the decision concerning the formalization of the relationship and the choice of another option, which is living on one's own or in a "pure relationship" as a less absorbing option in comparison to marriage, also causes dislike. This is because it means a lack of emotions, cynicism and self-interest. There are also people who consider this attitude in terms of the maximization of usefulness and do not see anything wrong with the fact that someone is building a relationship only when the profits from it are greater than the profits from being independent. This works in accordance with the theory of a rational choice.

The style of life apart from traditional institutions is geared not only with the transformations of awareness. The repercussions for marriage and family follow from the processes of the negotiation of identity, and especially from the identity connected with sex and the redefinition of sexuality, which in effect is conducive to a greater diversification of the models of roles which allow women and men to find themselves in a new reality and in mutual relationships. In the past it was a normative regulation that decided about the realized interactions; it pointed towards "what one must do" and "what is somebody's right". In a typical traditional family it was the duty of the husband to provide for the family, which gave the wife a right to demand money on the first day of the month. On the other hand, the wife had to take care of the household, which gave the husband a right to receive dinner after a day's hard work18. In modern families a similar regulation appears as well. When the conduct of behaviour works according to harmonized patterns, then the conflicts caused by an unjust division of duties and rights occur rarely. For in the present times there exists a strong expectation that the sum of duties and rights is divided in a similar way. And it would seem that the problem doesn't exist. And yet couples have often divergent expectations concerning the form of marriage and the character of marital roles. "Sometimes it turns out that while he thought that the role of the wife is connected with the division of profits, the upbringing of children and taking care of the house, she includes in this role the division of profits, making career and resigning from having children" [19].

As an effect of the transformations encompassing different spheres of life of man a paradox occurred, "namely, more equality makes us even more aware of the existence of intensified inequalities"[20]. And because there do not appear any institutionalized solutions that would be able to change the present state of affairs, one option that allows one to avoid a conflict-causing situation may be an alternative style of life. The happiness of an individual, his or her satisfaction and enjoyment are subordinated to people, behaviours and institutions. The ones that in the balance of profits and losses are located on the wrong side, cease to arouse interest and are replaced by something else.

Alternative forms of social life do not signify a deinstitutionalization of marriage; they do not question the idea of a legal marriage or the existence of a family based on a formalized union of two adult people, a man and a woman. They rather pay attention to the erosion of the concept of a traditional family as the only model of life and to the intensive qualitative changes, rarely present before, which cause that one speaks more and more often about the phenomenon of a heterogenic postmodern family or a post-family family. One cannot with absolute precision say what is hidden behind the term "marriage" either. This is because it is difficult to say precisely what is acceptable, required, indispensable or what is taboo, because the order of marriage has become an individual order reconstructed during the lifetime of an

---

18 P. Sztompka, Sociology. An analysis of society, Znak, Kraków 2002, p. 90.

19 C. K. Oyster, Groups, translated by A. Bezwińska-Walerjan, Zysk i S-ka, Poznań 2003, pp. 37-38.

20 U. Beck, A society of risk. On the way to a different modernity, translated by S. Cieśla, Scholar Scientific Publishers, Warszawa 2002, p. 52.

individual[21]. The standards according to which expressive roles were ascribed to women and instrumental ones to men have been undermined and the drive to the equality of duties and rights for both sexes have been documented by various kinds of research[22.] It is no longer possible to leave out the groups that go beyond the picture of "normal society": men and women that do not enter marital relationships, those people who live on their own, those who cohabit, those who are childless of choice, those who are single parents or those who enter homosexual relationships. It is not possible to leave them out because they stop being a marginal phenomenon.

Modern societies, by creating a foundation for changes and by approaching in a more or less tolerant way the choice of a style of life made by individuals, do not say, in spite of many possibilities, how to make a proper choice; they do not guarantee a success either, of which unfortunately no one speaks directly or at all. In effect, the modern, independent man that accepts rational life strategies in the name of individual aims and entering relationships without long-term commitments, so as not to be bound, "does not become rooted into the society in the final analysis" and becomes "a tourist throughout his life"[23]. It may be alarming, especially when individualism becomes an aim out of an instrument, when "out of a proud self-sufficiency of free people it begins to turn into a kind of a closed egoism, where the maximization of personal liberties with the exclusion of responsibility towards others becomes an aim in itself[24]". Undoubtedly, the existence of man need not become regulated and formalized in every sphere, but individualistically understood freedom has next to advantages also drawbacks, and can lead to the disappearance of an ability to make committed relationships both individually and socially, and as a consequence it can to social isolation.

References:

1. Adamski F., Family. Socio–cultural dimension, UJ Publishers, Kraków 2002.
2. Bauman Z., Postmodernisty as a source of suffering, Sic!, Warszawa 2000.
3. Beck U., A society of risk. On the way to a different modernity, translated by S. Cieśla, Scholar Scientific Publishers, Warszawa 2002.
4. Domański H., Equality of rights. A stereotype of a traditional division of roles, in: Titkow A., Domański H. (ed.), What it means to be a woman in Poland, IFiS PAN, Warszawa 1995, pp. 65 – 87.
5. Fukuyama F., The great disruption. Human nature and the reconstruction of social order, translated by H. Komorowska, K. Dorosz, Bertelsmann Media, Warszawa 2000.
6. Giddens A., Sociology. A concise, but critical introduction, translated by J. Gilewicz, Zysk i S-ka, Poznań 1998.
7. Jacyno M., The culture of individualism, PWN, Warszawa 2007.
8. Kawula S., The shape of a modern family. Familylogical sketches, Adam Marszałek Publishers, Toruń 2005.
9. Kocik L., Patterns of marriage and family. From a traditional homogeneity to the modern extremes, Krakowska Szkoła Wyższa im. A. F. Modrzewskiego, Kraków 2002.

[21] K. Slany, Alternative forms of marital and family life in a postmodern world, NOMOS, Kraków 2002, p. 54.

[22] H. Domański, Equality of rights. A stereotype of a traditional division of roles, in: Titkow A., Domański H. (ed.), What it means to be a woman in Poland, IFiS PAN, Warszawa 1995, p. 67.

[23] Z. Bauman, Postmodernity as a source of suffering, Sic!, Warszawa 2000, p. 142.

[24] F. Fukuyama, The great disruption. Human nature and the reconstruction of social order, translated by H. Komorowska, K. Dorosz, Bertelsmann Media, Warszawa 2000, p. 52.

10. Krawczak E., Facing the phenomenon of marriagelessness. Alternative styles of life or the erosion of marriage, in: Maksymowicz A. (ed.), Moral dilemmas of Poles in postmodernity. Selected problems, NOMOS, Kraków 2009, pp. 165 - 173.
11. Krawczak E., A single person – a narcissus or a pioneer? Around the phenomenon of living solo, in: Sieradzan J. (ed.), Narcissism. Individual, society, culture, University of Białystok Publishers, Białystok 2011, pp. 256 – 277.
12. Kwak A., Alternative forms of life and family – continuity and change, in: Cudak H. (ed.), Polish family at the threshold of XXI century, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna, Łowicz 1997, pp. 123 – 138.
13. Mayor F., The future of the world, translated by J. Wolf, A. Janik, W. Grabczuk, The Foundation of Studies and Educational Research Publishers, Warszawa 2001.
14. Oyster C. K., Groups, translated by A. Bezwińska-Walerjan, Zysk i S-ka, Poznań 2003.
15. Rybak U., Being single in Poland, in: Mocek S. (ed.), Poles in XXI century: new styles of life, Collegium Civitas, Warszawa 2005, pp. 135 – 156.
16. Slany K., Marriage and family in a globalised world, "Problems of the family" 2001, no 4/5.
17. Slany K., Alternative forms of marital and family life in a postmodern world, NOMOS, Kraków 2002.
18. Slany K., Dilemmas and controversies around marriage and family in the modern world, in: Kowalewski T. J. (ed.), Selected issues of demography, Zakład Demografii i Statystyki, Łódź 2004.
19. Szacka B., Introduction to sociology, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
20. Sztompka P., Sociology. An analysis of society, Znak, Kraków 2002.
21. Żurek A., Relations that connect single young people with their parents, in: Wrzesień W., Żurek A., Przybył I. (ed.), Family and its children in the dance of generations, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005, pp. 74 – 122.
22. Kontakt:
23. Dr Ewa Krawczak, Dr Mariusz Gwozda
24. Department of Sociology, University of Maria Curie – Skłodowska in Lublin, Poland

Marginalizované skupiny obyvateľstva na Slovensku a infekčné ochorenia

Vladimír Littva, Ivan Solovič, Katarína Greňová

Resume:

Social changes after 1989 have brought in addition to freedom and many of technical, social, cultural, religious and political opportunities also increased social inequality and social injustice in the society. Economic and social structure of social system in Slovakia caused increasing unemployment and rising living costs. As a result of these changes part of the population finds itself in a state of material deprivation and poverty, when they are not able to gather sufficient funds to meet basic living needs. Poverty reduces the overall quality of life of individuals and society, and represents a major source of social isolation and exclusion. Poverty has been increased among the most vulnerable groups including unemployed and minority communities set aside from society, homeless people and refugees. One of the major problems of these groups is an increased incidence of infectious diseases, stemming mainly from poor sanitary conditions, inadequate housing conditions and low awareness of health care and responsibility for their own health. The paper deals with tuberculosis, which is regarded as one of the most important "social" disease. The first part is briefly approaching the issue of marginalized groups, with emphasis on the Roma community. The second section describes the current situation in the incidence of TB globally and within Slovakia. The last part deals with the incidence of TB and the specifics of health care in the Roma community.

Key words: exclusion, marginalized group, tuberculosis.

1 Marginalizované skupiny

Obyvatelia, ktorí v dôsledku nízkej úrovne vzdelania a kvalifikácie vykonávajú iba príležitostné pomocné práce, príp. sú bez zamestnania, ľudia s fyzickým alebo mentálnym postihnutím, mládež po ukončení ústavnej alebo ochrannej výchovy, ale aj osamelí rodičia s deťmi nachádzajúci sa v sociálnej núdzi, sú skupiny najviac ohrozené sociálnym vylúčením. Ak títo ľudia zostanú bez pomoci spoločnosti, veľmi často sa z nich stanú marginalizované skupiny, ktoré sú v dôsledku pôsobenia mnohých faktorov (strata bydliska, dlhodobá nezamestnanosť, závislosť, nedostatočná sociálna prispôsobivosť, príslušnosť k určitej etnickej skupine) ohrozené sociálnou exklúziou. Z hľadiska všetkých sociálnych ukazovateľov sú najpočetnejšou a špecifickou marginalizovanou skupinou na Slovensku príslušníci sociálne vylúčených rómskych komunít. Pri sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 sa 89 920 obyvateľov prihlásilo k rómskej národnosti. Tento počet však neprezentuje skutočný stav, čo vyplýva z výsledkov sociografického mapovania rómskych osídlení spracovanom Úradom splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity. Podľa výsledkov tohto mapovania sa odhaduje, že počet Rómov na Slovensku sa približuje k dolnej hranici demografických odhadov, čo je približne 320 000. Podľa niektorých odhadov sa však počet Rómov blíži k pol miliónu. Z tohto počtu približne polovica žije integrovane v rozptyle medzi majoritnou populáciou a zvyšná polovica žije v sociálne vylúčených komunitách[1].

Sociálna exklúzia je udržiavaná predovšetkým tým, že Rómovia žijú v nerovnomerne rozložených, izolovaných, priestorovo a sociálne vylúčených komunitách vo vysoko

1 Dlhodobá koncepcia bývania pre marginalizované skupiny obyvateľstva. [online]. [cit. 19.3.2011] Dostupné na internete: http://www.build.gov.sk/mvrrsr/index.php?id=17&cat=266&comment=2317.

podštandardných obecných alebo mestských osadách (getách). Od roku 2000 došlo na Slovensku k postupnému pribúdaniu takýchto rómskych osád. Kým v roku 2000 bolo evidovaných 620 osád, v roku 2010 sa ich počet zvýšil na 691. Obyvatelia týchto osád žijú v chatrčiach z dreva, hliny či plechu, zväčša bez vodovodu a elektriny. Mnohé príbytky boli vybudované svojpomocne, bez stavebného povolenia i bez usporiadania vlastníckych vzťahov k pozemkom. 91 % z uvedených osídlení nie je zásobovaných elektrickou energiou, 81 % osídlení nemá kanalizáciu, 59 % týchto osídlení nie je plynofikovaných a vodovod nie je v 37 % z nich. 20 % osídlení nemá asfaltovú prístupovú cestu. Najvyššia koncentrácia sociálne vylúčených komunít je zaznamenaná na východnom Slovensku a v južných okresoch stredného Slovenska. Táto skupina obyvateľstva je vystavená extrémnej chudobe, ktorá sa prenáša na ďalšie generácie[2]. Pre marginalizované rómske komunity je typické, že sa u nich kumulujú viaceré faktory sociálnej exklúzie – chudoba, dlhodobá nezamestnanosť, nízka úroveň vzdelania, zručností a pod., čo je v prípade Slovenska ešte negatívne podporené tým, že väčšina z nich žije v znevýhodnenom prostredí ekonomicky zaostávajúcich regiónov[3].

Tabuľka č.1 Celkový počet segregovaných rómskych osídlení

Banskobystrický kraj	388 121
Bratislavský kraj	3 012
Košický kraj	430 224
Nitriansky kraj	15 118
Prešovský kraj	368 215
Trenčiansky kraj	577
Trnavský kraj	10 723
Žilinský kraj	4 011

Zdroj: Sociografické mapovanie rómskych osídlení na Slovensku, 2004

2 Tuberkulóza

Svetový výskyt tuberkulózy (TBC) varuje. Predpokladá sa, že 32 % svetovej populácie je infikovaných tuberkulózou – čo predstavuje približne 1,86 miliardy ľudí. 2,8 milióna ľudí ročne zomrie na choroby priamo alebo nepriamo súvisiace s tuberkulózou. Odhady WHO na roky 2000-2020 predpokladajú, že sa tuberkulózou nakazí ďalšia miliarda ľudí, 200 miliónov ochorie a 35 miliónov zomrie, ak sa nezlepší zdravotná starostlivosť[4]. Z 28 miliónov chorých na tuberkulózu len 5 miliónov dostáva nejakú liečbu a z nich len 0,5 milióna adekvátnu liečbu v kontrolovaných programoch podľa požiadaviek WHO. 95 % infikovaných osôb vo svete pochádza z rozvojových krajín, kde sú limitované ekonomické aj odborné zdroje, čo spôsobuje, že tuberkulóza je príčinou smrti viac ako 98 % dospelých. Až v 75 % prípadov sa ochorenie vyskytuje u osôb v ekonomicky produktívnom veku (15-50 rokov). Optimistické prognózy, ktoré vznikli v 80. rokoch minulého storočia na základe kontinuálneho poklesu výskytu tuberkulózy, ktoré predpokladali, že do tretieho tisícročia vstúpime bez tohto ochorenia, sú dnes jednoznačne utópiou. Svetová pandémia AIDS, narkománia, migrácia

2 Rómske osady sa rozširujú, za desať rokov ich na Slovensku pribudlo 71. [online]. [cit. 9.4.2011] Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/romske-osady-sa-rozsiruju-za-desat-rokov-ich-na-slovensku-pribudlo-71-1j0-/sk_domace.asp?c=A100305_170823_sk_domace_p12.

3 Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia. [online]. [cit. 19.3.2011] Dostupné na internete: http://www.esf.gov.sk/new/index.php?SMC=1&id=1958.

4 Global Tuberculosis Control, Surveillance, Planning, Financing. WHO Report 2003. Geneva: WHO, 2003, 220 s.

obyvateľstva, zlá sociálno-ekonomická situácia a nezriedka i neadekvátna terapia spôsobili novú vlnu nárastu tuberkulózy5.

Podľa údajov WHO počet ochorení na TBC kumuluje v krajinách s nízkou výkonnosťou ekonomiky. Z celkového počtu chorých na tuberkulózu vo svete je:

36 % zo štátov juhovýchodnej Ázie (India, Nepál, Kórea...)
25 % zo štátov západného Pacifiku (Čína, Vietnam, Mongolsko)
20 % z Afriky
5 % zo Severnej a Južnej Ameriky
4 % z Východného Stredomoria (Afganistan, Pakistan)
10 % z Európy (krajiny bývalého sovietskeho bloku)[6].

V roku 2009 bolo hlásených 9,4 milióna nových prípadov tuberkulózy, z toho bolo 7 % v európskom regióne. Každú hodinu v Európe ochorie 50 ľudí a 8 ľudí na tuberkulózu zomrie. Celkovo bolo v európskom regióne WHO hlásených 477 327 nových prípadov tuberkulózy. Európska únia má vypracovaný nový plán obsahujúci účinné opatrenia v boji proti tuberkulóze, ktorý zohľadňuje okolnosti a aspekty možných rizík šírenia tohto infekčného ochorenia, vyplývajúcich predovšetkým z rozšírenia bezhraničného priestoru a migrácie obyvateľstva[7].

Jedným z možných budúcich ohrození sú multirezistentné kmene TBC, ktoré sú odolné voči najefektívnejším antituberkolutikám. Multirezistetná tuberkulóza, ktorá je v súčasnosti prakticky neliečiteľná, predstavuje časovanú bombu pre európsky región. Ročne pribudne viac ako 70 000 nových prípadov multirezistentnej tuberkulózy, z ktorých je 95 % vo východoeurópskom regióne. Ďalším závažným problémom, ktorý si vyžaduje dlhodobé riešenie je problém koinfekcie tuberkulózy a HIV infekcie. 1/3 zo 40 miliónov HIV infikovaných osôb vo svete je v súčasnosti zároveň infikovaná tuberkulózou. U HIV infikovaných osôb je 50-násobne vyššie riziko infikácie TBC ako u zdravej populácie. Bez adekvátnej liečby zomiera na tuberkulózu až 90 % HIV infikovaných v priebehu niekoľkých mesiacov. Najviac TBC pacientov infikovaných zároveň vírusom HIV je v Portugalsku – 14%, ale signifikantný nárast bol zaznamenaný aj vo Veľkej Británii, predovšetkým z dôvodu prisťahovalectva, v Estónsku z dôvodu nárastu HIV infekcie u drogovo závislých osôb.

Na Slovensku nastal v roku 2009 pokles vo výskyte TBC. Bolo registrovaných menej ako 550 prípadov TBC, čo znamenalo prvýkrát pokles vo výskyte pod 10 prípadov na 100 000 obyvateľov. V roku 2010 tento klesajúci trend naďalej pokračoval, keď bolo do Národného registra TBC hlásených 443 prípadov tuberkulózy, čo je 8,17 na 100 000 obyvateľov. V 374 prípadoch išlo o pľúcne formy tuberkulózy, v 69 prípadoch o mimopľúcne formy tuberkulózy. V 67 prípadoch išlo o recidívu tuberkulózy. 341 pacientov bolo slovenskej národnosti, 17 pacientov maďarskej národnosti a 73 rómskej národnosti. Z iných národností bolo 12 pacientov, z toho v 1 prípade išlo o utečenca. V roku 2010 bolo hlásených 242 bakteriologicky overených prípadov, čo je 54,63 % z celkového počtu registrovaných ochorení. Mikroskopicky pozitívnych prípadov bolo 141.

---

5 Haries, A. - Maher, D. - Graham, S.: TB/HIV: a clinical manual. – 2nd ed. Geneva: WHO, 2004, 210 s.

6 Porov. SOLOVIČ, I. a kol. Sociálna rehabilitácia u migrantov - novej rizikovej skupiny pri tuberkulóze. In Eurorehab: časopis pre otázky fyzikálnej a rehabilitačnej medicíny. Roč. 15, č. 3-4 (2005), s. 95-97.

7 Global Tuberculosis Control, 2010. [online]. [cit. 1.3.2011] Dostupné na internete: http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241564069_eng.pdf.

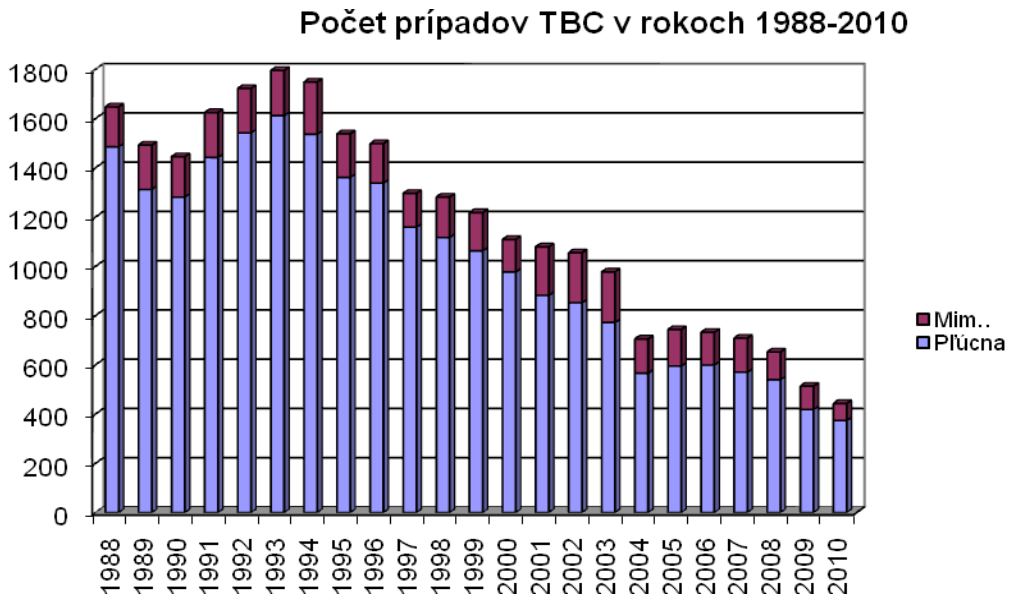

Graf č. 1 Počet prípadov TBC na Slovensku v rokoch 1988-2010
Zdroj: Národný register TBC

Pri porovnaní vekových skupín, v ktorých sa najčastejšie vyskytuje toto závažné infekčné ochorenie, máme možnosť pozorovať na Slovensku rozdiely medzi výskytom TBC u mužov 293 prípadov TBC a 150 prípadov u žien, u žien je výskyt najmä vo vyšších vekových skupinách, u mužov vo vekovej kategórií 50-59 ročných. V detskej populácii (0-14 roční) sa tuberkulóza vyskytla v 11 prípadoch.

Podľa geografického rozloženia v Slovenskej republike je oblasťou s najvyšším výskytom TBC oblasť východného Slovenska, konkrétne Prešovský kraj s výskytom 12,64/100 tis. obyvateľov a Košický kraj s 10,92/100 tis. obyvateľov[8].

Tab. 2 Počet prípadov TBC nahlásených do NRT v r. 2010 podľa krajov

	Muži		Ženy		Spolu	
	počet	na 100 000 obyvateľov	počet	na 100 000 obyvateľov	počet	na 100 000 obyvateľov
bratislavský	38	12,85	10	3,06	48	7,71
Trnavský	24	8,76	10	3,48	34	6,05
trenčiansky	23	7,83	12	3,93	35	5,84
nitriansky	37	10,83	12	3,30	49	6,94
Žilinský	31	9,06	16	4,50	47	6,74
banskobystrický	26	8,25	17	5,03	43	6,58
prešovský	63	15,87	39	9,51	102	12,64
Košický	51	13,50	34	8,49	85	10,92
Slovensko	293	11,11	150	5,38	443	8,17

Zdroj: Národný register TBC

8 Porov. Na ceste v boji proti tuberkulóze. [online]. [cit. 1.3.2011] Dostupné na internete: http://www.hagy.sk/view.php?cisloclanku=2010030001.

3 TBC v marginalizovaných rómskych skupinách

Podiel rómskeho etnika na celkovom výskyte tuberkulózy v posledných rokoch približne zodpovedá ich odhadovanému podielu v celej populácii Slovenska. Štatistiky Národného registra pacientov s tuberkulózou (NRT) uvádzajú, že v roku 2008 sa rómske etnikum podieľalo na celkovom výskyte tuberkulózy v 17,64 %, čo je 115 prípadov. Alarmujúci však je podiel príslušníkov tohto etnika na celkovom počte novozistených prípadov u detí do 14 rokov, ktorý v posledných rokoch predstavoval 60 – 70 %. Podľa údajov NRT bol v roku 2008 vo vekovej kategórii do 14 rokov podiel rómskych detí so zistenou tuberkulózou až 92,86 %. Vo vekovej kategórii 15 až 19 ročných bol tento podiel 55,56 %. Na základe uvedených údajov sú Rómovia výrazne rizikovou skupinou.

Tab. 3 Výskyt tuberkulózy u príslušníkov rómskeho etnika na Slovensku v rokoch 2003-2008

Rok	Spolu prípady TBC	TBC u rómskeho etnika	% z TBC	TBC u detí do 14 r.	TBC u róm. detí do 14 r.	% z detskej TBC
2003	990	123	12,4	18	13	72,2
2004	714	87	12,2	19	13	68,4
2005	743	103	13,8	21	14	66,6
2006	732	88	12,0	23	13	56,5
2007	708	96	13,6	16	9	56,3
2008	652	115	17,6	14	13	92,9

Zdroj: Národný register TBC

Poskytovanie zdravotnej starostlivosti Rómom, predovšetkým tým, ktorí žijú v segregovaných osadách, je špecifické. Okrem nevyhovujúcich sociálno-ekonomických podmienok, mnohopočetného viacgeneračného spolužitia bez základného hygienického štandardu, je typická neochota spolupracovať so zdravotníkmi a často i negramotnosť. Aktívne vyhľadávanie chorých je sťažené migráciou, promiskuitou a častým problémom sa stáva aj nedodržiavanie liečebného režimu pri zistení ochorenia.

Výrazné zmeny vo filozofii poskytovania zdravotnej starostlivosti, ktoré nastali po roku 1989 výrazne ovplyvnili aj rómske komunity, ktoré boli – tak ako ostatné skupiny obyvateľstva, zvyknuté na bezplatné poskytovanie zdravotnej starostlivosti a v prípade nepracujúcich rómskych komunít aj bez akejkoľvek spoluúčasti na tvorbe zdrojov financovania. Prevzatie zodpovednosti za svoje zdravie i za zabezpečenie zdravotnej starostlivosti vytvorením poistného vzťahu a platením odvodov je doteraz problémom pre veľkú časť Rómov. K tomu je potrebné pridať aj spoluúčasť pri úhrade liekov a zdravotníckych pomôcok, čo je pre nezamestnanú rómsku komunitu žijúcu z dávok v hmotnej núdzi často nepredstaviteľné.

Nízka životná úroveň, hlavne v segregovaných rómskych osadách odkázaných na sociálnu pomoc, má výrazne negatívny vplyv na zdravotný stav príslušníkov rómskeho etnika. Prejavuje sa to zvýšenou dojčenskou úmrtnosťou, zvýšenou invalidizáciou, vyšším výskytom

infekčných ochorení a častou hospitalizáciou rómskych detí. Veľmi časté je fajčenie (aj tehotných žien a detí) a požívanie alkoholu, v poslednom období aj drog. Nesmieme zabúdať aj na ich nedôveru voči lekárom a ostatným zdravotným pracovníkom. V rómskej rodine sa doteraz dodržiava prísny patriarchát, čo sa prejavuje aj v komunikácii s ošetrujúcim personálom. Za celú rodinu, ktorá sa podieľa na všetkých rozhodnutiach ohľadom zdravotnej starostlivosti komunikuje otec, manžel alebo syn. Rodina je v rómskej komunite veľmi dôležitá, čo sa prejavuje aj pri návštevách hospitalizovaných pacientov. Špecifický je aj ich prístup k samotnej hospitalizácii – strach a pocity menejcennosti sa môžu prejavovať zvýšenou agresivitou a neochotou spolupracovať. Významnou črtou rómskych pacientov je nižší prah bolesti, veľký strach z bolesti a zo smrti, aj keď nie sú priamo ohrození na živote. Na tento strach však zabudnú hneď, ako odznejú príznaky choroby – prestanú užívať lieky a dodržiavať odporúčania lekára. Pri vysvetľovaní a edukácii je potrebné viacnásobné a častejšie opakovanie informácií a inštrukcií. Nevyhnutne je overiť si, či rozumeli všetkým výrazom a pokynom. Najdôležitejšia činnosť zdravotníckych pracovníkov spočíva hlavne v zdravotno-výchovných aktivitách, ktorým predchádza dôkladné posúdenie rómskej komunity s prihliadnutím na spôsob života a etnické odlišnosti. Úspech je možné dosiahnuť hlavne v práci s komunitami s dôrazom na deti, adolescentov a gravidné ženy[9].

Poskytovanie zdravotnej starostlivosti je negatívne ovplyvňované viacerými faktormi, jednak zo strany rómskej populácie ale aj zo strany zdravotníckych pracovníkov. Rizikami zo strany rómskej populácie sú predovšetkým: nedôvera, nedostatočná motivácia, neochota spolupracovať, nízka vedomostná úroveň, negramotnosť, problémy pri komunikácii, rozdielna hodnotová orientácia, kultúra, temperament. Zo strany zdravotníckych pracovníkov môže ísť o nedostatočné informácie o rómskej komunite, neskúsenosť, nedostatočné komunikačné zručnosti, jazykovú bariéru, predsudky voči komunite a neschopnosť prispôsobiť podávanie informácií úrovni cieľovej skupiny.

Riešením pri problémoch s poskytovaním zdravotnej starostlivosti rómskej komunite, predovšetkým v segregovaných osadách, je zavedenie funkcie zdravotných sprostredkovateľov – rómskych asistentov pre prvý kontakt medzi zdravotníckymi pracovníkmi (lekármi, sestrami a zdravotníckymi asistentmi) a jednotlivcami v rómskych komunitách. Plynulejšia komunikácia bez jazykovej a kultúrnej prekážky môže napomôcť pri riešení dlhoročne trvajúcich problémov. V posledných rokoch v niektorých obciach už terénni zdravotní pracovníci pracujú. Sprevádzajú občanov na vyšetrenia, preventívne prehliadky, očkovania alebo spolupracujú so zdravotníckymi pracovníkmi pri prešetrovaní kontaktov pri výskyte infekčných chorôb. V rokoch 2008 a 2009 bol Program podpory zdravia znevýhodnených rómskych komunít realizovaný v rámci pôsobnosti 12 Regionálnych úradov verejného zdravotníctva v Košickom, Prešovskom a Banskobystrickom kraji a v rámci tohto programu bola vykonaná nasledovná činnosť[10]:

[9] Porov. ŠVECOVÁ, J. - SOLOVIČ, I. *Problematika tuberkulózy u príslušníkov rómskeho etnika na Slovensku*, In Studia pneumologica et phthiseologica. 2010, roč. 70, č. 1, s. 9-12.

[10] Porov. *Terénni zdravotnícki asistenti v rómskych komunitách*. [online]. [cit. 1.3.2011] Dostupné na internete: www.spolocnostkc.sk/download/Obhajoba_TZA_%20november_10.doc.

Tab. 4 Činnosť zdravotníckych asistentov v rómskych komunitách

Aktivita	r. 2008	r. 2009
Preventívna prehliadka/na podnet KP	4018	4939
Očkovanie/na podnet KP	9839	10037
Odber krvi/na podnet KP	1167	1635
Detské poradne/na podnet KP	2571	2565
Liečba choroby u lekára/na podnet KP	1312	1546
Zdravotný preukaz poistenca/na podnet KP	1269	860
Prieskum monitorovania zdravotného stavu	1540	1406
Edukácia	41126	39913
Návšteva novorodencov	614	437
Počet návštev - obvodní lekári	1840	1590
Odvšivenie	2489	2939

Zdroj: Terénni zdravotnícki asistenti v rómskych komunitách

Poskytovanie zdravotnej starostlivosti v rómskej komunite je, a na dlhú dobu aj zostane problémom, ktorý je ťažko riešiteľný, predovšetkým z dôvodu neochoty Rómov prevziať zodpovednosť za svoj život, svoje zdravie a riešenie hmotnej a sociálnej núdze, v ktorej sa nachádzajú. Poskytnutie akejkoľvek pomoci a riešenia ich nepriaznivej životnej situácie musí predovšetkým s ohľadom na ostatných členov spoločnosti spĺňať požiadavky spravodlivosti, solidarity a subsidiarity. Solidarita je základným princípom, podľa ktorého existuje pomoc v spoločnosti. Aj v dnešnej dobe je veľmi ťažké nájsť spôsob konkrétnej a adekvátnej pomoci, aby nebol jednotlivými členmi spoločenstva zneužívaný11. Napriek tomu, ak nechceme, aby sa rómske osady stali ohniskom nákazy nielen TBC, ale aj ďalších infekčných chorôb, je pomoc zo strany štátu nevyhnutná.

Zoznam použitej literatúry

1. Global Tuberculosis Control, Surveillance, Planning, Financing. WHO Report 2003. Geneva: WHO, 2003. 220 s.
2. Haries, A. - Maher, D. - Graham, S. TB/HIV: a clinical manual. – 2nd ed. Geneva: WHO, 2004. 210 s.
3. LISNIK, A. Prostriedky nepriameho zamestnávateľa na odstraňovanie chudoby. In BUDAJ, P. - ČEVAN, M. - ŠPÁNIK, M. Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Ružomberok: PF KU, 2009. ISBN 978-80-8084-459-2. s. 381-390.
4. SOLOVIČ, I. a kol. Sociálna rehabilitácia u migrantov - novej rizikovej skupiny pri tuberkulóze. In Eurorehab: časopis pre otázky fyzikálnej a rehabilitačnej medicíny. Roč. 15, č. 3-4 (2005), s. 95-97.
5. ŠVECOVÁ, J. - SOLOVIČ, I. Problematika tuberkulózy u príslušníkov rómskeho etnika na Slovensku. In Studia pneumologica et phthiseologica. 2010, roč. 70, č. 1, s. 9-12. ISSN: 1213-810X.
6. Dlhodobá koncepcia bývania pre marginalizované skupiny obyvateľstva. [online]. [cit. 19.3.2011] Dostupné na internete: http://www.build.gov.sk/mvrrsr/index.php?id=17&cat=266&comment=2317.
7. Global Tuberculosis Control, 2010. [online]. [cit. 1.3.2011] Dostupné na internete: http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241564069_eng.pdf.

[11] Porov. LISNIK, A. Prostriedky nepriameho zamestnávateľa na odstraňovanie chudoby. In BUDAJ, P. - ČEVAN, M. - ŠPÁNIK, M. *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II.* Ružomberok: PF KU, 2009, s. 388.

8. Na ceste v boji proti tuberkulóze. [online]. [cit. 1.3.2011] Dostupné na internete: http://www.hagy.sk/view.php?cisloclanku=2010030001.
9. Operačný program Zamestnanosť a sociálna inklúzia. [online]. [cit. 19.3.2011] Dostupné na internete: http://www.esf.gov.sk/new/index.php?SMC=1&id=1958.
10. Rómske osady sa rozširujú, za desať rokov ich na Slovensku pribudlo 71. [online]. [cit. 9.4.2011] Dostupné na internete: http://spravy.pravda.sk/romske-osady-sa-rozsiruju-za-desat-rokov-ich-na-slovensku-pribudlo-71-1j0-/sk_domace.asp?c=A100305_170823_sk_domace_p12.
11. Terénni zdravotnícki asistenti v rómskych komunitách. [online]. [cit. 1.3.2011] Dostupné na internete: www.spolocnostkc.sk/download/Obhajoba_TZA_%20november_10.doc.

Kontakt

doc. PhDr. Vladimír Littva, PhD., MPH
Fakulta zdravotníctva KU
Námestie A.Hlinku 48
034 01 Ružomberok
e-mail: vladimir.littva@ku.sk

doc. MUDr. Ivan Solovič, CSc.
NÚTP CHaHCH
059 84 Vyšné Hágy
e-mail: solovic@hagy.sk

Bc. Katarína Greňová
študentka TF KU
053 04 Spišské Podhradie
e-mail: grenovak1@gmail.com

Manažment marginálnych spoločenstiev environmentálnom plánovaní

Marta Halašová

Resume:

The contribution addresses the necessity of environmental planning in dealing with marginal communities, the existence of which was till lately perceived as a foreign, insignificant, and transitory phenomenon in our culture. The author applies the concepts of sustainability and marginality in the post-modern world, the community theories, and strategies for achieving sustainable communities. The author urges entry of the decision-making sphere in environmental planning taking into account unique features of managing marginal communities.

Key words: Community, marginal community, environmental planning, management, decision-making sphere.

Úvod

Kvôli svojmu „vlažnému“ prístupu k riešeniu problémov členov marginálnych spoločenstiev čelí Slovensko opakovane kritike zo strany Európskej Únie. V posledných desaťročiach tu vzniklo legálne i nelegálne množstvo usadlostí (osád), v ktorých žijú ľudia v nepredstaviteľne zlých podmienkach, mnohokrát porovnávaných so stredovekom. Po roku 1989 viedla zmena spoločenských vzťahov k masovej nezamestnanosti a zmena medziľudských vzťahov (aj rodinných a príbuzenských) k oslabeniu vzájomnosti, spolupatričnosti a zdieľania. Obidve zmeny sa podieľali na vzniku dovtedy nevídaných javov bezdomovstva, závislostí a kriminality, na ktoré spoločnosť nebola pripravená.

Stav svetovej, a teda i stredoeurópskej kultúry je stavom všeobecnej transformácie toho, čo moderna pokladala za hotové a definitívne. V duchu postmoderny už neexistuje uzavretý celkový výklad života a celková koncepcia univerzálneho, pre všetko ľudstvo platného cieľa, skôr ide o množstvo heterogénnych a autonómnych životných foriem a výkladov života, pluralitu nezjednotiteľných praktík a konceptov (Lyotard, 2006). Okrem iného aj postmoderné koncepty plurality (obdoba diverzity) boli dôvodom (ako sa neskôr ukázalo naivného) presvedčenia o tom, že marginálne javy sú rovnako prirodzené ako prechodné, dočasné, ktoré postupne zákonite vymiznú alebo budú nahradené. Opak je však pravdou. Nielen v poskomunistických krajinách, ale v celej Európskej Únii došlo k reflektovaniu takého nárastu chudoby a sociálnej exklúzie (17 percent obyvateľov EÚ žije v súčasnosti pod hranicou chudoby; Skoncujme s chudobou hneď teraz, 2010), že došlo k celému radu reakcií (agende) na zmiernenie tohto trendu. Spôsoby reagovania na druhých ľudí ako súcit, spolupráca, pomoc, zachraňovanie, upokojovanie a žičlivosť bez očakávania reciprocity sú stále kľúčové pre fungovanie ľudskej spoločnosti aj pre blaho jej jednotlivých členov. Je otázne, či by spoločnosť mohla dlho vydržať, ak by ľudia neboli ochotní prijať zodpovednosť za blaho toho druhého a správať sa podporným spôsobom (Vander Zanden, 1987).

Existencia globálnych problémov ľudstva (násilie vo svete, preľudnenie, potravinový problém, zdravie, chudoba, opustenosť, ekologická kríza, zdroje, ľudské sídla ai.) a ich gradácia vedie k oprávneným pochybnostiam o adekvátnosti prístupu k ich riešeniu súčasnými svetovými kultúrno-spoločenskými systémami. Riešenie problémov marginalizovaných spoločenstiev je výzvou pre majoritnú kultúru, ktorá je konfrontovaná

s praktickým nenapĺňaním proklamovaných humanistických hodnôt. Problémy životného prostredia tiež nastoľujú množstvo hodnotových otázok, smerujúcich k zodpovednosti ľudstva za udržanie podmienok života na Zemi. Radikalizácia postojov (odstrániť problémy násilne, okamžite, raz a navždy), pasivita (spočívajúca v rezignácii alebo hedonizme, konzume) alebo dokonca parazitovanie na pomoci zvonka (využívanie poskytnutých zdrojov pre vlastné obohatenie) nesvedčia o posune ku konštruktivite riešení v európskom priestore.

Environmentálne plánovanie, reprezentujúce citlivý prístup k využívaniu územia v zmysle požiadaviek trvalo udržateľného rozvoja, môže byť zásadným strategickým nástrojom verejnej správy pre zlepšenie parametrov udržateľnosti aj neželaných osídlení. Rozšírenie princípov a metód environmentálneho plánovania je meradlom kompetencie spoločnosti pochopiť multikazálnu podmienenosť vzniku a udržiavania neúnosného stavu marginálních/marginalizovaných komunít, kompetencie precítiť a morálne zhodnotiť zodpovednosť majority za vzniknutý stav a tiež vedeckej a odbornej spôsobilosti komplexne riešiť problematiku udržateľnosti.

1. Chudoba, núdza a sociálna exklúzia – koncepty a fakty

Chudoba má mnoho dimenzií a vymyká sa úzkej definícii založenej len na nedostatku príjmov bez ďalších charakteristík. Uvádza sa ekonomická (na základe štruktúry spotreby a rozdelenia príjmov), sociálna (podľa miery marginalizácie), priestorová (vychádzajúca z regionalizácie) a i. dimenzie. O chudobe hovoríme, ak nedostatok zdrojov spôsobuje nedostatočné uspokojovanie potrieb človeka. Rozlišuje sa tiež primárna chudoba (spôsobená nedostatočnými príjmami) a sekundárna chudoba (spôsobovaná nevhodným nakladaním so zdrojmi). Ďalšími termínmi sú ohrozenie chudobou (osoby s najnižším príjmom v spoločnosti, pričom hranica nízkeho príjmu je vyjadrená relatívne (používa sa 60 % mediánu príjmu v danej krajine), skutočná chudoba ako nedostatok materiálnych potrieb nevyhnutných pre každodenné prežitie, t. j. jedlo, pitnú vodu, ošatenie a primerané bývanie, extrémna chudoba, pričom hranicu extrémnej chudoby definuje príjem nižší ako 1 alebo 2 USD v parite kúpnej sily na jeden deň (približne 17,50 Sk, resp. 35 Sk na deň) (Šiškovič, M., 2007).

Kým chudoba nie je legislatívne zakotveným pojmom, sociálna núdza je vymedzená v zákone (Zákon NR SR č. 238/1999) ako„stav, keď si občan nemôže zabezpečiť sám starostlivosť o seba, svoju domácnosť, ochranu a uplatňovanie svojich práv a právom chránených záujmov alebo kontakt so spoločenským prostredím najmä vzhľadom na vek, nepriaznivý zdravotný stav, sociálnu neprispôsobivosť alebo stratu zamestnania“. Stav sociálnej núdze rieši štát systémom sociálnych dávok.

Na rozdiel od chudoby alebo sociálnej núdze, ktoré možno označiť za stav, sociálna exklúzia je chápaná ako proces, prostredníctvom ktorého sú určití jednotlivci vytláčaní na okraj spoločnosti a je im zabránené plne na nej participovať v dôsledku ich chudoby, nedostatku základných kompetencií a príležitostí celoživotného vzdelávania alebo v dôsledku diskriminácie. Toto ich vzďaľuje až izoluje od zamestnania, príjmu a príležitostí vzdelávania, ako aj sociálnych a komunitných sietí a aktivít. Sociálne vylúčenie sa vníma ako dôsledok nerovného prístupu k piatim základným zdrojom spoločnosti: k zamestnaniu, zdravotnej starostlivosti, vzdelaniu, bývaniu a k sociálnej ochrane (Džambazovič, Gerbery, 2004).

Na Slovensku existujú regióny, v ktorých kombinácia slabej infraštruktúry, nedostatočného hospodárskeho rozvoja a ďalších negatívnych faktorov spôsobuje prehlbovanie chudoby, niekde až sociálnej exklúzie. O skúmaní miery vlastného zavinenia chudoby sa u nás nerealizovali precíznejšie štúdie, resp. nie sú verejnosti širšie dostupné. Možno uvažovať o tom, že v spoločnosti chýba motív a pravdepodobne aj energia hľadať a postihovať tých, ktorí využili priestor poskytnutý spoločenským (právno-politickým) systémom.

Skupinou trpiacou viacnásobným vylúčením sú marginalizované rómske komunity (Rusnáková, 2007). V rámci sociografického mapovania do roku 2008 bolo na Slovensku identifikovaných 1 575 osídlení, z ktorých 149 (120 tis. až 150 tis. obyvateľov) je považovaných za segregované osídlenia, t. j. osídlenia lokalizované na okraji mesta, resp. obce, bez prístupu k vodovodu a kde podiel nelegálnych obydlí je vyšší ako 20 %. Ďalšou zraniteľnou skupinou, ktorá trpí mnohonásobnými formami vylúčenia zo spoločnosti, sú bezdomovci, trpiaci nedostatkom materiálneho zabezpečenia a podporných sociálnych vzťahov, obmedzeným prístupom na trh práce, k zdravotnej starostlivosti, ku kultúre atď. Bezdomovectvo predstavuje krajnú podobu sociálneho vylúčenia, situáciu bezprostrednej núdze, v ktorej sa ocitne človek bez trvalého domova. V tejto skupine sa vyskytujú prípady extrémnej chudoby. Dlhodobo problémovými skupinami populácie sú prepustení z výkonu trestu odňatia slobody a drogovo a inak závislí (Národná správa..., 2008). Najzraniteľnejšou a najohrozenejšou skupinou populácie sú deti, vystavené nepriaznivým vonkajším vplyvom, nútené vyrovnať s nedostatkom, bolesťou, osamelosťou a smútkom. Predlžovanie života populácie spolu so zmenou rodinných tradícií, väzieb a vzťahov spôsobuje stále rastúci počet starých ľudí, chorých, slabých a osamelých, s nízkymi dôchodkami, a tým s obmedzenými možnosťami napĺňať svoje potreby.

V rámci EÚ je odrazom reflektovania problému chudoby a marginalizácie Spoločné memorandum o sociálnej inklúzii z decembra 2003, vychádzajúce z Lisabonskej stratégie (2000). Strednodobé prehodnotenie Lisabonskej stratégie v roku 2007 prenieslo dôraz na rast a zamestnanosť s podčiarknutím významu sociálnej súdržnosti prostredníctvom systémov sociálnej ochrany a politiky sociálnej inklúzie. Každoročné vyhodnocovanie plnenia úloh prijatých v národných akčných plánoch sociálnej inklúzie, nadväzujúcich na lisabonský strategický cieľ („Do roku 2010 podstatne zredukovať chudobu v EÚ“) nebolo v jednotlivých členských štátoch vôbec uspokojivé. (Vyhodnocovanie prebieha v dvojročných obdobiach 2004-2006, 2006-2008, v SR dosiaľ nebola zverejnená správa za obdobie 2008-2010). Rok 2010 bol Európskou Úniou vyhlásený za Rok boja proti chudobe a sociálnej exklúzii.

Globalizácia a marginalizácia – kontexty postmoderny

Postmoderna znamená proklamáciu nových možností, vystupňovanej rozmanitosti a nových konštelácií a interferencií (Lyotard, 2006). V mentálnom prostredí postmoderny dochádza vplyvom nebývalej dynamiky kultúrnych výmen k reálnemu prežívaniu rôznych druhov identity (od univerzálno-nivelizovanej a ultra-individuálnu) súčasne. Zjednotenie, jednotné neoddeliteľné spolupôsobenie, súčinnosť, resp. vzájomné zlučovanie činnosti jednotlivých častí jedného systému alebo niekoľkých systémov do jedného celku a tiež vzájomné prenikanie a spolupôsobenie funkcií sa označuje pojmom globalizácia (Hartl, Hartlová, 2000). Globalizácia znamená tiež veľmi intenzívne rozvíjanie komunikácií, vzájomného prepájania doteraz oddelených častí sveta, proces, ktorého zámerom je zasiahnuť všetky časti sveta a prispôsobiť kompletne celý právny systém štandardu krajín s rozvinutým demokratickým systémom. Rovnako ako regionalizácia (lokalizácia) aj globalizácia má za cieľ zvýšenie spoločenskej súdržnosti, zníženie chudoby a nerovnosti, zlepšenie kvality života, sociálnej infraštruktúry a ekologickej ohľaduplnosti. Individualizácia, predstavujúca proces uvedomovania si vlastnej jedinečnosti, prináša viac priestoru a autenticity pre jednotlivcov. Odvrátenou stranou tohto procesu je viac neistoty, riziko osamelosti a odcudzenia. Okrem procesov globalizácie a individualizácie dochádza k marginalizácii, kedy dominantná (majoritná) kultúra snaží potlačiť alternatívu (minoritnú kultúru) tým, že ju izoluje a vytláča na okraj spoločnosti.

Zrelativizovanie hodnotového odkazu humanizmu a osvietenstva v období globalizácie a postmoderny spochybňuje význam úsilia ľudstva o prosociálnosť vo vzťahoch medzi ľuďmi ako aj o kultiváciu vzťahu človeka k mimohumánnym fenoménom. Deklarovanie rovnosti

šancí alebo príležitostí vo svete pragmaticky zameranom na materiálne bohatstvo, moc a vplyv znie pokrytecky hlavne v kontexte spoločenstiev marginálnych (fyzická vzdialenosť od centra diania alebo ovládania zdrojov) alebo marginalizovaných (vytláčaných na okraj spoločenského diania z najrôznejších dôvodov).

Podmienky pre život v marginálnych spoločenstvách sú pre človeka zvonka ťažko predstaviteľné. Kto sa do takéhoto prostredia narodí, len ťažko sa bez pomoci z neho vymaní. U členov marginalizovaných spoločenstiev môžu nastať ťažkosti s osobnou a sociálnou identitou, ktoré vedú k celému radu ťažkostí v prežívaní a správaní. Mentalita človeka (jednotlivca, skupiny) v marginalizovanom spoločenstve je príznačná spôsobom zmýšľania, hodnotenia, prežívania, vytvárania vzťahov a zaujímania postojov ako aj reagovania na situácie, zážitky, javy, úlohy, problémy. Členovia marginálnych komunít sú väčšinou nezamestnaní a zo sociálnych dávok si nedokážu zabezpečiť prostriedky na obživu. Je potom logické, že si tieto prostriedky získavajú páchaním drobnej trestnej činnosti, čím sa dostávajú do ostrých konfliktov s ostatnými občanmi. Kultúrne normy majority určujú, ktoré podoby eliminácie chudoby ako príčiny neuspokojovania potrieb sú v danej spoločnosti akceptované (napr. krádež ako spôsob eliminácie hladu). (Relativitu hodnôt u majority ilustruje nával súcitu pri sledovaní osudov literárnych postáv, napr. Jean Valjean v diele V. Huga Bedári a súčasné rozladenie, zlosť a volanie po tvrdých sankciách pri zhliadnutí spravodajstva o krádežiach potravín členmi nízkopríjmových neprispôsobivých skupín.)

Inakosť členov marginalizovaných skupín je pre majoritnú spoločnosť neprijateľnejšia, ako sa o tom otvorene hovorí. Pocity viažúce sa na členov týchto komunít sú však odstupňované podľa vzdialenosti hodnotiteľa od takejto skupiny. Existujú rozdiely medzi hodnoteniami širšej verejnosti a dotknutej/zainteresovanej verejnosti. U bezprostredných susedov (dotknutých, zainteresovaných) vyvoláva predstava členov neprispôsobivej komunity a ich konanie znechutenie, odpor až hnus, pohŕdanie, nepriateľstvo, agresivitu, úzkosť, strach, neistotu, pocit ohrozenia. S rastom vzdialenosti stúpa pocit zahanbenia, súcit, naliehavý pocit zodpovednosti a potreba niečo urobiť v prospech chudobných a vylúčených.

Priepastné sociálno-ekonomické rozdiely medzi členmi spoločnosti nemožno považovať za prejav plurality v duchu postmoderny. Európska politika má so svojou identitou v súvislosti s riešením problémov marginálnych spoločenstiev vážny problém (napr. patová situácia po odsune Rómov z Francúzska v roku 2010). V duchu uplatňovania deklarovaných univerzálnych hodnôt by sa žiadalo smerom k členom marginálnych spoločenstiev prosociálne správanie (pomoc, podpora, súcit, darovanie) a súčasne ich dynamické, postupné začleňovanie do spoločnosti s cieľom dosiahnuť partnerské spolužitie na úrovni vzájomne vyváženej adaptácie. Nádejou pre takýto typ spolužitia je komunita.

Komunitný manažment a udržateľnosť

Komunita je biologický, sociálny ako aj psychologický fenomén. Život v komunite prináša jednotlivcom možnosti osobného rastu a k rôznym pozitívnym efektom dochádza v celej komunite. Podľa Rogersa (1997, s. 135) v komunite "*pociťuje väčšina členov výrazný pocit vlastnej sily a pocit blízkej a úctivej jednoty s ostatnými členmi komunity... prebieha čoraz otvorenejšia medziľudská komunikácia, rastie pocit jednoty a kolektívnej harmonickej duše takmer duchovnej povahy".*

Sarason (in Halamová, 2002) hovorí o komunite ako o ľahko dostupnej, vzájomne sa podporujúcej sieti vzťahov, na ktorú sa človek môže spoľahnúť. Dôležitá je tiež forma a proces vytvárania a udržania komunity. Vyžaduje otvorený tím facilitátorov bez vedúceho a hierarchickej organizácie. V komunite ide o možnosť podstupovať riziká byť sebou samým so súčasnou dôverou v kolektívnu múdrosť komunity. Je tu miesto pre prežívanie prekvapenia, uplatnenie tvorivosti a nápaditosti. V podpornej a starostlivej atmosfére sa môže jednotlivec sám rozhodovať, môže sa spolu s ostatnými zúčastňovať na plánovaní alebo

vykonávaní činností, môže si byť viac vedomý svojich osobných síl, môže sa stať autonómnejší a tvorivejší ako architekt svojho vlastného života. V komunite sa formuje vnútorný, osobný základ hodnôt a noriem. Dochádza k vyváženiu snahy o súkromie a sebestačnosť zdieľaním a zodpovednosťou za spoločné dobro.

Komunitný model spolužitia má podporné mechanizmy pre starých a znevýhodnených občanov, pre tých, čo sa cítia opustení, neužitoční, izolovaní, nechcení, bez nádeje. V ozajstnej komunite je samozrejmosťou vzájomný rešpekt, spolupracujúca komunita je charakteristická tým, že humánnosť má väčšiu prioritu ako moc. Komunita predstavuje návrh usporiadania spoločnosti na preventívnom prístupe orientovanom na budúcnosť s cieľom pozdvihnúť ľudského ducha a obohacovať životy ľudí v nej. Podľa Rogersa (1997) komunita vybudovaná na spoločnom záväzku jedného človeka voči druhému ako oprávnene samostatných ľudí so samostatnými realitami je predpokladom akceptovania rozmanitosti, smerovanie k zjednoteniu bez straty vlastnej osobnosti a bez nátlaku, spolupráce a partnerstva kultivovaných, blízkych a milujúcich ľudí. Metcalf (2005) definuje komunity vzhľadom na jej okolie:*„Aby akékoľvek ľudské spoločenstvo bolo udržateľné, musí sa spávať ako priateľská sociálna jednotka pri výraznom znižovaní negatívneho dopadu na svoje okolie“*.

Skupinu ľudí, ktorí tvoria komunitu, opisuje Benzie (1998) v zmysle: absencie formálnej a rigidnej hierarchie, oceňovania paradoxov, váženia si ticha, vzájomného rešpektu a lásky, úcty k individualitám, využívania kolektívnej múdrosti, pravdivého sebavyjadrovania, konsenzuálnych rozhodnutí s čo najväčším možným prihliadaním na minoritné názory, vysokého hodnotenia a rešpektu voči prírode s jej živými i neživými formami, vedomia hlbokej a úžasnej jedinečnosti danej každému človeku. Dôraz sa kladie na vyváženosť komunity po ekologickej, sociálnej a duchovnej stránke. Znaky vyváženosti komunity najviac zodpovedajú chápaniu Miestnej agendy 21 (2002), ktorá spája pri budovaní partnerstiev a miestnych iniciatív všetky aspekty rozvoja komunity – ekonomické, sociálne, kultúrne a environmentálne.

V zmysle Národnej stratégie TUR (2001), vychádzajúcej z Agendy 21, sa trvalo udržateľným rozvojom rozumie cielený, dlhodobý (priebežný), komplexný a synergický proces, ovplyvňujúci podmienky a všetky aspekty života (kultúrne, sociálne, ekonomické, environmentálne a inštitucionálne), na všetkých úrovniach (lokálnej, regionálnej, globálnej) a smerujúci k takému funkčnému modelu určitého spoločenstva (miestnej a regionálnej komunity, krajiny, medzinárodného spoločenstva), ktorý kvalitne uspokojuje biologické, materiálne, duchovné a sociálne potreby a záujmy ľudí, pričom eliminuje alebo výrazne obmedzuje zásahy ohrozujúce, poškodzujúce alebo ničiace podmienky a formy života, nezaťažuje krajinu nad únosnú mieru, rozumne využíva jej zdroje a chráni kultúrne a prírodné dedičstvo.

Kľúčovým dokumentom pre udržateľnosť ľudských sídiel je Agenda Habitat z roku 1996 (The Habitat agenda..., 2003), ktorá vznikla na základe komplexných zistení stavu ľudských sídiel v celosvetovom meradle. Zdôraznila, že udržateľný rozvoj sídiel je kľúčovým faktorom TUR. Transparentné, zodpovedné, spravodlivé, efektívne a účinné riadenie ľudských sídiel má podstatný význam pre riešenie problému biedy, problému zhoršovania životného prostredia. Urguje špecifický prístup a metódy zlepšenia riadenia, strategického plánovania a konania pre pokles chudoby a sociálneho vylúčenia. Zdôrazňuje, že trvalo udržateľné živobytie je potrebné podporovať výchovou a školeniami, hlavne chudobných a bezbranných skupín obyvateľstva.

Fenomén komunity a koncepcia TUR viedli ku konceptu udržateľnej komunity. Je definovaná ako miesto, kde ľudia chcú žiť a pracovať, v súčasnosti aj v budúcnosti. Uspokojuje rozličné potreby obyvateľov súčasných aj budúcich, je citlivá k environmentu a prispieva k vysokej kvalite života. Udržateľná komunita (niekedy sa používa termín ekokomunita) je bezpečná a inkluzívna, dobre naplánovaná, vystavaná a fungujúca a ponúka

rovnosť príležitostí a dobré služby pre všetkých (Wates, 2006). Smith (2006, 2008) uvádza nasledovné kritériá udržateľnosti komunít:

- primerané bývanie za slušné ceny, ktoré si ľudia môžu dovoliť,
- fungujúca verejná doprava,
- školy,
- zdravotnícke zariadenia,
- obchody,
- čisté, zdravé životné prostredie.

Za hybnú silu udržateľnosti komunít sa považuje podpora a rozvoj ich sebestačnosti a aktivácia ich vnútorných zdrojov a účasti na živote spoločnosti a rozhodovaní. Komunitný manažment predstavuje využitie nástrojov a metód všeobecného manažmentu na dosahovanie trvalej udržateľnosti v spoločenstvách charakterizovaných vyváženosťou ekologických, ekonomických, sociálnych a spirituálnych aspektov. Komunitný aspekt riadenia sa môže prejaviť v identifikovaní, kreovaní a hodnotení komunitných prvkov v konkrétnom sídelnom prostredí, v organizácii, v komunitných projektoch na samosprávnej alebo nevládnej úrovni (nadácie, občianske združenia) a rovnako v environmentálnom plánovaní.

Environmentálne plánovanie a riešenie problémov komunít verejnou správou

Konkrétnym prejavom demokracie je existencia verejnej správy. Predstavuje službu občanom vykonávanú orgánmi verejnej správy (orgány štátnej správy, samosprávy a verejnoprávnych inštitúcií). Dosahovanie udržateľnosti (života, rozvoja, spoločnosti, sídiel) vyžaduje sústavné zlepšovanie riadenia a dobré spravovanie na centrálnej, regionálnej aj lokálnej úrovni.

Existencia osád nízkopríjmových, znevýhodnených a neprispôsobivých obyvateľov predstavuje pre ich susedov množstvo problémov. Zdá sa, že spoločnosť je v súčasnosti vyčerpaná, rezignovaná a pasívna vo vzťahu k neprispôsobivým skupinám svojich občanov. Na strane členov marginalizovaných spoločenstiev aj u majority je čoraz markantnejší ľahostajný až trpný postoj, strata ašpirácií dosiahnuť pozitívnu zmenu, vzdávanie sa snaženia či zápasu, očakávanie zlyhania alebo neúspechu. Decízna sféra v štáte však musí rozhodovať o riešení problémov a strát, ktoré vznikajú bežným občanom v kontakte s príslušníkmi neprispôsobivých komunít a mnohokrát majú nielen charakter priestupku proti občianskemu spolunažívaniu, ale aj trestných činov. Tiež má povinnosť zabezpečiť také podmienky pre život v marginalizovaných spoločenstvách, ktoré budú viesť k zlepšeniu kvality života ich členov. Kvalitu života v marginalizovaných komunitách znižuje hlavne:

- neorganizované rozrastanie sídla,
- zanedbávanie údržby, negovanie čistoty a poriadku,
- nezamestnanosť obyvateľov,
- nízka sebestačnosť spoločenstva,
- konzumný spôsob života,
- zlý zdravotný stav obyvateľstva,
- nízka kvalita životného prostredia a obchádzanie systematického plánovania v tomto smere,
- neorganizovaná tvorba a zber odpadu,
- zlý stav zelene,
- obchádzanie priamej zodpovednosti za stav životného prostredia,
- zahmlievanie súvislosti kvality životného prostredia so spoločensko-ekonomickými problémami spoločenstva.

Pre manažment marginalizovaných komunít je významným partnerom dotknutá obec (obec, na katastrálnom území ktorej sa daná komunita nachádza alebo obec, ktorej územie

môže zasiahnuť vplyv navrhovanej činnosti alebo strategického dokumentu). Zásadný strategický dokument, ktorý obsahuje návrh cieľov, úloh a procesov, ktoré by mali viesť k trvalo udržateľnému rozvoju, je environmentálny plán sídla. Nevyhnutnou podmienkou je jeho zosúladenie s ostatnými plánovacími dokumentmi a politikami samosprávy. Z plánu vychádza akčný program s konkrétnymi opatreniami a presnými termínmi, určením zodpovednosti, systémom monitorovania a vyhodnocovaním výsledkov. Realizácia plánu vyžaduje integrovaný prístup samosprávy a všetkých zainteresovaných orgánov štátnej správy a účasť verejnosti.

Environmentálne plánovanie je oblasťou strategického plánovania prvoradého významu, do ktorej vstupujú poznatky všetkých vedných disciplín, študujúcich interakcie ľudských aktivít s prírodným prostredím. V prípade riešenia územia, v ktorom sa nachádza usadlosť marginalizovaného spoločenstva, je komunitné plánovanie doposiaľ zanedbávanou, okrajovou časťou environmentálneho plánovania. Z hľadiska udržateľnosti ide o vážny nedostatok, pretože komunitné plánovanie (ako metóda aj otvorený proces zisťovania potrieb a zdrojov a hľadania najlepších riešení) umožňuje na lokálnej úrovni plánovať život spoločenstva tak, aby zodpovedal lokálnym špecifickým požiadavkám a potrebám jednotlivých občanov (Wates, 2006). Táto anomália v chápaní environmentálneho plánovania je nepochopiteľná vzhľadom na samotné definovanie životného prostredia. Definícia prijatá v rámci UNESCO, (S. Wik, 1967) označuje za životné prostredie tú časť sveta, s ktorou je človek vo vzájomnom pôsobení, ktorú používa, ovplyvňuje a ktorej sa sám prispôsobuje. Urbánek (1994) nestotožňuje životné prostredie so sumou zložiek okolia (sociálnymi, ekonomickými, anorganickými a organickými javmi ako takými), ale s jeho významom pre život človeka, pričom centrálnu rolu človeka (ako indivídua i spoločnosti) v životnom prostredí podmieňuje jeho schopnosť vedomého konania.

Dôležitou súčasťou dobrého manažmentu sídiel vo všeobecnosti je rozvoj spolupráce medzi jednotlivými subjektmi na horizontálnej a vertikálnej úrovni, ako aj zapájanie všetkých zainteresovaných *vrátane vylúčených skupín* do tvorby, implementácie a monitoringu politík sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie. Ak chudoba a sociálna exklúzia postihuje mnoho občanov, nemožno hovoriť o udržateľnom rozvoji spoločnosti. Preto Európska Únia presadzuje na zabezpečenie trvalo udržateľného hospodárskeho rastu a posilnenie sociálnej a územnej súdržnosti využitie nasledovných stratégií a politík (Národná správa... 2008):

Realizovať politiky podporujúce rast trvalo udržateľnej zamestnanosti, zníženie nezamestnanosti a ekonomickej nečinnosti a zvýšenie sociálnej inklúzie, pričom zvláštna pozornosť má byť venovaná rozvoju sociálnej ekonomiky a vytvárania sociálnych podnikov, ako nového nástroja podpory zamestnanosti (Národná správa..., 2008).

V rámci Programu rozvoja bývania možnosť získať prostriedky vo forme dotácií obciam a neziskovým organizáciám na účely obstarávania nájomných bytov s limitovaným plošným a cenovým štandardom, určených na bývanie sociálne slabších skupín obyvateľstva, obstarávania nájomných bytov nižšieho štandardu, určených na bývanie marginalizovaných skupín obyvateľstva, výstavby technickej infraštruktúry podmieňujúcej výstavbu a užívanie nových bytov a odstraňovanie systémových porúch bytových domov.

Grantový systém, v rámci ktorého je vytvorený program Kultúra znevýhodnených skupín obyvateľstva.

Podporu systémového zabezpečenia dostupnosti zdravotníckej starostlivosti vo vybraných lokalitách a rozšírenie činnosti zdravotníckych pracovníkov zameraných na prácu v komunite.

Začleňovanie znevýhodnených skupín občanov do spoločnosti prostredníctvom rozvoja informačnej spoločnosti a širokej dostupnosti internetu a informačných systémov verejnej správy. Multimédiá majú potenciál preklenúť bariéry (vzdialenosť, sociálne postavenie, vizáž, spoločenská rola, zdravotný stav, vek, úroveň vzdelania a i.), ponúkajú rôznorodé podnety,

informácie a možnosti participovať na zdieľaní a vytváraní mentálneho multikulturálneho priestoru, hľadať svoje vyjadrenie a miesto (aj tým, ktorí stratili z najrôznejších príčin svoj domov, alebo sú dočasne z neho vytrhnutí).

Aktivizácia partnerstiev na regionálnej a miestnej úrovni, vytváraných na riešenie problémov regionálnej zamestnanosti, najmä na základe projektov alebo programov, zapojenie miest, obcí a vytváranie ich združení na riešenie nezamestnanosti ich obyvateľov a tiež rozšírenie kompetencií verejných služieb zamestnanosti. V rámci jednotlivých partnerstiev sociálnej inklúzie vznik akčných plánov sociálnej inklúzie.

Záver

Chudobní a vylúčení sa nezaujímajú o udržateľnosť, ale o prežitie zo dňa na deň. Nevyhnutné vedenie a motivovanie musia zabezpečiť ľudia, ktorí netrpia materiálnou núdzou, dospeli k vysokému stupňu racionálneho poznania a morálneho usudzovania. Prevencia proti marginalizácii a spoločenskej izolácii je od roku 2000 (Lisabonská stratégia) vážnou agendou Európskej Únie.

Dokument Európskej komisie Europe 2020 je stratégiou rastu pre nadchádzajúcu dekádu.

V meniacom sa svete je prioritou EÚ inteligentná, udržateľná a inkluzívna ekonomika umožňujúca vysokú úroveň zamestnanosti, produktivity a sociálnej súdržnosti. Vymedzuje päť ambicióznych cieľov, a to zamestnanosť, inovácie, vzdelanie, sociálna inklúzia a klíma/energia.

V zmysle konceptu integrovaného a proaktívneho manažmentu nemožno viac oddeľovať ekonomické, sociálne a environmentálne aspekty v posudzovaní, rozhodovaní, plánovaní a realizácii činností. Manažment verejnej správy, opierajúci sa komunitné princípy, má potenciál vybudovať u členov marginálneho spoločenstva konštruktívny vzťah k široko chápanému životnému prostrediu ako komplexu vzájomne prepojených fyzikálnych, chemických, biologických a sociálnych zložiek a aspektov. Výchova a vzdelávanie k vytváraniu udržateľnej society (aj v duchu Vilnjuskej konferencie v r. 2005) má smerovať k nasledovným cieľom:

- reálne vnímanie vlastnej sociálno-ekonomickej situácie v kontexte uvedomovaných potrieb,
- prežívanie vzájomnosti a zdieľania s inými ľudskými bytosťami a mimohumánnym svetom,
- konštruktívne vyrovnávanie sa s nárokmi života,
- reálne prežívanie svojej sociálnej roly v komunite,
- posudzovanie vlastnej činnosti (aj v rámci rodiny) vzhľadom na zaťažovanie prostredia (čerpanie zdrojov, odpady),
- ujasnenosť kľúčových sociálnych a spirituálnych hodnôt z hľadiska sebarealizácie v životnom prostredí,
- identifikácia, selekcia a eliminácia manipulačných tendencií (reklama) v spotrebnom správaní,
- konštruktívne stratégie zvládania stresu a náročných životných situácií s minimalizovaním kompenzácie zlozvykmi,
- zásadný podiel prosociálneho správania v celkovej životnej stratégii,
- aktívne budovanie ekokomunitného modelu spolužitia a pod.

Existenciu marginálnych/marginalizovaných spoločenstiev nemožno popierať rovnako ako to nemožno urobiť v prípade environmentálnych problémov, ktoré sa viažu na existenciu týchto spoločenstiev a spôsob života ich členov. Environmentálne plánovanie ako systém opatrení a činností, ktorých cieľom je zmiernenie nepriaznivého stavu životného prostredia so

zreteľom na základné environmentálne problémy sídiel, môže byť v prípade posilnenia komunitného rozmeru účinným nástrojom decíznej sféry na pozitívnu zmenu aj v marginálnych / marginalizovaných komunitách.

Literatúra

1. Benzie, R. 1998. Čo je komunita? http://vsieti.sk/?cat=komunity&sub=clanky&case=co_je_komunita, dostupné dňa 04.04.2005.
2. Džambazovič, R., Gerbery, D. 2004. Chudoba a sociálne vylúčenie v kontexte krajín EÚ a SR. Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny. http://www.sspr.gov.sk/texty/File/pdf/2004 /rodina/Chudoba. pdf, dostupné dňa 14.03.2011.
3. Europe 2020. http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm, dostupné dňa 14.03.2011.
4. Halamová, J. 2002. Psychologický zážitok komunity I. Historické, metodologické a výskumné východiská problematiky. Československá psychologie, roč. XLVI, č. 5. Praha: Academia, s. 420-431. ISSN 0009-062X.
5. Hartl, P. – HartlovÁ, H. 2000. Psychologický slovník. Praha: Portál. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.
6. Lyotard, J.-F. 1990. Beantwortung der Frage: Was ist postmodern? Stuttgard, 1990.
7. Metcalf, W.J. 2004. The Findhorn Book of Community Living. Forres, U.K.: Findhorn Press, 2004.
8. Mederly, P. (ed.) 2002. Miestna agenda 21 – udržateľný rozvoj obcí a mikroregiónov na Slovensku. Bratislava: REC Slovensko. http://www.tur.sk/doc/ma21publikacia_final.pdf, dostupné dňa 13.02.2011.
9. národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja. http://www.enviro.gov.sk/minis/strat_dokumenty /ns/prehladns.htm, dostupné dňa 9.2.2007.
10. Rogers, C.R. 1997. Spôsob bytia. Modra: Inštitút rozvoja osobnosti, 1997. 265 s. ISBN 80967832-0-3.
11. RUSNÁKOVÁ, J. 2007. Chudoba ako životný štýl v marginalizovaných rómskych komunitách. In Cambáliková, M., Šedová, T. (eds.): Exklúzia a sociálna situácia na Slovensku. Bratislava: VEDA, vydavatelstvo SAV.
12. Smith, M.K. 2006, 2008. Sustainable communities and neighbourhoods. Theory, policy andpractice.http://www.infed.org/community/sustainable_communities_and_neighbourhoods.htm, dostupné dňa 20.01.2011.
13. Stratégia EHK OSN pre výchovu k trvalo udržateľnému rozvoju. Zasadanie na vysokej úrovni predstaviteľov ministerstiev životného prostredia a školstva vo Vilniuse 17.-18. marca 2005. http://209.85.135.104/search?q=cache:8gTGco_xG4cJ:www.unece.org/env/esd/strate, dostupné dňa 05.03.2011.
14. Šiškovič, M. 2007. Vykorisťovanie a chudoba. Impulz, 4/2007. http://www.impulzrevue.sk/article.php?248, dostupné dňa 12.02.2011.
15. The European Union Lisbon Strategy 2000. http://www.etuc.org/a/652, dostupné dňa 14.03.2011.
16. The Habitat agenda goals and principles, commitments and the global plan of action. 2003. 103 s.

http://www.unhabitat.org/downloads/docs/1176_6455_The_Habitat_Agenda.pdf, dostupné dňa 09.05.2006.
17. Vander Zanden, J.W. 1994. Altruism and helping behavior. In Vander Zanden, J.V.: Social psychology. New York, USA. s. 297-327, 368-396. ISBN 0-07-553945-4.
18. Urbánek, J. 1994. Postmoderná ochrana prírody alebo trvalo udržateľný rozvoj? Filozofia, roč. 42, č. 2. ISSN 0046-385X.
19. Wates, N. (ed.) 2006. The Community Planning Handbook. London: Earthscan Publishes. 230 s. ISBN 978-1-85383-654-1.
20. Zákon NR SR č. 238/1999, úplné znenie zákona č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci, ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných zákonom č. 389/1998 Z. z. a zákonom č. 155/1999 Z. z.

Kontakt:

PhDr. Marta Halašová, PhD., Katedra životného prostredia, Fakulta prírodných vied, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail:halasova@fpv.umb.sk

Resocializačné centrá ako pomoc závislým klientom integrovať sa späť do spoločnosti

Michaela Hanzlíková, Daniela Štangová

Resume:

Cieľom príspevku je vysvetliť, čo sú resocializačné zariadenia, ako fungujú a priblížiť život ľudí v týchto zariadeniach. Chceme objasniť, prečo sú drogovo závislí marginalizovanou skupinou a ako prebieha proces ich spätného začleňovania do bežného života. Článok pozostáva z troch hlavných častí. V prvej časti sa zameriavame na stručnú charakteristiku závislostí, štyri hlavné faktory vzniku závislostí, v druhej časti sa venujeme ich liečbe, v tretej časti predstavujeme resocializačné zariadenia, ich význam, ciele ako aj popis jednotlivých fáz, ktorými klient prechádza počas pobytu v resocializačnom zariadení.

Kľúčové slová: závislosť, liečba, resocializačné zariadenia

Závislosť

Drogová závislosť predstavuje stále aktuálny problém, o čom svedčia aj hrozivé štatistické údaje, ktoré poukazujú na neustále sa zvyšujúce množstvo skonzumovaného alkoholu priemerne na jednu osobu či množstvo narkotík, ktoré užívajú ľudia všetkých vekových kategórií, teenagerov nevynímajúc.

Užívanie drog sa dá chápať ako dôsledok alebo ako príčina sociálneho vylúčenia - pretože sociálna marginalizácia môže byť na jednej strane dôvodom na začatie užívania drog alebo môže viesť k problematickejšiemu užívaniu, a na druhej strane (problémové) užívanie drog môže spôsobiť zhoršenie životných podmienok (príjem, zamestnanosť, bývanie atď.).

Človek závislý na drogách je z pohľadu definície spoločnosti univerzálne zasiahnutý a preto je neprijateľným elementom v súčasnej civilizácii. Spoločnosť chápaná ako ekonomické, politické a duchovné spoločenstvo, má definované sociokultúrne pravidlá a ideály v hodnotách etických, morálnych a náboženských. Z tohto pohľadu je narkoman alebo alkoholik chápaný ako individuálne i kolektívne zlo[1].

Závislosť je duševná choroba ako každá iná. Postihuje najmä mozog a preto ľudia ňou trpiaci sa prejavujú zmeneným myslením, cítením, správaním. Našťastie sa dnes dá veľmi úspešne liečiť (napr. v štúdii Inštitúte drogových závislostí sa zistilo, že po roku od vstupu do liečby 2/3 osôb so závislosťou od drog a osôb so závislosťou od alkoholu abstinovalo). Jednými z najdôležitejších faktorov sú však dobrovoľné rozhodnutie človeka svoj životný štýl zmeniť a podpora a tlak zo strany rodiny, príbuzných a iných [2].

Lietava[3] (3) uvádza definíciu drogovej závislosti podľa WHO ako „stav psychickej a niekedy aj fyzickej závislosti, vyplývajúci z interakcie medzi živým organizmom a drogou, charakterizovaný zmenami správania a ďalšími reakciami, ktoré vždy zahŕňajú nutkanie stále alebo pravidelne brať drogu pre jej psychické účinky alebo s cieľom vyhnúť sa nepríjemným stavom vyplývajúcim z abstinencie drogy.“ Tolerancia môže alebo nemusí byť prítomná. Osoba môže byť závislá od viacerých drog.

Závislosť od psychoaktívnych látok je definovaná ako užívanie nejakej látky, ktoré má prednosť pred aktivitami, ktorých si predtým človek cenil viac.

---

1 http://www.sanatoriumat.sk/resocializacia.html

2 Klempová, D., Závislí, http://www.infodrogy.sk/ActiveWeb/d/depend/sk/liecba.html

3 Lietava, J., Drogy v dejinách ľudstva. Bratislava, UNIAPRESS, 1997

Príznaky závislosti:

silná túžba - baženie (craving),

ťažkosti v sebaovládaní vo vzťahu k návykovej látke,

odvykacie príznaky,

rast tolerancie (na dosiahnutie rovnakého účinku potrebuje závislý väčšie množstvo alkoholu, vyššiu dávku drogy),

zanedbávanie iných záujmov,

pokračovanie v užívaní návykovej látky napriek negatívnym následkom.

K rozvíjaniu závislosti dochádza pri opakovanom užívaní návykovej látky. Na vzniku drogových závislostí sa spravidla podieľajú 4 hlavné okruhy kombinujúcich sa príčin:

Osobnosť – osobnosť jedinca, ktorá je primárne určená jeho dedičnou výbavou, tj. Genotypom. Medzi závislými sa častejšie vyskytujú ľudia, ktorí nedokážu zvládať stresové situácie, majú problémy so sebavedomím, agresivitou, ovplyvniteľnosťou, potrebou vyhľadávať riziko. Okrem toho sú to aj individuálne príčiny (následky nepriaznivého rodinného prostredia, zneužívanie, mimoriadne životné situácie, ai.).

Dostupnosť typ drogy - návykovosť jednotlivých látok sa od seba líši. Vznik závislosti je podmienený typom látky, jej množstvom, frekvenciou a spôsobom užívania.

Vonkajšie vplyvy – prostredie, ktoré genotyp jedinca formuje vo fenotyp. Patrí sem vplyv vrstovníckych skupín, kolegov, kamarátov, nevhodné výchovné vplyvy, napodobňovanie rodičov. Výsledkom býva zmena osobnosti – droga/alkohol sa dostáva na prvé miesto a takmer celé konanie chorého je zamerané na uspokojenie svojej potreby. Dochádza k zmene okruhu priateľov, zanedbávaniu starostlivosti o seba, miznutiu vecí, peňazí, tajnostkárstvu, klamstvá.

Podnet- pohnútkou užiť návykovú látku môže byť zvedavosť, nuda, snaha prispôsobiť sa okoliu, nepríjemné psychické stavy, túžba po opojení a pod.4 (4,5)

Závislosť nie je nikdy dôsledkom vplyvu len jedného z faktorov, ale úlohu zohrávajú všetky faktory, u každého človeka v rôznom pomere.

Liečba

Prvoradou činnosťou liečebných zariadení je poskytovanie kvalitnej zdravotnej starostlivosti každému, kto má problémy spôsobené v súvislosti s užívaním psychoaktívnych látok a so závislosťou. Liečebné a preventívne služby sú poskytované všetkým občanom bez ohľadu na ich rasu, náboženské presvedčenie, politickú príslušnosť, pohlavie, bez diskriminácie. V liečebných programoch je hlavným cieľom odstraňovanie chorobných prejavov, symptómov, ťažkostí a porúch zdravia, ktoré znižujú kvalitu života ľudí.

Základným cieľom liečby je motivovať pacienta k zmene životného štýlu, aby nemal potrebu vracať sa k droge a vyhľadávať ju.

Jednorázová rada, krízová intervencia - jej cieľom je riešenie aktuálnej situácie. Ak je poskytnutá včas, môže byť účinná. Dôležité je poskytnúť takúto formu liečby nielen pacientovi, ale aj najbližším príbuzným.

Ambulantná liečba - pacient ostáva v svojom prirodzenom prostredí. Liečba spočíva v pravidelných kontrolách u lekára, dychových a toxikologických skúškach, užívaní ordinovaných liekov doma alebo v ambulancii (napr. entizol), účasti na skupinovej terapii, poradenstve. Výhodou takejto formy liečby je, že pacient môže pokračovať v škole, práci.

---

[4] Havelková, M., Nové znalosti o lidském genotypu a jejích využití v primární protidrogové prventivní činnosti. In: Učitelé a zdraví 3, Brno PAIDO, 2001. s. 219-232 Wolt,R., Príručka pre príbuzných pacientov závislých od psychoaktívnych látok, 2010. Dostupné online: http://www.cpldz-bb.sk/sk/prirucka-pre-pribuznych-pacientov-zavislych-od-psychoaktivnych-latok.html

Nevýhodou býva pretrvávajúci kontakt s nevhodným prostredím, vystavovanie sa rizikovým situáciám.

Ústavná liečba – výhodou ústavnej liečby je poskytovanie nepretržitej odbornej starostlivosti, vytrhnutie z rizikového prostredia. Ústavná liečba trvá 10 týždňov pre pacientov závislých od alkoholu, 12 týždňov pre pacientov závislých od iných psychoaktívnych látok. Liečba má režimový charakter, čo vedie pacientov k dodržiavaniu denného programu, pravidiel, plneniu povinností. Súčasťou je bodovací systém, ktorý je zrkadlom fungovania pacienta v liečbe. Obsahuje množstvo zákazov, požiadaviek, možností, ktoré sa kontrolujú a hodnotia. Byť chorý neznamená úľavu od vlastnej zodpovednosti.

Liečba závislostí je postavená na psychoterapii, ktorej cieľom je obnova duševného zdravia, lepšie sebapoznanie, sebauvedomovanie a sebahodnotenie, účinnejšie zvládanie problémov, konfliktov. Základnou formou je skupinová psychoterapia, ktorá využíva k zmene osobnosti pacienta vzťahy a interakcie medzi členmi skupiny. Okrem toho sa využíva individuálna psychoterapia, arteterapia, muzikoterapia, psychoterapeutický klub a i. (5).

Ondrejkovič (6) tvrdí, že všeobecne možno povedať, že terapia je jediná spoľahlivá cesta zo závislosti. „Doteraz sme terapiu najčastejšie definovali ako cielené, úspech sľubujúce a kontrolovateľné opatrenie pri liečbe choroby.

Autor ďalej uvádza, že základom takejto terapie bude určite abstinencia. Cieľom liečby bude dosiahnuť sociálnu disponovateľnosť závislého samým sebou a znovunadobudnutie schopnosti k zodpovednému samostatnému životu v podmienkach sociálnej integrácie. Terapia drogovo závislých má spravidla tieto postupy:

medikamentózna terapia, najmä vo fáze zbavovania sa toxínov, tzv. detoxifikácia. Detoxifikačná liečba je kombináciou medikamentóznej liečby, skupinových sedení, režimovej liečby, rôznych telesných a športových aktivít a relaxačných aktivít. Trvá 14 dní pri všetkých formách závislosti, teda závislosť od alkoholu, opiátov, amfetamínov, kokaínu, sedatív, hypnotík či hráčska vášeň.

psychoterapia (v ktorej je nevyhnutné naučiť závislého opätovne sociálnemu správaniu a komunikovaniu, tréningy, uvoľňovanie a pod.

socioterapia (ktorej základom je tradičná sociálna práca)

Nešpor (7) hovorí, že terapia začína spravidla kontaktnou fázou, nasleduje detoxifikácia, po nej rozhodujúca odvykacia fáza. Posledná fáza je postterapeutická starostlivosť, na ktorej sa musia podieľať viacerí (poradenstvo, lekár, sociálny pracovník, svojpomocné skupiny, rodina, priatelia, spoločenstvo bývajúcich, prípadne susedia a pod.) a ktorá býva zavŕšená opätovným zaradením do pracovného procesu a spoločnosti (resocializácia).

Resocializačné zaradenia

Keď človek absolvuje liečbu v zdravotníckom zariadení, niekedy sa ešte necíti na to, aby išiel naspäť do miesta svojho bydliska alebo keď nevie, ako sa zaradiť do spoločnosti, vtedy sú mu na pomoci resocializačné zariadenia.

Wolt,R., Príručka pre príbuzných pacientov závislých od psychoaktívnych látok, 2010. Dostupné online: http://www.cpldz-bb.sk/sk/prirucka-pre-pribuznych-pacientov-zavislych-od-psychoaktivnych-latok.html

Ondrejkovič, P., Poliaková E. et al., Protidrogová výchova. Bratislava, Veda 1999

Nešpor, K., Kouření, pití, drogy. Praha, Portál 1999

Vhodné sú najmä pre pacientov s komplikovanejším priebehom ochorenia a s pretrvávajúcimi sociálnymi problémami.

Pojem resocializácia znamená: re = znovu, opäť; socializácia = začlenenie človeka do spoločnosti a následné osvojenie si jej platných socializačných obsahov (noriem, hodnôt,..).

1.) človek si osvojuje nové sociálne roly, hodnoty, normy, poznatky, aby sa prispôsobil novým podmienkam spoločnosti;

2.) resocializácia nesprávne alebo nedostatočne socializovaných jednotlivcov; (8).

Hlavnými cieľom resocializačného centra je dosiahnutie sociálneho zdravia a zlepšenie osobnosti. Človek v sebe pestuje a utužuje si vlastnosti, ktoré mu pomôžu odolať droge, nájsť prácu, priateľov, znovuobjaviť svoju pôvodnú rodinu, prípadne si založiť vlastnú, nájsť životnú pohodu, nájsť sám seba, byť lepším človekom. Kladú dôraz na také psychoterapeutické a rehabilitačné aktivity, ktoré pomôžu klientovi adaptovať sa na zmenu životných podmienok a začlenia klienta do normálneho fungovania v spoločnosti, aby bol po návrate do svojho pôvodného prostredia schopný produktívne a tvorivo žiť (2,9).

Resocializácia pomáha a učí klienta bdieť nad jeho chorobou, ktorá, žiaľ, patrí medzi tie najzákernejšie – sprevádza totiž klienta nepretržite, počas celého života. Avšak bez zveličovania, to najuchvacujúcejšie na resocializácii je, že v uzdravovacom procese pomáha klientovi zmeniť postoj k droge získaním schopnosti regulácie cravingu (baživosti), čo znamená, že klient prehodnocuje a neskôr i mení pohľad na seba, získava nové neoceniteľné skúsenosti a v konečnom dôsledku mení aj kvalitu svojho života.

Resocializačný proces je viazaný na klienta a je prísne individualizovaný k jeho vlastnostiam a postojom. Je to proces, ktorý neprebieha kontinuálne ale skôr v skokoch, ktoré nasledujú v uzdravovacom procese za sebou. Preto sa resocializácia prispôsobuje aktivitám klienta a jeho schopnostiam reagovať na zmenené podmienky (10).

Resocializačné stredisko poskytuje:

starostlivosť drogovo závislému maloletému so skončenou povinnou školskou dochádzkou alebo plnoletému občanovi po skončení liečby v zdravotníckom zariadení na liečbu drogovo závislých osôb na základe odporúčania tohto zdravotníckeho zariadenia;

resocializáciu a rehabilitáciu s cieľom zaktivizovať vnútorné schopnosti občana; stravovanie, bývanie a zaopatrenie; liečebno-výchovnú starostlivosť" s cieľom odstrániť alebo zmierniť poruchy psychického vývinu, osobnostného vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa;

stredisko utvára tiež podmienky na pracovné uplatnenie (8).

Klient, ktorý má záujem o pobyt v resocializačnom centre si musí podať si vlastnú žiadosť, spolu so životopisom a s priloženým odporúčaním od lekára, ktorý sa vyjadrí, že u klienta hrozí vysoké percento recidívy a nie je schopný žiť v nechránenom prostredí. Ak má byť klient prijatý druhýkrát do toho istého resocializačného centra, o jeho prijatí rozhoduje okrem riaditeľa aj komunita.

V každom resocializačnom zariadení prechádza klient jednotlivými štádiami alebo fázami. Každé zariadenie si rozdeľuje pobyt klientov na rôzny počet fáz, zvyčajne sú však 4 alebo 5, ich názvy sa tiež líšia, avšak vo všetkých zariadeniach klient postupne prechádza jednotlivými štádiami od úplnej izolácie (tzv. bezkontaktné štádium), cez postupné zvyšovanie zodpovednosti a zvyšovania kompetencií až po prípravu na život v prirodzenom prostredí, hľadanie vhodného zamestnania a odchod zo zariadenia. (Sanatórium AT Bratislava – Petržalka, ROAD-Holíčska, Bratislava, Provital Koš...)

Resocializačná starostlivosť o klientov a ich pobyt v resocializačnom zariadení je 12 a viac mesiacov, max. 24.

1. fáza – adaptačná- iniciálna - tri mesiace

Začiatok tejto fázy začína samotným prijatím klienta do zariadenia. Klient má prideleného staršieho brata, „krstného otca“ z vyššej fázy, ktorý sa o neho stará a je zodpovedný za jeho integráciu do komunity. V tejto fáze je klient bez kontaktov s rodinou a okolím, komunikovať môže len s členmi komunity. Adaptuje sa na nové prostredie, na nový spôsob života. Zapája sa do pracovnej terapie. Na konci fázy predkladá komunite analýzu zistení a očakávania od druhej fázy. O jeho prestupe sa vyjadruje každý klient a terapeut. Je to

fáza uľahčovania klientovi prijať „rolu klienta“, čo je dôležité, priam nevyhnutné na minimalizovanie jeho negatívneho prežívania a možných hroziacich vzdorov, ktoré v konečnej fáze vedú k predčasnému ukončeniu resocializácie.

Ciele:

- Poznať sám seba
-Poznať svoje prednosti slabosti- Vážiť si sám seba
- Vedieť hovoriť o tom čo ma trápi, čoho sa bojím, čo si vyčítam
- Vedieť hovoriť o svojich smútkoch a radostiach, úspechoch a neúspechoch

2. fáza- konfrontačná – kognitívne- behaviorálna - tri mesiace

Edukácia a operácie s baživosťou stabilizujú „abstinentský jazyk" a začínajú sa prvé posúvania pozitívnych zážitkov prežívania abstinencie na vyššie priečky v hodnotovej orientácii. Kódujú sa pozitívne emócie a dôvera v resocializačný proces. Klient akceptuje resocializačný režim a normy abstinentskej morálky. Je to obdobie akceptácie abstinentskej role. Klient v tejto fáze získava právo na kontakt s rodinou, prideľuje sa mu zodpovednosť za mladšieho brata alebo sestru a zodpovednosť za prácu v dome, ktorá mu zostáva až do ukončenia pobytu v zariadení. V tejto fáze sú na klienta kladené vyššie nároky. Najťažšie sú konfrontácie s rodinou a prostredím, v ktorom požíval návykové látky. Prestup do vyššej fázy je podobný ako v prvej fáze.

Ciele:

- Byť aktívny
-Ochotný učiť sa novým veciam
- Stretávať sa s rodinou a priateľmi

3. fáza – rozhodujúca – konfrontačne- tvorivá - tri mesiace

Klient sa identifikuje s rolou abstinujúceho závislého. Fáza o zodpovednosti, klient vedie večerné skupiny, vykonáva toxikologické vyšetrenie (v prítomnosti terapeuta), kontroluje osobné veci nových klientov. Odchádza z komunity domov na 24 hodín, vytvára si nové priateľstvá, zvlášť medzi absolventmi programu. Zmena hodnotovej orientácie a aktívna adaptácia na spoločenský život sa klienta začínajú silne zmocňovať. Odmenou mu je pocit slobody a oslobodenie sa od neustálych pocitov strachu a napätia. Klient sa v tejto fáze pripravuje na ponuku a predaj svojej pracovnej sily, koriguje neúspech a posilňuje svoje sebavedomie. Zvláda prvé konflikty s pracovnou morálkou v súlade s pracovnými výkonmi. Prestup do vyššej fázy je ako v predchádzajúcich fázach.

Ciele:

-Žiť tvorivo
-Zapájať sa a pomáhať
- Nehanbiť sa požiadať o pomoc

4. fáza – prípravná - adaptačná - tri mesiace

Návrat do bežného života. Pokračovanie v prerušenom štúdiu, zamestnanie sú aktivity, ktoré klienta čakajú po ukončení programu resocializácie. Celá 4. fáza je orientovaná na veľké zmeny v živote človeka, ktorého návykové látky dostali na dno v oblasti sociálnej, ekonomickej, ale veľakrát aj právnej. Väčšina klientov, bez adaptácie na vonkajšie prostredie, nadväzuje neželané kontakty, alternatívne volí „náhradné slasti“ (náhodné sexuálne kontakty, zvýšený konzum potravín kofeínového typu a pod.) ako drogovú kompenzáciu. Väčšinou zlyhávajú aj prvé vzťahy a pri opakovaných zlyhaniach môže prichádzať aj k rôznym sklamaniam.

Ciele:

-Vedieť aktívne i pasívne oddychovať

- Nachádzať nové zdroje radosti a uvoľnenia

- Vedieť zdolávaj prekážky, brať životné problémy a prekážky ako výzvy a možnosti sobného rastu

-Nebáť sa snívať

- Žiť teraz a tu

5. fáza – sprevádzanie 18 – 24 mesiacov

Do 5. fázy resocializácie môže nastúpiť klient po dovŕšení 18. rokov, ktorý úspešne ukončil resocializačný program v akreditovanom resocializačnom stredisku. Okrem bývania poskytujú v tejto fáze klientovi sprevádzanie v období návratu do nechráneného prostredia, sociálne poradenstvo a sociálnu prevenciu, individuálnou a skupinovou formou. Klient v tejto fáze musí byť zamestnaný, prípadne navštevovať školu. Na základe uzatvorenej zmluvy môže 5. fáza trvať 18 mesiacov. Zmluvu je možné opakovane predĺžiť o 6 mesiacov.

Významnou a viac než nevyhnutnou súčasťou resocializácie je tvorivá resocializačná atmosféra, ktorá je zdrojom individuálnej produktívnej aktivity, kolektívnej motivácie s nasmerovaním konania celej komunity na zvolený cieľ, vzájomná stimulácia postojov vedúca k adorácii (uctievaniu) komunity ako dominantnej a riadiacej jednotky.

V resocializačných zariadeniach sa využívajú viaceré druhy terapie.

Skupinová psychoterapia. Využíva sa najviac. Užšia skupina pacientov pod vedením psychoterapeuta pracuje spoločne na problémoch jednotlivca i skupiny. Vytvárajú sa terapeutické vzťahy a dôvera.

Zameriava sa na vytvorenie nového systému hodnôt, prijatie zodpovednosti za svoje konanie, posilňuje schopnosť vyjadrovať, prežívať a porozumieť svojim citom, podporuje rozvoj asertívnych schopností, zvýšenie sebavedomia a motiváciu na zmenu životného štýlu, samostatnosť, ukazuje nové životné perspektívy.

Terapeutická komunita je liečebné spoločenstvo. Nevyhnutná je aktívna účasť klienta na liečbe. Vychádza z predpokladu, že ľudia s rovnakým problémom si dokážu účinne pomáhať tým, že si poskytujú vzájomnú podporu, učia sa jeden od druhého, hodnotia sa navzájom.

Režimová terapia znamená pre pacienta dodržiavanie denného programu, rešpektovanie rôznych zákazov a príkazov, plnenie určitých povinností, starostlivosť o svoje okolie a veci. Jej zmyslom je navrátiť pacienta do normálneho života.

Ergoterapia = pracovná terapia je liečba prácou, väčšinou v parku, záhrade či v skleníku. Podporuje pracovné návyky a stereotypy, kolektívne cítenie, fyzickú kondíciu.

Didaktoterapia a edukácia, Relaxačné techniky, Muzikoterapia a arteterapia, Rodinná terapia, Psycho-sociálna rehabilitácia.

Prvým úspechom na ceste za zvýšením funkčnosti resocializačných zariadení v Slovenskej republike je vytvorenie mimoriadne cenného dokumentu – Štandardy kvality resocializačného procesu na Slovensku (marec 2008), ktorý vznikol okrem iného aj v spolupráci s Asociáciou adiktologických resocializačných stredísk Slovenskej republiky, na podporu procesu zvyšovania kvality činností poskytovaných resocializačnými zariadeniami. Štandardy boli vypracované tímom slovenských a zahraničných odborníkov pod gesciou Generálneho sekretariátu Výboru ministrov pre drogové závislosti a kontrolu drog pri Úrade vlády Slovenskej republiky a určujú zásadné smerovanie v procese zvyšovania efektivity služieb poskytovaných osobám s potrebou resocializácie[5].

[5] Žemličková, J., Resocializácia drogovo závislých na Slovensku, 2010 Dostupné online: http://www.bedekerzdravia.sk/?main=article&id=387

Mnoho klientov, ktorí opustia brány resocializačných zariadení sa dokáže pomerne dobre opäť integrovať do bežného každodenného života, pričom najlepšiu prognózu na úspešný návrat majú drogovo závislí klienti (narkomani). Opätovný relaps nastáva častejšie u alkoholických klientov, čo môže byť spôsobené vysokou prevalenciou a toleranciou národa k legálnym drogám (alkoholu). Na Slovensku i v Čechách máme väčšiu toleranciu k užívaniu alkoholických nápojov a k cigaretám, čo taktiež do istej miery posilňuje i vzťah mládeže k týmto drogám. Na Slovensku sme istým spôsobom k fajčeniu a užívaniu alkoholu tolerantní. Naopak čudným je človek, ktorý razí trend neužívania žiadnych alkoholických nápojov6

Literatúra:

1. HAVELKOVÁ, M., Nové znalosti o lidském genotypu a jejích využití v primární protidrogové prventivní činnosti. In: Učitelé a zdraví 3, Brno PAIDO, 2001. s. 219-232
2. Klempová, D., Závislí. Dostupné online: http://www.infodrogy.sk/ActiveWeb/d/depend/sk/liecba.html (8.4. 2011)
3. Lietava, J., Drogy v dejinách ľudstva. Bratislava, UNIAPRESS, 1997
4. Lúčna S., Sociálna_prevencia 2/2008, ročník III., str. 19-20, ISSN 1336-9679
5. Nešpor, K., Kouření, pití, drogy. Praha, Portál 1999
6. Ondrejkovič, P., Poliaková E. et al., Protidrogová výchova. Bratislava, Veda 1999
7. Wiegerová, A., Kuracina, D., Postoje učiteľov 1.st. ZŠ k otázkam drog a zdravia (konštruovanie výskumného nástroja na zisťovanie postojov učiteľov k zdraviu a drogám). In. 6. Conference Teacher and Health, Brno PAIDO, 2004. s. 495-515
8. Wolt,R., Príručka pre príbuzných pacientov závislých od psychoaktívnych látok, 2010. Dostupné online: http://www.cpldz-bb.sk/sk/prirucka-pre-pribuznych-pacientov-zavislych-od-psychoaktivnych-latok.html (3.4. 2011)
9. Žemličková, J., Resocializácia drogovo závislých na Slovensku, 2010 Dostupné online: http://www.bedekerzdravia.sk/?main=article&id=387 (8.4. 2011)
10. http://www.provital.sk/o_nas.html (25.3. 2011)
11. http://www.sanatoriumat.sk/resocializacia.html (2.4. 2011)
12. http://www.tekov.sk/users/grzyb/dokumenty/.../reedukacne_zariadenia.doc (18.3. 2011)
13. http://www.road-tomky.sk/verbal/resocializacny-program/ (7.4. 2011)

Autori:

Mgr. Michaela Hanzlíková
ÚAP UKF, Kraskova 1, Nitra 949 01
Kontakt: michaela.hanzlikova@ukf.sk

Mgr. Daniela Štangová
ÚAP UKF, Kraskova 1, Nitra 949 01
daniela.stangova@ukf.sk

6 Wiegerová, A., Kuracina, D., Postoje učiteľov 1.st. ZŠ k otázkam drog a zdravia (konštruovanie výskumného nástroja na zisťovanie postojov učiteľov k zdraviu a drogám). In. 6. Conference Teacher and Health, Brno PAIDO, 2004. s. 495-515

Význam a postavenie univerzity tretieho veku v kontexte celoživotného vzdelávania

Marián Hosťovecký - Tímea Zaťková

Resume:

Change of circumstances in society, rapid development of science and technology, constant innovation is signed on the need to implement lifelong learning in various forms. One of the alternatives offered and the training is for seniors within the University of the Third Age. The article analyzes the impact of lifelong learning, seniors and their need for further training. The contribution of the research was performed, which aimed to ascertain the views and attitudes of respondents (senior) in relation to their decision to study at the University of the Third Age, and the use of ICT.

Význam celoživotného vzdelávania v kontexte seniorov

V dôsledku nových požiadaviek trhu – zmena pomerov spoločnosti, prudký rozvoj vedy a techniky, neustále inovácie, ale i stúpajúca nezamestnanosť, vyššie nároky v jednotlivých profesiách si vyžaduje potrebu vzdelávania v každom veku bez ohľadu na dosiahnuté vzdelanie. S tým súvisí aj permanentná potreba zvyšovať kvalitu a aktuálnosť obsahu našich nadobudnutých vedomostí.

Znalostná ekonomika trhu práce sa v súčasnosti „spolieha“ na schopnosti a zručnosti vzdelanej pracovnej sily. Postsekundárne vzdelávanie by preto malo byť rozvíjané a dlhodobo podporované ako jedna z priorít každej vyspelej spoločnosti (krajiny). Jedným z riešením je podporovať ďalšie vzdelávanie v rámci celoživotného vzdelávania (ďalej CŽV).

Jednou z marginalizovaných skupín, ktorej je podľa nášho názoru nevenovaná dostatočná pozornosť v súvislosti s CŽV sú seniori. Život seniora v globálnej znalostnej ekonomike je ovplyvňovaný množstvom faktorov, s ktorými sa dennodenne stretáva. Výsledkom je okrem iného aj prispôsobovanie sa súčasným trendom, a formovanie resp. rozvíjanie intelektuálnych schopností, ale i zručností aj v postproduktívnom veku. Z toho dôvodu by vzdelávanie v seniorskom veku nemalo byť výnimočnosťou, ale skôr samozrejmosťou vyplývajúcou zo všeobecných (spoločenských) a osobných potrieb.

Starnúci človek si potrebuje zachovať pre pocit užitočnosti a sebarealizácie primeranú činnosť. Čo robiť, aby sme si život predĺžili? Viliam Baláž uvádza desať podmienok potrebných k dosiahnutiu dlhého života, z ktorých vyberáme:

- myslieť na starnutie a starobu od včasnej mladosti;
- pripravovať sa na starobu tak, aby bola pokračujúcim činným životom;
- vytvárať si podmienky zdravého odpočinku, telesnej obnovy a duševnej pohody, možnosť rekreácie a kultúrneho vyžitia sa;
- dbať o vyrovnanú sociálnu atmosféru okolo seba a v sebe;
- každý deň vedome pôsobiť na zachovanie zdravej rovnováhy telesných činností a duševného stavu [1].

Už Komenský určil pre jednotlivé životné obdobia čiastkové ciele výchovy a vzdelávania, a to vrátane obdobia mužného veku a staroby. V mužnom veku sa má dospelý človek ďalej vzdelávať a byť sám sebe učiteľom, pričom cieľom je vedieť správne používať nadobudnuté múdrosti v celej životnej činnosti. Starí ľudia majú v poslednej časti svojho života správne používať a využívať výsledky svojej práce, pričom cieľom staroby je vyvrcholenie života ako predohry k životu posmrtnému. Komenský sa usiloval o filozoficky

fundovaný pedagogický systém. Ako jeden z prvých autorov rozvinul ideu celoživotnej výchovy a vzdelávania [3, 8].

Seniori po prekročení prahu dôchodkového veku, a najmä po reálnom odchode do dôchodku, sa v tejto etape života stretávajú s množstvom problémov práve preto, že pre toto obdobie života neboli dostatočne pripravení. Preto konštatujeme, že s prípravou na starobu by sa malo začať už v 45. až 50. roku života človeka [2, 7].

CŽV pre seniorov je podporovaný aj Európskou Iniciatívou/programom celoživotného vzdelávania, ako súvislý proces stimulácie a povzbudzovania jednotlivcov ako nadobúdať vedomosti, hodnoty a zručnosti potrebné pre ich budúci život, tak aby ho uplatnili dôveryhodne, kreatívne s potešením pri všetkých úlohách, situáciách a podmienkach [3].

Príležitosti a bariéry vzdelávania seniorov

Ako sme už vyššie spomenuli, vzdelávanie seniorov nadobúda postupne na intenzite a významnosti v postavení vzdelávacieho systému v našich podmienkach. Aj keď si uvedomujeme, že ešte rozsah ako i popularizácia vzdelávania tohto typu zatiaľ nie je tak rozvinutá, ako vo vyspelých krajinách západnej Európy, či USA, sme presvedčení o tom, že postavenie inštitúcií tohto typu bude kontinuálne rásť a získavať na podpore a významnosti.

V súvislosti so vzdelávaním seniorov sú často spájané termíny: príležitosti a bariéry. My si budeme analyzovať tie z nich, ktoré považujeme za významné z pohľadu rozhodnutia seniorov študovať na univerzite tretieho veku (ďalej UTV).

Medzi najväčšie príležitosti vzdelávania z pohľadu seniorov patrí:

- kvalitné využitie voľného času,
- pozitívne sociálne zaradenie,
- kontakt s ľuďmi,
- permanentné nadobúdanie nových vedomostí,
- získavanie interpersonálnych vzťahov s kolegami...

Avšak okrem príležitostí, je potrebné spomenú aj bariéry, ktoré sa s možnosťami štúdia spájajú. Medzi najvýznamnejšie patria:

Finančné prekážky

Na základe osobných rozhovorov, ktoré sme mali možnosť realizovať v súvislosti so zisťovaním skutočnosti, prečo seniori nevyužívajú možnosť ďalšieho vzdelávania práve prostredníctvom UTV, väčšina z nich uviedla finančné dôvody. Primárnym hendikepom vo väčšine prípadov je teda výška poplatku za štúdium na UTV. Práve táto skutočnosť sa podieľala na rozhodnutí niektorých univerzít znížiť poplatky za štúdium resp. ich úplné zrušiť. Nižšie uvádzame konkrétnu tabuľku s poplatkami za štúdium na UTV na všetkých slovenských univerzitách, ktoré ponúkajú možnosť vzdelávania seniorov.

Prekážky spojené so starnutím

Do tejto skupiny patria najmä zdravotné problémy seniorov, ktoré významne ovplyvňujú dostupnosť ďalšieho vzdelávania. Náš názor potvrdzuje aj realizovaný prieskum, ktorého výsledky prezentujeme v ďalšej časti.

Nedostatok motivácie

Motivácia je jednou z kľúčových záležitostí, ktorá výrazným spôsobom prispieva k rozhodnutiu študovať nielen v postprodukívnom veku. Nedostatočná alebo žiadna motivácia k aktivitám (či vzdelávacieho alebo iného charakteru) môže viesť k pasívnemu spôsobu života seniorov, aj napriek príležitostiam, ktoré sú im ponúkané.

Bariéra - cestovanie

Ďalším pomerne významným aspektom podieľajúcim sa na obmedzeniach štúdia je dochádzanie študentov z miesta bydliska do priestorov vzdelávacej inštitúcie. Prispôsobovanie sa dostupnosti autobusových liniek, či osobnej doprave uvádzajú seniori tiež za významný problém, najmä seniori z vidieka.

Univerzity tretieho veku a ich postavenie vo vzdelávaní

„Univerzita a jej úloha je v kontexte celej spoločnosti mimoriadne často skloňovaný pojem. Možno povedať, že jej problematika nezamestnáva len teoretikov najrôznejších vedných oblastí, ale aj médiá so svojím typickým diskurzom.“[9, s. 7] Jednou z možností, ako prežiť plnohodnotný spôsob života v postproduktívnom veku sú univerzity tretieho veku (ďalej UTV). UTV môžeme charakterizovať ako formu všeobecného,záujmového a neprofesného vzdelávania seniorov, ktoré je poskytované na vysokoškolskej úrovni. Zriaďovanie pracovísk poskytujúcich vzdelávanie pre seniorov vyplynulo zo silnejúceho tlaku spoločnosti na vzdelávacie inštitúcie. Takto orientované inštitúcie sprístupňujú informácie z mnohých vedeckých disciplín.

Pierre Vellas vidí úlohy univerzít tretieho veku predovšetkým:

- v pokračujúcom vzdelávaní seniorov ako príspevku k zlepšovaniu ich zdravia, teda konkrétna osveta a vzdelávanie všetkých starších ľudí,
- v priebežnej výchove a vzdelávaní tých, ktorí sú činní v rôznych oblastiach zdravotníctva, sociálnych služieb a ktorí sa profesionálne zaoberajú seniormi,
- vo výskume zdravotnej, hospodárskej, právnej, psychologickej a sociálnej problematiky seniorov [4].

Prvá UTV vznikla vo Francúzsku v roku 1973 v Toulouse, jej zakladateľom bol profesor práva Pierre Vellas. V súčasnosti funguje po celom svete vyše 1700 univerzít tretieho veku [5].

Prvá UTV na Slovensku bola založená a slávnostne otvorená za účasti predstaviteľov vlády 15. októbra 1990 v aule Univerzity Komenského. Štúdium trvá spravidla tri roky, pričom prvý ročník tvorí všeobecný základ. Vzdelávanie je realizované formou seminárov. V súčasnosti si v rámci ďalšieho vzdelávania môže študent vybrať zo 14 univerzít, ktoré ponúkajú program UTV. V nasledujúcej tabuľke (tabuľka č.1: UTV v Slovenskej republike a ich vybraná charakteristika) uvádzame univerzity poskytujúce možnosť štúdia UTV: Univerzita Komenského v Bratislave (UK v BA), Prešovská univerzita v Prešove (PU v PO), Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (UMB v BB), Slovenská technická univerzita v Bratislave (STU v BA), Technická univerzita v Košiciach (TU v KE), Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši (AOS v LM), Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre (SPU v NR), Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre (UKF v NR), Katolícka univerzita v Ružomberku (KU v RK), Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne (UAD v TN), Trnavská univerzita v Trnave (TU v TT), Technická univerzita vo Zvolene (TU v ZV), Žilinská univerzita v Žiline (ŽU v ZA) a Stredoeurópska vysoká škola v Skalici (SEVŠ v SI).

Tabuľka č.1: UTV v Slovenskej republike a ich vybraná charakteristika

UTV pri	doklad o ukončení	IOPK	vek účastníkov od	termín zápisu	poplatky / škol. rok	dĺžka štúdia	počet stret. /hodín za semester	počet študentov v šk. roku 2009/2010
UK v BA	osvedčenie	Nie	50 rokov	1. - 9. mesiac	50€/60€	3 roky	8/2 hod.	1834
PU v PO	diplom	Nie	45 rokov	do 28.8.	33,2	3 roky	7/3 hod.	151
UMB v BB	osvedčenie	Nie	40 rokov	do 30.7.	35 €/63 €	3 roky	7/2 hod.	1259
STU v BA	osvedčenie/ potvrdenie*	Nie	ženy 45 r. muži 50 r.	celý rok	35 €/ 50 €	3 roky	7/-	596
TU v KE	osvedčenie	Nie	40 rokov	do 31.8.	33€/50€	3 roky	7/3 hod.	421
AOS v LM	osvedčenie/ potvrdenie*	Nie	50 rokov	do 31.8.	bez poplatkov	3 roky	6/3 hod.	16
SPU v NR	osvedčenie	Nie	ženy 40 r. muži 45 r.	do 31.8.	35 €/45€	2 až 3 roky	7/3 hod.	707
UKF v NR	osvedčenie	Nie	ženy 40 r. muži 45 r.	do 31. 8.	23,24 €/ 39,83 €	3 roky	8/-	499
UAD v TN	osvedčenie	Nie	ženy 45 r. muži 50 r.	do 30.9.	30 €/ 50 €	3 roky	7/4 hod.	172
TU v TT	certifikát	Nie	40 rokov	do 31. 8.	30	3 roky	10/1,5 hod.	349
TU v ZV	diplom	Nie	45 rokov	do 23.9.	16,60 €/28,21 €	3 roky	8/2 hod.	245
ŽU v ZA	osvedčenie	Nie	45 rokov	do 31. 8.	26,56 €/39,83 €	3 roky	5/4 hod.	224
SEVŠ v SI	diplom	Nie	40 rokov	do 15. 10.	33,19	3 roky	14/-	49
KU v RK	osvedčenie	Nie	45 rokov	do 5. 9.	30	3 roky	8/3 hod.	133

Vysvetlivky:
*osvedčenie/potvrdenie** - osvedčenie získavajú absolventi, ak vykonajú skúšky na konci každého semestra, ak nie získajú potvrdenie,
poplatky - poplatok za 1 šk. rok dôchodcovia / ostatní uchádzači,
IOPK - informácie o prijímacom konaní.

V súvislosti s realizáciou vzdelávania seniorov je však potrebné brať do úvahy niekoľko špecifických faktorov, ktoré významné vplývajú na dosiahnutie stanových vzdelávacích a výchovných cieľov. Ide najmä o:

obsah štúdia – mal by zodpovedať tempu študujúcich, obsahovo by mala byť tematika prispôsobená - spracovaná špecifickým potrebám študujúcich t.j. „ľahkosti“ čítaného textu, nepoužívať množstvo cudzojazyčných a odborných pojmov, používať viac obrázkov, animácií a grafov na sprostredkovanie lepšieho výkladu informácii,

formu – aplikovať nielen tradičné (konvenčné) formy vzdelávania (ako sú napr. prednášky, dialógy, či semináre), ale využívať i formy založené na moderných IKT ako napr. vyučovanie na diaľku, virtuálne vzdelávanie, vzdelávanie po sieti, kombinované vzdelávanie. Uvedené formy zväčša zvyšujú podiel digitálnej gramotnosti,

metódy - používať také postupy, ktoré prispejú čo k najlepšiemu výsledku. Viacero autorov uvádza, že najlepšie výsledky v rámci vyučovacích metód, ktoré sú uplatňované pri vzdelávaní seniorov sú demonštračné a praktické metódy.

vyučovací štýl učiteľa.

Analýza realizovaného prieskumu

Prieskum sme realizovali prostredníctvom dotazníkovej metódy – prostredníctvom dotazníka. Do prieskumu boli zaradení respondenti UTV, študujúci informačno-komunikačné technológie v druhom ročníku na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Výskumnú vzorku tvorilo 30 respondentov, z toho 18 žien a 12 mužov. Dotazník bol anonymný a bol distribuovaný v tlačenej forme. Dotazník pozostával z 22 položiek, 20 z nich tvorili uzavreté položky a 2 položky polouzavreté. Svoj názor respondenti označovali vpísaním písmena „X“ do možnosti, ktorú si zvolili. Zistené výsledky v rámci jednotlivých položiek sme graficky vyhodnotili.

Cieľom realizovaného prieskumu bolo zistenie názorov a postojov seniorov k možnostiam ďalšieho vzdelávania na UTV, na identifikáciu bariér a príležitostí vzdelávania a v konečnom dôsledku zistiť i vplyv vzdelávania na kvalitu života seniorov.

Prvá položka v dotazníku zisťovala podiel respondentov (študentov UTV) muž/žena. Z 30 respondentov tvorilo vzorku prieskumu 60% žien a 40% mužov. Z toho môžeme konštatovať všeobecnú skutočnosť, že ďalšieho vzdelávanie sa zúčastňuje viac žien ako mužov.

Podľa rodinného stavu je možné potvrdiť, že 40% respondentov spadalo do kategórie ženatí/vydaté´, zhodne 40% tvorilo kategóriu rozvedení. Z hľadiska veku, najpočetnejšie skupiny boli 61-65 rokov (33%) a nad 70 rokov (33%). Najmenej početnú skupinu tvorili respondenti do 60 rokov (17%).

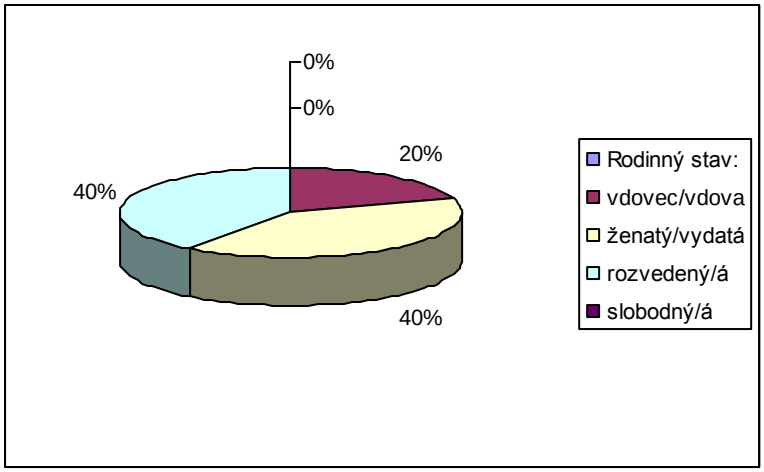

Graf č. 1 Rodinný stav respondentov

Podľa ukončeného vzdelania sme zistili nasledovné. Najširšie zastúpenie skupiny tvorili respondenti s vysokoškolským vzdelaním. Čo sme aj predpokladali, že práve táto skupina bude prejavovať najvyšší záujem o ďalšie vzdelávanie seniorov. Naopak, najmenej početnou skupinu tvorili respondenti so stredným odborným vzdelaním s maturitou (20%).

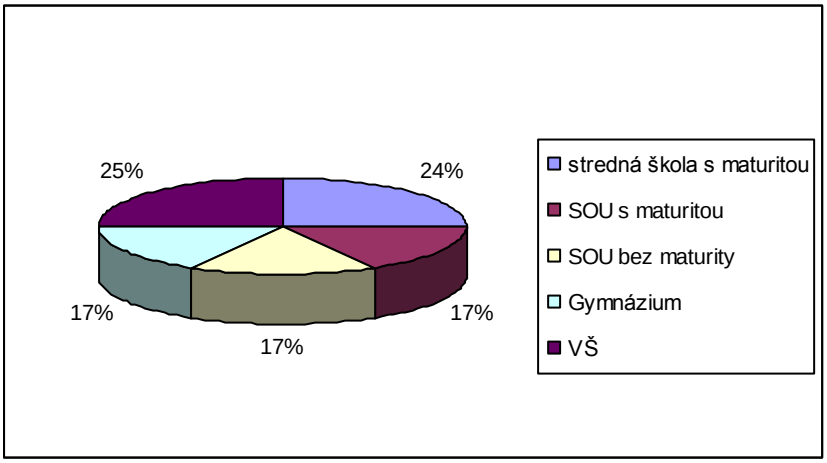

Graf č. 2 Ukončené vzdelanie respondentov

Pre nás zaujímavou položkou v dotazníku bola položka, ktorá zisťovala dôvod rozhodnutia respondentov študovať na UTV. Ako vidieť z nasledovného grafu až 83% respondentov označilo možnosť rozšírenia vedomostí v cudzom odbore, 17% označilo odpoveď iný dôvod..

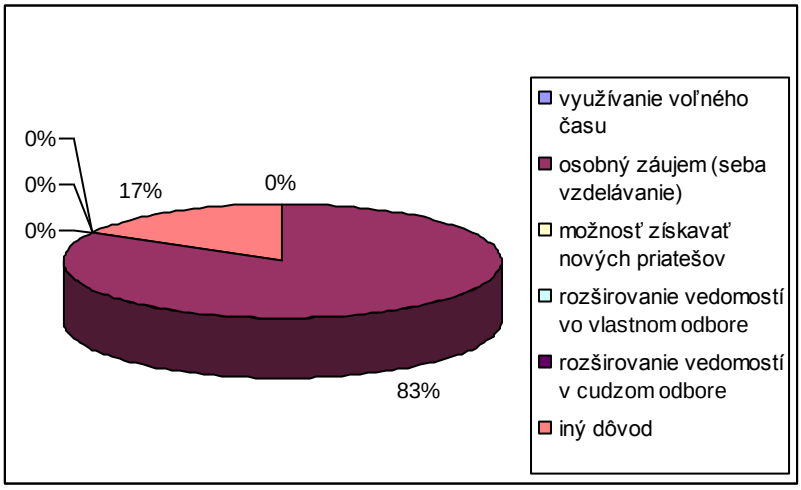

Graf č. 3 Dôvody rozhodnutia respondentov študovať na UTV

V náväznosti na vyššie uvedenú položku sme zisťovali, aké sú osobné pocity poslucháčov – odkedy navštevujú UTV. Ako vidíme z grafu, 66% respondentov označilo možnosť zapájam sa viac do spoločnosti, 17% označilo možnosť zdravšie (menej navštevujem lekára), a ďalších 17% označilo možnosť menej ma trápia rodinné problémy.

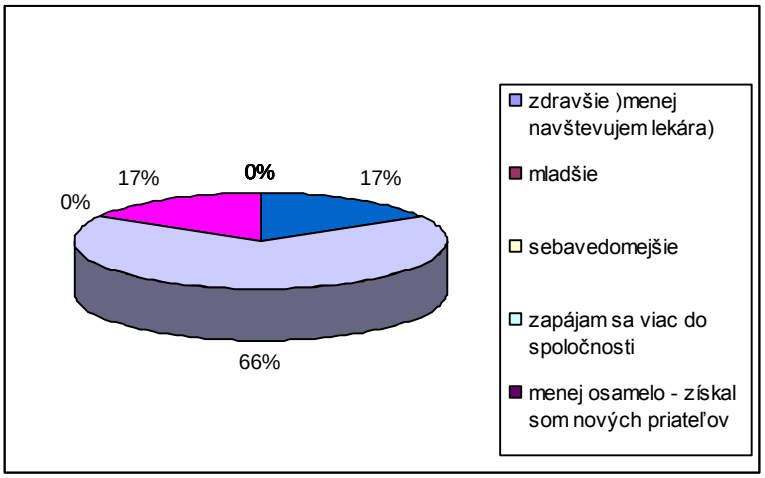

Graf č.4 Osobné pocity respondentov odkedy navštevujú UTV

V súvislosti s ďalším vzdelávaním sme zisťovali, či respondenti považujú ďalšie vzdelávanie sa v seniorskom veku za hodnotný spôsob využitia voľného času. Zistili sme, že až 80% z nich odpovedalo áno, 20% neviem. Žiaden z respondentov neodpovedal nie.

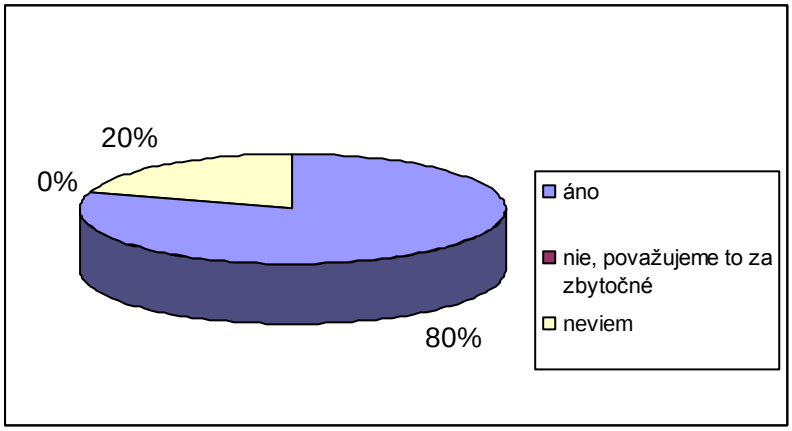

Graf č.5 Zisťovanie názorov na ďalšie vzdelávanie v seniorskom veku

Položkou Čo vo Vašom prípade najviac pozitívne ovplyvní rozhodnutie vzdelávať sa v seniorskom veku sme zistili, že 76% respondentov odpovedalo potreba získavať nové vedomosti, 33% respondentov zvolilo možnosť, že boli ovplyvnení priateľmi.

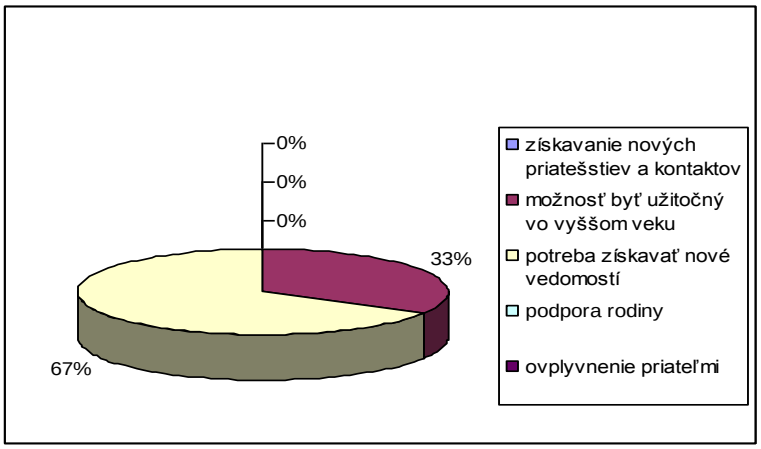

Graf č.6 Dôvody pozitívneho rozhodnutia vzdelávať sa v seniorskom veku

Okrem záujmov o štúdium sme zisťovali aj názory na: informačno-komunikačné technológie (ďalej IKT). Na položku, či Využívanie IKT je pre mňa prínosom, sme zistili 100% využívanie IKT. V nadväznosti na túto položku nás tiež zaujímal názor, či respondenti využívajú edukačné stránky IKT. Zistili sme, že 50% respondentov vzdelávacie stránky využíva a 50% ich nevyužíva. V prípade zisťovania názorov na záujem o ďalšie vzdelávanie v oblasti

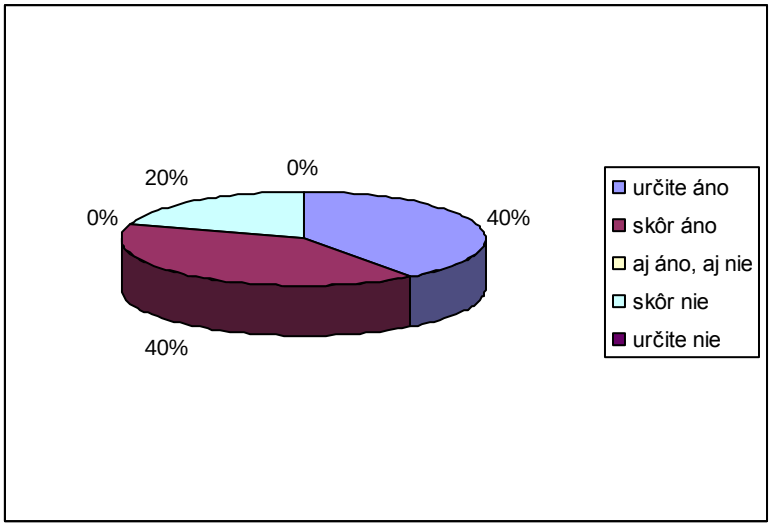

IKT

Graf č.7 Rozhodnutie seniorov vzdelávať sa v seniorskom veku

Poslednou položkou bolo zistenie názorov a postojov vo vzťahu k prístupu k Internetu. Všetkých 30 respondentov odpovedalo, že má prístup k internetu. Na základe tejto skutočnosti máme opodstatnený dôvod sa domnievať, že prístup k Internetu aj v kategórii dospelých v postpoproduktívnom veku má neustále zvyšujúcu sa tendenciu.

Poslednými položkami sme zisťovali bariéry a príležitosti vzdelávania. Na základe nižšie uvedeného konštatujeme, že najväčšou bariérou sú finančné zdroje (38%) a zdravotné problémy (23%). Naopak najmenšou bariérou je nedostatočná motivácia (8%).

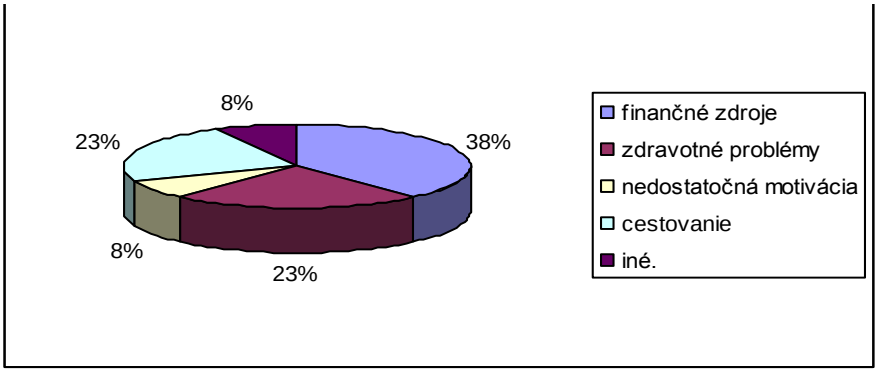

Graf č.8 Najčastejšie uvádzané bariéry vo vzťahu k štúdiu na UTV

Posledná položka zisťovala naopak najčastejšie príležitosti vo vzťahu k štúdiu v rámci UTV. Zistili sme, že až 32% respondentov označilo možnosť voľného času, 28% permanentné nadobúdanie nových vedomostí a 17% získavanie interpersonálnych vzťahov s kolegami. Najmenej bola hodnotená možnosť 6% pozitívne sociálne zaradenie.

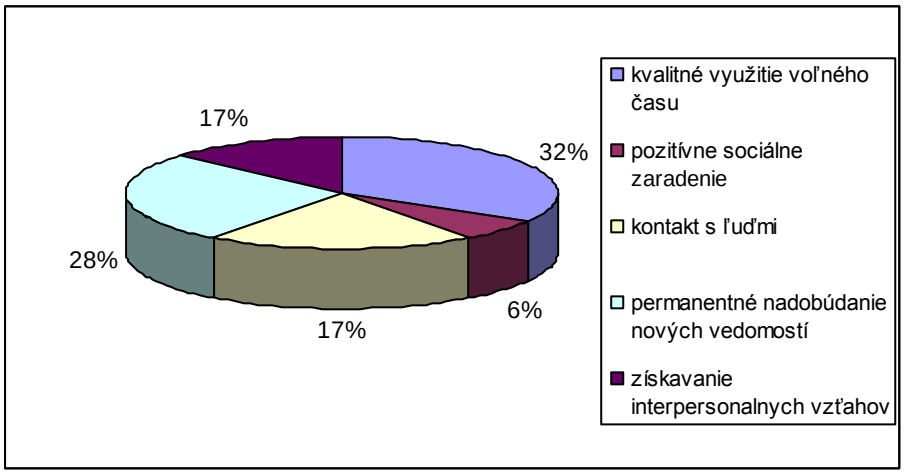

Graf č.9 Najčastejšie uvádzané príležitosti vo vzťahu k štúdiu na UTV

Záver

Myslíme si, že CŽV má svoje opodstatnenie v súvislosti so vzdelávaním seniorov a mala by mu byť venovaná dostatočná pozornosť, nielen z dôvodu zvyšovania si rastu osobnosti, zvyšovania kvality života seniorov, ale i z dôvodu formovania uvedomelosti a vzdelanosti národa aj v postproduktívnom veku. CŽV je správnou cestou pri formovaní flexibilných a uvedomelých ľudí, ktorých sa už formálne vzdelávanie nedotýka.

Názory a postoje respondentov, ktoré sme zistili prostredníctvom dotazníka nás utvrdzujú v tom, že vzdelávanie prostredníctvom UTV je jednou z možností, ako znižovať marginalizáciu seniorov v kontexte CŽV. Našim odporúčaním je poskytovať väčšiu osvetu v oblasti marketingu a propagácie tohto druhu vzdelávania.

Literatúra

1. BALÁŽ, V.: Ako sa dožiť vysokého veku. Osveta, Martin 1983. 170 s.
2. LIVEČKA, E.: Úvod do gerontopedagogiky. ÚŠI pri MŠ ČSR, Praha 1979. 233 s.
3. Celoživotné vzdelávanie/učenie – dôležitý faktor k integrácii Slovenska do Európskych štruktúr, Dr. Viola Tamášová, Univerzita Komenského, BA, Slovensko
4. STADELHOFER, C.: Studium seniorů v Německu a v Evropě. In: Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory. UP, Olomouc 1997, s. 47 – 59.
5. Moderná škola - Koncepcia rozvoja [online]. Bratislava: MŠ SR. [cit. 2011-4-14]. Dostupné na internete: http://www.modernaskola.sk/directories/file-upload/unoviny/Reforma-skolstva/ Koncepcie/MILENIUM.pdf
6. Jay, GM & Willis, SL (1992). Influence of direct computer experience on older adults' attitudes toward computers. Journal of Gerontology: Psychological Sciences, 47(4), 250-257.
7. Celoživotné vzdelávanie http://www.scribd.com/doc/6484816/Celozivotne-Vzdelavanie
8. Gallo, J.- Škoda, K. 1986. Dejiny pedagogiky dospelých. 1. vydanie, Vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave.
9. Ambrozy, M.; Univerzity v kontexte súčasnej filozofickej reflexie, In: Sociálno-ekonomická revue, číslo 4/ 2010, ročník 8, ISSN 1336-3727

Problémové oblasti Slovenska vo vzťahu ku kvalite zdravia obyvateľstva

Ondrej Hronec – Peter Adamišin - Emília Huttmanová – Marián Ambrozy

[1] Stredoeurópska vysoká škola v Skalici
[2] Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta manažmentu
[3] Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta

Resume:

Quality of environmental components in the regions of Slovakia is considerably different. The regions with have the worst quality of the environment we define as problematic, polluted regions. In these regions there are accumulated problems of environmental quality and quality of health and quality of human life. This article deals to prolluted, problematic areas of the Slovak Republic.

Keywords: Problem areas, environment, human health

Úvod

Slovenská republika má výmeru 5 miliónov hektárov pôdy – poľnohospodárskej i lesnej. Poľnohospodárska pôda zaberá 2,4 mil. ha a je rozdelená na ornú (1,46 mil. ha), lúky a pasienky (870 tis. ha), k tomu patria aj poľné cesty, rybníky a vodné nádrže. Lesov máme takmer 2 mil. ha, ihličnatých i listnatých.

Táto pôda je schopná uživiť minimálne 6 mil. obyvateľov. V súčasnosti žije na Slovensku o 500 tis. menej ľudí. To platí pri udržateľnom využívaní našich prírodných zdrojov a pri zachovávaní kvality životného prostredia. Našim cieľom je popísať problémové oblasti Slovenska, územia s narušenou kvalitou zložiek životného prostredia (ŽP) – pôdy, vody, ovzdušia a poukázať na možnosť prežitia v týchto marginálnych oblastiach.

O tejto problematike pojednávajú práce – Demo M. - Hronec O. - Tóthová M. et al. (2007), Adamišin P. - Huttmanová E. (2010), Hronec O. a kol. (2010), Hronec O., Adamišin P. a kol. (2010) a ďalší, ktorí sa touto problematikou zaoberajú.

Materiál a metódy

V práci hodnotíme kvalitu zložiek životného prostredia v problémových oblastiach Východného Slovenska. Posudzujeme emisnú a imisnú situáciu, množstvá stanovujeme podľa príslušných platných metodík a zhodnocujeme podľa príslušných noriem.

Vlastná práca a výsledky

Ohrozené oblasti

Podľa Slovenskej agentúra životného prostredia (SAŽP) stav životného prostredia (ŽP) je na území Slovenska diferencovaný environmentálnou kvalitou nasledovne v tab.1. V tabuľke 2 uvádzame aktualizované názvy zaťažených oblastí, rozlohu v km2 a počet obyvateľov.

Tab. 1 Hodnotenie územia SR v piatich stupňoch kvality ŽP

	Rozloha SR v km	%
1.stupeň – prostredie vysokej úrovne	33 414	68,1
2.stupeň – prostredie vyhovujúce		
3.stupeň – prostredie mierne narušené	2 289	6,7
4.stupeň – prostredie narušené	10 287	21,0
5.stupeň – prostredie silne narušené	2 044	4,2

Zdroj: SAŽP

Tab. 2 Základné parametre zaťažených oblastí

Zaťažená oblasť	Rozloha (km2)	Počet obyvateľov
Bratislavská	488	432 000
Dolnopovažská	1 261	247 000
Ponitrianska	450	272 000
Pohronská	203	186 000
Jelšavsko-lubenická	137	21 000
Rudniansko-gelnická	357	52 000
Košicko-prešovská	1 044	425 000
Zemplínska	1 040	173 000
S p o l u	4 980	1 808 000

Zdroj: SAŽP

Bratislavská zaťažená oblasť

Vyznačuje sa nerovnomerným a rôznorodým znečisťovaním najmä z chemického, energetického a strojárskeho priemyslu, ako aj každoročne sa rozširujúcej automobilovej dopravy. Je to imisná oblasť zmesnej priemyselno-sídelnej aglomerácie. Z monitorovaných škodlivín sa na vysokej úrovni znečistenia podieľajú tuhé častice a čiastočne oxid dusíka. Zaťaženie ovzdušia tuhými znečisťujúcimi látkami (TZL) je podmienené emisiami zo stacionárnych priemyselných zdrojov a sekundárnou prašnosťou. Najvýznamnejšími stacionárnymi zdrojmi znečistenia ovzdušia sú Slovnaft a.s. Bratislava, Paroplynový cyklus a.s. Bratislava, Volkswagen Slovakia a.s. Bratislava, Istrochema a.s. Bratislava a Bratislavské teplárne a.s.

Dolnopovažská zaťažená oblasť

Ovzdušie v hodnotenej oblasti je zaťažené predovšetkým prevádzkovaním stacionárnych energeticko-tepelných zdrojov, ktoré sú súčasťou chemických resp. potravinárskych podnikov na území. Určujúcim zdrojom sú tu chemické výroby v Duslo a.s. Šaľa. Kvalitu ovzdušia zhoršujú aj energetické zdroje znečistenia z potravinárskeho priemyslu, ako aj lokálne kotolne a kúreniská. V oblasti sa nenachádza žiadna monitorovacia stanica znečistenia ovzdušia. Podľa výsledkov matematického modelu znečistenia ovzdušia, zvýšené znečistenie ovzdušia je vo väčších mestách zaťaženej oblasti (Šaľa, Sereď, Galanta).

Ponitrianska zaťažená oblasť

Kvalita ovzdušia je ovplyvnená predovšetkým energetickým priemyslom lokalizovaným na severe hodnoteného územia Slovenské elektrárne (SE), a.s. Bratislava, o.z. Elektrárne Nováky (ENO), Zemianske Kostoľany a chemickým priemyslom Novácke chemické závody a.s. Nováky. Na vysokej úrovni znečistenia v tejto oblasti sa podieľa nízka kvalita palivovo-energetických zdrojov, v ktorých sa využíva uhlie s vyšším obsahom síry a arzénu. SE a.s. Bratislava, o.z. ENO Zemianske Kostoľany patrí trvale k najväčším zdrojom SO2 v SR s podielom 43,22 % v minulosti, ale aj tretím najväčším zdrojom NOx s podielom 11,07 % a tretím najväčším zdrojom v produkcii TZL s podielom 4,23 % z celkových emisií v SR.

Pohronská zaťažená oblasť

Podstatný vplyv na kvalitu ovzdušia v tejto oblasti má výroba hliníka (Slovalco a.s. v Žiari nad Hronom), tepelno-energetické zdroje, technológie drevospracujúceho priemyslu a intenzita cestnej dopravy (Banská Bystrica, Zvolen). Oblasť Žiarskej kotliny sa vyznačuje veľmi nepriaznivými meteorologickým podmienkami vzhľadom na úroveň znečistenia prízemnej vrstvy priemyselnými exhalátmi. Zmenou technológie výroby hliníka došlo k poklesu emisií fluóru, ale zvýšilo sa množstvo oxidu uhoľnatého a Slovalco a.s. v Žiari nad Hronom je po U.S.Steel s.r.o. Košice druhým najvýznamnejším znečisťovateľom CO v SR.

Jelšavsko-lubenická zaťažená oblasť

Hlavný podiel na znečistení ovzdušia majú Slovenská magnezitové závody v Jelšave a Lubeníku a drobné vykurovacie systémy (prevažne plynofikované). Do tejto oblasti sa radí i imisný areál Železorudných baní Nižná Slaná s emisiami SO2 a zlúčeninami As a emisný zdroj Slovenských lúčobných závodov Hnúšťa. V tejto oblasti v ostatných rokoch nastalo mierne zníženie znečistenia ovzdušia, s výnimkou prekračovania limitnej hodnoty koncentrácií tuhých častíc PM10 v Jelšave v minulosti.

Rudniansko-gelnická zaťažená oblasť

Táto oblasť je charakterizovaná nedegradabilnými rizikovými ťažkými kovmi typu ortuti, arzénu, medi, olova, zinku a kadmia, ktoré majú pôvod v imisnej depozícii z ťažobno - úpravárenského komplexu Železorudné bane Rudňany a Kovohuty Krompachy. Okrem imisnej depozície uvedených kontaminantov je táto oblasť charakteristická geochemickými anomáliami. Po utlmení výrob v Rudňanoch a Krompachoch v roku 1992 nastalo zlepšenie kvality ovzdušia v zaťaženej oblasti (limity neboli prekročené). V súčasnosti je najväčším zdrojom emisií obnovená (ale podstatne redukovaná) výroby v Kovohutách Krompachy.

Košicko-prešovská zaťažená oblasť

V tejto oblasti je najväčším zdrojom emisií tuhých znečisťujúcich látok (TZL), s podielom 39,99 % na emisiách TZL v SR, a to U.S.Steel s.r.o. Košice. V produkcii SO2 sú

U.S.Steel s.r.o. Košice tretí najväčší zdroj s podielom 9,19 %. V produkcii SOx v SR sú na prvom mieste a rovnako aj v produkcii CO z celkových emisií oxidu uhoľnatého. Kvalitu ovzdušia v tejto oblasti ovplyvňujú aj ďalšie priemyselné zdroje lokalizované v oblasti Košíc, ktoré v spaľovacích a technologických procesoch ťažkého priemyslu, najmä metalurgie, energetiky a spracovania nerastných surovín produkujú vysoké množstvá emisií, ako napr. Tepláreň Košice a.s. Košice, Carmeuse Slovakia s.r.o. Košice, atď.

Zemplínska zaťažená oblasť

Úroveň znečistenia ovzdušia zaťažujú najmä emisie z tepelnej energetiky SE a.s. Bratislava Vojany I a Vojany II. Je to druhý najväčší producent TZL v SR a druhý najväčší producent NOx s podielom 11,46 % z celkových emisií v SR. Ďalej sú to emisie chemických výrob v Strážskom a emisie z energetických zdrojov miestneho drevospracujúceho priemyslu lokalizovaného v okolí Vranova nad Topľou.

Vplyv kvality zložiek životného prostredia na zdravie obyvateľstva

Regióny vykazujú rôzny stav zaťaženia jednotlivých zložiek životného prostredia v dôsledku antropogénnej činnosti a v rôznej miere sa v nich uplatňujú rizikové faktory, ktoré spätne pôsobia na zdravotný stav obyvateľstva. Jednou z podmienok pre zdravie človeka je čisté ovzdušie. V husto osídlených a priemyselných oblastiach je ovzdušie pre človeka nezdravé. Znečistené ovzdušie pôsobí na človeka priamo (ako príčina ochorenia) a nepriamo (v oblasti psychickej a sociálnej). Vo všetkých priemyselných aglomeráciách je dlhodobo zhoršená situácia vo výskyte ochorení dýchacích ciest a alergií, ako i vo výskyte ochorení tráviacej sústavy.

Veľmi nepriaznivé je dlhodobé pôsobenie oxidov síry na zdravie ľudí. Opakujúce sa zápaly dýchacích ciest môžu viesť v dospelosti k chronickým bronchitídam a ďalším zdravotným komplikáciám. Druhou najnebezpečnejšou zložkou v ovzduší sú oxidy dusíka, zvlášť oxid dusičitý, ktorý pôsobí dráždivo na oči a pľúca, v ktorých s vodou dáva zmes silných kyselín (dusitej a dusičitej), ktoré narúšajú normálne funkcie pľúc. Na ľudský organizmus pôsobia tuhé častice zvlášť rozmerov aerosólov, ktoré obsahujú rizikové ťažké kovy. V epidemiologických štúdiách sa zistili priame korelácie medzi obsahom kadmia vo vzduchu a koronárnou mortalitou. S výskytom ischemickej choroby srdca koreluje aj obsah kadmia v pitnej vode. Riziko vysokého krvného tlaku sa dokázalo po dlhodobej expozícii olovom. Zvýšené koncentrácie ortuti v ovzduší, pokiaľ pôsobia dlhodobo, spôsobujú oslabenie imunitného systému a rozpad bielych krviniek. Chronické otravy arzénom sa prejavujú najmä alergiami, zápalmi kože a stratou vlasov. Oxid uhoľnatý urýchľuje depozícii cholesterolu do ciev a zosilňuje aterosklerotické zmeny na koronárnych artériách. CO má vysokú väzbu na hemoglobín, čím tento vyradí zo schopnosti prenášať kyslík ku tkanivám. Hladinu cholesterolu v krvi a hromadenie tukov v pečeni zvyšujú polychlórované bifenyly. Pyrolýza (chemický rozklad organických látok za neprístupu kyslíka) a nedokonalé spaľovanie fosílnych palív, výfukové plyny áut, dymy vytvárajú polycyklické aromatické uhľovodíky (PAH), ktoré sú prokarcinogénne a môžu vyvolávať malígne nádory. Chemické látky ako sú arzén a jeho zlúčeniny, benzén, azbest, chróm, vinylchlorid, patria do 1. skupiny karcinogénov. Niektoré karcinogény majú aj teratogénny (štrukturálne vývojové anomálie) a mutagénny (zmeny v genetickej informácii organizmov), účinok. Riziká otráv ako i kontamináciu potravín spôsobuje nekvalifikované používanie pesticídov.

Trvalé vystavenie organizmu mierne zvýšeným koncentráciám cudzorodých látok vo všetkých zložkách ŽP sa stáva rizikovým u ľudí žijúcich v priemyselných aglomeráciách. Nebezpečie je o to väčšie, že chronické neprofesionálne expozície sa ťažko určujú, príznaky sú nejednoznačné, často ide o rôzne poruchy organizmu, tzv. civilizačné choroby. Na túto

skutočnosť poukazuje aj filmový dokument „Aby človek nezničil nebesá a Zem“, ktorý bol pripravený v rámci riešenia projektu APVV LPP-0211-09 „Popularizácia výsledkov environmentálneho výskumu pre zvýšenie environmentálneho povedomia a záujmu o vedu“, ktorý bol zameraný na podporu sprístupnenie informácií o stave a kvalite životného prostredia v jednotlivých ohrozených oblastiach SR, predovšetkým na východnom Slovensku.

V súčasnosti je človek vystavený tisíckam chemicky veľmi rôznorodým látkam, proti ktorým si ľudský organizmus nevytvoril účinné eliminačné a detoxikačné mechanizmy, nakoľko sa tieto v prírode nikdy nevyskytovali. Stupeň expozície cudzorodými látkami možno ťažšie kvantifikovať a z etického hľadiska je nemožné študovať ich vplyv priamo na ľudský organizmus. Prevažná časť informácií o ich vplyve na zdravie obyvateľstva pochádza z pokusov na zvieratách a z epidemiologických štúdií.

V ostatných rokoch WHO začala aplikovať nový ukazovateľ zdravého života HALE (Health adjusted life expectancy), ktorý je kratší ako stredná dĺžka života, pretože vyjadruje iba nádej na obdobie zdravého života. Na Slovensku tento ukazovateľ v roku 2001 dosiahol 61,6 rokov pre mužov a pre ženy 66,6 rokov, oproti strednej dĺžke života 69,5 rokov u mužov a 77,5 rokov u žien. Muži teda strácajú v priemere 8 rokov a ženy 11 rokov zdravého života z dôvodov choroby, invalidity alebo iných prejavov zlého zdravotného stavu. Znamená to nepriaznivé výsledky v európskom a svetovom kontexte. Medzi popredné krajiny sa zaradili napr. Švajčiarsko, Švédsko, Francúzsko, Rakúsko, Island, Taliansko. Zo stredoeurópskych krajín mali lepšie výsledky ako Slovensko napr. Česko, Poľsko, Nemecko. V rámci Európy je najhoršia situácia v Rusku, kde HALE dosahuje 51,5 rokov u mužov a 61,9 rokov pre ženy. V rámci sveta majú najlepšie parametre HALE Japonci (71 rokov muži a 75,8 rokov ženy), kým najhoršie krajiny v subsaharskej Afrike a z nich Sierra Leone s HALE 24 rokov pre mužov a 29 rokov pre ženy.

Záver

Zanedbávanie starostlivosti o životné prostredie prináša mnohé problémy s environmentálnymi, ale aj ekonomicko – sociálnymi dôsledkami. Poškodené prostredie nie je ani vhodným predpokladom budovania trvalej udržateľnosti a aj z toho dôvodu je nutné smerovať pozornosť do takto poškodených regiónov.

Problémové oblasti s narušenou kvalitou pôdy, vody a ovzdušia majú negatívne dôsledky na zdravotný stav tu žijúceho obyvateľstva. Ľudia, ktorí sú informovaní a vzdelaní, opúšťajú tieto priestory a zostávajú tu žiť iba starí obyvatelia, ktorí z ekonomických príčin musia tu dožiť svoj život. V niektorých kontaminovaných územiach sa nám koncentrujú rôzne asociálne živly, ktoré využívajú opustené obývateľné prostredie. U obyvateľov je nízke environmentálne povedomie vo vzťahu k prostrediu, výžive a preto je tu aj nízka dĺžka života ľudí. Tieto aspekty treba skúmať, ale hlavne konať.

Použitá literatúra:

1. Adamišin, P. – Huttmanová, E. 2008. Manažment ohrozených oblastí. Košice: Royal Unicorn, 2008. 159 s. ISBN 978-80-969181-7-1
2. Hronec, O. – Adamišin, P. 2010. Aby človek nezničil nebesá i zem [elektronický zdroj]: filmový dokument zameraný na zvýšenie environmentálneho povedomia ľudí v problémových oblastiach Slovenska. Liptovský Hrádok: Ing. Ľubor Patsch, ART ŠTÚDIO, 2010. 27:52 min.
3. Demo, M. – Hronec, O. – Tóthová, M. et al. 2007: Udržateľný rozvoj - život v medziach únosnej kapacity biosféry. Slovenská poľnohospodárska univerzita, Nitra, 439 s. ISBN: 978-80-8069-826-3.

4. Hronec, O. – Vilček, J. – Tomáš, J. – Adamišin,. P. – Huttmanová, E. 2010. Kvalita zložiek životného prostredia v problémových oblastiach Slovenska. (monografia) Brno: Mendelova univerzita v Brne, 2010. 225 s. ISBN 978-80-7375-387-0
5. http://www.enviroportal.sk (Správy o stave životného prostredia)
6. http://www.sazp.sk

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu APVV LPP-0211-09 „Popularizácia výsledkov environmentálneho výskumu pre zvýšenie environmentálneho povedomia a záujmu o vedu“, projektu KEGA 384-001PU-4/2010 „Tvorba súboru učebných pomôcok pre novokreované manažérske disciplíny študijného programu v študijnom odbore Environmentálny manažment“ a projektu GAMA/10/7 „Využitie indikátorov trvalo udržateľného rozvoja pre komplexné hodnotenie stavu a vývoja trvalo udržateľného rozvoja vo vybraných regiónoch na úrovni NUTS III pre manažment regionálneho rozvoja“

Adresy autorov:
prof.h.c. prof. Ing. Ondrej Hronec, DrSc., Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, Kráľovská 386/11, 909 01 Skalica

doc. Ing. Peter Adamišin, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta manažmentu, Katedra financií a účtovníctva, Konštantínova 16, 080 01 Prešov

Ing. Emília Huttmanová, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta manažmentu, Katedra ekonómie a ekonomiky, Konštantínova 16, 080 01 Prešov

Mgr. Marián Ambrozy, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Inštitút filozofie a etiky, Katedra filozofie, Prešov, 17. novembra 1, Prešov, 080 01

Vzájomné vzťahy rómskeho etnika a majoritnej populácie

Renáta Hrušková

Samostatná Slovenská republika patrí v súčasnej Európe ku krajinám s najvyšším absolútnym počtom i relatívnym podielom Rómov na ostatnom obyvateľstve. Reálne odhady demografie uvádzajú počet v rozmedzí 320 - 380 tisíc osôb. Rómovia sa tak stávajú druhou najpočetnejšou národnostnou menšinou v štáte. Desaťročia nezáujmu a tabuizovania otázok vývoja a postavenia tohto etnika na našom území znamenali ignorovanie historického výskumu, nepoznanie množstva faktorov determinujúcich život kultúrne a etnicky odlišného obyvateľstva (1). Toto nepoznanie prispelo a prispieva k vytváraniu negatívnych postojov, predsudkov a v neposlednom rade i k prehlbovaniu sociálneho dištancu medzi majoritou a týmto etnikom. Aj preto skôr, ako sa budeme venovať vzťahom medzi majoritným obyvateľstvom a Rómskou menšinou, načrtneme aspoň krátky historický pohľad na postavenia Rómov na Slovensku.

Krátky exkurz do minulosti Rómov na Slovensku

V priebehu celej histórie sa nám o Rómoch a kočovníkoch zachovali iba dokumenty, ktoré napísali príslušníci iných národov. Tiež správy o Rómoch nájdené v kronikách a archívoch bývajú strohé a zlomkovité. O Rómoch sa však často hovorí v rôznych nariadeniach, ediktoch a zákonoch. *Najstaršie správy o Rómoch* na Slovensku pochádzajú z prvej polovice 14. storočia z východného Slovenska. Pravdepodobne tlak osmanských Turkov, ktorí sa stavali bezprostredným susedom Uhorska, si vyžiadal pohyb Rómov z Balkánu do strednej Európy. Od začiatku 15. storočia Rómovia postupne v mohutných vlnách zaplavili celú Podunajskú nížinu. Od 16. storočia dokladujeme povolenia feudálnych panstiev a mestečiek na usadzovanie Rómov. Jedným z dôvodom prideľovania povolení bola i situácia v Uhorsku, kde Slovensko ako jeho súčasť sa stalo teritóriom protihabsburgských povstaní. V tomto kontexte sa Rómovia ako vynikajúci kováči a spracovatelia kovov, priekupníci s koňmi...., javili ako potrební a mnohí získali ochranné listiny od panovníkov, biskupov i majiteľov jednotlivých panstiev. „Zhoršenie postavenia však spôsobil nárast počtu Rómov v 17. storočí, ktorí sem utekali pred prenasledovaním zo západnej Európy a preto viaceré stolice i mestečká vydávali následne zákazy vstupu a pohybu „cudzích“ Rómov“ (2, s.3).

Po skončení tureckej okupácie sa panovníci *Mária Terézia a jej syn Jozef II*. pokúsili konsolidovať neutešené pomery v krajine a v tomto kontexte aj o trvalé usadenie všetkých Rómov, ich premenu na roľnícke obyvateľstvo a asimiláciu s ostatným obyvateľstvom.

Povojnová hospodárska kríza priniesla sťaženie pomerov. Hromadili sa sťažnosti na reálne i údajné potulovanie Rómov, ako aj požiadavky na zákazy vykonávania ich remesiel. ČSR bola jedným z prvých štátov, ktorý prijal v roku 1927 zákon (č. 117 Zb) o potulných Cigánoch s následným vykonávacím nariadením v roku 1928, ktorý zavádzal cigánske legitimácie, kočovnícke listy, centrálnu evidenciu, identifikovanie osôb daktyloskopovaním a umožňoval celú škálu represívnych opatrení voči Rómom vnímaných ako asociálov (3). Aj napriek určitým negatívnym postojom a postupom voči Rómom, v rómskej komunite v období 1. ČSR prebiehali vnútorné diferenciačné procesy a vznikla úzka vrstva sociálne lepšie situovaných podnikateľov, kultúrne vyspelejších hudobníkov, ktorí sa snažili integrovať do majoritnej spoločnosti, dbali o vzdelanie svojich detí a zapájali sa do kultúrneho diania, spolkových aktivít, zúčastňovali sa na verejných podujatiach a i (2;3).

Počas *vojnového obdobia* sa Rómovia stávali objektom opakovaných a rozsiahlych opatrení obmedzujúcich výkon ich zamestnania, pohybu, prehlbovala sa ich bieda a chudoba i izolácia od majoritnej spoločnosti. Dôkazom je aj Vyhláška MV z 20. apríla 1941 O úprave niektorých pomerov Cigánov a sprísnený výnos z 21. júla 1943, ktoré dôrazne prikazovali „odstrániť cigánske obydlia od frekventovaných ciest a všemožne zabrániť Cigánom vo voľnom pohybe a vyhýbaniu sa práci“ (2, s.5). Getizácia rómskeho obyvateľstva v izolácii zastavila dovtedy prebiehajúce adaptačné, integračné i vnútorné sociálne diferenciačné procesy, prehĺbila dôsledky populačnej explózie v rómskom etniku, urýchlila zánik tradičných zdrojov obživy a rozbila tradičné etické normy a regulátory fungovania tejto komunity.

Počas 2. svetovej vojny bolo popravených alebo zavraždených v koncentračných táboroch približne pol milióna Rómov z celej Európy.

Po roku 1948, po rozdelení Európy do dvoch politických blokov boli vytvorené špecifické politické a ekonomické podmienky pre všetko obyvateľstvo bez ohľadu na etnicitu, sociálne či kultúrne postavenie. Pracovná povinnosť, zapojenie sa do budovania novej spoločnosti znamenala aj pre Rómov povinnosť začleniť sa do štruktúr, ktoré svojou podstatou boli v protiklade s ich tradíciami a zakladali sa na silnej kontrole štátu, na súpisoch obyvateľstva v kombinácii s obmedzením pohybu po teritóriu štátu a s vylúčením pohybu mimo jeho hraníc. To všetko sa dialo pod tlakom prísnych sankcií. Až do roku 1970 sa aplikovali viaceré varianty asimilačnej politiky. Ciele vyrovnania sa úrovni celej spoločnosti boli predkladané ako dlhodobý viacgeneračný potenciálny plán. „Rómovia sa stali „agendou“ paternalistického sociálneho systému štátnej pomoci, ktorá sa týkala všetkých dôležitých oblastí života“(4, s.28). Striktne sa odmietali v praxi nastoľované požiadavky na priznanie statusu národnosti Rómom, opakované pokusy na vydanie učebnice rómčiny a pestovanie rómskych tradícií a folklóru taktiež zlyhali.

Nežná revolúcia v novembri 1989 znamenala nové príležitosti pre národnostné menšiny, slobodu deklarovať vlastnú etnickú identitu a zúčastňovať sa na živote občianskej spoločnosti. V apríli 1991 vláda Slovenskej republiky prijala dokument nazvaný Princípy vládnej politiky k Rómom, ktorý po prvýkrát v histórii uznal Rómov ako samostatnú národnostnú menšinu s rovnakými právami ako majú ostatné menšiny žijúce na území Slovenskej republiky. Ako pozitívny posun v oblasti riešenia rómskej problematiky možno označiť založenie Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómsku menšinu po voľbách v roku 1998. A aj keď správa komisie nezávislých expertov už v roku 1990 konštatovala výrazné zlepšovanie sociálno-ekonomických podmienok Rómov u nás od stavu biedy a chudoby po vojne, zdá sa, že to boli len zdanlivé úspechy vo vonkajších ukazovateľoch. Preto sú na mieste otázky: Ako sa žije Rómom dnes, aké majú šance na vzdelávanie a možnosti uplatnenia sa? Zmenili sa naše vzájomné postoje…?

Keďže Rómska problematika je veľmi širokou oblasťou, budeme sa v nasledujúcom texte zaoberať práve oblasťou vzájomných vzťahov majoritnej populácie a rómskej národnostnej menšiny.

Vzájomné vzťahy

V súčasnosti sú vzájomné vzťahy medzi majoritnou populáciou a Rómami stále aktuálnou témou, najmä preto, že sú doprevádzané určitým sociálnym napätím. V médiách sa často objavujú rôzne informácie o rasovo motivovaných útokoch proti Rómom na jednej strane, na strane druhej správy o kriminalite samotných Rómov a o vzájomných konfliktoch medzi týmito dvoma kategóriami obyvateľstva. O napätých vzťahoch svedčia i udalosti z predošlého obdobia (roky 2009-2010), kedy sa uskutočnili mnohé protirómsky orientované verejné vystúpenia (Šarišské Michaľany, Prešov, Krompachy, Rudňany a i.), na ktorých sa na pomery pasívnej slovenskej spoločnosti zúčastnilo pomerne veľké množstvo ľudí (5).

Diskusie o tom, či na Slovensku je alebo nie je rasová diskriminácia, či je alebo nie je marginálnym javom, nevedú k riešeniu, pretože takto postavený problém je problémom politickým. Omnoho širší priestor pre interpretáciu, ale hlavne pre riešenie tzv. rómskej otázky vytvára pojem dôvery a súvisiace konštatovanie, že súčasťou tejto rómskej otázky je nedôvera Rómov k dominantnej majoritnej časti spoločnosti a jej inštitúciám a naopak, aj nedôvera členov majority k ochote Rómov rešpektovať pravidlá, spoľahlivo pracovať atď. Nedôvera neumožňuje vidieť veci tak, ako sú, znemožňuje komunikáciu (6). U Rómov navyše vyvoláva pocit diskriminácie a bezmocnosti voči nej. Nedôvera úzko súvisí s diskrimináciou, či už otvorenou alebo skrytou. Rómovia, tak ako každá menšina, citlivo posudzujú každý krok a čin majority a majú tendenciu vidieť rasové násilie, diskrimináciu a prenasledovanie aj vtedy, keď sa také niečo uvedomele, zámerne nedeje. Ide často o diskrimináciu neúmyselnú, vyplývajúcu zo stereotypov, alebo inštitucionálnu, keď sú princípy občianskej a sociálnej spravodlivosti aplikované bez ohľadu na historické znevýhodnenia Rómov (7).

Korene negatívnych postojov k Rómom možno nájsť predovšetkým v historických súvislostiach. Dlhoročné pokusy o asimiláciu rómskeho etnika na našom území, ktorých počiatok možno nájsť, ako bolo spomínané v predchádzajúcom texte, už v opatreniach z obdobia panovania Márie Terézie, v protirómskej politike Slovenského štátu a predovšetkým v snahách o „riešenie cigánskej otázky“ v období reálneho socializmu, ktoré sa podpísali pod značnú kultúrnu vykorenenosť Rómov. Snahy o asimiláciu podľa nás priniesli narušenie rómskej identity a zároveň neuspeli v procese ich integrácie do spoločnosti. Odmietanie Rómov a značný sociálny dištanc spôsobujú, že Rómom sa naďalej nedarí stať akceptovanou a inkludovanou súčasťou slovenskej spoločnosti.

Na Slovensku dosiaľ chýbajú hlbšie kvalitatívne analýzy stereotypov a predsudkov, ale aj všeobecných postojov majority k Rómom. Podľa E. Kriglerovej Kvantitatívne údaje z doteraz realizovaných výskumov (IVO,...) konštatujú, že miera sociálneho dištancu voči Rómom je vysoká a dlhodobo konštantná. Odlišná kultúra tohto etnika i celkový spôsob života a vnímanie tejto odlišnosti vedie k vzniku sociálneho dištancu majoritnou spoločnosťou a k sociálnemu vylúčeniu tejto menšiny zo spoločnosti (8). Negatívne postoje majoritnej populácie vyplývajú tiež z individuálnych skúseností, ktoré jedinci zažili v kontakte s Rómami. Preto môžeme povedať, že pri hodnotení Rómov hrajú svoju rolu tak predsudky, ako aj konkrétne skúsenosti.

Na Slovensku je v súčasnosti vysoká miera odmietania rómskej menšiny, čo prispieva k ich sociálnemu dištancu. Všetky výskumy na túto tému od roku 1990 vypovedajú, že sociálny dištanc je na Slovensku rozšírený s rovnakou intenzitou vo všetkých vrstvách obyvateľstva bez ohľadu na vek, pohlavie, vzdelanie, národnosť, politické preferencie, pričom jej miera je ustálená a prakticky sa nemení v čase (7).

Podľa M. Vašečku vysoký stupeň odmietania Rómov sa na Slovensku kombinuje s pomerne rozšíreným odmietaním možností riešenia a podporovaním protirómskeho zákonodarstva napr. diskriminačných opatrení proti Rómom. Sociálny dištanc voči Rómom a vytláčanie rómskeho etnika na okraj spoločnosti (sociálna marginalizácia) i mimo nej (sociálna exklúzia), nevypovedá priamo o napätí medzi majoritou a rómskym etnikom (7). Avšak po období transformácie sa vzťahy výrazne zhoršili, čo sa prejavuje v narastajúcej násilnosti pri stretoch Rómov s predstaviteľmi majority a tiež v narastajúcej kriminálnej činnosti u Rómov, ktorá okrem iného vyplýva i zo stále sa zhoršujúcej sociálnej situácie. M. Hojstík dokonca označil súčasnú situáciu ako najhoršiu od pádu komunistického režimu (5). „Potenciál vzniku konfliktov v našej spoločnosti pretrváva v podobe predsudkov, stereotypov, nepriateľstva a odmietania Rómov ako špecifickej kategórie obyvateľstva. Predsudky a stereotypy majú výrazný vplyv na správanie sa členov spoločnosti voči príslušníkom menšín“ (8, s.37). Tieto stereotypy však platia obojstranne, čím zhoršujú vzájomnú komunikáciu.

Zhoršujúce sa vzťahy, predsudky a stereotypy majú dopad nielen na tú časť "Rómov žijúcich v extrémnej biede, ktorá so sebou prináša aj istú sociálnu patológiu, ale i na strednú vrstvu Rómov, a na tých, ktorí sú chudobnejší, ale snažia svoju situáciu zmeniť (5,s.208).

Z hľadiska zdrojov konfliktov teória rozlišuje 5 typov konfliktu, ktoré platia pre vzťah Rómov a majoritnej spoločnosti na Slovensku. Samozrejme, že každý konflikt má svoje fázy, ktoré sa vyvíjajú od príznakov konfliktu, cez otvorenie konfliktu až k únave z konfliktu (7, s.349). Môžeme teda hovoriť o:

vzťahovom konflikte, vznikajúcim nesympatiou, stereotypmi a predsudkami a tiež skresleným vnímaním a nedostatkom komunikácie;

konflikte informácií, ktorý býva spôsobený nedostatkom informácií, nedorozumeniami a odlišným porozumením informácií;

konflikte záujmov, ktorý zapríčiňuje najmä presvedčenie, že druhá strana bráni uspokojiť svoje záujmy;

štrukturálnom konflikte, ktorý spôsobuje neporozumenie svojej roly, procedúr, rozdelenia moci, odlišné očakávanie od pozície, organizačnej štruktúry;

konflikte hodnôt vyvolávaným vnímaním, že naše hodnoty sú nezlučiteľné s hodnotami druhého.

Musíme ale konštatovať, že len málo pozornosti sa venuje tomu, ako samotní Rómovia vnímajú konflikty, čo považujú za najviac problematické a aký vývoj v tejto oblasti očakávajú. Keďže hlbšia analýza kvality vzájomných vzťahov a podoby konfliktov na Slovensku neexistuje, je ťažké určiť mieru konfliktovosti vzťahov medzi Rómami a majoritou. Niekoľko menších výskumov sa však zameralo na oblasť vzájomných postojov, pričom podľa E. Kriglerovej hlavným zistením všetkých doteraz uskutočňovaných výskumov je fakt, že Rómovia majú k majorite oveľa lepší vzťah ako majorita k Rómom, vnímajú majoritu ako súčasť svojho sociálneho sveta, resp. sami sa chcú vnímať ako súčasť majority. Dalo by sa povedať, že miera sociálneho dištancu Rómov voči majorite je nižšia ako majority voči Rómom (6). Podľa nášho názoru sú však ich odpovede čiastočne tendenčné a preto sa domnievame, že aj na tento relevantný fakt by sa nemalo zabúdať pri interpretácii výsledkov výskumov.

Aby sme boli presní, na frekvenciu výskytu konfliktov do značnej miery vplývajú aj faktory ako región, veľkosť sídla a miera integrácie. Pri sledovaní výskytu (najmä rasovo motivovaných) konfliktov podľa okresov zistíme, že v okresoch západného a stredného Slovenska sa konflikty vyskytujú paradoxne častejšie ako v okresoch východného Slovenska, kde je najvyššia koncentrácia Rómov, najvyššia nezamestnanosť a najhoršia úroveň bývania. Možným vysvetlením je, že na východnom Slovensku sa častejšie vyskytujú segregované osady, kde Rómovia s majoritou neprichádzajú do kontaktu tak často ako v iných typoch osídlenia, je tu teda aj nižšia pravdepodobnosť výskytu konfliktu (8). Tu sa nám núka otázka, kto je vlastne pôvodcom týchto interetnických konfliktov. Rómovia tvrdia, že je to majorita, majorita zas, že prevažne Rómovia. Pravda je však, samozrejme, oveľa zložitejšia a nedá sa zjednodušene obviniť jedna či druhá strana. Obe strany totiž majú podľa nás vlastné motívy a dôvody vzájomnej averzie. Majorita túto averziu vysvetľuje nutnosťou koexistovať v jednom štáte s občanmi, ktorí sú podľa väčšiny neprispôsobiví a príživníci. Rómov zasa ku konaniu, ktoré prispieva k vzniku interetnických konfliktov, vedie pocit frustrácie z napätia medzi vysokou identifikáciou s majoritou ako s určitou referenčnou skupinou na jednej strane a uzavretosťou tejto skupiny, spojenou s priamym verbálnym odmietaním na strane druhej. Uvedomujeme si však, že tieto nami vyslovené úsudky je potrebné potvrdiť výskumom.

Pri hodnotení vzťahov vzájomného spolužitia a atmosféry je dôležité identifikovať aj ich intenzitu a rôzne typy vzťahov, ktoré Rómovia s majoritnou populáciou udržujú. Súčasný vzťah Rómov a majority, nie príliš priaznivý, "*netreba ho brať na ľahkú váhu, predstavuje totiž hrozbu konfliktu, ktorý sa môže vymknúť spod kontroly a stať sa neregulovateľným.*

Treba mať však na pamäti, že obe strany charakterizuje prítomnosť xenofóbnych tendencií, predsudkov a netolerancie a na napätej situácií sa podieľajú približne rovnakou mierou" (9, s. 441). Čo sa týka budúceho vývoja, obyvatelia Slovenska očakávajú postupné zvyšovanie kriminality a počtu Rómov, na základe ktorých indikujú nárast konfliktov. E. Kriglerová zároveň upozorňuje na začarovaný kruh, pretože ak budú mať nerómovia k Rómom takéto postoje, bude sa zvyšovať sociálna dištancia. So zvýšenou dištanciou sa zvyšuje aj sociálna vzdialenosť, Rómovia sú vylúčení z akejkoľvek participácie na spoločenskom živote majoritného obyvateľstva. Tak u nich narastá apatia a neochota dodržiavať normy majoritnej spoločnosti. Porušenie noriem chápe potom majorita ako neprispôsobivosť a znovu zvyšuje svoju mieru odmietania Rómov. Stupňovaním takéhoto odmietania môže dôjsť k vyostreniu vzájomných vzťahov a k zvyšovaniu konfliktov(8).

Prieskum

Pre priblíženie súčasnej situácie sme zrealizovali malý prieskum, ktorého cieľom bolo zistiť postoje majoritného obyvateľstva k rómskym spoluobčanom Pre účely prieskumu sme zvolili metódu dotazníka, pričom skladba otázok dotazníka bola rozvrhnutá v súlade s cieľmi a stanovenými hypotézami. Spôsob kladenia otázok nenavodzoval odpovede. Z tohto hľadiska sme kládli tri základné typy otázok – otvorené, polootvorené a uzatvorené. Otvorené teda neštruktúrované otázky sú v našom dotazníku otázky číslo 5,6,7,8,9. Polootvorená otázka sa v našom dotazníku nachádza len jedna a to otázka č.10. Uzavreté teda štruktúrované otázky sú v našom dotazníku otázky číslo 1,2,3,4,11. Otázky otvorené a uzavreté sme sa snažili kombinovať, aby respondenti neboli štruktúrou ani obsahom otázok unavení, a aby výpovedná hodnota dotazníka a údajov z neho získaných bola čo najpresnejšia. Čo sa týka spracovania dát, štatistické vyhodnocovanie údajov bolo podporované programami Microsoft Excel a Microsoft Word. Zber dát prebehol v mesiaci február až marec 2011 v Košiciach. V rámci prieskumu sme sa zamerali na dospelú populáciu, pričom sme oslovili 220 respondentov rôzneho veku, pohlavia a vzdelania. Celková návratnosť dotazníka z 220 oslovených respondentov bola 175. Sociodemografické znaky ako pohlavie, vek, vzdelanie nám v tomto prieskume slúžili iba k poukázaniu na rozmanitosť výskumnej vzorky, pretože naším zámerom bolo, aby skupina oslovených respondentov mala rôznorodé zastúpenie čo do pohlavia, veku i vzdelania.

Hlavný cieľ

Zistiť postoje majoritného obyvateľstva k rómskym spoluobčanom
Stanovené hypotézy
H1: Predpokladáme, že viac ako polovica oslovených respondentov bude proti prejavom rasovej diskriminácie.
H2: Predpokladáme, že postoje oslovených respondentov k rómskemu obyvateľstvu budú negatívne.
H3: Predpokladáme, že väčšina oslovených respondentov nebude prejavovať negatívne postoje voči integrovaným Rómom.

Štruktúra prieskumnej vzorky

Dotazník vyplnilo 175 respondentov. Ich štruktúru z hľadiska veku, pohlavia a vzdelania uvádzame v nasledujúcich grafoch.

Graf 1: Percentuálne zastúpenie prieskumnej vzorky podľa pohlavia

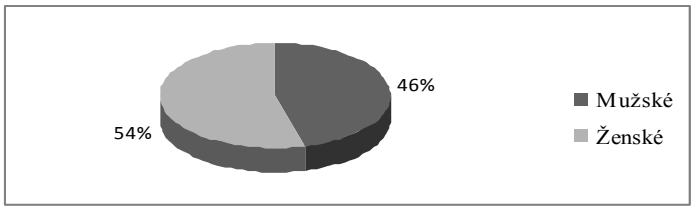

Zastúpenie prieskumnej vzorky podľa pohlavia predstavovalo 54% žien a 46% mužov.

Graf 2: Percentuálne zastúpenie prieskumnej vzorky podľa veku

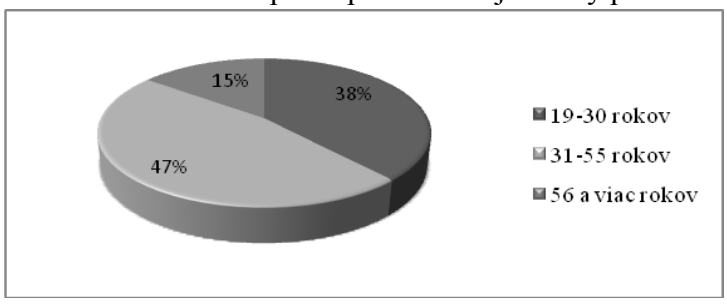

Zastúpenie prieskumnej vzorky podľa veku sme zhrnuli do troch vekových kategórií: 19-30 rokov (38%), 31-55 rokov (47%) a 56 a viac rokov (15%).

Graf 3: Najvyššie dosiahnuté vzdelanie

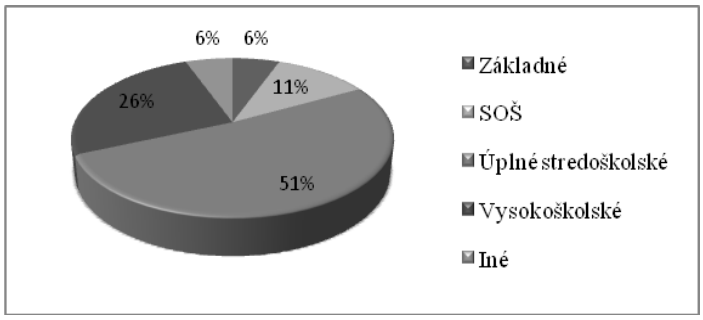

Prieskumnú vzorku vo vzťahu k najvyššie dosiahnutému vzdela-niu tvorilo 6% respondentov so základným vzdelaním, 11% so vzdelaním na SOŠ, 51% s úplným stredoškolským vzdelaním, 26% s vysokoškolským a 6% s iným (PhDr., PhD.) vzdelaním.

Graf 4: Otázka č. 1 - Sú podľa Vás na Slovensku Rómovia diskriminovaní?

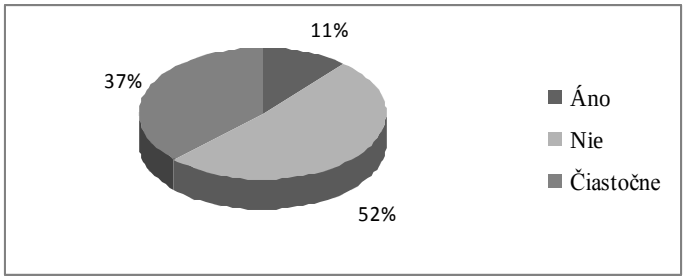

11% oslovených respondentov si myslí, že Rómovia žijúci na Slovensku sú diskriminovaní, 52% si myslí, že nie sú diskriminovaní a 37% si myslí, že sú diskriminovaní iba čiastočne. Touto otázkou sme testovali hypotézu 1.

Graf 5: Otázka č. 2 - Vadilo by Vám keby Vaše dieťa chodilo do jednej triedy spolu s Rómskymi deťmi?

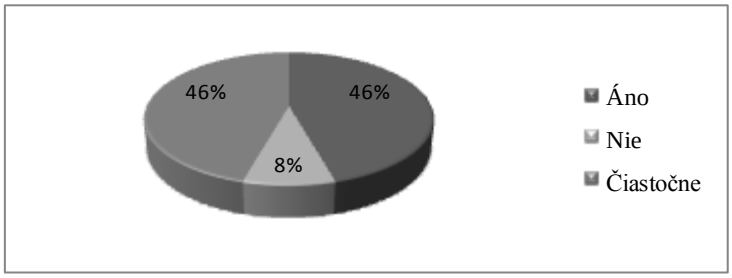

Na túto otázku odpovedalo 46 % opýtaných áno, 8 % nie a 46% odpovedalo nie, pokiaľ by to boli integrovaní Rómovia. Touto otázkou sme testovali hypotézy 2 a 3.

Graf 6: Otázka č.3 - Vadilo by Vám mať za suseda Róma?

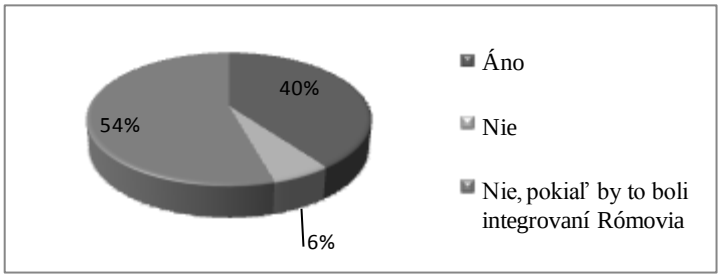

Taktiež na známu otázku „Vadilo by Vám mať za suseda Róma?“ odpovedalo 40% áno, 6% nie a 54% odpovedalo nie, pokiaľ by to boli integrovaní Rómovia. Touto otázkou sme testovali taktiež hypotézy 2 a 3.

Graf 7: Otázka č.4 - Sú podľa Vás Rómovia neprispôsobiví?

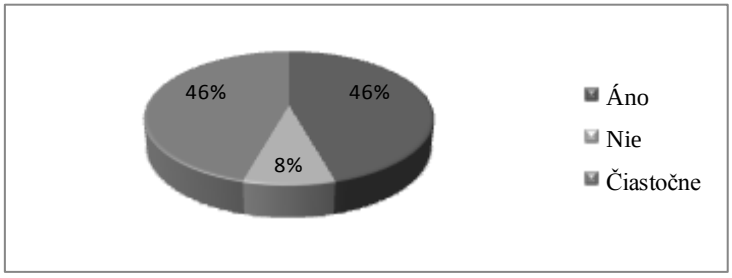

46% respondentov si myslí, že Rómovia žijúci na Slovensku sú neprispôsobiví, 8% si to nemyslí a 46% respondentov si myslí, že sú neprispôsobiví iba čiastočne. Touto otázkou sme testovali hypotézu 2.

Graf 8: Otázka č. 5 – Čo si predstavujete pod pojmom „ neprispôsobivý“?

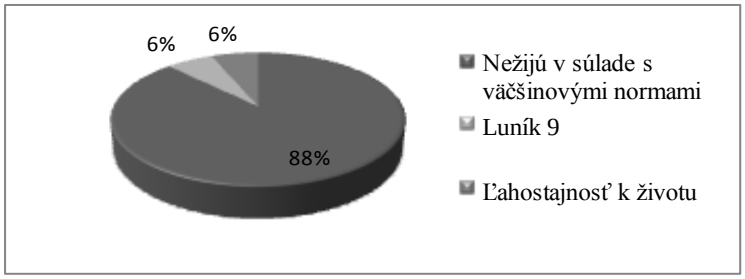

Pod pojmom „neprispôsobivý“ si 88% respondentov predstavuje: nechcú, sú neochotní, resp. nežijú v súlade s väčšinovými normami (morálnymi, právnymi, spoločenskými), resp. nežijú tak ako väčšina ľudí, 6% neprispôsobilosť prezentuje Luníkom 9 a 6% považuje za neprispôsobilosť ľahostajnosť k životu, k spoločnosti. Touto otázkou sme testovali hypotézu 2.

Graf 9: Otázka č. 6 – Ako by ste charakterizovali slovenských Rómov?

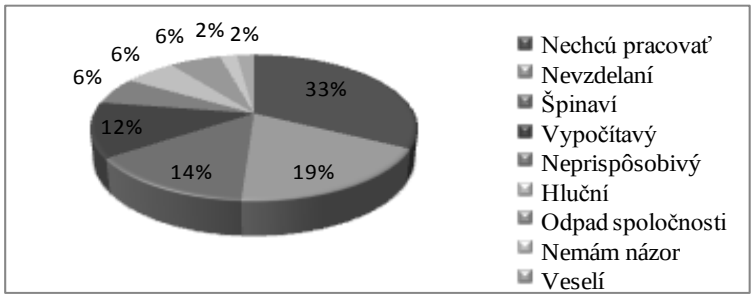

Oslovení respondenti charakterizovali slovenských Rómov ako tých, ktorí nenechcú pracovať (33%), sú nevzdelaní (19%), špinaví (14%), vypočítaví (12%), neprispôsobiví(6%), hluční (6%), dokonca ako odpad spoločnosti (6%). Niektorí respondenti nemali názor (2%) a rovnaké percento (2%) opýtaných charakterizovalo Rómov ako veselých. Touto otázkou sme testovali hypotézu 2.

Graf 10: Otázka č. 7 – Čo Vám najviac na Rómoch vadí?

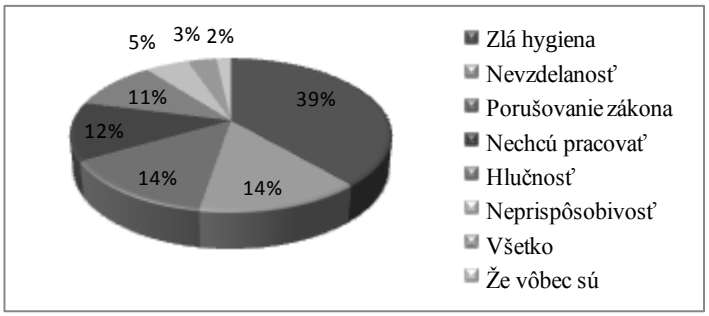

Osloveným respondentom na Rómoch najviac vadí najmä zlá hygiena (39%), nevzdelanosť (14 %), porušovanie zákona 14%), to, že nechcú pracovať a zneužívajú sociálny systém (12%), ďalej ich hlučnosť a vulgárnosť (11%), neprispôsobilosť (5%). Niektorým respondentom na Rómoch vadí úplne všetko (3%), a niektorým i to, že vôbec sú (2%). Touto otázkou sme taktiež testovali hypotézu 2.

Graf 11: Otázka č. 8 – Čo najviac na Rómoch oceňujete?

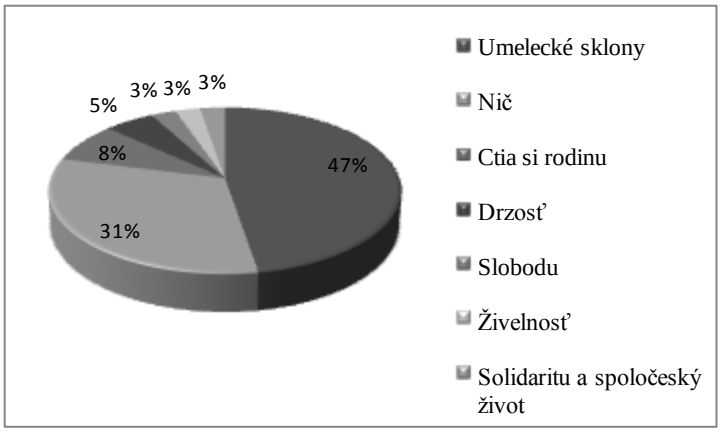

Na druhej strane opýtaní respondenti na Rómoch najviac oceňujú najmä umelecké sklony (47%). Pomerne často sa objavovala odpoveď typu nič (31%). Ďalej respondenti uvádzali odpovede ako drzosť (8%), ctia si rodinu (5%), slobodu (3%), živelnosť (3%), solidaritu a spoločenský život (3%). Touto otázkou sme taktiež testovali hypotézu 2.

Graf 12: Otázka č. 9 – Aký je Váš názor na integrovaných Rómov?

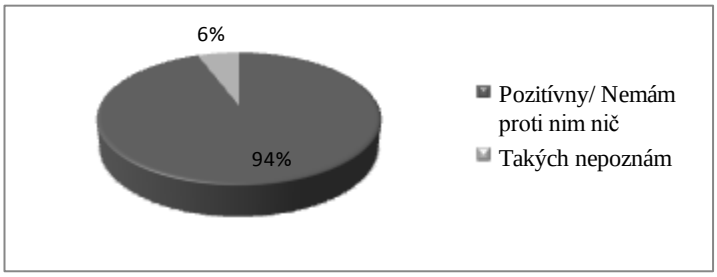

Až 94% respondentov vyjadrilo pozitívny vzťah resp. nemalo voči integrovaným Rómom žiadne výhrady, 6% respondentov sa vyjadrilo, že takých nepozná. Nikto sa nevyjadril voči integrovaným Rómom negatívne. Touto otázkou sme testovali hypotézu 3.

V prípade, ak respondent v tejto alebo v inej otázke nerozumel akémukoľvek pojmu (napr. pojem integrovaný), opytovateľ mu tento pojem interpretoval.

Graf 13: Otázka č. 10 – Odmietate rasistické prejavy?

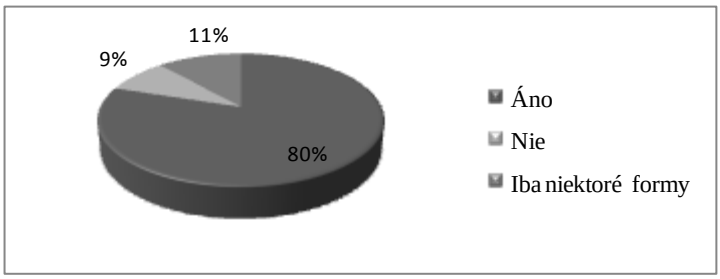

Akékoľvek rasistické prejavy odmieta 80% respondentov, 9% respondentov rasistické prejavy neodmieta a 11% odmieta iba niektoré formy (z toho 3% odmieta prejavy násilia a 8% neuviedlo, aké formy rasistických prejavov odmieta). Touto otázkou sme testovali hypotézu 1.

Graf 14: Otázka č. 11 – Myslíte si, že na Slovensku sú vzťahy medzi majoritou a Rómskou menšinou napäté?

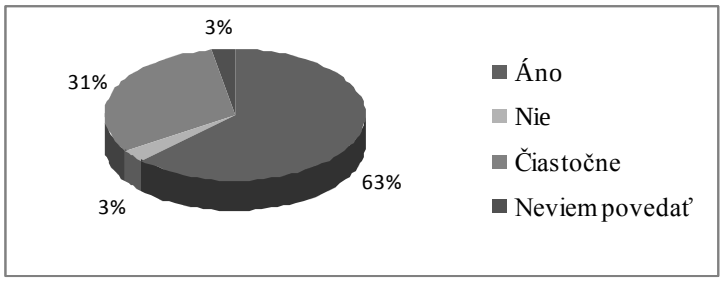

63% respondentov si myslí, že na Slovensku sú vzájomné vzťahy medzi majoritnou populáciu a Rómami napäté, iba 3% si to nemyslí, 31% si myslí, že vzťahy sú napäté iba čiastočne a 3% opýtaných sa nevedelo vyjadriť. Touto otázkou sme testovali hypotézu 2.

V otvorených otázkach (otázky č. 5,6,7,8,9) sme na základe frekvencie opakovania sa jednotlivých odpovedí vytvorili skupiny, ktoré sme následne percentuálne vyhodnotili. Otvorené otázky nám umožnili hlbšie preniknúť k sledovaným javom, lepšie odhaliť skutočné postoje respondentov, aj keď často nám poskytli obsažnejšie informácie.

Závery prieskumu

Cieľom nášho prieskumu bolo poukázať na súčasné vzťahy majoritného obyvateľstva k rómskym spoluobčanom. Zistili sme, že napriek tomu, že väčšina respondentov odmieta rasistické prejavy, je k rómskej menšine značne netolerantná a negatívne orientovaná, čo možno vidieť najmä v otvorených otázkach v ktorých respondenti mohli slobodne vyjadriť vlastný názor, postoj. Podľa nášho názoru tieto negatívne postoje do značnej miery vyplývajú z predsudkov a stereotypov voči Rómom ako špecifickej skupine obyvateľstva. Na druhej strane, väčšina v prieskume oslovených respondentov prezentovala svoj postoj voči integrovaným Rómom ako pozitívny, resp. komentovala ho slovami „nič proti ním nemám“. Predpokladáme, že tieto odpovede do istej miery súviseli s tým, že respondenti nemali s Rómami ktorí sú integrovaní žiadne osobné, či sprostredkované negatívne skúsenosti. Uvedomujeme si, že tento predpoklad by bolo vhodné potvrdiť výskumom. Avšak aj napriek tomu sa časť respondentov vyjadrila, že by im prekážalo, ak by ich dieťa navštevovalo spoločnú triedu s Rómskymi deťmi, hoci integrovanými. Tiež určitá časť respondentov by nechcela mať Róma (ani integrovaného) za svojho suseda (viď otázky č. 2,3). Z uvedeného nám teda vyplýva, že negatívne postoje väčšinového obyvateľstva sa vzťahujú najmä na neprispôsobivých, neintegrovaných Rómskych spoluobčanov. Vzhľadom na to, že výskumná vzorka nebola dostatočne reprezentatívna vzhľadom k počtu i k regionálnej zastupiteľnosti respondentov, nemožno výsledky šetrenia zovšeobecňovať na širokú populáciu. Tento prieskum sa zrealizoval tiež ako pilotný.

Na Slovenku je žiaduca zmena postavenia Rómov vo vzťahu k rôznym oblastiam, (sociálnej, kultúrnej,..) a ako žiaduca sa javí i zmena vzájomných postojov majoritného obyvateľstva a rómskej menšiny, ktorá by mala smerovať najmä zo strany majority k zvyšovaniu tolerancie a postupnému zbavovaniu sa predsudkov a stereotypov voči tejto menšine. „Vylúčenie Rómov na Slovensku pramení z kombinácie historických, kultúrnych, sociologických a geografických faktorov a výrazne sa líši od komunity ku komunite“ (11,s.26).Na záver sa nám žiada už len dodať, že je potrebné korigovať vzájomné vzťahy rómskeho etnika a majoritnej populácie, aby verbalizovaný predpoklad, že Rómovia sú neintegrovateľní, nenašiel skutočný odraz v rezignácii Rómov akokoľvek sa pokúsiť zmeniť tento predpokladaný stav.

Literatúra

1. Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike: SOLIDARITA-INTEGRITA-INKLÚZIA 2008-2013. [online]. [cit. 2011-04-08]. Dostupné na internete: <http://www. government.gov.sk/data/att/12370_subor.pdf>
2. JUROVÁ, A. 2003. História Rómov na Slovensku. In Fórum občianskej spoločnosti, ISSN 1335-2296, 2003, roč. 7, č. 4, s. 2-12.

3. JUROVÁ, A. 2010. Rómovia na Južnom Slovenku na základe celouhorského súpisu z roku 1893 (Problémy početnosti, národnostnej príslušnosti) In Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied. [online]. 2010, roč. 13, č.4. [2011-04-08]. Dostupné na internete: <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2010/4/5901/> ISSN 1335-3608.
4. KUŠNIERIKOVÁ, N. (ed.) a i. 2001. Rómovia. Vzdelávanie. Tretí sektor. Bratislava: Centrum prevencie a riešenia konfliktov, 2001. 89 s. ISBN 80-88776-6-3.
5. HOJSÍK, M. 2010. Rómovia. In Kollár, M.- Mesežnikov, G. – Bútora, M (ed.). Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: IVO, 2010. s.204-222. ISBN 978-80-89345-23-6.
6. ROHÁČOVÁ, T. 2010. Učebné kompetencie – výzva súčasnej edukácie. In Rozvoj všeobecných kompetencií študentov v podmienkach technologického vzdelávania na Katedre humanitných vied: zborník recenzovaných vedeckých prác. Prešov: FVT TU, 2010 s. 92-96. ISBN 978-80-553-0467-0
7. VAŠEČKA, M. 2002. Vzťah majority k Rómom. In ČAČIPEN PAL O ROMA: súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: IVO, s. 333-350. ISBN 80-88935-41-5.
8. KRIGLEROVÁ, E. 2003. Potenciál vzniku konfliktov medzi Rómami a majoritou. In Fórum občianskej spoločnosti, ISSN 1335-2296, 2003, roč. 7, č. 4, s. 37-42.
9. RIEČANSKÁ, E. 2003. Alarmujúca správa z geta. In Fórum občianskej spoločnosti, ISSN 1335-2296, 2003, roč. 7, č. 4, s. 68-71.
10. ZAHATŇANSKÁ, M. 2004. K niektorým otázkam výchovy pri formovaní osobnosti. In Pedagogický výskum na Slovensku v európskom kontexte. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 6. februára 2004. Trnava: FF Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2004. s 323 ISBN 80-89034-77-2.
11. DIRGOVÁ, E. – KALANIN, P. 2009. Sociálna práca ako nástroj prevencie sociálnej núdze a chudoby Rómskeho etnika. In: Zmena a budúcnosť či stagnácia a minulosť Rómov na Slovensku. Košice: 2009. s. 22-27. ISBN 978-80-970137-7-6.

Kontakt:

Mgr. Renáta Hrušková
Katedra spoločenských vied
Technická univerzita v Košiciach
Vysokoškolská 4
04022 Košice SR
E-mail: renata.hruskova@tuke.sk

Zdravotná uvedomelosť Rómov na Slovensku

Zuzana Hudáková

Resume:

Roma are certainly an important part of the population of the Slovak Republic not only because of their abundance, diversity and peculiarities, or the method of inclusion in society, but also in comparison with other minorities. Problems of the Roma minority is one of the most important topics of our society. On health care, the Roma are a specific group. Often differ from others in its approach, whether in prevention or in the actual provision of health care. Roma issues and Roma communities are given a number of authors. The fundamental source of which is pumped main idea práce include a Program of environmental sanitation, improvement of sanitary conditions and prevention of infectious diseases in the inhabitants of Roma settlements issued by the National Health Institute Office in Bratislava.

Keywords: Roma issues, lifestyle, health programs, health field assistants

Úvod

Rómovia pochádzajú zo severnej Indie, kde patrili k chudobnej vrstve a živili sa najmä kováčstvom, spracovaním kože, dreva, predajom a chovom koní, hudbou a tancom. Pre mnohé zložité príčiny odišli Rómovia z Indie v niekoľkých migračných prúdoch. Najväčšie boli v 9. -11. storočí. Najviac Rómov prešlo do západnej Európy. Časť sa dostala do Afriky a len malá časť do Ameriky a Austrálie. Na konci 19. storočia sa vo Švábsku konala konferencia na tému „Cikánsky neřád“, kde bol zostavený plán na zatknutie všetkých Rómov na území nemeckej správy. Tu bol navrhnutý i systém, v rámci ktorého sa na ich prítomnosť v obci upozorňovalo vyzváňaním zvonov [1.]

Rómovia na Slovensku

Rómovia sa na území Slovenska usadili už v období stredoveku. Najstaršia zmienka o ich pobyte pochádza z roku 1322 z okolia Spišskej Novej Vsi. Objavili sa v Bratislave, Košiciach i v Zemplínskej župe. Svoje obydlia si stavali za hradbami miest. Spočiatku ich obyvatelia prijímali pohostinne a dokonca boli chránení glejtami (obdoba dnešných pasov a víz za vlády Žigmunda Luxemburského), ktoré im umožnili cestovať smerom na západ do dnešného Švajčiarska, Nemecka, Francúzska a štátov Beneluxu. Rómske spoločenstvo sa utváralo na jednej strane vlastným kultúrnym vývojom, na strane druhej stykom s etnickými spoločenstvami, cez ktorých územia prechádzalo.[2] Koncom 19. storočia žilo na našom území okolo 36 000 Rómov, z nich len asi 2000 bolo prechodne usadených a niečo vyše 600 kočovalo. Obdobie prvej Československej republiky je charakteristické jednak vznikom ďalších cigánskych osád, jednak pokračovaním kočovného spôsobu života. Rómovia v tom čase neboli evidovaní ako národnosť. 19. storočie nezaznamenalo výrazné zmeny vo vzťahu ostatných obyvateľov a Rómov. Vládne nariadenia sa snažili zabrániť ich potulovaniu[3]. Ich

1 KONEČNÁ, K. 1994. História a súčasnosť rómskej rodiny. Košice: Štátna vedecká knižnica. 1994. s. 191. ISBN 80-885328-17-8.

2 SNOPKO, L. Kultúrna politika vo vzťahu k Rómom. In Neznámi Rómovia. Bratislava: Ister Science Press, spol. s r. o. 1992. s.11. ISBN 80-900486-2-3.

3 KOLLÁROVÁ, Z. *K vývoju rómskej society na Spiši do roku 1945*. In Neznámi Rómovia. Bratislava: Ister Science Press, spol. s r. o. 1992. s. 61. ISBN 80-9000486-2-3.

postavenie riešil zákon o potulných Cigánoch z roku 1927 (nebol namierený len proti Rómom, ale aj proti tulákom a povaľačom vyhýbajúcim sa práci).

Zmena v postavení Rómov nastala po roku 1945. Dostali možnosť riadneho zamestnania a tým získali predpoklad ku zmene celého života. Začalo sa meniť ich myslenie a postupne sa usadzovali. Po oslobodení žilo na území obnovenej Československej republiky približne stotisíc Rómov. Košický vládny program z apríla 1945 zaručoval na území Československa ústavné slobody a zakazoval diskrimináciu občanov z rasových a náboženských dôvodov. Prvá masová povojnová migrácia, najmä usadených Rómov, vyplynula z potreby osídlenia vyľudneného českého pohraničia po odsune sudetských Nemcov. V rokoch 1946 a 1947 sa tam na základe náborov presídlilo 16 000 osôb. Vo februári 1948 sa vytvorila komunistická vláda. Obyvatelia cigánskeho pôvodu boli chápaní ako obete kapitalistického vykorisťovania. Najdôležitejším cieľom bolo zapojiť obyvateľov cigánskeho pôvodu do pracovného procesu. Pri viac ako 80 % negramotnosti a nekvalifikovanosti sa podarilo tento cieľ plniť na 30 – 50 %. Zákon č. 74 z roku 1958 o trvalom usídlení kočujúcich osôb zaviedol tvrdé represívne postihy. Kto zotrval pri kočovnom alebo polokočovnom spôsobe života, mohol byť potrestaný odňatím slobody od šiestich mesiacov až do 3 rokov. Spoločenská situácia v Československu po roku 1989 sa stala priaznivejšou aj pre Rómov. Začali byť považovaní za etnikum. Vznikli rómske politické strany, kultúrne a spoločenské organizácie, zakladali sa rómske časopisy.

Životný štýl Rómov

V povojnovom období sa len časť vyspelejších Rómov dokázala zaradiť do spoločnosti, nájsť si zamestnanie a riešiť ubytovanie. Niektorí sa o to pokúšali, no značná časť nebola schopná a nechcela sa zaradiť do života povojnovej spoločnosti. Zotrvávala pri starých tradičných spôsoboch obživy – krádeže, žobrota, šmelina, potulovanie sa. Rómske obyvateľstvo sa tak znovu vydeľovalo a bolo vydeľované zo spoločnosti ako jeho sociálne, kultúrne zaostalá skupina neprispôsobivých občanov, neakceptujúcich platné normy a hodnoty spoločnosti[4].

Tradičný spôsob života, mravy a zvyky v rodinnom prostredí tohto etnika pretrvávajú dodnes. Ak sa aj prispôsobujú majoritnému obyvateľstvu, ostávajú im tradičné spôsoby rodinných zvykov naďalej. Napriek postupnému prispôsobovaniu sa predsa ešte nepodľahli úplnej asimilácii. Zväčša žijú na okraji spoločenského diania svojím spôsobom[5].

Politická situácia Rómov na Slovensku. Po novembri 1989 sa v živote Rómov mnohé zmenilo. Vznikla prvá politická strana (Rómska občianska iniciatíva), vo volebnom období 1990 – 1992 mali Rómovia svojich zástupcov i vo federálnom i národnom parlamente. Začali vychádzať rómske periodiká, pôvodné diela rómskych literátov. Od roku 1989 bolo zaregistrovaných 15 rómskych strán a množstvo mimovládnych organizácií, ktoré zapájali Rómov do politického života. Avšak rómske politické strany pre nejednotné vedenie, jeho neschopnosť, či v istých obdobiach i nelegitímnosť neboli doposiaľ schopné dostať sa do Národnej rady SR. Napriek tomu sa zaznamenalo zvolenie niekoľkých Rómov za starostov, či zástupcov miestnych štátnych samospráv.

V roku 2005 sa v oblasti politickej participácie Rómov uskutočnili dosť závažné zmeny. Nadobudol účinnosť zákon o politických stranách a hnutiach, podľa ktorého bolo potrebné preregistrovať existujúce politické strany. Z osemnástich dovtedy zaregistrovaných rómskych politických strán si však túto povinnosť splnili len 2, a to Rómska inciatíva Slovenska (RIS) a Strana rómskej koalície v Slovenskej republike (SRK). Na základe spomínaného zákona zanikla aj najstaršia rómska politická strana Rómska občianska iniciatíva (ROI).

---

[4] JUROVÁ, A. *Riešenie rómskej problematiky na Slovensku po 2. svetovej vojne*. In Neznámi Rómovia. Bratislava: Ister Science Press, spol. s r. o. 1992. s. 91. ISBN 80-9000486-2-3.

[5] DIGNE, M. a kol.: *Zlepšenie situácie Rómov v SR*. S. 53. Twinning Convenant Sk 0002/SK00/IB-01. December 2003.

Sociálna situácia Rómov na Slovensku. Rómska otázka nie je u nás novým problémom. Spoločnosť sa snažila ju riešiť rôznymi sociálnymi zásahmi, ktorými predpokladal zvýšenie sociálnej úrovne Rómov. Jednalo sa o rôzne možnosti poskytovania a poberania sociálnych dávok. Treba zdôrazniť, že tak ako v minulosti, i dnes determinujú výraznú vnútornú sociálnu diferenciáciu rómskej populácie základné faktory: stav regiónu, typ integrácie, resp. segregácie, miera koncentrácie, početnosť komunity a proporcia rómskej populácie vo vzťahu k majoritnej spoločnosti. Zo všetkých osídlení pokladajú bádatelia za segregované 149, ktoré sa nachádzajú na okraji alebo mimo obce/mesta, nemajú dostupný vodovod a podiel nelegálnych obydlí je vyšší ako 20%. Z hľadiska infraštruktúry bolo identifikovaných 46 osídlení, ktoré nemajú takmer žiadnu infraštruktúru, to znamená vodovod, plyn, kanalizáciu, asfaltovú prístupovú cestu. 12 z nich nemá doteraz ani elektrinu. Zmienené osídlenia bez infraštruktúry sa nachádzajú zväčša v Košickom a Prešovskom kraji. Takmer tretina obydlí v rómskych osídleniach je nelegálna (chatrče, unimobunky, nebytové budovy aj domy), pričom najvyšší podiel je v osídleniach mimo obce/mesta a najčastejší typ tohto obydlia tvorili chatrče [6].

Rómske etnikum je špecifické v mnohých oblastiach, predovšetkým však svojím spôsobom života, podmienkami v akých žijú a bývajú, vzdelaním, kultúrou a z toho vyplývajúcim spoločenským postavením. Ich obydlia sú zväčša preplnené, chýba zdravotne vyhovujúca pitná voda, nie je vybudovaná kanalizácia alebo žumpy, hromadí sa tuhý odpad, ktorý podlieha rýchlemu rozkladu, množia sa hlodavce[7].

Zdravotné programy na Slovensku pre rómsku komunitu

Dosiahnuť dobrý zdravotný stav obyvateľov Slovenskej republiky je spoločná zodpovednosť, ktorá si vyžaduje spoluprácu, synergiu a partnerstvo na všetkých úrovniach a medzi všetkými zložkami spoločnosti. Znevýhodnené komunity sú skupiny obyvateľov, ktoré z rôznych objektívnych a subjektívnych príčin nemajú rovnaký prístup k vzdelaniu, zdravotnej starostlivosti, zamestnanosti a k ďalším oblastiam spoločenského života. Zaraďujeme tu napr. zdravotne postihnutých, nezamestnaných, deti a mládež, seniorov, utečencov, bezdomovcov a rómsku komunitu žijúcu v separovaných a segregovaných osadách a lokalitách.

Rozdiely medzi jednotlivými skupinami obyvateľov prerastajú do rôznych foriem nerovností. Z pohľadu zdravotného stavu spomenieme len tie formy, ktoré priamo ovplyvňujú zdravie, a to:

- nerovnosť v zdraví,
- príjmová nerovnosť,
- nerovnosť v spotrebe a životnom štýle,
- nerovnosť statusová,
- nerovnosť v schopnostiach a na trhu práce,
- nerovnosť vo vzdelaní a v prístupe k vzdelaniu,
- nerovnosť v rozdelení vplyvu a moci.

Tieto nerovnosti sa prejavujú v každej európskej krajine, vrátane vyspelých štátov. Jednou z priorít verejného zdravotníctva je znižovať nerovnosti v zdraví. Problematike zdravotnej výchovy v rómskych lokalitách venuje Ministerstvo zdravotníctva SR zvýšenú

6 Jurová, A. Rómovia v procesoch transformácie, problémy, ohrozenia. In ŠUTAJ, Š. Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty. Prešov: Universum. 2005. s. 266. ISBN 80-89046-28-2.

7 BARTOŠOVIČ, I. Najčastejšie ochorenia rómskeho obyvateľstva. In HEGYI, L., ŠULCOVÁ, M. a kol. Odporúčania pre zachovanie zdravia. 1. vydanie. Bratislava: Charis s.r.o. 2006. s. 43. ISBN 80-88-88743-64-8.

pozornosť. Spolu s Úradom verejného zdravotníctva SR pripravilo „Program podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity“.

Terénni zdravotní asistenti

Terénni zdravotní asistenti ukončili svoju prácu v teréne v decembri 2006. Projekt sa vyhodnotil a v marci roku 2007 začalo Ministerstvo zdravotníctva SR spolu s Úradom verejného zdravotníctva SR realizovať nový Program podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity. Oproti pôvodnému pilotnému programu terénnych zdravotných pracovníkov sa počet komunitných pracovníkov zdravotnej výchovy v novom programe znížil. Z pilotného projektu Ministerstva zdravotníctva SR prešlo do nového programu 16 zdravotných asistentov.

Program podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity mal dva hlavné ciele – zlepšiť zdravotný stav a životný štýl Rómov a zvýšiť zodpovednosť za vlastné zdravie obyvateľov v segregovaných rómskych lokalitách.

V decembri 2007 ukončili komunitní pracovníci zdravotnej výchovy svoju prácu v teréne. Dôvodom boli peniaze, ktoré na regionálnych úradoch verejného zdravotníctva neboli. Program sa neprerušil, len sa časovo posunul z dôvodu dlhšieho prevodu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu na jednotlivé regionálne úrady verejného zdravotníctva[8].

Národný program zdravia

Preukázateľne najviac ohrozenou skupinou populácie na Slovensku je predovšetkým rómska komunita žijúca v segregovaných a separovaných osadách a lokalitách. Zhoršený zdravotný stav znevýhodnenej rómskej komunity oproti majoritnej populácii, sa vo zvýšenej miere podieľa na zvýšených nákladoch spoločnosti na liečbu, pracovnú neschopnosť, hospitalizáciu a invaliditu a je jednou z objektívnych príčin marginalizácie tejto komunity.

Navrhovaný Program podpory zdravia znevýhodnených komunít sa opiera o výsledky projektu Phare – pilotný projekt „Zlepšenie dostupnosti zdravotnej starostlivosti pre marginalizované rómske komunity na Slovensku“, ktorý realizovalo Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky v rokoch 2004-2006. Cieľom Programu podpory zdravia znevýhodnených komunít je dosiahnuť v dlhodobom horizonte:

- podporu rovnosti a spravodlivosti v zdraví,
- zlepšenie zdravotného stavu a životného štýlu,
- zvýšenie individuálnej zodpovednosti za vlastné zdravie,
- otvorenie a sprístupnenie komunity ďalším preventívnym programom podpory zdravia.

Cieľovou skupinou Programu plánovaného na roky 2007 – 2015 sú ľudia žijúci v segregovaných a separovaných rómskych komunitách, bezdomovci a utečenci. Ide predovšetkým o obyvateľov obcí so sídelnou jednotkou typu osady, resp. sociálne vylúčené a geograficky segregované a separované rómske komunity, ktoré sú často bez vyriešených základných majetkovoprávnych vzťahov, bez infraštruktúry, s nevyhovujúcimi hygienickými a sociálnymi podmienkami, s nízkou vzdelanostnou a kultúrnou úrovňou a zlým zdravotným stavom[9].

Rómov znevýhodňuje v prístupe k zdravotnej starostlivosti aj etnická diskriminácia a predsudky. Príkladom je umiestnenie Rómov v osobitných nemocničných izbách,

---

8 Program ozdravenie životného prostredia, zlepšenie hygienických podmienok a prevencia infekčných ochorení u obyvateľov rómskych osád. Bratislava: Štátny zdravotný ústav SR. 2002.

9 KOLLÁR, M. a kol. 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: IPVO. 2006. 328 s. ISBN 80-88935-84-9.

vyhradenie osobitných ordinačných hodín pre Rómov, ale aj segregované vzdelávanie v základných školách[10].

Cieľom verejných aj súkromných programov na zlepšenie zdravotného stavu Rómov má byť podpora rovnosti a spravodlivosti v zdraví, zlepšenie životného štýlu a životných podmienok znevýhodnených skupín a podpora individuálnej zodpovednosti za vlastné zdravie. Tieto ciele nemožno dosiahnuť výlučne v zdravotníckom sektore, vyžadujú zmeny takmer vo všetkých verejných politikách, aj v hodnotovej orientácii občanov[11]. Spôsob života, t.j. životný štýl obyvateľov žijúcich v rómskych osadách, hygienické a sociálne podmienky života, nedostatočná zdravotná uvedomelosť priamo súvisia nielen s problematikou výskytu infekčných ochorení, ale vo významnej miere priamo ovplyvňujú aj výskyt chronických neinfekčných ochorení, najmä srdcovo – cievnych, nádorových a ochorení dýchacích ciest u obyvateľov týchto osád. Príčiny horšieho zdravotného stavu Rómov môžu vyplývať z:

- vonkajšieho prostredia (nevyhovujúce bývanie, chýbajúca pitná voda, kanalizácia),
- vnútorného prostredia a osobnosti jednotlivca (predčasná sexuálna aktivita, predčasné pôrody, neschopnosť rodín starať sa o deti, neúplne alebo mnohopočetné rodiny).

V hodnotení zdravotného stavu preto musíme vychádzať len z rôznych štúdií a prieskumov, ktoré sa zaoberajú predovšetkým hodnotením zdravotného stavu, rizikovými faktormi zdravia a životným štýlom týchto komunít.

Podľa výsledkov už spomínaných štúdií medzi hlavné faktory ovplyvňujúce nižšiu kvalitu zdravotného stavu rómskej populácie patrí:

- nižšia vzdelanostná úroveň,
- nedostatočná informovanosť o zdraví a motivácia starať sa o svoje zdravie,
- nízky štandard osobnej hygieny,
- nízky štandard bývania a ekologická rizikovosť prostredia,
- nezdravé stravovacie návyky,
- nízka fyzická aktivita,
- zvyšujúca sa miera užívania alkoholu a tabakových výrobkov,
- rozrastajúca sa závislosť na nelegálnych drogách12.

Zdravotná výchova. Rezort zdravotníctva SR sa snaží komplexne riešiť problematiku a podporuje projekty, ktoré majú zvýšiť zdravotné uvedomenie rómskej menšiny a súčasne zredukovať akútne problémy. Zdravotnú výchovu v rómskej komunite je potrebné realizovať:

- formou poradenstva
- v oblasti základných hygienických návykov
- pri bežných ochoreniach a pri ošetrovaní drobných poranení
- na zlepšovanie životného prostredia
- na správnu starostlivosť o dieťa
- v oblasti zvyšovania informovanosti o zdravotnej starostlivosti
- formou prednášok

10 Program ozdravenie životného prostredia, zlepšenie hygienických podmienok a prevencia infekčných ochorení u obyvateľov rómskych osád. Bratislava: Štátny zdravotný ústav SR. 2002.

11 KOLLÁR, M. a kol. 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: IPVO. 2006. 328 s. ISBN 80-88935-84-9.

12 Program ozdravenie životného prostredia, zlepšenie hygienických podmienok a prevencia infekčných ochorení u obyvateľov rómskych osád. Bratislava: Štátny zdravotný ústav SR. 2002.

Špeciálne zdravotné programy

Cieľom špeciálnych zdravotných programov je znížiť nerovnosti v zdraví rómskej komunity a pritom sa zamerať predovšetkým na nástroje, ktoré budú viesť k zvýšeniu individuálnej zodpovednosti za zdravie, vzdelanie, zamestnanie a sociálny status.

Okrem štandardnej siete poskytovateľov zdravotnej starostlivosti sa v špeciálnych neziskových a vládnych programoch testuje prínos terénnych zdravotných pracovníkov (asistentov) priamo v marginalizovaných rómskych komunitách. Terénni zdravotní asistenti môžu počas prechodného obdobia v trvaní jedného cyklu povinnej školskej dochádzky podporiť žiaduce systémové zmeny správania ohrozených rómskych komunít charakterizovaných nízkou zamestnanosťou, nízkou zdravotnou uvedomelosťou, nízkou vzdelanosťou, nízkou návštevnosťou materských a základných škôl a vysokou koncentráciou rodín a jednotlivcov v hmotnej núdzi. Terénni zdravotní asistenti spolupracujú so starostami obcí, s cirkvami, charitou a s neziskovým sektorom. Zdravotný asistent teda nepôsobí ako terénna sestra.

Práca zdravotných sestier v teréne je veľmi dôležitá, ale často trvá roky, kým sa ukážu nejaké výsledky, preto navrhujeme:

- snaha asistentov a koordinátori Programu podpory zdravia v znevýhodnených rómskych komunitách o hygienu v kolóniách, udržiavať ju aspoň na základnej úrovni,
- usmerňovanie Rómov pri zdravotných prehliadkach a zabezpečili dodržanie povinných očkovaní, či už dospelých alebo detí,
- zabezpečiť správnu výchovu rómskeho etnika už od útleho detstva, učiť základné hygienické návyky u malé deti v rómskych komunitách,
- formou pravidelných prednášok zvyšovať ich vzdelanostnú a následne aj hygienickú úroveň,
- prostredníctvom asistentov a koordinátorov viesť mladých ľudí k zodpovednému partnerstvu, manželstvu a rodičovstvu, k prevencii pohlavných chorôb a k zníženiu predčasnej a neplánovanej tehotnosti.

Záver

Rezort zdravotníctva SR sa snaží komplexne riešiť problematiku a podporuje projekty, ktoré majú zvýšiť zdravotné uvedomenie rómskej menšiny a súčasne zredukovať akútne problémy. Ich cieľom je naučiť Rómov určité hygienické návyky, pracovné činnosti, vykonávanie prác potrebných na zabezpečenie zvyšovania hygienickej úrovne rómskej osady a v konečnom dôsledku tak postupne dosiahnuť redukciu prenosných ochorení a zvýšenie priemerného veku u tohto etnika. Dobrý zdravotný stav je totiž podmienkou našich životných úspechov a radosti zo života.

Použitá literatúra:

1. BARTOŠOVIČ, I. 2006. Najčastejšie ochorenia rómskeho obyvateľstva. In HEGYI, L., ŠULCOVÁ, M. a kol. Odporúčania pre zachovanie zdravia. 1. vydanie. Bratislava: Charis s.r.o. 2006. 43 s. ISBN 80-88-88743-64-8.
2. Digne, M. a kol.: Zlepšenie situácie Rómov v SR. Twinning Convenant Sk 0002/SK00/IB-01-December 2003.
3. Jurová, A. Riešenie rómskej problematiky na Slovensku po 2. svetovej vojne. In Neznámi Rómovia. Bratislava: Ister Science Press, spol. s r. o. 1992. 91 s. ISBN 80-9000486-2-3.

4. Jurová, A. Rómovia v procesoch transformácie, problémy, ohrozenia. In ŠUTAJ, Š. Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty. Prešov: Universum. 2005. 261 a 266 s. ISBN 80-89046-28-2.
5. KOLLÁR, M. a kol. 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava: IPVO. 2006. 328 s. ISBN 80-88935-84-9.
6. Program ozdravenie životného prostredia, zlepšenie hygienických podmienok a prevencia infekčných ochorení u obyvateľov rómskych osád. Bratislava: Štátny zdravotný ústav SR. 2002.
7. Snopko, L. Kultúrna politika vo vzťahu k Rómom. In Neznámi Rómovia. Bratislava: Ister Science Press, spol. s r. o. 1992. 11 s. ISBN 80-900486-2-3.

Kontaktná adresa:

PhDr. Zuzana Hudáková, PhD.
Fakulta zdravotníctva
Katolícka univerzita v Ružomberku
e-mail: zuzana.hudakova@ku.sk

Aspekty spravodlivosti a ich realizácia v spoločnosti

Jarmila Chovancová

Resumé:

The aim of article is ambition to show of the problem of justice and possibility its solution in society not only historical aspect, but also contemporary (J. Rawls).

Key words: liberty, equality, justice, social justice, legality, lex divine, etc.

Chudoba predstavuje veľmi zložitý fenomén aj v dnešnej dobe. Hoci v minulosti bola skôr chápaná ako nedostatok zdrojov na uspokojenie základných potrieb, dnes sa za chudobu v prevažnej miere považuje aj nedostatok možností v prístupe k inštitúciám, ktoré v konečnom dôsledku ovplyvňujú životné šance ľudí.

Vieme veľmi dobre, že veľmi chudobní ľudia majú pomerne obmedzený prístup k rozhodovacím orgánom, čo spôsobuje pocit ich bezmocnosti, riadiť a kontrolovať svoj život. Často zvyknú hovoriť, že žijú v nespravodlivej spoločnosti, a túžia po spravodlivosti.

Spravodlivosť možno charakterizovať ako jednu zo základných, a teda aj najvýznamnejších hodnôt našej kultúry. Hodnoty sú zjednocujúcou silou akejkoľvek komunity, či spoločnosti, pričom pravidlá a normy regulujúce sociálne koordinácie, vychádzajú z týchto hodnôt, a zároveň ich aj ochraňujú. Normy, či sa už jedná o normy spoločenské, morálne alebo právne, by mali byť spravodlivé, to znamená, že by mali vychádzať zo spravodlivosti, a viesť k spravodlivosti, mali by ochraňovať a zaručovať spravodlivosť. Právne normy, rovnako ako iné druhy noriem, regulujú vzájomné medziľudské, spoločenské vzťahy, a tým sa podieľajú na reprodukcii, ale i zmene štruktúry spoločnosti (vytvárajú, zachovávajú, a prípadne menia sociálny poriadok). Ak hovoríme o spravodlivosti, musíme nevyhnutne hovoriť jednak o spravodlivom sociálnom poriadku, ale aj o spravodlivých pravidlách, ktorých uplatňovanie spravodlivý poriadok vytvára a zachováva.

Otázka, čo je spravodlivé, sa zvyčajne objaví vtedy, keď si ľudia začnú uvedomovať svoje spolunažívanie v spoločnosti a v štáte. Združovanie ľudí do spoločenských zväzkov nadobúda oprávnenosť tým, že sa tieto zväzky chápu ako uskutočnená spravodlivosť, pričom sa vychádza z toho, že vzťah medzi členmi spoločenského zväzku, ako aj vzťah jednotlivca, alebo skupiny k štátu, musí byť upravený určitými právami, ktoré majú byť čo najspravodlivejšie.

Právo a spravodlivosť na seba nerozlučne nadväzujú. Byť spravodlivý, znamená byť verný právu. Právo stelesňuje všeobecné pravidlá, ktoré určujú, ako sa majú ľudia navzájom k sebe správať, a v konkrétnych prípadoch hovorí, k čomu je každý oprávnený. Rešpektovanie týchto zvyklostí a oprávnení sa chápe ako spravodlivosť.

Pre väčšinu predstaviteľov tradície, ktorá zdôrazňuje úzku spätosť spravodlivosti a práva, muselo samotné právo vyhovieť určitým morálnym požiadavkám, aby mohlo byť považované za spravodlivé. Tieto požiadavky stelesňovalo prirodzené právo. Prirodzené právo vystupovalo ako morálny zákon poznateľný rozumom, ktorý bol v prípade konfliktu, rozhodujúcim princípom a kritériom spravodlivosti. Vo väčšine prípadov existujúce právo napĺňalo prirodzené právo, preto mala taktiež spravodlivosť konzervatívny charakter. Spravodlivosť bola cnosťou ochraňujúcou existujúci spoločenský poriadok, v ktorom každej osobe prislúchalo právne definované miesto.

Spravodlivosť v antike a v stredoveku až do vzniku novovekých buržoáznych právnych štátov nebola len eticko-mravným a politickým faktorom, ale mala predovšetkým náboženský

pôvod. Spravodlivosť bola vždy darom Božím, a každá jej ľudská forma sa zakladala na tomto dare.

Myslenie v antike, jej najvplyvnejších mysliteľov, sa vyznačovalo tým, že ešte nebol jasne oddelený právny význam spravodlivosti a jej príslušnosť k morálnym cnostiam. V ďalšom vývine sa tieto oblasti postupne diferencovali. Rozlišuje sa už medzi tým, čo je zakázané právne pod hrozbou trestu, a tým, čo je zakázané morálne. Právne teórie, alebo teórie spravodlivosti sa vzťahujú výlučne na spomínanú právnu dimenziu, druhá oblasť ostáva vyhradená morálke. Z tohto aspektu rozlišujeme:

- teórie prirodzeného práva, ktoré sa snažia odvodiť pravidlá spravodlivosti z prírody,
- utilitaristické teórie spravodlivosti, ktoré chápu spravodlivosť podľa jej užitočnosti pre spoločnosť,
- právno-pozitivistické teórie, v ktorých sa oprávnenie existujúcich zákonov uskutočňuje iba na základe ich legality,
- a zmluvné teórie, ktoré odvodzuj legitimitu zákonov z predpokladanej „prvotnej zmluvy“, ktorou sa podľa zástancov tejto teórie kedysi konštituovala spoločnosť.

U Platóna[1] v jeho diele „*Politea*“ nachádzame prvé základné určenie spravodlivosti. Platón vysvetľuje význam spravodlivosti jednak vzhľadom na jednotlivca a jeho správanie, a jednak ako zásady pre zákonodarcu. Pre obe podoby spravodlivosti platí, že spravodlivosť patrí k „základným cnostiam“. Spravodlivosť by mala byť stabilizujúcim faktorom medzi ostatnými cnosťami, mala by vyvažovať vzťah medzi statočnosťou, múdrosťou a umiernenosťou. Spravodlivosť bola vládkyňou medzi cnosťami. Platón od jednotlivých stavov, ktoré tvorili antickú spoločnosť, očakával predovšetkým to, že budú plniť povinnosti, ktoré im boli uložené, aby tak dodržiavali to, čo im prislúcha, a tak slúžili blahu celku (len spravodlivý človek sa dokáže povzniesť k idei dobra). Princíp spravodlivosti spočíva v tom, že to, čo je, je spravodlivosť v duši, je ústava v štáte, a poriadok v kozme. Ústava je spravodlivosťou štátu práve tak, ako je vesmírny poriadok spravodlivosťou kozmu. Podstatou spravodlivosti človeka, štátu a vesmíru je ten istý ideálny poriadok, harmonické usporiadanie, ktoré má dokonalý vzor v idei dobra.

Aristoteles[2] v diele *„Etika Nikomachova*“, zaradil spravodlivosť medzi cnosti, a to cnosti etické, čiže mravné. Aristoteles rozlišoval medzi etickými – mravnými a dianoetickými – rozumovými cnosťami. Spravodlivosť nie je len vlastnosťou človeka, ale aj normou/všeobecne platným zákonom, ktorému zodpovedá konanie spravodlivého. Rozlišuje tiež medzi objektívnou – celou spravodlivosťou, zákonnou/legálnou spravodlivosťou, a subjektívnou – čiastočnou, alebo etickou spravodlivosťou. Objektívna, čiže zákonná spravodlivosť, predstavuje súhrn všetkých cností. (keď je spravodlivý ten, kto poslúcha zákon, musí byť spravodlivý aj zákon.) Aristoteles[3] podrobnejšie analyzuje práve subjektívnu, čiže etickú spravodlivosť, ktorej obsahom je rovnosť. Vytvoril klasickú typológiu spravodlivosti rozlíšením medzi rozdeľovacou – distributívnou a vyrovnávacou, čiže retributívnou spravodlivosťou. Rozdeľovacia spravodlivosť sa týka rozdeľovania pôct, alebo peňazí, prípadne iných hodnôt, ktoré možno rozdeliť medzi občanov štátu. Podstatou tejto občianskej, alebo politickej spravodlivosti je rovnosť. Občianske bremená aj výhody sa majú prideľovať každému rovnako, pričom sa má brať do úvahy nielen predmet, ale aj osoba, ktorej sa prideľuje. Rozdeľovacia spravodlivosť je geometrickou úmerou, v súlade s ktorou sa na politické práva občanov vzťahuje pravidlo, že každý má od štátu dostať toľko práv, koľko mu podľa jeho zásluh pripadá. Vyrovnávacia spravodlivosť sa uplatňuje vo vzájomnom styku

[1] PLATÓN. Ústava. Bratislava, 1980, s. 111.
[2] ARISTOTELES. Etika Nikomachova. Bratislava, 1979, s. 33.
[3] Tamže, s. 37.

jednotlivcov, ktorý môže byť dobrovoľný, a je založený na zmluvnom pomere, ako napríklad kúpa alebo predaj. Vyrovnávacia spravodlivosť je rovnosťou podľa aritmetickej úmery, lebo tomu, kto má protiprávne viac, sa odníma toľko, aby mali obe strany rovnako.

V období stredoveku na Platóna nadväzoval Augustín Aurélius a na Aristotela Tomáš Akvinský.[4] V stredovekom myslení v súvislosti so spravodlivosťou má svoje miesto idea potreby. Často sa zdôrazňovalo, že z dôvodu spravodlivosti majú ľudia majúci nadbytok statkov povinnosť, pomáhať blížnym v núdzi. (Človek vo veľkej núdzi je oprávnený vziať si to, čo patrí druhému, aby si zachoval život.)

Jedným z najstarších spôsobov ustanovenia spravodlivosti bola zmluva. V judaizme, a následne potom aj v kresťanstve, je vzťah človeka a Boha, aj vzťah človeka k iným ľuďom, založený na zmluve. Aj antická tradícia považuje zmluvy za kľúčový element ľudských spoločností, spomínal ju už Platón, a je podstatnou súčasťou aj rímskeho práva. Zmluvné myslenie nestráca svoj vplyv ani v stredoveku. Dominantné postavenie však idea zmluvy, ako základného spôsobu ustanovenia sociálneho poriadku, získala až v novoveku. Platilo všeobecné stanovisko, že bez poriadku by nebolo bohatstva, ktoré možno rozdeľovať.

John Locke[5] tvrdil, že občiansku spoločnosť možno charakterizovať na základe jej atribútov, a to slobody, rovnosti a vlastníctva, pričom hlavný dôraz kládol na slobodu, ktorá je neustále vystavovaná nebezpečenstvu zneužitia. Štát, ktorý vznikol na základe spoločenskej zmluvy, je zárukou slobody, rovnosti, a rešpektovania vlastníctva, a teda aj zárukou spravodlivosti.

Kant[6] nechápe spravodlivosť ako cnosť, ale spravodlivosť je pre neho skôr nevyhnutný eticko-mravný základ občianskej spoločnosti, ako zväzku rozumných a svojprávnych občanov. V snahe zabezpečiť, aby indivíduá dodržiavali aj potrebný mravný postoj, spája spravodlivosť s kategorickým imperatívom (Konaj tak, aby maxima tvojej vôle, vždy mohla byť zároveň princípom všeobecného zákonodarstva).

U Hegla sa možnosť a uskutočnenie spravodlivosti bezprostredne viaže na etablovanie buržoázneho právneho štátu. V ňom sa konkrétne uskutočňujú, a substanciálne zakotvujú idey slobody a spravodlivosti. Bol veľkým kritikom zmluvných teórií vzniku spoločnosti a štátu. Podľa neho môžu zmluvné inštitúcie vznikať len na pozadí už etablovaných nezmluvných inštitúcií.

Zmluvná teória bola koncom 18. storočia ostro kritizovaná, a to hlavne predstaviteľmi historizmu (ako napríklad D. Hume, E. Burke, G. W. F. Hegel), ktorí poukazovali na to, že prívrženci zmluvnej teórie sa pohybujú vo fiktívnom svete, a skutočnosť je iná – teda spoločnosť sa nekonštituuje na zmluvnom základe.

V dôsledku kritiky zo strany historizmu, ako aj dôsledku ďalších vplyvov, na začiatku 19. storočia, liberalizmus upúšťa od zmluvného princípu ako základu spravodlivého poriadku, a nahradzuje ho utilitaristickým princípom, teda princípom účelu. Liberalizmus 19. storočia a prvej polovice 20. storočia takmer splýva s utilitarizmom. Odmietnutie utilitarizmu zo strany liberálnych koncepcií priniesol až v poslednej tretine 20. storočia John Rawls.

John Rawls[7] rozvinul modernú koncepciu spravodlivosti založenú na spoločenskej zmluve. Najvýznamnejším prvkom jeho teórie bola zásada, že nerovnosť v rozdeľovaní statkov je prípustná len vtedy, keď prináša prospech najmenej majetným členom spoločnosti. Kvôli svojej koncepcii bol značne kritizovaný zo strany liberálov, ku ktorým sa on sám hlásil. Tvrdil, že zásady spravodlivosti sú také zásady sociálneho života, s ktorými by súhlasili slobodné a racionálne konajúce subjekty, nedisponujúce nijakými informáciami o svojich

---

4 BRÖSTL, A. Dejiny politického a právneho myslenia. Bratislava, 1999, s. 75.

5 LOCKE, J. Dve pojednania o vláde. In CHOVANCOVÁ, J. Antológia z politickej a právnej filozofie. Bratislava, 2007, s. 87.

6 KANT, I. Kritika praktického rozumu. Bratislava, 1990, s. 85.

7 RAWLS, J. Teorie spravedlnosti. Praha, 1995, s. 290.

konkrétnych potrebách, cieľoch, záujmoch a o svojom príslušnom sociálnom postavení. Podľa Rawsla[8] v týchto neexistujúcich podmienkach nestrannosti sú súhlasne prijímané iba egalitárne predstavy. Rawls vyšiel z teórie zmluvy, a dospel k trom metateoretickým tvrdeniam:

že etické princípy môžu byť predmetom poznania, a môžu byť racionálne zdôvodnené (proti skepticizmu),

že existujú normy, ktoré sú schopné dosiahnuť všeobecný súhlas (proti relativizmu),

že koncepcia spravodlivosti nemusí predpokladať nijakú zvláštnu koncepciu dobra (proti koncepcii substanciálnej etiky).

S odmietaním spravodlivosti ako takej, prišli kritici sociálnej spravodlivosti, liberálni myslitelia Hayek a Nozick. Obaja predstavujú návrat k tradičnému chápaniu spravodlivosti ako úcty k zákonu, a etablovaným právam. Neoliberálne argumenty Hayeka[9] a Nozicka[10] vyplývajú z odlišných filozofických východísk, ale všeobecne obsahujú tri kľúčové tézy:

I. že sociálna spravodlivosť predpokladá existenciu nejakej inštitúcie zodpovednej za rozdeľovanie hmotných statkov v spoločnosti (kým v skutočnosti táto distribúcia vyrastá z nekoordinovanej aktivity mnohých činiteľov, ktoré si nekladú žiadne všeobecné ciele),

II. že hľadanie sociálnej spravodlivosti vedie k nahradeniu trhovej ekonomiky byrokraciou, a v konečnom dôsledku k paternalistickému štátu, ktorý sa usiluje o úplnú kontrolu tokov zdrojov k jednotlivcom,

III. že úsilie o sociálnu spravodlivosť zároveň zahŕňa fundamentálne zasahovanie do osobnej slobody, ktorá je pre liberálov hlavnou prioritou a najdôležitejšou hodnotou zo všetkých – ak má byť zachovaný preferovaný distributívny model, je nevyhnutné, aby ľudia nemohli so zdrojmi nakladať podľa svojej vôle.

Domnievali sa, že spravodlivosť je skôr záležitosťou procesov než výsledkov, vyzdvihujú procedurálnu, nie distributívnu spravodlivosť. (Ak bola zachovaná správna procedúra získania a prenosu statkov, nemá zmysel označovať výsledné rozdelenia zdrojov za spravodlivé, alebo nespravodlivé.)

Liberalistický prístup k spravodlivosti podnietil od začiatku 80. rokov systematickú kritiku zo strany komunitaristov. Predstavitelia komunitarizmu ako napríklad A. MacIntyre, Ch. Taylor, M. Sandel, M. Walzer a ďalší[11] obviňujú liberalizmus, že obetuje zmysel pre pospolitosť, sociálnu solidaritu, ale i občianske cnosti v prospech individuálnych práv. Poukazovali na to, že v americkej politickej praxi znamená rovnosť obhajobu práv jednotlivcov, a znevýhodnených skupín, čo vedie k úsiliu previesť každú dobrú vec, ako napríklad domov, prácu, univerzitné vzdelanie, na „právo“, a zároveň zabezpečiť rovný prístup k týmto právam. Takto vymedzené práva začali fungovať ako tromfy v rukách jednotlivcov, ktorými sa bránili proti politike poškodzujúcej ich záujmy, a to v mene kolektívnych cieľov a účelov. Práva začali znamenať nárok jednotlivca na určitú príležitosť, slobodu, dobro, nárok, ktorí jednotlivci vznášali voči nejakej inštitúcii, alebo politickej komunite, ktorej sú členmi. Pri zabezpečení rovného prístupu k takto chápaným právam, sa v čoraz väčšej miere začalo využívať ich presadzovanie súdnou cestou. Tlak na zabezpečenie realizácie a ochrany týchto práv vyvoláva expanziu byrokratického štátu, a má za následok tendenciu k centralizácii štátnej moci, čo vytvára hrozbu pre demokraciu. Podľa komunitaristov, strata zmyslu jednotlivcov pre pospolitosť, a problémy s ich identifikáciou v súčasných liberálnych demokraciách, vyplývajú z liberalistického individualizmu, a s ním spätého atomistického obrazu spoločnosti. Spoločnosť sa chápe ako asociácia indivíduí, pričom každý jednotlivec má vlastnú predstavu dobra, a spoločnosť má rovnakým spôsobom

---

8 Tamže, s. 295.

9 HAYEK, F. A. Právo, zákonodarstvo svoboda. Praha, 1991, s. 185.

10 NOZICK, R. O slobode a spravodlivosti. Bratislava, 1993, s. 33.

11 CHOVANCOVÁ, J. Liberalizmus verzus komunitarizmus. Bratislava: VO PF UK, 2006, s. 57.

umožniť uskutočnenie týchto predstáv. Spoločnosť je chápaná čisto inštrumentálne, t. j. je len nástrojom a prostriedkom na zabezpečenie práv jej členov. Je riadená abstraktnými, všeobecnými pravidlami a princípmi, ktoré vytvárajú právny rámec pre realizáciu jednotlivcov. Liberáli preto požadujú eticky neutrálny právny poriadok, ktorý má každému zaistiť rovnaké šance pri sledovaní vlastných predstáv dobra. Z toho vyplýva neutralita štátu vo vzťahu k predstave dobrého života. Možno teda konštatovať, že všetky liberálne koncepcie spoločnosti sú jednotné v požiadavke, podľa ktorej je tu spoločnosť na to, aby obhajovala práva jednotlivcov. V liberalizme má síce jednotlivec prvoradé postavenie vo vzťahu k spoločnosti, ale súčasne si liberáli uvedomujú sociálny rozmer identity. Každý člen spoločnosti je schopný úspešne sledovať svoje osobné záujmy len vtedy, keď vstupuje do vzájomných vzťahov s ostatnými. Liberálna spoločnosť je takto predstavovaná ako spoločnosť, v ktorej sa potreby a záujmy jednotlivcov uspokojujú prostredníctvom vedomej a dobrovoľnej spolupráce, a vytváraním slobodných združení. Koncepcia zmluvy, ako výrazu slobody jednotlivca, ktorá sa prejavuje v jeho autonómnej, čiže ničím nepodmienenej individuálnej voľbe, sa takto stáva základom liberálnej predstavy spoločnosti.

Komunitaristi vo svojej kritike poukazujú na to, že v skutočnom živote okrem vzťahov, o ktorých existencii, alebo neexistencii, máme možnosť sa rozhodnúť, dobrovoľne sami, ale existujú mnohé vzťahy, pre ktoré sa nemáme možnosť rozhodnúť. Komunitaristi zdôrazňujú, že každá úspešná forma spolužitia závisí od existencie spoločne zdieľaných hodnôt. Množstvo z týchto hodnôt prijímame pod „tlakom“ či v procese socializácie, a teda nie sú predmetom slobodného rozhodnutia, alebo slobodnej voľby jednotlivca. Komunitaristi sa obávajú, že individualizmus, ku ktorému sú občania liberálnych spoločností do istej miery vychovávaní, občanov navzájom izoluje natoľko, že je stále obtiažnejšie realizovať formy solidarity, ktoré sú potrebné k fungovaniu slobodnej demokratickej spoločnosti. Komunitaristi preto stavajú proti liberálnemu individualizmu, koncepciu pospolitosti, zjednotenej spoločnými predstavami o etickom dobre, pričom tieto predstavy môžu ako základ solidárnych vzťahov uznania, tvoriť potrebnú protiváhu abstraktným inštitucionálne zakotveným princípom spravodlivosti.

Použitá literatúra:

1. ARISTOTELES. Etika Nikomachova. Bratislava, 1979.
2. BRÖSTL, A. Dejiny politického a právneho myslenia. Bratislava, 1999.
3. BURAJ, I. a kol. Sociálna filozofia. Vybrané kapitoly a texty. Bratislava, 1993.
4. HAYEK, F. A. Právo, zákonodarstvo a svoboda. Praha, 1991.
5. HEYWOOD, A. Politické ideologie. Praha, 1994.
6. CHOVANCOVÁ, J. Liberalistické koncepcie spravodlivosti 20. storočia. I. diel. PF UK, Bratislava, 1994.
7. CHOVANCOVÁ, J. Liberalistické koncepcie spravodlivosti 20. storočia. II. diel. PF UK, Bratislava, l996.
8. CHOVANCOVÁ, J. Antológia z politickej a právnej filozofie. Bratislava, 2008.
9. KANT, I. Kritika praktického rozumu. Bratislava, 1990.
10. NOZICK, R. O slobode a spravodlivosti. Bratislava, 1993.
11. PLATÓN. Ústava. Bratislava, 1980.
12. RAWLS, J. Teorie spravedlnosti. Praha, 1995.

Vybrané kontexty marginalizácie rizikovej mládeže

Peter Jusko

Resume:

V našom príspevku sa zameriame na vybrané kontexty marginalizácie u rizikovej mládeže z aspektu sociálnej práce. Pozornosť budeme venovať charakteristike sociálnej patológie a mládeže z aspektu sociálnej práce, vybraným sociálnym aspektom nezamestnanosti mládeže, ktoré súvisia s problematikou sociálnej marginalizácie u mládeže a legislatívnemu vymedzeniu praktického výkonu sociálnej práce s deťmi a mládežou v SR, ktoré predstavuje predovšetkým Zákon NR SR č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele. V závere príspevku kladieme dôraz na profesionalizáciu sociálnej práce s mládežou ako kľúčový aspekt efektívneho riešenia sociálnej marginalizácie u rizikovej mládeže.

Kľúčové slová: mládež, sociálna práca, marginalizácia, sociálna patológia, nezamestnanosť, sociálnoprávna ochrana, profesionalizácia

Úvod

Sociálna marginalizácia predstavuje vytváranie vzťahov sociálnej nerovnosti. Závažnosť tejto problematiky dokumentuje aj fakt, že sociálne a ekonomické nerovnosti sú jednou zo štyroch kľúčových tém tzv. Globálnej agendy. Ide o medzinárodný dokument (In: Global Agenda on Social Work and Social Development, 2010), ktorý vypracovali tri medzinárodné organizácie (IFSW, IASSW a ICSW), ktoré predstavujú celé spektrum praxe sociálnej práce, vzdelávania sociálnej práce a sociálneho rozvoja. Sociálna marginalizácia spôsobuje predovšetkým celkové zníženie životných šancí a obmedzenie príležitostí podieľať sa na rozhodovaní resp. možnostiach toto rozhodovanie ovplyvňovať. V konečnom dôsledku dochádza k vylúčeniu z participácie na bežnom spôsobe spoločenského života. K sociálnym skupinám ohrozeným sociálnou marginalizáciou patrí vo výraznej miere aj mládež.

Problematika sociálnej marginalizácie u mládeže patrí k tzv. transverzálnym témam. Pojem transverzálna téma sa používa v spojení s problematikou, ktorá zdanlivo z hľadiska kompetencií prislúchajú istému rezortu, avšak jej úspešné riešenie je stále viac závislé na kooperácii viacerých rezortov. Aspekt prierezovosti vo vzťahu k riešeniu sociálnej marginalizácie u mládeže predstavuje predovšetkým sociálna práca.

Sociálna práca s mládežou ako aplikovaná subdisciplína sociálnej práce ako vedy, profesie i študijného odboru je prirodzenou súčasťou modernej sociálnej teórie i praxe. Medzi cieľovými skupinami sociálnej práce má špecifické miesto mládež. Mladí ľudia ako jednotlivci, skupiny i komunity sa často ocitajú v centre pozornosti praktickej sociálnej práce. Jednou zo špecifických cieľových skupín sociálnej práce s mládežou je riziková mládež.

Za rizikovú mládež v širšom kontexte môžeme považovať mládež, u ktorej existuje zvýšené riziko sociálneho zlyhania. Riziková mládež ako vážny sociálny problém sa podľa Balogovej (2006,s.197) objavuje až v novoveku. K hlavným typom rizík u mládeže zaraďuje O. Matoušek (O. Matoušek, J. Koláčková, P. Kodymová, 2005, s.268-269) zvýšenú zraniteľnosť, ubližovanie sebe samému, iným ľuďom, či porušovanie spoločenských noriem. Okrem rizík spojených s dospievaním sa u mládeže objavujú aj iné prejavy rizikového správania, ktoré môžeme zahrnúť pod pojem disociálne správanie. Ide o široké spektrum konania od drobných priestupkov, cez porušovania školského poriadku, neprimeranej

vzdorovitosti, nadmernej konfliktnosti až po závažné porušovanie spoločenských, etických a právnych noriem, v extrémnych prípadoch trestnú činnosť (V. Labáth, 2001, s.41).

Na základe istého prenosu skúseností z oblasti psychoterapie a psychologického poradenstva navrhuje Labáth (2001) využívať pri práci s rizikovou mládežou metódu nazývanú korektívna (sociálna) práca. Vo vzťahu k mládeži ohrozenej sociálnopatologickými javmi ide o také postupy, ktoré v procese dosahovania pozitívnych zmien u klientov využívajú skupinovú dynamiku, tj. vzťahy a interakcie, ktoré sa vytvárajú medzi príslušníkmi subkultúrnych skupín. Ide teda o systematické a cieľavedomé pôsobenie na jednotlivca prostredníctvom prebiehajúcich skupinových procesov, vzťahov, interakcií a komunikácie.

V našom príspevku sa zameriame na vybrané kontexty marginalizácie u rizikovej mládeže z aspektu sociálnej práce. Pozornosť budeme venovať charakteristike sociálnej patológie a mládeže z aspektu sociálnej práce, vybraným sociálnym aspektom nezamestnanosti mládeže, ktoré súvisia s problematikou sociálnej marginalizácie u mládeže a legislatívnemu vymedzeniu praktického výkonu sociálnej práce s deťmi a mládežou v SR, ktoré predstavuje predovšetkým Zákon NR SR č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele. V závere príspevku kladieme dôraz na profesionalizáciu sociálnej práce s mládežou ako kľúčový aspekt efektívneho riešenia sociálnej marginalizácie u rizikovej mládeže.

1 Sociálna patológia, mládež a sociálna práca

Deti a mládež z prostredia sociálne marginalizovaných komunít sú vystavované rôznym rizikám, ktoré často nadobúdajú povahu sociálnopatologických javov. Preto považujeme za potrebné venovať pozornosť aj terminologickému ukotveniu tejto problematiky.

Sociálna patológia býva v súčasnosti označovaná ako "odvetvová sociologická disciplína, ktorá skúma negatívne javy vyskytujúce sa v spoločnosti a v prevažnej miere je predmetom sociálnej práce" (Ondrejkovič, 2000, s.14-15). Do sociológie zaviedol tento pojem Herbert Spencer, ktorý hľadal paralelu medzi patológiou (chorobou) sociálnou a patológiou (chorobou) biologickou, medzi biologickým organizmom a spoločenským organizmom, ich štruktúrou a funkciami (Mühlpachr, 2002, s.7). Spencerovský biologizmus je hlavnou príčinou neskoršieho zamietania pojmu sociálna patológia a jeho nahradzovania pojmom sociálna deviácia.

Sociálnu deviáciu môžeme definovať ako neprispôsobenie sa sociálnym normám, ktoré sú rozhodujúcou časťou spoločnosti akceptované. Existuje veľké množstvo teórií sociálnych deviácií, ktoré môžeme prehľadne rozčleniť do troch základných skupín:

1. Biologické teórie deviácie, patrí sem napr. talianska pozitivistická škola kriminológie, konštitucionalistická teória E.Kretschmera, endomorfný, mezomorfný a ektomorfný typ v typológie W.H.Sheldona, či rôzne genetické teórie zločinu.

2. Psychologické teórie deviácie, kam patrí napr. etiketizačný prístup, psychoanalytická koncepcia, teória frustrácie a agresie, teória obrany, behaviorizmus a následný neobehaviorizmus a mnohé ďalšie.

3. Sociologické teórie deviácie, kam zaraďujeme napr. teóriu anómie, subkultúrne teórie, teóriu kultúrneho prenosu, teóriu sociálneho učenia, či etiketizačnú teóriu.

Aby sa problematika sociálnopatologických javov stala predmetom sociálnych vied, tj. aj sociálnej práce musia byť splnené nasledovné charakteristiky deviantného správania (Mühlpachr, 2002, s.14):

- opakovateľnosť daného javu, tj. opakovanie sa v určitých časových a teritoriálnych úsekoch,
- hromadnosť, tj. distribúcia vo väčších skupinách populácie,
- sociálna závažnosť, tj. relevancia, ktorá je danému správaniu prisudzovaná v danej kultúre, spoločnosti, či skupine,

- etiológia, ktorá umožňuje predikciu výskytu daného javu.

Riešenie sociálno-patologických javov sa v rozličných formách objavuje v jednotlivých hľadiskách sociálnej práce:

- sociálna práca ako študijný odbor (získavanie vedomostí a zručností, vytváranie postojov študentov k tejto problematike),
- sociálna práca ako profesia, resp. praktická činnosť (praktické pôsobenie v oblasti riešenia sociálnej patológie),

sociálna práca ako vedná disciplína (teoretická reflexia a výskum sociálnej patológie).

Významnou charakteristikou sociálneho profilu súčasnej mládeže je nárast problémového a rizikového správania sa dospievajúcich. K prejavom sociálnych deviácií u mládeže patrí najmä delikventné správanie a kriminalita, patologické závislosti, rizikové sexuálne správanie, poruchy v príjme potravy a kríza identity súčasných mladých ľudí.

Jedným zo spoločenských mechanizmov pomoci mládeži pri riešení týchto sociálnych deviácií je sociálna práca ako profesionálna odborná činnosť, ktorá umožňuje mládeži identifikovať, eliminovať, riešiť alebo aspoň zmierniť osobné, skupinové a komunitné sociálne negatívne problémy alebo negatívne vplyvy prostredia. Jedným z prvoradých cieľov medzinárodného dokumentu Globálna svetová agenda (In: Global Agenda on Social Work and Social Development, 2010) je zlepšiť dostupnosť vzdelania sociálnej práce. Sociálna práca s mládežou má prispievať aj k zlepšovaniu vzájomného prispôsobovania sa mládeže a sociálneho prostredia, v ktorom žije a k rozvíjaniu sebaúcty a vlastnej zodpovednosti s využitím zdrojov a schopností mladých ľudí, ich medziľudských vzťahov a zdrojov poskytovaných spoločnosťou.

Východiskovým aspektom profilovania sociálnej práce s mládežou je ujasnenie profesionálnej orientácie sociálnej práce v tejto oblasti v uvedomelej reflexii ambivalencie medzi pomocou a kontrolou. V sociálnej práci s mládežou sa pomáhajúci a kontrolujúci prístup využívajú pomerne často. Vo vzťahu k existujúcim rizikám v živote súčasnej mládeže je potrebné akceptovať a uplatňovať obidva tieto prístupy, pričom by to nemalo mať vplyv na kvalitu profesionálneho výkonu sociálnej práce. Zodpovednosť sociálneho pracovníka za relevantnosť výberu sociálnej intervencie do sociálnej situácie mladého klienta súvisí s jeho správnym posúdením intencionálnych, intraprofesijných, metodických a inštitucionálnych charakteristík daného sociálneho problému.

2 Nezamestnanosť mládeže

Jednou zo základných foriem sociálnej exklúzie u mládeže je jej marginalizácia na trhu práce a následný vznik nezamestnanosti. Nezamestnanosť býva často označovaná ako jeden z kľúčových faktorov sociálnej marginalizácie. My sa budeme zaoberať vybranými sociálnymi aspektmi nezamestnanosti mládeže, ktoré súvisia s problematikou sociálnej marginalizácie u mládeže v tejto oblasti.

Sociálnym aspektom marginalizácie nezamestnanej mládeže je špecifická subkultúra, ktorú časť tejto mládeže vytvára. Vytváranie špecifických subkultúr je jedným z typických znakov koncipovania sociálneho povedomia u mládeže. U nezamestnanej mládeže sú tieto kultúrne entity aj záležitosťou ich sociálnej príslušnosti, prostriedkom, pomocou ktorého si nezamestnaná mládež vytvára svoj subjektívne akceptovateľný socio-kultúrny priestor. Sklon k vytváraniu špecifických subkultúr u nezamestnanej mládeže je determinovaný aj zmenami v životnom štýle, ktorými s prechodom zo školského systému na trh práce mládež prechádza.

Rizikovým rysom pri vytváraní subkultúr nezamestnanej mládeže je potenciálny vznik patologickej sociálnej adaptácie v dôsledku blokovaných ašpirácií u mládeže spojených s pracovným, ale aj širším spoločenským uplatnením. Takýmto spôsobom môže subkultúra nezamestnanej mládeže získať charakter konfliktnej, rezignujúcej, či až kriminálnej subkultúry. V tomto kontexte subkultúry nezamestnanej mládeže oscilujú medzi

angažovanými sociálno-politickými hnutiami so spoločensky progresívnymi cieľmi a sociálne marginalizovanými až deklasovanými skupiny s protispoločenským obsahom.

Macháček (1998) uvádza, že medzi dlhodobo nezamestnanými mladými ľuďmi sa podarilo identifikovať skupinu vyznávačov subkultúry nezamestnanosti. Zaujímavosťou je, že u týchto mladých ľudí je práca a zamestnanie prekážkou ich novoobjaveného spôsobu života. Ide o prejav regresívne alternatívnej individualizácie mládeže, ktorá vytvorením kompaktnej komunity získava spoločensky stabilizovanú pozíciu. Sociálni pracovníci úradov práce, sociálnych vecí a rodiny týmto strácajú manévrovací priestor pri procese sprostredkúvania zamestnania a zvyšovaní zamestnateľnosti príslušníkov tejto subkultúry.

Pre subkultúru nezamestnanej mládeže je typická jej vnútorná nekonzistentnosť čo spôsobuje, že v realite sociálnej praxe existuje niekoľko rozličných subkultúr nezamestnanej mládeže. Nachádzame tu napr. milovníkov aktivít voľného času, ktorí časový priestor vytvorený skončením školských povinností a nenadobudnutím pracovných využívajú zvyšovaním množstva a pestrosti voľno časových aktivít. K ďalším typom subkultúr nezamestnanej mládeže patrí napr. (Macháček, 1998, s.12) typ orientovaný na domácnosť a príp. deti, typ aktívnych hľadačov zamestnania, typ pseudozamestnaných a typ izolovaných a ponížených mladých ľudí.

Mladí nezamestnaní predstavujú jednu z najrizikovejších skupín na trhu práce v Slovenskej republike. Sociálne deklasujúce dôsledky nezamestnanosti na mladého človeka, ktorý ešte nezískal svoje prvé pravidelné platené zamestnanie predstavujú pre sociálne a pedagogické vedy jednu z najvýraznejších odborno-profesijných výziev.

Výraznou možnosťou predchádzania nezamestnanosti u mládeže a znižovania jej sociálnej marginalizácie je preventívne poradenstvo. Ide o súčasť informačných a poradenských služieb pre evidovaných uchádzačov o zamestnanie. Jeho základným cieľom je pomôcť mladým ľuďom, ktorí končia sústavnú prípravu na povolanie na základných, stredných príp. aj vysokých školách s orientáciou na trhu práce. Preventívne poradenstvo je súčasťou poradenstva pre voľbu povolania. Preventívny poradca môže vystupovať v dvoch profesijných rolách:

- ako školský sociálny pracovník, kde pracuje so žiakmi končiacich ročníkov najmä s cieľom zosúladenia výberu pokračovania v štúdiu s voľbou povolania,
- ako odborný poradca na Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny, úlohou ktorého je napr. organizovať burzy informácií pre voľbu povolania pre žiakov základných a stredných škôl v danom regióne.

Absolventi ako evidovaní uchádzači o zamestnanie sú spomedzi sociálnej klientely ÚPSVaR hlavnou cieľovou skupinou poradenských služieb poskytovaných v tejto oblasti. Zaraďujeme sem informačné poradenské služby a odborné poradenské služby.

K ďalším možnostiam predchádzania sociálnej marginalizácii u mladých nezamestnaných patrí sprostredkovanie zamestnania. Absolvent môže v tomto kontexte vystupovať ako uchádzač o zamestnanie, ktorý je mladší ako 25 rokov, skončil sústavnú prípravu na povolanie pred menej ako dvoma rokmi a nepracoval dlhšie ako šesť po sebe nasledujúcich a rozhodne sa využiť služby zamestnanosti poskytované ÚPSVaR pri sprostredkovaní zamestnania. Absolventi ako aj ostatní uchádzači o zamestnanie sa uchádzajú o sprostredkovanie zamestnania na ÚPSVaR, v ktorého územnom obvode majú trvalý pobyt. Ak absolvent, ktorý hľadá zamestnanie, chce získať informácie o možnostiach zamestnania, môže o ne požiadať ktorýkoľvek ÚPSVaR na území SR.

Ďalšou možnosťou demarginalizácie nezamestnaných mladých ľudí je absolventská prax. Ide o získanie odborných zručností a praktických skúseností u zamestnávateľa, ktoré zodpovedajú dosiahnutému stupňu vzdelania absolventa školy. Za absolventskú prax je možné považovať aj získavanie alebo prehlbovanie odborných zručností alebo praktických

skúseností uchádzačom o zamestnanie do 25 rokov veku, ktoré rozšíria ich možnosti uplatnenia na trhu práce.

Pretrvávajúce riziko nezamestnanosti u mladých ľudí v SR, ako aj z neho vyplývajúcej sociálnej marginalizácie predstavujú pre sociálnu prácu ako pomáhajúcu profesiu dlhodobo existujúcu výzvu jej profesionálneho uplatňovania v tejto oblasti a optimalizácie využívaných nástrojov a opatrení.

3 Sociálnoprávna ochrana detí a sociálnej kuratela

Pri hľadaní spoločensky konštituovaných riešení sociálnej marginalizácie u mládeže je potrebné sa zamerať na ich legislatívny kontext. Dlhodobá reprodukcia sociálnych nerovností v našej spoločnosti predstavuje z pohľadu mladého človeka komplex rizík, ktorý nás, s dodržaním istej miery korektnosti oprávňuje konštatovať, že rizikovou nie je len mládež, ale aj (celá) spoločnosť. Ohrozenie spomalením procesu nadobúdania vlastnej identity u mládeže v dôsledku prehlbovania jej sociálnej marginalizácie je tak vážnym dôvodom prijímania dôsledných celospoločenských opatrení v tejto oblasti.

Legislatívne vymedzenie praktického výkonu sociálnej práce s deťmi a mládežou v SR predstavuje predovšetkým Zákon NR SR č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele. Tento zákon upravuje sociálnoprávnu ochranu detí a sociálnu kuratelu na zabezpečenie predchádzania vzniku krízových situácií v rodine, ochrany práv a právom chránených záujmov detí, predchádzania prehlbovania a opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu detí a plnoletých fyzických osôb a na zamedzenie nárastu sociálno-patologických javov. Základným východiskom pre novú právnu úpravu sociálnoprávnej ochrany bolo dôsledné odpovedanie otázky intervencie štátu do rodiny, a to kedy štát musí zasiahnuť a kedy štát môže zasiahnuť.

Sociálnoprávna ochrana detí je súbor opatrení na zabezpečenie ochrany dieťaťa, ktorá je nevyhnutná pre jeho blaho a ktorá rešpektuje jeho najlepší záujem podľa medzinárodného Dohovor o právach dieťaťa, výchovy a všestranného vývinu dieťaťa v jeho prirodzenom rodinnom prostredí a náhradného prostredia dieťaťu, ktoré nemôže byť vychovávané vo vlastnej rodine.

Sociálna kuratela je súbor opatrení na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehlbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa nachádza dieťa alebo plnoletá fyzická osoba. Opätovne sa teda vracia k pôvodnému označeniu činností s ťažko vychováva teľnými deťmi ako sociálna kuratela a a zamieňa tak pomenovanie sociálna prevencia. Poskytovanie sociálnej kurately sa orientuje na tie deti a mládež, u ktorých dochádza k akýmkoľvek odchýlkam v spoločenskom správaní, ktoré nie je spoločnosťou akceptované a prekračuje tolerovanú normu v danej spoločnosti (Lešková, 2008, s.158).

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sa vykonávajú pre dieťa, plnoletú fyzickú osobu, rodinu, skupinu a komunitu najmä prostredníctvom sociálnej práce, metódami, technikami a postupmi zodpovedajúcimi poznatkom spoločenských vied a poznatkom o stave a vývoji sociálnopatologických javov v spoločnosti K základným opatreniam sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately patrí:

- opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na predchádzanie vzniku krízových situácií v rodine na obmedzenie a odstraňovanie negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú psychický vývin, fyzický vývin alebo sociálny vývin dieťaťa,
- opatrenia na zabezpečenie ochrany života, zdravia a priaznivého psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa,
- zabezpečenie náhradného rodinného prostredia,

- vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v zariadeniach,
- opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately finančného charakteru.

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately vykonávajú orgány štátnej správy (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny, Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny a úrady práce, sociálnych vecí a rodiny), Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí a mládeže, obec, vyšší územný celok, akreditovaný subjekt a právnická osoba alebo fyzická osoba, ktorá vykonáva opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.

Množstvo problémov existujúcich v tejto oblasti ako aj opatrení, ktoré sú určené na ich riešenie akcentuje význam profesionálneho výkonu sociálnej práce s mládežou. Tento proces je o to dôležitejší, že marginalizovaná mládež je vystavená výraznému riziku jej úplného sociálneho vylúčenia, čo považujeme za spoločensky neakceptovateľné a za odborne i ľudsky významnú tému pre prosociálne orientovaných profesionálov v oblasti sociálnej práce a iných pomáhajúcich profesií.

Záver

V sociálnej práci ako praktickej činnosti súbežne prebiehajú dva procesy. Jedným z nich je profesionalizácia, ktorá je charakterizovaná budovaním profesionálneho statusu v hierarchii ostatných profesií, etickým kódexom, organizovanými profesnými asociáciami a odborným školstvom. Druhým procesom je deprofesionalizácia, ktorá spočíva v zapojovaní laikov, tj. dobrovoľníkov, rodiny, priateľov apod. do pomoci klientom (Navrátil, 2001). Tieto tendencie zaznamenávame aj v práci s mládežou. Z dlhodobého hľadiska je iste potrebná podpora plnej profesionalizácie sociálnej práce s mládežou vo vzťahu k riešeniu jej sociálnej marginalizácie, čo však predpokladá vytvorenie legislatívnych, inštitucionálnych a vedecko-pedagogických podmienok. V závere príspevku sa preto pokúsime načrtnúť na čo je v tomto procese potrebné zamerať našu pozornosť.

V oblasti profesionalizácie sociálnych pracovníkov s mládežou sa pri procese nadobúdania konkrétnych profesijných znakov navrhujeme zamerať na nasledovné profesijné spôsobilosti:

- získať si dôveru mladých ľudí,
- obhajovať záujmy mládeže,
- motivovať mladých ľudí,
- komunikačné a iné sociálne zručnosti.

Uvedené kompetencie môžu byť získavané v pregraduálnej príprave budúcich sociálnych pracovníkov (napr. tréning sociálnych zručností, sociálno-psychologický výcvik atď.) ako aj v oblasti ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov s inštitucionálnou, intencionálnou alebo metodickou špecifikáciou.

Profesionalizácia sociálnej práce s mládežou ako proces špecifikácie samotnej profesie sociálnej práce zahŕňa nasledovné profesijné spôsobilosti:

- identifikovať sociálne potreby a sociálne problémy mladých ľudí,
- pripraviť a realizovať sociálne programy a projekty sociálnej práce s mládežou,
- sieťovať mládežnícke organizácie,
- organizačné schopnosti, využiteľné pri práci s mládežou,
- schopnosť pracovať so špecifickými skupinami mladých ľudí.

Schopnosť reagovať na existujúce problémy a potreby mladých ľudí si vyžaduje odborne pripravených a osobnostne vyspelých sociálnych pracovníkov, ktorí si aj po dosiahnutí primeraného školského vzdelania budú neustále svoje vedomosti a sociálne zručnosti dopĺňať rôznymi formami ďalšieho a celoživotného vzdelávania.

Dôležitou súčasťou sociálnej práce s mládežou je jej inštitucionalizácia. Inštitúcie sociálnej práce s mládežou sú napr. úrady práce sociálnych vecí a rodiny, úrady samosprávnych krajov, obecné a mestské úrady, organizácie tretieho sektora, detské domovy, krízové strediská, domovy sociálnych služieb pre deti a mládež, nízkoprahové centrá, resocializačné strediská, školy a školské zariadenia, pedagogicko-psychologické poradne, centrá výchovnej a psychologickej prevencie a mnohé ďalšie.

Z hľadiska práce s mládežou v sociálnej práci by sa vo vzťahu k sociálno-patologickým javom mala stať prioritou preventívna sociálna starostlivosť o mládež, aby sa zabránilo vzniku rizikových a problémových situácií (L. Macháček, 2002, s.38). V tomto kontexte má veľký význam sociálne poradenstvo, vzdelávanie, výchova a sebavýchova, ktoré napomáhajú k rozvoju sociálnej kvalifikácie človeka, tj. ku kvalifikovanej zodpovednosti za svoj vlastný osud. V kontexte sociálnej marginalizácie u rizikovaj mládeže akcentujeme klasifikáciu sociálnej práce s mládežou na preventívnu, kuratívnu a resocializačnú sociálnu prácu.

Aktivity v oblasti preventívnej sociálnej práce s mládežou smerujú k predchádzaniu vzniku sociálnych deviácií u mládeže, ktoré by mohli narušiť osobnostný vývin mladého človeka, destabilizovať jeho sociálne vzťahy a znefunkčniť jeho interakciu zo sociálnym prostredím. Preventívna sociálna práca s mládežou je pravdepodobnej najefektívnejším prostriedkom zamedzovania vzniku sociálnych problémov u mládeže.

Kuratívna sociálna práca sa u mládeže aplikuje na zmierňovanie alebo odstraňovanie vzniknutých sociálnych problémov, ktoré jednotlivec alebo spoločnosť vníma ako nežiaduce alebo patologické. Kuratíva sociálnej deviácie u mládeže môže byť napr. zameraná na reštitúciu, tj. obnovenie pôvodnej sociálnej situácie (napr. sociálny pracovník pomôže mladému človeku nájsť si zamestnanie), resp. kompenzáciu, tj. nahradenie niektorého prvku vo východiskovej sociálnej situácii iným, vhodnejším prvkom (napr. pomoc sociálneho pracovníka mladému užívateľovi drog pri substitučnej liečbe).

Cieľom resocializačnej sociálnej práce s mládežou je znovu obnovenie aktívnej sociálnej adaptácie mladého človeka po odstránení nežiaduceho sociálneho javu (napr. páchania trestnej činnosti). Podstatou resocializačného procesu u mládeže je postupná zmena narušenej hodnotovej orientácie a výsledným efektom je dlhodobo udržateľná akceptácia spoločenských noriem. Významnou súčasťou resocializačnej sociálnej práce špecificky u mládeže je reedukácia, ktorú chápeme ako druh sociálneho učenia, ktorý v prvej fáze smeruje k odnaučeniu negativistických postojov a v druhej fáze k rekonštrukcii osobnostných kvalít mladého človeka. Resocializačná sociálna práca predstavuje pre mládež možnosť minimalizovať následky dlhodobo pretrvávajúcich krízových sociálnych situácií resp. zabraňovať ich opakovaniu.

Jedným z cieľov tejto konferencie bolo navrhnúť možnosti integrácie marginalizovaných skupín do spoločnosti. V našom príspevku sme sa zamerali na vybrané kontexty marginalizácie u rizikovej mládeže. Za výrazný podporným faktor integrácie marginalizovaných skupín mládeže do spoločnosti považujeme profesionalizáciu sociálnej práce, proces ktorej sa odvíja od jej legislatívneho uchopenia, cez inštitucionálne ukotvenie, až po dobudovanie profesionálneho statusu sociálnej práce prostredníctvom uceleného systému sociálneho školstva a vedeckovýskumnej základne sociálneho výskumu.

Literatúra

1. BALOGOVÁ, B.: Riziková mládež na Luníku IX v Košiciach. In: Riziková mládež v současné společnosti. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, s.197-202.
2. BODENMüLLER, M.: Mobile Jugendarbeit in Europa. Gießen: 2002. 492s.
3. Global Agenda on Social Work and Social Development. Hong Kong? 2010

4. JUSKO, P.: Sociálna práca s mládežou a sociálnopatologické javy. Banská Bystrica: 2009.
5. JUSKO, P. – VAVRINČÍKOVÁ, L.: Sociálne zabezpečenie. Banská Bystrica: PF UMB, 2006.
6. LABÁTH, V. a kol.: Riziková mládež. Praha: SLON, 2001.
7. LEŠKOVÁ, L.: Význam a úlohy orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. In: Dni sociálnej práce. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Nitra: FSVaZ UKF, 2008, s.156-162.
8. MACEK, P.: Adolescence. Praha: Portál, 2003.
9. Macháček, L.: Dlhodobo nezamestnaná mládež v Európe a na Slovensku. Bratislava: SÚ SAV, 1998, 80s. ISBN 80-85544-22-9
10. MATOUŠEK, O.: Slovník sociální práce. Praha: Portál, 2003.
11. Matoušek, O. – Kodymová, P. – Koláčková, J. 2005. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005.
12. Mühlpachr, p.: sociální patologie. Brno: PF MU, 2002.
13. ONDREJKOVIČ, P.: Sociálna patológia. Bratislava: VEDA, 2000.
14. Zákon NR SR č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele
15. Zákon NR SR č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti.
16. Zákon NR SR č.282/2008 Z.z. o podpore práce s mládežou

Adresa autora:

doc. PaedDr. Peter Jusko, PhD.
Univerzity Mateja Bela, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce
Ružová 13, Banská Bystrica 974 11
Slovenská republika
Tel: 0042148/4364780
Email: peter.jusko@umb.sk

Výskumné aktivity na Katedre verejného zdravotníctva Trnavskej univerzity v oblasti zdravia a prístupu k zdravotným službám marginalizovaných skupín so zameraním na migrantov a obyvateľov segregovaných osád.

Daniela Kállayová, Marek Majdan, Luboš Bošák,
Alexandra Bražinová, Martin Rusnák

Resume

Department of Public Health for the last several years' has researched marginalized groups, focusing particularly on health issues of migrants and Roma communities. The aim is to present project activities and their results, focusing on the integration of vulnerable groups to health services.

The project in Bulgaria was entitled *Educational and Medical Integration of Vulnerable* Minority Groups with the Special Focus on *Roma – Component 3 Health* and financed within the PHARE support scheme (CEEN, 2008). It started on the 1st June 2006 and ended on 31st January 2008. In particular, the project aimed to support the implementation of the health care strategic policies of the Framework Programme for equal Integration of the Roma into the Bulgarian Society through support for improvement of the equal access to health care services. The project also looked at enhancing the qualification of medical staff to work in multicultural environment. Specific subproject was devoted to strengthen preventive health care services and health promotion and education for vulnerable minority groups.

The project funded by the Ministry of Education in the Slovak Republic is focused on assessing effectiveness of health mediators in Slovakia. Our target groups are Roma people, general practitioners and health mediators. Health needs assessment is a systematic approach to ensuring that the health service uses its resources to improve the health of the population in the most efficient way. Taking into account combination of epidemiological, qualitative and quantitative methods as the best way how to describe health problems of the community, to identify health inequalities and access to services there is an intention to present experiences from the field and preliminary results.

"Healthy Inclusion - Development of Recommendations for Integrating Socio-Cultural Standards in Health Promoting Interventions and Services" is an international project carried out within the Public Health Programme 2003-2008, co-funded by the European Commission, DG Health and Consumers, Public Health. Project has the aim of gaining knowledge about barriers and supporting factors for migrants in using health promotion interventions by exploring the providers' as well as the migrants' perspectives. The explorations centered the perspectives of two migrant groups: One group, which already has had access to health promotion interventions, and one group who did not have access yet. An overview on national migrants' data in Slovakia, and views their actual (living) situation by focusing especially on "migration and health" issues will be described. Furthermore, interviewees' perceptions of health, their information level and awareness about health rights and opportunities are spotlighted. Finally, the presentation will demonstrate the interviewees' experiences respective suggestions for fostering participation and compares at least the migrant users' suggestions with those of the providers. Data were obtained from 20 semi-structures

qualitative interviews. The research questions were focused on individual hindering factors for participation in interventions, general factors which are hindering access to health promotion interventions, images of health/ disease/, structural needs to enhance their access to health promotion interventions, individual needs to enhance their access to health promotion interventions, suggestions for necessary changes to increase the number of users.

The results of these research activities provides insight into the integration of marginalized groups and thus also some opportunities for future research activities focusing on these disadvantaged groups.

Katedra verejného zdravotníctva sa venuje už viac rokov výskumu marginalizovaných skupín so zameraním najmä na otázky zdravia Rómskych komunít a migrantov. Cieľom prednášky bude predstaviť projektové aktivity a ich výsledky so zameraním na integráciu znevýhodnených skupín do systému zdravotných služieb. Akčný rámec s názvom Dekáda začleňovania Rómskych komunít v trvaní rokov 2005-215 bol prijatý v ôsmych krajinách: Bulharsku, Chorvátsku, Českej republike, Maďarsku, Macedónsku, Rumunsku, Srbsku a Slovensku. Tento program predstavuje snahu o spoločnú zmenu v sociálnych a zdravotných otázkach Rómskych komunít v Európe. Zároveň je cieľom vyhodnocovať zmeny v sociálnej inklúzii. Naplánované zmeny si však vyžadujú rozvoj a implementáciu viac sektorových politík. Katedra verejného zdravotníctva sa už viac rokov podieľa na projektových aktivitách, ktoré sú orientované na znevýhodnené skupiny obyvateľstva so zameraním najmä na zlepšenie dostupnosti k zdravotníckej a zdravotnej starostlivosti pre Rómov v Rumunsku, Bulharsku, i na Slovensku. Kultúrne špecifiká znevýhodnených skupín môžeme považovať za súčasť širšej skupiny determinantov zdravia. Preto v absolvovaných projektoch boli aktivity zamerané najmä na podporu a zlepšovanie zdravia znevýhodnených skupín, pričom sa bral do úvahy multikulturálny prístup s cieľom zlepšenia zdravia samotného aj prístupu k zdravotníckym službám na komunitnej úrovni. Podľa „Národných štandardov pre kultúrne a jazykovo vhodné služby v zdravotníckom systéme“ [(1)] existujú tri základné oblasti multikulturálnych prístupov: kultúrne kompetentná/prispôsobená poskytnutá služba, jazykovo prístupné služby a organizačná systémová podpora. Všetky projekty prezentované v tomto príspevku sa zaoberajú týmito aspektmi multikulturálneho prístupu k zdravotným službám. Projekt v Rumunsku[(2)] sa zaoberal poradenstvom a odovzdávaním skúseností Ministerstvu zdravotníctva za účelom rozvoja politík orientovaných na redukovanie bariér pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti Rómskym a iným minoritným komunitám. Cieľom bolo vytvoriť akčný plán, ktorý by reflektoval celkový stav zdravia a stav poskytovania služieb v krajine a zároveň špecifiká Rómov a iných minorít. Prvým výsledkom bolo, že sa ukázala potreba posilnenia úlohy Ministerstva zdravotníctva v tejto problematike a druhým bol návrh zlepšenia efektívnosti systému zdravotníckych služieb zvýšením pokrytia zdravotným poistením u minoritných skupín a zlepšením samotnej kvality poskytovaných služieb. Ďalšou výzvou bolo posilnenie verejno-zdravotníckych aktivít priamo v komunitách a posilnením kultúrnych zručností praktických lekárov. Zároveň bolo iniciovaná inovácia v rámci systému ktorá sa týkala zdieľania informácií medzi viacerými subjektmi v rámci poskytovaných služieb. V súčasnosti žiaľ neexistujú dôkazy o úspešnosti implementácie navrhovaných intervencií v Rumunsku, nakoľko systémové zmeny sú často krát aj odrazom politickej situácie a priorít v krajine. Ďalší projekt prebiehal v Bulharsku v rokoch 2006-2008. Projekt

1 Office of Minority Health of the U.S. Department of Health and Human Services: National Standards for Culturally and Linguistically Appropriate Services in Health Care, Federal Register 65 (247), 80865–80879, 2000

2 Twinning Light Project: Assessment of the health status of Roma and the related health care needs. RO-2004/016–772.05.01.02, RO04/IB/OT 08 TL, Ministry of Public Health, Bucarest, 2006

v Bulharsku bol zameraný na vzdelávaciu a zdravotnú integráciu znevýhodnených skupín so zameraním na Rómov (Educational and Medical Integration of Vulnerable Minority Groups with the Special Focus on Roma – Component 3 Health). Projekt bol financovaný v rámci schémy PHARE. Projekt mal za cieľ podporiť stratégie pre integráciu znevýhodnených skupín so zameraním na poskytovanie zdravotnej starostlivosti [3]. Projekt sa zaoberal najmä podporou implementácie integračných stratégií rovnakého prístupu k zdravotníckym službám v bulharskej spoločnosti. Projekt sa zaoberal zlepšením kvalifikácie budúcich zdravotníckych pracovníkov, ktorí budú pracovať v multikultúrnom prostredí zdravotníckych služieb. Zároveň sa vytvárali pilotné programy podpory zdravia a prevencie ochorení cielené na vzdelávanie znevýhodnených skupín obyvateľstva. Projekt aplikovaného výskumu AV 4/0026/07 s názvom „Vplyv práce rómskeho asistenta na zdravotný stav obyvateľov rómskej osady a spôsob poskytovania zdravotníckych služieb rómskym komunitám“ financovaného Grantovou agentúrou GAAV Ministerstva školstva Slovenskej republiky, kde realizátorom projektu bola Katedra verejného zdravotníctva, Fakulty zdravotníctva a sociálnej práce, Trnavskej univerzity. Hlavným cieľom bolo priniesť dôkazy o dôležitosti multikulturálnych aspektov zdravia pri prístupe znevýhodnených skupín obyvateľstva k zdravotníckej starostlivosti. Cieľovými skupinami pre získavanie údajov boli samotní obyvatelia osád, ale aj komunitní zdravotní mediátori a praktickí lekári. Cieľom bolo vyhodnotiť rozdiely v zdravotnom stave v osadách kde pôsobili komunitní pracovníci a v osadách kde nepôsobili. Kombinovaním epidemiologických kvantitatívnych a kvalitatívnych vedeckých prístupov sme popisovali zdravotný stav obyvateľov segregovaných osád na Slovensku a hodnotili determinanty, ktoré ovplyvňujú nerovnosti v zdraví a ich prístup k zdravotným službám. Cieľom prvej časti štúdie bolo popísať rizikové faktory prítomné u obyvateľov žijúcich v rómskych komunitách a tiež popísať mieru zdravotného uvedomenia a prístup k zdravotným materiálom a obyvateľov rómskych osád. Prostredníctvom spolupráce s organizáciou ACEC sa nám podarilo získať odpovede od 1945 respondentov, obyvateľov vybraných rómskych osád z 3 krajov Slovenskej republiky, kde pôsobia terénni zdravotní asistenti. Práca terénnych zdravotných asistentov prináša množstvo pozitív v oblasti zdravia obyvateľov rómskych osád. Dotazníky pre cieľovú skupinu lekár boli zaslané 55 lekárom podľa zoznamu obcí kde pôsobia asistenti v rámci RÚVZ, návratnosť bola 36%, preto sa uskutočnilo zaslanie dotazníkov ešte raz všetkým lekárom, ktorí neodpovedali v prvom kole. Po druhom zaslaní návratnosť bola 41,8%. Z pohľadu lekárov bola spolupráca s asistentmi hodnotená ako dobrá, ale podľa výsledkov sa stále javí možnosť zlepšovania prípravy terénnych zdravotných asistentov. Dôraz by sa mal klásť najmä na zvyšovanie komunikačných schopností samotných asistentov a na zlepšenie koordinácie jednotlivých aktivít a úloh. Podľa lekárov bariéry pri vykonávaní práce terénnych zdravotníckych asistentov sú najmä: asistenti nie sú zdravotníci, preto ich možnosti v teréne sú obmedzené, nespoľahlivosť, neplnenie úloh, viditeľný rozdiel medzi rómskym a nerómskym asistentom, rómski asistenti sú na veľmi nízkej vzdelanostnej úrovni, nevedia plniť zadané úlohy, slabá komunikácia zo strany asistenta, napriek opakovanému upozorneniu asistent sledoval osobné ciele a finančné obohacovanie bez ohľadu na pacienta - hromadné prepisťovanie za finančnú odmenu. Na základe popísaných determinantov zdravia záverom tohto projektu vyplýva, že obyvatelia rómskych osád v našom súbore sú predovšetkým vystavení socio-ekonomickým a environmentálnym rizikovým faktorom a faktorom životného štýlu. V súbore je nízky mesačný príjem (z menej ako 100 € žije mesačne 7% respondentov) a vysoká nezamestnanosť (nezamestnaných je 59% respondentov), bývanie je nízkej úrovni (v chatrčiach žije 19% respondentov), zdroj pitnej

[3] CEEN Economic Project and Policy Consulting GmbH (CEEN): Final Report on PHARE Contract BG-01-03-0013: Educational and Medical Integration of Vulnerable Minority Groups with the Special Focus on Roma – Component 3: Health at Bulgaria Identification number: Europeaid/121330/D/SV/BG, Vienna, 2008

vody (zo studne má 43% respondentov), typ používaného záchoda (latrína u 55% respondentov), v súbore je vysoké percento fajčiarov (53 %) a žien fajčiacich v tehotenstve (35%), vysoká denná konzumácia červeného mäsa (19%), údenín (16%), sladkostí a malinoviek (47%,53%), a nízka konzumácia rýb (denne iba 3%).

Miera zdravotného uvedomenia je na relatívne dobrej úrovni Obyvatelia rómskych osád pokladajú svoj zdravotný stav za dobrý (69% sa cíti zdravo). Najviac z respondentov trpí na vysoký krvný tlak (18%) a nejaké psychické ochorenie (10%), 96% respondentov si myslí, že je potrebné poznať svoj zdravotný stav. Lekára navštevujú respondenti v 89% prípadov, vždy keď je choré ich dieťa a v 67% vždy, keď je chorý respondent. Len 39% respondentov absolvovalo za posledný rok preventívnu prehliadku. Na povinné očkovanie s deťmi chodí pravidelne 85% respondentov. Popis determinantov zdravia znevýhodnených rómskych komunít by mal byť východiskom pre ľudí prijímajúcich rozhodnutia na lokálnych, miestnych úrovniach v prvom stupni a v druhom stupni na regionálnej úrovni. Dôvod pre poznanie determinantov pre „manažérov zdravia“ je jednoduchý - čo najefektívnejšie naplánovanie vhodných presne cielených intervencií založených na komunitnom prístupe. Schopnosť identifikácie jednotlivých determinantov a predikcie ich dopadov na zdravie znevýhodnenej komunity by malo v praxi znamenať nielen projektovanie, plánovanie, implementáciu, ale aj hodnotenie procesu, dopadu na rómske komunity a výsledku, berúc pritom do úvahy fakt, že zmena zdravotného stavu v rómskej komunite je výsledkom prijatých rozhodnutí nielen v rezorte zdravotníctva. Evaluácia procesu, dopadu na komunitu a efektu intervencií by mala patriť k samozrejmým zručnostiam riadiacich odborníkov vo verejnom zdravotníctve. Problematiku zdravia obyvateľov rómskych osád, ako veľmi závažný verejno-zdravotnícky problém, je nutné riešiť komplexne, a teda sa vytvára priestor pre udržateľnosť myšlienky hodnotenia nielen stavu determinantov zdravia rómskych komunít, ale aj efektivity pôsobenia asistentov v osadách, čo môže vytvoriť nový priestor pre inovované riešenie a zber chýbajúcich valídnych údajov o zdraví Rómov a ich dostupnosti k zdravotníckym službám. Diskutabilné ostáva kto by sa mal podieľať na zdokonaľovaní tréningových a vzdelávacích aktivít pre výkon práce zdravotného asistenta v komunitách a aké inovácie sú nevyhnutné pri modelovaní intervencií určených znevýhodneným skupinám obyvateľstva. Podľa nášho názoru je stále potrebné zlepšovať spoluprácu troch zložiek: akademického prostredia, štátnej správy a tretieho sektora, prípadne privátneho. Najmä z dôvodu sprehľadnenia situácie v oblasti riešenia rómskej problematiky je dôležité vytvorenie prehľadu politík realizovaných na štátnej, regionálnej a lokálnej úrovni a vytvorenie databázy partnerov a sektorov zainteresovaných v politikách v dotknutej oblasti riešenia. Problémom však stále ostáva oblasť koordinácie a vyhodnocovania. Množstvo systémov, prináša množstvo prístupov a riešení, množstvo odpovedí, ale často krát chýba udržateľnosť projektov a hodnotenie efektivity intervenčných aktivít. Riešením by mohol byť prístup vytvárania politiky zdola nahor, kde namiesto celoštátnych často sa meniacich komplexných modelov, sa bude posilňovať skôr uplatňovanie a rozširovanie úspešných modelov, ktoré sa šíria zdola nahor. Zdravá inklúzia[4] bol medzinárodný projekt prebiehajúci v rámci Akčného Programu pre verejné zdravie 2003-2008 a spolufinancovaný Európskou komisiou, Hlavným direktorátom pre zdravie a ochranu spotrebiteľa, Výkonnou agentúrou pre zdravie a ochranu spotrebiteľa. Projekt prebiehajúci v rokoch 2008-2010 sa zaoberal zlepšením dostupnosti k intervenciám podpory zdravia pre migrantov. Ciele projektu boli dosiahnuté pomocou preskúmania národnej literatúry tykajúcej sa migrácie a podpory zdravia migrantov v každej krajine, ktorá sa zúčastňuje v projekte, rozhovorov s predstaviteľmi organizácií poskytujúcimi intervencie

[4] Project was funded by the European Commission, DG Health and Consumers, Public Health Nationally funded by Fonds Gesundes Österreich (Austria) and The Netherlands Organisation of Health Research and Development (ZONMW) (Netherlands). Coordinated by Forschungsinstitut des Roten Kreuzes, Austria.

podpory zdravia, rozhovormi s migrantmi, ktorí majú a s tými, ktorí nemajú prístup k intervenciám v rodnom jazyku, Delphi rozhovormi s rôznymi expertmi na migráciu a podporu zdravia[5]. Kvalitatívne výsledky o prístupe migrantov k podpore zdravia získané od poskytovateľov podpory zdravia poukazujú na ich neúčasť v aktivitách podpory zdravia. Možné posilňujúce a brzdiace faktory vyplývajú najmä zo systému podpory zdravia u nás. Výsledky tohto projektu ponúkajú priestor na diskusiu a na vytvorenie odporúčaní pre zlepšenie účasti migrantov v podpore zdravia, vzhľadom na špecifickosť situácie týkajúcej sa zdravia migrantov u nás. Migranti sú najviac zraniteľnou sociálnou vrstvou v spoločnosti a vyžadujú špeciálnu pozornosť pri tvorbe verejno - zdravotníckych stratégií. Celkový stav zdravia migrantov je významne horší ako celkovej populácie. To je spojené s faktom, že migranti sú viac exponovaní rizikám, ktoré majú dopad na zdravie, ako napríklad chudoba, zlé podmienky bývania, obmedzený prístup na pracovný trh a k zdravotným službám, atď. Nedostatok informácií a nakoniec aj komunikačné problémy vytvárajú bariéry v prístupe k intervenciám podpory zdravia. Preto, rovnaká dostupnosť a kvalita poskytovania všeobecných zdravotníckych služieb sú nevyhnutnou podmienkou pre zlepšovanie úrovne zdravia migrantov. Toto sa však netýka len zdravotníckych služieb, ale aj preventívnych stratégií a intervencií podpory zdravia. V rámci prehľadu literatúry sme zistili, že bolo náročné a zložité nájsť literatúru týkajúcu sa podpory zdravia a migrantov, alebo literatúru zameranú na zdravie migrantov Slovensku. Literatúra a iné publikácie v tejto oblasti na Slovensku sú skôr vzácne a ak existujú, sú hlavne zamerané na všeobecné aspekty migrácie než na migrantov a ich zdravie. Jedným z výsledkov projektu boli aj špecifické odporúčania týkajúce sa podpory zdravia určené najmä odborníkom podpore zdravia. Výskumné otázky v tomto projekte boli:1. Zúčastňujú sa migranti intervencií podpory zdravia? 2. Čo zabraňuje a aké sú nápomocné faktory pre účasť migrantov v intervenciách podpory zdravia? (pozitívne/negatívne zážitky)? 3. Ktoré stratégie a riešenia sú použité k zlepšeniu prístupu migrantov? (osvedčené metódy, dobré postupy). Kvôli rýchlemu ekonomickému rastu, Slovensko sa stáva atraktívnejšou krajinou pre migrantov. Preto, je rastúca potreba posilniť opatrenia k efektívnemu manažmentu migrácie, vrátane zdravotných aspektov. Migrácia sa v poslednom období stáva jednou z priorít politiky krajín vyspelého sveta. Pre slovenskú spoločnosť však ide o pomerne nový fenomén, keďže Slovensko bolo tradične skôr krajinou, odkiaľ ľudia odchádzali za pracovnými a životnými možnosťami do zahraničia. Od roku 1989 a najmä v posledných piatich rokoch sa však postupne zintenzívňuje migrácia smerom cez a na Slovensko. V najbližších rokoch sa očakáva ďalší rast počtu migrantov, a to nielen prechádzajúcich cez Slovensko do ďalších krajín Európskej únie, ale i migrantov smerujúcich za lepšími životnými podmienkami na Slovensko, či už legálnou alebo nelegálnou formou. Z tohto hľadiska stojí Slovensko pred prelomovým obdobím [6].Na základe čísel Ministerstva vnútra Slovenskej republiky štatistika hovorí o 4.199 dočasných pobytov, 1.306 s trvalým bydlisko a 339 tolerovaných pobytov ľudí z tretích krajín v roku 2007, a 6.615 dočasných pobytov, 1.074 trvalých bydlísk a 219 tolerovaných pobytov ľudí z tretích krajín v roku 2008. Hlavné národnosti z nových povolení na pobyt v roku 2008 sú Ukrajinci (1.761), Vietnamci

5 Acknowledgements
The authors would like to extend their thanks to national partners: National Institute of Public Health (Czech-Republic), Mhtconsult (Denmark), Institut für Soziale Infrastruktur (Germany, project evaluator), Studio Come S.r.l. (Italy), Verwey-Jonker Instituut (The Netherlands) for their substantial support and assistance, namely to Barbara Kuss, Anna Schopf, Bianca Lutz, Patrizia di Santo, Mariantoinetta Cavallo, Margit Helle Thomsen, Henning Schultz, Amalie Maj Sommel, Tore Sorensen, Katja von Vliet, Marjan de Gruijter, Trees Pels, Hana Janatova, Ludmila Skalova, Vladimir Kebza, as well as to Constance Ohms.
The authors are also deeply thankful to all selected health promotion providers, Shamamba Feza and selected interviewed migrants since without their readiness and understanding the project data could not have been analyzed.

6 IOM: About IOM, 2009 Available online: [http://mic.iom.sk/en/iom-na-slovensku.html]

(1.307), Srbi (1,304), Kórejci (739), a Číňania (465).Niektorí pochádzajú z iných krajín, napríklad Indie (84), Pakistanu (19), a Kuby (14). Čísla z úhrnných povolení na pobyt v roku 2008 sú: Ukrajina (4.726), Vietnam (25.534), Srbsko (1.812), Kórea (1.485), Ruská Federácia (1.485), Čína (1.478), a Turecko (239)[7]. Systém podpory zdravia na lokálnej úrovni nerozoznáva významné prekážky na inštitucionálnej úrovni vo všeobecnosti. Slovenská ústava uvádza, že cudzí štátni príslušníci majú v Slovenskej republike tie isté ľudské práva a slobody ako slovenskí občania. Toto môže byť považované za nápomocný faktor pri vyžívaní intervencií podpory zdravia. Na strane druhej boli identifikované bariéry, ktoré sa javia ako významné. Poskytovatelia podpory zdravia zdieľali stanovisko, že migranti majú možnosť sa zúčastňovať intervencií; ale napriek tomu nemali žiadne stratégie pre špecifické získavanie migrantov. Hlavný dôvod je najmä neznalosť potrieb komunity migrantov u poskytovateľov. Existuje významná absencia intervencií podpory zdravia, ktoré sú priamo cielené na migrantov, čo je ale prirodzené vzhľadom na veľkosť tejto skupiny v majorite. Slovensko však v súčasnosti môže byť považované za budúcu cieľovú krajinu pre migrantov a malo by byť pripravené na túto situáciu ako náhle sa to uskutoční. Preto, diskusia o zdraví migrantov prinajmenšom priamo medzi odborníkmi, ktorých sa to týka by nemala byť podcenená. Je ťažké hovoriť o dôkazoch intervencií pre migrantov, keďže poskytovatelia nemajú priame skúsenosti s takými intervenciami. Na jednej strane, výsledky poukázali jasne, že profesionáli poskytujúci podporu zdravia si sú vedomí rozdielov v práci s migrantmi a pociťujú potrebu špeciálnych prístupov. Sú schopní rozvoja zručností pre tieto situácie v budúcnosti založené na ich skúseností z práce so všeobecnou populáciou.

Výsledky prezentovaných výskumných aktivít prinášajú pohľad na problematiku integrácie marginalizovaných skupín v otázkach zdravia a prístupu k zdravotným službám. Zisteniami sa otvárajú aj určité nové možnosti a základy pre budúce výskumné aktivity so zameraním na tieto znevýhodnené skupiny obyvateľstva a ich integráciu, ktorej stupeň je zároveň významným determinantom zdravia.

Biographies:

1. Daniela Kállayová, PhD

Professionally qualified public health educator and researcher, specialized in epidemiology, health promotion, health inequalities, health communication and community health. Among her general skills the ability to work in a team is the most prominent one. Excellent communication with partners, curricula development experiences, project writing and project management, reporting, assessment of health needs for health care services and communities are among her strong points, too. She obtained extensive training in Qualitative research in Public Health, Designing, implementing and evaluating interventions in health promotion programs and Communication in Community at the University of Iowa, College of Public Health, Iowa, USA. She has been involved in projects funded by EC: Closing the Gap: How to tackle Health Inequalities and The Health Impact Assessment project, Healthy Inclusion Project and Rapid project funded by EC.

2. prof. MUDr, Martin Rusnak, CSc

Professor of Public Health and the Chair, Department of Public Health at the School of Health and Social Work, Trnava University in Slovak Republic. As secretary of the Governmental Committee for Health in Slovak Republic he has taken part in

[7] Ministerstvo vnútra SR: Statistical overview of legal and illegal migration in the Slovak Republic, 2008. Dostupné online:[http://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocenky/rok_2008/2008_rocenka-uhcp-en.pdf]

numerous public health and social projects for Roma communities. Further he has participated as senior epidemiologist in projects of health status assessment in Slovak Republic, Balkan, Baltic and Central European countries. As chairman of the medical board of the Open Society Foundation, he was involved in developing health promotion and services projects for Roma population in Eastern Slovakia.

3. MUDr. Alexandra Brazinova, PhD.

She is a trained and experienced researcher in epidemiologic methods with specific focus on identification of disease risk factors (studies of trauma patterns in Balkan countries, assessment of needs of Roma population). She is experienced in quantitative and qualitative research of behavioural aspects of vulnerable groups and patients (patients' rights). She is experienced in assessment of needs, mainly health status and health services access of Roma population in the Slovak Republic – cooperated with Slovak Helsinki Committee on projects in Roma villages since 1996. In her capacity of Roma expert she has served the Open Society Foundation Board in public health projects development for Roma people.

4. Lubos Bosak, MSc, PhD.

Young researcher and teacher in public health field, professionaly specialized in health inequalities, interested in marginalized and vulnerable groups, community health and health impact assessment. He is young and flexible person with management and organizational skills. He has been involved in Health Impact Assessment Project funded by European Commission and Healthy Inclusion project funded by EC.

Kontaktné údaje:

Daniela Kállayová, PhD
Trnavská univerzita
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Katedra verejného zdravotníctva
Univerzitne nám. 1
917 01 Trnava
+421-33-5939443+421-911-881125

O lepszą edukację dla seniorów w dobie globalizacji. Łódzki Uniwersytet Trzeciego Wieku szansą dla osób starszych

Jolanta Karbowniczek

Resume:

University of the Third Age in Lodz in twenty - four hours of the globalization

Authors in the publication are introducing the University of the Third Age in Lodz as the new form the education of older persons in the time of the globalization. They determine the incentive sphere of seniors for the education as well as thoroughly they are characteristic of institutions educating older persons. In the publication an outline of the history of the University of the Third Age was included in Łódź, his purposes were presented, functions and duties. A University was presented as one of leading centres which is dealing with educating very active seniors. Deliberations of authors concerning the education of older persons in the period of globalizational transformations are finishing the publication.

Keywords: education, globalization, University of the Third Age in Lodz,

University of the Third Age
„ Każdy z nas winien czuć się
zobowiązany trwać umysłem i sercem
w tym co posiada wartość ”.
Jan Paweł II

Wprowadzenie

Aktualnie znajdujemy się w okresie tworzenia globalnej Europy, a nawet świata; Europy bez granic, wioski globalnej, w której w przyśpieszonym tempie dokonuje się wiele zmian w różnych dziedzinach życia. Jest to Europa, w której nastąpiły zmiany stylów życia, potrzeb i dążeń człowieka, wartości, jak i wzrostu i rozwoju w dziedzinie techniki, medycyny, technologii, ekonomii [1.] W ostatnich latach często słyszy się i pisze o globalizacji. Pojęcie to jest przedmiotem refleksji w czasie wyzwań i zagrożeń, w okresie tworzenia się nowych wzorców zachowań i wygórowanych wymagań współczesnego świata. Współczesny człowiek powinien posługiwać się nowymi technologiami, językami obcymi, a od instytucji oświatowych oczekuje przygotowania do nowego życia i ukształtowania w nim umiejętności adaptacji do zmieniających się warunków [2].

Edukacja jest tym zagadnieniem, który zajmuje naukowców różnych dyscyplin naukowych od wielu lat. Jest ona rozumiana – w szerokim kontekście i dotyczy całego życia człowieka od momentu narodzin aż do śmierci.

W literaturze można odnaleźć wiele interpretacji tego terminu. Pojęciu temu wiele uwagi poświecili między innymi W. Doroszewski, Cz. Kupisiewicz, W. Okoń i B. Śliwerski oraz wielu innych autorów. Na szczególną uwagę zasługują przede wszystkim interpretacje tradycyjne w ujęciu Cz. Kupisiewicza i W. Okonia.

---

1 Zob. S. Włoch, Wyzwania edukacyjne bez granic – możliwości i bariery w polskiej szkole, [w:] Edukacja bez granic – mimo barier. Przestrzeń tworzenia. Edukacja XXI wieku 13, red. P. Bury, D. Czajkowska – Ziobrowska, Poznań 2008, s. 250.

2 M. Leśniak, Edukacja na tle procesów globalizacji, źródło: www.malopolska.edu.pl/plik/56/ *z dnia 13. 11. 2009 r.*

Zdaniem Cz. Kupisiewicza edukacja to,, ogół procesów i zabiegów oświatowych i wychowawczych – przede wszystkim zamierzonych, lecz również okazjonalnych – których celem jest wyposażenie wychowanka w wiedzę i umiejętności, a także ukształtowanie jego osobowości stosownie do uznawanych w danym społeczeństwie wartości i ideału wychowawczego [3.] Z dalszej interpretacji autora wynika, że edukacja zmierza do wszechstronnego ukształtowania jednostki w aspekcie fizycznym, intelektualnym, kulturalnym, moralnym, społecznym i zdrowotnym.

Natomiast w ujęciu W. Okonia jest to,, ogół procesów, których celem jest zmienianie ludzi przede wszystkim dzieci i młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych ”[4.]

Powyższe interpretacje autorów dowodzą, że edukacja jest ważnym ogniwem w oddziaływaniu na jednostkę, ale także zasadniczym komponentem wyposażającym dziecko w wiedzę i umiejętności.

Natomiast edukacja – zdaniem J. Delorsa -,, powinna organizować się wokół czterech aspektów kształcenia, które przez całe życie będą niejako dla każdej jednostkami filarami jej wiedzy: uczyć się aby wiedzieć, tzn. aby zdobyć narzędzia rozumienia; uczyć się, aby działać, aby móc oddziaływać na swoje środowisko; uczyć się, aby żyć wspólnie, aby uczestniczyć i współpracować z innymi na wszystkich płaszczyznach działalności ludzkiej; wreszcie uczyć się, aby być, dążenie, które jest pokrewne trzem poprzednim ” [5.]

W ujęciu Z. Melosika i M. Kruk zasadniczym zadaniem edukacji globalnej jest wyposażenie uczniów oraz słuchaczy kształcenia ustawicznego w globalną świadomość, której tworzeniu ma służyć:

1) Przekazywanie przekonania, że ludzi na całym świecie łączy "status"biologiczny, historia, potrzeby psychologiczne oraz problemy egzystencjonalne (stąd zadaniem nauczycieli jest uczenie rozpoznawania uniwersalnych elementów kultury).
2) Kształtowanie postrzegania samego siebie i całej ludzkości jako części ekosystemu ziemskiego.
3) Rozwijanie umiejętności rozpatrywania samego siebie i własnej grupy społecznej jako uczestników życia międzynarodowego.
4) Wykształcenie zdolności ujmowania cywilizacji w perspektywie" globalnego banku kultury " – jako wytworu całego gatunku ludzkiego.
5) Uświadomienie, że ludzie żyjący w różnych kulturach odbierają i wartościują problemy światowe w oparciu o różne założenia [6.]

Edukacja seniorów – priorytetem czy motywacją w dobie globalizacji ?

Od pewnego czasu zagadnieniem fundamentalnym dla andragogiki i gerontologii stał się termin,, edukacja osób dorosłych ”. Obecnie na temat tej dyscypliny naukowej powstało już wiele publikacji. Zagadnieniem tym między innymi zajmowali się O. Czerniawska, E. Dubas, H. Hinzen, J. Kargul i S. Suchy [7.] W swoich rozważaniach autorzy odwoływali się nie

---

3 Zob. Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, Słownik pedagogiczny, Warszawa 2009, s. 40.

4 W. Okoń, Nowy słownik pedagogiczny, Warszawa 1998, s.84.

5 J. Delors, Edukacja jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXIwieku, Warszawa 1998, s. 85.

6 Zob. Z. Melosik, Kultura instant – paradoksy pop – tożsamości, [w:] Pedagogika u progu trzeciego tysiąclecia. Materiały pokonferencyjne, red. A. Nalaskowski, K. Rubacha, Toruń 2001, s. 33; M. Kruk, Edukacja i wychowanie w dobie globalizacji, [w:] Edukacyjne zagrożenia i wyzwania młodego pokolenia. Edukacja XXI wieku 17, red. D. Rondalska, A. Zduniak, Poznań 2009, s. 28 – 29.

7 Por. O. Czerniawska, Edukacja dorosłych we Włoszech: wybrane problemy, Łódź 1996, E. Dubas, Edukacja dorosłych w sytuacji samotności i osamotnienia, Łódź 2000, E. Dubas, Geragoika – dyscyplina pedagogiczna o edukacji w starości i do starości, [w:] Seniorzy w rodzinie, instytucji i społeczeństwie, red. A. Fabiś, Sosnowiec 2005, Edukacja dorosłych w zjednoczonej Europie: bogactwo, różnorodność,

tylko do analizy dorosłości, ale także organizacji i instytucji wspomagających osoby starsze na terenie naszego kraju i zagranicą. J. Delors [8] w Raporcie -„ Edukacja jest w niej ukryty skarb " podkreśla, że edukacja dorosłych jest tym czynnikiem, który stwarza doskonałą okazję nie tylko do poruszenia kwestii związanych ze środowiskiem, ale także zdrowiem, edukacją populacyjną oraz edukacją służącą zrozumieniu odmiennych wartości i kultur. W ujęciu autora jest ona czynnikiem scalającym człowieka dorosłego ze wszystkimi obszarami jego życia.

Włączenie problematyki trzeciego wieku w obszar rozważań andragogiki zawdzięczamy przedłużeniu się długości życia, długowieczności, dobrej sprawności umysłowej i fizycznej osiemdziesięciolatków, a niekiedy skutków, a także rozwojowi Uniwersytetów Trzeciego Wieku, które gromadą tysięczne audytoria i stają się instytucjami bogatszymi od niektórych wydziałów [9].

Współcześni andragodzy i gerontolodzy ujmują starość jako etap nowych wyzwań i zadań. Traktują oni ten etap życia człowieka jako zadanie. Natomiast seniora postrzegają w kontekście szans i możliwości rozwojowych. Coraz częściej naukowcy zajmujący się tą dziedziną podkreślają konieczność zachowania samodzielności życiowej u osób w starszym wieku. Ponadto wskazują na ich aktywność edukacyjną i kulturalną.

Ostatnie badania - niemieckiej gerontolog - Urszuli Lehr nad uczeniem się ludzi starszych wskazują, że„ zmiany zdolności uczenia się pod wpływem wieku nie są tak duże jak się powszechnie sądzi. Różnice występujące między osobami młodymi, a starszymi dotyczą przede wszystkim percepcji, uwagi, motywacji i stanu fizjologicznego organizmu, a nie zmian zdolności uczenia się. Ludzie starsi uczą się listy zgłosek bezsensownych gorzej niż młodzi, ale jeśli są one powiązane treściowo to nie ma różnicy w uczeniu się "[10].

Seniorzy nie mają także opanowanych technik uczenia się jak ludzie młodsi, ale mimo to radzą sobie z przyswajaniem treści. Zbyt szybkie podawanie materiału przez prowadzącego może niejednokrotnie doprowadzić nawet do dysfunkcji uczenia się osób starszych. W porównaniu z młodym pokoleniem proces uczenia się ludzi starszych może być łatwiej i szybciej zakłócony. Z literatury wynika, że seniorzy lepiej uczą się materiału jednolitego niż podzielonego na części.

Ważną rolę w procesie uczenia się zarówno u ludzi młodych jak i u seniorów odgrywa motywacja. Gorsze osiągnięcia osób starszych nie oznaczają od razu zmniejszenia się ich zdolności do uczenia się. Wynika to raczej z ich niepewności, która często przeszkadza w utrwalaniu oraz reprodukowaniu treści. Badania coraz częściej wskazują, że ludzie starsi mogą się uczyć. Dowodem na to są ich uzdolnienia wyjściowe, ale także wiedza i dotychczasowe doświadczenia. Senior z reguły więcej czasu, a także uwagi poświęca temu co już przeminęło. Nie zapamiętuje on już tak wielu informacji, jak w młodości. Większość przeprowadzanych badań nad zapamiętywaniem wskazują, że główną przyczyną pogarszania się pamięci u osób starszych jest trudność w odszukaniu podstawowych informacji w pamięci.

Edukacja seniorów powinna nie tylko obejmować wszystkich form wiedzy i umiejętności, ale także dążyć do ukształtowania postawy seniora przyczyniając się tym

---

doświadczenie, red. H. Hinzen, Toruń 2005, Dyskursy młodych andragogów 3, red. J. Kargul, Zielona Góra 2002, S. Suchy, Edukacja dorosłych: warunki i możliwości, Warszawa 1994.

8 J. Delors, Edukacja jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXIwieku, Warszawa 1998, s. 126.

9 Zob. O. Czerniawska, Przesłanie Aleksandra Kamieńskiego dla współczesnej andragogiki i gerontologii, [w:] Aleksander Kamieński i jego twórczość pedagogiczna. Dyskusja o przeszłości wobec teraźniejszości i przyszłości, red. E. Marynowicz – Hetki, H. Kubickiej, M. Granosika, Łódź 2004, s. 178.

10 B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dzięgielewska, Podstawy gerontologii społecznej, Warszawa 2006, s. 166.

samym do poprawy jakości życia. Ponadto jej zadaniem powinna być zwrócenie uwagi na dotychczasowe życie człowieka starszego.

Edukacja może pomóc seniorom:

- znaleźć nową lepszą pracę,
- zdobyć nowe umiejętności i doświadczenia,
- uwolnić się od stereotypowych przekonań,
- rozwinąć własną tożsamość.

Osoby starsze mając do dyspozycji dużą ilość wolnego czasu mogą angażować się w działalność różnych placówek. Pomoc w tym kierunku oferują im różnorodne instytucje prosenioralne. Między innymi Uniwersytety Trzeciego Wieku (UTW),

Kluby Seniora, dzienne domy pomocy społecznej (domy dziennego pobytu).

Głównym celem tych placówek jest aktywizacja seniorów oraz podnoszenie ich jakości życia.

Uniwersytet Trzeciego Wieku i co dalej?

Według W. Okonia Uniwersytet Trzeciego Wieku to,, placówka oświatowa dla osób w wieku poprodukcyjnym, prowadząca systematyczne zajęcia z zakresu wybranych dyscyplin naukowych, lektoraty językowe, zespoły rekreacji ruchowej i grupy zainteresowań artystycznych ”[11]

Pierwszy Uniwersytet Trzeciego Wieku powstał - w 1973 roku - w Tuluzie we Francji. Utworzony został z inicjatywy P. Vellasa. W ujęciu P. Vellasa Uniwersytety Trzeciego Wieku są instytucjami uniwersyteckimi, a ich zadaniem jest prowadzenie badań. Natomiast celem badań empirycznych przeprowadzanych wśród słuchaczy jest nie tylko poprawa życia uczestników, ale także prace nad poprawą warunków życia wszystkich seniorów. UTW posiadają własne towarzystwo. Jest ono określane jako AIUTA (czyli Międzynarodowe Stowarzyszenie Uniwersytetów Trzeciego Wieku).

Uniwersytety Trzeciego Wieku są instytucjami sprzyjającymi uczeniu się.

To właśnie one przedstawiają specyfikę uczenia się osób starszych. Ponadto pokazują jakim skarbem jest uczenie się w wieku senioralnym. Pokazują, że można się uczyć bez względu na wiek.

Pierwszy polski Uniwersytet Trzeciego Wieku został utworzony w Warszawie w 1975 roku. Powstał on z inicjatywy Haliny Szwarc. Natomiast kolejne placówki o takim charakterze uruchomiono w Krakowie, Łodzi, Poznaniu i Toruniu. Początkowo miały one charakter placówki oświatowej, które służyły osobom w wieku emerytalnym, a ich zadaniem było systematyczne prowadzenie zajęć służących przyswajaniu wiedzy z różnych dziedzin.

Wśród ośrodków określonych mianem UTW istnieją dwa zasadnicze typy. Pierwszy określany jest jako model francuski (czyli UTW stanowi część uczelni wyższej), a drugi model odnosi się do swobodnego powiązania z ośrodkiem akademickim. Polskie Uniwersytety Trzeciego Wieku opierają się przede wszystkim na wzorach francuskich.

Ogólne cele i założenia UTW to: upowszechnianie inicjatyw edukacyjnych, aktywizacja intelektualna, psychiczna, społeczna i fizyczna osób starszych, poszerzanie wiedzy i umiejętności seniorów, ułatwianie kontaktów z instytucjami takimi, jak służba zdrowia, ośrodki kultury, ośrodki rehabilitacyjne i inne, angażowanie słuchaczy w aktywność na rzecz otaczającego ich środowiska, podtrzymywanie więzi społecznych oraz komunikacji międzyludzkie wśród seniorów [12].

[11] W. Okoń, Słownik pedagogiczny, Warszawa 1981, s. 332.

[12] Por. M. Kacprzak, Edukacja seniorów priorytetem krajowym,,,Edukacja ustawiczna Dorosłych” 2007, nr 2, s. 61.

Zajęcia prowadzą wybitni specjaliści z różnych dziedzin. Spotkania odbywają się - w krótszych oraz dłuższych okresach - z częstotliwością 2 - 3 dni zajęć w tygodniu.

Uniwersytety Trzeciego Wieku,, spełniają następujące funkcje:

- zaspakajają potrzeby czysto poznawcze,
- dają poczucie przynależności i przebywania, w grupie rówieśniczej,
- sprzyjają dobrej kondycji fizycznej,
- kompensują braki w wykształceniu, wiedzy,
- sprzyjają rozwojowi osobowości,
- pobudzają nowe zainteresowania,
- pomagają w relacjach rodzinnych ”[13].

Uniwersytety Trzeciego Wieku są najważniejszymi, ale nie jedynymi ośrodkami aktywizacji oświatowej i wsparcia społecznego dla osób starszych w Polsce.

O Łódzkim Uniwersytecie Trzeciego Wieku słów kilka…

Pierwszy uniwersytet Trzeciego Wieku w Łodzi powstał w 1979 roku. Jego założycielką była Helena Kretz. ŁUTW to stowarzyszenie o osobowości prawnej, które wspierane jest także przez inne instytucje: Uniwersytet Łódzki, Politechnikę Łódzką, Uniwersytet Medyczny, Śródmiejskie Forum Kultury, władze miejskie i samorządowe, Łódzki Dom Kultury oraz Bibliotekę Miejską im.J. Piłsudskiego.

Pierwsza siedziba zarządu znajdowała się w Wojewódzkim Ośrodku Pomocy Społecznej (WOPS) przy ulicy Polskiej Organizacji Wojskowej 26. Natomiast w latach 1983-1987 siedziba ŁUTW została przeniesiona także do WOPS przy ulicy Roosvelta 18. Obecnie uczelnia znajduje się w Łódzkim Domu Kultury (ŁDK) przy ulicy Traugutta 18 na IV piętrze. Strukturę organizacyjną tego stowarzyszenia regulują przepisy jakie są zawarte w statucie uczelni.

W skład zarządu ŁUTW wchodzą:

- członkowie (prezes, 2 vice prezesów, skarbnik, zastępca skarbnika, sekretarz),
- zastępcy członków,
- komisja rewizyjna (przewodniczący, zastępca przewodniczącego, 3 członków),
- samopomoc koleżeńska.
- Zarząd jest wybierany na trzyletnią kadencję przez zgromadzonych na zajęciach
- słuchaczy. Działania prowadzone przez ŁUTW są skierowane głównie do seniorów
- posiadających różne poziomy wykształcenia.,, W ubiegłym roku akademickim Uniwersytet liczył 859 słuchaczy ”[14].

Głównym celem Łódzkiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku im. Heleny Kretz,, jest: Prowadzenie edukacji z różnych dziedzin nauk, a w szczególności z zakresu medycyny i profilaktyki zdrowia, nauk humanistycznych, kultury i sztuki, a także nauk społecznych, ekonomicznych i technicznych. Aktywizacja osób starszych poprzez uczestnictwo w różnych formach życia społecznego. Upowszechnianie i popieranie różnych form aktywności intelektualnej, psychicznej i fizycznej adekwatnych do wieku, stopnia sprawności i zainteresowań członków ŁUTW. Inspirowanie działań na rzecz środowiska ludzi starszych, osób niepełnosprawnych i chorych, oraz osób w innych kategoriach wiekowych. Podejmowanie działań zmierzających do utrzymania, nawiązywania i zacieśniania więzi i kontaktów osobistych, szczególnie pomiędzy osobami starszymi i młodym pokoleniem.

---

[13] B. Szatur - Jaworska,P. Błędowski, M. Dzięgielewska, Podstawy gerontologii społecznej, Warszawa 2006, s. 172.

[14] Por. źródło: http://www.3wiek.uni.lodz.pl// dane z dnia 30.04.2008.

Organizowanie spotkań ze znanymi osobami, zasłużonymi dla miasta, regionu łódzkiego i kraju. Upowszechnianie wiedzy o Łodzi i regionie łódzkim"[15].

Powyższe cele są realizowane za pomocą:

- wykładów,
- seminariów,
- lektoratów,
- odczytów,
- konferencji,
- spotkań,
- prelekcji,
- wystaw.

Wyżej wymienione formy prowadzą wybitni specjaliści z poszczególnych dziedzin na poziomie uniwersyteckim. Ponadto zajęcia oprócz wykładów odbywają w różnych sekcjach (zajęcia fakultatywne). Każdy uczestnik ma prawo wybrać sobie dowolną tematykę warsztatów w zależności od swoich zainteresowań.

Zajęcia fakultatywne są o charakterze:

- biologiczno-medycznym,
- gimnastycznym,
- historycznym,
- języka i kultury japońskiej,
- językoznawstwa,
- kulturoznawczym,
- literackim,
- makramy,
- nauk społecznych,
- plastycznym,
- pływania,
- psychologicznym,
- samopomocy koleżeńskiej,
- scenicznym,
- sztuki pięknego pisania,
- teatralnym,
- turystycznym.

ŁUTW współpracuje również z krajowymi i zagranicznymi uniwersytetami trzeciego wieku oraz szkołami wyższymi. To stowarzyszenie pożytku publicznego ma prawo pobierać na finansowanie swojej działalności składki od członków, ale także przyjmować darowizny od osób nie będących ich członkami. Zapisy nowych osób odbywają się we wrześniu przed rozpoczęciem roku akademickiego.

Zamiast zakończenia

Osoby starsze – według Z. Szaroty – są wartościowymi depozytariuszami kultury, tradycji, wiedzy i obyczaju. Wartości te są zasadnicze dla zachowania więzi międzypokoleniowych [16]. Niestety od pewnego czasu seniorzy czują się coraz bardziej odrzucani przez społeczeństwo. Wynika to z tego, że młodzież nie szanuje osób starszych

[15] Źródło: http://www.3wiek.uni.lodz.pl//, dane z dnia 30.04.2008.

[16] Z. Szarota, Klub seniora jako instytucja kultury (na przykładzie Klubu Seniora,, Zacisze " w Pile), Gerontologia Społeczna " 2006, nr 1, s. 16.

oraz nie zabiega o ich potrzeby. Miejmy nadzieję, że w przyszłości dotychczasowe bariery międzyludzkie – pomiędzy młodymi, a starszymi – znikną. Natomiast w Stanach Zjednoczonych mechanizm ten działa odwrotnie. Seniorzy bardzo udzielają się społecznie. Na przykład pilnują swoim dzieciom wnuki, a także zajmują się samotnymi matkami lub więźniami dla dobra społeczności lokalnych. Ponadto aktywnie uczestniczą w życiu kulturalnym.

Należy podkreślić, że młodzi ludzie – na terenie naszego kraju - powinni zachęcać seniorów do nauki w Uniwersytetach Trzeciego Wieku, a także w innych tego typu placówkach. Taka forma edukacji - w dobie globalizacji - umożliwia im nie tylko spotkania z innymi słuchaczami, ale także pozwala nawiązywać nowe przyjaźnie i przyswajać wiedzę.

E. Trafiałek zauważa, że obecnie,, w Wielkiej Brytanii działa 257 takich placówek zrzeszających ponad 40 tys. Członków (w tym w samej Anglii 218); we Francji jest ich 304, we Włoszech 282; w Hiszpanii 52; w Czechach 47; w Finlandii 28; w Szwajcarii 25, w Holandii 24 ” [17]. Natomiast w Polsce jest 110 UTW (dane z 2007 roku).

Uniwersytety Trzeciego Wieku stanowią przykład instytucji, które podejmują wyzwania nowej rzeczywistości społecznej, a także wspierają osoby starsze. Na początku XXI wieku są pewną innowacją, która łamie dotychczasowe stereotypy. Wyrażam nadzieję, że w przyszłości Uniwersytety Trzeciego Wieku jeszcze bardziej rozkwitną w naszym kraju. Staną się one nie tylko priorytetem aktywizującym, ale także wzbogacającym seniorów. Niech przytoczonej refleksji przyświeca myśl wyrażona przez J. Murphy:,, Każdy (…) podeszły wiek może być początkiem wspaniałego owocnego, aktywnego i nader twórczego okresu w życiu, który przyćmi wszystkie poprzednie. Uwierz w to, a doczekasz udanej starości ” [18].

Bibliografia:

1. Czerniawska O., Edukacja dorosłych we Włoszech: wybrane problemy, Łódź 1996.
2. Czerniawska O., Przesłanie Aleksandra Kamieńskiego dla współczesnej andragogiki i gerontologii, [w:] Aleksander Kamieński i jego twórczość pedagogiczna. Dyskusja o przeszłości wobec teraźniejszości i przyszłości, red. E. Marynowicz – Hetki, H. Kubickiej, M. Granosika, Łódź 2004.
3. Delors J., Edukacja jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, Warszawa 1998.
4. Dubas E., Edukacja dorosłych w sytuacji samotności i osamotnienia, Łódź 2000.
5. Dubas E., Geragogika – dyscyplina pedagogiczna o edukacji w starości i do starości, [w:] Seniorzy w rodzinie, instytucji i społeczeństwie, red. A. Fabiś, Sosnowiec 2005.
6. Dyskursy młodych andragogów 3, red. J. Kargul, Zielona Góra 2002.
7. Edukacja dorosłych w zjednoczonej Europie: bogactwo, różnorodność, doświadczenie, red. H. Hinzen, Toruń 2005.
8. Kacprzak M., Edukacja seniorów priorytetem krajowym,,,Edukacja ustawiczna Dorosłych” 2007, nr 2.
9. Kruk M., Edukacja i wychowanie w dobie globalizacji, [w:] Edukacyjne zagrożenia i wyzwania młodego pokolenia. Edukacja XXI wieku 17, red. D. Rondalska, A. Zduniak, Poznań 2009.
10. Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., Słownik pedagogiczny, Warszawa 2009.

[17] Zob. E. Trafiałek, Uniwersytety Trzeciego Wieku w zapobieganiu marginalizacji społecznej ludzi starych, ,,Gerontologia Społeczna ” 2006, nr 1, s. 21.

[18] J. Murphy, Potęga podświadomości, Warszawa 2008, s. 239.

11. Leśniak M., Edukacja na tle procesów globalizacji, źródło: www.malopolska.edu.pl/plik/56/
12. Melosik Z., Kultura instant – paradoksy pop – tożsamości, [w:] Pedagogika u progu trzecieg tysiąclecia. Materiały pokonferencyjne, red. A. Nalaskowski, K. Rubacha, Toruń 2001.
13. Murphy J., Potęga podświadomości, Warszawa 2008.
14. Okoń W., Słownik pedagogiczny, Warszawa 1981.
15. Okoń W., Nowy słownik pedagogiczny, Warszawa 1998.
16. Suchy S., Edukacja dorosłych: warunki i możliwości, Warszawa 1994.
17. Szarota Z., Klub seniora jako instytucja kultury (na przykładzie Klubu Seniora,, Zacisze " w Pile),,, Gerontologia Społeczna " 2006, nr 1. Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M., Podstawy gerontologii społecznej, Warszawa 2006.
18. Trafiałek E., Uniwersytety Trzeciego Wieku w zapobieganiu marginalizacji społecznej ludzi starych,,, Gerontologia Społeczna " 2006, nr 1.
19. Witryna Łódzkiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku im. Heleny Kretz, http://www.3wiek.uni.lodz.pl//,
20. Włoch S., Wyzwania edukacyjne bez granic – możliwości i bariery w polskiej szkole, [w:] Edukacja bez granic – mimo barier. Przestrzeń tworzenia. Edukacja XXI wieku 13, red. P. Bury, D. Czajkowska – Ziobrowska, Poznań 2008.

Kontakt:

Prof..dr hab. Jolanta Karbowniczek
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie
Mgr Mariusz Grabowski
Centrum Rehabilitacyjno- Opiekuńcze w Łodzi

Perspektíva integrity Rómskej komunity do znalostnej spoločnosti

Jozef Kašša

Resume:

Inklúzia Rómov v oblasti znalostnej spoločnosti je v súčasnej dobe viac menej antagonistická. Aby sa to zmenilo je potrebné nielen prijať patričné opatrenia, ale ich aj účinne realizovať v praxi. To sa nedá bez znalosti veci. Základným problémom je pritom nedostatočná osveta a odpor majoritného obyvateľstva poskytovať Rómom ďalšiu pomoc. Táto je však zo strany Rómov tvrdo vyžadovaná. Článok nemá snahu vyriešiť pálčivé problémy integrity Rómskej komunity do znalostnej spoločnosti, skôr sústrediť čo možno najviac údajov o tom, ako boli tieto problémy doteraz v našej spoločnosti riešené, s akým výsledkom a na základe toho sa pokúsiť navrhnúť ďalší postup.

Kľúčové slová: Inklúzia. Rómska komunita. Integrita. Znalostná spoločnosť.

„Nikdy som nad tým nerozmýšľal, ale obdivujem na Rómoch tú silu, ktorá v nich je. Že dokázali po stáročia asimilácie ostať samými sebou. My si nemáme klásť otázku, či ich zmeniť, ale či ich dokážeme pochopiť."

don Mario Riboldi - Talian, ktorý na pokyn pápeža strávil medzi Rómami štyridsať rokov, naučil sa rómsky, preložil do rómčiny Starý zákon,....

Úvod

V súčasnej dobe prijímame ako fakt, že žijeme v informačnej spoločnosti a smerujeme k spoločnosti znalostnej. O zmysle a význame týchto dvoch pojmov bolo toho už napísaného mnoho, aká je však realita?

Pokiaľ budeme pod informačnou spoločnosťou rozumieť takú spoločnosť, v ktorej informačné a komunikačné technológie umožňujú bezproblémový a všeobecný prístup k informáciám a zároveň podstatne menia celkový charakter spoločnosti, mohlo by sa konštatovať, že v rámci majoritnej spoločnosti sme približne na polke cesty.

Stále viac domácností má prístup k internetu, pomaly postupuje automatizácia agend verejnej správy, priemerný Slovák vlastní viac než jeden mobilný telefón, zvyšuje sa počet ľudí, ktorí z časti alebo úplne pracujú doma (a bežne tak rozvíjajú pracovný štýl, ktorý bol u nás pred desiatimi rokmi len pojmom zo zahraničnej tlače – totiž teleworking), v univerzitných informačných sieťach sú prístupné desiatky databáz s miliónom záznamov dokumentov. To všetko a veľa ďalšieho sú nesporne pozitívne aspekty, ale musíme myslieť aj na prekážky, ktoré sú na ceste k znalostnej spoločnosti – Slovensko má stále nedostatočný pomer vysokoškolsky vzdelaných ľudí, podiel ľudí zúčastňujúcich sa na celoživotnom vzdelávaní patrí k najnižším v Európe, nedostatočná je tiež počítačová a informačná gramotnosť. Pritom schopnosť jednotlivca orientovať sa v informačných zdrojoch, efektívne v nich vyhľadávať a vyhľadané informácie interpretovať, zasadzovať ich do kontextu, tvorivo spracovávať a vytvárať z nich znalosti patrí k základným predpokladom konceptu znalostnej spoločnosti.

V tomto smere si musíme priznať, že veci nie sú tak úplne v poriadku. Nízke výdaje na výskum a vývoj, v medzinárodnom porovnaní skromné úspechy slovenskej vedy – to všetko spolu pravdepodobne nejako súvisí. Do budúcnosti je možné očakávať, že aj tieto problémy sa snáď pomaly začnú riešiť.

Základom znalostnej spoločnosti je podpora jej myšlienok a osvojenie si ich všetkými členmi spoločnosti bez rozdielov vierovyznania, orientácie, politického presvedčenia, veku, národnej a národnostnej príslušnosti. Základom znalostnej spoločnosti je pritom z jej strany uznanie a podpora myšlienky, že vedomosti sú tým atribútom, ktorý bude v perspektíve posúvať všetky zložky ľudského bytia neustále na vyšší stupeň poznania a tým prispievať k ich rozvoju a na zabezpečenie plnohodnotného života.

Rómsky problém

Slovensko je tvorené pestrou mozaikou rôznych etnických spoločenstiev. Popri Slovákoch tvoria súčasť etnickej štruktúry Slovenska Maďari, Rómovia, Rusíni-Ukrajinci, Česi, Nemci, Chorváti a príslušníci ďalších národností. Vzťah majority k príslušníkom iných národností sa stal pre demokratickú postkomunistickú slovenskú spoločnosť vážnym problémom. Najmarkantnejšie sa to prejavuje vo vzťahoch s maďarskou národnostnou menšinou a Rómami. Kým „národnostný konflikt" Maďarov a Slovákov sa pohybuje skôr v rovine politickej, v prípade vzťahu majority k Rómom, ide takmer výlučne o zložitý komplex sociálnych problémov[1].

Predovšetkým ide o fenomény akými sú: problém značnej sociálnej retardácie Rómov, ich vysokej nezamestnanosti, nízkej vzdelanostnej úrovne, asociálneho správania, alkoholizmu a iných nealkoholových závislostí, vysokej pôrodnosti u najzaostalejších skupín Rómov, prostitúcie mladistvých rómskych dievčat, a pod. Spoločnosť označuje tento blok problémov pojmom rómsky problém, príp. rómska otázka[2].

Rómsky problém nie je však len problém výsostne slovenský. Je to celosvetový, no najmä európsky problém. Aj v zahraničí hľadajú cesty prístupu k tomuto etniku a riešenie stále sa vyhrocujúcich sociálnych problémov.

V súvislosti s uvedenými skutočnosťami je integrita rómskej komunity do znalostnej spoločnosti jednou z mnohých tém, ktoré rezonujú v našej spoločnosti už viac desaťročí. Podľa názoru odborníkov, pokiaľ sa nevyrieši tento problém nebudú vyriešené ani ostatné problémy spojené s rómskou otázkou.

Určitý návod na postup pri riešení týchto otázok nám môže, ak to správne pochopíme, dať história vzniku problému.

Vznik Rómskeho problému

Za pravlasť Rómov sa dlho pokladal Egypt, dnes sa ich pôvod hľadá v Indii[3]. Nie je známe z ktorej časti Indie prišli, ale v Indii tvorili spodinu spoločnosti. Ako šudrovia – nedotknuteľní, mali najmenej árijskej krvi a stýkanie sa s nimi bolo pre ostatné kasty spoločensky neprípustné. Bolo im povolené vykonávať len podradné práce. Živili sa tak, že zametali, odstraňovali nečistoty, prali, ale vykonávali napr. aj funkciu kata, pracovali ako kováči, muzikanti, tanečníci, zlodeji koňov. Nikdy sa nevenovali roľníctvu, pastierstvu ani remeslám[4].

---

1 Rómovia - známi neznámi. Dostupné na internete: http://referaty.atlas.sk/ostatne/nezaradene/8297/?page=0 (citované 6.6.2010)

2 Rómovia - známi neznámi. Dostupné na internete: http://referaty.atlas.sk/ostatne/nezaradene/8297/?page=0 (citované 6.6.2010)

3 Jana Tomovičová: Rómovia alebo Cigáni? Dostupné na internete: http://www.dobrodruh.sk/historia/romovia-alebo-cigani (citované 6.6.2010)

4 JUROVÁ, A.: Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945. Bratislava. Goldpress publishers 1993. 138 s.,

Problematickou ostáva otázka časových dimenzií a príčin presunu týchto skupín do Európy, keďže si Rómovia až do 20.-teho storočia nevytvorili písomnú podobu svojho jazyka a nezanechali o vlastnom pôvode a histórii žiadne písomné dokumenty[5].

Z Indie sa predkovia Rómov začali presúvať do Európy v 9.-10. storočí. Jedna skupina putovala cez Afriku a Gibraltár do Španielska a potom ďalej do celej západnej Európy. Druhá skupina smerovala cez Balkán do východnej a strednej Európy, teda aj na naše územie, kam prišli predkovia Rómov niekedy v 13. storočí.

Prvá písomná správa o pobyte Rómov na našom území je z roku 1322, kedy spišskonovoveský richtár Ján Kunch pri popise majerov udáva, že „..v Mariássyovských lesoch na okolí sa potulujú Cigáni.. „V rokoch 1377 a 1381 sa spomínajú aj v Zemplínskej stolici[6].

Spočiatku žili v symbióze s miestnym obyvateľstvom daného územia. Od polovice 15. storočia už však o pozitívnom postoji k Rómom nemožno hovoriť. Menil sa postupne na nedôveru až odpor, a to najmä v západoeurópskych krajinách. Bolo to predovšetkým v súvislosti s odlišným správaním Rómov, ktoré v stredovekom ponímaní kresťanstva nemohlo byť akceptované. Hlavne v západnej Európe sa prijímali zákony ktoré vraždu Róma nepovažovali za zločin a to malo za následok hromadné vyvražďovanie týchto obyvateľov. Preto sa začal masový exodus Rómov smerom do krajín, v ktorých tieto represie neboli také drastické, čiže smerom sa východ, teda aj na naše územie.

Na území Slovenska sa postupne usadili 4 skupiny Rómov. Z týchto kočovali ešte začiatkom nášho storočia prevažne len Olaskí Rómovia, ostatné rómske skupiny boli už v 20. storočí usadené.

Počet príslušníkov rómskej národnosti vo svete sa odhaduje na 12 (iný zdroj uvádza 15) miliónov, z toho v Európe ich žije približne - 8 až 10 miliónov. Rómske spoločenstvo utvárajú štyri kmene (nácije): Lowara, Machuaja, Kalderašha a Churara, medzi ktorými existujú jazykové a kultúrne rozdiely. Od začiatku k nim však pretrvávala nedôvera, prameniaca predovšetkým v úplnej odlišnosti spôsobu ich života, vzhľadu, jazyka, zvykov a morálky. V každej dobe žili na okraji spoločnosti ako sociálne degenerovaná vrstva. [7]

Rómska menšina na Slovensku je tvorená približne 400 000 až 600 000 populáciou a má všetky atribúty stabilnej menšiny. Rómovia žili a žijú v diaspóre, pričom sú regióny a lokality s vyššou koncentráciou rómskej populácie.8 Populácia žijúca v tzv. rómskych osadách na Slovensku dnes predstavuje pomerne veľkú skupinu ľudí, z ktorých asi 350 000 je sociálne exkludovaných a postihnutých marginalizáciou.

Z celkového počtu Rómov je viac ako 60 % nezamestnaných. Napojenie obydlí na jednotlivé inžinierske siete je nasledovné:

- vodovod – 39 %
- kanalizácia – 13 %
- plyn – 15 %
- elektrina – 89 % obydlí.
- Viac ako 1/3 obydlí v rómskych osídleniach je nelegálna (chatrče, unimobunky, nebytové budovy, ale aj domy).

---

5 Bernasovský, J., Bernasovská J.: Anthropology of Romanies (Gypsies). Brno, Nauma 1999. 197 s.,

6 Mann, A.B.: Rómsky dejepis. Bratislava. Kaligram 2000. 54 s.

7 Viera Onderčová: Pomocný program pre slaboprospievajúcich rómskych žiakov. Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2003, ISBN 80-8045-308-X

8 Kumanová,Z. Stratégia sociálnej inklúzie rómskych komunít v Prešovskom kraji. Materiál VÚC PO, Prešov 2004.

Graf 1 Pravdepodobný počet Rómov podľa krajov

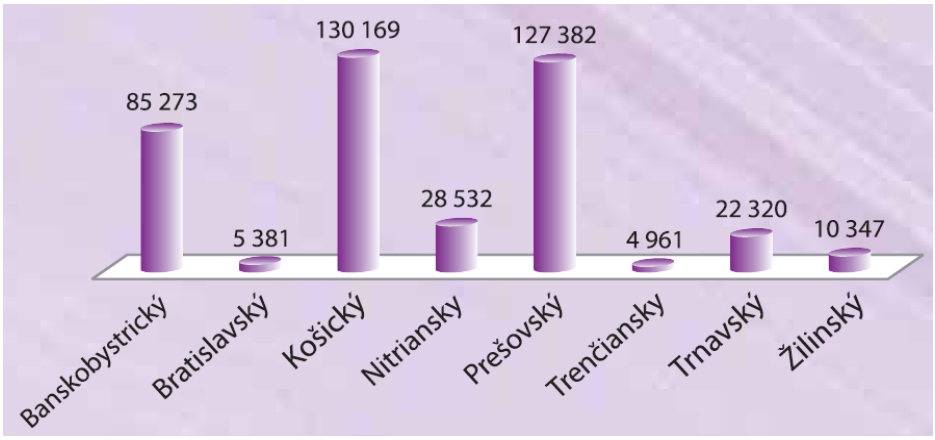

Zdroj: http://www.government.gov.sk/romovia/list_fak-tov.php

V roku 1958 bol kočujúcim Rómom v Československu zamedzený pohyb zákonom „o trvalom usídlení kočujúcich a polokočujúcich osôb", ktorého cieľom mala byť „dôsledná asimilácia rómskeho obyvateľstva". Pokusy štátu o prevýchovu Rómov, prípadne o ich začlenenie do spoločnosti, sa skončili neúspechom. Rómovia neboli schopní adaptovať sa na spôsob života, ktorý majoritná populácia považuje za normálny. Dôsledky tohto vysoko neuváženého kroku vtedajších mocipánov pociťujeme v plnom rozsahu už dnes a budeme ich pociťovať ešte veľmi dlho. V tejto dobe došlo totiž k násilnému roztrhaniu vnútrorodinných väzieb v Rómskej komunite a tým aj k uvoľneniu vplyvu starších rodiny na zdravý a spoločensky prijateľný vývoj detí a ostatných členov rodiny.

Mladá generácia Rómov z veľkej časti stratila vlastnú kultúru, tradičný spôsob života, existujúce mravné normy, ale hlavne prirodzené sociálne väzby. To viedlo k ťažkej frustrácii a prispelo k sociálnemu a mravnému úpadku, k zvýšenej agresivite a kriminalite.[9]

Tab. 1 Vývoj počtu Rómov na Slovensku podľa cenzov, súpisov štátnej správy a iných zisťovaní v r. 1893-2004

Rok	1821 *	1893	1927	1930 *	1947	1970	1980	1989	1991 *	2001 *	2001 **
Počet	7.284	36.231	62.192	30.626	84.438	159.275	199.853	253.943	75.802	89.920	379.200

* údaje pochádzajú zo sčítaní ľudu, ostatné údaje sú zo špeciálnych súpisov
** odhad -Vaňo, B.: Demografická charakteristika rómskej populácie v SR, Bratislava: Infostat 2001

Zdroj: Matlovič, R.: Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na rómsku minoritu. Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2005

Výchova a vzdelávanie

V období súčasného prerodu spoločnosti na spoločnosť informačnú a postupne na spoločnosť znalostnú sa znalosť stáva kritickým strategickým zdrojom pre ekonomický rozvoj a konkurencieschopnosť organizácií. Tým nadobúda na význame ďalší vývojový stupeň informačného manažmentu - manažment znalostí.

[9] Viera Onderčová: Pomocný program pre slaboprospievajúcich rómskych žiakov. Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2003, ISBN 80-8045-308-X

Jednou z najdôležitejších oblastí, ktorá si zasluhuje v tejto súvislosti pozornosť je výchova a vzdelávanie. Dôležitá je preto, lebo edukácia je podmienkou rozvoja každého ľudského spoločenstva, ale aj nevyhnutnou potrebou osobnostného rastu človeka pripravujúceho sa na vlastný život a na začlenenie sa do spoločnosti. O to viac platí pre Rómov, lebo väčšina z nich význam vzdelania pre svoj život podceňuje. Neuvedomuje si, že výchova a vzdelávanie je jedinou cestou, ako sa dostať nielen z materiálneho, ale aj duchovného nedostatku. Oblasť vzdelávania Rómov a celková problematika je príliš široká a je veľmi zložité hľadať presné hranice medzi diskrimináciou a zastaraným a nefunkčným systémom vzdelávania na Slovensku. [10]

Všetci odborníci sa však zhodujú na tom, že vzdelanie je rozhodujúcim faktorom pre pokrok vo všetkých spoločenských oblastiach. Rovnaký názor však nezdieľajú Rómske komunity, celkovo prejavujú o to veľký nezáujem. Z výskumu daného problému vyplýva, že vo vzťahu ku školskej problematike to znamená, že základným typom škôl by mali byť školy multikultúrne, nie špecificky národnostné a etnické, vyučovacím jazykom by mal byť jazyk majority s tým, že by sa venovala primeraná pozornosť aj výučbe materinského jazyka tejktorej národnosti či etnicity vo vybraných školách alebo triedach. Ideálom budú pravdepodobne spoločné, medzikultúrne, polykultúrne triedy, aby sa zabránilo segregácii menšinových národností a etnicít. [11]

Aký trend však dnes registrujeme v tejto oblasti? Vzhľadom na zvyšujúcu sa kriminalizáciu v školstve (hlavne zo strany neprispôsobivých rómskych detí) dochádza k jednoznačnému vytváraniu práve tých nežiaducich národnostných či etnických škôl, pretože rodičia majoritného obyvateľstva s takýchto škôl svoje deti hromadne odhlasúvajú v obave o ich zdravý vývoj.

Veľmi nepriaznivý stav vo výučbe detí Rómskej komunity dokumentuje štatistika, ktorá uvádza, že už v prvej triede prepadáva 22 % detí, 5-krát častejšie dostávajú zhoršenú známku zo správania, rómski žiaci prepadávajú až 14-krát častejšie ako žiaci patriaci k majorite a 30-krát častejšie ukončujú povinnú školskú dochádzku v nižšom ako 8. ročníku, 28-krát častejšie sú preradzovaní do špeciálnych škôl, asi 80 % žiakov špeciálnych škôl tvoria rómske deti. Čo je však najalarmujúcejšie, takmer 90% Rómov má len základné vzdelanie. To všetko úzko súvisí s vysokou nezamestnanosťou, ktorá je v niektorých rómskych komunitách až 100%! [12]

Na začiatku milénia bola vzdelanostná štruktúra Slovenskej a Rómskej národnosti na území SR (tabuľka 2) značne nevyvážená. Veľký podiel Rómskej populácie bez vzdelania (3,69 %) a malý podiel s úplným stredným (2,05 %) a ešte menší, až zanedbateľný s vysokoškolským vzdelaním (0,33 %) len dokumentuje nepriaznivý stav. Ďalšie štatistiky (tabuľka 3, 4, 5, 6) len dokresľujú a podporujú toto tvrdenie.

Tabuľka 2: Porovnanie vzdelanostnej štruktúry Slovenskej a Rómskej národnosti

Vzdelanie	Rómska	Slovenská
Základné	76,75 %	24,69 %
Učňovské	11,14 %	24,89 %
Odborné	1,19 %	4,96 %
Úplné stredné	2,05 %	33,44 %
Vysokoškolské	0,33 %	10,35 %
Bez vzdelania	3,69 %	0,30 %
Nezistení	4,14 %	1,36 %

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, ŠÚ SR

[10] Alternatívne školstvo: Vzdelávanie Rómov. Dostupné na internete: http://referaty.atlas.sk/odborne-humanitne/pedagogika/18366/?page=2 (citované 5.5.2010)

[11] Viera Onderčová: Pomocný program pre slaboprospievajúcich rómskych žiakov. Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2003, ISBN 80-8045-308-X

[12] Průcha, J. (1997): *Moderni pedagogika*. Praha: Portál.

Tab. 3: Vývoj počtu rómskych detí na základných školách

Školský rok	Deti celkom	Rómske	Podiel
2002/2003	576.505	4.233	0,73 %
2003/2004	553.049	3.048	0,55 %
2004/2005	528.850	3.440	0,65 %
2005/2006	505.378	2.656	0,52 %
2006/2007	481.652	2.090	0,43 %
2007/2008	458.371	1.998	0,44 %
2008/2009	435.874	1.720	0,40 %
2009/2010	425.120	1.432	0,34 %

Zdroj: spracované podľa http://www.uips.sk/statis/rocenka.html

Zaujímavým faktom vyplývajúcim zo štatistických dát Štatistického úradu SR je aj tá skutočnosť, že pokiaľ v školskom roku 2006/2007 neštudovali Rómske deti v súkromných základných školách, tak už v školskom roku 2007/2008 ich tu študuje 91 a v školskom roku 2009/2010 dokonca 187.

Tab. 4: Podiel žiakov podľa národnosti v špeciálnych školách v školskom roku 2006/2007

Národnosť	Celkový počet žiakov	Počet žiakov v špeciálnych školách	Podiel v %
Slovenská	455.720	18.242	4,00 %
Rómska	3.153	1.063	33,71 %
Maďarská	41.421	1.559	3,76 %
Česká, moravská, sliezka	505	9	1,78 %
Iná	1.745	19	1,08 %
Spolu	502.542	20.890	4,1 %

Zdroj: spracované podľa http://www.uips.sk/statis/tmseparat/data2006/ZS_8V.HTM

Tab. 5: Vývoj počtu rómskych detí na stredných školách

Školský rok	Deti celkom	Rómske Gymnáziá	*	Podiel %
2003/2004	100.066 139.726	5	53	0,02
2004/2005	99.738 145.633	46	55	0,04
2005/2006	99.758 139.145	61	78	0,06

2006/2007	92.224 56.136	75	97	0,11
2007/2008	99.693 51.855	65	15	0,05
2008/2009	99.591 193.756	96	38	0,05
2009/2010	93.801 189.101	9	45	0,02

Zdroj: spracované podľa http://www.uips.sk/statis/rocenka.html

SOŠ + SOU + Združené stredné školy,

Tab. 6: Rómski študenti na vysokých školách

Školský rok	Celkom štud.	Rómske	Podiel %
2003/2004	97.759	15	0,02
2004/2005	106.194	15	0,01
2005/2006	113.197	17	0,02
2006/2007	121.058	11	0,01
2007/2008	126.325	12	0,01
2008/2009	131.048	7	0,01
2009/2010	132.041	13	0,01

Zdroj: spracované podľa http://www.uips.sk/statis/rocenka.html

Po roku 1989 došlo k zásadným zmenám. Ústava z roku 1991 a Listina základných práv a slobôd zaručujú právo na vzdelanie všetkým občanom Slovenskej republiky, a teda aj Rómom. [13]

Problematiku vzdelávania rieši viacero zákonov s ktorých vyplýva, že:

- je zaručená slobodná voľba vyučovacieho jazyka,
- pre vzdelávanie a výchovu rómskych detí a žiakov boli vypracované rozvojové a akceleračné programy,
- komplexný rozvojový program rómskych osád a Program sociálnych terénnych pracovníkov.

Tieto materiály mali ambície kvalitatívne rozšíriť úlohy vyplývajúce z predchádzajúcich dokumentov vlády.

Komplexný rozvojový program súčasne vytvára predpoklady aj pre systémové riešenia výchovy a vzdelávania rómskych detí. Malo ísť o vytváranie špeciálnych programov a projektov pre všetky stupne a druhy vzdelávania, ktoré by akceptovali kultúrne, etické, historické i psychologické špecifiká etnika.

Na beznádejnosť našich doterajších snáh čo len čiastočne pohnúť s týmto problémom v štátnom meradle poukazuje aj nasledujúci výpočet prijatých opatrení vo forme záverov deklarovaných v „Správe o vzdelávaní rómskych detí s návrhom opatrení, Príloha č. 3“.

Predškolská výchova [14]

Návrh opatrení pre Materské školy:

- nevyhnutnosť zmeniť financovanie MŠ tak, aby obce boli motivované zriaďovať predškolské zariadenia aj pre nesolventné rodiny;
- zamedziť segregácii rómskych žiakov v materských školách;

[13] Ján Cangár: Rómovia a vzdelanie.© ŠPÚ 2002

[14] Správa o vzdelávaní rómskych detí s návrhom opatrení, Príloha č. 3:

- zapájať väčší počet detí do predškolskej výchovy – vyrovnávajú sa tým rozdiely medzi deťmi z rôzneho socio-kultúrneho prostredia;
- zaangažovať rodiny – najmä matky do výchovy detí, aby sa postupne zapájali do života materskej školy.

Prípravné triedy - nulté ročníky
Návrh opatrení

- zachovať a podporovať existenciu nultých ročníkov;
- stanoviť reálne kritériá pre umiestnenie dieťaťa v nultom ročníku;
- prehodnotiť osnovy a časovo tematické plány nultých ročníkov;
- nultý ročník nepovažovať za triedu pre deti so špecifickými poruchami, resp. mentálnym postihom, ale ako spôsob prispôsobovania dieťaťa náročným požiadavkám školy s odlišným jazykom;
- zlepšiť a udržiavať spoluprácu so školskou psychologičkou a učiteľkami 1. a nultého ročníka pri zápise detí do školy, osobné pohovory s rodičmi budúcich prvákov s exkurziou do kvalitne vybavených tried nultých ročníkov a iné;
- nultý ročník nechať otvorený pre preradenie dieťaťa, ktoré je šikovné do bežnej triedy a naopak a neponechať tam dieťa na základe psychologického vyšetrenia.

Základné školy - 1. stupeň (ročník 1-4)
Návrh opatrení

- zvýšiť normatív na žiaka o 250%;
- zlepšiť spoluprácu krajských školských úradov s riaditeľmi škôl v oblasti informovanosti školskej legislatívy a oboznámiť ich s podmienkami integrácie;
- výber asistentov učiteľa ponechať v kompetencii riaditeľa školy;
- do návrhu nového školského zákona je potrebné zaviesť povinnú školskú dochádzku päťročných detí. Prispôsobiť tomu aj zákon o financovaní regionálneho školstva;
- postupne zabezpečiť vyučovanie rómskeho jazyka v materskej a základnej škole;
- používať revidované, moderné metódy diagnostiky pri zaraďovaní do škôl;
- zaradiť do škôl špeciálnych pedagógov a psychológov;
- dbať na to, aby deti v ZŠ neboli (ako doteraz v niektorých prípadoch) na okraji pozornosti učiteľa;

Základné školy - 2. stupeň (ročník 5-8)
Návrh opatrení

- umožniť organizačné spojenie materských škôl s 1. stupňom ZŠ, a Centier voľného času do ZŠ a SŠ;
- znížiť rozsah informácií v učive ZŠ;
- na I. stupni ZŠ neklasifikovať žiakov;
- vypracovať národné kurikulum pre ZŠ, štandardy a efektívny systém hodnotenia, základné pedagogické dokumenty, učebnice, metodické materiály, variabilné vzdelávacie programy;
- monitorovať deti na ZŠ, ktoré by mohli pokračovať na štúdiu na SŠ prostredníctvom pedagogicko-psychologických poradcov a výchovných poradcov;
- zriadiť v rámci regiónov rómsky inštitút vzdelávania (neukončené vzdelanie, doučovanie, všeobecné vzdelávanie, voľno-časové aktivity) – podľa možnosti financovať štátom a zaradiť ich do systému škôl;

- zaviesť vyučovanie rómskeho jazyka podľa požiadaviek zákonných zástupcov žiaka a potrieb: ako materinský jazyk, podporný jazyk, nepovinný predmet a iné.

Stredné školy
Návrh opatrení

- vypracovať komplexný program pre stredné školy na oddelení výchovy a vzdelávania rómskych komunít MŠ SR;
- inovovať študijné odbory na stredných odborných učilištiach - výstup z programu Phare 2000 – *„Zlepšenie podmienok Rómov vo vzdelávacom systéme“*, aktivita 4.2;
- zriaďovať v obciach s vysokou koncentráciou elokované triedy stredných odborných učilíšť alebo stredných odborných škôl v spolupráci s príslušnými samosprávnymi krajmi a krajskými školskými úradmi podľa potrieb a možností;
- podporovať vytváranie združených stredných škôl, podľa vhodnosti aj internátnych.

Asistenti učiteľa
Návrh opatrení

- legislatívne zabezpečiť profesiu asistent učiteľa aj pre MŠ;
- pri výbere asistenta by mal mať rozhodujúcu úlohu riaditeľ školy;
- podľa možností by mal asistent učiteľa pracujúci s rómskymi deťmi ovládať rómsky jazyk;
- dať možnosť všetkým záujemcom o prácu asistenta učiteľa dokončiť si potrebné chýbajúce vzdelanie;
- postupne preniesť ťažisko práce asistenta učiteľa na pedagogický proces a pomoci deťom pri prekonávaní jazykovej bariéry, či pri doučovaní žiakov;
- pre lepšiu koordináciu práce v rómskej komunite je potrebné zlepšiť spoluprácu asistenta učiteľa, terénneho komunitného pracovníka a zdravotného asistenta (potrebná kooperácia MŠ SR a MPSVR SR).

Z uvedeného si môže každý sám jednoduchým spôsobom (porovnať deklarované so skutočnosťou) analyzovať, do akej mieri sú dobré, ale nie vždy správne a vhodné predsavzatia a snahy zo strany štátu akceptované druhou stranou a ako sa ich podarilo prakticky naplniť.

Záver

Nájdenie riešenia začleniť rómsku populáciu do života, ktorý by sa dal prirovnať k spôsobu života majoritnej spoločnosti je tak, ako je to všeobecne pertraktované, hodné Nobelovej ceny. Žiaľ, majoritná populácia európskych štátov (a to skoro všetky) neboli doposiaľ schopné ani len podrobne definovať problémy, ktoré je potrebné riešiť. Aj keď sú tieto problémy pomenované, nie sú zoradené do logického sledu ich riešenia. Preto stojí pred nami veľmi zložitá etapa dokončiť podrobnú analýzu a stanoviť prioritný postup riešenia a to prednostne formou projektu na ktorom by participovali všetky dotknuté štáty.

Formou projektu preto, aby sa zabezpečilo koordinované riešenie jednotlivých definovaných problémov. Je nemysliteľné dosiahnuť čo i len čiastkový úspech, ak nebude zabezpečený centrálny tlak na všetky rómske skupiny v celoeurópskom meradle.

Ak sa totiž budeme snažiť riešiť akýkoľvek problém spojený so sociálnym tlakom nesmieme naďalej pripustiť mrhanie finančnými a materiálnymi zdrojmi štátu bez požadovanej odozvy. Ak to urobíme len na území jedného štátu dosiahneme len to, že sa dotknuté skupiny (alebo ich časť) presunú na územie iného štátu a tým sa presunie riešenie

problému na bedrá iného (čo však z hľadiska európskej spolupráce nebude mať pozitívnu odozvu).

Celkom na záver – *„Spojme hlavy dohromady minimálne v celoeurópskom meradle“* a pokúsme sa vypracovať projekt, ktorého hlavným cieľom by bolo:

nájsť a definovať (analyzovať) body, ktoré spájajú (ale tiež rozdeľujú) rómsku komunitu s komunitou majoritnej spoločnosti;

na základe podrobnej analýzy, vypracovanej, tento raz z pohľadu rómskej komunity, a pochopenia spôsobu života a myslenia členov rómskej komunity, stanoviť konkrétne, časovo a materiálne reálne (v rámci Európskeho regiónu koordinované) kroky na postupné priblíženie postojov oboch skupín, pri maximálnom zachovaní ich špecifík;

aj napriek tomu, že už viac ako 60 rokov sa experimentuje pri riešení začleňovania rómskej komunity do majoritnej spoločnosti (podľa autora nekompetentne a necitlivo) by bolo vhodné vrátiť sa na začiatok a vytvoriť na ohraničenom území model s cieľom dosiahnuť požadovaný stav.

Mimochodom, skúmal niekto, či a do akej miery je ochotná spolupracovať na začleňovaní rómskej komunity do majoritnej spoločnosti samotná majoritná spoločnosť? Nebolo by vhodné zamerať sa aj na túto, v našom prípade minimálne rovnako dôležitú skupinu?

A posledná poznámka, je si treba uvedomiť, že na nájdenie riešenia a jeho praktickú realizáciu máme už len obmedzený čas. Prognóza demografického vývoja rómskej komunity na Slovensku totiž predpokladá, že pri pozitívnom vývoji by mohol rómsko-nerómsky problém prestať byť centrálnym problémom spoločnosti okolo roku 2020-2035 15.

Zakončím slovami novinárky Kristíny Magdolenovej: „To je práca na tridsať až štyridsať rokov. Tam sa musia vystriedať aspoň dve generácie. Súčasným deťom musíme dať šancu niečo vyštudovať, dať im prácu a ich deti už budú predsa len trochu iné, s väčšou šancou uspieť “. [16] Je to jediná možná alternatívna cesta ako zabezpečiť dnešnej mladej a strednej generácii spokojnú jeseň života.

Použitá literatúra

1. Rómovia - známi neznámi. Dostupné na internete:
2. http://referaty.atlas.sk/ostatne/nezaradene/8297/?page=0 (citované 6.6.2010)
3. Jana Tomovičová: Rómovia alebo Cigáni? Dostupné na internete:
4. http://www.dobrodruh.sk/historia/romovia-alebo-cigani (citované 6.6.2010)
5. JUROVÁ, A.: Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945. Bratislava. Goldpress publishers 1993. 138 s.,
6. Bernasovský, J., Bernasovská J.: Anthropology of Romanies (Gypsies). Brno, Nauma 1999. 197 s.,
7. Mann, A.B.: Rómsky dejepis. Bratislava. Kaligram 2000. 54 s.
8. Viera Onderčová: Pomocný program pre slaboprospievajúcich rómskych žiakov. Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2003, ISBN 80-8045-308-X
9. Kumanová,Z. Stratégia sociálnej inklúzie rómskych komunít v Prešovskom kraji. Materiál VÚC PO, Prešov 2004.
10. Průcha, J. (1997): Moderni pedagogika. Praha: Portál.
11. Ján Cangár: Rómovia a vzdelanie.© ŠPÚ 2002

[15] Ján Cangár: Rómovia a vzdelanie.© ŠPÚ 2002

[16] *Kristína Magdolenová: Rómovia robia viac ako si myslíme* http://www.rasizmus.sk/2009/08/06/kristina-magdolenova-romovia-robia-viac-ako-si-myslime/ *(5.5.2010)*

Autor:

doc. Ing. Jozef Kašša, PhD.
Pedagogická fakulta KU v Ružomberku
Katedra manažmentu a marketingu
Pracovisko Poprad
Nábrežie Jána Pavla II 15
jozef.kassa@ku.lm

Interná marginalizácia konfesijnej menšiny

Roman Kečka

Resume:

Internal Marginalization of Denominational Minorities. The paper analyzes the phenomenon of marginalization of religious minorities inside the big Christian denominations. It investigates the process of the internal marginalization as a result of tension between tradition and institutional changes which leads to formation of a marginalized group: its separation, independency, defining of own identity and an alternative of return to the mainstream.

Marginalizácia menšinového názoru alebo postoja sa v tradičnom kresťanskom chápaní nazýva „schizma“. Schizma je ruptúrou cirkevnej jednoty, ktorej dôsledkom je – ak ide o aktivitu skupiny – vyčlenenie názorovej frakcie v rámci konfesie a pri jej dostatočnej sile v podobe počtu jej prívržencov vytvorenie osobitnej náboženskej komunity. Termín schizma znamená v gréčtine rozdelenie a nachádza sa už v Pavlových listoch, v ktorých takto pomenúva a odsudzuje protistrany v spoločenstve v Korinte (kapitoly 1 a 12 Listu Korinťanom). V kresťanskej terminológii výraz patrí do rovnakého epistemologického poľa ako pojmy heréza a sekta. Významové rozdiely zdôrazňovali už Hieronym a Augustín, ktorí herézu chápali ako popieranie kresťanského učenia a schizmu ako oddelenie od cirkvi vzburou voči cirkevnej štruktúre stelesnenej biskupom. V praktickom a historickom kontexte mali oba výrazy k sebe vždy blízko (HOFER 1964: 404-406). Nová intepretácia kresťanského učenia, ktoré nekorešpondovala s všeobecne prijímanou doktrínou, bola označená ako heréza a pokus o vytvorenie osobitnej skupiny na vlastných pravidlách bol označený ako schizma. Táto nová komunita, nazývana „sekta“, bola často dôsledkom tohto druhu náboženského správania (GASPER 1990: 973-982). V závislosti od zvolených kritérií existuje niekoľko typológií, ktoré popisujú náboženské komunity založené na princípe schizmy (FERGUSON 1998: 1560-1562). Pre zvolený kontext marginalizácie v náboženskej komunite som si zvolil kritérium progresu alebo regresu náboženskej komunity, ktorá vznikla na základe oddelenia od väčšieho celku v porovnaní v aktuálnymi, súčasnými tendenciami v náboženských komunitách. Z tejto perspektívy existujú schizmy vedúce k progresívnej alebo regresívnej forme náboženského života vo všetkých jeho rozmeroch. Progresívna marginalizácia Z religionistického hľadiska mali niektoré marginalizačné procesy vo veľkých náboženských komuinitách progresívne následky, keďže umožnili nové tendencie v náboženskom myslení a správaní. Príkladom progresívnej marginalizácie je hnutia okolo Pierra Valdo vo Francúzsku, z ktorého sa vyvinula prvá predreformačná cirkev. Valdo a jeho prívrženci požadovali koncom 12. storočia voľný prístup k Biblii a jej slobodnú, cirkevnou inštitúciou nekorigovanú intepretáciu, deklerikalizáciu cirkvi, rovnocenné postavenie laikov a transparentné používanie majetku klérom. Napriek silnej protireakcii cirkevnej hierarchie, ktorá sa snažila valdéncov potlačiť najprv disciplinárne a neskôr aj fyzicky v podobe križiackej výpravy, valdénske hnutie prežilo až do obdobia protestantskej reformácie najmä vo Valle da Osta, v ťažšie prístupných dolinách na taliansko-francúzskej hranici. V 16. storočí sa valdénci pridali k reformačnému hnutiu a dodnes sú aktívnou a živou kresťanskou cirkvou najmä v Taliansku (TOURN 1999). Iným príkladom progresívnej marginalizácie je starokatolícka cirkev (vo Švajčiarsku nazývaná kresťansko-katolícka cirkev), ktorá vznikla v rímskokatolíckom prostredí ako reakcia na vyhlásenie dogmy o pápežskej neomylnosti na Prvom vatikánskom koncile v roku 1870. Katolícki oponenti vyhlásenia dogmy obvinili pápeža Pia IX. z nesprávnej interpretácie a zrady kresťanskej tradície a v dôsledku tejto novej

dogmy videli pokoncilovú cirkev ako zásadne zmenenú, „novú“ katolícku cirkev. Sami sa označili za nositeľov pôvodnej, starej katolíckej tradície a spoločenstvo, ktoré vzišlo z tohto protestu sa označilo ako starokatolícka cirkev. Táto deklarovaná vernosť starej katolíckej tradícii však, azda paradoxne, viedla k zavedeniu požiadaviek, ktoré boli vtedy chápané ako progresivizácia či liberalizácia cirkvi: používanie ľudového jazyka v liturgii, demokratická cirkevná štruktúra, dobrovoľný kňazský celibát (KURY 1982). Obe spomenuté náboženské komunity ďalej rozvíjajú svojú doktrínu a prax a vzhľadom na fakt dlhodobej kontinuálnej existencie samé riešie problém marginalizačných procesov, ktoré v nich vznikajú. Regresívna marginalizácia Pravoslávie: Staroverci kontexte cirkevných dejín Ruskej pravoslávnej cirkvi sú tzv. staroverci skupinou, ktorá vznikla v roku 1666 v dôsledku marginalizačných procesov po zavedení cirkevných reforiem patriarchom Nikonom v roku 1652. Nikon uviedol do praxe množstvo nových prvkov v snahe o dosiahnutie zhody medzi ruskou a gréckou pravoslávnou praxou. Nikon si uvedomoval podstatné rozdiely medzi ruskými a gréckymi obradmi a textami, a preto nariadil upraviť ruský rítus tak, aby sa zhodoval s dobovou gréckou praxou. Reforma bola veľká a dôkladná: Zmeny v textoch a obradoch zaberali takmer 400 strán. Komisia, pracujúca pod dohľadom patriarchu, prišla k záveru, že v ruskej pravoslávnej cirkvi sa v dôsledku nekompetencie opisovačov a ich chýb postupne vytvorili špecifické obrady a texty, ktoré sa podstatne odlišovali od gréckych originálov. Patriarcha došiel k názoru, že takto sa ruské pravoslávie vzdialilo od panpravoslávnej tradície a od ostatných pravoslávnych cirkví. Na túto reformu reagovala masívna opozícia. Arcikňaz Avvakum Petrov (1620-1682) sa stal vodcom konzervatívneho tábora v staroviereckom hnutí a staroverci (nazývaní aj staroobradci) verejne odsúdili a odmietli akúkoľvek reformu. Pravoslávna cirkev na synode v roku 1666 anatematizovala starý rítus, staré liturgické knihy a všetkých ich prívržencov. Staroverci boli vyhnaní z cirkvi a rozhodnutím cára prišli aj o všetky občianske práva a spoločenské postavenie. Najaktívnejši staroverci boli zatknutí a niektorí z nich (vrátanie Avvakuma) o niekoľko rokov aj popravení. Ruský štát začal proti starovercom organizovať represálie (ZENKOVSKY 1957: 37-58). Spomeniem niekoľko zásadných rozdielov: Staroverci používajú pri prežehnávaní dva prsty, kým zreformovaný rítus tri. Staroverci slávia liturgiu so siedmymi chlebmi, zreformovaní s piatimi. Staroverci spievajú alelujový verš po psalmódii dvakrát, v poreformnej liturgii sa spieva trikrát. Staroverci pri modlitbe nikdy nekľačia, no v porovnaní s reformovaným obradom vykonávajú viac úklonov a prostrácií. Staroverecká liturgia trvá v priemere až trikrát dlhšie než reformovaná. Tieto odlišnosti sa dnes zdajú byť triviálne, no vtedajší veriaci videli medzi doktrínou a kultom, medzi teóriou a praxou viery, úzke prepojenie. Rituál symbolizoval a vyjadroval samotnú pravdu, vyjadrenú doktrinálnym spôsobom. Zmenu praxe preto chápali ako útok na podstatu viery. Staroverci zachovávali aj svojské zvyky. Napr. holenie brady považovali za hriech. Zakazovali piť čaj a kávu. Fajčenie a akékoľvek používanie tabaku sa považovalo za smrteľný hriech. Najprísnejšie skupiny starovercov odmietali akýkoľvek kontakt s vonkajším svetom. Zákaz zahŕňa kontakt s vyznavačmi inej podoby viery, jedenie s nimi a používanie ich predmetov a obchodovanie s nimi (CRUMMEY 1970). Protestantizmus: Amiši Amiši (Amish) sú potomkami švajčiarskych anabaptistických skupín, ktoré vznikli ako radikálny protestanský prúd v 16. storočí. Za otcov švajčiarskych anabaptistov sa považujú Felix Manz (asi 1498-1527) a Conrad Grebel (asi 1498-1526). Názov mennoniti dostali neskôr podľa Menna Simonsa (1496-1561). Simons bol katolíckym kňazom, ktorý v roku 1536 konvertoval na anabaptizmus a dal sa znova pokrstiť. Stal sa vodcom niekoľkých holandských anabaptistických komunít a ovplyvnil aj anabaptistické hnutie vo Švajčiarsku. Amišské hnutie dostalo svoj názov od Jakoba Ammana (asi 1656-1730), ktorý bol švajčiarskym vodcom mennonitov. Amman bol presvedčený, že mennonitské hnutie sa odklonilo od Simonsovho učenia a od mennonitského dordrechtského vyznania viery (1632), najmä v praxi vyhýbania sa vylúčeným členom („Meidung“). Amman rigorózne trval na tejto praxi napr. aj v prípade

manželského partnera, ktorý mal odmietať zdieľať stôl a lôžko so svojou manželkou či manželkou, kým neoľutuje svoje správanie. Tejto doslovný výklad spôsobil v roku 1693 rozkol vo švajčiarskom mennonitskom hnutí a viedol k vzniku Amišov ako rigoróznej vetvy Mennonitov (NOLT 2003). Na pochopenie amišškej etiky je potrebné poznať dva pojmy: odmietanie pýchy („Hochmut“) a dôležitosť pokory („Demut“), chápanej ako nepreseadzovanie svojej vôle. V amišškom životnom štýle má špecifické miesto tzv. rumspringa („poskakovanie“), čo je termín označujúci obdobie puberty. Na toto obdobie v živote človeka sa síce pozerá s istým porozumením a pripúšťajú sa menšie prehrešky, neznamená to však, že chyby sa tolerujú alebo prehliadajú. Od amišškého pubescenta sa na konci rumspringy očakáva, že bude pokrstený a nájde si v amišškej komunity životného partnera. Niektorí sa však rozhodnú nedať sa pokrstiť a po opustení komunity sa snažia zaradiť do väčšinovej spoločnosti. V mnohých amišských komunitách je prax, že jej členovia sa vyhýbajú tým, ktorí opustili komunitu alebo odišli do inej amišskej komunity s odlišným náboženských učením. Niektoré komunity majú túto prax oveľa miernejšiu a s odídencami aj naďalej udržujú úzke sociálne väzby. V amišskom hnutí bola prax vyobcovania a jej dôslednosť často príčinou štiepenia. V striktnejších komunitách sa aplikuje aj na tých, ktorí komunitu urazili napr. tým, že používali zakázanú (modernú) technológiu (SCHACHTMAN 2006). Antiindividualistická orientácia amišského hnutia je motívom odmietania moderných technológií, ktorí by človeku uľahčili prácu, a tým by ho urobili menej závislým na svojich príbuzných a susedoch. Amiši majú tiež obavu, že výkonnejšie technológie by rozpútali súťaženie o lepšie sociálne postavenie a podporovali by osobnú a rodinnú márnivosť. Z podobného dôvodu Amiši odmietajú vzdelanie vyššie než základné, najmä vzdelanie intelektuálneho charakteru, ktoré nemožno využiť na poľnohospodárskej farme a ktoré by mohlo stimulovať osobné a materiálne ambície človeka. Niektoré amišské skupiny majú prísne pravidlá týkajúce sa obliekania – zakazajú napr. aj gombíky a používajú len háčiky alebo zapínacie špendlíky. Tento zákaz súvisí pravdepodobne s dávnejšou asociáciou na vojenské uniformy a s možnosťou, že používane gombíkov môže rozvíjať osobnú márnivosť. Zásadou je tu vždy „jednoduchosť“: oblečenie nemá vzbudzovať záujem ani u toho, kto ho nosí. Amiši sa z náboženských dôvodov vyhýbajú kontaktu s Neamišmi (HOSTETLER 1993). Katolicizmus: Prívrženci Marcela Lefebvra Najväčšie a najrozšírenejšie katolícke tradicionalistické hnutie vychádza z postoja arcibiskupa Marcela Lefebvra voči Druhému vatikánskemu koncilu a sústreďuje sa okolo Spoločnosti sv. Pia X. Marcel Lefebvre (1905-1991) bol rímskokatolícky arcibiskup, ktorý sa stal vedúcom osobnosťou skupiny, ktorá neprijala reformy Druhého vatikánskeho koncilu. Hoci bol členom komisie pre prípravu koncilových textov, počas koncilu Lefebvre vyjadroval obavu o smerovanie koncilových debát. Spochybňoval najmä stanovisko koncilu k otázkam náboženskej slobody. Lefebvre síce súhlasil s princípom náboženskej tolerancie, no absolútnu náboženskú slobodu vo verejnej sfére považoval za prejav relativizmu. Už počas koncilu odsúdil ekumenizmus, princíp náboženskej slobody, princíp biskupskej kolegiality a liturgickú reformu (CONGAR 1976).V roku 1970 založil Spoločnosť sv. Pia X. pre všetkých katolíkov, ktorí chceli ostať vernými predkoncilovému katolíckemu učeniu a liturgii, vrátane latinčiny ako jediného bohoslužobného jazyka. Slúženie latinskej omše v predkoncilovej forme a používanie predkoncilových liturgických kníh sa pre lefebvristov stalo otázkou zásadného významu. Predkoncilovým pravidlám muselo zodpovedať aj oblečenie kléru a štruktúra bohoslužobného priestoru (kňaz stojaci pri oltári „chrbtom k ľudu“). Podľa Lefebvra bola modernizácia cirkvi kompromisom na základe tajnej predkoncilovej dohody cirkevných hodnostárov a vysoko postavených slobodomurárov (SOULANGES 1989). V roku 1987 Lefebvre oznámil svoj úmysel vysvätiť biskupa, ktorý by po jeho smrti pokračoval v začatom diele. Pápež Ján Pavol II. Lefebvra vyzval, aby nevykonal tento „schizmatický akt“ a varoval ho pred kanonicko-právnymi dôsledkami. Napriek snahe pápeže o nájdenie riešenia pre pozíciu Kňazského

bratstva Pia X. v katolíckej cirkvi Lefebvre vysvätil v roku 1988 štyroch biskupov bez súhlasu pápeža, čím upadol do exkomunikácie latae sententiae. Situácia zostala nevyriešená až do jeho smrti v roku 1991. Podobnosti medzi troma hnutiami 1. Presvedčenie o správnosti alternatívy. Každé zo spomenutých hnutí sa považovalo za jedinú správnu alternatívu voči existujúcej oficiálnej cirkvi. 2. Nárok na exkluzivitu. Cirkev, v ktorej boli najprv marginalizovaný a z ktorej potom odišli, považovali za heretickú. Seba považovali za jedinú komunitu, ktorá je správnou cestou pravej viery.

3.Komplexná príčina marginalizácie a následného oddelenia. Proces marginalizácie má komplexné príčiny, v pozadí ktorých stoja cirkevné a spoločenské historické dôvody.

4. Vernosť starým liturgickým formám. Zvonka sa môže staroverci a lefebvristi javiť ako fanatickí prívrženci starých rituálov. Pri pohľade zblízka však možno vidieť, ako v ich chápaní rituály vyjadrujú podstatu viery. V náboženských rituáloch obsah a forma nevytvárajú dve samostatné reality, ale sú navzájom prepojené komplexnými vzťahmi, ktoré majú teologický, psychologický, estetický a dejinný rozmer. Zmena v konaní rituálu je preto atakom voči základom viery a má negatívny dopad na subjektívne prežívanie viery jednotlivými členmi komunity.

Záver Analyzované kresťanské hnutia nevznikli iba ako výsledok snahy niekoľkých jednotlivcov, ktorí nechceli prijať zmeny v náboženskej doktríne, rituáloch a správaní. Sú dôsledkom marginalizačného procesu, ktorý sa formoval v atmosfére, ktorá vznikla zavedením zmien do náboženského života komunít. Zmeny považovali za ohrozenie svojej viery, a preto sa fixáciou náboženskej praxe snažili zachovať to, čo považovali za podstatu svojho náboženského presvedčenia. Uvedené hnutia sú príkladom regresívnej marginalizácie, keď zmena neviedla k modernizáciu a aktualizácii náboženského života, ale k ustrnutiu náboženských foriem. Tým, že uvedené hnutia zafixovali poslednú fázu vývoja tradície, znemožnili tak komplexnú obnovu svojej náboženskej komunity a sú takto príkladom regresívnej marginalizácie náboženskej menšiny, ktorej dôsledkom je náboženský tradicionalizmus alebo fundamentalizmus.

Použitá literatúra:

1. Congar, Yves (1976): La crise dans l'Eglise et Mgr Lefebvre. Paris: Cerf.
2. Crummey, Robert O. (1970): The old believers & the world of Antichrist: the Vyg Community and the Russian State, 1694-1855. Madison, MI: The University of Wisconsin Press Ferguson, Everett (1998): Encyclopedia of Early Christianity. New York – London: Garland Publishing.
3. Gasper, Hans – Müller, Joachim – Valentin, Frederike (1990): Lexikon der Sekten, Sondergruppen und Weltanschauungen. Freiburg i. Br.: Herder.
4. Hofer, Joseph – Rahner, Karl (1964): Lexikon für Theologie und Kirche. Vol. 9. Freiburg i. Br.: Herder.
5. Hostetler, John A (1993): Amish Society. Baltimore: Johns Hopkins University Press. Küry, Urs (1982): Die Altkatholische Kirche - ihre Geschichte, ihre Lehre, ihre Anliegen. Berlin: Gruyter.
6. Nolt, Steven M. (2003): A history of the Amish. Intercourse, Pa.: Good Books. Perrin, Luc (1991): Il caso Lefebvre, Genova: Marietti.
7. Schachtman, Thomas (2006): Rumspringa: To be or not to be Amish. New York: North Point Press.
8. Soulages, Gérard (1989): Divisions ou pacification dans l'Église après la rupture de Mgr Lefebvre. Chambray: C.L.D.
9. Tourn, Giorgio (1999): I Valdesi. La singolare vicenda di un popolo-chiesa. Torino: Claudiana.
10. Zenkovsky, Sergei (1957): "The Russian Schism", Russian Review, Vol. 14, 37-58.

Sociálna práca s náhradnou rodinou v domácom prostredí

Mária Kerekešová

Sanácia rodiny je súbor opatrení sociálno-právnej ochrany, sociálnych služieb a ďalších opatrení a programov, ktoré sú poskytované alebo ukladané prevažne rodičom dieťaťa a dieťaťu, ktorého sociálny, biologický alebo psychický vývin je ohrozený. Dôsledkom neriešenej alebo akútnej situácie ohrozenia dieťaťa môže byť jeho umiestnenie mimo rodinu. Základným princípom sanácie rodiny je podpora dieťaťa prostredníctvom pomoci jeho rodine.

Podľa Bechyňovej (2008) cieľom sanácie rodiny je predchádzať, zmierniť alebo eliminovať príčiny ohrozenia dieťaťa a poskytnúť rodičom i dieťaťu pomoc a podporu vedúcu k zachovaniu rodiny ako celku. Konkrétne sa jedná o činnosť smerujúcu k odvráteniu možnosti odobratia dieťaťa mimo rodinu, k realizácii kontaktu s rodinou v priebehu jeho umiestnenia alebo k umožneniu jeho bezpečného návratu späť domov.

Terénni sociálni pracovníci pracujúci v oblasti náhradného rodičovstva sa počas svojej praxe zaoberajú okrem poskytovania bežných služieb náhradným rodinám aj sanáciou a sprevádzaním rodiny v kríze. Nasledujúci príspevok sa snaží zachytiť priebeh sociálnej práce s jednou konkrétnou náhradnou rodinou, ktorá sa po smrti otca ocitla vo vážnej kríze a poukázať tým na náročnosť práce sociálnych pracovníkov pohybujúcich sa priamo v teréne.

Rómski manželia L. zo Serede si vzali do starostlivosti 5 rómskych detí. Vznikla tak pomerne veľká rómska náhradná rodina. Starostlivosť o deti zvládali obaja rodičia bez problémov, pomoc sociálnych pracovníkov celé roky nepotrebovali, kým otec rodiny neochorel. Mal problémy s vysokým krvným tlakom a ischemickú chorobu srdca. V posledných rokoch bol na invalidnom dôchodku. Postupne sa pridružili problémy s dýchacími cestami, silný zápal v tele sa skomplikoval dovtedy neliečenou diabetes a vyústil do celkového zlyhania organizmu. Pán L. po pár mesiacoch choroby zomrel.

V rodine nastali veľké problémy, takmer sa rozsypala. Matka po tejto tragédii upadla do hlbokého smútku a depresie. Mala suicidálne sklony. Nevedela si predstaviť život bez manžela. On bol rozhodujúcim prvkom v rodine. Vo všetkom ho rešpektovala a podporovala jeho rozhodnutia. Teraz zostala na všetko sama. Sústavne bola unavená. Jej zdravotný stav nebol najlepší. Pila veľa kávy a nedodržiavala životosprávu potrebnú pri jej diagnóze (diabetes). Bála sa, že nebude mať dosť finančných prostriedkov na chod takej veľkej domácnosti. Bála sa, že nezvládne sama výchovu piatich detí. Začala hovoriť o vrátení niekoľkých detí do detského domova. Všetky deti mali zrazu ohrozené postavenie v rodine. V tomto období nás klientka požiadala o pomoc.

Dianie v rodine sme mohli sledovať priamo zvnútra, pretože matka nám celkom dôverovala a dovolila nám byť v jej tesnej blízkosti. Zo začiatku nám bola plne odovzdaná, podobne, ako bola zvyknutá z manželstva. Stavala nás do role „rodiny“ a „záchrany“, čo v nás znásobovalo pocit zodpovednosti za vývoj situácie v rodine. Predovšetkým sme sa zamerali na to, aby boli v rodine plnené základné funkcie, ktoré ak nebola schopná napĺňať matka, zastúpili sme ju my. Išlo nám najmä o deti, pretože matka sa vo svojom žiali vôbec nevenovala ich prežívaniu a ich problémom. Neskôr, ako sa začala klientka osamostatňovať a odpútavať sa od nás a ako kríza odznievala, menil sa aj náš postoj ku klientke. Postupne sa v nás zmenšoval pocit zodpovednosti za konanie klientky, ktorý súvisel s uvedomením si, že ako dospelá osoba je predovšetkým ona zodpovedná za svoje činy. Táto zmena postoja sa odzrkadlila na tom, že sa nás už tak hlboko nedotýkali slová a vyhrážky klientky, že niektoré z detí (najčastejšie najstaršie dievča) vráti naspäť do detského domova. Ak to malo byť jej nezvratné rozhodnutie, mala zaň aj niesť následky.

S rodinou sme pracovali nepretržite jeden celý rok. Boli sme pri nej aj v čase hroziacej krízy, aj počas jej trvania. Spočiatku sme boli do problémov v rodine zaangažovaní intenzívne, boli sme vtiahnutí do každodenného diania v rodine, problémy a traumy jej jednotlivých členov sa nás hlboko dotýkali. Preto sme vždy nemuseli mať k prípadu celkom nezaujatý postoj. Náš pohľad mohol byť príliš osobný. S ohľadom na to, že medzi rodinou (najmä matkou) a nami vznikol silný vzťah, je dosť pravdepodobné, že niektoré kroky a intervencie, ktoré sme v rámci sociálnej práce s „našou“ rodinou podnikli, boli skôr krokmi priateľskými a nemuseli byť vždy nestranné a vecné. Dnes, s odstupom času a po absolvovaní niekoľkých supervíznych stretnutí získavame nad situáciou v rodine nadhľad. a vieme tiež posúdiť účinky metód a intervencií použitých pri práci s náhradnou rodinou.

V prvej fáze sociálnej práce s rodinou sme si stanovili tri ciele.

Stanovenie cieľov práce s klientom:

1. Pomôcť rodine prekonať emocionálnu ale aj ekonomickú krízu a zabrániť tak umiestneniu detí do detského domova.
2. Mobilizovať rodinu k tomu, aby aj napriek smútku fungovala v rámci noriem a primäť matku k starostlivosti o deti a tak zabrániť ich odňatiu.
3. Pomôcť rodine k tomu, aby sa stala sebestačnou, vedela sa sama postarať o chod domácnosti bez pomoci iných ľudí.

Od stanovených cieľov sa odvíjali stratégie.

Stratégie na splnenie cieľov

Zabezpečiť zodpovedných terénnych sociálnych pracovníkov vhodných na prácu v tejto náhradnej rodine.

Zabezpečiť asistenta do školy k najproblémovejšiemu dieťaťu. (Laco)

Sústavne povzbudzovať a chváliť pani Vieru za to, že svoju úlohu zvláda dobre.

Okrem pani Viery sa venovať aj deťom. Povzbudzovať ich, počúvať ich, rozprávať sa s nimi, hrať sa s nimi. Chváliť ich za dosiahnuté úspechy v škole a oceňovať ich za pomáhanie matke v domácnosti.

Povzbudzovať deti k tomu, aby pochopili, prečo ich matka smúti a prečo sa správa inak, ako pred otcovou smrťou.

Zvýšiť informovanosť klientky o možnosti získať finančné prostriedky z iných zdrojov (nadácie, fondy...)

Zvýšiť informovanosť klientky o psychických potrebách detí a o ich náprave v rodine.

Zabezpečiť dobrú psychologickú i psychiatrickú starostlivosť tým členom rodiny, ktorí ju potrebujú.

Použité metódy práce s náhradnou rodinou

Pozorovanie - Pozorovali sme predovšetkým správanie matky v čase najväčšej krízy. Zisťovali sme, či je už schopná zabezpečiť chod domácnosti a postarať sa o deti, či je schopná zabezpečiť pripravenosť detí na vyučovanie.

Pozorovali sme tiež zdravotný a psychický stav matky a detí. Sústredili sme sa aj na pozorovanie sociálneho okolia a jeho správania sa k rodine.

Pozornosť sme venovali aj vzťahom v rodine, pozorovali sme vzťahy medzi súrodencami navzájom a vzťahy matka – deti.

- **Rozhovory** - viedli sme rozhovory s matkou, ktorých hlavnou súčasťou najmä v začiatkoch krízy bolo predovšetkým aktívne počúvanie. Postupne prechádzali rozhovory do informatívnych, v ktorých sme matku informovali o možnostiach financovania rodiny, o možnostiach voľnočasových aktivít pre deti a podobne. Viedli sme tiež poradenské rozhovory s matkou. Časté boli rozhovory s deťmi, ktoré sa najmä

zo začiatku týkali situácie v rodine, ale venovali sme sa v nich aj matkinmu stavu, dianiu v škole, ich prežívaniu a podobne.

- **Telefonické rozhovory** - s ošetrujúcou lekárkou matky o jej zdravotnom a psychickom stave, ale aj s učiteľmi detí pri vyskytnutých problémoch v učení a správaní v škole. Viedli sme tiež telefonické rozhovory s odborníkmi z iných zainteresovaných organizácií, napríklad so sociálnou kurátorkou detí o situácii v rodine a o možnostiach pomoci rodine, psychológmi, úradníkmi a podobne.
- **Povzbudzovanie** - povzbudzovali sme klientku v jej úsilí vyrovnať sa s krízovou situáciou. Povzbudzovali sme ju tiež v jej snahe postupne sa dostať do normálnych koľají a zabezpečiť tak starostlivosť o domácnosť a deti v takom rozsahu, aby jej ich úrady nemohli odňať za nedostatočnú starostlivosť. Povzbudzovali sme deti v tom, aby rozprávali o svojich pocitoch a o tom, čo prežívajú, aby sa vedeli vyrovnať so stratou otca. Povzbudzovali sme ich za každý úspech v škole, alebo za zlepšenie správania.
- **Motivovanie** - motivovali sme predovšetkým deti k lepším výsledkom v škole, k lepšiemu správaniu sa na verejnosti a v škole, ale tiež k dobrému správaniu sa k sebe navzájom a k peknému správaniu sa k matke. Ale tiež sme ich motivovali k tomu, aby matke doma trochu pomohli s vedením domácnosti a aby zmysluplnejšie trávili voľný čas.
- **Advokácia** - zastupovali sme klientku pri vybavovaní dokumentov ohľadom úmrtia jej manžela, ale zastupovali sme aj klientku a deti pri problémoch v škole, rovnako aj pri správnom konaní ohľadom náhradnej rodinnej starostlivosti.
- **Sprostredkovanie služieb** - sprostredkovali sme služby podľa potreby rodiny, napríklad zabezpečenie terénneho sociálneho pracovníka do rodiny, školského asistenta na sprevádzanie dieťaťa do školy a podobne.
- **Prepravná služba** - v čase po prepuknutí krízy sme klientku prepravovali k lekárovi a na úrady z dôvodu jej neschopnosti cestovať mestskou dopravou najmä preto, že bola pod vplyvom silných antidepresívnych liekov.
- **Sprievodcovský servis** - sprevádzali sme náhradnú rodinu počas procesu zvládania krízy a ozdravovania.

Zaopatrovanie rodiny v čase najhlbšej krízy, zabezpečenie základného fungovanie rodiny.

Asistencia pri vybavovaní potrebných dokumentov, pri konzultácii s lekármi ohľadom zdravotného stavu detí a matky, s pedagógmi ohľadom správania a prospechu detí, so psychológmi, psychiatrom, sociálnym kurátorom ohľadom situácie v rodine.

Konzultácie s inými odborníkmi o zdravotnom stave matky a detí, s pedagógmi v škole pri problémoch detí, na úradoch pri vybavovaní dávok, individuálne konzultácie s matkou pri náznaku problémov a podobne.

Intervencie - intervenovali sme v prospech našich klientov u lekárov, na úradoch, v škole, v spriaznených mimovládnych organizáciách a všade tam, kde sa nám zdalo, že je to potrebné.

Použité formy sociálnej práce

a) individuálna sociálna práca s matkou a individuálna sociálna práca s jednotlivými deťmi najčastejšie v domácom prostredí, občas mimo domu, niekde vonku
b) skupinová sociálna práca so skupinou všetkých piatich súrodencov v domácom prostredí ale najmä na letnom pobyte pre náhradné rodiny

c) skupinové stretnutia sociálnych pracovníkov angažujúcich sa v prípade sledovanej rodiny za účelom vymenenia si poznatkov a získaných informácií s následným vytvorením nových postupov pri práci s rodinou L.

Pri dlhodobej práci s rodinou v kríze nestačí, aby sa do nej zapojil len jeden subjekt. Je treba vypracovať celý systém pomoci, ktorý by mal byť založený na spolupráci viacerých orgánov, ako sú štátne inštitúcie, úrady, mimovládne organizácie, fondy, dobrovoľníci a podobne.

My sme spolupracovali s:

- Asociáciou náhradných rodín

Stavovská organizácia pre náhradné rodiny na Slovensku, ktoré majú deti v akejkoľvek forme náhradnej starostlivosti.

- SPACE, n.o.

Nezisková organizácia, ktorá so svojim programom Všetci sú doma podporuje vzdelávanie detí i rodičov v náhradnej rodinnej starostlivosti.

- ÚPSVaR Galanta

Má pod svojou kuratelou rodinu L.

- Pedagogicko-psychologická poradňa v Galante

Pracuje so všetkými piatimi deťmi v rodine L.

- Psychiatrická ambulancia v Seredi

Po smrti pána Alojza musela pani Viera vyhľadať lekársku pomoc, pretože jej prežívanie smútku bolo veľmi intenzívne, z čoho neskôr upadla do hlbokej depresie a mala suicidálne sklony. Postupne pod dohľad psychiatra prešli okrem matky aj tri z piatich detí.

- Ošetrujúci lekár v nemocnici

Počas hospitalizácie pána Alojza v bratislavskej nemocnici v Petržalke sa postaral, aby pacientovi bola poskytnutá maximálna starostlivosť a aby operácie potrebné na záchranu jeho života vykonali skutoční odborníci.

- Obvodný lekár

Dopuje pani Vieru utišujúcimi liekmi, pichá jej injekcie. Deň po pohrebe manžela poslal po ňu sanitku, ktorá ju mala odviezť na psychiatrické oddelenie do Galanty. Neprišiel sa však na pacientku pozrieť, preto nemohol objektívne posúdiť jej stav. Nezaujímal sa ani o to, čo by sa stalo s deťmi, keby matku hospitalizovali.

- miestny farský úrad

Snaha zabezpečiť katechézu v rodine.

- Úrad vlády

Splnomocnenkyňa pre rómske otázky

Ďalej sme spolupracovali s:

- Inforoma,
- Nemocnica na Antolskej ulici v Bratislave
- Matrika v Petržalke
- Nemocnica v Galante
- Okresný súd v Galante
- Detská fakultná nemocnica na Kramároch v Bratislave
- Základná škola v Seredi
- Sociálna poisťovňa v Bratislave
- Sociálna poisťovňa – pobočka Galanta
- Detská psychiatrická klinika v Kremnici
- sexuológ
- psychológ

Revízia stanovených cieľov pri práci s rodinou

Ak sme si stanovili za prvotný cieľ pri práci s rodinou pomôcť jej prekonať emocionálnu a ekonomickú krízu a zabrániť umiestneniu detí do detského domova, tak môžeme tento cieľ považovať za splnený. Rodina je pohromade, deti v rodine zostali a zdá sa, že im nehrozí to, žeby ich matka chcela vrátiť. Prestala o tom rozprávať a aj sa podľa toho k deťom správa. Ekonomická situácia rodiny sa tiež zlepšila. Matka poberá všetky dávky, o ktoré sme spoločne s ňou požiadali úrady a príjem rodiny je podľa matkiných slov uspokojivý.

Druhým stanoveným cieľom bola mobilizácia rodiny k fungovaniu v rámci noriem a privedenie matky k starostlivosti o deti, a tým zabránenie ich odňatia. Tento cieľ tiež môžeme považovať za splnený. Rodina funguje v rámci noriem, plní všetky svoje funkcie. Matka sa o deti riadne stará, úrady teda nemajú dôvod jej deti odňať.

Tretím cieľom pri práci s rodinou bolo pomôcť rodine k tomu, aby sa sama bez pomoci iných ľudí vedela postarať o chod domácnosti. Z nášho pohľadu však môžeme tento cieľ považovať za splnený, pretože klientka už niekoľko mesiacov vedie rodinu a cíti sa v tejto pozícii suverénne.

Revízia čiastkových cieľov

Jedným z čiastkových cieľov bolo zistiť, ako hlboko a na ako dlho môže popísaná závažná epizóda v rodine zasiahnuť progresívny proces náhradnej rodinnej starostlivosti. Tu sme potrebovali predovšetkým zabezpečiť rodinu tak, aby neboli deti z rodiny odňaté do výchovnej inštitúcie a aby v nej fungovali všetky dôležité funkcie. Progres sme si overovali rôznymi indikátormi. Sledovali sme predovšetkým, ako rodina funguje v základných potrebách a funkciách.. Najmä spočiatku nebola matka schopná sama sa postarať o chod základných funkcií rodiny, preto bolo nevyhnuté podporiť zaopatrovanie rodiny. Na druhej strane sme si uvedomovali, že keby zaopatrovanie trvalo pridlho, oddialilo by to prebratie zodpovednosti za chod domácnosti matkou samotnou, pretože klientka sa naozaj veľmi skoro začala stavať do pozície „úbožiaka s piatimi deťmi“ a mala pocit, že „sa o ňu niekto musí postarať“.

Neskôr sme začali klientku od seba postupne odpútavať, aby nadobúdala odvahu a sebadôveru. Čiastočne sa nechala viesť, všetko s nami konzultovala. Dlho však nemala silu rozhodnúť niečo sama.

Ďalším indikátorom bol zdravotný a psychický stav matky a detí. Matka zo začiatku veľmi silno prežívala smútok. Jej smútková reakcia bola silná, ale podľa vyjadrení psychiatra sa normálu nevymykala vo zvýšenej miere. Klientke sme zabezpečili psychiatrickú pomoc, berie lieky a je stále pod dohľadom lekára.

Deti sú po zdravotnej stránke v poriadku. Zdá sa, že sa už pomaly vyrovnali s tým, že budú vyrastať bez otca. Všetky deti sa upokojili, nikto z nich už nemá výrazné problémy so správaním.

V oblasti pripravenosti detí do školy a zvládania ich školských povinností sa tiež situácia upokojila. Tesne po úmrtí otca všetky deti prestali v škole normálne fungovať. Začali sa kopiť problémy v učením, prípravou do školy, ale aj so správaním v škole, čo sme riešili za pomoci terénnej sociálnej pracovníčky priamo v rodine, ktorá sa s deťmi pripravovala na vyučovanie.

Pri získavaní prostriedkov na financovanie terénneho sociálneho pracovníka sme narazili na veľkú prekážku. Pokúsili sme sa peniaze získať od niektorých štátnych organizácií venujúcich sa rómskej problematike. Obišli sme ich niekoľko, ale neboli sme úspešní. Narazili sme na nedostatok terénnych sociálnych pracovníkov, alebo nedostatok financií.

Nakoniec sa nám podarilo získať financie na pôsobenie terénneho sociálneho pracovníka od neziskovej organizácie SPACE, ktorá sa vo svojom programe Všetci sú doma venuje podpore vzdelávania detí v náhradných rodinách.

Počas nášho pôsobenia v rodine sme niekoľkokrát boli osobne na návšteve v škole a konzultovali sme pokroky detí – prospech a správanie s triednymi učiteľkami a vedením školy. Dôležitým sa stalo, aby učitelia pochopili situáciu v rodine a najmä spočiatku ju zohľadnili. Zdalo sa nám, že iba jedna z učiteliek situáciu v rodine naozaj chápe, a teda chápe aj dieťa. Ostatné učiteľky rodinu viac pozorovali a jednotlivé kroky matky v starostlivosti o deti sa stali predmetom kritiky.

Ponúkli sme škole zážitkový seminár o psychickej deprivácii, ktorý organizujeme pre učiteľov, ktorí majú vo svojich triedach deti z náhradných rodín, ale zo strany učiteľov nebol prejavený záujem.

Pri nadväzovaní spolupráce s úradmi sme taktiež neboli veľmi úspešní. Úradníci nám síce prisľúbili, že nebudú robiť rodine ani nám žiadne problémy, ale reálnu pomoc neponúkli. Dúfali sme, že v práci s rodinou nebudeme sami, očakávali sme súčinnosť pri sanácii tejto rodiny, i to, že úrady v záujme udržania rodiny budú vykonávať preventívne opatrenia vyplývajúce zo Zákona 305/2005 o sociálno-právnej ochrane a sociálnej kuratele. Prekvapil nás laxný postoj úradníkov.

Rovnako sme neboli úspešní pri oslovení rímsko-katolíckeho duchovného v obci, ktorého sme opakovane žiadali o katechézu v rodine. Dodnes on sám rodinu nenavštívil a ani do rodiny neposlal žiadneho katechéta, hoci rodina L. je rímsko-katolíckeho vierovyznania.

Postupne sme začali rodinu od seba odpútavať. Prenechávali sme matke kompetencie a zodpovednosť za jej konanie v rámci rodiny. Príchodom leta sa rodina stabilizovala natoľko, že sa nám zdalo dobré, nechať ju žiť samú. Boli sme však vždy naporúdzi a klientka to aj využívala. Keď bolo niečo potrebné riešiť, radila sa s nami, riešili sme to buď osobne alebo telefonicky.

10. Možno konštatovať, že rodina L. vo svojej situácii bola špecifická. Asociácia náhradných rodín ani Návrat o. z. sa dovtedy nikdy nestretli s takým komplikovaným prípadom a nikdy nemuseli poskytnúť také komplexné služby, ako v tomto prípade. Niektoré nástroje sociálnej práce boli preto založené na improvizácii.

Zhrnutie

Počas jedného roka pri práci s náhradnou rodinou sme absolvovali:
- 111 konzultácií
- osobné s klientkou
- osobné s inými odborníkmi
-lekári, psychológovia, úradníci, učitelia
- telefonické s klientkou
- telefonické s inými odborníkmi 98 intervencií
- osobné – úrady, tretí sektor, lekári
- telefonické
- písomné
- 12 supervíznych stretnutí

Autorka príspevku sa snažila podrobne popísať priebeh jednoročnej práce s rómskou náhradnou rodinou, ktorá sa ocitla v kríze a poukázať tak na množstvo vynaloženého času a úsilia pri sanácii rómskej dysfunkčnej rodiny. Autorka pracuje ako sociálna poradkyňa v oblasti náhradného rodičovstva, okrem toho sa venuje terénnej sociálnej práci.

Kontakt

PhDr. Mária Kerekešová ;Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

The danger of monoculture identity

Jolanta Kociuba

The term identity appeared as a new category that serves the purpose of explaining the phenomena related to new worldviews, lifestyles, political orientations or social movements.

The source and indicator of a contemporary man in the globalizing world are local societies, local motherlands, family environment and different community groups. The tendency to globalize is contrasted with the tendency to maintain the identity.

Individuals are defined between what is local and what is global. Therefore, it is necessary to formulate new individual identity within the framework of wider identity, i.e. within new, wider entirety. An individual must rebuild a new sense as an individual within a new entirety and within local identity[1]. This new identity may be defined as glocalisational and be understood as a resultant of two processes. The revival of identity-based cultures (local, i.e. ethnic, regional, national and family-wide) is observed. These cultures adapt to the realities of social environment which is formed by the processes of globalization.

In the field of identity existence of two contradictory trends: along with globalization and broadening the identity (as a result of making contacts with different cultures and civilizations, e.g. the appearance of supranational identity in Europe), its differentiation and limiting to local context can be observed.

Globalization tendencies in a world-wide range overlap with destabilization of social, economic and political situation and generate difficulties in self-identification of individuals and groups. Presently, the transformation of mentality takes place in Europe Eastern. National, family, religious or gender identities are regarded much higher than European or global identity.

Due to the shift of political, economic and cultural system, specific identity schemes are created. They are based on forming heterogeneous self-contradictory identity that is *suspended between the old and the new system, based on contradictory axiological and structural elements of the old and the new system*[2.] Such self-identification, which is called liminal, i.e. border or transitory, does not concern all Poles. It uses dual system of values, perceives the world in a dichotomous way (rich and poor, society and power) and is dominated by the orientation for the presence.

After transformation processes in Eastern Europe and changes in Western Europe, around 40% of Europeans have still been declaring "national" type as the only kind of their identity.

European, cosmopolitan identity, as an exceptional category of social identifications is a rarely recognized type of identity. Therefore, even the observers of social life draw attention to the occurring phenomenon of "the revival of national identities" which is rooted in culture and ethnicity.

The observation of social trends at the end of 20st century and the beginning of the new one shows the power of cultural identity, especially the role of national identity in the social life of modern world. Manuel Castells[3] defines the role of cultural identity, including national identity, in the categories of "the authorisation" of the societies in the global world: *cultural*

---

1 Synak S., 2003, *Małe ojczyzny w globalnej wiosce*, (w:) Piekarski R., Graban M., (red.), Globalizacja i my. Tożsamość lokalna wobec trendów globalnych, Universitas, Kraków, s.251.

2 Niedźwiedzki D., 2007, *Tożsamość liminalna. Problemy rekonstrukcji tożsamości społeczeństwa w warunkach transformacji systemowej*, (w:) Borowik I., Leszczyńska K., (red.), Wokół tożsamości. Teorie, wymiary, ekspresje, Zakład Wydawniczy „Nomos", Kraków, s. 87.

3 Castells M., 2008, *Siła tożsamości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

identity in its various manifestations is one of the major authorisations of the opposition against the values and interests that lie at the basis of global web of wealth, information and knowledge[4]. It is, therefore, justified to accept Castellas' view that the increase of the importance of national identity associated with the increase of the opposition against the phenomena of global web society.

The power of cultural identity is then a response to the technical and economic transformation of the society that took place in the 1990's and, to put it briefly, is a reaction to globalization, an opposition to the disorder of globalization.

Castells discusses the power of religious, national, ethnic, territorial, gender and socio-biological identities. Some movements aim at transforming human relationships at their most fundamental level, e.g. feminism and environment protection movements; other movements are – according to Castells – reverse movements which build the resistance entrenchment in the names of god, nation, ethnicity, family, local community i.e. the basic categories of a thousand-year-old existence.

According to Castells from the sociological perspective, all identities are constructed [5.] To construct identities, the materials from history, geography, biology, production and reproduction facilities, group and individual memories, the apparatus of power and religious revelations are used as building blocks (ibid).

The types of identity construction process

Castells lists three types of the process of identity construction. The first type – legitimizing identity forms a civic society and rationalizes the sources of structural domination. It is implemented by dominating institutions. The second type of identity is the identity of resistance, which leads to the creation of the communities (or community societies as understood by Etzioni. This may be the most important type of identity formation in our society[6.] This identity is formed by those who are in an inferior position, who are stigmatized and devaluated, who are excluded by the dominant social actors. This is building a defensive identity in the categories of dominant institution/ideology by reversing the apprising judgement and strengthening the boundaries, at the same time[7.] It seems that in the present times, societies are getting divided and they collapse into societies-tribes, constituted by a number of resistance identities. Castells calls this type of identity formation, quite rightly, the exclusion of the excluding by the excluded. The expressions of this phenomenon are – according to Castells – religious fundamentalism, territorial societies, nationalistic movements or self-slandering in certain gay movements. Social change is politicized in this way and the policy if identity that Calhoun writes about emerges[8.]

The third type of identity formation called a project identity is a further chain of resistance and appears when individuals and communities build a new identity on the basis of the available cultural materials, redefine their position in the society and transform the whole social structure as an extension of their own project of identity. Building the identity is thus a project of a different life, based on the oppressed identity (e.g. the identity of women). Castells gives an example of a post-patriarchal society in which feminism leaves the entrenchment of resistance created by female identity and questions patriarchal family but also sexuality, personality, the structure of production on which the society was based so far. Project identity in a web society (unlike in a civic society) derives from the group resistance, if it appears at all 9.. Castells points out earlier that...web-based society is grounded on a

4 Op. cit., p. 9.
5 ibid., p. 23.
6 ibid, p. 24.
7 ibid, p. 25.
8 ibid, p. 23.
9 ibid, p. 26.

systemic separation of what is local from what is global for most of individuals (ibid.). In new conditions, civic societies shrink and collapse because there is no continuum between the logic of executing power and the logic of affiliation and representation in particular societies and cultures. The quest for sense happens in the situation of rebuilding defensive identities around shared rules.

Castells analyses social movements of various social and cultural backgrounds which, in the name of their constituted identities, question contemporary processes of globalization and object social, economic, cultural and environmental effects of globalization. These social movements are based on an identity and started as resistance movements. The category of complex identities seems adequate to describe the identities of contemporary people[10]. There is no singular identity or identity in singular mode, but identities in plural, i.e. complex identities, not the identity. It may be assumed that in contemporary society there are a few levels of identity (analogous to the levels of culture distinguished by[11]. The first level is the level of national identity, the second – a level of regional and religious identity, the third one – the level of gender identity, another one is the level of generation identity, then – a level of social class identity related to the profession and occupation, and the last level of organizational or corporation identity that is related to the position in their work place.

Broadened context of cultural and identification (identity) references results in the formation of flexible individual identities. They are adjustable to the situation and the complexity of the external environment. Identity is no longer treated as constant and unified but is a variable. In post-modernity, the process of transition beyond group, national, local and regional identities occurs. Presently, individual, not collective criteria of identity assessment are predominant. Identity is not assessed on the basis of group membership but from the perspective of individual actions of a person.

It is a serious problem for a citizen of a global village to reconcile individual, regional and local identity that is based on tradition, territory, topographic features of the region, its industrial, social and cultural specificity with global identity in post modern conditions of time and space compression in the situation of the migration of symbols and people, modern economy and different systems of values.

Neither the social role, nor the professional group, or the local territory determines the identity to such an extend as 20 years ago[12]. Today the boundaries of categorization are fuzzy, structural changes and the change of people's social situations are quick, the strength of class, strata and sometimes even national affiliations deteriorate among the members of contemporary societies. The social universum has become more individualized and atomized.

The importance of such attitudes and markers as community, territory, tradition, origin, race and social class is lower and lower. This new socio-cultural situation resulted in the increase of the importance of internal, subjective and individual factors in identity forming.

Global culture is first and foremost the culture of consumptionism: it imposes the models of consumption and drills people into their social roles. It cures an individual from nationalism or takes him/her out from a family and transforms young people into consumers for whom consumption is a common cultural code of conduct, according to the idea: progress is consumption[13]. Market and consumption, also the consumption of culture, become the regulators of identity. Multinational corporations are said to be demanding a homo mundialis

---

10 Burszta W., 2004, Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność, Wyd. Poznańskie, Poznań, s. 176).

11 Hofstede G., Hofstede G.J., 2007, *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, tłum. M. Durska, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 24.

12 Bokszański Z. 2005, *Tożsamości zbiorowe*, PWN, Warszawa, s. 25.

13 Krzysztofek K., 1999, *Tendencje globalnej dyfuzji kultury u progu XXI wieku*, (w:) A. Tyszka (red.), Róża wiatrów Europy, Oficyna Naukowa, Warszawa.

– a man of global mentality who aimed at the motivation of achievements, cured from collective identity, depoliticised and unified in a role of a consumer.

An individual loses his/her own identity and is also deprived of his/her collective identity (people are separated from their family, homeland, village or nation). Such out-rooting causes disorientation in people's own "self", difficulties in defining who they are as an individual and a person. A sense of thread appears because they cannot define themselves – a particular fear of the identity loss. At the same time, (possibly because of this reason) a strong identity motivation appears in a form of the need for identification and belonging to a group (national, ethnic), i.e. the search for social identity by an individual (national, ethnic, sub-cultural, communal – sects, clubs, pseudo-fanclubs, companies). Such a community, a group defines my "self". It is group identity that gives me the sense of individual identity.

Two types of cultural identities: collective and individualistic.

Two types of identity are related to psycho-cultural dimension of individualism-collectivism. Tadeusz Paleczny distinguishes collectivistic type of cultural identity [14] and individualistic identity. Collectivistic identity bases on collective treatment of the members of one's own group and other cultures. It does not account for individualism of individuals. This type of identity leads to the standardization of attitudes, closing the individuals within precisely defined borders, in the area of contacts and communication with the people from outside their own culture. This type of identity leads to restrictions of intercultural contacts and succumbing to their control (ibid). Direct contacts with the representatives of other cultures are considered a threat to the "purity" of their own culture, "sullying" in terms of religion, morally "tarnishing", culturally humiliating. Collectivistic identity takes a form of nationalistic or patriotic orientation. Nationalistic type of identity excludes any type of heterogeneous, complex or dual identity, while patriotic type of identity notices the attractiveness of other cultures (with positively valued fact of belonging to one's own cultural group).

Individualistic identity [15] is a type of cultural identity, characteristic for modern societies which ore democratic civic societies, composed of various racial, ethnic and religious groups. This type of identity is a unitary identity, a type of individual identity (ibid). Individualistic identity is developed by an individual, not received by a group. It is constructed in the process of cultural universalization (assimilation, integration, and globalization). It is not a cultural ethnocentric and homogeneous identity. This type of identity is characteristic for the individuals of liberal, open orientation who are ready to develop their own identity, frequently against the expectations of their group. This identification is based on the sense of citizenship, shared symbols, place of residence and class position (ibid).

The changes of contemporary identity

The changes in the field of post modern identity concern two types of reactions and strategies of identity: the former are based on individualism and universalism (cosmopolitism), the latter are characterised by the preference to community and particularism, conservatism and mythologization of the past. Presently, the process of identity formation is influence by individual, rather than collective factors. It is dependable on its own personal connections, not communal belonging.

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
W Lublinie
jolantajaninakociuba@gmail.com

[14] Paleczny T., 2007, *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 63.

[15] ibid, s. 64.

Vybrané sociálne skupiny v spoločnosti

Jana Kollarčiková

Abstract

The contribution analyzes the circumstances that the causation and course of alcohol dependence in women. Also mentioned the possible consequences and dangers of alcohol-dependent individuals, but also the impact of alcoholism on the family, the wider environment and society. At the same time acquaint the help of some of the individual dependent on alcohol and then with his abstinence as a person can live without alcohol high quality, fully and safely. I describe the possibility of social reintegration in the past abstinent dependent individual to his family and society. Most alcohol-dependent individuals undergoing uneasy period in their lives with their drugs, alcohol, but early intervention, treatment and subsequent resocialization, permanent abstinence have the opportunity to live full lives abstinence alcoholic in his family, and gradually move up in the workforce and reintegrate in society. The author is based on theoretical and empirical knowledge of her thesis /2007/, which followed up on her thesis /2003/, where theoretically described and empirically verified then some causation of alcoholism in women. In theory, the author describes the factors of dependency, development and the relationship of alcohol dependence in selected risk groups, the relationship between alcohol and stress on the individual. Points to broader social events that led to alcoholism. Priority in a separate subsection devoted relationship of women to alcohol. Describes in detail the bio-psycho-social and spiritual consequences of alcohol dependence in individuals and the impact of alcoholism in their family and surroundings. The author also describes and recommends for people who have fallen into addiction - professional help as they can overcome addiction, treatment for people addicted to alcohol, their continued abstinence, subsequent to their social rehabilitation and psychotherapy. The importance and necessity of the spiritual component of faith and healing in their states as an important component in their treatment and social reintegration, which helps them to integrate more and abstinence alcoholic to his family and in society. In the empirical part of the thesis research has verified some facts about alcoholism abstinence women with a history of alcohol-dependent and is well informed with their lives without alcohol, as they help themselves and also their surroundings.

Key words: alcohol dependence, stress, markers of alcohol abuse, alcoholism treatment, abstinence, social rehabilitation, psychotherapy, social therapy, social communication, communication barriers, empathic-assertive behavior, alcoholism recovery programs, the Institute of Christ the High-Priest, survey.

V príspevku chcem uviesť skupiny, ktoré považujem za marginalizované v našej spoločnosti. *Prvou marginalizovanou skupinou*, ktorú uvediem sú ženy závislé od alkoholu. Chcem poukázať na stále aktuálny a závažný problém jedincov závislých od alkoholu, s dopadom na ich bio-psycho-socio-duchovnú a etickú zložku ich osobnosti.

Stručne spomeniem problematiku vzniku, vývoja, dôsledky ale zároveň uvediem možnosti pomoci jedincom, ktorí upadli do začarovaného kruhu drogy, aby dokázali tento kruh prekonať, odstániť bariéry, a potom aby mohli žiť plnohodnotný život v ich rodine, v práci a ďalších sociálnych skupinách a žili natrvalo bez alkoholu.

Abstinenciou a resocializáciou sa môžu znovu stať plnohodnotným členom v ich rodinnom kruhu ako aj v priateľskom a pracovnom kolektíve, a tak si postupne vybuduje aj jeho sociálne a ekomické fungovanie v spoločnosti.

Problém alkoholizmu jedinca je problémom individuálnej osoby závislej od alkoholu, ale negatívne ovplyvňuje aj jeho rodinu, priateľov, kolegov a postihuje aj celú spoločnosť.

Teoreticky v prácach (3, 4) popisujem a následne prieskumnou vzorkou u žien závislých od alkoholu, som empiricky zisťovala atribúty, ktoré môžu byť príčinou alkoholizmu u žien, zároveň som sledovala vývoj, dôsledky ich alkoholizmu. Následne som navrhovala aj možnosti riešenia pre ženy, ktoré sú závislé od alkoholu, konkrétne ich liečením, doliečovaním resocializáciou.

Vo východiskovej hypotéze sme predpokladali, že u žien závislých od alkoholu prevládajú psychologicko-genetické príčiny alkoholizmu, ktoré sa viažu na nepriaznivé rodinné prostredie z detstva a záťažové situácie počas jej života. Ďalej sme predpokladali, že odchod na PAL bol motivovaný dobrovoľne a pri opakovanej recidíve viera v úspešnosť liečby bude klesať a liečená alkoholička si prizná rolu závislej od alkoholu.

Empirickou časťou sme výchiskovú hypotézu potvrdili. Analýzou výsledkov a overením hypotéz stručne v tomto príspevku uvedieme získané poznatky.

Príčiny, ktoré uvádzali ženy závislé od alkoholu, boli rôzne. Mladšie ženy-alkoholičky uvádzali, dôvod, aby zapadli medzi ich kamarátov a cítili sa uvoľnenejšie. Staršie ženy závislé od alkoholu uvádzali najčastejšie príčiny ich pravidelného užívania alkoholických nápojov konflikty v rodine, dlhodobé krízy v manželstve, nevera manžela, časté hádky s partnerom, ktoré súviseli s jeho nezáujmom o jej problémy a domácnosť. Cítili sa byť opustené. Rovnako sa cítili opustené byť ženy, keď sa ich už dospelé deti odsťahovali z domu za ich prácou alebo si založili vlastnú rodinu. Jedna žena uviedla aj spolu-nadužívanie alkoholu s jej manželom.

Uvediem aj zistené tvrdenia odborníkov K.Nešpor a T.Zima (5) ktorí tvrdia, že ženy v období prechodu sú viac ohrozené vznikom závislosti. Tiež dodávajú, že žena pod vplyvom alkoholu je častejšie vystavená násiliu.

Všetky skúmané ženy uviedli, že si pamätajú alkoholizmus ich rodičov z detstva, čo ovplyvnilo ich správanie a prežívanie v neskoršom ich vývine. V našom prieskume sa nám potvrdil vplyv rodinnej *alkoholizácie*. Uvediem aj niektoré z overených tvrdení: S. Kunda a kol. (6, s.88) konštatuje, že na „vzniku závislosti od alkoholu u žien sa v polovici prípadov podieľa rodinná alkoholizácia, kde u 65% aspoň jeden rodič bol alkoholik, duševná porucha sa zistila u 20%, neúplná rodina u 75% a tretina nebola vychovávaná rodičmi.“

Zisťovali sme aj *bio-psycho-sociálne* dopady závislosti od alkoholu u žien v našej skúmanej vzorke, konkrétne sme predpokladali s ich prehĺbujúcou závislosťou aj stúpajúcu agresivitu žien závislých od alkoholu. Rozhovorom s liečenými ženami – alkoholičkami sme zistili, že skoro žiadna momentálne neudávala subjektívne žiadne zdravotné problémy. Z ich chorobopisov sme vyčítali, že všetky liečené ženy v našej vzorke mali stanovenú diagnózu F 10.2 /Syndróm závislosti od alkoholu/. V dokumetácii klientiek boli podrobnejšie popísané aj ich ďalšie diagnózy. Ďalej sme v empirickej časti práce potvrdili aj sociálne následky ich alkoholizmu, vrátane rodinných problémov. Niektoré liečené klientky – závislé od alkoholu si uvedomovali aj stratu svojej nenahraditeľnej pozície manželky a matky v rodine, stratu dôvery kolegov v zamestnaní a tiež aj pracovného miesta v práci.

Tvrdíme, že jeden sociálny problém vyvolal iný problém a ten ďalší, a preto nemôžeme presne určiť iba jednu sociálnu udalosť, ktorá bola dôsledkom /alebo príčinou/ závislosti od alkoholu u žien.

Konštatujeme, že v našej skúmanej vzorke u väčšiny žien závislých od alkoholu, stúpala aj ich agresivita s pokračujúcou ich závislosťou a častými opakovanými recidívami.

Všetky liečené ženy – alkoholičky nám uviedli, že okrem protialkoholického liečenia /Pal/, ktoré absolvovali v čase nášho prieskumu, boli na Pal opakovane.

Z výsledkov výpovedí hospitalizovaných klientiek závislých od alkoholu sme zistili, že ani jedna žena neuviedla dôvod svojej recidívy, v tom čase poslednej, ich dlhodobú nezamestnanosť ani stupňovanú agresiu či násilie v rodine.

O týchto problémoch nám popisovali, že sa v ich rodinách vyskytovali, niekde ich dokonca uvádzali za hlavnú príčinu ich závislosti od alkoholu, ale pri opakovanom ich podľahnutí alkoholickým nápojom, tieto dôvody nespomínali aj napriek ich pretrvávaniu.

Nedôvera k vlastnej schopnosti abstinovať, neriešené konflikty doma, depresia a opustenosť boli hlavné príčiny poslednej recidívy, ktoré uvádzali ženy v priebehu nášho prieskumu.

Vplyv ich rodiny mal rozhodujúci význam pri prvej, a rovnako v čase prieskumu aj poslednej Pal.

Všetky ženy – alkoholičky v našej skúmanej vzorke si priznali svoju, už dávnejšie stanovenú diagnózu závislosti od alkoholu, s ktorou boli aj stotožnené.

Väčšina žien – alkoholičiek popisovalo, že majú v úmysle zmeniť svoj životný štýl, plánovali zamestnať sa a vypĺňovať svoj voľný čas a samotu cvičením, čítaním obľúbených kníh, varením a pečením.

Zistili sme v ich živote prítomnosť násilia v partnerských vzťahoch, ktoré je závažným sociálnym problémom, ohrozujúcich bezpečnosť, telesnú a duševnú integritu každej ženy.

Vypozorovali sme záujem žien podeliť sa so svojimi osudmi niekomu, ako tvrdili „komu ešte na nás záleží a dokáže nás vypočuť a poradiť.“ Tieto slová v nás vyvolali presvedčenie o potrebe nevyhnutnosti sociálnych pracovníkov na takýchto oddeleniach.

Záver jednej práce bol pre mňa začiatkom pri ďalšom skúmaní problémov alkoholizmu u žien, kde podrobnejšie opisujem príčinné súvislostí vzniku, vývoja, dôsledky i možnosti riešenia závislosti od alkoholu u žien.

Popisujem aj možnosti riešení ako sa dá zvíťaziť nad závislosťou a integrovať sa do rodiny aj do spoločnosti.

Zatiaľ nie je potvrdený iba jeden faktor, prečo žena vzdelaná, alebo bez vzdelania, vydatá či rozvedená, slobodná alebo s deťmi, mladšia alebo staršia, užíva nadmerne alkoholické nápoje.

Problém abúzu a závislosti od alkoholu je problémom multidisciplinárnym.

Alkoholizmus žien zasahuje ich osobnostnú, citovú, biologickú, psychologickú, sociálnu aj duchovnú zložku. Aké sú predipozície, rozdielnosti, charakteristiky, vývoj a následky alkoholizmu u žien? Zasahuje alkoholizmus žien aj jej celú rodinu? Existujú možnosti riešenia ako zvládnuť závislosť od alkoholu u žien?

Hľadať odpovede aj na tieto otázky bolo zámerom ďalšej témy práce autorky (4), kedy pokračovala v teoreticko-empirickom overovaní poznatkov problematiky alkoholizmu žien.

Zistili sme podobnosť ale aj rozdielnosť vzniku, vývoja aj následkov alkoholizmu u žien, ako aj v spôsoboch ich resocializácie.

Sme si vedomí, že nie je možné obsiahnúť celkovú a jednoznačnú charakteristiku a analýzu závislosti od alkoholu u žien. V práci sme sa snažili podať stručnú charakterisliku alkoholizmu žien a získať konkrétne fakty prostredníctvom terénneho prieskumu.

Dôsledky alkoholizmu v rodine, dôsledky alkoholizmu na osobnosť človeka, zdravotné i psychické zmeny osobnosti ako aj sociálne dôsledky alkoholizmu boli aj v empirickej časti práce overené.

„Takmer každý druh úzkosti, obáv a strachu sa zmierni, keď človek vie, že v ťažkej chvíli nie je sám a všetkými opustený.“

Tieto slová, ktoré som prečítala v jednej nemocnici, ma viedli zamyslieť sa nad rôznymi možnosťami riešení ako pomôcť aj ľuďom, ktorí podľahli závislostiam od alkoholu alebo iných látok, aby mohli prekonať ich začarovaný kruh závislosti a byť znova plnohodnotným rodinným členom v ich domácom prostredí, v zamestnaneckom a inom sociálnom kolektíve v spoločnosti.

Odbornú, liečebnú pomoc alkoholikom, podrobnejšie popisujem v prácach (3, 4).

Uvádzam niektoré programy uzdravenia alkoholikov, potrebnosť ich trvalej abstinencie a resocializácie. Rozoberám aj pravidlá komunikácie s abstinentom. Poukazujem na potrebu správnej sociálnej komunikácie a ľuďmi závislými od alkoholu a inej drogy.

Pomoc chorým, postihnutým, bezdomovcom, pomoc starým i opusteným ľuďom dokážu poskytnúť v Inštitúte Krista Veľkňaza /IKV/ v Žakovciach, okres Kežmarok, kde to majú v náplni ich činnosti.

Vybrali sme si aj túto formu pomoci abstinujúcim ženám závislých od alkoholu. Pre účely práce, sme si vybrali abstinujúce ženy od alkoholu, ktoré boli umiestnené v spomínamom resocializačnom stredisku IKV. Bližšie o činnosti IKV pozri prácu autorky (4).

Vo východiskovej hypotéze v práci (4) predpokladáme, že alkoholizmus žien rozvrátil ich sociálnu zložku, vrátane rodinnej i osobnostnej, dlhodobé užívanie alkoholu im spôsobilo aj biologické zmeny v organizme a zasiahol aj duchovný život. Predpokladáme, že abstinujúca alkoholička si prizná rolu závislej od alkoholu, absolvuje protialkoholickú liečbu a zapája sa plnohodnotne s novým zmyslom do života trvalou abstinenciou. Zvolená hypotéza sa nám v prieskumnej vzorke potvrdila.

Alkoholizmus je celoživotná choroba, ktorá sa nedá vyliečiť, avšak dlhodobou abstinenciou, resocializáciou, zmenou životného štýlu a vierou v Boha, sa dá predchádzať vzniku a neskôr aj minimalizovať bio-psycho-sociálne dôsledky spôsobené závislosťou od alkoholu. Základom je zmeniť závislého človeka zvnútra, kde ho nemenia ľudia, či spoločnosť, ktorí sú len nástrojom, ale viera, že ich mení ich predovšetkým Boh.

Po absolvovanej protialkoholickej liečbe prichádzajú dobrovoľne do IKV aj abstinujúci závislí od alkoholu, ktorí sa chcú duchovne obohatiť a napraviť krivdy, ktoré v minulosti spáchali.

Abstinujúce alkoholičky sa nám zdôverili aj o problémoch, ktoré ich trápia. Stotožnili sa s rolou závislej od alkoholu, hľadali vhodné riešenia ich resocializácie. Spoločne sa zhodli v názore, že jedinou ich záchranou pri alkoholizme je viera v Boha a pomoc blížnym a chorým. Svojou prácou, pomoc pri bežných, každodenných činnostiach v Inštitúte, pomoc postihnutým ľuďom, bezdomovcom a inak odkázaných na pomoc druhých, aktívna činnosť v poľnohospodárskej prvovýrobe a duchovnou činnosťou v Inštitúte sa zapájali dlhodobo aj ženy do programu IKV. Skúmané ženy neboli pasívnymi prijímateľmi pomoci, ale aktívne sa zúčastňovali všetkých aktivít v zariadení.

Neoddeliteľnou súčasťou skúmania prežívania a správania sa abstinujúcich žien alkoholičiek bolo aj pozorovanie správania sa predovšetkým skúmaných žien medzi sebou ako aj k ostatným obyvateľom v zariadení. Vypozorovali sme ich nezištnosť a ochotu pomáhať druhým, predovšetkým postihnutým obyvateľom v zariadení, ktorým v spolupráci s ošetrovateľským personálom vykonávali hygienickú starostlivosť, pomoc pri stravovaní, kultúrnych, duchovných aj ďalších činnostiach, pri ktorých im pomáhali, doprevádzali a asistovali.

Pre plnohodnotný život abstinujúceho alkoholika je nevyhnutná celoživotná abstinencia a zmena jeho životných hodnôt. Životné príbehy nám boli ochotné porozprávať všetky skúmané ženy a tiež odpovedať na naše otázky v rozhovore. Formou kazuistickej metódy sme v závere práce (4) priblížili a popísali životy niektorých abstinujúcich alkoholičiek.

Opäť aj v tejto práci sme konštatovali, že závislosť od alkoholu u žien môže byť príčinou, ale aj dôsledkom negatívnych sociálnych javov. Zároveň sme v empirickej časti našej práce (4) potvrdili, že bezdomovectvo môže byť dôvodom ale aj následkom závislosti od alkoholu.

Alkoholizmus žien spôsobuje negatívne sociálne dôsledky, avšak v našej skúmanej vzorke abstinujúcich alkoholičiek nemôžeme zabudnúť vyzdvihnúť aj pozitívny sociálno-duchovný následok abstinujúcich žien závislých od alkoholu, ktorý sme počas prieskumu

vypozorovali. Počas ich resocializácie v IKV dospeli k duchovnému záveru, že našli „skutočného kamaráta - Boha," ktorý im pomohol nájsť správnu cestu v živote, pomohol zmeniť rebríček ich hodnôt a naučil žiť plnohodnotne, ako uviedli abstinujúce alkoholičky (4).

Prekonali aj ich bariéru a odstup z minulosti voči rómskym ženám závislým od alkoholu, s ktorými mali spoločný problém - závislosť a môžeme konštatovať, že práve abstinencia a duchovná sila ich spojila a pomohla odstrániť z ich životov alkohol.

Na základe teoretického oboznámenia sa s činnosťou sekulárneho inštitútu Krista Veľkňaza v Žakovciach, Dom Božieho Milosrdenstva je domovom, kde je poskytovaná komplexná starostlivosť o ženy, spoločensky neprispôsobivé, po opustení detských domovov i po výkone trestu, kde sa im poskytuje aj resocializácia. Po ich dovŕšení osemnásteho roku života sú odkázané na seba, ak nemajú žiadnych príbuzných. V schopnosti postarať sa o seba je u týchto dievčat a žien deficit. Tento dom je medzipristátím, po ktorom ony znova odštartujú do bežného života. Ich cieľom je poskytnúť komplexnú starostlivosť ženám a dievčatám, ktoré sa nachádzajú, v pre nich neriešiteľnej alebo ťažko riešiteľnej situácii.

Aj v Biblii (Iz. 5,11-12) sa popisuje „že tí, čo sa nechávajú rozpaľovať vínom, nehľadia na skutky Božie a nevšímajú si diela Božích rúk."

Resocializácia v Žakovciach, vychádzala z 3 základných pravidiel: zákaz alkoholu a návykových látok; prevencia a zákaz trestnej činnosti a pracovná terapia. Pri resocializácii v Žakovciach, v IKV ľudia závislí od alkoholu prechádzajú troma štádiami. V prvom, keď prídu do Inštitútu, im nezáleží na nikom ani na ničom, dokonca ani na nich samotných. V druhom štádiu im už záleží na nich samotných a v treťom štádiu už nepozerajú len sami na seba, ale aj ako pomôcť ešte núdznejším ako sú oni sami. Základom denného režimu je svätá omša a ruženec.

Chceme pripomenúť, že žiť bez alkoholu sa dá naučiť aj v socioterapeutických kluboch aj v špeciálnych, nemocničných zariadeniach (bližšie pozri prácu autorky, 3).

V rámci socioterapie je nevyhnutné učiť závislého jedinca zvládať aj neprimerané záťažové situácie. Metodický postup aktívneho sociálneho učenia programového (ASUP), popisuje bližšie J. Kredátus (7).

V našom empirickom prieskume (4), mali abstinujúce alkoholičky rozdielne životné príbehy, ale spoločný cieľ, ktorý si presvedčivo obhajovali – už nikdy nepiť a neubližovať najbližším!

Druhú skupinu, ktorú chcem uviesť ako marginalizovanú sú fyzické osoby, ktoré sú odkázané na pomoc inej fyzickej osoby, a tiež aj fyzické osoby, ktoré dovŕšili dôchodkový vek a sú odkázané na pomoc inej fyzickej osoby. Podľa zákona o sociálnych službách (12) môžu byť spomínané osoby umiestnené aj v zariadeniach sociálnych služieb, napríklad v zariadení opatrovateľskej služby, zariadení pre seniorov, domove sociálnych služieb, špecializovaných aj iných zariadeniach. Rovnako som priradila k marginalizovanej skupine aj pacientov, ktorí sú hospitalizovaní v nemocničných zariadeniach zo zdravotných dôvodov dočasne a sú odkázaní na pomoc druhej osoby, odborníka.

Každý jedinec, mladší aj starší sa môže ocitnúť v roly pacienta na zdravotníckom lôžku alebo aj v roly klienta, prijímateľa sociálnych služieb v niektorom zariadení sociálnych služieb.

Spoločnými prvkami etiky v zdravotníctve a v sociálnej práci u vybraných skupín, ktorými sú plnoleté fyzické osoby, ktoré sú odkázané na pomoc inej fyzickej osoby a fyzické osoby, ktoré sú v dôchodkovom veku a sú tiež odkázané na pomoc druhej osoby, chceme poukázať na dôležitosť prepojenia zdravotníckej a sociálnej starostlivosti dospelým jedincom i seniorom, ktorí sú v nepriaznivom zdravotnom stave a z dôvodu ich odkázanosti na druhú osobu nedokážu žiť plnohodnotný život prioritne v ich domácom prostredí, preto si zvolili možnosť ich inštitucionálneho umiestnenia v niektorom sociálnom alebo zdravotníckom

zariadení. Plnohodnotný život majú možnosť stráviť občania, ktorí sú odkázaní na pomoc druhej osoby ako aj seniori, ktorí sú umiestnení v spomínaných zariadeniach.

Litomerický, Š. (13, s. 241) popisuje „je známe, že starší ľudia majú zlú fyzickú kondíciu. Príčinou tohto nepriaznivého javu nie je iba starnutie, ale aj pasívny sedavý životný štýl. Zlepšenie gyzickej kondície sa dá dosiahnuť pravidelným cvičením a fyzickou aktivitou, ktoré sa pokladajú za nevyhnutné na optimálne fungovanie ľudského organizmu v každom veku bez ohľadu na to, či ide o zdravých ľudí alebo o ľudí s chronickými chorobami. Potrebu cvičenia si najlepšie uvedomíme vtedy, keď sa človek prestane pohybovať a je nútený ležať v posteli."

Určitú symbiózu aktiviy a pozitívnu zložku cvičenia a pohybových aktivít sme vypozorovali aj u ľudí závislých od drog. Aj Nešpor, K. (11) uvádza výhody z intenzívnej práce a cvičenia, ktoré znižuje úzkosť a depresiu, pomáhajú odreagovať sa pri hneve a rozčúlení, pomáhajú vytvárať zdravý životný štýl či posilňujú imunitný systém a pod.

Zvolená skupina marginalizovaných osôb, ktorým sa v príspevku venujem, ma zaujala pre aktuálnosť, vzájomnú prepojemosť sociálnych problémov klientov, ako aj z dôvodu potrebnosti poukázať na spoločnú bio-psycho-socio-duchovnú i etickú zložku každej osobnosti. Z uvedených zložiek vyplýva ich úzka súvislosť a spolupráca ako aj celostný prístup ku každému jedincovi, pacientovi aj klientovi, ktorý je chorý alebo má sociálny problém.

Poukazujem na prepojenosť a spoluprácu zdravotníckeho personálu, vrátane ošetrovateľského tímu, v spolupráci so sociálnou pomocou sociálnych pracovníkov pri celkovom riešení problémov pacienta na zdravotníckom lôžku a prijímateľa sociálnych služieb na sociálnom lôžku.

Jednotlivé profesie - zdravotníctvo, ošetrovateľstvo, sociálna práca sa nezaobídu bez rešpektovania etiky a právnych noriem, ktoré sú v týchto povolaniach nutné.

Pri komplexnej starostlivosti o vyššie spomínaných klientov a pacientov, treba rešpektovať, aby boli stále plnohodnotnými občanmi, integrovanými v ich rodine, aj v spoločnosti. Potrebné je dodržiavať etiku v zdravotníctve a v ošetrovateľstve, ale tiež je nutné rešpektovať etiku v sociálnej práci so spomínanými sociálnymi skupinami osôb v jednotlivých sociálnych a zdravotníckych zariadeniach. Sociálna práca v zdravotníckych zariadeniach ako aj sociálna práca v zariadeniach sociálnych služieb je dôležitou súčasťou celkovej starostlivosti jedincom, ktorí sú odkázaní na sociálnu pomoc a starostlivosť. V neposlednom rade pri celkovej starostlivosti vyššie spomínaným klientom a pacientom je dôležité aj rešpektovanie a zabezpečovanie duchovnej starostlivosti v zdravotníckych zariadeniach ako aj v zariadeniach sociálnych služieb.

Spoločným, bezplatným prostriedkom pri práci s ľuďmi, ktorí sú odkázaní na pomoc druhej osoby, alebo seniorom, ktorí sa cítia už „nepotrební " ako aj osobám, ktoré sú „na dne" a závislé od nejakej drogy, spája pomoc ľudí - odborníkov, pre ľudí, ktorí potrebujú ich odbornú pomoc vrátane vzájomnej tolerancie a sociálnej komunikácie v zdravotníctve a v sociálnej práci.

Dancák, P. a Dancák, M. (14) sa zamýšľali v čom spočíva cesta ku šťastiu, spokojnosti i múdrosti. Tvrdia, že človek, ktorý sa stretne s Bohom, ktorý je láska, pociťuje veriaci človek potrebu premeniť celý jeho život. Takto si možno vysvetliť aj viaceré iniciatívy pre ľudský rozvoj určené najmä tým najchudobnejším. Uvedení autori opisujú „lásku ako primárny kresťanský zdroj pomoci človeka v núdzi." Vyššie uvedené myšlienky autorov umožňujú každému človeku, aby sa nad nimi zamyslel, pomohol a neodvrhol podať pomocnú ruku alkoholikovi, pomohol a neodvrhol podať pomocnú ruku aj seniorovi, alebo osobe, ktorá je odkázaná možno aj na tvoju pomoc.

V závere príspevku autorka uvádza, že nadmerné pitie alkoholu vedie k bio-psycho-sociálno-duchovným a etickým následkom. Alkoholizmus u žien je značne rozšírená téma,

preto aj týmto príspevkom som chcela poukázať na jeho patologickosť a zároveň opísať a ponúknuť možné alternatívy boja proti tejto chorobe, ako zvíťaziť nad závislosťou.

Závislosť od alkoholu je negatívnym sociálnym javom, ktorý spôsobuje škody spoločnosti i jednotlivcom, je príčinou rozvratov manželstiev a ohrozuje zdravý vývoj detí a mládeže.

Rodina je priestorom citovej záštity, osobnej intimity, miestom spoločných cieľov, pre dieťa, je školou sociálneho učenia a socializácie. Alkoholička poskytuje dieťaťu psychologicky nevhodný, sociálne patologický i nežiadúci model roly ženy, matky a manželky.

Pri vytváraní motivácie k trvalej abstinencii je veľmi dôležitá kvalita rodinných a partnerských vzťahov. Pri absencii rodinného zázemia je prognóza podstatne horšia. Samotná abstinencia ešte nezaručuje pokoj v základnej či nukleárnej rodine, preto je nevyhnutné ovplyvniť vzťahy medzi všetkými členmi rodiny, aby sa vylúčilo najmä ohrozenie detí.

Dôležitým predpokladom úspešnosti resocializácie je spolupráca so závislým jedincom ako aj s jeho najbližšou rodinou.

V empirických častiach prác autorka (3, 4) potvrdzuje, že sociálne okolie ženy závislej od alkoholu, vrátane jej rodinných vzťahov ovplyvnilo príčinné súvislosti vzniku alkoholizmu u žien. Potvrdilo sa nám v oboch prácach autorky, že primárna rodina ženy závislej od alkoholu, má skôr pre ňu destabilizujúci význam, a potvrdilo sa tiež, že alkohol môže byť príčinou ale aj dôsledkom alkoholizmu.

Prieskumom sme zistili aj pozitívnu zmenu osobnosti abstinujúcich alkoholičiek a ich duchovným prežívaním, resocializáciou a vierou v Boha dokázali víťaziť nad ich alkoholizmom. Chceme poukázať na dôležitosť duchovnej zložky, ktorá bola nadobudnutá a rozvíjaná, častokrát až po nadobudnutí negatívnej skúsenosti žien závislých od alkoholu.

Šoltés, L., Pullmann, R. a kol. popisujú (8), že predmetom dialógu nie je trpiaca duša ani choré telo, ale vždy chorý človek. Človek je súčasne telo a duch, preto všetky ľudské skutky majú charakter telesný a duchovný. Jendrejovský, J. (in: 8, s. 188) tvrdí, že „spojnicou telesnej a duševnej oblasti človeka je duchovná rovina každého človeka. Teda spojenie telesno, duchovno a duševno je spojenie, ktoré tvorí integritu ľudského jedinca. Bez tejto jednoty nemožno hovoriť o celkovom uzdravovaní človeka.“

Autorka tohto príspevku súhlasí a zdieľa uvedené tvrdenie autora Jendrejovkého (8), ako je opísané vyššie, lebo spomínaná integrita, ako autorka článku tvrdí, súvisí aj s celkovým uzdravovaním závislého jedinca od alkoholu alebo inej drogy.

Zistili sme prítomnosť násilia v ich rodine a partnerských vzťahoch. Vypozorovali sme ich záujem pomáhať aj inak postihnutým a starým ľuďom. Ich aktivitou, prácou a resocializáciou v spomínanom zariadení, zároveň pomáhali druhým ale aj sebe.

Autorka pri práci so skúmanými ľuďmi, ktorí mali problémy s alkoholom, spozorovala aj morálne správanie sa abstinujúcich ľudí v minulosti závislých od alkoholu, ktorí boli skúmanými respondentami v prácach autorky a tiež spozorovala aj ne-etické postoje a správanie sa širšej verejnosti a niekedy aj rodinných príslušníkov k ich závislému členovi rodiny.

Autorka súhlasí s tvrdením Mátela, A. a kol. (9, s. 17) ktorý konštatuje, že „len znalosť etických zásad a noriem formovaných v etickom kódexe sama o sebe nie je zárukou toho, že bude príslušný pracovník jednať mravne, ale rozhodne ho môže priviesť k tomu, aby o týchto záležitostiach premýšľal, poprípade sa s týmito zásadami identifikoval, zvnútornil si ich a dôsledkom toho potom konal v súlade s nimi, ako aj so svojím svedomím.“

Autorka článku uvádza a zdieľa konštatovanie Roháča, J. a Dancáka, P. (10, s. 19) ktorí tvrdia, že sociálny pracovník v oblasti „poskytovania sociálnych služieb klientovi, musí rešpektovať, že základné práva ľudskej osoby majú zásadné a výsostné postavenie.“

Veríme, že tento príspevok a práce autorky pomôžu pri ďalšom odhaľovaní a skúmaní zložitej problematiky v začarovanom kruhu závislostí. Zároveň dúfame, že informácie o nutnosti trvalej abstinencie budú aj návodom pre ľudí závislých od alkoholu či iných drog, ktorí majú záujem spoločne zvíťaziť nad ich ťažkosťami spojenými s ich závislosťou, že len vierou a jednotou duše a tela pomôžu nielen sebe ale aj ich rodine i celej spoločnosti.

Zároveň pri empirickej časti skúmania problémov alkoholizmu u žien v Žakovciach som vypozorovala, ako sa vzájomne pozitívne dopĺňajú sociálne skupiny, abstinujúcich alkoholičiek so sociálnou skupinou seniorov a postihnutých osôb, ktorí tam žili spolu a vzájomnou ich spoluprácou si navzájom aj pomáhali. Preto nedá sa uzavrieť len téma alkoholizmu alebo len téma venovaná seniorom, či ľuďom, ktorý sú odkázaní na pomoc druhej osoby. Pretože jednotlivé témy sa vzájomne ovplyvňujú a dopĺňajú.

Zoznam použitej literatúry:

1. GEIST, B. 1992. Sociologický slovník. Praha: Victoria Publising, a.s., 1992. 647 s. ISBN 80-85605-28-7.
2. ĎANOVSKÝ, J., Martinove, M. 2011. Liečba a resocializácia. In Cesta, mesačník o abstinencii, bezdomovectve a kvalite života, roč. IX., č. 3, s. 14. ISSN 1338-1423.
3. KOLLÁRČIKOVÁ, Jana: Determinanty vzniku a vývoja závislosti od alkoholu u žien [Diplomová práca] Prešovká univerzita, Filozofická fakulta, Katedra sociálnej práce. Školiteľ: doc. PhDr. Kredátus, J. PhD. Rok obhajoby: 2003, 113 s.
4. KOLLÁRČIKOVÁ, Jana. Determinanty vzniku, vývoja, dôsledky a možnosti riešenia závislosti
5. od alkoholu u žien [Rigorózna práca] VŠZaSP sv. Alžbety Bratislava, Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl.P.P. v Prešove. Školiteľ: PhDr. Balogová, B., PhD. Rok obhajoby: 2007, s. 118 s.
6. NEŠPOR, K., ZIMA, T. 2001. Alkohol u žen – specifická rizika. In Alkoholizmus a drogové
7. závislosti, roč. 36, č. 4-5, s. 277-279.
8. KUNDA, S. et al. 1988. Klinika alkoholizmu. Klinický priebeh, diagnostika a terapia. Martin: Osveta, 248 s.
9. KREDÁTUS, Jozef. 1989. Abstinent v zaťažových životných situáciách. Košice: Krajský ústav národného zdravia oddelenie zdravotnej výchovy, 69 s. –
10. ŠOLTÉS, L. - PULLMANN, R. a kol. 2008. Vybrané kapitoly z medicínskej etiky. Martin: Osveta, 2008. 252 s. ISBN 978-80-8063-287-8.
11. MÁTEL, A. a kol. 2010. Etika sociálnej práce. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. 173 s. ISBN 978-80-89271-85-6.
12. ROHÁČ, J. - DANCÁK, P. 2009. Kapitoly o práve a etike. Prešov: ÚSVaZ bl. P. P.
13. Gojdiča v Prešove, 2009. 103 s. ISBN 978-80-89271-73-3.
14. NEŠPOR, K. 2007. Poradensto pre vás. Výhody z intenzívnej telesnej práce a cvičenia. In Čistý deň, roč. V, č. 1, s. 18. ISSN 1336-4243
15. ZÁKON č. 448/ 2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.
16. LITOMERICKÝ, Š. 2008. Vplyv cvičenia na starnutie. In Slovenský lekár. ISSN 1335-0234, 2008, roč. 18 (32), číslo 11 - 12, s. 241-246.
17. DANCÁK, P., DANCÁK, M. 2006. Láska ako primárny kresťanský zdroj pomoci človeku v núdzi. In Zdravotníctvo a sociálna práca. ISSN 1336-9326, 2006, roč. 1, č. 4, s. 39-43.

Kompletný zoznam bibliografických odkazov, vrátane príloh v prácach autorky nájdete v jej spomínaných prácach (3, 4).

Kontaktná adresa autorky článku:
PhDr. Jana Kollárčiková
Orechová 60
066 01 Humenné
email: j.kollarcikova@gmail.com ;mobil: 0908 380617

Možnosti integrácie vybraných skupín rómskeho etnika do spoločnosti

Karel Komárek

Resume:

Public health and integration's questions of the Romany ethnic into society introduce in our country serious social problem, non - solution whose is able to have serious social, political and economic consequences on the future of development society. In the world live around 8- 12 millions Romany people. Populations increase of gypsy in the second half of 20. Century's was raised in Slovakia fourfold. When we are concerning to the population of Slovakia, gypsy's population is the most numerous in the world namely with shares 8- 9% out of the total people (in like manner to be those in the Bulgaria and Macedonia). Demographic data of gypsy population (from aspects of the number of children, average age act.) remind data of majority population before of the several decades (for example mortality gypsy suck in the 80. years oneself level mortality non - gypsy suck in the 50. years of the 20. century's). The first modern population census was implemented on the Slovakia in the year 1869. Just he began a new period of the population periods to our lands. According to the last population census from the year 2001 was registered from the gypsy nationality only 89 920 inhabitant (1,7%), unofficially sources declare 350 up - to 500 thousand gypsy population [1, 4]. Nearest to addition of inhabitants, homes and apartments should be considered in May 2011. It results from proposal law, which Statistics office (SO) SR presented to the annotate activity.

Key words: Public health, Romany ethnic, integration, education, knowledge society

1 Analýza zdravotného stavu rómskeho etnika

V Európskej únii (EU) sa vynakladá mnoho síl a prostriedkov na včlenenie existujúcich skupín rómskeho etnika do majoritnej spoločnosti daného členského štátu so všetkými právami, čo sa už dnes považuje drvivou väčšinou obyvateľstva za celospoločenskú samozrejmosť a povinnosťami, ktoré k tomu patria, voči čomu sú väčšinou práve začleňovaní vo svojráznej opozícii.

Rómska populácia má svoje špecifiká, ktorými sa značne odlišuje od majoritnej populácie. Je to populácia s progresívnou vekovou štruktúrou, t. j. s vysokým podielom detskej populácie, s nízkym podielom obyvateľstva nad 60 rokov. V Slovenskej republike neexistuje komplexný systém monitorovania zdravotného stavu znevýhodnených skupín. V hodnotení zdravotného stavu preto musíme vychádzať len z rôznych štúdií a prieskumov, ktoré sa predovšetkým zaoberajú hodnotením zdravotného stavu, rizikovými faktormi zdravia a životným štýlom týchto komunít. Kľúčovými epidemiologickými štúdiami sú:

Výskum výživy a životného štýlu troch etnických skupín v Slovenskej republike (realizovaný v rokoch 2001-2003 na Ústave preventívnej a klinickej medicíny a Úrade verejného zdravotníctva Slovenskej republiky).

Program ozdravenia životného prostredia, zlepšenia hygienických podmienok a prevencia infekčných ochorení u obyvateľov rómskych osád (Štátny zdravotný ústav Slovenskej republiky v roku 2002).

Zdravotný stav detí a žien žijúcich v chudobných komunitách (Štátny zdravotný ústav v rokoch 2002 - 2003).

Demografické štúdie a prognózy - realizované Štatistickým úradom Slovenskej republiky a Infostatom.

Graf č. 1 Veková štruktúra rómskej a celkovej populácie v Slovenskej republike

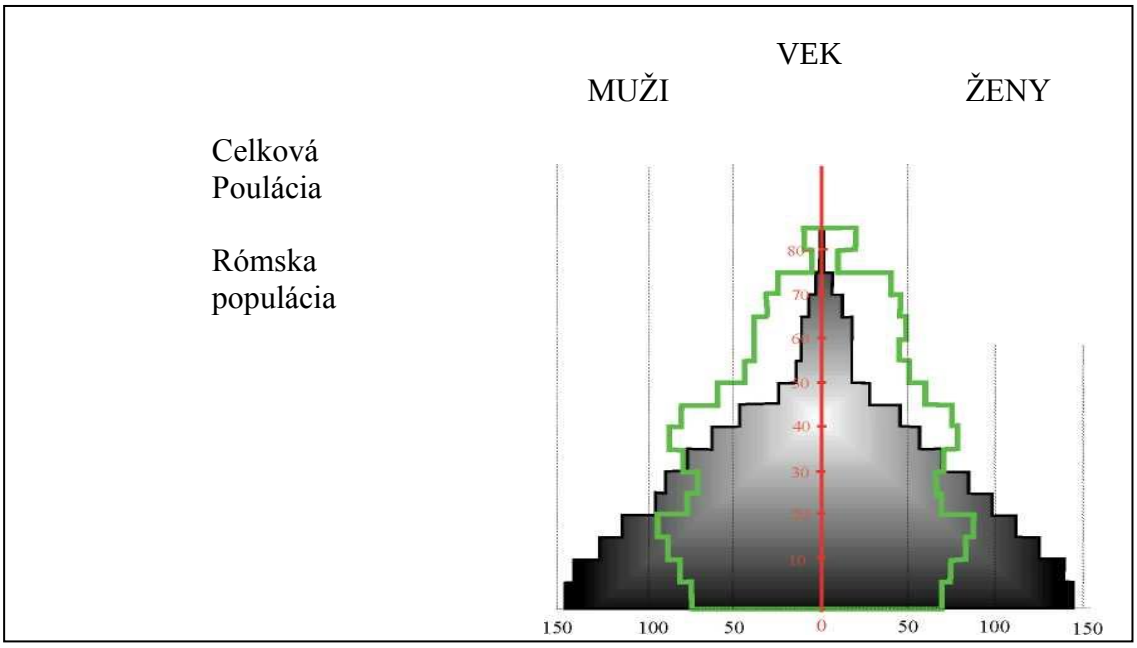

2 Verejné zdravie a možnosti integrácie rómskeho etnika do spoločnosti

Zlepšiť verejné zdravie a dosiahnuť dobrý zdravotný stav obyvateľov Slovenska je spoločná zodpovednosť, ktorá si vyžaduje spoluprácu, synergiu a partnerstvo na všetkých úrovniach a medzi všetkými zložkami spoločnosti. V súčasnosti sa rozdiely medzi jednotlivými regiónmi Slovenskej republiky výrazne prehlbujú. Obyvatelia v sociálno-ekonomicky slabších oblastiach sú často frustrovaní.

Vznikajú a narastajú rozdiely medzi jednotlivými skupinami obyvateľov. Zväčšujú sa aj rozdiely medzi bežnou populáciou a znevýhodnenými skupinami obyvateľov. Do takejto skupiny patrí v prevažnej miere vybrané skupiny rómskeho etnika. Na úrovni vlády Slovenskej republiky s Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity vznikli celé inštitúcie, ktoré sa zaoberajú rómskou problematikou, ako je napríklad Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach a Ústav Romologických štúdií pri Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Ak má byť toto široko vetvené a finančne nákladné celospoločenské snaženie úspešné, bolo by na mieste stanoviť konkrétne, teda merateľné a overiteľné, krátkodobé aj dlhodobejšie ciele, ktoré chcú a majú jednotlivé inštitúcie dosiahnuť.

Graf č. 2 Stredná dĺžka života v Slovenskej republike

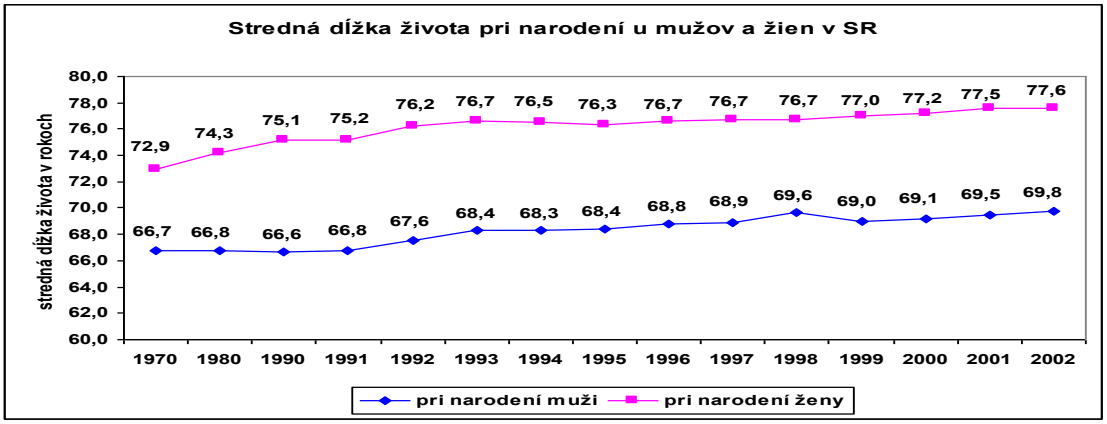

Zdravie je stav, keď je človek fyzicky, psychicky i sociálne v pohode, keď nemá pocit choroby ani úrazu. Zdravotníctvo sú všetky inštitúcie, ktoré zabezpečujú ochranu zdravia, prevenciu i liečbu ochorení a úrazov - vrátane duševných problémov. Zdravotníctvo nemôže celkom zabezpečiť zdravie obyvateľov. Je dokázané, že zdravotníctvo to môže ovplyvniť len v 15-20 %. Z 80 % si svoje zdravie ovplyvňuje človek sám - spôsobom života, odpočinku, spánku, stravovaním, pohybom, prevenciou - prehliadkami u lekára a podobne. Základným ukazovateľom stavu zdravia populácie je priemerná (stredná) dĺžka života v danom štáte (v EÚ muži 74-79 rokov, ženy 79 - 84 rokov, u nás muži 70 rokov, ženy 74 rokov. (pozri graf nižšie) [14].

Verejné zdravotníctvo sleduje výskyt chorôb, úrazov, ich počet, priebeh a spôsoby liečby skúma príčiny chorôb a úrazov a možnosti ako zabrániť vzniku chorôb a úrazov. Na Slovensku je najčastejšou príčinou smrti ochorenie srdca a ciev - infarkt, vysoký tlak krvi a mozgové porážky [19, 20, 21]. Na vyššie uvedenom grafe je znázornená priemerná dĺžka života v krajinách strednej Európy [14]. Slovenská republika patrí ku krajinám s najvyššou chorobnosťou a úmrtnosťou na kardiovaskulárne choroby (KVCH) v Európe. KVCH sú v SR od polovice minulého storočia najčastejšou príčinou smrti, najčastejšou príčinou hospitalizácie, invalidizácie a zvyšovania nákladov na zdravotnícku starostlivosť [1, 2].

Graf č. 3 Stredná dĺžka života v krajinách strednej Európy

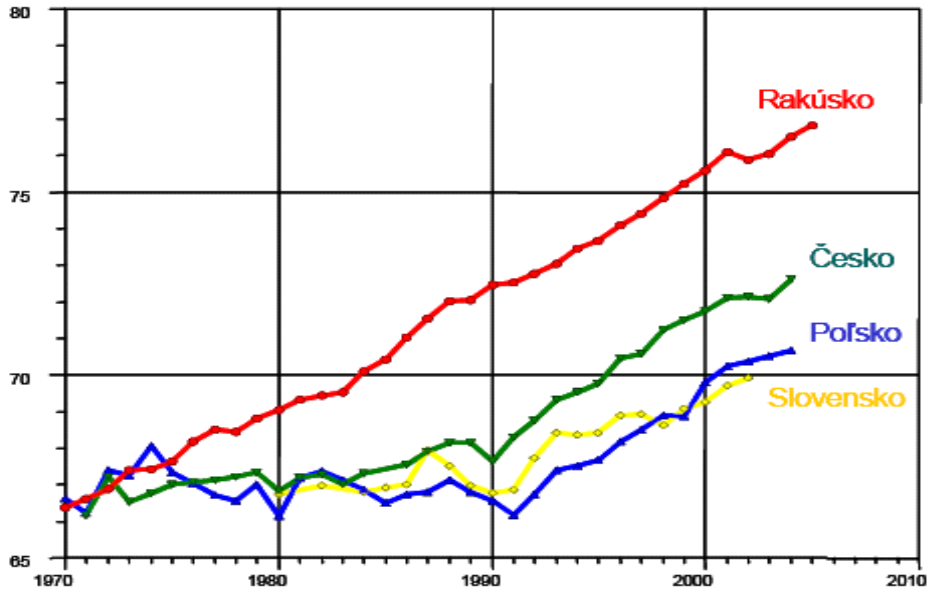

Hromadný výskyt neprenosných ochorení závisí vo veľkej miere od životného štýlu, čiže od výskytu ovplyvniteľných rizikových faktorov (RF). K manifestácii obvykle dôjde až vtedy, keď je choroba vo veľmi pokročilom štádiu a liečba je často neúspešná. Zníženie výskytu ovplyvniteľných RF v populácii jednoznačne vedie k poklesu chorobnosti a úmrtnosti na tieto skupiny ochorení. Zmeny životného štýlu sú zároveň aj nákladovo najefektívnejšie vynaložené prostriedky na zníženie rizika kardiovaskulárnych ochorení (KVCH) [3].

Podľa vekovej štruktúry rómskej a celkovej populácie (Zdroj: cenzus 1991, Štatistický úrad Slovenskej republiky) vyplýva, že v roku 1991 podiel detí vo veku do 14 rokov tvoril u rómskej populácie v Slovenskej republike 43,4 % a v celkovej slovenskej populácii iba 25,5 %. Zatiaľ čo podiel starých ľudí nad 60 rokov tvoril u rómskej populácie v Slovenskej republike 3,6 %, v celkovej slovenskej populácii až 14, 5%. Podľa prognózy, ktorú vypracoval Infostat, bude s najväčšou pravdepodobnosťou v roku 2025 žiť v Slovenskej

republike približne 520 tisíc Rómov, čo predstavuje prírastok zhruba 140 tisíc osôb. Podiel Rómov v populácii Slovenskej republiky by sa tak zvýšil zo súčasných 7,2 % (v r. 2002) na 9,6 % (v r. 2025).

Stredná dĺžka života sa považuje za základný ukazovateľ zdravotného stavu populácie. Podľa niektorých výskumov sa odhaduje, že u rómskych mužov dosahuje stredná dĺžka života (LE - life expancy) v Slovenskej republike len 55,3 rokov a u žien 59,5 rokov. Materiály Svetovej zdravotníckej organizácie udávajú takúto dĺžku života u mužov pre veľmi zaostalé rozvojové krajiny. Podľa prepočtu Infostatu je v Slovenskej republike stredná dĺžka života pri narodení u rómskych mužov 64,4 roka a u rómskych žien 71,6 rokov [4, 5, 6].

Podľa výsledkov už spomínaných štúdií determinujúce faktory ovplyvňujúce nižšiu kvalitu zdravotného stavu rómskej populácie sú v súčasnosti najmä:

- nižšia vzdelanostná úroveň, z ktorej môže prameniť nedostatočná úroveň zdravotného uvedomenia a správania,
- nedostatočná informovanosť o zdraví a motivácia starať sa o svoje zdravie,
- nízky štandard osobnej hygieny,
- nízky štandard komunálnej hygieny - absencia zdrojov pitnej vody, kanalizácie, chýbajúci odvoz smetí, absencia sociálnych zariadení,
- nízky štandard bývania a ekologická rizikovosť prostredia, s ktorou súvisí znečistené a samotnými rómskymi obyvateľmi zdevastované životné prostredie; alarmujúci je stav najmä v izolovaných rómskych osadách, v ktorých často kvalita bývania nezodpovedá základným hygienickým požiadavkám, chýba zásobovanie pitnou vodou, chýba kanalizácia, odpadové jamy a smetiská, odvoz smetí, absentujú sociálne zariadenia, pretrváva veľká preľudnenosť na malej ploche,
- nezdravé stravovacie návyky, nevyhovujúca výživa (nízka spotreba zeleniny a ovocia, vysoká spotreba tukov a cukrov); vyššia frekvencia spotreby bravčového mäsa, údenín a bravčovej masti; to isté platí pre zvýšenú frekvenciu spotreby hydiny a margarínov, takisto je u nich zvýšená spotreba sladkostí a sladených nápojov,
- nízka fyzická aktivita (hlavne integrovaných Rómov na západnom Slovensku),
- zvyšujúca sa miera užívania alkoholu a tabakových výrobkov už vo veľmi mladom veku rozrastajúca sa závislosť na nelegálnych drogách.

Výsledky epidemiologických štúdií v Českej republike v rôznej miere preukazujú, že úmrtnosť spoločenských tried i zamestnaneckých skupín je tým vyššia, čím horšie socioekonomické postavenie v sociálnej štruktúre štátu daná skupina zaujíma, čím nižšie má vzdelanie a čím má nižšie príjmy. Tiež aj preto, čím majú členovia skupiny vo svojom správaní viac rizikových faktorov [7].

Úmrtnosť jednotlivých populácií, resp. ich podskupín, je odrazom súbežného pôsobenia množstva podmienok a faktorov biogenetického, fyzikálneho a psychosociálneho charakteru. Niektoré z nich priamo pôsobia na genetické zmeny. Vplyv majú tiež faktory súvisiace s vekom, pohlavím, radiáciou, fajčením, stravovaním. Sprostredkovane tiež vplývajú najmä socioekonomické faktory – napr. životná úroveň, zamestnanie, vzdelanie a pod. [8].

Môžeme predpokladať, že uvedené ukazovatele sú na Slovensku podobné alebo s najväčšou pravdepodobnosťou horšie. Otázka postupného včleňovania rómskeho etnika do majoritnej spoločnosti v žiadnom prípade nie je len otázka štátu a majoritnej spoločnosti. Začleniť, integrovať Rómov nie je možné bez ich vlastnej snahy o sebaobrodenie, o kultúrnu premenu a sebazdokonalenie. Je nevyhnutné, aby sa zapájala do riešenia integrácie rómskeho etnika do spoločnosti aj samotná rómska inteligencia.

K efektívnemu vyriešeniu problému integrácie rómskeho etnika do spoločnosti je nutné využiť interdisciplinárny prístup ku skúmaniu daných javov, pretože sa jedná o veľmi komplexný a zložitý sociálny problém, pričom je potrebné využívať systémovo spoločenské a

prírodné vedy. Spomínaná otázka predstavuje u nás závažný spoločenský problém. Neriešením tohto problému môžu vzniknúť rôzne politické ekonomické, demografické a kultúrne dôsledky s dopadom na ďalší vývoj celej spoločnosti.

Riešením do budúcnosti by mala byť povinnosť pracovať pre každého člena demokratickej spoločnosti, rovnako majoritnej i minoritnej skupiny. Akékoľvek štátom poskytované finančné prostriedky pokiaľ sú poskytované bez práce nie sú adresátmi považované za hodnotu, ktorú si majú vážiť a zodpovedne s ňou nakladať. Ďalším zodpovedným riešením je výchova populácie k zodpovednosti za seba, blízke osoby a ďalších členov spoločnosti v zmysle prosociálneho cítenia a života. Do budúcnosti sa preto okrem tvorby pracovných miest musíme zamerať na vzdelávanie ako základný pilier vedomostnej spoločnosti.

3 Zlepšovanie zdravotného povedomia rómskeho etnika prostredníctvom vzdelávania

V súčasnosti sa celosvetovo hľadá, aké skupiny Rómov sú najlepšie pripravené na integráciu do väčšinovej spoločnosti a následne určiť, kam orientovať cielenú pomoc. Všeobecne sa uznáva nezastupiteľný vplyv prostredia v ktorom sa Rómovia pohybujú a v ktorom bývajú. Je rozdiel medzi pohybom v rómskych osadách v samostatnej lokalite, či včlenených do mestských sídlisk, pričom žijú v rómskej spoločnosti, či patria k Rómom, žijúcim v úzkom kontakte s väčšinovým obyvateľstvom. Nezastupiteľnú úlohu má ich vlastné vzdelanie, či zručnosť. Rómovia, ktorí si zachovali časť svojich tradičných remesiel sú ďaleko prispôsobivejší ako tí, čo boli totálne vytrhnutí zo svojich tradičných koreňov a nevytvorili si svoju vlastnú identitu.

Právna ochrana, ale aj právna zodpovednosť obyvateľstva štátu musí byť jednoznačne rovnako platná pre väčšinové obyvateľstvo, ako aj pre etniká. Je potrebné a nevyhnutné (a je najvyšší čas) toto dôsledne realizovať i pri rómskom etniku. Nie že by štát nemal pre toto etnikum „rovnaký meter“, ale je to otázka nízkeho vedomia, niekedy sa dá hovoriť až o jeho absencii v niektorých skupinách rómskeho etnika. Toto sa javí ako najväčší problém v súčasnosti. Tento problém bol dlhodobo zanedbávaný, rovnako dlhú dobu si vyžiada jeho riešenie. Začať treba ihneď, lebo odsúvanie tohto problému je časovaným extrémom, ktorý prerastie do ťažko riešiteľných situácií s následnými ďaleko väčších ekonomických výdavkov a trvalým poškodením etnika (zdravotným, mentálnym a pod.).

Všetci rodičia majú právo rozhodnúť o tom, koľko detí privedú na svet, ale zároveň majú povinnosť svoje deti riadne vychovávať. V niektorých skupinách rómskeho obyvateľstva nie je dostatočné vedomie o tejto základnej povinnosti a privádzajú na svet množstvo detí, ale o ich riadnu výchovu sa nestarajú, alebo sa nevedia postarať. Z uvedených dôvodov je tu otázka úrovne vzdelania, právneho vedomia a potreba jeho skvalitňovania. Rezervy sú v lepšom poznaní tohto etnika (jeho zvláštností, schopností, mentality, kultúry, histórie a pod.). Tak ako pri ostatných etnikách, aj pri rómskom etniku to je treba robiť sústavným, prepracovaným a cieleným výchovnovzdelávacím systémom za súčasného dôkladného budovania systému hodnôt a priorít. Vzhľadom na stav, v akom sa prevažná časť tohto etnika nachádza, je potrebné zostaviť celoštátny tím z rôznych úrovní spoločnosti (vedci z tejto oblasti, právnici, lekári, pedagógovia, polícia,...), tiež odborníkov z radov samotných Rómov. Cieľom tímovej spolupráce by malo byť vypracovanie programu s časovým harmonogramom, odhadom a vyčlenením finančných prostriedkov, výberom pracovníkov, vyčlenením priestorov (budovy) a pod. Dôsledným kontrolným systémom a za využitia fondov Európskej únie sa určité ciele podarí splniť. Takto by sa Slovenská republika zaradila na popredné miesto v Európe a vo svete pri riešení problematiky rómskeho etnika.

Do procesu integrácie je potrebné aplikovať modely systémového myslenia, ktoré označuje schopnosť holistického prístupu k vnímaniu skutočnosti. Ide o vnímanie rómskej

problematiky ako jedného celku, vzájomných väzieb, vplyvov a vzťahov. Systémové myslenie je zároveň vnímaním kontextu situácie, v ktorej sa rozhoduje a koná. Charakter zmien dostáva iný zmysel namiesto zameriavania sa len na súčasný stav organizácie. Daný prístup vedie každého jednotlivca k objaveniu nových pohľadov na skutočnosť a k hlbšiemu uvedomeniu si spoluzodpovednosti pri tvorbe súčasnej reality prostredia, v ktorom sa nachádza a koná.

Najefektívnejším návodom na riešenie všetkých zložitých spoločenských, či ekonomických problémov je systémová paradigma, ktorá umožňuje subjektu, ktorý ju používa efektívne kontrolovať budúcnosť systému a to prostredníctvom dvoch procesov:

Analýzou daného stavu v systéme tým, že popíšeme jednotlivé elementy systému (účastníkov systému) na jednotlivé jednoduché komponenty a zmapujeme ich vzájomné vzťahy.

Vypracovaním stratégie selektívnej manipulácie, rekonštrukcie, zavádzania nových komponentov, vzťahov, či odstránenie alebo modifikovanie jednotlivých starých komponentov, ich vzájomných vzťahov a prepojení.

4 Vedomostná spoločnosť, perspektívy a návrhy do budúcnosti

Za vedomostnú spoločnosť môžeme považovať takú množinu jej občanov, ktorá ovláda moderné spôsoby vzájomnej komunikácie, získavania informácií, vie sa dorozumieť s príslušníkmi iných národov, vie s nimi udržiavať konverzáciu na rôzne aktuálne témy kultúry, vedy, umenia, politiky a športu.

Člen vedomostnej spoločnosti by mal ovládať históriu svojho národa, ale aj históriu všeobecne, mal by sa vedieť orientovať v základných zákonných normách, mal by ovládať zásady slušného a kultivovaného správania, mal by sa vyznačovať čestnosťou, skromnosťou, citom pre spravodlivosť, poctivým vzťahom k svojej rodine, kde sa dlhodobo venuje výchove svojich detí a nemal by zabúdať ani na spoluobčanov v núdzi.

Pojem „vedomostná spoločnosť“ významovo úzko súvisí s „vedomostnou ekonomikou“. Tá sa dostala do popredia v strede a koncom 90. rokov 20. storočia, keď popisovala spôsob, akým viaceré odvetvia s vysokou technologickou úrovňou prispievajú výraznou mierou k tvorbe bohatstva v krajine. Takými sú informačné a komunikačné technológie, biotechnológie, nanotechnológie a podobne, tiež vzdelávacie a vedecké inštitúcie. Viacerí pozorovatelia dnes popisujú najvyspelejšie ekonomiky ako ekonomiky, ktoré prechádzajú z priemyselnej do „vedomostnej“ fázy. Vzhľadom na rastúcu dôležitosť informácií, know - how, pri tvorbe bohatstva, je potrebné prepísať pravidlá riadiace ekonomiku. Tie súčasné boli totiž vytvorené v jej industriálnej fáze. Širším pojmom je „vedomostná spoločnosť“. Ekonomický život je pevne zakotvený v spoločenských pravidlách, preto si prechod k vedomostnej ekonomike vyžaduje aj zmenu spôsobov fungovania spoločnosti.

„Vedomostná spoločnosť cielene a aktívne investuje do rozvoja osobného potenciálu každého jednotlivca, prostredníctvom podpory vzdelávania, vedeckých a výskumných aktivít rozvíja svoju inovačnú kapacitu“(http://vedomostnaspolocnost.vlada.gov.sk).

Uvedené aktivity nepredstavujú taxatívne vymenované sféry, ktoré by mal človek sledovať, aby sa v rámci štátu vytvorila vedomostná spoločnosť. Prakticky nie je možné dosiahnuť, aby väčšina členov spoločnosti mala pozitívne body vo všetkých, resp. prevažnej časti uvedených (a početných ďalších) sférach denného pôsobenia. Prakticky každá spoločnosť mala v histórii ľudského rodu doteraz viac alebo menej vizionársku elitu, ktorá pre spoločnosť vytyčovala nové smelé méty a bola schopná na ich realizácii aj aktívne pracovať. Sme jednoznačne presvedčení, že takúto elitu máme v súčasnosti aj u nás. Potenciálni členovia tejto skupiny sú akoby zaskočení nadmiernou „politickou“ aktivitou a nevyvíjajú snahu zoskupiť sa (a to v SR máme hneď dve akademické prostredia -jedno v SAV a druhé

„občianske“). Spomínaní členovia nejavia veľkú snahu verejne a systematicky sa prejavovať, zverejňovať svoje občianske postoje, tiež návrhy a spôsoby čo najefektívnejšieho kreovania vedomostnej spoločnosti u nás. Uvedené námety predstavujú praktický príklad (určitú formu stratégie) premeny našej súčasnej spoločnosti na vedomostnú či na vedomostiach založenú spoločnosť. Vo všeobecných zásadách starostlivosti o zdravie je pozitívne to, že sa rozvíja edukačný proces v ošetrovateľstve, ktorý ako uvádza Kuberová (2010) *vedie ľudí k chápaniu zdravia a choroby, ale učí ich aj zdravému správaniu, vyhýbaniu sa rizikám, hygienickým návykom, správnemu stravovaniu, poznaniu svojho zdravia a odchýlok (krvný tlak, hladina cukru a tukov v krvi), schopnosť podať prvú pomoc pri nehodách a úrazoch až do príchodu lekára, vedieť poučiť iných ako sa správať pri infekciách, úrazoch a vedieť si poradiť s prvými príznakmi chorôb členov svojej rodiny alebo známych. V starostlivosti o zdravie nestačí len vedieť, čo nám škodí, čomu sa máme vyhýbať, alebo čo máme robiť, aby sa chorobe predišlo, ale je prioritné orientovať sa na správne postoje, hodnoty a vnútorné presvedčenie niečo pozitívne robiť a dosiahnuť v záujme svojho zdravia* [17].

Pravdepodobne najbližšie k problematike kreovania vedomostnej spoločnosti má školstvo všetkých úrovní [9, 10].

5 Konštruktívne návrhy na riešenie pre oblasť problematiky rómskeho etnika

Na Slovensku pracujú pre oblasť rómskej problematiky viaceré osobnosti, skupiny a odborníci, ktorí spracovali viaceré konštruktívne návrhy. Realizuje sa tiež veľké množstvo projektov s cieľom dosiahnutia pozitívnych výsledkov v tejto oblasti.

Konkrétne návrhy na riešenie pre oblasť problematiky rómskeho etnika:

Splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity pripravuje pracovnú skupinu na vytvorenie stratégie riešenia rómskej problematiky, by mohol v rámci tejto pracovnej skupiny vytvoriť podskupinu, tím vedomostného manažmentu, ktorá naštuduje, systematizuje a vyberie osvedčené, či použiteľné riešenia ako podklady pre hľadanie nových systémových opatrení a riešení pre vládu.

Po kritickom zhodnotení a využití historických materiálov by táto podskupina vedomostného manažmentu spracovávala najpozitívnejšie skúsenosti z vedenia projektov na zveľadenie rómskej komunity.

Táto skupina by tiež:

- realizovala metodologickú prípravu pracovných tímov pracujúcich s rómskou komunitou,
- vytvorila by internetovú vedomostnú platformu cez ktorú by si vymieňali informácie a skúsenosti odborníci zaoberajúci sa pomocou rómskej komunite. Táto pomoc by bola využívaná k propagácii najlepších myšlienok, tímov a jednotlivcov v tejto oblasti.

Zároveň by tento tím slúžil ako špeciálne intelektuálne, vedomostné a metodologické centrum splnomocnencovi a jeho úradu. Táto skupina vedomostného manažmentu by sa taktiež systematicky podieľala na tvorbe historickej a organizačnej pamäte komunity riešiacej pomoc rómskej komunite.

Takýto prístup bude nielen šetriť prostriedky odstraňovaním zbytočných duplicít, ale navrhovaná skupina vedomostného manažmentu bude schopná prinášať riešenia inkorporovateľné do všetkých výstupov celej pracovnej skupiny Ľ. Galbavého. Skupina vedomostného manažmentu by tak mohla byť garantom systémového prístupu k riešeniu danej problematiky a ušetriť tak svojou činnosťou veľa času a prostriedkov štátu potrebných pre celú spoločnosť.

Zriadenie a prefinancovanie činnosti tímu vedomostnej podpory pracujúceho pri „Pracovnej skupine na vytvorenie stratégie riešenia rómskej problematiky“, či pri samotnom Úrade splnomocnenca by bolo možné využiť prostriedky z európskych fondov, ktoré by boli

v tomto prípade efektívne využité. Na zabezpečenie týchto aktivít je možné využiť i služby a metodickú pomoci z externého prostredia, ktoré má konkrétnejšie skúsenosti s predmetnou problematikou.

„Vedomostný manažment je jedným nástrojom rozvoja vedomostnej ekonomiky a tiež i nástrojom budovania vedomostnej spoločnosti"...teda oblastí, ktoré patria do gescie podpredsedu vlády pre vedomostnú ekonomiku a národnostné menšiny. Úrad podpredsedu vlády, ktorý rieši zásadné a veľmi komplikované problémy rozvoja spoločnosti by mal byť taktiež podporovaný podobným vedomostným centrom, čím by zásadne metodologicky prispel k reálnemu zavádzaniu atribútov vedomostného manažmentu, vedomostnej ekonomiky i vedomostnej spoločnosti do reálnej praxe.

„Centrum" by mohlo byť vybudované za pomoci fondov EÚ, tvorilo by vedomostnú a metodologickú bázu pre Úrad podpredsedu vlády a taktiež by mohlo byť zároveň akýmsi Lessons learned centrom (skúsenostným centrom) k realizácii vedomostnej podpory úradu podpredsedu vlády v zásadných oblastiach spadajúcich do jeho gescie.

„Centrum" by mohlo do určitej miery pracovať v štruktúrach Katolíckej univerzity v Ružomberku ako spoločné pracovisko organizácií SAV, KU a ÚSV, prípadne aj ďalších inštitúcií. Uvedené pracovisko by pracovalo v oblasti monitoringu a podpory zdravia, vzdelávania a integrácie rómskeho etnika a sociálne slabších skupín do spoločnosti v podmienkach novej Európy.

Činnosti „Centra", spoločného pracoviska by boli zamerané na nasledujúce navrhované aktivity spoločného pracoviska

a) Realizácia spoločných vedecko-výskumných a vzdelávacích projektov zameraných na podporu zdravia, zlepšenie postavenia a podporu integrácie marginalizovaných rómskych komunít do spoločnosti.
b) Vzdelávanie študentov v rámci bakalárskeho, magisterského a doktorandského štúdia so zameraním na problematiku rómskeho etnika.
c) Monitorovanie zdravotného stavu a negatívnych účinkov stresu na ľudský organizmus, spôsobu života rómskej populácie, rómskych komunít na Slovensku.
d) Výskum procesov transformácie etnických skupín v spoločnosti s dôrazom na:
- historický náčrt formovania etnických skupín v SR (proces formovania, prehľad, hodnotenie),
- vývoj a postavenie rómskeho etnika na Slovensku (vývoj, problémy, alternatívy riešenia).
e) Výskum religiozity rómskych komunít na Slovensku.
f) Skúmanie vplyvu náboženského vzdelávania v procese spoločenskej integrácie rómskej populácie, osobitne detí.
g) Skúmanie sociálnych súvislostí zamestnanosti a nezamestnanosti u jednotlivcov a rodín.
h) Skúmanie hodnotovej orientácie rodín v sociálnej núdzi, detí z rodín v sociálnej núdzi.
i) Organizovanie vedeckých podujatí – konferencií, seminárov a odborných stretnutí.
j) Spolupráca pri vydávaní periodických a neperiodických publikácií.
k) Umožnenie študijných pobytov pre vedeckovýskumných pracovníkov

Záver

Otázka rozvoja a integrácie rómskeho etnika do spoločnosti predstavuje spoločenský (politický, morálny a ekonomický) problém s dlhodobým riešením, ktorému je nevyhnutné venovať neustálu pozornosť. Efektívne výsledky sa prejavia až v ďalšom časovom horizonte. Nedostatočné a nejednoznačné riešenie rómskej problematiky skrýva v sebe hrozbu sociálnych nepokojov a výrazne negatívneho dopadu na ďalší vývoj celej spoločnosti.

K urýchleniu integrácie rómskeho etnika do spoločnosti je nutné uplatniť interdisciplinárny prístup ku skúmaniu daných javov, pretože sa jedná o veľmi komplexný a zložitý sociálny problém pričom je potrebné využívať tak spoločenskovedné ako aj prírodovedné disciplíny v rámci systémovej vedy. K tomu poslúži potenciál pracovísk, ktoré našli zhodu v otázkach výskumu a aplikácie jeho výsledkov v praxi. Súčasťou interdisciplinárnych prístupov k výskumu pri sledovaní cieľov integrácie rómskeho etnika môže byť všestranná podpora etnokultúrneho rozvoja minority. Pôjde o vzdelávanie, rozvoj materinského jazyka, kultúru, osvetu, ako aj o zlepšovanie sociálnoekonomických podmienok života, zdravia a ďalších aspektov v postavení a vývoji rómskej menšiny. Súčasný zdravý životný štýl si vyžaduje najmä vedomosť a vzdelávanie v oblasti zdravotnej problematiky, pretože absentuje alebo je nedostatočná najmä u nami popisovanej skupiny sociálne slabších ľudí, ktorí si priam vyžadujú pozornosť, aby sa lepšie začlenili do našej spoločnosti. Z dlhodobého hľadiska a dlhodobej koncepcie kladieme veľký dôraz na zamestnanosť, povinnosť pracovať, tiež na zdravie, prevenciu a výchovu [11, 12, 13, 17, 18].

Cieľ bude možné dosiahnuť spojeným úsilím zainteresovaných zložiek, tak ako bolo opísané v predchádzajúcej kapitole. Bude ho možné dosiahnuť bežnými prostriedkami a metódami výučby, ale aj podpornými aktivitami, ktoré by rozpracovali jednotlivé zainteresované strany podľa ich zamerania. Dôležitou súčasťou je dialóg, vzájomná výmena a poskytovanie informácií, dôvera a osobná zainteresovanosť všetkých zúčastnených strán.

Spoločná dohoda, určenie pracovísk a zapojenie osobností (v zmysle odbornom i spoločenskom), vytvárajú potrebu „Spoločného pracoviska Úradu splnomocnenca vlády SR a vedeckých, vzdelávacích a zdravotníckych inštitúcií v SR pre výskum, vzdelávanie, podporu zdravia a integrácie rómskych komunít do spoločnosti“. Vedecké informácie, fakty majú svoj význam, ak sú komplexné, ak ich etickou základňou sú tolerancia, ústretovosť a snaha po pravdivosti a ich cieľom je hľadanie riešení.

Slovensko nie je izolovaným územím, je súčasťou Európy, ktorá veľmi citlivo reaguje na riešenie problematiky marginalizovaných komunít. Preto naša činnosť môže okrem iného poskytovať podnety v rámci odborných diskusií o eventuálnej úprave právneho postavenia a vzťahov majoritných a minoritných spoločenstiev.

Literatúra

1. Zdravotnícka štatistika SR. Bratislava: Ústav zdravotníckych informácií a štatistiky 2004: 209.
2. Riečanský I.: K súčasnému stavu a problémom slovenskej kardiológie. Med Monitor2004; 2: 10-12.
3. Executive summary of the Third report of the National cholesterol education program (NCEP) Expert panel on detection, evaluation, and treatment of high blood cholesterol in adults (Adult treatment panel III). JAMA 2001; 285: 2486-2496.
4. Vaňo, B.: Prognóza vývoja rómskeho obyvateľstva v Slovenskej republike do roku 2025. INFOSTAT 2002, Bratislava.

5. Ginter, E., Havelková, B., Kudláčková, M., Baráková, A., Hlava, P.: Rozdielny zdravotný stav rôznych regiónov Slovenska. Rómska populácia. Med Monitor 2004 (6): 14 -16.
6. Zdravotná starostlivosť v sociálne vylúčených rómskych komunitách. Fundación Secretariado Gitano, A.D.I., str. 27 – 29. Madrid 2007.
7. Sobotík, Z., Drbal, C.: Úmrtnost občanů České republiky ve věku 15-59 let v roce 1989 podle příslušnosti do základních tříd jednotné klasifikace zaměstnání. Lékař český, 131, 1992, č. 2, str. 53-56.
8. Sobotík, Z., Rychtaříková, J.: Úmrtnost a vzdělání v České republice. Demografie, 34, 1992, č. 2. str. 97–104
9. Spoločné pracovisko Úradu vlády SR a vedeckých, vzdelávacích a zdravotníckych inštitúcií v SR pre podporu zdravia, vzdelávania a integrácie marginalizovaných rómskych komunít do spoločnosti. Návrh rámcovej dohody o spoločnom vedecko-výskumnom pracovisku. Návrh Spoločného pracoviska SAV, KU, UKF, UVN-FN a ÚSV SR pre marginalizované skupiny, Ružomberok 2009, 6 s.
10. Svetlík, M., Kmeť, P.: Aplikácia vedomostného manažmentu pri riešení otázok pomoci rómskej komunite so zameraním na vedomostnú podporu projektov EU v danej oblasti. Dialóg ako cesta spolužitia. Konferencia s medzinárodnou účasťou, Ružomberok. Program konferencie a zborník 2.10. 2009, str.199-204. ISBN 978-80-8084-485-1.
11. Malíková, K.- Komárek, K.: Faktory ovplyvňujúce zdravotný stav rómskeho etnika v okrese Ružomberok. Ružomberské zdravotnícke dni 2007. Konferencia s medzinárodnou účasťou, Ružomberok. Program konferencie a zborník konferencie 9.-10.11. 2007, str. 331-346. ISBN 978-80-8084-306-9.
12. Komárek, K. – Lacko, A.- Malíková, K.: Vzdelávanie a výchova rómskeho etnika v oblasti zdravotníctva, hygieny, prevencie drogovej závislosti a ochrany života. INTERRA 6. medzinárodná konferencia, UKF Nitra, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva – Ústav romologických štúdií, 22.-23.10. 2008 Nitra. In Zborník INTERRA 6, str. 54 – 59, ISBN 978-80-970032-1-0. Vydané v roku 2009.
13. Tupý, J.: Trombofilné stavy a hypercholesteorolémia - ich nové možnosti detekcie v profilaxiikardiovaskulárnych ochorení rómskej populácie. Konferencia Dialóg ako cesta spolužitia. Problematika rozvíjania spolužitia viacetnickej spoločnosti odstraňovaním vzájomných bariér. Ružomberok 2009, s. 15, ISBN 978-80-8084-485-1
14. Domenik, J., Benčo, Ľ. Nováková, M.: Systém verejného zdravotníctva a aktivity pre rómsku komunitu. Konferencia Dialóg ako cesta spolužitia. Problematika rozvíjania spolužitia viacetnickej spoločnosti odstraňovaním vzájomných bariér. Ružomberok 2009, s. 29-32, ISBN 978-80-8084-485-1
15. Hovorka, D., Komárek, K. Chrapan, J.: Ako písať a komunikovať ?! Vademecum začínajúcichvedeckých a pedagogických pracovníkov. Monografia, 246 s. Vydavateľstvo Osveta Martin 2011, po recenziách v tlači.
16. Malíková, K., Komárek, K.: Faktory ovplyvňujúce zdravotný stav rómskeho etnika v okrese Ružomberok. Ružomberské zdravotnícke dni 2007. Konferencia s medzinárodnou účasťou, Ružomberok. Program konferencie a zborník konferencie 9.-10.11. 2007, str. 331-346. ISBN 978-80-8084-306-9.
17. KUBEROVÁ, H.: Didaktika ošetřovatelství. Praha: PORTÁL, 2010. 216 s. ISBN 978-80-7367-684-1. EAN: 9788073676841
18. Lacko, A., Květenský, J., Komárek, K., Kadučáková, K., Kuberová, H. a kol.: Základy ošetrovateľstva, pomôcka pre zdravotnícky kurz. Fakulta zdravotníctva

Katolíckej univerzity v Ružomberku 2007, 158 s. Vydané s podporou Európskeho sociálneho fondu v roku 2008. ISBN 978-80-8084-229-1.
19. LACKO, A. a kol.: New Diagnostic of Cardiovascular Autonomic Neuropathy by Spectral Analysis and Metods Nuclear Medicine. Researche study. Lublin, KU, 2004, 131s. ISBN 83-7222-209-6 (80%)
20. Lacko, A., Mokáň, M., Květenský, J., Hruboň, A., Machynka, P.,Straka, J., Stranovská, M., Čurilla, E.: Non-invasive functional diagnosis of cardiovascular diseases. 1.vyd. Kraków: UKiP J&D Gebka, 2008. 164s. ISBN 978-83-60837-12-2
21. LACKO A., MOKÁŇ M., KVĚTENSKÝ, J. A KOL.: Neinvazívna funkčná diagnostika kardiovaskulárnych ochorení. P+M TURANY, 2007, 149s., ISBN 978-80-968742-9-3

Sociálne podnikanie – alternatívny nástroj riešenia zamestnanosti marginalizovaných skupín

Gabriela Korimová

Na prelome tisícročia, najmä však v treťom miléniu, rozširuje moderná ekonómia a ekonomika svoj metodologický a aplikačný základ o nové dimenzie. Z hľadiska rozvoja sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania nás zaujíma priorizácia *globálneho cieľa novej ekonomiky*, ktorým je rast kvality života jednotlivca. V tejto súvislosti sú nezanedbateľné i názory futurológov, ktorí predpokladajú, že postupne, v treťom tisícročí, zanikne klasický kapitalizmus v dôsledku neschopnosti ekonomiky založenej na súkromno-ziskových pohnútkach riešiť ekologické a prírodné zdrojové problémy. Už v roku 1970 R. Heilbroner predvídal, že „vznikne niečo medzi kapitalizmom a socializmom", bude to však „bližšie k socializmu ako ku kapitalizmu". V podstate nadviazal na D. Ricarda a J. S. Milla, ktorí konštatovali, že kapitalizmus smeruje po rastovej dráhe k stacionárnemu stavu, t. j. k nulovej akumulácii a k nulovému rastu. Podľa J. S. Milla bude v takejto spoločnosti viac miesta pre solidaritu, sociálne reformy a všeobecnú kultiváciu medziľudských vzťahov. V jeho riešeniach ide o tzv. „distribučný socializmus", nie však socializmus založený na marxistickej ideológii (Heilbroner, 1970. In: Korimová, 2007; Novotný, 2003, s. 120). Súčasní prognostici tiež anticipovali pre 21. storočie prechod od ekonomiky tovarov k ekonomike služieb, s neustálym posilňovaním sociálnych aspektov trhovej ekonomiky a rozširovaním takých podnikov a organizácií, ktoré budú fungovať prevažne na neziskovom princípe. Nadväzujú tým na tradície sociálnej ekonomiky, ktorá v modernej spoločnosti nadobúda kvantitatívne a kvalitatívne nové dimenzie.

Skvalitňovanie života jednotlivcov sa odráža aj v oblastiach, ktoré zdanlivo a priamo nesúvisia so sociálnym statusom, ale dotýkajú sa rozvoja verejných služieb, osobitne sociálnych služieb. Napríklad v manažmente sa presadzuje namiesto klasického hodnotenia inteligencie (IQ) pracovnej sily v riadiacich pozíciách *emocionálna a empatická* inteligencia (EIQ), rozvíja sa tzv. care manažment, case manažment, manažment životného štýlu, manažment sociálnych služieb a sociálnej práce. A to všetko v záujme zvyšovania kvality života ako hlavného cieľa sociálno-ekonomických snažení.

Významným inšpiratívnym teoreticko-metodologickým zdrojom sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania je *sociálne kresťanstvo*. Jeho význam a postavenie v hodnotení a napredovaní sveta, ako aj podiel na rozvoji ekonomických vied, je značný.

Z najdôležitejších dokumentov cirkvi vyberáme sociálne encykliky pápežov, ktoré ovplyvňujú odbornú i laickú verejnosť, a to nielen kresťanského sveta:

– „Rerum novarum" (O nových veciach, pápež Lev XIII., 1891) – hovorí o dôstojnosti práce a ľudskej osoby,

– „Quadragesimo anno" (Štyridsať rokov, pápež Pius XI., 1931) – kritizuje nespravodlivé rozdeľovanie materiálnych statkov, nerovnoprávne postavenie robotníkov a rast nezamestnanosti, odsudzuje socializmus ako učenie,

– „Mater et Magistra" (Matka a učiteľka, pápež Ján XXIII., 1960) – hovorí o rozvoji a prehĺbení sociálnych vzťahov, princípoch spravodlivosti, práve robotníkov na podiely zo zisku, kritizuje sociálne napätie v spoločnosti,

– „Pacem in terris" (Mier na zemi, pápež Ján XXIII., 1963) – hovorí o práve človeka aj z hľadiska práv týkajúcich sa hospodárskej oblasti, ako právo na slobodnú voľbu povolania, právo na zhromažďovanie a združovanie a právo na vysťahovanie a prisťahovanie; konštatuje tiež, že súkromné vlastníctvo má nevyhnutne sociálne poslanie,

– „Populorum progresso“ (pápež Pavol VI., 1967) a „Laborem excercens“ s úvodom knihy Genezis (1981) - zvýrazňuje dôstojnosť práce a jej prirodzenosť, sociálnu spravodlivosť a formovanie hnutia solidárnosti medzi pracujúcimi a solidárnosti s pracujúcimi, – tri encykliky pápeža Ján Pavla II.: „Laborem exercens“ (O ľudskej práci, 1981), „Sollicitudo rei socialis“ (Starostlivosť o sociálne veci, 1987) a „Centesimus annus“ (Stý rok, 1991). Encykliky hovoria o novom práve národov a rozvoji, ktorý sa nemá chápať výlučne v ekonomickom zmysle, ale komplexne v prospech človeka, pretože človek a jeho práca sa nemôžu zdegradovať len na úroveň tovaru. Ďalej v týchto encyklikách poukazuje na potrebu činnosti odborov a iných robotníckych organizácií v mene spravodlivosti s tým, že pápežova teória je postavená na vízii o službe ekonomiky ľuďom, a nie podriadenosti človeka ekonomike, má posilňovať duchovnú ľudskú dimenziu pred spotrebou a konzumom, podporovať sociálnu trhovú ekonomiku ako spojenie trhovej ekonomiky, sociálnej solidarity, prosperity a duchovného rozvoja spoločnosti, ako aj zvýrazňovať jednotu ľudských, sociálnych a hospodárskych práv ľudí (voľne spracované podľa J. Glosa, 2002 a V. Tkáča, 2006).

Kresťanské a iné sociálno-ekonomické teórie sú bytostne zhmotnené v základných cieľoch sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania, osobitne v čase, keď individualizmus pokoril spravodlivosť a dobré mravy. Dôsledkom je napríklad skutočnosť, že takmer 95 % svetového kapitálu je v majetku 5% svetovej populácie a 95% obyvateľstva sveta vlastní iba zvyšných 5% kapitálu, aj to v rôznych podieloch. Je to určitý dôkaz zlyhávania ľudského faktora v trhovej ekonomike o čom hovoria aj pápežské encykliky, keď pripomínajú potrebu zmeny hodnotovej paradigmy? Nakoľko v skutočnosti zlyhávajú celé generácie ľudstva, o čom svedčí najmä rastúca nespravodlivá sociálna diferenciácia, musí byť ambíciou modernej spoločnosti zastaviť neúmerný rast globálnej chudoby a sociálnej exklúzie značnej časti svetovej populácie.

V tejto súvislosti sa v trhovej ekonomike formujú viaceré typy podnikania s rôznymi cieľmi a preto sme ich vyčlenili takto:

- klasické podnikanie – jeho hlavným cieľom je maximalizácia finančného zisku
- podnikanie so spoločenskou zodpovednosťou podniku – podobné klasickému podnikaniu, len vlastník sa dobrovoľne rozhodne časť svojho finančného zisku reinvestovať späť do systému na sociálne účely
- sociálne podnikanie – kde hlavným cieľom nie je finančný zisk, ale iné pridané hodnoty, napríklad práca pred kapitálom
- podnikanie v sociálnej oblasti – klasické podnikanie kombinované so sociálnym podnikaním v oblasti verejných, hlavne sociálnych, služieb.

V ďalšej časti sa bližšie venujeme sociálnemu podnikaniu, ktoré sa už vyše 30 rokov konštituuje v teoretickej, aj aplikačnej rovine. Osobitne sa presadzuje vo vyspelých ekonomikách EÚ, kde sa ako alternatívny nástroj sociálnej politiky a sociálnej ekonomiky uplatňuje najmä v oblasti zamestnanosti dlhodobo nezamestnaných jednotlivcov a skupín tým, že vo verejnom záujme vytvára medzitrh práce. Charakteristík sociálneho podnikanie je niekoľko, my sme sa pokúsili o vlastný výklad s ohľadom na predsa odlišné podmienky jeho etablovania v tranzitívnych ekonomikách: „sociálne podnikanie je osobitný druh podnikania prioritne založený na neziskovom princípe netrhových alebo polotrhových vzťahov pluralitných poskytovateľov, ktorí pôsobia v oblasti verejného záujmu“. Realizujú ho rôzne typy sociálnych podnikov a inštitúcií, ktoré sú pri produkcii tovarov a služieb organizačne nezávislé od verejnej správy, ale v otázke napĺňania cieľov sú do istej miery závislé na verejných financiách preto, že sa priorizujú sociálne ciele, ako práca pred kapitálom a verejný záujem pred ziskom. V niektorých prípadoch (sociálne družstvá) sa uplatňuje aj demokratická participácia bez ohľadu na majetkový podiel zakladateľov. Prípadný zisk v priestore sociálneho podnikania sa podielovo reinvestuje na sociálne a rozvojové účely, ktorým sa

rozvíja ľudský a sociálny kapitál a v konečnom dôsledku spoločenský blahobyt (Korimová, 2007).

Napriek bohatému výskumu a praktickému úspešnému uplatňovaniu cieľov sociálneho podnikania stále neexistuje jednotný výklad a vnímanie sociálneho podnikania a sociálnych podnikov. Preto sme ako skupina vyše 400 akademických a výskumných pracovníkov z celého kontinentu podpísali „Appeal Európskej komisii pod názvom: OD SLOV K ČINOM: Podpora družstevných a sociálnych podnikov na ceste za inkluzívnejšou, udržateľnou a prosperujúcou Európou“. Signatári „Appealu….“ ho v minulom roku odovzdali EK, ktorá má pripraviť jednotné európske kritéria a systém financovania sociálnych podnikov. V dokumente sa vychádza z názoru, že „sociálna trhová ekonomika" presahuje iniciatívy verejného sektora a zahŕňa všetky sociálne prvky, ktoré sú jadrom európskeho hospodárskeho modelu.

Z viacerých oblastí, ktoré zahŕňa sociálna ekonomika a sociálne podnikanie sa zameriame na riešenie dlhodobej nezamestnanosti marginalizovaných skupín, kde sa sociálny podnik osvedčuje ako alternatívny nástroj politiky zamestnanosti. V podstate sa jedná o konštituovanie medzitrhu práce pre dlhodobo nezamestnaných, často až generačne nezamestnaných, s cieľom pripraviť ich na klasický trh práce, aby sa vďaka príjmu z trvalej práce vymanili z chudoby a sociálnej exklúzie. Preto považujeme vstup marginalizovaných skupín na medzitrh práce – do sociálnych podnikov rôznych typov (výrobné, službotvorné) za prvú etapu ich spoločenského začlenenia. Tu by mali získať potrebné zručnosti a pracovné návyky, ktoré ich pripravia k pracovnej sebarealizácii na klasickom trhu práce ako zamestnancov, alebo ako samostatne zárobkovo činné osoby (SZČO). Cyklus pracovného zaradenia v sociálnom podniku je rôzny a závisí od viacerých faktorov:

a) motivácie jednotlivca:
rodinné prostredie (podnetné, menej podnetné, alebo nepodnetné)
vzdelanie ako základ úspešnejšieho uplatnenia na trhu práce
predchádzajúce pracovné návyky
ochota vymaniť sa z chudoby až sociálneho vylúčenia a pod.
b) legislatívy
c) finančných dotácii z verejných zdrojov na podporu sociálneho podniku ako medzitrhu, ke sa predpokladá čiastočná refundácia ceny práce, ktorá sa postupne znižuje tak, ako sa zvyšujú pracovné návyky a produktivita práce zamestnanca
d) spoločenskej akceptácie sociálnych podnikov pre dlhodobo nezamestnaných, ktorí sa chcú zaradiť na trh práce a následne aj do spoločenského života
e) určitej pozitívnej diskriminácie dlhodobo nezamestnaných v záujme ich vymanenia z chudoby.

Na Slovensku, ako zatiaľ v jedinej tranzitívnej ekonomike, sa v roku 2008 podarilo legislatívne garantovať sociálne podnikanie a finančne ho aj podporiť. Legislatíva má svoje nedostatky, ale je platformou pre zamestnávanie marginalizovaných skupín trhu práce v sociálnych podnikoch. V rokoch 2008 – 2010 postupne vznikali dve skupiny sociálnych podnikov. Jednu skupinu tvoria sociálne podniky založené podľa platnej legislatívy a druhú skupinu tvoria pilotné sociálne podniky, ktoré sú podporované z eurofondov.

Sociálne podniky založené v zmysle prijatej legislatívy

Nie je našim cieľom prezentovať celú príslušnú legislatívu, iba upozorníme na niektoré významnejšie opatrenia:

- legislatíva o sociálnom podniku neobmedzuje typ zakladateľa, t.j. sociálny podnik môže založiť akýkoľvek subjekt (právnická, fyzická osoba), ak splní zákonom

stanovené podmienky registrácie na Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR,

- predmet činnosti nie je obmedzený, t.j. výroba alebo poskytované služby sa predávaniu v konkurenčnom prostredí.
- v prípade registrácie sociálneho podniku má takýto subjekt právo na 50% dotáciu mzdových prostriedkov zamestnancov počas jedného roka, v oprávnených prípadoch až 2 roky
- v prípade zisku je obmedzenie, aby sa 30% vrátilo späť do sociálneho podniku. Prax nielen v SR, ale aj vo vyspelých ekonomikách ukazuje, že prípadné zisky sú reálne v dlhšom časovom horizonte.

Podľa štatistiky ÚPSVR SR v období 01.09.2008 – 31.12.2010 bolo registrovaných a začalo pracovať 78 sociálnych podnikov. Z toho bolo štyrom zrušené postavenie sociálneho podniku na ich vlastnú žiadosť a sedem sociálnych podnikov požiadalo o pozastavenie činnosti. Podľa predložených 78 projektov bol počet plánovaných miest v sociálnom podniku spolu 1413. Následne bolo plánované finančné krytie z verejných zdrojov na úhradu mzdových nákladov v sume 5 401 234 €.

Sociálne podniky zakladajú prioritne obce a mestá ako verejný sektor, nasleduje súkromný a neziskový sektor (graf 1).

Sociálne podniky podľa typu zakladateľa:

- obec, mesto a nim založené právnické subjekty – 30
- spoločnosť s ručením obmedzeným (s. r.o.) a akciové spoločnosti (a.s.) - 29
- nezisková organizácia (n.o.) – 8
- občianske združenie (OZ) – 3
- fyzická osoba (FO) – 8.

Graf 1: Sociálne podniky podľa typu zakladateľa (k 31.12. 2010)

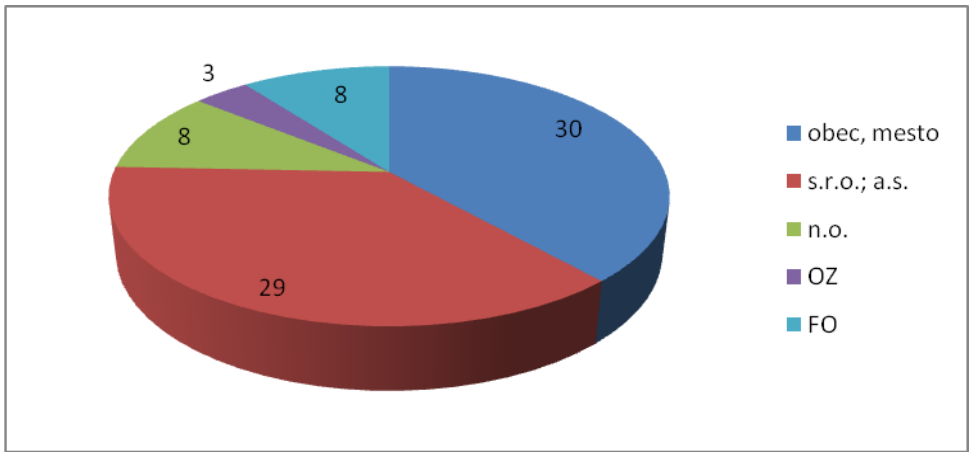

Zdroj: spracované podľa ÚPSVR SR a MPSVR SR

Z hľadiska predmetu činnosti existujúcich sociálnych podnikov a zastúpenia činností SK NACE, sú to tieto oblasti:
Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov
Priemyselná výroba
Dodávka vody, čistenie a odvod odpadových vôd, služby odstraňovania odpadov
Stavebníctvo
Veľkoobchod a maloobchod; oprava motorových vozidiel a motocyklov
Ubytovacie a stravovacie služby

Informácie a komunikácia
Administratívne a podporné služby
Vzdelávanie
Zdravotníctvo a sociálna pomoc
Umenie, zábava a rekreácia
Činnosti extrateritoriálnych organizácií a združení.

Pripomíname, že v tejto skupine nie sú zaradené špecializované sociálne podniky pre občanov so zdravotným postihnutím (chránené dielne). Tieto sa v SR zakladajú podľa iného legislatívneho paragrafu zákona o službách zamestnanosti a majú už viac ako 70 ročnú tradíciu.

Súčasne bolo v SR vyhlásených 8 pilotných projektov sociálnych podnikov, ktoré boli orientované do regiónov s najvyššou mierou nezamestnanosti. Cieľom bolo:

- pilotne testovať konkrétne podmienky etablovania aktívneho a nového nástroja politiky zamestnanosti na medzitrhu práce (manažérske skúsenosti, konkurenčné prostredie trhu tovarov a služieb, udržateľnosť zamestnancov v riadnom pracovnom pomere – základné pracovné zručnosti, príprava na trh práce,...).
- pomerne vysoké kapitálové investície (stroje a zariadenia) boli plánované na udržateľnosť
- sociálnych podnikov aj po skončení pilotného projektu s tým, že mali byť ďalej využívané pri pokračovaní sociálnych podnikov, ale už v zmysle legislatívy a pre nových zamestnancov. Práve investície vyvolali negatívne reakcie podnikateľského prostredia, ktoré ich vnímalo ako narušanie konkurenčného prostredia. V tejto súvislosti zastávame názor, že neboli porušené pravidlá konkurencie, nakoľko vložené investície boli investíciami do medzitrhu práce pre dlhodobo nezamestnateľných občanov, ktorí tvoria vyše 50 - 60% z celkového počtu evidovaných nezamestnaných v SR. Pre ich nízke, resp. žiadne pracovné návyky a zručnosti neboli uplatniteľní na klasickom trhu práce, t.j. klasický podnikateľský subjekt nejavil záujem o nízkoproduktívnu pracovnú silu. Podpora z verejných zdrojov pre sociálny podnik je len dotáciou takýchto zamestnancov, ktorí sa na strojoch a zariadeniach skôr zaúčajú ako produkujú. Mnohí z marginalizovaných jednotlivcov sú už generačne nezamestnaní a sú v záchrannej sociálnej sieti permanentne. Náklady z verejných zdrojov sú nevyčísliteľné. To nemusíme pripomínať mimoekonomické negatívne dopady na jednotlivcov a celé komunity, ktoré sa ocitajú v sociálnej exklúzii.
- získané skúsenosti z pilotných projektov sa mali implementovať do legislatívy a tak
- vytvoriť kvalitnejšie prostredie pre sociálne podniky vznikajúce podľa zákona. Žiaľ cieľ nebol naplnený z viacerých dôvodov. Ukázalo sa, že napríklad po založení pilotného sociálneho podniku na východnom Slovensku, museli manažéri namiesto prípravy a zaškolenia nových zamestnancov na výrobu, začať pracovať so zamestnancami v inej oblasti. Najskôr začali so základnými hygienickými a stravovacími návykmi, vysvetľovaním o spoločenskom a rodinnom správaní sa a zodpovednosti, o drogovej závislosti a pod. Pretože väčšina bola čiastočne, alebo úplne negramotná museli ich preradiť do vzdelávacieho procesu. Namiesto toho, aby začali pracovať a produkovať minimálne 50% svojej mzdy. To znamená, že pre pilotný sociálny podnik vznikali hneď straty z výroby a nepredvídané náklady na iné, neplánované činnosti.

Odmietanie pilotných projektov, v tej podobe ako boli pripravené, bolo aj na strane vtedajšej politickej opozície (kritika údajného politického lobingu). K tomu sa pridružili aj tieto objektívne negatíva:

- minimálna odborná a politická príprava na tento typ podnikania
- nepripravenosť podnikateľského prostredia na nový typ podnikania
- nepripravenosť manažérov sociálnych podnikov

- nepripravenosť a neochota médií prezentovať verejnosti hlavné ciele sociálneho podnikania a vedenie odbornej diskusie (prezentovali sa iba negatíva)
- následne sa prehĺbil negatívny postoj spoločnosti k myšlienkam sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania – až degradácia tohto vo vyspelých ekonomikách úspešného nástroja politiky zamestnanosti.

Záver

Napriek negatívnym názorom v SR sa aj na báze prijatej slovenskej legislatívy o SP postupne vytvárajú predpoklady na medzisektorové a medziregionálne či miestne partnerstvá, ktoré majú záujem o budovanie sociálnych podnikov. Tento proces je podporený aj z eurofondov – sociálna inklúzia a zamestnanosť, sociálna infraštruktúra a pod. Veľkým problémom sa na Slovensku stále javí verejná odborná diskusia o hlavných cieľoch sociálneho podnikania, o nenarušení konkurenčného prostredia, o podstate finančných a iných verejných zdrojoch a ich dlhodobej spoločenskej návratnosti. Tieto otázky je potrebné urýchlene riešiť nakoľko miera nezamestnanosti, osobitne dlhodobej nezamestnanosti rastie a je celospoločenským problémom. Určité chyby, ktoré sa v slovenskom prostredí pri presadzovaní myšlienok sociálnej ekonomiky a sociálnych podnikov udiali, by sa mohli stať „dobrou skúsenosťou“ pre ostatné tranzitívne ekonomiky, aby sa eliminovali negatívne dopady na laickú verejnosť.

Tento článok vznikol na základe výstupov projektu VEGA 1/0207/09 Kontrahovanie služieb vo verejnom sektore – Spolupráca verejného a súkromného sektora.

Použitá literatúra:

1. Arrow, K. J. 1972. Individuálne hodnoty a spoločenský výber. Praha, 1972.
2. Defourny, J. 2004. Sociálne podnikanie. www.se2.szm/link-se/socialni-podnik.pdf
3. Demoustier, D. 2004. Economie sociale et développement local. Paris: L´Harmattan, 2004.
4. GLOS, J. 2002. Prínos kresťanstva do rozvoja ekonomického myslenia. In: Studia oeconomica 13. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2002. 128 s. ISBN 80-8055-578-8.
5. HUNČOVÁ, M. 2003. Sociální stát a sociální ekonomie v teorii a praxi. In: Sociální stát a sociální ekonomie – hrozba, přežitek nebo příležitost? Zborník z odborného seminára, Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2003. s. 48–56. ISBN 80-7044-475-4.
6. JACKSON, P., M. - BROWN, C., V. 2003. Ekonomie veřejného sektoru. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 733 s. ISBN: 80-86432-09-2.
7. Jeantet, T. 2005. Economie sociale: la solidarité au défi de l´efficacité. Štúdia. Paris: La Documentation française, 2005.
8. KOLEKTÍV. 1998. Public Administration and Social Policies in Central and Eastern Europe. The 6th annual conference held in Prague. Bratislava: NISPAcee, 1998. 422 s. ISBN 80-967616-7-6.
9. KORIMOVÁ, G. - NICAIS, I.. 2004. Sociálne podnikanie na strednom Slovensku. Záverečná správa projektu č. SLK/005/04. Katolícka univerzita Leveuen – EF UMB Banská Bystrica, 2004.
10. Korimová, G. 2006. Ekonomika a manažment sociálneho podniku. Liberec: Technická univerzita, 2006, s. 98 – 104. ISSN 1212-3609.

11. KORIMOVÁ, G. 2007. Predpoklady rozvoja sociálnej ekonomiky. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta v spolupráci s OZ Ekonómia. ISBN 978-80-8083-399-2.
12. KORIMOVÁ, G. a kol. 2007. Sociálne podnikanie. Banská Bystrica: Kopernikus. ISBN 978-80-89288-14-4.
13. KORIMOVÁ, G. a kol. 2008. Sociálne podnikanie a sociálny podnik. Banská Bystrica: Kopernikus. ISBN 978-80-969549-6-4.
14. Marasová, J. 2006. Economie sociale. In: Súhrnná výskumná správa „Mapovanie vzdelávacích trendov" projektu EQUAL „Nové podnikateľské modely pre rozvoj sociálnej ekonomiky". Banská Bystrica: EF UMB, 2006. Dostupné na internete: www.se2.se.sk
15. Nicaise, I. 2004. Sustainable labour market integration of vulnerable groups through investment in capabilities. The case of Flemish social enterprises, TLM-Conference „Quality in labour market transitions: a Europena challenge", Amsterdam, 26-26 November 2004.
16. Novotný, V. 2006. Sociální ekonomie a sociální podnikání jako nástroj politiky zaměstnanosti. http//:www.blisty.cz/ (23. 2. 2006).
17. O´Boyle. 1996. Social Economies, Ruotledge, UK. ISBN 0415137217
18. TKÁČ, V. 2006. Úvaha o aktuálnych problémoch európskeho práva. In: Aktuálne otázky práva. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2006, s. 236–247. ISBN 90-7097-642-X.
19. TKÁČ, V. 2007. Sociálny program Európskej únie. Pracovné právo a právo sociálneho zabezpečenia (Európa, právo a prax). In: Personálny a mzdový poradca podnikateľa, č. 6 – 7 /2007, s. 268–280.
20. www.diesis.coop; www.employment.gov
21. www.europa.eu.int/enterprise/library/lib-social_economy/orgfd_en.pdf; www.finance.gov.sk;www.fr.wikipedia.org;www.hiva.be; www.hvp.harvard.edv;www.redel.cl/documentos/econom; www.revesnetwork.net; www.se2.szm.sk/links/1-se/socialni-podnik.pdf;
22. www.vosec.be;www.ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/objectives_en.htm;www.europa.eu.int/enterprise/library/libsocial_economy/orgfd_en.pdf; www.changenet.sk.

Adresa:

Prof. PaedDr. Gabriela Korimová, PhD.
Ekonomická fakulta UMB
Tajovského 10
Banská Bystrica gabriela.korimova@umb.sk

Historické kontexty marginalizácie Rómov

Vojtech Korim

Z metodického hľadiska treba pri skúmaní danej problematiky reflektovať dve základné roviny. V prvom rade musíme rešpektovať historickú chronológiu, a preto sa zameriame na takéto ťažiskové úseky dejinného vývoja Rómov (Cigánov):

- Rómske skupiny v kastovnej štruktúre obyvateľstva Indie
- Presun rómskych skupín z Indie do Európy
- Putovanie po Európe a začiatky marginalizácie na kontinente
- Presun a diaspora Rómov z Európy na iné kontinenty a predpoklady marginalizácie
- Historické kontexty príchodu rómskych skupín a predpoklady ich marginalizácie v strednej Európe a na území Slovenska
- Druhú rovinu problematiky predstavuje jej tematizácia, ktorá sa dotýka štrukturálnych dimenzií relevantných societ, kde môžeme vyčleniť tieto ťažiskové okruhy:
- Celková štruktúra relevantných spoločností
- Miesto rómskych skupín v ich rámci
- Marginalizované skupiny spoločnosti
- Marginalizované skupiny Rómov
- Prvky jednotlivých rovín štruktúry príspevku budeme uplatňovať prierezovo v rámci chronologickej nadväznosti a logiky historického procesu.

Naše úvahy ovplyvňujú aj nepopierateľné skutočnosti, ktorými sú veľká absencia písomných historických prameňov, nedostatočne rozvinutý základný výskum s dominanciou multidisciplinarity vedných odborov, metodologická rôznorodosť prístupov k problematike, tematická nevyváženosť, marginalizácia miestami až nihilizácia výskumných otázok (vrátane celej rómskej problematiky), nízka úroveň vedomostnej bázy príslušníkov majoritných spoločností (ale aj samotných Rómov) o historických kontextoch vývoja etnika a slabá „historická pamäť“ o dejinných reáliách.

V súčasnom období sa národnotvorný a národnouvedomovací proces opiera najmä o mýtotvorné činitele, medzi ktoré patria takéto fundamentálne prvky: vedomie o spoločnej pravlasti Indii, vedomie o putovaní do Európy a spoločného údelu na kontinente, vedomie spoločnej reči, predkov, spoločného spôsobu života a kultúry a vedomie odlišnosti od príslušníkov majoritných spoločností, ktorých vždy považovali za odlišných, cudzích, až za „neľudí“.(1) V týchto súvislostiach osobitý význam nadobúda symbolika Rómov, vyjadrená vo filozofických a historických motívoch rómskej vlajky (koleso, farebná symbolika, pravlasť India, filozofia života, vzťah k Bohu a pod.). Je zaujímavým faktom, že v celej symbolike Rómov, špeciálne vo filozofii rómskej vlajky, sa nepočíta so zakotvením rómskeho etnika do štruktúr majoritnej spoločnosti, ani s akýmkoľvek vstupovaním do vzťahov s ňou, ale ide v nej o priamy nesprostredkovaný vzťah k základným životným hodnotám (napr. šťastie), k okolitému svetu, k Bohu a pod. Pravdepodobne ide aj o výraz všestrannej sebestačnosti, šťastnej histórie v pravlasti a hrdosti na príslušnosť k svojmu etniku, čo môže poukazovať na zreteľné úsilie hľadať svoje historické korene, dejinné kontexty a historicko-filozofickú interpretáciu jednotnej etnosociálnej genézy rómskeho národa. Aj v súčasnej slovenskej spoločnosti sa nedostatočne reflektujú významné fenomény multikulturality, indoeurópanstva a niektorých pozitívnych stránok a prínosov dlhej histórie Rómov, z ktorej vo vedomí spoločenských vrstiev skôr rezonujú negatívne konotácie smerom k tomuto etniku s výraznou

tendenciou všeobecnej marginalizácie. Tento problém má svoje historické dimenzie a veľmi výrazne ovplyvňuje súčasné súradnice historických a diskriminačných prístupov k tomuto starodávnemu a životaschopnému etniku.

Je historickou skutočnosťou, že už v indickej pravlasti možno sledovať výraznú heterogénnosť rómskych skupín, ktoré už vtedy netvorili homogénny etnický, jazykový ani regionálny celok, čo sa odrážalo aj v ich kastovnej, kultúrnej a duchovnej diferenciácii. Jazykovedné výskumy dokazujú, že Rómovia ani na území Indie nepochádzali z jedného spoločného kmeňa a neboli ani príslušníkmi jednej kasty. Ani v období staroindickej spoločnosti (prelom 2. a 1. tisícročia p. n. l.), keď sa spoločnosť delila na štyri stavy (varny) a piaty stav tzv. nedotknuteľných, už Rómovia netvorili nejaké rovnorodé spoločenstvo. Okrem príslušnosti k piatemu stavu (najnižšie sociálne vrstvy) mohli niektoré skupiny patriť aj medzi tzv. bojovníkov (kšatrijovia), čo bol jeden z troch tzv. urodzených stavov. Veľká časť predkov dnešných Rómov žila aj v období rozvoja hinduizmu prevažne kočovným spôsobom života a z hľadiska profesií išlo o kováčov či iných remeselníkov, ktorí spracovávali kov, drevo, kožu, hlinu a iné materiály a presúvali sa podľa potreby na základe dopytu po ich výrobkoch v kooperácii s miestnymi roľníkmi. Títo spolu s muzikantskými skupinami (u vyššej spoločnosti cenenými a obľúbenými) v podstate vykonávali produktívnu prácu a spolu s priekupníkmi či obchodníkmi s koňmi celkom iste nepatrili k najnižším sociálnym skupinám, lebo v podstate vykonávali produktívnu prácu, za čo dostávali aj väčšinou naturálnu odmenu, napr. základné životné potreby a prostriedky, akými boli potraviny. Druhú časť rómskych skupín tvorili tzv. potulné profesie (tanečníci, handliari, veštkyne atď.), ale aj ďalšie osoby, ktoré nevykonávali produktívnu prácu a ich zdrojom obživy boli aj žobranie, krádeže a ďalšie prejavy príživníctva. Táto časť marginalizovanej spoločnosti nesmela napríklad spoločne konzumovať varenú stravu, čo ju výrazne sociálne odlišovalo od kočovných Rómov ako vyššej kasty. Niekedy boli rómske kasty viazané len na jednu profesiu (napr. kováči, muzikanti), ich počet sa v rámci kasty zvyšoval, museli sa preto premiestňovať do nových oblastí a migrácia sa stávala postupne ich osudom. Príčinou marginalizácie niektorých skupín sa takto stávali aj nepreniknuteľné sociálne bariéry, ktoré sa v Indii úzkostlivo museli dodržiavať. Medzi marginalizované skupiny patrili aj osoby tzv. nečistých povolaní, ktoré napríklad zametali a odstraňovali nečistotu, prali bielizeň, spaľovali mŕtvoly, spracovávali kože, ale aj kati, cvičitelia hadov a opíc, zlodeji dobytka a podobne. Tieto povolania sa vzťahovali aj na rómske skupiny. Časť európskych Rómov považuje za svojich bezprostredných predkov spoločenstvo Bandžarov (štáty Radžastan a Pandžáb), pôvodne kočovný kmeň obchodujúci s dobytkom, ktorí sa prihlásili k spoločnému pôvodu s Rádžputovami („synovia princov“, príslušníci indickej armády, ktorí bojovali proti islamu). Blízkosť k populácii Bandžarov potvrdili aj najnovšie výskumy v oblasti genetiky krvných typov a výskumy indických vedcov potvrdili, že rómska kultúra obsahuje veľa spoločných prvkov z vyššej kasty vtedajšej indickej spoločnosti, podobne ako majú kšatrijovia (bojovníci) či Rádžputovci.

Rómske skupiny v rozmedzí od 3. – 5. až do 9. – 10. storočia postupne odchádzali z územia strednej Indie či Pandžábu, a to cez Perziu, Arméniu a Malú Áziu na európsky kontinent, konkrétne hlavný prúd na Balkánsky poloostrov a menej početný prúd cez Sinajský poloostrov a severoafrické pobrežie až na Pyrenejský poloostrov (v 9. st.). Najdlhšie sa na svojej dlhej púti zdržali na území Byzantskej ríše, kde si ich vtedajšia spoločnosť v podstate bližšie nevšímala. Veľká časť Rómov prišla do Európy počas invázie osmanských Turkov, kde v 13. storočí existujú doklady o vyberaní daní od „tzv. Egypťanov a Cigánov“ (Konštantinopol), kde slúžili v tureckých vojenských oddieloch, iní pracovali ako kováči, tesári či zabávači. Niektorých priviezli do Európy ako otrokov, pravdepodobne časť z nich ešte v skorších dobách, Tatári.(2) Veľká časť týchto skupín bola podrobená prísnemu zaobchádzaniu, najmä tzv. otroci ale aj sluhovia v tureckom vojsku, iná časť spolupracovala

istým spôsobom s majoritnou spoločnosťou (menšie skupiny), pričom ich sociálny status bol nízky a do 15. storočia sa na území dnešného Grécka (Kréta a Peloponéz) vytvorilo veľké rómske osídlenie a jeho obyvatelia sa neskôr počas ďalšieho putovania predstavovali preto ako „kniežatá z Malého Egypta“. Takisto na ostrove Korfu existoval od roku 1386 tzv. „Baronát Cigánov“ – feudum Acinganorum, ktorého poddaní podliehali iba svojmu „barónovi“ a správcovi ostrova museli pravidelne odovzdávať predpísané peňažné a naturálne dávky. Na Balkáne sa rómski pútnici zamestnávali postupne ako remeselníci (vyrábali výrobky a vykonávali služby ako protihodnotu pre miestnych roľníkov), ďalej ako roľníci (postupne nevoľníci) u feudálnych pánov, zemepánov, bojarov, nižšej šľachty, ale aj pri kláštoroch a od 16. storočia ich moslimskí Osmani ako nemoslimov označovali slovom tigan (csigan), čo znamenalo rómsky otrok. Nevoľníctvo (otroctvo) sa na území Valašska a Moldavska zrušilo až v roku 1864 po vzniku samostatného Rumunska, keď sa okolo 600 000 bývalých nevoľníkov ocitlo napospas osudu. Rómske etnikum sa postupne na Balkánskom poloostrove diferencovalo na usadené alebo kočovné skupiny, pričom sa usadlými stávali najmä kováči a muzikanti, títo najmä na dvoroch feudálnych panstiev, pričom niektorí sa stávali ich služobníkmi. (3)

Začiatky marginalizácie rómskych skupín na európskom kontinente súvisia ďalej s ich putovaním smerom do západnej a neskôr severnej Európy. Tento interakčný proces sa dotýkal v podstatnej miere kontaktov s majoritnými spoločnosťami a výrazne zasiahol do formovania etnogenézy Rómov. Veľmi často úzko súvisel s pôvodom ich rozličných pomenovaní, ktoré naopak môžu vypovedať o ich úlohe, zástoji a mieste v sociálnej štruktúre jednotlivých dotknutých majoritných societ. V zásade môžeme prvé rómske skupiny obidvoch základných migračných prúdov (tzv. európskeho i africkopyrenejského smeru) označiť pojmom starorómski migranti, ktorí sa pokúšali začleniť do pôvodnej majoritnej populácie v priebehu 13. a 14. storočia. Vzťah majoritnej spoločnosti k týmto prvým skupinám bol po počiatočnom prekvapení z ich spôsobu života, ale aj výzoru a prvotných očakávaniach v podstate kladný. Celkový pozitívny obraz týchto starorímskych migrantov – usadlíkov bol pozitívny, ale zmenila ho postupne mohutná migračná vlna tzv. novorómskych migrantských skupín, ktoré síce spočiatku predstavovali tzv. „zlatý vek Rómov“ v Európe (15. storočie), no neskôr mali rozhodujúci podiel na vytváraní nepriaznivého obrazu o rómskych skupinách, čo časom prerástlo až do vyháňania z krajiny, postavenia mimo zákon, krutého prenasledovania, ba až do zločinov proti ľudskosti. Okrem prísnych nariadení a neľudských opatrení svetských panovníkov došlo aj ku exkomunikácii z cirkvi (parížskym arcibiskupom v roku 1427) za porušovanie zásad kresťanskej morálky a takéto prístupy pretrvávali viac-menej až do polovice 18. storočia. Príslušníci novorómskej migračnej vlny (od roku 1417) sa totiž nezaoberali tradičnými činnosťami a profesiami (ako bolo napríklad kováčstvo, iné remeslá, hudobné a tanečné aktivity), ale žili potulným spôsobom života a zaoberali sa oproti pôvodným tvrdeniam, že sú kajúcni hriešnici, skôr nelegálnymi zdrojmi obživy, ktoré budili odpor a odsudzovanie od príslušníkov majoritnej spoločnosti. Toto obdobie je po celej západnej a severnej Európe známe aj tým, že vznikajú viaceré nové pomenovania pre rómske skupiny (väčšinou podľa povolaní), ďalej na základe geografického pôvodu či predpokladanej krajinskej príslušnosti, ale vznikajú aj niektoré zmiešané etnické skupiny (z Rómov a Nerómov) rozličných kočovných kmeňov a etník (napr. Tynkleri v Írsku, Quinquisi v Kastílsku, Jenischi v Nemecku a podobne). (4)

Pre rómske skupiny na európskom kontinente neznamenal úľavu a priaznivejšie spoločensko-politické podmienky ani nástup novoveku (prelom 15. a 16. storočia), nakoľko najmä ohrozenie tureckou expanziou, koloniálne zápasy európskych mocností, náboženské rozpory a boje (reformácia – protireformácia) a dynastické vojny o rozdelenie sfér vplyvu v Európe, zatlačili často do úzadia filozofické posolstvá humanizmu a renesančnej kultúry. Novovznikajúce štáty si úzkostlivo strážili svoju bezpečnosť a rozličné prisťahovalecké,

okrajové či neprispôsobivé skupiny považovali za potenciálne zdroje ohrozenia a spoločenského rozvratu. Všetky tieto okolnosti veľmi nepriaznivo vplývali na utváranie etnogenézy Rómov v Európe, čo spolu s kultúrnymi a jazykovými vplyvmi majoritných societ počas ich presunu z Indie na európsky kontinent a výraznými antropologickými osobitosťami determinovali ich historickú marginalizáciu. Preto možno súhlasiť s konštatovaním, že: „Do jednotného etnosociálneho organizmu ich spojili podobné osud na európskom kontinente: periférne postavenie v spoločnosti, závislosť na majoritnom obyvateľstve, história poznačená diskrimináciou a prenasledovaním.“ (5) Z tohto aspektu možno považovať kruté prenasledovanie a diskrimináciu za najvýraznejšie v Anglicku, Francúzsku, Nemecku, do veľkej miery aj v Španielsku, či Portugalsku, okrem diskriminačných opatrení aj následkom nepriaznivých podnebných podmienok sa vyskytujú len v malých počtoch v severnej Európe, zato v štátoch strednej a východnej Európy vrátane Ruska našli historicky najpriaznivejšie podmienky a pomery pre svoje prežitie a ľudskú existenciu. (6) V niektorých európskych štátoch sa Rómovia stávali otrokmi ľudí, ktorí ich z niečoho obvinili. V Španielsku už od 15. storočia vyvážali takýchto rómskych otrokov do USA, Portugalsko v 16. storočí začalo odvážať Rómov ako pracovnú silu do Brazílie, Angoly, dokonca aj do ich pravlasti Indie, zo Škótska, kde nútene pracovali ako „neslobodní“ v uhoľných baniach, ich vyvážali do Virgínie a Karibiku (17. a 18. storočie) ako otrokov, v 17. storočí ich deportovali aj do Afriky a Ameriky nielen zo Španielska, ale neskôr aj z Anglicka a Francúzska, do ďalších oblastí Ameriky a do Austrálie sa dostali rómske skupiny až v polovici 19. storočia a v Rusku sa stali otrokmi v 18. storočí za vlády Kataríny Veľkej. (7) V Holandsku dokonca v 17. a 18. storočí organizovali „hony na pohanov“ (tzv. Heidenjachten), na ktorých sa podieľali aj príslušníci armády, polície a rytierstva, čo znamenalo v praxi vymiznutie Rómov v Holandsku už v priebehu 18. storočia.

Pre rómske skupiny (usadlé, kočovné, polokočovné) sú určujúce postoje a správanie majoritného obyvateľstva. Z tohto hľadiska považujeme za správny názor historika J. P. Liégeoisa, ktorý vo svojej publikácii s názvom Rómovia, Cigáni, kočovníci vyčlenil základné spôsoby prístupov majoritnej spoločnosti k Rómom nasledovne:

- vylúčenie zo spoločnosti
- izolácia (uplatňovala sa v Európe až do roku 1950)
- asimilácia (praktickým výrazom bola politika včleňovania, a to aj v tzv. socialistických štátoch Európy v 70. a 80. rokoch 20. storočia).

Na území Slovenska je podľa písomných prameňov a zmienok prítomnosť rómskych skupín v priebehu 14. storočia nespochybniteľná. Na Slovensku tak ako v celom Uhorsku bola situácia oproti ostatnej Európe priaznivejšia. Jednak v slovenských (i uhorských) dejinách je obdobie 14. a 15. storočia etapou veľkého rozvoja (ťažba a zhutňovanie drahých kovov), jednak ich aristokratická časť spoločnosti prijímala aj ako tvorcov dobrej nálady (hudobníci, tanečníci), lebo „... skoro každý uhorský šľachtic drží si nejakého Cigána, ktorý je huslista.“ (8) Kusé informácie sa od 14. storočia zmieňujú o Rómoch ako o tulákoch, zmluvných poddaných, ale aj ako o príslušníkoch šľachtického stavu, stávali sa aj príslušníkmi vojska (remeselníci, pomocný personál, vojaci, čo oceňovali aj niektorí panovníci a za čo mohli byť povýšení aj do zemianskeho stavu. (9) Existujú viaceré doklady o udeľovaní výsadných glejtov (listín) pre Rómov, ktorí ich dostávali ako remeselníci (kováči), za účasť na vojenských akciách, výrobu vojenského materiálu (náboje do muškiet, delové gule, výzbroj), a je známe aj ocenenie pomenovaním „Cikán“ šľachtica Jána zo Slupska, ktorý velil skupine Rómov v kráľovskom vojsku Mateja Korvína a toto priezvisko potom používala celá jeho rodina až do 18. storočia. (10) Uchádzač o kráľovský trón Ján Zápoľský napríklad zaviedol funkcie šľachtických cigánskych vojvodov (vyberali od Rómov dane), ustanovil aj funkciu vajdu celého feudálneho panstva, ktorý spravoval rodových rómskych vojakov a ich komunity. Okrem kováčstva sa už od 15. storočia stavali Rómovia aj

behármi (poľovačky), opatrovali a cvičili poľovných psov, pripravovali a nosili potravu, zásobovali hradné panstvo drevom, lesným ovocím atď. V 16. a 17. storočí vykonávali polokočovné rómske skupiny okrem remeselníckych činností (feudálne panstvá, mestá, zemepanské mestečká a príslušné dediny), aj povolanie hudobníkov, katov, katových pomocníkov, šarhov, kuriérov (poslov), vyzvedačov Turkov, pálili vápno, vyrábali blatové tehly (váľky), ale aj roľnícke potreby a náradie, či halapartne pre nočných strážnikov. Dokonca vo vojsku Františka Perényiho proti cisárskym vojskám pri hrade Veľká Ida sa malo zúčastniť v bojoch do tisíc Rómov. Z 20. rokov 18. storočia sa zo súdnych spisov možno dozvedieť, že odsúdené rómske osoby sa živili vtedy nelegálnymi zdrojmi obživy, ako boli drobné krádeže, pytliactvo, žobranie, veštenie, poskytovanie liečivých bylín, čarodejníctvom a podobne. Kováčske remeslá a práce s povozmi počas sezónnych žatevných prác povoľovali aj ochranné listy pre rómske skupiny vo Zvolenskej, Liptovskej a Trenčianskej stolici a na trebišovskom panstve a dosť často umožňovali vykonávať aj hudobné činnosti. (11)

Aj na Slovensku, tak ako vo väčšine krajín strednej Európy, patrili 16. a 17. storočie medzi najkonfliktnejšie a najviac postihnuté bojmi a inými vojenskými konfliktmi. Pozitívnymi faktormi historického vývoja boli skutočnosti, že rómske skupiny a celé rodiny sa od začiatku novovekého obdobia usadzovali na marginálnych územiach slovenských miest a dedín, čiže od 18. storočia, keď vyvrcholil ich sedentarizačný proces, možno hovoriť o usadlých Rómoch (sedentarizovaní Rómovia – pôvodne starorómski migranti). Druhou skupinou v sociálnej skladbe rómskeho obyvateľstva na území Slovenska boli polousadlí Rómovia, ktorých charakterizovala vnútorná migrácia v určitom vymedzenom regióne a tvorili ju jednak starorómski migranti, jednak „utečenci“ väčšinou z územia západoeurópskych štátov (tzv. „cudzí Rómovia“), odkiaľ utekali pre prísnu až krutú protirómsku legislatívu. Tretiu skupinu tvorili kočujúci Rómovia veľmi pestrého zloženia, čo zatiaľ nie je dostatočne historiograficky preskúmané.

V ďalších rokoch osvietenského 18. storočia, konkrétne v období po Szatmárskom mieri v roku 1711, sa uskutočnili výrazné zmeny v národnostnej a etnickej skladbe obyvateľstva Slovenska. V roku 1770 bol počet rómskeho obyvateľstva v rozmedzí 18 000 až 20 000 ľudí, ale ich veľká časť žila kočovným alebo polokočovným spôsobom existencie. Uvedený počet rómskych skupín sa do konca 19. storočia (podľa súpisu z roku 1893) rozšíril na 36 361 Rómov, z ktorých usadlých bolo 88,5 %, prechodne usadených 7,4 % a 3,3 % pripadlo na tzv. kočovných Cigánov. (12) V Čechách žila väčšina Rómov až do 18. storočia kočovným spôsobom života, ale na Morave sa od začiatku osvietenského storočia začal proces postupného prechodu na usadlý spôsob existencie a v polovici storočia odchádzali z územia západného Slovenska na Moravu viaceré rómske rodiny. V tomto období sa problematika rómskeho obyvateľstva začala pociťovať ako vážna sociálna otázka aj v Rakúsko-uhorskej monarchii. Osvietenskí panovníci (Mária Terézia a Jozef II.) prijali koncepciu, ktorej cieľom bolo trvalé usadenie Rómov, prispôsobenie sa životnému spôsobu majoritnej spoločnosti a postupná integrácia (ale aj asimilácia) do štruktúr vtedajšej feudálnej society. Natrvalo pripútať Rómov k pôde, premeniť ich na roľníkov (nový sedliak, nový Maďar a podobne) sa však nepodarilo, ale na základe súpisov obyvateľstva z 2. polovice 18. storočia možno konštatovať, že na Slovensku existuje nepretržitá kontinuita ich sedentarizácie prakticky až do súčasnosti.

Literatúra:

1. Uherek, Z. – Novák, A. K. 2002: Etnická identita Romů. In: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.
2. Hancock, I. 2005: My rómsky národ. Petrus Publishers, 2005, s. 44 a 46.

3. Kolektív: Romové – reflexe problému. Praha: 1997, s. 52. Mann, B. A.: Rómsky dejepis. Bratislava: Kalligram, 2000, s. 7. Hancock, I.: c. d., s. 52 – 53.
4. Hancock, I.: c. d., s. 63 – 64, Nečas, C.: 1993. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc, 1993, s. 12. Kolektív, 1997. c. d., s. 54 – 55, Liégeois, J. P.: 2002. Rómovia, Cigáni, kočovníci. Bratislava: Nakladatelství Lidové noviny, s. 113, 116 a 117.
5. Mann, B. A.: Odkiaľ prišli Rómovia? In: Historická revue, číslo 3, ročník I, s. 9.
6. Korčeková, V.: Rómovia. Geografia 3/2005, ročník 13, s. 111.
7. Nečas, C.: c. d., s. 12. Hancock, I., c. d., s. 63 – 64.
8. Cangár, J.: Ľudia z rodiny Rómov. Nové Zámky: CROCUS, 2002, s 38.
9. Jurová, A.: Historický vývoj rómskych osád na Slovensku a problematika vlastníckych vzťahov k pôde. (1. časť). RPA, 2002 – 2003, 11. 11. 2002.
10. Mann, B. A.: Rómsky dejepis. Bratislava: Kalligram, 2000, s. 10.
11. Tamtiež, s. 11. Niektoré údaje prvýkrát publikovala aj romistka E. Horváthová. Nečas, C.: c. d., s. 16 – 18 a Jurová, A.: c. d. (3. časť). RPA, 2. február 2004, s. 2.
12. Jurová, A.: c. d., (3. časť), s. 2 – 3 a (4. časť) s. 4. Cangár, J. a kol., c. d., s. 41.

Trh práce a niektoré ekonomické aspekty pomoci marginalizovaným skupinám[1]

Ján Košta

Resume:

The paper is focused on characterization of some factors of labour market, of which the important parts are the social excluded persons (low-qualification and long-term unemployed). The factors represent both labour supply as well as labour demand factors: problems connected with the level of „reservation wage", problems of the so called „intermediate labour market" and broader interactions between labour market and social policies. Above all the paper includes also the presentation of international comparison results of expenditures on social protection and expenditures on active labour market policies, that are, as it is shown by the statistics, insufficient.

Ú v o d

Už v období pred prijatím Lisabonskej stratégie sa vo viacerých materiáloch Európskej únie vyskytovali odporúčania na rast zamestnanosti sociálne vylúčených skupín obyvateľstva ako najefektívnejšieho spôsobu na zníženie miery sociálneho vylúčenia i chudoby, ktorá je úzko spätá s nezamestnanosťou. Tento hlavný prístup k znižovaniu sociálneho vylúčenia a chudoby logicky dominuje aj v domácej odbornej literatúre (napr. Kvapilová, 2007; Schmögnerová, 2008).

Stratégia Európskej únie 2020 nanovo zdôraznila nutnosť rastu zamestnanosti. Miera zamestnanosti obyvateľstva v produktívnom veku (20-64 ročných) by sa v EÚ mala v priemere do roku 2020 zvýšiť až na 75% a spolu s tým by sa mal znížiť absolútne aj počet ľudí ohrozených chudobou až o 20 miliónov.

Vzhľadom na skutočnosť, že pomerne veľká časť sociálne vylúčených skupín obyvateľstva pripadá na rómske komunity žijúce v segregovaných osadách ale aj v obciach a v mestských štvrtiach koncentrovaných v niektorých regiónoch Slovenska, snaha o vyššiu mieru zamestnanosti by sa mala prejaviť aj zmenou regionálnej a mikroregionálnej politiky. Nebezpečenstvom ďalšieho zhoršovania sociálnej situácie mikroregiónov je skutočnosť, že sociálna politika je zameraná „iba" na podporu jednotlivcov a priestorový aspekt je väčšinou zanedbávaný (Macešková, Ouředníček, Temelová, 2009).[2]

Exaktne charakterizovať mieru sociálneho vylúčenia rómskej komunity z pohľadu zamestnanosti (napríklad ukazovateľmi miery nezamestnanosti alebo miery zamestnanosti a v členení podľa regiónov) je nemožné z dôvodu neexistencie údajov. Z dostupných prameňov stačí uviesť nasledovné: Vo výročnej správe USA o dodržiavaní ľudských práv vo svete sa uvádza nezamestnanosť Rómov na Slovensku vo výške 80 až 90%[3]; Inštitút zamestnanosti, Bratislava, odhaduje zamestnanosť Rómov na 15-30% (v polovici roku 2010); po roku 2006 asi dve tretiny Rómov rezignovali na hľadanie pracovného miesta, miera zamestnanosti Rómov je asi 10% (ostatných asi 60%) a miera nezamestnanosti Rómov je asi 46% (ostatných 10%) (Marcinčin, Marcinčinová, 2009).

1 Príspevok bol vypracovaný s podporou vedeckovýskumného projektu VEGA č. 2/0212/09

2 Autori uvedený názor vyjadrili vo vzťahu k Českej republike, ale situácia je obdobná aj v Slovenskej republike.

3 Slováci a Česi si od USA vypočuli kritiku: Rómov stále diskriminujete, Pravda, 8.4.2011.

Okrem špecifických nástrojov, programov a iniciatív pomoci rómskym komunitám, na ktoré boli z európskych fondov vyčlenené osobitné prostriedky v rámci programového obdobia 2007-2013 vo výške 200 miliónov EUR, a ich vyhodnocovania, je a bude potrebné analyzovať aj dve všeobecné skupiny politík zamerané na rast zamestnanosti a zabránenia prepadu do pásma relatívnej (extrémnej) príjmovej chudoby, a to aktívne politiky trhu práce (APTP), sociálnu politiku v najširšom zmysle slova a z nej osobitne časť určenú na zníženie sociálneho vylúčenia.

V dôsledku očakávaných pretrvávajúcich problémov s deficitom verejných financií by úlohou verejnej politiky mala byť aj vyššia motivácia súkromného sektora na zvýšení sociálnej zodpovednosti firiem a následný rast príspevku súkromného sektora k rastu zamestnanosti Rómov (napríklad program rastu zamestnanosti Rómov US Steel, Košice; dlhodobá pomoc pri zamestnávaní Rómov vo firme Obnova, s.r.o., Bardejov a pod.).[4] V dlhodobých a strednodobých koncepciách pomoci rómskym komunitám chýba analýza možností spoločného postupu verejného a súkromného sektora na znižovaní ich sociálneho vylúčenia a analýza možností získania synergických efektov spoločných programov a iniciatív.[5]

Viaceré dokumenty Európskej únie poukázali na viacero rizík spojených s programami a iniciatívami na podporu zamestnanosti a zníženia sociálneho vylúčenia rómskych komunít; na tomto mieste upozorňujeme na prerušovanie programov a ich krátkodobý charakter z dôvodu nepravidelnosti finančných tokov pridelených na tento účel (European Communities, 2009).[6] O to viac sa do budúcnosti javí potreba pravidelného zabezpečovania finančných zdrojov tak na iniciatívy a programy v mikroregiónoch s vysokým podielom sociálne vylúčeného obyvateľstva, ako aj zdrojov na postupný rast výdavkov hlavne na APTP i výdavkov na sociálnu ochranu s cieľom znížiť mieru sociálneho vylúčenia. Pre analýzu sme zvolili hlavne metódu medzinárodného porovnania v niektorých oblastiach politík ovplyvňujúcich trh práce a zamestnanosť.

Konferencia organizovaná aj katolíckou univerzitou (KU v Ružomberku), je vhodnou príležitosťou na hlbšie poznávanie postojov veriacich a neveriacich výskumných pracovníkov, aktivistov a ľudí z celého radu ďalších profesií pracujúcich v oblasti riešenia sociálneho vylúčenia obyvateľstva (osobitne rómskych komunít), ale predovšetkým výzvou na hľadanie spoločných predpokladov politík, ktoré by sociálne vylúčenie dokázali do značnej miery eliminovať. V tejto súvislosti stoja za zmienku niektoré myšlienky z Encykliky pápeža Benedikta XVI. o integrálnom ľudskom rozvoji v láske a v pravde, ktoré nemožno obísť v súvislosti s témou konferencie a ktoré možno jednoznačne akceptovať ako filozofické východiská tak pre oblasť zamestnanosti ako aj sociálnej politiky pre sociálne vylúčené skupiny: „Dôstojnosť osoby a požiadavky spravodlivosti si najmä dnes vyžadujú, aby ekonomické rozhodnutia nespôsobovali prílišný a morálne neprijateľný nárast rozdielov v bohatstve a aby naďalej ako prioritu sledovali dostupnosť zamestnania a jeho udržanie pre všetkých. Napokon vyžaduje si to aj ekonomická logika. Systematické zvyšovanie nerovností medzi sociálnymi skupinami v rámci jednej krajiny a medzi obyvateľmi rôznych krajín, teda masívny nárast chudoby v relatívnom zmysle nielenže vedie k erózii sociálnej súdržnosti

---

4 Prezentované napríklad v štúdii Košta, J. a kol. (2010)

5 Napríklad vyššieuvedená štúdia Ekonomického ústavu SAV na základe terénneho výskumu preukázala, že na Slovensku tak súkromné firmy ako aj organizácie verejného sektora (municipality), ktoré majú stratégie vytvárania diverzitného prostredia (iniciované cielenou stratégiou Európskej komisie), vytvárajú priaznivejšie podmienky pre rast diverzity pracovných síl.

6 Podobne hodnotí situáciu v komunitných centrách v súvislosti so vzdelávacími aktivitami aj A.Mušinka: „...musí sa jednať o inštitúciu dlhodobú a nie limitovanú dĺžkou toho-ktorého grantu, či volebným obdobím vlády alebo obecného zastupiteľstva. Je všeobecne známe, že vzdelávať krátkodobo, alebo nesystematicky nemá zmysel a prinesie to minimálne, ak nie nulové výsledky“ (www.foruminst.sk/publ/egyeb/romakultura/romak_12.pdf).

a ohrozuje tak demokraciu, ale má aj negatívny dosah na ekonomickú rovinu prostredníctvom postupnej erózie sociálneho kapitálu, teda toho súhrnu vzťahov dôvery, dôveryhodnosti a rešpektovania pravidiel, ktoré sú nevyhnutné pre každé občianske spolužitie.“ (Benedikt XVI., 2009, str. 44) A ďalej: „ Pokles úrovne ochrany práv pracujúcich alebo upustenie od mechanizmov prerozdeľujúcich výnosy s cieľom dosiahnuť väčšiu medzinárodnú konkurencieschopnosť danej krajiny kladie prekážky dlhodobému rozvoju. Preto treba pozorne prehodnocovať dôsledky aktuálnych tendencií, zameraných na krátky a neraz veľmi krátky efekt a ich dosah na ľudí“ (tamtiež, str. 45)[7]. A do tretice, myšlienka z pasáže Encykliky, kde sa Benedikt XVI. odvoláva na výzvu Jána Pavla II. na vytvorenie „svetovej koalície za slušnú prácu“, aby povzbudil stratégiu Medzinárodnej organizácie práce, kde je vysvetlenie, čo znamená slovo „slušnosť“ použité v súvislosti s prácou. Je to práca, „... ktorá ponecháva dostatočný priestor na objavovanie vlastných koreňov v osobnej, rodinnej a duchovnej rovine; prácu, ktorá zaistí pracujúcim dôstojný život, keď odídu do dôchodku“ (tamtiež, str. 96).

K niektorým faktorom ponuky práce

Z kvantitatívneho hľadiska čaká Slovensko v už v nasledujúcich rokoch, tak ako mnohé európske krajiny, starnutie obyvateľstva, ktoré však nastúpi s určitým časovým posunom hlavne oproti vyspelým západným ekonomikám, kde tento proces už intenzívnejšie prebieha.[8] Na druhej strane bude v niektorých regiónoch Slovenska dostatok mladých ľudí vrátane mladej generácie z radov rómskeho etnika z dôvodu iného reprodukčného správania ako majoritného obyvateľstva.

Podľa štúdie Výskumného demografického centra (Vaňo, Mészsároš, 2004) bola plodnosť rómskej populácie ako celku v čase spracovania štúdie asi 2,5 násobná v porovnaní s celoslovenskou hodnotou. V Slovenskej republike pripadalo na jednu ženu v reprodukčnom veku asi 1,2 detí, v rómskej populácii zhruba 3 deti. V rómskych osadách bola plodnosť ešte vyššia, kde na jednu ženu pripadalo v priemere 4,6 detí, čo je hodnota skoro 4-násobná v porovnaní s celoslovenským priemerom. Z hľadiska potrieb trhu práce bude pravdepodobne problémom nedostatočná príprava mladých ľudí na povolanie (popri celkovom nedostatku adekvátnych pracovných príležitostí na príslušných regionálnych trhoch práce). Preto sa napríklad v Stratégii rozvoja slovenskej spoločnosti (Šikula a kol., 2010) odporučilo prehodnotiť systém podpory rodiny, ktorý by nediskriminačným spôsobom podporoval pôrodnosť hlavne prostredníctvom zvýšenia počtu dvojdetných a trojdetných rodín.[9] V rámci

---

[7] V úvodnej, analytickej časti Encykliky je v danej súvislosti uvedené, že „...trh podnietil nové formy súťaženia medzi štátmi s cieľom pritiahnuť zahraničných výrobcov pomocou rôznych nástrojov, ako napríklad nízkych daní a rozptýlenia sveta práce. Tieto procesy viedli k *redukovaniu sietí sociálneho zabezpečenia*, ktoré nahrádzali hľadaním väčších konkurenčných výhod na globálnom trhu. To vážne ohrozuje práva pracujúcich, základné práva človeka a solidaritu, uplatňovanú tradičnými formami sociálneho štátu (tamtiež, str. 33).

[8] Na druhej strane starnutie obyvateľstva vo vyspelých krajinách EÚ dáva aj šancu pracovných silám z nových členských krajín EÚ vrátane Slovenska uplatniť sa na trhu týchto krajín v segmentoch trhu práce, ktoré súvisia so starnutím obyvateľstva (napríklad opatrovateľské služby), resp. v „striebornej“ ekonomike, čo môže prispieť k zníženiu miery nezamestnanosti na Slovensku, ale len za podmienky primeranej kvalifikácie migrujúcich pracovných síl.

[9] Treba zdôrazniť, že v EÚ je veľké množstvo štátov, ktoré diferencujú podporu rodiny podľa počtu detí (na každé dieťa v poradí v rodine prípadne i veku pripadá iná výška podpory). Po dôkladnej analýze by sa systém podpory rodiny na Slovensku mal preorientovať na diferencované dávky v závislosti od počtu detí v rodine, a to bez apriórneho označovania tohto postupu za sociálne inžinierstvo. Vo vzťahu k vylúčeným častiam rómskych komunít by takáto politika mala viesť k postupnej stabilizácii (nezvyšovaniu) pôrodnosti a jej postupnému približovaniu sa priemerným hodnotám pôrodnosti v spoločnosti v záujme zvyšovania priemerných finančných príjmov na jedno dieťa v rodine, a tým na zvýšenie kvality výchovy každého dieťaťa.

tejto politiky by sa mali podstatne zvýšiť prídavky na druhé dieťa a ešte viac na tretie dieťa. Súčasťou zmien v politike podpory rodiny by mala byť aj politika výchovy mladej rómskej populácie k zodpovednému rodičovstvu.[10]

Ukazuje sa, že samotný daňový bonus vyplácaný na dieťa v prípade práce aspoň jedného z rodičov (tabuľka 1) nemohol a nemôže priniesť zmenu v reprodukčnom chovaní sociálne vylúčenej časti rómskeho etnika a k zvýšeniu tlaku aspoň jedného z rodičov zamestnať sa, a to v podmienkach, ak je nedostatok pracovných príležitostí, aj keď podiel objemu daňového bonusu na sociálnych výdavkoch na podporu rodín s deťmi dosahuje viac ako 30% (Šikula a kol., 2010, str. 475).

Tabuľka 1
Počty detí, na ktoré bol vyplatený prídavok na dieťa a daňový bonus, v tis.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Počet detí (prídavok na dieťa)	1296,08	1312,57	1234,65	1252,71	1222,11	1210,59	.
Počet detí (daňový bonus)	1170,40	1163,30	1164,30	1155,10	1156,80	1095,50	1067,50
Rozdiel	125,68	149,27	70,35	97,61	65,31	115,09	.

Prameň: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva a Ministerstvo financií Slovenskej republiky

Napriek tomu, že údaj o počtoch detí v tabuľke 1, na ktoré bol uplatnený daňový bonus, Ministerstvo financií Slovenskej republiky len odhaduje, možno predpokladať, že rast rozdielu v roku 2009 bol spôsobený ekonomickou krízou a časť z neho pripadá aj na sociálne vylúčenú časť rómskeho etnika, keď prácu stratili obidvaja rodičia a nevznikol im nárok na daňový bonus. Odhad Ministerstva financií SR pre rok 2010, zdá sa, svedčí ešte o zhoršení situácie sociálne vylúčenej časti obyvateľstva.

Dôležitým faktorom, ktorý z dlhodobého hľadiska ovplyvňuje kvalitu ponuky práce, sú výdavky na vzdelávanie v čase pred vstupom mladých ľudí na trh práce. Podľa medzinárodného porovnania výdavkov na vzdelanie je postavenie Slovenska v rebríčku krajín EÚ veľmi nelichotivé (tabuľka 2).

[10] Podľa už citovanej štúdie (Vaňo, Mészároš, 2004, str. 16) bol rozdiel v priemernom veku pri prvom pôrode matky asi 3,5 roka keď sa berie do úvahy celá rómska populácia; v prípade neintegrovaného rómskeho obyvateľstva približne až 5 rokov. Pre politiku výchovy k zodpovednému rodičovstvu zostáva dostatok priestoru na zvyšovanie priemerného veku mladých rómskych prvorodičiek, ktoré z dôvodu rodičovstva opúšťajú školu a komplikujú si získanie kvalifikácie (pritom zníženie počtu žiakov opúšťajúcich školu je jedným z cieľov Stratégie EÚ 2020; tento cieľ nemožno stratiť zo zreteľa práve v súvislosti so sociálne vylúčenými časťami rómskych komunít).

Tabuľka 2
Výdavky na vzdelávanie za rok 2007

	Výdavky na plný časový ekvivalent na žiaka/študenta v EUR PPS	Index výdavkov na plný časový ekvivalent na žiaka/študenta v porovnaní s HDP/ob. (EÚ 27 = 100)
EÚ 27	6251	100
Rakúsko	8695	114
Dánsko	8595	114
Veľká Británia	7972	110
Česká republika	4452	90
Poľsko	3226	95
Estónsko	3675	86
Lotyšsko	3665	106
Litva	3174	86
SLOVENSKO	3122	74
Bulharsko	2290	98

Zdroj: Indicators on education expenditure for 2007, Data in Focus 38/2010, EUROSTAT

Slovensko vydáva v priemere najnižšie objemy finančných prostriedkov na plný časový ekvivalent na jedného žiaka/študenta v porovnateľných jednotkách zo všetkých členských krajín EÚ s výnimkou Bulharska. Dokonca aj nečlenské Chorvátsko (nie je uvedené v tabuľke 2) vydáva podstatne viac prostriedkov v priemere na jedného žiaka (3742 EUR PPS). V porovnaní s HDP na osobu je postavenie Slovenska vo výdavkoch na vzdelávanie ďaleko najhoršie zo všetkých krajín, keď druhá najhoršia krajina v rebríčku (Litva spolu s Estónskom s hodnotou indexu 86 oproti priemeru EÚ-27) vysoko prekračuje hodnotu Slovenska (s hodnotou indexu iba 74)[11].

V dlhodobom ale i v strednodobom (ak už nie v krátkodobom) časovom horizonte by malo dôjsť k podstatnému rastu výdavkov na vzdelávanie ako základného predpokladu pre získavanie kvalifikácie mladej generácie, aby možnosti jej uplatnenia sa na jednotnom európskom trhu práce i na lokálnych trhoch podstatne vzrástlo.

Aj keď v nasledujúcej časti tohto príspevku ešte bude zmienka o výdavkoch na APTP, na tomto mieste treba zdôrazniť potrebu zmeny štruktúry výdavkov v prospech skvalitnenia ponuky práce. Je to potrebné z dôvodu tradične vysokej miery nezamestnanosti dlhodobo nezamestnaných, ktorí nezamestnanosťou doplácajú na absenciu kvalifikácie (z ktorých časť je isto aj rómskeho pôvodu). Preto i navrhovanú zmenu štruktúry výdavkov APTP v prospech rastu kvalifikácie pracovných síl zo strany OECD (OECD, 2010) treba razantnejšie uskutočňovať, a to aj vo vzťahu k sociálne vylúčenej časti rómskej populácie. V rámci presadzovania tejto štrukturálnej zmeny vo výdavkoch by malo ísť o zvýšenie koordinácie školení poskytovaných v regiónoch v rámci APTP a zvyšovania kvalifikácie sociálne vylúčených a nezamestnaných Rómov financovaných zo štrukturálnych fondov EÚ (školenia prispôsobiť potrebám lokálnych trhov práce).

2. K faktorom dopytu po práci

[11] Aj Maďarsko, za ktoré sú v štatistikách vykázané len súhrnné výdavky verejných a súkromných vzdelávacích inštitúcií ako % z HDP vykazuje oveľa vyššie hodnoty ako Slovensko (Maďarsko 4,9 % z HDP, Slovensko len 3,9 %). Česká republika v tomto ukazovateli dosahuje hodnotu 4,6 % HDP a EÚ-27 v priemere 5,2%.

Vo všeobecnosti platí, že zamestnanosť je funkciou mzdy. Úroveň zamestnanosti v každej ekonomike však ovplyvňuje celý rad ďalších faktorov; treba zdôrazniť napríklad náklady na sociálne poistenie, mieru zdanenia (osobných príjmov i podnikateľského zisku), kvalitu sociálneho dialógu, inštitucionálne faktory ovplyvňujúce mieru flexibility práce a pod. Súhrnnejší pohľad na konkurencieschonosť ekonomiky dáva skôr úroveň a vývoj ceny práce (tabuľka 3) ako len miezd.

Podľa údajov v tabuľke 3 bol rast mesačných nákladov práce od roku 2003 do roku 2007 pomerne intenzívny (prírastok v priemere 361 EUR), čo však bolo menej ako dosiahla Česká republika i Estónsko. V roku 2007[12] Slovensko dosiahlo 77,2% úrovne nákladov práce Českej republiky, 87,9% úrovne Maďarska a stále len 93% úrovne Poľska. Aj keď chýbajú za posledné roky krízy detailné porovnateľné údaje analyzovaných krajín, v temer všetkých krajinách priemerné mzdy (i náklady práce) rástli hlavne preto, že firmy prepúšťali predovšetkým pracovné sily nižšie kvalifikované (podržali si pracovné sily, ktoré v prípade obnovenia podmienok pre rast sú prirodzene adaptabilnejšie, t.j. kvalifikovanejšie), a tým aj s nižšími mzdami, čo pôsobilo na rast priemerných miezd a nákladov práce.

Pre časť pracovných síl s nízkou kvalifikáciou a dlhodobo nezamestnaných sú významné relácie medzi úrovňou nízkych miezd (vyjadrených minimálnou mzdou) a sociálnych dávok

Tabuľka 3
Priemerné mesačné náklady práce prepočítané na plný pracovný čas, EUR

	2003	2004	2005	2006	2007	Prírastok 2003 - 2007
Luxembursko	:	4353	4498	4625	4801	448
Švédsko	4313	4366	4432	4518	4677	364
Dánsko	4101	4186	4360	4481	4659	557
Nemecko	3699	3758	3787	3857	3892	193
Rakúsko	3624	3680	3741	3808	3883	259
Slovinsko	1497	1521	1605	1684	1797	300
Portugalsko	1410	1493	1557	1618	1676	266
Česká republika	777	842	954	1028	1201	424
Maďarsko	764	838	944	947	1055	292
Estónsko	608	650	713	840	1006	398
Poľsko	698	699	818	889	997	299
Slovensko	565	636	701	775	927	361
Litva	487	508	556	646	786	299
Lotyšsko	357	389	433	532	683	326
Rumunsko	246	272	358	414	527	281
Bulharsko	202	214	229	243	280	78

Prameň: EUROSTAT, aktualizácia údajov k 5.4.2011

plynúcich v čase nezamestnanosti rodine nezamestnaných osôb (tabuľka 4[13)], ktoré formujú tzv. „reservation wage (mzdu, za ktorú je nezamestnaný ochotný prijať prácu) a vytvárajú základný rámec pre nastavenie parametrov tzv. medzitrhu práce. Cieľom medzitrhu práce je na jednej strane zvýšiť motiváciu nízkokvalifikovaných a dlhodobo

[12] V poslednom roku, za ktorý sú porovnateľné údaje k dispozícii z EUROSTAT-u.

[13] Tabuľka 4 obsahuje pre ilustráciu len základné parametre. Konkrétna efektívna podoba medzitrhu práce musí zvažovať všetky faktory a príjmy plynúce zo sociálneho systému, aby sa prekonala tzv. pasca chudoby (zotrvávanie v pozícii nezamestnaného a odkázaného na poberanie sociálnych dávok).

nezamestnaných zamestnať sa a na druhej strane ochotu podnikateľov vytvoriť pre tento segment pracovných síl zodpovedajúce pracovné miesta pri finančnej podpore z verejných zdrojov (napríklad dotácie na mzdy, na príspevky na sociálne poistene a pod.).

Tabuľka 4
Vývoj hlavných faktorov pre formovanie medzitrhu práce (prepočítané na SKK)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Životné minimum (ŽM)	4730	4980	5130	5390	5579	5585
Hranica chudoby (HCH)	5664	6395	7392	8091	8543	.
Minimálna mzda (MM)	6800	7425	7975	8100	8902	9270
Podiely:						
ŽM/MM	69,56%	67,07%	64,33%	66,54%	62,67%	60,25%
HCH/MM	83,29%	86,13%	92,69%	99,89%	95,97%	.

Prameň: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Štatistický úrad SR a vlastný výpočet
Poznámky: Úroveň minimálnej mzdy v rokoch 2005-2007 je upravená podľa jej hypotetickej úrovne k 1. júlu.

Životné minimum i hranica chudoby pre jednu plnoletú fyzickú osobu.

Z vývoja podielov životného minima a hranice chudoby k minimálnej mzde možno pozorovať dve tendencie. Pozitívnou je skutočnosť, že rozdiel medzi minimálnou mzdou a životným minimom sa zväčšuje. Tempo však nie je dostatočné, čo potvrdzuje rýchlejší rast hranice chudoby (ktorej úroveň je determinovaná predovšetkým úrovňou priemerných miezd) ako minimálnej mzdy. V prípade, že nebude rýchlejšie rásť minimálna mzda ako hranica chudoby, o to väčšie budú musieť byť rôzne formy aktivačných príspevkov hradené z verejných fondov nezamestnaným, aby prijali prácu a stále bude určitá časť zamestnaných spadať do skupiny „pracujúcich chudobných“.

3. Výdavky na politiky trhu práce

Slovensko spolu s Poľskom počas dlhého obdobia transformácie na trhovú ekonomiku malo jednu z najvyšších mier nezamestnanosti zo všetkých krajín EÚ. Trh práce na Slovensku v období ekonomického rastu (po roku 2000) vygeneroval skupinu dlhodobo nezamestnaných a Slovensko sa ocitlo na prvom mieste v rebríčku krajín EÚ, čo sa týka podielu tejto skupiny pracovných síl na nezamestnaných (graf 1). V priemere za rok 2008 podiel dlhodobo nezamestnaných predstavoval až 66% (MPSVaR SR, 2009) a až vplyvom prílevu nových nezamestnaných z dôvodu hospodárskej a finančnej krízy (pri celkovom raste nezamestnaných) sa začal podiel dlhodobo nezamestnaných znižovať.

Graf 1
Podiel dlhodobo nezamestnaných z celkového počtu nezamestnaných v %, 2009Q3, metodika ILO

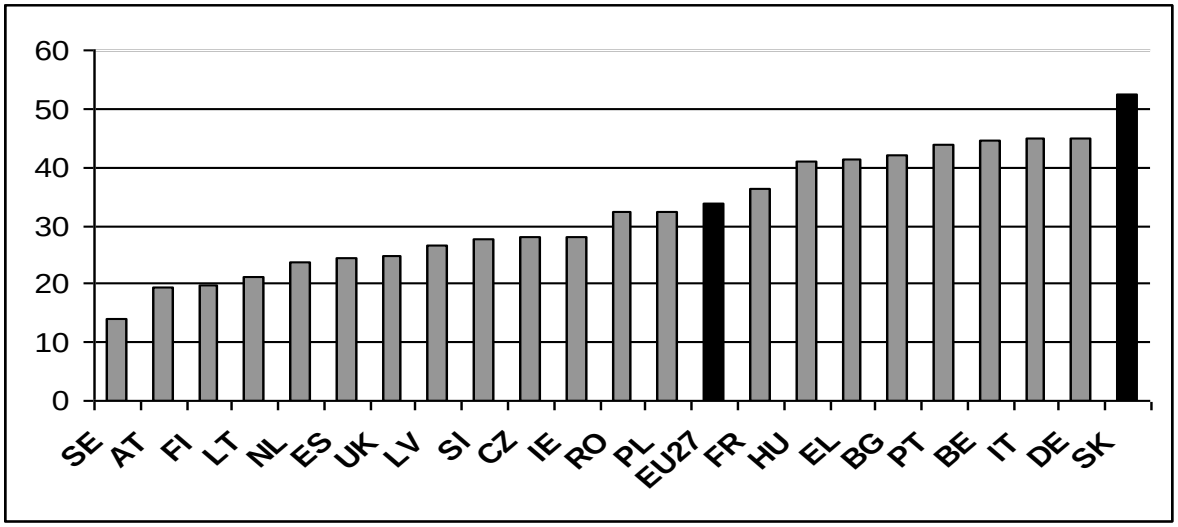

Prameň: EUROSTAT, Statistics in Focus 13/2010

Jedným z významných faktorov, že Slovensku sa nedarí znížiť dlhodobú nezamestnanosť, je veľmi nízka kvalifikácia dlhodobo nezamestnaných, ktorí aj v čase pred hospodárskou a finančnou krízou neboli schopní si nájsť, prípadne si udržať, pracovné miesto na primárnom trhu práce (v priemere za rok 2009 bolo z nezamestnaných 41,6% so základným; 14,0 % s učňovským; 11,1% so stredným vzdelaním bez maturity, t.j. spolu bez maturity bol podiel nezamestnaných až 66,7%)14. Z toho vyplýva, že v podmienkach stále rastúcej konkurencie v období po (pravdepodobnom) vrchole hospodárskej a finančnej krízy je výzvou hlavne pre vzdelávaciu politiku nielen v dlhodobom ale i v strednodobom časovom horizonte zvýšiť kvalifikáciu mladej generácie vstupujúcej po prvýkrát na trh práce, aby nedochádzalo k reprodukcii dlhodobej nezamestnanosti v dôsledku nízkej kvalifikácie nezamestnaných.

Druhým rozhodujúcim faktorom, ktorý už ovplyvňoval mieru nezamestnanosti (i jej jednotlivé formy), a ktorý môže v strednodobej perspektíve efektívne znižovať mieru nezamestnanosti, je úroveň výdavkov na APTP. V medzinárodnom porovnaní patrí Slovensko do skupiny krajín s podpriemernou úrovňou výdavkov na aktívne politiky trhu práce (graf 2).

[14] Štatistický úrad SR, Výberové zisťovania pracovných síl.

Graf 2
Podiel výdavkov na aktívne politiky trhu práce z HDP v %, 2008

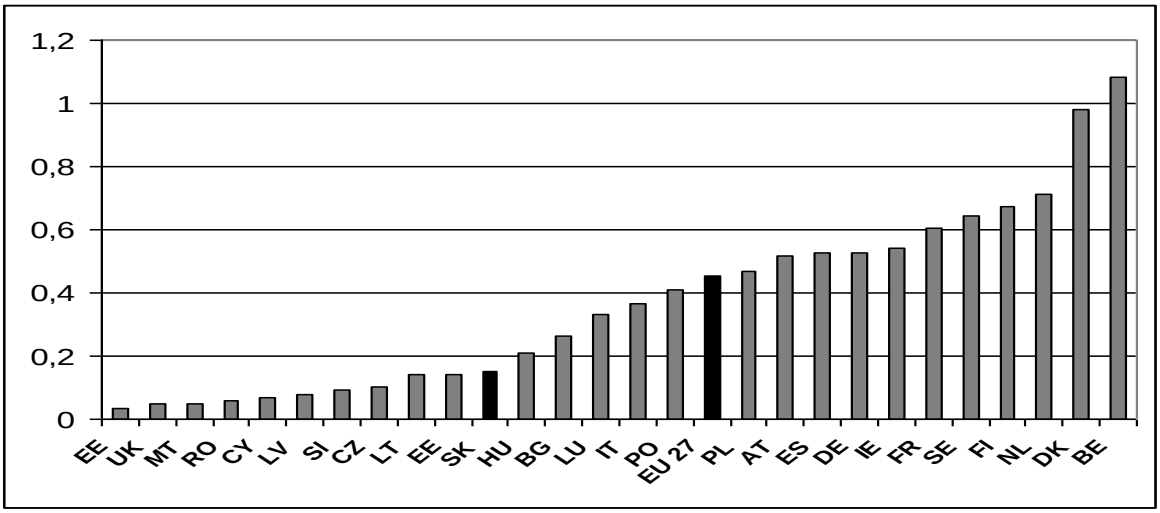

Prameň: EUROSTAT

Nízke celkové výdavky na APTP nemohli postačovať na zmiernenie celkovo vysokej miery predovšetkým dlhodobej nezamestnanosti, a to aj vinou nevhodnej štruktúry jednotlivých politík. Porovnanie štruktúry podľa druhov politík v tabuľke 5 potvrdzuje jednostrannú orientáciu na podporu priamej tvorby pracovných miest (v poradí 6. druh politík v tabuľke 5) a na podporu samozamestnaných (v poradí 7. druh politík).

Tabuľka 5
Štruktúra výdavkov aktívnych politík trhu práce, 2008, v %

	Druhy aktívnych politík trhu práce					
	2.	3.	4.	5.	6.	7.
EU27	39,0	0,4	24,0	16,1	13,4	7,2
CZ	7,0	.	12,7	65,7	12,1	2,5
EE	86,8	.	1,9	0,4	.	10,9
LV	36,2	.	32,8	0,5	23,5	7,0
LT	30,4	0,8	52,4	4,2	10,9	1,4
HU	31,1	.	45,2	.	20,6	3,1
AT	71,8	0,0	10,9	7,9	8,2	1,0
PL	26,2	.	12,3	44,2	4,7	12,6
SK	7,1	.	10,1	10,9	35,3	36,6

Prameň: Eurostat, Statistics in focus 66/2010
Vysvetlivky: 2. Vzdelávanie, 3. Rotácia na prac.miestach, 4. Podnety k zamestnaniu, 5.Integrácia zdravotne postihnutých, 6. Priama tvorba pracovných miest, 7. Podpora samozamestnávania

V tabuľke 5 sme zámerne zvolili rok 2008, v ktorom sa ešte neprejavila nová štruktúra opatrení na udržanie zamestnanosti v dôsledku hospodárskej a finančnej krízy; z údajov o štruktúre výdavkov vyplýva, že táto nebola prispôsobená štruktúre nezamestnaných (nezamestnaní s nízkou kvalifikáciou a dlhodobo nezamestnaní, ktorých nepodporili programy vzdelávania a tréningu - druhá skupina aktívnych politík).

4. K výdavkom na sociálnu ochranu

V medzinárodnom porovnaní má Slovensko z krajín Višegrádskej skupiny V 4 už druhú najvyššiu úroveň HDP/osobu po Českej republike. Ak priemer EÚ-27 vyjadríme indexom 100, tak Slovensko dosiahlo HDP/osobu vo výške73 (Česká republika 82, Maďarsko 65 a Poľsko 61). Napriek reálnemu poklesu HDP na Slovensku v roku 2009 spôsobeného hospodárskou krízou sa relatívne postavenie Slovenska v porovnaní s priemerom za EÚ-27 oproti predchádzajúcemu roku 2008 ešte zlepšilo (pokles HDP v priemere za EÚ-27 bol v roku 2009 väčší ako na Slovensku). Medzinárodné porovnanie výdavkov na sociálnu ochranu (ktoré zahŕňajú osobitne skupinu výdavkov na riešenie nezamestnanosti i na sociálnu inklúziu sociálne vylúčených) svedčí o zaostávaní Slovenska za ostatnými krajinami skupiny V 4. Slovensko v roku 2008 vydalo na sociálnu ochranu len 16,0% z HDP; Česká republika 18,7%; Poľsko18,6% a Maďarsko až 22,7% [15] (Petrášová, A., 2010).

Z analýzy výdavkov na sociálnu ochranu vykazovaných podľa hlavných funkcií (dávky v starobe, zdravotná starostlivosť, dávky pre zdravotne postihnutých, dávky pre rodiny s deťmi, dávky v nezamestnanosti a skupinu „bývanie a sociálne vylúčenie“) vyplýva, že Slovensko (s indexom 77,4) sa najviac približuje priemeru EÚ-27 (ak je vyjadrená indexom 100, v PPS/obyvateľa)[16] práve v skupine výdavkov na bývanie a sociálne vylúčenie. Všetky ostatné skupiny dávok nedosahujú ani 50-percentnú úroveň výdavkov priemeru EÚ-27 (s výnimkou dávok na účel „rodina a deti“ – 51,0). To svedčí o mimoriadnom zaťažení jedného obyvateľa Slovenska v priemere výdavkami na sociálnu ochranu sociálne vylúčenej časti obyvateľstva; je to ale aj nepriamy dôkaz o zanedbaní riešenia sociálnej inklúzie vylúčenej časti obyvateľstva.

Vo väčšine vyspelých krajinách možno pozorovať zvýšené výdavky v iných skupinách výdavkov podľa účelu (napríklad: v Belgicku dominujú dávky v nezamestnanosti, v Dánsku dávky pre zdravotne postihnutých, v Nemecku dávky pre rodiny s deťmi, v Španielsku dávky v nezamestnanosti, v Taliansku dávky v starobe, v Luxembursku dávky pre rodiny a deti, vo Fínsku a Švédsku dávky pre zdravotne postihnutých, atď.). Samozrejme, vysoké výdavky budú potrebné práve na (vy)riešenie sociálnej exklúzie časti obyvateľstva, a až potom možno očakávať preskupenie výdavkov na sociálnu ochranu v prospech iných účelov ako je „bývanie a sociálne vylúčenie“.

Požiadavku na zvýšenie výdavkov na sociálnu ochranu, a v tom rámci aj na účel „dávky v nezamestnanosti“ a „bývanie a sociálne vylúčenie“, bude potrebné riešiť aj zvýšením príjmov plynúcich do verejných rozpočtov z daní. Pomer daní k HDP za Slovensko (29,3%) v roku 2008 bol veľmi nízky a nezodpovedá úrovni HDP/osobu; tento podiel daní bol druhý najnižší spomedzi krajín EÚ, keď nižší podiel malo len Rumunsko (28,8%) a priemer EÚ-27 dosahoval 26,4%, t.j. až o 9,6 p.b. viac, ako bola hodnota za Slovensko. Preto alternatívou zvýšenia príjmov verejných rozpočtov práve v súvislosti s riešením sociálneho vylúčenia veľkej časti obyvateľstva z radov rómskeho etnika by malo byť postupné zavedenie progresívneho zdanenia osobných príjmov.

Záver

Z analyzovaných súvislostí medzi vývojom trhu práce, zamestnanosťou a výdavkami na politiky zameranými na znižovanie sociálneho vylúčenia sociálne vylúčenej časti obyvateľstva vyplývajú nasledovné závery a odporúčania:

Slovenská republika má rezervy vo zvyšovaní príjmov verejných rozpočtov vzhľadom na nízku mieru zdanenia (vo vzťahu k úrovni HDP); zvýšené príjmy z daní, ktoré by mohla

[15] Relatívne vysoké výdavky Maďarska na sociálnu ochranu neúmerné úrovni HDP spôsobili vysoký deficit verejných financií.

[16] PPS = Purchasing power standards

získať hlavne z progresívneho zdanenia osobných príjmov, by mala venovať na politiku vzdelávania mladej generácie pripravujúcej sa na povolanie a na znižovanie sociálneho vylúčenia pomerne veľkej časti obyvateľstva hlavne z radov rómskeho etnika;

mali by sa zvýšiť a reštrukturalizovať výdavky na APTP; zvýšené prostriedky by sa mali venovať zlepšeniu zamestnateľnosti hlavne nízkokvalifikovaných a dlhodobo nezamestnaných pracovných síl prostredníctvom vzdelávania a tréningov;

pre programy a iniciatívy pomoci sociálne vylúčenej časti obyvateľstva by sa mal zabezpečiť pravidelný prísun finančných zdrojov, aby sa zvýšila ich efektívnosť;

mala by sa podporiť pracovná aktivácia nízkokvalifikovaných a dlhodobo nezamestnaných vytvorením efektívneho medzitrhu práce, ktorý by znížil zotrvávanie nezamestnaných v tzv. pasci chudoby.

Literatúra

1. Benedikt XVI. (2009), CARITAS IN VERITATE, Encyklika pápeža Benedikta XVI. O integrálnom rozvoji v láske a v pravde, Spolok svätého Vojtecha, Trnava
2. European Commission (2009), International perspectives on positive action measures: A comparative analysis in the European Union, Canada, The United States and South Africa.
3. Košta, J. a kol. (2010), Výhody diverzity a implementácie nediskriminačných mechanizmov v oblasti zamestnanosti, SNSPĽP, Bratislava
4. Kvapilová, E. (2007), Boj s nezamestnanosťou ako hlavná stratégia boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu, in: Gerbery, D., Lesay, I., Škobla, D. (editori), Kniha o chudobe, Spoločenské súvislosti a verejné politiky, vydali: Priatelia Zeme-CEPA
5. Macešková, M., Ouředníček, M., Temelová, J. (2009), Sociálně prostorová diferenciace v České republice: implikace pro veřejnou (regionální) politiku, Ekonomický časopis 7/2009
6. Marcinčin, A., Marcinčinová, Ľ. (2009), Straty z vylúčenia Rómov, OSF, Bratislava, mimeo
7. MPSVaR SR (2010), Správa o sociálnej situácii obyvateľstva za rok 2009 a 2010, Bratislava
8. Petrášová, A. (2010), ESSPROSS – výdavky a príjmy na sociálnu ochranu, 2007-2008, ŠÚ SR, Bratislava
9. Schmögnerová, B. (2008), Na dohľad či v nedohľadne: O konkurencieschopnosti, udržateľnom rozvoji a sociálnej inklúzii, KALLIGRAM, Bratislava
10. Šikula, M. a kol. (2010), Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti, Ekonomický ústav SAV, VEDA, Bratislava
11. Vaňo, B., Mészáros, J. (2004), Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym životným štandardom, Výskumné demografické centrum, INFOSTAT, Bratislava

Adresa zamestnávateľa autora:

Ján Košta,
Ekonomický ústav SAV,
Šancová 56, 811 05 Bratislava

Kultúra a kognícia: Kognitívna stimulácia edukačných potrieb žiakov so sociálnym handicapom

Iveta Kovalčíková

Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta

Resume:

Hlavným zámerom príspevku je prezentovanie východísk tvorby metodiky kognitívnej stimulácie individuálnych edukačných potrieb žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia. Autorka príspevku ponúka doplňujúci model kognitívnej stimulácie dieťaťa z menej podnetného prostredia, ktorého mentálne procesy sú poznačené absenciou sprostredkovaného učenia sa a zámernej kognitívnej stimulácie v ranom detstve. Vychádza z predpokladu, že nedostatočne rozvinuté kognitívne procesy ako základné operačné nástroje umožňujúce vnímanie, spracovanie i aplikáciu poznatkov sú, okrem iných faktorov, výraznou bariérou školskej aj pracovnej úspešnosti žiaka.

Namiesto úvodu – prečo kognitívna stimulácia individuálnych edukačných potrieb detí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia?

Ako uvádza Lebeer (2006), každé dieťa by sa malo naučiť čítať, písať a počítať. Problém je evidentný vtedy, ak nie všetky deti postupujú plynule a pedagógovia si kladú otázku, prečo dieťa nenapreduje tak, aby by učiteľ očakával, čo môže byť bariérou učenia sa dieťaťa. Uvedený autor konštatuje, že často sa v edukačnej praxi predpokladá, že každé dieťa sa bude učiť automaticky a spontánne. Niektoré deti však nerozumejú inštrukciám, nedokážu presne vnímať, čo im hovorí učiteľ, ich pozornosť je nedostatočná, vytrvalosť oslabená. Nazdávame sa, v zhode s vyššie uvedeným autorom, že vzdelávanie detí s problémami učenia sa, kam radíme aj deti zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia, si vyžaduje intenzívnejšiu orientáciu na spôsob učenia sa... *„na kognitívny spôsob vyučovania, ktorý vyzbrojí žiaka nevyhnutnými nástrojmi na kvalitnejšie učenie sa. Kognícia by mala byť chápaná v širokom slova zmysle, možno ju definovať ako získavanie, spracovanie a interpretácia informácií. Nezriedka býva nesprávne používaná v úzkom zmysle ako osvojovanie si znalostí so súčasným vylúčením emócií. Kognícia však tento rámec presahuje. Kognitívne funkcie sú potrebné vo všetkých oblastiach života, pri všetkých duševných činnostiach, sú potrebné pre myslenie, plánovanie, plnenie úloh, pri kontrole zložitých činností, zahŕňajú emócie i porozumenie sociálnym situáciám* (Lebeer, 2006, s. 26)“.

Kognitívnu edukáciu, resp. kognitívne prístupy k edukácii, v intenciách ktorých vzniká aj intervenčný stimulačný program vytvorený v rámci riešenie projektu APVV-0073-06 vnímame ako vyučovanie orientované na proces, ktoré nepredstavuje len osvojovanie si vedomostí, ale upriamuje sa systematicky a koncepčne aj na spôsob ich získavania. Vyučovanie je sústredené na aktiváciu kognitívnych funkcií. Podľa Lebeera (2006) kognitívne funkcie nie sú len produktom fyziologického dozrievania mozgu ale – na základe výskumov modernej neuropsychológie a teórie o plasticite mozgu a možnej štrukturálnej kognitívnej zmene – aj produktom sprostredkovaného učenia sa. V súvislosti s plasticitou mozgu Lebeer uvádza, že mozog je stále vyvíjajúci sa orgán, v ktorom sa formujú nové spoje a budujú nové štruktúry. Potenciál rozvoja mozgu naplňujeme jeho dostatočnou stimuláciou

učením sa a nadobúdaním nových skúseností. Kognitívne schopnosti[1], jeden z najdôležitejších mechanizmov zodpovedných za naše poznávanie, sú označované ako súbor intelektuálnych schopností potrebných na efektívne využitie vedomostí pri výkone činnosti. Sú to schopnosti potrebné pre nadobúdanie, hodnotenie a adekvátnu aplikáciu vedomostí v činnosti – mentálnej i fyzickej. Koncept kognitívna schopnosť zahŕňa množstvo kognitívnych, mentálnych úkonov – kognitívnych operácií.

Ústrednou časťou tohto príspevku je prezentovanie východísk tvorby metodiky kognitívnej stimulácie individuálnych edukačných potrieb žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia. Návrh metodiky tvorby programu vznikol v rámci projektu APVV Dynamické testovanie latentných učebných schopností detí zo sociálne znevýhodneho prostredia (http://www.unipo.sk/dynamicassessment/apvv/).

V procese výskumu bol analyzovaný a definovaný koncept sociálneho znevýhodnenia a znevýhodňovania (viď. Džuka, Kovalčíková, 2008), v ďalšej časti textu používame pojem (dieťa zo) sociálne znevýhodňujúceho prostredia, nakoľko presnejšie - podľa nášho názoru - vysvetľuje charakter vplyvu premenných prostredia na dieťa. Teoretickými východiskami ďalej analyzovaného kognitívneho stimulačného programu sú okrem iných zdrojov: 1. teória kognitívnej modifikovateľnosti a mediovanej učebnej skúsenosti (MLE – R. Feuerstein), 2. edukačný model zameraný na učenie sa konceptov ako prerekvizít učenia (Concept Teaching Model – CTM – M. Nyborg). V nasledujúcich častiach textu sa sústredíme na analýzu oboch teoretických a psychodidaktických východísk intervenčného stimulačného programu (ISP).

V záverečnej časti príspevku uvádzame časť ISP; v prípade, že čitateľa program zaujme uvedené sú odkazy na ďalšie publikované zdroje

1 Teoretické východisko ISP 1 – teória kognitívnej modifikovateľnosti a mediovanej učebnej skúsenosti

Kognitívne štruktúry – ich sociálnokultúrna determinácia

Ako uvádza Feuerstein (Feuerstein et. al, 1986) v uplynulom období možno registrovať množstvo štúdií a výskumov, ktoré sa zaoberajú vymedzením a definovaním faktorov, ktoré sú zodpovedné za intelektuálne deficity dieťaťa. Uvažuje sa o kulturálnych faktoroch, ďalej vplyvoch, ktoré súvisia so socioekonomickou úrovňou rodiny i faktorom sociálneho znevýhodňovania, ako aj o ďalších endogénnych a exogénnych determinantoch vývinu dieťaťa. Keď sa tieto determinanty naviac spájajú s nedostatkom interakcií medzi dospelým a dieťaťom; interakcií, ktorých základom je mediovaná učebná skúsenosť – Mediated Learning Experience (MLE), kognitívne funkcie, ktoré sú prerekvizitami učenia sa dieťaťa vo formalizovaných aj neformalizovaných situáciách, nie sú dostatočne stimulované – výsledkom je, že sú nedostatočne rozvinuté.

Koncept mediovanej učebnej skúsenosti (Mediated Learning experience – MLE)

Kozulin (1998) rozlišuje priame učenie a mediované učenie. Pri priamom učení sa dieťa priamo vstupuje do interakcie s prostredím. Tieto interakcie môžu nadobudnúť podobu observačného učenia sa, učenia sa prostredníctvom pokusu a omylu, učenia sa podmieňovaním a pod. V rámci týchto postupov je dieťa v priamej interakcii s prostredím. V MLE – teda v rámci mediovanej učebnej skúsenosti - dospelý jedinec (rodič alebo iný nositeľ kulturálnej skúsenosti) je postavený do roly mediátora a nachádza sa v pozícii medzi dieťaťom a prostredím, ináč povedané je sprostredkovateľom kulturálnej skúsenosti, pričom toto sprostredkovanie sa deje zámerným spôsobom (Kozulin, 1998). To znamená, že dospelý mediátor zámerne filtruje a zameriava sa na stimuly prostredia, vyberá, zoraďuje a organizuje

[1] Cognitive skills v anglických pôvodných zdrojoch.

ich poradie, regulujúc intenzitu, frekvenciu a sled. Časovo-priestorové a príčinné vzťahy, koncepty sú vytvárané v procese mediácie tak, aby dôsledne nadväzovali na predchádzajúce podnety a vytvárali základ pre podnety, ktoré budú nasledovať. Možno hovoriť o systematickej mediácii v zóne najbližšieho vývinu dieťaťa. Podnety, ktoré boli predtým vnímané dieťaťom náhodne a neúmyselne, sú v procese mediácie vnímané úplne odlišným spôsobom, pretože mediátor ich zámerne vyberá, organizuje a zdôrazňuje ich význam. Ak dieťa získava skúsenosť v procese mediovaných učebných interakcií, učí sa zameriavať pozornosť, pozorovať, rozlišovať, porovnávať, triediť, interferovať... Následne interaguje s prostredím iným spôsobom; jeho kontakt s prostredím sa stáva kvalitatívne iným, mení sa z pasívneho „pozerania“ na aktívne percipovanie skutočnosti (porovnaj Kozulin, 1998; Feuerstain et al., 1986). Feuerstein (Feuerstein et al., 1979, 1980) v tejto súvislosti uvádza termín mediačná deprivácia, resp. deprivácia z nedostatku mediácie (mediational deprivation). Tento typ handicapu je podľa Feuersteina sprievodným znakom kultúrnej deprivácie. Tá je spôsobená skutočnosťou, že dieťa je v nedostatočnej miere vystavené mediácii vo vlastnej kultúre, a môže byť teda deprivované v prostredí, ktorom vyrastalo, resp. samotným prostredím, v ktorom prebiehala jeho socializácia. Podľa nášho názoru, v tejto súvislosti možno hovoriť o kognitívno-sociálne znevýhodňujúcom prostredí. V kultúrach, ktoré sa zo strany dospelých vyznačujú limitovanou investíciou do zámerného prenosu výdobytkov kultúry, sa objavuje znížená úroveň kognitívnej modifikovateľnosti dieťaťa (Feuerstein et al., 1986). Podľa Kozulina (1998) je predškolský a mladší školský vek optimálnym vekom, keď dieťa profituje z mediovanej učebnej skúsenosti a interakcií, ktorej sa dejú v rámci MLE. V procese konfrontácie s podnetmi prostredia sa vytvárajú prerekvizity kognitívnych funkcií dieťaťa, ktoré sú predpokladom aktívneho, produktívneho a reprezentatívneho myslenia i základom vyšších mentálnych procesov, základom inštitucionalizovaného učenia sa. Uvedený autor však zdôrazňuje, že ak dieťa nemalo možnosť participovať na interakciách mediovaného učenia sa, nedostalo sa mu adekvátnej intervencie zo strany dospelých, neznamená to, že má navždy zamedzený prístup k vyšším myšlienkovým procesom a jeho vývoj je nezvratný. Naopak, mnohí kognitívni psychológovia (Bransford, Brown, de Bono, Detterman, Sternberg, Haywood, Resnick) tvrdia, že štrukturálna kognitívna modifikovateľnosť je fenomén, ktorý možno pozorovať počas celého života. Problémom nie je to, či kognitívna modifikovateľnosť je možná, prípadne aká je miera kognitívnej modifikovateľnosti človeka, ale, podľa Sternberga (1984), dôležité je nájsť spôsob, ako modifikovať kognitívne schopnosti človeka – ako ho učiť. Čo je pre dieťa významné, nie je ani tak jazyk alebo obsah aktivity, ale zámernosť vychádzajúca zo strany sprostredkovateľa. Sprostredkovateľ iniciuje sprostredkovanie významu skúsenosti a učiaci sa je stále viac zapájaný do procesu učenia sa niečoho, čo presahuje okamžité potreby. Čím väčší prospech získal jedinec zo sprostredkovaného učenia sa, tým bude väčšia jeho kapacita na vstrebávanie podnetov v procese učenia sa priamym vystavením. Skúsenosť sprostredkovaného učenia sa je nevyhnutným predpokladom pre efektívne, nezávislé a autonómne využívanie podnetov z prostredia dieťaťom. V konečnom dôsledku napokon vyúsťuje do reflexívneho myslenia, vnútornej reprezentácie konceptov a postupného objavovania sa operačného správania. Okrem špecifického obsahu a zručností môže dieťa získať prostredníctvom mediovanej učebnej skúsenosti aj postoje k uvažovaniu ako takému, učeniu sa i k riešeniu problémov.

Kultúrna deprivácia ako výsledok nedostačujúceho sprostredkovávaného učenia sa

I keď dôvody nedostačujúceho sprostredkovávaného učenia sa môžu byť početné a rozmanité, nemenným výsledkom je vznik široko plošného a všeobecného fenoménu kultúrnej deprivácie. Takáto deprivácia je charakteristická narušeným fungovaním, ktoré zabraňuje jedincovi byť modifikovaným prostredníctvom priameho vystavenia podnetom, a týmto znižuje rozvoj vyšších foriem poznávania. Aj keď je nedostatok skúsenosti

sprostredkovaného učenia sa často pozorovaný v menej kvalitných životných podmienkach, takéto podmienky nie sú samy osebe nevyhnutným a dostačujúcim dôvodom pre vznik tohto nedostatku. Ako uvádza Feuerstein (Feuestein et al., 2006b), v klinickej práci sú odborníci často konfrontovaní s prípadmi kultúrnej deprivácie, podľa hore uvedenej definície, i u jedincov pochádzajúcich z prostredia s vyhovujúcim ekonomickým statusom. V takýchto prípadoch dôvody deprivácie nesúvisia s chudobou, vzťahujú sa na faktory, ktoré negatívne ovplyvňujú množstvo a kvalitu zabezpečenej skúsenosti sprostredkovaného učenia sa.

Korekcia kognitívnych funkcií, ktorých dosiahnutá úroveň je výsledkom neadekvátnej a nedostatočnej mediovanej učebnej skúsenosti

Kognitívne procesy nereprezentujú sumu vedomostí; reflektujú aktívne stratégie a taktiky, módy myslenia, definovania a riešenia problémov i celkového recipovania sveta. Kognitívne procesy sú považované za „zmes“ prirodzených schopností (prekrývajúcich sa s inteligenciou), motívov, návykov a postojov k učeniu sa a spracovaniu informácií. V tomto význame sú podobné Feuersteinovmu (Feuerstein et al., 1979, 1980) chápaniu kognitívnych funkcií (Haywood – Lidzová, 2007, s. 27). Podľa Tzuriela (2001) kognitívna funkcia (resp. operácia, používame v synonymnom význame bez sémantického rozlíšenia, pozn. autora) v tomto kontexte je vnímaná ako „konglomerát“ zdedených dispozícií, učebných návykov i postojov k učeniu sa. Skúsenosti z klinických výskumov a pozorovaní poukazujú na skutočnosť, že je náročné presne identifikovať skutočné mentálne „zdroje“ kognitívnej funkcie tak, aby tieto informácie mohli byť efektívne použité pri zostavovaní intervenčných programov kognitívnej stimulácie – v prípade neadekvátneho kognitívneho výkonu; ináč povedané – dôsledne prepojiť diagnostiku s intervenciou. Hoci miera aj charakter defektu, poškodenia sa u detí môže značne líšiť, vzájomné prepojenie – interzávislosť kognitívnych funkcií ústí často do mnohých spoločných kognitívnych nedostatkov. Aj napriek tomu, otázka cielenej intervencie zameranej na nápravu kognitívneho deficitu dieťaťa zisteného diagnostickými postupmi je najčastejšie diskutovanou otázkou v kontexte výskumov i publikovaných výstupov odborníkov združených v International Association of Cognitive Education and Psychology (IACEP).

Ak dieťa nie je schopné vyriešiť úlohu, nemusí to byť spôsobené tým, ČO si myslí alebo nemyslí v rámci riešenia úlohy – aké má vedomosti, do akej miery mu je blízky kontext, obsah úlohy... V tomto prípade máme na mysli dieťa, u ktorého nebolo diagnostikované organické poškodenie alebo ďalšie vyššie spomínané distálne faktory vplývajúce na jeho výkon. Nedostatočný výkon alebo neúspech pri riešení úlohy, pri učení sa môže byť spôsobený aj tým, AKO dieťa myslí alebo ako pracujú jeho myšlienkové procesy. Je podstatný rozdiel, ak má dieťa problémy 1. s obsahom učenia sa alebo 2. s kognitívnymi procesmi. Pomerne často sa problémy v kognitívnych procesoch – operáciách premietajú do rôznych predmetových oblastí učenia sa i mimo akademický kontext vôbec.

Samotná úloha, ktorú má dieťa vyriešiť – v metaforickom poňatí – poskytuje priestor na všeobecný útok na široké spektrum deficitných kognitívnych funkcií, ktoré môžu byť v procese riešenia úlohy odhalené, ale aj korigované. Ak chceme porozumieť, odhaliť zdroje kognitívneho deficitu a potenciál pre kognitívnu zmenu, je nutné urobiť analýzu úlohy, ktorú má dieťa vyriešiť. Tento úkon je konceptualizovaný ako kognitívna analýza úlohy ústiaca do kognitívnej mapy úlohy. Kognitívna mapa je pracovná štruktúra, ktorá sumarizuje kognitívne

požiadavky na vyriešenie úlohy[2]. Podmienky, elementy úlohy interagujú s kognitívnymi funkciami jednotlivca v procese riešenia úlohy. Interakcia môže byť vhodná, adekvátna, facilitujúca učenie sa a riešenie problému, alebo môže ústiť do neadekvátnej, retardovanej performancie.

Kognitívna mapa sa podľa Feuersteina (Feuerstein et al., 2006b) tvorí na základe siedmich parametrov, ktoré kategorizujú požiadavky na výkon v rámci danej úlohy.

Obsah úlohy.
Modalita úlohy.
Fáza riešenia úlohy.
Kognitívne operácie, funkcie prítomné počas riešenia úlohy.
Úroveň zložitosti úlohy.
Úroveň abstrakcie úlohy.
Úroveň komplexnosti úlohy.

Ďalej sa pokúsime priblížiť dva z uvedených parametrov: 1. fáza riešenia úlohy a 2. kognitívne operácie, funkcie prítomné počas riešenia úlohy vo vzájomnom vzťahu oboch parametrov. Tieto parametre, resp. informácie týkajúce sa kognitívneho výkonu dieťaťa z uhla pohľadu kognitívnych fáz riešenia úlohy a kognitívnych operácií aktivovaných počas týchto mentálnych úkonov sa stali základom formulácie východísk tvorby intervenčného programu zameraného na stimuláciu individuálnych edukačných potrieb dieťaťa zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia.

Feuerstein a spolupracovníci (Feuerstein et al., 2006a; Feuerstein et al., 2006b) vytvorili pracovnú štruktúru, akýsi zoznam či systém najčastejšie sa vyskytujúcich kognitívnych nedostatkov žiaka. Kritériom kategorizácie v rámci tejto, podotýkame umelej a vyslovene rámcovej štruktúry, bolo určenie a izolovanie troch hlavných fáz mentálneho aktu, ktorý možno registrovať pri riešení úlohy.

Tzuriel (2001) uvádza tieto tri fázy mentálneho aktu: 1. vstupná fáza (input phase), v priebehu ktorej prebieha percepcia, zber, zhromažďovanie informácií, 2. elaboračná fáza (elaboration phase), v rámci ktorej prebieha proces spracovania zhromaždených informácií. Poslednou fázou mentálneho aktu je 3. výstupná fáza (output phase), pre ktorú je príznačný proces expresie a komunikácie v elaboračnej fáze spracovaných podnetov.

Mentálna činnosť jednotlivca pri riešení úlohy vyžaduje: 1. ovládanie, kontrolu vlastností a dimenzií úlohy v jej jednotlivých uvedených fázach, 2. zapojenosť adekvátnych kognitívnych funkcií ako základu myšlienkových procesov pre zvládnutie úlohy (podrobnejšie o nedostatočne rozvinutých kognitívnych funkciách v jednotlivých fázach mentálneho aktu pri riešení úlohy viď. Kovalčíková, in Kovalčíková a kol. 2010).

Je evidentné, že ak dieťa zápasí s množstvom kognitívnych nedostatočností už vo vstupnej fáze úlohy, nie je schopné pristúpiť k spracovaniu, riešeniu – elaborácii úlohy. Mnohí žiaci, ktorých predchádzajúca socializácia, ako bolo vyššie uvedené, bola poznačené nedostatkom podnetov, ale hlavne nedostatkom interakcií a MLE, zlyhávajú už vo vstupných fázach úloh. Tento fakt spôsobuje, že ďalšia činnosť učiteľa je filtrovaná, lomí sa cez kognitívne deficity žiaka. Do istej miery je vlastne nadštandardné úsilie učiteľa pri sprostredkovaní kurikula zbytočné, pretože nedostatky v perceptuálnych nástrojoch, ktoré umožnia prácu s akýmikoľvek podnetmi v edukačnom prostredí sú natoľko výrazné, že

[2] Výskumný tím psychológov z *National Institute of Education, Singapur*, v súvislosti s optimalizáciou vyučovania matematiky v podmienkach elementárneho vzdelávania uskutočnil rozsiahly výskum zameraný na dôslednú kognitívnu analýzu úloh, ktoré obsahuje kurikulum matematiky. Výskum sa konal s cieľom analyzovania kognitívnych problémov, súvisiach s logickým myslením ako nevyhnutným predpokladom vyučovania matematiky. Informácie získané pri osobných kontaktoch autorky príspevku s kolegami z National Institute of Education, Singapur.

nedovolia optimalizovať školský výkon žiaka. Rovnako možno identifikovať kognitívne deficity postrehnuteľné v elaboračnej a výstupnej fáze mentálneho aktu.

Afektívno-motivačné faktory sa môžu negatívne prejavovať takým spôsobom, že ovplyvnia postoje jednotlivca pri riešení úlohy, a tak ovplyvnia celkové kognitívne fungovanie. Tieto javy boli široko diskutované psychológmi, ktorí majú skúsenosti s populáciami detí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia (Deutsch a kol., 1964, In: Feuerstein et al., 2006b). V procese výskumov i klinickej praxe boli identifikované nasledovné afektívno-motivačné faktory, ktoré ovplyvňujú kognitívny výkon dieťaťa*: pocity kompetencie/nekompetencie, prítomnosť/neprítomnosť vnútornej motivácie, strach zo zlyhania, miera frustračnej tolerancie, potreba/absencia potreby nezávislého fungovania, vôľa/nevôľa hľadať a objavovať nové, uvedomenie/neuvedomenie si vlastného napredovania, reakcia na kritiku a iné. Afektívno-motivačné faktory majú obrovský vplyv na výkon dieťaťa vo všetkých troch vyššie uvedených fázach mentálneho aktu.*

2 Teoretické východisko ISP 2– edukačný model zameraný na učenie sa konceptov ako prerekvizít učenia (Concept Teaching Model – CTM – M. Nyborg)

Nyborg, profesor pedagogiky na univerzite v Oslo vo svojich výskumoch vychádzal zo psychológie učenia sa a jeho autorský vzdelávací model konceptuálneho vyučovania (MKV) je syntézou prác Brunera, Banduru, Allporta, Atkinsona, Vygotského i ďalších, výrazne je obohatený vlastnou experimentálnou činnosťou zameranou na overovanie efektívnosti MKV v edukácii jedincov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami, v populácii detí a dospievajúcich s podpriemernými i štandardnými intelektuálnymi výkonmi (Leeber, 2006). Nyborgov model je postavený na zdôrazňovaní osvojovania si základných kognitívnych pojmov už od materskej školy. Jeho teoretická a empirická práca vyústila do viacerých inštrumentov pre rozvoj myslenia i praktického vyučovania, my spomenieme dva z nich:

Základné konceptuálne systémy obsahujúce základné pojmy (Basic Conceptual System – BCS).

Model konceptuálneho vyučovania (Concept Teaching Model – CTM).

Podľa Magne Nyborg (In: Hansen – Hem – Sønnesyn, 2002) učenie sa je vo všeobecnosti závislé od istých nevyhnutných predpokladov predtým uložených v dlhodobej pamäti dieťaťa. V pátraní po nevyhnutých predpokladoch učenia sa Nyborg uvažoval, aký druh znalostí či schopností môže pozitívne vplývať na budúce učenie sa. Výsledkom jeho výskumu je argument, že konceptuálne systémy, resp. prax v systematickej kategorizácii podnetov kladne pôsobia na ďalšie priame učenie sa prostredníctvom nesprostredkovaných podnetov okolitého sveta. Práve preto je rozvoj analytického kódovania podnetov a ich viacúrovňová abstrakcia (zovšeobecňovanie) dobrým základom vyššieho myslenia dieťaťa. Proces analytického kódovania (laicky povedané rozoberanie javov alebo vecí na drobné a následné kategorizovanie) je v Nyborgovom chápaní závislý od: 1. internalizovaných (v dlhodobej pamäti) vedomostí, 2. verbálnych i neverbálnych zručností a 3. nonkognitívnych faktorov – emočnej dispozície a motivácie. Všetky tieto faktory – štruktúry dlhodobej pamäti – sú prepletené a jedna ovplyvňuje druhú.

Nyborgova teória taktiež opisuje, ako prijímame a spracovávame informácie v dynamických interakciách s prostredím. Na účely charakteristiky tejto teórie Nyborg opísal model fungovania pamäti človeka, ktorá, v ponímaní tohto autora, je priamo zodpovedná za kódovanie, čiže za chápanie a interpretáciu javov okolitého prostredia. Je nutné podotknúť, že model štruktúry pamäti nie je vlastným Nyborgovým výkladom, osobitý je však rámec (konceptuálneho vyučovania), do ktorého túto klasifikáciu zasadil.

Podstata konceptuálneho vyučovania

Konceptuálne vyučovanie je výučbou základných konceptuálnych systémov (Basic conceptual systems), ako farby, tvaru, veľkosti, polohy, smeru, počtu, času atď., a s nimi spojených konceptov, ktoré sú u detí uvedomované prostredníctvom reči. Pojem „koncept“ sa vzťahuje na zážitky a vedomosti uložené v dlhodobej pamäti, ktoré sú organizované do kategórií. Je to zvnútornená vedomosť podobností a rozdielov medzi odlišnými prvkami kategórie určitého javu. Nyborgov systém zahŕňa 19 – 26 základných konceptuálnych systémov (záleží na ich roztriedení do skupín). Cieľom tohto prístupu je taktiež pomôcť deťom prekonať možné negatívne skúsenosti a zážitky s učením sa a napraviť ponímanie vlastnej schopnosti učiť sa, aby u nich začalo prevládať kladné očakávanie toho, čo učenie sa môže priniesť. Deti sa taktiež učia kontrolovať svoje myslenie a zameriavať pozornosť na podstatné zložky problému. Formálne vyučovanie konceptuálnych systémov a im pridružených konceptov bolo navrhnuté pre štvor- a päťročné deti, tiahnuc sa až do druhého ročníka základnej školy.

Model konceptuálneho vyučovania

Magne Nyborg vyvinul podrobný model vyučovania konceptov. Venuje pozornosť postupom umožňujúcim, aby konceptuálne významy a slová, ktoré tieto významy reprezentujú, boli spájané vhodným spôsobom. Nyborg sa vo svojej teórii nespolieha na učenie konceptov priamym kontaktom dieťaťa s okolím, ale na učenie sa prostredníctvom mediátora. Bez upriamovania pozornosti dieťaťa na tie podnety, ktoré prispievajú ku systematizácii myslenia dieťaťa, resp. kategorizácií podnetov pomocou konceptuálnych systémov, predstavuje pre dieťa realita jeden nepreberný svet plný obrovského množstva podnetov. Dieťa v útlom veku alebo dieťa s poruchami učenia sa nie je ešte schopné správne hodnotiť, kategorizovať či interpretovať vnemy, a preto je jeho chápanie a vnímanie sveta epizodické a závislé od náhody. Nyborg vyjadruje presvedčenie, že manipuláciou s objektmi v spojení so sprostredkovaným vnímaním týchto objektov či udalostí vonkajšieho sveta si dieťa vytvára základné konceptuálne systémy, pomenúvajúc ich presným spôsobom, a že tieto konceptuálne systémy nie je možné učiť len vysvetľovaním významov samotných slov. Pomáhanie dieťaťu objaviť svet, ktorý podlieha pravidlám, a zistenie, že veci a javy je možné škatuľkovať, je teda základnou ideou celého modelu konceptuálneho vyučovania. Aj bez akéhokoľvek formálneho konceptuálneho vyučovania procesy konceptualizácie podnetov prebiehajú v hlave dieťaťa, avšak intuitívne, neriadeným spôsobom a neorganizovane. Postupným a systematickým učením konceptuálnych systémov verbálnou cestou sa stanú tieto procesy vedomé a naberajú na organizovanosti. Akýkoľvek proces, ktorý chce byť efektívny, musí podliehať organizácii. Tak je to aj s organizáciou poznatkov v hlave dieťaťa. Deti si neuvedomujú vzťahy a koncepty, hoci s nimi vedia spontánne operovať. Neuvedomené pojmy však učením sa naberajú na uvedomenosti a zámernosti tým, že sa začleňujú do systému. Prvotným predpokladom pre uvedomovanie si a nadobúdanie základných konceptuálnych systémov je to, aby dieťa zameralo svoju pozornosť, objavilo a pomenovalo čiastočné podobnosti rozdielnych javov či objektov, t. j. rozpoznanie skutočnosti, že akokoľvek rozdielne sa tieto javy či objekty môžu zdať, je často možné nájsť ich spoločné podobné znaky. To umožňuje následnú abstrakciu, inak povedané, vytváranie konceptuálnych systémov založených na vzťahoch a miere abstrakcie medzi jednotlivými konceptmi. Kým dieťa pozná, resp. vníma a interpretuje tvary len buď ako okrúhle, alebo hranaté, internalizuje si pojem „tvar“ vo výrazne inej reprezentácii ako dieťa, ktoré pozná štvorec, trojuholník, kocku či valec... Osvojenie slova, významu, hovorí Vygotskij, je len začiatkom vývinu. Prvotné elementárne zovšeobecnenie sa následne vyvíja a dosahuje stále vyššie úrovne a formy abstrakcie. Pre dieťa sú pojmy ako „hmotnosť, tvar, vzor atď.“ prázdne, kým ich nenaplníme im podriadenými pojmami. Preto naučenie sa pojmu, ktorý predstavuje

konceptuálny systém, je len nádobou, ktorá bez svojho obsahu nemá zmysel. Konceptuálne vyučovanie plní túto nádobu a napĺňa tak jej účel. Mimo nádoby je tekutina nekontrolovateľná a nepoužiteľná. Na dieťa sa pritom valia vlny esencie okolitého sveta vo forme obrovského množstva podnetov. Nádoby (koncepty) však dávajú tejto pre dieťa prchavej a vrtkej esencii tvar a zmysel.[3]

3 Stimulačný program a stimulácia kognitívnych funkcií v rámci kurikula v prvom roku školskej dochádzky – matematika (podrobnejšie Scholtzová, Prídavková, Šimčíková, Tomková, 2010)

V predchádzajúcom texte sa objavili nasledujúce otázky: Akým spôsobom možno rozvíjať kompetencie učiteľa, diagnostikovať kognitívne nedostatky dieťaťa, ktoré sú spôsobené nedostatočnou podnetnosťou prostredia, absenciou MLE? Ako možno zámerne a systematicky stimulovať rozvoj kognitívnych funkcií žiakov v podmienkach elementárnej školskej edukácie? Na uvedené otázky sa pokúsime odpovedať v tejto časti textu. V centre pozornosti je modelová jednotka kognitívnej stimulácie žiakov zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia, ktorá môže byť vnímaná ako model i metodický návod na vytvorenie ďalších stimulačných jednotiek, ktorých edukačným materiálom ako nástrojom intervencie sú úlohy korešpondujúce s kurikulom matematiky. Špecifickým znakom tejto jednotky je paralelnosť dvoch rozvojových línií: 1. osvojovanie si učiva matematiky; 2. zjednocujúcim základom, platformou, keď sa narába s istým kurikulárnym obsahom, je zreteľ k istej alebo viacerým kognitívnym funkciám, aktivovaným a rozvíjaným v rámci interakcií učiteľa a žiaka.

3.1 Ukážka východísk a časti stimulačnej jednotky

(zameraná na rozvoj jednej z kognitívnych funkcií a zároveň jednej z matematických schopností – porovnávanie - komparácia)

Funkcia komparácie je v matematike zastúpená napríklad:

- pri porovnávaní dvoch prirodzených čísel podľa veľkosti,
- pri porovnávaní dvoch objektov podľa danej vlastnosti,
- pri porovnávaní dvoch úsečiek podľa ich dĺžky,
- pri zhodnosti a podobnosti geometrických útvarov,
- v kontexte aplikačných úloh, zameraných na riešenie problémov zo života (platba za tovar, výber výhodnejšej ponuky, výber trasy na základe stanoveného kritéria – dĺžka, čas, spotreba a podobne).

Je východiskom na zvládnutie iných kognitívnych funkcií, napr. seriácie (usporiadania).

Základom jednotlivých činností, prezentovaných v stimulačnej jednotke, je vnímanie vlastností skúmaných objektov, ako aj určovanie spoločných či rozdielnych vlastností týchto objektov. Uvedomenie si týchto javov poslúžilo ako platforma na vytvorenie úloh vo všetkých fázach stimulačného programu. Pri jeho spracovaní sa postupovalo od najjednoduchších – prípravných úloh až po najnáročnejšie, od konkrétnych po abstraktné.

---

[3] Zdrojom pre napísanie tejto časti boli: 1. tréningové materiály získané počas workshopu Concept Teaching Model of M. Nyborg na medzinárodnom kongrese International Asocciation of Cognitive Education and Psychlogy, Osnabruck, 2009, workshop viedli Morten Hem and Gunvor Sønnesyn (Nórsko), žiaci a nasledovníci Nyborga, 2. osobné rozhovory s Andreasom Hansenom (National Support System for Special Education in North Norway), autorom kurikula pre predškolské a elementárne vzdelávanie v Nórsku – vychádzajúceho z CTM, ktoré v uplynulom období bolo v Nórsku experimentálne overované a od 1. 1. 2008 je povinným kurikulom pre všetky materské školy i základné školy v regióne Balsfjord (Nórsko), 3. nepublikovaný metodický materiál Andreasa Hansena, ktorý bol predmetom experimentálneho overovania v Nórsku. Časti anglického textu preložil Ivan Ropovik.

V ďalších častiach stimulačnej jednotky je prezentovaná:

- Predmetová analýza úloh z pohľadu matematiky
- Ciele úloh stimulačnej jednotky z predmetového hľadiska:
- Kognitívna analýza úlohy
- Podmieňujúce a súvisiace kognitívne funkcie

(pozri Scholtzová, Prídavková, Šimčíková, Tomková, 2010)

V metodológii tvorby stimulačného programu vychádzame z troch základných fáz mentálneho aktu, ktoré sú rámcom procesu učenia sa dieťaťa (Feuerstein – Hoffman, 1996; Jensen, 2009):

INPUT[4] – recepčná fáza (získavanie informácií; aktivizácia poznatkových a kognitívnych štruktúr dieťaťa);

ELABORÁCIA – transformačná fáza (vytváranie vzťahov s informáciami už obsiahnutými vo vedomostnom a skúsenostnom komplexe žiaka; proces učenia sa);

OUTPUT – komunikačná fáza (komunikovanie o výsledkoch myslenia; aplikácia rozvíjaných poznatkových schém a kognitívnych funkcií).

V tejto časti stimulačnej jednotky sú podrobne uvedené aj jednotlivé predpokladané komunikačné vzorce učiteľa a žiaka počas stimulácie (pozri Scholtzová, Prídavková, Šimčíková, Tomková, 2010, s.)

Záver

Naznačili sme teoretické východiská v ďalšej časti publikácie analyzovaného intervenčného stimulačného programu. Kognitívny stimulačný program vychádza zo základov: 1. teórie kognitívnej modifikovateľnosti a mediovanej učebnej skúsenosti (MLE – R. Feuerstein), 2. edukačného modelu zameraného na učenie sa konceptov ako prerekvizít učenia (Concept Teaching Model – CTM – M. Nyborg). Ukážka stimulačnej jednotky programu sa snaží poukázať na to:

- ako možno paralelne stimulovať kognitívne funkcie, učiť pojmom a tento proces umiestniť do kurikulárneho rámca, v našom prípade matematiky a slovenského jazyka – a tak explicitne i implicitne vyjadriť dôsledný dôraz na obsah i proces vyučovania,
- ako možno rozširovať mentálne schopnosti dieťaťa,
- ako možno učiť myslieť a skutočne nielen proklamatívne pripravovať dieťa na život vo vedomostnej spoločnosti,
- ako možno získať kontrolu nad vlastnými myšlienkovými procesmi a rozvíjať tak metakogníciu ako súčasť sebaregulačných procesov.

Literatúra:

1. DŽUKA, J. – KOVALČÍKOVÁ, I. 2008. Sociálne znevýhodňujúce prostredie a dieťa zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia – pojem a definícia. In Československá psychologie, 52, 6, 633-637.
2. FEURSTEIN, REUVEN – FALIK, L. – FEUERSTEIN, RAPHAEL. 2006a. Definitions of essential concepts and terms. Jerusalem: The ICELP Press, 2006.

[4] Pri opise metodického postupu stimulačných jednotiek používame v teoretických východiskách vysvetlené pomenovania jednotlivých fáz mentálneho aktu: input – elaborácia – output. Keďže ide o ustálené medzinárodné termíny, nenahrádzame ich domácimi synonymami.

3. FEURSTEIN, R. – FEURSTEIN, S. 1991. Mediated learning experience: A theoretical review. In FEUERSTEIN, R. – KLEIN, P. S. – Tannenbaum, A. (Eds.): Mediated learning experience (MLE). London: Freund, 1991.
4. FEURSTEIN, REUVEN – FEUERSTEIN, RAPHAEL, – FALIK, L. – RAND, Y. 2006b. The dynamic assessment of cognitive modifiability. Jerusalem: The ICELP Press, 2006.
5. FEUERSTEIN, R. – HOFFMANN, M. B. – RAND, Y. – JENSEN, M. R. – TZURIEL, D. –HOFFMAN, D. B. 1986. Learning to Learn: Mediated Learning Experience and Instrumental Enrichment. Special Services in the Schools, vol. 3, no. 1&2, p. 49 – 82.
6. FEUERSTEIN, R. – RAND, Y. – HOFFMAN, M. B. 1979. The Dynamic Assessment of Retarded Performers: The Learning Potential Assessment Device Theory, Instruments, and Techniques. Baltimore, MD: University Park Press, 1979.
7. FEUERSTEIN, R. – RAND, Y. – HOFFMAN, M. B. - MILLER, R. 1980. Instrumental enrichment. Baltimore, MD: University Park Press. 1980.
8. FEUERSTEIN, R. – RAND, Y. – JENSEN, M. R. – KANIEL, S. – TZURIEL, D. 1987. Prerequisites for testing of learning potential: The LPAD model. In LIDZ. C.S. (ed.): Dynamic assessment: An interactional approach to evaluating learning potential. New York: The Guilford Press, 1987. s. 35 – 51.
9. FEUERSTEIN, R. – KLEIN. P. S. – Tannenbaum. A. (Eds.) 1991. Mediated learning experience (MLE). London: Freund, 1991.
10. HANSEN, A. – HEM, M. – Sønnesyn, G. A strategy of concept teaching and Concept Teaching Model. Project INSIDE/Down Syndrome Educational Trust, South Sea, UK.
11. HANSEN, A. 2003. On mediation from Magne Nyborg's perspective. Journal of Cognitive Education and Psychology, 2003, vol. 3, no.1, p. 54 – 70.
12. HANSEN, A. 2009. The Concept Teaching Model. A curriculum for the teaching of Basic Conceptual Systems (BCS) and related Basic Concepts in kindergarten and in school. Exemplified by a project implemented in the municipality of Balsfjord Norway. An expanded version presented at the IACESA conference 11 – 13 February 2009, Cape Town, South Africa, unpublished material.
13. JENSEN, M. R. 2003. Mediating knowledge construction: Towards a dynamic model of assessment and learning. Part I: Philosophy and theory. In Educational and Child Psychology. 2003, vol. 20, no. 2, p. 100 – 117.
14. JENSEN, M. R. 2009. Dynamic Assessment, Learning, Culture and Cognition. Roswell, Georgia, USA: International Center for Mediated Learning, 2009. 142 s.
15. HAYWOOD, C. H. – LIDZ, C. S. 2007. Dynamic assessment in practice. Clinical and educational applications. New York: Cambridge University Press, 2007.
16. KOZULIN, A. 1998. Psychological tools. A sociocultural approach to education. Harvard University Press: London, 1998.
17. Lebeer, J. (Ed.) 2006. Programy pro rozvoj myšlení detí s odchýlkami vývoje. Portál: Praha, 2006.
18. NYBORG, M. 1993. Pedagogy. The study of how to provide optimum conditions of learning for persons who may differ widely in pre-requisites for learning. Haugesund, Norway: Nordisk undervisningsforlag, 1993.
19. NYBORG, M. (Ed.) 1985. Endring av språklige læreforutsetninger. Haugesund, Norway: Norsk spesial pedagogiskforlag, 1985.
20. MEEHAN, E, J. 1991. Cognitive Education and Testing: A Methodological Approach. New York: Greenwood Press, 1991.

21. RESING, W. C. M. – RUIJSSENAARS, A. J. J. M. – BOSMA, T. 2002. Dynamic assessment: Using measures for learning potentials in the diagnostic process. In VAN DER AALSVOORT, G. M. - RESING, W. C. M. - RUIJSSENAARS, A. J. J. M. (eds.): Learning potential assessment and cognitive training: Actual research and perspectives in theory building and methodology. Kidlington, Oxford: Elsevier Science, 2002. s. 29 – 64.
22. SCHOLTZOVÁ, I. – PRÍDAVKOVÁ, - ŠIMČÍKOVÁ, E. – TOMKOVÁ, B. 2010. Stimulačný program a stimulácia kognitívnych funkcií v rámci kurikula v prvom roku školskej dochádzky – matematika. In KOVALČÍKOVÁ, I. (Ed). 2010. Kognitívna stimulácia individuálnych edukačných potrieb žiaka zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010.
23. SHOCHET, I. M. 1992. A dynamic testing for undergraduate admission: The inverse relationship between modifiability and predictability. In HAYWOOD. H. C. – TZURIEL, D. (eds.): Interactive testing. New York: Springer-Verlag, 1992. s. 332 – 355.
24. STERNBERG, J. R.- GRIGORENKO, E. 2002. Dynamic Testing. New York: Cambridge University Press, 2002.
25. ŠVEC, Š. 2007. Kvalita osobného bytia a hodnota vzdelanosti. In Pedagogická revue. 2007, roč. 59, č. 1, s. 7 – 29.
26. ŠVEC, Š. 2004. Taxonomická štruktúra spôsobností a spôsobilostí. In Pedagogická revue. 2004, roč. 56, č. 1, s. 16 – 35.
27. TZURIEL, D. 2000. Developmental perspectives of mediated learning experience theory. In KOZULIN, A. – RAND. Y. (eds.): Experience of Mediated Learning. Kidlington,Oxford: Elsevier Science Ltd, 2000. s. 217 – 239.
28. TZURIEL, D. 2001. Dynamic assessment of young children. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2001.
29. TZURIEL, D. 1989. Inferential cognitive modifiability in young socially disadvantaged and advantaged children. In International Journal of Dynamic Assessment and Instruction. 1989, vol. 1, p. 65 – 80.
30. VYGOTSKY, L. S. 1978. Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
31. VYGOTSKY, L. S. 1987. The collected works of L.S. Vygotsky. Vol. 1. New York: Plenum, 1987.

Rómovia v okrese Poprad optikou výskumu

Michal Kozubík

ÚVOD

Podľa Radičovej (2005) vznikli na Slovensku dva výrazné fenomény. Prvým je fenomén tzv. znásobenej alebo zdvojenej marginalizácie, čo znamená, že Rómovia žijú segregovaní v marginalizovanom území. Znásobená marginalizácia vytvára uzatvorené spoločenstvo s homogenizovanou štruktúrou, kde existuje len jeden vzorec sociálneho správania sa a jednej životnej stratégie. Táto životná stratégia je tým druhým fenoménom, a to je fenomén znásobenej kultúrnej závislosti, ktorá sa navonok prejavuje výraznou pasivitou, rezignáciou, apatiou a samozrejme i agresivitou. Sú to všetky typické črty reprodukovanej chudoby, a nie typické znaky etnicity.

Práve spomínaná téza bola motiváciou pri stanovení cieľa. Jedným z dôležitých problémov dnešnej slovenskej spoločnosti je spolunažívanie s obyvateľmi osád. Táto skupina obyvateľstva je označovaná za problematickú širokou laickou i odbornou verejnosťou. Predovšetkým to je dôvodom faktu, že je predmetom mnohých vedeckých prác a skúmaní. Preto sme si i my sformulovali základný problém a to: „Sú vlastnosti pripisujúce sa obyvateľom segregovaných osád znakmi ich kultúry, alebo sú prvkami sociálneho vyčlenenia?“

1 CIELE VÝSKUMU

Cieľom práce je poukázať zistiť, či viaceré vlastnosti vychádzajúce z kultúrnej závislosti rómskej národnostnej menšiny sú ich etnickým znakom, alebo sú prvkami sociálneho vyčlenenia a chudoby.

Pri metodológii výskumu sme vychádzali z nasledovnej nadväznosti: hlavný cieľ práce – hlavný cieľ empirickej časti – stanovenie deskriptívnych výskumných problémov – stanovenie výskumných otázok – charakteristika vedľajších cieľov prieskumu.

Hlavným cieľom empirickej časti práce je:

- deskripcia a analýza kroník na vybrané aspekty života obyvateľstva osád,
- deskripcia a analýza názorov respondentov na kultúrne komplexy a koncept sociálneho vyčlenenia.

V súlade s hlavnými cieľmi výskumov sme stanovili nasledovné deskriptívne výskumné problémy a vedľajšie ciele výskumu:

- Ťažiskové deskriptívne výskumné problémy
- Vychádzajú vlastnosti (negatívne) z „rómskej“ kultúry, alebo sú prvkami sociálneho vyčlenenia?
- Ako definujú vzťah tradičná kultúra – súčasnosť respondenti výskumného súboru – obyvatelia všetkých typov osád?
- Aké sú súčasné problémy „Rómov“ a stratégie ich riešenia v osadách a meste?
- Vedľajšie ciele výskumu
- Získavanie informácií o histórii „Rómov“ (lokálne vymedzeného prostredia obce a mesta);
- Hľadanie vhodných stratégií, aktivít k zlepšeniu postavenia Rómov v obciach Hornádskej doliny a meste Poprad;

- Identifikácia rozhodujúcich sociálnych, kultúrnych a ekonomických faktorov, ktoré ovplyvňujú interakčné procesy medzi rómskou národnostnou menšinou a majoritným obyvateľstvom obcí Hornádskej doliny a mesta Poprad;
- Očakávania a predstavy o budúcnosti a smerovaní „Rómov".

2 VÝSKUMNÉ OTÁZKY A VÝSKUMNÝ POSTUP

Výskumný postup, ktorý sme zvolili sa nazýva konštantná komparácia a je zložkou širšej metodologickej techniky, ktorá sa nazýva Grounded Theory – zakotvená teória (Strauss – Corbinová, 1999). Konštantná komparácia je postup, ktorý buduje teóriu induktívnym spôsobom z údajov. Teória sa netvorí postupným spresňovaním série hypotéz – od prvotnej hypotézy k prepracovanej hypotéze, ako je to pri analytickej indukcii. Výskumník vyberá postupne také prípady do svojho výskumu, ktoré mu umožňujú vytvoriť solídnu teóriu. Podľa Stainbacka (1988) a Bogdana – Bikena (1982) (In: Gavora, 2006, s.55) hovoríme, že výber prípadov je teoretický, t. j. taký, ktorý umožní tvorbu koherentnej teórie. Keď všetky prípady potvrdzujú teóriu hovoríme, že nastala saturácia teórie. Teória je úplná a otvorená, pretože vysvetľuje všetky údaje. Výskum sa týmto končí.

Gavora (2006, s.56-57) opisuje stručne kroky pri konštantnej komparácii takto:

Zber údajov o prípadoch, ktoré čo najviac vyhovujú cieľu výskumu (teoretický výber).

Analýza prípadov, udalostí a situácií a hľadanie opakujúcich sa motívov, tém medzi nimi.

Podrobné prípady (ľudia, situácie, lokality) a overenie, či nové zistenia potvrdzujú alebo vyvracajú teóriu.

Ak je potrebné nasleduje modifikovanie teórie, ak nie je, možno považovať teóriu za saturovanú údajmi, teda za potvrdenú a nasleduje ukončenie výskumu.

Z dôvodu, že nie je relevantné pri stanovení deskriptívnych výskumných problémov a hlavného cieľa empirickej časti so zameraním na analýzu a deskripciu charakterizovať uvedené výroky ako hypotézy, zamerali sme sa na výskumné otázky, ktorých východiskom boli deskriptívne výskumné problémy a vytvorili sme anamnézu predchádzajúcu interview skladajúcu sa zo šiestich blokov: demografické charakteristiky, rodinné pozadie, história, kultúra, sociálne vyčlenenie, očakávania do budúcnosti a záver interview.

3 TYPY VÝBERU SÝBOROV A ICH CHARAKTERISTIKA

Prvá časť výskumu (výskum A) bola realizovaná v mesiacoch január – apríl 2008, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad (Spišská Sobota) a spočívala v štúdiu mestských kroník. Zároveň sme navštívili Obecné úrady vybraných obcí hornádskej doliny: Vikartovce, Kravany, Spišské Bystré a Hranovnica.

Druhá časť výskumu (výskum B) zahŕňala čiastočné aktívne participačné pozorovanie a uskutočnenie pološtruktúrovaných interview v spomínaných oblastiach v mesiacoch november 2008 – marec 2009.

Dôvodom výberu práve tejto lokality bolo nielen dôverné poznanie okolia, ale najmä kompletná typológia „rómskych osídlení": integrované, separované a segregované. Kým integrované i separované osídlenia sú typické prejavmi relatívnej chudoby, kde platia úplne iné indikátory, segregované osídlenia sú charakteristické indikátormi absolútnej chudoby. Ak pre našu krajinu platí, že garantované životné minimum znamená jedno teplé jedlo denne, ošatenie a prístrešok, pre segregované osady nie je naplnené, a teda ani garantované toto životné minimum.

4 GROUNDED THEORY

Prečo kvalitatívny výskum?

Niektorí bádatelia sa podľa Glasera a Blumera (In: Strauss, Corbinová, 1999) domnievajú, že údaje samy o sebe by sa nemali analyzovať vôbec a že úlohou bádateľa je skôr údaje zhromažďovať a prezentovať ich tak, že „informátori hovoria sami za seba".

Iným kvalitatívnym bádateľom ide pri analyzovaní a prezentácii svojich záverov o presný opis. Podstatné je prezentovať presný opis daného predmetu výskumu, napriek tomu, že nie je potrebné prezentovať všetky údaje, ktoré sme skúmali. Redukovanie a usporiadanie materiálu tu samozrejme zastupuje výber a interpretácia.

Ďalšej skupine bádateľov ide o vytvorenie teórie. Veria, že vytvorenie teoreticky podložených interpretácií je najmocnejšou cestou pochopenia reality.

Zakotvená teória je teória induktívne odvodená zo skúmaného javu, ktorý reprezentuje. Nezačíname teda teóriou, ktorú by sme následne overovali. Skôr začíname skúmanou oblasťou a nechávame, nech sa vynorí to, čo je v tejto oblasti významné.

Vedecké zásady a kvalitatívny výskum

Výskumníci, ktorí pracujú podľa zakotvenej teórie sa spoločne domnievajú, že zásady „dobrej vedy" by mali byť zachované, je však potrebné pozmeniť ich definíciu tak, aby zodpovedali skutočnostiam kvalitatívneho výskumu a komplexne spoločenských javov, ktorým prostredníctvom ich chceme porozumieť. Medzi tieto obvyklé vedecké zásady patrí:

- dokázateľnosť,
- súlad medzi teóriou a pozorovaním,
- zovšeobecniteľnosť,
- konzistentnosť,
- reprodukovateľnosť,
- presnosť,
- overiteľnosť.

5 ANALÝZA SKÚMANÉHO PROSTREDIA – ŽIVOT RÓMOV OBCÍ HORNÁDSKEJ DOLINY

Vhodné geografické podmienky pri brehoch Hornádu prilákali už v dávnych dobách človeka, ktorý sa tu usadil a skultúrňoval krajinu. Sformovali sa tu sídelné útvary – obce Vikartovce, Kravany, Spišské Bystré, Hranovnica a Spišský Štiavnik. Spoločenstvá ľudí, ktorí tu žili, boli po stáročia tvorcami a nositeľmi tradícií v duchovnej a materiálnej oblasti. (Dravecký, In: Michálek, et al., 1989, s.5)

V súvislosti s tereziánskymi a jozefínskymi reformami aj v dedinách horného Pohornádia sa začína usadzovať židovské a cigánske obyvateľstvo. Cigáni sa v Uhorsku objavili už začiatkom 15. storočia a v tom istom období aj na Spiši. Spočiatku, podobne ako to bolo v prípade židovského obyvateľstva, nesmeli sa usádzať v mestách a na dedinách. Bývali vždy na ich okrajoch. Prví Cigáni sa v Hornádskej kotline usadili už v 17. storočí, no ich zvýšený príliv bol zaznamenaný v druhej polovici 18. a hlavne začiatkom 19. storočia. V druhej polovici 19. storočia tu bývali 3 väčšie rodiny (Šarišský, Pačan a Čonka). (Michálek, 1989, s.16)

Vzhľadom k obmedzenému rozsahu príspevku, autor sa zameriava predovšetkým na výsledky a explanáciu dát.

6 VÝSLEDKY, ANALÝZA A EXPLANÁCIA DÁT

Prvým krokom, ktorým sme začali s analýzou získaných dát bolo označovanie javov a rozvíjanie vlastností a dimenzií kategórií.

Označovanie javov

Proces zoskupovania pojmov, ktoré sa zdajú prináležať rovnakému javu, nazývame kategorizácia. Dôležitým zdrojom pomenovaní sú slová, ktoré použili informátori, sú to také chytľavé slová, ktoré okamžite pritiahnú pozornosť. Tieto termíny sa nazývajú „in vivo“ kódy („lichva“, „stane sa z očí“).

Rozvíjanie vlastností a dimenzií kategórií

Keď rozvíjame kategóriu, najprv začíname s jej vlastnosťami, a tie môžu byť potom rozložené na jednotlivé dimenzie (dimenzionalizované). Každá kategória má niekoľko všeobecných vlastností a každá vlastnosť sa mení v rozsahu nejakej škály. To znamená, že každému výskytu kategórie náleží jeho dimenzionálny profil. Zoskupením niekoľkých dimenzionálnych profilov vzniká vzorec či pravidelnosť (pattern). Dimenzionálny profil znázorňuje konkrétne vlastnosti javu za daných podmienok.

Otvorené kódovanie údaje rozdeľuje a umožňuje určiť niektoré kategórie, ich vlastnosti a umiestnenie na dimenzionálnych škálach. Axiálne kódovanie tieto údaje opäť novým spôsobom skladá dohromady vytváraním spojenia medzi kategóriou a jej subkategóriami. V axiálnom kódovaní sa sústredíme na bližšie určenie kategórie (javu) pomocou podmienok, ktoré ju zapríčiňujú, kontextu (jeho konkrétneho súboru vlastností), v ktorom je zasadený, stratégiou konania a interakcie, pomocou ktorých je zvládaný, ovládaný, vykonávaný, a následkov týchto stratégií. Napriek tomu, že otvorené a axiálne kódovanie sú odlišné analytické postupy, výskumník sa pri reálnej analýze neustále pohybuje medzi oboma typmi kódovania.

Paradigmatický model

(A) PRÍČINNÉ PODMIENKY
(B) JAV
(C) KONTEXT
(D) INTERVENUJÚCE PODMIENKY
(E) STRATÉGIE KONANIA A INTERAKCIE
(F) NÁSLEDKY

Pri výskumoch podľa zakotvenej teórie je hľadanie dôkazných rozdielov a odlišných variant rovnako dôležité ako hľadanie dôkazov, ktoré naše otázky a výroky podporujú. Starostlivé preskúmanie týchto rozdielov dodáva našej teórii hutnosť a variabilitu.

Selektívne kódovanie

Problémom je nasledujúce: „Ako vziať to, čo je dúfajme v hrubom stave v našich diagramoch a záznamoch, a systematicky to rozvinúť do takého obrazu reality, ktorý bude pojmový, zrozumiteľný a hlavne ukotvený?

Tento cieľ možno dosiahnuť prostredníctvom niekoľkých krokov:

Prvým krokom je podrobne vyložiť kostru príbehu.

Druhým krokom je uvedenie pomocných kategórií do vzťahu k centrálnej kategórii podľa paradigiem.

V treťom kroku sú kategórie vzťahované na dimenzionálnej úrovni.

Štvrtým krokom sú tieto vzťahy overované podľa údajov.

Piatym a posledným krokom je doplnenie kategórií, ktoré je potrebné ďalej upresniť alebo rozvinúť. Je dôležité tu pochopiť, že tieto kroky za sebou nemusia nasledovať presne v tomto poradí a že v praxi nie sú tak presne vymedzené či ohraničené. Rozlišujeme ich iba z dôvodu ľahšieho výkladu. V praxi preskakujeme od jedného k druhému.

Aby sme dosiahli integráciu, je najprv potrebné formulovať kostru príbehu a podriadiť sa jej. To znamená konceptualizáciu popisného príbehu o ústrednom jave výskumu. (Po analýze sa ústredný jav stáva centrálnou kategóriou).

Prudký (In: Navrátil, 2003) uvádza, že otázky priamo zamerané na sociálne vyčlenenie nemožno v empirickom sociologickom výskume vlastne položiť. Na to, či je, alebo nie je nejaká sociálna skupina ostatnými zo spoločnosti vyčleňovaná, sa usudzuje z rôznych zistení.

Že ide o tému aktuálnu potvrdzuje i Michálek (2004) podľa ktorého má chudoba mnoho dimenzií a vymyká sa úzkej definícii založenej len na nedostatku príjmov. Zahŕňa mnoho iných aspektov, vrátane psychickej záťaže, pocitu zraniteľnosti vonkajšími udalosťami, pocitu bezmocnosti a pod. Avšak tieto, ale aj ďalšie nehmotné dimenzie chudoby sú ťažko merateľné, zvlášť v podmienkach Slovenska, kde absentujú potrebné prieskumy a informácie o percepciách chudoby a sociálneho vyčlenenia.

Hlavnou otázkou pri výskume sociálneho vyčlenenia nie je: „Aké vlastnosti majú tí, ktorí sú vyčlenení?“, ale „Ako sa stáva niekto vyčleneným?“ (Džambazovič, 2004)

Pri kladení si práve tejto otázky sa nám podarilo vytvoriť kostru príbehu. Ako sa „Rómovia“ stali sociálne vyčlenenou skupinou obyvateľstva? Uvádzame kostru príbehu v jednotlivých bodoch:

História (historické poznanie, holokaust)

Kultúra (religiozita, filozofia rómskeho myslenia, autorita, romipen, animizmus, „stane sa z očí“)

Vzťah: „Róm“ – majorita, „Róm – Róm“ (in-group)

Sociálna dimenzia (rodinná kohézia)

Priestorová dimenzia (typológia)

Individuálna dimenzia (význam vzdelania, strata detstva, vízia lepšej budúcnosti)

Komunitná dimenzia (zdevastovanie obydlia)

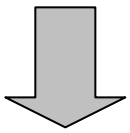

Sociálne vyčlenenia
a chudoba

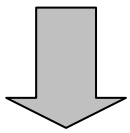

Lichva, rozpad rodinnej kohézie, kriminalita, bezmocnosť, „lídri – podnikatelia“

Po predstavení kostry príbehu uvádzame pomocné kategórie do vzťahu k centrálnej kategórii a následne kategórie vzťahujeme na dimenzionálnej úrovni.

6.1 HISTÓRIA A KULTÚRA

Z predvojnového obdobia sa kronika mesta Poprad nezachovala. Prvá zmienka o Rómoch v meste Poprad pochádza až z roku 1995. Od tohto roku sa však kronika mesta Rómov venuje v oveľa väčšej miere. Ide najmä o informácie o stretnutiach Rómov v meste, rôznych školeniach, kultúrnych vystúpeniach, stretnutiach Rómov s predstaviteľmi mesta, ako aj informácie o vzdelávaní a bývaní Rómov. Hoci podiel Rómov tvorí 5,6% z celkového počtu mesta Poprad, čo je v porovnaní s obcami hornádskej doliny menej, kronika sa im paradoxne venuje najviac.

Jednotlivých zápisov kroník pojednávajúcich o spôsobe života Rómov je päťdesiatosem. Z toho presná polovica, teda dvadsaťdeväť (50,0%) malo informatívny charakter. Informácie vykresľujúce Rómov v pozitívnom svetle je šestnásť (27,6%), a naopak v negatívnom trinásť (22,4%).

Takmer vo všetkých vybraných obciach hornádskej doliny i mesta Poprad sa najviac zmienok v kronikách dotýkalo politických záležitostí a vzájomných interakčných procesov medzi rómskou národnostnou menšinou a majoritnou spoločnosťou.

Výnimku tvorí obec Kravany, kde je najviac zápisov o živote Rómov spomínaných v oblasti kultúry a športu. Avšak v tejto obci sú len tri zmienky opisujúce život Rómov, preto môže byť uvedený údaj skreslený. Kronikár vôbec najviac opisuje športové udalosti spomedzi všetkých preštudovaných kroník. Najviac sú informácie o živote Rómov rozložené v kronikách mesta Poprad a jeho prímestských častí. Naopak, kroniky sa v najnižšej miere venujú oblastiam projektovania a tretieho sektoru. Je však potrebné si uvedomiť, že tretí sektor ako taký sa rozvinul len v poslednom desaťročí dvadsiateho storočia. Do tejto kategórie sme zaradili i aktivity v minulosti realizované ako kurzy, školenia či osvetové aktivity.

V kronike sa na jednej strane hovorí o pozitívach „rómskej“ kultúry ako sú tanečné vystúpenia, vernisáže, práca s mládežou a pod., avšak na strane druhej o problémových častiach mesta, kde „Rómov“ dávajú do kategórie „strpčovania si života“. Je potrebné mať na pamäti, že ide najmä o subjektívny pohľad kronikára.

6.2 INDIVIDUÁLNA DIMENZIA

Individuálna dimenzia v sebe zahŕňa nízke dosiahnuté vzdelanie, chýbajúcu kvalifikáciu, stratenú sebadôveru a sebaúctu. Dovolili sme si doplniť uvedené kategóriu o stratu detstva a význam vzdelania:

„Ja som musel chodiť do školy. To bolo prvé. Prvoradou úlohou detí po návrate zo školy bolo pomáhať rodičom. Potom som išiel domov a hneď po drevo, narúbať ho, po vodu. Niekedy aj pomôcť „počuchať“ koberce ku „rivni.“ „Dievčatá mali na starosti naučiť sa variť, prať, šiť.

Strata sebaúcty a nízka sebadôvera ktorá vyúsťuje do bezmocnosti:

„ Žena to zobere normálne, nevyplatil ma, ale decko príde ku tebe a opýta sa ťa, že ocko čo si mi DONESOL? Abo ti ide rovno do tašky. A naopak najkrajšie je, že ani neukážeš deťom čo si doniesol, oni samé idú do tašky a ty sa pozeráš a žene dávaš peniaze. A keď nedostaneš nič, je to také smutné. Z toho potom pramenia problémy, hádaš sa so ženou a hnev si vylievaš na nej a na deťoch.“

Moc „silných rodín“ – „podnikateľov“ (často úžerníkov) vedie k procesu sociálneho vyčlenenia smerom do vnútra spoločenstva, ktoré ovplyvňuje aj sociálne vyčlenenie k majorite. Dôsledkami je rozpad rodinnej kohézie, kriminalita a lichva (úžera). Preto sme sa rozhodli v závere uverejniť vybrané pasáže interview, ktoré odzrkadľujú situáciu obyvateľov osád obcí hornádskej doliny a zároveň dávajú odpoveď na hlavnú výskumnú otázku:

„Vzťahy medzi Rómami nie sú také dobré, mám tu bratranca a ten radšej zamestnáva cudzích ako svoju vlastnú rodinu. Čo si myslíš, čo je dneska rodzina, ci dáva do kešenka? Teraz keď má aj auto a vidí ma na zastávke, ma nevezme. Bratranci, to je už druhý systém. Ešte toto nás trime, že chodzim odrabac na tote VPP pri obecnom uradze. Chodz požičac peňaze, že pre dzeci, že nemajú čo jesc, nechytačka. Ja ci úprimne poviem, že tote čo nerobia a dostávajú sociálku sú nucené aj kradnuc.“

„...nedal mi výplatu. Vtedy som prišol ku dzecom bez peňazí. Pointa je v tom, že on si išiel odrábať na dlh. Ten čo ma tam vzal, ta rodina rodina ma odviezol až do Kravan a pytam ho daj mi aspoň päťsto, šesťsto abo tisíc korún, tak mi nechal dvesto korún a mal plnú,

naukladanú peňaženku. Dneska musíš vedieť ku komu ideš robiť, lebo ťa oklame. Tri razy ma už tak oklamali...“

„...Tristotisíc za rok a za päť rokov milión a pol. Takéto je úžerníctvo. Ak nedáš, dobre, ale dáš viac za dva mesiace. A ak nedáš, celá rodina sa postaví za neho. To nie sú rodiny, to sú klany. Jedna taká rodina má okolo sto, stopäťdesiat členov. A oni si stoja za ním, za tým človekom a keď on má problém, celá rodina má problém...“

„...Ide hlavne o tie dlhy. Tu si požičiaš a automaticky na tisíc korún máš tristopäťdesiat navrch. No a keď nemáš? Čo je to cisic korun teraz? Keď nemaš ta musíš viacej brac – tri, štyri cisic. A teraz musíš vracic tisícpäťdesiat!...“

Čo sa stane, keď nezaplatíte?

„.hhh No čo, úroky rastú. Veľká rodina a je problém.“

Dospelý človek však nepríde za malým deckom a začne ho biť, ale jeho deti budú biť tie malé deti a ty budeš každý deň pozerať jak ti malé decko príde zbité, odreté a budeš na to pozerať?Využívajú tú najväčšiu chudobu, ale lepšie povedané tých najhlúpejších.

Jeden tu v Hranovnici čo žije mesačne má na úrokoch stodvadsaťtisíc. No a hybaj se pozrec jaký dom postavil, ani ty by si taký možno nepostavil. Veď si videl aj vo Vikartovciach tie domy. Je to z dvoch dôvodov, jeden je úžerníctvo a druhý je, že zoberú ľudí do roboty a nedajú im peniaze.

A znaš si predstavic plastové okno meterdvacec krát meterdvacec a v ňom poukladané balíčky peňazí? A ukladal ich do okna, aby cigane vidzeli. Väčšina ľudí, čo platia preklínajú. Jeden úžerník tak zostal po nehode na vozíku. Zabil si ženu a dve deti. Tí cigáni sú zlí, lebo tí ľudia fakt trpia. Ich nezaujíma, že nemám peňaze, že moje dzecko nemá čo jesť. Ty mu dáš peniaze, ale úrok ti zostáva a každý mesiac sa zvyšuje. To je horšie jak banka.

7 MATICA PODMIEŇUJÚCICH VPLYVOV

Dôvody použitia matice

Zvyšuje teoretickú citlivosť voči súboru podmienok, ktoré sa týkajú skúmaného javu,

Zvyšuje teoretickú citlivosť voči súboru potencionálnych následkov konania alebo interakcie,

Pomáha systematicky uvádzať podmienky, konania alebo interakcie a následky do vzťahov k javu.

Všeobecné znaky úrovní matice

O najvyššej úrovni premýšľame ako o medzinárodnej úrovni. Zahŕňa termíny ako: medzinárodná politika, vládne opatrenia, kultúra, hodnoty, filozofia, ekonómia, medzinárodné problémy a otázky životného prostredia.

2. februára roku 2005 sa v Sofii, Bulharsku stretli zástupcovia 8 krajín – traja premiéri a piati vicepremiéri (SR zastupoval vicepremiér Pál Csáky), aby sa zaviazali realizovaním projektu Dekáda pre Rómov. Okrem Slovenska sa pod tento dokument podpísal i tieto krajiny: Česká republika, Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko, Bosna a Hercegovina, Macedónsko a Chorvátsko.

Projekt podporili: Nadácia otvorenej spoločnosti (Open Society Foundation – OSF), United Nations Development Program, Svetová banka, vlády zúčastnených krajín.

Predpokladá sa celkové zlepšenie životnej úrovne rómskeho obyvateľstva v týchto štyroch oblastiach:

Vzdelávanie:

- zlepšenie prospechu,
- zaškolenie,
- stredné školy.

Zdravie:

- analýza zdravotného stavu,

preočkovanie,
sexuálny zdravotný stav.

Zamestnanie:

bez obmedzenia štátnej príslušnosti.

Bývanie:

Druhú úroveň označujeme ako národnú úroveň. Jej znakmi sú: národná politika, vládne opatrenia, kultúra, história, hodnoty, ekonómia, problémy a otázky. Slovenská republika má viacero inštitúcií zaoberajúcich sa ochranou práv menšín.

Vládne a parlamentné orgány

Vláda v roku 1998 vytvorila Úrad podpredsedu vlády pre ľudské práva, menšiny a regionálny rozvoj. Sekretariát splnomocnenca vlády na riešenie problémov rómskej menšiny. Bol vytvorený po voľbách v roku 1998 a získal mandát na koordináciu plnenia Stratégie, mobilizáciu rómskych asociácií, iniciatív a mimovládnych organizácií na podporu Stratégie. Zároveň zodpovedá za vypracovanie správ o implementácii. Splnomocnenec sa mal stať prostredníkom medzi rómskymi komunitami a vládou – mal upozorňovať ministerstvá a miestnu a regionálnu správu na rómske problémy a identifikovať menšie projekty pre podporu vlády. Základné dokumenty zaisťujúce práva menšinám v SR sú Ústava SR, *Všeobecná deklarácia* ľudských práv, Antidiskriminačný zákon a iné.

Nasleduje oblastná úroveň, ktorá obsahuje všetky vymenované položky, ale v zmysle v akom sú vlastné oblasti každá oblasť má svoje demografické znaky, ktoré jej dodávajú jedinečnosť. Zdieľame názor Radičovej (2005), že na Slovensku vznikol fenomén tzv. znásobenej alebo zdvojenej marginalizácie.

Ďalší prstenec predstavuje sub-organizačnú, sub-inštitucionálnu úroveň. Tá obsahuje príznačné rysy časti mesta, oddelenia nemocnice alebo podoblasť vo vnútri nejakej väčšej oblasti, kde sa odohráva výskum – Poprad, hornádska dolina – kroniky, dôsledné poznanie okolia.

A napokon sa dostávame na úroveň kolektívov, skupín a jednotlivcov. Táto úroveň zahŕňa životopisy, filozofie, znalosti a skúsenosti osôb, rodín a rôznych skupín (záujmové, profesné, vedecké) – obyvatelia osád a komunitná dimenzia „nového“ sociálneho vyčlenenia dovnútra (in-group).

8 EMPIRICKÉ ZAKOTVENIE VÝSKUMU A REFLEXIE VÝSLEDKOV PRE PRAX

V záverečnej časti je potrebné popísať ako empirické zakotvenie výskumu a kontrolu validity, tak aj jej sumár a prínos. Skupina otázok, ktoré zodpovedajú skupine kritérií pre hodnotenie empirického zakotvenia a nám slúži ako kontrola nášho postupu znie podľa Straussa a Corbinovej (1999) takto:

Sú pojmy vytvorené?

Sú pojmy systematicky uvedené do vzájomných vzťahov?

Je dosť pojmových väzieb a sú kategórie dobre prepracované?

Je do teórie zabudovaný dostatok variability?

Sú do vysvetlenia skúmaného javu zabudované taktiež širšie podmieňujúce vplyvy, ktoré tento jav ovplyvňujú?

Bol zohľadnený proces?

Zdajú sa byť teoretické závery preukázateľné a do akej miery?

Základ vytvorenia modelu uvedeného na strane závisel na troch charakteristikách bádateľa podľa metódy Grounded Theory: analytických schopnostiach, teoretickej citlivosti voči detailom v konaní a interakcii (plus dostatočnou schopnosťou vyjadriť výsledky písomnou formou). Pri hodnotení výskumných metód nemožno opomenúť jednu z jeho základných kritérií – validitu. Ako uvádza Ondrejkovič (2005, s.37): „Žiaden výskumný nástroj nie je univerzálne validný. Jeho validitu možno zvýšiť validizáciou. Validizácia je

spôsob zvyšovania validity. Viaže sa na kritériá, ktorými sa posudzuje platnosť výsledkov (merania, výskumu).“ Nám slúžila k posúdeniu platnosti výstupov obsahová validizácia. Spočíva v logickom a obsahovom zdôvodnení postupu s cieľom presvedčiť sa, či meriame to, čo merať chceme. Jej jadrom je výber tých položiek do nášho výskumného nástroja (rozhovoru), ktoré sa týkajú vlastností, ktoré sú predmetom nášho výskumu –anamnéza predchádzajúca interview obsiahnutá v šiestich blokoch.

Pri hľadaní odpovede na základnú výskumnú otázku sme vychádzali z historických reflexií sociálneho vyčleňovania „Rómov“. Pre majoritné obyvateľstvo skupina „cudzincov“ vytvárala mnoho otáznikov, ktoré si ich správanie vysvetľovalo rôzne; častokrát mylne a tu kdesi možno hľadať i prvé zárodky predsudkov a stereotypov. Nepochopenie zvykov a tradícií, ktoré si so sebou táto „nechcená“ skupina niesla, sa stalo základom pre mýty a legendy o „Rómoch“. Z dobových dokumentov sa dozvedáme o ich akejsi „špionáži“ pre Turkov, magických čaroch, poverách, a pod. „Rómovia“ sa s očakávaniami majority vysporiadali rozlične. Prispôsobili sa za cenu straty svojho „rómstva“ alebo sa zriekli niektorých zvykov a dohodli sa na akceptovateľných podmienkach pre obe strany. Najmä sa však postupne začali zmierovať s podradnejším postavením v systéme spoločenskej stratifikácie. Toto postavenie sa prejavilo vo viacerých sférach – dimenziách sociálneho vyčlenenia. Napriek ťaživej sociálnej situácii si „Rómovia“ po stáročia zachovávali prvky tradičnej „rómskej“ kultúry. Postupne sa však vplyvom reprodukovanej chudoby ich hodnotové vzorce začínajú meniť. Fenomény sociálneho vyčlenenia „dovnútra“ osady či rozpadu sociálnej kohézie sú pre „romipen“ cudzie a neprípustné, nehovoriac o sociálno-patologických javoch akými sú prostitúcia, či drogová závislosť. Říčan (1998) nazval svoje dielo tvrdením, ktoré ani po rokoch nestráca na svojej aktuálnosti, ba práve naopak: „S Rómami žiť budeme – ide len o to ako.“ Téza nestojí tak ako tvrdí Havrľová (2009), že „rómska otázka je neriešiteľná“, ale tvrdíme, že „rómsky“ problém či otázka nejestvuje. Je to problém nás všetkých a toto poznanie má byť práve tou odpoveďou, ktorá nás môže posunúť vpred.

ZÁVER

Pátranie po príčinách spôsobu života obyvateľov osád vychádzajúcich na jednej strane z ich kultúry (ide o pohyb na tenkom ľade, keďže sami svoje „rómstvo“ žiť prestávajú) a zo sociálneho vyčlenenia majoritným obyvateľstvom na strane druhej – základná otázka.

Romantické predstavy o živote Rómov: pestrofarebné oblečenie, vozy, kone, tanec, hudba, oheň, smiech a radosť zo života v segregovaných osadách obcí hornádskej doliny: Vikartoviec, Kravian, Spišského Bystrého a Hranovnice nenachádzame. Pozitívne znaky rómstva – romipen sa postupne vytrácajú pod vplyvom čoraz väčšieho vplyvu chudoby. Do popredia sa dostávajú negatívne pocity „Rómov“, ktoré sú majoritou prijímané s veľkou nevôľou – pocit krivdy, izolovanosti, obviňovania druhých za svoj život – obyčajne majority.

Pri výskume kultúry vs. sociálneho vyčlenenia je dôležité pridŕžať sa skúmaných oblastí, resp. dimenzií. Z nich každá dielčia časť môže mať odlišný význam a vysvetlenie. Komunita obcí hornádskej doliny – Rómovia a majorita. Žijú vedľa seba stáročia. Blízko a predsa ďaleko. Vzťahy veľmi krehké, ktoré pre svoj rozvoj potrebujú prispenie každého z oboch strán brehov, tých za riekou Poprad, železničným priecestím, futbalovým ihriskom či za cestou ďaleko od obce a jej obyvateľov.

Vo výskume sme mali na pamäti idiografický prístup kvalitatívnych metód a snažili sme sa vyhýbať akémukoľvek zovšeobecňovaniu. Išlo nám o špecifikáciu, priame poznanie javov a procesov na základe jedinečnosti predmetu skúmania. Preto tu zohráva osobitný význam „chápanie, porozumenie, vcítenie sa, preberanie a hranie rolí výskumníkom, s dôrazom na

každodennosť životných situácií“ (Ondrejkovič, 2005, s.44) a významnú úlohu tu zohráva i osoba samotného výskumníka.

Odpoveďou je pochopenie ťažkej životnej situácie „Rómov“ a ich vyčleňovania majoritou, ale najmä smerovanie úsilia vedúceho k eliminácii konfliktnosti, k odstráneniu stereotypov a predsudkov, nesprávnych mýtov, aby sme sa tak naučili vedľa seba jestvovať, nažívať a kreovať tak lepší komunitný život. A nielen kvalitný život v rámci lokálne vymedzeného priestoru, ale najmä väčšiu snahu a úsilie presadenia a prijatia princípov rovnosti vo všetkých jej sférach.

Použitá literatúra

1. GAVORA, Peter: Sprievodca metodológiou kvalitatívneho výskumu. Bratislava: Regent, 2006. ISBN 80-88904-46-3
2. MICHÁLEK, Ján, et al.: Ľud hornádskej doliny. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1989, s.16. 80-85174-29-4
3. ONDREJKOVIČ, Peter: Úvod do metodológie sociálnych vied. Bratislava: REGENT, 2005. 174 s. ISBN 8088904358
4. RADIČOVÁ, Iveta, et al.: Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2004. ISBN 80-88991-27-7
5. RADIČOVÁ, Iveta: Chudoba Rómov vo vzťahu k trhu práce v SR.
6. http://www.ucm.sk/FF/Slovensky/Katedry/pedagogika/dokumenty/dok/7chudoba%20Romovia%20rozhovory.pdf (17-01-2006)
7. RADIČOVÁ, Iveta, VAŠEČKA, Michal: Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike. Bratislava: Svetová banka. Nadácia SPACE. Ineko, 2002. 42-43 s. ISBN 80-88991-15-3
8. STRAUSS, Anselm L., CORBIN, Juliet: Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques. Newsbury Park: Sage, 1990. ISBN 0-7619-0747-5
9. STRAUSS, Anselm L., CORBINOVÁ, Juliet: Základy kvalitativního výzkumu. Praha: Edice SCAN, 1999. 195 S. ISBN 80-85834-60-X

Kontakt:

PhDr. Michal Kozubík, PhD.
Ústav romologických štúdií
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Kraskova 1 949 74 Nitra
mail: mkozubik@ukf.sk

Aktuálne riešenia krízovej situácie Rómov na Slovensku

L. Tongeľ – R. Králik

ÚVOD

Rómovia sú súčasťou našej spoločnosti. Tým, že majú odlišnú kultúru, iné priority a iný spôsob života, sú zároveň iní ako majoritné obyvateľstvo. Na jednej strane v spoločnosti pozorujeme, že ich odlišnosť býva zároveň zdrojom neustálych problémov a konfliktov a na druhej strane, o riešení problémov rómskej národnostnej menšiny neustále čítame v tlači, počúvame v rozhlase a v televízii. Neustále pútajú našu pozornosť.

Problémov je veľa, ťažko sa riešia a všetci si uvedomujeme nutnosť vyriešiť tie najpálčivejšie problémy.

Považujeme za zásadné ako vyriešiť tieto problémy je zásadný a tou je zvyšovanie vzdelanosti rómskeho etnika. Pretože iba vzdelaný človek, ktorý rešpektuje isté hodnoty, môže porozumieť hodnotám druhého človeka.

Edukácia, čiže výchova a vzdelávanie rómskych žiakov, je však veľmi náročná a vyžaduje trpezlivosť. Prináša nie bezproblémová. Vo svojej práci by sme chceli poukázať na tieto problémy a zároveň navrhnúť možnosti ich riešenia.

Jedným z práv dieťaťa je aj právo na vzdelanie. Právo vzdelávať sa majú všetky deti vrátane rómskych. Rozvoj výchovy a vzdelávania rómskych detí je súčasťou dlhodobej koncepcie. Vláda SR má preto za cieľ vytvoriť také podmienky v školskom systéme, aby v ňom rómske deti mohli byť rovnako úspešné ako ostatné deti.

„Akékoľvek projekty a programy zlepšenia postavenia a žitia rôzneho etnika by sa mali začať a končiť vzdelaním.“ (Zelina, 1994).

Iba výchovou, vzdelaním a vzdelávaním sa dajú riešiť rôzne konflikty a problémy, ktoré vznikajú a pretrvávajú v rámci etnického spolužitia. To znamená, že tak menšina ako aj väčšina obyvateľstva si musí uvedomiť svoje správanie a vzájomné vzťahy. Vláda bude aj naďalej zabezpečovať, aby výchova a vzdelávanie vo všetkých školách smerovali k tolerancii, humánnosti, demokratickosti a tvorivosti s cieľom vytvorenia multikultúrnej spoločnosti.

Edukácia Rómov si vyžaduje vytvárať nové edukačné postupy, ktoré zohľadňujú špecifiká a osobitosti spôsobu života rómskych detí. Učiteľ musí vychádzať zo psychiky rómskeho dieťaťa a rozvíjať predovšetkým jeho motoriku, pamäťové funkcie, reč, komunikáciu, myslenie i správanie.

Skúsenosti učiteľov základných škôl ukazujú, že rómski žiaci nemajú osvojené tie základné sociálne a pracovné návyky, ktoré sú predpokladom pre úspešné zaškolenie (jazykové spôsobilosti, základné vedomosti a zručnosti, slovná zásoba, skúsenosti s grafickým prejavom, ale aj základné hygienické návyky a pod.). (Trochtová, 2002)

Rómski žiaci od prvých dní v škole prežívajú neúspech, cítia sa neschopní, narušené je ich sebavedomie a sebaúcta. Ich mentálny, sociálny i profesionálny vývoj zaostáva. V emocionálnej oblasti sú rómske deti často labilné, neurotické, bojazlivé alebo naopak agresívne a výbušné. Sú dosť hravé a hlučné a školskému poriadku sa prispôsobujú pomerne ťažko. Nedokážu sa sústrediť, ich pozornosť je krátka. Pedagógovia tvrdia, že si počas práce vyžadujú častejšie prestávky, aby si mohli zacvičiť, zaspievať i zakričať ak je to nutné. Dôležité však je, aby si pedagógovia získali ich dôveru a vytvorili im pocit bezpečia a citovej blízkosti.

Akí sú teda Rómovia a aké sú ich deti? Banga D. ich definuje ako deti ohňa, vetra, slnka, slobody a voľnosti. Je to národ prírody, národ umelcov, virtuózov a básnikov. (Banga, 1993)

Ak Rómovia sami chcú, dokážu veľa. Známe sa úspechy v tancoch či spievaní. Keďže ich rodinná výchova vo väčšine zaostáva, musia dostať výchovu v škole. Úlohou musí byť motivovať rómske etnikum, aby skutočne chcelo – vzdelávať sa – a je veľmi negatívne, že často jediným dôvodom školskej dochádzky sú peniaze a sociálne dávky. Viacerí autori vo svojich prácach konštatujú, že:

30-40 % rómskych detí navštevuje základnú školu nepravidelne (iba v tých mesiacoch, kedy je v škole teplo, čo je pochopiteľné vzhľadom na vybavenosť ich domácností a spôsob ich života)

58 % rómskych detí navštevuje základnú školu a 42 % školu špeciálnu

asi 50 % dospelých Rómov sú analfabeti

25 % detí spadá do pásma verbálnej debility

už v prvej triede prepadá 22 % rómskych detí

5 - krát častejšie dostávajú zhoršenú známku zo správania

30 - krát častejšie ukončujú povinnú školskú dochádzku v nižšom ako v deviatom ročníku

takmer 90 % Rómov neprekročilo hranicu základného vzdelania

strednú školu navštevuje 2,5 % Rómov

Preto je nevyhnutné, že edukačný proces sa musí do určitej miery prispôsobiť ich mentalite a spôsobu života. Je v rukách vlády a MŠ SR, aby v spolupráci s vysokými školami zabezpečovali metodické usmerňovanie tých učiteľov, ktorí chcú pracovať a pracujú s Rómami. Každý pedagóg si však musí zvoliť aj sám spôsob a cestu, ktorou dosiahne vyššiu vzdelanostnú úroveň rómskych detí ako aj ich záujem o školu a vzdelanie.

1. Školstvo, vzdelanie a kultúra

Reformovať riadenie edukačného procesu v podmienkach SR tak, aby sa mohli rešpektovať lokálne sociálne a kultúrne podmienky pri tvorbe a realizácii školského kurikula – nebáť sa otestovať ich psychológom a rozdeľovať do jednotlivých vzdelávacích skupín podľa schopnosti a nadania (nadané deti musia byť oddelené a podporené, aby mali šancu študovať ďalej a uplatniť svoj tvorivý talent).

Deti s poruchami učenia musia mať špeciálnych pedagógov a musia byť rozdelené do menších skupín, kde budú mať priestor ne rozvoj ich osobnosti.

Motivovať rómsku inteligenciu, aby sa vracala do svojich rodných regiónov a podporovala svoju komunitu pri zvyšovaní kultúrnej a vzdelanostnej úrovni. Potrebovali by sme ich na miestach, kde môžu niečo spraviť pre spoločnosť, obzvlášť rómsku komunitu.

Pripraviť učiteľa ako rozhodujúceho činiteľa realizácie stratégie v zmysle nadobúdania odborných spôsobilostí, realizovať stanovené zámery v kontexte vzdelávacích potrieb konkrétnych jednotlivcov cieľovej skupiny.

Učiteľ by si sám mal zvoliť spôsob a cestu, ktorou dosiahne vyššiu vzdelanostnú úroveň rómskych detí ako aj ich záujem o školu a vzdelanie.

Vytvoriť atraktívne edukačné prostredie pre cieľovú skupinu, rešpektujúce jej sociálne, kultúrne a jazykové špecifiká a tým prispieť k zlepšeniu ich dochádzky do školy.

Účinnejšie pôsobiť na rómsku minoritu cestou propagácie kladných rómskych žiakov a študentov v oblasti vzdelávania.

Pri riešení záškoláctva vynechať obec (priesupkové konanie, ak sa rodič nedostaví, nič sa nedeje), ale hneď na riaditeľovo hlásenie by mal reagovať Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, oddelenie sociálnych vecí a rodiny.

Neplatiť im za školskú dochádzku, školská dochádzka je povinná. (10 rokov, resp. dosiahnutie 16 rokov)

Nevyplácat im žiadne sociálne dávky, kým neukončia aspoň učilište. (19 rokov) Sociálne dávky ich motivujú k predčasnému odchodu a ukončenia štúdia.

Intenzívnym školským i mimoškolským vzdelávaním meniť postoje majority k minoritám a naopak.

Ukončenie základnej školskej dochádzky bude povinné, ak dôjdek zanedbaniu školskej dochádzky, tak rodičom budú pozastavené rodičovské dávky za dieťa. (zvýšenie dĺžky základnej školskej dochádzky až do 19 roku života)

Výstavba stredoškolských internátov v blízkosti školských zariadení, kde by mali možnosť byť ubytovaní i rómski študenti a takto byť integrovaní medzi majoritné obyvateľstvo.

Prostredníctvom kultúrnych aktivít poukázať na zvyky a tradície rómskych spoluobčanov a takto im umožniť prejaviť ich schopnosti, zručnosti, talent a zároveň dostať do povedomia širokej verejnosti ich tradičné remeslá (košikárstvo, kováči, muzikanti, tanečníci)

Neplatiť im za školskú dochádzku (500,- Sk ak sú v hmotnej núdzi a nemajú neospravedlnené hodiny), školská dochádzka je povinná (10 rokov, resp dosiahnutie 16 rokov)! Sociálne štipendiá až na učilišti.

Tvrdo postihovať cestovateľov (Anglicko a iné), deti tam veľmi zriedka chodia do školy, nič sa nedeje aj keď porušujú zákon.

2. Práca a bývanie

Aktívne zapájať dlhodobo nezamestnaných rómskych spoluobčanov do aktivačných prac v danom regióne s tým, že neprispôsobivým, čo majú v úmysle minúť peniaze na alkohol, cigarety a toluen, budú za danú prácu vyplácané stravné poukážky na nákup potravín v dvojtýždenných intervaloch, ale až po odčítaní sumy za nájom a energie.

Spolupráca súkromného sektora, štátnych, mestských a obecných firiem.

Súkromné firmy budú podporované vyplácaním odvodov, znižovaním odvodov, daní a prideľovaním dotácii na rozvoj firiem, pokiaľ budú zamestnávať dlhodobo nezamestnaných občanov.

Vo vybraných oblastiach, každá firma, ktorá sa zúčastní verejného obstarávania bude musieť aspoň dočasne týchto ľudí zamestnať.

Do verejno-prospešných prác sa môžu za odmenu zapájať všetci občania SR bez práce.

Každá pracovná skupina v rámci verejno-prospešných prác bude mať svojho nadriadeného kontrolóra, ktorý bude dohliadať, aby vykonávali svoju prácu poctivo. Kontrolór bude mať pohyblivú zložku mzdy podľa vykonanej práce, aby bol motivovaný k pracovným výkonom.

Legálne osady postupne pripojiť na rozvodnú sieť kanalizácií, infraštruktúry, ostatné odstrániť, lebo porušujú zákony tohto štátu.

(Občania nemôžu užívať tento pozemok, lebo je nelegálne zastavaný)

V prípade nelegálne vystavaných obydlí je potrebné ich odstrániť a poučiť o postupe pri legálnom získavaní pozemkov podľa platnej legislatívy.

Odstrániť odpadky samopričinením Rómov, takto ich postupne naučiť udržiavať poriadok v okolí, kde bývaju a spoločne participovať na zveľaďovaní prostredia, ktoré je ich domovom. (Pri znečisťovaní prostredia prísne pokutovať, alebo sťahovať sociálne dávky a to plošne)

Zapájať Rómov prostredníctvom projektov do aktivít spojených so zberom, triedením a recykláciou odpadkov.

V každej osade musí byť sociálny pracovník, ktorý im bude pomáhať integrovať sa do bežného života.

Vytvárať manufaktúrky a združenia v osadách, kde sa Rómovia budú realizovať a učiť pracovným návykom.

V manufaktúrkach budú tradičné remeslá, ktoré sú Rómom blízke vzhľadom na ich pôvod a kultúru.

Možnosť výstavby nových bytov v prípade nevyhovujúceho - životu ohrozujúceho momentálneho stavu za predpokladu, že pri výstavbe nových bytov nárok na jeho užívanie bude prístupný iba tomu, kto sa bude aktívne podielať na výstavbe nových bytov a ďalších integračných programoch zameraných na zveľadenie osady.

Každý občan z osád dostane možnosť pracovať a po odpracovaní dvoch rokov bez prestávky dostane možnosť presťahovať sa do veľmi nízko štandardných bytov. Po overení si pracovných návykov a hospodárení s peniazmi byt bude pridelený čakateľom, kde bude musieť pravidelne uhrádzať nájomné a po ďalšom odpracovanom čase mu bude ponúknutý na odkúpenie.

Vyhýbať sa tomu, že ktokoľvek dostane niečo zadarmo, musí sa zmeniť svoje myslenie – človek si váži veci ak sú zaslúžené a vytvorené poctivo a prácou.

3. Sociálne dávky a pôrodnosť

Zaviesť prísnu kontrolu sociálnych dávok, ktoré by mali byť vyplácané formou poukážok a stravných lístkov bez možnosti nákupu alkoholu, cigariet a toluénu, najlepšie zaviesť celoplošne – hlavne pre neprispôsobivých.

Čo sa týka demografického vývoja a regulácie pôrodnosti, tak štát prispeje len na prvé tri deti, na ďalšie v poradí strácajú nárok, ak nepracujú a nevyvíjajú žiadnu činnosť a takto sa snažia prostredníctvom plodenia detí parazitovať na sociálnom systéme tohto štátu.

Finančné príspevky (pôrodné, detské prídavky a pod.) vyplácať matke až od 18 roku života (resp. 19 rokov – ukončenia strednej školy).

Ak im bude ponúknutá práca a oni ju odmietnu (pričom sú spôsobilí vykonávať pracovnú činnosť), strácajú nárok na sociálne dávky aj rodinné prídavky.

Lekári, gynekológovia navrhujú možnosť pre rómske matky s väčším počtom detí (sú nútené sexuálne aktívne žiť) na ich vlastnú žiadosť podstúpiť sterilizáciu zdarma.

Začať trestať ožranstvo a bitky rodičov (opakované 3x) ak sú problémy s deťmi (dochádzka, hygiena, učebné pomôcky). Zodpovednosť za riešenie ÚPSVaR.

Problémy a sťažnosti nesmú riešiť obecné úrady (sú to ich voliči) preniesť zodpovednosť na riaditeľov škôl, ÚPSVaR a políciu.

4. Legislatíva a bezpečnosť

Zefektívniť legistatívny proces boja proti úžere a majetkovej kriminalite.

Nasadiť agentov - provokatérov, ktorí budú odhaľovať úžerníkov a zbierať dôkazy. Motivácia obetí, aby spolupracovali pri odhaľovaní úžerníkov.

Vytvorenie rómskych bezpečnostných zložiek v problematickej lokalite, kde členmi týchto zložiek sú Rómovia s minimálne ukončeným stredoškolským vzdelaním (maturita) a čistým registrom trestov, ktorí budú školení a postupne začleňovaní do policajného zboru SR. Spolupráca s policajným zborom pri riešení konfliktov a kriminality. Vytvorenie spolupracovníkov finančne podporovaných štátom, ktorí budú mať obmedzené právomoci v osadách, alebo pri ochrane majetku. Bezpečnostnými spolupracovníkmi sa stanú Rómovia z osád, ktorí majú čistý register trestov.

Budovanie dôvery rómskych spoluobčanov voči inštitucionalizovaným zložkám, postupná implementácia Rómov do bezpečnostných zložiek.

Títo občania budú prirodzene budovať rešpekt a motivovať ďalších spoluobčanov. Svojou nepretržitou prítomnosťou v osadách budú príkladom.

Zavedenie pravidelnej kontroly policajnými zložkami v spolupráci s rómskymi bezpečnostnými zložkami a rómskymi bezpečnostnými spolupracovníkmi v rizikových oblastiach.

Vytipujú sa podľa objektívnych parametrov tie oblasti, kde budú stále prítomné bezpečnostné zložky, štát tým bude demonštrovať svoju silu a takto odradí zlodejov.

Väčšie právomoci pre bezpečnostné zložky aj pre občanov, ktorí si chránia svoje zdravie, život a majetok – uvedenie do praxe farmárskeho zákona, lebo Rómovia v osadách vedia, že sa im nemôže nič stať. V dôsledku toho občan nemá žiadne právo brániť seba, rodinu, majetok, dokonca je kriminalizovaný, že použil neprimeranú sebaobranu.

Policajtom sa nechce v týchto regiónoch vyšetrovať krádeže:

1. Nechuť jednotlivcov pracovať v zbore - skorumpovaný výber príslušníkov, zle nastavenie ohodnocovania, prísne tresty pre policajtov, ktorí spolupracujú s úžerníkmi a kryjú ich.

2. Trestanie za každú krádež hoci jedného eura a to pokutou minimálne 100 eur, nad 50 eur to bude dvojnásobok ukradnutej sumy plus náhrada škody. Ak nemá z čoho škodu nahradiť budú mať možnosť odpracovať prostredníctvom verejnoprospešných prác za účelom nápravy. Pri nevôli odpracovať trest, nástup na výkon trestu.

Návrhy policajtov v problematických oblastiach § 17 ods. 1 zák. č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore. Do uvedeného ustanovenia by bolo dobré zakomponovať do 1. odstavca za vetu "Policajt je oprávnený požadovať potrebné vysvetlenie od osoby, ktorá môže prispieť k objasneniu skutočnosti dôležitých pre odhalenie priestupku alebo správneho deliktu" (doplniť) alebo na zistenie skutočností pre objasnenie prečinu a zločinu "a na zistenie jeho páchateľa...."§ 19 oprávnenie na zaistenie osoby, kde sa podľa terajšej úpravy při zaistení osoby vypracúva rozhodnutie, ktorého vypracovanie je podľa názoru policajtov priveľmi rozsiahle a na zefektívnenie a zrýchlenie činnosti a na odbúranie byrokracie by stačilo spracovanie úradného záznamu o zaistení osoby v zmysle § 19 zák. č. 171/1993 Z. z. Ďalším okruhom, kde by bolo potrebné znížiť byrokraciu je aj spôsob administratívneho spracovávania priestupkov v zmysle z. č. 372/90 Zb., kde by navrhovali zavedenie formulárov, resp. predtlače, ktorá by uľahčovala spôsob dokumentovania priestupkov. Ďalšou oblasťou, kde by bolo potrebné odbúranie administratívnych úkonov je aj oblasť skráteného vyšetrovania upravená Trestným zákonom č. 300/2005 Z. z.a Trestným poriadkom č. 301/05 Z. z., kde by bolo potrebné všetky výsluchy, t. z. výsluch svedka, poškodeného ako aj ďalších osôb vykonávať formou úradného záznamu, čo by zrýchlilo dobu skráteného vyšetrovania.

ZOZNAM LITERATURY:

1. BANGA, Dezider. 1993. Rómsky šlabikár - Romano hangoro. Bratislava: Ministerstvo školstva a vedy Slovenskej republiky v spolupráci s Romani kultúrou, 1993.
2. TROCHTOVÁ, I. Rozvojový program pre rómske deti (zo sociálne znevýhodneného prostredia). 1. vydanie. Prešov, Rokus, 2002.
3. ZELINA, M. 1994. Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa. Bratislava: Iris, 1994.

Ing. Ľubomír Tongeľ
Doc. Dr. Roman Králik, ThD.
KVAE, FF, UKF Nitra

Školstvo a proces integrácie marginalizovaných skupín do spoločnosti

Stanislav Križovský, Jozef Vook

Resume:

Quality upbringing and education of the young generation, including the Romani population, is the main purpose of pedagogical theory and practise. In this article, we present the materials accepted by the government of SR and the ministry of education and the irimpact on schools and educational institutions of the Kosice region. Extensive effort and measurable investments of the state and sectors responsible for the integration of marginalized groups in to society have not brought the anticipated changes, are slow and inefficient. Giving a conclusion of the situation does not describe its causes, although complicated questions have no simple and cheap solutions. Our recommendations are not entirely new, rather existing, well-established. At the same time, we emphasize, that the process of integration can not exclude the Romani es them selves, the active participation must reflect their needs, interests and the will to contribute on thesolution.

Keywords::upbringing and education, Romani population, marginalized groups, integration

Dlhodobá skúsenosť z pedagogického procesu v regionálnom a vysokom školstve, v štátnej správe a riadení školstva, najmä fakt, že sa to pôsobenie viaže na Prešovský a Košický kraj, kde tietocitlivé a závažnéotázkyrezonujúintenzívnejšie, než v ostatných regiónoch Slovenska, nás motivuje k účasti na tomto zaujímavom podujatí. Zabezpečiť adekvátnu výchovu a vzdelávanie mladej generácie, vrátane rómskej populácie, bolo v minulosti (pred rokom 1989) a je rovnako aj v súčasnosti predmetom záujmu pedagogickej teórie a praxe. Na dôkaz tvrdenia, že štát vždy deklaroval a preberal svoju zodpovednosť za oblasť školstva, výchovy a vzdelávania,uvádzame nasledovné prijaté materiály a dokumenty:

---

*JUDr. Stanislav Kriižovský, PhD, Doc. PaedDr. Jozef Vook, CSc, Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, Košice

Dokument Zásady štátnej politiky k Rómom, prijatý vládou SR v r. 1991

Vydanie rómskeho šlabikára a čítanky Genibarica, spisovateľom D. Bangom v r. 1993

Zriadenie úradu a vymenovanie 1. Splnomocnenca vlády SR pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú pomoc p. Branislava Baláža v r. 1995

Koncepčné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov v súčasných spoločensko-ekonomických podmienkach prijaté vládou SR v r. 1997

Dokument Stratégia vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súbor opatrenína jej realizáciu, chválený vládou SR v r. 1999

Materiál Priority vlády vo vzťahu k rómskym komunitám. Komplexný rozvojový program rómskych osád a Program sociálnych terénnych pracovníkov, prijatý vládou SR v r. 2002

Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania, schválená uznesením vlády SR č. 498 z 26.5.2004. (1, s. 25-29)

Európska únia v úsilí zlepšiť postavenie a život Rómov prijala Dekádu začleňovania rómskej populácie 2005–2015, adresovanú krajinám Strednej a Východnej Európy, vrátane Slovenska. Rómsky problém rieši celá Európa, v našich podmienkach má svoje špecifiká

a zložitosti. Preto Programové vyhlásenie vlády SR z roku 2010 ukladáv časti 3 Štát pre občanov venovať pozornosť integrácii a rozvoju rómske komunity: "Vláda SR bude podporovať plnohodnotnú participáciu Rómov na spoločenskom, kultúrnom a politickom živote na základe ich štatútu národnostnej menšiny, ako aj vo vzťahu k riešeniu kľúčových problémov spojených so sociálne vylúčenými rómskymi komunitami. Opatrenia vlády SR budú realizované prostredníctvom konkrétnych dlhodobých a koordinovaných politík, ktorých účinok bude objektívne merateľný a ktorých cieľom je dosiahnutie efektívnej občianskej rovnosti (2, s. 25).

Na tento problém upozorňujú aj Pedagogicko-organizačné pokyny MŠ SR na školský rok 2008/2009 s odkazom na bod 10 Dohovoru o právach dieťaťa, kde sa ukladá školám „eliminovať problémy segregácie rómskych detí a žiakov v školách a školských zariadeniach, vytvárať vhodné podmienky pre ich vzdelávanie v triedach s ostatnou populáciou" (3, s. 9). Tie pokyny obsahujú aj ďalšie ustanovenia, ktoré súvisia s predmetnou problematikou. Aj Pedagogicko-organizačné pokyny MŠVVaŠ na školský rok 2010/2011 ukladajú úlohy v ustanoveniach bodu 2.5.2 Školská integrácia detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.

V 21 odsekoch ukladajú školám a školským zariadeniam riešiť kľúčový problém, aby o prechode žiakov z bežných základných do špeciálnych škôl rozhodovalo odborné posúdenie stupňa, závažnosti zdravotného znevýhodnenia, najmä psychickej a mentálnej zrelosti dieťaťa a vhodnosť riešenia jeho špeciálno-pedagogických potrieb. Explicitne to vyjadruje odsek 17 pokynov, ktorý ukladá, že do špeciálnej školy možno prijať len žiaka s príslušným zdravotným znevýhodnením, po jeho dôkladnom diagnostickom vyšetrení" (4, s. 37).Najmä prijatím dvoch noriem, zákona č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a zákona č. 245/2009 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon), boli riešené a precizované podmienky prijímania, zaraďovania žiakov do špeciálnych škôl, vo vzťahu k tak vážnemu problému vzdelávania rómskych detí. Okrem tejto podmienky sa vyžaduje súhlas zákonných zástupcov (rodičov), v prípade nesúhlasu je bežná škola v obvode bydliska, alebo škola, podľa záujmu zákonných zástupcov dieťaťa, povinná zabezpečiť integráciu žiaka tak, aby boli riešené jeho špeciálno-pedagogické potreby.

V citovanom pokyne MŠ SR na školský rok 2010/2011 nájdeme vodseku 19, časti 1.2 aj nasledovnú formuláciu: „V školách s vysokým počtom detí a žiakov z marginalizovaných komunít zabezpečiť informovanosť marginalizovanej populácie o starostlivosti o dieťa formou učenia sa prostredníctvom praktických ukážok" (5, s.10). V tejto súvislosti dovoľte uviesť aj znenie pokynu č. 23, z citovaného materiálu, ktorý má podobu formulácie úlohy pre riaditeľov škôl a školských zariadení: „Do plánov práceškôl a školských zariadení jednotlivých vyučovacích predmetov zapracovať úlohy súvisiace s výchovou v duchu humanizmua so vzdelávaním v oblasti ľudských práv, práv dieťaťa, predchádzania všetkých foriem diskriminácie, xenofóbie, antisemitizmu, intolerancie, rasizmu" (6, s. 10. Nadväzne za tým v odseku 24 je pod písmenami a-g uvedených šesť pokynov, ktoré implicitne obsahujú uvedenú problematiku s odporúčaním ich premietnutia do edukačného procesu.

Spomínaná diskriminácia predstavuje zvláštny fenomén v hierarchii javov, súvisiacich so segregáciou, o ich negatívnom obsahu niet pochybnosti. Zložitejší je praktický postoj k prejavom diskriminácie, kde nájdeme od kritického postoja a odmietania, aj tolerovanie, bagatelizovanie, schvaľovanie, podporu až po aktívnu účasť. Pri vymedzení pojmu diskriminácia sa uvádza, že ide o ponižovanie, znevýhodnenie, uberanie práv jedincov, celých skupín ľudí, etník. V spoločnosti (vrátane školy) môže a reálne aj vzniká diskriminácia z rôznych dôvodov, napr. podľa veku, pohlavia, národnosti, náboženstva, rasy a pod. Spravidla je spätá s ďalšími negatívnymi javmi, označovanými pojmami sociálna patológia, delikvencia. Záleží na tom, či ich nositelia, prívrženci, sú extrémni jedinci, skupiny, alebo či

sú opodstatnené obvinenia štátu, zákonodarstva, rezortov, justície, verejnej správy, ako sa to niekedy prezentuje verejnosti.

Pedagógovia disponujú množstvom dôkazov, že na každom stupni, druhu a type škôl pribúda nových, v minulosti neznámych, ojedinelých problémov, javov, situácii. Nárast rôznych porúch, anomálií, nevhodného a rizikového správania, agresivity u žiakov a študentov základných a stredných škôl, chovancov zariadení, internátov, klientov zariadení psychologického a špeciálnopedagogického poradenstvanemožno ignorovať. Ako ich najčastejšie príčiny sa uvádzajú rodičia, ich genetické predispozície, asociálne správanie, nedostatok lásky, vzájomná neúcta, nevhodné a nezodpovedné pôsobenie apredčasná skúsenosť ich detí s alkoholom, fajčením, drogami, fetovaním. U rómskej rodiny sa k tomu pridružujú špecifické problémy podmienok a spôsobu ich života, mentality, označované pojmami ako „nepodnetné prostredie, "neprispôsobilosť" „sociálne znevýhodnenie", ktorých zdrojom a prvotnou príčinou je fenomén chudoby.

Napriek úsiliu a vynakladaným prostriedkom zo strany štátu, spoločnosti pri vytváraní legislatívneho a ekonomického prostredia, opatrení rezortov zodpovedných za riešenie rómskej problematiky, možno výsledky a očakávané zmeny hodnotiť ako pomalé, neadekvátne. Pritom najmä spomínaný materiál, koncepcia Štátneho pedagogického ústavu z roku 2004 (7),predstavuje vysoko kvalitný, systémový a ambiciózny zámer výraznejšie pokročiť v oblasti školstva, vzdelávania, v kontexte riešenia aj ďalších problémov, napr. bývania, zamestnanosti, sociálnej politiky, kultúry, životnej úrovne a kvality života Rómov.

V špeciálnom školstve a v školách s veľkou koncentráciou rómskych detí je práca učiteľa oveľa náročnejšia ako v „bežných" školách a všetci, ktorí ju vykonáva si zaslúžia úctu a obdiv, ale najmä porozumenie, miesto kritiky rôznych „pseudoodborníkov". Školská legislatíva poskytuje riešenia aj na zložité problémy a situácie. Klasifikácia(hodnotenie) správaniažiakov zníženouznámkou, ale aj také výchovné opatrenia na posilnenie disciplíny, ako. napomenutie, pokarhanie, pokarhanie s výstrahou a vylúčenie zo školytriednym učiteľom a riaditeľom školyzo strany detí a rodičov (nielen rómskych) sačasto míňajú cieľa, sú neúčinné.Medializované prípady fyzického napadnutia učiteľky rodičmi rómskych žiakov v nedávnej minulosti v ZŠ Spišské Vlachy, v ZŠ na ul. Ľ. Podjavorinskej na známom Luníku IX v Košiciach, či zásah polície po napadnutí učiteliek žiakmišpeciálnych tried v ZŠ na Važeckej ulici v Prešove, sú vrcholom ľadovca. Dnešná a budúca škola bez pomoci poradenských zariadení, úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, polície, iných zložiek, pri známej feminizácii, absencií strednej a mladšej generácie učiteľov, si sama nevystačí.

MŠVVaŠ ukladá štátnej správe a samospráve, zriaďovateľom, aj samotným školám a školským zariadeniam dbať o starostlivosť pri výchove a vzdelávaní aj detí zo sociálne slabých rodín (nezamestnaných), jazykovo a ináč znevýhodneného prostredia (rómska populácia), detí so špeciálno-pedagogickými potrebami, zdravotne postihnuté a znevýhodnené (zmyslovo, telesne, mentálne, kombinovane), s poruchami správania a učenia, narušenej komunikácie a pod. Tu sa žiada zdôrazniť, že veľké počty rómskych žiakov v špeciálnych školách v Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom kraji súvisia s faktom, že príčinou najmä mentálneho postihnutia nie sú zdravotné problémy, organické poškodenia mozgu, nervovej sústavy, ale dôsledky sociálnej deprivácie, súvisiace so spôsobom života ich rodičov, výchovou, ich asociálnymi sklonmi a pod. Obdobie puberty okrem fyziologických a psychických zmien mladých ľudí, prináša aj množstvo prejavov, označovaných prislúchajúcich pod rizikové, či deviatné správanie, končiace niekedy na hranici práva, delikvencie. Bez štatistiky a kvantifikácie možno potvrdiť, že detské domovy, špeciálne školy, reedukačné a diagnostické centrá, liečebno-výchovné sanatória, pre rizikové skupiny s rôznym znevýhodnením a poruchami, sú plné rómskych detí a mládeže.

Logicky sa natíska množstvo otázok na príčiny podmienky a širšie súvislosti rozporu medzi cieľmi a realizáciou, vynakladaným úsilím a výsledným efektom vo výchove

a vzdelávaní mladej generácie a rómskej populácie zvlášť. Prv, kým sa pokúsime o odpoveď na niektoré parciálne otázky zložitého problému nedostatočného, či pomalého postupu nášho školstva, nízkeho počtu stredoškolákov a vysokoškolákov Rómov z celej populácie, si dovolíme niekoľko štatistických údajov. Majú potvrdiť naše viac-menej pesimistické postoje v kontraste s tým, aké ciele kladie rezort regionálnemu školstvu, pedagogickým, odborným a iným zamestnancom, zriaďovateľom a nepriamo aj rodičom a celej spoločnosti.

V Košickom kraji je v súčasnosti 318 základných škôl so 72 258 žiakmi, ktorých zriaďovateľmi sú obce (a mesta) a „neštátni“ (cirkevné a súkromní) zriaďovatelia. Všetkých108 stredných škôl (gymnáziá, SOŠ a konzervatória), ktoré navštevuje 38 056 žiakov (študentov), ich zriaďovateľmi okrem samosprávneho kraja (VÚC) sú u cirkevných a súkromných škôl „neštátni“ zriaďovatelia. Všetci zriaďovatelia a ich školy sú v zmysle súčasnej legislatívy rovnocenné. Ak berieme do úvahy, že špeciálne školstvo tvorí 44 špeciálnych škôl so 4 201 žiakmi, to činí 5,81% populácie. Ak zohľadníme individuálnu integráciu a špeciálne triedy v bežných školách, dostaneme iné, vyššie počty: (8), potvrdzujúce zlý stav a tendenciu bez lepšieho výhľadu.

Z uvedených štatistik (9) vyplýva ďalší závažný fakt, kým v špeciálnom základnom školstve je na 44 školách 4 201 žiakov, na 21 stredných špeciálnych školách pokračuje v príprave na povolania iba 804 žiakov, čo činí iba 19,13%, ale počty (%) žiakov, ktorí neukončia stredné vzdelanie a prípravu na povolanie (pri 10-ročnej povinnej školskej dochádzke, t.j. 16 rokov) je ešte väčšie. Žiaľ, značná časť tejto populácie vinou rodičov, nemá motiváciu vyučiť a zamestnať sa, skončí základné (aj v nižšom ročníku) vzdelanie, bez maturity, vyučenia, s minimálnym uplatnením na trhu práce. Istým riešením e medializovaný príklad z Prešovského samosprávneho kraja, zriaďovateľa stredných škôl v jeho pôsobnosti. Ide o finančnú motiváciu rómskych žiakov a rodičov, aby pokračovali poskončení povinnej školskej dochádzkya ukončili štúdium a prípravu na povolanie v strednej škole.

Aj v Košickom kraji sú pozitívne príklady riešenia vzdelávania rómskej populácie a jej úspešného integrovania do spoločnosti, napr. zriadenie Spojenej školy (Konzervatória a Strednej umeleckej školy) v Košiciach na Exnárovej ulici č. 8. Vznik Súkromného rómskeho gymnázia na Galaktickej ulici, kde s ohľadom na segregovaný typškoly sú pozitívne aj problémové výsledky. Predpoklad úspechu týchto projektov je okrem zohľadnenia mentality, tradícii, zvykov aj vhodných remesiel a zručnosti Rómov pri otváraní učebných a študijných odborov a zameraní škôl. Inými vhodnými a perspektívnymi možnosťami sa ukazujú alokované triedy mimo sídiel stredných škôl, spravidla v základných školách, aj s ohľadom na finančné zázemie a možnosti rodičov týchto žiakov.

Uvedené príklady sme zvolili z oblasti stredného školstva, poukazujú na problém vzdelania a prípravy na povolania, ako podmienky integrácie, kde je situácia dlhodobo zlá. Aj v oblasti základného (bežného aj špeciálneho) školstva, boli uskutočnené pozitívne zmeny. Novelou zákona č. 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl (školský zákon) v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 408/2002 Z. z. s účinnosťou od 1. 9. 2002 sa ustanovilo zriadenie nultého ročníka ZŠ (§ 6 ods.1 a 2), ktorý je určený pre deti, ktoré k 1. septembru dosiahli 6 rokov a nie je z nich predpoklad zvládnutia učiva v 1. ročníku.

Touto novelou sa ustanovila profesia asistenta učiteľa (§50b) ako pedagogického zamestnanca, ktorý v školách a školských zariadeniach sa podieľa na utváraní nevyhnutných podmienok na prekonanie najmä jazykových, zdravotných a sociálnych bariér dieťaťa pri zabezpečovaní výchovno-vzdelávacieho procesu.Ďalšou legislatívnou normou, ktorá riešila postavenie predtým tzv. rómskych, teraz asistentov učiteľa, ich kvalifikačné a finančné náležitosti, bol zákon č. 317/2009 Z.z. o pedagogických a odborných zamestnancoch, ich legislatívne a ekonomické, resp. finančné podmienky, ktorí sú nápomocní v integrácii žiakov, spadajúcich pod marginalizované skupiny.

Prijatím dvoch kľúčových noriem, zákona č. 596/2003 Z.z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a zákona č. 245/2009Z.z. o výchove a vzdelávaní(školský zákon), boli riešené podmienky zaraďovania žiakov do špeciálnych škôl. Najmä existencia špeciálneho školstva, počty rómskych žiakov sú argumentom na dôkaz segregácie, diskriminácie Rómov, od čoho sa odvíjajú tvrdenia o rasistických a xenofóbnych sklonoch majoritného obyvateľstva, t.j. slovenského národa. Ale odpovedzme na zásadné otázky, sú tieto názory pravdivé, opodstatnené, preukázateľné a zdôvodnené?

Problémom je už štatistika o rómskej populácii, fakt, že iba časť Rómov sa hlási k tejto národnosti napriek prijatiu spomínaných Zásad vládnej politiky k Rómom vládou SR v roku 1991. Podľa posledného sčítaniu v roku 2001, kedy sa k rómskej národnosti na Slovensku hlásilo 85 000 Rómov(10, s. 25), čo sťažuje riešenie rómskej otázky, a nielen v oblasti školstva. Podľa tohto sčítania obyvateľstva Rómovia žijú nerovnomerne na celom území SR, sú značné rozdiely medzi jednotlivými regiónmi. Najväčšia ich koncentrácia je v Prešovskom, následne v Košickom a Banskobystrickom kraji. Počet Rómov v SR je odhadovaný na 380 000, pričom podiel detí do 14 rokov je 43,6%1). (11, s. 149). Otázky rómskej rodiny, natality, predčasné materstvo, v širšom kontexte by chceli samostatnú tému.

Integrácia marginalizovaných skupín do spoločnosti sa nezaobíde bez účasti školstva, kde sa ukazuje potreba pokračovať v osvedčených prístupoch k výchove a vzdelávaniu rómskych detí, mravčou, trpezlivou a cielenou činnosťou škôl a školských zariadení, vrátane poradenských psychologických a špeciálno-pedagogických zariadení. Priznávame, že nami uvedené úlohy nie sú nové, ale už osvedčené, obsiahnuté v školskej legislatíve, pedagogicko-organizačných pokynoch*, v Programovom vyhlásení vlády SR:

Zaraďovaním rómskych detí do predškolskej, t.j. predprimárnej výchovy dosiahnuť ich prechod a absolvovanie 1. ročníka základnej školy ako súčasti primárneho vzdelávania.

Pokračovaním projektu nultých ročníkov ZŠ pre rómske a ďalšie deti, ktoré dosiahli 6 rokov veku, u ktorých je sú predpoklady problému ukončenia 1. ročníka ZŠ.

Pokračovaním projektu asistenta učiteľa v školách s vysokou koncentráciou rómskych detí napomáhať pri prekonávaní jazykových, zdravotných a sociálnych bariér.

Zdokonaľovaním diagnostických postupov a testovania zdravotného znevýhodnenia, mentálnej a psychickej zrelosti (vrátane testov v rómskom jazyku) v odstraňovaní a minimalizácii segregácie pri preraďovaní žiakov do špeciálnych škôl.

Hľadať ďalšie nástroje motivácie rómskych žiakov a rodičov na získanie stredoškolského a vysokoškolského vzdelania, predpokladu uplatnenia na trhu práce.

V záujme zvyšovania vzdelanostnej úrovne žiakov vytvárať alokované triedy mimo stredných škôl, t.j. v základných školách v mieste bydliska, v oblastiach s vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva

V závere dodajme, že analogické úlohy majú aj rezorty ekonomické, zdravotníctva, sociálnych vecí, v riešení zamestnanosti, bývania, represívne zložky, polícia, justícia, verejná správa, tretí sektor. Škodlivé je najmä posúvanie si problému, obviňovanie iných za nežiaduci stav a problémy. Ak neexistujú ľahké odpovede na zložité otázky, nie sú jednoduché riešenia, najmä príčin. Zároveň platí, že v tomto procese nemôžu absentovať sami Rómovia, ich strany, organizácie, inteligencia, bez ich záujmu a aktívnej účasti, ktoré zohľadnia ich predstavy, záujmy a možnosti prispieť k riešeniu, sa výsledky nedostavia.

*V rámci rezortu školstva uvedené a viackrát citované pedagogicko-organizačné pokyny predstavujú zvláštnou legislatívnou normu, nejedná sa o zákon, vyhlášku „iba“ pokyn, ale zrejme aj tým, že sú vydávané pre každý školský rok, majú veľkú právnu silu s nimi porovnateľnú.

Zoznam použitej literatúry a Internetový zdroj:

1. Rastislav Pivoň: Dejiny Rómov v dátach, Štátny pedagogický ústav, Bratislava 2007, ISBN 80-89225-12-8, s. 25-29
2. Programová vyhlásenie vlády SR, na obdobie rokov 2010 – 2014, Úrad vlády Slovenskej republiky, Bratislava 2010, s. 25
3. Pedagogicko-organizačné pokyny na školský rok 2008/2009, Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, Bratislava, 2010, s. 9
4. Pedagogicko-organizačné pokyny na školský rok 2010/2011, Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, Bratislava, 2010, s. 37
5. Tamtiež s. 10
6. Tamtiež, s. 10
7. Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania, schválená uznesením vlády SR č. 498 z 26.5.2004.Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, Bratislava 2004, ISBN 80-89055-47-8, s. 25
8. Demografická charakteristika rómskej populácie v SR, INFOSTAT, Výskumné demografické centrum, Bratislava, júl 2001
9. Štatistická ročenka Ústav informácii a prognóz, MŠVVaŠ SR za rok 2010, Bratislava 2010
10. Rastislav Pivoň: Dejiny Rómov v dátach, Štátny pedagogický ústav, Bratislava 2007, ISBN 80-89225-12-8, s. 25
11. Anna Jurová: Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90.rokoch, in: Š. Šuťak a kol.: Národnostná politika na Slovensku po roku 1989, Univerzum, Prešov2005, ISBN 80.89046-30-4, s. 257 www.dreamingwolf.sk

Skratky:
MŠ – materské školy
ZŠ – základné školy
ZČ – záujmová činnosť
SOŠ – stredné odborné školy
ŠPP – špeciálne pedagogické poradenstvo
PPPaP – pedagogicko-psychologické poradenstvo a prevencia

Príloha: 1

Počet škôl a školských zariadení v územnej pôsobnosti KŠÚ Košice v školskom roku 2010/2011

ŠKOLY	počet	z toho			Počet	z toho		
	škôl	obec/štát	Súkromné	cirkevné.	žiakov	obec/ štát	Súkromné	Cirkevné
Materské školy	440	425	5	10	18610+32ŠT	18011 +32ŠT	147	452
Základné školy	318	295	7	16	72258	67914	1199	3145
Gymnáziá	36	24	6	6	13311	10989	682	1640
SOŠ a Konzervatória	70	54	12	4	24745	22290	1446	1009
Špeciálne MŠ	7	5	2	0	201	175	26	0
Špeciálne ZŠ	44	41	2	1	4201	4089	63	49
Špeciálne stredné školy	21	19	1	1	804	784	9	11
Základné umelecké školy	37	22	12	3	17688	13037	4114	537
Centrum voľného času	28	17	9	2				
Školské stredisko ZČ	40	24	10	6				
Centrum ŠPP	12	9	3	0				
Centrum PPPaP	9	7	2	0				
Špeciálne výchovné zariadenia	5	5	0	0				
Školy v prírode	2	1	0	1				
Školské internáty	27	25	0	2				
Školské kluby detí	277	254	8	15				
Zariadenia školského stravovania	642	619	8	15				
SPOLU	2015	1846	87	82				

Tabuľka č. 2, špeciálne školy, triedy, žiaci

Územie Postih	Počet škôl							
	Spolu	mater-ských	základ-ných	špeciálnych ZŠ	odborných učilíšť	praktických	gymnázií	SOŠ
Košický kraj								
syndróm autizmu	1			1				
mentálny	46	2		27	8	9		
telesný	4	1	1	1				1
poruchy správania	9	1	4	3	1			
Špeciálne školy spolu	60	4	5	32	9	9		1
syndróm autizmu	1			1				
mentálny	74	2		72				
sluchový	1		1					
vývinové poruchy učenia	8		8					
intelektovo nadaní	5		3				2	
Špeciálne triedy pri bežných školách spolu	89	2	12	73			2	
Špeciálne školy a špeciálne triedy celkom	149	6	17	105	9	9	2	1

Územie Postih	Počet tried na školách							
	Spolu	mater-ských	základ-ných	špeciálnych ZŠ	odborných učilištiach	praktických	gymnáziách	SOŠ
Košický kraj								
syndróm autizmu	6	1		5				
mentálny	475	5		400	57	13		
zrakový	1	1						
narušená komunikačná schopnosť	2	2						
telesný	30	2	11	9				8
poruchy správania	36	4	16	14	2			
Špeciálne školy spolu	550	15	27	428	59	13		8
syndróm autizmu	2			2				
mentálny	191	2		189				
sluchový	2		2					
vývinové poruchy učenia	22		22					
intelektovo nadaní	38		34				4	
Špeciálne triedy pri bežných školách spolu	255	2	58	191			4	
Špeciálne školy a špeciálne triedy celkom	805	17	85	619	59	13	4	8

Územie Postih	Žiaci na školách							
	Spolu	mater-ských	základ-ných	špeciálnych ZŠ	odborných učilíšť	praktických	gymnázií	SOŠ
Košický kraj								
syndróm autizmu	31	5		26				
mentálny	4224	37		3481	594	112		
zrakový	8	8						
narušená komunikačná schopnosť	17	17						
telesný	203	11	71	58				63
poruchy správania	291	40	141	95	15			
Špeciálne školy spolu	4774	118	212	3660	609	112		63
syndróm autizmu	6			6				
mentálny	1906	19		1887				
sluchový	13		13					
vývinové poruchy učenia	237		237					
intelektovo nadaní	484		425				59	
Špeciálne triedy pri bežných školách spolu	2646	19	675	1893			59	
Špeciálne školy a špeciálne triedy celkom	7420	137	887	5553	609	112	59	63

Spracovala: Mgr. Klaudia Miklodová

Bezpečnosť a poriadok ako základný predpoklad integrácie marginalizovaných skupín do spoločnosti

Marián Mesároš, Stanislav Križovský*

Resume:

The concept of security has become a frequent term, which reflects according to the selected point of view different content. Currently, it is quite obvious that, especially in state bodies in the academic field will persist different views on the extent of effective security in terms of state policy. Object of social security is an individual citizen, his rights and freedoms in the social sphere of society. Law and order in the country and the safety of its citizens is a prerequisite for sustained healthy development of each company. Modern civil society is built on respect for and implementation of political, social, cultural and economic rights of citizens.

Keywords: security, citizen, policy, society

Bezpečnosť je základným pojmom bezpečnostnej terminológie a multifaktorovým a mnohoúrovňovým fenoménom. Ako uvádza Mareš (2002) pojem bezpečnosť býva doplňovaný aj rôznymi adjektíva, ktoré a vzťahujú predovšetkým k charakteru (pôvodu):

a) hrozieb, ktoré bezpečnosť ohrozujú,

b) opatreniam, nástrojom alebo inštitúciám, ktoré majú bezpečnosť zabezpečovať a chrániť,

c) objektov, ktorých bezpečnosť má byť chránená

Bezpečnosť možno tiež chápať ako východisko, ako teoretickú konštrukciu a sociálny systém, ktorý má základný význam pre konštituovanie a rozvoj bezpečnostných vied, ktorých objektom, kľúčovým pojmom skúmania je práve tento fenomén.

V literatúre, ktorá sa vyslovuje za vznik bezpečnostných vied, sa zdôrazňuje význam bezpečnosti v súčasnom svete, ako aj zložitosť tohto javu a jeho skúmanie. Holcr a Vicenik (1998) napríklad uvádzajú, že bezpečnosť je zložitý atribút, ktorého obsah, štruktúra a funkcie presahujú hranice nielen jedného vedného odboru, ale dokonca i celých vedných oblastí. Tento fakt možno na základe vlastných teoretických rozborov nielen jednoznačne potvrdiť, ale aj vedecky rozvinúť jeho obsah a formu.

Bezpečnosť a veľmi mnohostranné používanie tohto pojmu v rozmanitých, často protichodných vedných odboroch, spôsobuje jeho eklektickú interpretácii. Veľmi pragmaticky postihuje tento faktor Porada, Holomek a kol. (2005), a ešte upresňujúcejšie Moller (2001), ktorý rozlišuje základné dimenzie bezpečnosti:

- politická dimenzia
- ekonomická dimenzia
- environmentálna dimenzia,
- informačná dimenzia
- sociálna dimenzia

Každá z uvedených dimenzií obsahuje relatívne široký okruh bezpečnostných problémov, subjektov, inštitúcií, činností, aktivít a vzťahov. Okrem spomínaných dimenzií multidimenzionalita bezpečnosti umožňuje analyzovať aj niektoré jej ďalšie rozmery (vonkajšie, vnútorné, subjektívne, objektívne, individuálne, policajné, občiansku, spoločenskú, ľudskú, technologickú, kvantitatívne, kvalitatívne, a iné, napr. na VŠBM v

* Dr.h.c.prof. Ing. Marián Mesároš, CSc; JUDr. Stanislav Križovský, PhD; Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach.

ošiciach rozvíjaná bezpečnosť systémov, bezpečnosť informačných technológií, bezpečnosť v doprave a dopravnej infraštruktúre a i.).

Preto je vymedzovaná napr. bezpečnosť vojenská, ekonomická, ekologická, sociálna, ľudská a pod. Predovšetkým z hľadiska objektu, ktorého bezpečnosť má byť chránená (doteraz spravidla národného štátu), možno rozlišovať bezpečnosť vnútornú (ak ide o existenciu, potláčanie a elimináciu hrozieb, ktorá pochádza z vnútra objektu) a bezpečnosť vonkajšia (ak ide o existenciu, potláčanie a elimináciu hrozieb, ktoré majú svoj pôvod mimo objektu). Všetky vyššie uvedené pojmy sú spravidla vzájomne previazané a ich ohraničenie nie je úplne jednoznačné. Bezpečnosť je teda pojem komplexný.

Pojem bezpečnosť (opak nebezpečnosť) sa stal frekventovaným pojmom, ktorý vyjadruje podľa zvoleného uhla pohľadu rôzny obsah vo vzťahu ku skúmaným dimenziám. V súčasnej dobe je však celkom zrejmé, že predovšetkým v štátnych orgánoch v akademickej sfére budú pretrvávať rozdielne názory na efektívny rozsah bezpečnosti z hľadiska štátnej politiky.

Významným faktorom, ovplyvňujúcim súčasnú bezpečnosť sú jednak proces globalizácie ale aj medzinárodné integračné procesy. Odstránenie administratívnych a politických bariér medzi štátmi umožnili nielen voľný pohyb osôb, peňazí a tovarov, ale aj zlepšenie podmienok pre činnosť a pôsobenie organizovaného zločinu. Zločinecké živly môžu dnes bez vážnejších prekážok pôsobiť skutočne v nadnárodnom rozsahu. Ani prírodné katastrofy, priemyselné havárie či šírenie nákazlivých chorôb nerešpektujú hranice štátov. Vplyvom globalizácie nie je žiadna krajina izolovaná od negatívnych javov, ktorých zdroje sa nachádzajú aj v geograficky vzdialenom priestore.(Nečas 2006)

Rôzne úrovne života zapríčiňujú rôzne typy konfliktov, politické, náboženské, národnostné, sociálne, ktoré sú zdrojom ohrozenia bezpečnosti jednotlivca a spoločnosti.

Na agendu občiansko-spoločenského sektora bezpečnosti existujú dva rôzne pohľady.

Prvý rozoznáva rozdiely medzi sociálnou bezpečnosťou a spoločenskou (societálnou) bezpečnosťou Podľa tohto prístupu je societálna bezpečnosť vnímaná skôr ako problém vzťahujúci sa k bezpečnosti, zachovaniu či udržaniu si identity v individuálnej i skupinovej rovine. V tomto zmysle je societálna bezpečnosť definovaná ako problém udržateľnosti v prijateľných podmienkach evolúcie) tradičných foriem jazyka, kultúry, zvykov, náboženstva a národnej identity. (Hofreiter 2006)

Medzi faktory, ktoré môžu byť vnímané ako hrozby societárnej bezpečnosti, môžeme zahrnúť:

- migráciu, v dôsledku ktorej sa môže narušiť národnostná, kultúrna a náboženská homogenita pôvodného obyvateľstva do takej miery, že sa podstatne zmení zloženie a štruktúra obyvateľstva v krajine;
- kultúrny a jazykový vplyv silnejších, vyspelejších krajín, preberanie cudzích kultúrnych vzorov,
- narušenie pocitu náležitosti k danej komunite (národnostnej, kultúrnej ap.) ako dôsledok integračných procesov (napr. euorobčianstvo, svetoobčianstvo ap.) ale i dezintegračných procesov, napr. v dôsledku rozpadu mnohonárodnostných štátov, demografické problémy, prejavujúce sa úbytkom obyvateľstva, čo spôsobuje úbytok nositeľov určitej identity.

V dôsledku týchto, ale i niektorých ďalších vplyvov, môže sa identita sociálneho objektu formovať a transformovať v súvislosti s tým, ako sa daný objekt etabluje, reprezentuje alebo presadí v kultúrnych systémoch, ktoré ho obklopujú.

Druhý prístup považuje ako rozhodujúci faktor sociálnej bezpečnosti. Táto je stotožňovaná s problémami ochrany občana, sociálnych skupín, spoločnosti pred hrozbou porušovania ich životne dôležitých záujmov, práv a slobôd. V užšom poňatí sa dá považovať za sociálne zabezpečenie, čo mu prisudzuje prevažujúci ekonomický rozmer.

V súvislosti s týmto chápaním spoločenského sektora bezpečnosti je objektom sociálnej bezpečnosti jednotlivec, občan, jeho práva a slobody v sociálnej sfére života spoločnosti: právo na život, na prácu, na mzdu, na lekársku starostlivosť, na vzdelanie, na oddych ap. Okrem toho, objektmi takto vnímanej sociálnej bezpečnosti sa v konkrétnych sociálno-ekonomických podmienkach stávajú tí najzraniteľnejší (ženy, deti, starí ľudia ap.), ale i tí, ktorí sa ocitajú c v stave chudoby, hmotnej núdzi a sú závislí od sociálnej pomoci štátu. Nezaradenie takýchto ľudí do zodpovedajúceho systému sociálnej pomoci by sa mohlo, za určitých podmienok, stať vážnym vnútorno-bezpečnostným problémom krajiny.

Občianska spoločnosť sa ako pojem podľa J. Szackého radí k dosť abstraktným politickým ideám so slušnou filozofickou tradíciou, ale podobne ako pojmy sloboda, demokracia, spravodlivosť, naznačuje nám skôr smer nášho úsilia, prípadne nám pomáha uvedomiť si, že niečo nám chýba. Bez takýchto ideí sa nezaobídeme. Dávajú zmysel tomu, čo robíme, ale nepomáhajú nám objasňovať to, čo sme urobili. Občianstvo má základný význam pre každého občana, keďže vymedzuje jeho právny, politický a sociálny vzťah k spoločnosti, v ktorej žije. (Macháček 2008)

Sociologická reflexia vývoja tohto procesu v klasických demokraciách, ako je obsiahnutá v diele anglického sociológa T. H. Marshalla naznačuje, že občianstvo sa vyvíjalo počas dlhých storočí a v istej logickej nadväznosti: občianska dimenzia v 18. storočí, politická v 19. storočí a sociálna dimenzia v 20. storočí. Pre pochopenie pojmu občianstvo je potrebné zodpovedať na základné otázky. Prvou otázkou je, aké práva zahrňajú jednotlivé dimenzie občianstva, druhou otázkou je aké sú nástroje ich realizácie. Napokon si kladieme otázku či existujú v spoločnosti nezávislé inštitúcie, ktoré tieto práva zabezpečujú alebo dohliadajú na ich poskytovanie.

Schéma č. l: Občianstvo podľa T. H. Marshalla

Kritériá, Druh občianstva	Kedy sa vyvinul?	Aké práva zahŕňa?	Nástroje realizácie	Zodpovedné inštitúcie
OBČIANSKY	18. stor	osobná sloboda, súkromné vlastníctvo, ochrana pred štátom, zmluvné vzťahy, sloboda prejavu a vyznania	panstvo práva (právny štát)	súdy
POLITICKÝ	19. stor.	participácia na výkone politickej moci (ako volič alebo člen reprezentatívneho zboru)	proces volieb, všeobecné volebné právo	parlament, miestny orgán moci
SOCIÁLNY	20. stor	ekonomické a sociálne zabezpečenie podľa prevládajúceho štandardu v spoločnosti	bývanie, vzdelávanie, zdravotnícka starostlivosť, sociálne zabezpečenie, podpora v nezamestnanosti, penzia	Sociálne poistenie, Sociálne zabezpečenie

Zdroj: Prevzaté zo štúdie Wallace, C. (1993): Koncepcia občianstva v súčasnej svetovej sociológii. In: Sociológia, vol. 25, č. 3, s. 163-176.

Občianska spoločnosť má nadnárodný rozmer. Jedným zo štyroch strategických priorít Európskej komisie je podpora nových foriem European governance. Governance sa vymedzuje ako pravidlá, mechanizmy a praktiky, ktoré ovplyvňujú proces rozhodovania a umožňujú, aby sa do tohto procesu maximálne zapájali občania Európy. Modernizácia fungovania európskej verejnosti spočíva na piatich základných princípoch: otvorenosť, participácia, zodpovednosť, efektívnosť a koherencia.

Schéma č. 2: Princípy občianskej modernizácie v Európe

Otvorenosť:	zabezpečuje informácie a aktívnu komunikáciu s mladými ľuďmi v ich jazyku tak, aby chápali činnosť Európy a politiku, ktorá sa ich týka.
Participácia:	zaisťuje, že sa s mladými ľuďmi konzultuje a zabezpečuje sa, aby participovali na rozhodnutiach, ktoré sa ich týkajú individuálne a celkovo aj života ich spoločenstva.
Zodpovednosť:	rozvoj novej a novo-štruktúrovanej formy spolupráce medzi členskými štátmi a európskymi inštitúciami je aj v záujme toho, aby sa našli spôsoby vyvolať primeranú úroveň zodpovednosti a rešpektovania ašpirácií mladých ľudí.
Efektívnosť:	zabezpečuje, aby to, čo mladí ľudia ponúkajú, mohlo byť odpoveďou na výzvy spoločnosti, aby mladí ľudia prispeli k úspechu rôznych sektorových politík, ktoré sa ich týkajú a prispeli k budovaniu Európy budúcnosti.
Koherencia:	rozvíjať informovanosť o existencii rozličných koncepcií politík, ktoré sa týkajú mladých ľudí a umožňovať ich intervenciu na rozličných úrovniach, kde je to užitočné.

Zdroj: Nový impulz pre európsku mládež. Biela kniha 2002.

Moderná občianska spoločnosť je postavená na základe rešpektovania a realizácie politických, sociálnych, kultúrnych a ekonomických práv občanov. Z tohto pohľadu môžeme hovoriť o nasledovných dimenziách moderného občianstva:

- Politická / právna dimenzia
- Politické občianstvo sa vzťahuje na politické práva a povinnosti v nadväznosti na politický systém
- Sociálna dimenzia
- Sociálne občianstvo sa týka vzťahov medzi jednotlivcami v spoločnosti, spája sa s požiadavkami lojality a solidarity
- Kultúrna dimenzia
- Kultúrne občianstvo sa vzťahuje na vedomie spoločného kultúrneho dedičstva
- Ekonomická dimenzia Ekonomické občianstvo sa týka vzťahu indivídua k trhu práce a k spotrebnému trhu

Moderný štát rešpektuje a zároveň garantuje občianske práva a štát je zasa kontrolovaný občianskou spoločnosťou. Občiansku spoločnosť potom dopĺňa právny štát, vzájomne sa predpokladajú a vyžadujú, jedno nemôže byť bez druhého. Práve tak sa zabúda na to, že

právny poriadok garantovaný štátom je predpokladom trhu a garantom zmlúv. Štát dnes určuje predovšetkým podmienky voľby, podmienky stanovovania cieľov a výberu vhodných prostriedkov k ich realizácii. (Novosad 1999)

Zákonnosť a poriadok v štáte a bezpečnosť jeho občanov sú trvalým predpokladom zdravého vývoja každej spoločnosti. Vláda práva a dodržiavanie zákona je základom slobodnej spoločnosti. Kľúčovými inštitúciami pre bezpečnosť občanov, poriadok a zákonnosť sú polícia a ďalšie represívne zložky štátu. Spoločnosť od nich vyžaduje napĺňanie ich základného poslania a tým je tvrdosť k zločinu a slušnosť voči občanom. Funkcia ochrany vnútorného poriadku a bezpečnosti však nemôže byt len vecou týchto zložiek. Je potrebné, aby svoj podiel zodpovednosti prevzali s oveľa väčšou vážnosťou aj ďalšie subjekty kompetentné v oblasti vnútorného poriadku a bezpečnosti. Väčšia zainteresovanosť pri ochrane života, zdravia, majetku, práv a slobôd občanov sa očakáva aj od orgánov samosprávy obcí a miest i od samotných občanov.

Pre integráciu marginalizovaných skupín do spoločnosti je možné uplatniť princípy, ktoré boli prijaté na zasadnutí Rady v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí 19. novembra 2004, o ktoré sa má opierať koherentný európsky rámec pre integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín:

1. „Integrácia je dynamický, obojsmerný proces vzájomného prispôsobovania sa všetkými prisťahovalcami(rozumej príslušníkmi marginalizovaných skupín) a obyvateľmi členských štátov"
2. „Integrácia znamená rešpektovanie základných hodnôt Európskej únie“(Slovenská republika ako členský štát EU plne rešpektuje hodnoty EU a očakáva to aj od svojich obyvateľov)
3. „Zamestnanosť je kľúčová pre proces integrácie a je základom pre účasť prisťahovalcov(príslušníkov marginalizovaných skupín), teda toho, čím môžu prisťahovalci(príslušníci marginalizovaných skupín) prispieť hostiteľskej spoločnosti a pre zviditeľnenie takejto účasti“
4. „Základná znalosť jazyka, histórie a inštitúcií hostiteľskej spoločnosti je nevyhnutná pre integráciu a umožniť prisťahovalcom túto základnú znalosť získať je predpokladom úspešnej integrácie“
5. „Úsilie v oblasti vzdelávania je kľúčové pre prípravu prisťahovalcov(príslušníkov marginalizovaných skupín) a hlavne ich potomkov na to, aby boli úspešnejší a aktívnejší členovia spoločnosti“
6. „Prístup prisťahovalcov(príslušníkov marginalizovaných skupín) k inštitúciám, ako aj k súkromným a verejným tovarom a službám na báze rovnosti s občanmi hostiteľských krajín(členmi majoritnej skupiny spoločnosti) a nediskriminačným spôsobom je nevyhnutným základom pre lepšiu integráciu“
7. „Časté kontakty medzi prisťahovalcami(príslušníkmi marginalizovaných skupín) a občanmi členských štátov tvoria základný mechanizmus pre integráciu. Spoločné fóra, medzikultúrny dialóg, vzdelávanie o prisťahovalcoch a ich kultúrach a zlepšovanie životných podmienok v mestských oblastiach podporujú interakciu medzi prisťahovalcami (príslušníkmi marginalizovaných skupín) a občanmi členských štátov (členmi majoritnej skupiny spoločnosti)“
8. „Praktizovanie rôznych kultúr a náboženstiev je garantované Chartou základných práv a musí sa chrániť, ak dané praktiky nie sú v rozpore s nedotknuteľnými európskymi právami alebo vnútroštátnym právom"
9. „Účasť prisťahovalcov(príslušníkmi marginalizovaných skupín) na demokratickom procese a tvorení integračných politík a opatrení, najmä na miestnej úrovni, podporuje ich integráciu“

10: „Zovšeobecňovanie integračných politík a opatrení vo všetkých príslušných politických portfóliách a úrovniach vlády a verejných služieb je dôležité pri tvorbe a zavádzaní verejnej politiky“

11: „Stanovenie jasných cieľov, indikátorov a hodnotiacich mechanizmov je potrebné na to, aby sa prispôsobila politika, vyhodnotil pokrok v integrácii a zefektívnila výmena informácií“

Integrácia je procesom dlhodobým. Nie je to proces jednostranný, teda že spoločnosť integruje príslušníkov marginalizovaných skupín do svojho prostredia bez ich aktívnej účasti. Je to proces obojstranný, založený na právach a povinnostiach príslušníkov marginalizovaných skupín a príslušníkov majoritnej skupiny spoločnosti. Obojstrannosť procesu znamená, že integrovať sa musia jednak imigranti, jednak príslušníci majoritnej časti spoločnosti. Cieľom integrácie je vytvorenie spoločnosti, v ktorej majú všetci občania rovnaké práva a povinnosti a rovnako zdieľajú hodnoty demokratickej, otvorenej, pluralitnej spoločnosti.

V rámci integračného procesu majú príslušníci marginalizovaných skupín povinnosť porozumieť a rešpektovať kultúrne hodnoty spoločnosti. Integrácia spočíva v kultúrnom prispôsobení sa príslušníkov marginalizovaných skupín ku kultúre spoločnosti. Na druhej strane majoritná spoločnosť má porozumieť a rešpektovať kultúrne hodnoty príslušníkov marginalizovaných skupín, tak, aby tieto neboli zneužívané na diskrimináciu. Základnou premisou multikultúrnej interakcie je, že kultúra nie je vrodená, ale nadobudnutá výchovou a jej parametre tvoria dynamický systém neexistujúci vo vákuu, ktorý je neustále konfrontovaný a prenášaný z generácie na generáciu.

V tých menšinových sektoroch, kde nebola dostatočne zvládnutá integrácia kultúr, zvládnutý proces vyrovnávania práv a povinností, prejavuje sa segregácia v prístupe k verejným službám, rastie diskriminácia, rasizmus a xenofóbia. Tieto nežiaduce spoločenské javy sú podhubím, zdrojom útokov na príslušníkov marginalizovaných skupín, aj na členov majoritnej spoločnosti, zdrojom výtržností, a inej trestnej činnosti.

V poslednej dobe v dôsledku privatizácie i vplyvom vysokej nezamestnanosti vznikli medzi jednotlivými vrstvami obyvateľstva sociálne a ekonomické disproporcie. Na jednej strane sa rozrastá vrstva obyvateľstva žijúca na hranici biedy, na druhej vzniká malá, rýchle a často aj nezákonným spôsobom bohatnúca vrstva. Intolerancia medzi spoločenskými vrstvami narastá. Rastie kriminalita – výpalníctvo, podvody, vandalizmus, korupcia a organizované podsvetie gangov.

Veľmi jednoznačne sa to prejavuje najmä v súvislosti s rómskou komunitou. Získať prácu, slušný plat, bývanie či rešpekt spoločnosti je pre nich takmer nemožné. Žijú prevažne v osadách, alebo v novodobých getách veľkých miest (napr. Luník IX v Košiciach). Prostriedky na život sa snažia získať najmä mladí dostupnejším spôsobom a to aj v obchode s drogami, pašovaným tovarom a prostitúciou. Stávajú sa z nich pouliční predavači suvenírov, berú podradné práce za minimálny plat. Z dôvodu frustrácie sa grupujú do zatiaľ malých gangov, ktoré sú postrachom okolia (vreckové krádeže v obchodných centrách, vykrádanie chát v chatových a záhradkárskych osadách).

Osobitnou formou je však aj násilie a neistota spojené s extrémnou chudobou a sociálnym vylúčením. Problémom, ktorý súvisí s násilím a jeho prejavmi na verejnosti a je o to nebezpečnejší, že môže vyústiť do tzv. „davovej psychózy“, to sú násilnosti spojené s hromadným narušaním verejné ho poriadku.

Použitá literatúra:

1. Heldes, A.: Stavanie hradieb, In: Spoločensko-politický týždenník č. 26/2002
2. KOMINAREC, I., KOMINARECOVÁ, E. Multikulturalita a edukácia. Prešov: Grafotlač, 2005. 140 s. ISBN 80-8068-380-8.
3. KOM(2003) 336.
4. MACHÁČEK L: Občianstvo a občianska spoločnosť: Didaktické dimenzie, In Slovenská politologická revue číslo 3, ročník VIII. 2008, s. 77-94
5. MAREŠ, M. Bezpečnost. In: Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů.
6. Brno: ÚSS VA v Brně, 2002, 113 s. (výstup z řešení výzkumného úkolu S-1-031:
7. Perspektivy vývoje bezpečnostní situace, vojenství a obranných systémů do roku 2015
8. s výhledem do roku 2025).
9. MESÁROŠ M.: Riadenie bezpečnostných systémov, Multiprint Košice 2009,l, ISBN 978-80-89282-37-1
10. NEČAS P, SZABO S.: Back to the future: geopolitical security or chaos? Letecká fakulta Technickej univerzity v Košiciach, 2009, ISBN: 978-80-553-0119-8
11. Novosad F: Občianska spoločnosť a štát, In: Nové Slovo č. 25/1999
12. PORADA, V.,POŽÁR, J. Policejní informace, bezpečnostní situace a identifikace policejní činnosti. Sborník z mezinárodní konference „ Vysokoškolské vzdělávání policistů pro 21. století „. Praha: PA ČR, 1999.
13. PORADA,V., POŽÁR, J. Některé aspekty policejní informace. Praha: PA ČR, 2001.
14. POŽÁR, J. Policejně bezpečnostní události a informace. In: Filák, A. a kol.:
15. Základy policejně bezpečnostní činnosti II. Praha: Police History, 2006, s. 158-174.
16. POŽÁR, J. Informační bezpečnost. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, 309 s.
17. Príloha I k Záverom predsedníctva, Európska rada, 4.-5. november 2004
18. Dokument Rady 14615/04 z 19. novembra 2004
19. http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/05/290&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en 24.3.2011

Kolotoc.sk – prezentácia rómskej hudby na Internete.

Michal Krupička

Vznik myšlienky:

Vyrastajúc v Gánovciach pri Poprade som sa od detstva stretával s rómskymi spoluobčanmi a spoznával ich spôsob života, kultúru a hlavne hudbu, ktorej melodickosť, farebnosť a originalita mi učarovali. Zoznámil som sa s hudbou viacerých rómskych skupín a spevákov a videl som, akým problémom je pre nich možnosť zviditeľniť sa, dať o sebe vedieť, predstaviť svoju hudbu verejnosti.

Počas môjho pobytu v zahraničí som dostal nápad vytvoriť pre rómskych hudobníkov samostatnú web stránku, kde by mohli prezentovať a zverejňovať svoju tvorbu a ich piesne by boli prístupné tak pre ostatných Rómov ako aj pre všetkých, ktorým sa takýto typ hudby páči. Uvedomil som si, že je v súčastnosti finančne a technicky možné uchovať veľké množstvo dát, a že nie je problém archivovať každú pieseň ktorá vznikne pre ďalšie generácie.

Tak v máji 2007 vznikla web stránka www.kolotoc.sk, kde rómski hudobní tvorcovia môžu zverejňovať svoju tvorbu, ako jediná svojho druhu na Slovensku a aj v okolitých krajinách. Postupne záujem o stránku rástol a jej meno sa stalo známe nielen na Slovensku, ale našla svojich fanúšikov a používateľov aj v okolitých krajinách. Pribúdali návštevníci z celej Európy a v súčasnosti ma stránka svojich fanúšikov nielen v Európe, ale na celom svete.

Nasledujúci obrázok zobrazuje top 10 krajín podľa návštevnosti za marec 2011:

238,451 visits came from 82 countries/territories

Detail Level: City | Country/Territory | Sub Continent Region | Continent Dimension: None

Site Usage | Goal Set 1 Views:

Visits	Pages/Visit	Avg. Time on Site	% New Visits	Bounce Rate
238,451	14.27	00:11:14	20.71%	24.23%
% of Site Total: 100.00%	Site Avg: 14.27 (0.00%)	Site Avg: 00:11:14 (0.00%)	Site Avg: 20.62% (0.41%)	Site Avg: 24.23% (0.00%)

	Detail Level: Country/Territory	Visits ↓	Pages/Visit	Avg. Time on Site	% New Visits	Bounce Rate
1.	Slovakia	89,097	13.06	00:10:14	19.49%	24.89%
2.	Czech Republic	81,386	14.52	00:11:34	20.76%	26.43%
3.	United Kingdom	47,961	16.02	00:12:39	20.26%	18.02%
4.	Canada	5,903	12.27	00:10:20	25.75%	33.90%
5.	Belgium	4,813	17.27	00:12:11	22.44%	17.41%
6.	Ireland	2,592	18.01	00:12:24	18.87%	17.67%
7.	(not set)	1,572	9.86	00:09:38	24.81%	25.38%
8.	Germany	1,308	14.73	00:11:19	25.15%	28.59%
9.	France	1,041	16.56	00:12:03	25.17%	22.19%
10.	Norway	488	6.88	00:06:48	31.15%	34.22%

Filter Country/Territory: containing Go Advanced Filter Go to: 1 Show rows: 10 1 - 10 of 82

V súčastnosti je stránka preložená do troch jazykov – Slovenčina, Rómština a Angličtina. Okrem pridávania rómskych piesní, majú návštevníci webu možnosť pridávať správy o pripravovaných podujatiach, počúvať piesne v rádiu, kontaktovať iných užívateľov a pridávať príspevky. Stránka je integrovaná s Facebook-om takým spôsobom, aby sa každá obľúbená pieseň dala označiť.

Úspechy:

Stránka sa za 4 roky stala neoddeliteľnou súčasťou rómskeho Internetu. S vyše 65,000 rómskymi piesňami patrí medzi najväčie archívy rómskej hudby. Počet návštevníkov stránky

v minulom roku bol 2 206 573 a počet zobrazených stránok vrámci webu kolotoc.sk bol za minulý rok 31 633 400. Každý deň navštívi stránku okolo 8,000 návštevníkov z 5,000 unikátnych IP adries. Populárnosť stránky je na vzostupe aj po štyroch rokoch prevádzky.

Nasledujúci obrázok zobrazuje mesačný počet návštev od 1. marca 2008 do 28. februára 2011

Je tu tiež ďalší nezanedbateľný pozitívny aspekt, ktorý z fungovania tejto stránky vyplýva, a to je zvyšovanie všeobecnej a tiež počítačovej gramotnosti. Prepojenie stránky na ostatné sociálne siete Facebook, Twitter, Pokec,…núti používateľov vylepšovať svoje zručnosti s počítačovými médiami. Možnosť vkladať svoje nahrávky na túto stránku núti autorov zoznámiť sa a naučiť sa obsluhu počítačov, ovládať a porozumieť pokynom systému, ktorým sa nahrávka vkladá na stránku, a v neposlednej rade núti používateľov zlepšovať ich základnú gramotnosť, a to je schopnosť čítať a písať.

Súčasná web stránka www.kolotoc.sk umožňuje aj písanie odoziev, komentárov k skladbám a tiež písanie odkazov medzi jednotlivými návštevníkmi stránky. Mnohí návštevníci to využívajú na písanie komentárov, oznamov o stretnutiach a podujatiach, a títo pisatelia sú nútení písať svoje komentáre, čo znamená cvičiť sa v používaní písaného slova, a tým si nepriamo zvyšujú svoju gramotnosť.

Výzvy:

Súčasný stav je taký, že stránka už kapacitne a dizajnovo nevyhovuje požiadavkám na ňu kladeným, a zo získaných skúsenosti viem, čo všetko treba vylepšiť a inovovať. Preto som sa rozhodol vytvoriť novú internetovú stránku www.gypsymelody.com, ktorá bude mať to isté poslanie (šírenie a propagáciu pôvodnej súčasnej rómskej hudby), no jej prevedenie bude na vyššej, modernejšej úrovni. Taktiež budem hľadať spôsob, ako by mohli autori svoju tvorbu monetarizovať.

Kontakt:

Michal Krupička
Gánovce – Filice

Názor žiakov na integrovanú hodinu telesnej výchovy (Integrácia žiakov so zdravotným oslabením na hodinách telesnej výchovy)

Viera Kúdelová

Integrácia z lat. integrazione ako všeobecný pojem v sebe ukrýva spájanie častí do jedného celku, združovanie, zlučovanie či zjednotenie.

Každá integrácia má svoje klady aj zápory. Napríklad ak hovoríme o politickej integrácii môžeme spomenúť Európsku integráciu, ktorá v sebe zahŕňa síce zjednotenie štátov, spoločnú menu, ale aj dotovanie ekonomicky slabých krajín či krajín eurozóny, ktoré sú zadlžené. Ďalej môžeme spomenúť internetovú integráciu. Kladom sú rýchlo dostupné informácie, služby, no na druhej strane možnosť, že systém zlyhá.

Ak máme na mysli ľudí, potom integrácia je definovaná ako „proces súhry, ktorého sa môžu zúčastniť ľudia s rôznymi predpokladmi, bez strachu, že stratia svoju identitu“ (Labudová, 2001). V tomto kontexte autorka zdôrazňuje dominantný cieľ integrácie, ktorý by mal byť koncipovaný tak, aby žiak so zdravotným postihnutím zažil spolupatričnosť v rámci svojich nových spoločností, podieľal sa na výhodách s týmto spoločenstvom, spolu zodpovedal za plnenie úloh a povinností, umožnil sa mu dostatočný, primeraný rozsah príležitostí a priestor na jeho realizáciu (5).

Aj keď si integrácia v pedagogickom procese nesporne vyžaduje špecifické prístupy, neznamená to, že sa znižujú nároky na uplatňovanie všeobecných pedagogických zásad. Správne postavenie žiaka vo výchovno - vzdelávacom procese je otázkou docenenia základných vývinových činiteľov a otázkou progresívneho chápania didaktickej interakcie a sociálnej interakcie (8).

Proces integrácie využíva potenciál vzájomného spolupôsobenia zúčastnených subjektov. Výskumy potvrdzujú, že kvalita, resp. povaha vzťahu medzi učiteľom a žiakom významne ovplyvňuje aj vzájomný vzťah, resp. správanie sa žiakov navzájom. Vplýva tiež na duševné zdravie žiakov i učiteľa (3). V tejto súvislosti Petlák (9) zdôrazňuje, že jeden subjekt svojím pôsobením vyvoláva zmenu v druhom a súčasne je týmto subjektom spätne ovplyvňovaný. Uvedené platí aj v pedagogickom pôsobení, to znamená, že aj učiteľ svojím prístupom navodzuje prístup žiaka k sebe samému a ovplyvňuje celý interakčný proces v skupine žiakov, s ktorou pracuje.

Prevažná časť učenia a vyučovania sa uskutočňuje prostredníctvom sociálnej interakcie, ktorú uskutočňuje učiteľ so žiakmi, žiaci s učiteľom i žiaci navzájom. Pre učiteľa je preto veľmi dôležité utvárať si také vzťahy, ktoré vytvárajú v triede priaznivú, tolerantnú a napomáhajúcu atmosféru, ovzdušie pohody a pokoja. Vzťah medzi učiteľom a žiakom vyplýva zo samotnej podstaty výchovno-vzdelávacieho procesu v škole. Súvisí najmä s tým, že žiak sa aktívne podieľa na procese výchovy a vzdelávania, ktoré riadi, koordinuje a usmerňuje učiteľ.

Všeobecne sa predpokladá (4), že pri normálnej úrovni inteligencie žiakov neexistuje veľa problémov so začleňovaním sa do bežného kolektívu, ako aj do vzdelávacích projektov. V oblasti telesnej výchovy však narazíme na viacero problémov, ktoré vychádzajú z charakteru zdravotného postihnutia.

Šport je pre žiakov so zdravotným oslabením dôležitý rovnako ako pre zdravých žiakov a zakazovať im pohyb bolo vo väčšine prípadov zbytočné, preto sa učitelia snažia o limitáciu a predchádzanie rizika zrážok a pádov. S názorom zaradenie žiaka so zdravotným oslabením do vyučovacieho procesu sa stotožňuje aj Špaňhelová (11), ktorá dodáva, že žiak so

zdravotným oslabením potrebuje vyváženej harmonickej pohybovej aktivity dokonca viac ako zdravý žiak.

Čadová (1) podotýka, že z doterajších výskumov a z praxe možno dedukovať, že proces integrácie v telesnej výchove má jednoduchší priebeh u žiakov na prvom stupni základných škôl, ako aj v menších lokalitách miest a obcí. Na druhom stupni autorka vidí najväčšie prekážky v delení žiakov podľa pohlavia v hodinách telesnej výchovy, ako aj ich vysoký počet a väčšiu citlivosť žiakov so zdravotným oslabením k vnímaniu vlastnej úspešnosti a neúspešnosti vzhľadom k výkonom na hodine.

Z výskumov Petrušovej (10) vyplýva, že integrácia v rámci telesnej výchovy na školách síce prebieha, žiaci so zdravotným oslabením cvičia spolu s intaktnými žiakmi, avšak prevažne nie je integrácia aplikovaná zámerne, ale ako východisko zo situácie, nakoľko je integrácia vynútená nepriaznivými finančnými a materiálnymi podmienkami.

Z praktických skúseností učiteľov telesnej výchovy by sme mali brať do úvahy hlavne pozitívne reakcie žiakov so zdravotným oslabením na jednotlivé pohybové aktivity. Podľa Mlčákovej (6) sú pohybové aktivity žiakov so zdravotným oslabením dôležitým prvkom pri vytváraní si osobnostnej štruktúry. Z výskumov autorky vyplýva, že žiak, ktorý je oslobodený z hodín telesnej výchovy má chybné držanie tela, pôsobí unaveno, nevie sa odreagovať a kumuluje sa v ňom intrapsychické napätie. Nezapadá do kolektívu a nie je v ňom ani tak obľúbený, pretože s týmto kolektívom neprežíva spoločné pohybové aktivity. V krajnom prípade sa môže vyskytnúť aj na okraji kolektívu - v izolácii a dokonca sa môže stať aj neobľúbeným spolužiakom. Naopak, žiaci so zdravotným oslabením, ktorí sa pravidelne zúčastňujú pohybových aktivít sú spoločenskí, kamarátski, spontánni a bez zábran. Čo sa týka začlenenia do kolektívu, sú to žiaci dobre začlenení, obľúbení a aktívni v interpesonálnych vzťahoch.

Z vyjadrení samotných žiakov so zdravotným oslabením Čadová (2) zistila, že žiaci majú záujem o telesnú výchovu, aj napriek tomu, že majú od lekára potvrdenie o oslobodení z povinnej telesnej výchovy. Odpovede a názory žiakov sa rozchádzajú v dôvode prečo sa zapojiť do telovýchovného procesu. Žiaci základných škôl ako dôvod uviedli zábavu a rozptýlenie, žiaci stredných škôl uprednostňujú zdravotnú funkciu telesnej výchovy. Obe skupiny žiakov sa stotožňujú v tom, že uprednostňujú pohybové aktivity rekreačného charakteru pred aktivitami výkonnostného charakteru. A len 3% opýtaných žiakov by chcelo mať segregovanú hodinu telesnej výchovy, z čoho vyplýva, že deti so zdravotným oslabením chcú byť integrované.

Z výsledkov pozorovania žiaka so zdravotným oslabením, ktorý bol integrovaný do vyučovacieho procesu telesnej výchovy treba vyzdvihnúť, že integrovaná športová aktivita tohto žiaka pozitívne ovplyvňovala v jeho celkovej integrácii, rovnako ako upevňovala aj jeho postavenie v sociálnej skupine spolužiakov. Z jednotlivých tematických celkov autorka potvrdzuje žiakovo zapájanie sa do vyučovacieho procesu telesnej výchovy a z toho následne vyplýva pozitívna integrácia. Žiak sa v jednotlivých častiach hodiny aktívne zapájal a v niektorých druhoch pohybovej aktivity dokonca vynikal (2). Tu dochádza k zhode poznatkov a skúseností z výskumov a pozorovania autorky rovnako ako u Mlčákovej (6).

Výskum integrovaného vyučovania na hodinách telesnej výchovy v tematickom celku volejbal dokázal priaznivý vplyv integrácie. Obrusníková (7) zistila pozitívny priebeh integrácie, keď žiak so zdravotným postihnutím bol úspešne začlenený do procesu bežnej telesnej výchovy na základnej škole. Účasťou tohto žiaka na hodinách TV sa nepreukázali žiadne negatívne vplyvy na postoje a osvojovanie vedomosti a pohybových zručností žiakov bez postihnutia.

Vzdelávanie žiakov so zdravotným oslabením vo vyučovacom procese telesnej výchovy

Rozbor aktuálneho stavu riešenia témy projektu

Jednotlivec so zdravotným postihnutím je žiak s rôznym druhom poškodenia zdravia (telesné, zrakové, sluchové, mentálne, nervové, interné orgány a pod.), ktoré nie je prekážkou na zaradenie do vyučovacieho procesu v školskej telesnej výchove. Zdravotné postihnutie je výsledkom poruchy telesnej štruktúry alebo telesnej funkcie, ktorá má dlhodobé následky a znamená často oslabenie životných funkcií a oslabenie potreby činnosti jednotlivca. Významný vplyv na zmenu aktivít a participáciu na nich majú faktory vonkajšieho životného prostredia (Stanovy NROZP v SR, § 9). Zmeny funkcie oslabených orgánov sa prejavujú aj počas vzdelávania žiakov. Preto v našom systéme školského vyučovania máme skupinu žiakov so špeciálnymi výchovno - vzdelávacími potrebami, pre ktorých sú vytvorené špeciálne podmienky vzdelávania. Podľa pokynov MŠ SR na rok 2009/2010 je však možné realizovať aj školskú integráciu takýchto žiakov (12).

Cieľ:

Cieľom nášho príspevku je predložiť poznatky o názoroch dievčat a chlapcov na integrovanej hodine telesnej výchovy.

Úloha:

1. Zistiť názor zdravých žiakov na participáciu žiakov so zdravotným oslabením na hodinách telesnej výchovy.
2. Zistiť názory žiakov na integrovanú hodinu telesnej výchovy a komunikáciu učiteľa v nej.
3. Posúdiť rozdiely v názoroch a postojoch z hľadiska pohlavia.

Metodika výskumu

Na získanie empirických údajov sme koncipovali dotazník s otázkami, ktoré boli okrem anamnestických údajov zamerané na získanie informácii o zdravotnom stave, obľúbenosti telesnej výchovy a o postojoch žiakov k tomuto predmetu, ako aj názory súvisiace s praktickými skúsenosťami žiakov s integráciou v telesnej výchove.

Na spracovanie údajov sme použili frekvenčnú a percentuálnu analýzu a zisťovali sme hladinu významnosti.

Charakteristika súboru:

Výskumný súbor tvorili žiaci 1. slovenského súkromného gymnázia v Bratislave, v tom čase žiaci piateho a šiesteho ročníka. Triedy sme vybrali náhodne, avšak zamerali sme sa na malé gymnázium, nakoľko sú títo žiaci ešte v predpubertálnom veku. V súbor tvorilo 97 zdravých žiakov, z toho bolo 43 dievčat a 54 chlapcov.

Výsledky Integráciou žiakov so zdravotným oslabením do škôl dochádza k zmene vzťahov medzi žiakmi nie len v triede a počas vyučovacieho procesu, ale aj vo vzťahoch mimo školy. Z výsledkov anonymného dotazníka sme zistili nasledovné:

1. Kamarátiš sa so svojimi zdravotne oslabenými spolužiakmi?

a) áno, stále b) áno, občas c) nie d) nezaujímam sa

Tabuľka 1

	a	b	c	d
Chlapci	7	14	7	14
dievčatá	14	24	8	7

Na otázku číslo 1 v našom dotazníku, sme zistili, že najväčší zastúpenie odpovedí má možnosť „B“, z čoho nám vyplýva, že žiaci sú schopní vytvárať kamarátske väzby so svojimi spolužiakmi so zdravotným oslabením. Pri čom prevahu vytvorili odpovede dievčat. Ako možno sledovať v Tabuľke č. 1, presne opačné odpovede uviedli dievčatá a chlapci v možnosti „áno, stále“, kde prevládajú kladné odpovede dievčat a oproti tomu odpoveď D „ nezaujímam sa“, kde prevažujú záporné odpovede chlapcov.

2. Myslíš si, že účasť žiaka so zdravotným oslabením zlepšila Tvoj vzťah k nemu?
a) áno, úplne b) áno, trochu c) nie d) nezaujímam sa

Tabuľka 2

	A	b	c	d
Chlapci	3	7	19	14
dievčatá	3	15	28	5

Na našu druhú otázku o zmene vzťahu medzi žiakmi, ktorý sme predpokladali, že nastane po príchode žiaka so zdravotným oslabením do triedy sme zistili, že odpovede sú štatisticky významné ($p<0,05$). Môžeme vychádzať z predchádzajúcej otázky, kde vidíme, že dievčatá sa kamarátia so svojimi spolužiakmi so zdravotným oslabením, takže sa o túto problematiku zaujímajú a preto sa ich vzťah výrazne nezmenil. Naopak, chlapci, ktorí sa kamarátili občas alebo im táto tematika bola jedno, aj v tejto otázke odpovedali presne opačne ako dievčatá a rovnako ako v prvej otázke.

3. Myslíš si, že je správne, aby na hodinách telesnej výchovy cvičili zdravotne oslabení žiaci spolu so zdravými žiakmi?
a)áno, stále b) áno, niekedy c) je mi to jedno d) nie e) nezaujímam sa

Tabuľka 3

	a	b	c	d	e
Chlapci	16	6	3	12	4
Dievčatá	16	23	8	4	2

V tretej otázke sme zisťovali, názor dievčat a chlapcov na participáciu žiakov so zdravotným oslabením na hodinách telesnej výchovy. Zistili sme, že odpovede sú opäť pre nás významné, dokonca vysoko významné. Vyplýva to z rozchádzajúcich sa názorov chlapcov a dievčat najmä v možnosti B „ áno, niekedy“, kde je zastúpenie dievčat v vyššie ako zastúpenie chlapcov, ktorí však naopak, prevládajú vo výskyte odpovede „nie“.

4. Chcel by si cvičiť (byť v družstve) so zdravotne oslabeným spolužiakom?
a)áno, stále b) áno, niekedy c) je mi to jedno d) nie e) nezaujímam sa

Tabuľka 4

	a	b	c	d	e
Chlapci	1	4	21	13	3
dievčatá	0	4	31	14	4

Vo štvrtej otázke sme nezaznamenali štatistickú významnosť až takú veľkú, aj napriek tomu, že názory žiakov sa odlišujú. A to najmä v odpovedi „je mi to jedno“, kde prevládajú odpovede dievčat a rovnako aj v odpovedi „nie“. Čo nás prekvapilo, pretože sme očakávali,

že dievčatá budú chcieť vytvárať dvojice alebo skupiny so svojimi spolužiakmi so zdravotným oslabením.

5. Komunikuješ so žiakom so zdravotným oslabením?
a)áno, stále b) áno, niekedy c) je mi to jedno d) nie e) nezaujímam sa

Tabuľka 5

	a	b	c	d	e
Chlapci	8	17	3	9	4
dievčatá	13	25	7	6	2

Vzhľadom na dôležitosť komunikácie v celom procese vzdelávanie, sme považovali za potrebné preveriť názory žiakov na otázku číslo päť, kde sme sa snažili zachytiť aktuálny stav a priebeh komunikácie žiakov v triede. Môžeme pozorovať, že vzhľadom na pohlavie sa prevažná väčšina odpovedí prikláňa k pozitívnym odpovediam.

6. Komunikuje učiteľ so žiakmi, ktorí sú zdravotne oslabení inak ako so zdravými?
a)áno, vždy b) áno, niekedy c) nie d) nezaujímam sa

Tabuľka 6

	a	b	c	d
Chlapci	8	13	13	9
dievčatá	10	13	20	7

V poslednej otázke sme sa zaujímali o názor žiakov smerom od učiteľa k im samotným. A to najmä preto, že učiteľ je ten, kto by mal ísť príkladom svojim žiakom. Zistili sme, že odpovede žiakov sú také, ako sme predpokladali, vzhľadom na inováciu školských osnov a tým, že učiteľ nie je pripravený na nové podmienky.

Záver:

Názor žiakov na integrovanú hodinu telesnej výchovy je pre nás veľmi dôležitý. Vychádzame zo samotnej komunikáciu zúčastnených, kde sme zistili, že komunikácia prebieha vo vyše polovici odpovedí, z čoho nám vyplýva, že žiaci sú pripravení na integráciu. Z odpovedí žiakov na účasť žiakov so zdravotným oslabením sme zistili, že odpovede sa rozchádzajú na základe pohlavia. Z čoho možno usúdiť, že dievčatá sa vedia viac vcítiť do role žiaka so zdravotným oslabením oproti chlapcom, ktorých cieľom je vyhrať, byť najlepším a preto aj ich odpovede boli viac pozitívne a vo vyššom zastúpení. Naopak, v šiestej otázke z dotazníka sa nám potvrdilo, že učiteľ komunikuje so žiakom so zdravotným oslabením inak, ako so zdravými žiakmi vzhľadom na vzniknutú situáciu. Čo môže vyplývať z novej situácie v jeho triede a jeho slabej informovanosti o danej problematike.

Naopak, predpokladali sme, že dievčatá budú mať väčší záujem spolupracovať so žiakmi so zdravotným oslabením ako chlapci, čo sa nám v odpovediach nepotvrdilo. Môže to vychádzať z nevedomosti, ktorú vidíme v tom, že nevedia, ako so svojím spolužiakom so zdravotným oslabením komunikovať. Čo opäť vidíme v slabej informovanosti žiakov so strany učiteľa a rodiča.

Z hľadiska pohlavia môžeme sledovať výrazné rozdiely v odpovediach chlapcov a dievčat takmer na všetky otázky.

Celkovo môžeme povedať, že žiaci sú pripravení na integrovanú hodinu telesnej výchovy za predpokladu, že im budú podané dostatočné informácie a reálne príklady.

Literatúra:

1. Čadová, E. 2010. Současné trendy v integraci dítěte s tělesným postižením do tělesné výchovy. In Integrace – jiná cesta III. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2547-4. s. 27.
2. Čadová, E. 2008. Integrace ve školní TV. In Integrace – jiná cesta II: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-2029-5. s.7.
3. Kačáni, V., kol. 1999. Základy učiteľskej psychológie. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1999. s. 136 – 166.
4. Kudláček, M. 1997. Integrace osob na vozíku prostřednictvím pohybových aktivit. Diplomová práce. FTK UP, Olomouc. 1997.
5. Labudová, J. 2001. Integrácia zdravotne oslabených žiakov v školskej telesnej výchove: Metodické centrum v Bratislave, 2001. s.25. ISBN 80-8052-113-1.
6. Mlčáková, J. 2010. Vliv pohybových aktivit na pozitivní utváření osobnostních struktur u žáků se zrakovým postižením ve speciálním a integrovaném školství. In Integrace – jiná cesta III. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2547-4. s. 51.
7. Obrusníková, I. 2004. Inkluze žáků s postižením v tělesné výchově běžných základních škol ve Spojených státech amerických: dizertačná práca - autoreferát: Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc, 2004. 23s.
8. Peráčková, J. 2001. Žiak vo výchovno- vzdelávacom procese v telesnej výchove. In: Kolektív: Didaktika školskej telesnej výchovy. Bratislava: FTVŠ UK, 2001. s. 102.
9. Petlák, E. 2000. Pedagogicko- didaktická práca učiteľa. Bratislava: Iris, 2000.
10. PETRUŠOVÁ, M. 2001. Názory učiteľov a zdravotne oslabených žiakov na integrovanú telesnú výchovu v školách mesta Zvolen. Diplomová práca. Bratislava: Univerzita Komenského, 2001. 69s.
11. ŠPAŇHELOVÁ, Š. 2008. Zdravotní kontraindikace vs. pozitivní vliv pohybových aktivit. In Integrace – jiná cesta II: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-2029-5. s.73.
12. www.stadpedu.sk

Wychowanie dziecka w rodzine jako forma integracj spolocnej w swietle nauczania Jana Pawla II.

Jerzy Kułaczkowski

Jednym z kluczowych pojęć, jakimi posługują się nauki społeczne jest pojęcie grupy społecznej. Przyczyną tego stanu jest fakt, że grupa społeczna stanowi podstawowy element społeczeństwa, decydujący, czy też wpływający, na jego integrację. Najczęściej pod pojęciem grupy rozumie się zbiór więcej niż dwóch osób, między którymi istnieje bezpośredni kontakt (interakcje) i które ustalają wspólnie akceptowane przez wszystkich normy, posiadają wspólny cel oraz mniej lub bardziej, rozwiniętą strukturę[1]. Chociaż pojęcie to jest wspólne dla socjologii, psychologii czy pedagogiki, to jednak każda z tych dyscyplin naukowych, rozpatruje je w innym aspekcie. W przypadku pedagogiki, pojęcie grupy społecznej, jest często odnoszone do tak podstawowego środowiska wychowawczego, jakim jest rodzina[2]. Dlatego można postawić pytanie, w jaki sposób wychowanie dziecka w rodzinie przyczynia się do integracji społeczeństwa. Pytanie to jest tym bardziej ważne, poniewaz liczne i szerokie zmiany, jakie mają miejsce już od dłuższego czasu w życiu społecznym, kulturowym czy politycznym, wpływają także na jakość wychowania dziecka w tak podstawowym środowisku, jakim jest rodzina. Widoczne jest to chociażby w zjawisku, które można określić jako niewydolność wychowawczą rodziny, co z kolei powoduja dezintegarcję społeczeństwa. Dlatego zasadną wydaje się próba określenia zależności pomiędzy wychowaniem w rodzinie a integracją społeczną. Pomocą w analizie tego zjawiska może być nauczanie Jana Pawła II, zawarte w dwóch podstawowych dokumentach, którymi są adhortacja apostolska „Familiaris consortio" wydana w 1981 roku oraz „List do rodzin" wydany w 1994 roku. W świetle tego nauczania można określić trzy podstawowe elementy tworzące prawidłowy proces wychowania w rodzinie, dzięki czemu, możliwa jest lepsza integracja społeczna.

1. Rodzice jako wychowawcy

Szczególnie doniosłym dokumentem Kościoła katolickiego po Soborze Watykańskim II, dotyczącym funkcji wychowawczej rodziny, jest adhortacja apostolska papieża, Jana Pawła II, zatytułowana: "O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym" - Familiaris Consortio. Została ona opublikowana w 1981 roku. Tematyka wychowania rodzinnego przedstawiona w tym dokumencie, obejmuje punkty od 36 do 41. Przypomniana została tu najbardziej fundamentalna podstawa prawa do wychowania. Prawo rodziców do wychowania swoich dzieci, wypływa z uczestnictwa małżonków w stwórczym dziele Boga[3]. Papież używa terminu "prawo-obowiązek", jako rzeczywistość obejmująca dwa aspekty.

---

1 W. Kozłowski. *Grupa. Kierowanie grupą.* W: *Encyklopedia pedagogiczna*. Red. W. Pomykało. Warszawa 1993 s. 210; P. Duksa. *Grupy nieformalne.* W: *Leksykon pedagogiki religii.* Red. C. Rogowski. Warszawa 2007 s. 217; B. Szacka. *Wprowadzenie do socjologii.* Warszawa 2008 s. 191.

2 F. Adamski. Socjologia małżeństwa i rodziny. Warszawa 1982 s. 21; Z. Tyszka. Rodzina w świecie wsółczesnym – jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa. W: Pedagogika społeczna. Red. T. Pilch. I. Lepalczk. Warszawa 1995 s. 137; Podstawowe pojęcia i zagadnienia socjologii rodziny. Red. Z. Tyszka. A. Wachowiak. Poznań 1997 s. 24; S. Kawula. Rodzina. W: Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej. Red. D. Lalak. T. Pilch. Warszawa 1999 s. 236-240; S. Kawula. Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza. W: Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki. Red. S. Kawula. J. Brągiel. A. W. Janke. Toruń 2007 s. 50; B. Matyjas. Pedagogika społeczna i rodzina – obszary badań. W: Pedagogika społeczna. Red. E. Marynowicz-Hetka. Warszawa 2007 s. 505.

3 Jan Paweł II. *Familiaris Consortio. Adhortacja apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym.* Tekst polski. Wrocław 1998 nr 36.

Rzeczywistość ta dla lepszego zrozumienia, jest wzbogacona o cztery pomocnicze terminy. To "prawo-obowiązek" jest:

- "istotne" - przynależy do natury małżeństwa i rodziny, jest źródłem tożsamości małżeństwa i jego integralności,
- "pierwotne i mające pierwszeństwo" - jest to funkcja uprzedzająca wszystko, wynika to z miłości i godności osoby,
- "wyklucza zastępstwo" - należy zatem do istoty małżeństwa; widać tu wyraźnie odcięcie się od tendencji zastępujących rodzinę w tej funkcji,
- "niezbywalne" - nie może być całkowicie przekazane innym instytucjom; zwrócona jest tu uwaga, aby rodzina nie pozbywała się sama tej funkcji.

Adhortacja zawiera apel do rodziców, aby pomimo trudności wychowawczych, jakie przedstawia teraźniejszość, nie rezygnować z kształtowania w dzieciach, istotnych wartości[4].

Szczególną pomocą dla rodziców w wypełnianiu funkcji wychowawczej, jest sakrament małżeństwa, który "konsekruje małżonków do prawdziwie chrześcijańskiego wychowania dzieci"5. Poprzez sakrament małżeństwa, zadanie wychowawcze rodziców, nabiera godności i charakteru powołania, stając się posługą Kościoła w dziele budowania jego członków. Jan Paweł II ukazuje w adhortacji cel funkcji wychowawczej rodziców: "Misja wychowawcza wymaga, ażeby rodzice chrześcijańscy ukazali dzieciom wszystkie te treści, które są konieczne do stopniowego dojrzewania ich osobowości z punktu widzenia chrześcijańskiego i kościelnego"[6].

Swoistym zwieńczeniem i zarazem podsumowaniem, refleksji Kościoła nad wychowaniem w rodzinie, jest „Karta Praw Rodziny", czego wyrazem jest artykuł 5, poświęcony temu zagadnieniu. „Karta" zdecydowanie potwierdza prymat rodziny w wychowaniu i ukazuje jego przejawy. Rodzice mają prawo do wychowywania swoich dzieci, zgodnie ze swoimi przekonaniami moralnymi i religijnymi oraz według własnych tradycji kulturowych. Państwo nie może narzucać obowiązkowego systemu wychowaniu, z którego zostałaby usunięta całkowicie formacja religijna dziecka, ponieważ byłoby to naruszeniem prawa rodziców dow ychowania swoich dzieci. Rodzicom przysługuje również pełna swoboda w wyborze szkół. Cenne jest podkreślenie prawdy, że prawo rodziców do wychowania dzieci powinno być wspierane przez rozmaite formy współpracy rodziców z nauczycielami oraz w dopuszczaniu ich do działań określających i wprowadzających w życie politykę wychowawczą. Bardzo ważne jest zwrócenie uwagi na prawo rodziców, wymagania od środków społecznego przekazu, by wspierały podstawowe wartości rodziny i aby nie dochodziło do nadużyć oraz aby te środki nie zachęcały do niewłaściwych postaw.

Przedstawione w Karcie Praw Rodziny, prawdy dotyczące wychowania w rodzinie, powinny więc, stać się podstawą do formułowania praw i wskazań wychowawczych oraz sposobów ich realizacji szczególnie przez organy państwowe, których obowiązkiem jest troska o stały rozwój wydolności wychowawczej rodziny, zwłaszcza w formie stosownych przepisów prawnych.

W świetle „Listu do Rodzin" napisanego przez Jana Pawła II w 1994 roku, poprzez funkcje wychowawczą, rodzice stają się uczestnikami Bożej pedagogii. W Synu Bożym, Jezusie Chrystusie, każde wychowanie w rodzinie zostaje wprowadzone w Boski wymiar i osiąga swą pełnie w paschalnej tajemnicy śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Wychowanie w tym ujęciu może być uważane za prawdziwe apostolstwo.

---

4 Jan Paweł II. Familiaris Consortio. Nr 37.
5 Jan Paweł II. Familiaris Consortio. Nr 38.
6 Jan Paweł II. Familiaris Consortio. Nr 39.

2. Dziecko jako wychowanek

Ważnym dokumentem Kościoła prezentującym funkcje wychowawczą rodziny, jest "List do Rodzin" Jana Pawła II, opublikowany w 1994 roku. Papież podkreśla prawdę, że proces wychowania w rodzinie, zaczyna się już w okresie prenatalnym, czyli od chwili poczęcia, jeszcze przed narodzeniem dziecka[7]. Prawda ta jest absolutną nowością w dotychczasowym ujęciu tego zagadnienia w dokumentach Kościoła. W procesie wychowania prenatalnego bierze udział nie tylko matka, ale także mężczyzna-ojciec, choć jego udział nie jest tu bezpośredni. Ważnym elementem jego roli, jako wychowawcy, jest świadomość macierzyństwa swojej żony, jako daru, którego on doświadcza. Bardzo wiele zależy w procesie wychowawczym od przyjęcia przez niego tego daru.

Całość wychowania, jak przypomina papież, powinna być osadzona na dwóch prawdach. Pierwsza z nich dotyczy powołania człowieka do życia w prawdzie i miłości. Druga przypomina o tym, że każdy człowiek urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego. Papież jeszcze raz potwierdza zasadę, że rodzice w stosunku do swoich dzieci są pierwszymi wychowawcami. Jest tak przez sam fakt bycia rodzicami. "List do Rodzin" wskazuje, że pierwszym i podstawowym elementem wychowania w rodzinie, jest obdarzenie człowieczeństwem. To obdarzenie dokonuje się obustronnie; ze strony rodziców, jak również ze strony nowo narodzonego dziecka. Co więcej, nie przestaje to odnosić się także do dzieci ułomnych i niedorozwiniętych fizycznie lub psychicznie. „Chodzi o to, aby podjąć całe to potencjalne bogactwo, jakim jest każdy człowiek rozwijający się pośród rodziny"[8].

Szczególnie ważnymi dziedzinami wychowania w rodzinie, jest wychowanie religijne i moralne, zgodnie z własnymi przekonaniami. Ponadto ważnym elementem wychowania jest rozeznanie własnego powołania życiowego, w szczególności przygotowanie do życia w małżeństwie. Z kolei w dokumencie tym jest potwierdzona prawda o zasadzie pomocniczości w wychowaniu. Odnosi się to do wszelkich instytucji, także Kościoła i państwa. Wszelkie instytucje wychowawcze, czy też wszyscy inni uczestnicy procesu wychowawczego, działają poniekąd w imieniu rodziców, w oparciu o ich zgodę, a nawet w pewnej mierze na ich zlecenie.

3. Metody wychowania dziecka w rodzinie

Komunia osób w rodzinie, jak również uczestnictwo codzienne w życiu rodziny, jest najbardziej skuteczną metodą wychowawczą. Na tej bowiem podstawie powinno się dokonywać elementarne wychowanie, jakim jest wychowanie do miłości, rozumianej jako bezinteresowny dar z siebie samego. Papież zwraca uwagę, że dopiero w takim kontekście, należy podejmować wychowanie seksualne i wychowanie do czystości.

Wszystkie powyższe prawdy odnoszące się do wychowania w rodzinie, dokument przedstawia, jako środki prowadzące do celu, którym jest ostatecznie samowychowanie. Papież pisze: „Proces wychowania prowadzi do fazy, do której się dochodzi wtedy, gdy po osiągnięciu pewnego stopnia dojrzałości psychofizycznej, człowiek zaczyna wychowywać się sam"[9].

W świetle powyższych analiz, wynika, że, dokumentach papieskich, rodzina była i jest uważana za podstawowe środowisko spełniania funkcji wychowawczej. Posiada ona niekwestionowane prawo do wychowania swoich dzieci, które to prawo nie może być jej odebrane ani zastąpione przez jakąkolwiek instytucję społeczną. Jest to szczególnie ważne

---

7 Jan Paweł II. List do Rodzin. Nr 16. W: Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie o małżeństwie i i rodzinie. T. II. Red. K. Lubowicki. Kraków 1999 s. 72-76.

8 Jan Paweł II. *Familiaris Consortio.* Nr 16.

9 Jan Paweł II. *List do Rodzin.* nr 16.

współcześnie, ponieważ daje się zauważyć duży nacisk ze strony państwa na ograniczanie rodzinie możliwości efektywnego wychowywania dzieci. Dokumenty Kościoła wkazują ponadto na płaszczyzny wychowawcze, w tym na wychowanie religijne, aby w ten sposób zachęcić rodziców do większej odpowiedzialności za zadania wyznaczone im przez Boga.

Prawidłowe spełnianie przez rodziców funkcji wychowawczej. przyczynia się z pewnością do większej integracji całego społeczeństwa, co należy uznać za cenne w obliczu procesów dezintegracji, zmierzających do rozbicia relacji między ludźmi.

Literatura:

1. Adamski F. Socjologia małżeństwa i rodziny. Warszawa 1982.
2. Duksa P. Grupy nieformalne. W: Leksykon pedagogiki religii. Red. Rogowski C. Warszawa 2007.
3. Jan Paweł II. Familiaris Consortio. Adhortacja apostolska o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. Tekst polski. Wrocław 1998.
4. Jan Paweł II. List do Rodzin. Nr 16. W: Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie o małżeństwie i i rodzinie. T. II. Red. Lubowicki K. Kraków 1999.
5. Kawula S. Rodzina. W: Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej. Red. Lalak D., Pilch T. Warszawa 1999.
6. Kawula S. Rodzina jako grupa i instytucja opiekuńczo-wychowawcza. W: Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki. Red. Kawula S., Brągiel J., Janke A. W. Toruń 2007.
7. Kozłowski W. Grupa. Kierowanie grupą. W: Encyklopedia pedagogiczna. Red. Pomykało W. Warszawa 1993.
8. Matyjas B. Pedagogika społeczna i rodzina – obszary badań. W: Pedagogika społeczna. Red. Marynowicz-Hetka E. Warszawa 2007.
9. Podstawowe pojęcia i zagadnienia socjologii rodziny. Red. Tyszka Z., Wachowiak A. Poznań 1997.
10. Szacka B. Wprowadzenie do socjologii. Warszawa 2008.
11. Tyszka Z. Rodzina w świecie wsółczesnym – jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa. W: Pedagogika społeczna. Red. Pilch T., Lepalczk I. Warszawa 1995.

12. Ks. Prof. nadzw. Dr hab. Jerzy Kułaczkowski
13. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Strangeness as the source of social exclusion. Introductory dissertation.

Urszula Kusio

Stranger in sociological reflection

Stranger is an impressive term in social sciences. A reflection on its subject has a special place in numerous trends of sociological thought. It is a consequence of the fact that the issue of strangeness is inseparably connected with familiarity and these two categories, which describe social realities(both on emotional and intellectual level), have always been used to subordinate the social world. The fact how strongly they are linked together is described by Ewa Nowicka as follows: '«familiar» and «stranger» form a couple of opposite and inseparable categories, there is no familiarity without strangeness and strangeness without familiarity. Translating this concise term into a more developed form we can say that familiarity is presumably experienced but by no means it is called until there is noticed a stranger, the other, someone's different, the one we cannot call familiar anymore"i.

A phenomenon of stranger is still strongly updated in the social thought, confirming thereby rightness of Claude Lěvi-Strauss's thesis that putting the world in order is a universal and primary human needii. The more complex and incoherent it becomes, the stronger human need of categorizing and dividing it in accordance with various criteria. As a more useful category of arranging a nearby and more distant world appears a subject relation towards something what is close and something what is distant. A fossilized in social sciences relation 'we – they' does not lose raison d'etre after all. It is current in its traditional reception of stranger as well as in completely contemporary one which takes into account the role of media in its creation.

In Europe a systematic sociological reflection on presence is associated with the names of two great German sociologists – Georg Simmel & Alfred Schütz. G. Simmel had an relatively deep influence on sociology – especially the German one – and according to some thought historians he appears to be the most important German sociologist who was even more popular than Mark Weber. Although his impact on sociology has not been investigated definitively, there is no doubt that the article Stranger has a key significance for sociological analyses in this field as well as the fact that it was Simmel who described this sociological category in a specific wayiii. For this description he used factors of ambivalence, distance and closeness, which more generally can be expressed as a relationship of human with space in which the other human is situated. So the stranger by G. Simmel is a specific type of stranger – we could call him a known stranger, spatially close. According to Simmel, to become a stranger one must exist in everyday experience, a stranger's face should be familiar. Simmel says that 'inhabitants of Sirius are not strangers(...), they just do not exist for us staying beyond the opposition «close – far»iv. Stranger is within reach of sensual experience with cultural distance at the same time.

A prototype of stranger to Simmel(what is emphasized by all studies of this issue) is a foreigner – merchant, more specifically – Jew. Jew in European communities appears to be a canonical stranger remaining in the permanent relation 'guest – host', being usually an unwelcome visitor. Jew as a dealer, merchant is in constant movement because of his profession. The role of dealer is one of few economic roles left for him since as a rule land and production were divided between members – hosts long time ago. The role of trader, which for ages has not been gaining a social recognition, is in fact a role of agent who is absolutely doomed to suspension between two parties. According to the German sociologist

the status of stranger, despite its numerous inconveniences, contains some privileges as well. For stranger it is easier to be impartial and therefore strangers often perform functions of judges in disputable matters. Due to their presence, more frequently they become confidants of the most unexpected confessions, which are carefully avoided in front of close relatives. In spite of its significance, the Simmel's suggestion does not cover many aspects of the 'stranger' category, thus leaving a wide area of research for other scientists.

A particular contribution to sociological deliberations on strangeness was made by a philosopher and sociologist Alfred Schütz. In his important essay The Stronger An Essay in Social Psychology, somehow written on the margin of his main interests, we can read that the author's intention was an essay – suggestion „(...) of a theory of classical interpretation of situation in which stranger attempts to interpret cultural patterns of a social group he enters and is oriented to. For our current purposes, the term «stranger» should mean an adult individual living nowadays in our civilization, who tries to be accepted or at least tolerated by a group he enters"v. Like Simmel, Schütz intentionally limits his analyses to a specific type of stranger as well. So it can be only a modern adult living in our civilization. Using an analogy between the classics we can state that for Simmel the prototype of stranger was Jew in European communities, whereas for Schütz a classic example of stranger is emigrant, who deeply experiences some crisis connected with striving for acceptance. But also stranger is each adult individual who wishes to be accepted or at least tolerated by a group he does not belong to. So stranger – with making use of Shütz's examples – is a person applying for membership in an exclusive club, a farmer's son starting his studies in a big city and a city inhabitant who moves to the country. However, from his analyses A. Schütz excludes some categories: '(a) visitors or guests who only plan to make temporary contacts with a group, (b) children & primitives and (c) relations between individuals and groups with various civilization stages, like in case of Huns arriving in Europe, being a precious model for many 18 century moralists"vi.

The essay The Stronger focuses first of all on an initial stage of entering the group and does not include any detailed analyses on the process of adaptation or assimilation. But if stranger wants to be a rightful member of a new social life, then the attitude of passive observer must be transformed into the active one. Cognitive schemes of a group stranger aspires to should become his models. Popular knowledge, used by a group and often incoherent, logically contradictory and burdened with several disadvantages must become indisputable and as obvious knowledge as it is for members of the group of hosts. Is it possible if experiences and history of the group are not elements of the stranger biography? How to participate in presence which in general scope and insignificant details derives completely from the past? Stranger is not able to change the past and overcome the fact of growing up in different conditions. His schemes turn out to be incompatible with routine thinking of a group he comes to. Thus they are incompatible worlds of stranger and group and this is a curse and main inconvenience for stranger until he acquires language skills on the level of thinking in a new language. But very soon this competence will prove to be insufficient since apart from thinking and speaking the other language in its usage a particular role is played by connotations, hidden meanings of words, idioms, environmental jargons and various regional dialects. Schütz described this issue in the following way: 'Stranger – erudite, who enters an English-speaking country, is seriously impaired because he has not read either the Bible or Shakespeare in English, even if while growing up he got to know translations of these works in his native tongue"vii. In other words, these skills cannot be learnt; you have to acquire them in the process of socialization and must be filtered by individual experiences. A. Schültz assumes that a particular community can be understood only by someone who grew up, quarreled, reconciled and prayed in it.

Modern times or more precisely contemporary multiculturalism of the world somehow extorts a new approach and research perspectives in analyzing stranger. As one of leading anthropologists of contemporary culture Clifford Geertz says: not only the world, which was explored by culture researchers, has changed; they have also changed because the world they came from and were formed by is different now. Social contexts of stranger have also been changed. 'As early as in the days of my childhood – says Mieczysław Jasturn – in a Malopolska village, expression «You Luther» sounded worse than «You Jew»"viii. Who is stranger for who and who is familiar; which expression is insulting and which can be skipped – these things underwent redefinition.

Diagnosis of modern phenomena and changes occurring in culture at the turn of XX & XXI century focuses on enormous mobility of societies, more intensive use of mass media both in the scope of transport and communication and as a result on a larger number of emigrants and refugees. The second half of the past century was a time of enormous movements, relocations, emigrations of various kind, fugitives but also the revival of old resentments. In different ways people began going through and penetrating a disparate, strange world. This state gives rise to(sometimes revives) fears, feelings of threat and some nationalisms and xenophobic attitudes return. It causes that the stranger category appears in a new light for sociologists and anthropologists and it fully presents its ambiguity, language entanglement, myth and religious experience.

It seems that on a vast scale of strangeness gradation stranger has shifted towards fulfillment. In other words, contemporary stranger has become more real in lives of individuals and communities than that one from the period of pre-industrial and industrial societies. Stranger stopped being a creation of only folk imagination present in devils, human monsters, human-animals and enemy personification – it does not matter whether from the neighbourhood or abroad. Modern stranger has stayed in everyday experience and become, in a sense, a 'trivial stranger'; however it has not neutralized fears and aversions towards him.

Modern stranger

Contemporary recognition of a thesis that postmodernism is more conducive to representation of hostility and dislike than of openness and tolerance does not find understanding among everybody. For in conventional wisdom a multicultural, globalized and constantly moving world encourages to openness, exchange and social contacts which are now so easily available due to modern technologies. They are clearly noticeable effects of proceeding globalization(openness and connections). There is a gradual decline of importance of territorial borders, decreasing role of tradition in people's choices of life, presence in life of individuals and societies axiologically neutral spaces – so called hyperspaces with identical parameters, without any cultural and identity references. So for what reasons the mentioned thesis should be positively verified by modernism?

According to sociologists, there are such social situations which directly determine the increase of hostility towards stranger. Periods of sudden social transformations and instability is the time of ethnocentrism intensification. These are also situations of frustration, feeling of threat and dashed hopes. Conditions in which there occur unpredictability and randomness of many events are particularly conducive to intensification of magic thinking and exaggerated searching for 'scapegoats', which are usually strangersix. Social events taking place in modern European countries seem to prove this opinion and keep it in force. Probably each European society is afflicted with this problem to some extent. Poles are still tangled up in anti-Semitism, Slovaks have 'the Romani problem' and the Swiss try to solve 'a problem of Italian emigrants'. A book by Thilo Sarrazin called 'Germany Does Away with Itself' attracted a lot of publicity in the world where the author proves that in several dozen years Germany will become a country dominated by the Muslim majority where the Western-European culture will be marginalized. He also states that economic and social balance of

migration is negative since an enormous part of immigrants become customers of social country. Analogously a lot of Slovaks express their dissatisfaction with the fact that most of the Romani community lives from social transfers while not performing any productive functions in the society. The well-off middle class expresses its discontent and fears boldly. So the openness of modern societies, in the sense of R. K. Merton, is not as obvious. According to Merton, an open society was the one which quite easily accepts strangers and without any problems enrolls new individuals who want to be its members. Openness is also readiness to get in touch with people from a strange group and acceptance of contents of foreign origin as well as information and valuesx. Conclusions from observations of modern societies are not good prognosis for stranger.

For many observers, analysts and commentators of social life modern times are very conducive to activation and constant manifestation of the stranger category in interpersonal relations. They are also favourable to stereotypisation of mutual interactions; thus referring to stereotypes individuals want to make their social reality well-ordered and predictable. Since life in societies of late modernism, as it is called by Anthony Giddens, is a never-ending list of life choices and multitude of options with complete lack of clues and help with choice direction at the same time. Whereas individual needs rules which establish unconditional sense of reality. Its natural feature is belief in durability of human values and continuity of the world it has to live in. Human simply demands some kind of form of the world arrangement and location in it, both as an unique individual and an unit belonging to some broad community. It is hard for individual to accept life in an incidental world which runs out in subsequent impermanent passing situations and events offered by postmodernism.

Once again an eternal scheme ‘familiar – stranger’ comes to human communities’ aid, putting in order – even if falsely – their tangled world. Through a constant antagonism it joins a fragile, fragmentary earthly life. In the face of decline of religious and ideological guides and loss of feeling of safety in collective identities the stranger category, shown in new descriptions, appears to be a long-lasting feature of the individual’s social condition. It is one of rare social categories which can organize life in the constructive dimension as well as destroy it. So there is no wonder that the problem of stranger absorbs outstanding minds of our times. One of them is Zygmunt Bauman, who has made the issue of stranger, in a more or less direct way, a subject of deliberations in his works for the last two decades. As an insightful researcher of the most current social, economic and political processes & cultural transformations he often focuses on worrying consequences of an observed state of affairs. One of them(perhaps the most significant) is presence in the social space a new category of people: ‘useless people’, ‘strange people’ and ‘people for milling’ for whom there is no place in modern social & economic situations. According to Bauman: ‘a global career of modern life style has set in motion enormous and constantly growing masses of people who were deprived of previously satisfying for them ways and means of survival – both biological and social & cultural”xi. And this initiated a spontaneous, unregulated and getting out of political control global process, which contributes to formation of a new type of ‘borderland’ in the shape of ‘planetary space of tides’xii. New Strangers are refugees, displaced people, those who apply for asylum, immigrants but also ‘useless’ community citizens who disrupt order in the consumerist society and generate fears and anxieties which destabilize the Western human’s sense of security(e.g. the Romani).

In Hans – Jörg Albrecht’s opinion a crucial relationship between a phenomenon of immigration and social concern about increasing violence, terrorism and fear for safety is calque of a model present in pre-modern countries when folk images of devils and demons ‘absorbed’ dispersed and elusive fears and anxieties of the past. Today they have taken on the form of threats and dangers.

In other words, demonization has been replaced by the idea and tactic of dengerisation xiii. A strategy of frightening with stranger is revealed, whereas he is no figment of imagination or illusion but a specific man living the next door. In the postmodern world Stranger is a category of actual culprits. The sociologist claims that each society produces Strangers in its own way & for its use and according to a demandxiv. At the same time in modern societies there is no place for them since, as it was mentioned before, they disrupt order and harmony – therefore they must be removed.

A method of removing Stranger from the European social space(it is mainly mentioned in Bauman's deliberations) takes place as a cultural or physical annihilation, which in both cases is a peculiar creative actxv. European attitudes towards Stranger – The Other, according to Bauman, can come down to two possibilities of strategy: anthropophagic and anthropoemic strategy. Anthropophagic strategy consists in devouring Stranger, digestion and as a result – transforming him into its own substance. So the first strategy is about assimilating Stranger and his inclusion into frames of the European culture. If stranger wants to live in Poland, Germany or Slovakia, he has to – at least partially – become Polish, German or Slovak. He should accept language, customs and as a result quit his own identity. In this case a cultural assimilation consists in propagation of cultural monism which destroys everything different, various or distinctxvi. As an example of this strategy Bauman mentions moves of French authorities, fiercely criticizing them at the same time. The more separations between different lifestyles are, the more we lose a skill of associating with them – he proves. The more homogenous environments we live in, the bigger difficulties in getting in touch with representatives of other races, religion and culturexvii.

Anthropoemic strategy is a less complicated strategy, more straightforward – you could say. It consists in definite rejection and exclusion of Stranger. It is about not letting him in national states, fortifying borders, building entanglements, tracking down and evicting. In case of ineffectiveness of the above mentioned methods Stranger can be killed(the right to shoot at illegal immigrants on the USA – Mexico border)xviii.

These two strategies are in contradiction with the world of contemporary values and slowly belong to the past; however living among Strangers we still live rather next to them, not together with them. Strangers are physically within reach but spiritually they remain extremely remote. Societies of the late modernism cope with necessity of a strategy which does not require from its citizens to feel their own cultural identities but also does not leave them beyond the 'walls' of bans and orders. Multiculturalism of modern world is not a momentary discomfort or temporary problem; it is something persistent which will only increase and strengthen. Therefore working out the third strategy is an urgent need of the present time. Multiculturalism ideologists convince of the strategy of dialogue but at the same time they realize that a dialogue with Stranger is not an easy thing. Difficulties arising with the attempt to fulfill it seem to be insuperable and they exceed individual and collective abilities. However it does not absolve of duty to undertake it because the Stranger's 'domestication' is one of primary tasks of the present time.

Endnotes

1. Nowicka Ewa, Swojskość i obcość jako kategorie socjologicznej analizy, (w:) Swoi i obcy, ed. E. Nowicka, Warsaw 1990, v. 1, p. 17.
2. Lěvi-Strauss Claude, Myśl nieoswojona, trans. A. Zajączkowski, Warsaw 1969, ch. I.
3. Simmel Georges, Obcy, (w:) Socjologia, trans. M. Łukaszewicz, Warsaw 1975.
4. ibidem, p. 505.

5. Schütz Alfred, The Stronger, (w:) Collected Papers, Vol. 11, Studies in Social Theory, 1964, p. 91.
6. ibidem, p. 91.
7. ibidem, p. 101.
8. Conversation with Mieczysław Jasturn, „Więź" 1975, no 6, p. 29–30.
9. Nowicka E., op. cit., p. 45.
10. Merton Robert K., Teoria socjologiczna i struktura społeczna, trans. J. Wertenstein-Żuławski, E. Morawska, Warsaw 1982, ch. I.
11. Bauman Zygmunt, Życie na przemiał, trans. T. Kunz, Kraków 2006, p. 15.
12. ibidem, p. 16.
13. ibidem, p. 90.
14. Bauman Zygmunt, Ponowoczesność jako źródło cierpień, trans. Z. Bauman, Warsaw 2000, p. 35.
15. ibidem, p. 39.
16. ibidem, p. 37–38.
17. Różnorodność ponad wszystko, Rozmowa z Zygmuntem Baumanem, „Newsweek" from 13 March 2005, cf. also Z. Bauman, Europa, niedokończona przygoda, trans. T. Kuntz, Warsaw 2007. Bauman Z., Ponowoczesność as..., op. cit., p. 39.

Vplyv rodiny na vzdelanie a integráciu Rómov

Slavomír Laca

Resume:

Education and training are essential attributes of families and the development of every civilized society. Significantly contribute to enhancing educational and cultural level of population and social development. This directly affects the Roma community. In our contribution we focus on the Roma family, as the main factor of upbringing and education of their children, which later must be integrated in society. Family is the window company, because it is through their own family, the human individual learns to perceive the outside world.

Family is the window company, because it is through their own family, the human individual learns to perceive the outside world. Becomes a personality able to think for themselves, decide to act, like attitudes, solve problems, experience the city.

Key words: Education. Family. Child. School. Roma. Roma family.

Úvod

Rómske etnikum je špecifické v mnohých oblastiach, predovšetkým „však svojim spôsobom života, podmienkami, v akých žijú a bývajú, vzdelaním, kultúrou a z toho vyplývajúcim spoločenským postavením“.[1]

Existuje viacero dôvodov, prečo sa zaujímať o vzdelávanie rómskej komunity. Najzávažnejší z nich je ten, že nijaká vyspelá spoločnosť nemôže byť ľahostajná voči nízkej sociálnej, kultúrnej a vzdelanostnej úrovni časti svojho obyvateľstva. Napriek tomu, že u Rómov nachádzame isté psychické odlišnosti, nemali by sme ich brať za menej hodnotných, ale za ľudí s inou kultúrou, pod ktorú zahŕňame ich zvláštne tradície, spôsob myslenia, výchovnú stratégiu a inú zvykovú a hodnotovú orientáciu. Obyvatelia rómskej národnosti sa ťažšie prispôsobujú spoločenským normám a požiadavkám, ťažšie sa vpravujú do pracovného prostredia, nadväzujú kontakty s ostatným obyvateľstvom. A tak je to i so žiakmi rómskeho pôvodu. Spôsobujú im problémy včleniť sa do žiackeho kolektívu v škole, nadviazať kontakty s ostatnými žiakmi. Väčšina rómskych detí je zaradená do „špeciálnych škôl“ a dostáva sa jej vzdelania určeného pre postihnuté deti. Okrem toho každé tretie dieťa nie je do školy zapísané vôbec. Z týchto rómskych detí, ktoré školu navštevujú, ich väčšina školskú dochádzku predčasne ukončuje ešte pred dovŕšením základného vzdelania. Je potrebné ich podchytiť a pomôcť im pri prispôsobovaní sa spoločenským požiadavkám a pri prekonávaní rôznych ťažkostí vyplývajúcich zo starých, zakorenených zvykov a svojského spôsobu života.

1 Vzdelanie Rómov v SR

Problém výchovy a vzdelania rómskych detí je na Slovensku už odvtedy, ako sa na naše územie Rómovia dostali. Rómske deti v predškolských a školských zariadeniach a školách predstavuje vážny spoločenský problém. Prezentujú sa odlišnou hodnotovou orientáciou sformovanou odlišnosťami životného štýlu, kultúrnymi a ekonomickými faktormi. Prejavy diferencovaných vplyvov na rozvoj osobnosti rómskeho dieťaťa sú najmä odlišný rečový vývin, zúžená informovanosť častí detí vyplývajúca zo sociálnej izolovanosti mnohých sídel,

[1] HUDÁKOVÁ, Z.: *Rómske komunity a práca sestier v teréne*. Nitra: UKF v Nitre, FSVaZ, 2009. s. 1189.

odlišná kvalita plnenia funkcie rómskej výchovy oproti bežnej populácii, zvýšená chorobnosť, častejšie zdravotné a psychické postihnutie, odlišnosť stravovacích návykov, zvýšená migrácia rodín, vysoká nezamestnanosť a invalidita živiteľov rodín.

V súčasnosti, keďže sa chceme zaradiť medzi vyspelé európske krajiny, sa začíname sa o tento problém zaujímať a hľadať možnosti riešenia. Rómovia sa stali súčasťou našej spoločnosti, ale stále sa nevedia prispôsobiť našim normám, hodnotám a kultúre. Pri ich kočovnom spôsobe života, deti neboli zvyknuté chodiť do školy a učili sa len zo skúsenosti a a rozprávania svojich rodičov a starých rodičov. Aj keď už od vtedy prešlo mnoho rokov a mladé rodiny sa čiastočne adaptovali na nové prostredie, stále je tu vplyv zo strany starých rodičov, ktorý sa nevedia len tak vzdať svojského spôsobu života. Dieťa, ktoré ovplyvnené takýmto domácim prostredím a začne navštevovať školu, bude mať určite väčší problém so začleňovaním sa do kolektívu i so zvládaním učiva ako priemerné nerómske dieťa. Zo strany rómskej rodiny prichádza minimálna, alebo žiadna podpora pri výchove a vzdelávaní ich dieťaťa. Pre Rómov má rodina veľký význam ako základná sociálna jednotka, v ktorej sa zabezpečuje reprodukcia, výchova a ochrana jedinca. Rodinné zväzky majú zasa hospodársky význam, poskytujú možnosť vykonávať prácu v solidarite a pochopení. Rómovia sa so svojou rodinou veľmi identifikujú.

Vzdelávanie a výchova patria k základným atribútom rozvoja každej civilizovanej spoločnosti. Výrazne sa podieľajú na zvyšovaní vzdelanostnej a kultúrnej úrovne obyvateľstva a na spoločenskom vývoji. To sa bezprostredne dotýka aj rómskeho spoločenstva. Väčšina odborníkov zaoberajúcich sa rómskou otázkou (sociológovia, pedagógovia, sociálni pracovníci a i.) sa zhodujú v názoroch, že základným problémom v ich živote a v živote celej spoločnosti, je ich nízka vzdelanostná úroveň. „Tento fakt zároveň naznačuje, že kľúčovú úlohu pri postupnom zlepšovaní životnej úrovne rómskeho etnika bude mať zvyšovanie ich vzdelanostnej úrovne.“[2]

Ústavné právo na vzdelanie v jazyku menšín v SR upravuje zákon č. 350 Z. z. z roku 1994 o sústave základných a stredných škôl. V súlade s uvedenou legislatívou je možné uplatniť svoje právo na vzdelanie nielen v slovenskom jazyku, ale aj v materinskom jazyku. V praxi však dochádza k nedostatočnému uplatneniu zákona, čo spôsobuje viacero faktorov. „Jedným z dôvodov je neexistujúca školská sieť poskytujúca vzdelanie v materinskom jazyku Rómov, ale zároveň sa prejavuje aj problém s jeho kodifikáciou.“[3]

Mnohí ľudia si myslia, že Rómovia si necenia vzdelanie. To je do istej miery pravda, ale len v prípade veľmi tradičných rodín a týka sa to len formálneho vzdelávania. Pravdou však je, že nedostatočná úroveň vzdelania je jednou z najvážnejších prekážok Rómov v prístupe na trh práce. Vzdelávanie rómskych detí sa preto vníma ako najvýznamnejší nástroj prekonávania chudoby.

Rómska rodina

Rodina predstavuje pre dieťa prvé sociálne prostredie, do ktorého sa narodí, v ktorom si osvojuje spoločenské normy, hodnoty a vzory správania sa. Je prvým prostredím, v ktorom sa dieťa po narodení ocitá. Formatívne pôsobenie rodiny na dieťa je intenzívne hneď od počiatku začlenenia dieťaťa do rodiny. Tento vplyv je spôsobený úplnou biologickou, psychickou a sociálnou závislosťou dieťaťa na prostredí, do ktorého sa narodilo. „Je mimoriadne dôležité, aby prostredie, v ktorom dieťa vyrastá, malo dostatok podnetov pre jeho zdravý vývoj, pretože rodinné prostredie a vzťahy v rodine ovplyvňujú celý ďalší život dieťaťa.“[4]

---

[2] GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E.: *Dosť! Dosta! Prekonaj predsudky – spoznaj Rómov.* Bratislave: 2010, Informačná kancelária Rady Európy v, s. 26.

[3] LEHOCZKÁ, L., HABURAJOVÁ, E., ILAVSKÁ, L.: *Komunitné sociálne služby v kontexte kultúrnej identity obyvateľov rómskych osád.* Nitra: 2006, s. 86.

[4] ROSINSKÝ, R.: Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu. Nitra: 2006, s. 62.

Rodina je oknom spoločnosti, lebo práve cez vlastnú rodinu sa dieťa učí vnímať okolitý svet. Stáva sa z neho osobnosť schopná samostatne myslieť, rozhodovať sa, konať, zaujímať postoje, riešiť problémy, prežívať city. Rodinné prostredie bolo, je i bude miestom, kde si človek oddýchne, poteší a nazbiera nových síl. Aj v živote Rómov má rodina veľký význam, ako základná sociálna jednotka, v ktorej sa zabezpečuje reprodukcia, výchova a ochrana jedinca. „Rómske rodiny poskytujú deťom nevhodné výchovné prostredie. Deti žijúce v týchto rodinách bývajú často vo svojom vývoji oneskorené, nevedia jazyk, prípadne majú nedostačujúcu slovnú zásobu, nemajú vytvorené hygienické, kultúrne či pracovné návyky. Svojím rodinným prostredím vážne ohrozujú vývoj a výchovu detí.“[5] Plnenie ekonomickej, respektíve materiálnej funkcie, je na veľmi nízkej úrovni.

Jednou z ústredných hodnôt rómskej kultúry je hodnota prežitia. Hodnota vzdelania u Rómov je podceňovaná. V minulosti rómske deti získavali vzdelanie a pracovné zručnosti vo svojej rodine, komunite. Až zákonom z roku 1868 sa stanovila školopovinnosť pre deti od šiestich do dvanástich rokov. Tento zákon sa vzťahoval aj na rómske deti. Povinná školská dochádzka prispela k zníženiu analfabetizmu. Autor Rosinksý hovorí: „Rodičia majú väčšinou zlé spomienky na školu a váhajú, či jej majú zveriť svoje deti. Sú presvedčení, že ich deti si v živote vedia tak dobre počínať ako deti, ktoré absolvovali povinnú školskú dochádzku a neexistuje nijaký vzťah medzi vzdelaním a ekonomickým alebo sociálnym úspechom.“[6]

Nevýhodou rómskeho dieťaťa je, že pri príprave do školy mu jeho rodičia nemôžu pomôcť, pretože dané učivo sami neovládajú. Tiež bytové podmienky nespĺňajú kritéria pre adekvátnu prípravu dieťaťa do školy. V miestnostiach preplnených ľuďmi sa totiž nedá vhodne učiť. Dieťaťu chýbajú základné zručnosti, napríklad dieťa doma nemá pero, ceruzku. Nemá podmienky na to, aby sa ich naučilo držať v ruke a nie to ešte kresliť alebo písať. Dieťa v škole môže mať problémy aj vďaky iným vzorom správania sa v rodine.

Pre Rómov má rodina veľký význam. Predstavuje základnú sociálnu jednotku, v ktorej sa zabezpečuje výchova a ochrana jedinca a, samozrejme, reprodukcia.

Rómsku rodinu nemožno chápať ako istý počet jedincov, ale vždy ako celok, ktorý voči svojmu okoliu vystupuje jednotne. Reprodukčné správanie rómskej populácie je iné ako u majoritnej skupiny. „Plodnosť Rómok je asi 2,5 násobne vyššia ako u nerómskej populácie. Priemerný vek pri prvom pôrode u rómskych matiek je nižší ako 21,1 rokov, v osadách 19,6 rokov“.[7]

Vzdelanie a vzdelávanie Rómov

Vzdelávanie a výchova rómskych žiakov má svoje špecifiká, „pretože výchova je podmienená danou kultúrou“[8.] „Rómovia sú ako národ s ťažko pochopiteľnou mentalitou. Možno preto, že nikde nemajú svoju vlasť, možno preto, že ich kultúra a tradície majú veľa prevzatých prvkov od iných národov“.[9]Vzdelávanie a výchova rómskych žiakov má svoje špecifiká. Rómski žiaci potrebujú „častejšiu kontrolu, častejšiu motiváciu a aktivizáciu, názorné a podrobnejšie vysvetľovanie nového učiva, motiváciu k dosahovaniu úspechu,

---

5 FLEŠKOVÁ, M.: Rómsky žiak v škole. In: Edukácia rómskych žiakov. Teória - výskum - prax. Banská Bystrica: PF UMB, 2006, s. 97.

6 ROSINSKÝ, R.: Zvyšovanie úrovne socializácie rómskeho etnika prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa. Nitra: 2006, s. 117.

7 HUDÁKOVÁ, Z.: Špecifiká reprodukčného správania rómskej populácie. In Zdravotnícke štúdie, 2008, roč. I., č.2, s.15-17.

8 SKARUPSKÁ, H. Antropologie a výchova. In *Současné integrující přístupy k pojetí člověka.* Olomouc: Baron, 2007. s. 215

9 HUDÁKOVÁ, Z.: Špecifiká starostlivosti o rómskych pacientov. In Sestra, 2011, roč. X., č. 3-4, s. 22-24.

podporu pozitívneho správania, ako aj taktné usmerňovanie nevhodných prejavov v správaní.“[10]

Vplyv školy na rómskeho žiaka

Vstup do školy je významným medzníkom v živote dieťaťa, pretože sa zásadne mení jeho pozícia v sociálnom prostredí i jeho sociálne roly. „Z dieťaťa, ktoré prevažnú časť svojho života trávilo medzi svojimi najbližšími ľuďmi a jeho najčastejšou činnosťou bola činnosť hravá, sa stáva dieťaťom, ktorému do života vstupujú noví ľudia, nové povinnosti, nové pravidlá a ono samo sa stáva súčasťou úplne nového sociálneho prostredia“.[11]

Pred vstupom do školy sa u dieťaťa posudzuje školská zrelosť. V ontogenetickej psychológii, ale aj v detskej somatológii sú určené vývinové medzníky, teda akési štandardy, ktoré by malo každé zdravo sa vyvíjajúce dieťa do určitého roku života dosiahnuť. Pri vstupe do školy by dieťa malo spĺňať tieto kritériá školskej pripravenosti:

- fyzický vek 6 rokov,
- telesná zrelosť,
- psychická zrelosť,
- kognitívna,
- emocionálna,
- sociálna,
- pracovná, ktorú chápeme ako pripravenosť na plnenie školských povinností.

Stačí, ak jedno z kritérií nie je dostatočne splnené a dieťa máva ťažkosti v adjustácii na školu. Ak dieťa nespĺňa viacero kritérií školskej zrelosti, je hodnotené ako pre školu nezrelé. Väčšina rómskych detí nenavštevuje materské školy či iné predškolské zariadenia a do školy prichádza iba so skúsenosťami zo života v rodine. Pri vstupe do školy v šiestich rokoch sa naraz stretáva s neznámym, cudzím, niekedy až nepriateľským prostredím, ktorému musí odolávať samé, bez pomoci rodičov, na ktorých bolo dovtedy závislé. V škole je pre neho takmer všetko neznáme – nie sú tam rómski učitelia, pomôcky a učebnice sú obsahovo ako aj výtvarne prispôsobené chápaniu a vkusu slovenských detí a pod. Tradičná rómska rodinná výchova nedáva dieťaťu taký základ, ktorý učiteľ očakáva od priemerného žiaka prvej triedy. Od začiatku školských aktivít tak vzniká nedorozumenie, ktoré sa rýchlo odrazí v školskej neúspešnosti dieťaťa ako to uvádza autor Rosinský.

Ambíciou školy je vytvoriť interkultúrne prostredie, ktoré rešpektuje kultúrne odlišnosti detí zároveň ich vychováva a vzdeláva v intenciách platného kurikula v smere výchovno – vzdelávacích a humánno – etických cieľov danej spoločnosti.

V takomto prostredí za podpory učiteľa a rómskeho asistenta učiteľa je možné zosúladiť „obsah neformálnej socializácie rodín detí s pôsobením školy, posilňovať a budovať etnickú identitu detí a zároveň zabezpečiť sociálnu inklúziu rómskych detí. Skúsenosti potvrdzujú, že interkultúrne prostredie je pozitívne prijímané rodičmi detí, ktorí sú potom motivovaní pre spoluprácu, začínajú dôverovať škole ako inštitúcii a dávajú svojim deťom podporu, ktorá je nevyhnutná pre úspešnú integráciu dieťaťa v škole“.[12]

Tak ako pre každé dieťa, aj pre rómske je vstup do školy výrazným medzníkom v jeho živote. Rómske dieťa sa však v škole už od prvého dňa pohybuje v jemu cudzom svete. Vo väčšine prípadov dokonale neovláda spisovný jazyk (alebo ho neovláda vôbec), prezentujú sa mu iné zvyky a postoje, iné hodnoty, veci, ktoré nepozná. Prichádza totiž z iného prostredia.

---

[10] BALVÍN, J.: Výchova a vzdělávaní romských žáku jako pedagogický systém. Praha: Radix, 2004. s. 206.

[11] KLEIN, V., FABIANOVÁ, V.: Aktuálne trendy v sociálno- edukačnej práci s rómskymi žiakmi. Nitra: 2007. s. 151.

[12] ROSINSKÝ, R.: Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu. Nitra: 2006, s. 296.

Je všeobecne známe, že Rómovia milujú svoje deti, preto sú ich rodiny početnejšie. Pocit spolupatričnosti viaže celú rodinu a príbuzenstvo, rodinu rómske dieťa vníma ako miesto, kde mu nikto neubližuje, nekarhá ho, neobmedzuje, poskytuje mu voľnosť. Pre túto bezhraničnú lásku Rómov k svojím deťom sú rómske deti citlivejšie. Prejaví sa to i pri vstupe do školy, keď sú voči učiteľom poddajné, ochotné, prítulne a v primeraných podmienkach sa aj rady učia a chodia do školy. Kontrast medzi prostredím v ktorom vyrástli a žijú a školou sa na ich správaní výraznejšie začne prejavovať vo vyšších ročníkoch, keď sa obyčajne zhorší ich školský prospech, strácajú záujem o školu, učenie, stávajú sa vzdorovitejšími. Táto zmena vzťahu ku škole a učiteľom úzko súvisí s nastupujúcou pubertou, zvyšujúcimi sa nárokmi na prípravu na vyučovanie, s náročnosťou učiva, ale nemenej aj so skúsenosťami, ktoré získavajú v škole v kontakte so svojimi vrstovníkmi. Väčšina výskumov ako uvádza autorka Koteková, Flešková a Mišikolciová, poukazuje na problémy začlenenia sa rómskych žiakov do školskej triedy, v ktorých zostávajú na periférii týchto skupín a spolužiaci ich skôr odmietajú, ako akceptujú. Aj v emocionálnej oblasti sa u rómskych detí objavujú dva extrémy. Rómske deti sú buď labilné, neurotické, bojazlivé, alebo na druhej strane výbušné, až agresívne. Celkove sú rómske deti temperamentnejšie, z čoho vyplýva, že sú hlučnejšie, ťažšie sa sústreďujú na prácu v škole, ťažšie sa prispôsobujú sociálnym normám a požiadavkám na správanie v školskom prostredí. Tie sú totiž iné ako normy, zvyky a tradície, ktoré si prinášajú z rodinného prostredia. Veľkú úlohu tu zohráva aj málo podnetné rodinné prostredie, sociálna zanedbanosť, ktoré môžu vyústiť do ťažko vychovateľnosti až delikvencie.

Samozrejme, existujú rozdiely aj medzi rómskymi deťmi. Iné sú rómske deti, ktoré vyrastajú medzi ostatným obyvateľstvom, resp. pochádzajú zo zmiešaných manželstiev a iné deti, ktoré vyrastajú v osadách, ktoré sú zvyčajne na periférii miest a obcí. Tieto deti majú zvlášť sťaženú situáciu, pretože nemajú osvojené hygienické návyky, sociálne a pracovné návyky, ktoré sú nevyhnutným predpokladom úspešného sa začlenenia do prostredia školy, preto vo väčšine prípadov v škole už od začiatku zlyhávajú. Toto zlyhávanie nie je ani tak v dôsledku mentálnej insuficiencie, ide skôr o nedostatok vhodných podnetov v rannom detstve, potrebných pre normálny vývin.

V kontexte približovania sa Slovenska k vyspelým krajinám Európskej únie je našou prioritnou úlohou integrácia rómskych žiakov do systému bežných základných škôl a postupná likvidácia segregovaných, tzv. „rómskych základných špeciálnych škôl, prispôsobenie obsahu vzdelávania špecifickým potrebám rómskych žiakov a zavádzať do výchovno – vzdelávacieho procesu nové postupy a alternatívne programy s využitím vonkajšej a vnútornej diferenciácie pri rešpektovaní mentálnej, emocionálnej a sociálnej úrovne žiakov“.[13]

Asistent učiteľa

Ministerstvo školstva Slovenskej republiky zakomponovalo do svojich profesijných katalógov aj profesiu asistenta učiteľa, ktorý má pri edukácii rómskych detí veľký význam. Kľúčovou úlohou asistentov učiteľov je individuálne pracovať s rómskym dieťaťom pri prekonávaní jazykovej bariéry a spoločenskej integrácii.

Veľkú úlohu zohráva aj pri zabezpečovaní dochádzky rómskych detí do školy, najmä osobnými návštevami v rodinách žiakov. „Asistent učiteľa si musí vytvoriť dobrý vzťah s deťmi, ktorým pomáha v edukačnom procese, ale aj s rodičmi, ktorí by mali v ňom vidieť svojho priateľa a poradcu v ťažkých životných situáciách človeka, ktorému v maximálnej

[13] KLEIN, V., FABIANOVÁ, V.: Aktuálne trendy v sociálno- edukačnej práci s rómskymi žiakmi. Nitra: 2007. s. 188.

miere záleží na ich deťoch, považujú ho za akéhosi emisára – prostredníka medzi sebou a školou a samozrejme musí byť ochrancom detí“.[14]

Prítomnosť asistenta učiteľa v škole a na vyučovacom procese by mala priaznivo pôsobiť na:

„adaptáciu rómskeho žiaka ZŠ a ŠZŠ do prostredia triedy a školy,
odbúravanie počiatočných jazykových problémov,
akceleráciu školskej úspešnosti rómskych žiakov,
skvalitnenie socio – emocionálnej klímy triedy, najmä pocitov spokojnosti,
zvýšenie kvality spolupráce školy s rodinou.“[15]

Nultý ročník

Na Slovensku sa pomerne úspešne realizuje aj ďalšia alternatívna forma riešenia akcelerácie úspešnosti rómskych detí: nulté ročníky. Prax ukazuje, že veľký počet šesť ročných detí nepripravených na úspešne zvládnutie prvého ročníka základnej školy pochádza práve zo sociálne a výchovne nedostatočne podnetného prostredia. Učebné osnovy tejto koncepcie sú jednoduchšie kladú menší dôraz na osvojovanie si nových vedomostí v zmysle rozvoja abstraktnejších kognitívnych zručností. „Akceptovanie tejto koncepcie v praxi znamená, že učivo prvého ročníka ostáva v nezmenenej podobe a nultý ročník je priestorom, kde dieťa dobieha vývinovú úroveň všeobecne definovaného priemeru, aby sa mohlo po jeho absolvovaní zaradiť do normálnej vertikálnej štruktúry vzdelávacieho systému.“16

Prebiehajúce spoločensko-ekonomické zmeny sa dotkli každého jednotlivca a rodiny u nás. Sú skupiny ľudí, ktorých tieto zmeny zasiahli najsilnejšie a prevažne negatívne. Jednou z týchto skupín sú aj Rómovia. Sú sociálnou skupinou s najvyššou nezamestnanosťou, najmenšou šancou získať zamestnanie, obmedzenými možnosťami rekvalifikácie, najnižšou úrovňou vzdelania. Veľká časť rómskych detí zlyháva v základných školách, v dôsledku nedostatočnej pripravenosti, hlavne jazykovej a nedostatočnej starostlivosti a podpory zo strany rodičov. Pozitívny vplyv na vývin rómskych detí a ich školskú neúspešnosť má predškolská výchova v materských školách a hlavne nultý ročník, ktorý treba presadzovať.

Záver

Každý jedinec od narodenia žije v spoločnosti iných ľudí, je členom istej spoločnosti, zo spoločnosti jedinec preberá jazyk, „náhľady, postoje“, preberá spôsoby správania, hodnotový systém. Skúmajúc správanie jedincov môžeme identifikovať spoločnosť z ktorej prichádzajú. Človek sa stáva súčasťou spoločnosti, no zároveň sám na ňu pôsobí. Na Slovensku žije vyše 450 tisíc Rómov, sú druhou najpočetnejšou minoritnou skupinou. Vzhľadom na vzostupný populačný trend bude podiel Rómov na celkovom počte obyvateľstva Slovenska narastať. Aj preto je potrebné tejto skupine obyvateľstva venovať zvýšenú pozornosť a hlavne vo výchove a vzdelávaní.

Prvé, ale nie jediné východisko riešenia problémov rómskeho etnika ponúka edukácia, pretože s múdrejším, vzdelanejším človekom sa dá diskutovať. Ak diskutuje, chce komunikovať. V komunikácii nachádza argumenty, alternatívy, problémy, riešenia, hodnoty. Ak si osvojí hodnoty, je ochotný pre ne niečo urobiť. To by mohol byť začiatok, lebo kde sú hodnoty, je i motivácia, kde je motivácia, je snaha niečo zmeniť k lepšiemu a v našom prípade je to výchova a vzdelávanie rómskych detí.

---

[14] KLEIN, V., FABIANOVÁ, V.: *Aktuálne trendy v sociálno- edukačnej práci s rómskymi žiakmi*. Nitra: 2007. s. 83.

[15] ROSINSKÝ, R.: Zvyšovanie úrovne socializácie rómskeho etnika prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa. Nitra: 2006, s. 83.

[16] ROSINSKÝ, R.: *Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu.* Nitra: 2006, s. 96.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. BALVÍN, J.: Výchova a vzdělávaní romských žáku jako pedagogický systém. Praha: Radix, 2004, 206 s. ISBN 80-86031-48-9.
2. FLEŠKOVÁ, M.: Rómsky žiak v škole. In: Edukácia rómskych žiakov. Teória - výskum - prax. Banská Bystrica: PF UMB, 2006, 103 s. ISBN 80-8083-231- 5.
3. GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E.: Dosť! Dosta! Prekonaj predsudky – spoznaj Rómov! Informačná kancelária Rady Európy v Bratislave: 2010, ISBN 978 – 80 – 8106 – 008 -3.
4. HUDÁKOVÁ, Z.: Špecifiká reprodukčného správania rómskej populácie. In Zdravotnícke štúdie. ISSN 1337-723X, 2008, roč. I., č.2, s.15-17.
5. HUDÁKOVÁ, Z.: Rómske komunity a práca sestier v teréne. In Zborník Ošetrovateľstvo 21. storočia v procese zmien III. Zborník z medzinárodného sympózia. [CD-ROOM]. Ed. M.Boledovičová, G. Vorošová, M.Líšková. Nitra: UKF v Nitre, FSVaZ, 2009. s.1189. ISBN 978-80-8045-541. s. 313-318.
6. HUDÁKOVÁ, Z.: Špecifiká starostlivosti o rómskych pacientov. In Sestra. ISSN 1335-9444, 2011, roč. X., č. 3-4, s. 22-24.
7. KLEIN, V., FABIANOVÁ, V.: Aktuálne trendy v sociálno- edukačnej práci s rómskymi žiakmi. Nitra: 2007, 414 s. ISBN 978 – 808094 – 119 – 2.
8. LEHOCZKÁ, L., HABURAJOVÁ – ILAVSKÁ, L.: Komunitné sociálne služby v kontexte kultúrnej identity obyvateľov rómskych osád. Nitra: 2006, 119 s. ISBN 80 – 8050 – 961- 1.
9. PASTERNÁKOVÁ, L. – KRAJČOVÁ, N.: Štýly výchovy v rodine v kontexte s hodnotovou orientáciou detí. Prešov: Vydavateľstvo PU, 2009. 174 s. ISBN 978-80-555-0003-4.
10. ROSINSKÝ, R.: Zvyšovanie úrovne socializácie rómskeho etnika prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa. Nitra 2006: 307 s. ISBN 80 – 8050 – 987 – 5.
11. ROSINSKÝ, R.: Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu. Nitra: 2006, 263 s. ISBN 80 – 8050 – 955 – 7.
12. Smutek, M. Intersubjektivita světa a posuzování životní situace. In: Janebová, Radka; Smutek, Martin (eds.). Posuzování životní situace v sociální práci. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008, s. 26-32. ISBN 978-80-7041-419-4
13. Smutek, M. Je možné objektivně posoudit životní situaci v sociální práci? Intersubjektivita sociální reality jako východisko pro proces posouzení životní situace. In Navrátil, P.; Janebová, R. a kol. Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 47 – 63. ISBN 978-80-7435-038-2.
14. SKARUPSKÁ, H. Antropologie a výchova. In Současné integrující přístupy k pojetí člověka. Olomouc: Baron, 2007. s. 215.

PaedDr. Slavomír Laca, PhD.
slavomir.laca@gmail.com
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava
Palackého1, P.O. Box 104
810 00 Bratislava

Wykluczenie i marginalizacja społeczna w okresie przemian społeczno-polityczno-ekonomicznych

Andrzej Lipczyński

Wyższa Szkoła Nauk Społecznych w Lublinie
Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Społecznej w Chełmie

W każdej formacji społeczno-ekonomicznej pojawiają się niekorzystne zjawiska społeczne. Demokratyzacja stosunków społecznych, dokonująca się globalizacja, to między innymi czynniki niosące zagrożenie cywilizacyjne, powstawanie i pogłębianie się problemów i kwestii społecznych [1].

Ostatnie lata w Polsce posttransformacyjnej zaowocowały destrukcją w niemal każdej dziedzinie życia społecznego, politycznego, nauce, kulturze, zdrowiu nawet w prawie i moralności. Każda z tych wymienionych dziedzin odczuwa poważny kryzys, którego bardzo istotnym wyrazem jest brak zaufania członków społeczeństwa do organów państwowych, elit politycznych, rządu, wymiaru sprawiedliwości i policji itp[2].

Przeobrażenia ustrojowe zapoczątkowane w 1998 roku i w konsekwencji liberalizacja prawa, ekonomii doprowadziły do pojawienia się wielu dotychczas nieznanych lub występujących marginalnie zjawisk patologii społecznej. Zjawiska te najbardziej widoczne są w grupie osób w wieku produkcyjnym, szczególnie wśród młodzieży[3].

Bolesnym społecznie efektem przemian ustrojowych i gospodarczych jest poziom autentycznego bezrobocia, marginalizacji i wykluczenia społecznego które jest efektem wadliwej polityki ekonomicznej. W odpowiedzi na oficjalnie wadliwą politykę zatrudnienia pojawia się szara strefa obejmująca nie tylko nielegalne zatrudnienie ale również działania przestępcze kryminalne a na socjalnych kończąc.

Niepokojącym zjawiskiem wynikającym z pauperyzacji jest marginalizacji.

Marginalizacja oznacza brak uczestnictwa jednostki lub grupy w instytucjonalnym porządku społecznym oraz wszystko to, co doprowadza do takiego zjawiska. Zjawisko to spostrzegane jest jako najważniejsze nie tylko w skali kraju, ale ogólnoświatowej. Wielokrotnie Jan Paweł II sygnalizował o tym zjawisku podczas swoich publicznych wystąpień. Polityka społeczna państw Unii Europejskiej dąży i popiera integracje społeczną i gospodarczą grup zagrożonych marginalizacją. Działania te wynikają między innymi z rozwoju koncepcji praw człowieka, świadomości naruszania idei wolności i równości oraz efektów gospodarki rynkowej postępu technicznego[4,5].

Analiza społecznych przekształceń gospodarki doprowadziła do wyodrębnienia się dwóch zasadniczych grup: odnoszących korzyści z dokonanych transformacji oraz tych, którzy dotkliwie odczuli efekty przemiany. Niepokojące stało się narastanie przepaści między tymi grupami[6].

Marginalizacja społeczna dotyczy jednostki lub grupy ze względu na ich kulturową obecność w otoczeniu społecznym, ze względu na deficyty statusowych uprawnień przysługującym jednostkom lub grupom społecznym lub możliwości realizowania tych

---

1 J. Auleytner (2002). O roztropną polityką społeczną, Katowice

2 T. Kaźmierczak, M. Rymsza. (2003), *W stronę aktywnej polityki społecznej,* Warszaw: Uniwersytet Warszawski

3 J.Kozielecki (1998).*Człowiek wielowymiarowy,* Warszawa: PWN.

4 W.Szymczak (2003).Edukacja a problemy ubóstwa w nauczaniu Jana Pawła II, Kraków

5 J. Kwaśniewski 1997). *Kontrola społeczna procesów marginalizacji,* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe.

6 L/ Beskid (1999). Analiza skali, dynamiki społecznego rozkładu procesów pauperyzacji i marginalizacji.Warszawa: PBZ, IPiSS.

uprawnień[7]. Marginalizacja więc może być związana aspektem kulturowym lub strukturą społeczną. W każdym przypadku skutkuje to ograniczonym uczestnictwem w określonym szeroko rozumianym porządku społecznym[8]. Jest to zjawisko wieloaspektowe związanym z różną działalnością człowieka: sferą wytwarzania, wykorzystywania, kultury, oświaty, polityki, socjalną[9].

Ubóstwo i marginalizacja nie są zjawiskami tożsamymi. marginalizacja jest zjawiskiem dotyczącym wielu sfer życia społecznego, w tym materialnego. Ubóstwo natomiast jest to niski poziom życia materialnego, którego cechą istotną jest marginalizacja, ponieważ złą sytuacją dochodową jednostki lub grupy, przyczyniając się w ten sposób do gorszej pozycji w innych sferach życia. Zarówno ubóstwo jak i marginalizacja wzajemnie na siebie zachodzą, ale kierunek zależności nie jest jednoznaczny. Czy ubóstwo jest przyczyną marginalizacji czy też skutkiem. Wśród biednych występują osoby posiadające pracę, utrzymujące poprawne kontakty ze środowiskiem, a ich marginalizacja związana jest z poziomem życia materialnego. Osoby niedoświadczające ubóstwa mogą być zmarginalizowane w wielu sferach życia społecznego[10,11].

Zjawisko wykluczenia społecznego jest trudno definiowalne. Mamy bowiem do czynienia z kilkoma nakładającymi się wymiarami marginalizacji. Wykluczenie społeczne, które polega na niepodejmowaniu zwyczajowej i społecznie akceptowanej drogi życiowej lub wypadaniu z niej, dotyczy osób, rodzin lub grup ludności, które:

żyją w niekorzystnych warunkach ekonomicznych (ubóstwo materialne),

zostają dotknięte niekorzystnymi procesami społecznymi, wynikającymi z masowych i dynamicznych zmian rozwojowych, np. dezindustrializacji, kryzysów, gwałtownego upadku branż czy regionów,

nie zostały wyposażone w kapitał życiowy umożliwiający im: normalną pozycję społeczną, odpowiedni poziom kwalifikacji, wejście na rynek pracy lub założenie rodziny, co dodatkowo utrudnia dostosowywanie się do zmieniających się warunków społecznych i ekonomicznych,

nie posiadają dostępu do odpowiednich instytucji pozwalających na wyposażenie w kapitał życiowy, jego rozwój i pomnażanie, co ma miejsce w wyniku niedorozwoju tych instytucji spowodowanego brakiem priorytetów, brakiem środków publicznych, niską efektywnością funkcjonowania,

doświadczają przejawów dyskryminacji, zarówno wskutek niedorozwoju właściwego ustawodawstwa, jak i kulturowych uprzedzeń oraz stereotypów,

posiadają cechy utrudniające im korzystanie z powszechnych zasobów społecznych ze względu na zaistnienie: niesprawności, uzależnienia, długotrwałej choroby albo innych cech indywidualnych,

są przedmiotem niszczącego działania innych osób, np.: przemocy, szantażu, indoktrynacji[12].

---

7 *Encyklopedia socjologii*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza, tom II, 1998, s 167-171.

8 Tamże.

9 T.Kowalak (198). *Marginalność i marginalizacja społeczna*. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA, s. 21.

10 Na przykład: Osoby niepełnosprawne, psychicznie chore.

11 B. Błaszczyk (1998). Problem marginalizacji bezrobotnych a kształtowanie się nowej podklas) społecznej, [w:] A. Kirzynowski (red.), *Kwestie bezrobocia i ubóstwa w świetle badań w wybranych środowiskach lokalnych,* Warszawa:IPSiR.

12 R. Szarfenberg. *Marginalizacja i wykluczenie społeczne. Wykłady*. Warszawa 2006, Instytut Polityki Społecznej UW.

Analiza zjawiska marginalizacji wprost wskazują na jej społeczne i osobowościowe konsekwencje.

Marginalizacja to między innymi pozostawienie jednostki lub pewnej grupy społecznej poza głównym nurtem rozwoju społecznego, kulturowego i materialnego, ograniczanie możliwości dostatecznego korzystania z dorobku z udziału w jego pomnażaniu, zablokowaniu realizacji kształtowanych w ciągu okresu życia celów, aspiracji i pragnień [13].

Przyczyny marginalizacji jednostki lub grupy mogą być bardzo zróżnicowane. Na ogół osobę zmarginalizowaną pojmujemy jako ofiarę problemu społecznego i ocena jest adekwatna do rzeczywistych powodów tej marginalizacji[14].

Analiza zjawiska marginalizacji ujawnia niebagatelną liczbę jednostek, których udział w ich marginalizacji jest zawiniony lub jest efektem etiologii rozciągającej się w całym okresie życia, a pierwotny czynnik tej etiologii tkwi w samej jednostce.

Marginalizację można rozpatrywać w dwóch aspektach. Pierwszy aspekt rozpatruje marginalizację jako końcowy efekt rozciągniętego w czasie okresu życia a tym samym procesy socjalizacji, zaburzeń zachowania bez zagłębiania się w źródła. Do tej grupy osób z marginesu można zaliczyć osoby o zaburzeniach psychicznych i osobowości, najczęściej o charakterze internalizacyjnym. W tej grupie poza przestępcami znajdą się osoby skrajnie neurotyczne, uzależnione od alkoholu, narkotyków.

Druga kategoria osób obejmują osoby, które stały się ofiarą lub wytworem społecznej dezorganizacji, procesów anomii, deprywacji, społecznej niesprawiedliwości i alienacji władzy na różnych szczeblach społecznej struktury [15, 16]

Od wielu lat zrezygnowano z diagnozowani i identyfikacji deficytów problemów jednostki i rodziny. Skoncentrowano się na takich działaniach, które przywracają siłę i wsparcie zasobów i energii. Słusznym staje się poszukiwanie w podopiecznym mocnych stron, kompetencji i potencjalnych możliwości. Wszystko to stanowi kapitał ludzki, który odpowiednio wzmacniany przywraca wykluczonym siłę, godność i rozwija umiejętności. W konsekwencji daje to poczucie samokontroli nad własnym życiem. Zjawisko to jest bardzo ważne dla osób, które bez własnego udziału stały się osobami wykluczonymi[17 18].

Zasada wzmacniania domaga się aby w pracy z członkami rodziny wykorzystywać określone zasady polegające na: podmiotowym traktowaniu wszystkich członków rodziny włącznie z prawem wolnego wyboru i orientacji w tym co chcieliby osiągnąć w życiu; dostrzeganie i komplementowanie mocnych stron, zaradności i zmian w działaniu; wyłączenie tych działań, które nie wymagają interwencji pracownika socjalnego; stymulowanie rozwoju w różnych obszarach życia; budowaniem partnerskiej relacji [19].

Jest to diametralnie różne działanie od wcześniej stosowanych, polegających na realizacji świadczeń finansowych, które nie wnosiły niczego pozytywnego do życia, jedynie w jakiś sposób uzależniało klienta od świadczeń.

---

13 B. Urban (2005) Geneza i psychospołeczne mechanizmy marginalizacji współczesnej młodzieży polskiej. {w:] F. Kozaczuk (red.) *Zagadnienia marginalizacji i patologizacji życia społecznego*. Rzeszów: Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego.s.15.

14 M. Oliwa-Ciesielska (2000). Marginalizacja osób bezdomnych i możliwości ich społecznego uczestnictwa, [w:] K. Marzec-Holka (red.), *Pomoc społeczna, praca socjalna. Teorie i praktyka,* Bydgoszcz

15 Tamże, s.16.

16 Materiał opracowany na podstawie: Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski. Warszawa 2003. R. Szarfenberg. Marginalizacja i wykluczenie społeczne. Wykłady. Warszawa 2006, Instytut Polityki Społecznej UW

17 B. Urban (2005) Geneza i psychospołeczne mechanizmy marginalizacji współczesnej młodzieży polskiej. {w:] F. Kozaczuk (red.) *Zagadnienia marginalizacji i patologizacji życia społecznego*. Rzeszów: Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego.s.15.

18 Frieske K. W. (1997). *Ofiary sukcesu. Zjawiska marginalizacji społecznej w Polsce,* Warszawa.

19 I.Berg, S. Miller(2000). Terapia krótkoterminowa skoncentrowana na rozwiązaniach. Warszawa: PWN.

Te nowatorskie działania ułatwiają znalezienie pracy, zdobycie zawodu, zwiększenie kompetencji i kapitału ludzkiego, a także kształtują wśród ludzi poczucie odpowiedzialności za swoje życie i umiejętności przystosowania do samodzielnego życia w nowej rzeczywistości [20].

Bierność społeczno-zawodowa w zdecydowany sposób zaburza potrzebę bezpieczeństwa, niekiedy zmusza do poszukiwania sposobu, który balansuje na granicy prawa lub zdrowia[21.]

Bieda jaka pojawia się we współczesnym świecie nie jest cechą charakterystyczną dla najniższych pozycji społecznych, ale jest problemem ludzi, którzy odejmują szereg wysiłków, aby zmienić swoje położenie ekonomiczno-społeczne. Najbardziej dotkliwa jest bieda, która zmusza rodzinę do okresowego korzystania ze środków finansowych, w jakiś sposób uzależnia od pomocy społecznej. W tej grupie osób mogą znajdować się rodziny, którym nie wystarcza środków na pokrycie podstawowych potrzeb bytowych. Szukają jednak sposobu na zmianę swojego położenia. Specyfiką biedoty chronicznej jest to, że uzależnienie od świadczeń opieki społecznej jest wynikiem nagromadzenia się niekorzystnych okoliczności, zbyt niskiego wykształcenia, braku zawodu Do tej grupy należą osoby z małych aglomeracji, osoby z kłopotami z prawem lub uzależnieniem alkoholowym. Ten rodzaj biedy jest bardzo ważnym czynnikiem marginalizacji. Najtrudniejszą dla pracownika socjalnego jest grupa w wyniku niekorzystnych sytuacji społecznych, unikających podjęcia pracy, kontynuują międzypokoleniowo wzmacniany przez środowisko styl życia. Czasami bywało to również wzmacniane przez system opieki socjalnej[22,23, 24.]

Funkcjonowanie wyizolowanej podklasy undrclass pociąga za sobą za sobą kumulację negatywnych zjawisk izolację społeczną. Ludzie ci są wyizolowani społecznie, politycznie i wykluczeni ze społeczeństwa. Bieda nie dotyczy jedynie aspektu materialnego, obejmuje także niedostatek innych dóbr dających możliwości konkurowania na rynku pracy.

Unia Europejska dostrzegła konieczność usprawnienia dotychczasowej polityki społecznej. Celem usprawnienia jest zwiększanie kapitału ludzkiego i tym samym zwiększenie dostępu do dobrej edukacji, wzmocnienia kondycji społeczeństw lokalnych w walce z bezrobociem, ubóstwem oraz wspieranie społeczeństwa obywatelskiego [25.]

W Polsce priorytetem stało się opracowanie strategii przeciwdziałania ubóstwu marginalizacji, rozwiązywania problemów rodzin patologicznych, osób uzależnionych od alkoholu i chorych psychicznie[26]. Przyjęto do realizacji „Program Operacyjny kapitał Ludzki" zgodnie z założeniami unii europejskiej, szczególnie „ Strategii Lizbońskiej" W programie tym na szczególną uwagę zasługują podnoszenie poziomu aktywizacji zawodowej, zdolności zatrudniania bezrobotnych i biernych zawodowo, minimalizacji obszaru wykluczenia społecznego, zwiększenie dostępności edukacyjnej związanej bezpośrednio z potrzebami gospodarki, opracowaniu polityki świadczeń usług, skonsolidowanie społeczności lokalnej [27.]

Zmodyfikowana w 2005 roku „Strategia Lizbońska" zaleca realizowanie polityki społecznej

---

[20] W. Ratyński W (2003) *Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce,* Warszawa.

[21] Uzależnienia od alkoholu, leków.

[22] J. Grotowska-Leder (2002) *Fenomen wielkomiejskiej biedy. Od epizodu do undrclass.* Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

[23] Sawicka K. Sytuacja dzieci w środowisku biedy,.*Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* 1997, nr 3 (wkładka).

[24] Szylko-Skoczny M.(2002). Bezrobocie wyzwaniem dla polityki społecznej, [w:] J. Auleytne (red.), *O roztropną politykę społeczną,* Katowice.

[25] E. Kantowicz (2001). Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej. Olsztyn:

[26] D. Trawkowska (2008). Praca socjalna w pomocy społecznej. [w:] K. Wódz, S. Pawlas-Czyż.*Praca socjalna wobec nowych obszarów wykluczenia społecznego.* Toruń: s.97-98.

[27] Program Operacyjny Kapitał Ludzki: www..mrr.gov.pl

Polegającej na aktywizacji zawodowej, samodzielności ekonomicznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Rachunek ekonomiczny wyraźnie sugeruje,że taki nurt jest znacznie korzystniejszy, ponieważ znacznie więcej środków potrzeba na likwidację problemu niż na jego zapobieganie.

Program ten ma jednak pewne wady, których nie da się uniknąć w momencie wdrażania.

Do tych wad między innymi można zaliczyć zwiększenie liczby pracowników socjalnych, ograniczoną możliwość dotarcia do osób potrzebujących pomocy, uzależnienie potrzebujących od pracowników socjalnych, nadmierna koncentracja na działaniach polityki społecznej zwalczającej ubóstwo. Są też zalety tego programu. Do tych zalet należy zaliczyć szerszy zakres metod przeciwdziałania ubóstwu, wykluczeniu, zajecie się zagrożeniem ryzykiem ubóstwa, bardziej sprawiedliwe i odpowiedzialne świadczenie pomocy i mobilizacja organizacji pozarządowych pracowników administracji państwowej[28.]

Realizacja programu odbywa się na podstawie kontraktu. Który przewiduje wzajemną współprace stron. Celem jest aktywizacja bezrobotnych na rynku pracy, podnoszenie poczucia wartości, nabywania nowych kwalifikacji. Uczestnictwo w tym programie sprzyja wyjściu z wyuczonej bezradności, wpływa na odbudowę sił społecznych i uniezależnienie się od instytucji pomocy społecznej.

Dotychczasowa pomoc materialna jest niewystarczająca, ponieważ zaspokaja jedynie bieżące potrzeby konsumpcyjne. W celu realizacji nowoczesnego działania w zakresie pomocy socjalnej należy zwiększyć koordynację między instytucjami na poziomie lokalnym, usprawnić pacę w środowisku rodzinnym, zwiększyć oddziaływania profilaktyczne przeciwdziałające kryzysom i działań jeśli kryzys się pojawi, zwiększenie placówek i modyfikacja już istniejących w nich programów, zrezygnować z jedynie prowadzonej analizie środowiska rodzinnego pod kątem dochodów i funkcjonowania ekonomicznego.

Nowatorskie metody pracy socjalnej

Zagrożenie ubóstwem i marginalizacją rodziny wymaga odpowiednich działań interwencyjnych, pomocniczych, terapeutycznych i wspierających.

Formy i metody wspierania zależą od wielu czynników, a zwłaszcza od tego, co stanowi główną przyczynę ubóstwa i ekskluzji (odrzucenia, wykluczenia) Obok uniwersalnych rozwiązań w znacznym stopniu wykorzystuje się zindywidualizowane programy. Uczestnictwo Polski w Zjednoczonej Europie stwarza warunki innego spostrzegania problemu społecznego i możliwości korzystania w tym zakresie z doświadczeń innych państw. Zmienia się też percepcja najbardziej wrażliwych problemów traktując ułatwienie do rynku pracy jako zadanie priorytetowe.

W dalszym ciągu dotkliwymi problemami społecznymi są osoby bezrobotne niepełnosprawne, uzależnione od alkoholu i innych substancji psychoaktywnych, nieaktywnych zawodowo ze względu na sytuacje rodzinną, nieprzystosowane do tempa i dynamiki zachodzących przemian[29.] Zmienia się też percepcja najbardziej wrażliwych problemów traktując ułatwienie do rynku pracy jako zadanie priorytetowe [30.]

W obecnym świecie obserwuje się spadek Unia Europejska zwalcza wykluczenie społeczne, ponieważ uważa, że człowiek jest najważniejszym czynnikiem rozwoju nazwanym

---

[28] I. Wagner ((2010). Praca socjalna wobec ubóstwa i zagrożenia marginalizacją. [w:] *Praca socjalna*.Instytut Rozwoju Służb Społecznych, styczeń –luty, s. 14-15.

[29] Tamże s. 16.

[30] W.Ciechowska (2001). Zjawisko bezdomności. Zarys problematyki wychodzenia z bezdomności, Olsztyn: Wyd. Uniwersyteckie.

przez Roberta Putnama kapitałem ludzkim[31,] który odnosi się do pewnych cech występujących w społeczeństwie ułatwiające współdziałanie między innymi całą sieć zaangażowania społecznego.

Im większy jest kapitał ludzki tym znacznie szybciej dokonuje się samoorganizacja, wspólne mobilizowanie się do pomocy.

aktywności w życiu wspólnotowym, tym samym w kapitale ludzkim. Słabną więzi społeczne a nawet rodzinne. To co może zapewnić społeczeństwu i jednostce realizację potrzeb i optymalną adaptację do rzeczywistości to kapitał materialny, kulturowy i społeczny. Kiedy kapitał ludzki połączy się ze współpracą międzyludzką w celu realizacji potrzeb i interesów, wówczas zwiększa się kapitał społeczny, który istotnie zależy jest od tego, jak często ludzie zwracają się do siebie o pomoc[32.]

Praca

W nowoczesnym podejściu do problemów marginalizacji odchodzi się od diagnozy, identyfikacji deficytów, problemów jednostki lub rodziny na rzecz poszukiwania potencjalnych możliwości, przywracaniu siły do działania, godności, możliwości i rozwoju samokontroli nad własnym życiem.

Od wielu lat zrezygnowano z diagnozowani i identyfikacji deficytów problemów jednostki i rodziny. Skoncentrowano się na takich działaniach, które przywracają siłę i wsparcie zasobów i energii. Słusznym staje się poszukiwanie w podopiecznym mocnych stron, kompetencji i potencjalnych możliwości. Wszystko to stanowi kapitał ludzki, który odpowiednio wzmacniany przywraca wykluczonym siłę, godność i rozwija umiejętności. W konsekwencji daje to poczucie samokontroli nad własnym życiem. Zjawisko to jest bardzo ważne dla osób, które bez własnego udziału stały się osobami wykluczonymi.

Zasada wzmacniania domaga się aby w pracy z członkami rodziny wykorzystywać określone zasady polegające na: podmiotowym traktowaniu wszystkich członków rodziny

włącznie z prawem wolnego wyboru i orientacji w tym co chcieliby osiągnąć w życiu; dostrzeganie i komplementowanie mocnych stron, zaradności i zmian w działaniu; wyłączenie tych działań, które nie wymagają interwencji pracownika socjalnego; stymulowanie rozwoju w różnych obszarach życia; budowaniem partnerskiej relacji [33].

Jest to diametralnie różne działanie od wcześniej stosowanych, polegających na realizacji świadczeń finansowych, które nie wnosiły niczego pozytywnego do życia, jedynie w jakiś sposób uzależniało klienta od świadczeń.

Te nowatorskie działania ułatwiają znalezienie pracy, zdobycie zawodu, zwiększenie kompetencji i kapitału ludzkiego, a także kształtują wśród ludzi poczucie odpowiedzialności za swoje życie i umiejętności przystosowania do samodzielnego życia w nowej rzeczywistości.

Bierność społeczno-zawodowa w zdecydowany sposób zaburza potrzebę bezpieczeństwa, niekiedy zmusza do poszukiwania sposobu, który balansuje na granicy prawa lub zdrowia[34.]

Bieda jaka pojawia się we współczesnym świecie nie jest cechą charakterystyczną dla najniższych pozycji społecznych, ale jest problemem ludzi, którzy odejmują szereg wysiłków, aby zmienić swoje położenie ekonomiczno-społeczne. Najbardziej dotkliwa jest bieda, która zmusza rodzinę do okresowego korzystania ze środków finansowych, w jakiś sposób uzależnia od pomocy społecznej. W tej grupie osób mogą znajdować się rodziny, którym nie

---

31 R.Putman (2005). Społeczny kapitał a sukces instytucji.[w:] P. Sztompka (2005) *Socjologia* ;Warszawa,PWN, s.338.

32 A Radziewicz (2008) *Pedagogika społeczna* Warszawa: PWN. s.381-382.

33 I.Berg, S. Miller(2000). Terapia krótkoterminowa skoncentrowana na rozwiązaniach. Warszawa: PWN.

34 Uzależnienia od alkoholu, leków

wystarcza środków na pokrycie podstawowych potrzeb bytowych. Szukają jednak sposobu na zmianę swojego położenia. Specyfiką biedoty chronicznej jest to, że uzależnienie od świadczeń opieki społecznej jest wynikiem nagromadzenia się niekorzystnych okoliczności,

zbyt niskiego wykształcenia, braku zawodu Do tej grupy należą osoby z małych aglomeracji, osoby z kłopotami z prawem lub uzależnieniem alkoholowym. Ten rodzaj biedy jest bardzo ważnym czynnikiem marginalizacji. Najtrudniejszą dla pracownika socjalnego jest grupa w wyniku niekorzystnych sytuacji społecznych, unikających podjęcia pracy, kontynuują międzypokoleniowo wzmacniany przez środowisko styl życia. Czasami bywało to również wzmacniane przez system opieki socjalnej[35].

Funkcjonowanie wyizolowanej podklasy undrclass pociąga za sobą za sobą kumulację negatywnych zjawisk izolację społeczną. Ludzie ci są wyizolowani społecznie, politycznie i wykluczeni ze społeczeństwa. Bieda nie dotyczy jedynie aspektu materialnego, obejmuje także niedostatek innych dóbr dających możliwości konkurowania na rynku pracy.

Unia Europejska dostrzegła konieczność usprawnienia dotychczasowej polityki społecznej. Celem usprawnienia jest zwiększanie kapitału ludzkiego i tym samym zwiększenie dostępu do dobrej edukacji, wzmocnienia kondycji społeczeństw lokalnych w walce z bezrobociem, ubóstwem oraz wspieranie społeczeństwa obywatelskiego [36].

W Polsce priorytetem stało się opracowanie strategii przeciwdziałania ubóstwu marginalizacji, rozwiązywania problemów rodzin patologicznych, osób uzależnionych od alkoholu i chorych psychicznie[37]. Przyjęto do realizacji „Program Operacyjny kapitał Ludzki" zgodnie z założeniami unii europejskiej, szczególnie „ Strategii Lizbońskiej".

W programie tym na szczególną uwagę zasługują podnoszenie poziomu aktywizacji zawodowej, zdolności zatrudniania bezrobotnych i biernych zawodowo, minimalizacji obszaru wykluczenia społecznego, zwiększenie dostępności edukacyjnej związanej bezpośrednio z potrzebami gospodarki, opracowaniu polityki świadczeń usług, skonsolidowanie społeczności lokalnej [38].

Zmodyfikowana w 2005 roku „Strategia Lizbońska" zaleca realizowanie polityki społecznej polegającej na aktywizacji zawodowej, samodzielności ekonomicznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Rachunek ekonomiczny wyraźnie sugeruje,że taki nurt jest znacznie korzystniejszy, ponieważ znacznie więcej środków potrzeba na likwidację problemu niż na jego zapobieganie.

Program ten ma jednak pewne wady, których nie da się uniknąć w momencie wdrażania. Do tych wad między innymi można zaliczyć zwiększenie liczby pracowników socjalnych, ograniczoną możliwość dotarcia do osób potrzebujących pomocy, uzależnienie potrzebujących od pracowników socjalnych, nadmierna koncentracja na działaniach polityki społecznej zwalczającej ubóstwo. Są też zalety tego programu. Do tych zalet należy zaliczyć szerszy zakres metod przeciwdziałania ubóstwu, wykluczeniu, zajecie się zagrożeniem ryzykiem ubóstwa, bardziej sprawiedliwe i odpowiedzialne świadczenie pomocy i mobilizacja organizacji pozarządowych pracowników administracji państwowej[39].

Realizacja programu odbywa się na podstawie kontraktu. Który przewiduje wzajemną współprace stron. Celem jest aktywizacja bezrobotnych na rynku pracy, podnoszenie poczucia wartości, nabywania nowych kwalifikacji. Uczestnictwo w tym programie sprzyja

---

35 J. Grotowska-Leder (2002) *Fenomen wielkomiejskiej biedy. Od epizodu do undrclass.* Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

36 E. Kantowicz (2001). Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersyteckie.

37 D. Trawkowska (2008). Praca socjalna w pomocy społecznej. [w:] K. Wódz, S. Pawlas-Czyż.*Praca socjalna wobec nowych obszarów wykluczenia społecznego.* Toruń: s.97-98.

38 Program Operacyjny Kapitał Ludzki: www..mrr.gov.pl

39 I. Wagner ((2010). Praca socjalna wobec ubóstwa i zagrożenia marginalizacją. [w:] *Praca socjalna*.Instytut Rozwoju Służb Społecznych, styczeń –luty, s. 14-15.

wyjściu z wyuczonej bezradności, wpływa na odbudowę sił społecznych i uniezależnienie się od instytucji pomocy społecznej.

Dotychczasowa pomoc materialna jest niewystarczająca, ponieważ zaspokaja jedynie bieżące potrzeby konsumpcyjne. W celu realizacji nowoczesnego działania w zakresie pomocy socjalnej należy zwiększyć koordynację między instytucjami na poziomie lokalnym, usprawnić pacę w środowisku rodzinnym, zwiększyć oddziaływania profilaktyczne przeciwdziałające kryzysom i działań jeśli kryzys się pojawi, zwiększenie placówek i modyfikacja już istniejących w nich programów, zrezygnować z jedynie prowadzonej analizie środowiska rodzinnego pod kątem dochodów i funkcjonowania ekonomicznego.

Literatura:

1. Auleytner J., (2002). O roztropną polityką społeczną, Katowice.
2. Bauman Z. Clokalizacja, czyli komu globalizacja, a komu lokalizacja, Studia Socjologiczne, 1997, nr 3.
3. Bauman Z., Zbędni, niechciani, odtrąceni - czyli o biednych w zamożnym świecie, Kultura i Społeczeństwo,1999, nr 2.
4. Berg I., Miller S.,(2000). Terapia krótkoterminowa skoncentrowana na rozwiązaniach. Warszawa: PWN.
5. Beskid L.,(1999). Analiza skali, dynamiki społecznego rozkładu procesów pauperyzacji i marginalizacji.Warszawa: PBZ, IPiSS.
6. Błaszczyk B.,(1998). Problem marginalizacji bezrobotnych a kształtowanie się nowej podklas) społecznej, [w:] A. Kirzynowski (red.), Kwestie bezrobocia i ubóstwa w świetle badań w wybranych środowiskach lokalnych, Warszawa:IPSiR.
7. Ciechowska W.,(2001). Zjawisko bezdomności. Zarys problematyki wychodzenia z bezdomności, Olsztyn: Wyd. Uniwersyteckie.
8. Encyklopedia socjologii. Warszawa: Oficyna Wydawnicza, tom II, 1998, s 167-171.
9. Frieske K. W., (1997). Ofiary sukcesu. Zjawiska marginalizacji społecznej w Polsce, Warszawa.
10. Galbraith J. K., (1987). Istota masowego ubóstwa, Warszawa: PWN.
11. Golinowska S.,(1998). Polska bieda II. Kryteria. Ocena. Przeciwdziałanie, Warszawa: ARKA.
12. Górecki M. Człowiek w kryzysie, Pedagogika Społeczna, 2001, nr 1.
13. Grotowska-Leder J., Długość trwania w biedzie a procesy marginalizacji, Polityki Społeczna,1999, nr 11-12.
14. Grotowska-Leder J.,(2002) Fenomen wielkomiejskiej biedy. Od epizodu do undrclass. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
15. Kabaj M., Koptas G., (1995). Bezrobocie długookresowe, Warszawa.
16. Kantowicz E.,(2001). Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersyteckie.
17. Kaźmierczak T., Rymsza M., (2003). W stronę aktywnej polityki społecznej, Warszaw: Uniwersytet Warszawski.
18. Kowalak T., (1998).Marginalność a marginalizacja społeczna, Warszawa:PWN.
19. Kozielecki J., (1998).Człowiek wielowymiarowy, Warszawa: PWN.
20. Kwaśniewski J., (1997). Kontrola społeczna procesów marginalizacji, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe.
21. Kwieciński Z., (2002).Wykluczenie, Toruń: Uniwersytet M K.

22. Oliwa-Ciesielska M.,(2000). Marginalizacja osób bezdomnych i możliwości ich społecznego uczestnictwa, [w:] K. Marzec-Holka (red.), Pomoc społeczna, praca socjalna. Teorie i praktyka, Bydgoszcz.
23. Program Operacyjny Kapitał Ludzki: www..mrr.gov.pl
24. Putman R., (2005). Społeczny kapitał a sukces instytucji.[w:] P. Sztompka (2005) Socjologia, Warszaw: PWN, s.338
25. Radziewicz A., (2008) Pedagogika społeczna Warszawa: PWN. s.381-382.
26. Ratyński W.,(2003) Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce, Warszawa.
27. Szarfenberg R., Marginalizacja i wykluczenie społeczne. Wykłady. Warszawa 2006, Instytut Polityki Społecznej UW
28. Sawicka K., Sytuacja dzieci w środowisku biedy,.Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 1997, nr 3 (wkładka).
29. Szylko-Skoczny M.,(2002). Bezrobocie wyzwaniem dla polityki społecznej, [w:] J. Auleytne (red.), O roztropną politykę społeczną, Katowice.
30. Szymczak W., (2003).Edukacja a problemy ubóstwa w nauczaniu Jana Pawła II, Kraków.
31. Tarkowska E., Ubóstwo w byłych PGR-ach. W poszukiwaniu dawnych źródeł nowej biedy, Kultura i Społeczeństwo 1998 nr 2.
32. D. Trawkowska (2008). Praca socjalna w pomocy społecznej. [w:] K. Wódz, S. Pawlas-Czyż.Praca socjalna wobec nowych obszarów wykluczenia społecznego. Toruń: s.97-98.
33. Tischner J.,(1999). Filozofia dramatu, Kraków.
34. Urban B., (2005). Geneza i psychospołeczne mechanizmy marginalizacji współczesnej młodzieży polskiej. {w:] F. Kozaczuk (red.) Zagadnienia marginalizacji i patologizacji życia społecznego. Rzeszów: Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego.s.15.
35. Wagner I., ((2010). Praca socjalna wobec ubóstwa i zagrożenia marginalizacją. [w:] Praca socjalna.Instytut Rozwoju Służb Społecznych, styczeń –luty, s. 1

Vývoj starostlivosti spoločenstva o ľudí v núdzi
Development of community care for people in need

Anton Lisnik

Resume:

In all societies since time immemorial existed class inequality - on the one hand, the layer of wealthy citizens, on the other hand were the poor who have been pushed to the edge of the richer layers of interest. Societies interested to people in need and a different attitude and help from the community was varied in the course of history changed and evolved. In Christianity, show care for others in Christ's commandment of love, respect for the changed approach to the poor and people ocitajúcim the margins of society. Duty of care to the poor results of the Decalogue, in addition to loyalty to the true God also regulates the social relations which have been arranged so as to uphold the right to the poor: "If one of your brethren becomes poor, not harden your heart and closes his hand, lie open up poor and lend it to him, which has a shortage. "(Deut 15.7 to 8) The article discusses the issue of people entering an emergency. In the first part of the social approaches to participate from known Old Testament, which draws from the social doctrine of the Church. Another section is devoted to people in need from the perspective of the current Slovak legislation.

Keywords: society, misery, Social doctrine of the Church, community responsibility

Úvod

V každej spoločnosti boli, sú a budú ľudia v núdzi. Tento fakt nesmie vyznievať len ako obyčajné konštatovanie nezmeniteľného faktu, ale ako odhalenie možností a priestoru, v ktorých sa môže spoločnosť ďalej rozvíjať, zaoberať sa otázkou pomoci a tak aj riešenia situácie núdze v konkrétnom ľudskom živote. Starozákonná spoločnosť pochopila tento fakt ako potenciálnu možnosť konať dobro. Dnešná doba je skôr zameraná na eliminovanie týchto nepriaznivých faktov z dôvodu „slušnosti“ či povinnosti, ktoré vyplývajú zo stupňa rozvoja spoločnosti. Prečo sa takto zmenil pohľad na tú istú núdzu, hoci človeka žijúceho v inom čase? Stratil sa z povedomia ľudí fakt lásky vo človeku a jeho človečenstvu?

1 Sociálna starostlivosť v Izraeli

V izraelskej spoločnosti existovali mnohé nariadenia zamerané na sociálnu spravodlivosť a solidaritu, ktoré predstavovali nielen základný princíp sociálneho, politického a ekonomického života, ale boli aj riadiacim princípom týkajúcim sa ekonomickej chudoby a sociálnej nespravodlivosti[1]. V Izraeli bolo v tom čase poľnohospodárstvo na pomerne vysokej úrovni a vzťahy medzi majetnými veľkostatkármi a zadĺženými maloroľníkmi upravovali viaceré sociálno-politické opatrenia. „V centre pozornosti stoja vrstvy, ktoré sa nachádzajú na pokraji prežitia. Konkrétne sa hovorí o nádenných robotníkoch a o ich práve na mzdu, o vdovách a sirotách, ktoré následkom nedokonalého zákonodarstva mohli prísť

[1] PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi.* Trnava: SSV, 2008, s. 25, STEPULAK,M., GORBANIUK, J. (red.). *Wybrane aspekty pracy socjalnej warsztacie pracownika socjalnego – doświadczenia polsko – niemieckie. Ausgewählte Aspekte in der sozialen Arbeit des Sozialmitarbeiters – deutsch – polnische Erfahrungen*, Lublin – Eichstätt – Ingolstadt 2010, s. 190.

o všetok majetok“[2]. Židovský étos sociálnej podpory je spätý s predstavou Boha ako toho, kto sa na jednej strane ujíma slabých a núdznych a je ich ochrancom, no na druhej strane vyzýva veriacich k sociálnej aktivite a k pomoci ľudom v núdzi. Aj tu však boli drobní roľníci pozbavovaní pôdy, chudobní, vdovy a siroty utláčaní a pozbavovaní práv a otroci nedostávali slobodu v každom v siedmom roku. Tí vlastníci pozemkov, ktorí boli ekonomicky schopní znášať bremeno vojenskej služby, vytvorili postupne mestský patriciát, začali sa podieľať na obchode s obilím, vínom a olivami, čo im umožnilo vo väčšej miere využívať vidiek. Svoje pozemky medzitým zverili do nájmu malým nájomcom, poddaným alebo otrokom, ktorí potom boli utláčaní formou dlžníckeho otroctva na základe finančnej alebo naturálnej pôžičky. V starovekom Izraeli nebola pomoc človeku, ktorý ju potreboval len dobrovoľnou záležitosťou, nakoľko chudobný človek mal na ňu právny nárok[3]. Základné sociálno-politické, ale i hospodárske nariadenia z tohto obdobia nájdeme v Starom zákone v knihe Deuteronómium. Medzi najdôležitejšie patria: Zákony proti zbedačovaniu, Zákony na ochranu sociálne slabých, Poskytovanie almužny

Zákaz úroku – „ Ani peniaze, obilie, ani nijakú inú vec nesmieš požičiavať na úrok svojmu bratovi, len cudzincovi. Svojmu bratovi požičiaš bez úroku čo potrebuje, aby ťa Pán, tvoj Boh požehnával pri každej tvojej práci v krajine, do ktorej vojdeš, aby si ju vlastnil“ (Dt 23,19). Izraelitom bolo zakázané požadovať úroky iba od súkmeňovcov, nie od cudzincov. Zákon o úrokoch nebol považovaný za nespravodlivý, pretože peniaze v tom čase nemali taký význam ako dnes. Nepožadovanie úrokov chránilo ľudí od schudobnenia.

Obmedzenie brania zálohy – „ Keď budeš od svojho blížneho požadovať čo ti je dlžen, nevojdeš do jeho domu aby si vzal záloh, ale budeš stáť vonku a on ti vynesie, čo bude mať. Ak je však chudobný, záloh nesmie ostať u teba cez noc, ale vrátiš mu ho ešte pred západom slnka, aby spal vo svojom odeve a dobrorečil ti, a ty budeš mať spravodlivosť pred Pánom, svojim Bohom“ (Dt 24,10). Na zabezpečenie pôžičky dával dlžník zálohu, čo pri neobmedzení znamenalo neustále zadlžovanie.

Používanie spravodlivých mier a váh – „ Nemaj vo svojom vrecúšku dvojaké závažie, jedno väčšie, druhé menšie! Nemaj v dome dvojakú efu,4 jednu väčšiu, druhú menšiu! Maj pravé a správne závažie i pravú a správnu efu, aby si mohol dlho žiť v krajine, ktorú ti dá Pán, tvoj Boh.“ (Dt 25,13). Požiadavka zachovávania čestnosti pri používaní mier a váh nemala formu zákona, keďže neobsahuje žiadnu sankciu – bola to len mravná požiadavka, ktorá mala základ v poukázaní na to, že Boh je strážcom poriadku.

Príkaz dodržiavať sabat- nepracovať v sobotu – „Hovor Izraelitom a povedz im: pánove sviatky, ktoré zasvätíte slávnostným zhromaždením sú tieto: šesť dní budete konať svoju prácu, siedmy deň bude dňom úplného odpočinku so svätým zhromaždením. Vtedy nebudete konať nijakú prácu...“ (Lv 23,1) Tento príkaz je považovaný za najstarší zákon o úprave pracovnej doby na svete. Okrem náboženského významu mal aj svoj sociálno-politický význam, keďže ochraňoval ľudí pred prácou bez oddychu. Význam to malo predovšetkým pri náročných poľnohospodárskych prácach - v čase žatvy a orby.

Vyplatenie mzdy – „ Neodopri plácu biednemu a chudobnému, či už je brat alebo cudzinec...“ (Dt 24,14) Vyplatenie mzdy robotníkovi, či nádenníkovi sa považovalo za povinnosť, keďže od toho závisel jeho život - pri nádenníkov bola povinnosť vyplatiť mzdu

---

[2] VARŠO, M. *Počúvaj Izrael*. Bratislava: Zrno, 1998. s. 219, Porov. STEPULAK, M. Psychologiczna koncepcja człowieka jako systemu względnie otwartego i względnie izolowanego. *Roczniki Filozoficzne KUL,* 1995, T.XLII, z. 4, s. 52.

[3] Porov. *Súhrnná záverečná správa o projekte „Transformácia existujúcich zariadení sociálnych služieb.“* [online]. [cit. 19.2.2011] Dostupné na internete: www.employment.gov.sk/index.php?id=14154 (13.6.2010), STEPULAK, M. Psychologiczna koncepcja człowieka jako systemu względnie otwartego i względnie izolowanego. *Roczniki Filozoficzne KUL,* 1995, T.XLII, z. 4, s. 54.

[4] Efa – čiže merica, bola jednotka objemu a merala 36,44 l. Využívala sa na pevné, sypké veci.

denne. Vyplácalo sa v naturáliách a väčšinou to bol jediný majetok, či príjem nádenníka, preto bola požiadavka „vyplatenia pred západom slnka."

Ďalšie zákony z tohto obdobia by sme mohli označiť pojmom „sociálna pomoc", keďže podporovali chudobných a biednych.

Pri zbere úrody mali majetnejší myslieť na chudobných a nechať im časť úrody na poliach a vo viniciach: „ Keď budete zberať úrodu svojej krajiny, nežnite svoje pole až do kraja a keď zoberiete svoju úrodu, nebaberkujte. Ani vo svojich viniciach nepaberkujte a nezbierajte, čo poopadúvalo v tvojej vinici, nechajte to pre chudobných a cudzincov." (Lv 19,9) Takisto mali pri zbere obilia, olív a viniča myslieť na vdovy a siroty (Porov. Dt 24,19-22) Každý tretí rok boli Izraeliti povinní nechávať desiatok zo svojej úrody pre tých, ktorí trpeli núdzou: siroty, vdovy, cudzincov, ale aj pre levitov, ktorí boli chudobnejší ako oni. (Porov.: Dt 14,28)

Sluhovia, robotníci a ostatní, ktorí slúžili u majetných mali právo zberať všetko, čo sa urodilo na poliach počas tzv. sobotného roku. Takto označovali rok, ktorý nasledoval po šiestich rokoch, počas ktorých sa starali o svoje polia a vinice a zbierali z nich úrodu. V siedmom roku nechali pôdu odpočívať a čo sa na nej urodilo, patrilo služobníctvu (Porov.: Lv 25,1-7). Počas sobotného roku platila aj úľava na dlhoch a veriteľ nemohol vymáhať dlhy od blížnych a priateľov, jedine od cudzincov. Tento zákaz vymáhania dlhov vychádzal z toho, že v siedmom roku nemali žiadnu úrodu z polí a viníc, preto nemohli splatiť dlhy. To sa nevzťahovalo na cudzincov, pre ktorých sobotný rok nebol zaväzujúci. (Porov.: Dt 15,1-9). Odpustenie dlhov v pravidelných intervaloch malo význam v tom, že sa predchádzalo schudobneniu z prílišných dlhov. Zároveň boli Izraeliti povinní požičať svojim súkmeňovcom čo potrebovali, ak prišli o majetok v ich krajine. „chudobní nebudú chýbať v krajine, kde budeš bývať, preto ti nariaďujem, aby si otváral svoju ruku núdznemu a svojmu chudobnému bratovi, ktorý bude s tebou bývať v krajine."(Dt 15,11)

Ešte výraznejšie ako sobotný rok sa slávil tzv. jubilejný rok, ktorý nasledoval po 49. roku a ohlasoval sa trúbením na baraních rohoch. Pôda a vinice odpočívali ako počas sobotného roku: „ Vtedy nebudete siať ani žať, čo narastie po žatve, ani nebudete oberať vinič, ktorý ste neorezali"(Lv 25,8) Význam jubilejného roku spočíval vo vrátení majetku predchádzajúcim majiteľom, ktorí ho museli predtým predať pre chudobu. Izraeliti nemohli natrvalo predať svoj majetok, ale predávali len úžitkové právo a iba do najbližšieho jubilejného roku. Vtedy domy a polia vrátili majiteľom, okrem majetku, ktorý bol sľubom venovaný Bohu a domov v ohradených mestách. Jubilejný rok bol aj „rokom slobody", lebo sa prepúšťali na slobodu otroci židovského pôvodu, a odpúšťali sa dlhy, za ktoré bol dlžník prinútený dať svoje pole do zálohu, alebo sám seba do otroctva. (Porov.: Lv 25,8-47) Zmyslom tohto ustanovenia bolo udržať pohromade vlastníctvo pôdy a príslušníkov veľkorodiny. Návrat k predchádzajúcim spravodlivým pomerom poskytoval postihnutým šancu na nový začiatok a východisko zo zadĺženia a schudobnenia. „Sociálna náuka Cirkvi má jeden zo svojich koreňov v tradícii sobotného a jubilejného roka. Ukazuje, že základy sociálnej spravodlivosti a solidarity sú inšpirované nezištnosťou uddalosti spásy, ktorú uskutočnil Boh"[5].

2 Sociálne núdzni v súčasnosti

V súčasnosti základné hospodárske, sociálne a kultúrne práva občanov Slovenskej republiky definuje piaty oddiel Ústavy SR, ktorý garantuje občanom právo na prácu, slobodnú voľbu povolania, na štrajk, kolektívne vyjednávanie, ale aj primerané hmotné zabezpečenie v starobe, pri nespôsobilosti na prácu a pri strate živiteľa. Občania nachádzajúci sa v stave hmotnej núdze majú právo na pomoc nevyhnutnú na zabezpečenie základných životných

[5] PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi,* s. 25-26.

podmienok. Každý má právo na ochranu zdravia a na bezplatnú zdravotnú starostlivosť na základe zdravotného poistenia za podmienok, ktoré sú upravené zákonom. Rodičia starajúci sa o deti majú právo na pomoc štátu, deti a mladiství osobitnú ochranu, ženy v tehotenstve právo na osobitnú starostlivosť, ochranu v pracovných vzťahoch a zodpovedajúce pracovné podmienky. Právo na zvýšenú ochranu zdravia pri práci, osobitné pracovné podmienky, a pomoc pri príprave na povolanie majú ženy, mladiství a osoby zdravotne postihnuté[6].

Sociálne zabezpečenie je vhodné rozdeliť podľa toho, akú príjmovú nerovnosť daný nástroj sociálneho zabezpečenia rieši. Príjmovú nerovnosť môžeme rozdeliť na:

momentálnu interpersonálnu nerovnosť – ktorá znamená rozdiel príjmu v jednom okamihu medzi rozdielnymi ľuďmi,

intrapersonálnu príjmovú nerovnosť v čase – ktorá znamená rozdiel v príjmoch toho istého jedinca v rozličných fázach jeho života[7].

Pri prvom type príjmovej nerovnosti nerovnosť súvisí s rozdielnym príjmovým potenciálom rôznych ľudí. Nástroje sociálneho systému sa začnú využívať vtedy, ak tento rozdiel prekročí určitú vopred stanovenú mieru – napr. pokles príjmu pod hranicu životného minima. Práve solidarita, ktorá je potrebná pre zabezpečenie určitého minimálneho štandardu pre všetkých, je často považovaná za najdôležitejšiu funkciu sociálneho zabezpečenia. Nástrojom na toto zabezpečenie je redistribúcia príjmov od členov spoločnosti, ktorí majú príjmy vyššiek tým členom, ktorých príjmy sú nízke, príp. žiadne. Intrapersonálna nerovnosť u jedného človeka môže byť spôsobená vekom, chorobou, nepredvídateľnými udalosťami a situáciami. Po spoločenských zmenách v roku 1989 dochádza k výraznému vzostupu tohto typu nerovnosti.

Toto rozdelenie nám umožňuje „priradiť“ k druhu príjmovej nerovnosti nástroj sociálneho zabezpečenia, ktorým sa spoločnosť spolupodieľa na vyriešení situácie jednotlivca – pri odstraňovaní interpersonálnej nerovnosti sa využíva sociálna pomoc a pri odstraňovaní príjmovej nerovnosti jedinca v čase sa využíva sociálne poistenie.

Kritériom, ktorý aktivuje sociálnu pomoc je núdza – situácia, v ktorej príjem jednotlivca a ostaných osôb, ktoré sa s nim posudzujú, nedosahuje zákonom stanovené životné minimum. Nástroj sociálneho zabezpečenia má za úlohu túto situáciu zmeniť dávkami sociálnej pomoci, ktorí sa poskytujú zo štátneho rozpočtu. Kritériom pri sociálnom poistení je udalosť – ktorá zhoršila situáciu poistenca napr. choroba, staroba a pod. Cieľom sociálneho zabezpečenie je snaha dosiahnuť výšku príjmov jednotlivca pred udalosťou – v tomto prípade sa neposudzuje situácia osôb, ktoré s nim žijú. Financovanie je realizované cez poisťovne. Medzi pomocou a poistením sa nachádza podpora, ktorej cieľom je poskytnúť dávky občanom pri riešení takých životných udalostí, pri ktorých sa predpokladá, že by neriešením viedli k núdzi. Sociálna podpora sa poskytuje plošne, bez testovania príjmov. Príkladom sociálnej podpory je rodičovský príspevok. Je financovaný zo štátneho rozpočtu ako sociálna pomoc, ale zároveň je považovaný za náhradu príjmu rodiča, ktorý sa stará o dieťa – „správa sa“ ako sociálne poistenie[8].

Sociálna pomoc je pilierom sociálneho zabezpečenia a jej cieľom je zabezpečenie ochrany občana pred rizikovými situáciami, eliminovanie možných rizík a vytváranie účinnej prevencie ich rozšírovania. Zároveň sa usiluje o zmiernenie alebo prekonanie stavu núdze s aktívnou účasťou občana, zabraňovať vzniku, prehlbovaniu alebo opakovaniu psychických, fyzických a sociálnych porúch občana a zabezpečiť integráciu jednotlivca do spoločnosti. „Wszyscy ubodzy powinni być otaczani braterską troską i należytą solidarnością. Należy im

---

6 Porov. Zákon č. 460/1992 Z. z. Ústava Slovenskej republiky.

7 Porov. KARPIŠ, J., ĎURANA, R., JELENČIAK, M. *Analýza sociálneho systému SR.* [online]. [cit. 1.3.2011] Dostupné na internete: http://www.iness.sk/themes/Milo/texty/INESS_Analyza%20socialneho%20systemu%20SR.pdf.

8 Porov. KARPIŠ, J., ĎURANA, R., JELENČIAK, M. *Analýza sociálneho systému SR.* [online].

udzielać skutecznej pomocy: duchowej, moralnej, jak również materialnej. Najbardziej rozpowszechnioną formą pomocy jest wsparcie finansowe oraz rzeczowe (stałe lub doraźne), udzielane w formie stosownej do osobowości i warunków potrzebujących“[9].

Cieľovými skupinami sociálnej pomoci sú rodiny a deti, občania so zdravotným postihnutím, starí, chorí, ale aj neprispôsobiví a nezamestnaní občania. Všetky aktivity systému sociálnej pomoci smerujú k zabráneniu sociálnej exklúzii týchto jedincov v spoločnosti. Tým, že štát zadefinuje udalosti vyvolávajúce hmotnú a sociálnu núdzu, stanovuje mieru svojej ingerencie pri zabezpečovaní určitej, zákonom stanovenej a štátom garantovanej miery životnej úrovne.

Základnými princípmi systému sociálnej pomoci, ktorá sa zabezpečuje predovšetkým prostredníctvom sociálnej práce sú: demonopolizácia, decentralizácia, účelovosť, primeranosť, pluralita zdrojov a nástrojov, profesionalizácia. Celý systém sociálnej pomoci sa odvíja od pojmu životné minimum, ktorý v podstate „rozdeľuje“ občanov: tí, ktorých príjem je vyšší ako životné minimum nepotrebujú pomoc štátu, tí, ktorých príjem nedosahuje stanovenú hranicu príjmu sú v stave hmotnej núdze a majú nárok na pomoc štátu pri prekonaní nepriaznivej sociálnej situácii. „Pod životným minimom sa rozumie v najvšeobecnejšom zmysle slova taký súbor statkov a služieb, ktorý umožňuje základnej spotrebnej jednotke (spoločne hospodáriacej domácnosti určitej veľkosti a zloženia) uspokojovať potreby v miere uznanej spoločnosťou v danom časovom období za minimálne nevyhnutnej spotrebe a zapojeniu do normálneho života spoločnosti. Životné minimum by malo predstavovať minimálne akceptovateľný životný štandard jednotlivca, rodiny či domácnosti, pod ktorým nastáva spoločnosťou neakceptovateľný stav núdze“[10].

Aj pri životnom minime sa ešte rozlišuje určitá hranica príjmu a podľa toho rozlišujeme dve hladiny:

1. Existenčné minimum ako hranicu biedy – ide o najspodnejšie prípustnú hranicu životnej úrovne, pri nedosiahnutí ktorej dochádza k ohrozeniu zdravia a života. Je to minimálna úroveň príjmov umožňujúca elementárnu existenciu človeka

2. Sociálne minimum ako hranicu chudoby - dolná hranica pásma všeobecne prijateľného životného štandardu (vo vyspelých štátoch dve tretiny celkového priemerného čistého príjmu na osobu). Jedná sa o existenčné minimum zvýšené o aktivity späté s kultúrou, dopravou, vzdelávaním, ochranou zdravia a využívaním voľného času[11].

Na Slovensku upravuje životné minimum zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime, ktorý pod pojmom životné minimum rozumie spoločensky uznanú minimálnu hranicu príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav jej hmotnej núdze. Minimálna výška príjmov má zahŕňať výdavky na bežné potreby, ktoré umožňujú reprodukciu základných potrieb a minimálne sociálne kontakty. Do tohto príjmu sa nezahŕňajú výdavky spojené s nákupom a obnovou predmetov strednodobej a dlhodobej spotreby. Na tejto úrovni je možné žiť len obmedzené obdobie. Výška životného minima sa upravuje vždy k 1. júlu bežného kalendárneho roka. Úprava súm životného minima sa vykonáva tak, že platné sumy životného minima sa vynásobia koeficientom rastu čistých peňažných príjmov na osobu zisteným Štatistickým úradom Slovenskej republiky, ak koeficient rastu čistých peňažných príjmov na osobu za obdobie I. štvrťroka bežného kalendárneho roka v porovnaní s I. štvrťrokom predchádzajúceho kalendárneho roka je nižší, ako koeficient rastu životných nákladov

---

[9] MAZUR, P. Posługa najuboższym w nauczaniu Jana Pawła II. In BUDAJ, P.- ČEVAN, M.- ŠPÁNIK, M.(edit.). *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II*. Poprad: PF KU, 2009, s. 69, Porov. STEPULAK, M. Relacyjność systemu rodzinnego. *Roczniki Teologiczne*, Tom LIV, z.10, 2007, s. 99.

[10] *Návrh Koncepcie životného minima*. [online]. [cit. 19.2.2011] Dostupné na internete: https://lt.justice.gov.sk/.../vlastny%20material.doc?instEID...1.

[11] Porov. *Návrh Koncepcie životného minima*. [online]. [cit. 19.2.2011] Dostupné na internete: https://lt.justice.gov.sk/.../vlastny%20material.doc?instEID...1.

nízkopríjmových domácností za rozhodujúce obdobie zistený Štatistickým úradom Slovenskej republiky (ŠÚ SR), alebo sa vynásobia koeficientom rastu životných nákladov nízkopríjmových domácností zisteným ŠÚ SR, ak koeficient rastu životných nákladov nízkopríjmových domácností za rozhodujúce obdobie je nižší ako koeficient rastu čistých peňažných príjmov na osobu za obdobie I. štvrťroka bežného kalendárneho roka v porovnaní s I. štvrťrokom predchádzajúceho kalendárneho roka[12].

V súčasnosti stojí Slovensko pred úlohou prehodnotiť životné minimum, keďže posledné prehodnotenie životného minima bolo uskutočnené v rokoch 1995 – 1998. Na podnet MPSVaR bola vytvorení skupina odborníkov, ktorá má pripraviť podklady na pehodnotenie ŽM. Ak sa ukáže, že platné životné minimum nie je v súlade so zisteniami tejto skupiny, bude nasledovať zmena zákona o životnom minime. V súvislosti s prehodnotením životného minima sa predpokladá tiež prehodnotenie poskytovania pomoci v hmotnej núdzi tak, aby dávky garantovali príjem na pokrytie základných životných potrieb domácností. Všetky úpravy budú posudzované aj vo vzťahu k motivácii občana participovať na trhu práce, pretože Slovensko je krajinou s najvyššou mierou dlhodobej nezamestnanosti v rámci Európskej únie. Termín ukončenia prác na prehodnotení životného minima sa predpokladá v roku 2012 a prípadná legislatívna zmena zákona prichádza do úvahy najskôr v roku 2013. Návrhy všetkých legislatívnych zmien, ktoré budú súvisieť s prehodnotením životného minima budú obsahovať vplyvy na životnú úroveň obyvateľstva ako aj dosahy do verejných financií[13].

Nedostatok prostriedkov na uspokojenie základných životných znamená chudobu, ktorá je aj v 21. storočí problémom. Chudobu môžeme definovať rôzne, keďže je to jav zasahujúci viaceré oblasti života človeka. Ondrejkovič chápe chudobu ako: „sociálny jav, ktorý je charakteristický nedostatkom životných prostriedkov jednotlivca alebo skupiny. V tomto zmysle je považovaná za sociálny problém, prípadne za sociálno-patologický jav“[14]. Podľa prístupu k chudobe ju môžeme rozdeliť na:

absolútnu - stav, kedy jednotlivec má nedostatok prostriedkov, a to mu znemožňuje zabezpečovať základné životné potreby,

relatívnu - stav, kedy jednotlivec uspokojuje svoje základné životné potreby, ale na nižšej úrovni, ako je priemerná úroveň v danej spoločnosti,

subjektívnu – podľa ktorej je chudobný ten, ktor má podľa subjektívneho odhadu málo prostriedkov na uspokojenie základných životných potrieb,

politickú – chudobný je človek splňajúci kritéria stanovené štátom na poskytovanie sociálnej pomoci vchudobe,

skrytú - pri ktorej si ľudia neuplatňujú nároky na dávky a služby (bezdomovci, nelegálni imigranti),

latentnú – ľudia, ktorí síce majú príjem,a le ten je minimálny (poberatelia dávok a služieb sociálnej pomoci)[15].

Ďalším dôležitým momentom pre poskytnutie sociálnej pomoci je uznanie jednotlivca za osobu, nachádzajúcu sa v stave hmotnej núdze. Za hmotnú núdzu je považovaný stav, keď príjem občana a ďalších členov rodiny nedosahuje životné minimum, pričom je podstatné to, že jednotlivec a osoby, ktoré sa s ním spoločne posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením. Z uvedeného je zrejmé, že pri posudzovaní stavu núdze u

[12] Porov. Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

[13] Porov. Návrh Koncepcie životného minima. [online].

[14] VANKOVÁ, K. Sociálna a ekonomická núdza a jej dopad na rodinný a spoločenský život. In HEJDIŠ, M. - KOZOŇ, A. (edit.). *Sociálna a ekonomická núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti.* Bratislava: VŠZaSP Sv. Alžbety, 2009, s. 133.

[15] Porov. VANKOVÁ, K. Sociálna a ekonomická núdza a jej dopad na rodinný a spoločenský život. In HEJDIŠ, M. - KOZOŇ, A. (edit.). *Sociálna a ekonomická núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti.* Bratislava: VŠZaSP Sv. Alžbety, 2009, s. 135.

jednotlivca sa posudzuje aj príjem ďalších členov rodiny a výška ich príjmu má priamy vplyv na priznanie dávky v hmotnej núdzi. Občan nie je v hmotnej núdzi, ani keď jeho príjem nedosahuje životné minimum ustanovené osobitným predpisom, ak si svojím doterajším príjmom a svojím majetkom môže riešiť hmotnú núdzu, ale ani vtedy, ak sú príjmy spoločne posudzovaných osôb (domácnosti alebo rodiny) vyššie, ako je zákonom stanovená suma životného minima. Dávka v hmotnej núdzi a príspevky k dávke sa poskytujú v peňažnej forme, vecnej forme a kombinovanej forme. Dávka vo vecnej forme predstavuje jedno teplé jedlo denne, nevyhnutné ošatenie a prístrešie. Dávka a príspevky k dávke v hmotnej núdzi sa poskytujú najviac po dobu dvoch rokov odo dňa vzniku nároku na dávku a príspevky. Po uplynutí tejto doby nárok občana na dávku v hmotnej núdzi zaniká, okrem príspevku na zdravotnú starostlivosť, ochranného a aktivačného príspevku. Nárok na zabezpečenie základných životných podmienok a pomoc v hmotnej núdzi prechádza do pôsobnosti obce. Dávka v hmotnej núdzi má šesť stupňov, z ktorých vychádza aj výpočet príspevku k dávke[16].

Spôsob poskytovania sociálnych dávok prešiel od roku 1989 veľkými zmenami. Platil ešte zákon z roku 1988 o sociálnom zabezpečení, ktorý hovoril, že sociálna starostlivosť sa poskytuje sociálne odkázaným občanom do výšky životného minima. Výsledkom bol „štedrý“ príjem ľudí v hmotnej núdzi, ktorý bol na takej úrovni, že strácali motiváciu nájsť si zamestnanie a riešiť svoju nepriaznivú sociálnu situáciu a zároveň bol neúnosný pre štátny rozpočet[17].

Zmenu priniesol zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci prijatý v roku 1998, ktorý rozlišoval, či sa človek dostal do hmotnej núdze z objektívnych dôvodov alebo si nepriaznivú sociálnu situáciu spôsobil sám, a vtedy bola dávka krátená na výšku 50 % životného minima. Rok 2003 priniesol najvýraznejšiu zmenu vo filozofii poskytovania sociálnych dávok. Výška dávok prestala byť akokoľvek viazaná na životné minimum, a dávky sa radikálne znížili. V zákone sa po prvý raz stanovil strop, keď výška dávky pre celú rodinu nesmela prekročiť 10 500 Sk. Reforma pokračovala v ďalších rokoch, keď sa výška dávky určila presnou sumou a nespájala sa so životným minimom. Zároveň sa nezvyšovala s počtom detí v rodine. Z uvedených zmien v systéme sociálnej pomoci je najdôležitejšou zmena filozofie. Paternalistický model starostlivosti o človeka od narodenia až po smrť je prekonaný, legislatívne upravený a zmenený na pomoc. Tá má ten istý cieľ ako mala starostlivosť - pomôcť jednotlivcovi alebo rodine prekonať nepriaznivú sociálnu situáciu, ale starostlivosť štátu, ktorá bola občanom poskytovaná bez akéhokoľvek pričinenia ich samotných je nahradená sociálnou pomocou, ktorá má občanovi „len pomôcť“ pri riešení nepriaznivej sociálnej situácie, nie vyriešiť ju za neho. Táto zmena bola nutná jednak z dôvodu neúnosného zvyšovania nákladov na sociálnu oblasť, čomu predchádzala zvyšujúca nezamestnanosť a zmeny v ekonomike a na trhu práce, ako aj zo zmeny vo vzťahu štátu k jednotlivcovi. Komunistický model rozhodovania za občana bol nahradený modelom demokratickým, ktorý preniesol hlavnú zodpovednosť za vlastný život na jednotlivca. Táto zmena nebola a stále nie je jednoduchá, pretože ľudia, zvlášť staršej generácie nie sú naučení rozhodovať za seba a niesť za svoje rozhodnutia aj zodpovednosť. Je to však nevyhnutné, pretože iba tak môžeme dosiahnuť všestranný rozvoj jednotlivca a celej spoločnosti.

Okrem pojmu hmotná núdza sa stretávame aj s pojmom sociálna núdza, ktorá bola takisto veľmi jasne a zrozumiteľne zadefinovaná v zákone č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci, ako: „Stav, keď si občan nemôže sám zabezpečiť starostlivosť o svoju osobu, starostlivosť o svoju domácnosť, ochranu a uplatňovanie svojich práv a právom chránených záujmov alebo kontakt so spoločenským prostredím najmä vzhľadom na vek, nepriaznivý zdravotný stav, sociálnu neprispôsobenosť alebo stratu zamestnania. Za sociálnu núdzu sa na

---

[16] Zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov,§2-5.

[17] *Ako sa menil systém dávok v hmotnej núdzi*. [online]. [cit. 19.2.2011] Dostupné na internete: http://www.sme.sk/c/2540762/ako-sa-menil-system-davok-v-hmotnej-nudzi.html#ixzz0ywqq8ZoB.

účely tohto zákona považuje aj stav, keď občan s ťažkým zdravotným postihnutím potrebuje zmierniť sociálne dôsledky ťažkého zdravotného postihnutia alebo ich prekonať za podmienok ustanovených týmto zákonom. Za nepriaznivý zdravotný stav sa na účely tohto zákona považujú invalidita podľa právoplatného rozhodnutia alebo posudku Sociálnej poisťovne: choroba, porucha zdravia alebo zdravotné postihnutie uznané príslušným ošetrujúcim lekárom“[18].

Poskytovanie sociálnej pomoci občanom nachádzajúcim sa v stave hmotnej či sociálnej núdzi upravoval do konca rok 2008 zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci. Ten definoval sociálnu pomoc takto: „Sociálna pomoc je sociálna prevencia a riešenie hmotnej núdze alebo riešenie sociálnej núdze, v dôsledku ktorej si občan nemôže sám ani s pomocou rodiny zabezpečiť základné životné podmienky a riešenie sociálnej núdze občana s ťažkým zdravotným postihnutím kompenzáciou sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia. Sociálna prevencia je odborná činnosť na predchádzanie a na zabraňovanie príčin vzniku, prehlbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu alebo sociálneho vývinu občana“[19]. Zmeny v spoločnosti priniesli potrebu novelizácie tohto zákona, keďže už nedostatočne riešil nepriaznivú sociálnu situáciu mnohých občanov. Nakoniec bol roztrieštený na jednotlivé nové zákony: zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi odčlenil z pôvodného zákona riešenie hmotnej núdze. Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálno-právnej ochrane detí a kuratele sa zaoberá sociálnou prevenciou. Najvýraznejšie zmeny v systéme sociálnej pomoci priniesol zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách, ktorý obsahuje výrazné zmeny aj definovaní pojmov. Nie je v ňom už definovaná sociálna núdza a formy jej riešenia. Sociálna pomoc je nahradená pojmom sociálna služba. V podmienkach Slovenska je sociálna služba vymedzená ako „odborná činnosť, obslužná činnosť alebo ďalšia činnosť alebo súbor týchto činností, ktoré sú zamerané na:

prevenciu vzniku nepriaznivej sociálnej situácie, riešenie nepriaznivej sociálnej situácie alebo zmiernenie nepriaznivej sociálnej situácie fyzickej osoby, rodiny alebo komunity

zachovanie, obnovu alebo rozvoj schopnosti fyzickej osoby viesť samostatný život a na podporu jej začlenenia do spoločnosti

zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb fyzickej osoby a rodiny

prevenciu sociálneho vylúčenia fyzickej osoby a rodiny“[20].

Záver

Kedysi hodnotový rebríček postavený na religióznom vnímaní a usporiadaní spoločnosti sa dnes mení na napĺňanie politických predvolebných sľubov, vytváranie dlhov a nesprávne fungujúcej spoločnosti. Možným spôsobom nápravy tohto stavu je nanovo prijatie hodnoty človeka ako ústrednej myšlienky jednak spravovania a rozvoja spoločnosti a jednak pochopenia opodstatnenosti existencie spoločnosti, či nadnárodných zoskupení štátov. Vyššie vymenované spôsoby pomoci len vtedy môžu mať význam, keď sa v každom opatrení a v každej konkrétnej pomoci objaví rozmer človeka ako ústredný motív a cieľ činnosti jednotlivca či organizácie. V konkrétnych prípadoch môžeme vidieť snahu na nápravu a môžeme aj vyjadriť túžbu, že nastane aj zmena v myslení ľudí. Totiž vnímanie ľudskosti nie je len povinnosťou spoločnosti a konkrétnych zamestnancov, ale je aj službou lásky každého človeka človeku.

---

[18] Zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci.

[19] Zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci.

[20] Zákon č. 448/2008 Zb. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, §2.

Zoznam použitej literatúry

1. Sväté písmo Starého i Nového zákona. Rím: SÚSCM, 1995.
2. BENEDIKT XVI. Caritas in veritate. Vyd. SSV, Trnava 2009, 115 s.
3. ISBN: 978-80-7162-786-9.
4. PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, Vyd. SSV, Trnava 2008. 545 s. ISBN 978-80-7162-725-8.
5. Ako sa menil systém dávok v hmotnej núdzi. [online]. [cit. 19.2.2011] Dostupné na internete: http://www.sme.sk/c/2540762/ako-sa-menil-system-davok-v-hmotnej-nudzi.html#ixzz0ywqq8ZoB.
6. KARPIŠ, J., ĎURANA, R., JELENČIAK, M. Analýza sociálneho systému SR. [online]. [cit. 1.3.2011] Dostupné na internete: http://www.iness.sk/themes/Milo/texty/INESS_Analyza%20socialneho%20systemu%20SR.pdf.
7. MAZUR, P. Posługa najuboższym w nauczaniu Jana Pawła II. In: BUDAJ, P.- ČEVAN, M.- ŠPÁNIK, M.(edit.). Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Poprad: PF KU, 2009. ISBN 978-80-8084-459-2. s. 68-72.
8. Návrh Koncepcie životného minima. [online]. [cit. 19.2.2011] Dostupné na internete: https://lt.justice.gov.sk/.../vlastny%20material.doc?instEID...1.
9. STEPULAK, M. Osoba w wybranych orientacjach współczesnej psychologii. W: T. Rzepa (red.). Na ścieżkach historii psychologii. Szczecin 2003: AMP Studio Paweł Majewski, s. 39-63.
10. STEPULAK, M. Psychologiczna koncepcja człowieka jako systemu względnie otwartego i względnie izolowanego. Roczniki Filozoficzne KUL, 1995, T.XLII, z. 4, s. 51-59.
11. STEPULAK, M. Relacyjność systemu rodzinnego. Roczniki Teologiczne, Tom LIV, z.10, 2007, s. 93 – 119.
12. STEPULAK, M. Rodzina w dialogu z duchowieństwem w parafii, W: J. Baniak (red.), Laikat i duchowieństwo w Kościele katolickim w Polsce. Problem dialogu i współistnienia, UAM w Poznaniu, Wydział Nauk Społecznych, Poznań 2010, s. 291 - 304. ISBN 978 -83-62243-12-9.
13. STEPULAK, M., GORBANIUK, J. (red.). Wybrane aspekty pracy socjalnej warsztacie pracownika socjalnego – doświadczenia polsko – niemieckie. Ausgewählte Aspekte in der sozialen Arbeit des Sozialmitarbeiters – deutsch – polnische Erfahrungen, Lublin – Eichstätt – Ingolstadt 2010, s. 193. ISBN 978-83-7548-007-8.
14. Súhrnná záverečná správa o projekte „Transformácia existujúcich zariadení sociálnych služieb.“ [online]. [cit. 9.2.2011] Dostupné na internete: www.employment.gov.sk/index.php?id=14154.
15. VANKOVÁ, K. Sociálna a ekonomická núdza a jej dopad na rodinný a spoločenský život. In HEJDIŠ, M. - KOZOŇ, A. (edit.). Sociálna a ekonomická núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti. Bratislava: VŠZaSP Sv. Alžbety, 2009. 560 s. ISBN 978-80-89271-63-4.
16. VARŠO, M. Počúvaj Izrael. Bratislava: Zrno, 1998. 326 s. ISBN 80-967867-3-3.
17. Zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci.
18. Zákon č. 448/2008 Zb. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.
19. Zákon č. 460/1992 Z. z. Ústava Slovenskej republiky.

20. Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.
Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
Nábrežie Jána Pavla II. 15
058 01 Poprad
anton.lisnik@ku.sk

Social background of the Roma in Slovakia in relation to their health care

Vladimír Littva, Soňa Hlinková, Imrich Andrási

Resume:

The main aim of the work was identification and analyze of attitudes of Romany people toward relationship between their social standing and health condition.

In theoretical part of our work we used published materials. The main focus was on the practical part. The survey was held in the period of November 2008 to February 2009. Our respondents came from 5 different Slovak cities, 5 villages with mixed citizens and 5 separated Romany settlements. The size of sample was 450 Romany people from 15 to 60 years. For data processing we used analytic method.

The outcomes from the work led to the confirmation of the next suppositions:

H1: Knowledge ability concerning to the health conditions is better in the cities than in villages or separated settlements. 31 % of respondents from the cities, 27 % from villages, and only 6 % from separated settlement knew to identify their current illnesses and diseases. 65 % of respondents from the cities, 55 % from villages, and only 47 % from settlements has enough information about their health conditions or possibility to acquire it.

H3: Hypothesis, that majority of Romany people is considering discrimination as main reason for their unpropitious social status and bad health condition was confirmed more in the groups of older respondents 85 % 45 to 60 years old, and 89 % of respondents from separated settlements.

H4: Majority of Romany people considers social and health aid from government as not sufficient. 46 % of respondents expressed their opinion that most important impulse for change should be bigger financial aid and 49 % respondents consider work guarantee as the best impulse.

H2: Second hypothesis telling that younger respondents are better informed than older was not confirmed. From the answers to the questions we can se that difference between respondent's opinions is in the limit 3 to 5 %.

Key words Romany people, Social background, Hygiene, Knowledgeableness, Social and Health Aid

This work is consecrated to the public debates and policy outcomes concerning to the approaches toward Roma community in Slovakia. In the last fifteen years there was a large debate about the status of Roma community in Slovakia. There were two opposite sites concerning the Roma community. First one - people who declared that government and non governmental (non-profit) organizations (NGO) are sufficiently too much doing for this sometimes marginalized community and second one – people who only criticized everything. To be right is necessary to understand the genesis and reason for different positions they were presenting. The truth is somewhere in the middle. Both sites are using valuable arguments, but in both sites is something missing. In the way to find best solution is not necessary to ask if there was don enough for this community, but rather how it was done and how it should be done.

First group defending the position of government and NGO is coming out of situation they have been experiencing during the last more than forty years. The Romani came into Slovak territory in 14th and 15th century. Even though they have been living into this country for more than seven centuries, they never accommodated to the customs of major population. Their community stayed closed and suspicious to everything new. In the time of communism,

the regime tried to change some habits and culture of Romani. (Kozmová, 2004). Though they were originally travelers, they had to have a permanent residence address, documents, attended the schools, visited physicians and social workers. It was completely breaking their traditional feelings. For that reason this new social and health system seemed for them as oppression. Their feelings were similar to the feelings of Native people in North America in the time of colonization. It leaded even to the stronger withdrawnness. The government looking for peace and comfort promised to provide for them some advantages. They got a very strong financial support, free housing, and were enrolled into social and health program. The problem was they were forced to participate on these programs, but they were not interested. The outcome was hostility, distrust, disbelieve and suspiciousness. Social impact was even worst. The most members of Roma population understood this support in the way that it is not necessary to work, because the government is obligated to take care for them. Many of them ceased to work; they lost interest about the public life, they didn't think about social duty and responsibility. They were looking only for social advantages or possibility to get something free. In the 90s when the communist regime crashed, the situation was changed. Everyone was pressed to take responsibility into his own hands - to take care for himself. The Romani stayed helpless waiting who will give them money for free and changes in social support they understood as a betrayal. Some of them started to steal and live as thieves. And because the percentage of law abusers in Roma population is more than ten times higher than in major population they start to be labeled as a thieves and hustlers. People looking at members of Roma community in the perspective of equal approach from government and see that they have a same financial support from the government as member of majority are seeking righteousness. Everyone who wants have more and is able to work should provide for himself it by work.

Second group is looking at the historical injustice and cultural difference. Even though the Roma population had different historical background and different cultural traditions it couldn't be purpose to exploit the society. Every help provided for them should respect the principles of justice, equality and righteousness (Magdolenová, 2006).

Even though in Slovakia as in whole European Union same accessibility to the health care programs is guaranteed for all Slovak citizens and residents, there are still some problems with inclusion of Roma minority (Jakoubek, 2006). There is not problem in approach to the Roma community or that somebody has not same rights. Access, approaches and rights are guaranteed for all in the same way. This is based on the human values and dignity of every person. Exclusion of Roma population is based on their own decisions and conditions they are creating for themselves.

These problems are underlined by special social status of the community. Especially unemployment in the Roma communities in some areas reached more than 95% of members.

Reasons for this situation are different:

Illiteracy or week education. Illiteracy and inadequate education is not the result of the system, but rather the result of unconcern and ignorance from the part of Roma community. There is no problem with ability or possibility to study. But the tradition in most Roma villages is that in the time when children are sixteen the parents decide to stop their attendance of the classes. For the girl it is time to look for the future husband and for boy it is time to work (it doesn't mean to be employed). I had been working with Roma community in Eastern Slovakia for five years. Teaching adults, but also children in the school. It was sad and almost incomprehensible to me hearing parents decision about abandonment of the study even their children were a very good students. Knowledge in the health issues is very poor. Very often there are simplified and reduced views on the situations. Consequences are terrible. Children's illnesses are usually neglected and many of adults are coming to see physician only if the health condition is very critical. Sometimes too late for treatment.

Because of lack of knowledge there is big problem with prevention at all levels. My opinion is that they should more seriously think about the importance of education for their future life. Many things are depending on good knowledge and wisdom.

Cultural and social background. Many Romani families don't like to spend many for study. They prefer spend it in different way. In the communist era they got in school everything free. In these days some things is necessary to buy for the children. Study is something alien to their society. They don't understand that the future of their children in this more and more globalize world is related with different values as they preferred in traditional Roma community. In these days not only Roma community, but almost everyone is struggling to find his or her own place and position in the society and world. There are not exemptions. The closeness of the Roma community plays also here negative role. Competition in the society is every year greater and requirement for professional work is more severe also in Slovakia. For many positions is necessary to have a certificate or pass exams. There will be les and less opportunity to work without skill. If they don't change their attitude, their future could be dark. Culture is good and helping to develop human personality, but it never could be understood as a barrier, which one can't cross. Culture is making men rich in feelings and gives him a lot of gladness, but there always should be a place for openness. Even though the traditional culture in Roma society knows different approach toward sick and suffering people, in the contemporary society there are some standards which must be satisfied.

Family background. There is traditional understanding of the family in Roma population. Family consists of father, mother and children. Even though in Slovak major population we can see birth rate problem, in Roma population the average family has minimum five children. Many families are stigmatized by alcoholism, drug addiction or family disintegration. These problems are causing not only social poverty and indignations but also have huge impact to the health issues.

High joblessness in the region. Majority of Roma population lives in the Eastern and Central South Slovakia, in the regions where the ratio of unemployment is highest of all regions. Economy in some regions is not so strong to give work for all people living in that region. Also investments are not spread equally in every region. Residents of such regions must travel for work usually more than 50 kilometers every day. Romani, even though they are originally travelers, prefer to work in the settlement where their family lives. To move somewhere without a family because of work or better condition is something strange. This situation has not impact to the access to health care. All across the country there are enough hospitals, clinic and surgery.

Personal reasons. For some people to stay homeless or to live on the periphery of society is their personal decision. Is difficult to understand why they are acting in this way. Human nature has many different niches and sometimes is not possible to understand if we are not in her or her shoes. In such situation the approach and access to the health care is difficult. According to law nobody is allowed to force them for treatment or medical checking unless there is public threat or that person is menace for him or herself. In such case the government is taking active role in health care. (Littva, 2007)

For all that we can say that poverty is only one of the main problems influencing health issues in Roma community. Moreover we can say that it is often used as a prevarication in such issues.

The biggest ethical and social problems in Roma health issues in Slovakia are:

Poor communication from the side of Romani. Roma population in Slovakia keeps their own language, which they are using in the common situations. In the contact with major population they speak Slovak. The language knowledge is better in younger generation than in older. Because in health an issue is used specific medical language and terms, it seems to be impassable problem for older generations of Romani. According to the law official

language in Slovakia is Slovak language and all citizens should speak official language (They learn it in school). But because of poor education there is lack of knowledge. Even though the doctor or nurse is trying to use simple expressions and words to explain problem or situations in some cases it causes still problem for Roma patients. Some issues were discussed in their families only in their community language and they don't know regular expressions. Another problem is their attitude to share information. Sometimes because they are too shy or because they think that is unnatural to say it outside the family they are keeping a lot of information in secret. One of the best ways is use the advisors and health mediators to meet the health needs of these communities and they should be recruited from their communities.

Poor knowledge about their health status. Very often we can hear from different organizations that: "goverment should ensure access to health information and education through awareness raising campaigns for Roma by health care and social workers, authorities and NGOs. Where desired, information on reproductive and sexual health and gender equality should be given as part of the health education. Where applicable training should be undertaken to improve Roma skills in policy making and health public administration." (Council of Europe: Recomendation Rec(2006)10 of the Committee of Ministers to member states on better access to health care for Roma and Travellers in Europe). This everything was done. The problem is that there is not enough people to take role of mediator and advisors. In the time they achieve the certificate they try to find different job or position. Maybe higher sallary of advisirs and mediators could be helpful. In the last two years our Faculty of Health in cooperation with Governmental Social office has been helding special course focused on health issues for women from Roma communities. Uncorncern was resolved by obligatory presence of Social worker and daily checking. There are some results for which we are thankfull, but there are still big needs in theses communities.

Mistrust and suspicions. Probably it will be much better to have for this communities physicians and nurses from their own communities. For that reason Romani, if they so wish, should be encouraged to take up professions such as those of nurses and doctors at all levels of the health system. There is still one problem, which occured in the last few years. Romani, which started to work as a doctors have preference not to work for their own communities. Similar experience we have with Roma teachers and priests.

Traditional approaches and rejection of medicine. Government of Slovakia is supporting education of health care workers and authorities about diverse Romani traditions, cultures, living conditions and mobility patterns and how this may affect Roma health needs. But still decision should be made by patient, not by doctor to come and take medicine. The doctor can only write a prescription, give some advices or to sent patient for next exhaustive examination. But there is also poor compliance in health care process. In the day they feel better, most of them are casing to take remedy. There is not surprise to see some patients with same problems in a few weeks, even though those illnesses are perfectly curable.

Separation from major population. The health of Roma community is concerning to everyone in the society. There is not excuse - I am not from that community, or I am in a perfect condition of health. Public health concerns to everyone. It will be unwise to wait when some health issues will struck all society or hurt health and social system. For that reason *"there will be necassary to promote the involvement and participation of all parties concerned (policy makers, local health authorities, health professionals, researchers, representatives of Roma and Travellers and non-governmental organisations) in the planning, implementation and monitoring of health policies. Take appropriate measures to make the wider population aware of the need of effective special measures intended to reach equal access to health care for Roma communities." (Council of Europe: Recomendation Rec(2006)10 of the Committee of Ministers to member states on better access to health care for Roma and Travellers in Europe).*

Survey

We created 450 records of interview. All respondents were familiar with to record and provided with necessary information to complete it. Given the personal meetings and completing it is a 100% return.

We did a survey among citizens of the Roma community living in three distinctively different settlements: homogeneous Roma settlements, in towns with mixed populations (Roma and Slovak ethnic group), and in cities. The cities we chose Poprad, Kežmarok, Ruzomberok, Liptovsky Mikulas and Spisska Bela. This selection represents the diversity of both its size and the percentage of Roma population. Among municipalities with mixed populations were chosen: Hniezdne, Batizovce, Východnú, Spišské Bystré a Krížovú Ves. Into group of Separated Roma settlements were included settlements in: Lubica, Stara Lubovna, Letanovce, Strane pod Tatrami and the settlement Dobra Vôľa.

In our work we established four hypotesis:

H1: Knowledge ability concerning to the health conditions is better in the cities than in villages or separated settlements.

H2: Younger respondents are better informed than older.

H3: Majority of Romany people is considering discrimination as main reason for their unpropitious social status.

H4: Majority of Romany people considers social and health aid from government as not sufficient.

In the current health policy issues health of Roma population plays an important role. In preparing the record of interview, we focused on the practical impact of some indicators. After an evaluation questionnaire, we came to the following facts, which helped us clarify the issues identified in the introductory part. It is generally presented in the available literature that the health of the Roma population in the world, as well as in Slovakia is in worse shape than the health of majority population. In interviews with the Roma themselves, this fact confirmed. They themselves are aware of the poor condition of health of its population. 43% of respondents said they feel health. In contrast, 30% said they feel constantly sick, and 15% currently a little sick. This means that approximately the same amount respondents feels healthy and the sick. With age, the proportion of respondents sentient sick increases. Similarly, respondents from urban feel healthier than respondents from segregated Roma settlements. Other generally presented fact is that people from Roma population do not show sufficient enthusiasm and willingness to change something in their life, which many consider that their common attitude is resignation. When analyzing the results of our interview, we found that 67% of respondents think that can improve their health and only 16% responded negatively. This means that there is in the Roma population awarenes of the possibility of change for the better in health. 55% of respondents know what they need to know about their medical condition, or has the opportunity to learn information from someone, however, 41% considered that such information is unnecessary. Compared with the majority population, these data are worst in the Roma communities. 7% of respondents think that it makes no sense to learn more about health in school and 5% of the interviewees were pessimistic view of the motivation for change in health. We confirmed the opinion that the Roma do not seek professional help and advice, or they are looking for it too late. 59% or seeking assistance from relatives and friends and only 41% seeking professional help and advice for doctors and nurses. Only 31% of adults and 21% of Roma children have participation on regular prophylaxis. Some literature is presenting that between health professionals and patients from Roma population are some tension in relations. Roma are presented as maladjusted, often arrogant and aggressive. On the other hand, is growing and increasingly publicized complaints to medical personnel by the Roma for vulgarity and insults. 32% of respondents said that they are satisfied width conduct of doctor and nurse administration was well, 42%,

that they behave normally and 26%, that treat them badly.. Probably the most disputed area is good personal hygiene and healthy living lifestyle. Although only 3% of respondents considered personal hygiene, 4% of bad eating habits, and 2% bad environment as a cause of ill health of the Roma population, we found something else. Only 66% of respondents had access to drinking water from public water supply, only 49% of respondents is bathing children once a week, 20% once a month. 71% of respondents is washing their hair once a week and 7% once a month. Only 54% of respondents use flush toilet and only 60% own toilet. 40% use a common toilet for more families. It is clear that good personal hygiene is missing.

There is only one possibility how to improve health care system for Roma community. They must be more involved into the health care system. Their participation could help to improve not only relationship between them and majority, but also to span the gap created for the more than 50 years. In the same intention was created and established national plan for Roma inclusion into society. This plan was launched in 2005 and nowadays we can see first achievements (National Action Plan of the Slovak Republic Regarding the Decade of Roma Inclusion 2005 – 2015).

BIBLIOGRAPHY:

1. Rómovia a chudoba in Národná správa o ľudskom rozvoji SR 2001-2002 str. 47-54. [online], [cit. 2010.09.23.], Dostupné na internete: <http://www.cphr.sk/undp2002.htm >
2. Solovič, Ivan – Badalík, Ladislav –Littva, Vladimír.: Epidemiologická situácia v tuberkulóze na Slovensku v roku 2006, In: Respiro, 3, 2007, s.6 -10.
3. Littva, Vladimír: Bioetické a etické problémy spojené s liečením rómskeho etnika na Slovensku. In: Zborník Ružomberské zdravotnícke dni 2006 - 1. ročník, Ružomberok, Fakulta zdravotníctva Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007, s. 341. - 352.
4. Magdolenová, K.: Tradícia a zdravie Rómov, 29.5.2006, Rómska tlačová agentúra (RPA) [online],_[cit.2010.09.23.],Dostupné_na_internete:<http://www.euractiv.sk/rovnost-sanci/analyza/tradicia-a-zdravie-romov>
5. Kozmová, G.:Rómsky problém na Slovensku, v Slovenská politologická revue 4/2004.
6. National Action Plan of the Slovak Republic Regarding the Decade of Roma Inclusion 2005 – 2015. Ministry of Health of the Slovak Republic, Bratislava, 2005. [online], [cit. 2010.09.23.], Dostupné na internete: http://www.vlada.gov.sk/orgovanova/dokumenty/akcny_plan_eng.rtf>
7. Council of Europe: Recomendation Rec(2006)10 of the Committee of Ministers to member states on better access to health care for Roma and Travellers in Europe, [online], [cit. 2010.09.23.],Dostupné_na_internete:http://www.undp.org.yu/tareas/policy/vulnerconf/Stefano%20Valenti.pdf>
8. Szekelyi, M.: Ambitious education: the role of family, school and friends in the development of successful Romany life courses, in Romani Studies 5, vol.13, n. 1, 2003, p. 53 – 72.
9. Jakoubek, M.: Kinship, social organization and genealogical manipulations in Gypsy osadas in eastern Slovakia, in Romani Studies 5, vol.16, n. 1, 2006, p. 63 - 82

Problem i sens ubóstwa materialnego w dobie globalizacji. Aspekt etyczno-pedagogiczny.

Dr Małgorzata Łobacz

Resume:

Globalization and poverty, material poverty as a problem of humanity, the ways of helping those in need, poverty as a chance to human personal development, activation of the young and poverty,

1. Globalizacja a ubóstwo 2. Ubóstwo materialne – problemem ludzkości 3. Formy pomocy potrzebującym 4. Ubóstwo – szansą rozwoju osobowego człowieka 5. Aktywizacja młodych ludzi a ubóstwo

1. Globalizacja a ubóstwo

Globalizacja wraz ze wszystkimi towarzyszącymi jej procesami budzi wiele kontrowersji. Choć nie jest ona nowym zjawiskiem, to „współczesny globalizm jest jednak jakościowo inny niż dawniej. Rozwija się dużo szybciej i sięga głębiej […] Przyczynia się do gospodarczego rozwoju świata, ale jego osiągnięcia nie rozkładają się równomiernie. Bogaci korzystają więcej, a ubodzy relatywnie spadają”[1].

Wielu ekspertów z dziedziny ekonomii twierdzi, że wyciągnięcie z nędzy setek tysięcy a nawet milionów ludzi to pośredni skutek globalizacji. Jednak spostrzeżenia o wpływie globalizacji na zmniejszenie ubóstwa są wciąż kwestionowane. Na długo przed obecnym kryzysem gospodarczym pojawiły się dowody na pogłębianie się nierówności. Przykładowo, liczba głodujących osób znacznie wzrosła od roku 1992. W końcu 2008 roku już ponad 963 miliony ludzi codziennie cierpiało głód.

Istniejący kryzys wyraźnie pokazał, że wpływ globalizacji na zmniejszenie ubóstwa jest raczej znikomy. Zrewidowane szacunki Banku Światowego dotyczące ubóstwa wskazują, iż 1,4 miliarda ludzi w krajach rozwijających się, czyli ponad ¼ ludności Ziemi, żyje za mniej niż 1,25 dolara dziennie, a co najmniej 100 milionów ludzi popadło w ubóstwo na skutek zawirowań na rynku żywnościowym, paliwowym i finansowym w 2008 roku. Jako następstwa światowego kryzysu możemy oczekiwać dalszego pogłębiania się ubóstwa i głodu, ponieważ rynki eksportowe kurczą się, a bezpośrednie inwestycje zagraniczne słabną na skutek załamania gospodarczego w bogatych krajach.

Ojciec Święty Benedykt XVI w Orędziu na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2009 r. podkreślił, że jedną z głównych dróg budowania pokoju jest globalizacja mająca na celu dobro wspólne całej rodziny ludzkiej. Zaznaczył jednak, że w tym celu potrzebna jest silna solidarność globalna pomiędzy krajami bogatymi i ubogimi, jak też wewnątrz poszczególnych państw, również bogatych. „Konieczny jest wspólny kodeks etyczny, którego zasady nie miałyby charakteru tylko umownego, ale byłyby zakorzenione w prawie naturalnym, zapisanym przez Stwórcę w sumieniu każdej istoty ludzkiej”. Podkreśla zatem, że w obecnym świecie jest coraz bardziej oczywiste, że pokój buduje się tylko wtedy, gdy zapewni się wszystkim możliwość słusznego wzrostu. Wypaczenia niesprawiedliwych systemów wcześniej czy później zażądają zdania rachunku od wszystkich. „Tylko głupota może zatem prowadzić do zbudowania złotego domu, wokół którego jest pustynia albo zniszczenie. Sama globalizacja nie jest zdolna zbudować pokoju, a w wielu przypadkach jest

[1] W. Malendowski, *Świat u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2003.

wręcz powodem podziałów i konfliktów. Okazuje się raczej, że musi być ona ukierunkowania na cel, jakim jest głęboka solidarność, która ma na względzie dobro każdego z osobna i wszystkich" – podkreśla Ojciec Święty.

2. Ubóstwo materialne – problemem ludzkości

Ubóstwo należy do największych i najpowszechniejszych problemów ludzi. Istnieją kraje, gdzie jest ono udziałem niewielkiej części społeczeństwa, ale są i takie, w których bieda dotyka znaczną, a nawet przeważającą liczbę ludności. Skutki biedy nie rozciągają się jedynie na jednostki nią doświadczone, ale również – zwłaszcza w sytuacji jej trwałości i szerokiego zasięgu – na resztę społeczeństwa, w tym również na tę dobrze sytuowaną pod względem materialnym. Rodzi ona bowiem wiele niekorzystnych zjawisk, począwszy od degradacji biologicznej i społecznej ubogich oraz ich rodzin, a skończywszy na zachowaniach patologicznych takich jak: alkoholizm, narkomania oraz przestępczość[2].

Dane Raportu Komisji Europejskiej pokazują jak wiele państw zmaga się z głodem i biedą. W 2006 roku co dziesiąty dorosły mieszkaniec Unii Europejskiej musiał sobie radzić w gospodarstwie domowym, w którym nikt nie pracował. W 2008 roku w Polsce i na Litwie co piąty mieszkaniec żył poniżej progu ubóstwa. Ponad 35 % Polaków nie było stać na posiłek zawierający mięso, drób albo ryby przynajmniej co drugi dzień. Jeszcze trudniejsza sytuacja występowała w Słowacji (41 %) i na Łotwie (37 %). Z Raportu Komisji Europejskiej wynika również, że 29% polskich i łotewskich dzieci żyje w biedzie, co stanowi najgorszy wynik w całej Unii Europejskiej[3].

Największą nędzą i głodem – spośród wszystkich zakątków świata – dotknięte są kraje zwane „Trzecim Światem". Bardzo poważnym problemem współczesności jest głód oraz niedożywienie ludności. Najbardziej cierpiącym kontynentem jest Afryka, gdzie w niektórych państwach (Niger, Czad, Republika Środkowo-Afrykańska, Demokratyczna Republika Konga, Angola, Etiopia, Somalia, Mozambik, Madagaskar) ponad 35 % ludności cierpi na niedożywienie. Afryka przymiera głodem, doświadcza rozlicznych krwawych wojen plemiennych, jest przestrzenią kataklizmów natury (takich jak susza czy wybuchy wulkanów) i miejscem niekończących się ruchów migracyjnych. Uchodźcy polityczni przemierzają setki kilometrów, by nie zginąć w walkach, mających swoje korzenie w polityce tak zwanych kolonizatorów. W Afryce ponad 180 mln. ludzi to analfabeci, 40% populacji powyżej 15 roku życia nie umie pisać ani czytać. Aż 50% dzieci nie ma dostępu do szkoły. Plagą Afryki jest choroba nazwana „dżumą XX wieku" – AIDS, dziesiątkująca społeczności plemienne, zbierająca „śmiertelne żniwo" w przeludnionych miastach. Wystarczy wreszcie porównać tak zwany produkt krajowy brutto na jednego mieszkańca w państwach najbogatszych na świecie z państwami Afryki, by uświadomić sobie, jak wielka przepaść ekonomiczna dzieli ludzi w nich mieszkających4. Ten sam problem występuje również w państwach Azji: w Afganistanie, Mongolii, Bangladeszu, Kambodży, Korei Północnej. Bardzo duży wskaźnik niedożywienia (od 20 do 30%) występuje też na innych kontynentach: w Ameryce Południowej (Boliwia) czy Oceanii (Papua, Nowa Gwinea).

---

2 Zob. J. Sztumski, *Ubóstwo jako problem społeczny,* „Polityka Społeczna" 1995, nr 8, s. 43.

3 Zob. http://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-Komisji-Europejskiej-26-polskich-dzieci-zyje-w-biedzie-1720554.html, http://www.money.pl/archiwum/wiadomosci_agencyjne/pap/artykul/bieda;wsrod;dzieci;-;najwieksza;w;polsce,139,0,224651.html (10. 06. 2008).

4 W Luksemburgu produkt krajowy brutto w 1997 r. wynosił 39833, w Szwajcarii - 37179, w Japonii – 34625, w Sudanie natomiast – 63, w Somalii – 63, w Mozambiku – 80. W Nigrze, Angoli i w Mozambiku śmiertelność dzieci do piątego roku życia wynosi powyżej 250 na 1000. – Zob. E. Sakowicz, *Świat ludzi ubogich*, „Nowe Życie"2002, nr 12, s. 19.

Ta sytuacja wynika z niesprawiedliwości, której nie brak w dzisiejszym świecie. Ma ona miejsce wówczas, gdy pewna część ludzi zdobędzie nieproporcjonalnie duży udział w bogactwach, po czym izoluje się od reszty społeczeństwa[5]. Dochodzi do gwałtownego rozwarstwienia wśród ludzi, co widoczne jest we wzroście liczebności skrajnych grup o najniższych i najwyższych dochodach i automatycznym zmniejszeniu liczebności grupy o dochodach przeciętnych. Sytuacja taka sprzyja rozszerzeniu ubóstwa i problemów społecznych z nim związanych. Problem jednak nie leży w samym fakcie posiadania dóbr, lecz w sposobie ich używania.

Bogactwo często niesie ze sobą ryzyko związane z egoistyczną chciwością, z żądzą posiadania, próżniactwem, pokusami zmysłowymi i nieuczciwością. To z kolei powoduje zagrożenie zarówno dla społeczności, jak i dla jednostki[6]. Platon, w najgłośniejszym swym dziele Państwo, twierdzi, że osoby nastawione na zdobywanie i powiększanie majątku potęgują w sobie chciwość, która staje się istotną przeszkodą w ich rozwoju duchowym. „Nadmierne bogactwo rozleniwia, rodzi zbytek oraz wyzwala dążności wywrotowe"[7]. Problem „niepotrzebnych potrzeb" odwodzących człowieka od tego, co liczy się definitywnie i wypełnia życie ludzkie sensem, dostrzegli także starożytni moraliści chrześcijańscy. Uskarżając się na tak zwaną polyktemosyne (stawianie w życiu na przesadną mnogość rzeczy), nawoływali do szukania prawdziwych wartości, dzięki którym będziemy „wzrastać" jako osoby[8].

Wojny, nienawiść w świecie oraz podział ludzkości na bogatych i biednych przyczyniają się do ubóstwa, a tym samym do dehumanizacji tych, którzy muszą je znosić. Owa władza nad potrzebującymi i nieumiarkowana pogoń za dobrobytem mnoży skupiska nędzy zarówno materialnej, jak i duchowej. I choć produkcja żywności rośnie szybciej niż przyrost ludności, znaczna część ludzi umiera z głodu. Przyczyną takiego stanu jest wielkie marnotrawstwo środków do życia znajdujących się w rękach bogaczy, gdy tymczasem wystarczyłyby one na nakarmienie właściwie wszystkich głodnych[9]. Podłoża narastającego ubóstwa można się dopatrywać również w systemie gospodarki kapitalistycznej oraz wynikającym z tego bezrobociu, a także w braku umiejętności zaistnienia w nowym systemie z powodu przyzwyczajenia do postaw roszczeniowych w stosunku do instytucji państwowych. Sytuacja ta jest tym trudniejsza do przezwyciężenia, że instytucje odpowiedzialne za pomoc społeczną nie dysponują odpowiednimi funduszami pozwalającymi pomóc ludziom potrzebującym i ograniczają swoje wsparcie do sytuacji najbardziej drastycznych.

Ubóstwo – stanowiące istotny problem społeczny – powoduje wyraźnie ujemne skutki w tej sferze. Zmniejsza ono popyt na towary, a przez to chłonność rynku, co działa hamująco na rozwój gospodarczy. Uniemożliwia lub znacznie utrudnia korzystanie ludzi ubogich z istniejących szans zdobycia wykształcenia i zachowania dobrego stanu zdrowia. Przyczynia się do wzrostu przestępczości, przede wszystkim przestępstw przeciwko mieniu. Sprzyja również rozwojowi patologii społecznych, takich jak narkomania i bezdomność[10]. Problem ten zauważono już w XVI wieku, gdy nawoływano do zajęcia się biednymi w celu ochrony społeczeństwa przed rozsadnikami epidemii i przestępcami.

Szczególnie dotkliwie odczuwają nędzę osoby wykluczone społecznie, wśród których często znajdują się: chronicznie chorzy, bezrobotni, samotne matki, osoby niepełnosprawne,

---

5 Zob. W. Zuziak, *Etyka chrześcijańska wobec rozwarstwienia materialnego,* w: *Etyczne aspekty bogacenia się i ubóstwa,* red. A. Węgrzecki, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003, s. 73.

6 Por. A. Zwoliński, *Etyka bogacenia,* Wydawnictwo WAM, Warszawa 2002, s. 251.

7 Platon, *Państwo,* t. 2, tł. W. Witwicki, Wyd. Alfa, Warszawa 1994, s. 113-122.

8 Tamże, s. 52-53.

9 Tamże, s. 272.

10 Zob. T. Kowalak, E. Leś, *Kwestia ubóstwa,* w: *Polityka społeczna,* red. A. Rajkiewicz, Wyd. Interart, Warszawa 1996, s.142.

ofiary patologii życia rodzinnego i ludzie starsi. Doświadczają oni przejawów dyskryminacji wskutek braku właściwego ustawodawstwa, istniejących uprzedzeń i stereotypów. Ludzie wyłączeni poza nawias życia społecznego mają ograniczony dostęp do odpowiednich instytucji, dzięki którym mogliby poprawić swoją sytuację materialną. Posiadają cechy utrudniające im korzystanie z powszechnych zasobów społecznych ze względu na zaistniałą niesprawność, uzależnienia, długotrwałą chorobę bądź inne właściwości indywidualne.

3. Formy pomocy potrzebującym

W jaki sposób należy zatem pomagać ubogim? Zasadniczym celem wszelkich działań na rzecz ubogich winno być przede wszystkim przełamanie izolacji, w jakiej oni się znajdują oraz włączenie ich w normalne funkcjonowanie społeczeństwa11. Dotychczasowe formy pomocy: zasiłki i inne tego rodzaju świadczenia na rzecz potrzebujących, jedynie utrwalają społeczne uzależnienie ubogich. Jest to zatem pomoc pozorna. „Udzielanie przez państwo zasiłku bezrobotnym […] jest w istocie zamykaniem oczu na konieczność przeprowadzenia reform ustroju pracy, co w konsekwencji sprowadza się do konieczności reformy całego ustroju gospodarczego”[12]. Dlatego też trzeba stworzyć takie warunki, aby praca i dochody z niej wzięły prymat nad zapomogami[13]. Chcąc temu zapobiec, współczesny system pomocy winien, w miejsce darów i pożyczek, wprowadzać aktywizację zawodową ubogich.

Służba ubogim i potrzebującym w dzisiejszej rzeczywistości jest koniecznością, z którą powinny zmierzyć się nie tylko organizacje społeczne oraz charytatywne, ale także poszczególne państwa i ich wyspecjalizowane instytucje. Eliminowanie przyczyn ubóstwa oraz przeciwdziałanie jego skutkom staje się wyzwaniem polityki społecznej w każdym państwie. Zasadnicze znaczenie ma tu kształtowanie odpowiedniego systemu podziału dóbr i usług wytworzonych w gospodarce tak, aby nikogo nie wyłączać z dostępu do nich, a tym samym zapewnić każdemu możliwość zaspokojenia przynajmniej niezbędnych potrzeb.

Problemowi społecznemu, jakim jest bieda, próbują też zaradzić organizacje międzynarodowe uprawnione do konkretnych działań zmierzających do zwalczania ubóstwa na świecie: ONZ i MOP (Międzynarodowa Organizacja Pracy). Ich programy walki z biedą zakładają przede wszystkim zwiększenie pracy zarobkowej, dążenie do zrównoważonego rozwoju gospodarczego możliwego dzięki zachowaniu i ochronie zasobów, wprowadzenie planowania rodziny, przyznanie większych praw do zasobów grupom i organizacjom lokalnym.

Dokonujący się rozwój i postęp cywilizacyjny, techniczny i gospodarczy nigdy nie może odbywać się kosztem człowieka. Każdy rozwój i każdy postęp musi w centrum postawić człowieka-osobę. Wielkie przemiany i udoskonalenia, których doświadczamy, nie mogą uderzać w istotę ludzką, zwłaszcza ubogą i poszkodowaną, nie mogą być realizowane za wszelką cenę. Nie byłyby wtedy godne człowieka[14]. Jan Paweł II w encyklice Sollicitudo rei socialis podkreśla, że „działanie na rzecz rozwoju […] to w istocie obrona i rozwój godności osoby ludzkiej”[15]. Dlatego też nawołuje, by programy narodowe i międzynarodowe uwzględniały „twórczy i podmiotowy wymiar” każdego człowieka, nie wyręczały go datkami, lecz aktywizowały.

---

[11] Por. J. Boczoń, W. Toczyski, A. Zieliński, *Ubóstwo jako zjawisko społeczne oraz przedmiot pracy socjalnej,* w: *Pedagogika społeczna,* red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Wyd. „Żak”, Warszawa 1995, s. 364.

[12] Cz. Strzeszewski, *Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne*, Lublin 1978, Wyd. TN KUL, s. 240.

[13] Por. D. Zalewska, *Ubóstwo, teorie, badania*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997, s. 11.

[14] Por. Jan Paweł II, *Encyklika„Sollicitudo rei socialis”,* w: *Dokumenty Nauki Społecznej Kościoła*, część II, red. M. Radwan, L. Dyczewski, L. Kamińska, A. Stanowski, RW KUL, Rzym-Lublin 1996, nr 27–34.

[15] Tamże, nr 15.

Współcześnie uznaje się ubóstwo za czynnik wad strukturalnych danych społeczności. Wśród przyczyn, które wywołują to zjawisko, wymienić trzeba: bezrobocie, nieadekwatność wysokości płac w stosunku do wykonywanej pracy, szybkość zmian następujących w strukturze gospodarczej, przekraczających zdolności adaptacyjne pracowników do nowych zawodów oraz różne formy dyskryminacji na rynku pracy.

W krajach Trzeciego Świata głód i chroniczne niedożywienie należą do zjawisk masowych. Ludność Azji Południowej i Afryki żyje w permanentnym niedożywieniu. Pomimo postępów w rozwoju gospodarczym i w industrializacji, zakres głodu w wielu państwach wykazuje tendencję zwyżkową. Rzesza ludzi cierpi głód, nie ma dostępu do wody pitnej i jest pozbawiona opieki lekarskiej.

Wraz z pogłębiającymi się trudnościami materialnymi rozwijają się liczne formy pomocy potrzebującym. Wśród zagranicznych organizacji na uwagę zasługują takie jak: HAJSZLOT na Węgrzech[16] czy SAD w Czechach[17]. W Polsce pomoc niesiona jest w różnej postaci. Istnieje wiele instytucji wspierających ubogich i chorych, wzrasta liczba fundacji, a także bardzo często podejmowane są doraźne akcje na rzecz cierpiących materialnie i fizycznie.

Obok licznych świadczeń na rzecz potrzebujących, pojawiają się obawy co do powstawania pośród biednych postaw biernych i roszczeniowych. Ubogie kraje, zamiast dążyć do zwiększenia własnej produktywności, zdają się na dobroczynność innych narodów. Tym samym utrwala się społeczno-psychologiczne podstawy nędzy[18]. Nadmiernie rozbudowany system opieki socjalnej nie pomaga ubogim podźwignąć się z biedy, lecz uzależnia od systemu opiekuńczego[19].

4. Ubóstwo – szansą rozwoju osobowego człowieka

Zgodnie z zasadami etycznymi powinno się traktować w taki sam sposób wszystkich ludzi, zwłaszcza tych najbardziej cierpiących z powodu choroby, niedostatków duchowych i materialnych. Słabi wymagają szczególnej troski, dlatego też im na pierwszym miejscu należy się wsparcie i pomoc[20].

Paradoksalnie doświadczenia słabości i ułomności ludzkiej mogą przyczyniać się do rozwoju osobowego człowieka. Uświadomienie faktu niewystarczalności i skończoności własnej egzystencji może ukierunkować człowieka ubogiego i cierpiącego ku poszukiwaniu wartości niezmiennych, absolutnych, w których mógłby znaleźć oparcie i sens. Nie jest to zadanie łatwe, wymaga akceptacji i aktywnej postawy wobec własnych ograniczeń – jak pisze Adam Rodziński – „cierpienie jest pracą”[21]. Jest również wyrazem transcendencji człowieka wobec jego braków materialnych i niematerialnych. Dzięki niej możliwym staje się odkrycie niezmiennych struktur bytowych w otwarciu na rzeczywistość nadprzyrodzoną. Świadomość ich istnienia nadaje sens życiu człowieka w horyzoncie przygodności. Poprzez potencjalność tkwiącą w naturze ludzkiej jest on w stanie odbudować zapodmiotowane w nim dobro.

Ubóstwo stanowi również szansę na urzeczywistnienie swojego człowieczeństwa dla tych, którzy przebywają z potrzebującymi. Okazując pomoc słabszym, pomagają również sobie, wzrastając jako osoby. Charakterystyczna dla takiego aktu jest swoista

---

16 Jest to Krajowy Związek Pomocy Bezdomnym utworzony w 1992 roku. Stanowi sieć placówek udzielających pomocy bezdomnym. Obecnie zrzesza on 286 członków.

17 SAD – to Stowarzyszenie Liderów Schronisk. W jego skład wchodzi 50 placówek: państwowych, pozarządowych, komunalnych i kościelnych udzielających pomocy ludziom bezdomnym. – Zob. www.bratalbert.org.pl/bezdom/zagr.html. (10. 05. 2006).

18 Por. B. Geremek, *Litość i szubienica*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1989, s. 294.

19 Por. G Gilder, *Bogactwo i ubóstwo*, tł. J. Kropiwnicki, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2001, s. 2.

20 Tamże.

21 A. Rodziński, *Na orbitach wartości*, Wyd. RW KUL, Lublin 1998, s. 282.

bezinteresowność oraz traktowanie osoby, zwłaszcza ubogiej, chorej i cierpiącej, jako dobra-celu. Człowiek staje się dojrzały, gdy dostrzega szczególną wartość ludzkiej osoby, bowiem pełnię człowieczeństwa osiąga w miłości. Przekraczając siebie ku wartościom byt ludzki spełnia się jako osoba[22.] Wówczas to osiąga on właściwą sobie postać samo-własności i samo-panowania. „Przez czyn osoba urzeczywistnia siebie jako «ktoś» i jako «ktoś» też siebie ujawnia"[23,] zachodzi tu więc transcendencja osoby w czynie. Obok dążenia do „życia na miarę", można też – choć nie należy – dojrzewać do definitywnego rozdarcia pomiędzy tym, do czego zostaliśmy powołani, a tym, kim stajemy się w wyniku konkretnych autodeterminacji[24]. Chcąc jednak dążyć do własnej pełni, trzeba uświadomić sobie własną przygodność. Współcześnie zaś ludzie na ogół unikają świadomości własnej kruchości i ograniczoności bytowej poprzez ucieczkę do różnorodnych ideologii postulujących postawę pragmatyzmu, konsumpcjonizm czy też hedonistycznego stylu życia[25.]

Człowiek, jako ludzka osoba, jest wielostronnie uwikłany w relacje, a nadto sam zdaje sobie sprawę z tego, że jest podmiotem tych relacji. Ma bowiem świadomość siebie jako podmiotu działania oraz doznawania i wie, jakie są jego więzi ze społeczeństwem. Wiedząc o tym, że bez społeczności ani nie mógłby się urodzić, gdyż tu konieczni są rodzice, ani też nie mógłby zdobyć wykształcenia, nie mógłby normalnie przeżyć, albowiem ciągle potrzebuje człowieka drugiego i zespołu ludzi, przez to samo doświadcza relacji, które go wiążą ze społecznością. Gdy tymczasem pierwszą podstawą konieczności nawiązania relacji społecznych jest przygodność i potencjalność człowieczeństwa. Będąc bytem przygodnym, nie posiada sam z siebie i przez siebie tego dobra, które jest konieczne dla życia. Stąd z konieczności jest nakierowany ku dobru, które ma uzupełnić jego człowieczeństwo. Jest to istotne, koniecznościowe przyporządkowanie ludzkiej osoby do samospełnienia się. Przyporządkowanie to – jako konieczność natury – spełnia się poprzez konkretne nawiązanie relacji z bytami w różnych ludzkich czynnościach. Istnieje więc w człowieku jako bycie osobowym szereg warstw relacji poprzez które aktualizuje się życie osobowe człowieka [26].

Człowiek ubogi – swoją trudną sytuacją – zaprasza innych do bezinteresownego daru, którym ci ostatni, poprzez dawanie, mają szansę się wzbogacić. Od nich jedynie zależy, co zrobią, jaką wybiorą drogę i dokąd. Czy będzie to droga powinności moralnej, połączona z miłością, w której centrum stanie osoba potrzebująca pomocy? Czy też droga pełna egoizmu, prowadząca do pozornego szczęścia? Platon – utożsamiając etykę z teorią szczęścia – stwierdził, że szczęście jest źródłem i racją bytu człowieka. Istotę tego szczęścia, czyli ostatecznego celu działania, określa się jako moralnie powinne lub wartościowe, czyli etyczne, które służy samourzeczywistnieniu się człowieka. Nadrozwój, polegający na nadmiernej rozporządzalności wszelkiego typu dobrami materialnymi na korzyść niektórych warstw społecznych, często czyni z ludzi niewolników „posiadania" i natychmiastowego zadowolenia, niedostrzegających niczego poza mnożeniem dóbr już posiadanych lub nieustannym zastępowaniem ich innymi, jeszcze doskonalszymi. Jest to tak zwana cywilizacja „spożycia" czy konsumizm, który niesie z sobą tyle „odpadków" i „rzeczy do wyrzucenia"[27].

Wobec szerzenia się różnorodnych form niesprawiedliwości społeczne i gospodarczej, które dotykają całe rzesze, narasta oburzenie wielu ludzi, których podstawowe prawa zostały

---

22 Tamże, s. 113.

23 K. Wojtyła, Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne, Wyd. TN KUL, Lublin 1994, s. 201.

24 Zob. A. Rodziński, *Na orbitach wartości…*, s. 128.

25 Zob. W. Chudy, Powołanie osoby niepełnosprawnej w nauczaniu papieża Jana Pawła II, w: Osoba niepełnosprawna i jej miejsce w społeczeństwie, red. D. Kornas–Biela, Wyd. RW KUL, Lublin 1988, s. 130.

26 Zob. M. A. Krąpiec, *Osoba i naród wobec globalizmu*, „Człowiek w kulturze" 2002, nr 14, s. 5–16.

27 Zob. Jan Paweł II, Encyklika,,Sollicitudo rei socialis", nr 28.

podeptane i znieważone. Coraz powszechniejsza i pilniejsza jest również potrzeba radykalnej odnowy jednostek i społeczeństw, zdolnej zapewnić sprawiedliwość, solidarność, uczciwość i jawność[28]. Rzeczywiste poszanowanie godności człowieka i przestrzeganie jego praw nie zostaną zagwarantowane, dopóki jednostki i społeczności nie przezwyciężą egoizmu, lęku, chciwości i żądzy władzy[29].

5. Aktywizacja młodych ludzi a ubóstwo

Ludzie żyjący obok siebie są niejako na siebie zdani, zależni jedni od drugich. Spotykając się ze sobą, doświadczają siebie nawzajem, ponieważ są Innościami w sensie ontologicznym: Ja nie jestem Tobą, ale też Ty nie jesteś Mną[30]. Są też Innościami w znaczeniu materialnym, fizycznym i duchowym – bogatsi albo biedniejsi. Zachodzi tu swoista asynchroniczność relacji z Innym, który jest „na przykład, kimś słabym, nędzarzem, «wdową i sierotą», podczas gdy ja jestem bogaty i potężny"[31].

Pomoc okazana Innemu pozwala odnaleźć, przeżyć i zrozumieć własną godność oraz ludzką wartość drugiego człowieka. Postawa ta między innymi uwalnia od egoizmu oraz chęci uzyskiwania wyłącznie własnych korzyści, rodzi gotowość do pomocy, budzi współczucie, uświadamia nam naszą przygodność.

Każda osoba ludzka żyje w pewnych realiach społecznych, które wyznaczają określony poziom egzystencji. W jego obrębie zarysowują się granice minimum niezbędnego do funkcjonowania zgodnie z normami przyjętymi w danej społeczności. Osoby dotknięte ubóstwem – ograniczone barierą ekonomiczną – nie mogą w pełni sprostać normom uczestnictwa w życiu społecznym. Wiąże się to najczęściej z wykluczeniem czy też odrzuceniem społecznym oraz izolacją biedniejszej części społeczeństwa. W literaturze przedmiotu na określenie ludzi wykluczonych z powodu biedy stosuje się termin subkultura ubóstwa. Człowiek, który „znajduje się w obrębie wpływów takiej subkultury, podlega wielu mechanizmom psychospołecznym determinującym jego postawy i zachowania"[32].

Ubóstwo, jeśli jest niewłaściwie przeżywane przez społeczeństwo, prowadzi do depersonalizacji zarówno ubogich, jak i żyjących pośród potrzebujących pomocy. Ci pierwsi otrzymują etykiety, są odrzucani, spychani na margines, piętnowani, ci drudzy zaś nie wykorzystują szansy na osobowe spełnienie. Wolą łatwe życie, wypełnione krytyką tych, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji. Ten sam problem dotyczy również dzieci.

Jeśli człowiek w domu rodzinnym, szkole, w wieku dziecięcym zrozumie, czym jest służba drugiemu, któremu powodzi się gorzej, zawsze będzie gotowy wspierać innych. Dużą rolę odgrywają w obecnej rzeczywistości różne akcje, które uczulają najmłodszych na problem głodu i biedy. Przykładem są zbiórki pieniędzy, odzieży, zabawek dla biednych rówieśników w kraju i za granicą, składki dla chorej koleżanki czy kolegi, wszelkie akcje organizowane przed Świętami, pomoc na rzecz ofiar klęsk żywiołowych, na misje.

Na uwagę zasługują też wszelkie formy zaangażowania młodych ludzi w pracę woluntarystyczną. Dzieci i młodzież pracują tutaj na rzecz: chorych, niepełnosprawnych, uzależnionych, dzieci ze środowisk zaniedbanych, dzieci i młodzieży przejawiających trudności w nauce, ludzi w podeszłym wieku, samotnych bezrobotnych i zagrożonych

---

[28] Zob. Jan Paweł II, Encyklika„Veritatis splendor", w: Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II, Wyd. Znak, Kraków 2002, nr 98.

[29] Zob. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone na czuwaniu modlitewnym z młodzieżą świata*, Manila, 13 stycznia 1995, za: *Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II*, red. A. Rynio, Wyd. Fundacja *Servire Veritati* Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005, s. 139.

[30] Zob. A. Walczak, Koncepcja rozumienia Innego w kategorii spotkania, w: E. Marynowicz-Hetka, Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki, cz. I, Wyd. PWN, Warszawa 2006, s. 432.

[31] E. Levinas, *Czas i to, co inne*, tł. J. Migasiński, Wyd. KR, Warszawa 1999, s. 94.

[32] Tamże, s. 232.

bezrobociem, bezdomnych i zagrożonych bezdomnością, ofiar klęsk żywiołowych, mieszkańców ubogich i zaniedbanych regionów świata. Oprócz pracy bezpośrednio w placówkach młodzi wolontariusze organizują różne akcje i zbiórki. Dzięki swojej pracy pozyskują środki finansowe, które przekazywane są na rzecz misji, zakup lekarstw czy żywności [33].

Zaangażowanie młodych ludzi w pracę woluntarystyczną widoczne jest także: w świetlicach opiekuńczo-wychowawczych, socjoterapeutycznych, w domach dziecka, domach pomocy społecznej, w licznych organizacjach pozarządowych i instytucjach. Młodzież najczęściej podejmuje służbę w wolontariacie stałym – systematycznym – lub krótkoterminowym – akcyjnym, jednorazowym[34].

Piękno ubóstwa polega na odwadze, dzięki której wielu ubogich mimo wszystko nie traci nadziei. Choć bieda sama w sobie, głód czy zimno nie wzbudzają zachwytu, to gotowość do stawiania im czoła, uśmiechu i kontynuowania życia bez wątpienia są godne podziwu. Stanowią one cenną lekcję, zwłaszcza dla współczesnych, w znaczącej większości zniewolonych żądzą posiadania.

Bibliografia

1. Boczoń J., Toczyski W., Zieliński A., Ubóstwo jako zjawisko społeczne oraz przedmiot pracy socjalnej, w: Pedagogika społeczna, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Wyd. „Żak", Warszawa 1995, s. 341-366.
2. ChudyW., Powołanie osoby niepełnosprawnej w nauczaniu papieża Jana Pawła II, w: Osoba niepełnosprawna i jej miejsce w społeczeństwie, red. D. Kornas–Biela, Wyd. RW KUL, Lublin 1988, s. 123-149.
3. Geremek B., Litość i szubienica, Wyd. Czytelnik, Warszawa 1989.
4. Gilder G., Bogactwo i ubóstwo, tł. J. Kropiwnicki, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2001.
5. http://www.bankier.pl/wiadomosc/Raport-Komisji-Europejskiej-26-polskich-dzieci-zyje-w-biedzie-1720554.html,
6. http://www.money.pl/archiwum/wiadomosci_agencyjne/pap/artykul/bieda;wsrod;dzieci;-;najwieksza;w;polsce,139,0,224651.html (10. 06. 2008).
7. Jak zdobyć i zatrzymać wolontariusza, Materiały Sieci Centrów Wolontariatu, Wyd. Centrum Wolontariatu w Warszawie, Warszawa 2003.
8. Jan Paweł II, Encyklika,,Sollicitudo rei socialis", w: Dokumenty Nauki Społecznej Kościoła, część II, red. M. Radwan, L. Dyczewski, L. Kamińska, A. Stanowski, RW KUL, Rzym-Lublin 1996, s. 259-308.
9. Jan Paweł II, Encyklika,,Veritatis splendor", w: Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II, Wyd. Znak, Kraków 2002.
10. Jan Paweł II, Przemówienie wygłoszone na czuwaniu modlitewnym z młodzieżą świata, Manila, 13 stycznia 1995, za: Solidarność w nauczaniu Jana Pawła II, red. A. Rynio, Wyd. Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, Lublin 2005.
11. Kowalak T., Leś E., Kwestia ubóstwa, w: Polityka społeczna, red. A. Rajkiewicz, Wyd. Interart, Warszawa 1996, s.137-148.
12. Krąpiec M. A., Osoba i naród wobec globalizmu, „Człowiek w kulturze" 2002, nr 14, s. 5–16.

[33] Por. *Wolontariat w szkole*, red. E. Kosiedowska, K. Braun, Wyd. Centrum Wolontariatu, Warszawa 1997, s 45 i n.

[34] Por. *Jak zdobyć i zatrzymać wolontariusza*, Materiały Sieci Centrów Wolontariatu, Wyd. Centrum Wolontariatu w Warszawie, Warszawa 2003, s. 19.

13. Levinas E., Czas i to, co inne, tł. J. Migasiński, Wyd. KR, Warszawa 1999.
14. Malendowski W, Świat u progu XXI wieku, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2003.
15. Platon, Państwo, t. 2, tł. W. Witwicki, Wyd. Alfa, Warszawa 1994.
16. Rodziński A., Na orbitach wartości, Wyd. RW KUL, Lublin 1998.
17. Sakowicz E., Świat ludzi ubogich, „Nowe Życie"2002, nr 12, s. 19-20.
18. Strzeszewski Cz., Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne, Lublin 1978, Wyd. TN KUL.
19. Sztumski J., Ubóstwo jako problem społeczny, „Polityka Społeczna" 1995, nr 8, s. 43-44.
20. Walczak A., Koncepcja rozumienia Innego w kategorii spotkania, w: E. Marynowicz-Hetka, Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki, cz. I, Wyd. PWN, Warszawa 2006, s. 431-439.
21. WojtyłaK., Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne, Wyd. TN KUL, Lublin 1994.
22. Wolontariat w szkole, red. E. Kosiedowska, K. Braun, Wyd. Centrum Wolontariatu, Warszawa 1997.
23. www.bratalbert.org.pl/bezdom/zagr.html. (10. 05. 2006).
24. Zalewska D., Ubóstwo, teorie, badania, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997.
25. Zuziak W., Etyka chrześcijańska wobec rozwarstwienia materialnego, w: Etyczne aspekty bogacenia się i ubóstwa, red. A. Węgrzecki, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2003, s. 67-78.
26. Zwoliński A., Etyka bogacenia, Wydawnictwo WAM, Warszawa 2002.

Forms of Integration of the Disabled with Local Communities

Danuta Marzec, Wanda Zych

Introduction

The group which is particularly exposed to the effect of marginalization or social exclusion is people with disability, because they live in society where conditions of existence and norms are adjusted to the needs of healthy people. Physical environment, contact with different items and equipment might become significant barriers. However, the most serious consequence of disability is social barriers, stereotypes concerning lower value of ill people and permanent disability. They are viewed as weak, withdrawn, isolated people, filled with anxiety, associated with life failures rather than successes. The stereotype of perception of the disabled is associated with the necessity of providing support and sympathy and does not take into consideration life success and partnership.[1] A number of studies have confirmed the thesis that the results of social and economic crisis seriously affect this group of people. Job uncertainty, anxiety about the future, limitation of custodial role of the state and workplaces causes that the disabled are in unfavourable psychosocial situation. The disposition of each person is determined by a series of internal and external factors i.e. situation, personality, activities. High importance is from increased needs of autonomy sensed by these persons, independence in life-related problems, choices and decisions on the level of awareness, emotions and behaviour. Modern strategy of rehabilitation of disabled people must consist in building and reconstruction of relationships and contacts with other people who live in the same environment, gradual inclusion of these people in realities of life i.e. functional integration with the society. Personal autonomy and social integration are the mechanisms of socialization of people who exhibit different deviations from standards[2.]

Recent years in Poland have seen increasing interest in situation of less fit people. High role was also played by the Church and the Pope John Paul II, who frequently emphasized in his encyclicals and messages that it is obligation of each community to stimulate the conditions for each person to be able to fully participate in the life of the community. The reforms in the area of integration have changed conditions of living of disabled children and ensured their access to different forms of education, allowing for contacts with peer communities:

Disability in Historical Aspect

Disability has biological, social and cultural dimensions. At individual stages of their growth, human societies treated individuals who deviated from standards in a different way. It depended on organization and condition of social life, method of acquisition or manufacturing of physical goods, level of satisfaction of the needs, state policies, religious beliefs, level of knowledge, or, in general, material or spiritual culture.

The societies which used primitive tools found people who could not use these tools and support their life to be retarded. The attitudes to ‘different’ people were negative and even hostile for many years. In ancient times, especially in Sparta, the law of natural selection dominated, e.g. the Aristotle argued that no cripple should be raised. In the Middle Ages, the

---

1 I. Motow, Znaczenie globalizacji i partykularyzacji w kreowaniu polityki edukacyjnej wobec niepełnosprawnych w wielokulturowej Unii Europejskiej[in:] H. Bednarski, J. Majchrzyk-Mikuła, M. Korczyński(red.), Europa bez granic: wyzwanie dla oświaty wielokulturowej, Wydawnictwo WSUPi Z, Ryki 2004, p. 69.

2 W. Dykcik, Problemy autonomii i integracji społecznej osób niepełnosprawnych w środowisku życia [in:] Pedagogika specjalna, edited by W. Dykcik, Poznań p. 315.

situation did not change much, although Christianity stimulated less intensive negative attitudes and anxiety about abnormal people: each life comes from God.

In Poland, in times of the Casimir the Great, by means of the Wiślica statute from 1347, mentally ill and retarded people were given the custody. They were isolated in special asylums and shelters, with bad local and hygienic conditions.

In the sixteenth and the seventeenth century, the custodial institutions were organized to assist ill, disabled and retarded children together with adults, treating them as a social burden.

In the 18th century, first institutions started to emerge among religious orders and landowners: the regulations of public assistance were enforced and the commission to supervise activities of the institutions was established. The end of 19th century saw development of social care as well as public and philanthropic centres. The most important educational problem of those days was popularization of elementary schools, which revealed developmental differences among children and brought the need for organization of special education for the individuals who deviated from standards. At the beginning of 20th century, M. Grzegorzewska, who is thought to have been a creator of Polish special pedagogy and a pioneer of special education, established one of the first in the world State Institute for Special Education and the Department of Special Education at the University of Warsaw, the centre which educated teachers for the purposes of special education3. A number of special schools were created and development of isolation system of education of children with developmental deviation was observed at the time.

The idea of functioning of the disabled in the society based on the principle of integration should be considered in the historical and cultural context: it emerges mainly in political systems of the United States and Western Europe.

The principles of social solidarity, assistance and commitment in favour of citizens became important standards of interpersonal relations[4].

Integration in special education is the historical consequence and means gradual, incessant and positive growth towards ensuring similar conditions for education among all children, also those with disability. Progressive integration was implemented in educational institutions in early years of the 19th century and then at the turn of the 20th century, accompanied by appearance of special schools and classes. The sixties and the seventies saw the tendency for departure from special classes[5].

Social and political transformations which occurred in Poland after 1989 stimulated the need for changes in education.

Integration experiences in Poland have a relatively short history and started in the seventies of the last century. The contradictory views were confronted: those who treated social integration as the only justified method of revalidation and those who were afraid of threats resulting from inclusion of mentally disabled children in mass schools and educational institutions. With the course of time, the dilemma of 'for or against' the integration was replaced by the question of how to integrate and what are desirable forms of integration which could be implemented. In 1991-1996, a dynamic development of integration school and extra-school institutions could be observed. Integration in Poland today is the phenomenon accepted by the most parents and teachers. It is reflected by a variety of forms of open

[3] J. Wyczesany, Pedagogika upośledzonych umysłowo, Kraków 2007 p. 71 and further.

[4] R. Ossowski, Teoretyczne i praktyczne podstawy rehabilitacji, Bydgoszcz 1999, p. 213 and further.

[5] M. Winzer, (translation: J. Baran) Ruch na rzecz integracji: zmiana paradygmatu czy historyczne następstwo? [in:] Dylematy Pedagogiki Specjalnej, edited by A. Rakowska and J. Baran, Kraków 2000, p. 10.

education and a number of initiative which allowed the disabled to be relieved from social exclusion[6].

The Role of Institutions and Associations in the Process of Social Integration of the Disables with an Example of Częstochowa

Local communities are made of a particular group of people who live a limited and relatively isolated territory, and have common traditions, values, symbols, who show readiness to cooperate and who live with a sense of association. This environment is inherent in life of each individual and, apart from their families, is the most important factor of socialization. It also includes institutions which are established for organization of collective life and integration7.

Institutions which are oriented towards helping the disabled in Poland can be divided into the two categories: the institutions which diagnose and determine the disability (medical, psychological, pedagogical and legal institutions) and the institutions for treatment, rehabilitation, adaptation and integration.

Adopting the functions performed in favour of the disabled as a criterion, the institutions can be divided into:

institutions which determine and assign the status of the disabled person;

rehabilitation institutions;

institution for compensation and support for development of children, young people and adults;

non-specific institutions, which meet different needs of society and integrate the disabled with wider social environment at the same time8.

In consideration of the aim of the present paper, the author characterized selected institutions which support the process of social adaptation in local environments, using the method of pedagogical monograph and suitable techniques.

There are more than ten institutions and over 20 associations for support to the disabled in the area of Częstochowa (the city with ca. 240,000 inhabitants). Among educational institutions, there are 4 integrating nursery schools, 4 integration primary schools and 4 grammar schools. Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej (City's Social Assistance Centre), which includes 3 regional teams, has a division for children's and family care and a division for support to the disabled, which is responsible for co-financing from the National Disabled Persons Rehabilitation Fund (PFRON), rehabilitation periods, orthopaedic equipment, auxiliary resources for the disabled, removal of architectonic, communication and technical barriers, organization and financing sport, recreation and cultural events with participation of the disabled and also the workshops of occupational therapy. The workshops are attended by young people over 15 years of age and adults who do not attend any institution or centre of special education. The team of specialist is responsible for individual qualification in order to determine the program of physical and psychological rehabilitation. The institution assigns specific tasks to the participants in terms of physical, psychical, social and vocational activity, using individualized forms and methods of influencing.

Centrum Pomocy Rodzinie i Dziecku Niepełnosprawnemu (English: Centre for Support of Family and the Disabled Child) was established in 1997 on the initiative of parents of disabled children. Its objective is to ensure early detection of developmental disorders and utilization of constant and global stimulation and many-profile revalidation, thus preparation of dysfunctional children to participate in the community. Achievement of highest possible

[6] M. Muller, Nauczanie otwarte [in:] Wychowanie i nauczanie integracyjne edited by J. Bogucka, M. Kościelska, Warsaw 1994, p. 15 and further.

[7] T. Pilch, J. Lepalczyk (ed.) Pedagogika społeczna, Warsaw 2003, p. 157.

[8] J. Sowa, F. Wojciechowski, Proces rehabilitacji w kontekście edukacyjnym, Rzeszów 2001, p. 338.

independence and optimal development must always be considered in the context of the family, who often encounters difficulties in performing their functions. Hence, the objective of the institution is to help parents accept difficult life situation and prepare them to become therapists for their children. Furthermore, the centre organizes festivals for "special care' children (Muzyczna Scena Integracji, English: Musical Integration Stage), sport Paralympics as well as celebration events and integration events in musical clubs where students from grammar and secondary schools are invited.

The centre includes:

Day care centre, which provides care for the disabled with cerebral palsy, the mentally disabled, blind or visually impaired and autistic persons. The centre provides medical, psychological and pedagogical diagnostics, individual care and educational supervision, rehabilitation, corrective and compensation schemes by means of e.g. the methods by Veronica Sherborne, Knills, Dennison, controlled multisensory stimulation rooms, speech therapy, occupational therapy and dog therapy. At present, 30 children are looked after in the centre.

Rehabilitation centre, which provides individual rehabilitation in the afternoon for children aged 0 to 18 years in terms of kinesiotherapy, physical therapy and hydrotherapy. Individual rehabilitation programmes are developed by means of Bobathow's, Vojta's and Daman's methods and the parents are instructed how to perform the exercises to continue rehabilitation at homes. Over 100 children are rehabilitated in the centre at present.

Consultation, counselling and social work centre, which encompasses psychological, medical and speech therapy rooms. Instruction material and individual therapy programmes are prepared for parents during individual meetings with specialists.

Klub Dziecka i Rodzica „Słoneczko" (English: Child and Parent Club), which provides entertainment, recreation and relax activities within the structure of the Centre, twice a week in the afternoon.

Another institution which performs integration activities is Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie (English: Family Support Centre), which focuses on social rehabilitation of children and adults with disability. Local programmes of activities in aid of the disables oriented towards vocational rehabilitation and employment are developed and implemented according to the strategy adopted in the voivodeship. The institution cooperates with government and self-government administration institutions in terms of implementation of these programmes, taking measures aimed at limitation of the effects of disability and financial support to institutions and individuals with e.g. financing rehabilitation periods or sport and cultural events.

One of the institutions which perform an important role in social integration of the blind and visually impaired people is Ośrodek Wychowawczo-Rewalidacyjny Polskiego Związku Niewidomych (English: Education and Revalidation Centre of Polish Association of the Blind) in Częstochowa. The institution was established in 1994 and provides support to 160 children and young people aged 0-24 years and free services to the customers and their families. The institution's activities focus on psychological and pedagogical diagnosis, therapy and movement and visual rehabilitation, prophylactics, classes of writing in Braille system for children, parents and teachers, organization of the courses of spatial orientation. The centre also organizes consultations for parents and teachers, trainings, as well as rehabilitation, training or leisure camps for the customers and parents. There is an integration common room (since 2009) in the centre, with common room activities, book listening, watching films, therapeutic and rehabilitation classes, musical classes, recreational and tourism activities and integration events.

There are over 20 associations in Częstochowa in aid of the disabled, including Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym (Polish Association in Aid of

the Mentally Disabled), Częstochowskie Stowarzyszenie Pomocy Osobom z Problemem Autyzmu (Częstochowa Association of Support to Autistic People, Stowarzyszenie Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki (Association for Physical Culture, Sport and Tourism), Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych „Integracja" (Association in Aid of the Disabled), oraz Tacy Sami (English: The Same as All) „Stowarzyszenie Rodzin Dzieci Niepełnosprawnych „Serce" (Association for the Families of the Disabled Children).

An important integration activity is carried out by Katolickie Stowarzyszenie Charytatywne „Betel" (the Catholic Charity Association), which is an international charity organization established in Częstochowa in 1990 by Andrzej Kalinowski. The main objective of the activities is to provide support to intellectually disabled, the ill and the elderly and the organization is based on the Church doctrine, but is of ecumenical character.

The structure of the organization includes Federacja Wspólnot Spotkania (the Federation of Meeting Communities), which integrates families with the disabled children, Federacja Wspólnot Wspomagających (Federation of Support Communities), which encompasses voluntary workers, children and young people from the poorest environments and those threatened with pathology and Federacja Wspólnot Życia (Federation of Life Communities).

Federation of Life Communities means houses with the disabled who live together with healthy persons. They are typically small detached houses or flats with 2 to 15 tenants. It is usually a home where people live permanently, perform usual duties. There are no regulations, offices or accounting divisions there. The commonly accepted principles of co-living are used in general. They constitute family-based communities, family houses and housing communities, where the disabled persons can feel safe and are less afraid of their future. Their life is monitored and stimulated and sufficiently secured. It is much easier to function within the group of houses and, if the problems arise, other homes come to help. This symbiosis allows for stable and safe existence. The founders of these houses can be everybody who feels the need for helping those who are weaker and helpless.

In summary, it is remarkable that support from local communities in the analysed area is substantial. A variety of institutions, organizations and associations which were established in recent years confirms that the problem of disability is an important problem of educational and social policies of the state. In order to ensure that fewer disabled persons are threatened with social exclusion, one should create the conditions for integrating and including education, activation of young people who finish schools and adults through showing individual opportunities and different forms of participation in life of local society.

References

1. Dykcik W., Problemy autonomii i integracji społecznej osób niepełnosprawnych w środowisku życia [in:] Pedagogika specjalna, editor: W. Dykcik, Poznań
2. Motow I., Znaczenie globalizacji i partykularyzacji w kreowaniu polityki edukacyjnej wobec niepełnosprawnych w wielokulturowej Unii Europejskiej [in:] H. Bednarski, J. Majchrzyk-Mikuła, M. Korczyński (ed.), Europa bez granic: wyzwanie dla oświaty wielokulturowej, Wydawnictwo WSUPiZ, Ryki 2004,
3. Muller M., Nauczanie otwarte [in:] Wychowanie i nauczanie integracyjne, editor: J. Bogucka, M. Kościelska, Warsaw 1994,
4. Ossowski R., Teoretyczne i praktyczne podstawy rehabilitacji, Bydgoszcz 1999,
5. Pilch T., J. Lepalczyk (ed.) Pedagogika społeczna, Warsaw 2003,
6. Sowa J., F. Wojciechowski, Proces rehabilitacji w kontekście edukacyjnym, Rzeszów 2001,

7. Winzer M., (translation: J. Baran) Ruch na rzecz integracji: zmiana paradygmatu czy historyczne następstwo? [in:] Dylematy Pedagogiki Specjalnej, editor: A. Rakowska and J. Baran, Kraków 2000,
8. Wyczesany J., Pedagogika upośledzonych umysłowo, Kraków 2007

Perspektívy interkulturálnej komunikácie v kontexte vzájomnosti, prijatia a úcty

Silvia Malankievičová

1. Propedeutika, pojmové mapy a pojmové limity interkulturálnej komunikácie

Interkulturálnosť, rôzne strety a prepojenia variabilných socio-kultúrnych foriem sú permanentnou súčasťou vývoja kultúry aj v smere jej inovácie. Dnes očakávame, že skúmania alternatív interkulturality, bude prekonávať púhe multikulturálne jestvovanie v smere očakávanej komunikácie, porozumenia a nových realizácií, ktoré doposiaľ nezaznamenali etickú relevantnosť pre majoritnú spoločnosť. Je možné si všimnúť, že jestvuje fakt množenia rôznych typov globalizačných diskurzov, ktoré aktuálne prenikajú do života spoločnosti, do života socio-kultúrnych foriem. Tento fakt poukazuje najmä na možnú sémantickú diferenciáciu týchto diskurzov, na rôzne naplnenie ich obsahu a tiež na ich rozličnú motivovanosť či ciele, ktoré so sebou prinášajú. Dokonca aktuálne zaznamenávame stúpajúcu tendenciu zmätených, odmietajúcich až nenávistných diskurzov a v rámci nich prevahu ich mienkotvorných foriem, ktorým možno pripísať vysokú praxeologickú funkcionalitu. Rôzne podoby daných diskurzov, zväčša slúžia na opísanie variačných podôb akulturálnych a všeobecne globalizačných procesov. Tieto diskurzívne pluralitné formy môžeme rôzne eticky posudzovať.

Mnohodimenzionálne vyjadrenie je dôkazom globalizačných procesov aj neustáleho prepájania rôznych typov diskurzov. Poňatie kultúrnej identity, interkulturárnych, multikulturálnych prepojení nevyjadruje len teoretický koncept, ale má podobu najmä spoločensko-politických artikulácií tohto problému, ktoré sa nebránia forsírovaniu, ktoré má slúžiť na privlastnenie širokými masami. V týchto prípadoch do globalizačných diskurzov prenikajú koncepty extremizovanej či radikálne pochopenej kultúrnej identity, ktoré majú v súčasnosti stúpajúcu tendenciu. Nenávistný diskurz je v rámci kultúrnych procesov znakom programového násilia, agresie a moci. Musíme odlíšiť násilie patogénnej osobnosti, od násilia na vzťahovej celostnej úrovni. Ak sa posunieme od osobnosti k stabilite celku, môžeme moc čiastočne určiť spolu so snahou o zachovanie homeostázy: „problémom tu nie je, absencia či frustrácia vzťahovosti ako takej, ale určitý spôsob vzájomnosti, resp. interpersonálneho správania sa. Ide o také vzťahové problémy, ako rovnováha medzi altruizmom a egoizmom, čo predpokladá schopnosť istého odstupu od svojich potrieb a intencií za účelom realistického posudzovania druhého. Máme odpúšťať ľuďom, ktorí nám ublížili, patria hádky do rodinného života a ako ich viesť?“ (7, s. 61-62). Tieto otázky sa zo sociálneho života a kontextu nevytratia, ale naberajú ďalej fundamentálny význam. V súčasnosti sa v takom poňatí identity (znovu)objavujú (najmä po r. 1989) nové formy násilia, xenofóbie, rasizmu, prejavy antisemitizmu či náboženského fundamentalizmu, ktoré sú v súčasnosti šírené variačnými mediálnymi cestami, lživými technikami parazitujúcimi na nových komunikačných a nekritických kanáloch, prostredníctvom ktorých sú ďalej podsúvané verejnosti. Lepšie povedané, sme svedkami stále sofistikovanejších lživých a iluzívnych foriem či poloprávd. Všetko je sprevádzané stúpajúcou negatívnou emocionalitou, zmiešanými pocitmi prameniacimi zo sprievodných sociálnych a ekonomických problémov. Alarmom takýchto klamlivých možností diskurzov pretvárky je zneužívanie sociálnej inteligencie, čiže tie možnosti statusu a miesta, kde by to ľudia najmenej čakali. Tie sú naopak mnohokrát bujnením diskurzov pretvárky a klamu: „Sociálne inteligentní jedinci bezproblémovo nadväzujú vzťahy, obratne rozoznávajú reakcie a pocity druhých ľudí, disponujú schopnosťami viesť druhých a organizovať, pohotovo riešia konflikty a vedia zapôsobiť ako

uhladení a taktní, sú príliš príťažliví a spoločensky úspešní"...jedinci pokryteckí, sociálni chameleóny, ktorí vedia starostlivo naaranžovať prvý dojem, ktorý chcú vyvolať, ktorí sa snažia na svoje okolie zapôsobiť, že sú lepší ako skutočne sú, ktorí sú ochotní stať sa všetkým, čím by ich druhí chceli mať, len aby boli obľúbení, ktorí dokážu tvrdiť jednu vec a robiť druhú, pokiaľ im to zaistí uznanie, ktorí sa chovajú inak na verejnosti a inak v súkromí a v závislosti na tom, s kým komunikujú, dokážu sa správať ako iní ľudia" (10, s. 53).[1] Ide o to, že práve v područí autorov poloprávd sa normalizuje nezdarná podoba diskurzu, ktorá je veľmi škodlivá a ťažko rozpoznateľná a zároveň sa obratne bráni kritike.

Aj preto je našim zámerom sa podujať na re-interpretáciu zásadného kontextu týchto diskurzov. Preto každá re-interpretácia môže prestúpiť na jednej strane staré projekty, ktoré zaťažili kľúčové pojmy multikulturality, k alternatívnym zdrojom, t.j. vrátiť sa k pôvodným významom ľudského kontaktu, vzájomnosti, jednoduchého "prijatia", ktoré nepotrebujú viac špekulatívnu odbornosť a sémantiku vyprázdnených pojmov. Východiskom je nasvietenie novej podoby interkulturálnej komunikácie na rôznych úrovniach od abstraktných a teoretických diskurzov až po možnosti každodenného stretu v kontakte interpersonálnych vzťahov v podobe každodennej reči. Interkulturálna komunikácia je viac-menej neohraničená oblasť stretnutia ľudských vzťahov, ich pôvodným stelesnením, je podstatou medziľudských vzťahov všeobecne. Hoci je ľudská komunikácia zameraná na porozumenie, porozumenie je práve to, čo mnohokrát v rámci interpersonálnych vzťahov postrádame. Postupne sa vytráca pravý a pôvodný zmysel komunikácie, ktorý môžeme stotožniť s jeho pôvodným antropologickým motivantom. Zmysel komunikácie je spĺňať neustály cieľ: nadviazať kontakt v spôsobe zdareného dorozumenia. V tom sa na jednej strane črtá otvorená perspektíva pre odborné interdisciplinárne výskumy (sociologické, pedagogické, psychologické, filozofické, náboženské, etické, všeobecne spolu s mravnou implementáciou).[2] Na druhej strane, v komunikačnom každodennom móde taktiež ide o neustály proces zlepšenia našich vzťahov, v žitom priestore, v jedinečných podobách individuálnych prejavoch predpokladanej intersubjektivity.[3]Ak hovoríme, zlepšíme svoju komunikáciu, znamená to zároveň, že zlepšíme náš vzťah. Podoba diskurzívnej komunikácie od abstraktného charakteru prepojenia všeobecných štruktúr s individuálnym a jedinečným prezentovaním je tiež možnosťou, ako hľadať taký spôsob, ktorý by bol lepším variantom a najmenej škodlivým. Práve s možnosťou otvorenia sa primárnej strane komunikačného poľa a to každodennej komunikácii.

Ešte predtým, ako si priblížime chápanie interkultúrnej komunikácie a jej konkrétnych realizačných návrhov, tak obmedzíme výskumný fókus. Môžeme určiť umelé podmienky na oscilačnom grafe zrozumiteľnosť - nezrozumiteľnosť. Teória jazykového relativizmu

---

1 Z tohto určenia akéhosi „manažmentu pôvabu", vychádza následne rozlíšenie noriem morálnych od inštrumentálnych (normy slúžiace pre manažment zapôsobenia všeobecne). Zaoberal sa Goffman, neskôr rozvíjal Habermas.

2 Doteraz sa oblasť interkulturálnej komunikácie spolu s interdisciplinárnymi prepojeniami sústredila viac na skúmanie konkrétnych kultúrnych odlišností, rôznych odlišných komunikačných činiteľov rôznych kultúr, gest, zdvorilostných formuliek, napr. na móde urážky, konkrétne etnofaulizmy. Alebo na báze foriem „handlingu". Tieto výskumy dnes samozrejme nezanedbávame, ani neodmietame, ale je treba urobiť krok k širšiemu a hlbšiemu pochopeniu podstaty komunikácie, ako takej, vyrastajúcej na jednej strane z rečovej pragmatiky, ktorú sa snažíme rozpracovať, ide najmä o vplyv zásadného filozofického obratu jazyka a predstaviteľov rečovej pragmatiky, ako je J. Habermas či N. Chomsky a na druhej strane výraznej osobnosti verejného života, akým bol Ján Pavol II. To sú práve tie dva relatívne hraničné body spektrálneho výskumu. Komunikačná rovina v osobnosti Jána Pavla II pri strete rôznych národností, kultúr a špecificky signifikatných skupín objavila neskutočnú silu a zázrak každodenného prijatia. To je pre nás inšpiráciou pre ďalšie interdisciplinárne, vedecké, odborne výskumy, realizačné cvičenia a tvorivé dielne v rámci výchovy.

3 Nikdy nemyslíme subjektívne v protiklade k objektívnemu, ale vždy v intersubjektívnej viazanosti, nejestvuje obligátny protiklad subjekt- objektívneho. Charakteristický pre moderné myslenie. Pričom intersubjektívna zviazanosť nedovoľuje nivelizovať či pohltiť jedinečné významy v životných pulzoch.

spochybňuje možnosti porozumenia, aj pri existencii možnosti ovládania cudzieho jazyka, t.j. zrozumiteľnosti. Na výskumnom poli týchto záberov možno postaviť pojem medzikultúrnej komunikácie pre ďalšiu potrebnú charakteristiku interkultúrnej komunikácie: „stručne sa dá pojem medzikultúrnej komunikácie vymedziť ako reflexiu komunikačného procesu medzi individuálnymi a nadindividuálnymi subjektami prináležiacimi k rozdielnym kultúrnym systémom. O efektívnosti komunikácie sa dá hovoriť, pokiaľ v procese interakcie nedochádza k skresleniu predávaných informácií, ktoré by vyplývalo z rozdielnosti kultúrnych systémov“, pričom sa neopomínajú kognitívne a emocionálne štruktúry vstupu do komunikačného procesu (8,s.149). Samotný pojem efektívnosti je možné prekročiť smerom k etickým implikáciám medzikultúrneho procesu, neide len o predávanie informácií samotných, ale v podstate o formy a možnosti ľudského súžitia, ako také. Príkladom môže byť, že aj pri nedostatočnom ovládaní jazyka, nastane pochopenie v mravnom zmysle, ďalej môže ísť o prekročenie daných paradigmaticky izolovaných kultúrnych rámcov, práve tých exkluzívnych a elitárnych diskurzov aj vo forme doposiaľ nepoznaných. To, čo nemožno ešte definovať, ale apriórne a predreflexívne tušiť.

Je pravdou, že pri kultúrnych stretoch zväčša neide o komunikačne zručnosti majoritnej spoločnosti vo veľkom meradle, ale skôr je možné ich pozorovať u špeciálne vyškolených ľudí, popr. u ľudí s vysokou senzibilitou pre nezištnú pomoc alebo u detí a pod. Efektivita komunikácie je kategória inštrumentálneho zaobchádzania, inštrumentálnej, popr. ekonomickej racionality. Oproti tomu je možno postaviť morálny zmysel zdarených životov v perspektíve vzťahu s inými. Ide značne o výsledok, ktorý popísal J. Habermas, pričom pre nás je dôležité, že s rozsahom a šírením ekonomickej a systémovej racionality, ubúda komunikácie orientovanej na púhe porozumenie v ľudskom súžití v etickom a v morálnom zmysle, oproti racionalite orientovanej na moc a zisk. Z tohto môžeme usúdiť, že v súčasnosti je táto dimenzia potlačená, rozširuje sa prostredníctvom najmä inštitucionálnych a formálnych vzťahov života súčasnej spoločnosti, ktoré podporujú ekonomickú, technickú, kognitívnu racionalitu v inštrumentálnom móde na úkor komunikačného zmyslu a spoločne zdieľaných rešpektujúcich kontextov.

Na základe toho, možno čiastočne teoreticky vymedziť pre novú podobu interkultúrnej komunikácie fakt, že nespochybňujeme základnú zrozumiteľnosť[4], ďalej viac-menej predpokladáme spoločný horizont vnímania a chápania kultúrnych rozdielov pri akceptovaní napr. odlišnosti, inakosti prameniacich zo životných foriem.

Ďalej prijímame zásady a špecifiká rečovej pragmatiky a performacie reči, na jednej strane to, čo môžeme vidieť, počuť, pozorovať, samozrejme účastniť sa, je nám dôverne známe a to, čo je na druhej strane možné ďalej teoreticky presvecovať a učiť sa rozvíjať a zdokonaľovať. To znamená, že spájame prax s teoretickosťou, čo je najjednoduchšie povedané, a po druhé spájame predreflexívne s reflexívnym prehodnotením, rozvíjaním a preskúšaním požiadaviek platnosti našej reči.

---

[4] Habermas vymedzuje najvšeobecnejšie štyri typy rečových aktov, ktorým prislúchajú určité nároky platnosti: *komunikatíva* (prispievajú k zrozumiteľnosti reči - nárok platnosti zrozumiteľnosti reči), *konštantíva* (nárok platnosti pravdy), *regulatíva* (nárok správnosti) a *reprezentatíva, expresíva* (nárok vierohodnosti, dôveryhodnosti, podobné „pravdovravnosti“ - *Wahrhaftigkeit*). Z toho dôvodu Habermas ukazuje, že človek pri používaní jazyka bezpodmienečne prijíma i univerzálnu požiadavku platnosti jazyka ako normatívneho fundamentu, ktorý sa prezentuje práve cez: zrozumiteľnosť, pravdivosť, správnosť a vierohodnosť. Samozrejme ide o implicitne účastnú možnosť v situácii komunikatívneho konania. Nárokmi platnosti je vybavený každý jazyk a ich uplatnenie je v reči neproblematické. Explicitné prevedenia sú potom vlastným diskurzívnym poľom zdôvodňovania. Táto zviazanosť istého typu rečového aktu poukazuje na nutnú požiadavku platnosti, ktorá je diskurzívne prehodnotená. Tieto štyri nároky platnosti Habermas redukuje na dva, lebo prvý je skôr základným pravidlom dorozumenia (zrozumiteľnosti reči), štvrtý nemožno diskurzívne overiť, pričom iba nároky pravdy a správnosti sú diskurzívne splniteľné.

Akýkoľvek interkulturálny proces začína a reálne jestvuje len vo svete živej každodennej ľudskej komunikácie. Preto prvým módom výskumu interkultúrneho prijatia kultúry je sústredenie sa na každodennú rečovú komunikáciu a jej vlastnosti, na jej performatívne znaky aj subjektívne svety ako také, nevynímajúc oblasť emocionality. Druhým módom perspektívy interkultúrnej komunikácie sa stáva možnosť sebaartikulácie každého člena - účastníka komunikačných aktov, kde podmienkou je prijateľný koncept sebaúcty človeka, ako základného určenia osobnosti ako možnosť žiadanej, nerušivej a v etickom zmysle slobodnej komunikácie. Spoločným menovateľom sa v týchto smeroch ďalej stáva alternatíva hlboko integrovať a precítiť uvedené problémy interkultúrneho bytia spoločnosti a tie chápať nie ako boj konkurenčných elitných poriadkov, ale v hĺbke posolstva, ktoré poskytuje ponuku pre život sám, ako sme mohli vidieť, načrieť a cítiť v diele, osobnosti a v živote Jána Pavla II.

Pri hľadaní posunu interkultúrnej komunikácie bez vyprázdnenia a v podmienkach nového aj mravne prijateľného diskurzu je možné sa posunúť k jednoduchej hlbokej hermeneutike. Vrátiť sa od vyprázdneného miestami nefunkčného diskurzu k pôvodnejším významom stretu inakosti a cudzieho. Vybrali sme tri, zámerne menej zaťažené pojmy, ktoré by mohli oživiť spôsob žiadaného predreflexívneho životného priestoru a napojiť sa na sémanticky a mravne zaťaženejšie pojmy ohľadom interkultúrnych situacií a multikulturality. Napojiť sa na pozitívny význam viac smerom k žitému svetu a viac smerom k otvorenej a zámerne neeliminovanej emocionalite. Ako podmienok zdarného diskurzu a komunikačných špecifík každodennosti. Vzájomnosť (príklad komunikačného priebehu, nič nejestvuje osve), prijatie (jednoduché objatie bez podmienok) a úcty (budovanej len na podkladoch sebaúcty účastníkov interkultúrneho dialógu a života, čiže na oboch stranách, rovnako, vzájomne, intersubjektívne). S tým súvisí pojem akceptability emocionality.

Rozmer emocionality je už nezanedbateľný, keďže výskumy často poukazujú na fakt, že emócie ako také nemožno eliminovať. Ide o emócie z prežívania vlastnej a cudzej kultúry. Hoci by sme si priali, aby nám strety s cudzou kultúrou nespôsobovali emócie, žiaľ nie je to tak. Na jednej strane sa ukazuje vysoká zviazanosť individuálnych identít s vysoko abstraktnou identitou kolektívneho charakteru, akou je kultúrna identita vo všetkých formách aj podobách prežívania v jednotlivcovi.5 To, čo ostáva je skôr porozumenie danej emocionalite, neeliminovanie ju z oblasti výskumu a života a skôr jej porozumenie a následne

[5] Skríženie personálnych štruktúr s kultúrou a spoločnosťou: Kultúrne formy vnímame tak na úrovni jednotlivca, ako i na úrovni spoločnosti. Pri chápaní osoby a jej identity vychádzame z intersubjektívneho hľadiska. Hovoriace osoby ako konajúce subjekty sa individualizujú iba na ceste zospoločenšťovania. Indivíduami sa stávajú tým, že vrastajú do jazykového spoločenstva, a tým aj do intersubjektívne členeného sveta. Procesy socializácie, zospoločenštenia a individuácie prebiehajú súbežne, to znamená, že nie je možné rozhodnúť, ktorý proces je primárny, keďže ide o vzájomné podmieňovanie. Sieť komunikatívnej každodennej praxe zahrňuje sémantické pole symbolických obsahov v dimenziách sociálneho priestoru a historického času a tvorí tak médium, cez ktoré sa tvoria a reprodukujú kultúra, spoločnosť a osobnostné kultúry. Komponenty životného sveta – kultúra, spoločnosť a osobnostné štruktúry tvoria komplexné súvislosti, ktoré navzájom komunikujú, hoci sú stelesnené v odlišných substrátoch. V týchto troch reprodukčných procesoch sa obnovujú tak konsenzu schopné schémy významu (alebo platné poznanie - kultúrne tradované a produkované), legitímne či normatívne usporiadané interpersonálne vzťahy (alebo solidarita), ako aj schopnosť interakcie (alebo osobná identita). Ide o to, že sa vytvára a stabilizuje sieť vzťahov recipročného uznania. To má konzekvencie tak pre ochranu integrity právnej a morálnej osoby ako i intersubjektívneho rozšírenia k abstraktne poňatému konceptu, ktorý zohľadňuje posesívny (privlastňovací) individualizmus. Podobne ide o poňatie totality životného sveta, ide o zakúšanie životného sveta ako intersubjektívne účastného celku v pozadí. Konkrétne životné formy a všeobecné štruktúry životného sveta sa formujú navzájom. Habermas chápe konkrétne životné formy a všeobecné štruktúry životného sveta vo vzťahu vzájomného podmieňovania. Totality životných foriem vystupujú v pluráli, prekrývajú a prepájajú sa. Mnohotvárnosť a rozptýlenie sa tvorí vo vzťahu k procesu abstrakcie, cez ktorý obsahy partikulárnych životných svetov vždy vyrastajú zo všeobecných štruktúr životného sveta.

presmerovanie k žiadanejším formám ako cvičenie k cnosti. Z toho vyplýva, že vysoká previazanosť individuálneho života s kolektívnou formou sprostredkovanej kultúry v jedinečnej životnej forme spôsobuje pocity ochrany pred nebezpečenstvom, ohrozením a pod. Na druhej strane sa ukazuje, že človek je denno-denne vystavený bipolárnym situáciám, emocionálne zložitým, už vo svojom primárnom prostredí, akým je rodina. Skúšky identít detí a rodičov, nevyžiadanej ochrany, úzkosti, realizácie nezávislosti a slobody. Ďalšia vec je, že mnohokrát sme svedkami mravne vysokého citlivého prístupu smerom od egocentrických pohnútok, so snahou podeliť sa účastnému celku. Tomuto faktu sa budeme venovať v nasledujúcej časti.

Domnievame sa, že neide o jednotlivé prípady, zároveň je možné sa učiť z autobiografických foriem, je zjavné, že najmä u detí, správne sprostredkovanie a účastnenie jedinečnej bytosti na celku môže rozvíjať úplne novú formu prestupujúcej kulturárnosti alebo tzv. pripravenej identity preciťovať viaceré formy, samozrejme bez toho, aby nedošlo k poškodeniu koherencie danej identity. Emocionalita aj pri jej uznaní, je najmä v procese socializácie, vytesňovaná záležitosť, v inštitucionálnych aktoch neformálnych aj formálnych foriem. Okrem vytesňovania, ide o nesprávne interpretovanie emocionality života, neporozumenie zvláštnym emóciám, neschopnosť artikulácie a iných zručností, ktoré nie sú spoločensky žiaduce či podporované. To znamená, že nie je možný prirodzený a nereflexívny prechod od svojich emócií k inému, alebo je značne skreslený.

Nasvietenie na bežnú formu každodennej komunikácie je veľmi dôležitý moment všeobecného smerovania výskumu ľudskej komunikácie, je treba ďalej postupovať od foriem sprostredkovania odborných poznatkov, ku každodenným situáciám, ktoré sú v rozpore. U deti ide o ponižujúcu komunikáciu v každodennej sfére, ktorú si neuvedomuje, je latentne skrytá za stereotypnými postojmi, vnímame tak mnohé nekriticky, z toho vyplýva zjavná nemožnosť zažiť rešpektujúcu komunikáciu inakosti v rámci holistického prežitia svojho detstva. Súčasná veda a pedagogika neuznáva tie formy emócie, ktoré dieťa zdieľa spolu s ostatnými živočíchmi: „práve tieto emócie sa javia pre súčasný pedagogický výskum ako neatraktívne a nemoderné. Rang na základe toho formuluje základný, no pedagogikou opomínaný znak detského bytia oproti bytiu dospelému: „byť milovaný“ (alebo nebyť milovaný) je viac ako stav, ktoré dieťa zažíva, skôr je to modus bytia samého“ (5, s. 22). Tým sú následne narušované adultcentrické filozofické prizmy, príklad Heideggera a vrhnutosti do sveta. Pričom identifikujeme, že mód bezstarostnosti dieťaťa, nie je vyjadrením neschopnosti starať sa o seba, ale skôr odkazuje na základný antropologický fundament primárneho bezpečia odvíjajúceho sa od starostlivosti matky (tým možno spochybniť existenciálnu filozofiu). Podobne pri prijímaní nezmenšej podoby emocionality dieťaťa, je nemožné prijímať dieťa ako bezohľadné a sebecké (oba príklady podľa 5, s.14). Konštruktívnym a parciálnym záverom ostáva, že pedocentrické názory sú skutočne ešte v mnohom poznačené adultcentrickou perspektívou, len domnelou iluzívnosťou súčasného pedocentrizmu.

V súčasnosti sa stala požiadavka dobrého porozumenia našich jazykov záchrannou sieťou, ktorá má potenciu vyviesť nás zo zlej cesty osudu ľudskej civilizácie, prehodnotením používania jazykových nástrojov v neustálom procese zdôvodňovania s poctivosťou a opatrnosťou kladených argumentov, so senzibiláciou jazykového kontextu, s možnosťami našich stretnutí v otvorených diskusiách, kde narážame na svoje hranice možného porozumenia, kde však dokážeme aj narúšať horizont nášho neporozumenia. Filozofickým a intelektuálnym výkonom sa v súčasnom myslení stáva nasvietenie na sám problém jazyka. Vyjadrením sebareflexívnej kompetencie ľudského myslenia bolo vždy kladenie sebe-vlastných nástrojov do centra hodnotenia a posudzovania. Táto tautológia seba-skúmania, seba-porozumenia však má svoje limity na jednej strane, ak sa človek stal objektom skúmania samého seba, začal príliš vystupovať z účastného horizontu svojho života, formoval si sebe vyhovujúci terén, na ktorom môže uplatňovať svoje schopnosti, svoju potenciu. V odcudzení

výskumného poľa a v zabúdaní na charakter zakorenenosti, potom zabudol, že žiaden vedecký výsledok či poznatok, nesmie byť úplne odtrhnutý od svojho účastného celku, lebo nám nepovie skoro nič, alebo nám povie len to, ako neprijateľne smerujeme svoje výkony. Človek sa odcudzil k svetu v predmetnom poli svojho výskumu i konania, odcudzil sa sám sebe i všetkým navzájom. Akosi vieme, že žijeme vo zvláštnom rozpoltenom charaktere našich interpersonálnych vzťahov, ktoré vo svojich pevne etablovaných štruktúrach strácajú akýsi vlastný a inherentný ľudský zmysel, ktorý je možné vyčítať z inej kultúrnej či civilizačnej konštelácii. Pri diagnóze sveta, ktorý je súčasťou moderného veku človeka, sme si uvedomili, že bez znovunasadenia morálneho zmyslu nášho vzťahovania k svetu, našich vzájomných interpersonálnych vzťahov či oživenia mravného naplnenia života človeka, budú všetky minulé aj súčasne sebareflexívne akty zbytočné. Tautológia má zmysel, ak si uvedomíme aj nemožnosti jej úplného realizovania, ak si uvedomíme, ako sa nemá správať.

Na čo pri tejto povahe naráža, je pomätenosť rôznych sémantických nástrojov, hľadaním koherencie a harmonizácie aporetického charakteru myslenia, konania, sveta morality, dištinkcie teórie a praxe.

Na základe pomätenosti jazykov v Babylone sa vysvetľoval vznik rôznych rozmanitých jazykov kútov sveta a príčina rozdelenia národov, etnicity a opodstatnenie tohto rozdelenia. Dnes však nevidíme pomätenosť jazykov ako pravý a nutný dôvod našej etnickej odlišnosti či pôvodu, ale skôr ako fakt rozpadu našich životov na rôzne podoby hospodárskych, politických, inštitucionálnych štruktúr, ktoré strácajú vzťah k púhemu ľudskému porozumeniu. Ak začneme našu stavbu v novej perspektíve, v nových horizontoch, uvedomíme si, že základom prepojenia protirečení je nadviazanie na spoločný zmysel hospodárskych, inštitucionálnych, politických a kultúrnych svetov nášho života. Stavba, jej systémový charakter nikdy nesmie zatieniť samotný vklad spoločného ľudského počínania a spolupráce, ani dotyk so svetom a ľudí navzájom.[6]

Pri prekonávaní protirečení intencie našej praxe, je potrebné kritizovať staré metodické postupy realizácie i staré usídlené normatívne vzorce konania. Len tak je možné modifikovať pevne štrukturálne inštitucionálne siete a zákony ich riadenia. Pre nové porozumenie je potrebná aj samotná odvaha presadiť a prezentovať morálne očakávania spoločnosti. Verejnosť by sa nemala stávať len strnulým svedkom, ale aj priamym aktivizačným činiteľom premeny praxe a jej ideového podložia.

Samotný pojem multikultúrnej spoločnosti sa postupne stáva módnym pojmom na vyjadrenie súžitia rôznych typov kultúr. Diskutabilným sa však tento pojem stáva najmä vzhľadom k tomu, v akom smere sociálno- politického myslenia sa používa. Podrobnejšou genézou a možnou nivelizáciou pojmu multikulturality sa nebudeme zaoberať, je možné aspoň spomenúť zaujímavý prístup W. Welscha ako vyjadrenie tzv. hlbokej hermeneutiky (metodologický inštrument sociálnych vied), kedy ide o odmietnutie etablovaného pojmu „multi-kulturality“ a jeho nahradenie tzv. „trans-kulturalitou“. Motivácia k takémuto kroku je

[6] Kultúrne signifikovanie otvorilo otázku identifikácie ako príspevok k riešeniu apórie identity a diferencie, ktorá sa presúva od starého metafyzického horizontu svojho vzniku z metafyziky bytia a subjektivity na pozadie konkrétnych udalostí spoločenského, politického sveta, ktoré prenikajú do života indivíduí. Tento postmetafyzický horizont v súčasnosti odkrýva obraz kulturality človeka. V paradigme komunikatívneho konania sa postuluje médium jazyka na prvotnej platforme filozofických diskusií v interdisciplinárnom priestore, vníma sa ako fenomén nezmenšeného porozumenia. Habermasove snahy nie sú len bojom so sémantikou, hoci sa permanentne ukazuje potreba citu pre posudzovanie sémantických diferenciačných a konotačných procesov, zvlášť dôležité ostáva, že toto dekódovanie je stelesnením významného prekračovania interpretačných rámcov a hľadania nových perspektív na vyjadrenie extrémnej zraniteľnosti nášho spolužitia. Určite to nie sú posledné ani najposlednejšie úvahy o človeku v zjavnom labyrinte pojmov, v ktorom sme (nielen) spolu s Habermasom strácali ale i znovunachádzali cestu, ktorá prekračuje púhu lingvoterapiu.

zjavná, multikulturalita implikuje ohraničenosť kultúr, keďže pojem znášanlivosť či akceptácia cudzieho nesie v sebe potenciál konfliktu atď. Podľa Welscha pojem transkulturality je preferovaný skutočnosťou, že v stave divergencií kultúrno-nacionálne definovaných spoločností, vzniká nová diverzifikácia na úrovní individuálneho Selbst vo forme transkultúrne pretkávaných životných foriem, manifestuje sa autenticky ako moment v procese individuácie jednotlivca. Transkulturalita už viac nie je spojená s pojmom nácie a kolonialistickou paradigmou. Transkultúrne siete naopak poukazujú na väčšie bohatstvo kultúrnej variability (nie na priame opozície a dualizmus). Zdôrazňuje sa aspekt intersubjektívneho ľudského, pričom nejde o čiry abstraktný pohľad, ale v konkrétnom zmysle o vcítenie, či intelektuálne spolupreżitie cudzej kultúry (3, s. 2).[7]

V rámci kultúrneho signifikovania, kde teoretické uchopenie problému je už v osi predvedenia, predreflexívneho chápania na pozadí životného sveta a na druhej strane má silu prenikať do praktického priestoru života spoločnosti ako aspekt reflexívneho postoja sebaporozumenia. Habermas pripodobňuje kultúru k svetelnému kužeľu, kde sa vo vírivom pohybe stretávajú komponenty, obsahy objektívneho, sociálneho a subjektívneho sveta, ktoré však podmieňujú nepochybné vzájomné vzťahy, kde sa nedá rozhodnúť, ktorý komponent v procese má primát. Je možné tento obraz interpretovať ďalej, kde postavená otázka subjektivity sa situuje na hrote tohto kužeľa, všetky teoretické úsilia sa sústredia na jej adekvátne zodpovedanie. Keďže prebieha neustály vírivý pohyb tak centrum sa posúva, nemá pevné miesto, je v prekračovaní jasného decentrovania, neustále mení svoje topoi, ale na druhej strane ostáva v prizme pýtania sa so sústredením na vlastné porozumenie s Iným. Tlakom ku koherencii, k jednote proti rozpadnutiu, ale aj tlakom proti jednoduchej jednote a konzistencii sa porozumenie subjektivity ukazuje ako problematický koncept, kde identita naberá kontúry nevyhnutného protikonceptu voči rozpadnutiu a difúznosti. Vždy v odcudzení od seba, v strácaní svojho centra si je Ja vedomé nezastupiteľnej jedinečnosti individuálnej podstaty, kde sa generická identita a abstraktná podoba nestráca, ale definuje to, čo nazývame nie príslušnosť, ale súčasť či účasť kolektívu. V rámci špecifického kultúrneho priestoru sa uznáva istá divergencia kultúrne definovaných spoločností ako už nie ostro nacionálnych, ale manifestujú sa transkultúrne siete pochopenia životných foriem, tiež autenticky v procesoch individuácie. Kultúrna variabilita potom poukazuje na aspekt intersubjektívne ľudského. Otázka subjektívneho porozumenia sa transformuje na úrovni identity nielen človeka, ale celého kultúrneho rámca, kde sa skrýva neodbytná rovina nášho antropologického uvažovania o sebe, chápania zmyslu nášho života v súčasných signatúrach modernej spoločnosti.

2. Vybraná metodika a parciálne výsledky interkulturálnej komunikácie

Doba sa zmenila. Demiurgovia najrôznejších spoločenstiev potrebujú – povedané transakčne-analyticky – adaptované „deti“. A človek, lojálne koliesko v súkolí, zdvorilá obsluha a vzorný zákazník „klesol“ do detského, adaptovaného ego-stavu možno výraznejšie,

[7] Podobne sleduje túto problematiku aj Habermas, ktorý predstavuje proces historického formovania pojmu tolerancie z jeho náboženského poňatia smerom ku kultúrnym právam. Paradox pojmu tolerancie spočíva na tom, že každý akt tolerovania v sebe nesie aj hranicu toho, čo tolerovať už nemôžeme, vtedy tolerancia obsahuje jadro intolerancie (poprípade paradoxne tolerancia začína diskrimináciou). Podľa Habermasa, je preto nutné intersubjektívne uznanie, ktoré dokáže prekonávať subjektívne dôvody odmietania cudzích presvedčení (pričom intersubjektivita komplementárne súvisí so spoločenskou solidaritou). V tomto je poňatá nestrannosť i akceptácia, ktorá sa zabezpečuje inkluzívnym počínaním deliberatívnej tvorby vôle, čo si vyžaduje od zúčastnených recipročné uznanie a obojstranné prevzatie perspektívy (len pripomíname, že základom týchto myšlienok je Habermasov charakter komunikatívneho konania a charakter formálno-pragmatickej analýzy priebehu rečového aktu, performatívny postoj a iné), tomu zodpovedá aj ponuka neutrality, ktorá ponúka normatívne základy pre zovšeobecnenie náboženského poňatia smerom ku kultúrnym právam.

než si je ochotný pripustiť. Ak v inom segmentu svojho detského egostavu si stále v sebe nesie „slobodu“ a potom ak mu to prestáva vadiť a proti tejto „dvojakosti“ neprotestuje, zvykol si na paradoxné nároky. Znamená to, že doba vytvárajúca štandarty typu „Buďte spontánní a to prirodzene a sami od seba!“, je dobou, ktorá do značnej miery absorbovala schizoidnú rozporuplnosť ako súčasť normality. Čo je diskrepantné, je úplne normálne. Predvádzať falošné self je žiadúce. Doba sama je schizofrenná, rozštiepená, dezintegrovaná... (10, s. 57).

V kontexte predreflexívneho módu ľudskej komunikácie, zručnostií, performativity reči a komunikatívnej kompetencie ako takej, sa ďalej zameriame na interkulturálne kompetencie a zvlášť na ich afektívnu formu, ktorá je dôležitá. Budeme vychádzať z významnej analýzy a rozboru foriem kompetencií, ktoré kooperujú v interkulturálnych procesoch s príznačným zdôraznením rozvoja interkultúrnej senzitivity (Morgensternová, Šulová, 2009). Rozpracovanosť, systematika, komplexnosť a citlivosť prístupu a ďalej silne zviazaná či inkorporovaná praktická časť výcviku poskytujú relevantné výsledky, poznatky, poznanie a obohatenie praxe. Autorky chápu interkultúrnu kompetenciu: „ako zložitý súhrn schopností a zručností, do ktorých sa premietajú osobnostné predpoklady (napr. sebareflexia, empatia, kultúrna citlivosť, zvedavosť, tolerovanie odlišností, sebadôvera, znížená miera úzkostlivosti, skúsenosť), a ktoré vedú k tomu, že človek v interkultúrnej situácii obstojí (6, s.7), pričom interkultúrny výcvik je poňatý ako vzájomne učenie členov jednej kultúry s členmi cudzej kultúry tak, aby dochádzalo behom tejto interakcie, čo k najmenej nedorozumeniam. Pričom treba zdôrazniť, že pravdepodobne ide o vzájomné skúsenosti, interakcie, niečo sa deje s oboma stranami, neexistuje tu prirodzené komunikačné privilégium jednej strany v etickom zmysle, iba ak umelé privilégium ekonomicky alebo politicky definovanej majority. Mnohokrát sme svedkami, že komunikačná situácia oprostená od iluzívnych a falošných módov je rovnako v podmienkach inštitúcie reálna a autentická, ako na ulici či doma. Človek kultúry môže byť doma všade.

Pre lepšiu orientáciu si opíšeme kategorický rozbor tvoriaci široké, zároveň bytostne a životne hlboké vertikálne previazané pole interkulturálnych kompetencií. Skrátene, podľa tabuľky: „kognitívna kompetencia (reálny pohľad na samého seba, kultúrna identita, poznatky o cudzej kultúre, predchádzanie predsudkov, stereotypom, tolerovaní odlišností), afektívna kompetencia (interkultúrna senzitivita a adaptabilita, empatia, interpersonálne vzťahy a ich prežívanie), behaviorálna kompetencia (umenie interkultúrnej komunikácie, riešenie interkultúrnych konfliktov a problémov, schopnosť kooperácie a práce v tímu).Domnievame sa, že je možné reálne pracovať na previazanosti daných teoreticky odtrhnutých oblastí. Skôr prijať previazanosť kognície, emocionality, behaviorality aj v akte komunikatívnych konaní. Keďže to lepšie zodpovedá reálnemu obrazu konania človeka v spoločnosti a pojmu performacie. V miere, v akej sme sa naučili prevziať perspektívy prvej, druhej, tretej osoby a transformovať ich v sebe, sme schopní zaujať performatívny postoj v rámci interakcie zúčastnených, alebo tiež v inom prípade v takomto postoji vystupovať aj ako nezúčastnení (reči – dialógu). O niečom sa dorozumieť, znamená, že účastníci musia nielen rozumieť významu, ktorý je súčasťou vyjadrení použitých viet (rečových aktov), ale súčasne zaujať pozície hovoriacich a počúvajúcich aj v zmysle akoby nezúčastnených účastníkov jazykového diania (v perspektíve 3. osoby). Možná zmena perspektívy medzi prvou, druhou a treťou osobou potom umožňuje vcítenie rôznych perspektív iných, pozrieť sa na seba ako účastníka interakcie.

Najkrehkejší, smerodajný sa v tomto podloží zdá byť najmä poňatie konceptu svojho self, ktorý je spojený s pojmom sebaúcty. Ide o základne prijatie hodnotenia a reflexiu osoby. Sebaúcta je podmienkou zdravého prijatia osobnosti, seba aj iných. Rovnako je dôležité, aké prostredie človeka obklopuje, pokiaľ je systém autoritatívny, existujú segregácie pohlavia, veku, dieťa sa nemôže učiť nič inému len, že v medziľudských vzťahov vládne moc a

postavenie (1, s. 522). Krehkú sebadôveru najmä v rozvíjajúcom koncepte seba môže narušiť nevinné komunikačné zranenie. Dievčatko nepočúvne mamičku a stúpi na dvore do nehaseného vápna. Nasleduje matkina agresívna reakcia: "nesmieš toľko premýšľať a radšej mlč, ja viem lepšie ako ty, čo ti môže, alebo nemôže ublížiť. Nechcem, aby si chodila na dvor sama". Nevinne vyzerajúca, úplne bežná komunikačná výpoveď, ale sprievodným a nie zanedbateľným znakom je narušená sebadôvera. Stačilo by, aby matka povedala: „vápno páli, ako oheň, aj keď je biele a vyzerá neškodne (2, s. 49). Problematika empatie, vcítenia a senzitivity sa výrazne týka odcudzujúcej komunikácie, konkrétne, môže ísť o moralizovanie alebo odmietanie zodpovednosti: „upratoval som, pretože som to musel, zbil som svoje dieťa, pretože vbehlo na cestu, klamal som klientovi, pretože mi to takto šéf nariadil, nenávidím chodenie do práce, ale chodím tam, pretože som manžel a otec a pod. (9, s. 36). Naopak empatiu rozhovoru možno podporovať, keď cítime úbytok napätia, alebo sa zastaví príval slov spoludiskutéra. Na báze jednoduchých komunikačných aktoch je možné postaviť obraz sebadôvery a konceptu self, ktoré je nutnou podmienkou úcty k iným v procese učenia a socializácie. Pričom koncept sebaúcty nezameňujeme so sebavedomím. Človek môže mať vysoké sebavedomie v prezencii, ale nízku sebaúctu a sebadôveru. Rôzne typy výskumov potvrdili, že správne postoje, mnohokrát neznamenajú aj istotu konania danej osoby, popr. že vplyv sociálnej skupiny je veľmi silný. Preto sa báza interkulturálnej komunikácie môže vyvíjať len v spojitosti s priamou účasťou, participáciou na modelových situáciách alebo v špeciálnych učeniach smerujúcich k posilneniu danej senzitivity.

Dôležité pre nás ostáva, že rozvíjanie každodennej komunikácie, je vlastne významnou súčasťou akýchkoľvek interkulturálnych procesov. Nerešpektovanie odlišnosti nie je problematika len skupín založených na rasovej či etnickej odlišnosti, ale stále viac a viac obsadzuje rôzne koncepty dištinktívnych znakov, kedy sa naše reálne odlišnosti stávajú nafúknutým kritériom neadekvátneho rangovania a odsudzovania. To všetko vyúsťuje do obsadzovania iných oblastí, aj keď primárne sa zdajú byť imúnne, zdá sa nám, že separáciou od iných, povzbudzujeme našu vlastnú svojbytnosť a autonómnosťou, tie akoby len naše vzťahy, opak je pravdou, vzďaľujeme sa sebe navzájom a staviame si limity ľudského súžitia.

3. Apendix: hra alebo test?

Čo cítite, ak vidíte ležať špinavého človeka? Ste ochotný sa ho dotknúť? Podať mu ruku? Komunikovať s ním? Zavolať pomoc? Riešiť jeho životnú situáciu, poskytnúť konštruktívnu pomoc? Alebo zostala nevšímavosť, apatia, prejdem na druhú stranu, sklopím zrak, popr. bolesť či strach? Vo všetkých smeroch komunikácie napokon zostáva posudzovaná akcia a reálne konanie.

LITERATÚRA:

1. ALLPORT, G. W.: O povaze předsudků. Praha: Prostor, 2004.
2. CHICAUD, M.-B.: Sebedůvěra. Praha: Portál, 2002.
3. FISCHER, B.: Multi, Inter, Trans: Zur Hermeneutik der Kulturwissenschaft. In: TRANS.Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften.no.15/2003 [online], ars una 21. 4. 2005. [citované 7. novembra 2005]. Dostupné na internete: http://www.inst.at/trans/15Nr/01_1/fischer15.htm
4. JÁN PAVOL II.: Pamäť a identita. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2005.
5. KAŠČÁK, O.: Deti v kultúre – kultúry detí. Prešov: Rokus, 2009.
6. MORGENSTERNOVÁ, M. – ŠULOVÁ L. (kol.): Interkulturní psychologie. Rozvoj interkulturní senzitivity. Praha: Karolinum, 2009.
7. PONĚŠICKÝ, J.: Agrese, násilí a psychológie moci. Praha: Triton, 2010.

8. PRŮCHA, J.: Interkulturní psychológie. Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2007.
9. ROSENBERG, M. B: Nenásilná komunikace – řeč života. Praha: Portál, 2008.
10. VYBÍRAL, Z.: Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci. Praha: Portál, 2008.

Wskazówski do pedagogiki rodzinnej w nauczaniu Jana Pawla II

Andrzej Mazan

Rodzina jest przedmiotem wielu nauk. We wszystkich naukach, zajmujących się aspektami rodziny, tak humanistycznych, jak i teologicznych różnie określana jest jej istota. Autor przeprowadził analizę rozumienia rodziny dokonaną przez papieża Jana Pawła II, dla którego temat rodziny był jednym z wiodących tematów pontyfikatu. Ze względu na ilość materiału, autor dokonał selekcji, ograniczając się do analizy charakterystycznego i zrozumiałego dla osób bez teologicznego przygotowania tekstu Listu do Rodzin z roku 1994.

W ujęciu Jana Pawła II człowiek jest podmiotem poznania i z pozycji podmiotu dokonuje identyfikacji człowieczeństwa. Jednocześnie interpretuje dane Objawienia metodą oglądu fenomenologicznego. Daje to zadziwiająco bogaty ogląd rodziny.

Jan Paweł II rozpoczyna swoją analizę rodziny od faktu powszechnego doświadczenia rodziny. Rodzina jest bowiem środowiskiem, któremu człowiek zawdzięcza fakt bycia człowiekiem. Jest podstawową wspólnotą społecznego życia człowieka. Jest inkubatorem społecznego wymiaru człowieka, miejscem wyjścia i powołaniem. Nawet w przypadku samotnego trybu życia pozostaje egzystencjalnym horyzontem funkcjonowania człowieka. Bo każdy należy do rodziny ludzi (Jan Paweł II, List do Rodzin - LdR 2).

List został napisany w 1994 r. - Roku Rodziny, z zamiarem przypomnienia, umocnienia i przywrócenia udziału Boga w życiu rodzinnym człowieka. Ponieważ to człowiek jest drogą Kościoła, więc Kościół będzie towarzyszył człowiekowi na wszystkich jego drogach. Na dobrych będzie wzmacniał a ze złych zawracał. Ze względu na powszechność rodzinności, Kościół szczególnie się ta drogą interesuje. Powszechność rodzinności oznacza źródło życia, drogę przychodzenia człowieka na świat. Drogę jego kształtowania i cel drogi dla wielu. Jest to przede wszystkim kategoria POWOŁANIA. „Zadaniem ludzi świeckich, z tytułu właściwego im powołania, jest szukać Królestwa Bożego zajmując się sprawami świeckimi i kierując nimi po myśli Bożej. Żyją oni w świecie, to znaczy pośród wszystkich razem i poszczególnych spraw i obowiązków świata, i w zwyczajnych warunkach życia rodzinnego i społecznego(…). Tam ich Bóg powołuje. (…) Szczególnym więc ich zadaniem jest tak rozświetlać wszystkie, sprawy doczesne, z którymi ściśle są związani, i tak nimi kierować aby się ustawicznie dokonywały i rozwijały po myśli Chrystusa i aby służyły chwale Stworzyciela i Odkupiciela” (Sobór Watykański II, Konstytucja Lumen gentium - KK 31).

Zatem zadaniem rodziców chrześcijańskich jest chwała Boga Stworzyciela i Odkupiciela, rozwój własny i rozwój dzieci w celu wypełnienia zamiarów Boga (rozwój dóbr ludzkich danych z urodzenia po uśmierzeniu źródła deformacji, jakim jest grzech pierworodny) oraz rozwój w celu realizacji zamiarów Odkupiciela, (rozwijanie sprawności nadprzyrodzonych, doskonalenie człowieczeństwa przez usuwanie skutków grzechu pierworodnego, życie łaską, Duchem św., uczynkami miłosiernymi co do duszy i ciała). Powołanie człowieka przez Boga prowadzi ku życiu rodzinnemu. Człowiek w tajemniczy sposób zostaje powołany do życia, ale to życie, egzystencja człowieka rozwija się w łonie rodziny. Rodzina jest egzystencjalnym, społecznym i kulturowym horyzontem człowieka, jest miejscem zaistnienia i trwania istnienia (LdR 2). Początek życia człowieka zanurzonego w rodzinność ma swoją genezę w początku zaistnienia człowieka poniekąd w rodzinności Trójcy św., a także w przedziwnej rodzinnej drodze Odkupiciela. Bóg przychodzi i objawia się we wcieleniu rodzinnym. Człowiek jest wyjątkowy, bo Bóg nikogo we kosmosie wyżej nie postawił. Człowiek jest koroną stworzenia. I w tym tkwi jego godność. Godność człowieka to także praca w przekształcaniu rzeczywistości – uczenie się świata nie tylko rozumem, ale także przystosowywaniem się do świata (miłością doskonalącą) i do ludzi.

Człowiek przystosowuje świat na swoją miarę, który jest mu zadany, aby zharmonizował go według ludzkiej miary, aby go przetworzył. Ludzkie ręce są przedłużeniem rąk Boga w „lepieniu człowieka" tzn. przyjmowaniu go od Boga i wychowywaniu, przedłużeniem rąk Boga w stwarzaniu świata, gdy człowiek przetwarza to, co Bóg stwarza. Człowiek rodzi się z pragnieniem nie tylko wiedzy, ale przede wszystkim miłości do rodziców. Rodzinność w jakimś najpierwotniejszym sensie teofanią. Jest teofanią, gdy dziecko pozostaje posłuszne rodzicom, gdyż odzwierciedla relację jaką Chrystus miał do Ojca i Chrystus do swojej Matki i ziemskiego Ojca. A więc teofanią, gdy trwa w miłości wiernej i wyłącznej, gdy odpowiada na miłość pojawiającego się dziecka, gdy harmonizuje rzeczywistość świata, gdy wychowuje, ale nade wszystko wtedy gdy dziecko odsłania podstawową relację miłości jaką jest posłuszeństwo. Dziecko ma nauczyć się posłuszeństwa. Chrystus w swoim posłuszeństwie rodzicom, a więc człowiekowi przedstawił podstawową relację dziecko-rodzic, dziecko-Bóg, człowiek – Bóg. Chrystus, Bóg objawiający się w życiu rodzinnym, w którym osiągnął dojrzałość jest także wskazanie do prawidłowego dojrzewania osoby (LdR 2).

Papież przywołuje określenie małżeństwa i rodziny tytułem soborowym, jakim jest godność. Należałoby tę godność uzasadnić. Warto by zwrócić uwagę na potrzebę społecznego wyniesienia rodziny i uzyskanie warunków podtrzymujących jej spoistość. Ponadto papież rodzinność uważa poniekąd za pra-sakrament, za powszechne doświadczenie człowieka, za dzieci jednego Boga – Ojca wszystkich rodzin. Doświadczenie rodzinności jest znakiem otwarcia Boga. Stąd się pojawił postulat objęcia modlitwą wszystkich osób, bo w rodzinnej modlitwie Chrystus się uobecnia. Przez modlitwę człowiek poznaje swoją podmiotowość. Ale także rodzina poznaje swoją podmiotowość. Dla papieża rodzina ma cechy bytu osobowego. W modlitwie rodziny uzyskuje się doświadczenie wspólnoty w prawdzie o Bogu, jako fundamencie rozumienia świata i miłości Boga, jako zasadzie odniesień wspólnotowych. Jedność wspólnoty, jej spoistość uzyskuje, się w obecności Boga (LdR 4).

Postulatem pedagogicznym jest świadectwo rodzin, które stanowią regułę życia wspólnotowego, są wprost drogą dobra obiektywnego, są drogą, na której sumienie z rozeznaniem dobrym spotyka się z wyborem słusznym. Dlatego należy oddzielić się od wszystkich instytucji i prądów wątpiących i niszczących rodzinę, zagłuszających ludzkie sumienie w kwestii życia rodzinnego, pracujących na rzecz zniewolenia a nie wolności. Chrystusowe wywyższenie rodziny jest oddzieleniem od grzechu, który zaciemnia rozumienie rodziny. Jest w takim razie wyzwoleniem człowieka, jest przywróceniem mocy wolności, gdy ta wzrasta przez ćwiczenie w dobrych i słusznych decyzjach. W sakramencie małżeństwa Chrystus objawił miłość w prawdzie, zdolną oświecić rozum i zdolną rozszerzyć serce. Jakże wielka jest jej moc, jeżeli w sakramencie małżeństwa jest „zdolna przewyższyć wszystko, co miłością nie jest (LdR 5). Jest sakrament także nadzieją, która pozwala mężnie przeciwstawić się pokusom pozornego dobra. Papież pisze, jeżeli będziemy wykonywać wszystko co Chrystus nam powie, w modlitwie i czynnościach życia rodzinnego, jeżeli zjednoczymy się w codziennej wierności i zaufaniu, Bogu i rodzinie, to będziemy trwać w naszych rodzinach w uświecającej obecności Chrystusa z Kany Galilejskiej (LdR 5).

Centralnym punktem rozważań Papieża jest droga realizacji podobieństwa i obrazu Bożego w człowieku. Bo człowiek ma Boga za Ojca, bo człowiek uczyniony został, jak to Papież podkreśla w mistycznym i kontemplacyjnym widzeniu, z namysłu Boga. Z największych głębokości swego serca wyprowadził Bóg człowieka (LdR 6). Jeżeli dzieci są podobne do rodziców, to jak odsłonić to podobieństwo? Podobieństwo tkwi w duchowości, w możliwości poznania prawdy i działania przez miłość, podobieństwo tkwi w możliwości płodności, w udziale w rodzicielstwie człowieka razem z Bogiem. Podstawą rodziny jest rodzicielstwo ludzkie i boskie. Sam Bóg jest pierwowzorem wspólnoty rodzinnej (LdR 6), bo relacja męskości i kobiecości jest odniesieniem do boskiego my zawartego w tajemnicy Trójcy św. Z dwoistości płci, z bogactwa i głębi relacji mężczyzny i kobiety ukierunkowanej

ku wspólnocie i ku współrodzeniu z Bogiem nowego człowieka, ku lepieniu człowieka w procesie wychowania, ku wspólnemu wychowaniu z Bogiem w rodzinie chrześcijańskiej, wypływa szczególna charakterystyka każdej ludzkiej społeczności.

„Mężczyzna i kobieta są ukształtowani tak, by się wzajemnie objawiać jako dar – istnieją dla siebie. Ważne jest, aby każde z nich realizowało w spotkaniu swą osobowość we właściwej jej odmienności i niepowtarzalności, ubogacając tym drugą osobę. Odrębność płci służy dialogowi miłości – zarówno w odniesieniu do człowieka, jak i do Boga" (A. Regulska, Wartość czystości seksualnej, Tychy 2007, s. 29). Osobowa konstytucja obojga jest od początku źródłem dobra wspólnego, w którym uczestniczą na miarę kobiecości i męskości, które tworzą swoją konstytucją, w którym staja się wspólnikami. Osobowy, komplementarny charakter wytwarzanego dobra wspólnego jest komunijny, najgłębiej i najgodniej ich jednoczący (LdR 6).

Następnym problemem do rozwinięcia pedagogicznego w postaci zasad i metod jest urzeczywistnianie przymierza małżeńskiego, wzajemnego trwałego bytowania w przestrzeni osób, które potrafią się sobie wzajemnie oddać i przyjąć na miarę poszanowania godności kobiety i mężczyzny. Normą przymierza - komunii osób jest Chrystusowe wskazanie o jedności ciała małżeńskiego. Ta jedność jest wpisana w konstrukcję człowieka przez samego Boga. Odpowiada pełnej celowości natury ludzkiej, w której skład wchodzą rozumność, cielesność, płciowość. Zwłaszcza płciowość jest tu istotowa, ponieważ umożliwia przekaz życia. Z celowości wynikają warunki umożliwiające realizację komunii - przyjaźni. Są to wierność, wyłączność i trwałość.

Ponadto nierozerwalność małżeństwa jest nie tylko normą, ale jest także dobrem, dzięki któremu urzeczywistnia się kobieta, urzeczywistnia się mężczyzna, urzeczywistniają wtedy, gdy w obrębie życiodajnej dwoistości podejmują trud rodzicielstwa, gdy stają się ojcem i matką. Przekraczają w tym momencie komunijność relacji małżeńskiej i stają się wspólnotą, dla której charakterystycznym zaimkiem jest my zamiast ja-ty. Komunia staje się dźwignią dla wspólnoty, dla dopełniania w służbie bezgranicznej miłości, ufności i nadziei dziecka. Sami małżonkowie stają przed szansą rozwinięcia swojego człowieczeństwa w miłości macierzyńskiej i ojcowskiej. Jeżeli ta służba obejmie wychowanie chrześcijańskie, to osiągają stan zwrócenia serca i myśli w kierunku Boga. Rodzicielstwo w obliczu Boga staje się źródłem odnowienia miłości, oczyszczonej miłości stwórczej, miłości rodziców do Boga-Ojca, staje się źródłem miłości - wdzięczności, miłości - ufności Bogu – Odkupicielowi, Bogu – Zmartwychwstałemu. Rodzicielstwo zostaje zanurzone w głębię pra-początek a także poprzez chrzest w wymiar paschalny w głębię eschatologiczną. Tak rozumiane rodzicielstwo niesie ze sobą tak wielkie bogactwo odnowienia i ubogacenia, że nie można się do niego zbliżać inaczej niż na kolanach (LdR 8).

I nawet, gdy zwątpienie i kryzys zdaja się niszczyć i wypalać przestrzenie rodzinnej miłości, to Miłość Boga jest rekonstruująca, kompensująca, ratująca. Papież pisze, że w tych dramatycznych momentach, w momentach podejmowania rodzicielstwa, sam Duch św. umacnia rodziców. On wzmacnia siły wewnętrznego człowieka we wszystkich momentach krytycznych, On zwraca małżonków ku sobie, ku wytrwałości, ku wierności (LdR 8).

Kontemplatywny obraz małżeństwa ujawniony w papieskiej refleksji ukazuje jeszcze jeden wymiar małżeństwa, jakim jest przemiana córki i syna rodziców w żonę i męża, za pomocą dojrzałej, świadomej, wolnej decyzji. Małżeńskie wzajemne przyporządkowanie wspólnemu dobru osobowemu uwalnia proces przysposabiania się, proces aktualizowania się męskości i kobiecości. Ludzkie komunijne zespolenie wciąż jest modelowane przez jedność Osób Boskich (LdR 9). W tym zespoleniu potwierdzają oboje osobową tożsamość, urzeczywistniają w najwyższym stopniu „zdolność do życia w prawdzie i miłości" (LdR 9). To ta potrzeba spełniania życia w prawdzie i miłości, na wzór życia w prawdzie i miłości Boga Trój-Jedynego otwiera człowieka na wszystko, co istnieje tak w porządku poznawczym

jak i pożądawczym, otwiera w szczególności na życie w komunii z drugim człowiekiem, otwiera kobietę i mężczyznę w stronę małżeństwa i rodziny. To, co stanowi o największej intymności małżeńskiej relacji kobiety i mężczyzny jest odniesione do intymności życia trynitarnego, do początku w Bożej tajemnicy (LdR 9). Jest bowiem niezwykłą tajemnicą konstytuującą kobietę i mężczyznę, że uczestnicząc w tworzeniu jedności ciała małżeńskiego, mogą uczestniczyć w aktualizacji życia duchowego, w aktualizacji życia „w prawdzie i miłości".

I jeżeli tak się dzieje, to to zjednoczenie posiada dojrzałość osobową, odzwierciedla stworzenie człowieka na obraz i podobieństwo Boga. Urzeczywistnianie się małżeństwa na sposób osobowy zostało umocnione przez sakrament. Stało się komunią osób w sposób nadprzyrodzony, komunią otwartą ku wspólnocie, otwartą w kierunku nowego życia, nowej osoby – podobnej do nich i do Boga. A raczej podobnej do Boga i do nich. Pogłębienie komunii osób, przez uczestnictwo w sakramencie małżeństwa mającym udział w paschalnej tajemnicy Chrystusa uzdalnia małżonków do osobowego współdziałania ze Stwórcą w przekazywaniu obrazu i podobieństwa Boga, którym staje się każdy „narodzony z niewiasty" (LdR 9). Przez podjęcie tej współpracy w poczęciu, narodzeniu, wychowaniu rodzice odsłaniają dobroć Boga, łączą się w dobru nowej osoby, tworzą podwaliny wszelkiej relacji społecznej, otwartej, solidarnej, sprawiedliwej i miłosiernej. Sami się też w tej relacji urzeczywistniają jako ludzie stając się wychowawcami, przyczyniając się do odtworzenia obrazu Bożego w dziecku. Ich pierwszeństwo w prawie do wychowania wynika ze współpracy z Bogiem w poczęciu i jest kontynuacją podjętej współpracy.

Bo w poczęcie dziecka jako nowej osoby wpisana jest genealogia osoby. Papież w tych prostych słowach wydobywa człowieka z współczesnego naturalistycznego i mechanicznego poniżenia, wynosi ponad prymitywną, mechanicystyczną kulturę nowoczesności. Przypomina o obecności Boga w ludzkim rodzicielstwie, o aktualizacji przez ludzi procesu stwarzania, o tkwiącym od początku w człowieku obrazie Boży, o zdolności do życia w prawdzie i miłości, o perspektywie wiecznego życia, o dobru w jakie jest wyposażone dziecko otwierającego go na perspektywę życia wiecznego. Papież podkreśla, że geneza człowieka to nie tylko decyzja człowieka, ale przede wszystkim decyzja Boga, że Bóg chce każdego człowieka. Każdy człowiek jest zatem nie tylko dany ale jest zadany społeczeństwu, Jest zadany aby rozwinęły się talenty, jakie otrzymał, ale także jest zadany społeczeństwu, a nade wszystkim rodzicom, aby został obdarzony uczestnictwem w Boskim życiu. Społeczeństwo jest przyporządkowane człowiekowi, by ten w swoim rozwoju je ubogacił (LdR 9). Sakramentalne życie małżeńskie dając uczestnictwo w życiu Bożym daje też moc Kościołowi domowemu do pielęgnowania i rozwoju życia Bożego dziecka, które staje się uczestnikiem pielgrzymującego Kościała powszechnego przez sakrament chrztu. Nie może bowiem ludzkie pragnienie dziecka przesłonić pragnienia Boga co do tego samego dziecka (LdR 9).

Jan Paweł II dopowiada, że w ludzkim rodzicielstwie sam Bóg jest obecny (LdR 8). Bóg bowiem pierwszy dziecko ukochał, Bóg pierwszy je zapragnął, Bóg nadał mu „swój obraz i podobieństwo", które jest właściwe człowiekowi, tak jak przy stworzeniu. Poczęcie, powstanie człowieka jest wielką tajemnicą, największą tajemnicą. Źródłowa obecność Boga przy powstawaniu człowieka wyznacza perspektywę wychowawczą zarówno, jeżeli chodzi o doczesność, jaką jest zdolność do komunijnego bytowania w prawdzie i miłości, jak i o wieczność w Bogu. Bóg zadaje rodzicom dziecko, aby go do Boga doprowadzili. Stwórcza wola Boga objawia się przy poczęciu każdego człowieka (LdR 9). Tak jak Bóg pragnął człowieka na początku stworzenia, tak pragnie go w taki sam sposób przy powstawaniu każdego nowego człowieka. Celowość istnienia człowieka nie podlega żadnym uwarunkowaniom, żadnym ograniczeniom, żadnym podporządkowaniom. Każdy człowiek istnieje dla chwały Bożej, transcenduje przyrodniczo-materialne uwarunkowania ze względu na poznanie i miłość, transcenduje społeczność, bo jest bytem zupełnym, obejmującym siebie

w samoposiadanie przez uwewnętrznienie poznania świata i siebie, zdolnym do samopanowania przez przyporządkowanie siebie dobru, przez podmiotowość prawną.

Przez stworzenie przez Boga dla niego samego, posiada właściwą mu przez godność nie zrelatywizowaną do żadnej rzeczy ani funkcji. „Godność jest metafizyczną wartością człowieka jako bytu, jest niezależna od uczynków, od świadomości, inteligencji itd. Stanowi wartość nienaruszalną i wrodzoną. Ze względu na tę cechę osoby istnieje powinność afirmowania siebie oraz innych ludzi" (A. Regulska, Wartość czystości seksualnej, Tychy 2007, s. 23). Złożony depozyt człowieczeństwa ma się urzeczywistniać w każdych warunkach, w każdych ograniczeniach, cielesnych, psychicznych, emocjonalnych, społecznych, kulturowych. Urzeczywistniające się człowieczeństwo w każdym poczętym człowieku, na miarę pragnienia i miłości Boga, za które społeczność jest odpowiedzialna, przez zwrócenie ku Bogu, w wolności, prawdzie i miłości czyni każdego człowieka wspólnikiem dobra w sobie realizowanym i dobra Boga jakim jest on sam w społeczeństwie. Urzeczywistniające się Boże dobro w człowieku, z Chrystusową pomocą i za pomocą Chrystusowej przemiany, jest zatem największym dobrem wspólnym społeczności. Wszyscy bowiem mamy udział w życiu ludzi naśladujących Chrystusa. Oni są wzorem, modelem, oni wprowadzają pokój, przebaczenie, łagodność, cierpliwość, sprawiedliwość.

Jak podkreśla papież nie ma sprzeczności pomiędzy życiem w Bogu a istnieniem dla samego siebie. Istnienie dla siebie określa porządek bytów stworzonych, a życie w Bogu podkreśla łaski odkupienia. Uczestnicząc w życiu Bożym człowiek w dalszym ciągu bytuje dla siebie, urzeczywistnia siebie, ale jednocześnie zostaje podniesiony na wyższy poziom rozwoju swego człowieczeństwa przez dary Boga, aż do urzeczywistnienia pełni życia w Bogu. Bytowanie dla siebie oznacza również to, że Bóg dając swe dar-łaski konieczne do uczestnictwa w życiu Boga pozostawia człowiekowi wolność decyzji przylgnięcia do Niego, wolność decyzji naśladowania Go, wolność decyzji posłuszeństwa. Posłuszeństwo nie przychodzi samo, przychodzi z miłością i jest sprawdzane i hartowane w czasie i cierpieniu.

Ponieważ człowieczeństwo samo w sobie jest dobrem wielkim, tak wielkim, że samo się uzasadniającym, to pragniemy mieć udział w dobru ludzkim, w dobru osób. Tak jak małżonkowie mają udział w wzajemnym darze z siebie, tak pragną mieć udział w dobru nowego człowieka. Włącza się ono wtedy w pragnienie Boga samego. Zostaje uporządkowane tym pragnieniem, zostaje uporządkowane ludzkim posłuszeństwem, posłuszeństwem przyjęcia dziecka dla niego samego, posłuszeństwem przyjęcia, tak jak chce Stwórca. Bowiem Bóg dla wiecznego bytowania stworzył człowieka, ukształtował strukturalnie w wieczności i dla wieczności. I taki człowiek jest powoływany w swym poczęciu a później narodzeniu (LdR 9).

Reasumując w ujęciu rodziny przez Jana Pawła II ujawnia się bogactwo, jakie niesie rodzinność. Papież w kontemplacyjnym oglądzie wydobywa dynamizm rodziny, określa bosko-ludzką naturę małżeństwa i rodziny. Uzasadnia normatywny charakter relacji pomiędzy kobietą i mężczyzną, których powołaniem jest nie tylko odtworzenie boskiego wzoru zapisanego w duchowo-cielesnym genotypie, ale żywy współudział w Bogu i z Bogiem.

Literatura:

1. Jan Paweł II, List do Rodzin Gratissimam sane (2 II 1994).
2. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele Lumen gentium (21 XI 1964).
3. Regulska A., Wartość czystości seksualnej. Analiza etyczno-pedagogiczna, Tychy 2007.
4. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Globalization in Pope John Paul II's teaching.

Piotr Mazur

The article presents John Paul II's teaching concerning globalization. In his speeches, he emphasized the humanist-ethical dimension of this phenomenon. In his view, it is the man who shapes the results of globalization in its socio-political aspect. According to the Pope, progress ought to be based on the principle of solidarity and help. The Pope also appeals for obeying universal principles and values. In his view, the age of globalization needs a common code of ethics.

Key words: globalization, ethics, solidarity, culture, value.

Artykuł przedstawia naukę Jana Pawła II na temat globalizacji. W swoich wypowiedziach papież wskazywał na wymiar humanistyczno-etyczny tego zjawiska. Jego zdaniem od samego człowieka zależy, jakie skutki będzie ona miała życiu społeczno-politycznym. Według papieża postęp powinien być oparty na zasadzie solidarności i pomocniczości. Papież apeluje również o przestrzeganie uniwersalnych zasad i wartości. Jego zdaniem era globalizacji potrzebuje wspólnego kodeksu etycznego.

Słowa kluczowe: globalizacja, etyka, solidarność, kultura, wartość.

Globalizacja w nauczaniu Jana Pawła II

Globalizacja (ang. globalization, fr. globalisation, niem. Globalisation) – nadanie czemuś zasięgu światowego; otwieranie się krajów na przepływ ludzi, towarów, kapitału i informacji[1].

Pojęcie globalizacji wprowadził i spopularyzował kanadyjski filozof, socjolog i teoretyk komunikacji, Herbert Marshall McLuhan (1911-1980). Świat końca XX wieku nazwał on „globalną wioską" (global village). Była to metafora obrazująca świata obejmowanego w całości siecią środków komunikowania (a także transportu), która umożliwia natychmiastowe przekazywanie informacji w skali masowej. Szybkość, jednoczesność i masowość przekazu powoduj, że cały glob został sprowadzony do skali „globalnej wioski"[2].

Globalizację utożsamia się z:

1) pojęciem globalności, w którym punktem odniesienia dla wszelkich działań ludzkich staje się glob ziemski;

2) finalnym etapem historycznej transformacji gospodarki i kultury wyrażającym się w dominacji społeczno-gospodarczej, technologicznej i konsumpcyjnej cywilizacji Zachodu nad resztą świata;

3) procesem obejmującym wszelkie dziedziny ludzkiej działalności o charakterze wszechogarniającym[3].

Zagadnienie globalizacji można rozpatrywać w skali makro - ogólnoświatowej - oraz w skali mikro - z punktu widzenia indywidualnego obywatela. W skali makro mówimy o tzw. homogenizacji świata, która polega na zacieraniu się różnic i upodabnianiu poszczególnych regionów pod względem kulturowym, technologicznym i informacyjnym. We wszystkich rozwiniętych krajach całego świata ludzie oglądają dziś te same programy telewizyjne.

---

1 Por. J. Orzeszyna, *Globalizacja*, w: *Jan Paweł II. Encyklopedia nauczania społecznego*, red. A. Zwoliński, Radom 2005, s. 159.

2 Por. M. Pacholski, *Globalna wioska*, w: *Słownik pojęć socjologicznych*, Kraków 2001, s. 53. Zob. J. Morbitzer, *Globalna wioska*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, Warszawa 2003, s. 53-56.

3 Por. J. Gnitecki, Globalistyka, globalizacja, w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 2, Warszawa 2003, s. 47.

Identyczne towary możemy nabyć w prawie każdym zakątku świata. W skali makro mamy do czynienia z procesem upodabniania, natomiast w skali mikro obserwujemy coraz większe różnicowanie - przeciętny obywatel ma możliwość coraz większego wyboru spośród nieustannie rozszerzającej się oferty[4]. W tym kontekście możemy mówić o globalizacji w aspekcie gospodarczym, politycznym, informacyjnym, ekologicznym, kulturowym, edukacyjnym, demograficznym itp.

Globalizacja jest niewątpliwie jednym z głównych procesów tworzących podstawy strukturalne współczesnego świata. M. Kempny analizując istotę tego zjawiska stwierdza, że globalizacja stanowi „główną ideę pozwalając zrozumieć wchodzenie wspólnego ludzkiego społeczeństwa w nowe tysiąclecie jako wielokierunkowy proces, którego cechą jest osłabienie ograniczeń geograficznych uprzednio determinujących formy organizacji społecznej i kulturowej oraz wzrost świadomości tej erozji ograniczeń"[5].

Jan Paweł II podczas obrad VII Sesji Plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych stwierdził, że „Globalizacja nie jest a priori dobra ani zła. Będzie taka, jaką uczynią ją ludzie. Żaden system nie jest celem samym w sobie, należy zatem konsekwentnie głosić, że globalizacja, jak każdy inny system, musi służyć człowiekowi, musi służyć solidarności i dobru wspólnemu"[6].

Jan Paweł II za niezwykle cenną inspiracją dla chrześcijańskiej refleksji nad procesem globalizacji uważał wydarzenie Pięćdziesiątnicy. Dzieje Apostolskie przedstawiają apostołów, napełnionych Duchem Świętym, którzy «zaczęli mówić obcymi językami, tak jak im Duch pozwalał mówić», a ludzie, którzy tłumnie przybyli «ze wszystkich narodów pod słońcem» słyszeli, jak w różnych językach głosili oni «wielkie dzieła Boże» (por. Dz 2, 4-11).

Misją Kościoła jest głosić Dobrą Nowinę Jezusa - «Drogi, Prawdy i Życia» (por. J 14, 6). Kościół nauczając wszystkie narody (por. Mt 28, 19), wnosi w kultury świata sól prawdy i ogień miłości. Kościół, realizując swe posłannictwo, «mówi wszystkimi językami i w miłości wszystkie języki rozumie i ogarnia, przezwyciężając w ten sposób rozproszenie wieży Babel»[7].

Do Kościoła kierowane są prośby o rozeznanie i ocenę kulturowego novum, które jest rezultatem globalizacji. Novum obejmuje całą wspólnotę ludzką, powołaną przez Boga by tworzyła jedną rodzinę, w której na mocy wspólnej i podstawowej godności człowieka wszyscy będą mieli takie same prawa i obowiązki[8].

Proces globalizacji posiada swe nieuchronne następstwa w sferze ludzkiej, kulturowej i duchowej. Dlatego też papież stawia fundamentalne pytania: Jaki obraz człowieka zostaje zaproponowany, czy - w pewnym sensie - nawet narzucony? Jakiego typu kultura jest faworyzowana? Ile miejsca przeznacza się wierze i życiu duchowemu?[9]

Kościół docenia wartości globalizacji, ale też z pewnym niepokojem jednak obserwuje jej aspekty negatywne[10]. Zdaniem papieża „Odnosi się wrażenie, że złożone procesy, wywołane przez globalizację gospodarki i środków społecznego przekazu, stopniowo zmierzają do uczynienia z człowieka jednego z elementów rynku, towaru wymiennego czy też czynnika pozbawionego znaczenia dla decydujących wyborów. W konsekwencji człowiek może poczuć się unicestwiony przez bezosobowe mechanizmy o zasięgu światowym i stopniowo utracić własną tożsamość i godność osoby"[11].

---

4 Por. J. Morbitzer, *Globalna wioska*, dz. cyt., s. 55.

5 M. Kempny, *Globalizacja*, w: *Słownik socjologiczny*, red. W. Kwaśniewicz, Warszawa 1998, s. 242.

6 Jan Paweł II, *Globalizacja i etyka*, Przemówienie do uczestników VII Sesji Plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych, Watykan 27.04.2001 r.

7 Por. Jan Paweł II, *Wobec wyzwań globalizacji*, Przemówienie do członków Akademii Papieskich, Watykan 8.11.2001 r.

8 Por. tamże.

9 Por. tamże.

10 Por. EAm 20.

11 Jan Paweł II, *Wobec wyzwań globalizacji*, dz. cyt.

Globalizacji ekonomicznej towarzyszą pewne następstwa pozytywne np. wzrost wydajności. Zdaniem Jana Pawła II wraz z rozwojem stosunków gospodarczych pomiędzy różnymi krajami może to przyczyniać się do umacniania procesu jedności ludów i lepiej służyć rodzinie ludzkiej. Jeżeli jednak globalizacja rządzi się wyłącznie prawami rynku, stosowanymi zgodnie z interesami najsilniejszych, to następstwa tego mogą być negatywne: przypisywanie ekonomii wartości absolutnej, bezrobocie, ograniczanie i obniżanie się jakości niektórych usług publicznych, niszczenie środowiska i przyrody, narastanie różnic dzielących bogatych i biednych, dominacja silniejszych nad słabszymi, niesprawiedliwa konkurencja, która ubogie narody stawia w coraz bardziej niekorzystnej sytuacji[12].

Zdaniem papieża typ globalizacji, pogarszającej warunki życia ludzi, nie rozwiązującej problemów głodu, ubóstwa oraz nierówności społecznej może wywołać gwałtowne reakcje i doprowadzić do pojawienia się skrajnego nacjonalizmu, fanatyzmu religijnego, a nawet zamachów terrorystycznych[13].

Jan Paweł II był zwolennikiem koncepcji globalizacji etycznie odpowiedzialnej, która traktowałaby wszystkie narody jako równorzędnych partnerów. Jego zdaniem konieczne są wytyczne, które pozwolą tak pokierować globalizacją, aby w pełni służyła ona autentycznemu postępowi całej ludzkości i rozwojowi każdej osoby - przy pełnym poszanowaniu praw i godności wszystkich ludzi. Każdy człowiek powinien mieć możliwość korzystania podstawowych dóbr, takich jak: żywność, mieszkanie, szkolnictwo, zatrudnienie, pokój, postęp społeczny, rozwój gospodarczy oraz sprawiedliwość[14].

Bardzo ważnym aspektem globalizacji jest aspekt kulturowy. Globalizacja kultury jest następstwem rozwoju i potęgi środków masowego przekazu. Środki społecznego przekazu mają ogromną rolę w kształtowaniu świata, jego kultur i mentalności. Zdaniem papieża „środki społecznego przekazu osiągnęły takie znaczenie, że dla wielu są głównym narzędziem informacyjnym i formacyjnym, przewodnikiem i natchnieniem w zachowaniach indywidualnych, rodzinnych, społecznych. Przede wszystkim nowe pokolenia wzrastają w świecie uwarunkowanym przez mass media”[15].

Mass media narzucają nowe skale wartości, często arbitralne i mające podłoże materialistyczne, niesprzyjające jakiemukolwiek otwarciu na Transcendencję. Światowa kultura nastawiona przede wszystkim jest na konsumpcję. Pociąga to za sobą głębokie i szybkie przemiany w społeczeństwach m.in. erozję tradycyjnej rodziny i wartości społecznych, które do tej pory były wspornikiem ludów i społeczeństw[16].

Kultura globalna stała się kulturą bez wartości. Ten kontekst kulturowy doskonale obrazują słowa australijskiego krytyka McKenzie Warka: „Nie mamy już korzeni, mamy anteny”[17].

Kultura globalna wywiera ogromny wpływ na kształtowanie tożsamości współczesnego człowieka. Transformacja znaczenia terytorialności, która polega na zacieraniu granic pomiędzy poszczególnymi krajami, ich upodobnianiu się do siebie, otwartym dostępie do wszelkiej informacji, częściowej rezygnacji z pewnych elementów narodowej tożsamości, powoduje kształtowanie szerszego lecz zarazem płytszego poczucia „my”[18].

Refleksja etyczna w kontekście globalizacji musi się opierać na dwóch nierozerwalnie powiązanych zasadach:

---

12 Por. EAm 20, 55.

13 Por. Jan Paweł II, *Globalizacja a dobro całej rodziny ludzkiej*, Przemówienie do uczestników IX Sesji Plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych, Watykan 02.05.2003 r.

14 Por. tamże.

15 RMi 37. Zob. EAs 48.

16 Por. EAm 20; EAs 39.

17 Por. J. Morbitzer, *Globalna wioska*, dz. cyt., s. 54.

18 Por. tamże, s. 55.

1) „na niezbywalnej wartości człowieka, która jest źródłem wszelkich praw ludzkich i wszelkiego ładu społecznego. Człowiek musi być zawsze celem, a nie środkiem, podmiotem, a nie przedmiotem ani towarem rynkowym;

2) na wartości ludzkich kultur, których żadna zewnętrzna władza nie ma prawa lekceważyć ani tym bardziej niszczyć. Globalizacja nie może być nową postacią kolonializmu. Musi respektować wielość kultur, które w ramach powszechnej harmonii narodów są jakby różnymi kluczami interpretacyjnymi ludzkiego życia. W szczególności zaś nie może odbierać ubogim tego, co pozostaje dla nich najcenniejsze, w tym ich wierzeń i praktyk religijnych, ponieważ autentyczne przekonania religijne są najbardziej wyrazistym przejawem ludzkiej wolności”[19].

W nauczaniu papieskim możemy odnaleźć najważniejsze postulaty wobec współczesnej globalizacji:

- wybór właściwej koncepcji osoby i społeczeństwa;
- globalizacja winna służyć każdemu człowiekowi;
- postęp powinien być oparty na zasadzie solidarności i współudziału oraz odpowiedzialnie stosowanej zasady pomocniczości;
- globalizację rynku powinnien równoważyć rozwój globalnej kultury solidarności, wrażliwej na potrzeby najsłabszych;
- należy strzec demokracji, również ekonomicznej;
- redukcja zadłużenia publicznego ubogich krajów świata;
- potrzebna jest globalizacja solidarności, która musi z kolei opierać się na «kulturze solidarności», jaka winna przenikać serce każdego człowieka;
- kształtowanie właściwego stosunku do dóbr materialnych, tak aby ludzie umieli z nich korzystać nie zapominając o ograniczoności dostępnych zasobów ani o ubóstwie, w jakim żyje tak wiele istot ludzkich, a w konsekwencji potrafili nagiąć swój styl życia do wymogów braterskiej solidarności[20].

Era globalizacji potrzebuje wspólnego kodeksu etycznego. Według papieża: „Nie ma to być jeden wspólny system społeczno-ekonomiczny czy kultura, która narzuci etyce swoje wartości i kryteria. Zasad życia społecznego trzeba szukać we wnętrzu człowieka jako takiego, w uniwersalnej naturze ludzkości, jaka wyszła z rąk Stwórcy. Takie poszukiwanie jest konieczne, jeśli globalizacja nie ma się stać jeszcze jedną formą absolutnej relatywizacji wartości, uniformizacji stylów życia i kultur. Przy całej różnorodności form kultury istnieją uniwersalne wartości ludzkie, które należy wyrażać i stawiać na pierwszym planie jako wiodącą siłę wszelkiego rozwoju i postępu”[21].

Odnowa porządku społecznego może dokonać się przez wprowadzanie w życie społeczne ładu moralnego, który daje pierwszeństwo etyce przed ekonomią i techniką[22]. Jan Paweł II domaga się, aby „przy wszelkich inicjatywach kierować się niezmiennymi wartościami społecznymi: prawdą, wolnością, sprawiedliwością, solidarnością, pomocniczością oraz nade wszystko - miłością, która jest matką i spełnieniem wszystkich cnót chrześcijańskich i ludzkich”[23].

---

19 Jan Paweł II, *Globalizacja i etyka*, dz. cyt.

20 Por. Jan Paweł II, *Potrzebna jest globalizacja solidarności*, Przemówienie Papieża z okazji Jubileuszu Ludzi Pracy, Watykan 1.05.2000 r.; tenże, *Rozwój, globalizacja, dobro człowieka*, Audiencja papieska dla przedstawicieli związków zawodowych i przedsiębiorców, Watykan 2.05.2000 r.; tenże, *Globalizacja solidarności wymaga kultury solidarności*, Przemówienie papieskie podczas spotkania z pielgrzymami - Jubileusz Rolników, Watykan 11.11.2000 r.

21 Jan Paweł II, *Globalizacja i etyka*, dz. cyt.

22 Por. J. Orzeszyna, *Globalizacja*, dz. cyt., s. 162.

23 Jan Paweł II, *Globalizacja a dobro całej rodziny ludzkiej*, dz. cyt.

Jan Paweł II wielokrotnie zabierał głos w sprawie globalizacji. W swoich wypowiedziach papież wskazywał na wymiar humanistyczno-etyczny tego zjawiska. Jego zdaniem od samego człowieka zależy, jakie skutki będzie ona miała życiu społeczno-politycznym. W związku z powyższym papież apeluje o przestrzeganie uniwersalnych zasad i wartości.

Bibliografia:

1. Gnitecki J., Globalistyka, globalizacja, w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 2, Warszawa 2003, s. 47-53.
2. Jan Paweł II, Ecclesia in America, Watykan 1999.
3. Jan Paweł II, Ecclesia in Asia, Watykan 1999.
4. Jan Paweł II, Redemptoris missio, Watykan 1990.
5. Jan Paweł II, Globalizacja a dobro całej rodziny ludzkiej, Przemówienie do uczestników IX Sesji Plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych, Watykan 02.05.2003 r.
6. Jan Paweł II, Globalizacja i etyka, Przemówienie do uczestników VII Sesji Plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych, Watykan 27.04.2001 r.
7. Jan Paweł II, Globalizacja solidarności wymaga kultury solidarności, Przemówienie papieskie podczas spotkania z pielgrzymami - Jubileusz Rolników, Watykan 11.11.2000 r.;
8. Jan Paweł II, Potrzebna jest globalizacja solidarności, Przemówienie Papieża z okazji Jubileuszu Ludzi Pracy, Watykan 1.05.2000 r.
9. Jan Paweł II, Rozwój, globalizacja, dobro człowieka, Audiencja papieska dla przedstawicieli związków zawodowych i przedsiębiorców, Watykan 2.05.2000 r.;
10. Jan Paweł II, Wobec wyzwań globalizacji, Przemówienie do członków Akademii Papieskich, Watykan 8.11.2001 r.
11. Kempny M., Globalizacja, w: Słownik socjologiczny, red. W. Kwaśniewicz, Warszawa 1998.
12. Misiak W., Globalizacja, w: Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej, red. D. Lalak, T. Pilch, Warszawa 1999, s. 93-94.
13. Morbitzer J., Globalna wioska, w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 2, Warszawa 2003, s. 53-56.
14. Orzeszyna J., Globalizacja, w: Jan Paweł II. Encyklopedia nauczania społecznego, red. A. Zwoliński, Radom 2005, s. 159-167.
15. Pacholski M., Globalna wioska, w: Słownik pojęć socjologicznych, Kraków 2001, s. 53.

Charakteristika základných princípov a postulátov sociálnej politiky na báze sociálnych dejín

Jaroslav Mazůrek

Úvod

Základným objektom i subjektom sociálnej politiky by mal byť každý občan, ktorému na základe zákonov prináleží sociálna starostlivosť. Jedinec je zodpovedný za kvalitu svojho vlastného života. Pričom nezostáva osamotený, ale kvalitu svojho života uskutočňuje v súčinnosti s ďalšími objektmi a subjektmi. V tejto práci sú charakterizované základné princípy, úlohy, typy a nástroje sociálnej politiky, ktoré sú potrebné na fungovanie pomoci štátu jednotlivcom a skupinám, ktoré to potrebujú.

Život človeka a spoločnosti má svoju minulosť a svoje dejiny má aj sociálna teória, sociálna politika a sociálny vývoj. Sociálne otázky sprevádzajú ľudstvo celými dejinami. Zaoberali sa nimi významní politici, vedci, historici, politológovia, sociológovia a sociálni pracovníci v rámci pozornosti a pomoci chudobným a bezmocným a táto problematika bola predmetom skúmania rozličných bádateľov, reformátorov a revolucionárov, ale aj celý rad vizionárov, spasiteľov a demagógov. Sociálne otázky a úsilie o ich vyriešenie niekedy vyústili do sociálnych masových povstaní, občianskych, ale aj medzinárodných vojen. Opatrenia sociálnej povahy mali svoju predohru ešte v rodových vzťahoch. Prvé štátne podpory sa týkali vojnových vyslúžilcov, vdov a pozostalých detí. Sociálna politika úzko súvisí s hospodárskou politikou a hospodárskymi dejinami, pretože hospodárstvo vytvára hmotné prostriedky pre sociálne účely.

Dnes jednotlivé spoločnosti a štáty prežívajú veľké zmeny vyvolávané reformami a technickým pokrokom. Tieto zmeny sa odrážajú aj v spoločenskej štruktúre, v jej rôznorodosti a výrazne ovplyvňujú sociálnu politiku daného štátu.

Kľúčové slová: sociálna politika, sociálne princípy, sociálne otázky, hospodárske aspekty sociálnosti, sociálne dejiny, vývoj sociálnej solidarity, nástroje sociálnej politiky, koncepcie sociálnej politiky v sociálnej praxi a pod.

Charakteristika sociálnej politiky

Sociálna politika je cieľavedomé smerovanie k zlepšeniu podmienok obyvateľstva v rámci daných hospodárskych možností krajiny. Sociálna politika zahŕňa politiku sociálneho zabezpečenia vrátane osobných sociálnych služieb, rodinnej politiky, bytovej politiky, najmä jej sociálnych aspektov, zdravotnej politiky, politiky zamestnanosti a vzdelávacej politiky.[1]

Sociálna politika podľa Staneka je súborom aktivít a opatrení, ktoré cieľavedome smerujú k rozvoju človeka, spôsobu jeho života, k zlepšovaniu životných podmienok obyvateľov, k zabezpečeniu sociálnej suverenity, či bezpečia v rámci daných politických a hospodárskych možností krajiny.

Tomeš zasa charakterizuje sociálnu politiku ako sústavné a cieľavedomé úsilie jednotlivých sociálnych subjektov o zmenu alebo o udržanie a fungovanie svojho alebo iného sociálneho systému.[2]

---

1 http://sk.wikipedia.org/wiki/Soci%C3%A1lna_politika [5.3.2011]

2 TOMEŠ, I. 1996. *Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost: Výběr z přednášek přednesených na FF UK*. Praha: Sociopress pre Socioklub, 1996. 213s.

Katolícky sociálny lexikón v najširšom zmysle slova sociálnu politiku charakterizuje ako vzťah spoločenských skupín navzájom a k spoločnosti ako celku, na základe sociálnej spravodlivosti a v zmysle všeobecného dobra.

V zmysle Všeobecnej deklarácie ľudských práv z roku 1948 a dvoch následných paktov ľudských práv z roku 1966 je štátna sociálna politika nástrojom, ktorým štát občanom zabezpečuje ich sociálne práva. Takto vysvetľovaná sociálna politika štátu má vytvoriť spoločnosť rovnakých príležitostí a má každému občanovi ponúkať podmienky k rozvoju jeho ľudského potenciálu. Je teda neopomenuteľným nástrojom k sociálnej integrácii občanov a v prípade ich zlyhania k zabezpečeniu sociálnej existencie. Prostredníctvom sociálnej politiky štát organizuje, realizuje a kontroluje napĺňanie sociálnych práv občanov. Ich obsahom je predovšetkým právo na určitý blahobyt, istoty podieľať sa na sociálnom dedičstve a žiť podľa štandardu spoločnosti.[3]

Sociálna politika skúma a zovšeobecňuje sociálne činnosti a ako jav spoločenského myslenia je bázou, ktorá slúži a odporúča subjektom možné postupy v rozhodovacom procese. Sociálna politika je teda súbor aktív, opatrení, ktoré cieľavedome smerujú k rozvoju človeka, spôsobu jeho života, k zlepšovaniu životných podmienok obyvateľov, k zlepšovaniu sociálnej solidarity či bezpečia v rámci daných politických, hospodárskych možností krajiny.

Princípy sociálnej politiky

Princíp všeobecného dobra

Je to súhrn sociálnych, ekonomických a politických podmienok, ktoré ľudia potrebujú, aby mohli realizovať svoje vlastné dobro. Je ním napr. demokratické zriadenie, spravodlivý právny a ekonomický poriadok, fungujúce súdnictvo, zdravotníctvo, zdravé životné prostredie, atď. Ak príde ku kolízii všeobecného a osobného dobra, má prednosť všeobecné dobro pred dobrom jednotlivca a to preto, že všeobecné dobro je predpokladom aj pre dobro jednotlivca. Platí to však len vtedy, keď sa jedná a hodnoty rovnakého druhu. Ale na druhej strane niečo nemôže byť všeobecným dobrom, ak tým trpí dobro jednotlivca. Pre slobodnú spoločnosť jestvujú všeobecne platné hodnoty, ktoré sú založené na myšlienke dôstojnosti človeka a práv, ktoré spočívajú na nej a sú predpokladom pre dorozumenie v základných otázkach spoločného dobra.

O spoločnom dobre možno hovoriť z viacerých hľadísk. Spoločné dobro sa veľmi často považuje za nadčasový princíp, ktorý obsahuje hotový spoločenský poriadok. V skutočnosti však len základná sada hodnôt spoločného dobra má nadčasový charakter. Medzi ne patrí predovšetkým pokoj vo vzájomných vzťahoch jednotlivých zložiek spoločnosti a spoločenský poriadok, ktorý zaručuje tento pokoj.

Formy pomocy potrzebującym Vyplýva z kresťanského obrazu človeka a služby. V encyklike Sollicitudo rei socialis (čl.38/6) Ján Pavol II. napísal, že solidarita nie je nejaký pocit neurčitého súcitu alebo povrchnej citlivosti voči zlu toľkých blízkych či vzdialených osôb, ale pevné a dôsledné rozhodnutie angažovať sa za spoločné dobro: za dobro všetkých a každého jedného, pretože všetci sme naozaj zodpovední za všetkých. Princíp solidarity je odmietnutím individualizmu, ktorý popiera sociálnu prirodzenosť človeka a je odmietnutím aj kolektivizmu, ktorý zbavuje človeka ľudskej dôstojnosti a robí z neho len objekt spoločenských, hlavne hospodárskych procesov.

Princíp subsidiarity

Doplňuje myšlienku solidarity. Pochádza z latinského slova subsidium – pomoc.. Vyplýva z kresťanského obrazu človeka a služby. Rovnako ako princíp solidarity slúži aj princíp subsidiarity rozvoju ľudskej osoby tým, že podporuje rozvíjanie jej slobody,

[3] MAZUREK, J.: Vybrané kapitoly z národohospodárstva a hospodárskej politiky. Banská Bystrica: Koprint 2007. 131s.

zodpovednosti, schopností, ktoré má ako rozumná bytosť. Princíp subsidiarity má na zreteli predovšetkým funkčnú štrukturalizáciu spoločnosti.

Princíp osoby

Znamená, že všetky ostatné hlavné princípy sociálnej politiky treba spätne vzťahovať na konkrétnu osobu. Princíp subsidiarity a solidarity sa musia navzájom doplňovať. Kritériom pre posúdenie správnosti ich vzťahu je práve to, ako určité opatrenie slúži dobru ľudí.

Princíp trvalého rozvoja

Nemôžeme ho chápať len z hľadiska životného prostredia a vyčerpania neobnoviteľných prírodných zdrojov. Ide aj o trvalé pôsobenie sociálneho systému do budúcnosti a o celkový verejný dlh krajiny, ktorý sa môže stať obrovským zaťažením budúcich generácií.

Typy sociálnych politík

Klasický liberalizmus

Charakterizovaný ako pomerne skromné prerozdeľovanie, štát podporuje trh a trhovo diferencovaný blahobyt prosperujúcich vrstiev (Kanada, USA, Švajčiarsko).

Neoliberalizmus

Je charakterizovaný ako pozícia stredu sa spája s Nemeckom, Rakúskom a čiastočne Francúzskom, uplatňujú sa liberálne a sociálno-demokratické črty sociálnej politiky.

Kolektivistický typ

Charakterizujú ho socialistické, či sociálno-demokratické režimy (Švédsko, Nórsko, Dánsko, Fínsko a čiastočne bývalé postsocialistické štáty, podstatnou črtou je snaha o rovnosť nielen pri uspokojovaní minimálneho štandardu potrieb, ale i rovnosť na vyššom štandarde.[4]

Úlohy sociálnej politiky

Hlavnou úlohou sociálnej politiky je zabezpečovať ľudí proti sociálnym rizikám a vyrovnávať rozdiely, ktoré sú nezaslúžené.

Riziká pri zabezpečovaní sociálnej politiky sú dvojaké – buď sa dajú predvídať a je proti nim možné plánovať protiopatrenia, alebo sú nepredvídateľné a riešia sa už len ich dôsledky.

Z tohto hľadiska môžeme sociálnu politiku rozdeliť na:

preventívnu (aktívnu)

pasívnu (retrospektívnu)

V rozvojových krajinách je hierarchiu úloh sociálne politiky iná ako vo vyspelých rozvinutých krajinách. Sociálna politika sa v rozvojových krajinách zameriava hlavne na odstránenie hladu, zabezpečenie výživy a pitnej vody, rozvoj vzdelania (analfabetizmus), bývanie (slumy), zlepšenie zdravotnej starostlivosti a na zníženie nezamestnanosti.

V rozvinutých krajinách sú priority sociálnej politiky nasledovné: riešenie bytového problému (kvalitatívne ale niečo iné ako v rozvojových krajinách), zabezpečenie starobných dôchodkov, zvýšenie sociálnych dávok pre rodiny s nízkymi príjmami, zvýšenie šancí mladých ľudí na uplatnenie, nové prístupy k politike zamestnanosti, hranice zvyšovania nákladov za zdravotnícke služby, reforma daňového systému vo vzťahu k sociálnemu zabezpečeniu

[4] STRIEŽENEC, Š. 2001. *Úvod do sociálnej práce.* Trnava: Tripsoft, 2001. 197 s.

Nástroje sociálnej politiky

Nástroje sú prostriedky, ktorými sociálny subjekt pôsobí na sociálny objekt alebo iný subjekt. Môžu to byť právne predpisy, finančné prostriedky, inštitúcie, ktoré subjekt použije.

Výber nástrojom závisí od toho, čo sa má ich pomocou dosiahnuť alebo kto je adresátom a či sa sociálna ochrana poskytuje plošne alebo cielene. Sociálna pomoc štátu sa skladá aj z rôznych druhov dávok sú to napr.: materská dávka, ošetrovné, rodičovský príspevok, rodinné prídavky.

Medzi nástroje sociálnej politiky patrí:

Regulácia – je subjekt štátnej sociálnej politiky žiada iných, aby niečo dali (dane), niečo vykonali (poskytli závodné stravovanie), zdržali sa určitého konania, alebo znášali konanie iných subjektov (napr. dovolenku).

Peňažné dávky – Môžu byť jednorazové, opakované, návratné, nenávratné, nárokové, dar...

Vecné dávky – v zásade platí, že peňažná dávka je lacnejšia a praktickejšia než vecná. Ak sa ale vyskytne podozrenie, že by príjemca dávky mohol zneužiť peňažný príspevok, má prednosť vecná dávka.

Služby – služba môže byť poskytovaná v ústave, doma, býva spravidla profesionálna, laická, ambulantná...atď.

Sociálna politika v EÚ

Sociálny rozmer únie sa prejavil už v zakladajúcej zmluve Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EHS), pretože obsahovala opatrenia zabezpečujúce zlepšenie pracovných a životných podmienok pracovníkov a rovnaký plat pre mužov a ženy. Nástroje EÚ na sociálnu politiku však boli až do prijatia Jednotného európskeho paktu v roku 1987 obmedzené. Až tento pakt presne vymedzil priestor na činnosť EÚ v sociálnej oblasti. Sociálny rozmer Európskej integrácie sa za posledné roky značne rozvinul a je kľúčovým aspektom lisabonskej stratégie, ktorá má za cieľ posilniť konkurencieschopnosť a ekonomický rast Európy a zabezpečiť viac pracovných miest a lepšiu sociálnu súdržnosť.

V rámci Sociálneho protokolu boli prijaté štyri smernice EÚ. Smernice sa týkajú pracovných výborov (o zamestnancoch v multinárodných podnikoch), materskej dovolenky, práv pracovníkov na čiastočný úväzok a odstránenie bremena dokazovania v prípadoch pohlavnej diskriminácie.

Zamestnanosť a sociálna politika EÚ sa z väčšej časti prekrýva s kapitolami obsiahnutými Zákonníkom práce, ktorí obsahuje kapitoly ako pracovné právo, rovnosť medzi mužmi a ženami, koordinácia politiky zamestnanosti, boj proti diskriminácii, verejné zdravie, bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci, sociálna ochrana, sociálny dialóg.[5]

Hlavy štátov a vlád sa počas mimoriadneho zasadnutia Európskej rady v Lisabone v marci 2000 dohodli na stratégii s cieľom vytvoriť z ekonomiky Európskej únie najkonkurencieschopnejšiu ekonomiku na svete a dosiahnuť plnú zamestnanosť do roku 2010.

EÚ iniciovala vypracovanie analýz a diskusie o spôsobe organizovania systému sociálneho blahobytu v Európe v budúcnosti. Ten bude vyžadovať vo väčšine prípadov iný postup ako legislatívny. Hlavnú úlohu budú zrejme zohrávať sociálni partneri na trhu práce. Mimoriadne dôležité je utvoriť systém sociálnej ochrany, ktorý sa v budúcnosti stane súčasťou aktívnej politiky zamestnanosti, ale aj ochrany sociálne marginalizovaných skupín obyvateľstva.

[5] http://vasaeuropa.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=144 [5.3.2011]

Záver

V každej organizovanej forme spoločnosti existujú konkrétne regulatívne pravidlá, vrátane sociálnych regulatívnych pravidiel. Je to rešpektovanie takej vzájomnej väzby hodnôt, noriem, potrieb záujmov, aby bola zabezpečená životnosť celku. Je to aj podmienkou fungovania rozvoja v sociálnej oblasti. Predpokladom rozvoja jednotlivca je rozvoj celej spoločnosti, všetkých jej oblastí, ktoré vytvárajú priestor na napĺňanie zmyslu života jednotlivca – občana.

Regulovanie sociálnej sféry je zložité, lebo je praktickým priesečníkom mnohotvárnej ľudskej činnosti s jej väzbami cez politiku, ekonomiku, históriu, vzdelávanie, zdravotnú starostlivosť vrátane legislatívnych opatrení.

Sociálne regulovanie každodenného života človeka v dynamicky sa meniacich podmienkach vyvoláva mnoho protichodných názorov, reakcií. Cieľavedomý charakter činnosti človeka, regulovania a samoregulovania vyžaduje aj výber a voľbu najvhodnejších prostriedkov. Preto je veľmi dôležité, ako bude štát regulovať a smerovať sociálnu politiku tak, aby na jednej strane nebola zneužívaná určitými skupinami a na druhej strane nediskriminovala, ale pomáhala zmierniť zložité životné situácie občanov a sociálne marginalizovaných skupín, ktoré sú predmetom nielen skúmania sociálnej politiky, ale predovšetkým aktívnym pôsobením princípov, nástrojov, postulátov a koncepcií a ich implementáciou v sociálnej praxi, vychádzajúc, pochopiteľne, z precedensov sociálneho vývoja a sociálnych dejín.

Literatúra

1. MAZŮREK, J.2008. Historicko–politické aspekty vývoja národného a svetového hospodárstva. Banská Bystrica: Koprint, 2008. 514 s. ISBN 978-80-969837-1- 1
2. MAZŮREK, J. 2007. Vybrané kapitoly z národohospodárstva a hospodárskej politiky. Banská Bystrica: Koprint, 2007. 131 s. ISBN 978-80-969817-9-3.
3. TOMEŠ, I. 1996. Sociální politika, teorie a mezinárodní zkušenost: Výběr z přednášek přednesených na FF UK. Praha: Sociopress pre Socioklub, 1996. 213s. ISBN 80-902260-0-0.
4. STANEK, V. a kol. 2006. Sociálna politika. Bratislava: Sprint, 2006. 391 s. ISBN 80-890856-6-0.
5. STRIEŽENEC, Š. 2001. Úvod do sociálnej práce. Trnava: Tripsoft, 2001. 197 s. ISBN 80-968294-6-7.
6. VINCÚR, P. a kol. 2007. Teória a prax hospodárskej politiky. Bratislava: Sprint, 2007. 432s. ISBN 978-80-89085-80-4

Humanitárna pomoc

Bohuslava Mihalčová – Anna Vistánová

Resume:

Global trends of today's period are the globalization, enormous competitive struggle, and the internationalization. These trends, however, cause a dangerous phenomenon an dehumanization. The world communities are rushed in an effort to be more successful than others, have the greatest benefit and profit, notwithstanding that they do it all for social being. New elements of the modern era, however, very significantly interfere with the economic and the natural balance of the globe. Various armed conflicts and natural disasters are formed. The scene appears inevitable phenomenon: humanitarian aid with their forms.

Key words: humanitarian aid, doctors without borders

Úvod

Chudoba, hlad, nezamestnanosť, zabezpečenie mieru a bezpečnosti vo svete, sociálny a ekologický rozvoj, riešenie hmotnej núdze stámiliónov ľudí v jednotlivých regiónoch sveta, to sú otázky, ktoré rezonujú v programových vyhláseniach vlád, v iných oficiálnych rozvojových dokumentoch štátov, ako aj medzi ľuďmi. Táto problematika je v súčasnosti podčiarkovaná prehlbujúcou sa hypotekárnou, finančnou a hospodárskou krízou. Jednotlivé krajiny hľadajú východiská, ako udržať aspoň nejaký hospodársky rast v záujme zachovania istej stability a sociálneho zmieru. Navyše, každý týždeň, či deň sú titulky stránok novín, časopisov, či televízne obrazovky plné nepríjemných správ o ozbrojených konfliktoch a prírodných katastrofách. Sú to správy o utrpení častokrát nevinných ľudí. V takýchto situáciách má Európska únia jediný cieľ – čo najrýchlejšie poskytnúť pomoc tým, ktorí ju potrebujú, bez ohľadu na farbu ich pokožky, náboženstvo alebo politické presvedčenie. Nezáleží ani na tom, či je kríza dôsledkom ozbrojeného konfliktu alebo prírodnej katastrofy. Cieľom príspevku je stručne priblížiť skúmanú problematiku, opierajúc sa o literárne pramene a fakty za účelom komplexnejšieho priblíženia problematiky odbornej verejnosti.

1. Humanitárna pomoc – definícia a jej typy

Humanitárna pomoc je zvláštnou formou charitatívnej činnosti. Zahŕňa aktivity uskutočňované v krajinách alebo lokalitách postihnutých humanitárnou krízou. Tá sa všeobecne opisuje ako stav, v ktorom sú bežné prostriedky ľudí pre ich normálny život ohrozené alebo zničené dôsledkom živelnej pohromy (zemetrasenia, povodne, dlhotrvajúce suchá, rozsiahle požiare atď.), ľudskej činnosti (vojny, ozbrojené konflikty, technologické havárie, kritické zhoršenie životného prostredia), prípadne dôsledkom komplexných príčin, keď je za vznik krízovej situácie spoluzodpovedné konanie človeka spolu s prírodnými vplyvmi (napríklad globálne otepľovanie). Humanitárna pomoc teda nasleduje bezprostredne ako reakcia na vzniknutý núdzový stav v oblasti postihnutej katastrofou.

Humanitárna pomoc sa podľa zákona č. 617/2007 Z. z o oficiálnej rozvojovej pomoci SR definuje ako „prejav solidarity s ľuďmi v núdzi, ktorej podstatou je pomoc, podpora, záchrana životov, ľudskej dôstojnosti a zmierňovanie utrpenia ľudí v prípade prírodných katastrof, kríz spôsobených človekom, stavu hladu a podvýživy alebo v porovnateľných núdzových situáciách, ako aj preventívne a pohotovostné programy, najmä v obzvlášť

rizikových oblastiach.“ Dokument1 „Mechanizmus poskytovania humanitárnej pomoci SR“ špecifikuje, že humanitárna pomoc sa poskytuje ľudom bez ohľadu na ich etnický pôvod, náboženské vyznanie alebo politické presvedčenie a je určená predovšetkým tým najzraniteľnejším, ako sú deti a matky, obyvatelia rozvojových krajín, alebo ľudia trpiaci nedostatkom základných životných potrieb. Humanitárna pomoc sa poskytuje vždy druhým štátom, nejde o záchranné akcie na území vlastného štátu. Má niekoľko foriem:

záchranné akcie,

materiálna pomoc, najmä formou darovania hnuteľného majetku,

finančné príspevky,

projekty slovenských humanitárnych organizácií.

Humanitárna pomoc je, ako už bolo spomenuté, primárne nasmerovaná na zabezpečenie základných životných potrieb ľudí v akútnej krízovej situácii (strava, voda, prístrešie, ochrana pred chladnom, hygiena, základná zdravotnícka pomoc, transport). Okrem materiálnej pomoci je potrebné zabezpečiť aj psychosociálnu podporu tým, čo krízovú situáciu prežili. Ďalej je často nutné zamerať sa na minimalizovanie možného šírenia infekcií a nákaz. Niekedy treba zabrániť aj rabovaniu či iným agresívnym javom, ktoré daný stav núdze vyvolal. Konkrétny spôsob humanitárnej pomoci vyplýva z charakteru krízy a potrieb poškodeného štátu.

Medzi základné typy humanitárnej pomoci radíme:[2]

Záchrannú humanitárnu pomoc: zapojenie sa do záchranárskych operácií alebo vyslanie záchranárskeho tímu, ktorého zloženie a technické vybavenie zodpovedá charakteru mimoriadnej udalosti;

Materiálnu humanitárnu pomoc (potravinovú): poskytnutie potrebného materiálu, techniky, potravín, resp. iných produktov, ktoré boli vyšpecifikované príjemcom pomoci, humanitárnymi organizáciami;

Zdravotnú humanitárnu pomoc: poskytovanie akútnej zdravotnej starostlivosti, vakcinácia, zabezpečenie zdravotníckeho personálu, výstavba poľných nemocníc, zabezpečenie pitnej vody a hygieny, prevencia a ochrana v prípade epidémií;

Poradenskú a expertnú humanitárnu pomoc: vyslanie špecialistov a odborníkov, alebo poskytnutie potrebných informácií smerujúcich k zamedzeniu strát na ľudských životoch alebo k obmedzeniu materiálnych škôd, realizácia prípravných a preventívnych programov;

Finančnú humanitárnu pomoc: poskytnutie finančných prostriedkov humanitárnym organizáciám alebo priamo príslušným orgánom postihnutej krajiny na základe konzultácií s humanitárnymi organizáciami a odporúčaní zastupiteľských úradov;

Pomoc utečencom/presídlencom: správa utečeneckých táborov, sociálna rehabilitácia, provizórne vzdelávanie, potraviny za prácu a programy pre voľný čas;

Kombinovanú humanitárnu pomoc: vzhľadom na komplexnosť potrieb pri humanitárnych katastrofách a krízach je takýto typ najčastejší.

2. Zásady pri poskytovaní humanitárnej pomoci

Humanitárna pomoc je vykonávaná v súlade s princípmi medzinárodného humanitárneho práva, podľa zásad humanity, nestrannosti a politickej neutrality, Všeobecnú deklaráciu ľudských práv, pričom jej poskytovanie je dobrovoľným prejavom solidarity a nie je podnecované snahou o získanie finančného prospechu. Poskytovanie humanitárnej pomoci sa riadi niekoľkými zásadami, ako sú napr.:

humanitárna pomoc má trvať podľa možnosti iba v období krízového stavu či ohrozenia, aby nebola príčinou budovania závislosti postihnutých ľudí od pomoci;

[1] http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna__politika/oficialna_rozvojova_pomoc-humanitarna_pomoc

[2] http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna__politika/oficialna_rozvojova_pomoc-humanitarna_pomoc

pri poskytovaní pomoci je potrebné rešpektovať ľudskú dôstojnosť postihnutých, etnické a kultúrne zvyky, náboženské cítenie;

cieľom dobre koordinovanej humanitárnej pomoci nemusí byť len dostať sa na úroveň pred katastrofou, ale pripraviť východisko pre následnú rozvojovú pomoc, ktorá často nastupuje po humanitárnej pomoci[3];

pred poskytovaním je potrebné klásť dôraz na dobrý prieskum pomoci a potrieb, ako aj na koordináciu s miestnymi zložkami;

súčasťou humanitárnej pomoci v ďalšej fáze je aj obnova infraštruktúry, ktorá bola zničená, aby sa postihnutí ľudia mohli čo najrýchlejšie vrátiť do normálneho života;

pred poskytovaním pomoci je potrebné mať na zreteli, že najnúdzovejší ľudia môžu byť skrytí, ako aj skutočnosť, že potreby postihnutých nemusia byť vždy zjavné, ale môžu byť do istej miery skryté.

3. Medzinárodné humanitárne organizácie

Hlavnými realizátormi humanitárnej pomoci sú[4] medzinárodné organizácie (agentúry OSN, Hnutie Červeného kríža a Červeného polmesiaca, Európska únia) a ďalšie humanitárne organizácie. Úloha Organizácie Spojených národov (OSN) v humanitárnej pomoci pramení z jej globálneho mandátu, kredibility a nestrannosti. V systéme OSN príslušné aktivity riadi a koordinuje Úrad OSN pre koordináciu humanitárnych záležitostí (OCHA). Najväčším svetovým poskytovateľom potravinovej pomoci je Svetový potravinový program (WFP) technicky podporovaný Organizáciou pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO). Na humanitárnej pomoci sa podieľajú tiež Úrad vysokého komisára pre utečencov (UNHCR) a Medzinárodný úrad pre migráciu (IOM) pri pomoci utečencom a presídlencom, Medzinárodný detský fond (UNICEF) pri ochrane detí a Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) pri poskytovaní zdravotníckej pomoci, Rozvojový program (UNDP) pri okamžitej obnove a ďalšie. Úrad OCHA každý rok publikuje zjednotený plán humanitárnych operácií pre všetky krízové oblasti (tzv. CAP – „Consolidated Appeal Process“) a v prípade naliehavých humanitárnych situácií rozosiela osobitné žiadosti o pomoc (tzv. „Flash Appeals“). V súlade so Ženevskými konvenciami, má Medzinárodný výbor Červeného kríža (ICRC) špeciálny mandát monitorovať dodržiavanie medzinárodného humanitárneho práva. Z toho dôvodu hrá ICRC dôležitú úlohu predovšetkým pri ochrane civilných obetí ozbrojených konfliktov. Humánne a šľachetné myšlienky Jeana Henryho Dunanta (1828-1910) spojili na bojisku pri severotalianskom Solferine obetavé srdcia a milosrdné ruky, neskôr oslovili panovníkov a štátnikov Európy a v roku 1863 viedli k založeniu Medzinárodného výboru Červeného kríža v Ženeve a vzniku Medzinárodného hnutia Červeného kríža a Červeného polmesiaca.

[3] Je potrebné rozlišovať medzi humanitárnou a rozvojovou pomocou: humanitárna pomoc je krátkodobá pomoc v situácii akútnej núdze alebo ohrozenia; rozvojová pomoc je dlhodobejšia činnosť v rozvojových krajinách zameraná na životne dôležité oblasti danej krajiny (vzdelanie, ekonomika, sociálna oblasť, zdravotníctvo atď.) s cieľom znížiť extrémnu chudobu.

[4] http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna__politika/oficialna_rozvojova_pomoc-humanitarna_pomoc

Obrázok 1: Symbol ČK

Obrázok 2: Symbol ČP

Zdroj: http://sk.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cerven%C3%BD_kr%C3%AD%C5%BE

Medzinárodná federácia Červeného kríža a Červeného polmesiaca (IFRC) združuje národné organizácie Červeného kríža a Červeného polmesiaca a poskytuje pomoc a ďalšie zdravotnícke, záchranné, sociálne a humanitárne služby pri živelných pohromách, mimoriadnych udalostiach alebo iných nešťastiach. Na Slovensku je členom IFRC Slovenský Červený kríž. Prepojenie slovenskej humanitárnej pomoci na Hnutie Červeného kríža a Červeného polmesiaca (ďalej len „CKCP“) prebieha v dvoch rovinách: » priamo s ICRC a IFRC; » nepriamo, prostredníctvom spolupráce so Slovenským Červeným krížom.

4. Európska únia a Slovensko na pomoc v núdzi

Najväčším poskytovateľom humanitárnej pomoci na svete je Európska únia. Poskytuje tri typy pomoci[5]: núdzovú a potravinovú pomoc, ako aj pomoc pre utečencov. Činnosti EÚ v tejto oblasti koordinuje osobitný úrad ECHO, ktorý úzko spolupracuje s partnerskými subjektmi pôsobiacimi priamo na mieste, predovšetkým s OSN a mimovládnymi organizáciami, ako sú napr. charitatívne organizácie. Úrad ECHO (European Commision's Humanitarian Aid Office) zároveň túto pomoc financuje. Ročný objem prostriedkov ECHO určených na humanitárnu pomoc predstavuje 400 až 600 mil. EUR. Na pomoc v núdzi prirodzene ako plnohodnotný člen EÚ prichádza aj Slovensko. V roku 2006 vláda SR schválila dokument „Mechanizmus poskytovania humanitárnej pomoci SR“, ktorý popisuje rozhodovací proces v charitatívnej a humanitárnej pomoci. Uznesením vlády SR k tomuto materiálu bol v rámci rozpočtovej kapitoly MZV SR vytvorený podprogram pre humanitárnu pomoc SR. Od roku 2007 je v rámci národného programu ODA SR vyčlenená rozpočtová položka, ktorá nepodlieha ďalšiemu schvaľovaniu vlády SR. O rozdelení financií rozhoduje priamo minister zahraničných vecí. MZV SR tak môže urýchlene a adresne poskytnúť finančnú pomoc prostredníctvom vybraného realizátora. Technickú stránku záchrannej pomoci zabezpečuje Ministerstvo vnútra SR prostredníctvom svojich zložiek. Pri realizácii humanitárnej pomoci spolupracujú aj ďalšie orgány štátnej správy (Správa štátnych hmotných rezerv, Ministerstvo pôdohospodárstva, Ministerstvo zdravotníctva...) Realizátormi programov a projektov humanitárnej pomoci môžu byť slovenské mimovládne humanitárne organizácie, Slovenský Červený kríž a ďalšie slovenské inštitúcie a organizácie na základe predložených projektov. V prípade nedostatku vlastných kapacít na poskytnutie bilaterálnej humanitárnej pomoci, resp. nad rámec takto poskytnutej pomoci, poskytuje SR humanitárnu pomoc do zahraničia v podobe finančného príspevku humanitárnym organizáciám. Príspevok môže byť poskytnutý ústrediu medzinárodnej humanitárnej organizácii alebo ich slovenskému zastúpeniu. (napríklad organizácie Červeného kríža a Červeného polmesiaca, IOM,...).

[5] http://eur-lex.europa.eu/sk/dossier/dossier_21.htm

5. Médecins Sans Frontières – Lekári bez hraníc

Jednou z foriem humanitárnej pomoci sú aj tzv. lekári bez hraníc. Ide o[6] najväčšiu mimovládnu zdravotnícku a humanitárnu organizáciu na svete (ďalej MSF), ktorá poskytuje zdravotnícku pomoc ľuďom v ohrození vo viac ako 80 krajinách sveta. Organizáciu založila v roku 1971 skupina francúzskych lekárov a v priebehu rokov sa stala medzinárodným humanitárnym hnutím operujúcim prostredníctvom 18 partnerských sekcií vo viac ako 80 krajinách sveta. V roku 1999 jej bola udelená Nobelova cena za mier. K dnešnému dňu zamestnáva MSF viac ako 3000 medzinárodných dobrovoľníkov a približne 15 000 miestnych pracovníkov. Dobrovoľníci MSF poskytujú odbornú starostlivosť, ale aj výcvik a školenia miestnych lekárov, sestier, pôrodných asistentiek a ďalšieho zdravotníckeho a technického personálu. MSF sa skladá z 18 národných sekcií nachádzajúcich sa v Austrálii, Belgicku, Dánsku, Francúzsku, Hong Kongu, Taliansku, Japonsku, Kanade, Luxembursku, Nemecku, Holandsku, Nórsku, Rakúsku, USA, Španielsku, Švédsku, Švajčiarsku a vo Veľkej Británii, ktoré pracujú pod 5 operačnými centrami v Amsterdame, Barcelone, Bruseli, Ženeve a v Paríži. Každá sekcia MSF každoročne vydáva výročnú finančnú správu v súlade s národnými účtovníckymi pravidlami, legislatívou a pravidlami auditu jednotlivých štátov. Kópie týchto správ je možné získať vo všetkých sekciách MSF. Výročná správa o činnosti MSF je k nahliadnutiu na oficiálnych stránkach MSF (www.msf.org) alebo na stránkach jednotlivých sekcií. Viac ako 80 % všetkých príjmov organizácie pochádza zo súkromných zdrojov (od približne 2 miliónov súkromných darcov z celého sveta). Organizácia sa tak snaží byť finančne nezávislá a zaistiť si tak možnosť rovnocenného prístupu ku všetkým ľuďom v núdzi na svojich humanitárnych misiách po celom svete. MSF pomáha obetiam prírodných katastrof, ozbrojených konfliktov a epidémií bez ohľadu na ich rasu, pohlavie, náboženstvo či politické presvedčenie. Okrem týchto záchranných misií rozvíja MSF tiež rôzne dlhodobé programy zamerané na podporu a obnovu zdravotníckych systémov zdevastovaných krízami a konfliktami. Práca MSF sa zameriava predovšetkým na tzv. „zanedbávané populácie" a menšinové skupiny - domorodé obyvateľstvo, ľudí žijúcich v mestských štvrtiach chudoby, „deti ulice" a podobne.

Jedným z posledných rozsiahlych projektov lekárov bez hraníc je pomoc Japonsku po prírodnej katastrofe.

Obrázok 3 a 4: Humanitárna pomoc v Japonsku (2011)
Zdroj: http://aktualne.centrum.sk/zahranicie/azia/foto.phtml?gid=101546&cid=1228535

[6] http://encyklopedia.sme.sk/c/1730525/lekari-bez-hranic.html

Pracovníci organizácie Lekári bez hraníc prileteli do krízových oblastí s humanitárnou pomocou hneď v prvých dňoch po katastrofe a pomáhali zaistiť postihnutým základné potreby. Okrem toho vykonávajú očkovania miestnych ľudí a kontrolujú situáciu s cieľom zabrániť vypuknutiu epidémie. Po odozve prírodnej katastrofy Lekári bez hraníc zostanú na mieste, budú budovať zdravotnícke centrá, pomáhať pri čistení studní, očkovať deti a pod. Slovensko tiež ponúkalo humanitárnu pomoc krajine už tesne po zemetrasení a následnom cunami v polovici marca 2011. Európska únia poskytla Japonsku na humanitárne účely finančnú a vecnú pomoc v hodnote okolo 15,3 milióna eur[7]. Slovensko poskytlo okrem materiálnej humanitárnej pomoci finančnú pomoc vo výške stotisíc eur.

Záver

Vyrovnanie sa so súčasnou hospodárskou krízou, krízou odbytu, s globalizáciou a s rastúcim konkurenčným tlakom je v súčasnosti jedným z hlavných determinantov prežitia spoločnosti. „Svet“ sa dnes pozerá na všetko predovšetkým ekonomickým pohľadom, ako využiť vzácne zdroje, ako ich rozdeliť či alokovať, aby si zabezpečil profit. V centre tohto diania však stojí človek so svojimi potrebami či problémami. Nemožno teda opomínať dôležitosť sociálnej oblasti. Vojnové konflikty, hladomor, choroby, prírodné katastrofy tohto sveta majú negatívny sociálny dopad nielen na jednotlivcov, ale na celé populácie na všetkých kontinentoch. Všade tam, kde je to potrebné, musí sa nevyhnutne objavovať fenomén humanitárnej pomoci, bez ktorej by utrpenie ľudstva bolo neznesiteľné. Skúmať a podporovať túto oblasť sociálnej pomoci je teda nanajvýš aktuálne a nevyhnutné.

Literatúra

1. BUČKO, Ladislav: Misijná a charitatívna činnosť. Bratislava 2009. ISBN 978-80-89271-37-5
2. LISNIK, A.: Uplatnenie učenia o solidarite v sociálnej sfére. In: PRIBULA, M.(ED.).:Inovácie, podnikanie, spoločnosť. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Podnikanie a inovácie podnikateľských aktivít III. Prešov: International School of Manangement Slovakia, 2008. s. 329-331. ISBN 978-80-89372-03-4
3. MINTALOVÁ, Zora: Otázky a odpovede o Medzinárodnom hnutí Červeného kríža a Červeného polmesiaca. 1. vyd. Bratislava: Príroda s.r.o. ISBN 80-07-01458-6
4. http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/domace/humanitarna-pomoc-zo-slovenska-je-uz-vraj-priamo-v-japonskom-sendai.html
5. http://eur-lex.europa.eu/sk/dossier/dossier_21.htm
6. http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna__politika/oficialna_rozvojova_pomoc-humanitarna_pomoc
7. http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/domace/humanitarna-pomoc-zo-slovenska-je-uz-vraj-priamo-v-japonskom-sendai.html
8. http://encyklopedia.sme.sk/c/1730525/lekari-bez-hranic.html
9. http://aktualne.centrum.sk/zahranicie/azia/foto.phtml?gid=101546&cid=1228535

[7] http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/domace/humanitarna-pomoc-zo-slovenska-je-uz-vraj-priamo-v-japonskom-sendai.html

prof. Ing. Bohuslava Mihalčová, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Fakulta verejnej správy
Katedra sociálnych štúdií
Popradská 66
041 32 Košice
Mihalcova.B@seznam.cz
tel.:+421905807851

Anna Vistánová
študentka
Ekonomická univerzita v Bratislave
Podnikovohospodárska fakulta so sídlom v Košiciach
Tajovského 13
041 30 Košice
a.vistanova@gmail.com
tel.: +421911863333

Náčrt možností sociálnej inklúzie rómov v etnograficko-religioznom kontexte

Anastazij Momot

Resume:

Post is a vertically oriented probe of descriptive analysis of historical aspects that have affected religios developmenting the Roma in Slovakia. Ethnographic-religious probing analyse has roots in the original homeland of the Roma, continued Byzantine Empire and the current state assessment results. Social inclusion of Roma through religious emancipation is outlined in the end of the article.

Key words: religiosity Roma, christian specifics, archaic elements, inclusion

Rómska predkresťanská religiozita[1]

V dnešnej dobe sa väčšina odborníkov zhoduje v tom, že pravlasť Rómov je v strednej alebo severozápadnej časti indického subkontinentu.[2] Predkovia dnešných Rómov patrili vo svojej pravlasti k pôvodnému obyvateľstvu a pravdepodobne mali nekonzistentné, magické náboženské predstavy, podobné primitívnym kultovým pseudosystémom. M. Eliade a I. P. Culianu sa domnievajú, že najvýraznejším prvkom v tomto náboženstve bol kult mužských zvieracích božstiev, ktorý patril do verejnej sféry. Súkromnú sféru „ovládali" sošky predstavujúce ženské božstvo.[3] Kulty predvédskeho náboženstva sú pre nás záhadou. Hodnoverné indície z tejto oblasti poznania, ktoré by načrtli predkresťanskú religiozitu nemáme, takže o prapôvodných náboženských predstavách Rómov sa môžeme domnievať iba ex post facto. Prvky tohto náboženského systému, ako poznamenáva S. Cross, poukazujú na budúcu hinduistickú syntézu.[4] Predvédsky kult pretrval a po zániku civilizácie v povodí rieky Indus sa vynoril ako línia v hinduizme.

Vedecká obec v otázke postavenia predkov Rómov v pravlasti nie je názorovo jednotná. Potreba zjednotenia téz o postavení predkov Rómov v indickej stavovskej spoločnosti sa akcentuje tam, kde pramení otázka, či pôvodná rómska religiozita obsahovala prvky hinduizmu. Táto problematika má dve hypotetické tvrdenia. Prvé hovorí, že Rómovia v pravlasti boli degradovaní[5] na najnižšiu spoločenskú pozíciu, čo znamená, že boli

---

1 Pre potreby príspevku pod pojmom rómska religiozita rozumieme sumu vzťahov nositeľa rómskej kultúry (Rómovia, ktorí žijú v sociálne vylúčených spoločenstvách) k nejakej transcendencii, resp. k osobnému, kresťanskému Bohu, ktorá tvorí nadstavbu ku archaickej, animisticko – magickej platforme. Pojem rómskej religiozity v tomto príspevku nezahŕňa „nekresťanské nadstavby", pretože pre náš geografický priestor nie sú podstatné. Keďže pôvodná archaická platforma u integrovane žijúcich Rómov viac alebo menej absentuje, tak tento termín nezahŕňa ani náboženské cítenie tejto časti rómskej populácie. Analýza nie je zameraná na konvertitov.

2 Oponujú rómski intelektuáli, ktorí pravlasť Rómov definujú podľa podobných somatických znakov. Pre absenciu komparatívno – lingvistických analýz sa tieto definície nepovažujú za hodnoverné.

3 Pozri ELIADE, M – CULIANU, I. P.: *Slovník náboženství*. Praha 1993, s. 80.

4 Pozri CROSS, S.: *Hinduizmus*. Bratislava 2000, s. 22.

5 Predkovia Rómov patrili vo svojej pravlasti k pôvodným obyvateľom až do 1. st. pred. n. l, kedy kmeň árijských dobyvateľov ovládol centrálnu časť indického subkontinentu a usadil sa tam ako superiórny vládca. Religiózna platforma (vznik spoločenských stavov je odvodzovaný od jednotlivých údov „paruša" - trancedentného ducha dávajúceho život každej bytosti) slúžila ako prostriedok moci nad podrobeným obyvateľstvom a zároveň tvorila fundament pre degradáciu predkov Rómov. Degradované skupiny - odštiepky jednotlivých kást a podkást pravdepodobne začali migrovať na západ.

segregovaní z náboženského i spoločenského života.[6] Vytvárali si vlastné, animicky a mytologicky orientované náboženské predstavy, ktorých pozostatky v endogénne zameraných rómskych komunitách evidujeme ešte aj dnes.[7] Reflexia, prezentovaná najmä lingvisticky orientovanými odborníkmi[8] tvrdí, že ich predkovia mali v kastovom stratifikačnom usporiadaní vyšší status, takže nutne museli zdieľať náboženstvo majority, čo je však z hľadiska kultúrnej antropológie a etnografie nepravdepodobné a iba ťažko rezultujúce z neskoršej profesijnosti jednotlivých podkást alebo rodov.[9] Tieto tvrdenia však nie sú konštantné, v kontexte špecifík súčasnej rómskej religiozity sa menia a naberajú relatívne konotácie, čo sekundárne potvrdzuje aj M. Hűbschmannová, ak tvrdí, že „prapredkovia Rómov odchádzali z Indie pravdepodobne ako odštiepky rôznych džatí a updžatí (podkást)“[10].

V najstarších historiografických a religionistických otázkach, ktoré sa ontologicky týkajú Rómov, sú v súčasnosti závery filtrované cez prizmu metód jednotlivých komplementárnych vied[11,] pričom intencie v sumarizačných východiskách môžeme definovať iba hmlisto, pretože „konsenzus“ poznatkov nie je možné chronologický verifikovať. Presnejšie povedané, kým cez prizmu komparatívnych lingvistických metód je možné relatívne jasne datovať rómsky exodus[12], jeho príčiny a kauzálne súvislosti spojené s degradáciou predkov Rómov, a tým hypoteticky načrtnúť, či pôvodná rómska religiozita obsahovala prvky védskeho náboženstva, tak výsledky striktne etnografického skúmania[13] tieto hypotézy nepodporujú.

Komparatívne metódy lingvistickej vedy boli nápomocné pri identifikácii krajín, s ktorými boli nomádne skupiny v kontakte počas migrácie ku „bránam kresťanského sveta“. Slovné výpožičky z perzského a arménskeho jazyka naznačujú, že nomádne skupiny museli prejsť územím dnešného Iránu[14] a Arménska[15]. Niektoré skupiny zotrvali v týchto krajinách, kde v asimilovanej forme existujú dodnes. Vzájomná interakcia religióznych prvkov sa v tomto kontexte nepredpokladá, pretože rómske skupiny, ktoré existujú v našom

---

6 Niektorí autori predpokladajú, že predkovia Rómovia patrili vo svojej pravlasti k avarne tzv. nedotknuteľných (asprišjovia), ktorí patrili do piateho stavu tzv. pancamas – boli považovaní za nečistých v profánnom a sakrálnom slová zmysle a znečistili všetko, čoho sa dotkli. Za nečistý sa považoval nielen dotyk „nedotknuteľného“ alebo jeho fyzická prítomnosť, ale aj jeho tieň. Takto boli nedotknuteľní segregovaní a vyháňaní za mestá, alebo prevádzali povolania, ktoré boli považované za podradné a špinavé.

7 Porovnaj KOVÁČ, M – MANN, A. B.: *Boh všetko vidí – o Del sa dikhel.* Bratislava 2003; LÉVY BRUHL, L.: *Myšlení člověka primitívniho*. Praha 1999.

8 Pozri HANCOCK, I.: *My rómsky národ – Ame sam e Romane džene*. Bratislava 2005 ; DANIEL, B.: *Dějiný Romů*. Olomouc 1994.

9 Kastový úväzok tzv. dharma zahrňovala okrem profesie aj technológiu výroby, resp. metodické postupy prevádzania profesie. Ešte koncom 19. storočia sa dala podľa profesie relatívne presne určiť pôvodná kastová príslušnosť rómskej skupiny alebo rodiny.

10 HŰBSCHMANNOVÁ, M.: *Šaj pes devokares – Můžeme se domluvit*. Olomouc 1998, s. 23.

11 Pod pojmom „metóda komplementárnej vedy“ v tomto kontexte rozumieme postup, ktorý skúma najstaršie udalosti v rómskej historiografii, avšak nepatrí do systému metód historickej vedy.

12 Podľa komparatívnej lingvistiky sa exodus uskutočnil medzi 9. – 11. stor. n. l. Podstatné mená v rómskom jazyku majú dva gramatické rody a v novoindických jazykoch sa datuje absencia stredného rodu až v 10. stor.

13 Najstaršie hypotetické správy o počiatkoch rómskej migrácie siahajú do 14. – 11.stor. pred. n. l. Predpokladá sa, že v tomto období indoeurópsky dobyvatelia vytlačili niektoré rómske skupiny do Perzie.

14 Z územia perzskej ríše sa zachovala prvá zmienka o prítomnosti skupiny rómskych hudobníkov vo forme eposu z roku 950 n. l.

15 O rómskej prítomnosti v Arménsku nemáme žiadne historické správy, avšak v geograficko – historickom kontexte rómske skupiny nutne museli prejsť cez túto krajinu. Slovinský lingvista F. Miklosich poukazuje na skutočnosť, že európske dialekty obsahujú množstvo arménskych výpožičiek (čo by znamenalo, že skupiny Rómov sa v Arménsku zdržali dlhšie obdobie), avšak M. Hűbschmannová popiera tento názor a poukazuje na možnosť, že arménske výpožičky v rómskych dialektoch sú z územia Byzancie, kde figurovala veľká etnická skupina Arménov, s ktorými boli skupiny Rómov bezpochyby v kontakte.

geografickom priestore sa na území týchto krajín zdržali krátke časové obdobie. Perzská ríša a Arménsko sú z hľadiska skúmania migrácie Rómov považované za „transportné“ jednotky, ktoré rómsku kultúru a religiozitu determinovali v minimálnej miere.

Stret pôvodných náboženských predstáv s kresťanským učením – Rómovia v Byzancii

Mytologizujúce správy16, ktoré dostali „ošatenie“ majoritného svetonázoru v stredovekej Európe svedčia o tom, že Rómovia boli výbornými znalcami kresťanského učenia. Obsahový kontext mýtov a legiend poukazuje na to, že predkovia dnešných Rómov sa museli s kresťanským učením zoznámiť ešte pred vstupom na územie južnej a strednej Európy.

Podľa názoru I. Hancocka „v jednotlivých rómskych nárečiach v Európe nachádzame spolu viac ako 250 gréckych slov, viac je ich len indického pôvodu. Aj základná gramatika má grécke prvky, dnešný rómsky jazyk sa vykryštalizoval do podoby, ktorú poznáme dnes pravdepodobne práve v Byzantskej ríši“[17]. Vychádzajúc z tohto názoru predpokladáme, že rómske skupiny sa museli zdržať v Byzantskej ríši dlhšie časové obdobie. Pravdepodobne práve Byzancia je miestom, kde sa Rómov oboznámili s kresťanským učením.

Prvá zmienka o prítomnosti Rómov v Európe pochádza práve z územia Byzantskej ríše, kde istý mních na hore Athos písomne zaznamenal život svojho učiteľa Georgia Hagiorita († 1065). V tomto hagiografickom texte sa spomína heretická skupina „Athingani“[18]. I. Rochow poukazuje na to, že v byzantských zdrojoch sú Athingani stotožňovaní s melchisedechiánmi[19], novociánmi[20] a inými heretickými skupinami. O náuke tejto skupiny sa zdroje bližšie nevyjadrujú, iba zdôrazňujú, že skupina aktívne praktizovala čarodejníctvo, magické liečiteľstvo[21], astrológiu a zariekavanie.[22] Dnes sa predpokladá, že Athingani boli pôvodom z Indie[23] a pravdepodobne išlo o Rómov.

Z byzantských historických prameňov zo 14. storočia je jasné, že Rómovia museli formálne poznať kresťanskú vierouku.[24] Miera vykazovania archaických prvkov v rómskej religiozite je priamo úmerná vtiahnutiu Rómov do spoločenského diania. Na základe

---

16 Typický mýtus, ktorý panoval v stredovekej Európe hovorí, že Rómovia musia kajúcne putovať Európou, pretože ich predkovia odmietli prichýliť Máriu a Jozefa s malým Isusom Christom, keď utekali do Egypta pred Herodesovým vraždením. Takýmto legendám uveril nielen roľnícky ľud, ale aj niektorí šľachtici a panovníci, ktorí udeľovali jednotlivým nomádnym skupinám ochranné listy, tzv glejty – povolenia, ktoré vytvárali priaznivé prostredie na voľný pohyb, možnosť usadiť sa a iné výsady. Najznámejší glejt z nášho územia je z roku 1423, ktorý vydal cisár Žigmund Luxemburský na Spišskom hrade a udelil ho vajdovi Ladislavovi a jeho skupine, dôsledkom čoho sa skupina Rómov usadila pri obci Beharovce. V imaginárnej mysli spoločnosti mýty o Rómoch panovali až do pol. 19. stor., kedy vďaka komparatívnej metóde lingvistickej vedy bola odhalená pravlasť Rómov.

17 HANCOCK, I.: cit. dielo, s. 47.

18 V diele sa píše, že cisár Konštantín IX. Monomacha dal zavolať skupinu „kúzelníkov“ tzv. Athingani, ktorí mali začarovať mäso, aby otrávili dravú zver, ktorá sa potulovala v revíroch kráľovstva.

19 Melchisedechiáni – starokresťanská heretická skupina.

20 Novociáni – heretická skupina nazvaná podľa Novatiana - latinský spisovateľ 3. storočia.

21 „Tí, ktorí vodia medvede sa nazývajú medvediari. Uväzujú farebné nite na hlavu a po celom tele zvieraťa. Potom tieto nite, aj s kúskami srsti odstrihujú a ponúkajú ich ako amulety a ako lieky na rôzne choroby a urieknutia.“ SOULIS. C. G.: Cikáni v Byzantské říši a na Balkaně v pozdním středověku. In: Rómové v Byzanci. Indologický ústav FF UK, Praha 1998, s. 10.

22 Pozri ROCHOW, I.: Hereze athinganů v 8. a 9. století a otázka jejích dalšího osudu. In: *Rómové v Byzanci.* Indologický ústav FF UK, Praha 1998, s. 34.

23 Medzi úväzok kasty „sepáriou“ patrilo drezírovanie plazov a umenie zachádzať s jedmi. Spomínané mäso v tomto kontexte nebolo začarované, ale otrávené hadím jedom. Pri tomto akte nebola potrebná žiadna mágia, ale v predhistoricky pretrvávajúcom kastovom úväzku znalosť a empíria.

24 Svedčia o tom grécke a kresťanské mená pred označením „Katzivelakis - Cigán“, Napr. v kláštore Lavra začiatkom bol vedený Georgios Katzivelakis alebo v roku 1341 bol v listine kláštora Iviron evidovaný Demetrios Katzivelakis. Pozri ROCHOW, I. – METSCHKE, K. P.: Nové o Cikánech v Byzantské říši na přelomu 13. a 14. století. In: *Rómové v Byzanci.* Indologický ústav FF UK, Praha 1998, s. 52.

identifikácie miery segregácie v byzantskej spoločnosti všeobecne predpokladáme, že Rómovia počas svojej existencie v Byzancii vyznávali kresťanstvo iba formálne a ich vnútorná spiritualita bola založená na archaických prvkoch a vykazovala prírodné religiózne špecifiká, ktoré patriarcha Athanasios I. dobovo pomenoval „vecami, čo diabolské temnoty vydali k záhube“[25].

Historický kontext formovania rómskej religiozity na našom území

Nomádny spôsob života Rómov sa postupne stával pre európske majoritné obyvateľstvo nežiaducim, a tak podľa R. Matloviča „sa priateľský postoj k Rómom zmenil. Impulzom pre tento obrat bola ich exkomunikácia z Cirkvi, ktorú vykonal v r. 1427 parížsky arcibiskup z dôvodu porušovania kresťanskej morálky“26. Po celej Európe sa začali tvrdé perzekúcie Rómov,[27] nomádnym skupinám sa prisudzoval status pohanov, ktorí pracujú v službách osmanských Turkov a podpaľujú mestá a hrady. Neskôr pod vplyvom osvieteneckých filozoficko - antropologických tendencií[28] sa postoj k Rómom zmenil a začína sa násilná asimilácia a christianizácia. Proces nútenej christianizácie mal byť rýchly a účinný. Rómovia museli prejavovať známky kresťanskej zbožnosti a pravidelne navštevovať kostoly, štátna moc zakázala spolužitia v konkubináte, dokonca si Rómovia museli zmeniť svoje mená na kresťanské (pôvodné boli považované za hanlivé). Rómske deti boli rodičom násilne odoberané29 na „reedukačný“ proces ku kresťanským roľníckym rodinám.

Kauzálne súvislosti, ktoré determinovali usadlý spôsob života Rómov[30] nie je potrebné hľadať v asimilačných nariadeniach osvietených panovníkov, ale v ekonomicko-hospodárskych súvislostiach vtedajšieho Rakúsko-Uhorska.[31] Všeobecne konštatujeme, že reformy osvietenského absolutizmu chceli Rómom v krátkom časovom rozmedzí[32] nanútiť náboženské hodnoty majoritnej spoločnosti. Reformy vychádzali zo skreslených predstáv o rómskych kultúrnych špecifikách a z neznalosti bežného života roľníckeho obyvateľstva. Predpokladáme, že násilným „misijným“ pôsobením expandovali v rómskej religiozite kresťanské špecifikácie synkretických, demonologických a mytologických znakov. Dovtedy kresťanské špecifiká rómska religiozita v takej miere nemohla vykazovať, pretože v období

---

[25] Patriarcha Athanasios I. sa Athingani venuje v dvoch spisoch, v ktorých varuje veriacich pred tými, ktorí „*veštia z ovsa a rôznych amuletov, vodia medveďov alebo cvičia hadov*“. Metropolitov upozorňuje, aby veriaci nepúšťali do svojich obydlí Athinganov, teda tých, čo učia „*veci diabolské*.“ Tamže, s. 53 – 55.

[26] MATLOVIČ, R.: Geografia obyvateľstva Slovenska zo zreteľom na rómsku minoritu. Prešov 2005, s. 233.

[27] Rómskych mužov posielali na galejnícke práce a ženy s deťmi boli odsúdené na nútené práce v roľníckych rodinách alebo na smrť utopením. Napr. nariadenie ríšskeho snemu Svätej ríše rímskej z roku 1548 za zabitie Róma nenariaďovali žiadne sankcie. V niektorých západných krajinách prikazovali Rómov obesiť na hranici a tela nechať visieť až do rozkladu, aby slúžili ako odstrašujúce príklady pre nomádov.

[28] V roku 1763 sa Valyovým objavom začína vedecké bádanie v otázkach pôvodu Rómov. V roku 1775 vychádza historicko - etnografické dielo Cigáni v Uhorsku od spišského osvietenca Samuela ab Hortisa, ktoré vytvára platformu pre lingvistické komparácie Heinricha Moritza Gottlieba Grellmanna. Myšlienky tohto historika a filozofa preberá do svojej legislatívy Mária Terézia.

[29] Úradníci Kráľovskej miestodržiteľskej rady (orgán na výkon legislatívnych opatrení, ktorý podliehal priamo panovníkovi) za vlády Márie Terézie odoberali deti vo veku dvoch rokov. Jozef II. tento vek zvýšil na štyri až osem rokov. Dieťa malo ostať v kresťanskej rodine do dvanástich rokov, potom ostávalo v tej istej rodine „slúžiť“ tak dlho, ako trvala jeho „reedukácia“.

[30] Pozri HORVÁTOVÁ – ČAJÁNKOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku.* Bratislava 1964, s. 137; DŽAMBAZOVIČ, R.: Rómovia v Uhorsku koncom 19. storočia. In: *Sociológia.* SAV, Bratislava 2001, roč. 33 (5), s. 493.

[31] Boje s Turkami a protihabsburgské povstania vyprázdnili pokladnicu monarchie. Rómovia sa mali stať „nevosedliakmi“ - prispievateľmi do pokladnice monarchie a mali pracovať na feudálnych panstvách, ktoré ostali „pustujúce“, pretože roľníci odchádzali za prácou do rozrastajúcich sa manufaktúrnych stredísk.

[32] Vláda Márie Terézie trvala od roku 1740 – 1780 a Jozefa II. do roku 1790. Podľa snáh panovníkov ďalšie generácie už tradičnú rómsku kultúru nemali poznať.

predosvieteného absolutizmu neevidujeme žiadne asimilačné praktiky, ktoré apelujú na religiózne cítenie Rómov.

Nasledujúce obdobie je charakteristické laxným prístupom štátnej správy, legislatíva nebola mierená priamo protirómsky, ale iba marginálne, sporadicky sa objavujú nariadenia, ktoré sú zamerané na zamedzenie kočovania[33] alebo drobných krádeži. Širšie vrstvy spoločnosti stále citlivo reagovali na Rómov vo svojom okolí,[34] viac alebo menej ich trpeli, najčastejšie využívali ako najlacnejšiu pracovnú silu.[35] Niektoré Rómky praktizovali ľúbostnú a záškodnú mágiu, ktorá poväčšine bola kamuflovaná podomovým predajom. Tieto služby boli na poverčivom vidieku žiadané a pre rómske ženy aj lukratívne činnosti, pretože „gadžovia" boli ochotní za takéto služby platiť.

Hypoteticky je miera vykazovania zvnútornenej kresťanskej špecifikácie priamo úmerná miere integrácie konkrétneho spoločenstva. Ak variabilitu rómskeho etnika chápeme v tomto kontexte, tak zistíme, že nie je možné jednoznačne posúdiť do akej miery Rómovia vykazovali známky pravej kresťanskej zbožnosti vo vtedajšej dobe. Domnievame sa, že podobne ako dnes, kresťanská špecifikácia rómskej religiozity sa vyznačovala formálnym a laxným prístupom.

Väčšia pozornosť sa Rómom udeľovala až počas nacistického režimu a v období socializmu. II. svetová vojna bola najhorším obdobím v dejinách permanentne prenasledovaného etnika. Perzekúcie a vyhladzovanie boli ponímané ako najlepšie riešenie „geneticky menejcenného obyvateľstva". Podľa Ústavu pre rasovú hygienu a genetický výskum[36] sa za „geneticky čisté" považovali iba niektoré nomádne rodiny, balkánsky Rómovia mali byť postupne vyhladení. Na Slovensku sa perzekúcie a deportácie začali až po vstupe nemeckých oddielov na naše územie v roku 1944.[37]

V období socialializmu boli Rómovia považovaní za exteritoriálnu, vnútorne diferencovanú etnickú skupinu, žijúcu vo forme diaspóry bez nároku získania štatútu národnosti. V kontexte marxistických teórii sa Rómom prisudzoval status zaostalej spoločenskej vrstvy, ktorej evolúcia sa zatavila na predmodernom stupni vývoja.[38] Problémy segregovane žijúcich Rómov sa mali vyriešiť paternalisticky[39], na základe zabezpečovania materiálnych istôt, bez akceptácie kultúrnych špecifík a s absenciou participácie „osôb cigánskeho pôvodu".[40] Mnohí Rómovia boli násilne odsťahovaní z východoslovenských osád do českých priemyselných centier. V réžii koncepcie riadeného rozptylu niektoré rodiny

---

[33] Napr. zákon č. 117/1927 o potulných Cigánoch podnietil vznik Ústredia pre evidenciu potulných Cigánov. Na reguláciu pohybu nomádov ústredie vydávalo tzv. kočovnícke listy, ktoré platili pre územie celej republiky a mohla v nich byť vyznačená cesta kočovania (§5). Kočovanie a táborenie viacerých rodín bolo zakázané (§7).

[34] Z histórie poznáme nepotvrdené obvinenia Rómov z kanibalizmu. Napr. skupinu Rómov popravili v tzv. Hontianskom procese 4. augusta 1782. Vyšetrovanie doložilo nevinu popravených. V roku 1927 neoprávnene obvinili z kanibalizmu lupičskú skupinu na čele so Šándorom Filkom v Moldave nad Bodvou.

[35] Vzájomná ekonomická závislosť majoritného roľníckeho obyvateľstva a rómskych remeselníkov je hlavnou príčinou usadzovania nomádnych skupín na našom území. Je to determinant, ktorý zachránil uhorských „nomádov" pred stredovekými perzekúciami a slovenských Rómov pred besnením nacistickej garnitúry.

[36] Rassenhygienische und Erbbiologische Forschungsstelle.

[37] Pozri NEČAS, C.: Československí Romové v letech 1938 – 1945. Brno 1994; HŰBSCHMANNOVÁ, M.: „Po Židoch Cigáni" Svědectví Romů ze Slovenska 1939 - 1945. Praha 2005.

[38] Pozri ŠEBESTA, M. a kol.: *Vládna politika a Rómovia 1948 – 2002.* Slovenský inštitút medzinárodných štúdii 2003, s. 15; JUROVÁ, A.: *Vývoj rómskej problematiky po roku 1945.* Bratislava 1993.

[39] V období socializmu sa voči Rómom postupne presadzovali tri koncepcie „z dielne" sociálneho inžinierstva - zákon o trvalom usadení kočujúcich osôb č. 74/1958 Z. z, Koncepcia rozptylu a odsunu bola premietnutá v zákone č. 502/1965 Z. z, Koncepcia všestrannej spoločenskej a kultúrnej integrácie sa realizovala na základe zákona č. 94/1972 Z. z.

[40] Dôkazom snahy o participáciu bol Zväz Cigánov – Rómov na Slovensku, ktorý vznikol po politickom uvoľnení koncom 60. rokov. Zväz fungoval ako kultúrna organizácia a pod vplyvom politických tlakov v roku 1973 zanikol.

vymenili za relatívne krátke časové obdobie síce starú, ale „svoju“ chatrč za nový, ale predsa „cudzí“ byt.

Kultúrne a religiózne špecifiká v období socializmu sa tvrdo potláčali a neboli akceptované. Spomínané determinanty významným spôsobom zasiahli tradičné rómske spoločenstvo a jeho religiózne a kultúrne hodnoty. Ideologický filter nazerania na problematiku religiozity Rómov potvrdzuje dobové vyjadrenie E. Dávidovej. „Svetový názor Rómov je odrazom stupňa ich materiálneho rozvoja, prejavujúci sa v stave ich poznania, existujúcim vo forme tradícii a zdedených návykov“[41]. Naivné materialistické predstavy v období socializmu proklamovali myšlienku, že striktne materiálna starostlivosť dokáže vyzdvihnúť „osoby cigánskeho pôvodu“ na vyšší stupeň vývoja, a tým obmedziť archaické religiózne predstavy Rómov.

Súčasná religiozita Rómov a náčrt možností sociálnej inklúzie

V období socializmu sa často stretávame s názorom, že Rómovia podľa E. Dávidovej „boli priťahovaní ku katolíckej cirkvi viac než k ostatným, snáď pre väčšiu okázalosť ich obradov. Pestré ceremónie, honosné obrady a farby katolíckeho kostola najviac odpovedali ich fantázii“[42.] Všeobecne platí, že Rómovia matrične patria do tej konfesie, ktorá je majoritná v ich okolí. Po roku 1989 sa mnohé náboženské hnutia a cirkvi[43] zaktivizovali v misijnom pôsobení a boli úspešné aj u katolícky alebo pravoslávne deklarovaných Rómov. K identifikácii s novou konfesiou však nikdy úplne nedochádza[44], a tak sa de facto nejedná o konvertovanie, ale o pastorizáciu. Z výskumov je evidentné, že v takomto prípade záujem Rómov o nový druh konfesie sa zvyšuje starostlivosťou a záujmom zo strany misionárov.[45] Neustále nové konverzie v kombinácii so slabou hodnotovou identifikáciou konfesie sú základom pre vznik viacvrstvovej konfesionality.[46]

Rómska religiozita vykazuje špecifiká aj v dogmatickej oblasti, modifikácia nastáva hlavne v triadologickej rovine. V Božskej Trojici popri Otcovi a Synovi absentuje Svätý Duch, ktorý je nahradzovaný Bohorodičkou. Samotný Boh Otec má najvyššiu autoritu a je chápaný ako prapredok[47], avšak nie je zamieňaný s biblickým Adamom, o ktorom Rómovia často nevedia.

Prakticky všetci Rómovia veria, že pôjdu „do neba“. Absentuje u nich silnejšia eschatologická sankcia, ktorá by dokázala religiózne koordinovať ich správanie. Rómovia to podmieňujú pozitívnym pohľadom na vlastnú morálku,[48] ktorý je zakorenený v ich kultúre, determinovaný historickým vývojom a v neposlednom rade závislý na miere inklúzie

---

41 DÁVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. století, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: *Slovenský národopis*. Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1988, roč. 36 (1), s. 93.

42 Tamže, s. 94.

43 Svedkovia Jehovovi, Slovo Života, Devleskero kher. Pozri HRUSTIČ, T.: Faktory ovplyvňujúce náboženské konverzie Rómov na príklade konverzii k Svedkom Jehovovým a charizmatickým hnutiam vo východnom Zemplíne. In: *Slovenský národopis*. Ústav etnológie SAV, Bratislava 2010, roč. 58 (3), s. 306 – 322.

44 Mnohí Rómovia nepoznajú ani základné vieroučné pravdy, bohoslužobné priestory zväčša nenavštevujú.

45 Pozri KOVÁČ, M – MANN, A. B.: cit. dielo, s. 12.

46 Napr. v obci Rankovce boli Rómovia pôvodne katolíci, po revolúcii konvertovali k cirkvi adventistov siedmeho dňa a časť z nich nakoniec prešla k evanjelikom augburgského vyznania, pretože v obci mali evanjelický kostol. Pozri KOVÁČ, M. – JURÍK, M.: Religiozita Rómov a aktivity cirkvi vo vzťahu k Rómom. In: *Čačipen pal o roma – Súhrna správa o Rómoch na Slovensku.* Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 128.

47 V niektorých lokalitách Boh Otec je chápaný ako priamy predok už tri generácie dozadu. Tamže, s. 129.

48 Rómovia modifikujú dodržiavanie desatora tak, že články „krádež“ a „smilstvo“ nepovažujú za hriechy. Krádež je predhistoricky chápaná ako alternatívny spôsob obživy, ak absentuje legálna cesta – krádež nie je uprednostňovaná, ale skôr tolerovaná. Smilstvo nie je Bohom trestané, pretože tvorí prirodzenú súčasť ľudského konania.

v majoritnom kultúrnom vzorci. V predstave raja a pekla evidujeme prvky, ktoré boli pretraktované cez pôvodné ľudové náboženstvo. Raj je svetom podobným, priam identickým so svetom pozemským,[49] avšak nie je chápaný v hedonistickom význame - Rómovia tam dokonca musia pracovať. „Do pekla“ sa Róm nemusí dostať ani vtedy, keď hrubo poruší morálne normy skupiny,[50] pretože svoj trest si môže odpykať ešte počas života. Boh (o Del) je v tomto kontexte chápaný ako represívum mravného zákona, ktorého hodnoty boli vytvorené a postupne sa kryštalizovali počas etnogenetického vývoja rómskeho etnika. Rómovia zlo chápu ako substanciu, ktorá ontologický jestvuje. Diabol (o Beng) je v religióznych predstavách personifikovaný.

V komplexe rodinných rómskych obyčajov nájdeme množstvo archaických prvkov, ktoré vystupujú do popredia hlavne pri predstavách o posmrtnom živote. Ak koncepcia rómskej duše „voďi“ ešte nie je determinovaná kresťanským učením, tak sa dokáže „reinkarnovať“ do mačky, králika alebo novorodenca. Iná ľudová predstava, ktorej vzťah k voďi sa nedá jasnejšie definovať sa nazýva „mulo“51. V archaických religióznych predstavách mulo ožíva, často je personifikovaný, dokáže všetko čo žijúci človek a ešte omnoho viac.[52] Podľa slov M. Hűbschmannovej „mulo je často stelesnením svedomia, má funkciu sociálneho korektívu, chráni etické hodnoty, normy a prispieva k upevňovaniu kvalít, nevyhnutných pre existenciu“[53]. Predstava mula je neustále prítomná a aktualizuje sa v praktickom živote Rómov.[54] Viera v ducha zomrelého a jeho špecifikácia u Rómov, podobne ako u prírodných národov, je dôkazom úzkej spojitosti reálneho sveta so svetom nadprirodzeným.

Podľa neoficiálnych výsledkov na Slovensku žije polovica z celkového počtu Rómov segregovane alebo separovane, v neštandardných životných podmienkach.[55] V dnešnej dobe je nutné akcentovať vtiahnutie „pasívneho objektu diania“ do spoločnosti prostredníctvom jeho emancipačnej potreby, a tak zvýšiť kvalitu života v sociálne vylúčených spoločenstvách. Z historických intencií a súčasných skúseností plynie, že emancipačné potreby môžu byť uspokojené iba na základe jednej condicio sine qua non – akceptácie a podpory kultúrnych špecifík. Misia cirkvi v kontexte otázok medziľudskej lásky[56] a rovnosti[57] dokáže zachovať túto nevyhnutnú podmienku, a tak napĺňať svoje poslanie - aktualizovať možnosť nového života.

Ak vychádzame z poznatkov o špecifikách rómskej religiozity, tak vieme, že prejavovanú starostlivosť Rómovia vnímajú veľmi citlivo a opatrne reagujú aj na osobnosť misionára. Vo všeobecnosti Rómovia chrámy a kostoly nenavštevujú, čo však neznamená, že

---

49 Z tohto dôvodu sa dávajú nebožtíkovi do hrobu peniaze, osobné veci, potraviny a pod.

50 Porušenie posvätnej prísahy, ktorá sa skladá pred sakrálnym predmetom. Prísaha je záväznejšia, ak s a zloží pred „tvárou Boha“ v kostole a je spečatená podpisom kňaza.

51 Mulo – niektorí Rómovia si pod týmto pojmom predstavujú strašidlo, mátohu, iní ducha zosnulého človeka.

52 Viditeľný mulo sa prevtelí do zvieraťa, a takto chodí „navštevovať“ pozostalých. Inde zase je mulo podobný človeku, vyzerá rovnako ako vyzeral zaživa, má šaty, ktoré mal na pohreb, chodí bokom, niekedy rozpráva, konzumuje potravu, pije a dokonca fajčí. Neviditeľný mulo otvára dvere, zhadzuje veci, vypína svetlo, vzdychá, kašle, plače...najčastejšie sa zjavuje v hlbokej noci a zbavuje človeka reči, spôsobuje mu podliatiny, zhadzuje ho na zem, privodzuje chorobu, ale nevraždí.

53 HŰBSCHMANNOVÁ, M.: Viera v mula u slovenských Rómov. In: *Slovenský národopis*. Ústav etnológie SAV, Bratislava 2005, roč. 53 (2), s. 178.

54 Pozri MANN, ARNE B.: Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť.* Slovenské národné múzeum, Bratislava 2001, s. 109 – 119.

55 Pozri *Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013,* s. 15 (online). [cit. 2010-12-05]. Dostupné na internete:http://www.sia.gov.sk/files/1259928123.pdf?PHPSESSID=d7659235102b9835c45d0d382ea1451f.

56 Gal 5, 13 – 14.

57 Gal 3, 28.

sú religiózne vlažní a laxní. Sakrálne maľby, obrazy a sochy v rómskych obydliach prezrádzajú, že ich religiozita je bohatá a viera silná, avšak bez nášho záujmu ostáva prírodná a bez starostlivosti animicko - mytologická. Sociálny pracovník vidí človeka v jeho psycho - soma – spirituálnej jednote. V tomto kontexte často deklarovaný komplexný prístup k tzv. rómskej otázke musí byť založený na službách, ktoré zahŕňajú všetky tieto zložky. Religiózny potenciál Rómov sa aktuálne stavia do pozície základného východiska pre komplexnosť v integračných snahách.

Zoznam bibliografických odkazov:

1. Biblia: Písmo Sväté Starej a Novej Zmluvy. Slovenská biblická spoločnosť, Banská Bystrica 1999. ISBN 80-7140-182-X.
2. CROSS, S.: Hinduizmus. 1. vydanie. Bratislava 2000. ISBN 80–88963–59–1.
3. DANIEL, B.: Dějiny Romů.1. vydanie. Olomouc 1994. ISBN 80–7067–395–8.
4. DÁVIDOVÁ, E.: Lidové náboženství trebišovských Cikánů – Romů koncem padesátých let 20. stoletím, před rozpadem jejich tradiční komunity. In: Slovenský národopis. Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1988, roč. 36 (1), s. 93 – 104.
5. DŽAMBAZOVIČ, R.: Rómovia v Uhorsku koncom 19. storočia. In: Sociológia. SAV, Bratislava 2001, roč. 33 (5), s. 491 – 505. ISSN 0049–1225.
6. ELIADE, M – CULIANU, I. P.: Slovník náboženství. 1. vydanie. Praha 1993. ISBN 80 -202 – 0438 – 5.
7. HANCOCK, I.: My rómsky národ – Ame sam e Romane džene. 1.vydanie. Bratislava 2005. ISBN 80–88939–97–6.
8. HANGONI, T.: Vzťah sociálneho pracovníka a klienta. In: Ondrušová, Z. a kol.: Základy sociálnej práce. 1. vydanie. Brno 2009. s. 78 – 84. ISBN 978-80-7392-409-5.
9. HORVÁTOVÁ – ČAJÁNKOVÁ, E.: Cigáni na Slovensku. 1.vydanie. Bratislava 1964.
10. HRUSTIČ, T.: Faktory ovplyvňujúce náboženské konverzie Rómov na príklade konverzií k Svedkom Jehovovým a charizmatickým hnutiam vo východnom Zemplíne. In: Slovenský národopis. Ústav etnológie SAV, Bratislava 2010, roč. 58 (3), s. 309 – 322. ISSN 135–1303.
11. HŰBSCHMANNOVÁ, M.: Šaj pes devokares – Můžeme se domluvit. 3.vydanie. Olomouc 1998. ISBN 80–7067–905–0.
12. HŰBSCHMANNOVÁ, M.: „Po Židoch Cigáni“ Svědectví Romů ze Slovenska 1939 - 1945.1. vydanie. Praha 2005.ISBN 80–86138–14–3.
13. HŰBSCHMANNOVÁ, M.: Viera v mula u slovenských Rómov. In: Slovenský národopis. Ústav etnológie SAV, Bratislava 2005, roč. 53 (2), s. 172 – 186. ISSN 135–1303.
14. JUROVÁ, A.: Vývoj rómskej problematiky po roku 1945. 1 vydanie. Bratislava 1993. ISBN 80–85584–07–7.
15. KOVÁČ, M. – JURÍK, M.: Religiozita Rómov a aktivity cirkvi vo vzťahu k Rómom. In: Čačipen pal o roma – Súhrna správa o Rómoch na Slovensku. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002. s. 127 – 143.ISBN 80–88935–41–5.
16. KOVÁČ, M – MANN, A. B.: Boh všetko vidí – o Del sa dikhel. 1.vydanie. Bratislava 2003. ISBN 80–89027–06–7.
17. KUZYŠIN, B.: Špecifiká rómskeho rodinného prostredia – širokospektrálna analýza. In: Sociálna a duchovná revue: Vedecko – recenzovaný zborník. PU v Prešove, PBF 2010, roč. 1 (1), s. 61 – 66. ISBN 978–80–555-0156–7.

18. LÉVY BRUHL, L.: Myšlení člověka primitívniho. 1.vydanie. Praha 1999. ISBN 80– 7203–243–7.
19. MANN, ARNE B.: Obyčaje pri mŕtvom a pohreb Rómov na Slovensku. In: Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitným zreteľom na etnickú a konfesionálnu mnohotvárnosť. Slovenské národné múzeum, Bratislava 2001, s. 109 – 119.ISBN 80–714–325–9.
20. MATLOVIČ, R.: Geografia obyvateľstva Slovenska zo zreteľom na rómsku minoritu. Prešov 2005. 1.vydanie. ISBN 80 – 8068 – 348 – 4.
21. Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013, s. 15 (online). [cit. 2010-12-05]. Dostupné na internete:http://www.sia.gov.sk/files/1259928123.pdf?PHPSESSID= d7659235102b983c45d0d382ea1451f.
22. NEČAS, C.: Československí Romové v letech 1938 – 1945. 1 vydanie. Brno 1994. ISBN 80–210–0945–4.
23. ROCHOW, I.: Hereze athinganů v 8. a 9. století a otázka jejích dalšího osudu. In: Rómové v Byzanci. Indologický ústav FF UK, Praha 1998, s. 33 – 45.
24. ROCHOW, I. – METSCHKE, K. P.: Nové o Cikánech v Byzantské říši na přelomu 13. a 14. století. In: Rómové v Byzanci. Indologický ústav FF UK, Praha 1998, s. 53 – 55.
25. SOULIS. C. G.: Cikáni v Byzantské říši a na Balkaně v pozdním středověku. In: Rómové v Byzanci. Indologický ústav FF UK, Praha 1998, s. 9 – 25.
26. ŠEBESTA, M. a kol.: Vládna politika a Rómovia 1948 – 2002. 1 vydanie. Slovenský inštitút medzinárodných štúdii 2003. ISBN 80–89106–07–2.

Mgr. Anastazij Momot
Katedra kresťanskej antropológie a sociálnej práce
Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove
e-mail: anastazij.momot@gmail.com

Ústavnoprávne postavenie minorít v medzivojnovom Československu

Peter Mosný

Výsledkom národnooslobodzovacieho zápasu českého a slovenského národa v rokoch prvej svetovej vojny bolo vyhlásenie samostatného československého štátu v roku 1918. Pri prvom všeobecnom sčítaní obyvateľstva československého štátu k 15.februáru 1921 viac ako 13 miliónov žijúcich československých štátnych príslušníkov reprezentovalo nasledovné národnostné rozvrstvenie: 65,5 % národnosti československej, 23,4 % národnosti nemeckej, 5,6 % národnosti maďarskej, 3,4 % národnosti ruskej /maloruskej, karpatskoruskej /, 1,3 % národnosti židovskej, 0,6 % národnosti poľskej a 0,2 % tvorili iné národnosti.[1] Táto značná národnostná diferenciácia obyvateľstva spôsobovala v konečnom dôsledku protirečivosť záujmov a snáh jednotlivých minorít modelujúcich v konečnom dôsledku politický vývoj prvorepublikého Československa.

Československo patrilo po prvej svetovej vojne k tým štátom, ktoré boli mierovými zmluvami alebo ich dodatkami zaviazané chrániť postavenie vlastných minoritných obyvateľov štátu.[2]

Začlenenie medzinárodných mierových zmlúv obsahujúcich povinnosť minoritnej ochrany do vnútroštátneho československého právneho poriadku predstavovalo len základnú etapu právneho postavenia minorít v Československu. Všeobecnejší rámec ustanovení medzinárodných mierových zmlúv dával v podstate len akúsi smernicovú predstavu a stal sa podkladom pre podrobnejšie ich rozpracovanie. Stalo sa tak v množstve právnych noriem rôznej právnej sily, ktoré však neboli vydané hneď po konštituovaní sa československého štátu naraz či v jednom komplexnom bloku. Dokonca až do prvej úpravy postavenia minorít v ústavovno - právnom rámci sa v novom československom štáte používali čiastočne a nepriamo zákony predchádzajúceho habsburského štátneho súštátia. Teda právne normy rakúske i uhorské.[3]

;Z pohľadu vymedzenia našej problematiky rozhodujúcu pozornosť v ďalšom výklade budeme teda venovať zakotveniu ochrany a právneho postavenia minorít výlučne v ústavnoprávnom rámci československého právneho poriadku.[4]

Svojim spôsobom za prvý ústavný zákon československého štátu je možné považovať zák. č. 11/1918 Zb. z. a n. / Zákon o zriadení samostatného československého štátu /, ktorý bol prijatý dňa 28. októbra 1918. Išlo teda o ústavnú právnu normu sui generis vydanú pred začiatkom parížskych povojnových mierových rokovaní. Je preto prirodzené, že jeho ustanovenia nemohli obsahovať medzinárodné záväzky vo vzťahu k postaveniu a ochrane minorít. Navyše nedošlo ešte ani k medzinárodnému prelomeniu dovtedy zaužívaných zásad

---

1 Československá statistika, zv. 9, Praha, 1921, s. 60

2 Najrozsiahlejšiu ochranu poskytovala Mierová zmluva medzi mocnosťami spojenými a združenými a Rakúskom uzavretej v Saint – Germain – en – Laye zo dňa 10. septembra 1919 v jej dvoch podobách. Ako jednak v podobe tzv. väčšej a tzv. menšej saingermainskej mierovej zmluve. Obe boli do československého právneho poriadku prevzaté ako zák. č. 507/1921 Zb. z. a n. a zák. č.508/1921 Zb. z. a n.

3 Tak napríklad jazykové právo v českej časti jednotného československého štátu sa riadilo ustanoveniami rakúskeho zák. č. 142/1867 ríš. zák. Na Slovensku v rámci československého štátu sa v danej oblasti používal uhorský zák. čl. XLIV/1868. Uvádzaná dvojrozdielnosť právnej úpravy, nielen v tomto prípade, vychádzala z prijatého princípu tzv. právneho dualizmu československého právneho poriadku po vzniku československého štátu vyjadreného v ustanovujúcom zákone o zriadení samostatného československého štátu /zák. č. 11/1918 Zb. z. a n. /

4 Ústavnoprávny rámec minoritnej ochrany bol následne podrobnejšie rozpracovaný v množstve právnych noriem rôznej právnej sily – v obyčajných zákonoch, vládnych nariadeniach, vyhláškach atď.

vo vzťahu k minoritnému postaveniu obyvateľstva v jednotlivých štátoch.5 Napriek dočasnému charakteru tejto ústavnej právnej normy však v nej samej sa nachádzajú ustanovenia vymedzujúce postavenie, charakter a vzťah rozhodujúcich štátotvorných etnických zoskupení – Čechov a Slovákov – v ich oficiálnom čechoslovakistickom vyjadrení už v preambule zákona konštatovaním, že Národný výbor československý ako tvorca, vyhlasovateľ zákona i orgán vykonávajúci všetku štátnu zvrchovanosť nástupníckeho československého štátu svoje zákonom deklarované funkcie vykonáva v mene československého národa.[6]

Spolu so zák. č. 11/1918 Zb. z. a n. dočasné ústavné základy nového československého štátu tvorila tzv. Dočasná ústava / zák. č. 37/1918 Zb. z. a n. / prijatá Národným výborom československým dňa 13. novembra 1918. Na rozdiel od predchádzajúceho dokumentu Dočasná ústava mala atribúty ústavnej právnej normy. Jednak čo do spôsobu jej prijatia i štrukturálnej skladby. Aj z pohľadu času jej prijatia ani tento ústavný zákon neobsahoval vo svojich štyroch členiacich sa častiach ustanovenia dotýkajúce sa postavenia minoritného obyvateľstva československého štátu. A tak ako aj v dovtedajšom najvyššom zákonodarnom orgáne štátu v zmysle ustanovení zák. č. 11/1918 Zb. z. a n - v Národnom výbore československom – ani v Dočasnom /Revolučnom / národnom zhromaždení / v najvyššom zákonodarnom orgáne štátu podľa zák. č. 37/1918 Zb. z. a n. / minority nemali zastúpenie. Zodpovedalo to nielen spôsobu kreovania oboch zákonodarných orgánov, ale aj skutočnosti až nezmieriteľných negativistických postojov zo strany príslušníkov najpočetnejších národnostných minorít k nástupníckemu československému štátu – nemeckej a maďarskej.[7] Postavenie minorít v československom štáte neriešili ani dve novelizácie Dočasnej ústavy – zák. č. 138/1919 Zb. z. a n. z marca 1919, zákon č. 271/1919 Zb. z. a. z mája 1919.[8]

Začiatkom roka 1920 bolo Československo jedným z posledných nástupníckych štátov, kde platila len dočasná ústava. Navyše, tak ako to už bolo naznačené aj v súvislosti s našou problematikou, platná a účinná Dočasná ústava nezakotvovala všetky potrebné otázky spoločenského a štátneho zriadenia. Po parlamentných diskusiách z konca roku 1919 k prijatiu ústavnej listiny Československej republiky došlo 29.februára 1920 ako ústavného zákona č. 121/1920 Zb. z. a n. s účinnosťou od 6.marca 1920.[9]

V porovnaní s predchádzajúcim ústavnoprávnym stavom rozhodujúcou zmenou a posunom zároveň bol fakt, že vymedzeniu postavenia minorít bola venovaná osobitná kapitola ústavnej listiny. A to napriek tomu, že medzinárodnoprávne záväzky parížskych povojnových mierových zmlúv neobsahovali ustanovenia pre zaväzujúce štáty ochranu minorít v nástupníckych štátoch koncipovať v najvyššom zákone štátu, ktorým ústava

---

5 Až do parížskej mierovej konferencie platilo, že výhradným právom každého jednotlivého štátu je spôsob úpravy postavenia minoritného obyvateľstva v ňom žijúceho. V tomto smere teda neplatili žiadne všeobecné medzinárodné zásady, ktorými by boli jednotlivé štáty viazané

6 „ Národný výbor menom československého národa, ako vykonávateľ štátnej zvrchovanosti nariaďuje...“. Pozri bližšie celé znenie In: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I., Bratislava, 1998, s. 503

7 Národný výbor československý sa kreoval v zmysle uplatnenia zásady tzv. Švehlovho kľúča výlučne z predstaviteľov českej politiky / 28.októbra 1918 bol kooptovaný jediný Slovák v osobe V. Šrobára /. Dočasné /Revolučné / národné zhromaždenie vzniklo rozšírením členov Národného výboru československého opäť uplatnením zásady tzv. Švehlovho kľúča čím sa zákonite jeho členmi mohli stať, a stali sa, predstavitelia českej a slovenskej politiky.

8 Prvá novelizácia riešila otázku rozšírenia počtu členov Dočasného /Revolučného/ národného zhromaždenia zvýšením počtu slovenských poslancov, druhá novelizácia rozšírila a posilnila právomoci prezidenta republiky

9 Ústava štrukturálne pozostávala so slávnostnej preambuly, uvodzovacieho zákona a zo šiestich hláv členiacich sa na 134 paragrafov. Pozri bližšie Mosný Peter a kolektív: Dejiny štátu a práva na území Slovenska, UMB, Banská Bystrica, 2010, s. 212 - 217

v demokratickom usporiadaní nesporne je.[10] Stalo sa tak predovšetkým a koncentrovane v poslednej šiestej hlave úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a. príznačne pomenovanej „ Ochrana menšín národnostných, náboženských a rasových“.[11]

Z pohľadu na uvádzaný ústavnoprávny komplex úpravy je potrebné osobitne poukázať na rozhodujúci fakt. Na skutočnosť, že zakotvená ochrana minorít sa vzťahovala len a výhradne na právne postavenie jednotlivcov. Teda neposkytovala osobitné postavenie skupinám. Inak povedané vylučovali sa kolektívne práva. Aj tento prístup plne rešpektoval zámer a ustanovenia medzinárodných mierových zmlúv. Ich zmyslom bolo vytvorenie unitárnych foriem nástupníckych štátov v relácii zabránenia pokusom a snahám ich destabilizovať a tak vytvárať podmienky pre predovšetkým národnostné spory tak neblaho príznačné pre rakúsko –uhorské súštátie.[12]

Nie je naším cieľom v rámci priestorového vymedzenia príspevku podrobne sa venovať všetkým ustanoveniam, a zoširoka, šiestej hlavy ústavnej listiny. Ale pozornosť zameriame len na niektoré osobitne pozoruhodné.

Z ústavnoprávnej ochrany minorít boli dôležité už ustanovenia prvého paragrafu šiestej hlavy - § 128 ods. 1, 2 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n. Tieto garantovali rovnosť pred zákonom všetkým štátnym občanom Československej republiky pri používaní občianskych a politických práv so zvýraznením, že existujúce rozdiely v náboženstve, viere, vyznaní alebo jazyku nie sú prekážkou, najmä ak ide „... o prístup do verejnej služby, k úradom a hodnostiam, alebo ak ide o vykonávanie akejkoľvek živnosti alebo povolania“[13].

Tieto ustanovenia korešpondovali s článkom 7 tzv. malej saintgermainskej mierovej zmluvy s nepatrnými odchýlkami prejavujúcimi sa v príslušnom paragrafe ústavnej listiny. Zatiaľ čo odsek 1 § 128 doslovne zodpovedá odseku 1 článku 7 uvádzanej zmluvy, v odseku 2 § 128 je zaznamenaný dodatok /“... v medziach všeobecných zákonov...“/ oproti odseku 2 článku 7 medzinárodnej zmluvy.[14]

Najvýraznejšiu odchýlku predstavuje odsek 4 § 128 ústavnej listiny obsahujúci pre štátnu moc osobitnú výhradu, ktorá sa však nenachádzala v tzv. malej saintgermainskej mierovej zmluve. Stanovením, že „tým však nie sú dotknuté práva, ktoré štátnym orgánom v týchto smeroch prislúchajú podľa platných alebo v budúcnosti vydaných zákonov z dôvodu verejného poriadku a bezpečnosti štátnej a účinného dozoru“[15] sa vlastne zakotvovala právna možnosť odchylnej aplikácie, a teda do značnej miery možnosť obmedzenia či zrušenia garantovaných práv a ochrany príslušníkov národnostných menšín.[16]

V ústavnej listine sa položili základy jazykového práva. Stalo sa to tým, že sa striktne zakotvilo vydanie zvláštneho zákona tvoriaceho v podstate nedeliteľnú súčasť ústavnej listiny.17 V tejto súvislosti je potrebné poukázať na to, že aj napriek nesporne úprimným

---

10 To svedčí o nespochybniteľnom fakte charakteru predmníchovskej československej štátnosti ako ostrova demokracie v stredoeurópskom priestore. A tým aj o reálnej snahe vládnucich československých garnitúr vysporiadať sa s problematikou minorít v zmysle ustanovení medzinárodných mierových zmlúv

11 Ochrana minorít bola vyjadrená v §§ 128 – 134. V nich sa vyjadrili záväzky, ktoré československý štát prevzal tzv. menšou saintgermainskou mierovou zmluvou v článkoch 7 až 9.

12 Medzinárodné mierové zmluvy obsahovali však aj ustanovenia pripúšťajúce kolektívne práva. Ale len v prípade presne adresne určených a v nich vyjadrených, tak ako to bolo aj v súvislosti s autonómnym postavením územia Zakarpatska / Podkarpatskej Rusi / v rámci unitárneho československého štátu

13 Pozri bližšie § 128 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n.

14 § 128 ods. 2 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n. znel: „Rozdiel v náboženstve, viere, vyznaní a jazyku nie je žiadnemu štátnemu občanovi republiky Československej v medziach všeobecných zákonov na závadu, hlavne pokiaľ ide o prístup do verejnej služby, k úradom a hodnostiam, alebo pokiaľ ide o vykonávanie akejkoľvek živnosti alebo povolania“.

15 Pozri bližšie § 128 ods. 4 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n.

16 Otvoreným zostalo aj bližšie nevymedzenie použitého pojmu „účinný dozor“

17 Stalo sa tak v § 129 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n.

snahám sa niektoré črty ochrany minorít nepodarilo v ústavnej listine v dostatočnej miere vyjadriť. Ilustráciou sú nasledovné ústavné ustanovenia.

Ustanovenia § 130 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n. zakotvovali štátnym občanom československým bez ohľadu na príslušnosť ku akejkoľvek minorite zabezpečenie práva na používanie svojho jazyka a výkon svojho náboženstva pri prevádzkovaní a v činnosti zariadení náboženských, výchovných, sociálnych a iných menovaných v zákone.[18]

V nadväznosti na predchádzajúce ustanovenia § 131 ústavnej listiny zaručoval v mestách a okresoch deťom československých štátnych občanov používajúcich iný jazyk / za podmienky existencie „značného zlomku" ich počtu/ vo verejnom vyučovaní „primeranú príležitosť" / podč. P. M./, aby mohli absolvovať vyučovanie v ich vlastnej reči, a to všetko pri zachovaní možností stanoviť „povinným" / podč. P. M. / ich naučiť sa reč československú.[19]

Uvádzaná zákonná konštrukcia s použitím právne vágnych pojmov nemusela pre menšinových príslušníkov vždy znamenať dostatočný stupeň právnej istoty nielen čo do napĺňania prísľubov vyjadrených v medzinárodných mierových zmluvách. Ale aj zo strany aplikácie právnej normy československou úradnou mocou. Táto dokonca mala možnosť obligatórne určiť zavedenie výučby československého jazyka.

Obdobný prístup bol obsiahnutý v nasledujúcom paragrafe ústavnej listiny v rámci riešenia materiálneho zabezpečenia obyvateľstva menšín v mestách a okresoch, ktorým sa stanovovalo použitie prostriedkov z verejných fondov podľa štátneho rozpočtu alebo rozpočtov obecných či iných.[20] Aj tu sa menšinám náboženským, národnostným a jazykovým zabezpečoval „v medziach všeobecných predpisov pre verejnú správu platných primeraný podiel /podč. P. M. / na pôžitku a používaní."[21]

Všeobecnej ochrany národnostných menšín sa dotýkal § 134 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n. zakotvujúci zákaz všetkých spôsobov násilného odnárodňovania. Teda takej činnosti, na základe ktorej je niekto proti svojej vôli a za použitia fyzického, psychického, ekonomického či iného tlaku nútený stať sa príslušníkom iného národa.[22] Prípustnou však bola nenásilná propagácia určitej národnosti. Tieto ustanovenia sa v zmysle ich výkladu vzťahovali tak na československý národ ako aj na národnostné menšiny.

Z tejto skupiny ustanovení ústavnej listiny si ešte zasluhuje pozornosť aj § 106 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n. V porovnaní s § 128 ústavnej listiny zakotvuje pre všetkých obyvateľov Československej republiky, teda nie len pre jej štátnych príslušníkov, rovnosť pri ochrane ich života a slobody bez ohľadu na ich pôvod, štátnu príslušnosť, jazyk, rasu a náboženstvo.[23]

Z dikcie uvádzaných ústavných ustanovení nesporne vyplýva, že predmníchovský československý štát patril do skupiny európskych štátov s vysokou úrovňou demokracie v jeho spoločenskom a štátnom usporiadaní. Popritom tento svoj charakter si zachoval počas

---

18 Pozri bližšie § 130 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n.

19 Pozri bližšie §131 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n.

20 Pozri bližšie § 132 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n.

21 Tamtiež. Je však pravdou, že realizácia zásad obsiahnutých v §§ 131 a 132 a zvlášť vymedzenie pojmu „značný zlomok" sa posúvala zvláštnym zákonom – pozri bližšie § 133 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n. Avšak len tzv. jazykový zákon /úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n. / bol z nich ústavným zákonom s rovnakou právnou silou ako ústavná listina z roku 1920.

22 § 134 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n. znel: „Akýkoľvek spôsob násilného odnárodňovania je nedovolený. Nrešpektovanie tejto zásady môže zákon prehlásiť za jednanie trestné."

23 § 106 úst. zák. č. 121/1920 Zb. z. a n. znel: „Všetci obyvatelia republiky Československej požívajú v rovnakých medziach ako štátni občania tejto republiky na jej území plnú a naprostú ochranu svojho života a svojej slobody nehľadiac na to akého sú pôvodu, štátnej príslušnosti, jazyka, rasy alebo náboženstva. Odchýlky od tejto zásady sú prípustné len, ak to právo medzinárodné dovoľuje."

celej svojej dvadsaťročnej štátnej existencie. A to aj napriek značne odlišnému vývoju v tomto smere u niektorých jeho susediacich štátov.

Hoci ústavná listina z roku 1920 obsahovala ustanovenia ochrany minorít v ich širšom slova zmysle, predsa však najrozsiahlejšiu a najviac sledovanú, pritom veľmi citlivú, skupinu tvorili minority národnostné. A v nadväznosti s tým najrozsiahlejšiu skupinu v československom právnom poriadku tvorili právne normy dotýkajúce sa jazykového práva, jazykovej problematiky.

Podrobnejší rámec problematiky realizácie jazykového práva bol komplexne zapracovaný v zmysle § 129 úst. zák. č. 121 Zb. z. a n. v ústavnom zákone č. 122/1920 Zb. z. a n. „ktorým sa stanovujú zásady jazykového práva v republike Československej“ / nazývaný tiež jazykový zákon /. Jeho rozhodne výnimočné postavenie medzi ostatnými právnymi normami upravujúcimi právne postavenie národnostných menšín vyplývalo zo skutočnosti, že práve jazykový znak /materinský jazyk / bol určujúcou charakteristikou národnostných menšín v Československu.

Pri základnom pohľade na jazykový zákon je potrebné v prvom rade zvýrazniť jeho medzníkový charakter spočívajúci v rozhraničení platnosti starých a nových jazykových predpisov. Jeho účinnosťou / t. j. 6.marca 1920 / v zmysle § 9 prestali v Československej republike platiť rakúske a uhorské právne normy prevzaté na našom území po roku 1918.

Fikcia jednotného československého národa dostala svoje adekvátne vyjadrenie v pojme jazyk československý, ktorý sa v zmysle § 1 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n. stal štátnym, oficiálnym jazykom republiky. Bol teda jazykom, v ktorom sa, okrem výnimiek obsiahnutých v §§ 2, 5, a 6 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n. malo úradovať na súdoch i štátnych orgánoch, v podnikoch a ústavoch. Tiež hlavný text štátoviek a bankoviek mal byť v ňom vyjadrený, a predurčila sa mu úloha veliaceho a služobného jazyka brannej moci štátu. Výnimky z povinnosti štátnych orgánov úradovať v oficiálnom jazyku boli koncipované s ohľadom na práva národnostných a jazykových menšín pri naplnení stanovených podmienok používať v úradnom styku iný ako oficiálny jazyk.

Základnou a rozhodujúcou bola skutočnosť, aby územie tvoriace jeden súdny okres bolo obývané, podľa posledného sčítania obyvateľstva, aspoň 20 percentami štátnych občanov československých používajúcich iný ako československý jazyk. Za naplnenia tejto podmienky súdy, úrady a štátne orgány pôsobiace v takomto súdnom okrese boli povinné v záležitostiach prináležiacich im na vybavovanie prijímať od príslušníkov jazyka tejto menšiny podania v ich jazyku a na základe nich tiež vydávať rozhodnutia nielen v jazyku československom, ale aj v jazyku, v ktorom bolo podanie realizované.[24] Ten istý princíp bol zachovaný v práci samosprávnych úradov, zastupiteľských zborov a všetkých verejných korporácií.[25]

Pozoruhodným spôsobom, v jazykovej rovine, bol riešený vzájomný vzťah Čechov a Slovákov v jednoznačne proklamovanom jednonárodnom československom spojení. § 4 jazykového zákona kontradiktórne vyjadroval pojem československého jazyka popretím jeho násilnej proklamovanej celistvosti stanovením, že v Čechách je jeho rovnocennou podobou čeština a na Slovensku slovenčina.[26]

V §§ 5 a 6 jazykového zákona sa nachádzajú ustanovenia riešiace používanie jazyka národnostných menšín v ich školách a kultúrnych inštitúciách, úpravu jazykovej otázky na

---

[24] Pozri bližšie § 2 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n. Touto zásadou sa riadilo aj vydávanie vyhlášok zo strany štátnych súdov, úradov a orgánov. Vonkajšie označovanie daných ustanovizní malo mať podobu oficiálneho, štátneho jazyka, ako aj jazyka príslušnej národnostnej menšiny.

[25] Ich činnosť bola upravená v § 3 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n.

[26] § 4 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n. znel: „ Používajúc jazyka štátneho, oficiálneho, úrady na tomto území republiky, ktoré pred 28. októbrom 1918 patrilo ku kráľovstvám a krajinám na ríšskej rade zastúpených, alebo ku kráľovstvu Pruskému, úradujú spravidla / podč. P. M./ po česky, na Slovensku spravidla /podč. P. M./ po slovensky. Slovenské úradné vybavenie k podaniu českému alebo úradné vybavenie české k podaniu slovenskému sa považuje za vybavenie, ktoré sa podalo v jazyku podania“.

území Podkarpatskej Rusi. Ich spoločným menovateľom bol fakt, že boli doslovne prevzaté z tzv. malej saintgermainskej mierovej zmluvy.

Išlo v prvom rade o vyjadrenie zásady, že vo všetkých školách zriadených pre príslušníkov národnostnej menšiny sa vyučovanie koná v jazyku tejto menšiny. Tak isto kultúrna inštitúcia zriadená pre národnostnú menšinu sa spravuje výhradne jazykom menšiny.[27]

Vo vzťahu k realizácii sa iluzórnymi stali ustanovenia § 6 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n., v zmysle ktorého sa snemu Podkarpatskej Rusi vyhradzovalo právo úpravy jazykovej otázky pre toto územie a to spôsobom, ktorý by nenarúšal unitaristickú formu československého štátu. V relácii týchto zákonných ustanovení a dvadsaťročného faktu nevytvorenia sľubovanej autonómie územia Podkarpatskej Rusi stojí za zmienku dôslednosť riešenia v podstate až derivatívnych jazykových dispozícií vzťahujúcich sa k tomuto územiu v jazykovom zákone tak, že pokiaľ by takúto úpravu neuskutočnil podkarpatskoruský snem v zmysle uvádzaného paragrafu, mal sa „... použiť tento zákon /ustanovenia jazykového zákona – pozn. P. M. /, avšak s ohľadom na zvláštne jazykové pomery na tomto území“[28].

Vážnu snahu o dôslednosť naplnenia medzinárodných záväzkov vo vzťahu k menšinám demonštrujú ustanovenia § 7 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n. zakotvujúce zásady riešenia sporov pri používaní jazyka v konaní súdnom a úradnom, v ústavoch, podnikoch a pred štátnymi orgánmi, ako aj v samospráve a v práci verejných korporácií.[29]

Na základe § 8 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n. boli následne konkretizované ďalej základné ustanovenia jazykového zákona aj pre úrady a verejné orgány,ktorých pôsobnosť sa vzťahovala na menšie obvody ako bol súdny okres. Tiež pre tie, ktoré vykonávali činnosť mimo akýmkoľvek spôsobom stanovených obvodov.[30] Takýmito základnými opatreniami všetkých ustanovení jazykového zákona sa vytvorili predpoklady pre následnú početnú normotvorbu v rámci ďalších právnych predpisov rôznej právnej sily.

Záverom je možné konštatovať, že otázka postavenia minorít v československom zákonodarstve medzivojnového obdobia vychádzala plne z ich naznačeného ústavoprávneho rámca. Bola korektná, spravodlivá a demokratická. Československému štátu a jeho aj ústavnoprávnemu zákonodarstvu nie je možné nič zásadnejšieho a podstatnejšieho vyčítať.

[27] Pozri bližšie § 5 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n.
[28] Pozri bližšie celý § 6 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n.
[29] Pozri bližšie § 7 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n.
[30] Pozri bližšie § 8 úst. zák. č. 122/1920 Zb. z. a n.

Kultura školy a marginalizovaná skupina žáků náboženské výchovy v České republice

Ludmila Muchová

Resume:

The report deals with difficulties coming from the research of values shared by participants in school life in Czech background. Such attempts are made in framework of defining the content of school culture which is an important step to finding potential of a possible development of a school as an institution. The author draws attention to spiritual values that influence school but aren´t included in nowadays researches. She brings forward the situation of the school subject Religion education which marginality gets off specialist´s attention. They don't define the impact of the various spiritual values in school life.

Key words: School atmosphere, cognitivistic theory of personality, humanistic theory of personality, religious dimension of multicultural sociaty.

1. Úvod

Chtěla bych přispět do diskuse o integraci marginalizovaných skupin do společnosti svým pohledem na multikulturní charakter současné společnosti. Tímto „svým pohledem" rozumím samozřejmě pohled svého oboru – náboženské pedagogiky. V České republice se stává jejím tématem v posledních několika letech otázka postavení předmětu náboženství (náboženská výchova) na státních školách. Jakkoliv je náboženská situace v ČR jen velmi obtížně srovnatelná se situací zde na Slovensku, domnívám se, že v mnoha směrech může být český problém v této oblasti poučný i pro naše slovenské kolegy. To, co v Čechách vidíme jako problematické, nejsou pouze otázky teologické povahy – např. otázka, jakou formu dát této službě Slova v podmínkách státní školy tak, aby skutečně sloužila „nabytí harmonické vyrovnanosti osobní kultury žáků ve světle víry"[1] tváří v tvář sekulárně prožívaným hodnotám většiny účastníků školního života nebo pozitivisticky chápanému vědeckému pohledu na svět obsaženému ve formálním školním kurikulu. Problematickým se začíná jevit i postavení tohoto předmětu z pohledu multikulturního. Sociologická věda považuje náboženství za jeden z podstatných projevů kultury. Pozornost sociologie se v poslední době také obrací otázkám soužití mnoha kultur, které začíná být charakteristické pro území Evropy na začátku 21. století. Zájmem evropských zemí je, aby výchova a vzdělávání přispívaly v otázkách multikulturality k sociální kohezi, aby přispívaly k rozvoji vzájemného uznání a tolerance. Aby tak sociokulturní menšiny byly integrovány do života společnosti, jejich příslušníci aby se cítili být akceptováni a sami aby akceptovali hodnoty kultury, v níž žijí. Smyslem výchovného a vzdělávacího působení školy se tak kromě jiného stává pomoc na cestě k integraci sociokulturních menšin. Tím je zároveň míněna snaha o zamezení asimilaci – tedy splynutí kultur, segregaci – tedy úplnému vyloučení určitých sociokulturních skupin ze společnosti a marginalizaci – tedy vytlačení určitých sociokulturnních skupin na okraj zájmu společnosti.

Křesťané zaujímají v této souvislosti mezi ostatními náboženskými skupinami Evropy zvláštní místo. Do Evropy se v posledních desetiletích nepřistěhovali za prací či za jinou nabídkou sekularizované evropské kultury. Naopak, žijí zde již více než jedno tisíciletí, sdílejí

[1] Srov. KONGREGACE PRO KLÉRUS: *Všeobecné direktorium pro katechizaci.* Praha: Sekretariát ČBK (pro vnitřní potřebu), 1997, s. 52.

s ostatními Evropany stejné národní identity, stejnou historii a stejné tradice. Patří mezi původní obyvatele Evropy. Přesto se v jednom významném kulturním aspektu liší od svých spoluevropanů: vyznávají křesťanský pohled na člověka, Boha a svět. Zatímco Evropané hovoří často o křesťanských kořenech své evropské kultury, od křesťanského pohledu na svět se odklonili již jejich předci, a to v několika generačních vlnách. Aktuální vyznavači křesťanství se tak zejména v některých evropských zemích zařazují mezi minority. Jejich křesťanské vyznání má svoje důsledky pro jejich soužití se skupinou sekularizovanou. Často se díky němu poněkud vymykají obecně sdílenému životnímu stylu, protože ten jejich vychází z jinak seřazeného žebříčku hodnot a čerpá z ryze křesťanských zdrojů – z Boží síly, která má svůj původ v transcendentní skutečnosti, na rozdíl od lidí, kteří považují člověka za vrchního – imanentního dodavatele síly k naplnění smysluplné lidské existence.

Jestliže jsem řekla, že mým pohledem je pohled náboženské pedagogiky, dovolte mi, abych demonstrovala zmíněnou skutečnost na malé výseči z celkového zájmu pedagogiky – na kultuře školy.

2. Spiritualita v prožívání a chování jednotlivců i instituce školy – inspirace z oblasti psychologie

Když se české odborné publikace věnují otázkám spojeným s kulturou školy, činí tak zejména proto, aby odhalily vnitřní i vnější potenciál rozvoje těchto institucí. Podle Milana Pola a kol. se za tím účelem obracejí k oborům jako je management, antropologie a sociologie. Úkol definovat dobře pojem „kultura školy“ jako pojem ryze pedagogický se jim však jeví jako nesmírně obtížný. Uchylují se raději k citování různých definic, které spojuje integrativnost v začlenění podnětů z jiných disciplin než je pedagogika. Jednu takovou definici pro úplnost uvádím. Podle Walterové je kultura školy pojem, který „zahrnuje klima školy, styl vedení lidí, soudržnost při uplatňování společných strategií, pedagogickou koncepci, definování rolí lidí ve škole, mezilidské vztahy, motivující faktory, fyzické prostředí školy a její image.“[2] Titíž autoři konstatují, že ze všech těchto oblastí přichází také upozornění na zvláštní důležitost hodnot, které sdílejí účastníci života školy. Jak však vyplývá z některých výzkumných zpráv, pod pojem hodnoty zahrnují čeští autoři v publikaci, ze které cituji, hodnoty zaměřené na výchovné a vzdělávací cíle, a to velmi úzce napojené na účel fungování instituce školy, nikoliv na zdroje jejího života jako celku. Je samozřejmé, že sdílení obdobných cílových hodnot například učitelů a žáků velmi přispívá k možnostem rozvoje školy jako instituce. Jsou definovány nejčastěji jako hodnoty vztažené k podpoře prostoru pro učení a vyučování, což je vnímáno jako klíčová oblast kultury školy. Hovoří se tak například v této souvislosti o hodnotě školy jako pospolitosti.[3] Za pozoruhodný v citované publikaci považuji příspěvek slovenského autora Štefana Harkabuse, který vychází z velmi obecné definice hodnot jako předmětu úsilí člověka. Jinými slovy: Hodnotné je všechno to, o co stojí usilovat. Harkabus tedy spojuje hodnoty s obecnými cílovými představami, které mají ideální charakter – mají podobu ideálu nebo snu. Takové ideální představy existují v různých kulturách a systémech a mají velmi různorodou podobu. Harkabus uvádí příklad totalitního komunistického systému, který považoval za ideální stav výchovu „všestranně rozvinuté osobnosti“. A tato představa měla svůj zdroj v marxisticko-leninské ideologii beztřídní společnosti. Důsledkem byl tlak na uniformitu, centralismus, autoritářství, dogmatismus a permanentní a všudypřítomnou kontrolu celého školského systému. Z učitele se stala neomylná autorita, ze žáka pasivní příjemce informací. Autor vyvozuje důležitý závěr:

---

[2] Walterová citována podle: POL, M. a kol (eds.).: *Kultura školy. Příspěvek k výzkumu a rozvoji.* Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 15. ISBN 80-210-3746-6.

[3] Srov. POL, M. a kol (eds.).: *Kultura školy. Příspěvek k výzkumu a rozvoji.* Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 61.

Chceme-li porozumět kultuře konkrétní školy, musíme porozumět hodnotám a ideálům, které škola reprezentuje.[4] Z jeho úvahy však plyne ještě jeden důležitý závěr: Musíme také porozumět dobře ideovým zdrojům, ze kterých příslušníci kultury školy čerpají důvody pro svoje seřazení hodnot i pro své ideály a sny.

Napadá mne v této souvislosti otázka: Jaké hodnoty v podobě snů a vizí reprezentuje škola, v jejímž prostoru se pohybují konkrétní lidé a každý z nich disponuje svým vlastním pojetím člověka a světa? Jak je například možné, že pedagogové zabývající se problematikou kultury školy z mého pohledu zužují otázku hodnot na účely a vize spojené s bezprostředním úkolem školy, kterým je učení a vzdělávání, aniž by zmínili duchovní hodnoty, které prostor učení a vzdělávání značně ovlivňují?

Mou inspirací při hledání odpovědi se stala v tomto případě psychologická věda – a sice v oboru, který se zabývá osobností člověka. Pro naše zkoumání může být pomocí jeden zajímavý aspekt různých psychologických škol, které se zabývají studiem lidské psychiky. Velmi pozorný je k této skutečnosti Pavel Říčan. Upozorňuje totiž na různé možnosti přístupu ke zkoumání osobnosti člověka. Podle toho, ke kterému z nich se určití výzkumníci přikloní, vznikají v psychologii osobnosti celé různě zaměřené psychologické školy. Ukažme si to konkrétně na dvou přístupech – strukturalistickém, jehož reprezentantem se nám může stát kognitivistická psychologie a humanistickém, který zahrnuje celou škálu psychologických škol. Kognitivvistickou psychologii zařazuje Říčan do oblasti zaměřené na funkční architekturu lidské psychiky. Tyto školy si kladou za cíl popsat jednotlivé složky psychiky (např. paměť, logické myšlení, představy, afekty, apod), popsat jejich strukturu a vymezit jejich vzájemné vztahy. Tak podle nich lze ukázat, jak funguje lidská psychika jako celek. Kognitivistická psychologie se však snaží dát do vzájemného vztahu nejen rozumové prvky psychiky člověka, ale také rozumové a afektivní prvky, prvky sebepojetí, motivace, prvky utváření mezilidských vztahů apod. Typickým zástupcem těchto škol je Albert Bandura. Lidskou psychiku popisuje jako integrovaný systém, který řídí jednání člověka, v němž jsou vzájemně propojeny kompetence a dovednosti, očekávání a přesvědčení, standardy chování a očekávané cíle. Jsou totiž podle Bandury rozhodující pro přesvědčení člověka o vlastní zdatnosti, o šanci na úspěch, ať už se jeho činnost ubírá jakýmkoliv směrem. Jsou také charakteristické tím, že jsou naučitelné.[5] Očekávání a přesvědčení jsou složky, na které narážejí také autoři publikace Kultura školy. Zvažujeme-li tedy možnosti dalšího rozvoje instituce školy, lze dobře rozumět tomu, proč – třeba i implicitně – uvažujeme o žácích i zaměstnancích školy jako o nositelích určité psychické struktury, která se ve svém souhrnu stává vysvětlením pro cíle a úsilí jednotlivců i celého organismu školy. V konečném důsledku nám to umožňuje jednotlivé prvky této struktury pozorovat či dokonce měřit: např. standardy chování, dovednosti, kompetence, motivaci.

Vrátíme-li se k chápání hodnot v kultuře školy Štefana Harkabuse, musí se nám vybavit odkaz na jiný směr v psychologii osobnosti – a to směr humanisticky orientované psychologie. Říčan představuje humanistickou psychologii jako protestující proti tomu, aby byla osobnost člověka redukována pouze na prvky či složky psychiky a na jejich vzájemné propojení. Tyto směry naopak zdůrazňují pohled na lidskou psychiku v její celistvosti a pokud se zabývají částmi, tedy pouze ve smyslu ohnisek, jakýchsi vůdčích motivů v lidském jednání. Typickým pojmem, který uvádějí do psychologie, je hledání životního smyslu. Zatímco strukturalisté považují problémy člověka s hledáním smyslu života podle Říčana za problém, který je odstranitelný navozením správných podmínek pro souhru jednotlivých složek

---

[4] Srov. Harkabus, Š.: "Tlačení minulosťou", alebo "ťahaní budúcnosťou" – o potrebe zmeny kultúry slovenskej školy. In POL, M. a kol (eds.).: *Kultura školy. Příspěvek k výzkumu a rozvoji.* Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 159 – 162.

[5] Srov. ŘÍČAN, P.: *Psychologie osobnosti. Obor v pohybu.* Praha: Grada Publishing, 2007, s. 131 a 144 – 145. ISBN 978-80-247-1174-4.

psychiky, podle humanistů je to výraz podstatného projevu kulturního lidství člověka a mocný faktor ve struktuře jeho osobnosti. V tom, v čem ale různí lidé smysl života nacházejí, se různí lidé mohou velmi odlišovat, tvrdí Říčan.

To je nenápadné, ale důležité upozornění pro naši oblast zkoumání. Do značné míry totiž o tom, v čem člověk vidí naplnění své životní existence, rozhoduje světonázorové zázemí, z něhož vychází. Harkabuse ukázal na ohromující vliv marxisticko leninského světonázoru, který se stal zdrojem pro formulaci cílů školního vzdělávání v době socialismu, na jiných principech může fungovat křesťanská představa smysluplnosti v životě člověka a tudíž smysluplnosti v ději výchovy a vzdělávání, ještě na jiných může být založen sekulárně orientovaný humanistický pohled na člověka.

V tomto smyslu také Říčan upozorňuje na dvojí chápání spirituality. V humanistické psychologii je to pojem, kterým se rozumí zcela centrální instance v psychice člověka, která rozhoduje o řazení motivů, formování postojů a směru orientace na životní smysl. V Maslowově hierarchii lidských motivů stojí na samém vrcholu lidských potřeb spolu s potřebou seberealizace. Jestliže člověk na tento vrchol dospěje, cítí potřebu směřovat k hodnotám jako je dávající a odpouštějící láska bez ohledu na to, jestli současně trpí hladem nebo nedostatkem jistoty či bezpečí. V tradičním slovníku pedagogiky a psychologie se pojem spirituality vyskytoval v podobě velmi široce pojaté náboženské potřeby člověka, která byla nezávislá na jeho náboženské příslušnosti. V současné době můžeme v humanisticky orientovaných psychologických směrech objevit orientaci na pomoc v duchovním – spirituálním – hledání člověka jakoby z vlastních, imanentních zdrojů osobnosti. Příkladem může být Franklova logoterapie, která ukazuje na tři směry hledání a nalézání životního smyslu člověka: v lidském výkonu, v intenzitě lidského prožitku a v postoji k nezměnitelnému osudu v utrpení. Jeho ústřední výpovědí je věta: Ne my klademe životu otázku, proč právě my se nacházíme v této obtížné situaci, ale život sám nám ji klade: Jsi v právě v takovéto situaci? Jak na ni odpovíš? Kvalita lidského života spočívá podle Frankla v tom, jak kvalitní dáme životu odpověď. Vedle náboženských zdrojů spirituality se tedy humanistické psychologie zabývají především zdroji spirituality zakořeněnými hluboko v psychice člověka. Spirituální rozměr je tak podle nich vlastní každé lidské osobnosti. My můžeme dovodit: a je to tedy důležitý aspekt života každé, i školské instituce. Říčan však upozorňuje na jednu obtíž: Humanisté přesvědčivě hovoří o duchovním rozměru lidské psychiky, ale jejich vývody mají spekulativní charakter, jsou jen velmi těžko ověřitelné v praxi. Říčan sám sice vytvořil test spirituální citlivosti, ale i ten má spíše projektivní charakter a lze ho obtížně použít například při kvantitativním výzkumu života školy.[6]

Co z krátkého výkladu o různých směrech ve zkoumání lidské psychiky plyne? Nabízím odpověď, podle níž teorie, které nevnímají duchovní dimenzi hodnotové orientace člověka, nevyvíjejí ani citlivost vůči hodnotovému zázemí různých sociokulturních skupin, které existují v rámci života školy. Směřuji k upozornění, že v pluralitní společnosti můžeme očekávat i na půdě školy existenci velmi různorodých světonázorových zázemí, z nichž jejich příslušníci čerpají zdroje pro svoje představy o naplnění života smyslem – i onoho školního života, který pokrývá značný životní úsek – u žáků základní školy devět dlouhých let dětství a dospívání, u dospělých často většinu jejich profesního života.

3. Postavení předmětu náboženství na českých státních školách

Proč tedy považuji často skrytou existenci duchovních hodnot v českých školách za klíč k porozumění jevu, který je v názvu příspěvku nazván „marginalizovaná menšina žáků v předmětu náboženství na české státní škole“? Podívejme se nejprve na právní postavení

[6] ŘÍČAN, P.: *Psychologie osobnosti. Obor v pohybu.* Praha: Grada Publishing, 2007, s. 146 – 147.

tohoto předmětu. Upravují ho dva zákony. Ten první – tzv. školský zákon z roku 2004 věnuje předmětu náboženství celý jeden paragraf.

Plyne z něho, že:

právo vyučovat náboženství mají církve registrované v ČR s právem výuky náboženství na státních školách

náboženství se vyučuje jako nepovinný předmět,pokud s k výuce přihlásí nejméně 7 žáků školy, přičemž lze spojovat žáky z několika ročníků nebo z několika škol

učitel náboženství v pracovně právním vztahu k právnické osobě, která vykonává činnost školy, musí mít k výuce pověření své církve nebo náboženské společnosti, a současně musí splňovat kvalifikační předpoklady formulované státem ve zvláštním zákonu.

Zákon O pedagogických pracovnících potom požaduje na učiteli náboženství příslušnou vysokoškolskou kvalifikaci získanou studiem odborné teologie nebo studiem příslušné pedagogické aprobace[7]

Z nepovinnosti předmětu plyne, že škola nedostává v praxi žádné speciální finanční prostředky pro výplatu mzdy učiteli náboženství. Je na vynalézavosti ředitele školy, aby takové finanční prostředky zkrátka ušetřil. Proto také ohodnocení práce učitele náboženství na mnoha školách není srovnatelné s ohodnocením učitelů jiných předmětů. Přitom je vázán stejně rozsáhlou týdenní vyučovací povinností. Ve většině českých regionů sekularizace postoupila natolik daleko, že počet přihlášených dětí pouze stěží naplňuje požadované číslo 7. Vyučovaných skupin je tak velmi málo, navíc tráví učitelé náboženství nepřiměřeně dlouhou dobu cestováním do školy a nejsou tak schopni naplnit vyučovací povinnost, která by zakládala možnost pracovního úvazku. Z obou důvodů také často škola umožňuje výuku náboženství pouze jako zájmového kroužku. Nejčastěji se hodiny výuky odsouvají na odpoledne, kdy už ve škole neprobíhá žádná jiná výuka. Tím je narušován plán práce školních družin a úklid školy. Po výuce náboženství nezůstává ve škole žádná stopa. Učitelé a učitelky náboženství si veškeré odpovídající náboženské symboly (kříž, svíčka apod.) přinášejí do opakovaně do výuky, z výuky opakovaně odnášejí veškeré výsledky práce žáků (jejich kresby, plakáty, úvahy, atd.). Na některých školách mají učitelé a učitelky ostatních předmětů k předmětu náboženství přezíravý, exkluzivistický postoj a považují ho za relikt, který souvisí s naivitou občanů, jejichž myšlení dosud nepřekonalo náboženské stadium, zatímco myšlení ostatních už se pohybuje ve stádiu vědeckém. Najdou se však též učitelé a učitelky sdílející křesťanskou víru, nebo takoví, kteří vůči ní mají sympatie či jsou tolerantní. Velmi často však v odborných předmětech typu přírodověda, dějepis nebo občanská nauka získávají žáci znalosti v duchu pozitivisticky orientované vědy, které jsou založeny na neporozumění náboženským formám řeči. To, co v prostoru české školy velmi často chybí, je právě onen mezioborový a mezipředmětový dialog, ke kterému vyzývá ze strany církve i dokument Všeobecné direktorium pro katechizaci:

„Tento dialog musí být založen především na té úrovni, s níž každý předmět utváří osobnost žáka. Předkládání křesťanského poselství tak ovlivní způsob chápání původu světa a smyslu dějin, základu etických hodnot, úlohy náboženství v kultuře, osudu člověka a vztahu k přírodě. Prostřednictvím tohoto mezioborového dialogu školní vyučování náboženství klade základy výchovnému působení školy, umocňuje je, rozvíjí a doplňuje.“[8]

Některé diecéze v ČR proto organizují přednáškovou a projektovou nabídku školám, v jejíž rámci se snaží zprostředkovat žákům všech předmětů znalosti alespoň základních tézí

---

[7] Srov. Zákon o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Sbírka zákonů, Česká republika, paragraf 15, roč. 2004 a Zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. Sbírka zákonů, Česká republika, paragraf 14, roč. 2004.

[8] Srov. KONGREGACE PRO KLÉRUS: *Všeobecné direktorium pro katechizaci.* Praha: Sekretariát ČBK (pro vnitřní potřebu), 1997, s.53.

křesťanské víry. Tato nabídka se setkává jednak s rozpaky na straně církve (Proč financovat aktivity, které se netýkají církevní katecheze?), jednak s mírnými rozpaky na straně škol (Proč akceptovat informace z oblasti, která popírá světonázorovou neutralitu, k níž se zavazuje české školství?). I ve většině těchto projektů však chybí právě onen dialogický princip.

Belgičan Paul Mahieu přitom upozorňuje na důležitý aspekt existence různých pohledů na svět, který s sebou nese kulturní pluralita současného globalizovaného světa. Upozorňuje na skutečnost USA, kde často školy deklarují svůj kladný vztah ke kulturní pluralitě, v praxi však očekávají od žáků přizpůsobení se středostavovské bílé kultuře Ameriky. Mahieu vůbec klade velký důraz na vlivy vnějšího světa na kulturu školy. Jeho výzkum různých typů kultury školy je podle něho samého spíše odpovědí na otázku, proč školy reagují různě na různé tlaky přicházející z okolní společnosti. Za důležitou zde považuji jeho tvrzení: Kultura školy je spíše odpovědí na otázku „Jak tady o věcech smýšlíme“ než „Jak tady věci děláme“. Záleží tedy daleko více na tom, jak lidé žijící ve škole interpretují realitu než na tom, jakých řídících strategií používají. Škola má podle něho přebírat odpovědnost za procesy, které se odehrávají ve společnosti. Jím formulované čtyři typy přístupu k organizaci školy tak požadují změnu paradigmatu kultury školy.[9]

Hledisko, které se s ohledem na kulturní situaci současné Evropy přímo nabízí, je hledisko multikulturní plurality, které má v ČR – jak jsem zmínila v minulé kapitole – spíše podobu existence dvou projevů chápání humanity: humanity křesťanské a humanity sekulární v napojení na transcendentní, resp. imanentní pojetí spirituality. Jestliže se české školství prostřednictvím svých oficiálních dokumentů hlásí k humanistickým principům, má evidentně na mysli humanismus sekulární. Upozorňuji na skutečnost, že náboženství by mělo být v prostoru školy přítomno nikoliv pouze jako výraz náboženské svobody, díky níž jednotlivé evropské země dávají najevo svůj respekt jak vůči osobnímu charakteru vyznání nějaké náboženské víry, tak vůči jejímu právu žít také svým veřejným životem. Vliv vnější společnosti, na který upozornil Mahieu, má v tomto případě podobu různorodosti světonázorů, který zastávají jak různí učitelé, tak různí žáci. Žádná škola nemůže být v tomto smyslu světonázorově či hodnotově neutrální. Daleko spíše je společenstvím, v němž různé světonázory žijí buď vedle sebe, nebo se setkávají. Žijí v konfliktu nebo ve vzájemné akceptaci a ve vzájemném porozumění, ať už jsou stopy konfliktu na životě školy jasně patrné, nebo existují pouze v podobě „tajného kurikula“ či zcela tabuizovaných jevů.

Rakouský náboženský pedagog M. Jäggle v této souvislosti upozorňuje na čl. 2 Lisabonské smlouvy, v němž se říká: „Unie je založená na hodnotách úcty k lidské důstojnosti, svobody, demokracie, rovnosti, právního státu a dodržování lidských práv včetně práv příslušníků menšin. Tyto hodnoty jsou společné členským státům, ve společnosti vyznačující se pluralismem, nepřístupností diskriminace, tolerancí, spravedlností, solidaritou, rovností žen a mužů.“[10] Vyvozuje, že Evropská unie považuje dnes pluralitu za hodnotu a rozdílnost za zdroj vzájemného obohacení. Humánní kvalita školy podle něho spočívá v tom, jak dokáže zacházet s rozmanitostí. Křesťané ani sekulárně orientovaní lidé si nemohou činit nárok na mocenské prosazování svého nároku na pravdu. Škola se může stát významným pomocníkem k tomu, aby její žáci zvládli různorodost v pohledu na člověka a svět, ale současně aby nebyla dotčena jejich identifikace se světonázorem jejich vlastních rodin. V českých poměrech už právní postavení předmětu ukazuje na ne zcela rovnoprávné postavení. O to významnější je potřeba, aby věřící žáci zažívali ve škole uznání společenské a kulturní. Ve škole by podle Jäggleho měli všichni žáci i učitelé spolupracovat na „projektu

---

[9] Srov. Mahieu, P.: Změny paradigmatu kultury školy. In POL, M. a kol (eds.).: *Kultura školy. Příspěvek k výzkumu a rozvoji.* Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 145 – 157.

[10] Lisabonská smlouva citována podle: JÄGGLE; M.: Náboženství – výzva školám v Evropě [online]. Dostupné na http://skola.archa.info/soubor/konference/brno2010/text_LWSCH_J__ggle_internet.pdf. (Cit. 1.4.2011).

humanity“, který nevyžaduje obrácení se k víře těch druhých, ale umožňuje vzájemné porozumění a obohacení. Takové kritické setkání nevylučuje konflikty. Jejich zpracování však nabízí možnost hlouběji porozumět vlastnímu světonázoru a hlouběji zkoumat vlastní smysl života.

4. Závěr

Náboženská odlišnost tedy není privátní, osobní záležitost jednotlivců ve škole a vzájemný rozhovor o náboženském vyznání není projev diskriminace ani indoktrinace. Z tohoto úhlu pohledu by náboženství mělo být na škole přítomno jako obecný obsah vzdělávání, jehož součástí by měla být i možnost nechat si ho přiblížit očima těch, kteří ho aktivně vyznávají. „Cit pro možnost náboženského založení druhého člověka získáme teprve tehdy, jestliže se naučíme principiálně brát v úvahu to, že i když sami odmítáme náboženství, respektujeme platnost náboženských životních postojů. Vhled do náboženství by neměl být pouze povrchní znalostí faktů.“ [11]

Společně s M. Jägglem tedy můžeme uzavřít: Škola je zrcadlem chápání multikulturality a náboženského rozměru multikulturality ve společnosti. Ptáme-li se po základních hodnotách, z nichž vychází kultura školy, musíme se ptát také po tom, zda a jak je zde promýšlen náboženský rozměr interkulturního vzdělávání. „Jestliže hovoříme o náboženské dimenzi ve školách, pak o tom nemluvíme z konfesního hlediska, ale hovoříme o tom z hlediska evropského pohledu na kulturu školy.“[12]

Jestliže tedy křesťanští rodiče a křesťanští žáci vnímají postavení předmětu náboženství na státních školách jako marginální, je to výzva pro přehodnocení přítomnosti náboženství jako takového v kultuře českých škol. Věnovat mu pozornost a důležitost lze, jestliže uznáme za platné téze humanisticky orientovaných psychologických škol, které vycházejí z univerzálnosti jevu spirituality v psychice člověka.

Použitá literatura:

1. Harkabus, Š.: “Tlačení minulosťou”, alebo “ťahaní budúcnosťou” – o potrebe zmeny kultúry slovenskej školy. In POL, M. a kol (eds.).: Kultura školy. Příspěvek k výzkumu a rozvoji. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-3746-6.
2. JÄGGLE; M.: Náboženství – výzva školám v Evropě [online]. Dostupné na http://skola.archa.info/soubor/konference/brno2010/text_LWSCH_J__ggle_internet.pdf. (Cit. 1.4.2011).
3. Mahieu, P.: Změny paradigmatu kultury školy. In POL, M. a kol (eds.).: Kultura školy. Příspěvek k výzkumu a rozvoji. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-3746-6.
4. KONGREGACE PRO KLÉRUS: Všeobecné direktorium pro katechizaci. Praha: Sekretariát ČBK (pro vnitřní potřebu), 1997. ¨
5. POL, M. a kol (eds.).: Kultura školy. Příspěvek k výzkumu a rozvoji. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-3746-6.
6. ŘÍČAN, P.: Psychologie osobnosti. Obor v pohybu. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1174-4.
7. Zákon o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Sbírka zákonů, Česká republika, roč. 2004.

[11] JÄGGLE; M.: Náboženství – výzva školám v Evropě [online]. Dostupné na http://skola.archa.info/soubor/konference/brno2010/text_LWSCH_J__ggle_internet.pdf (Cit. 1.4.2011).

[12] JÄGGLE; M.: Náboženství – výzva školám v Evropě [online]. Dostupné na (Cit. 1.4.2011). http://skola.archa.info/soubor/konference/brno2010/text_LWSCH_J__ggle_internet.pdf

8. Zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. Sbírka zákonů, Česká republika, roč. 2004.

doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.
Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
e-mail: muchova@tf.jcu.cz

Integrácia Rusínov - Ukrajincov do majoritnej slovenskej spoločnosti v svetle úradných štatistík

Mikuláš Mušinka

Абстракт:

У північно-східній Словаччині в сучасності є 260 сіл, в яких при попередніх переписах населення понад 50 відсотків жителів зголосилося до руської, російської та української національностей. Перший перепис населення на цій території відбувся 1773 року; більш ґрунтовний існує з 1806 року. Національність тоді (та й пізніше) ототожнювалась з „руською вірою". Від 1881 року національний склад окремих населених пунктів офіційна статистика встановлювала кожних десять років. Кількість русинів-українців у Словаччині (автор їх вважає одною національністю) був такий: 1846 – 187 321, 1879 – 140 324, 1881 – 88 010, 1890 – 96 331, 1900 – 99 120, 1919 – 134 761, 1921 – 85 628, 1930 – 91 079, 1950 – 48 231, 1961 – 35 435, 1970 – 42 238, 1980 – 39 260, 1991 – 32 408, 2001 – 35 015. В 2001 році руську (русинську) рідну мову визначило 54 907, українську – 7879 людей. В тому ж році у Словаччині 219 831 людей зголосилося до греко-католицької, 50 363 – до православної релігії. Число русинів-українців у Словаччині після Другої світової війни йде на спад. Причиною є природна асиміляція, що випливає, головним чином, із зникнення російських та українських шкіл та мінімальних можливостей застосування рідної мови в громадському житті.

Ключеві слова: русини, українці, русини-українці, Пряшівщина, асиміляція.

Väčšina rusínskych obcí na východnom Slovensku bola založená v 13.-17. storočí počas tzv. „valašskej" (pastierskej) kolonizácie na základe vlašského práva, ktoré v svojej podstate bolo obdobou ruského obyčajového práva, siahajúceho k Ruskej pravde kyjevského kniežaťa Jaroslava Mudrého (975-1054). Prvými osídlencami týchto obcí boli pastieri oviec, prichádzajúci k nám z územia západnej Ukrajiny. V dobových dokumentoch noví osídlenci vystupujú ako Rutheni (Rusíni) resp. Valasie seu Rutheni (Valasi, čiže Rusíni). Je treba zdôrazniť, že do 19. storočia (v Halič, Bukovine a na Zakarpatsku až do 20. storočia) etnonýmom Rusíni (odvedeným od územného celku Rus (Kyjevská Rus, Haličská Rus, Karpatská Rus) boli označovaní všetci súčasní Ukrajinci. Vo východoslovanských listinách sa tento termín vyskytuje už v 9.-10. storočí. Prídavné mena od slova Rusín vo východoslovanských jazykoch bolo ruskyj (ruskyj narod, rysky ľude, ruskyj kraj, ruska vira), nie rusinskyj. Prídavné meno rusinskyj (odvodené od latinského Ruthenorum) sa udomácnilo iba v západoslovanských jazykoch. V novoveku etnonym Rusín sa často stotožňoval s etnonymom Rus (obyvateľ Moskovskej Rusi; Rosijanin, Moskvin, Moskaľ). V záujme odlíšenia Malorusov od Veľkorusov na Ukrajine od 18. storočia sa začal používať etnonym Ukrajinci. Slová Rusín a Ukrajinec sú teda synonymami.

Rusínski pastieri od transilvanských Rumunov prevzali intenzívny spôsob ovčiarstva (čiastočne aj s rumunskou terminológiu) a postupne kolonizovali neobývané, resp. riedko obývané územia Západných Karpát patriacich prevažné uhorským zemepánom. Tí ich ochotne prijímali na svojich majetkoch, rešpektovali ich „ruskú vieru" (pravoslávne, po Užhorodskej únii r. 1646 – gréckokatolícke náboženstvo) a obyčaje, vrátane obyčajového práva. Keďže ovčiarstvo prinášalo majiteľom pôdy nemalý úžitok, tí na určitý čas (10-20 rokov) oslobodzovali Rusínov od platenia daní a poskytovali im slobodu – „voľu". Tento fakt je dodnes zadokumentovaný v pomenovaní názvov obcí substantívom „Voľa" a adjektívom

„ruský“ (Ruská Voľa, Jusková Voľa, Ruská Nová Ves, Ruská Bystrá, Ruská Kajňa, Volica a mnohé iné).

Po uplynutí „vole“ noví rusínski osadníci, aby unikli poddanstvu, opúšťali svoje domovy a sťahovali sa na iné panstvá, kde dostávali tie isté „privilégia“. Postupne ich obyčajové práva boli okliešťované a aj Rusíni sa stavali nevoľníkmi. Svoj protest proti nevoľníctvu vyjadrovali početnými rebéliami a zbojníctvom, ktoré tu bolo rozšírené už od 15. storočia. Zbojnícka družina Fedora Holovatého (Hlavatu) z Ruskej Volovej roku 1493 napísala výhražný list mestu Bardejovu, ktorý je najstaršou pamiatkou živého rusínskeho jazyka. V 17.-18. storočí na východnom Slovensku pôsobili rusínske zbojnícke družiny Seňka, Bajusa, Savku a i.

V rokoch 1703-1711 Rusíni sa aktívne zapojili do protihabsburského povstania Františka Rákociho II., ktorý im prisľúbil oslobodenie od poddanstva a čiastočne svoj sľub aj splnil. Po porážke povstania začalo prenasledovanie jeho účastníkov, čo viedlo k zosilneniu ich útekov na iné panstvá, predovšetkým na Dolnú zem („na Maďary“). Roku 1751 rusínski sedliaci z východného Slovenska kolonizovali opustenú obec Kerestur v Srbsku, ktorú neskôr premenovali na Ruský Kerestur. Táto dedina si dodnes zachovala rusínsky charakter a so svojimi takmer 6000 obyvateľmi je centrom kultúrneho života Rusínov (Rusnákov) Vojvodiny.

Začiatkom 18. storočia v Šarišskej a Zemplínskej župe bola až tretina obcí vyľudnená. V priebehu 18. storočia rusínske dediny na Slovensku sa revitalizovali prirodzeným demografickým rastom, ale aj prílivom nových obyvateľov z územia Ukrajiny, predovšetkým z Haliče.

Svoje postavenie v rusínskych dedinách si upevnilo aj gréckokatolícke duchovenstvo, zrovnoprávnené Užhorodskou úniou r. 1646 s duchovenstvom rímskokatolíckym. V 17.-18. storočí takmer v každej dedine bola postavená cerkov a v mnohých aj cirkevná škola. Viedlo to ku kultúrnemu zveľadeniu obyvateľstva.

Cisárovná Mária Terézia urobila prvý súpis obyvateľstva svojej krajiny za jazykovým a národnostným princípom. Podľa Úradného lexikónu osád Rakúsko-Uhorska z r. 1773 v troch župách na území dnešného východného Slovenska bolo 300 čisto rusínskych (ruských) dedín: v Šarišskej župe – 137, Zemplínskej – 149, Spišskej – 14. V Sobraneckom a Kapušanskom okrese Užskej župy štyri. Z nich od konca 18. storočia do začiatku 20. storočia (1910) rusínsky (ruský) hovorový jazyk a rusínsku (ruskú) národnosť si zachovali obyvatelia 260 lokalít. Ostatné sa poslovenčili, zanikli alebo splynuli s väčšími lokalitami.

Rusínom pomohli aj ekonomické a politické reformy Márie Terézie, ktorá upravila dávky poddaných voči pánom, potvrdila nezávislosť Mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva od rímskokatolíckych biskupov, podporila rusínske školstvo, vo Viedni roku 1775 založila seminár pre výchovu gréckokatolíckych kňazov, tlačiareň pre vydávanie kníh v cirkevnej slovančine (1770) atď. V reformách Márie Terézie pokračoval jej syn Jozef II, predovšetkým patentom o rovnoprávnosti všetkých náboženstiev a patentom o zrušení nevoľníctva (1785).

Najvýznamnejším predstaviteľom náboženského a kultúrneho života podkarpatských Rusínov 18. st. bol biskup Andrej Bačinský (1732-1809), rodák z obce Beňatina v okrese Sobrance. Za 37-ročného pôsobenia v hodnosti biskupa A. Bačinský urobil pomerne presný súpis veriacich Mukačevskej diecéze, ukončený roku 1806. Zo súpisu vyplýva, že Mukačevskému biskupstvu v tej dobre podliehalo 724 farností a 1660 filiálok s celkovým počtom 541 963 veriacich gréckokatolíkov: 345 786 Rusínov, 113 255 Rumunov, 33 786 Maďarov a 5 146 Slovákov. Pri tomto súpise určujúcim kritériom bol jazyk kázní. 345 786 veriacim duchovní v cerkvach kázali v ich rodnom rusínskom jazyku. 42 888 veriacich počúvali kázne v dvoch jazykoch. Slovensko-rusínskych bolo 8 944, teda necelé 1,6 %. Súpis v každej lokalite zisťoval: meno farára, počet filiálok podliehajúcich farnosti a ich

vzdialenosť od nej, celkový počet gréckokatolíkov a z nich – spôsobilých spovedi a nespôsobilých spovedi, počet rodín urbariálnych poddaných, bezzemkov (želiarov) s domami a bezzemkov bez domov, počet „čistých“ gréckokatolíckych manželstiev a zmiešaných (s akým náboženstvom), jazyk kázní gréckokatolíckych veriacich, počet sobášov, narodení a úmrtí. Tento súpis (knižne vydaný r. 1990 v Nyíregyháze Istvánom Udvárim) podáva vyčerpávajúci obraz o stave každej gréckokatolíckej farnosti v r. 1805, teda aj o sociálnom, náboženskom, demografickom a jazykovom stave každej rusínskej lokality na východnom Slovensku.

Roku 1816 z Mukačevského biskupstva bolo vyčlenené 193 farností so 148 987 veriacimi pre novozriadenú Prešovskú gréckokatolícku diecézu. Od tej doby Prešov sa stal náboženským a kultúrnym sídlom Rusínov východného Slovenska. Prvý prešovský gréckokatolícky biskup Hrihorij Tarkovič (1754-1841) založil pri Prešovskom biskupstve veľkú knižnicu a jeho následník Jozef Gaganec (1793-1875; rodák z Vyšného Tvarožca) začal s výstavbou súčasnej biskupskej rezidencie.

V Prešove aj naďalej prevládalo maďarské obyvateľstvo a dorozumievacou rečou bola maďarčina, čo viedlo k maďarizácii aj nepočetnej skupiny slovenského a rusínskeho obyvateľstva mesta.

Určité oživenie národného povedomia Rusínov Uhorska priniesla revolúcia 1848 roku, keď poslanec uhorského parlamentu Adolf Dobriansky (1817-1901; rodák z Rudlova) vypracoval politický program zjednotenia uhorských Rusínov s haličskými a bukovianskými, ktorý pod názvom Zjednotenie rusínskych korunných zemí do jedného politického a administratívneho celku (Memorandum Rusínov) na čele spoločnej haličsko-zakarpatskej delegácie osobne odovzdal cisárovi Františkovi Jozefovi I.

V Prešovskej gréckokatolíckej diecéze bolo v tom čase založeno takmer 300 cirkevných škôl (učili v nich prevažne miestni farári a ďaci – kantori), v ktorých deti v rodnej reči a azbukou získavali základy náboženskej a svetskej osvety. Po krátkom čase maďarskí politici predsa len sa spamätali z porážky a po získaní rovnoprávnosti s Rakúskom v roku 1867 (dualizmus) zahájili ofenzívu proti nemaďarským národom na svojom území. Všetci obyvatelia Uhorska bez rozdielu národnosti boli prehlásení za „maďarský národ“ a maďarský jazyk sa stal povinným štátnym jazykom aj pre nemaďarské národnosti (ktoré v Uhorsku tvorili väčšinu obyvateľstva).

Prvou obeťou pomaďarčovania sa stali Rusíni, ktorí na rozdiel od iných slovanských národov, nemali svojich lídrov. Všetky výdobytky Rusínov získané v revolúcii 1848-49 po roku 1867 boli zrušené. Rusínska duchovná a svetská inteligencia pomerne rýchlo sa pomaďarčovala, lebo to bol jediný spôsob udržať si aké-také spoločenské postavenie. Gréckokatolíckemu biskupstvu sa podarilo založiť alebo obnoviť v Prešove tri gréckokatolícke stredné školy: bohoslovský seminár (1880), učiteľský seminár (1895) a meštiansku školu (1910), avšak vyučovacím jazykom vo všetkých musela byť maďarčina. Rusínsky (ruský) jazyk bol na týchto školách povinný, ale iba na pochopenie náboženských kníh a cirkevného obradu.

V druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia zosilnel nielen národnostný, ale aj sociálno-ekonomický útlak Rusínov, ktorí zo svojich skromných majetkov museli platiť pomerne vysoké dane štátu aj cirkvi (v peniazoch a naturáliách). To viedlo k masovému vysťahovaniu obyvateľstva do Ameriky. Podľa zistenia prof. L. Tajtáka od konca 70. rokoch 19. storočia do roku 1914 z Uhorska do USA odišlo približne 150.000 Rusínov.

Počet rusínskych základných škôl v Prešovskej diecéze na začiatku 20. storočia, následkom maďarských asimilačných nariadení, poklesol z 247 v roku 1874 na 23 v roku 1906 (68 bolo dvojjazyčných – maďarsko-rusínskych). Do 1912 všetky dvojjazyčné školy boli pomaďarčené a z 23 akých-takých rusínskych škôl národný charakter si zachovalo iba 9. Postupne aj v cirkevných knihách azbuka bola nahradzovaná latinkou s maďarskou

transkripciou. Maďarskými písmenami a pravopisom vychádzal v Prešove jediný „rusínsky“ časopis Nase otecsesztvo, samozrejme, promaďarskej orientácie. Rusínov úradne označovali za Maďarov gréckokatolíckeho obradu.

Na domácej pôde nebolo žiadnej sily, ktorá by čelila maďarizácii Rusínov okrem dedinského ľudu, verného tradíciám predkov a odmietajúceho akékoľvek novoty, vrátane maďarského jazyka. Tí prostí dedinskí ľudia, väčšinou negramotní, pri všetkých úradných súpisoch obyvateľstva v rokoch 1881-1910 sa hlásili k rusínskej (ruskej) národnosti a ku gréckokatolíckemu náboženstvu. Je paradoxné, že úradné národnostné štatistiky z obdobia najsilnejšej maďarizácie sú pomerne presné a vierohodné.

Prvá svetová vojna urobila radikálne zmeny na mape Európy.

Rakúsko-Uhorská monarchia sa po vojnovej porážke v roku 1918 rozpadla na jednotlivé národné štáty. Na troskách Rakúsko-Uhorska vznikla aj Československá republika, ku ktorej rozhodnutím Mierovej komisie v Paríži, bola pričlenená aj východná časť „Uhorskej Rusi“ pod názvom Podkarpatská Rus. Rusínske lokality na západ od Užhorodu stali sa súčasťou Slovenska.

Berúc toto územie do svojho novoutvoreného štátu, vláda Československa sa zaviazala splniť všetky prevzaté medzinárodné záväzky, predovšetkým poskytnúť Podkarpatskej Rusi autonómiu s vlastným snemom, určiť definitívnu hranicu medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou, vyriešiť jazykovú a školskú otázky a iné. Rozhodnutia pražskej vlády v otázkach jazyka a kultúry mali sa vzťahovať aj na Rusínov Slovenska. Splnenie týchto záväzkov vláda neustále odďaľovala.

Pre vyriešenie jazykovej otázky Ministerstvo školstva ČSR 4. decembra 1919 zvolalo poradu 15 najvýznamnejších českých lingvistov, ktorí jednomyseľne konštatovali, že jazyk podkarpatských Rusínov je „bezesporu maloruský dialekt“, preto do škôl a praxe mala by byť zavedená „haličská varianta ukrajinského jazyka“. Na základe tohto odporúčania bola vypracovaná Gramatika rusínskeho jazyka Ivana Paňkeviča.

Na východnom Slovensku rusínske školstvo sa iba ťažko spamätávalo z predvojnovej a vojnovej pohromy. Chýbali národne uvedomelí učitelia, nebolo učebníc, školské budovy na mnohých dedinách boli zničené. V školskom roku 1923-24 na východnom Slovensku bolo 9 štátnych a 87 cirkevných ľudových škôl, jedna meštianska, jeden učiteľský a jeden bohoslovecký seminár s rusínkym (ruským) vyučovacím jazykom. V r. 1936 z iniciatívy biskupa P. Gojdiča v Prešove bolo založené Grécko-katolícke ruské gymnázium (dnes Spojená škola Tarasa Ševčenka). Tlačovým orgánom moskvofilského Obščestva im. Duchnovyča bol týždenník Russkoje slovo (1924-39). Ukrajinská „Prosvita“ vydávala mesačník Slovo naroda (1931-32).

Po vyhlásení samostatného Slovenského štátu 14. marca 1939 Rusíni východného Slovenska sa stali súčasťou tohto štátu a celá Podkarpatská Rus (vrátane rusínskych lokalít východne od Sniny) bola okupovaná fašistickým Maďarskom a stala sa jeho súčasťou.

Slovenská klerofašistická vláda (na čele s prezidentom Jozefom Tisom) zaujala proti Rusínom na svojom území agresívnu politiku. Rusíni nesmeli zakladať spoločenské a politické organizácie. Národne uvedomelá inteligencia bola represovaná.

Po Druhej svetovej vojne Podkarpatská Rus na základe Československo-sovietskej zmluvy z roku 1946 bola pripojená k Sovietskemu zväzu a Rusínom-Ukrajincom na severovýchodnom Slovensku československá vláda prisľúbila všestrannú autonómiu. Jej garantom mala byť Ukrajinská národná rada Prjaševščiny (UNRP), založená 1. marca 1945. UNRP mala svoje zastúpenie v bratislavskej Slovenskej národnej rade (4 poslanecké kreslá) i v pražskom Národnom zhromaždení (2 kreslá).

V roku 1947 pod vplyvom silnej sovietskej agitácie viac ako 12 000 Rusínov Slovenska dobrovoľne optovalo sovietske občianstvo a presťahovalo sa na Ukrajinu – do Rovenskej a Volynskej oblasti, skadiaľ boli presídlení Česi do svojej pôvodnej vlasti – Čiech. Na nových

miestach sa naši krajania dostali do mimoriadne zložitých hospodárskych, politických ale aj národnostných podmienok. Na západnej Ukrajine v tej dobe vyčíňal hlad, české domy na určených im miestach boli už väčšinou obsadené miestnymi ľuďmi, prisťahovalcami z východu a presídlencami z Poľska. Namiesto sľubovanej černozeme všetkých ich nahnali do kolchozov a akékoľvek ich styky s pôvodnou vlasťou sovietske orgány zakázali alebo obmedzili na minimum. Optanti sa búrili proti nesplneným sľubom, chceli sa okamžite vrátiť domov, lenže návratu na Slovensko nebolo, lebo po prekročení štátnej hranice všetci automaticky nadobudli sovietske občianstvo. Podliehali sovietskym zákonom, resp. bezzákonosti. Na území Ukrajiny sa Rusíni zo Slovenska vehementne hlásili k slovenskej národnosti, lebo to bol jediný spôsob ich eventuálneho návratu. "Nie sme Ukrajinci ale Slováci, našim domovom je Slovensko a na Slovensko sa chceme vrátiť" – argumentovali. Ako „Slováci" sa väčšina z nich po dvadsiatich rokoch vrátila do pôvodnej vlasti. Ich nepriaznivý osud mal negatívny vplyv na vývoj rusínsko-ukrajinskej národnosti na Slovensku.

V roku 1952 UNRP bola úradne zrušená a na jej mieste vznikol Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich so značne okliešteno u právomocou, upriamenou výlučne na otázky kultúry. S likvidáciou gréckokatolíckej cirkvi v roku 1950 boli zrušené všetky náboženské organizácie a ich tlač. Gréckokatolícki veriaci po tak zvanom „Sobore gréckokatolíckej cirkvi v Prešove" (28. 4. 1950) boli prehlásení za pravoslávnych a všetky gréckokatolícke cerkvi a fary sa stali majetkom Pravoslávnej cirkvi. Duchovní, ktorí odmietli podpísať prechod na pravoslávie, vrátane biskupov Pavla Gojdiča a Vasiľa Hopka, boli represovaní a odsúdení na dlhoročné žalárovanie.

V tom istom čase všetky ruské školy na Slovensku, ktorých do roku 1950 bolo takmer 300 (rôznych stupňov) boli administratívne premenované na ukrajinské. Učitelia nesúhlasiaci s „ukrajinizáciou" a politikou komunistickej strany tiež museli odísť zo školských služieb „do výroby". Na ich miesta prichádzali absolventi krátkodobých rýchlokurzov, angažovaní za politiku komunistickej strany.

Obyvateľstvo väčšinou nechápalo takého radikálne zásahy do ich súkromného a verejného života a pri úradnom sčítaní ľudu väčšina obyvateľstva „ruskej" národnosti (termín „rusínsky" v reči ľudu tu nikdy neexistoval) sa hlásila k národnosti slovenskej. Hlavným motívom takéhoto rozhodnutia bola obava z vysťahovania z rodných miest na Ukrajinu alebo do českého pohraničia – na miesta odsunutých Nemcov.

Tzv. „ukrajinizácia" Rusínov a bývalých ruských škôl, riadená a finančne podporovaná štátom sa postupne konsolidovala a prinášala výrazné pozitívne výsledky. Vznikli katedry ukrajinského jazyka a literatúry na dvoch prešovských vysokých školách, šesť nových stredných škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom, pri siedmich slovenských priemyselných stredných školách boli zriadené triedy s vyučovaním ukrajinského jazyka. Viac ako sto abiturientov ukrajinských stredných škôl bolo vyslano na štúdium na Ukrajinu (Kyjev, Charkov, Odesa a i.). Viedlo to k rapídnemu zvýšeniu ukrajinskej inteligencie. Vznikli dva ukrajinské vedecko-výskumné ústavy, Múzeum ukrajinskej kultúry, ukrajinské vydavateľstvo (vydalo viac ako tisíc kníh, prevažné učebníc), ukrajinská sekcia Zväzu slovenských spisovateľov, ukrajinský rozhlas. V ukrajinčine vychádzalo sedem novín a časopisov.

Výstavbou veľkých závodov v Bardejove, Medzilaborciach, Svidníku, Stropkove, Snine, Starej Ľubovni a kolektivizáciou poľnohospodárstva sa upevnilo aj ekonomické a sociálne postavenie rusínsko-ukrajinského obyvateľstva týchto regiónov.

Rusíni-Ukrajinci (najmä ukrajinská inteligencia) vrele privítali politické reformy v Československu, započaté Pražskou jarou 1968 roku. Tieto však boli potlačené sovietskymi tankami v auguste toho istého roku. V čase tzv. „normalizácie" mnohí ukrajinskí učitelia, spisovatelia a pracovníci kultúry za svoje názory boli väznení alebo na dlhé roky vylúčení z verejného života.

Napriek značnej podpore štátu počet občanov hlásiacich sa k ukrajinskej národnosti a v spojitosti s tým aj počet ukrajinských škôl, nákladov ukrajinských kníh a časopisov sa každoročne znižoval.

Po „nežnej revolúcii“ v novembri r. 1989 bola odsúdená politická prax totalitarného komunistického režimu v Československu aj v národnostnej otázke. Bola plne rehabilitovaná Gréckokatolícka cirkev, vrátené jej majetky (včítane chrámov), odsúdené represívne praktiky komunistického režimu, ako násilná kolektivizácia, prenasledovanie za politické názory atď. Vznikli požiadavky obnovenia etnonýma Rusín, používanie ktorého po roku 1950 bolo zakázané. Vychádzajúc v ústrety týmto požiadavkám, nové vedenie KZUPu po dlhých diskusiách sa rozhodlo zmeniť názov organizácie na Zväz Rusínov-Ukrajincov Československa, dávajúc tým najavo, že Rusíni a Ukrajinci sú jednou národnostnou menšinou.

Časť členov bývalého KZUPu, nesúhlasiaca s takým traktovaním národnosti, založila novú organizáciu pod názvom Rusínska obroda. V jej programovom vyhlásení sa hovorí, že Rusíni nie sú súčasťou ukrajinského národa, ale samostatným národom. Hneď na začiatku svojej činnosti Rusínska obroda vyhlásila program „deukrajinizácie“ Rusínov, pozostávajúci z desiatich bodov. Jej pričinením bola kodifikácia rusínskeho spisovného jazyka, zriadenie Inštitútu rusínskeho jazyka a kultúry, rusínskej tlače, rusínskej redakcie v Slovenskom rozhlase. V Prešove vzniklo Múzeum rusínskej kultúry atď.

Postoj Rusínskej obrody k národnostnej otázke si osvojili aj štátne orgány, keď pri sčítaní obyvateľstva v roku 1991 v sčítacích hárkoch uviedli dve národnosti: rusínsku a ukrajinskú. K prvej sa prihlásilo 16 937 občanov, k druhej – 13 847. Spolu – 30 784 osôb. Je to o 11 000 ľudí menej ako v r. 1980. Pri poslednom sčítaní ľudu v roku 2001 sa k ukrajinskej národnosti prihlásilo 10 814, k rusínskej – 24 201 ľudí. Spolu je to 35 045 osôb. Oproti r. 1991 pozorujeme mierny nárast rusínskeho a mierny pokles ukrajinského obyvateľstva. Okrem toho 54 907 ľudí uviedlo rusínsky jazyk za svoj materinský, 7 879 ľudí za materinskú reč považujú ukrajinský jazyk. 219 831 občanov Slovenska v roku 2011 sa prihlásilo ku gréckokatolíckemu, 50 367 – ku pravoslávnemu náboženstvu.Úradné sčítania ľudu iba potvrdilo skutočnosť, že asimilácia obidvoch národnostných menšín v prospech majoritnej slovenskej národnosti pokračuje.

O klesajúcom trende počtu Rusínov-Ukrajincov na území Slovenska svedčia nasledujúce úradné štatistické údaje: 1846 bolo ich 187 321; 1879 – 140 324; 1881 – 88 010; 1890 – 96 331; 1900 – 99 120; 1910 – 111 280; 1919 – 134 761; 1921 – 85 628; 1930 – 91 079; 1950 – 48 231; 1961 – 35 435; 1970 – 42 238; 1980 – 39 260; 1991 – 32 408; 2001 – 35 015.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že Rusíni-Ukrajinci na Slovensku sú plne integrovaní do majoritnej slovenskej spoločnosti. Keď pred sto rokmi na území dnešného Slovenska bolo 260 obcí s prevahou rusínskeho obyvateľstva (väčšinou 80-90%), v r. 2001 takých obcí bolo iba 30. 20-percentnú hranicu (potrebnú pre používanie rusínskeho alebo ukrajinského jazyka v úradnom styku) dosiahli 104 obce. Škôl s ukrajinským vyučovacím jazykom a s vyučovaním ukrajinského jazyka je necelých desať; s vyučovaním rusínskeho jazyka – jedna. Mladá generácia, odchovaná v slovenských školách a na slovenských masovokomunikačných médiách už nielen medzi sebou, ale aj so svojimi rodičmi a starými rodičmi komunikuje spisovnou slovenčinou. Keď tento trend bude pokračovať, na Slovensku v dohľadnej dobe aj Rusíni, aj Ukrajinci ako národnostné menšiny prestanú existovať. Národnostná menšina, ktorá tu žila po stáročia, zanikne.

Tento fakt v žiadnom prípade nemôžeme považovať za pozitívny jav integrácie. Keď zaniká akýkoľvek organizmus živočíšnej a rastlinnej ríše národné a medzinárodné organizácie vynakladajú obrovské prostriedky na jeho záchranu. Rusínsko-ukrajinská národnostná menšina živým organizmom je, preto nemali by sme byť ľahostajní k jej eventuálnemu

zániku. Vláda a spoločenské organizácie mali by vynaložiť väčšie úsilie aby táto národnostná menšina nezanikla.

Jednou z príčin asimilácie je to, že Rusíni-Ukrajinci nepoznajú korene svojho rodu. K zaplneniu tejto medzery som v spoluautorstve so synom Alexandrom vydal 620-stránkovú knihu „Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881-2001“ (Prešov 2011), ktorú sme zaslali takmer do každej z 260 skúmaných lokalít. Kniha sa stretla s veľmi priaznivou odozvou. Prešovský arcibiskup a metropolita Gréckо-katolíckeho arcibiskupstva Mons. Ján Babjak SJ o nej napísal: „Táto kniha je jedinečná svojho druhu, a môžem povedať, že som sa s takto spracovanou publikáciou ešte nestretol. Veľmi podrobne mapuje väčšinu našich obcí na severovýchode Slovenska. Je pekne prehľadne spracovaná a pomôže nám pri našich pastoračných aktivitách. Oceňujem Vašu prácu a želám Vám požehnané obdobie pôstu. K tomu Vám udeľujem svoje apoštolské požehnanie“.

Bolo by žiaduce, aby sa s touto publikáciou zoznámili aj duchovní, pôsobiaci v zmienených 260 lokalitách. Objednať si ju možno za 10 eur na adrese vydavateľstva: Centrum antropologických výskumov 080 01 Prešov, Gorkého 21, tel. 051/77 469 28.

Základná literatúra:

1. BEŇKO, J.: Osídlenie severného Slovenska. Košice, 1982.
2. GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ S. – MUŠINKA, M.: Rusíni-Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Prešov – Užhorod, 1999, 158 s.
3. GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S. – MUŠINKA, A.: UNRP v dokumentoch. Prešov, 2006. + CD.
4. HALAGA, O. R.: Slovenské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci. Košice, 1947, 134 s.
5. HARAKSIM, L.: K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do r. 1867. Bratislava, 1961. 202 s.
6. KRUŠKO, S.: Encyklopedický slovník presídlenia. Prešov 2005. 500 s.
7. ЛУЧКАЙ, М.: Історія карпатських русинів у шести томах. Ужгород, 1999-2004.
8. MAGOCSI, R.: Rusíni na Slovensku. Prešov 1994. 216 s.
9. MUŠINKA, M.: Rusíni-Ukrajinci – jedna národnosť. Prešov, 1997, 26 s. Druhé vydanie 2011, 16 s.
10. ПАП, С.: Початки християнства на Закарпатті. Філадельфія, 1983. 221 с.
11. ПЕКАР, А. В.: Нариси історії церкви Закарпаття. Т. 1. Рим, 1967. Т. 2. Рим-Львів, 1997, 492 с.
12. PETROV, A.: Národopisná mapa Uher podle úředního lexikónu osad v r.v r. 1773. Praha, 1924, 134 s. + mapa
13. СТАВРОВСЬКИЙ, О.: Словацько-польсько-українське прикордоння до 18 століття. Пряшів, 1967.
14. UDVARI, I.: A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. Nyíregyháza 1990, 189 s.
15. ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Šariša. Košice, 1990, 514 s.
16. ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Užskej župy. Prešov, 1995, 355 s.
17. ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Zemplínskej župy. Michalovce, 2001, 760 s.
18. URAM, P.: Vývoj ukrajinského školstva v rokoch 1948-1953.In: Október a ukrajinská kultúra. Prešov, 1968 s. 523-535.
19. ВАНАТ, І.: Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Кн.1-2. Пряшів, 1979 (1990), 1985, 368+336 s.

20. ВАНАТ, І.: Волинська акція. Обмін населенням між Чехословаччиною і Радянським Союзом навесні 1947 року. Пряшів, 2001, 256 с.
21. VARSIK, B.: Osídlenie Košickej kotliny s osobitným zreteľom na celé východné Slovensko a Horné Potisie. Zv. III. Bratislava, 1977, 584 s.

Adresa:
prof. PhDr. Mikuláš Mušinka, DrSc.
08001 Prešov, Gorkého 21
e-mail: mykola.musinka@gmail.com

Integrácia marginalizovaných skupín na hodinách katolíckeho náboženstva

Mária Nagranová

Resume:

Catholic Religionn (schol subject religion/religious education) has a reasonable role in the holistic perception of education at school. It allows students to formulate questions about basic values, attitudes and actions. It aims to positive influence on the value orientation of students so that they become decent people with high moral standing, value orientation which will benefit their personal and family life and the life of society. It is an upbringing to a responsibility to themselves, other people and the world in which they live. Teaching this subject links to other social science subjects and enables students to clarify the moral view of the many topics open social debate. The report informs about incorporation of multicultural education in the new curriculum of Catholic religion in Slovakia.

keywords: Catholic religion, key competences, multicultural education

Doba, v ktorej žijeme, poznačená globalizáciou, migráciou a neustálymi zmenami, vyžaduje zmenu v postojoch spoločnosti, ale aj vo výchovných a edukačných prístupoch. Dnešný svet je otvoreným multikultúrnym priestorom s pluralitou názorov, v ktorom dochádza k stretu rôznych kultúr, rás, etník, vierovyznaní. Aj v edukačnom procese bolo potrebné zakceptovať túto skutočnosť a reagovať na ňu. Škole pribudla nová úloha - vychovávať žiakov k interkultúrnej tolerancii.

Pojem multikultúrna výchova

Multikultúrna výchova označuje výchovu k medzikultúrnemu porozumeniu. „Je to výchova, ktorá podporuje kultúrnu pluralitu a mierové spolunažívanie v tejto pluralite.“[1]

Podľa E. Mistríka multikultúrna výchova pomáha žiakom chápať kultúru vlastného spoločenstva a utvrdiť sa v nej. Pomáha im aj oslobodiť sa od svojich kultúrnych obmedzení. Počas multikultúrnej výchovy ich vybavuje kompetenciami, ktoré im umožňujú utvárať a spravovať občianske spoločenstvo pracujúce pre spoločné dobro.[2]

Začlenenie multikultúrnej výchovy do edukačného procesu na Slovensku

V Rámcovovom vzdelávacom programe, ktorý je záväzným dokumentom v prebiehajúcej reforme školstva na Slovensku, je multikultúrna výchova zaradená do obsahu vzdelávania s ohľadom na slovenské kultúrne prostredie, kde po stáročia spolunažívali príslušníci rôzneho etnického, národného, náboženského a kultúrneho pôvodu. Tradičná kultúrna rozmanitosť sa pritom v súčasnosti ešte prehlbuje vďaka viacerým trendom, ktoré sa často zastrešujú pojmom globalizácia. Jedným z týchto trendov, ktorý výrazne zvyšuje rozmanitosť kultúr na Slovensku, je migrácia príslušníkov vzdialenejších a doposiaľ nepoznaných kultúr a subkultúr. Multikultúrnosť slovenskej spoločnosti však nikdy neznamenala len pokojné spolunažívanie rôznych skupín obyvateľov, ale vtedy bola a dodnes

1 MISTRÍK, E., 2000. *Multikultúrna výchova v príprave učiteľov*. Bratislava: Iris 2000. ISBN 80-89018-10-6. s. 7.

2 Porov. MISTRÍK, E. (ed.), 2001. *Od kultúrnej tolerancie ku kultúrnej identite.* Texty pre multikultúrnu výchovu. Bratislava: Iris 2001. ISBN 80-88778-35-20. s. 10.

je poznačená aj predsudkami a stereotypmi, ktoré sa prejavujú v rôznych podobách neznášanlivosti, rasizmu, či xenofóbie. Žiaci všetkých vekových kategórií budú čoraz častejšie v osobnom aj verejnom živote vystavení rôznym kultúrnym vplyvom a v čoraz väčšej miere sa budú dostávať do kontaktu s príslušníkmi iných kultúr. Preto je potrebné, aby boli na tieto výzvy pripravení, a aby boli schopní rozoznať, rešpektovať a podporovať rôzne kultúrne ukotvenie vo svojom okolí.[3]

Multikultúrna výchova sa stala jednou z prierezových tém v nových učebných osnovách. Zámerom je viesť žiakov k pochopeniu vlastného kultúrneho zakotvenia, aby porozumeli vlastnej kultúrnej identite – a na tomto základe aj iným kultúram. Téma interkultúrnych vzťahov, ktorá má prenikať cez jednotlivé školské predmety, sa stáva jedným z nástrojov potrebných na zodpovedný pohyb v sociokultúrne rozmanitej spoločnosti.[4]

Ciele multikultúrnej výchovy sú odvodené od kľúčových kompetencií – potrebných životných zručností; od komplexných spôsobilostí, ktoré umožnia preukázať vedomosti, zručnosti, schopnosti aj postoje v praxi – pri stretávaní odlišných kultúr. Proces rozvíjania kompetencií potrebných pre dobrý život je dlhodobý. Je veľmi dôležité naučiť žiakov orientovať sa v medziľudských vzťahov, vytvárať si návyky kooperovať s predstaviteľmi iných kultúr, vytvárať si pozitívny obraz o sebe, získať dôveru v seba budovaním si vlastnej identity, hľadať spôsoby, ako žiť v spoločenstve s inými – ako komunikovať, ako riešiť problémy. Je to proces, dôležitý, no zároveň náročný.

Multikultúrna výchova v predmete katolícke náboženstvo

Človek je z psychického a sociologického hľadiska prirodzene náboženská bytosť, ktorá smeruje k uspokojovaniu svojich potrieb. Vyučovací predmet katolícke náboženstvo (náboženstvo/náboženská výchova) má opodstatnenú úlohu v celistvom ponímaní výchovy v škole. Formuje v človeku náboženské myslenie, svedomie, vyznanie, osobnú vieru, ale aj osobný prejav. Ovplyvňuje hodnotové orientácie žiakov a učí žiakov kriticky myslieť, rozumieť sebe, iným ľuďom a svetu, v ktorom žijú. Náboženská edukácia je výchovou k zodpovednosti voči sebe, voči iným jednotlivcom i voči celej spoločnosti.

Na kultúrnu pluralitu súčasnej Európy, ktorej súčasťou je pluralita náboženská, reagujú náboženskopedagogické smery. Naznačujú konkrétne výchovno-vzdelávacie smery, ktoré by mohli mladú generáciu viesť k náboženskej a kultúrnej tolerancii. Navrhujú najprv otvoriť všeobecné existenciálne otázky, s ktorými sa môže identifikovať každý človek bez ohľadu svojej príslušnosti k náboženstvu a neskôr sledovať, ako rôzne odpovedajú náboženstvá na tieto otázky.[5]

Reforma školstva na Slovensku a nový školský zákon priniesol so sebou určité zmeny aj vo vyučovaní náboženstva. Cirkev sa v týchto zmenených podmienkach usiluje v školách o celistvú výchovu, ktorá na hodinách katolíckeho náboženstva zasiahne do prierezových tém: osobnostný a sociálny rozvoj, mediálna výchova, enviromentálna výchova a multikultúrna výchova.“[6] Katolícka cirkev v súlade s listinou ľudských práv, s Ústavou SR a na základe zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou Stoliciou o katolíckej výchove a vzdelávaní

---

[3] Porov. Multikultúrna výchova. In: ŠTÁTNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV: *Štátny vzdelávací program pre gymnáziá v Slovenskej republike*. http://www.horvatha.sk/isced3.pdf (28.03.2011).

[4] Porov. DÚBRAVOVÁ V., 2006. Multikultúrna výchova: In: http://www.nadaciamilanasimecku.sk/fileadmin/user_upload/dokumenty/priru__ka_1kapitolaA4.pdf (28.03.2011).

[5] Porov. MUCHOVÁ, L. 2009. *Náboženská edukace v současné společnosti.* Ružomberok: Edičné stredisko Pedagogickej fakulty, 2009. ISBN 978-80-8084-425-7. s. 46.

[6] Porov. ŠKANTÁR, J.: Úvodník. In: *Katechetické ozveny* 2007-2008, č. 3, s. 3.

predložila Kurikulum katolíckeho náboženstva/náboženskej výchovy.[7] V projekte nového kurikula školského vyučovania predmetu katolícke náboženstvo sa uvádza, že predmet náboženstvo/náboženská výchova nielen rozvíja a podporuje základné predpoklady kresťanských životných postojov a konania žiaka, ale ponúka žiakovi pomoc pri orientácii v súčasnom svete, ponúka prístup nielen k biblickému posolstvu, ale aj ku kresťanskej tradícii a k ponuke kresťanského životného štýlu.[8]

Nové školské kurikulum predmetu katolícke náboženstvo kladie dôraz na žiaka a rozvinutie jeho kompetencií, ktoré sú potrebné pre jeho osobný život a život v spoločnosti. Školské vyučovanie náboženstva má byť pre žiaka sprevádzaním na ceste spoznávania Boha, seba, druhého človeka a okolitého sveta. Žiak na základe spoznávania seba, svojej hodnoty a jedinečnosti sa učí úcte k druhému človekovi. Spoznávaním okolitého sveta sa učí konfrontovať s pluralitnou spoločnosťou, s inými kultúrami a náboženstvami (multikultúrna výchova).

Školské vyučovanie kladie dôraz na prepájanie súvislostí. Je veľmi potrebné a dôležité, aby školské vyučovanie náboženstva bolo v súlade s učením Cirkvi, ako aj s poznatkami profánnych vied. Učenie v súvislostiach vychováva ku kritickému mysleniu – učí žiakov zdôvodniť, kriticky zhodnotiť pozitíva a negatíva, príčiny, následky, učí žiakov prepájať informácie z rôznych vedných disciplín.

Rozvoj kľúčových kompetencií v predmete katolícke náboženstvo

Naplnenie cieľa jednotlivých vzdelávacích oblastí a vyučovacích predmetov sa realizuje v školskom prostredí prostredníctvom kľúčových a predmetových kompetencií žiakov, ktoré zároveň rozvíja.

Predmet katolícke náboženstvo sa spolupodieľa na utváraní a rozvíjaní kľúčových kompetencií najmä rozvíjaním predmetových kompetencií: kompetencie k učeniu sa; kompetencie k riešeniu problémov; komunikačné kompetenci; sociálne a interpersonálne kompetencie; občianske kompetencie; pracovné kompetencie; existenciálne kompetencie.

Multikultúrna výchova je zahrnutá v obsahu týchto kompetencií:

• kompetencie k riešeniu problémov:

Žiak

samostatne rieši problém s dôrazom na etický princíp k druhým ľuďom a životnému prostrediu, kriticky myslí, hľadá kritéria pre voľbu riešenia problémov;

chápaním vlastnej tradície a chápaním postojov inak svetonázorovo alebo zmýšľajúcich ľudí predchádza konfliktom;

postoj vzájomnej tolerancie vníma ako základnú zásadu vlastného konania;

• komunikačné kompetencie:

Žiak

využíva získané komunikačné zručnosti k vytváraniu vzťahov potrebných k plnohodnotnému súžitiu a kvalitnej spolupráci s ostatnými ľuďmi;

• sociálne a interpersonálne kompetencie:

Žiak

podieľa sa na utváraní príjemnej atmosféry v triednom tíme, ohľaduplnosťou prispieva k upevňovaniu medziľudských vzťahov;

angažuje sa a uskutočňuje vo svojom živote humánne princípy v duchu solidarity a lásky;

---

[7] Kurikulum katolíckeho náboženstva/náboženskej výchovy vydalo Katolícke pedagogické a katechetické centrum, n.o. v Spišskej Novej Vsi a bolo schválené Konferenciou biskupov Slovenska na 67. plenárnom zasadnutní dňa 28.10.2010 (KBS/67/28.10.2010).

[8] Porov. KATOLÍCKE PEDAGOGICKÉ A KATECHETICKÉ CENTRUM, 2010. *Kurikulum predmetu Katolícke náboženstvo/náboženská výchova*. Spišská Nová Ves: KPKC, 2010. ISBN 978-80-970549-3. s 11.

• občianske kompetencie:

Žiak

rešpektuje, chráni a oceňuje národnú tradíciu, kultúrne a historické dedičstvo;

uvedomuje si základné humanistické hodnoty, uplatňuje a ochraňuje princípy demokracie;

vyvážene chápe svoje osobné záujmy v spojení so záujmami širšej skupiny, resp. spoločnosti;

rešpektuje presvedčenie iných ľudí a váži si ich vnútorné hodnoty;

je otvorený kultúrnej a etnickej rôznorodosti.

Napĺňanie jednotlivých kompetencií je zahrnuté vo všetkých ročníkoch.

Multikultúrna výchova ako prierezová téma na hodinách Katolíckeho náboženstva na základných a stredných školách

V kurikule predmetu katolícke náboženstvo sú pri každej téme uvedené ciele práce, obsahový a výkonový štandard, rozvoj kompetencií a prierezové témy na prehĺbenie témy. Prierezová téma Multikultúrna výchova je začlenená pri týchto témach (ciele témy sú uvedené iba pri prvej téme):

4. ročník ZŠ 4. Téma: Svedectvo nádeje

Ciele témy:

Kognitívny cieľ: Prostredníctvom modelových situácií zo života detí z rôznych cirkví, hľadať spoločné a rozdielne znaky s Rímskokatolíckou cirkvou.

Afektívny cieľ: Vnímať svedectvo nádeje v živote kresťanov z rôznych cirkví.

Psychomotorický cieľ: Vytvoriť projekt so stručným prehľadom kresťanských cirkví pôsobiacich v našej krajine (regióne) a navrhnúť spoločnú angažovanosť pre dobro (sociálna oblasť). Osvojovať si postoj tolerancie, porozumenia a vzájomnej dôvery k ľuďom iných denomimnácií.

Prierezová téma – Multikultúrna výchova

Žiak

• je schopný vnímať vo svojom okolí inakosť iných denominácií a je schopný prijať túto skutočnosť

7. ročník ZŠ 2. téma: Sloboda a rozhodnutia

Prierezová téma – Multikultúrna výchova

Žiak

• reflektuje sociálne vzťahy, komunikáciu a rozhodovanie v bežných aj vypätých situáciách

7. ročník ZŠ 4. téma: Rešpektovanie vierovyznaní

Prierezová téma – Multikultúrna výchova

Žiak

• objavuje a oceňuje kultúrne bohatstvo svojho náboženstva

• rešpektuje práva iných náboženstiev

• vníma mulkikulturalitu ako prostriedok vzájomného kultúrneho obohacovania

• vníma monoteistické náboženstvá ako korene a zdroje európskej civilizácie

8. ročník ZŠ 2. téma: Kto je človek

Prierezová téma – Multikultúrna výchova

Žiak

• je vnímavý na postavenie mužov a žien v rôznych kultúrach

8. ročník ZŠ 3. téma: Ľudskosť
Prierezová téma – Multikultúrna výchova
Žiak
• akceptuje rôzne kultúry a vierovyznania
• rozvíja postoj empatie

1. ročník SŠ 3. téma: Byť človekom
Prierezová téma – Multikultúrna výchova
Žiak
• vie rozlíšiť predsudky a stereotypy vo vyjadrovacích prostriedkoch a médiách
• uvedomuje si dôsledky predsudkov a stereotypov prejavujúcich sa v rôznych podobách neznášanlivosti, rasizmu či xenofóbie

2. ročník SŠ 3. téma: Šírenie kresťanských hodnôt v Európe
Prierezová téma – Multikultúrna výchova
Žiak
• akceptuje kultúrnu rozmanitosť ako spoločenskú realitu
• rozvíja postoj tolerancie, rešpektu a prosociálneho správania a konania vo vzťahu ku kultúrnej odlišnosti

3. ročník 2. téma: Rozhodnúť sa pre život s Bohom
Prierezová téma – Multikultúrna výchova
Žiak
• je otvorený pre dialóg s ateizmom ako nutnú konfrontáciu veriaceho človeka v súčasnej spoločnosti

4. ročník 3. téma: Dôsledky nespravodlivosti
Prierezová téma – Multikultúrna výchova
Žiak
• je schopný objektívneho a kritického posúdenia prínosu kresťanskej kultúry na šírenie pokoja a mieru v súčasnom svete
• oceňuje potrebu dialógu Katolíckej cirkvi s inými kultúrami

4. ročník 4. téma: Humanizmus
Prierezová téma – Multikultúrna výchova
Žiak
• je schopný identifikovať a oceniť šírenie ľudskosti aj v iných ideológiách, ale aj kritického posúdenia zneužitia ideálov proti ľudským právam

4. ročník 5. téma: Evanjeliový humanizmus
Prierezová téma – Multikultúrna výchova
Žiak
• je schopný identifikovať a oceniť šírenie ľudskosti vychádzajúcej z prvej deklarácie ľudských práv – Dekalógu a umocnenej evanjeliovým posolstvom[9]

Vyučovací predmet katolícke náboženstvo (náboženstvo/náboženská výchova) je výchovou k zodpovednosti – zodpovednosti voči sebe, voči iným jednotlivcom i celej spoločnosti. Učí žiakov kriticky myslieť, rozumieť sebe, ľuďom a svetu. Učí žiakov

[9] KATOLÍCKE PEDAGOGICKÉ A KATECHETICKÉ CENTRUM, 2010. *Kurikulum predmetu Katolícke náboženstvo/náboženská výchova*. Spišská Nová Ves: KPKC, 2010. ISBN 978-80-970549-3. s 31-151.

rozlišovať medzi tým, čo je akceptované spoločnosťou a tým, čo je skutočne morálnym dobrom pre jednotlivca i celú spoločnosť.

Zoznam použitej literatúry

1. KATOLÍCKE PEDAGOGICKÉ A KATECHETICKÉ CENTRUM, 2010. Kurikulum predmetu Katolícke náboženstvo/náboženská výchova pre základné školy, stredné školy, štvorročné gymnázia a osemročné gymnázia, dvojročné nadstavbové stredné školy. Spišská Nová Ves: KPKC, 2010. 152 s. ISBN 978-80-970549-3.
2. MISTRÍK, E., 2000. Multikultúrna výchova v príprave učiteľov. (Rámec kurikula pre univerzity). Bratislava: Iris 2000. 64 s. ISBN 80-89018-10-6.
3. MISTRÍK, E. (ed.), 2001. Od kultúrnej tolerancie ku kultúrnej identite. Texty pre multikultúrnu výchovu. Bratislava: Iris 2001. ISBN 80-88778-35-20.
4. MUCHOVÁ, L. 2009. Náboženská edukace v současné společnosti. Ružomberok: Edičné stredisko Pedagogickej fakulty, 2009. 193 s. ISBN 978-80-8084-425-7.
5. Časopisy:
6. ŠKANTÁR, J. 2007-2008. Úvodník. In: Katechetické ozveny 2007-2008, č. 3, s. 3.
7. Internetové zdroje:
8. DÚBRAVOVÁ V., 2006. Multikultúrna výchova: In: http://www.nadaciamilanasimecku.sk/fileadmin/user_upload/dokumenty/priru__ka_1kapitolaA4.pdf (28.03.2011).
9. Multikultúrna výchova. In: ŠTÁTNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV: Štátny vzdelávací program pre gymnáziá v Slovenskej republike. http://www.horvatha.sk/isced3.pdf (28.03.2011).

ThDr. PaedDr. Mária Nagranová, PhD.
Katolícka univerzita Ružomberok, Pedagogická fakulta
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi Poprad

Činnosť Komunitných Pracovníkov Zdravotnej Výchovy a Hodnotenie efektivity ich činnosti

O. Herdová, R. Ochaba

Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky, Bratislava

Úvod

Slovensko patrí medzi štyri krajiny v Európe, kde sa vyskytuje najviac Rómskej populácie, odhadom až 480 000 až 520 000 (Rechel, 2009). Okrem Slovenska medzi krajiny s najvyšším výskytom Rómov zaraďujeme Rumunsko, Bulharsko a Maďarsko. S cieľom zlepšiť zdravotný stav populácie Rómov vlády SR prijala Národný program podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku na roky 2009 – 2015 v roku 2008. Úrad verejného zdravotníctva (ďalej len „ÚVZ SR“) a regionálne úrady verejného zdravotníctva (ďalej len „RÚVZ“) realizujú úlohy v rámci plnenia 2. etapy Programu podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku za roky 2009 – 2010 (ďalej len „program“). Program je naďalej aj v 2. etape zameraný na obyvateľov segregovaných a separovaných rómskych osídlení a lokalít Banskobystrického, Košického a Prešovského kraja, v ktorých je zdravotno-hygienická situácia najkritickejšia[1].

Program sa realizuje prostredníctvom komunitných pracovníkov zdravotnej výchovy (ďalej len „KPZV“), ktorí sú riadení príslušným regionálnym úradom verejného zdravotníctva. Úlohou KPZV je zabezpečovať komunikáciu medzi obyvateľmi segregovaných, separovaných rómskych osídlení a lokalít a lekármi, zdravotnými sestrami, prípadne pôrodnými asistentkami, verejnými zdravotníkmi. Ďalej zabezpečovať a šíriť elementárnu zdravotnú osvetu a informovanosť v komunite. KPZV súčasne spolupracujú: so školami, s komunitnými centrami, terénnymi sociálnymi pracovníkmi, s obecnými úradmi (so starostami). Spolupracujú so zdravotnými poisťovňami, s asistentmi učiteľa, s regionálnymi kanceláriami Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a s mimovládnymi organizáciami zameranými na pomoc znevýhodneným rómskym komunitám. Ich hlavnou úlohou je „priblížiť“ sa ľuďom žijúcim v segregovaných a separovaných rómskych osídleniach. Pomáhať riešiť im ich aktuálnu zdravotnú situáciu, zabezpečovať informácie o prevencii, poskytovaní zdravotnej starostlivosti, zdravotnom poistení a o právach pacienta a v neposlednom rade zvyšovanie individuálnej zodpovednosti Rómov za vlastné zdravie.. Počas štyroch dní v týždni KPZV pracujú priamo v určených komunitách. Piaty deň sú v úrade, kde hodnotia realizované aktivity, pripravujú plán práce na nasledujúci týždeň spoločne s pracovníkmi odboru podpory zdravia RÚVZ, pričom vychádzajú aj zo zistenia aktuálnych potrieb u príslušného lekára. Mesačne vypracovávajú správu o činnosti, ktorú zasielajú na ÚVZ SR.

Okrem ukazovateľov, ktoré boli hodnotené v prvej etape programu[2] a to počet preventívnych prehliadok, počet očkovaní, počet odberov krvi, počet návštev detských poradní, počet liečenia choroby u lekára, kontroly u lekára a vybavenie zdravotného preukazu poistenca na podnet KPZV (Tabuľka č.1), sa od roku 2009 pristúpilo aj k hodnoteniu efektivity činnosti KPZV cez hodnotenie indikátorov komunikácie a zdravotného

[1] Uznesenie vlády SR č. 680/2007 z 15.augusta 2007 k Programu podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku 1. etapa - Program podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity na roky 2007 – 2008

[2] Uznesenie vlády SR č. 609/2008 z 10.septembra 2008 k hodnotiacej správe o výsledkoch 1. etapy – Programu podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity za roky 2007 – 2008

uvedomenia. Bola vytvorená Metodika k hodnoteniu indikátorov komunikácie a zdravotného uvedomenia[3], na základe ktorej sme vyhodnotili a posúdili jednotlivé zlepšenia, prípadne zhoršenia indikátorov v lokalitách kde KPZV pôsobili.

Prehľad realizačných výstupov Programu podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku v rokoch 2007 - 2010

P.Č.	Aktivita KPZV	Počet osôb/klientov			
		Rok 2007	Rok 2008	Rok 2009	Rok 2010
1.	Preventívna prehliadka/na podnet KPZV	4 399	4018	4 971	4 884
2.	Očkovanie/na podnet KPZV	6 855	9 840	10 161	10 743
3.	Odber krvi/na podnet KPZV	1 200	1 137	1 668	1 798
4.	Detské poradne/na podnet KPZV	2 625	2 571	2 607	3 534
5.	Liečba choroby u lekára/na podnet KPZV	1 556	1 213	1 585	1 612
6.	Kontrola/na podnet KPZV	1 515	1 193	1 244	1 451
7.	Vybavenie zdravotného preukazu poistenca/ na podnet KPZV	2001	1 269	888	1 498
8.	Prieskum monitorovania zdravotného stavu a životného štýlu	3 947	1 717	2 074	3 690
9.	Edukácia/zdravotná výchova	26 882	38 687	39 707	39 672

Materiál a metodika

Indikátory komunikácie a zdravotného uvedomenia boli vybrané na základe náplne činností KPVZ a realizácie zdravotnej výchovy u obyvateľov segregovaných a separovaných rómskych osídlení a lokalít (hodnotia sa lokality, v ktorých pôsobia KPZV v rámci svojej terénnej práce). Ich cieľom je zvýšenie zdravotného uvedomenia, zameraného na viaceré problémové oblasti: osobnú hygienu, komunálnu hygienu, prevenciu infekčných ochorení, starostlivosť a ochranu životného prostredia, prevenciu úrazov a nehôd, zdravotnú starostlivosť (práva a povinnosti pacienta, zdravotné poistenie, preventívne prehliadky, očkovanie a pod.), starostlivosť o dieťa.

Pre hodnotenie komunikácie medzi obyvateľmi segregovaných a separovaných rómskych osídlení a lokalít a zdravotníckymi pracovníkmi sa hodnotili nasledovné indikátory: účasť na preventívnych prehliadkach, povinné očkovanie detí, povinné očkovanie dospelých, návštevnosť poradne pre tehotné, návštevnosť poradne pre dojčatá, výjazdy rýchlej zdravotnej pomoci. Zdravotné uvedomenie rómskeho etnika z dotknutých lokalít sa hodnotilo cez hodnotenie nasledovných indikátorov: výskyt fajčenia, konzumácia alkoholu, fetovanie, závislosť na iných drogách, zásobovanie pitnou vodou, likvidácia komunálneho odpadu, likvidácia ľudských exkrementov, výskyt drobných hlodavcov, výskyt obťažujúceho hmyzu, osobná hygiena, výskyt črevných ochorení, výskyt svrabu, výskyt pedikulózy - zavšivavenia, výskyt drobných úrazov.

Hodnotenie indikátorov vykonávali nezávisle na sebe – príslušný praktický lekár pre deti a dorast, praktický lekár pre dospelých, lekár špecialista (gynekológ, stomatológ, urológ), KPZV, komunitný sociálny pracovník, líder komunity (všeobecne uznávaná autorita,

[3] Metodika k hodnoteniu indikátorov na hodnotenie efektivity činnosti KPZV v rámci „Programu podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku na roky 2009 – 2015, MUDr. Dušan Béreš, MPH, RÚVZ so sídlom v Rimavskej Sobote

ktorú vytypoval KPZV). Ďalej zástupca samosprávy, zástupca školského zariadenia (materská škola, základná škola, základná škola so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami), ktorí individuálne zhodnotili situáciu v danej komunite na základe svojho posúdenia päť stupňová Likertova škála od 1 (slabá) do 5 (veľmi dobrá). Na hodnotenie sa použili jednotné formuláre. Hodnotenie sa prvýkrát vykonalo pred výchovnými aktivitami v prvom kvartáli roku 2009, nasledujúce hodnotenie sa uskutočnilo po ukončení aktivít v štvrtom kvartáli roku 2009. Posledné hodnotenie sa uskutočnilo v štvrtom kvartáli roku 2010, tieto hodnotenia boli realizované celkovo v 96 lokalitách Banskobystrického, Košického a Prešovského kraja pôsobnosti KPZV. Počet hodnotiacich osôb v jednotlivých rokoch nebol rovnaký pretože nie všetci hodnotitelia hodnotili úplne všetky indikátory a takisto v priebehu hodnotenia nastali personálne zmeny ako na poste komunitných pracovníkov zdravotnej výchovy a zmeny nastali aj pri ostatných hodnotiacich osobách, a to najmä na poste zástupcov samospráv a školských zariadení. Do súhrnnej analýzy preto boli zahrnuté tie indikátory, ktoré boli vyhodnotené vo všetkých troch termínoch hodnotenia. Bola hodnotená dynamika zmien hodnotenia indikátorov cez koeficient zmeny (koeficient zmeny sa počítal ako rozdiel hodnoty indikátora na konci a hodnoty indikátora na začiatku hodnoteného obdobia, t.j. kladný koeficient zmeny znamená zlepšenia daného indikátora, nulový koeficient zmeny znamená hodnota indikátora sa v priebehu hodnotenia nezmenila a záporný koeficient zmeny zhoršenie indikátora), či bol daný indikátor hodnotený v nasledujúcom období lepšie, horšie, alebo hodnotenie ostalo na tej istej úrovni ako predchádzajúce hodnotenie. Bol vypočítaný index hodnotenia (index hodnotenia sa počítal ako priemerná hodnota koeficienta zmeny hodnoteného obdobia, t.j. kladný index hodnotenia znamená zlepšenie daného indikátora, nulový index hodnotenia znamená hodnota indikátora sa v priebehu hodnotenia nezmenila a záporný index hodnotenia znamená zhoršenie indikátora). Pri porovnávaní priemerných hodnôt sme použili dvojvýberový párový Studentov t – test, a $\chi 2$ test dobrej zhody.

Výsledky

Grafické zobrazenie lokalít v ktorých KPZV realizovali hodnotenie indikátorov v roku 2009 je zobrazené podľa okresov na Obrázku č.1.

Obrázok č.1 Hodnotenie komunitných pracovníkov zdravotnej výchovy v osadách s rómskym obyvateľstvom v SR v r. 2009

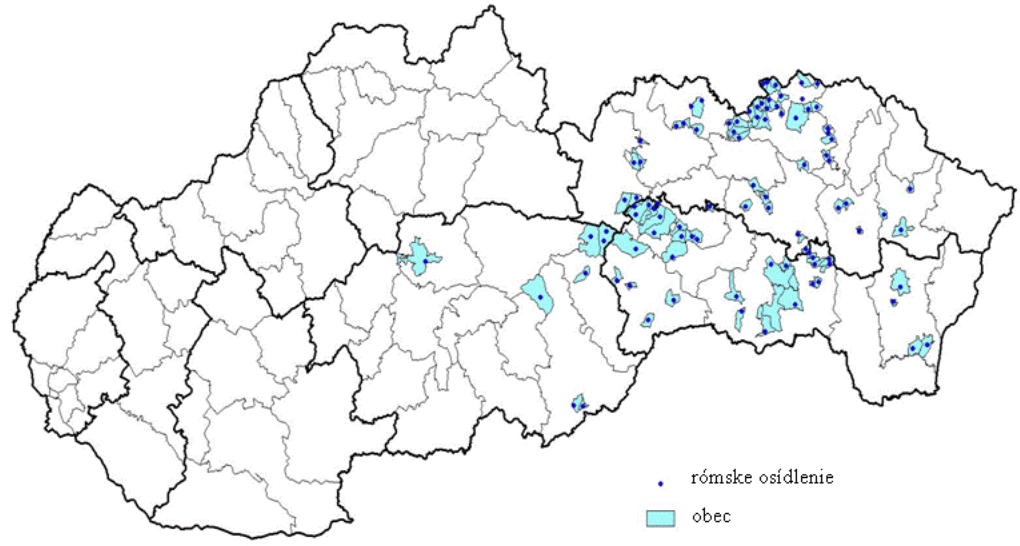

Zdroj údajov: ÚVZ SR, RÚVZ v SR

Mapa vytvorená: RÚVZ Banská Bystrica

V Tabuľke č.2 je uvedený počet hodnotiacich osôb, ktorí hodnotili daný indikátor a priemerné hodnoty hodnotenia indikátora v jednotlivých hodnoteniach. Najviac sa hodnotili indikátory fajčenie, alkohol, fetovanie a in drogy. Priemerné hodnoty hodnotenia indikátorov sa pri medziročnom porovnaní hodnotení prvého kvartálu roku 2009 a štvrtého kvartálu roku 2009 vo všetkých indikátoroch štatisticky významne zvýšili, pri porovnávaní štvrtého kvartálu roku 2009 a štvrtého kvartálu roku 2010 síce niektoré priemerné hodnoty hodnotenia indikátorov znížili (fajčenie, alkohol), ale priemerné hodnoty pri celkovom porovnávaní na začiatku a na konci hodnotenia vo všetkých indikátoroch boli štatisticky významne vyššie v štvrtom kvartáli roku 2010 ako v prvom kvartáli roku 2009. V tabuľke sú vyznačené aj hladiny pri porovnávaní jednotlivých priemerov.

Počet hodnotiacich osôb a priemerné hodnoty hodnotenia indikátorov zdravotného uvedomenia a indikátorov komunikácie

Indikátory zdravotného uvedomenia a indikátory komunikácie		priemerná hodnota hodnotenia			počet hodnotiacich osôb
		1. kv. 2009	4. kv. 2009	4. kv. 2010	2009- 2010
rizikové faktory	Fajčenie	2,58 ***1	2,93 *2	2,85 ***3	592
	Alkohol	2,88 ***1	3,13 2	3,11 ***3	589
	Fetovanie	4,21 ***1	4,39 **2	4,48 ***3	522
	Iné drogy	4,51 ***1	4,67 2	4,68 ***3	479
osobná hygiena	Výskyt zavšivavenia	2,61 ***1	2,99 2	2,94 ***3	564
	Osobná hygiena	2,94 ***1	3,15 **2	3,24 ***3	601
	Výskyt drobných úrazov	3,52 ***1	3,71 **2	3,79 **3	554
	Výskyt črevných ochorení	3,37 **1	3,48 ***2	3,61 ***3	509
	Výskyt svrabu	3,59 ***1	3,84 2	3,86 ***3	547
komunálna hygiena	Zásobovanie pitnou vodou	3,03 ***1	3,35 2	3,36 ***3	482
	Výskyt drobných hlodavcov	2,90 ***1	3,26 2	3,20 ***3	478
	Výskyt obťažujúceho hmyzu	2,96 ***1	3,32 2	3,34 ***3	471
	Likvidácia komunálneho odpadu	2,92 ***1	3,20 2	3,20 ***3	487
	Likvidácia ľudských exkrementov	2,90 ***1	3,14 2	3,13 ***3	464
indikátory komunikácie	Očkovanie detí	3,22 ***1	3,64 ***2	3,85 ***3	411
	Účasť na preventívnych prehliadkach	2,85 ***1	3,33 **2	3,43 ***3	517
	Návštevnosť poradne pre dojčatá	3,22 ***1	3,58 ***2	3,83 ***3	370
	Návštevnosť poradne pre tehotné	3,22 ***1	3,44 ***2	3,71 ***3	351
	Očkovanie dospelých	2,89 ***1	3,20 **2	3,30 ***3	362
	Výjazdy RZP	3,36 1	3,34 ***2	3,54 **3	259

*p<0,05 **p<0,01 ***p<0,001

1 porovnanie 1. kv. 2009 a 4. kv. 2009 2 porovnanie 4. kv. 2009 a 4. kv. 2010 3 porovnanie 1. kv. 2009 a 4. kv. 2010

V Tabuľke č. 3 – č.5 sú uvedené konkrétne hodnoty absolútneho a relatívneho počtu hodnotiacich, pre ktorých koeficient zmeny predstavoval zlepšenie, zhoršenie respektíve sa nezmenil v jednotlivých rokoch pri porovnávaní jednotlivých hodnotení. Pri hodnotení dynamiky zmien indikátorov zdravotného uvedomenia zlepšenie v roku 2009 sme zistili takmer u tretiny hodnotiacich a to od 14,2 % u indikátora iných drog do 37,2 % u indikátora výskytu zavšivavenia. Vysoké percento zlepšenia sa zistilo aj u indikátorov fajčenie, výskyt hlodavcov, výskyt obťažujúceho hmyzu. Pri hodnotení indikátorov komunikácie zlepšenie sme zistili u skoro polovice hodnotiacich a to od 19,7 % u indikátora výjazdy rýchlej zdravotnej pomoci do 47,0 % u indikátora účasť na preventívnych prehliadkach. Medziročné zlepšenie v roku 2010 bolo síce nižšie ako v roku 2009, u vysokého percenta hodnotiacich sme zistili zlepšenie u indikátorov výskyt zavšivavenia, osobná hygiena, výskyt črevných ochorení, ale pri celkovom porovnávaní hodnotenia na začiatku a konci aj toto bolo vysoké a pohybovalo sa od 16,1 % u indikátora iných drog do 35,7 % u indikátora výskytu zavšivavenia.

Koeficient zmeny hodnotenia indikátorov v porovnaní 1. kv. 2009 a 4. kv. 2009

Indikátory zdravotného uvedomenia		Zlepšenie		Bez zmeny		Zhoršenie	
		N	%	N	%	N	%
rizikové faktory	Fajčenie	199	33,6	345	58,3	48	8,1
	Alkohol	176	29,9	349	59,3	64	10,9
	Fetovanie	86	16,5	394	75,5	42	8,0
	Iné drogy	68	14,2	388	81,0	23	4,8
osobná hygiena	Výskyt zavšivavenia	210	37,2	293	52,0	61	10,8
	Osobná hygiena	166	27,6	367	61,1	68	11,3
	Výskyt drobných úrazov	130	23,5	375	67,7	49	8,8
	Výskyt črevných ochorení	112	22,0	338	66,4	59	11,6
	Výskyt svrabu	141	25,8	355	64,9	51	9,3
komunálna hygiena	Zásobovanie pitnou vodou	151	31,3	273	56,6	58	12,0
	Výskyt drobných hlodavcov	158	33,1	266	55,6	54	11,3
	Výskyt obťažujúceho hmyzu	150	31,8	273	58,0	48	10,2
	Likvidácia komunálneho odpadu	153	31,4	277	56,9	57	11,7
	Likvidácia ľudských exkrementov	118	25,4	310	66,8	36	7,8
Indikátory komunikácie	Očkovanie detí	173	42,1	200	48,7	38	9,2
	Účasť na preventívnych prehliadkach	243	47,0	207	40,0	67	13,0
	Návštevnosť poradne pre dojčatá	134	36,2	205	55,4	31	8,4
	Návštevnosť poradne pre tehotné	100	28,5	210	59,8	41	11,7
	Očkovanie dospelých	116	32,0	205	56,6	41	11,3
	Výjazdy RZP	51	19,7	153	59,1	55	21,2

1 porovnanie 1. kv. 2009 a 4. kv. 2009 2 porovnanie 4. kv. 2009 a 4. kv. 2010 3

Koeficient zmeny hodnotenia indikátorov v porovnaní 4. kv. 2009 a 4. kv. 2010

Indikátory zdravotného uvedomenia		Zlepšenie		Bez zmeny		Zhoršenie	
		N	%	N	%	N	%
rizikové faktory	Fajčenie	89	15,0	386	65,2	117	19,8
	Alkohol	85	14,4	400	67,9	104	17,7
	Fetovanie	69	13,2	412	78,9	41	7,9
	Iné drogy	46	9,6	391	81,6	42	8,8
osobná hygiena	Výskyt zavšivavenia	131	23,2	299	53,0	134	23,8
	Osobná hygiena	134	22,3	375	62,4	92	15,3
	Výskyt drobných úrazov	88	15,9	409	73,8	57	10,3
	Výskyt črevných ochorení	110	21,6	337	66,2	62	12,2
	Výskyt svrabu	79	14,4	393	71,8	75	13,7
komunálna hygiena	Zásobovanie pitnou vodou	85	17,6	314	65,1	83	17,2
	Výskyt drobných hlodavcov	93	19,5	285	59,6	100	20,9
	Výskyt obťažujúceho hmyzu	96	20,4	294	62,4	81	17,2
	Likvidácia komunálneho odpadu	97	19,9	293	60,2	97	19,9
	Likvidácia ľudských exkrementov	72	15,5	319	68,8	73	15,7
Indikátory komunikácie	Očkovanie detí	119	29,0	238	57,9	54	13,1
	Účasť na preventívnych prehliadkach	127	24,6	304	58,8	86	16,6
	Návštevnosť poradne pre dojčatá	95	25,7	242	65,4	33	8,9
	Návštevnosť poradne pre tehotné	100	28,5	214	61,0	37	10,5
	Očkovanie dospelých	91	25,1	215	59,4	56	15,5
	Výjazdy RZP	63	24,3	165	63,7	31	12,0

1 porovnanie 1. kv. 2009 a 4. kv. 2009 2 porovnanie 4. kv. 2009 a 4. kv. 2010 3 porovnanie 1. kv. 2009 a 4. kv. 2010

Koeficient zmeny hodnotenia indikátorov v porovnaní 1. kv. 2009 a 4. kv. 2010

Indikátory zdravotného uvedomenia		Zlepšenie		Bez zmeny		Zhoršenie	
		N	%	N	%	N	%
rizikové faktory	Fajčenie	187	31,6	346	58,4	59	10,0
	Alkohol	164	27,8	356	60,4	69	11,7
	Fetovanie	117	22,4	360	69,0	45	8,6
	Iné drogy	77	16,1	374	78,1	28	5,8
osobná hygiena	Výskyt zavšivavenia	199	35,3	307	54,4	58	10,3
	Osobná hygiena	208	34,6	333	55,4	60	10,0
	Výskyt drobných úrazov	169	30,5	335	60,5	50	9,0
	Výskyt črevných ochorení	150	29,5	292	57,4	67	13,2
	Výskyt svrabu	135	24,7	364	66,5	48	8,8
komunálna hygiena	Zásobovanie pitnou vodou	172	35,7	240	49,8	70	14,5
	Výskyt drobných hlodavcov	170	35,6	243	50,8	65	13,6
	Výskyt obťažujúceho hmyzu	167	35,5	261	55,4	43	9,1
	Likvidácia komunálneho odpadu	169	34,7	250	51,3	68	14,0
	Likvidácia ľudských exkrementov	140	30,2	270	58,2	54	11,6
Indikátory komunikácie	Očkovanie detí	215	52,3	174	42,3	22	5,4
	Účasť na preventívnych prehliadkach	264	51,1	199	38,5	54	10,4
	Návštevnosť poradne pre dojčatá	181	48,9	164	44,3	25	6,8
	Návštevnosť poradne pre tehotné	156	44,4	167	47,6	28	8,0
	Očkovanie dospelých	139	38,4	190	52,5	33	9,1
	Výjazdy RZP	71	27,4	149	57,5	39	15,1

1 porovnanie 1. kv. 2009 a 4. kv. 2009 2 porovnanie 4. kv. 2009 a 4. kv. 2010 3 porovnanie 1. kv. 2009 a 4. kv. 2010

Na grafe č.1 až č.4 je zobrazené percentuálne rozloženia koeficienta zmeny indikátorov pri porovnávaní hodnotení v prvom kvartáli roku 2009 a v štvrtom kvartáli roku 2010 v jednotlivých oblastiach. Vidíme, že percento zlepšenia koeficientu je vo všetkých indikátoroch vyššie ako percento zhoršenia. Toto percento zlepšenia je najvyššie u indikátorov komunikácie, kde dosahuje až 52,3 % očkovanie detí, účasť na preventívnych prehliadkach 51,1 %, návštevnosť poradne pre dojčatá 48,9 %, návštevnosť poradne pre tehotné 44,4 %. Pomerne vysoké percento je aj u indikátorov v oblasti komunálna hygiena – zásobovanie pitnou vodou 35,7 %, výskyt drobných hlodavcov 35,6 % a výskyt obťažujúceho hmyzu 35,5 %, ktoré môže súvisieť s realizovanou deratizáciou, dezinsekciou a dezinfekciou v osadách. Nasleduje oblasť osobná hygiena – výskyt zavšivavenia 35,3 %, osobná hygiena 34,6 % a výskyt drobných úrazov 30,5 %, najnižšie percento zlepšenia je v rizikových faktoroch – fajčenie 31,6 % a alkohol 27,8 %.

Percentuálne rozloženia koeficienta zmeny indikátorov pri porovnávaní hodnotení v prvom kvartáli roku 2009 a v štvrtom kvartáli roku 2010 v oblasti rizikové faktory

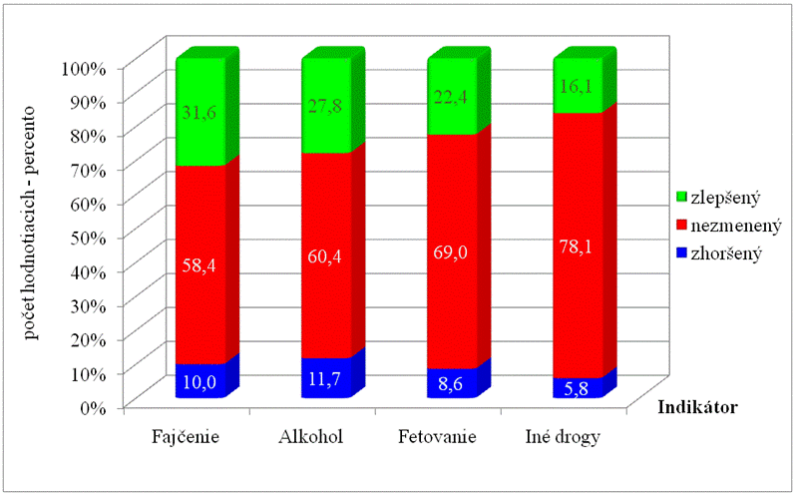

Percentuálne rozloženia koeficienta zmeny indikátorov pri porovnávaní hodnotení v prvom kvartáli roku 2009 a v štvrtom kvartáli roku 2010

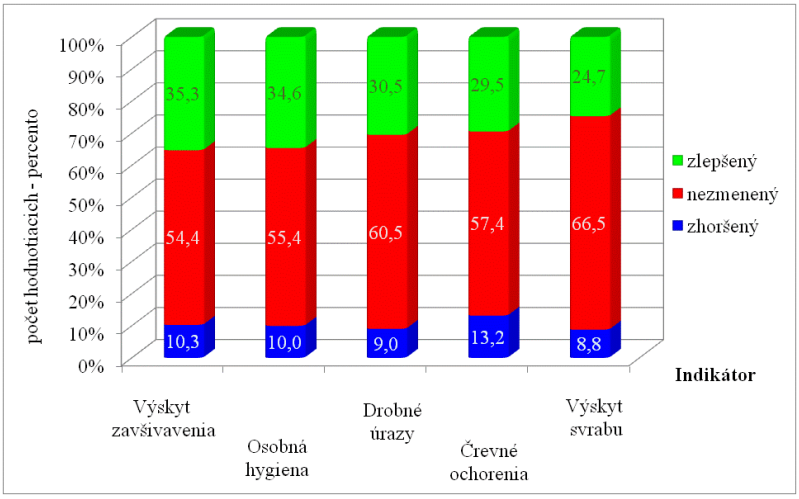

Percentuálne rozloženia koeficienta zmeny indikátorov pri porovnávaní hodnotení v prvom kvartáli roku 2009 a v štvrtom kvartáli roku 2010

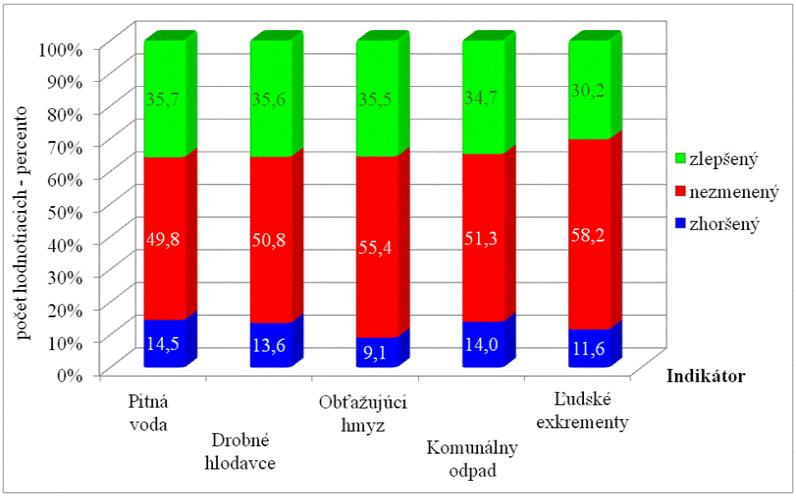

Percentuálne rozloženia koeficienta zmeny indikátorov pri porovnávaní hodnotení v prvom kvartáli roku 2009 a v štvrtom kvartáli roku 2010

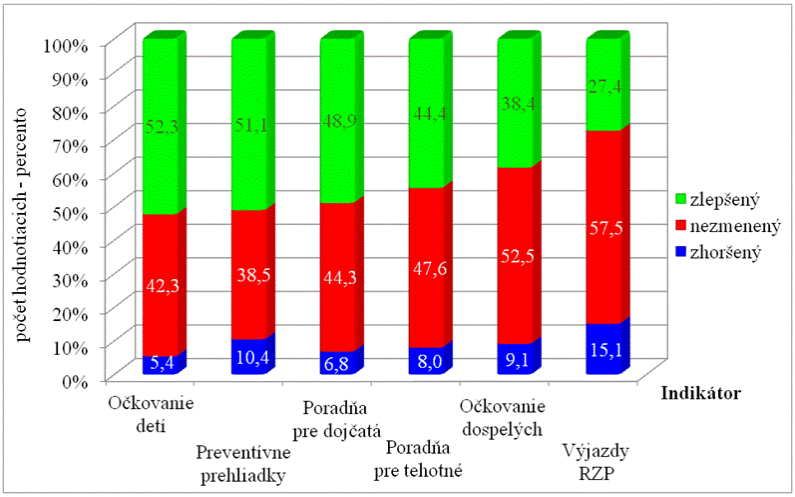

Index hodnotenia indikátorov pri porovnaniach v jednotlivých rokoch

Indikátory zdravotného uvedomenia		20091	20102	2009 - 20103
rizikové faktory	Fajčenie	0,34 ***	-0,07 ***	0,27 *
	Alkohol	0,25 ***	-0,02 ***	0,23 *
	Fetovanie	0,18 *	0,08 ***	0,26 **
	Iné drogy	0,16 *	0,01 ***	0,18 *
osobná hygiena	Výskyt zavšivavenia	0,39 ***	-0,05 ***	0,33 *
	Osobná hygiena	0,21 *	0,08 ***	0,29 **
	Výskyt drobných úrazov	0,18 *	0,09 ***	0,27 **
	Výskyt črevných ochorení	0,11 *	0,13 **	0,24 ***
	Výskyt svrabu	0,25 ***	0,02 ***	0,27 *
komunálna hygiena	Zásobovanie pitnou vodou	0,32 ***	0,02 ***	0,33 *
	Výskyt drobných hlodavcov	0,35 ***	-0,05 ***	0,30 *
	Výskyt obťažujúceho hmyzu	0,36 ***	0,02 ***	0,38 *
	Likvidácia komunálneho odpadu	0,27 ***	0,00 ***	0,28 *
	Likvidácia ľudských exkrementov	0,25 ***	-0,02 ***	0,23 *
Indikátory komunikácie	Očkovanie detí	0,42 **	0,21 ***	0,63 ***
	Účasť na preventívnych prehliadkach	0,48 ***	0,10 ***	0,57 **
	Návštevnosť poradne pre dojčatá	0,35 *	0,25 ***	0,61 ***
	Návštevnosť poradne pre tehotné	0,23 *	0,26 ***	0,49 ***
	Očkovanie dospelých	0,31 **	0,10 ***	0,41 *
	Výjazdy RZP	-0,01 *	0,20 *	0,19 ***

1 porovnanie 1. kv. 2009 a 4. kv. 2009 2 porovnanie 4. kv. 2009 a 4. kv. 2010 3 porovnanie 1. kv. 2009 a 4. kv. 2010

V Tabuľke č. 6 sú uvedené hodnoty tohto indexu. Pri medziročnom porovnaní v roku 2009 (porovnanie rozdielu hodnotenia prvého a štvrtého kvartálu roku 2009) nastalo štatisticky významné zlepšenie hodnotenia všetkých indikátorov, všetky hodnoty indexu hodnotenia sú kladné. Pri medziročnom porovnaní v roku 2010 (porovnanie rozdielu hodnotenia štvrtého kvartálu roku 2009 a štvrtého kvartálu roku 2010) nastalo zhoršenie hodnotenia indikátorov fajčenie –0,07, alkohol –0,02, výskyt drobných hlodavcov –0,04 a výskyt vlasových parazitov –0,07 a všetky ostatné indikátory sa zlepšili. Pri celkovom porovnávaní (porovnanie rozdielu hodnotenia prvého kvartálu roku 2009 a štvrtého kvartálu roku 2010) vidíme zlepšenie hodnotenia, všetky hodnoty indexu sú kladné a najvyššie hodnoty dosahuje v indikátoroch komunikácie.

Záver

Činnosť KPZV sa dá hodnotiť pozitívne predovšetkým z dôvodu sústavného pôsobenia KPZV na zvyšovanie zdravotného uvedomenia obyvateľov segregovaných a separovaných rómskych osídlení a lokalít, v ktorých je zdravotno-hygienická situácia najhoršia. Pozitívne hodnotili činnosť KPZV aj lekári, komunita a pracovníci, zástupcovia samospráv a škôl, index hodnotenia pri porovnaní na začiatku a na konci hodnotenia je kladný vo všetkých indikátoroch, hoci medziročne boli v jednotlivých rokoch niektoré indexy hodnotenia aj záporné. Koeficient zmeny bol zistený kladný u indikátorov účasť na preventívnych prehliadkach, očkovanie detí, očkovanie dospelých, návštevnosť poradne pre tehotné, návštevnosť poradne pre dojčatá takmer u polovice hodnotiacich a u týchto indikátoroch bola hodnota indexu hodnotenia najvyššia. U niektorých indikátorov bolo zistené aj zhoršenie, bolo to menšie percento hodnotiacich ako u zlepšenia. Každá informácia a pomoc pre túto cieľovú skupinu v oblasti zdravia je stále potrebná. Činnosť KPZV je tiež prínosom pri odhaľovaní a riešení niektorých zdravotných problémov cieľovej skupiny, zvýšila sa tiež informovanosť o základnej zdravotnej starostlivosti, službách a zlepšila sa disciplína zo strany Rómov v zdravotníckych zariadeniach, zlepšila komunikácia medzi obyvateľmi príslušných komunít a lekármi prvého kontaktu, resp. lekármi špecialistami s dopadom na zlepšenie poskytovania zdravotnej starostlivosti v komunitách (zvýšenie počtu návštev v ambulanciách). Zefektívnila sa komunikácia rómskych matiek s detskými lekárkami, čo sa prejavilo na zvýšenej návštevnosti v detskej poradni, účasti na očkovaní a účasti na preventívnych prehliadkach. Potvrdilo sa to aj indexom hodnotenia v týchto indikátoroch, kde dosahuje najvyššie hodnoty a kladný koeficient zmeny poukazuje na ich zlepšenie.

Komunitná práca realizovaná prostredníctvom KPZV je prínosom v oblasti ochrany, podpory a rozvoja zdravia obyvateľov segregovaných a separovaných rómskych osídlení a lokalít, je jednou z mála možností, ako preklenúť jestvujúcu a ďalej sa prehlbujúcu segregáciu a separáciu znevýhodnených rómskych komunít. Predpokladom udržania efektívnosti výsledkov je dlhotrvajúce, sústavné a systematické zdravotnovýchovné pôsobenie na obyvateľov segregovaných a separovaných rómskych osídlení a lokalít.

Pozitívne výsledky je možné udržať len v súčinnosti s obyvateľmi segregovaných a separovaných rómskych osídlení, a to aktívnym spolupodieľaním sa na zlepšení svojej životnej a zdravotno-hygienickej situácie. Pozitívne dopady zdravotného uvedomenia by sa mali odraziť v sledovaných zdravotných indikátoroch. Predovšetkým výskyt alergických ochorení u detí a pasívneho fajčenia u detí je v porovnaní medzi Rómskou a nerómskou komunitou obrovský (Dostal, 2009).

Literatúra:

1. Uznesenie vlády SR č. 680/2007 z 15.augusta 2007 k Programu podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku 1. etapa - Program podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity na roky 2007 – 2008
2. Uznesenie vlády SR č. 609/2008 z 10.septembra 2008 k návrhu 2. etapy Programu podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku na roky 2009 – 2015
3. Uznesenie vlády SR č. 609/2008 z 10.septembra 2008 k hodnotiacej správe o výsledkoch 1. etapy – Programu podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity za roky 2007 – 2008
4. Metodika k hodnoteniu indikátorov na hodnotenie efektivity činnosti KPZV v rámci „Programu podpory zdravia znevýhodnených komunít na Slovensku na roky 2009 – 2015, MUDr. Dušan Béreš, MPH, RÚVZ so sídlom v Rimavskej Sobote
5. Rechel, B. et al: Access to health care for Roma children in Centra and Eastern Europe: finding of qualitative study in Bulgaria. International Journal for equity in health. 2009, 8:24.
6. Dostal, M. et al: Comparison of the health of Roma and non-Roma children living in the district of Teplice. Int J Public Health (2010) 55:435–441.

Multikultúrna a interkultúrna výchova v škole (protipredsudková klíma)

Gabriela Plátková Olejárová

V čom spočíva (morálny) problém?

Dieťa väčšinu svojho dňa strávi v škole a práve v tomto prostredí nadväzuje interpersonálne vzťahy k druhým spolužiakom (kamarátom) či k učiteľovi. Dimenzia utvárania vzťahov je zvlášť dôležitá, pretože aj v interakcii s inými si vytvárame vzťah k sebe samému. Či nás druhí akceptujú, teda prijímajú, alebo na druhej strane odmietajú – to všetko má vplyv na kreovanie obrazu o sebe samom. Je potrebné, aby sa žiaci naučili a získali zručnosť pozitívne hodnotiť druhých, pretože to zlepšuje medziľudské vzťahy, podporuje empatiu a rozvíja prosociálne správanie.

Zrejme táto úloha nebude ťažká, keď máme na mysli najmä monokultúrne vzdelávacie a výchovné prostredie školy. Avšak takéto prostredie sa vplyvom globalizačných tendencií vo výchove a vzdelávaní zo škôl vytráca. Nie je nič nezvyčajné, ak máme v jednej triede žiakov z rôzneho kultúrneho prostredia, ba tento jav sa stáva bežným. J.Průcha uvádza, že interkultúrne vzdelávanie a výchova sa vyskytuje v niekoľkých oblastiach:

- v komunikácii medzi učiteľom a žiakom (učitelia sú predstavitelia dominantnej kultúry a žiaci pochádzajú z odlišného kultúrneho prostredia),
- v komunikácii medzi žiakmi väčšinovej skupiny a žiakmi cudzincami alebo žiakmi menšinového etnika,
- v komunikácii medzi učiteľmi a pracovníkmi škôl a rodičmi žiakov cudzincov alebo žiakov z odlišného etnika (8).

Zmena monokultúrnej štruktúry v triede na viac kultúrnu alebo multikultúrnu si vyžaduje aj zmenu výchovy. Žiaci sú častejšie v kontakte so žiakmi z iných kultúr a často nevedia spolupracovať, vzájomne sa tolerovať, nadväzovať priateľské vzťahy. Nie preto, že by nechceli, problém skôr vidím v kognitívnej úrovni – žiaci nemajú vedomie (znalosti) o inej kultúre, zvykoch, hodnotách a pod., čo sa odráža aj v ich postojoch vo vzťahu k druhým – „iným“ – založených na predsudkoch – kedy často dochádza k ponižovaniu, šikanovaniu, diskriminácii žiakov z minoritných skupín - mám na mysli nielen rómskych žiakov, alebo žiakov zo sociálne slabších rodín, ale taktiež žiakov rôzneho náboženského vyznania, rôznej národnosti, inej kultúry, ale aj postihnuté deti, utečenecké deti, adoptované deti, detí zo sociálne znevýhodneného prostredia...Takýto postoj nie je správny a vyžaduje si výchovný zásah a formovanie zo strany učiteľa (ale aj rodinná výchova zohráva dôležitú úlohu). Multikulturalita by nemala byť bariérou vo výchove, ale práve naopak – motiváciou k poznaniu nového. Gluchmanová uvádza, že multikultúrna výchova vyjadruje vnútorný postoj jednotlivca ako člena spoločnosti v tom zmysle, že rešpekt a úcta k osobnosti človeka a jeho dôstojnosti nepozná výnimky a k základným právam patrí právo každého mravného subjektu na slušné zaobchádzanie, nepripúšťa žiadne obmedzovanie alebo dokonca ponižovanie niekoho na základe nejakej predbežnej obavy alebo predsudku (5).

Problematiku multikultúrnej a interkultúrnej výchovy nájdeme obsiahnutú v Štátnom vzdelávacom programe – a to v rámci prierezových tém, ktoré sú povinnou súčasťou obsahu vzdelávania. V programe čítame, že multikultúrna výchova je dôsledkom zvyšovania rozmanitosti kultúr na Slovensku, migrácie príslušníkov vzdialenejších a doposiaľ nepoznaných kultúr a subkultúr, čo spôsobuje, že žiaci budú oveľa častejšie vystavení rôznym kultúrnym vplyvom. Preto je potrebné, aby boli na tieto výzvy pripravení, a aby boli schopní rozoznať, rešpektovať a podporovať rôzne kultúrne ukotvenie vo svojom okolí. Cieľom

prierezovej témy multikultúrna výchova je preto výchovné a vzdelávacie pôsobenie zamerané na rozvoj poznania rozličných tradičných aj nových kultúr a subkultúr, akceptáciu kultúrnej rozmanitosti ako spoločenskej reality a rozvoj tolerancie, rešpektu a prosociálneho správania a konania vo vzťahu ku kultúrnej odlišnosti. Edukačná činnosť je zameraná na to, aby škola a školské vzdelávanie fungovali ako spravodlivé systémy, kde majú všetci žiaci rovnakú príležitosť rozvíjať svoj potenciál. Žiaci spoznávajú svoju kultúru aj iné kultúry, históriu, zvyky a tradície ich predstaviteľov, rešpektujú tieto kultúry ako rovnocenné a dokáže s ich príslušníkmi konštruktívne komunikovať a spolupracovať (11).

Ako riešiť problém v škole?

Z exponovaného problému vyplýva, že je nevyhnutné v rámci výchovy a vzdelávania vychovávať žiakov v multikultúrnom a interkultúrnom kontexte (nezabúdajúc pritom na výchovu k národným hodnotám a utváraniu národnej identity). Žiaci by mali byť vedení k uvedomeniu si, že aj keď je niekto iný, to ešte neznamená, že je zlý, alebo taký, že si zaslúži moje opovrhnutie, nebodaj odsúdenie. Uvedené konštatovania sa zdajú triviálne, avšak skutočnosť je iná. Prax ukazuje, že žiaci z marginálnych spoločenských a sociálnych skupín sú v triede takpovediac „na okraji“, sú outsidermi – sedia v posledných laviciach, nie je im zo strany učiteľa venovaná dostatočná pozornosť, ostaní žiaci ich odstrkujú, vysmievajú sa im, ponižujú, – zásah musí prísť zo strany učiteľa v podobe jasnej a zreteľnej výchovnej normy, ktorá upravuje a mení postoje a návyky voči nim.

Je evidentné, že sám učiteľ je v tomto prípade nástrojom (prostriedkom) realizácie interkultúrnej výchovy. E. Mistrík hovorí o interkultúrne kompetentnom učiteľovi, ktorý:

je schopnosť kriticky vnímať a vyhodnocovať kultúrnu výmenu a medzikultúrnu komunikáciu, ako aj sprostredkovať túto svoju reflexiu žiakom,

vie a dokáže podporovať medzikultúrne porozumenie u svojich žiakov,

je schopný a vie u detí rozvíjať schopností pre chápanie a interpretáciu znakov, prejavov a významov iných kultúr v kultúrnych artefaktoch a v komunikácii druhých ľudí,

je schopný sprostredkovať kontakty rôznych kultúr v triede (7).

Ďalej tiež popisuje a zdôrazňuje obsahové štandardy - učiteľ by mal poznať kultúru svojho regiónu a svojho národa, iné kultúry a tiež základné kategórie pre opis kultúrnych fenoménov; výkonové štandardy - učiteľ by mal mať schopnosť prezentovať uvedomelú kultúrnu identitu, mal by byť empatický voči kultúrnej rôznorodosti, voči iným kultúrnym tradíciám, mal by rešpektovať individuálne potreby žiakov, ovládať pestré pedagogické metódy vhodné pre rozvoj kultúrnej rôznorodosti, mal by mať rozvinuté komunikačné zručnosti, mal by kriticky myslieť, byť jazykovo zdatný, ovládať rôzne postupy na riešenie konfliktov, používať rôznorodé hodnotenie žiakov, vytvárať vlastné pedagogické materiály vhodné pre multikultúrnu výchovu. V rámci osobnostných štandardov by mal učiteľ pozitívne hodnotiť rôznorodosť ľudí, pozitívne hodnotiť jednotu ľudstva a spoluprácu medzi ľuďmi, mal by mať rozvinutú osobnostnú sebareflexiu, byť zástancom kultúrneho relativizmu, odmietnuť centristické tendencie vo svojom svetonázore a u iných ľudí, mal by si vážiť a rešpektovať princípy demokracie, vážiť kultúru a kultúrnosť (7). V nadväznosti na popísané kompetencie učiteľa je nevyhnutné primárne zdôrazniť dôležitú úlohu učiteľa v procese multikultúrnej a interkultúrnej výchovy. Ak chce učiteľ pôsobiť na svojich žiakov a formovať ich postoje, musí byť sám vzorom s vypestovanými a naďalej rozvíjanými schopnosťami, zručnosťami a kompetenciami v tejto oblasti.

Od osobnosti učiteľa a postoja ku svojmu povolaniu závisí i jeho reakcia na konflikty a problémy vznikajúce zo stretu žiakov z rôznych kultúr. Existuje tu veľký výchovný priestor, no často sa diskutuje o tom, či učiteľ má právo zasiahnuť do výchovy alebo nie. Zastávam názor, že áno. Ba je to priam jeho morálna povinnosť. Učiteľ by si mal uvedomiť zodpovednosť vyplývajúcu z jeho profesie a následne aj konať. Neriešené a pretrvávajúce

konflikty medzi žiakmi vplývajú na klímu v triede – pričom klíma okrem iného vyjadruje, či si žiaci dostatočne vzájomne rozumejú a aká je súdržnosť triedy (2). Teda aké hodnoty a normy vzájomne zdieľajú žiaci s učiteľom, ako dokážu spolupracovať, pomáhať si, radiť, vzájomne plniť úlohy počas hodiny. Ak uvedené typy správania nefungujú, klíma v triede nie je dobrá a spätne ovplyvňuje žiakov aj učiteľa. Potom sú dobré triedy, bezproblémoví žiaci, trieda, do ktorej radi chodíme, alebo zlá trieda, nezvládnuteľní žiaci a konfliktní žiaci. Vznikajú s šíria sa také morálne problémy ako je diskriminácia, rasizmus, útlak, stereotypné správanie, predpojatosť a iné. Ich neriešenie sa odráža v slabej alebo takmer žiadnej adaptácii žiaka v školskom prostredí, nízkej motivácii, alebo demotivácii žiaka, v slabom prospechu, objavuje sa záškoláctvo... Aké je východisko?

Myslím si, že je nutné v rámci výchovného pôsobenia docieliť u žiakov to, aby si uvedomili, rešpektovali a svojím správaním potvrdzovali práva iných. Deklarácia práv dieťaťa v 7. bode (zásade) hovorí, že „dieťaťu sa má dostať vzdelania, ktoré zvýši jeho všeobecnú kultúrnu úroveň a poskytne mu rovnaké možnosti rozvíjať svoje schopnosti, svoje vlastné názory a svoj zmysel pre mravnú a spoločenskú zodpovednosť, aby sa mohlo stať užitočným členom spoločnosti. Tí, čo sú zodpovední za vzdelávanie a výchovu dieťaťa, majú sa riadiť ozajstnými záujmami dieťaťa...“ (Právo na vzdelanie, na základe rovných príležitostí). Ďalej, bod č. 10 „ Dieťa treba chrániť pred pôsobením, ktoré môže podnecovať rasovú, náboženskú alebo akúkoľvek inú formu diskriminácie. Dieťa sa má vychovávať v duchu porozumenia, priateľstva medzi národmi, mieru a bratstva všetkých ľudí, aby si plne uvedomovalo, že má svoje sily a schopnosti venovať službe ostatným ľuďom (právo na ochranu pred diskrimináciou a na výchovu v duchu znášanlivosti, mieru a bratstva). (1)

V rámci výchovy k ľudským právam je dobre spomenúť aj práva detí, rozobrať ich, vysvetliť a zdôvodniť nutnosť ich rešpektovania. Každý v triede – aj keď je iný – má právo na vzdelanie, má právo na ochranu pred rôznymi formami diskriminácie (diskriminácia rasová, na základe veku, pohlavia, diskriminácia zdravotne postihnutých a iné). Keď má niekto právo, tak vzniká nárok na ochranu pred niečím (ochranná funkcia práva) a potom nárok na uspokojenie niečoho (nároková funkcia). Mať právo – sa vždy vzťahuje k niečomu – teda je prostriedok realizácie vyšších mravných hodnôt, napríklad mravnej hodnoty života nevinného človeka (3). Uvedené práva zdôrazňujú ochranu života každého jedného dieťaťa. Je nevyhnutné, aby žiaci pochopili problematiku práv a tiež, aby konali v súlade s týmito právami. Áno, mám slobodu konania a rozhodovania s kým budem v triede sedieť, s kým sa budem hrať, ale len do tej miery, že neporuším práva môjho spolužiaka. Uvedomenie si tejto normy môže byť posilnené aj schopnosťou empatie - ak sú žiaci schopní empatie - tak sa dokážu vcítiť do pocitov žiaka, ktorému ubližujú, či ho odstrkujú len preto, lebo je iný – má inú farbu pleti, nevie dobre rozprávať, nemá značkové topánky, býva v starom dome, doma nemajú auto a pod. Pri vciťovaní sa do pocitov druhého si položia otázku – páčilo by sa mi, keby tak so mnou ostatní zaobchádzali? Bolo by mi to príjemne? Ako by som sa cítil ja? Kladenie si týchto otázok a schopnosť empatie je predpokladom porozumenia druhému a eliminovania negatívneho správania voči nemu z mojej strany.

Výchova k právam sa prepája s uznaním ľudskej dôstojnosti a vyjadrením úcty k druhým. Gluchmanová konštatuje, že každý má nárok na ochranu a rešpekt jeho ľudskej dôstojnosti počas školského vyučovania, ale aj v mimoškolských aktivitách. Vzdelanie v škole by malo smerovať k plnému a hodnotnému rozvoju ľudskej osobnosti a k posilneniu úcty k ľudským právam. Má napomáhať k vzájomnému porozumeniu, znášanlivosti a priateľstvu. Dokonca hovorí o povinnosti či záväzku učiteľov vychovávať detí a mládež k vzájomnej úcte a rešpektu iných (5).

Ďalší výchovný krok môže spočívať vo výchove k tolerancii a akceptácii odlišností druhých. Byť tolerantný, znamená svojim správaním chápať a rešpektovať inakosť druhého, rešpektovať konanie, hodnoty či pravidlá druhého a vedieť sa s ním dohodnúť

a spolupracovať. Takéto výchovné smerovanie učiteľa by malo spájať žiakov v triede, vzájomne obohacovať (v kognitívnej rovine), podporovať vzájomnú pomoc na báze tolerancie, znášanlivosti, porozumenia (odmietajúc rasizmus, neznášanlivosť, nenávisť) (10). Žilínek zase zdôrazňuje, že v „interkulturálnom vzťahovotvornom procese k človeku je humanistická podstata určujúca...hodnotou je maximálny rozvoj každého jednotlivca s rešpektovaním jeho kultúrneho pôvodu a príslušnosti k rase, národu a náboženstvu (13). V rámci triednych pravidiel sa odporúča, aby žiaci spolu s učiteľom zadefinovali pravidlo alebo normu, ktorá by vyjadrovala jeden z cieľov triedneho spoločenstva a to: „Usiluj sa rešpektovať dôstojnosť druhého, poznaj, uznávaj a chráň jeho práva.“ Alebo: Neškoď a neubližuj kamarátovi, snaž sa ho pochopiť a pokúsiť o vzájomné porozumenie.“ „Konaj vždy humánne!“ Jasné pravidlá v triede podporujú pozitívnu klímu a dobré interpersonálne vzťahy.

Uvedené výchovné formovania by mali prebiehať na báze dialógu, kedy vstupujeme do vzťahu s inými a vzájomne komunikujeme. Je preto vhodné, ak sa vo výchove a vzdelávaní podporujú také organizačné formy, ako je práca v skupinách, práca vo dvojiciach – to nutne predpokladá vzájomný dialóg - „v úsilí učiť sa pokojne počúvať a vnímať iných, učiť sa znášanlivosti voči inému názoru, zvykom, tradíciám, vierovyznaniu, etických hodnotových štruktúr, životnej filozofie. Dialogická postupnosť v tolerantnom zameraní neznamená opustiť svoju identitu, ale nachádzať nové možné cesty svojho obohatenia a pokojného spolunažívania.“ (13). Takýmito formami sa podporujú a rozvíjajú kognitívne aj nonkognitívne funkcie žiakov.

Neposledným výchovným krokom je rozvoj autonómneho morálneho myslenia a uvažovania, resp. kritického myslenia. Žiak si na základe získaných informácií o druhých v triede a ich dostatočnom poznaní vytvára úsudok o nich, ktorý je nezávislý od mienky druhých (spolužiakov, kamarátov). To znamená, že žiak odmieta „haló efekt“ o spolužiakovi, tiež predsudky založené na pocite, alebo nedostatočnom poznaní druhého vytvárajúce akýsi mýtus - odmieta aj ubližovanie a ponižovanie druhého, ktoré je spojené s predsudkom ako nelogickým a nepodloženým názorom. Taktiež je žiak dostatočne asertívny, aby trval na svojom názore a neprijímal stereotypné myslenie iných, ktoré môže tendovať k pohŕdavému postoju voči iným. Reflexívne a aktívne morálne uvažovanie je však znakom zrelého mravného subjektu, žiak je schopný takto premýšľať až po dosiahnutí istých kognitívnych, teda poznávacích schopností. Predsudok je veľmi ťažko ovplyvniť, avšak ešte horšie je ho prijať, resp. akceptovať a správať sa stereotypne – tak ako väčšina. Prijatie predsudku nemá ďaleko od urážok a správania, ktoré ponižuje druhého.

Záver

V závere predstavím niektoré ciele multikultúrnej a interkultúrnej výchovy vzdelávania, na ktoré by sa mal učiteľ zamerať. Ich zvládnutie žiakom predznamenáva úspech, avšak za predpokladu, že sú nadobudnuté postoje naďalej rozvíjané a podporované. Ciele sú naplnené, ak učiteľ spozoruje zmenu v správaní žiakov, ktorá sa odráža aj v zmene triednej klímy.

Kognitívne ciele:
Žiak vie vymedziť pojmy ako je tolerancia, práva, ľudská dôstojnosť,
dokáže pomenovať a vysvetliť práva dieťaťa, diskutuje o nich,
oceňuje inakosť druhého,
pozná iné kultúry - popisuje ich odlišnosti i podobnosti.

Afektívne ciele:
- Žiak si uvedomí, že farba pleti nedeterminuje uznanie druhého ako osobnosti, hodnej úcty,

- úcta k druhému nezávisí od farby pleti (obhájenie názoru týkajúceho sa rešpektovania iných),
- žiak je ochotný spolupracovať s inými, vie s nimi komunikovať,
- žiak ako autonómna a zodpovedná osobnosť nadobudnuté postoje rozvíja a potvrdzuje svojím správaním v triede aj mimo nej.

Každý žiak – hoci je iný – má svoje práva a jeho odlišnosť ešte neznamená odmietanie pomoci a spolupráce, či dokonca separovanie žiaka v triede, ale naopak, odlišnosť a rozmanitosť je pozitívna. Interkultúrna a multikultúrna výchova v škole založená na akceptovaní a potvrdzovaní ľudskej dôstojnosti a úcty, práv žiaka - by mala podporovať toleranciu a znášanlivosť a prispievať k vytváraniu pozitívnej klímy v triede, klímy bez predsudkov a odmietania. Zmyslom tvorby protipredsudkovej klímy v triede je podnecovať angažovanosť a konkrétnu činnosť žiaka, ktorá sa opiera o jeho názor, postoje, presvedčenie a hodnoty a spätne ich rozvíja. Jej realizáciou ide hlavne o rozvoj ľudskej individuality, sprostredkovanie historicky vzniknutej kultúry spoločnosti, posilňovanie súdržnosti v spoločnosti tolerancie a vzájomnej úcty, poskytnutie profesionálnej i vzdelávacej šance pre každého bez rozdielu rasy, náboženstva, národnosti a sociálnej úrovne, podporu demokracie a občianskej spoločnosti, výchovu k partnerstvu, spolupráci a solidarity v európskej i globalizujúcej sa spoločnosti, vzájomné rešpektovanie sa a znášanlivosť (9). Neakceptovanie iných znamená odmietanie, obmedzovanie či popieranie ich práv, čo v konečnom dôsledku len podnecuje a hromadí vzájomné konflikty, ktoré žiadnemu žiakovi neprospievajú, práve naopak – zabraňujú jeho sebarealizácii, ktorú vnímam ako právo každého slobodne sebautvárať (avšak nie na úkor slobody a práv iných).

Použitá literatúra:

1. Deklarácia práv dieťaťa. Dostupné na:
2. (http://www.gymparnr.edu.sk/obsah/predmety/subory/nos/dpd.pdf) [Online 19.4.2011].
3. Gavora, P. (1999): Akí sú moji žiaci. Bratislava, Práca, s.137.
4. Gluchman, V. (2005): Človek a morálka. Prešov, Manacon, s. 55.
5. Gluchmanová, M. (2009): Uplatnenie princípov a hodnôt etiky sociálnych dôsledkov v učiteľskej etike. Prešov, FF PU, s. 136-137.
6. Gluchmanová, M. – Gluchman, V. (2008): Učiteľská etika. Prešov, FF PU, s.145, 150, s.156,
7. Jakubovská, V. (2007): Etická výchova ako výchova k interkultúrnym kompetenciám. In: Korim, V.
8. Androvičová, Z.: Etická výchova: problémy teórie a praxe. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, 13.9.2007. Banská Bystrica, UMB PF, s. 178-183.
9. Mistrík, E. (2000): Multikultúrna výchova v príprave budúcich učiteľov (Rámec kurikula pre univerzity). Bratislava, IRIS, s. 7, s. 26-34.
10. Průcha, J. (2010): Interkulturní komunikace. Praha, Grada, s. 172.
11. Sabol, J. – Zubková, I. (2006): Tvorba protipredsudkovej klímy v triede (metodická príručka pre učiteľov z oblasti interkultúrnej výchovy). Bratislava, EUROFORMES, s.r.o., s. 32-33. Dostupné na:
12. http://www.multikulti.sk/dok/Tvorba-protipredsudkovej-klimy-v-triede.pdf [Online 10.4.2011]
13. Sukuba, D. (1996): Multikultúrna výchova žiakov základných a stredných škôl. In: Pedagogická revue, r. 48, č. 9-10, s. 425-436.

14. Štátny vzdelávací program pre 2. stupeň základnej školy v Slovenskej republike, s. 20
15. Dostupné na:
16. http://www1.statpedu.sk/documents//16/vzdelavacie_programy/statny_vzdelavaci_program/isced2_jun30.pdf
17. [Online 20.4.2011].
18. Štátny vzdelávací program pre gymnázia v Slovenskej republike, s. 22
19. Dostupné na:
20. http://www1.statpedu.sk/documents//16/vzdelavacie_programy/statny_vzdelavaci_program/isced3a_jun30.pdf [Online 20.4.2011].
21. Žilínek, M. (1997): Národné uvedomenie, multikultúrnosť, demokratické občianstvo – hodnotové fenomény v utváraní mravnej identity osobnosti. In: Pedagogická revue, r. 49, č. 5-6, s. 201-209.

PhDr. Gabriela Platková Olejárová, PhD.
Inštitút filozofie a etiky FF PU v Prešove
Katedra etiky
17.novembra č. 1
080 01 Prešov
olejarova.gabriela@gmail.com

Procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie

Procedures for interventions against domestic violence

Augustyn Okoński

Resume:

Preventing domesttic violence in modern times is a challenge for every person whoundertakes the effort to oppose the injustice faced by many Polish families. Taking action in these situations requires knowledge and professional skills neded to stopviolence. Very istaotne becomes aware, purposeful and organized activity aimed atvictims of domestic violence, increase awareness about domestic violence. Therefore, it becomes important to develop and implement procedures whereby it can achieve success in the context of measures to protect victims and deterring offenders.

Key words: violence, intervention, procedure.

Dom powinien byc miejscem, w którym wszyscy się kochają, wspierają, odzyskują siły po ciężkiej pracy czy nauce. To azyl, do którego wracają jego mieszkańcy z przekonaniem, że tam zaspokoją swoje podstawowe potrzeby życiowe. Jednak dla wielu osób dom nie stanowi spokojnej przystani, oazy pięknego życia. Jest niebezpiecznym miejscem, w którym systematycznie doznają różnego typu cierpień. Według T. Rostowskiej niekorzystne zmiany społeczne, które mają miejsce we współczesnym świecie dotykają także życia małżeńskiego i rodzinnego czego wyrazem jest rosnąca liczba rozwodów czy przemoc w rodzinie (Rostowska, 2009). Wzrost zainteresowania problematyką agresji wobec bliskich oraz idące za tym działania na rzecz eliminowania przemocy w rodzinie spowodowały zmianę w pojmowaniu bicia jako sposobu rozwiązywania problemów rodzinnych. W nawiązaniu do I. Pospiszyl spada popularność starych mitów, m.in. takich, że tylko trzymanie dziecka „krótko" daje szansę, iż wyrośnie ono na porządnego człowieka, że „pas jest najlepszym przyjacielem człowieka", że niektóre kobiety lubią od czasu do czasu „dostać", bo inaczej same nie wiedzą, czego chcą itp. Jednak spadek akceptacji dla wspomnianych mitów nie zawsze wiąże się z racjonalną oceną zjawiska przemocy w rodzinie. W ich miejsce tworzone są nowe stereotypy, bardziej zawoalowane, ale równie nie prawdziwe i groźne, ponieważ sprzyjają lekceważeniu problemu albo tworzeniu licznych wyjątków, dających wrażenie, że agresja wewnątrzrodzinna jest problemem jakiejś specyficznej grupy społecznej, nie zaś czymś, co dotyka większość z nas (Pospiszyl, 1999). W nawiązaniu do H, D. Sasal przemoc domowa może być zarówno skutkiem, jak i przyczyną dysfunkcji w rodzinie, bez wątpienia należy zaklasyfikować ją do kategorii zachowań negatywnych o dużej szkodliwości społecznej. Mimo że w relacjach mędzyludzkich istniała ona od zawsze, o przemocy w rodzinie mówiono niewiele, jakby nie postrzegając jej jako poważnego zaburzenia w funkcjonowaniu rodziny. Takiego, które prowadzi do poważnych naruszeń norm moralnych i prawnych, tragicznych skutków psychologicznych, a w skrajnych przypadkach do poważnych okaleczeń czy zabójstw. Ujawniano jedynie wyjątkowo okrutne i budzące sprzeciw społeczny pojedyncze zdarzenia z historii rodzin, w których doszło do tragedii, zapominając, że dla wielu ludzi dom rodzinny jest miejscem zagrożenia, poniżania, cierpienia, terroru, lęku i rozpaczy, a dramaty, które przedostały się do wiadomoci publicznej, są uwieńczeniem wieloletnich cierpień, tym boleśniejszych, że rozgrywane są w aurze społecznej akceptacji (Sasal, 2005). J. Pospiszyl określa przemoc, jako „akt godzący w osobistą wolność jednostki, zmuszenie jednostki do zachowań niezgodnych z jej własną wolą (Pospiszyl, 1994). Uważa, że są to wszelkie

zachowania brutalne, naruszające wolność osobistą jednostki, nieliczenie się z jej dobrem. Przemoc służy realizacji celów jednostki, która ją stosuje. Jest działaniem możliwym wtedy, kiedy istnieje nierównowaga sił, jest nadużyciem własnej przewagi fizycznej lub społecznej (tzn. władzy) po to, aby wymusić na drugim człowieku określone zachowanie (Pospiszyl, 1999). K. Michalska, D. Jaszczak przemoc w rodzinie dzielą na fizyczną, psychiczną, materialną, seksualną, zaniedbanie. Przemoc fizyczną określają, jako „każdorazowe agresywne zachowanie skierowane przeciw ciału ofiary, mogące doprowadzić do bólu oraz obrażeń fizycznych. Bardzo szeroki wachlarz zachowań sprawcy – od szturchania, popychania, ciągnięcia za włosy, uszy, aż do zachowań powodujących ostre urazy fizyczne, wymagające opieki medycznej czy wręcz hospitalizacji. Przemoc psychiczna charakteryzuje się poniżaniem lub zachowaniami budzącymi poczucie zagrożenia i wywołującymi emocjonalne cierpienie lub ból. Najtrudniejsza do udowodnienia, często zaczyna się niepostrzeżenie, początkowo ignorowana jest nawet przez osoby, które jej doznały. Zaczyna się często od lekceważenia czyichś potrzeb, krytykowania poglądów, wyglądu, zazdrości, ograniczania kontaktów z bliskimi, a kończy się na groźbach, oczernianiu, oskarżaniu, poniżaniu, wyśmiewaniu, upokarzaniu, szantażowaniu.” (Michalska, Jaszczak – Kuźmińska, 2007). Kontakt z sytuacją przemocy w rodzinie jest bardzo trudnym doświadczeniem wymaga opracowania i realizacji odpowiednich procedur, dzięki którym możliwa będzie najlepsza pomoc ofiarom przemocy domowej. Procedura jest ustalonym algorytmem postępowania, określonym układem czynności, dzięki którym można osiągnąć cel, stanowi opis sposobu realizacji działań. Celem procedury jest stworzenie warunków do sprawnego i skutecznego działania, porządkowania prac, eliminowania chaosu, zapobiegania występowaniu błędów w działaniu i odstępstw od ustaleń.

Niebieskie Karty to procedura interwencji wobec przemocy domowej, stosowana przez policję, pomoc społeczną i gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych. Jest strategią łączącą kompetencje różnych służb społecznych, składającą się z odpowiedniej dokumentacji, świadomych, celowych i zorganizowanych sposobów postępowania w przypadku stwierdzenia bądź podejrzenia występowania przemocy. Głównym celem „Niebieskich Kart" jest rozpoznawanie przemocy i usprawnienie pomocy realizowanej przez przedstawicieli różnych służb społecznych, ale też tworzenie warunków do systemowego modelu pracy z rodziną. Podstawą działań w ramach realizacji procedury jest współpraca róznych służb mających kontakt z ofiarami lub sprawcami przemocy w rodzinie. Rozpoznanie przemocy w rodzinie przez policjanta, pracownika socjalnego czy członka gminnej komisji to początek procesu pomagania. Każda z tych służb ma w swoich zapisach ustawowych możliwość i obowiązek korzystania z pomocy innych instytucji i organizacji, a także obowiązek współpracy i wsparcia.

Istotną rolę w przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie odgrywa policja, która zapewnia bezpieczeństwo nie tylko przez działania doraźne takie jak odwiezienie do izby wytrzeźwień nietrzeźwego sprawcy, zatrzymanie do wyjaśnienia, ale prowadzi również w tych okolicznościach stałe monitorowanie rodzin przemocowych. Według H, D. Sasal policjant w większości przypadków jest pierwszą osobą z zewnątrz, otrzymujacą sygnał o przemocy w rodzinie. Do zadań policjanta przyjmujacego zgłoszenie należy jak najszybsze zebranie wstępnych, w miarę możliwości precyzyjnych informacji o zdarzeniu, ze szczególnym zwróceniem uwagi na:

- czas i miejsce zaistnienia przemocy;
- rodzaj przemocy i czy zostały użyte niebezpieczne narzędzia;
- czy na miejscu zdarzenia znajduje się broń;
- czy jest potrzebna pomoc medyczna;
- czy sprawca działał pod wpływem alkoholu, narkotyków lub innych środków zmieniających świadomość;

- gdzie przebywa ofiara (ofiary) i sprawca (sprawcy);
- czy są obecne dzieci;
- czy istnieje groźba wystąpienia większej przemocy (jakiego rodzaju);
- zarejestrowanie zgłoszenia i danych osób zgłaszających;
- zlecenie interwencji (Sasal, 2005).

W procedurze „Niebieskie Karty" interwencja jest rozumiana jako działanie doraźne, mające na celu zatrzymanie aktualnej przemocy. Taka interwencję przeprowadzają policjanci i działają na zasadzie „straży pożarnej". Jej celem jest przywrócenie porządku, w razie konieczności podjęcie działań ochronnych wobec ofiar (np. izolowanie sprawcy), pouczenie o przysługujących prawach i grożących konsekwencjach oraz rejestracja zdarzenia. Interwencja policji jest działaniem jednorazowym, chociaż może być podejmowana wielokrotnie w danej rodzinie, ponieważ cechą charakterystyczną przemocy jest to, że nie zatrzymana - powtarza się i z czasem narasta. Najważniejszym zadaniem interweniujących policjantów jest zapewnienie bezpieczeństwa ofiarom przemocy domowej. Aby ofiary miały świadomość, że policja działa dla ich dobra, muszą otrzymać informację zwrotną o działaniu policji w ich interesie, o przysługujacych im prawach, możliwości otrzymania pomocy. Bardzo ważną rolę odgrywa policjant dzielnicowy, który ma obowiązek zajmowania się problematyką przemocy w rodzinie, podejmowania działań prewencyjnych wobec jej sprawców i działań na rzecz ochrony bezpieczeństwa ofiar.

Jak pisze H, D. Sasal po każdej interwencji domowej, jeśli stwierdzono przemoc lub istnieje podejrzenie przemocy, musi nastąpić ponowny kontakt z rodziną w celu dokonania odpowiedniego rozeznania sytuacji ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji dziecka. Po zakończeniu interwencji policjant przekazuje wypełnioną „Niebieską Kartę“ (Karta A) dyżurnemu właściwej jednostki organizacyjnej policji w celu jej zarejestrowania w odpowiednim rejestrze („Rejestr zgłoszonych i przeprowadzonych interwencji“ lub „Książka wydarzeń“), a kierownik jednostki zleca przekazanie jej do dzielnicowego. Kierownik jednostki organizacyjnej jest także zobowiązany do koordynowania oraz sprawowania nadzoru nad realizacją zadań podejmowanych zgodnie z Zarządzeniem Komendanta Głownego Policji (Sasal, 2005).

Do zadań dzielnicowego w ramach procedury Niebieskiej Karty należy:

- założenie teczki zagadnieniowej „Przemoc domowa“ i gromadzenie w niej wszelkiej dokumentacji z każdej interwencji i działań podjętych po interwencji;
- niezwłoczne (nie później niż w ciągu 7 dni) od otrzymania Niebieskiej Karty skontaktowanie się z rodziną w celu bliższego rozeznania sytuacji i zorientowania się jakiego rodzaju pomoc jest potrzebna;
- systematyczne wizyty (co najmniej raz w miesiącu) sprawdzające stan bezpieczeństwa domowników i zachowanie sprawców;
- dokumentowanie każdego kontaktu z rodziną, w której nastapiła przemoc;
- umożliwienie osobie pokrzywdzonej zapoznania się z treścią Karty A;
- podejmowanie działań prewencyjnych wobec sprawców przemocy w rodzinie;
- przekazanie policjantowi zajmujacemu się problematyką nieletnich i patologii informacji dotyczących dzieci z rodzin, w których występuje przemoc;
- nawiązanie współpracy z innymi służbami pomagającymi ofiarom przemocy w rodzinie w środowisku lokalnym;
- podjęcie decyzji co do potrzeby przeprowadzenia postępowania sprawdzającego (w przypadku przypuszczenia, że popełniono przestępstwo), a w sytuacji uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa – o potrzebie wszczęcia postępowania przygotowawczego;

- przekazywanie oryginałów wypełnionych Niebieskich Kart do akt postępowania przygotowawczego, jeśli zostało wszczęte.

Dzielnicowy tak długo prowadzi teczkę, dopóki z posiadanej dokumentacji nie wynika, że przemoc w tej rodzinie już n ie występuje. „Niebieska karta" składa się z częsci A i części B. Część A stanowi formę notatki urzędowej z przeprowadzonej interwencji. Policjant opisuje tam przebieg zdarzenia, ustala jego przyczyny, następstwa oraz świadków, a w oparciu o własne spostrzeżenia i informacje od uczestników zaznacza jakich szkód doznała ofiara. Istotnym elementem tej części karty jest opis miejsca zdarzenia. Na tym etapie realizacji procedury, policjant dokonuje oceny sytuacji dzieci obecnych na miejscu interwencji i zaznacza jakie podjął decyzje "pomocowe" (np. oddanie dziecka pod opiekę osoby spokrewnionej, zatrzymanie sprawcy, przewiezienie go do izby wytrzeźwień). Ta część wypełniana jest najczęściej na miejscu zdarzenia. Na zakończenie interwencji policjant informuje o możliwości przekazania, za wiedzą i zgodą ofiary, jej danych osobowych oraz informacji o sytuacji rodzinnej instytucjom rządowym i organizacjom pozarządowym zajmującym się pomocą. Jest to pierwszy krok aby ofiara przemocy uzyskała wszechstronną i profesjonalną pomoc medyczną, terapeutyczną, psychologiczną, finansową. Jeżeli ofiara przemocy wyraża zgodę na przekazanie jej danych potwierdza to pisemnie. Drugi element "Niebieskiej karty", tzw. część "B" zawiera informacje dla ofiar przemocy, czyli katalog przestępstw popełnianych najczęściej wobec osób najbliższych, prawa jakie ma ofiara i aktualne telefony instytucji i organizacji do których można się zgłaszać po pomoc. Karta "B" informuje, że każda osoba wzywająca policję ma prawo do zapewnienia jej doraźnego bezpieczeństwa, policjant może zatrzymać osobę stwarzającą zagrożenie, uzyskania informacji, kto przyjechał na wezwanie, wykorzystania dokumentacji z interwencji jako dowodów w sprawie karnej przeciw sprawcy przemocy, zgłoszenia interweniujących policjantów na świadków. Dokumentacja „Niebieskie Karty" służy nie tylko rozpoznaniu przemocy, rejestracji przebiegu zdarzenia i jego skutków oraz zaplanowaniu pomocy, ale jest także wykorzystywana w postępowaniu przygotowawczym wszczynanym wobec sprawcy. Wypełnienie przez interweniujących policjantów „Niebieskiej Karty" nie jest jednak równoznaczne ze złożeniem doniesienia o popełnieniu przestępstwa, nie stanowi podstawy do wszczęcia postępowania karnego. W przypadku jednak złożenia zawiadomienia i wszczęcia postępowania może ona zostać wykorzystana jako dowód procesowy. Dokumentacja „Niebieskie Karty", dla policji jest informacją, że w danej rodzinie dochodzi do przemocy domowej. "Niebieska karta" jest więc bardzo istotnym elementem w walce z przemocą w rodzinie. Dokumentuje sytuację, pokazuje skutki i stanowi ważny dowód w sprawie karnej o znęcanie się. Sprawca przemocy obecnie musi zdawać sobie sprawę, że zastraszanie ofiary, zmuszanie jej do wycofania zeznań nie uchroni go przed odpowiedzialnością.

W przypadku gdy w czynnościach prowadzonych przez funkcjonariuszy uczestniczą dzieci obowiązuje również procedura związana z „Niebieskim Pokojem". Polega ona na wykorzystaniu do prowadzenia czynności procesowych i poza procesowych z małoletnimi specjalnych pomieszczeń. Niebieski pokój przeznaczony jest głównie do przesłuchań najmłodszych ofiar lub świadków przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej, a także spotkań dzieci będących w rodzinach zastępczych z ich naturalnymi rodzicami. Wykorzystywany jest także do przeprowadzania terapii rodzin, realizacji spotkań mediacyjnych oraz do pracy z dziećmi nadpobudliwymi. Uruchomienie „Niebieskiego Pokoju" ma przyczyniać się także do ograniczenia ilości przesłuchań dzieci do minimum (np. przez wykorzystanie przez sądy nagrań video), aby nie narażać ich na ponowne przeżywanie traumatycznych wydarzeń, oraz uniknięcia „zetknięcia się" dziecka ze sprawcą podczas przesłuchania a także stworzenia warunków do: uczestniczenia w przesłuchaniu (dzięki dwóm pomieszczeniom) wszystkich osób zaangażowanych w rozwiązanie sprawy,

natychmiastowego uruchomienia działań pomocowych skierowanych do dziecka i rodziny - bieżącego obserwowania przesłuchiwanej ofiary. „Niebieski pokój", stanowi nie tylko, kolejny element systemu wsparcia rodziny w stanie kryzysu ale także jest potwierdzeniem na to, że policja staje się instytucją coraz bardziej otwartą dla społeczeństwa - pełni nie tylko rolę represyjną, ale i pomocową.

Warto pamiętać, że policjanci nawet przeszkoleni i rozumiejący specyfikę zjawiska przemocy domowej nie występują w roli terapeutów lecz są stróżami i egzekutorami prawa i najczęściej nie mają możliwości rozwiązania problemów ofiary, lecz zgodnie z procedurą przewidzianą przez „Niebieskie Karty" przekazują sprawę do najbliższego ośrodka pomocy społecznej, którego zadaniem jest uruchomienie wszechstronnej pomocy dla osób poszkodowanych.

Inną formą realizacji procedury „Niebieskich Kart" jest interwencja wobec przemocy w rodzinie przeprowadzona przez pracownika socjalnego, która ma inny charakter i przebiega w innych okolicznościach niż interwencja policji. Składa się na nią szereg działań, których celem jest doprowadzenie do zmian w funkcjonowaniu rodziny i budowaniu lokalnego systemu wsparacia dla ofiar przemocy domowej. Celem działania Pomocy Społecznej jest umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężania trudnych sytuacji życiowych. W strukturach lokalnych działają Miejskie lub Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej. Bezpośrednią pomocą rodzinom i osobom potrzebującycm zajmują się pracownicy socjalni.

W ramach swoich zadań pomoc społeczna:

- przeprowadza wywiad środowiskowy umozliwiający diagnoze sytuacji rodzinnej lub osobistej;
- przygotowuje wszechstronny plan pomocy;
- monitoruje efekty podjętych działan;
- pomaga w załatwieniu różnych spraw;
- udziela poradnictwa z różnych obszarów zycia;
- udziela informacji o przysługujacych świadczeniach;
- udziela pomocy finansowej;
- wskazuje miejsca zajmujace się udzielaniem pomocy ofiarom przemocy domowej, w tym tym mozliwość otrzymania schronienia np. w osrodkach, hostelach;
- zwraca sie do policji o podjecie działan prewencyjnych;
- powiadamia organy ścigania;
- prowadzi punkty informacyjne, osrodki pomocy, grupy wsparcia, świetlice dla dzieci.

Na podstawie H, D. Sasal działania podejmowane przez pracownika socjalnego muszą uwzględniać gotowość ofiar przemocy w rodzinie do ich podjęcia. Błędem jest wymuszanie lub sugerowanie rozwiązań, które zdaniem pracownika ośrodka pomocy społecznej są w danej sytuacji najlepsze. Wskazane jest przedstawienie ofierze mozliwości działań wraz z ewentualnymi korzyściami i konsekwencjami oraz pozostawienie swobody wyboru. Zmienność decyzji wynikająca ze specyfiki sytuacji psychologicznej ofiary przemocy domowej moze wywoływać irytację i zniechęcenie pracownika socjalnego, jednak nie powinna byc przyczyną zerwania kontaktu, zaprzestania działan pomocowych i zaniechania monitorowania sytuacji rodziny (Sasal, 2005).

Bardzo istotne stają się działania pracownika socjalnego wobec dzieci – ofiar przemocy w rodzinie. Oprócz sprawdzenia warunków życiowych dziecka, pracownik socjalny musi ocenić bezpieczeństwo dziecka, możliwość uzyskania pomocy i wsparcia od innych członków rodziny, mozliwość pomocy i wsparcia od organizacji pozarządowych i instytucji. Zgodnie z kompetencjami pomocy społecznej, pracownik socjalny może podjąć działania wobec sprawców przemocy domowej polegające na:

- przeprowadzeniu rozmowy interwencyjno – ostrzegawczej na temat konsekwencji, jakie grożą za krzywdzenie najbliższych;
- przeprowadzeniu rozmowy motywującej do podjęcia leczenia;
- skierowaniu go do punktu konsultacyjnego dla osób uzależnionych;
- złożeniu wniosku do gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych o uruchomienie procedury zobowiązania do leczenia;
- skierowaniu go do udziału w programie interwencyjno – korekcyjnym dla sprawców przemocy domowe;
- powiadomieniu dzielnicowego i omówieniu z nim sytuacji rodziny;
- planowaniu działań wspólnie z kuratorem sądowym;
- powiadomieniu o przestępstwie określone instytucje.

Do głównych zadań „Niebieskiej Karty" w kontekście działań pracownika socjalnego należy:

- ułatwienie pracownikowi socjalnemu rozpoznania przemocy w rodzinie;
- dostarczenie ofiarom przemocy informacji o przysługujących im prawach oraz o możliwościach szukania pomocy;
- motywowanie ofiar przemocy w rodzinie do żądania ochrony swoich praw i szukania pomocy;
- ułatwienie podjęcia działan zmierzających do zatrzymania przemocy;
- dokonywanie oceny stopnia zagrożenia życia i zdrowia osób krzywdzonych w rodzinie;
- ułatwienie planowania działań związanych z poprawą sytuacji ofiar;
- ułatwienie oceny sytuacji rodziny w związku z przemocą;
- monitorowanie sytuacji rodzinnej w związku z przemoca;
- ułatwienie zapisu historii przemocy i podejmowanie działań;
- tworzenie warunków do współpracy miedzy placówkami;
- budowanie lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Bardzo ważnym narzędziem działania stają się „Niebieskie Karty" dla gminnych komisji rozwiązywaniaproblemów alkoholowych. Obowiązek przeciwdziałania przemocy w rodzinie spoczywa na samorządach lokalnych i jest zadaniem własnym gminy. Według H, D. Sasal gminna komisja może bardzo wiele zrobić w zakresie interwencji, rozpoznania problemu, motywowania do zmiany, monitorowania sytuacji w rodzinie, inicjowania i podtrzymywania współpracy służb czy tworzenia i wspierania lokalnych systemów przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Jej członkami często są policjanci, pracownicy socjalni, kuratorzy, lekarze,, terapeuci, członkowie organizacji pozarządowych, co ułatwia łączenie kompetencji i korzystanie z możliwości udzielania pomocy także w ramach instytucji, jakie reprezentują. Niemniej jeśli do procesu pomagania jest włączona policja czy pomoc społeczna i zachodzi potrzeba udzielenia pomocy także w ramach ich kompetencji, to „Niebieskie Karty" powinny być wypełnione zgodnie z obowiązującymi przepisami, w każdej z nich oddzielnie. Może się zatem zdarzyć, że jedna rodzina ma założoną „Niebieską Kartę" w trzech miejscach: na policji, w pomocy społecznej i w gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.

Członek gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych bywa pierwszą osobą dowiadującą się o przemocy w rodzinie lub o groźbie jej wystapienia. W ramach swoich kompetencji i zadań gminna komisja powinna:

- przeprowadzić dokładne rozeznanie sytuacji pod kątem nadużywania alkoholu i występowania przemocy w rodzinie;
- udzielić wsparcia psychologicznego;
- pomóc ustalić plan bezpieczeństwa;
- pomóc znaleźć bezpieczne schronienie;

- w razie konieczności zapewnić pierwsza pomoc medyczną;
- skierować do specjalistów zajmujących się pomaganiem ofiarom przemocy;
- poinformowć ofiary przemocy o przysługujacych im prawach;
- powiadomić organy ścigania;
- monitorować efekty podjętych działań;
- współpracować z innymi instytucjami i organizacjami w danej sprawie.

Uruchomienie procedury „Niebieskie Karty" i włączenie innych służb do procesu pomagania zwiększa szanse na skuteczne zatrzymanie przemocy. Ofiary przemocy w rodzinie otrzymują informację, że nie są same i możliwa jest zmiana sytuacji, a w środowisku lokalnym są osoby i instytucje, które mogą udzielić jej potrzebnej pomocy. To także informacja dla sprawcy, że to, co czyni, jest przestępstwem ściganym przez prawo i grożą za nie określone konsekwencje. Rozpoznanie zjawiska przemocy w rodzinie i wypełnienie „Niebieskiej Karty“ przez poszczególne podmioty społeczne daje początek procedurze procesu pomagania. Każda ze służb ma obowiązek korzystania z pomocy innych osób i instytucji a także obowiązek współpracy. Dalsze kroki po wypełnieniu „Niebieskiej Karty“ idą w kierubku nawiązania współpracy z innymi przedstawicielami służb, sprawdzeniem czy problemy rodziny są znane danej instytucji, czy i jakiej pomocy udzielono rodzinie, jakie informacje o tej rodzinie posiada dana instytucja, ustalenie terminu wswpólnej wizyty w domu poszkodowanych. Wdrażanie procedury „Niebieskie Karty“ musi być odpowiednio przygotowane. Do tego działania muszą być wyznaczone osoby koordynujace wdrazanie poszczególnych działan w środowisku lokalnym. Ważne jest to, aby były bardzo dobrze przygotowane merytoryczne, posiadały doświadczenie praktyczne w obszarze udzialania pomocy osobom funkcjonującym w środowisku przemocowym. Wazne jest to, aby poszczególne instytucje prowadziły ustawiczny dialog w obszarze udzielania pomocy osobom poszkodowanym. Każdy kontakt z osobami doświadczającymi przemocy powinien być okazją do motywowania ich do podjęcia działań służących przerwaniu przemocy oraz ochronie ich samych i dzieci. Praca osób pomagających powinna iść w kierunku wspierania, wzmacniania i zachęcania do odbudowania poczucia własnej mocy i sprawczości oraz umiejętności radzenia sobie w sytuacji zagrożenia.

Zastosowanie procedury „Niebieskie Karty" zachęca nie tylko osoby pokrzywdzone do poszukiwania możliwości poradzenia sobie z przemocą, ale także osoby pomagające do poszukiwania wspólnie z ofiarami najlepszego rozwiązania, uwzględniania wszelkich możliwości pomocy oraz monitorowania przebiegu procesu pomagania. W interwencji i działaniach wobec sprawców przemocy ważna jest stanowczość i konsekwencja. Zastosowanie procedury i wypełnianie dokumentacji pozwala trzymać się odpowiedniego trybu postępowania i zmniejsza ryzyko ulegania manipulacji. Poza tym sprawca otrzymuje informację, że przemoc w rodzinie jest przestępstwem i nie pozostanie bezkarny. Dokumentacja „Niebieskie Karty" służy nie tylko rozpoznaniu przemocy, rejestracji

przebiegu zdarzenia i jego skutków oraz zaplanowaniu pomocy, ale jest także wykorzystywana w postępowaniu przygotowawczym wszczynanym wobec sprawcy. Dokumentacja „Niebieskie Karty"jest zapisem informacji powziętych przez przedstawicieli służb podczas wykonywania swoich obowiązków. Nie może byc anulowana, wycofywana czy zmieniana na prośbę ofiary lub sprawcy przemocy. Analiza dokumentacji „Niebieskie Karty" pozwala na rozpoznanie w ilu faktycznie rodzinach, gdzie była podejmowana interwencja policji lub były prowadzone działania innych służb, występuje przemoc. Możemy także określić m.in. liczbę osób, które doświadczają przemocy w rodzinie, w tym dzieci; liczbę wskazanych sprawców przemocy, a także rodzaj przemocy oraz okoliczności towarzyszące przemocy. Te informacje służą nie tylko celom poznawczym i określeniu skali zjawiska, ale także mogą być wykorzystywane przy kształtowaniu polityki lokalnej wobec przemocy i planowaniu działań ulepszających system przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Łączenie kompetencji policji, pomocy społecznej i gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych nie tylko podnosi skuteczność udzielanej pomocy ofiarom przemocy w rodzinie, ale także daje możliwość szybkiego zareagowania i objęcia rodziny kompleksową pomocą i ochroną, do czasu rozwiązania problemu. Korzystając z dobrych doświadczeń wymienionych służb, procedurę mogą stosować także pracownicy innych instytucji pracujących w środowisku lokalnym, dostosowując dokumentację i sposób postępowania do specyfiki swojego działania. Jednak odpowiedzialność za przeciwdziałanie przemocy w rodzinie nie może spadać jedynie na służby. Bardzo istotne i ważne staje sie budowanie koalicji lokalnej na rzecz walki z przemocą domową, uświadamianie społeczeństwa czym jest przemoc i jakie są jej objawy, profilaktyka społeczna, promocja takich zachowań, które budują właściwy system wartości w rodzinie, kreują odpowiedni jej wizerunek.

Bibliografia:

1. MICHALSKA K.,JASZCZAK-KUŻMIŃSKA, D. Przemoc w rodzinie. Wydawnictwo PARAMEDIA,Warszawa, 2007. s.10.
2. POSPISZYL I. 1999. Razem przeciw przemocy. Wydawnictwo Akademickie „Żak", Warszawa, s.19, ISBN 83-88149-13-X
3. POSPISZYL,I.: Przemoc w rodzinie. Wydawnictwo WSiP, Warszawa, 1994. s.10, ISBN 83-02-05556-5
4. ROSTOWSKA T. 2009. Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań. Wydawnictwo Difin, Warszawa, s.11, ISBN 978-83-7641-023-4
5. SASAL H, D. 2005. Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie. Wydawnictwo Edukacyjne PARPA, Warszawa, s. 12, ISBN 89-566-11-7
6. SASAL H, D. 1998. Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji Policji wobec przemocy w rodzinie. Wydawnictwo Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa, s. 14, ISBN 83-86103-77-9

Mgr Augustyn Okoński
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie
Ul. Pocztowa 54, 22-100 Chełm
Doktorant studiów doktoranckich na KU w Rużomberku.
Pedagogika. Praca socjalna.
E-mail.: gutekodn@wp.pl
Tel.: 668469303

Środowiskowy Dom Samopomocy, jako forma wsparcia dla osób z niepełnosprawnością psychiczną na przykładzie ŚDS w Sawinie.

Iwona Oleksa, Agata Szabała-Walczuk

Resume:

Mentally disabled persons need support in everyday life. Mental illness significantly affects the level of human social competence. Strongly established negative stereotypes concerning the mentally ill make it particularly difficult to function in their rural environments. Building a social support network, preparing for life in society and perform social roles is the main task of SDS. This article aims to show the specific of operation SDS in a rural environment on the example of SDS Sawin.

Key words: mental disability, environmental self-house, social rehabilitation

1. Pojęcie niepełnosprawności

Odmienne funkcjonowanie osób niepełnosprawnych wpływa na specyfikę ich potrzeb oraz sposób ich zaspokajania. W zależności od rodzaju i stopnia niepełnosprawności wymagają różnorodnych form wsparcia. W świetle definicji Wielkiej Encyklopedii PWN niepełnosprawność jest to „ograniczenie lub brak zdolności do wykonywania czynności w sposób lub w zakresie uważanym za normalny dla człowieka, wynikające z uszkodzenia i upośledzenia funkcji organizmu". Ograniczenia mogą dotyczyć upośledzenia narządu ruchu, sprawności intelektualnej i psychicznej, oraz kompetencji społecznych.

Ograniczenie lub uniemożliwienie wykonywania czynności ruchowych jest określane mianem niepełnosprawności fizycznej. Niepełnosprawność intelektualną Doll definiuje jako „stan niedojrzałości społecznej powstały w okresie rozwoju będący skutkiem zahamowania rozwoju inteligencji pochodzenia konstytucjonalnego. Stan ten jest nieusuwalny".

Rozróżnienie rodzajów niepełnosprawności na fizyczną i intelektualną nie wyczerpuje jednak definicyjnego zakresu pojęcia. Ogłoszona w 1980 roku przez WHO Międzynarodowa Klasyfikacja Uszkodzeń, Niepełnosprawności i Upośledzeń wprowadza pojęcie niepełnosprawności społecznej i definiuje je jako mniej uprzywilejowaną lub mniej korzystną sytuację danej osoby, wynikającą z uszkodzenia i niepełnosprawności funkcjonalnej, która ogranicza lub uniemożliwia jej wypełnianie ról związanych z jej wiekiem, płcią, oraz sytuacją społeczną i kulturową.

Szczególną specyfiką obciążone jest funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością psychiczną. Mnogość negatywnych stereotypów dotyczących osób dotkniętych chorobą psychiczną, przekonanie o potencjalnym zagrożeniu płynącym z ich strony przyczyniają się do ich marginalizacji i izolacji w życiu społecznym. Lęk i bardzo niski poziom świadomości o zaburzeniach psychicznych powodują duży opór społeczeństwa i często brak zgody z jego strony na wspólne funkcjonowanie z osobami chorymi. Jednocześnie głównym celem rehabilitacji pacjentów psychiatrycznych jest przywrócenie ich funkcjonowania społecznego.

Niepełnosprawność niesie konsekwencje dla funkcjonowania nie tylko samej osoby dotkniętej dysfunkcjami ale również dla jej środowiska. Specyficzne problemy, ograniczenia, możliwości i potrzeby osób niepełnosprawnych zogniskowały zainteresowanie społeczeństwa dzięki czemu został zbudowany wokół nich system wsparcia.

2. Środowiskowy Dom Samopomocy jako forma wsparcia.

Jadną z form pomocy dla osób niepełnosprawnych jest Środowiskowy Dom Samopomocy. Stanowi on placówkę wsparcia dziennego dla osób przewlekle chorych psychicznie, upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim, znacznym i umiarkowanym a także lekkim gdy jednocześnie występują inne zaburzenia, zwłaszcza neurologiczne, osób wykazujących inne przewlekłe zaburzenia czynności psychicznych, które zgodnie ze stanem wiedzy medycznej są zaliczane do zaburzeń psychicznych. Usługi świadczone w ŚDS winny obejmować:

1) trening funkcjonowania w codziennym życiu, w tym: trening dbałości o wygląd zewnętrzny, trening nauki higieny, trening kulinarny, trening umiejętności praktycznych, trening gospodarowania własnymi środkami finansowymi;

2) trening umiejętności interpersonalnych i rozwiązywania problemów, w tym: kształtowanie pozytywnych relacji uczestnika z osobami bliskimi, sąsiadami, z innymi osobami w czasie zakupów, w środkach komunikacji publicznej, w urzędach, w instytucjach kultury;

3) trening umiejętności spędzania czasu wolnego, w tym: rozwijanie zainteresowań literaturą, audycjami radiowymi, telewizyjnymi, internetem, udział w spotkaniach towarzyskich i kulturalnych;

4) poradnictwo psychologiczne;

5) pomoc w załatwianiu spraw urzędowych;

6) pomoc w dostępie do niezbędnych świadczeń zdrowotnych, w tym uzgadnianie i pilnowanie terminów wizyt u lekarza, pomoc w zakupie leków, pomoc w dotarciu do jednostek ochrony zdrowia;

7) niezbędną opiekę;

8) terapię ruchową, w tym: zajęcia sportowe, turystykę i rekreację;

9) całodobowe wyżywienie dla uczestników skierowanych na pobyt całodobowy w formie posiłków lub produktów żywnościowych do przygotowania posiłków przez uczestnika;

10) inne formy postępowania przygotowujące do uczestnictwa w warsztatach terapii zajęciowej lub podjęcia zatrudnienia, w tym w warunkach pracy chronionej na przystosowanym stanowisku pracy.

Wszystkie podejmowane działania powinny dążyć do jak najpełniejszego usprawnienia zaburzonych funkcji u uczestnika oraz przygotowania do realizacji ról społecznych i właściwego funkcjonowania społecznego.

3. Środowiskowy Dom Samopomocy w Sawinie

Z uwagi na specyfikę funkcjonowania małych społeczności, w tym społeczności wiejskich szczególnie trudne wydaje się odnalezienie swojego miejsca osobom chorym psychicznie. Na szczególną uwagę zasługuje zatem fakt budowania systemu wsparcia dla osób niepełnosprawnych w środowiskach wiejskich, często szczególnie opornych i mało przyjaznych osobom chorym psychicznie.

3.1. Dane ogólne.

W grudniu 2006 roku został założony w Sawinie Środowiskowy Dom Samopomocy. Jest to placówka wsparcia dziennego dla osób z zaburzeniami psychicznymi, tj. osób chorych psychicznie i osób upośledzonych umysłowo (typ AB). Czynny jest od poniedziałku do piątku w godzinach od 7.30 do 15.30. Placówka posiada 20 miejsc statutowych.

Środowiskowy Dom Samopomocy w Sawinie jest jednostką budżetową Gminy Sawin.

Działa na podstawie:

uchwały Nr XXXV/216/06 Rady Gminy Sawin z dnia 26 października 2006 roku w sprawie celowości utworzenia jednostki budżetowej pod nazwą Środowiskowy Dom Samopomocy w Sawinie;

Statutu Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie przyjętego uchwałą Nr XXXV/217/06 Rady Gminy Sawin z dnia 26 października 2006 roku w sprawie uchwalenia Statutu Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie;

Regulaminu Organizacyjnego Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie wprowadzonego Zarządzeniem nr 1/2006 Kierownika Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie z dnia 18.12.2006 r.; Regulaminu Pracy Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie wprowadzonego Zarządzeniem nr 2/2006 Kierownika Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie z dnia 19.12.2006 r.;

Siedzibą Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie jest lokal o powierzchni 77 m2, który znajduje się w budynku mieszkalnym wielorodzinnym przy ul. Stodoły. Wyposażony jest w instalację elektryczną, wodociągową oraz centralne ogrzewanie.

W placówce znajdują się następujące pomieszczenia:

sala dziennego pobytu – wyposażona w zestaw komputerowy (komputer, drukarka), biurko, stoły, krzesła, regał otwarty, szafę, mini wieżę, apteczkę oraz materiały niezbędne do terapii;

sala rehabilitacyjno – relaksacyjna – wyposażona w kanapę narożną, ławostół, drabinkę gimnastyczną, materace składane, trenażer, lampę solux, piłki;

sala gospodarstwa domowego – wyposażona w meble kuchenne, stół, lodówkę, kuchnię gazową, okap, czajnik bezprzewodowy, zmywarkę do naczyń, kuchenkę mikrofalową, opiekacz, gofrownicę, prodiż, wagę, naczynia, sztućce, garnki, deski do krojenia itp. oraz gaśnicę;

pokój biurowy – wyposażony w komputery i urządzenie wielofunkcyjne, telefax, biurko, krzesła, szafy i gaśnicę;

łazienka dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych, wyposażona w pralkę automatyczną;

korytarz, w którym znajduje się szafa wnękowa oraz tablica informacyjna.

3.2 Uczestnicy ŚDS w Sawinie

Uczestnicy Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie są mieszkańcami gminy Sawin. Dowożeni są do placówki z terenu gminy Sawin samochodem służbowym.

TABELA 1. Uczestnicy ŚDS w Sawinie pod względem wieku i płci (stan na 31.12.2010 r.)

PRZEDZIAŁ WIEKOWY	UCZESTNICY ŚDS					
	KOBIETY		MĘŻCZYŹNI		RAZEM	
	n (liczba)	% (procent)	N (liczba)	% (procent)	n (liczba)	% (procent)
16 – 18	-	-	-	-	-	-
19 – 25	3	15	-	-	3	15
26 – 30	1	5	-	-	1	5
31 – 40	4	20	1	5	5	25
41 – 50	1	5	-	-	1	5
51 – 60	4	20	1	5	5	25
powyżej 60	2	10	3	15	5	25
OGÓŁEM	15	75	5	25	20	100

Uczestnicy ŚDS w Sawinie pod względem wieku stanowią zróżnicowaną grupę. Wśród uczestników ŚDS w Sawinie przeważają kobiety (75 %).

Wszyscy uczestnicy Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie posiadają orzeczenia o stopniu niepełnosprawności Powiatowego Zespołu do Spraw Orzekania. Niepełnosprawności. Zdecydowana większość uczestników ŚDS w Sawinie to osoby o znacznym stopniu niepełnosprawności (14 osób, tj. 70 %). 5 osób (25%) posiada umiarkowany stopień niepełnosprawności i 1 osoba (5%) lekki stopień niepełnosprawności.

TABELA 2. Uczestnicy ŚDS w Sawinie pod względem stopnia niepełnosprawności (stan na 31.12.2010 r.)

STOPIEŃ NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI	UCZESTNICY ŚDS					
	KOBIETY		MĘŻCZYŻNI		OGÓŁEM	
	n (liczba)	% (procent)	N (liczba)	% (procent)	n (liczba)	% (procent)
LEKKI	-	-	1	5	1	5
UMIARKOWANY	3	15	2	10	5	25
ZNACZNY	12	60	2	10	14	70

Uczestnicy Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie również pod względem rodzaju schorzenia stanowią zróżnicowaną grupę: 8 osób (40 %) – niepełnosprawność intelektualna, 10 osób (50 %) – choroba psychiczna, 2 osoby (10%) – inne przewlekłe zaburzenia czynności psychicznych.

TABELA 3 Zestawienie uczestników ŚDS w Sawinie pod względem rodzaju schorzenia (stan na 31.12.2010r.)

RODZAJ SCHORZENIA	UCZESTNICY ŚDS					
	KOBIETY		MĘŻCZYŻNI		OGÓŁEM	
	n (liczba)	% (procent)	n (liczba)	% (procent)	n (liczba)	% (procent)
CHOROBA PSYCHICZNA	8	40	2	10	10	50
UPOŚLEDZENIE UMYSŁOWE	6	30	2	10	8	40
INNE PRZEWLEKŁE ZABURZENIA CZYNNOŚCI PSYCHICZNYCH	1	5	1	5	2	10

Większość uczestników Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie funkcjonuje w rodzinach (13 osób), 7 uczestników prowadzi samodzielne gospodarstwo domowe. Najczęściej źródłem utrzymania uczestników są najczęściej: renty socjalne, renty chorobowe, emerytury i inne.

Sytuacja prawna uczestników Środowiskowego domu Samopomocy w Sawinie przestawia się następująco: 2 osoby są całkowicie ubezwłasnowolnione, 1 osoba notarialnie udzieliła pełnomocnictwa swojemu ojcu, 1 osoba jest pozbawiona praw rodzicielskich wobec nieletniego syna, dziecko zostało umieszczone w rodzinie zastępczej, którą stanowi babka dziecka.

3.3. Cele i zakres oferowanej pomocy

Głównym celem organizowania Środowiskowych Domów Samopomocy jest podniesienie jakości życia i zapewnienie oparcia społecznego osobom, które z powodu choroby mają poważne trudności w życiu codziennym, przede wszystkim poprzez podtrzymywanie i rozwijanie umiejętności niezbędnych do samodzielnego życia. Wsparcie w sprawach związanych z gospodarowaniem pieniędzmi, załatwieniem spraw poza domem, wykonywaniem różnych zajęć i prac, aktywnym spędzaniem czasu wolnego, motywowaniem do pracy przez wykorzystanie posiadanych umiejętności, utrzymaniem kontaktów z rodziną i przyjaciółmi ma służyć utrzymaniu uczestników ŚDS w ich środowisku społecznym i rodzinnym.

Zajęcia w ŚDS są prowadzone przez wykwalifikowany zespół pracowników, składająca się z kierownika, instruktora terapii zajęciowej, pielęgniarki, technika fizjoterapii, pracownika socjalnego oraz opiekunki.

Zajęcia te obejmują:

trening umiejętności samoobsługi i zaradności życiowej oraz funkcjonowania w życiu codziennym,

trening umiejętności społecznych i interpersonalnych,

trening umiejętności spędzania czasu wolnego,

terapię zajęciową,

terapię ruchową,

poradnictwo.

W ramach treningu umiejętności samoobsługi i zaradności życiowej uczestnicy pod

kierunkiem instruktorów poznają obsługę sprzętu gospodarstwa domowego, wykonują czynności domowe takie jak pranie, sprzątanie, przygotowywanie posiłków, uczą się dokonywania zakupów, gospodarowania pieniędzmi, dbania o higienę osobistą i czystość wokół siebie.

Trening umiejętności społecznych obejmuje między innymi następujące formy treningowe: trening organizowania spraw urzędowych, trening prowadzenia rozmowyi rozwiązywania konfliktów, trening przygotowania do pracy. Trening rozwiązywania problemów ma na celu uczenie uczestników zajęć w ŚDS metody radzenia sobie z trudnymi sytuacjami międzyludzkimi, które pojawiają się w codziennym życiu. Trening podstawowych umiejętności z zakresu komunikacji ma na celu nauczenie uczestników nawiązywania i podtrzymywania kontaktów społecznych.

Trening interpersonalny ma na celu podnoszenie świadomości uczestników i ich umiejętności głębszego poznawania siebie i wglądu we własne doświadczenia. Trening pomaga poprawnie komunikować się z innymi ludźmi, uczy umiejętności współżycia w grupie, a także kształtuje postawy lojalności, uczciwości, odpowiedzialności za innych oraz wartości moralne.

Trening umiejętności spędzania czasu wolnego prowadzony w ŚDS obejmuje czytanie czasopism i książek, słuchanie audycji radiowych, oglądanie wybranych programów

telewizyjnych, filmów, zajęcia sportowe, gry stolikowe, imprezy kulturalno – rozrywkowe itp.

Techniki terapii zajęciowej obejmują szeroki wachlarz możliwości. Są to zajęcia plastyczne, rękodzielnicze, teatralne, obsługa komputera, haft, szycie, szydełkowania, pielęgnacja roślin. Terapia zajęciowa daje każdemu uczestnikowi szansę udziału w takiej formie twórczości, która odpowiada jego indywidualnym możliwościom. Prace uczestników są wielokrotnie prezentowane szerszej publiczności podczas różnego rodzaju konkursów, kiermaszów imprez okolicznościowych.

W placówce została powołana Rada Domu, której funkcjonowanie pomaga w kształtowaniu samorządności i rozwoju postaw społecznych. Efektem jej działalności są wewnętrzne imprezy okolicznościowe, takie jak imieniny i urodziny uczestników oraz uroczyste Śniadania Wielkanocne czy Spotkania Wigilijne, budujące poczucie przynależności i wspólnoty wśród uczestników.

Dzięki współpracy Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie z lokalną organizacją pozarządową – Stowarzyszeniem Kobiet Gminy Sawin, uczestnicy ŚDS mają zapewnią opiekę lekarza psychiatry, psychologa i logopedy oraz mają możliwość uczestniczyć w zajęciach muzycznych. Lekarz psychiatra udziela konsultacji dwa razy w miesiącu. Psycholog jest obecny w placówce raz w tygodniu, natomiast logopeda prowadzi terapię dwa razy w tygodniu. Z porad specjalistów korzystają uczestnicy zajęć oraz członkowie ich rodzin. Pomoc jaką uzyskują od specjalistów jest bardzo cenna i stanowi ważny element w pracy terapeutycznej.

Zajęcia muzyczne w których mogą uczestniczyć podopieczni mają charakter integracyjny, uczestniczą w nich dzieci i młodzież korzystające z zajęć w Świetlicy Socjoterapeutycznej w Sawinie, uczestnicy Warsztatów Terapii Zajęciowej oraz uczestnicy Środowiskowego Domu Samopomocy w Sawinie. Wspólna zabawa, poznawanie tajników muzyki, nauka nowych tekstów, dostarczają wiele radości i satysfakcji.

Środowiskowy Dom Samopomocy w Sawinie utrzymuje bliskie kontakty z innymi placówkami pobytu dziennego i stacjonarnego. Kontakty te mają formę wspólnych spotkań, imprez zabawowych, turniejów, konkursów. Imprezy te są doskonałą okazją do nawiązania nowych znajomości i bliższego poznania oraz zaprezentowania swojego dorobku artystycznego.

Na szczególną uwagę zasługuje współpraca ŚDS ze Stowarzyszeniem Kobiet Gminy Sawin a tym samym sąsiadującą placówką – Świetlicą Socjoterapeutyczną w Sawinie, która funkcjonuje w strukturach stowarzyszenia. Wspólne zajęcia, spotkania oraz wyjazdy są naturalne zarówno dla dzieci i młodzieży jak i dla osób niepełnosprawnych. Wielokrotnie dzieci i młodzież oraz uczestnicy ŚDS wspólnie wyjeżdżali, bawili się na zabawie andrzejkowej i karnawałowej, organizowali ogniska i spacery. Dzięki tym spotkaniom dzieci i młodzież poznały i zaakceptowały osoby niepełnosprawne, natomiast osoby niepełnoprawne miały szanse poczuć się potrzebne i pełnowartościowe.

4. Podsumowanie

Wsparcie osób niepełnosprawnych, zwłaszcza niepełnosprawnych psychicznie jest niezwykle ważne dla budowania równowagi życia społecznego. Dzięki rehabilitacji społecznej osoby te mają szanse na normalne funkcjonowanie społeczne a co się z tym wiąże właściwe pełnienie przypisanych im ról społecznych. Pomoc w osiągnięciu samodzielności owocuje niwelowaniem zjawiska patologizacji społecznej oraz marginalizacji określonych grup. W konsekwencji prowadzi to do optymalnego wykorzystania potencjału ludzkiego, czyli tego co najcenniejsze w lokalnych społecznościach.

Wzrost świadomości społecznej, szeroko zakrojone działania psychoedukacyjne i profilaktyczne pozwalają na otwieranie kolejnych możliwości przed coraz szerszymi grupami

społecznymi, jeszcze niedawno zupełnie zepchniętymi na margines społeczny przez lęk i niewiedzę przeciętnego człowieka. Przykład budowania systemu wsparcia dla najbardziej potrzebujących a jednocześnie bardzo słabo rozumianych w tak malej społeczności jaką jest wieś i gmina Sawin, pozwala z optymizmem spoglądać w przyszłość i wierzyć w pomyślność i efektywność idei integracji oraz budowania świadomości społecznej.

Kontakt

mgr Iwona Oleksa, mgr Agata Szabała-Walczuk
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie
Zawodowa w Chełmie
ul. Pocztowa 54
22-100 Chełm
Doktorantki KU w Rożemberku.
iwona.oleksa@onet.eu
aszabala@pwsz.chelm.pl

Deti ohrozené komerčným sexualizovaným násilím v súčasnej spoločnosti.

Viera Pallová

Resume:

Children are very specific group, which may be endagered if their familes does not fulfill basic tasks such as care, love, safety, protection. At present many families are at risk of various social-pathological phenomenta and those factors affecting the healthy development of children in the family. Parents are in little realizing that their children may ne vulnerable to commercial sexual violence. It is very important that the whole company should be informed about the commercial sexual exploitation of children and the possibilities of preventing this phenomenom.

Key words: commercial sexual exploitation, consequences of exploitation, prevention, situation in Slovak republic.

Úvod:

Štokholmský kongres definoval pojem komerčné sexuálne zneužívanie detí ako použitie dieťaťa pre sexuálne účely výmenou za peniaze, alebo za odmenu v naturáliách medzi dieťaťom a zákazníkom, dieťaťom a prostredníkom, alebo medzi dieťaťom a agentom či inými osobami, ktoré zarábajú na obchode s deťmi pre tieto účely. Rozlišujeme tri formy komerčného sexuálneho zneužívania: obchod s deťmi, detská prostitúcia a detská pornografia. Všetky tieto formy zneužívania detí sú hrubým porušením Dohovoru o právach dieťaťa a množstva medzinárodných dohôd týkajúcich sa ochrany detí. Detská prostitúcia a pornografia je súčasťou sexuálneho priemyslu, ktorý je formou obchodovania s ľuďmi. Ďalej je súčasťou sexuálnej turistiky, ktorú ponúkajú špecializované cestovné agentúry do krajín kde je ponuka detí prevádzajúcich prostitúciu vysoká a viac-menej tolerovaná. Mnoho ľudí sa domnieva, že deti žiadnu sexualitu nemajú a preto im sex nemôže ublížiť. Naopak detská prostitúcia je forma sociálnopatologického správania detí a podieľa sa na nej súhra emocionálnej traumy a následná deprivácia.[1]

Príčiny a následky komerčného sexuálneho zneužívania detí

Rodina zohráva veľmi dôležitú úlohu v živote dieťaťa. Pokiaľ ide o nefunkčnú rodinu, tak je tam vyššie riziko sociálnopatologických javov. Pre potreby tohto príspevku budeme používať pojem riziková rodina v súvislosti so sexuálnym zneužívaním detí. Takéto rodiny sa vyznačujú tým, že v nich chýba zodpovednosť napĺňať rodičovskú úlohu, členovia rodiny sú vystavení akejkoľvek forme domáceho násilia, rodina má nedostatočnú štruktúru a je sociálne izolovaná, jej členovia žijú ako súčasť sociálne marginalizovanej subkultúry, rodičia nechodia s deťmi na preventívne prehliadky, rodičia tolerujú záškoláctvo dieťaťa, rodič alebo rodičia prejavujú známky závislého správania (alkohol, drogy, gamblerstvo).[2] Podľa Vaníčkovej[3] príčiny, kvôli ktorým sa deti dostávajú do sexbiznisu (prostitúcia, pornografia, obchod s deťmi) sú nasledovné:

---

1 VANÍČKOVÁ, E.: *Dětská prostituce*. Praha: GRADA, s. 65.
2 Porov. MILFAIT, R.: *Komerční sexualizované násilí na dětech.* Praha: Portál, s. 53-57.
3 Porov. VANÍČKOVÁ, E.: *Dětská prostituce.* Praha: GRADA, s. 53-59.

ekonomická chudoba hlavne v krajinách tretieho sveta. K ekonomickej chudobe sa pripája aj chudoba sociálna a kultúrna. Stretávame sa však aj so situáciami, keď sú deti samé ochotné pristúpiť k akejkoľvek sexuálnej aktivite za peniaze, hoci nežijú v chudobných podmienkach, osobná skúsenosť so sexuálnym zneužitím v detstve. Táto osobná skúsenosť je významným faktorom pre detskú prostitúciu. Zo zahraničných štúdií vyplýva, že 38% komerčne zneužívaných žien boli v detstve sexuálne zneužitých a 65% komerčne zneužitých žien má osobnú skúsenosť so sexuálnym násilím pred 25 rokom života. Tiež dve tretiny chlapčenských prostitútov bolo v detstve sexuálne zneužitých. V kontexte toho, ak si ženy samé zvolia prostitúciu je potrebné vidieť, že si to vybrali kvôli tomu, aby ukončili sexuálne zneužívanie doma, alebo v ústave a prostitúcia znamená pre ne jedinú cestu ako prežiť. Medzi ďalšie dôvody napríklad patrí pocit pomsty alebo vychutnanie si pocitu moci nad mužom, deficit vzdelania. UNICEF upozorňuje, že deficit vzdelania dievčat je najhoršou formou apartheidu. Práve v rozvojových krajinách je tento deficit najviac zreteľný. V našich kultúrnych podmienkach sa musíme zamerať na to, aby všetky deti vedeli pred akými formami zneužívania majú právo byť chránené a že nikto nemá právo ich žiadnym spôsobom zneužívať, nízka miera senzitivity voči pornografii. Deti sú neustále konfrontované so sexualitou prostredníctvom médií, internetu, ale tieto informácie neformujú správne postoje o sexualite. Práve pornografia sa v súčasnosti významnou mierou podieľa na znižovaní citlivosti voči detskej pornografii. Hoci je výroba detskej pornografie trestná, výrobcovia sa zameriavajú na mladých ľudí starších ako 18 rokov, ktorí majú nevyspelú postavu a vzhľad dieťaťa. Takéto zobrazenie je de jure trestné, pretože navodzuje dojem detskej pornografie a tým významne znižuje citlivosť detí ku všetkým formám komerčného sexuálneho zneužívania, mýty a predsudky. K rizikovým faktorom detskej pornografie patria aj rôzne porekadlá, príslovia, mýty, rodinné tradície a rituály. V niektorých rodinách vládne napríklad predstava, že ak sa dieťa živý prostitúciou, tak to nie je nič neobvyklé, naopak sa takému dieťaťu dostáva pozitívnych reakcií a dieťa je potom hrdé na túto skutočnosť.

Všetky tieto deti majú za sebou príbeh, ktorý sprevádza trvalé a hlboké konflikty spôsobené správaním sa tých najbližších ľudí. Tieto konflikty sú poznačené strachom, odmietaním, zmätkom a nemajú silu a dôveru, aby takýto tlak vydržali. Z domova ich častokrát vyháňa psychické, fyzické násilie, emocionálny chlad rodičov, nadávky a odmietanie. Ak otec sexuálne zneužíva dieťa zanechá to najničivejšie následky, pretože ide o vzťah emočný a existencionálne závislý a dieťa je pritom zvádzané k perverznej forme „lásky“. Pokiaľ deti nemôžu uniesť takúto bolesť a zmätok zostávajú so svojím zúfalstvom samé a nemôžu očakávať pomoc a pochopenie tak ich psychický vývoj je narušený. Stávajú sa obeťami, cítia vinu a utekajú od rodiny. Aby posilnili pohŕdanie samým sebou využívajú k tomu prostitúciu, ktorú vnímajú ako najhlbšie sebaponíženie. Zároveň tým vyjadrujú pomstu, strach a hnev nahromadený voči tým, ktorí sú príčinou ich situácie. Ak dieťa potrebuje blízkosť, bezpečie, ochranu, náklonnosť, lásku a tieto potreby nemajú naplnené prežívajú emocionálnu núdzu. V tomto stave sú schopné prenáhlene a bez výberu sa sexuálne oddať dospelým. Avšak tieto vzťahy ich dlhodobo neuspokoja a napokon sa uspokoja s náhradným uspokojením – peniazmi za platený sex. Prostitúcia tiež slúži na obstarávanie peňazí na omamné a psychotropné látky a tiež ich využívajú obchodníci s deťmi, aby deti ľahšie zneužili na tie ciele aké chcú.[4]

[4] Porov. MILFAIT, R.: *Komerční sexualizované násilí na dětech*. Praha: Portál, s. 41-42.

Situácia na Slovensku z pohľadu komerčného sexualizovaného násilia

Na Slovensku je situácia čo sa týka obchodovania s ľuďmi predovšetkým krajinou pôvodu obetí obchodovania s ľuďmi. Ženy zo Slovenska sú predávané do zahraničia na výkon prostitúcie, alebo na iné formy sexuálneho zneužívania. Najčastejšie sú prilákané na inzeráty o výhodnej práci a potom zistia, že ide o prácu v sexuálnom priemysle. Najohrozenejšími skupinami sú ženy a deti, ktoré pochádzajú z oblastí so zvýšenou mierou nezamestnanosti a tiež ženy a deti z rómskych komunít. V menšej miere sú ohrození chlapci, resp. mladí muži, ktorí sú zneužívaní na výrobu detskej pornografie a na poskytovanie sexuálnych služieb najmä pre zahraničnú klientelu.

Slovensko sa do určitej miery považuje za krajinu tranzitu obetí obchodovania s ľuďmi. V rámci otvorenia hraníc a vstupu do Európskej únie sa aj Slovensko stáva cieľovou krajinou obchodovania s ľuďmi. Dôvodom toho, že Slovensko sa stáva zdrojovou krajinou obchodovania s ľuďmi je najmä prechod na trhový systém ekonomiky, rastúci dopyt po lacnej pracovnej sile a dopyt po sexbiznise. Slovenská republika prijala Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2011-2014. Cieľom tohto programu je zabezpečiť komplexnú a účinnú stratégiu boja proti obchodovaniu s ľuďmi, ktorá podporuje rozvoj vzájomného porozumenia a koordinovanej činnosti všetkých zainteresovaných subjektov v rámci eliminácie rizík a predchádzaniu spáchania trestného činu s obchodovania s ľuďmi, ako aj pri vytváraní podmienok pre poskytovanie podpory a pomoci pre obete obchodovania s ľuďmi. Slovensko zatiaľ neprijalo Národný akčný plán obchodovania s deťmi a táto problematika je upravená najmä v zákonoch: zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine, zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, zákon č. 452/2004 Z.z. O náhradnom výživnom, Zákonník práce, Trestný zákon, Trestný poriadok, ako aj v ďalších zákonoch a iných všeobecne záväzných právnych predpisoch.[5]

Na Slovensku v prípade obchodovania s ľuďmi je situácia taká, že ide o ženy vo veku od 15 do 58 rokov a mužov vo veku od 17 do 58 rokov. Obete sú prevažne nevzdelané, alebo len s veľmi nízkym stupňom ukončeného vzdelania. Pochádzajú zo zlých sociálnych pomerov – sú chudobní, málo informovaní, neskúsení a motivovaní hlavne vidinou ľahkého zárobku. Páchateľmi sú skôr muži ako ženy, ktorých vekové spektrum je od 18-55 rokov, slovenskej národnosti. V prípadoch individuálnej trestnej činnosti obchodovania s ľuďmi prevažujú páchatelia rómskej národnosti. Spoločným znakom všetkých osôb páchajúcich trestný čin obchodovania s ľuďmi je finančný zisk. V rámci Sovenskej republiky cieľovými miestami obchodovania s ľuďmi sú Košice, Bratislava, Lučenec, Komárno a Kežmarok.[6]

Podľa Vaníčkovej[7] a jej deskriptívnej štúdii v Českej republike o postojoch detí k prostitúcii sa zistila nízka miera informovanosti detí staršieho školského veku o sexe a sexualite. Deti majú väčšinou predstavu, že sexuálne zneužitie sa rovná incestu a komerčné sexuálne zneužitie sa rovná detskej prostitúcii. Dominantným zdrojom informácii o sexe a sexualite u detí školského veku sú kamaráti a médiá. V rámci štúdie deti odpovedali, že nevedia ako by sa mali zachovať v situácií keď im niekto ponúka sex alebo komerčný sex. To poukazuje na to, že deti nemajú osvojený osobný bezpečnostný plán pre rizikové situácie. Deti tiež uviedli, že majú osobnú skúsenosť s ponukou dospelej osoby k sexu alebo ku komerčnému sexu. Čoraz viacej sa znižuje vek, kedy majú dievčatá a chlapci prvý sexuálny styk. Z postojov voči tým mladým ľuďom, ktorí boli donútení do komerčného sexu sa ich

---

[5] Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roku 2011-2014. Dostupné na www.iom.sk/aktivity/obchodovanie-s-ludmi/dokumenty?download=8

[6] Situácia v oblasti obchodovania s ľuďmi na Slovensku. Dostupné na www.minv.sk/?obchodovanie-s-ludmi-a-slovenska-republika

[7] Porov. VANÍČKOVÁ, E.: *Dětská prostituce.* Praha: GRADA, s. 106-126.

rovesníci vyjadrili, že si zaslúžia od štátu pomoc, ale stýkať sa s nimi chcelo iba málo ľudí. Na druhej strane s rovesníkmi ktorí sú zapletení do vyšších foriem komerčného sexu majú záujem sa s nimi kamarátiť, ale neľutujú ich a nemyslia si, že potrebujú pomoc. Potvrdil sa tu predpoklad, že komerčný sex sa medzi mladými ľuďmi zakorenil a vyššie „luxusné" formy komerčného sexu nie sú medzi deťmi a mladými ľuďmi vnímané ako násilie. Dospelá populácia vníma ako hlavný motív dopytu po detskej prostitúcii sexuálnu deviáciu. Tento pohľad môže svedčiť o tom, že dospelá populácia chce vnímať tento problém ako problém, ktorý sa týka „zvrhlíkov" a nie skutočnosť, že deti zneužívajú pre svoje potešenie ľudia okolo nás, priatelia, známy, rodičia. Podobný výskum by bol potrebný zrealizovať aj na slovenských školách, počnúc od základných až po vysoké školy.

Ďalším problémom je to, že deti opakovane a relatívne často pozerajú pornografiu. Je to spôsobené aj tým, že majú ľahký prístup k pornografii cez internet a v médiách. Vo výskumnej štúdii Fagan[8] uvádza, že dieťa ktoré je vystavené vplyvu pornografie v rámci rodinného prostredia mu pornografia zapríčiňuje stres a zvyšuje sa riziko vzniku negatívneho postoja voči prirodzenosti a cieľu ľudskej sexuality. Pozeranie pornografie spôsobuje pocit dezorientácie počas dospievania kedy sa majú mladí ľudia správne učiť ako zaobchádzať so svojou sexualitou. Sexuálny materiál, ktorý je na internete zvyšuje priaznivé postoje voči sexuálnemu spolužitiu s ostatnými ľuďmi mimo manželstva a tiež spôsobuje zníženie sebaúcty u dospievajúcich, pocity osamelosti, depresie, závislosti. Nakoniec pozeranie pornografie spôsobuje pocit hanby, ktorý sa však pravidelným pozeraním pornografie odbúra a stane sa niečím normálnym.

Komerčné sexuálne zneužitie pôsobí na prvý pohľad, že je to najmä porušenie telesnej integrity dieťaťa, ale následky sa prejavia tiež v psychickej, sociálnej, mravnej a duchovnej oblasti. Komerčne sexuálne zneužitie pôsobí na dieťa dlhodobo stresovo a zasahuje jadro osobnosti dieťaťa a môže dôjsť k tomu čo sa označuje ako psychická smrť osobnosti, kedy úplne zlyhá sebaúcta a sebahodnotenie. Sexuálne zneužívanie pôsobí na dieťa ako silný traumatizujúci zážitok. Následky sa prejavia v narušeniu vzťahu dieťaťa k sebe samému, v nedôvere k ľuďom, deformuje sa predstava o spoločenských normách a morálky a predstavuje rizikový faktor pre rozvoj sociálno-patologického správania (prostitúcia, promiskuita, agresívne správanie k vlastnej osobe alebo k druhým, samovražedné pokusy). Tiež aké vážne budú následky na správanie sa dieťaťa závisí od dĺžky zneužívania, od citového vzťahu so zneužívateľom, od formy zneužívania. Ak sa dieťaťu nedostane včas pomoc následky nespracovaného utrpenia sa prejavia v nezvyklom správaní, oneskorenom vývoji, duševných problémoch a v psychosomatických symptómoch. Všetky obete nie sú poškodené rovnakou mierou. Niektoré trpia trvalo, iné dočasne. Málokedy sa dá poškodenie rozpoznať ihneď, niekedy sa prejaví až po rokoch a každý má iné možnosti ako spracovať udalosti, ktoré ho ohrozujú. Špecifické následky prostitúcie sa dajú prirovnať k viktimizácií spôsobenej krutým mučením alebo k osobnej skúsenosti s leteckou katastrofou. Dieťa je traumatizované nielen samotnou prostitúciou ale aj ďalším násilím. Sekundárna traumatizácia znamená sexuálne násilie vrátane vynucovania sexu bez ochrany, vynucovanie odmietavého spôsobu sexuálneho styku, znásilnenie, telesné tresty, mučenie.

„Každé kliknutie zabíja detskú dušu a každý obraz s detskou pornografiou na internete ukazuje mučenie dieťaťa" (Curt Becker, minister spravodlivosti Saska-Anhaltska). Následky detskej pornografie sa prejavujú v zvlášť ťažkej forme traumatizácie a častejšie než v iných prípadoch sexualizovaného násilia sa vyskytujú ťažké disociatívne poruchy osobnosti. Obete detskej pornografie sú konfrontované so zaťažujúcimi a traumatizujúcimi následkami, ktoré sťažujú spracovanie toho, čo dieťa prežilo. Problémy, ktoré deti prežívajú sa prejavujú v predstavách s násilným obsahom, ktorých sa nedokážu zbaviť, bezmocnosť voči zastaveniu

[8] FAGAN, P.: *The effects of pornography on individuals, marriage, family and community.* 2009, s. 4-5. Dostupné na www.shelleylubben.com/sites/default/files/EffectsofPornographyfrc.pdf

rozširovania svojich pornosnímkov na internete, rôzne neurotické problémy, nevedomosť o tom s kým a vôbec či sa majú s niekým rozprávať o tom čo prežili. Pornografický materiál slúži k podporovaniu pocitu viny a zodpovednosti za sexuálne zneužívanie a k prinúteniu dieťaťa, aby mlčalo.[9]

Je zrejmé, že deti ktoré prežili takéto sexualizované násilie trpia následkami skoro po celý život. Pomoc zo strany odborníkov sa im podľa práce s takýmito deťmi dostáva až príliš neskoro, keď už nie sú schopné prestať so životom v sexbiznise a so životným štýlom s tým spojený. Je potrebná dlhodobá terapia a uzdravenie z následkov sexualizovaného násilia.

Prevencia pred komerčným sexualizovaným násilím

Účinným riešením je prevencia pred komerčným sexualizovaným násilím. Prevencia začína od rodičov, od výchovy v rodine. Minulé generácie neboli schopné hovoriť o sexualite so svojimi deťmi, skôr dbali na príklad aby deti videli vernosť a vzájomný vzťah u rodičov. V súčasnosti sa to vytráca. Deti už nežijú v stabilných rodinách, trpia rozvodom, násilím, závislosťami v rodine. Na druhej strane veľkým zdrojom informácii o sexe a sexualite je internet a médiá. Rodičia vôbec nie sú informovaní o tom s akými nástrahami sa deti na internete môžu stretnúť. Na Slovensku je spustený projekt Sheeplive, ktorý vznikol z Iniciatívy e a Slovensko o.z. ako súčasť projektov Zodpovedne.sk, Pomoc.sk a Stopline.sk. Projektovými partnermi sú Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky a Slovenský výbor pre UNICEF. Hlavným cieľom projektu je detský animovaný seriál. Projekt sa zameriava na bezpečnosť detí a mládeže, najmä na riziká internetu, mobilov a nových technológií. Pre nižšiu vekovú kategóriu detí projekt pôsobí ako prevencia, mládeži vtipne nastavuje zrkadlo ich nevhodného správania sa a dospelých chce projekt poučiť.[10] Poslaním rodičov je vychovávať deti tak, aby mali nielen informácie o sexualite, ale aj aby sa stali zrelými ľuďmi schopnými rozlišovať dobro od zla. V tomto úsilí ich môžu podporovať ďalší vychovávatelia, pedagógovia, ale táto úloha je na prvom mieste na rodičoch. V tejto výchove im súčasne pomáhajú ustanovizne akými sú cirkev a štát, ale vždy sa to musí uskutočňovať v správnom uplatňovaní princípu podriadenosti.[11]

Na druhej strane badať tendencie, že štát, aj na nátlak mimovládnych organizácií si chce uzurpovať právo na sexuálnu výchovu v školách. Pod pojmom sexuálna výchova sa často myslí iba na technickú stránku veci a nie na to, ako vychovávať deti k zodpovednému rodičovstvu a manželstvu. Agresívna sexuálna výchova, ktorú propaguje Spoločnosť pre plánované rodičovstvo sa zameriava na výučbu techník sexuálneho styku (análny, orálny), antikoncepciu, masturbáciu, učenie ako používať kondóm, akceptácia homosexuality, potratov. Tiež cieľom tejto výchovy je nechať deti aby sa rozhodli kedy, ako a s kým začať svoj pohlavný život, samozrejme bez vedomia rodičov. Odborné štúdia však jasne poukazujú na to, že so stúpajúcim počtom sexuálnych programov v školách úmerne stúpajú tehotenstvá slobodných dievčat, potraty, perverzné správanie, prostitúcia a samovraždy. Má to samozrejme ničivý vplyv na ich osobnosť, dospievanie, schopnosť založiť si rodinu a žiť v trvalých zväzkoch. Mohli by sme zhrnúť, že aj sexuálna výchova ponímaná takýmto spôsobom vplýva na komerčné sexualizované násilie na deťoch.[12] Na Slovensku nie je zavedená povinná sexuálna výchova, ale na druhej strane chýbajú otvorené besedy, prednášky pre rodičov, učiteľov, vychovávateľov o komerčnom sexuálnom zneužívaní detí, následkoch a prevencii proti tomuto zneužívaniu. Sú snahy občianskych združení a štátu zaoberať sa touto problematikou komplexne. U nás pôsobia viaceré občianske združenia, ktoré sa venujú komerčnému sexuálnemu zneužívaniu detí a boju proti obchodovaniu s ľuďmi. Patrí tu

[9] Porov. MILFAIT, R.: *Komerční sexualizované násilí na dětech.* Praha: Portál, s. 67-72.
[10] Základné informácie o projekte. Dostupné na www.sheeplive.eu/o-projekte/zakladne-informacie
[11] Porov. Ľudská sexualita pravda a poslania. Trnava: SSV, s. 27.
[12] Porov. ANCHELL, M.: *Sexuální výchova s otazníkem.* Olomouc: Matice cyrilometodějská, s. 66-70.

napríklad Medzinárodná organizácia pre migráciu Bratislava, Slovenské krízové centrum DOTYK, Slovenská katolícka charita, Občianske združenie PRIMA, OZ Náruč, Kultúrne Združenie Rómov Slovenska, Asociácia komunitných centier, Slovenské centrum pomoci. Taktiež bola zriadená Národná linka pomoci obetiam obchodovania s ľuďmi financovaná Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky, ktorej cieľom je poskytovať pomoc a informácie osobám, ktoré sa mohli dostať do rizikovej situácie v súvislosti s obchodovaním s ľuďmi. V takýchto prípadoch linka pomoci sprostredkúva kontakt na organizáciu alebo inštitúcie, ktoré vedia poskytnúť najrýchlejšiu a najúčinnejšiu pomoc. Služby linky sú tiež zamerané na prevenciu a elimináciu rizík spojených s prácou v zahraničí, volajúcich upozorňujú na nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi.[13]

V kontexte s komerčným zneužívaním detí existuje sedem rád pre rodičov, vychovávateľov, ktoré v živote dieťaťa znamenajú záujem a rešpekt. Patrí tu: komunikácia s dieťaťom ako súčasť každodennej rutiny, osobné zoznámenie sa s kamarátmi a priateľmi dieťaťa, stály kontakt s učiteľom dieťaťa zameraný na správanie dieťaťa a prípadné zmeny, primerané očakávania na dieťa vzhľadom na jeho vek, mať pre dieťa vždy čas a naučiť sa ho počúvať, dať mu pocit dôležitosti, naučiť dieťa požiadať o pomoc a podporu, pri podozrení na to ak dieťa udržiava „rizikové“ kontakty netreba nechať bez povšimnutia mená, adresy, miesta schôdzok. Dôležité miesto patrí aj médiám. Tie môžu korektne prezentovať tento problém a tým prispieť k ochrane detí pred rozvojom sociálnej traumy, sekundárnej viktimizácie a marginalizácie detí a na druhej strane môžu zvýšiť citlivosť spoločnosti k tejto problematike. Základom je primárna prevencia. Primárna prevencia sa rozdeľuje na špecifickú a nešpecifickú prevenciu. Špecifická prevencia znamená sprostredkovanie informácií a tým sa zvyšuje citlivosť odbornej a laickej verejnosti. Patria sem všetky formy vzdelávania a tiež aktivity a programy zamerané na znižovanie miery chudoby rodín, komunít, regiónov spolu s programami zameranými na znižovanie dlhodobej nezamestnanosti. Nešpecifická prevencia má za cieľ spoluvytvárať klímu spoločnosti v ktorej sa odráža hierarchia hodnôt na vrchole ktorej je úcta ku každému ľudskému životu. Sekundárna prevencia sa zameriava na vybranú cieľovú skupinu. Patria sem ohrozené deti, ktoré sú vedené v registri orgánu sociálnoprávnej ochrany detí (deti so syndrómom CAN, záškoláctvo, deti ulice, deti v ústavnej výchove, deti s postihnutím, deti v rozvodovom konaní rodičov); rizikové rodiny (dlhodobý stres, závislosti v rodine, nezamestnanosť, absencia rodiča, zablokovaná komunikácia v rodine a emocionálny chlad, násilie v rodine); deti ktoré nechodia na preventívne prehliadky alebo veľmi často menia lekára. Terciárna prevencia jej úlohou je zabrániť opakovaniu a prehlbovaniu tráum. Intervencia terciárnej prevencie je vymedzená právnou intervenciou, ktorá kriminalizuje spáchanie trestného činu komerčného sexuálneho zneužitia dieťaťa a detskú osobu vníma ako obeť prostitúcie. Každé prostituujúce dieťa potrebuje okamžitú pomoc a následné zaradenie do resocializačného programu. [14]

Záver

Cieľom tohto príspevku bolo informovať a poukázať na komerčné sexualizované násilie na deťoch, jeho následky, situáciu na Slovensku a prevenciu pred zneužívaním. Pozornosť tomuto fenoménu by mali venovať pozornosť najmä rodičia, vychovávatelia, odborní pracovníci a samotná spoločnosť. Deti sú našou budúcnosťou a tak je potrebné ich ochrániť pred akýmkoľvek zneužívaním. Deti, ktoré sú zneužívané väčšinou pochádzajú zo zlých sociálnych a rodinných pomerov. Tento problém bol v našej spoločnosti dlhé roky tabuizovaný a keďže sa o ňom nehovorilo, mohol vzniknúť dojem, že ani neexistuje. Hoci v

[13] Národná linka pomoci obetiam obchodovania s ľuďmi. Dostupné na www.iom.sk/aktivity/obchodovanie-s-ludmi/aktualne-projekty/13-narodna-linka.pomoci-obetiam-obchodovania-s-ludmi-0800-800-818

[14] Porov. VANÍČKOVÁ, E.: *Dětská prostituce*. Praha: GRADA, s. 97-105.

súčasnosti už sa o tom hovorí otvorenejšie, stále neexistujú relevantné štatistiky a je to spojené aj s tým, že sa k zneužívaniu nikto dobrovoľne neprizná. Častokrát obete sexuálneho zneužívania nie sú schopné o tom hovoriť a vyhľadať samy od seba pomoc. Pokiaľ sa takéto násilie nerozozná včas, môže zapríčiniť veľmi vážne škody v osobnosti dieťaťa po celý život. Preto je potrebná vzájomná kooperácia štátu a rôznych organizácií, aby sa včas dostalo dieťaťu potrebnej intervencie, ale tiež je potrebná práca s páchateľmi sexuálneho násilia.

ZOZNAM LITERATÚRY

1. ANCHELL, M.: Sexuální výchova s otázníkem. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2006, 111 s.
2. FAGAN, P.: The effects of pornography on individuals, marriage, family and community. [online]. [2009]. [Citované 2010-02-11]. Dostupné na: <http://www.shelleylubben.com/sites/default/files/EffectsofPornographyfrc.pdf>
3. Ľudská sexualita, pravda a poslanie: Pápežská rada pre rodinu. In: Pápežské dokumenty. Trnava: SSV, 1996. 117 s.
4. MILFAIT, R.: Komerčné sexualizované násilí na dětech. Praha: Portál, 2006, 210 s. ISBN 978-80-7367-320-8.
5. Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2011-2014.[online]. [2011]. [Citované 2010-05-11]. Dostupné na: <http://www.iom.sk/aktivity/obchodovanie-s-ludmi/dokumenty?download>
6. Národná linka pomoci obetiam obchodovania s ľuďmi. [online]. [2011]. [Citované 2011-02-02]. Dostupné na: <http://www.iom.sk/aktivity/obchodovanie-s-ludmi/aktualne-projekty/13-narodna-linka.pomoci-obetiam-obchodovania-s-ludmi-0800-800-818>
7. PŠENIČKA, O.: Trblietanie dotyku. Sexuálna výchova v rodine. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997, 333s.
8. ROTTER, H.: Sexualita a křesťanská morálka. Praha: Vyšehrad, 2003. 128 s. ISBN 80-7021-669-7
9. Situácia v oblasti obchodovania s ľuďmi na Slovensku. [online]. [Citované 2011-21-01]. Dostupné na: <http://www.minv.sk/?obchodovanie-s-ludmi-a-slovenska-republika>
10. VANÍČKOVÁ, E.: Dětská prostituce. Praha: Grada, 2007. 144 s. ISBN 978-80-247-2218-4
11. Základné informácie o projekte. [online]. [Citované 2011-19-03]. Dostupné na: http://www.sheeplive.eu/o-projekte/zakladne-informacie

Mgr. Viera Pallová
Katedra sociálnej práce
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
e mail: viera.pallova@gmail.com

Problém kriminality mládeže

Ivana Pastvová

Kriminalita v posledných desaťročiach masovo narastá. Týka sa to najmä kriminality majetkovej - asi 80%. Kriminalita sa koncentruje najmä vo veľkých mestách, priemyselných aglomeráciách s vysokým počtom anonymných a migrujúcich osôb. Zvyšuje sa samoúčelná brutalita a bezohľadnosť pri trestnej činnosti. Stúpa kriminalita spojená s drogami a inými závislosťami. Stále vyšší počet trestných činov zostáva na čierno, neobjasnenej a nepotrestaný. Mení sa aj profil páchateľov, ktorí sa nelíši od ostatných priemernej populácie. Problematickým javom rastúcej kriminality je nárast trestných činov spáchaných maloletými delikventi.

Po rekodifikácii trestného práva ostala legislatívna úprava mladistvých nezmenená. Nový Trestný zákon[1] (ďalej aj ako „TZ“) prevzal úpravu mladistvých do IV. Hlavy Všeobecnej časti. Osobitná časť Trestného zákona, kde sú upravené jednotlivé skutkové podstaty trestných činov, neobsahuje ustanovenie o trestnom stíhaní mladistvých páchateľov. Po obsahovej stránke rekodifikácia priniesla dve zmeny, a to:

- zníženie vekovej hranice trestnej zodpovednosti a
- rozšírenie možnosti upustiť od potrestania pri posilnení výchovnej funkcie trestného práva.

Teda na jednej strane došlo k akémusi sprísneniu pri znižovaní veku pri trestnej zodpovednosti, ale zároveň na strane druhej, k trestaniu mladistvých by malo dochádzať len v prípadoch, keď výchovné pôsobenie nebolo účinné alebo nedostatočné. Trestná zodpovednosť je upravená negatívne v ustanovení § 22 ods. 1 TZ: „Kto v čase spáchania činu inak trestného nedovŕšil štrnásty rok svojho veku, nie je trestne zodpovedný.“ Trestne zodpovednou osobou je teda fyzická osoba, ktorá spáchala trestný čin najskôr v deň nasledujúci po dni svojich 14. narodenín. Trestný zákon upravuje ďalej aj výnimku v ustanovení § 22 ods. 2 TZ: „Pre trestný čin sexuálneho zneužívania podľa § 201 nie je trestne zodpovedný, kto v čase spáchania činu nedovŕšil pätnásty rok svojho veku.“ Teda trestný čin sexuálneho zneužívania môže spáchať len fyzická osoba, ktorá spáchala tento trestný čin podľa ustanovenia § 201 TZ najskôr v deň nasledujúci po dni svojich 15. narodenín.

Po prvých rokoch účinnosti nového Trestného zákona so zníženou vekovou hranicou trestnej zodpovednosti na štrnásť rokov, poznatky vyplývajúce z tejto zmeny ukazujú, že sa v rekodifikácii postupovalo správne, pričom ani aplikačná prax v tomto smere nepriniesla žiadne výraznejšie problémy. Zníženie vekovej hranice trestnej zodpovednosti aj podľa môjho názoru plne vystihuje a odráža súčasný stav kriminality mládeže z hľadiska jednotlivých vekových kategórií a touto zmenou sa výrazne priblížil aj k právnym úpravám iných vyspelých európskych štátov (napr. Holandsko - 12 rokov, Grécko - 12 rokov). Príkladom je aj zmena trestnoprávnej úpravy mladistvých v Českej republike, keď v novom Trestnom zákone č. 40/2009 prijatom dňa 8. januára 2009 (ktorý nadobudol účinnosť až 1.1.2010) došlo taktiež k zníženiu vekovej hranice trestnej zodpovednosti na štrnásť rokov.[2] Podľa Trestného poriadku[3] (ďalej aj ako „TP“) sa u páchateľov vo veku 14 -15 rokov bude skúmať mentálna vyspelosť obligatórne. U mladistvých do 18 rokov veku sa mentálna vyspelosť bude skúmať len v odôvodnených prípadoch. Z druhov trestov, ktoré sú uvedené v § 32 TZ (celkovo je tu uvedených 11 druhov trestov) možno mladistvému uložiť len 6 druhov (trest

[1] Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších právnych predpisov
[2] Toman P.- Mladiství v trestnom konaní, Agentúra na podporu výskumu a vývoja, 2009, str. 3
[3] Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších právnych predpisov

povinnej práce, peňažný trest, trest prepadnutia veci, trest zákazu činnosti, trest vyhostenia a trest odňatia slobody). Favorizáciu mladistvých najlepšie vidno pri treste odňatia slobody. Trestné sadzby sa totiž znižujú na polovicu, horná hranica nesmie prevyšovať 7 rokov a dolná hranica 2 roky podľa ustanovenia § 177 ods. 1 TZ. Trest odňatia slobody mladistvý musí vykonávať v ústave pre výkon trestu odňatia slobody pre mladistvých. Uvedená zásada však neplatí, ak mladistvý spáchal obzvlášť závažný zločin a miera závažnosti je mimoriadne vysoká, zákon umožňuje uložiť mladistvému páchateľovi trest odňatia slobody vo výmere od sedem do pätnásť rokov. Výkon trestu odňatia slobody mladistvých odsúdených sa vykonáva oddelene od miest výkonu trestu dospelých, v ústavoch zriadených zákonom. V praxi môžu vzniknúť prípady, keď rozhodnutie o vine a treste je vynesené už v čase, kedy páchateľ-mladistvý dovŕši plnoletosť. Je na rozhodnutí súdu či rozhodne o výkone trestu v ústave pre mladistvých, alebo v ústave pre dospelých odsúdených. Súd rozhoduje na verejnom zasadnutí, proti ktorému je prípustná sťažnosť.[4]

Pri ukladaní trestu, ochranného alebo výchovného opatrenia sa musí prihliadať u mladistvého na:

- jeho osobnosť
- vek,
- rozumovú a mravnú dospelosť,
- zdravotný stav,
- rodinné, osobné i sociálne pomery,
- závažnosť a povahu spáchaného trestného činu.

Účelom trestu uloženého mladistvému páchateľovi je jeho prevýchova, prevencia – teda predchádzanie trestnej činnosti a tiež primeraná ochrana spoločnosti. Netreba opomenúť (pri účele trestu) ani začlenenie mladistvého do rodinného a sociálneho prostredia, taktiež obnovenie narušených sociálnych vzťahov zo strany mladistvého.

Úprava konania proti mladistvým v Trestnom poriadku je koncipovaná na základe špeciality a subsidiarity. Osobitné ustanovenia o konaní proti mladistvým obsahujú odchýlky oproti bežnému postupu v trestnom konaní a majú prednosť pred všeobecnými ustanoveniami. Súčasne platí, že ak nie je niektorá otázka v tejto časti vo vzťahu k mladistvým osobitne upravená, uplatnia sa všeobecné ustanovenia. Je zaujímavosťou, že aj všeobecné ustanovenia priamo obsahujú osobitné úpravy týkajúce sa mladistvých.[5] Štátny orgán starostlivosti o mládež predstavuje v priebehu trestného konania dôležitú súčasť. Je nie len subjektom, ale aj stranou v konaní pred súdom. Oprávnenie svojho postavenia reprezentuje nezávisle od vôle mladistvého, jeho zákonných zástupcov i právneho zastúpenia. Nezastupiteľnou úlohou štátneho orgánu starostlivosti o mládež je pomoc pri zisťovaní pomerov mladistvého, súd teda využíva jeho skúsenosti z práce s mladistvými. Mladiství prevažne skupinovou formou páchajú najmä trestné činy proti majetku, hlavne krádeže vlámaním, krádeže motorových vozidiel a vecí z áut, ktoré ako uvádzajú, páchajú často i zo žartu, na skúšku, zo stávky, ale páchajú aj trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti, hlavne lúpeže, vydierania no i znásilnenia, trestné činy proti životu a zdraviu stále so zvyšujúcim stupňom spoločenskej nebezpečnosti, násilia, agresivity a brutality, najmä pri úmyselnom ublížení na zdraví. Osobitne nebezpečnou je drogová, ďalej rasovo motivovaná kriminalita ai.

[4] Madliak J. a kol.- Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, str. 321

[5] Prikryl O.- Mladiství v trestnom konaní, Právnická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, 2006, str. 64

Kriminogénne faktory, ktoré ovplyvňujú kriminalitu mládeže.

Štatistické údaje o kriminalite preukazujú, že ani mladiství nie sú imúnni proti páchaniu trestných činov. Rast kriminality mládeže sa v poslednom období venuje zvýšená pozornosť, nie len z právneho uhla pohľadu, ale aj z pohľadu sociológie, psychológie, kriminológie, či rôznych štatistických výskumov. Nárast kriminality mládeže je žiaľ spojený so zvýšenou agresivitou, násilím či aroganciou. Nezastupiteľné miesto v boji proti kriminalite mládeže má kriminológia, ako veda, ktorá sa zaoberá empirickými poznatkami a teóriami o zločine, páchateľovi, obeti, sociálnych následkoch a dôsledkoch spáchaných trestných činoch. Medzi úlohy kriminológie nepatrí len odhaliť trestnú činnosť a následne potrestať páchateľa, ale taktiež je potrebné poznať príčiny a dôvody trestných činov ako aj osobnosť páchateľa.

Vonkajšie kriminogénne faktory

Medzi exogénne faktory patrí v prvom rade rodina ako základná bunka spoločnosti. Z tohto pohľadu je najdôležitejší vzťah medzi rodičmi a a maloletými deťmi. V momente vzniku nedorozumenia v rodine, je veľmi dôležitá vzájomná komunikácia, ako prvý obranný val, aby maloletý neskĺzol postupne na cestu páchateľa trestných činov. Na formovanie maloletých má vplyv úplnosť či neúplnosť rodiny. Najmä v rodine kriminálnej si maloleté dieťa najľahšie osvojiť nežiaduce návyky delikventného správania.

V mnohých prípadoch faktorom pre maloletého, aby sa stal páchateľom trestného činu, je domáce násilie. Zahŕňa fyzické, ale aj psychické násilie. Kriminalitu mladistvých ovplyvňuje domáce násilie bez ohľadu na sociálny pôvod konkrétnej rodiny, čiže k domácemu násiliu môže dôjsť v rodinách zo všetkých spoločenských vrstiev.

Škola (školské zariadenia) má po rodine najvýznamnejší vplyv na zdravé formovanie mladistvých osôb. Síce škola nemá a ani nedokáže nahradiť výchovu, ktorú má maloletý získať v rodine, ale dokáže orientovať svoje činnosti na výchovu a vzdelávanie v právnej rovine či morálky a dobra. Pedagóg by mal mať okrem kvalitných vedomostí aj dobré pozorovateľské schopnosti, aby dokonale poznal nielen samotného maloletého, ale aj prostredie a rodinu v ktorej maloletá osoba žije. Právne vedomie obyvateľstva má veľký význam v každej demokratickej spoločnosti. Jedným z možných spôsobov, ako zvýšiť právne vedomie mladých ľudí, môže byť organizovaním prednášok pre študentov stredných či základných škôl, ktoré zorganizujú študenti právnickej fakulty a pod. Týmto spôsobom možno zvýšiť právne vedomie a formovať ho od útleho detstva.

Medzi faktory, ktoré ovplyvňujú kriminalitu mladistvých možno zaradiť aj nevhodné využívanie voľného času, no taktiež masmédiá. Problém s plnohodnotným využitím voľného času je celospoločenským problémom a pokiaľ rodičia nevedia vyplniť deťom voľný čas, častokrát deti vedia využiť voľný čas nevhodným spôsobom. Aj keď sú médiá zdrojom užitočných informácií, patria taktiež ku kriminogénnym faktorom ovplyvňovania maloletých. Na deti pôsobia „hrdinovia“ z televíznych obrazoviek, počítačových hier či internetu. Drogová závislosť je úzko spojená so zločinnosťou a nevyhýba sa ani mladistvým. Závislou osobou na účely Trestného zákona je podľa ustanovenia § 127 ods. 10 TZ: „... osoba závislá od návykových látok alebo od návykových škodlivých činností.“ Trestný zákon upravuje niekoľko skutkových podstát trestných činov, ktoré pokrývajú túto nebezpečnú formu trestnej činnosti. Príkladom je trestný čin Nedovolená výroba omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi, Šírenie toxikománie, Podávanie alkoholických nápojov mládeži či orozovanie pod vplyvom návykovej látky a pod.

Prevencia kriminality mládeže

Prevencii kriminality v modernom poňatí tak, ako je chápaná vo vyspelých krajinách, nebola u nás pred rokom 1989 venovaná náležitá pozornosť. Dôvodom bola popri ideologických aspektoch aj súvisiaca nevyváženosť vtedajšej trestnej politiky, ktorá

jednoznačne preferovala represiu. Svetová kriminológia v tej dobe už minimálne dve desaťročia vychádzala z názoru, že vzťah medzi represiou a prevenciou musí byť vyvážený, a tiež, že kontrola kriminality sa nezaobíde bez primeraných preventívnych zásahov na všetkých úrovniach spoločenského života. Z tejto myšlienky vychádza v súčasnosti ako slovenská kriminologická teória, tak aj prax pri znovuzrodení systému prevencie kriminality.[6] Prevencia predstavuje pokus eliminovať trestnú činnosť ešte pred jej začatím alebo pred jej pokračovaním. Korene kriminality mládeže sa prepletajú vo veľmi hustej sieti vzájomne podmienených príčin. Na tie sa snaží zodpovedať celý rad analytických schém a modelov. Najpoužívanejší schéma je primárne, sekundárne a terciárne stratifikácie. Kritériom pre rozlíšenie prevencie kriminality na úrovni primárnej, sekundárnej alebo terciárnej je buď okruh adresátov, alebo vývojové štádium kriminality. Primárna prevencia má pozitívne pôsobiť na hodnotovú orientáciu mladistvých prostredníctvom výchovných, vzdelávacích, osvetových a poradenských aktivít, smerujúcich k zmysluplným využívania voľného času. Zvlášť v dnešnej dobe je práve využitie voľného času mládežou spájané s najväčším vplyvom na deliktuálneho správanie mládeže. Predovšetkým mládež vo veku 13 - 15 rokov trávi voľný čas vonku, v partii a to viac ako 4 hodiny denne. Je tu veľký priestor na vznik nevhodných partií, ktoré podporujú trestnú činnosť maloletých. Pre deti a mladistvých je charakteristická skupinová trestná činnosť, napríklad prejavy určitej násilnej činnosti (vlajkonosiči páchajúci divácke násilie na futbalových štadiónoch, sprejeri, vandali a výtržníci). Sekundárna prevencia je zameraná na mládež, u ktorej sa vyskytuje zvýšené riziko, že sa stane sociálne neprispôsobivá, nerešpektujúca všeobecne záväzné normy správania sa a bude páchať trestnú činnosť. Jedná sa najmä o mládež holdujúcu drogám, mládež, ktorá má problém so školskou dochádzkou, gamblerstvom, vandalizmom, extrémizmom tiež so sociálno-patologickými javmi. Úlohou terciárnej prevencie je predovšetkým predchádzanie kriminálnej recidíve. Tento stupeň prevencie je teda venovaný mladistvým s kriminálnou minulosťou a snaží najmä o ich resocializáciu a začlenenie do normálne fungujúcej spoločnosti prostredníctvom motivácie a odborného poradenstva. Okrem vyššie uvedeného členenia prevencie sa presadzuje aj ďalšie tripartitné členenie, ktoré sa s predchádzajúcim delením vzájomne dopĺňa a podmieňuje. Jedná sa o prevenciu sociálnu, situačnú a viktimologickú, čiže prevenciu toho, ako sa nestať obeťou trestného činu. U prevencie sociálnej je v centre pozornosti predovšetkým jedinec a jeho sklony k páchaniu trestnej činnosti a ďalej prostredia, v ktorých prebiehajú procesy socializácie a sociálnej integrácie, teda rodina, škola, sféra voľného času, komunita v mieste bydliska, prostredie a pod. Patrí sem do značnej miery aj problematika efektívnosti trestov a iných výchovných opatrení, väzníc a postpenitenciárneho zaobchádzania. U prevencie situačnej je akcentované jej „aktuálne“ pôsobenie ako na odstraňovanie príležitostí na páchanie deliktov spojených s globálnym obmedzovaním kriminogénnych situácií, tak aj na snahu o zvyšovanie rezistencie obyvateľstva voči kriminalite a zvýšenie rizika dolapenia a odhalenia potenciálneho páchateľa, ktorý si toto zvýšené riziko musí tiež uvedomovať. Opatrenia situačnej prevencie majú prevažne charakter technický, organizačný a administratívny (napr. zvýšenie viditeľnosti určitého prostredia, zdokonalenie hliadkovej a poriadkovej služby polície, rôzne propagačné kampane a pod.). Opatrenia v rámci situačnej prevencie sú spravidla rýchlejšie realizovateľné, ich účinnosť sa dá ľahšie merať, majú relatívne nízke nároky na personálne a materiálne zabezpečenie, väčšinou však majú len krátkodobú účinnosť.[7] Prevencia viktimologická sa zameriava na bezpečné správanie, orientované na rôzne kriminogénne situácie a psychickú pripravenosť ohrozených osôb. V praxi ide o skupinové i individuálne zdravotné, psychologické, právne a

[6] Večerka, K. a kol.- Prevence kriminality v teorii a praxi, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996, str. 187

[7] Večerka, K. a kol.- Prevence kriminality v teorii a praxi, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996, str. 13

technické poradenstvo. Táto prevencia by mala zahŕňať prípravu detí na osvojenie si a uplatňovanie preventívnych opatrení, ktorými by mohli znížiť riziko svojho ohrozenia kriminalitou.

Prevencia viktimologická nemusí mať len formu informačnú, ale môže byť aj voči deťom veľmi adresná a realizuje sa formou skupinového alebo individuálneho poradenstva a nácviku na reagovanie v situácii ohrozenia. Dôležitosť takejto prípravy je podčiarknutá aj skúseností, že niektoré deti môžu páchateľa pasívne podnecovať (napr. neopatrným správaním alebo dokonca páchateľa aktívne vyprovokovať apod.).[8] Na prevenciu kriminálneho správania mládeže sa podieľa celý rad inštitúcií tak v celoštátnom meradle, tak aj na miestnych úrovniach. Projektom prevencie kriminality mládeže sa na centrálnej úrovni venuje celý rad ministerstiev, najmä ministerstvo vnútra, ministerstvo spravodlivosti, ministerstvo školstva, ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. V rámci svojich rezortov sa prevenciou na miestnych úrovniach zaoberajú sociálne inštitúcie, orgány polície, prokuratúry a súdy. Svoju úlohu v preventívnej činnosti zastávajú tiež obce, záujmové združenia občanov, cirkvi, nadácie apod. Za najdôležitejší prvok v predchádzaní negatívneho správania mládeže je považovaný vplyv rodiny a školy, teda inštitúcií, s ktorými je mladý človek v neustálom kontakte. Prevencia kriminality mládeže je proces, ktorý je potrebné nezanedbať, neodkladať a pokiaľ možno s ním začať od najútlejšieho veku dieťaťa. Úplne nevyhnutná je vzájomná koordinácia činnosti subjektov podieľajúcich sa na prevencii kriminality, bez ktorej by mohlo na jednej strane v rámci určitých aktivít dochádzať k neproduktívnej duplicite, prekrývaniu a na strane druhej potom k ich absolútnemu nedostatku až absencii. Výsledkom takéhoto stavu by bola nielen znižujúca sa efektivita prevencie, ale aj jej nechcené a kontraproduktívne účinky.

Záver:

Príčiny a podmienky kriminality mladistvých sú podobné ako u kriminality dospelých, ale existujú niektoré zvláštnosti ovplyvňujúce kriminalitu mladistvých. Je nutné konštatovať, že kriminalita mladistvých má svoje špecifiká, ktoré osobitne vystupujú do popredia, vo veľkých mestách a priemyselných aglomeráciách. Preto tiež v boji proti kriminalite mladej generácie, kde musia byť nesporne využité všetkých dostupné a účinné formy boja proti kriminalite vôbec, vyžadujú všeobecné formy boja vo vzťahu k mladej generácii, aby sa pri jej využívaní (praktickej aplikácii) uplatňovali špecifické prístupy. Zvlášť významné je hľadanie nových špecifických foriem prevencie, profylaxie a výchovného pôsobenia na úseku boja proti kriminalite celej mladej generácie.

Kriminalita mladistvých sa stala jedným z najzávažnejších celospoločenských problémov u nás i vo svete, a preto je potrebné, aby bola tomuto negatívnemu javu venovaná náležitá pozornosť. Predovšetkým je potrebné podrobne študovať príčiny tohto sociálno-patologického javu, voliť jednoduché a zároveň účinné prostriedky pre jeho boj a najmä sa venovať rozvoju oblasti prevencie, pretože ako je známe, je vždy oveľa jednoduchšie kriminálnemu správaniu predchádzať, ako ho neskôr riešiť. Keďže mládež pácha najčastejšie trestnú činnosť násilnú a majetkovú, volila by som najmä v prípade majetkovej kriminality tresty, ktoré by korešpondovali so spáchaným činom a boli by späté s odstránením negatívnych následkov takéhoto činu. Domnievam sa, že prevencii negatívneho správania by mala byť venovaná dôsledná pozornosť hlavne zo strany rodičov, a to už od útleho veku detí a ponúkať im účelné a kvalitné využitie voľného času. Je dôležité, aby sa rodičia nielen zaujímali o to, ako a s kým trávia ich deti svoj voľný čas, ale aby oni sami venovali svojim deťom dostatok času a pozornosti. Predovšetkým by sa mali snažiť sprostredkovať svojim potomkom vhodné aktivity, ako sú záujmové krúžky zamerané na kultúru, turistiku, techniku,

[8] Zoubková, I.- Kontrola kriminality mládeže, Dobrá Voda u Pelhřimova, Aleš Čeněk, 2002, str. 61

prírodu, šport a i. Na takýchto základoch by následne mali primerane budovať svoju osvetu školské zariadenia a práve už spomínaná záujmové združenia sústredia deti a mladistvých. Prostredníctvom týchto pozitívne zameraných aktivít by malo dochádzať k rozvoju vzájomného dialógu detí s rodičmi a tiež školskými zariadeniami a záujmovými združeniami. Za obrovský nedostatok považujem skutočnosť, že hoci žijeme v dobe mohutného rozvoja médií, kedy sú televízia a internet súčasťou takmer každej domácnosti, nie je v týchto informačných zdrojoch problematike prevencie kriminality venované toľko priestoru, koľko by si zaslúžila.

Použité právne predpisy:

a. zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších právnych predpisov

b. zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších právnych predpisov

c. zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody v znení neskorších právnych predpisy

Použitá literatúra:

1. Madliak J a kol.- Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť, Košice, UPJŠ v Košiciach, 2010
2. Prikryl O.- Mladistvý v trestnom práve, Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave, 2006
3. Zoubková I.- Kontrola kriminality mládeže, Pelhřimov, Aleš Čenek, 2002
4. Večerka, K. a kol.- Prevence kriminality v teorii a praxi, Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996
5. Použité články:
6. Toman P.- Mladiství v trestnom konaní, Agentúra na podporu výskumu a vývoja, 2009

Použité internetové zdroje:

http://www.vop.gov.sk/deti-a-trestne-pravo-hmotnopravne-aspektyxx

Kontaktná adresa:
JUDr. Ivana Pastvová
Matuškova 16
Košice 040 11
e-mail: pastvova.iva@gmail.com

Model aktivácie marginalizovaných skupín obyvateľstva

Viera Petrášová

Resume:

Práca obsahuje nástroje a metódy aktivácie dlhodobo nezamestnaných obyvateľov najmä v horských vidieckych oblastiach Slovenska. Títo patria ku skupine marginalizovaných obyvateľov, ktorí stratou práce, geografickou izolovanosťou a sťaženou mobilitou patria medzi obyvateľov postihnutých sociálnou exklúziou. Práca vychádza zo skúseností pri organizovaní aktivačných prác, vzdelávaní a sociálneho poradenstva so skupinami týchto obyvateľov. Sú v nej uvedené výsledky dotazníkového prieskumu týchto respondentov v oblasti diskriminácie ich prístupu na pracovný trh.

Úvod

Hlavnou príčinou celkovej nezamestnanosti v SR je v rámci transformačného procesu nezvládnutá reštrukturalizácia národného hospodárstva a celkový pokles efektívnej výkonnosti slovenského hospodárstva. Nezamestnanosť najmä na vidieku ovplyvňuje aj sezónny charakter niektorých odvetví, najmä poľnohospodárstva, lesníctva, stavebníctva a služieb súvisiacich s turistickým ruchom. Cestovný ruch na Slovensku je poznačený nepriaznivou hospodárskou politikou dvojnásobne. Nízka cielená pomoc štátu domácim podnikateľom v oblasti cestovného ruchu a tiež nízka kúpyschopnosť obyvateľstva.
Dôvody vysokej nezamestnanosti, hlavne v okresoch východného a južného Slovenska sú:

- nízka vzdelanostná úroveň;
- slabo rozvinutá infraštruktúra;
- výrazný deficit priemyselnej výroby;
- vysoký podiel rómskeho obyvateľstva,
- slabo rozvinutý terciárny sektor
- znižujúci sa podiel poľnohospodárskej a lesníckej výroby vo vidieckych oblastiach.

V rámci Slovenska nemáme vypracovanú komplexne hospodársku politiku, ktorá by bola založená najmä na domácich zdrojoch. Ide napr. o využitie prírodných zdrojov, ktorými sú lesy (vyvážame surové drevo), magnezit, kremík a iné nerastné suroviny, stavebné hmoty, hydrotermálne pramene, vodu... Práve ťažba týchto prírodných zdrojov a jej primárne spracovanie je príležitosťou pre najnižšie kvalifikované skupiny zamestnancov a jej spracovanie pridávaním ďalšej pridanej hodnoty je príležitosťou pre kvalifikovaných pracovníkov. Zároveň vidíme ako druhú príležitosť zamestnať občanov priamo pri zlepšovaní sociálnej situácie u najmä zdravotne postihnutých občanoch a tiež u seniorov.

Problematika

V 90-tych rokoch minulého storočia sa vplyvom transformácie národného hospodárstva zvýšila vo vidieckych oblastiach nezamestnanosť, čím sa prejavili aj chybné rozhodnutia štátnej priemyselnej politiky predchádzajúceho obdobia.

Vybudovanie veľkých priemyselných centier, veľkých roľníckych družstiev bez silnej diverzifikácie činností (prijímateľov štátnych dotácií na ha pôdy bez výkonov s vysokou pridanou hodnotou u poľnohospodárskych produktov) a miestnou dopravou sprístupnených len strediskových centier na vidieku s vybudovanou infraštruktúrou služieb sa ukázalo po strate vnútorných a medzinárodných trhov ako chybný krok v rámci národného hospodárstva.

Obyvatelia vidieckych sídiel nemali zabezpečený tzv. „viacnásobný“ príjem z činnosti na pôde alebo odvodených aktivít ako napr. zelený cestovný ruch, farmársky spôsob obhospodarovania pôdy, rôzne remeselnícke činnosti zvyšujúce zamestnanosť, pretože sú založené na zvýšenom podiele ručnej práce... Napriek dlhoročnej tradícii samozásobiteľstva obyvateľov na našich dedinách tento systém už mizne. Už skončili tradičné chovy domácich zvierat a pestovanie zeleniny a ovocia pre seba a na domáci trh. Dovoz lacnej zeleniny, ovocia a mäsa spôsobuje upúšťanie od klasickej domácej výroby poľnohospodárskych plodín. V našich podmienkach nebol vybudovaný systém podpory hospodárenia vlastníkov na pôde v závislosti od potreby udržať obyvateľstvo na vidieku a tým si zaistiť kultúrnu krajinu ako ju mnohokrát obdivujeme v krajinách EÚ. Výsledky výskumu v rokoch 2006-2008 v oblasti lazníckych osídlení Detvy (Petrášová,V. a kol.,2008)poukázal na nezáujem obyvateľov (nezamestnanosť sa pohybovala okolo 25% v každej horskej obci) zarábať si podnikaním na svojich farmách. Pritom táto oblasť je typická tým, že ani v rokoch socializmu tu nebolo zriadené družstvo. Pôda bola vždy súkromne obhospodarovaná. Odpovede na otázky k možnosti zarobiť si diverzifikáciou svojich činností na farme alebo prácami sezónneho charakteru respondenti odmietli (tab. 1 a2).

Číslo odpovede		Počet
1	Áno	168
2	Nie	203
Neodpovedal		12
Spolu:		383

Číslo odpovede		%
1	Áno	43,86
2	Nie	53,00
Neodpovedal		3,13
Spolu:		100,00

Tab. 1 Máte záujem o viacnásobné zamestnanie ?

(Napr. podnikanie na pôde, poskytovanie služieb v turistike, ubytovaní, predaj vlastných produktov a pod.)

Tabuľka 1 obsahuje odpovede na otázku ku možnosti využitia svojej farmy na podnikanie, kde by mohli farmári aj so svojou rodinou podnikať napr. v agroturistike. Respondenti vyjadrili takmer polovičný záujem o túto možnosť získať financie. Príjmy z tejto činnosti by však boli sezónne, a preto bola ďalšia otázka smerovaná ku sezónnosti zamestnania na vlastnej farme alebo v cudzom podniku. Odpovede uvedené v tab. 2 poukazujú na nezáujem o sezónnu prácu. Respondenti dávajú prednosť práci na plný úväzok a ich farma je pre nich zdrojom len dodatkových príjmov.

Číslo odpovede		Počet
1	Áno	111
2	Nie	256
Neodpovedal		16

Spolu:		383
Číslo odpovede		%
1	Áno	28,98
2	Nie	66,84
Neodpovedal		4,18
Spolu:		100,00

Tab. 2 Máte záujem o sezónnu zamestnanosť ?

Metodika a materiál

Metodický postup a materiál

V rámci výskumu sme spracovali sekundárne zdroje informácií a primárne údaje k situácii na trhu práce získané interview.

Metodický postup môžeme zhrnúť do týchto etáp:

- zhromaždenie knižných, časopiseckých a publikovaných zdrojov v SR a v zahraničí, výskumných správ, príslušných legislatívnych usmernení,
- štúdium získaných zdrojov o zamestnanosti na vidieku najmä v oblasti služieb...
- spracovanie prípadovej štúdie o aktivácii dlhodobo nezamestnaných uchádzačov v horských vidieckych oblastiach,
- prieskum – interview o situácii pri pracovných pohovoroch z hľadiska diskriminácie.

Základný cieľ interview, predmet a objekt interview

Cieľom interview bolo zistiť názor respondenta na priebeh prijímania do zamestnania u dlhodobo nezamestnaných.

Predmetom interview boli prvotné zisťovania okruhu problémov pri prijímaní do zamestnania.

Objektom monitorovania boli dlhodobo nezamestnaní uchádzači o zamestnanie z okresu Detva.

Pilotný dotazníkový prieskum sa uskutočnil v marci až septembri 2006. Dotazníky vyplnili uchádzači o zamestnanie v počte 82 respondentov z Banskobystrického kraja. Počet respondentov bol 82, z toho 74 žien a 8 mužov. Dotazník bol predložený účastníkom aktivačných prác v oblasti sociálnych služieb.

Výsledky a diskusia

Nové podmienky vytvorené reštrukturalizáciou hospodárstva sú náročné najmä pre občanov, ktorí majú nižšiu kvalifikáciu (stredné a učňovské vzdelanie) a majú vek v súčasnosti nad 50 rokov. Vzhľadom k rôznym požiadavkám zamestnávateľov na kvalifikáciu, pracovnú dobu a flexibilitu pracovnej sily spojenú s dochádzkou za prácou sú to väčšinou muži, ktorí dochádzajú do vzdialenejších miest. Ženy síce netvoria väčšinu uchádzačov o zamestnanie, ale zo štatistík vyplýva, že sú to oni, ktoré sú pri prijímaní do zamestnania alebo v zamestnaní diskriminované a to najmä podľa veku a podľa vzdelania. O tom či je príčinou diskriminácie najmä pri prijímaní do zamestnania rod sme zisťovali dotazníkovým prieskumom medzi ženami a mužmi, ktorí sa zúčastňovali v tom období aktivačných služieb na lazoch pre oblasť sociálnych služieb.

Charakteristika respondentov

Väčšinu respondentov tvorili ženy (až 74 z celkového počtu 82). Ide prevažne o stredoškolsky vzdelané ženy každého veku. Viac ako polovica z nich je vydatá a jedna

štvrtina je slobodná. Nasledujúci obr.1 ukazuje prierez respondentov v závislosti od stupňa vzdelania a veku respondenta.

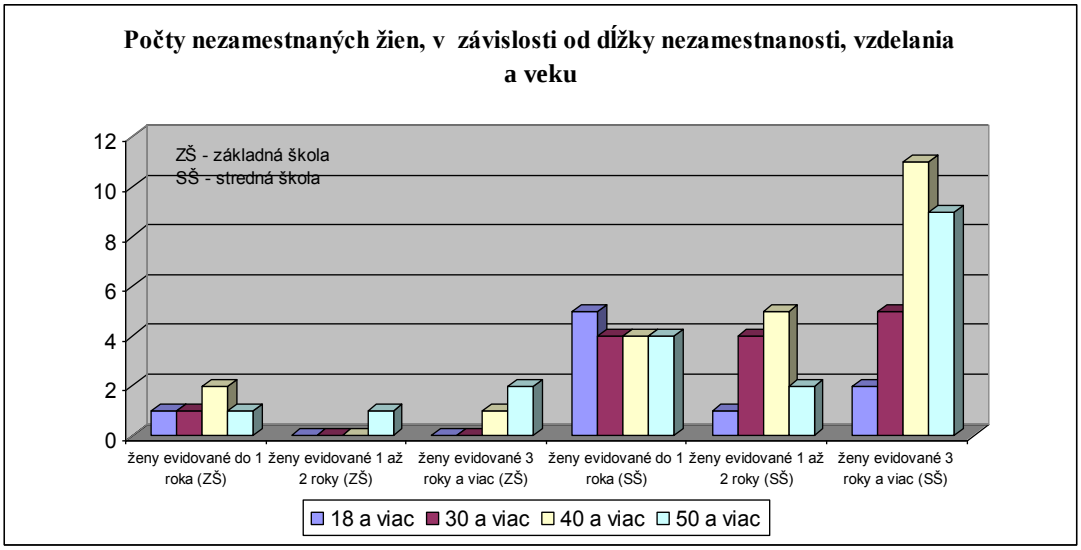

Obr. 1 Prehľad štruktúry respondentov

Spracovanie odpovedí na otázky

Otázka: „Boli Vám na pracovnom pohovore kladené otázky: o rodinnom stave, o tehotenstve, o počte detí, a iné?“

Vo všeobecnosti sa zamestnávatelia pýtali jednej tretiny až polovice respondentov na rodinný stav, tehotenstvo a počet detí. Pri podrobnom preskúmaní dotazníkov, vyšlo najavo, že v prípade ak bol respondent slobodný/á, zamestnávateľ sa už viac nezaujímal či má deti, prípadne sa nezaujímal o tehotenstvo respondentky.

Nasledujúci obr.2 ukazuje odpovede o prijímacom rozhovore podľa toho, koľko rokov sa respondent uchádza o zamestnanie. Najvýraznejšie pozitívne odpovede s nižším pracovným ohodnotením ich doterajšieho pôsobenia na trhu práce boli zaznamenané u uchádzačoch, ktorí si hľadajú zamestnanie 3 roky a viac.

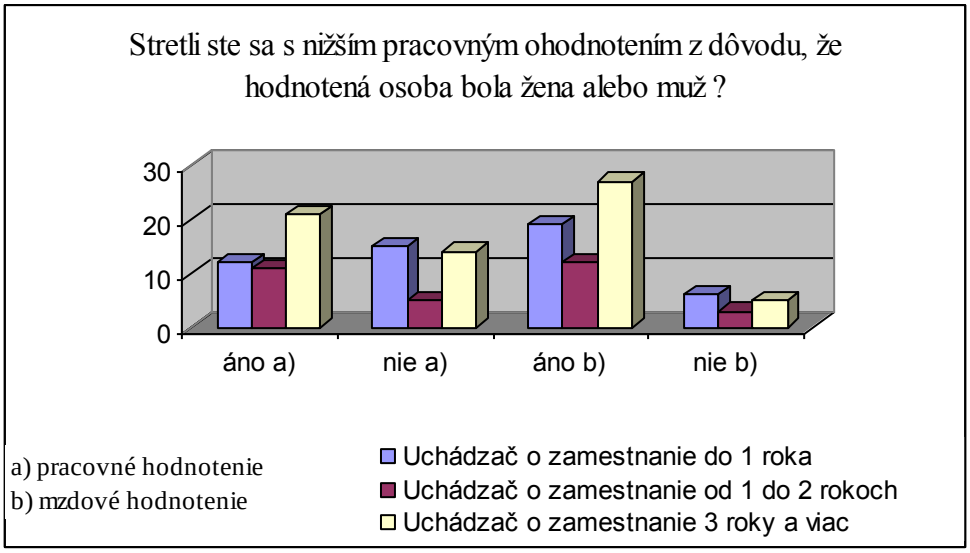

Obr. 2 Situácia v hodnotení pri prijímacom pracovnom rozhovore

Nasledujúci obr.3 bol vypracovaný z pohľadu stupňa vzdelania respondentov a rodu. Väčšina respondentov má stredoškolské vzdelanie, ale pre porovnanie pomerný rozdiel odpovedí o nižšom mzdovom hodnotení je podstatne vyšší u žien ako u mužov respondentov.

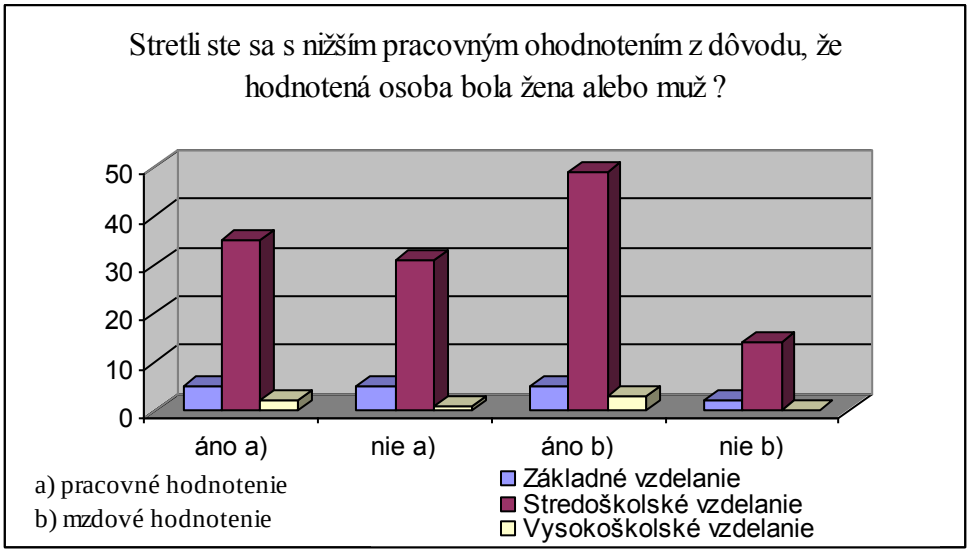

Obr.3 hodnotenie dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o prácu z hľadiska vzdelania a rodu

Z uvedeného prehľadu odpovedí na diskrimináciu vtedajších zamestnancov v rámci aktivačných prác, ktorí sa uchádzali tiež o prácu v iných podnikoch jednoznačne vyplýva, že ženy sa stretávajú častejšie s diskrimináciou. Jednoznačne bolo tiež evidentné, že tí, ktorí boli dlhodobo nezamestnaní mali najväčšie problémy s diskrimináciou pri hľadaní nového zamestnania.

Dlhodobá nezamestnanosť sa tiež viazala podľa výsledkov nášho výskumu na chudobu. Preto môžeme konštatovať, že táto je závislá od:

Životných podmienok

Zmenou životného štandardu vplyvom nezamestnanosti

Nízkymi príjmami

Sociálnej odkázanosti...

Prípadová štúdia - popis

V rokoch 2004 – 2008 prebiehal pilotný projekt sociálnych služieb v rámci aktivačných prác organizovaný Združením žien Slovenska s Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny SR vo Zvolene. Združenie žien Slovenska profesionálne zabezpečuje sociálne poradenstvo. Tieto činnosti boli vytypované ako doplnkové činnosti pre horské vidiecke oblasti.

Cieľová skupina: 100 ľudí mesačne na aktivačných prácach

Zamestnanci na pracovnú zmluvu: 4 organizátorky - zamestnankyne

Náplň práce: jednoduchá pomoc pri prekonaní sociálnej exklúzie obyvateľov - seniorov, zdravotne postihnutých, sociálne osamelých

Výkon aktivačných prác - nezamestnaní

Nízkokvalifikované a „nezamestnateľné“(nad 50 rokov, mladí absolventi, ženy) pracovné sily

Región (vidiecky- horské(oblasť Poľany) a mestské oblasti (Zvolen))

Pracovná sila v meste a v obciach

Pomer žien a mužov na aktivačných prácach 70 %:30%

Vidiecke horské oblasti-laznícke osídlenie môžeme kvôli nízkej dostupnosti osád a nízkej mobilite obyvateľov označiť ako marginálne územie. Projekt sa overoval aj mestskom type regiónu, kde bol tiež veľký záujem o tieto činnosti.

Aké činnosti v sociálnej oblasti vykonávali uchádzači o zamestnanie?

Nákupy rôznych potrieb, kontrola požitia liekov, pomoc pri jedle, donáška jedla, sprevádzanie k lekárovi, vybavenie administratívnych potrieb seniorov, spoločnosť v prírode...výkon sa uskutočňoval najmä u seniorov, ale tiež aj u zdravotne postihnutých

Dosiahnuté výsledky

Eliminácia sociálnej exklúzie ako u klientov tak aj u nezamestnaných

90% žien (účastníčiek aktivačných prác) si našli počas projektu prácu, aj keď najmä ako opatrovateľky u nás a v zahraničí, tiež sa zamestnali v nemocniciach a zariadeniach sociálnych služieb,

30% absolvovalo vzdelávanie opatrovateľskej činnosti (financoval to úrad práce)

Dopady projektu:

Motivácia účastníkov aktivačných prác v získaniu odmeny za aktivačnú činnosť,

Účasťou na aktivačných prácach získavali opäť pracovné návyky,

Motivácia spoločnosti k účastníkom aktivačných prác, zmenil sa názor obyvateľov na dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie

Vzdelávanie účastníkov aktivačných prác (záujem o zmenu svojej situácie), na základe spolupráce s úradom práce sa vytypovali vzdelávacie kurzy

Vypracovanie individuálnych plánov zamestnateľnosti podľa potreby účastníkov...

Sociálna anamnéza účastníka aktivačných prác vypracovaná odborníkmi združenia

Prínos projektu pre spoločnosť

Aktivácia nezamestnaných,

Zvýšenie mobility príbuzných opatrovaných osôb za prácou,

Zvýšenie kvalifikácie dlhodobo nezamestnaných osôb,

Eliminácia sociálnej exklúzie (klientov a tiež opatrovateľov).

Bariéry pre výkon činností organizáciami tretieho sektora v súčasnosti

Systém refundácie zo strany úradu práce a meškanie platieb za výkony

Neexistujúci systém kontinuity výkonu osvedčených dobrých príkladov praxe v praxi odskúšaných (podpora nových organizácií, zmena zákona o zamestnanosti zhoršujúca podmienky výkonu aktivačných prác, nezáujem zamestnancov z úradu práce...)

Na základe uvedeného (podľa skúsenosti s implementáciou tohto projektu) a súčasnej situácie na trhu práce v horských vidieckych oblastiach navrhujeme:

Eliminovať vytváranie bariér u zamestnávateľa zamestnávať dlhodobo nezamestnaných uchádzačov o zamestnanie. Tými sú: refundačný princíp úhrady časti nákladov, rôzne administratívne požiadavky štátnej a verejnej správy. Napr. pri začiatku aktivačných prác v oblasti lazov žiadali, aby sa účastníci aktivačných prác každé ráno dostavili na zhromaždisko. Čo by predstavovalo aj 10 km ísť peši pre niektorých účastníkov.

Umožniť realizáciu aj regionálnych projektov podľa potrieb konkrétnej lokality s gesciou príslušného úradu práce.

Postupne zvyšovať aj odmenu pri výkone aktivačných prác a tak motivovať nielen účastníkov, ale aj zamestnávateľov, ktorí by mali možnosť získať aj niektorých stredoškolsky vzdelaných pracovníkov na rozvoj svojho podnikania.

Oceniť organizácie, ktoré zamestnávajú takýchto uchádzačov o zamestnanie...

Záver

V súčasnosti v rámci diskusie k politike EÚ sa črtá možnosť, že bude možné riešiť problémy nezamestnanosti cez programy verejných a sociálnych služieb v rámci eliminácie sociálnej exklúzie. Ide totižto väčšinou o skupiny obyvateľstva z nízko príjmových skupín a s nízkou kvalifikáciou. Títo obyvatelia niekedy nie sú ani evidovaní ako nezamestnaní. Z hľadiska regionálnej politiky najmä vidieka kde prevláda obyvateľstvo v poproduktívnom veku je riešenie ich situácie – dlhodobej nezamestnanosti možné kombinovať sociálnymi službami aj so zamestnanosťou v poľnohospodárstve a v samozásobiteľských farmách. V SR sa zatiaľ veľa diskutuje o možnosti zamestnať najmä nízkokvalifikované pracovné sily v oblasti ochrany životného prostredia. Ide napr. o jednoduché manuálne práce pri odstraňovaní povodňových škôd či prevencii pred nimi. Zatiaľ však neprebieha diskusia o vytváraní pracovných príležitostí v poľnohospodárstve v kombinácii s prácami v sociálnych službách možno aj tak ako sme to popísali v tejto práci.

Literatúra

1. Petrášová, V. a kol. Rodovým výskumom k rovnosti v zamestnateľnosti v podmienkach horských vidieckych oblastí Slovenska, záverečná správa výskumného projektu riešeného v rámci programu EÚ EQUAL, 2008, NLC Zvolen
2. Poďakovanie: Táto práca bola podporovaná Vedeckou grantovou agentúrou MŠVVaŠ SR a SAV na základe zmluvy č. 1/0607/10.

Údaje o autorovi:
doc. Ing. Viera Petrášová, CSc.
Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja
SPU v Nitre
viera.petrasova@uniag.sk

Multilingválne moderné vzdelávanie marginalizovaných skupín ako cesta od vyčleneného jedinca k euro občanovi.

Marián Petrík; Elena Petríková; Alena Petríková

Kľúčové slová: marginalizovaný, Róm, vzdelávanie, cudzí jazyk, IT, riešenie

Východiská

Možno povedať, že na Slovensku je viacero marginalizovaných skupín obyvateľov. Začlenenie jednotlivca do takejto skupiny nie je jednoznačné, pretože jednotlivec môže byť súčasne členom viacerých skupín. Môže byť vyčlenený sociálne, mentálne, národnostne, ale aj zdravotne. Spoločným znakom takého vyčlenenia je nevyhnutnosť vynaloženia vyššej námahy na dosiahnutie rovnakých cieľov, ako je obvyklé u majoritnej skupiny obyvateľstva s totožnou posudzovanou charakteristikou. Z tohto hľadiska je teda člen marginalizovanej skupiny znevýhodnený. Keďže takýto jedinec má spravidla obmedzenú schopnosť prekonávať zvýšené nároky a práve jeho postavenie na neho takéto zvýšené nároky kladie, ocitá sa v "bludom kruhu" v ktorom stúpajúce nároky na vyrovnanie sa majorite vedú k nezvládaniu situácie a zhoršeniu stavu, ktorý ďalej zhoršuje jeho schopnosti. Zovšeobecňujúce vnímanie, vzorce myslenia a predsudky majoritnej spoločnosti, ako aj výnimočnosť individuálneho prístupu k právam a povinnostiam vedú k vylúčeniu takýchto jedincov z štandardného správania sa spoločnosti ako celku a členov majoritnej skupiny k minoritnej skupine. Za vznikom tohto javu nie je vhodné hľadať zámer, ide o naučené normy správania a podvedomé reakcie na skutočnosti s ktorými prichádza človek v spoločnosti do kontaktu. Tento spôsob hodnotenia situácie je prirodzený a v prírode vedie k rýchlym a správnym reakciám zaručujúcim úspešnosť a prežitie. Je nutné dodať, že vo vyspelej ľudskej spoločnosti sú niektoré reakcie na situáciu viac, či menej neprípustné a je nutné ich rozumovo a vôľovo kontrolovať. Príkladom môže byť reakcia "útok", čiže voľba agresívneho správania v prípade medziľudského konfliktu, ktorá je spoločensky neakceptovateľná. Tak v prípade vzťahu príslušníkov majority vo vzťahu k marginalizovaným skupinám sú neprípustné prejavy diskriminácie, ponižovania, neznášanlivosti a podobne.

Asi najrozšírenejšou skupinou marginalizovaných jedincov je skupina zložená z veľkej časti z občanov Rómskej národnosti. Možno povedať, že prevažná väčšina Rómov je nejakým spôsobom znevýhodnená a to v takom rozsahu, že u majoritného obyvateľstva ("Nerómov") dochádza k myšlienkovému zovšeobecneniu Róm = príslušník marginalizovanej skupiny, pričom dochádza k zanedbaniu vnímania nevyčlenených jedincov. Z tohto hľadiska a z pohľadu majority sa v skupine Rómov stretáva hneď niekoľko marginalizujúcich znakov. Ťaživé sociálne postavenie. Vysoká, prakticky úplná nezamestnanosť. Schémy správania cudzie majorite, často odporujúce zaužívaným aj kodifikovaným normám. Odlišné hodnoty a z nich vyplývajúce životné ciele. Odlišná kultúra. Nízka vzdelanosť. Odlišný spôsob komunikácie. Odlišná životná stratégia. Týchto znakov je veľa a vzájomne sa podnecujú, čo vedie k intenzívnemu prehlbovaniu "bludného kruhu". Keďže ide o pomerne izolovanú skupinu obyvateľstva s veľmi malým stupňom asimilácie, možno pozorovať aj vývoj a odovzdávanie určitých predispozícií k uvedeným znakom. Celkove možno konštatovať, že Rómovia sa v mnohých znakoch odlišujú od majoritného obyvateľstva (1) a tieto odlišnosti prispievajú k ich znevýhodneniu, nakoľko v charaktere väčšinovej spoločnosti bránia v rámci pravidiel k úspešnému presadeniu sa. Je dôležité pripomenúť, že ponímanie Róma a rómskej komunity ako marginalizovanej skupiny v tomto príspevku je zjednodušené na maximálne prijateľnú mieru a rómska problematika ako taká je predmetom romistiky a presnejšia

aplikácia definície a rozčlenenia rómskeho etnika presahuje možnosti tohto príspevku. Ostatne, cieľom je poukázať na možnosti netypického riešenia reálne existujúcich problémov veľkej skupiny občanov, ktoré spája komplexnosť týchto problémov, pričom nie je podstatná príslušnosť k národnosti, či etniku.

Prehľad situácie.

Na ilustráciu prístupu governmentu k vzdelávaniu Rómov použijeme informácie z návrhu koncepcie MŠ SR z roku 2007 (4) kde sa uvádza: " S cieľom zlepšiť postavenie života Rómov v spoločnosti bola vyhlásená Dekáda začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015 (ďalej len „Dekáda“). Predstavuje prvé spoločné úsilie zamerané na zmenu života Rómov v Európe. Dekáda predstavuje akčný rámec pre vlády a monitoruje pokrok v zrýchľovaní sociálnej integrácie a zlepšovania sociálneho postavenia Rómov v regióne.", čiže volí sa cesta integrácie, v podstate aj asimilácie skupín. Komplementárna správa OECD v kapitole o vzdelaní dokonca navrhuje aby štát prostredníctvom obcí zriadil bezplatné materské škôlky od veku 4 rokov, čo by mohlo viesť k skvalitneniu vzdelávania. Takáto forma pomoci, bez spoluúčasti cieľovej skupiny s prvkami centralizmu a dirigizmu bude pravdepodobne odsúdená na neúspech už preto, že ignoruje v princípoch trhovú ekonómiu, osobnú zodpovednosť, možnosť rozhodnutia a demokratické zásady, hoci postupy maskuje pomocou vyčlenenej skupine, avšak na etnickom princípe. Nie je správne nútiť deti navštevovať škôlku, nie je reálna doprava detí z osád, nie je reálna výstavba škôlok v osadách bez inžinierskych sietí a na súkromných pozemkoch na ktorých väčšina osád stojí. Väčšina detí, najmä v začiatkoch návštevy škôlky do škôlky chodiť odmieta, plače a tieto zážitky sú pre deti i rodičov často také traumatizujúce, že niektorí rodičia zabezpečia domácu starostlivosť pre predškolákov aj za cenu zníženia príjmov, zvýšenia výdavkov a ohrozenia postavenia v zamestnaní. Pritom rodičia týchto detí nemajú prakticky žiadnu motiváciu deti do škôlky posielať. Z jazykového hľadiska je pobyt detí v škôlke zbytočný, pretože oprávnene možno predpokladať požiadavku rodičov na rómsky komunikačný jazyk. Porovnaním vzdelanostnej úrovne osôb hlásiacich sa k rómskej národnosti v roku 1991 a 2001 možno zistiť minimálny pokrok, ktorý možno odvodiť od vymierania generácie ktorá nebola účastná dôsledne vyžadovaného povinného vzdelávania (5), (6). Opatrenia sa ďalej nesú v extenzívnych heslách: zvýšiť počty učiteľov, znížiť počty žiakov, obmedziť zaraďovanie do špeciálnych škôl, zvýšiť počet špeciálnych pedagógov na bežných školách, zviesť bezplatné..., zvýšiť výdavky, kontrolovať prístup majority k minorite, zaviesť vyššie vzdelanie pre osoby bez ukončeného bežného základného vzdelania... je zreteľné, že v opatreniach absentuje akýkoľvek nový postup, iba dochádza k intenzifikácii a iným pomenovaniam pre postupy z predchádzajúcich desaťroční, ktoré nepriniesli zreteľné výsledky. Materiál neobsahuje ani pozitívne výsledky z experimentálnej aplikácie navrhovaných postupov, ktoré by ich aplikáciu legitimizovali. Ostatne, od jeho vzniku uplynuli štyri roky a nie je možné pozorovať žiaden zreteľný efekt v skvalitnení vzdelávania cieľovej skupiny v 1 - 4 ročníku. Minimálny efekt "tradičných" opatrení ilustruje aj správa Eleny Gallovej Kriglerovej pre SGI (7), kde sú síce niektoré opatrenia, napríklad inštitút asistenta učiteľa, vnímane pozitívne, ako prínos, ale absentujú konkrétne údaje, alebo aspoň plošné konštatovanie praktického efektu niektorého z opatrení na výsledky vzdelávania. Nespokojnosť s účinkami tradičných opatrení prezentujú dlhodobo aj rómsky politicky a občiansky lídri (8). V mnohých prácach zaoberajúcich sa kvalitou vzdelávania a opatreniami na vzdelávanie Rómov a iných znevýhodnených skupín sa často pracuje bez odhadu výsledku, merateľné výsledky sú nahrádzané pocitmi čo je pri investíciách často presahujúcich milióny EUR alarmujúce. pritom meranie kvality procesov, včítane opatrení je exaktné a je možné ho vyhodnocovať (9). Vyhodnotenia, ak už sú k dispozícii, najčastejšie končia uvedením počtu absolventov jednotlivých druhov škôl pochádzajúcich z cieľovej skupiny v niekoľkých rokoch.

Definícia bariér

Riešenie "rómskej otázky" v našom regióne má hlbokú históriu. Kým v predchádzajúcich storočiach sa kompetentní pokúšali včleniť rómsku komunitu do majoritnej spoločnosti rôznymi, spravidla násilnými a celkove nevedeckými postupmi, v období socializmu to boli postupy založené na rôznom teoretickom základe, avšak zväčša politicky podloženom. Často sa využívali prvky premiešania s majoritným obyvateľstvom formou sťahovania a prideľovania bytov, núteného začleňovania do pracovného procesu, rôzne formy špeciálneho vzdelávania. Po roku 1989 sa viac presadzujú multikultúrne prístupy, lokálne projekty, rôzne varianty integrácie. Ak však zovšeobecníme a zhodnotíme vnímanie reality, súčasný stav ukazuje, že prakticky žiadne pozitívne výsledky nie sú badateľné. Je vôbec možné, aby preukázateľné úsilie stoviek odborníkov, politikov, aktivistov a lídrov z vlastných radov rómskej komunity prinieslo počas takého dlhého obdobia taký malý efekt? V čom môže spočívať takýto stav?

Vyslovme hypotézu, že za neúspechom aktivít v prospech Rómov je neprijatie kultúry, hodnôt a potrieb tejto skupiny obyvateľov kompetentnými, ktorí tieto aktivity organizovali. Už úvaha, že nejaká národnosť prijme a osvojí si znaky patriace inej, výrazne odlišnej národnosti je spochybniteľná praxou a možno povedať, že takáto situácia sa v praxi nevyskytuje. Pokiaľ uznáme, že Rómovia tvoria rovnocennú skupinu ľudí schopnú tak, ako iní sebaurčenia a riadenia vlastných verejných otázok, musíme uznať, že špecifiká a pravidlá života zaužívane v ich komunite vedú k udržateľnému a vyhovujúcemu spôsobu života. Stačí teda akceptovať tento spôsob života, odstrániť bariéry brániace prístupu k zdrojom obvyklým pre majoritnú spoločnosť a potlačiť negatívne javy dané iným stupňom spoločenského vývoja, či historickou degeneráciou spôsobenou asimilačnými pokusmi. Je samozrejmé, že takýto prístup je kompetentnými ťažko prijateľný, pretože na prvý pohľad úplne obracia smerovanie snahy o riešenie problémov zaužívanými spôsobmi, čiže potláča úsilie o "integráciu".

Priblížme si pohľad na marginalizačné znaky po prijatí odlišností Rómov. Ťaživé sociálne postavenie. Rómovia svojim spôsobom života akceptujú pravú chudobu ako prirodzenú súčasť svojej existencie. Chudoba v ich ponímaní nie je hmotný nedostatok tak, ako sa navonok prejavuje v biednom, starom a obnosenom oblečení, úbohom bývaní, žitím "zo dňa na deň", nevytváraním úspor, nezáujmom o nehnuteľnosti, ale práve akceptovaním prítomnosti, užívaním darov ktoré majú k dispozícii, správe hodnôt predstavujúcich spoločenské postavenie (zlato u Olaských cigánov), preferovaním slobody a komunitných či rodinných vzťahov. Takýto vzťah k chudobe ako spôsobu života ich robí slobodnými od ekonomického ovládania a dáva im silu prosperovať aj v hraničných životných podmienkach. Nie je teda vhodné porovnávať úroveň a stav majetku Rómov s štandardom majority, ale je potrebné zabezpečiť ich nevyhnutné potreby a to spôsobom vyžadujúcim ich spoluúčasť. Tu nadobúda význam potlačenie negatívneho javu, ktorým je občasná neschopnosť spoznať hranicu reálnej potreby, ktorej uspokojenie je nutné z hľadiska splnenia hodnotových požiadaviek pôsobiacich v dlhšom časovom horizonte ako je naučený časový horizont hospodárenia v podmienkach chudoby bez úspor. Tu je dôležitá edukácia, vytváranie návykov a moderátorský prístup kompetentných.

Odlišná kultúra. Najzreteľnejšími, zvonku vnímanými prejavmi kultúry pokladanými za nevhodný prejav sú oblečenie, komunikácia a kultúra bývania. Tu je potrebné si všimnúť, že ku konfliktu dochádza iba pri umelej integrácii. Odlišnosti v týchto prípadoch také veľké, že prelínanie kultúr pôsobí priamo rušivo a vyvoláva nepríjemné pocity. V žiadnom prípade to však nie je dané osobitosťou Rómskej kultúry. Stačí si vziať ako príklad hociktoré výrazne odlišné kultúrne prvky ako: punkové oblečenie a make up; grafity; móda deravých a obnosených odevov; hip-hopové oblečenie. Ešte výraznejšie pôsobia kultúrne odlišnosti typu spôsob obliekania žien v moslimských krajinách; stupeň úcty vo vyjadrovaní v rámci komunikácie vo východoázijských krajinách; zariaďovanie a výzdoba obydlí v rusky

ovplyvnenom prostredí. Prejavy minoritnej kultúry v prostredí majority pri takýchto kontrastoch pôsobia rušivo, znepokojujúco, až spoločensky odmietavo napriek rozumnej miere tolerancie (burka v Európe; krátke nohavice žien v moslimskom svete). Tu je potrebné si uvedomiť, že pôsobenie významne odlišných kultúrnych prvkov môže mať preukázateľne škodlivý vplyv na psychiku atakovaných jedincov, následne na ich zdravie a pracovný výkon. Zreteľné je to v pôsobení esteticky nehodnotných grafity na majoritnú verejnosť preferujúcu monochromatickú farebnosť fasád, alebo obľúbenej grafickej úpravy priestorov v ktorých sa schádzajú drogovo závislé osoby.

Riešenia.

V príspevku navrhujeme komplex riešení podľa ktorého by bolo možné postupovať v rámci možností kompetencií osôb riešiacich problematiku zlepšenia postavenia marginalizovaných skupín. Opatrenia sú takmer výhradne organizačného a legislatívneho charakteru, nevyžadujú rozpočtové a investičné prostriedky, iba ak v rozsahu dotácie projektov a grantov obvyklých v tejto oblasti. Vzory a experimenty aplikácie takýchto riešení v praxi v podmienkach Slovenska, ale aj zahraničia ukazujú aplikovateľnosť takýchto riešení v našich podmienkach. Uskutočnenie návrhov s možnosťou slobodnej voľby vyžitia členmi marginalizovanej skupiny môže potvrdiť ich efektívnosť, ale aj v prípade neúspechu nebude situácia horšia, ako je dnes a ako je možné predpokladať vývoj v horizonte najbližších rokov.

Prehľad riešení je usporiadaný formou definície požiadavky na riešenie a vlastného stručného návrhu riešenia. V časti Jazykové kompetencie je doplnený podrobnejší výklad nosného riešenia s odôvodnením. Napriek orientácii riešení na postupy vychádzajúce z akceptácie špecifík marginalizovaných skupín sú legitímne aj ciele vedúce k benefitom z hľadiska a pre majoritnú spoločnosť, pretože podstatná časť procesov je financovaná a iniciovaná práve majoritnou spoločnosťou.

Odlišná kultúra a sociálne postavenie. Riešením je prijatie odlišností Rómov, ktorí akceptujú život v chudobe ako svoj životný štýl a rovnako akceptovanie kultúry obliekania, bývania, architektúry, komunikácie a životného prostredia. Ukončiť tlak na prijatie noriem a predpisov konštruovaných na zvyklosti majority a zaviesť do legislatívy ustanovenia legalizujúce typické prvky kultúry a chudoby. V súlade s podmienkou naplnenia potrieb v širšom časovom horizonte konzumácie objektívnych potrieb zabezpečiť obstaranie, starostlivosť a používanie pomôcok k sebaopatere a sebarozvoju hradených z príjmov marginalizovanej skupiny a to aj využitím nátlakových prostriedkov zo strany štátu. Ukončiť integračné pokusy, ktoré odmieta minorita i majorita. Zamerať osvetu na vnímanie odlišností ako prejavu životného štýlu a odlišnej kultúry.

Odlišné hodnoty a stratégie prežitia. Riešením je aktivácia hodnôt kompatibilných a ozitívnych z hľadiska majority a z objektívneho hľadiska. Ďalej zmena hodnotového rebríčka formou zážitku z pôsobenia iných hodnôt. Budovanie a aktivácia hodnôt má vychádzať zo sústavného procesu motivácie psychickej, ale primárne materiálnej a to ako pozitívnej, tak negatívnej. Motivácia má mať dve zložky a to okamžitú aj dlhodobú pre rozvoj chápania procesov v časových horizontoch, čo síce nevychádza z životného postoja chudoby, ale je objektívne dôležité ako nová kompetencia pre rast osobnosti a táto kompetencia je prínosná aj z hľadiska kompatibility s majoritou. Materiálny motivácia znamená finančnú, alebo nefinančnú odmenu za každý dosiahnutý čiastkový úspech. Prijatie stratégie prežitia v súladne s osobnou a spoločenskou zodpovednosťou komunity majoritou formou osobnej autonómie vyjadrenej úpravami legislatívy. V súlade so zabezpečením objektívnych práv človeka dôsledne vyžadovať plnenie povinností v potrebnom rozsahu.

Jazykové kompetencie

Jazyková bariéra a právne normy. Pretože štruktúra príspevku je členená v oblasti popisu riešení chronologicky tak, ako sa marginalizovaný jedinec stretáva s bariérami počas svojho života, nosná myšlienka sa nachádza až v tejto časti. Jedinec sa totiž najprv rodí do kultúrneho a sociálneho prostredia, potom sa učí spôsobu života a buduje si systém hodnôt a až vo veku školskej dochádzky sa stretáva s problémom začlenenia do vzdelávacieho procesu. Návštevu predškolského zariadenia môžeme v tomto pohľade považovať za nekonfliktnú výnimku. Dieťa vo veku 6 rokov sa dostáva do interakcie s výrazne odlišným prostredím na aké bolo zvyknuté, musí sa s týmto prostredím vyrovnávať samo, stretáva sa s novou autoritou vyznačujúcou sa zreteľnými odlišnosťami a naráža na jazykovú bariéru. Pre laickú, ale často aj odbornú, ba aj vedeckú verejnosť je nepredstaviteľné, že malá jazyková neznalosť v tomto vývojovom období môže spôsobiť aj ďalekosiahlu psychickú traumu a poruchy v procese učenia. Ukážkou môže byť chybná odpoveď dieťaťa na 1 stupni ZŠ s českým materinským jazykom z dôvodu neporozumenia slovenskému slovu (bielizeň) pri tvorení viet, s ktorej následkami sa jedinec nevyrovnal do obdobia dospelosti a v príslušnom ročníku základnej školy mala za následok zhoršenie prospechu. Dôvod nesprávnej odpovede dieťa nedokázalo vysvetliť. Bálo sa. Nasledovalo zlé hodnotenie zo strany učiteľa a dlhodobý výsmech zo strany spolužiakov. Reakciou bolo uzavretie sa žiaka a vyhýbanie sa komunikácii a odpovediam v prípade pocitu neistoty zo správneho použitia pojmov a porozumenia. Pritom žiak ovládal slovenčinu už pomerne dobre a ide o vysoko príbuzné jazyky. V prípade Rómov sa jedná o jazyky vysoko odlišné. Nie je teda prekvapujúce, keď Rómsky žiak po viacerých zlých skúsenostiach upadne do letargie, nevie sa vo vyučovanej látke orientovať a opúšťa prvý ročník vedomostne nepripravený, v podstate negramotný. To už implikuje neprospievanie vo vyšších ročníkoch. Vzdelávanie bez schopnosti čítať a písať ďalej nie je možné. Núdzové riešenie formou asistentov učiteľov z radov členov komunity nie je systémové a niet sa čo čudovať, že neprináša plošné výsledky. Niet pochybností, že podmienky pre rómskych žiakov prítomnosť asistenta zlepšuje, učiteľovi zjednodušuje prácu, ale preklad časti komunikácie s učiteľom jazykovú bariéru neodstráni. To, že nedokonalá znalosť jazyka môže spôsobiť ťažkosti s učením, až neprospievanie je možné potvrdiť sledovaním procesu učenia aj takých vyspelých študentov ako sú študenti prvých ročníkov vysokých škôl. Najzreteľnejšie je to v prípadoch podobných jazykových prostredí a síce českých študentov na Slovensku, kde najmä v dobe vyšších počtov českých študentov na Slovensku (80 roky 20 storočia) študovalo viac študentov s nižšími jazykovými schopnosťami a prípady straty orientácie vo vyučovanej látke, až letargie a následného nezvládnutia štúdia z dôvodov neporozumenia boli až prekvapivo časté. Stav pominul spravidla po prvom semestri, až prvom ročníku. Ponúkajú sa dve klasické možnosti riešenia. Prvou je intenzívna jazyková príprava v slovenskom jazyku. Nevýhodou je nízky vek žiaka, nutnosť legislatívnych opatrení a odpor voči intenzívnej výuke majoritného jazyka daný v našich národnostných pomeroch aj historicky. Tento odpor možno sledovať ako na strane minority, tak aj na strane majority. Schopnosť ovládnuť cudzí jazyk, navyše výrazne odlišný, ktorým slovenský jazyk pre Rómov bezpochyby je v takom nízkom veku jazykovým vzdelávaním, čiže nie prirodzeným učením sa z jazykového prostredia, nedostatočná a možno predpokladať jej neúspešnosť. Keďže ide o klasické riešenie, v prípade pozitívnych výsledkov by už bola takáto forma pomoci plošne rozšírená a problém jazykovej bariéry by neexistoval. Ďalšou nevýhodou je lokálne obmedzenie pôsobnosti novonaučeného jazyka na územie Slovenska a zaťaženie druhým a tretím cudzím jazykom počas ďalšieho vzdelávacieho procesu. Reálne zvládnutie 3 cudzích jazykov z jazykovo odlišných skupín je pre bežne jazykovo nadaného jedinca na, alebo až za hranicou schopností a zbytočne ho preťaží na úkor ostatných poznatkov. Druhou možnosťou je vyučovanie v jazyku národnostnej menšiny. História takéhoto vzdelávania v rómskom jazyku prakticky neexistuje, keďže história spisovného rómskeho jazyka je iba niekoľkoročná

a sprevádzajú ju problémy novokodifikovaných jazykov. Praktická aplikácia výuky v rómčine v období najbližších rokov je nereálna aj z hľadiska potreby vybudovania infraštruktúry, personálneho vybavenia a učebných pomôcok. Vzhľadom na chýbajúce hospodárske štruktúry využívajúce rómčinu je uplatnenie takto jazykovo vybavených jedincov minimálne v horizonte dvoch generácií nereálne.

Integračné procesy EU, legislatívne zmeny a spoločný pracovný trh prinášajú potrebu komunikačného jazyka akceptovaného všeobecne v EU a za ten môžeme považovať angličtinu. Angličtina sa presadila ako celosvetový komunikačný jazyk v odbornej komunikácii, audiovizuálnej kultúre, IKT aj medziľudskej komunikácii. Tento reflektuje zavedením povinnej výuky angličtiny aj MŠ SR. Vzdelávacie inštitúcie stredného a vysokého stupňa, ako aj vzdelávacie inštitúcie mimo štruktúry škôl stále častejšie pripravujú študijné programy v cudzom jazyku a to prevažne v angličtine. Ak si teda položíme otázku, aký jazyk bude potrebovať a bude postačujúci pre účastníka trhu práce EU v horizonte vstupu súčasnej generácie na tento trh, odpoveďou bude: "anglický jazyk". S určitými výhradami sa s týmto jazykom uplatní v úradnom styku na Slovensku aj v krajinách EU a v procese vzdelávania EU. Angličtina zvyšuje šance uplatniť sa aj v svete mimo EU. S výhľadom na elektronizáciu governmentu, možnosti uplatnenia angličtiny ako úradného jazyka v rámci procesu používania menšinového jazyka ako úradného jazyka možno dobrú znalosť angličtiny považovať za dostatočné základné jazykové vybavenie v prostredí Slovenska v horizonte cca 20 rokov. Ak teda chceme žiaka pripraviť na základné školské vzdelávanie v spoločensky pocitovo neutrálnom jazyku, mali by sme zvoliť anglický jazyk a v období začiatku základnej školskej dochádzky zabezpečiť pre začínajúceho žiaka jazykové kompetencie v rozsahu dostatočnom pre výklad a skúšanie z predmetov prvého ročníka a bežnú školskú komunikácie pre potreby riadenia činnosti, správania a výchovy žiaka. Takáto zmena si samozrejme vyžaduje reštrukturalizáciu legislatívy, aj keď základné opatrenia sú k dispozícii, pretože je možné aplikovať podmienky výuky v jazyku národnostných menších. Skôr by bolo potrebné pozmeniť rozloženie predmetov v ročníkoch tak, aby vyučovanie nejazykových predmetov začalo až po dostatočne intenzívnej jazykovej príprave. Príkladom úpravy by mohlo byť zrušenie obsahovej náplne 9 ročníka základnej školy, posun náplní ročníkov 2 - 8 a nahradenie náplne prvého ročníka výhradne jazykovou prípravou a predmetmi typu výchova. Rodný jazyk a slovenský jazyk môžu byť vyučované ako cudzie jazyky v obvyklom rozsahu. Pozitívny efekt výuky anglického jazyka ako základného komunikačného jazyka možno vidieť v mnohých afrických a ázijských krajinách, ale tiež v USA, kde slúži tiež ako silný jednotiaci prvok národa za aký sa už multinárodnostné spoločenstvo tejto krajiny považuje. Kvalitné jazykové vzdelávanie období začiatku povinnej školskej dochádzky prináša výhodné včlenenie získavania IKT kompetencií. IKT zvyšujú efektivitu jazykového vyučovania a moderné jazykové školy sa nezaobídu bez jazykových učební vybavených technikou. Vhodná technika umožňuje neustály kontakt s učebným materiálom, reprodukciu, záznam, zlepšuje domácu prípravu a vytvára predpoklady pre individualizáciu vzdelávania, čo je pozitívne, nakoľko rodinné s spoločenské prostredie Rómov vzdelávanie nepodporuje.

Vzdelanostná bariéra

Vzdelanostná bariéra a predsudky. Predpoklady pre pozitívne ovplyvnenie kvality vzdelania vytvorí jazykový základ formou znalosti angličtiny ako vyučovacieho a komunikačného jazyka a úprava legislatívy vzťahujúca sa najmä na proces vzdelávania a sociálnej podpory. Keďže schopnosť učenia sa nie je u Rómov bez zdravotného postihnutia oproti majorite znížená, je z hľadiska poskytnutia informácií a ich transferu možné aplikovať ďalší vzdelávací proces štandardným spôsobom a očakávať výsledky obdobné majorite. Je vhodné zlepšiť podmienky vzdelávania zabezpečením vybavenia, ktoré eliminuje sociálne prostredie spojené s materiálnym nedostatkom. Ďalej odstrániť rušivé vplyvy kolektívu,

spôsobu komunikácie a správania sa, ktoré môžu zaviniť nesústredenosť a narušovať plynulosť vyučovania. V tomto smere je ideálna individualizácia vyučovacieho procesu a spoločenská akceptácia prispôsobenia správania učiteľa správaniu komunity žiaka. Ani v oblasti správania, pokiaľ nezasahuje do spoločenského poriadku a práv jednotlivca nie je vhodná integrácia, pretože kultúra správania a prenesene tvorba právnych noriem je prvkom národa a potláčanie svojbytnosti takej významnej skupiny akou sú Rómovia nepriaznivo ovplyvňuje ich vnímanie života, aj keď tento stav mnohí nemusia uvedomelo vnímať. Hodnotovú orientáciu vo vzťahu k vyučovaniu, správaniu, výchove a práci je výhodné ovplyvňovať sústavným motivovaním. Používanie psychickej odmeny formou pochvaly je samozrejmou súčasťou pedagogiky, ale v tomto prípade je dôležitejšia materiálna stimulácia formou drobných vecných, alebo finančných odmien za každé splnenie stanoveného cieľa diferencovaná podľa kvality splnenia cieľa. Takéto odmeňovanie má byť doplnené odmeňovaním za dosahovanie strednodobých a dlhodobých cieľom s priebežným vyhodnocovaním stavu plnenia a hodnoty priebežne zodpovedajúceho stimulu. Dôležitým prvkom takéhoto pôsobenia sú sankcie v prípade neplnenia cieľov. Ojedinelé pokusy s takouto motiváciou naznačili jej veľký potenciál a možno oprávnene predpokladať, že experiment by potvrdil účinnú stimuláciu. Zlepšenie pedagogických výsledkov budú mať výrazný vplyv na zlepšenie obrazu minority u majoritnej spoločnosti o to výraznejšie, že očakávania sú veľmi nízke a stereotypy vnímania úspechov Rómov tieto úspechy považujú za niečo mimoriadne a zveličujú ich. Tento, v princípe negatívny jav však môže výrazne napomôcť a uľahčiť propagáciu pozitívnych výsledkov zmien.

Záver: Predpokladané výsledky

Výsledkom navrhovaných riešení je sebavedomá osobnosť vysporiadaná s kultúrnou odlišnosťou; s majoritne akceptovaným správaním; s jazykovými a IKT kompetenciami pre vzdelávanie, medziľudskú komunikáciu, pracovný výkon i úradný styk v európskom a vyspelom svetovom priestore. Aktivácia tradičnej hodnotovej orientácie na slobodu, skromnosť, mobilitu a výber povolania v súlade s tradíciami umožní pohyb Rómov v priestore EU, zapojenie sa do trhu práce a zlepšenie ich ekonomického postavenia. Slovenskí Rómovia by sa tak mohli stať vzorom. Aktivácia mobility je možná organizačnou a finančnou podporou mobility zameranej na štúdium a prácu, avšak vždy spojenú s úhradou nákladov z prostriedkov vyprodukovaných v rámci pracovnej mobility, alebo odmien získaných v rámci motivačného procesu v rámci študijnej mobility. Rozvoj IKT kompetencií je v popisovanom komplexe riešení zakomponovaný v individuálnom jazykovom vzdelávaní, aplikácii IT komunikácie a e-learningových metód výuky pri potlačení kolektívneho vyučovania a využití IKT ako učebných pomôcok v rámci sociálnej podpory - notebook s pripojením na internet. Dôležitý prvok vytvorenia spoločensky kompetentnej osobnosti je poskytnutie doplnkového vzdelania v oblasti základov slovenského práva, práva spoločného EU a právnych odlišností najmä o oblasti rodinného, pracovného práva a poriadkového práva štátnej a samosprávnej úrovne tak, aby bolo vybudované aj právne povedomie, nie iba znalosť vybraných faktov. Súčasťou by mali byť základy tvorby právnych dokumentov - žiadosti, zmluvy. Myšlienkovým procesom aplikácie zásad riešení uvedených v tomto príspevku možno odhadnúť efekt na vzdelávací proces komunity a potlačenie negatívnych javov sprevádzajúcich vzdelávanie rómskych žiakov v súčasnosti dané problémovým správaním, nezáujmom o vzdelávanie a podporované nezdravým kolektivizmom (10).

Ing. Marián Petrík, CIaKT UPJŠ v Košicach, Šrobárova 2, 04180 Košice, petrik@upjs.sk

Literatúra

1. BAKALÁŘ, Petr, Psychologie Romů. Praha: Votobia, 2004. s. 13 - 25, 128. ISBN 80-7220-180-8.
2. FERJENČÍK, Ján, Úvod do metodológie psychologického výskumu, Portál, 2010, ISBN 97-8807- 3678-159.
3. SALNER, Andrej, Rómske deti v slovenskom školstve, Adin 2004, ISBN 80-8904-1817.
4. www.minedu.sk/data/USERDATA/.../2007/33099/Koncepcia.doc, 10.4.2011
5. kolektív, Federálny štatistický úrad Praha - sčítanie domov a bytov k 3.3.1991, Vybrané základné informácie z definitívnych výsledkov
6. kolektív, Štatistický úrad SR - Definitívne výsledky, Bratislava 2001
7. KRIGLEROVÁ, Elena, http://www.cvek.sk/uploaded/files/Microsoft%20Word%20-%20dopad_vzdelavanie_Romovia.pdf, 11.4.2011
8. SITA, http://spravy.pravda.sk/vzdelavanie-romov-ma-vraj-ubohe-vysledky-f11, 12.10.2007
9. PETRÍK, Jozef, Metrológia v riadení kvality, Konferencia "Kvalita produkcie" Herľany 2009, s. 73 - 79, ISBN 978-80-553-0238-6
10. MOTÝL, Ivan, http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/jake-to-je-byt-ucitelem-v-romske-skole-neuspel-jsem_192540.html, 31.1.2011

Kontakt:

Ing. Marián Petrík, CIaKT UPJŠ v Košicach, Šrobárova 2, 04180 Košice, petrik@upjs.sk

Mediálna stereotypizácia Rómov a jej spoločenské dôsledky

Eva Poláková

Resume:

The medial stereotyping of Gypsies and its social effect

Media need to be social responsible, inform the public truly and desinterested. However, very often is the fact, especially due to the minorities, that they fix (often negative) stereotypes. We can see this mostly in a relation to Gypsies, what is proved by researches – medial content analysis, realized by FMK UCM in Trnava.

Úvod

Slovensko za ostatných 20 rokov prešlo enormnými politickými a hospodárskymi zmenami, so zvýraznením demokratických prvkov vládnej moci, no hodnotový systém v spoločnosti sa menil iba veľmi pomaly. Najviditeľnejšie to odrážali naše médiá, v ktorých sa po revolúcii najskôr výrazne znížil dôraz na spoločenskú zodpovednosť a etiku mediálnej profesijnej práce a až neskôr sa tento stav začínal zlepšovať. Po revolúcii v r. 1989, s návratom súkromného vlastníctva a aj pod vplyvom médií, špeciálne mediálnej reklamy, sme zaznamenali v našej spoločnosti vzostupný trend orientovaný na konzumný spôsob života. Medzi klesajúce hodnoty sa zaradila hodnota solidarity, dobrých medziľudských vzťahov, úcta k autoritám, tolerantnosť, vzdelanosť, kultivovanosť, hodnota spolupatričnosti, občianska aktivita a i. Na Slovensku sa zmenila aj hodnota„všeobecnej dôvery“, vzrástla nedôvera k ľuďom (najmä k členom odlišných spoločenských skupín), ale aj k politike i k médiám. Médiá túto situáciu využívali v svoj prospech tým, že si čítanosť/sledovanosť zabezpečovali najmä uverejňovaním škandalóznych, šokujúcich správ, zväčša informujúcich o spoločenských negatívach - ako hospodárske a politické podvody, kriminalita, krádeže, často pritom využívajúc tzv. národnostné karty – teda zobrazovanie menšín (najmä Rómov) v negatívnom svetle. Čitatelia si pomaly zvykli na fenomén bulváru, verejná mienka už takmer nevníma hranice medzi konštruktívnou kritikou, osočovaním a vulgárnosťou. Bulvárne titulky i obsah mediálnych informácií ešte viac upevňovali zaužívané negatívne stereotypy o marginalizovaných sociálnych skupinách a tieto sa z generácie dospelých aktívne prenášajú aj na deti a mládež. Hoci deti majority spočiatku bez reálnej negatívnej skúsenosti samy nemajú dôvod na intoleranciu detí z iného kultúrneho prostredia, postupne sú naočkovávané stereotypmi prostredia a začínajú veľmi skoro v škole diferencovať medzi deťmi ekonomickej elity, spoločensky privilegovaných rodičov a deťmi zo sociálne deprivovaného prostredia. To je prvý krok k intolerancii„inakosti“ a diskriminácii, či šikanovaniu slabších, istým spôsobom znevýhodnených. Žiaľ, k negatívnym spoločenským trendom vo vzťahu k„inakosti“ vo veľkej miere prispievajú aj médiá, a to informáciami, ktoré využívajú a následne znovu upevňujú zaužívané predsudky.

Jedným z dôvodov, prečo si Slováci napr. nevedia predstaviť život s Rómami, je podľa Alexandra Patkola, predsedu politickej strany Slovenská rómska iniciatíva presvedčenie, že

väčšina Rómov žije v špinavých a nehygienických osadách a že im v dôsledku toho chýba schopnosť žiť v harmónii s priemernými Slovákmi. „V najväčšej miere za to môžu médiá,“ vyhlásil. „Vždy, keď sa na obrazovke zjaví splnomocnenkyňa vlády pre riešenie rómskej otázky, objaví sa vzápätí ponižujúce zobrazenie zdevastovaných rómskych osád a ich zanedbaného obyvateľstva.“ [1]

[1] JURÁSKOVÁ, M.: Čačipen pal o Roma-A global report on Roma in Slovakia. Bratislava, IVO, 2003.

Dlhodobé a systematické informovanie o Rómoch v médiách, takmer zásadne nie v pozitívnom kontexte, veľmi výrazne ovplyvňuje verejnú mienku o tejto menšine. Má nezanedbateľný podiel na pretrvávaní negatívneho názoru na Rómov, vytvára dojem, akoby všetci boli kriminálnici. Posilňovanie stereotypného obrazu rómskej menšiny v médiách následne vplýva na to, že značná časť verejnosti schvaľuje „jednoduché riešenia" nacionalistických strán voči Rómom.

Stereotypizácia rómskeho etnika

V mediálnej teórii prvý zaviedol pojem „stereotyp" Walter Lippman vo svoje knihe Public Opinion. Podľa neho ľudia nereagujú objektívne na to čo vidia, ale na reprezentáciu, ktorú si vytvorili v mysli. Lippman vychádzal z predpokladu, že pre človeka je nemožné uchopiť komplexnú realitu, preto si prostredníctvom stereotypov vytvára zjednodušené konštrukcie. „Stereotyp chápeme ako určitú sociálnu klasifikáciu skupiny a jej reprezentáciu pomocou zjednodušených, neoverených a zovšeobecňujúcich znakov, ktoré priamo alebo nepriamo predstavujú súbor hodnôt, úsudkov a predpokladov týkajúcich sa správania týchto skupín, ich vlastností, minulosti a vývoja."[2] Stereotypy sú nevyhnutnou súčasťou sociálnej hierarchie, ale aj zdrojom vytvárania predsudkov, prezentujú mocenské vzťahy, napätie a konflikty v spoločnosti. „Predsudky sú hodnotenia a názory na určitú skupinu alebo jednotlivca na základe sociálnych, fyzických a kultúrnych charakteristík."[3] Zatiaľ čo stereotypy nemusia mať vždy negatívnu povahu, predsudky predstavujú iracionálny pocit, strach a averziu voči skupine či jednotlivcovi, sú výsledkom predpojatosti a neoverených skutočností napriek tomu, že nie sú podporené osobnou negatívnou skúsenosťou.

Stereotypy dokážu výrazne ovplyvniť správanie a postoj k určitej skupine ľudí, silný charakter majú stereotypy vytvárané majoritou vo vzťahu k národnostným a etnickým otázkam. Podľa teórie socializácie sú predsudky súčasťou hodnôt a noriem spoločnosti, dôsledkom čoho sa potom prenášajú na nových členov v spoločnosti, dedia z generácie na generáciu bez akéhokoľvek kontaktu s príslušníkom inej národnostnej menšiny, bez možnosti vytvorenia komplexného obrazu, ktorý by pramenil z osobných skúseností. [4.] Na Slovensku sú výrazné stereotypy vytvorené najmä o dvoch početne najväčších národnostných menšinách – o Maďaroch a Rómoch.

Rómovia sú na Slovensku početnou skupinou, ba aj v porovnaní s inými krajinami patríme k štátom s najvyšším počtom Rómov v porovnaní s celkovým počtom obyvateľstva. Podľa posledného sčítania obyvateľstva z roku 2001 tvoria Rómovia 1,7 % obyvateľstva SR, čo je približne 90 000 ľudí, ich skutočný počet sa však dlhodobo odhaduje cca na 400- až 500 000.[5] Podľa bývalej splnomocnenkyne vlády SR pre rómsku komunitu K. Orgovánovej je potrebné vnímať Rómov nielen ako národnostnú menšinu, kde sa príslušníci k nej verejne hlásia a stotožňujú sa s ňou, ale aj ako sociálnu skupinu, ktorá sa cíti ohrozená vylúčením zo spoločnosti v prípade hlásenia sa k rómskej národnosti. [6]

---

2 JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: *Médiá a spoločnost.* Praha: Portál, 2003, s. 145.

3 WINKLER, J. – PETRUSEK, M.: *Velký sociologický slovník.* Praha: Karolinum, 1997, s. 1230.

4 JIRÁK, J - KŐPPLOVÁ, B: *Média a společnost*. Praha: Portál, 2007.

5 Aj tento všeobecne vžitý názor o počte Rómov je potrebné korigovať, pretože počet Rómov klesá v dôsledku nižšej pôrodnosti a vysťahovalectva; štúdia IVO 2003 udáva odhad iba 325 000 Rómov. Hoci sa rómskym ženám v priemere rodí 2,4 dieťaťa a slovenským ženám iba 1,3 dieťaťa, pôrodnosť u Rómov tiež klesá a očakáva sa, že sa dostane úroveň národného priemeru. (zdroj:http://www.ivo.sk/3544/sk/publicistika/fico-sa-s-romskou-kartou-iba-zahrava-predbehnut-musimetechnokratov)

6 KOLLÁR,M. – MESEŽNIKOV,G. – BÚTORA, M.: *Slovensko 2008 Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, 2009.

Je zrejmé, že bez poznania základných charakteristík Rómov nie je možné vytvárať si objektívny pohľad na túto minoritu. Dôležité je poznať napr. odlišné archetypy rómskej mentality, ktoré prehľadne uviedla Ševčíková (2000, s. 105-118):

1. Prežívanie času a priestoru: Rómovia nechápu a neprežívajú dimenziu času ako lineárnu, s jej historickými, prítomnými a budúcimi horizontmi. Ich čas sa obmedzuje len na rozmer aktuálne prežívanej prítomnosti. Pozitívnou stránkou tejto tendencie je bezprostrednosť, negatívnou - nezodpovednosť.

2. Preferovanie pôžitku: Hlavný rómsky mentálny fenomén – nutnosť primárneho uspokojovania všetkých momentálnych fyziologických, prípadne psychických potrieb a jednoznačné preferovanie silného pôžitku, a to i za cenu vedomých osobných strát v budúcnosti, či dokonca za cenu vlastného sebazničenia.

3. Stotožnenie sa so snami: Rómovia nerozlišujú horizonty snov, resp. osobných prianí či túžob a reality. Sú schopní sa veľmi intenzívne identifikovať so svojou predstavou, uveriť jej a povýšiť ju na realitu (ide o proces, s ktorým sa môžeme bežne stretnúť u nerómskych detí, ktorý sa však vytratí s osobnostným zretím). Negatívom je potom neschopnosť rozlišovať medzi fikciou a realitou, ale predovšetkým neochota veriť v niečo, čo neprešlo procesom stotožňovania, alebo zo svojej podstaty vôbec prechádzať nemôže. Neveria napr. v harmonické súžitie Rómov a Nerómov, pretože si tento fakt koexistencie takých rozdielnych etník vôbec nedokážu predstaviť. [7]

4. Sociálna komunikácia: Rómovia majú extrémny zmysel pre neverbálnu komunikáciu a špecifické umenie empatie – dorozumievanie prebieha pomocou mimiky, gestikulácie a dokážu až neuveriteľne čítať z reč očí, pohľadov. Typické je nárazové afektové konanie.

5. Negácia individualizmu: Individualistické snahy (napr. vyniknutie mimo rámca rodiny) sa chápe ako prejav odvrátenia sa od skupiny. Rómovia nemajú potrebu napĺňať svoje osobné ambície (napr. profesionálnym rastom).

Hodnotový systém u Rómov je charakteristický preferenciou„slobodného života“ – ilúzie bezstarostného spôsobu života a všetko, čo podporuje túto ideu je hodnotené pozitívne; uznávaním rodovej hierarchie a rodovej tradície - preto väčšinou napr. v období dospievania nedochádza k extrémnym konfliktom generačného charakteru; dôrazom na dedičstvo predkov – sebadôvera vyplývajúca z väzby na minulosť; láskou k deťom – počet detí určuje mieru rodovej prestíže; preferenciou hodnoty peňazí ako základnej potreby prežitia.

U Rómov sú charakteristické aj silné obranné mechanizmy: Dôsledkom mechanizmu ukrivdenia (uvedomenie si nespravodlivosti) je apriórna podozrievavosť a odmietanie akýchkoľvek alternatívnych možností nápravy a pomoci. Mechanizmus izolácie sa zase prejavuje dobrovoľnou sociálnou separáciou a dobrovoľným odmietaním vzájomných konfrontácií a nutného sebapoznávania. Mechanizmus ostrej konfrontácie spôsobuje, že za univerzálneho vinníka všetkých osobných frustrácií je považovaný „gadžo“, ktorý je označovaný za verejného nepriateľa a všetky, i násilnícke prostriedky na jeho zničenie či elimináciu sú legitimizované.[8]

Identita, temperament, agresivita a odlišnosť v štýle komunikácie:

Rómsku identitu tvorí tzv. romipen, čo je vnútorný nepísaný zákon, súbor hodnôt, ktoré sú teoreticky univerzálne a vlastné všetkým Rómom. Jeho dôležitou súčasťou je tzv. čačipen – pravda, právo, spravodlivosť, skutočnosť (chápanie spravodlivosti pritom môže byť v diametrálnom protiklade k chápaniu spravodlivosti Nerómami).

Najmä, tzv. zanedbaní Rómovia“ sú charakteristickí výbušným temperamentom: emocionalita, motilita, množstvo a bohatstvo citových prejavov, citová vzrušivosť až výbušnosť neobvyklej hĺbky, ale krátkeho trvania (s dispozíciami k afektu, súvisí aj sklon k

[7] BAKALÁŘ, P.: Psychologie Romu. Praha: Votobia, 2004.
[8] tamtiež.

depresívnemu ladeniu), tendencia k mimovoľným motorickým reakciám, rýchlemu tempu. Takéto správanie je výrazné najmä u detí, ktoré P. Říčan opisuje takto:

bývajú v škole živšie, temperamentnejšie, vykrikujú, apod.

horšie sa sústreďujú, mávajú slabšiu pozornosť, potrebujú častejšie prestávky, pri ktorých si môžu zacvičiť, zaspievať, zakričať,

sú bezprostredné, hlučné, hravé, maznavé a prítulné,

rady rozprávajú o tom, čo kto z príbuzných vlastní, ale tiež o tom, čo kto ukradol, alebo ako kto porušil zákon,

v piatom roku školskej dochádzky začínajú vzdorovať autoritám, sú agresívnejšie, strácajú o školu záujem.[9]

Medzi základné príčiny komunikatívnej priepasti vo vzťahu majority a minority patrí kultúrna odlišnosť, iné vnímanie hodnôt, iné zvyky a tradície. Hlavným problémom, ktorý bráni interkultúrnemu dialógu v mediálnych textoch, je výber vhodnej terminológie, jazykových a mimojazykových prostriedkov. Využitie negatívnych kľúčových slov zapríčiňuje degradáciu minoritnej spoločnosti a upevňuje postoj, ktorý v majoritnej spoločnosti pretrváva. Ďalším problémom, ktorý sa vyskytuje v médiách, je zovšeobecňovanie. Konkrétne poznanie vlastností a kultúry Rómov je u autorov mediálnych komunikátov nedostatočné - a následne aj u nerómskeho publika (svoj podiel na tomto jave má ich nedostatočná, nezaujímavá, ba až negatívna prezentácia v médiách) na veľmi nízkej úrovni.

Spravodajstvo ako nástroj negatívneho dialógu

Zaužívané mediálne rámce spájajú obsahové prvky tak, aby vytvorili pre prijímateľa ucelené príbehy, na základe ktorých je potom schopný definovať, posudzovať problém, vyvodzovať závery a navrhovať opatrenia. Tým, že komunikátor príbeh umiestni do určitého rámca, zabráni možnej vedľajšej interpretácii. V spravodajstve sa používajú rámce tradične spojené s konkrétnou témou, pričom sa netýkajú iba výberu jazykových konštrukcií, citácii a textov, ale aj ilustračných záberov. (Napr. výraz sociálna dávka sa v spravodajstve najčastejšie vyskytuje v súvislosti s Rómami a mediálny obraz tvoria zvyčajne matky postavajúce pred rozpadnutými chatrčami s deťmi na rukách a vulgárni, špinaví nezamestnaní chlapi s alkoholom v ruke.) Keďže väčšina publika dôveruje informáciám v spravodajských reláciách, po častom opakovaní zobrazovania Rómov ako účastníkov kriminálnych činov, nezamestnaných, ničiacich všetko čo im spoločnosť poskytne, sa v majoritnej spoločnosti utvrdzuje negatívny a odmietavý postoj k rómskej minorite. Média o Rómoch informujú verejnosť tak, akoby si neboli vedomé následkov takýchto informácií pri vytváraní a upevňovaní negatívnych stereotypov, etnickej neznášanlivosti, xenofóbie a diskriminácie. „Táto dehumanizácia nie je založená na nesprávnych úsudkoch alebo ignorancii, ide skôr o legitimizujúci mýtus, ktorý ospravedlňuje násilné konanie väčšiny voči Rómom, ktorí nie sú vnímaní ako individuality, ale len ako „Cigáni.“[10] To, že média v značnej miere prispievajú k rastúcemu negatívnemu postoju voči Rómom ako aj odmietaniu ich integrácie do majoritnej spoločnosti dokazujú viaceré výskumy médií zamerané práve na problematiku zobrazovania rómskej menšiny.

Výskumy mediálneho zobrazovania Rómov

„Parazitovanie, neprispôsobivosť, prefikanosť, lenivosť a nevyhovujúce pracovné i hygienické návyky predstavujú najčastejšie negatívne vlastnosti Rómov, prezentované v našich médiách. Pozitívne sa hodnotí predovšetkým ich umelecké nadanie. Vyplynulo to z

[9] ŘÍČAN, P.: *S Romy žít budeme, jde o to jak.* Praha: Portál, 1998.

[10] Dosť - prekonaj predsudky – spoznaj Rómov Úrad vlády Slovenskej republiky, 2009

výsledkov projektu o obraze Rómov v našich najdôležitejších masmédiách, ktorý sa uskutočnil od júna 1998 do mája 1999, organizovaný Slovenským helsinským výborom s podporou Veľvyslanectva Holandského kráľovstva.“[11] V projekte reprezentovali tlač denníky Nový Čas, Pravda, Slovenská Republika, SME, Práca a Národná obroda, z elektronických médií to boli hlavné spravodajské relácie Slovenskej televízie, Televízie Markíza a Slovenského rozhlasu.

Na porovnanie uvádzame aj výsledky z výskumu tlačových médií v r. 2000 v rámci výskumnej úlohy „Využitie masmédií v sociálnej adaptácii a vzdelávaní rómskej mládeže“ analýzu zobrazovania Rómov v mienkotvorných novinách riešenej na UKF v Nitre (podrobnejšie in Poláková, 2001). Analyzovanú vzorku tvorili všetky výtlačky denníkov Národná obroda, Slovenská republika a Pravda v časovom období od januára 1995 a do konca februára 2000. Zistili sme, že sledované periodiká venovali priemerne rómskej problematike iba 1,47 % svojej maximálnej využiteľnej plochy, čo dokazuje, že tlačené médiá nevenovali dostatočnú pozornosť tejto problematike. Obraz rómskeho etnika bol vykresľovaný mierne negatívne, pozitívne informácie sa vyskytovali iba ojedinele.

Analýzy Inštitútu verejnej mienky (IVO)

Inštitút verejnej mienky už v r. 1995 vypracoval rozsiahlu štúdiu, ktorá špecifikovala verejnú mienku a pohľad na rómsku menšinu vo vzťahu k obyvateľom Slovenska, kde sa píše: „...najhoršia pozícia patrí rómskej minorite. Vo vzťahu k nej výrazne prevládajú negatívne postoje a hodnotenia nad pozitívnymi. Tento stav nie je výslednicou nejakej aktuálnej situácie, ale negatívne stereotypy a predsudky voči Rómom sú z hľadiska času dlhodobo stabilné, čo dokazujú viaceré sociologické výskumy... [12]

IVO sa od roku 2000 systematicky venuje skúmaniu vzájomného vzťahu medzi majoritou a minoritou a špeciálne aj vzťahu k Rómom. Podľa uverejnených výsledkov doterajších výskumov[13] sa vo vzťahoch dá pozorovať negatívna tendencia, pričom najmä odmietavý postoj voči Rómom expanzne narastá. V r. 2001 viac ako 85% respondentov očakávalo zhoršenie vzťahov s minoritnými skupinami. U Rómov sa to týkalo hlavne oblasti kriminality a nárastu populácie. Na druhej strane bol zaznamenaný pozitívnejší vzťah Rómov k Nerómom:„... Rómovia vnímajú majoritu ako súčasť ich sociálneho spolužitia.“ [14.] Rómovia mali a ešte stále majú skôr kladný postoj k majorite a vzájomné vzťahy nepovažujú za také kritické ako je to zaznamenané vo výpovediach členov majority, napr. dve tretiny Rómov majú skôr pozitívny vzťah s nerómskymi susedmi. Väčšina obyvateľov SR vníma interakciu medzi Rómami a majoritou ako problémovú a napätú, takmer polovica uznáva potrebu riešiť ich. „V zásade platí, že ľudia, ktorí nemajú osobitý kontakt s konkrétnou menšinou, ľahšie podliehajú presvedčeniu, že vzťahy medzi ňou a majoritou sú problémové...“.[15]

Monitoring Občianskeho združenia MEMO 98

Občianske združenie MEMO 98 realizovalo od roku 2000 do 2004 monitoring médií, ktorého objektom bola prezentácia informácií o menšinách. Vo výskume sa sledovalo, akým spôsobom médiá prispievajú k formovaniu, či k deformovaniu obrazu Rómov v spoločnosti,

---

[11] zdroj: http://www.noveslovo.sk/archiv/2000-4/ocivilizacii.html

[12] BENKOVIČOVÁ, Ľ.: *Tolerancia a intolerancia v každodennom živote slovenskej spoločnosti optikou výskumu verejnej mienky*. Bratislava: Ústav verejnej mienky pri ŠÚ SR, 1995.

[13] VAŠEČKA, M.: *Analýza vzťahu majoritnej populácie k Rómom*. In Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.

[14] JURÁSKOVÁ, M.: *Vzťah Rómov k majorite*. In: Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.

[15] BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Verejná mienka.* In: Slovensko 2008 Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, 2009.

aká je miera relevancie rôznych spôsobov prezentácie na fixovanie, či spochybňovanie stereotypných predstáv väčšiny spoločnosti o Rómoch, respektíve ako mediálna politika na Slovensku korešponduje s medzinárodnými princípmi v oblasti činnosti médií i s etickými normami platnými, akceptovanými a v praxi napĺňanými v multikultúrnej a multietnickej Európe. Výsledky boli zverejňované v médiách i na internetovej stránke www.memo98.sk.

V r. 2000 monitoring sledoval hlavné spravodajské relácie najvýznamnejších mienkotvorných elektronických médií: Slovenská televízia, TV Markíza a TV Luna, ale aj Slovenský rozhlas a Rádio Twist. Ukázalo sa, že sledované médiá venovali prezentácii problematiky menšín málo priestoru. Z cca 514 hodín spravodajského času venovali vysielaniu o menšinách iba 10 hodín, z čoho 9 hodín 21 minút bolo venované rómskej menšine. Počas celého hodnoteného obdobia bol významný podiel informácii neutrálneho charakteru, v spravodajstve sledovaných médií sa však objavovalo iba minimum pozitívnych informácií (iba 8), zarážajúci je vysoký podiel negatívnych informácií (priemerne za sledované obdobie 14% z celkových informácií).

V roku 2001 bol vypracovaný ďalší monitoring, ktorého hlavným zámerom bolo porovnanie situácie a výsledkov s rokom 2000. Z celkového pohľadu sa charakter prezentácie Rómov v médiách nezmenil. Síce prevažovali neutrálne správy, no podiel pozitívnych a negatívnych správ všetkých príspevkov ukázal prevahu negatívnych, pričom v spravodajských reláciách dominovali v súvislosti s minoritou najmä kauzy, kampane a senzácie.

V roku 2002 sa sledovala prezentácia informácií národnostných a etnických menšín počas volebnej kampane v projekte „Voľby 2002“. Aj táto analýza ukázala, že médiá veľmi často zámerne vyberali neadekvátne obrazy na informovanie z prostredia osád a prezentácie rasovo zafarbených alebo vulgárnych názorov predstaviteľov majoritnej spoločnosti alebo národnostnej menšiny. [16]

Aktuálnejší výskum MEMO z r. 2007, kedy sa v júni a v novembri vždy 14 dní analyzovali v celoplošných televíziách v STV, TV Markíza, TV JOJ a TA3 spravodajské a publicistické relácie, poukázal nielen na problémy, ale aj na pozitíva. Výsledky monitoringu vybraných relácií celoplošných televízií ukázali, že zo sledovaných, necelých 112 hodín vysielania bolo 20 hodín venovaných menšinám, z toho viac ako polovica národnostným. Tak ako v predošlých monitoringoch, aj teraz dostali najväčší priestor Maďari a Rómovia, rómskej národnostnej menšine bolo venovaných iba viac ako 3 hodiny, pričom najviac príspevkov odvysielala TV Markíza. „Obraz Rómov, ktorý je konštruovaný spravodajstvom tejto televízie je založený na permanentnom fixovaní stereotypov a negatívneho obrazu Rómov ako kriminálnikov a ako neprispôsobivého kričiaceho davu, ktorý žije v špine a neporiadku a ktorého jednotlivci nie sú schopní implementovať sa do civilizovanej spoločnosti.“[17]

Tento posledný monitoring nielen analyzoval prezentácie menšín vo vybraných elektronických médiách, ale zároveň sa zaoberal vplyvom na formovanie názorov a postojov občanov SR a zisťoval či došlo k pozitívnym zmenám spôsobu informovania vo formovaní obrazu Rómov v televíznom spravodajstve. (Dôležitým kritériom pri monitoringu boli Odporúčania pre rozhlasové a televízne vysielanie.) Možno konštatovať, že televízne vysielanie začína postupne odrážať mnohoetnické a multikultúrne zloženie Slovenska. Zvýšil sa počet programov, ktoré zobrazujú rasové a etnické menšiny a programov namierených proti rasizmu a xenofóbii. Okrem snahy o pravdivý obraz, je ďalším pozitívom, že sa na ich tvorbe čoraz viac zúčastňujú zástupcovia príslušných menšín.

---

[16] CANGÁR, J.: *Rómovia a ich obraz vo verejnosti*. In: Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.

[17] CANGÁR, J.: *Monitoring vplyvu vybraných elektronických médií na formovanie verejnej mienky vo vzťahu k menšinám*. Bratislava: MEMO 98, 2008.

Na záver uvádzame výsledky aktuálneho prieskumu realizovaného v júni 2010 na fakulte masmediálnej komunikácie UCM v Trnave.[18]

Analyzovali sme spravodajské relácie v televízii JOJ a STV v čase hlavných správ, v oboch prípadoch vo vysielacom čase 19:30. Dĺžka monitorovaného obdobia bola 14 dní (4.6. - 18.6. 2010). Merali sme čas, ktorý bol venovaný rómskej menšine a aj spôsob akým bola minorita prezentovaná. Kódovacou jednotkou boli slová, citácie, narácie a príp. zmienky, ktoré sme delili na päťstupňovej škále od pozitívne (1) až negatívne (5).

Výsledky analýzy ukázali, že z celkového sledovaného času oboch televízii, bolo rómskej národnostnej menšine venovaných približne 3%. TV Joj z celkového sledovaného času venovala tematike rómskej menšiny 4,5%, pričom STV iba 1,7%.

Zo 14 monitorovaných dní v TV JOJ, spravodajstvo 11 dní obsahovalo 12 reportáží, z ktorých bolo 11 negatívne ladených a 1 príspevok neutrálny, a to s prezentovaním týchto témi:

Útok na skupinu piatich Rómov v Dubnici nad Váhom (4 príspevky)
Povodne (3 príspevky)
Voľby (1 príspevok)
Rómovia v spojitosti s trestnou činnosťou (3 príspevky)
Rómovia s porušovaním ľudských práv (1 príspevok)

V STV sa spravodajstvo z monitorovaných 14 dní zaoberalo 8 dní témami o Rómoch, z čoho bolo 5 neutrálnych príspevkov, 1 pozitívny a 2 negatívne:

Povodne (6 príspevkov)
Rómovia v spojitosti s trestnou činnosťou (1 príspevok)
Objektívne správy o Rómoch (1 príspevok)

V tomto prieskume sme skúmali aj vzťah predstaviteľov majority k Rómom, a to kombinovanou metódou štandardizovaného rozhovoru s projektívnou metódou, ktorej cieľom bolo zistiť okamžitý vplyv vnímaného komunikátu (článok s negatívnou a pozitívnou tendenciou) na zmenu už vytvoreného názoru. (Metodicky bola zabezpečená nezávislosť prechádzajúceho názoru a názoru po prečítaní článku.) Aj keď výberový súbor respondentov bol minimálny, výsledky sú zaujímavé minimálne ako isté príklady názorov členov majority, uvádzame preto skrátené kazuistiky.

1. 15-ročný žiak základnej školy má negatívny vzťah k Rómom, aj keď osobne žiadneho Róma nepozná, je presvedčený, že sú leniví a nechce sa im pracovať. Keby aj mali prácu, za týždeň všetko prepijú. Podľa jeho názoru média ľudí ovplyvňujú, a to predovšetkým bulvár, ktorý to nafukuje. Po prečítaní oboch článkov sa jeho názor nezmenil, ďalej má negatívny postoj, ale na základe pozitívneho článku je presvedčený, že pracovití a úspešní Rómovia by mali byť vzorom pre svoju komunitu.

2. 18-ročná študentka strednej školy nemá rada Rómov, hoci do konfliktu s Rómami osobne neprišla, ani osobne nikoho nepozná. Nemyslí si však, že by média ovplyvňovali verejnú mienku, nanajvýš vo výnimočných prípadoch. Po prečítaní negatívneho článku sa jej názor nezmenil, ďalej sa k nim stavia negatívne. Po prečítaní pozitívneho názoru si myslí, že pozitívny príklad patrí skôr k výnimkám.

3. Nezamestnaný respondent vo veku 21 rokov má veľmi negatívny postoj k Rómom, ktorý je ovplyvnený osobnými skúsenosťami, kedy sa mu Rómovia snažili predať kradnuté veci. Rómov, ktorých pozná vo svojom okolí charakterizuje ako špinavých, nevzdelaných, lenivých. Nemyslí si, že média formujú verejnú mienku. Zastáva názor, že ukazujú iba to, čo je pravda. Po prečítaní článkov sa jeho názor nezmenil, skôr sa len utvrdil vo svojom vzťahu k nim, pozitívny článok hodnotil ako výnimku.

[18] POMPOVÁ, S.: Persuazívnosť pozitívneho obrazu Rómov v médiách. Bakalárska práca- školiteľ E. Poláková. Trnava: FMK UCM, 2010

4. Zamestnaná, vysokoškolsky vzdelaná osoba, vo veku 26 rokov má neutrálny vzťah k Rómom. Nemá nič proti nim, tak ako nemá nič proti iným ľuďom. Osobne pozná veľmi dobre Rómov z okolia kde býva a nikdy s nimi nemala žiadnu zlú skúsenosť. Zastáva názor, že média dokážu vo veľkej miere ovplyvniť majoritu, pretože Rómov prezentujú v tom najhoršom svetle a podľa toho sa potom formujú názory väčšiny. Po prečítaní negatívneho článku sa vyjadrila, že niekedy jej mienku takéto články ovplyvnia, pretože sa jej zdá ich konanie nepochopiteľné, aj keď od malička sa poznala s niekoľkými rómskymi rodinami, ktoré sa nijako nevymykali z normy života bežného obyvateľstva. Po prečítaní pozitívneho článku sa jej potvrdilo, že nie je vhodné zovšeobecňovať vlastnosti jedinca na celé etnikum.

5. 27-ročná slobodná matka s dvomi deťmi má averziu voči Rómom, vadia jej. Osobne žiadnych nepozná a nikdy s nimi do konfliktu neprišla. Tvrdí, že média len prezentujú skutočnosť, teda, že Rómovia sú nevzdelaní, mnohodetní, leniví. Po prečítaní oboch článkov sa jej názor nezmenil. Pozitívny článok hodnotí ako veľmi ojedinelú výnimku.

6. Zamestnaná respondentka s vysokoškolským vzdelaním vo veku 31 rokov, Rómom nedôveruje. Nemá s nimi problém a má aj zopár priateľov rómskej národnosti, no vo všeobecnosti im nedôveruje tak ako „ bielym“, pretože sa už párkrát dostala s Rómami do konfliktu. Podľa jej názoru média formujú verejnú mienku, no netreba predsudkom podliehať, ale hodnotiť na základe osobných skúseností. Po prečítaní oboch článkov sa jej postoj nezmenil. Negatívny článok berie ako bežnú, rutinnú správu, akou je prezentovaná minorita v médiách. Pozitívny článok hodnotí ako veľmi pôsobivý, nútil ju zamyslieť sa nad ním.

7. Športovec so stredoškolským vzdelaním vo veku 33 rokov inklinuje skôr k neutrálnemu vzťahu. Vo svojom okolí pozná osobne zopár mladých Rómov, pretože s nimi aktívne pracuje v oblasti športu. Nemyslí si, že média formujú postoje a názory u majoritného spoločenstva. Po prečítaní negatívneho článku sa jeho vzťah nezmenil, pretože„ide len o jednotlivcov“. Pozitívny článok formuje u neho stav neutrálneho vzťahu.

7. Podnikateľ vo veku 35 rokov hodnotí svoj vzťah k Rómom veľmi pozitívne, pretože má veľa priateľov Rómov (podnikateľov), ktorí mu pomohli, keď bol vo finančných problémoch. Zastáva názor, že média presne vedia akému publiku sú smerované negatívne reportáže, v ktorých vystupujú Rómovia. Po prečítaní negatívneho článku sa jeho názor nezmenil, aj keď vie, že sú aj takíto Rómovia. Správu vníma ako konkrétny prípad a nevzťahuje ju na celú minoritu. Pozitívny článok vzbudzuje u respondenta obdiv a radosť.

8. 39-ročný učiteľ hodnotí svoj vzťah k Rómom pozitívne, pretože ich osobne pozná a je s nimi denne v kontakte. V problematike sa vyzná a média považuje za negatívne zlo, ktoré je zodpovedné za vyvíjajúci sa stav vo vzťahu majority k minorite. Po prečítaní negatívneho článku sa jeho vzťah nemení, pretože pozná odborne túto problematiku a vie správy dekódovať na základe vlastných poznatkov. Pozitívna správa upevnila jeho doterajšie presvedčenie.

9. 45 -ročný respondent má neutrálny vzťah k Rómom, neprekážajú mu ak neohrozujú svojím správaním okolie. Osobne Rómov nepozná a nikdy neprišiel s nimi do kontaktu. Podľa jeho názoru média už od útleho detstva vštepujú do majority mäkký rasizmus. Po prečítaní negatívneho článku sa len utvrdil v doterajšom presvedčení. Pozitívny článok mu poskytol výborný príklad a verí, že usilovných a pracovitých Rómov je v našej spoločnosti veľa, len chýba ich prezentácia, a to hlavne médiami.

Záver

Aj keď a nedá dokázať priamy vplyv médií na názorové postoje recipientov mediálnych komunikátov, je zrejmé, že nedostatočné, príp. tendenčné, či negatívne informovanie médií o problematike národnostných a marginalizovaných sociálnych menšín nie je v záujme rozvoja multikultúrnej spoločnosti nielen na Slovensku, ale ani v Európskej únii.

Uskutočnené monitoringy médií poukazujú na to, že médiá zaujímajú špecifický vzťah najmä k rómskej minorite, informujú zväčša o negatívnych javoch a málo sa venujú zobrazovaniu pozitívnych stránok ich občianskeho života a kultúry. Takýto prístup sa z médií následne prenáša do jednotlivých oblastí spoločenského života a potom aj do výchovy, čím sa posilňujú negatívne predsudky voči Rómom aj u mládeži.

„Na základných školách je medzi žiakmi najhoršie vnímaná rómska a maďarská menšina. Tento poznatok vyplynul z vlaňajšieho výskumu medzi žiakmi 8. a 9. ročníkov základných škôl, ktorý Nadácia otvorenej spoločnosti realizovala na vzorke 955 respondentov. Pod negatívnu stereotypizáciu Rómov a Maďarov sa vo veľkej miere podpisujú vyhlásenia politikova iných verejne činných osôb, ktoré sú prezentované médiami.“[19]

Žiaľ, niektoré základné a stredné školy majú ešte stále sklony k „nálepkovaniu“ a označovaniu žiakov ako schopných či menej schopných, ich triedeniu podľa zdravotného stavu, výkonov, ba i národnosti. Je to v situáciách, ktoré sa často odohrávajú za zavretými dverami triedy a verejnosť sa o nich vôbec nedozvedá, môžu však mať vážne dôsledky na vývoj osobnosti detí. Najvážnejšie pokusy o kultúrnu diferenciáciu jestvujú vo vyučovaní jazykov menšín v regiónoch kde žijú, v posilňovaní konfesionálneho prístupu na niektorých školách zriadených cirkvami ale aj v tvorbe a používaní niektorých učebníc (najmä pre spoločensko-vedné disciplíny). Práve preto je potrebné hľadať a aplikovať všetky dostupné prostriedky, ktoré by umožňovali sociálnu integráciu Rómov. Pozitívne sa dá využiť aj skutočnosť, že Rómovia sú úzko spätí s náboženstvom. Rómovia chápu vieru v Boha ako niečo osobné, individuálne, intímne. Rozprávajú sa s ním a túžia sa s ním stretnúť [20]. Cirkev by preto mohla zohrať významne pozitívnu rolu v integrácii (a nie v diferenciácii) rómskeho i nerómskeho spoločenstva ako i pri výchove detí bez ohľadu na sociálny či národnostný status.

Pre kultúrne homogénne prostredie sú spravidla vychovávaní aj učitelia na slovenských univerzitách. Väčšina študijných plánov neráta s kultúrne diferencovaným prostredím, do ktorého študenti týchto fakúlt nastúpia po skončení školy. Ako sa konštatovalo v správe z r. 2000, metódy používané vo vyučovaní na univerzitách sú stále vo veľkej miere konzervatívne, na spoločensko-vedných a učiteľských fakultách sa kombinujú hlavne klasické prednášky s textovými seminármi a len zriedka sa využívajú interaktívne metódy vyučovania. Snahy o zmenu postupujú veľmi pomaly, pretože im bráni minimálna obmena učiteľov na univerzitách, minimálne finančné možnosti, ako aj nutnosť pripravovať študentov pre nižšie stupne škôl, ktoré sú stále monokultúrne. Predmety, ktoré by pomohli pri vzdelávaní o mediálnej a multikultúrnej výchove takmer neexistujú. Analýza ukázala, že na slovenských univerzitách sa prvky multikultúrnej výchovy uplatňujú hlavne v rôznych predmetoch pregraduálneho štúdia, ale multikultúrna výchova často ani nie je zakotvená v sylabách predmetov. [21]

V súčasnosti, pri prebiehajúcich a uvažovaných zmenách v školstve, s dôrazom na ďalšie vzdelávanie učiteľov by bolo potrebné aby sa problematike mediálnej a multikultúrnej výchove venovalo čo najviac učiteľov, ktorí by na deti prenášali nediskriminačné, tolerantné chápanie kultúrnej a spoločenskej rôznorodosti spoločnosti.

---

[19] Teletext STV, domáce správy 22.04.2009, s. 112

[20] PODOLINSKÁ, T.: „ *Nová“ rómska duchovná identita. Charizmatické hnutia medzi Rómami na Slovensku,* III. Kapitola: Identita a religiozita In: My a tí druhí v modernej spoločnosti, Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2009, s. 144

[21] Na základe expertnej Analýzy potrieb slovenských univerzít v multikultúrnej výchove, ktorá prebehla v prvej polovici roka 2000.

Literatúra

1. BAKALÁŘ, P.: Psychologie Romu. Praha: Votobia, 2004.
2. BENKOVIČOVÁ, Ľ.: Tolerancia a intolerancia v každodennom živote slovenskej spoločnosti optikou výskumu verejnej mienky. Bratislava: Ústav verejnej mienky pri ŠÚ SR, 1995.
3. BÚTOROVÁ, Z. – GYÁRFÁŠOVÁ, O.: Verejná mienka. In: Slovensko 2008 Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, 2009.
4. CANGÁR, J.: Monitoring vplyvu vybraných elektronických médií na formovanie verejnej mienky vo vzťahu k menšinám. Bratislava: MEMO 98, 2008.
5. CANGÁR, J.: Rómovia a ich obraz vo verejnosti. In: Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.
6. Dosť - prekonaj predsudky – spoznaj Rómov: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2009.
7. JAKOUBEK, M.: Romové – Konec (ne)jednoho mýtu., Praha: Socioklub, 2004.
8. JIRÁK, J - KŐPPLOVÁ, B: Média a společnost. Praha: Portál, 2007.
9. JURÁSKOVÁ, M.: Čačipen pal o Roma-A global report on Roma in Slovakia. Bratislava, IVO, 2003.
10. JURÁSKOVÁ, M.: Vzťah Rómov k majorite. In: Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.
11. KOLLÁR,M. – MESEŽNIKOV,G. – BÚTORA, M.: Slovensko 2008 Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, 2009.
12. MARKO, P.: Vplyv médií na názor verejnosti o Rómoch. In: Romano ľil nevo, roč. 12, č.552-556, s.2, 2002.
13. MIČIENKA, M. – JIRÁK, J.: Základy mediální výchovy. Praha: Portál, 2007.
14. NEČAS, C.: Společenská problematika Romů v minulosti a přítomnosti. Brno: MU, 1992.
15. NEČAS, C.: Romové včera a dnes. Olomouc: UP, 1993.
16. ONDRUŠKOVÁ, E.: Sociálna práca s rómskou minoritou. Učebné texty. 2009. dostupné: http://www.fedu.uniba.sk/uploads/media/SP_s_romskou_minoritou-_ucebne_texty.pdf
17. PODOBA, J.: Identita a moc: etnický konflikt v kontexte transformačných procesov, VI. kapitola: Identita a konflikt. In: My a tí druhí v modernej spoločnosti. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2009.
18. POLÁKOVÁ, E.: Štúdie na tému etika a rómska problematika. Nitra: PF UKF, 2002.
19. POLÁKOVÁ, E.: Prostriedky masovej komunikácie, multikultúrna spoločnosť a vzdelávanie. Nitra: PF UKF, 2001.
20. Poláková, E. et. al.: Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti. II. Trnava: UCM., 2005.
21. PÚČIKOVÁ, H.: Rómovia, občania Slovenska – mýty a báje. In: Slovo. Politicko – spoločenský týždenník, roč.4, č.15, s.3, 2002.
22. ŘÍČAN, P.: S Romy žít budeme, jde o to jak. Praha: Portál, 1998.
23. Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike SOLIDARITA– INTEGRITA – INKLÚZIA 2008 – 2013 dostupné: www.government.gov.sk/data/att/12370_subor.pdf
24. ŠIŠKOVÁ, T.: Výchova k toleranci a proti rasismu. Praha: Portál, 1998.

25. VASEČKA, M. - JURÁSKOVÁ, M. - KRIGLEROVÁ, E. - PULIŠ, P. - RYBOVÁ, J.: Rómske hlasy. Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období. Bratislava: IVO, 2002.
26. VAŠEČKA, M.: Analýza vzťahu majoritnej populácie k Rómom. In Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002.
27. VAŠEČKA, M.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómech na Slovensku. Bratislava: IVO, 2002.

Príspevok je čiastkovým výstupom projektu VEGA 1/0399/11: Možnosti a nebezpečenstvá internetovej mediálnej komunikácie

Kontakt na autora
Doc. Dr. Eva Poláková, PhD.
Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave
eva.polakova@ucm.sk

Masmédia a kriminalita mládeže

Květoň Holcr, Viktor Porada, Eduard Bruna

Resume:

Stať okrem všeobecnej časti, ktorá pojednáva o obecných otázkach hromadných informačných prostriedkoch a kriminalite mládeže a stručnom opise kriminality mládeže v Slovenskej republike a jej vnímaniu širokou verejnosťou, resp. mediálnej prezentácie a opisuje masmédia ako významný faktor ovplyvňujúci názory širokej verejnosti na kriminalitu. Pozitívne hodnotí zásluhu médií na vyvolaní záujmu širokej verejnosti a tým aj zákonodarcov o obete kriminality, osobitne o domáce násilie, týranie osôb a zvierat apod. Negatívne hodnotí (niektorými médiami) uprednostňovanie sledovanosti na úkor objektivity, vyváženosti a reprezentatívnosti predkladaného obrazu kriminality.

Nežiaduce dosledky bulváru a naopak prínos korektných informácií sú evidentné, obmedzovanie vplyvu nekorektných a posilňovanie vplyvu korektných prezentácii kriminality preto považujeme za aktuálny teoretický a praktický problém.

Klíčivá slova: sociálne patologické javy, delikvencia, kriminalita, registrovaná a latentná kriminalita, mládež, kriminalita mládeže, masmédiá a kriminalita.

Kriminalita dlhodobo pútala a istotne bude aj v bližšej a vzdialenejšej budúcnosti pútať pozornosť nie len širokej laickej verejnosti, ale rovnako aj predstaviteľov mnohých vedných odborov, vedeckých inštitúcií a ďalších subjektov, ktorých sa trestná činnosť bezprostredne dotýka, alebo ktoré zodpovedajú za jej kontrolu. Nárast záujmu o kriminalitu nie len u nás, ale aj v okolitom svete potvrdzuje aj trvalo narastajúci počet vedeckých monografií, vedeckých statí, kongresov, konferencií a ďalších aktivít venovaných mnohopočetným aspektom kriminality.

Kriminalita sa stala v ostatných desaťročiach aj neodmysliteľnou témou hromadných informačných a komunikačných prostriedkov, ktoré každodenne prinášajú informácie o kriminalite, jej páchateľoch, obetiach, spôsobených škodách aj spôsoboch jej páchania. Ich hodnota je však nezvyčajne rozmanitá. Žiaľ, až príliš priestoru zaujíma bulvár, ktorý hypertrofizuje komerčné ciele a ani nepretenduje na objektivitu, reprezentatívnosť a nedoceňuje prípadné negatívne dôsledky prezentovaných. (spravidla tendenčných, nepresných, neúplných a inak skreslených) informácií. Naproti tomu korektná mediálna prezentácia kriminality neponúka senzácie a je pre širokú verejnosť aj menej zaujímavá. Nežiaduce dôsledky bulváru a naopak prínos korektných informácií sú natoľko evidentné, že nie je potrebné je zmieňovať. Obmedzovanie vplyvu nekorektných a posilňovanie vplyvu korektných prezentácií kriminality preto považujeme za aktuálny teoretický a praktický problém.

Nemenej závažné a aktuálne otázky sú v súčasnosti nastoľované v diskusiách o vplyvu masmédií (internetu, periodík, rozhlasu, najmä ale televízie) na kriminalitu mládeže. Ak odhliadneme od krajností, ktoré na strane jednej postulujú bezprostredný kauzálny vzťah medzi nevhodným pôsobením masmédií a kriminalitou mládeže a na strane druhej ich pôsobenie celkom nezohľadňujú, potom nemožno ignorovať reálny problém, či a ako masmédiá kriminalitu mládeže ovplyvňujú. Jeho skúmanie však vyžaduje využívanie korektného a pomerne rozsiahleho metodologického inštrumentária. Náš príspevok nepretenduje na podrobnú analýzu mnohostranných a nejednoznačnosťou zaťažených súvislostí medzi informačnými a komunikačnými prostriedkami a kriminalitu. Obmedzíme sa

na stručný opis kriminality mládeže v Slovenskej republike a jej vnímanie širokou verejnosťou, resp. jej mediálnej prezentácie.

Diskusie na tému kriminalita mládeže a hromadné informačné a komunikačné prostriedky vedené s aktívnou účasťou laickej verejnosti neraz trpia nemalými terminologickými nepresnosťami, ktoré jednak vyostrujú polemiky len preto, že rovnaký význam je vkladaný do nerovnakých pojmoch, alebo naopak, do rovnakých pojmov vkladajú nerovnaký význam. Povedané nepochybne platí aj o základných pojmoch vchádzajúcich do názvu nášho príspevku, teda o pojme „kriminalita" a „mládež".

Stručne k rozsahu a obsahu pojmu kriminalita. Za rozsahovo najširší pojem považujeme „sociálne patologické javy" (napr. alkoholizmus, drogové závislosti, rozvodovosť, samovražednosť a pod.). Užším je pojem „delikvencia" (priestupky, činy inak trestné, páchané trestne osobami bez trestnej zodpovednosti), ktorý je súčasťou pojmu spomenutého vyššie. „Kriminalitou" rozumieme súhrn trestných činov, ktoré sú vymedzené v Trestnom zákone. Kriminalita je teda rozsahom aj obsahom zhodná s pojmom „trestná činnosť", resp. „zločinnosť". Je súčasťou delikvencie (a tým aj sociálne patologických javov).

Pojem „mládež" je používaný pomerne voľne, neurčito, mnohovýznamovo. Pripájame sa k autorom, ktorí mládež rozčleňujú na tri časti: 1. deti do 14 rokov (resp. do veku kedy vzniká trestnoprávna zodpovednosť), 2. mladistvé (od 14 do 18 rokov) a 3. mladé dospelé (19-21 rokov). Racionálne argumenty uvádzané v prospech širšieho vekového intervalu (od 19 do 24 či dokonca do 30 rokov) síce neodmietame, ale akceptujeme spomenuté vymedzenie užšie.[1]

Iste nie je potrebné osobitne preukazovať, že skutočná kriminalita mládeže a jej mediálny obraz kreovaný alebo aspoň ovplyvňovaný súčasnými informačnými a komunikačnými prostriedkami sa viac alebo menej odlišujú. Názory občanov na kriminalitu mládeže nesporne korešpondujú najmä s povahou uprednostňovaných informačných zdrojov. Iné nesporne budú u tých, ktorí (z profesionálnych či iných dôvodov) uprednostňujú informácie reprezentatívne a objektívne než u tých, ktorí sa kriminalitou zaoberajú zbežne, respektíve uprednostňujú kriminálne excesy.

Pre možné porovnanie predstáv o kriminalite mládeže v Slovenskej republike s jej policajnými štatistikami, ktoré sú de facto jej najúplnejšou a najobjektívnejšou reflexiou. Ďalej uvádzané kvantitatívne údaje však nevypovedajú o skutočnej kriminalite mládeže (ktorá nie je známa len u nás, ale známa nie je ani v iných krajinách), ale o kriminalite známej a registrovanej. Jej latentná (skrytá) časť je viac alebo menej kvalifikovane odhadovaná. Všeobecne prevláda názor, že práve kriminalita mládeže je zaťažená latenciou nadštandardne. Prezentovaný obraz kriminality mládeže sa teda bude reálnej situácii viac alebo menej približovať. Ak prijmeme predpoklad, že analogickými metodickými nedostatkami sú zaťažené štatistiky kriminality mládeže aj ostatných krajín, potom sú prípustné aj ich porovnania.

Každodenne prinášané informácie o kriminalite páchanej mládežou (často sú opakované aj rovnaké prípady) vcelku prirodzene navodzujú zdanie, že ich počet sa trvalo zvyšuje. Avšak počet registrovaných páchateľov celkovej kriminality vo veku do 21 rokov vykazuje od roku 2005 (s výnimkou roku 2007) klesajúcu tendenciu (graf č. 1).[2] Počet páchateľov poklesol z 12 242 v roku 2005 na 10 208 v roku 2009. Vierohodnosť tejto zostupnej tendencie korešponduje s klesajúcou tendenciou stavu páchateľov majetkovej a násilnej kriminality vo všetkých vekových kategóriách. Viac než 70% páchateľov vo veku do 21 rokov sú

[1] Bližšie pozri Zoubková, I. (2002) Kontrola kriminality mládeže. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk., s. 12-14.

[2] Podklady pre vypracovanie grafov č. 1 – 14 boli prevzaté zo štatistík kriminality poskytnutých Prezídiom Policajného zboru Slovenskej republiky.

páchateľmi práve majetkovej a násilnej kriminality. K analogickému poklesu došlo aj v ďalších európskych krajinách.

Štruktúra páchateľov celkovej kriminality vo veku do 21 roku podľa ich pohlavia (graf č. 2) je porovnateľná s štruktúrou všetkých páchateľov. Je pre ňu charakteristické mnohonásobne vyššie zastúpenie mužov, pričom u mládeže je nápadne vyššie (viac než desaťnásobne), zatiaľ čo prevaha mužov medzi všetkými páchateľmi je len šesťnásobná. Neporovnateľne výraznejšie rozdiely vykazuje zastúpenie mužov a žien medzi páchateľmi jednotlivých druhov kriminality. Páchatelia (muži do 21 rokov) sa podieľajú na násilnej kriminalite viac než 16 krát častejšie než ženy, na kriminalite mravnostnej viac než 10 krát, na kriminalite majetkovej viac než 7 krát a na ekonomickej kriminalite približne 4 krát.

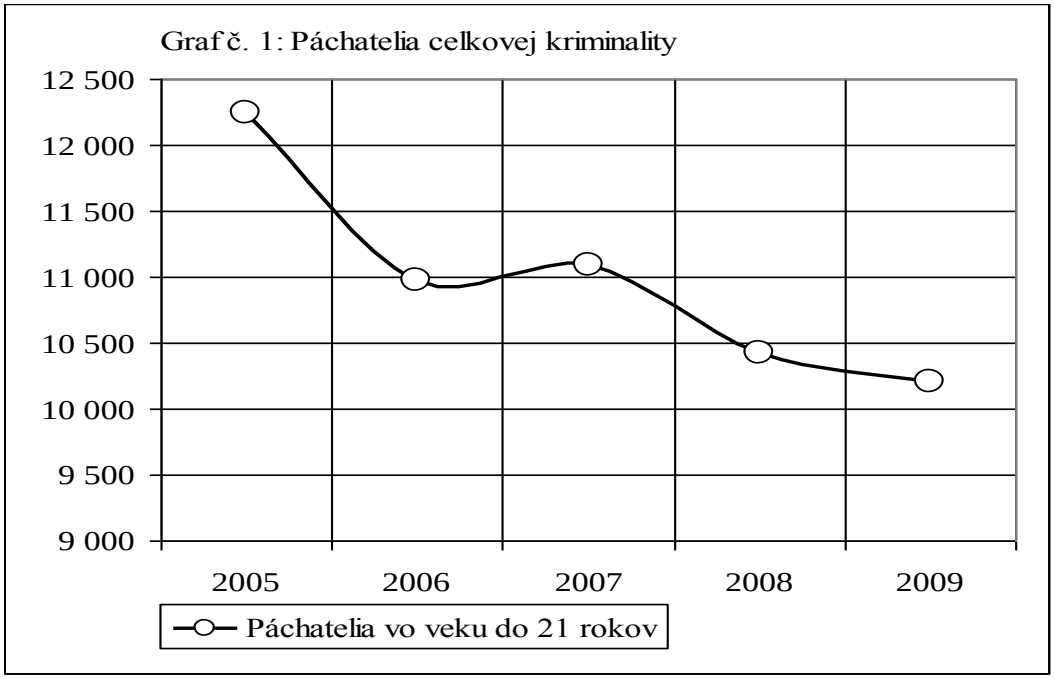

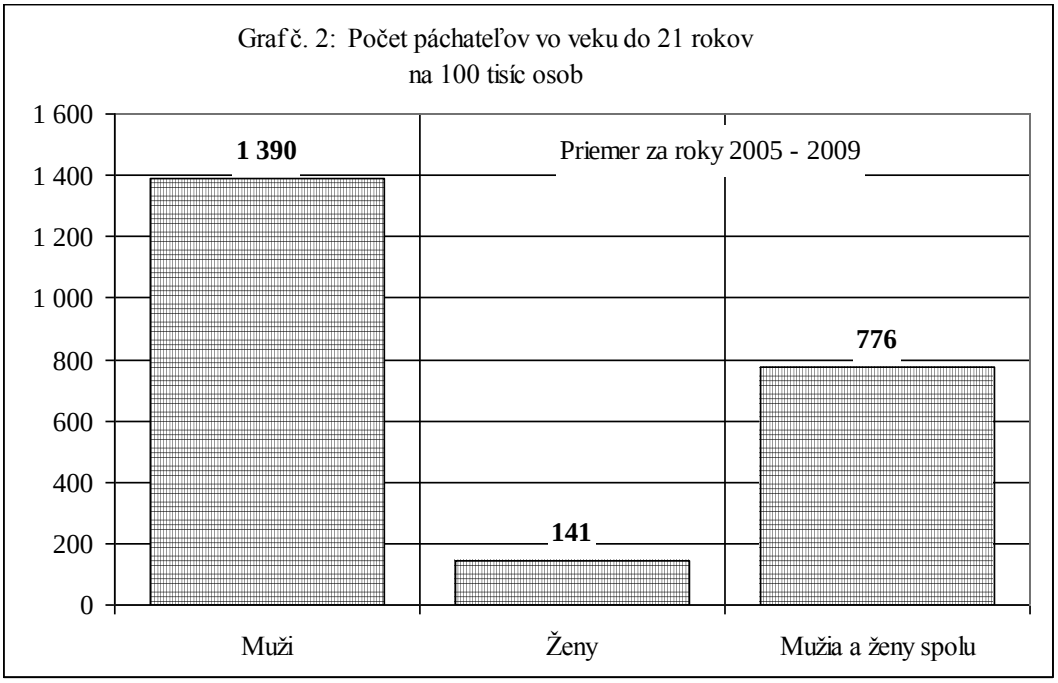

Podiel mužov a žien na páchaní kriminality je v ostatných piatich rokoch takmer ustálený. Mierne klesajúci celkový počet páchateľov je spôsobený poklesom mužských páchateľov (graf č. 3).

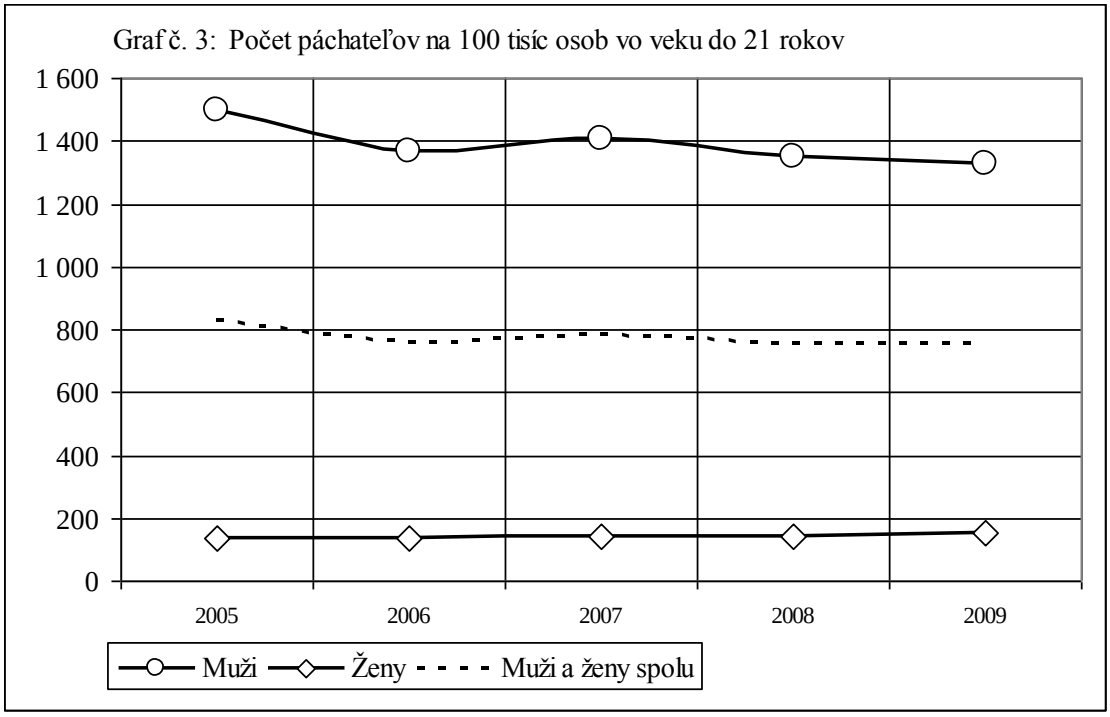

Vo vekovej štruktúre páchateľov kriminality z radov mládeže je nápadný nárast jej intenzity s narastajúcim vekom (graf č. 4). Nadpriemerne zaťažení kriminalitou sú mladiství a mladí dospelí, podpriemerne sú zaťažené deti do 14 rokov.

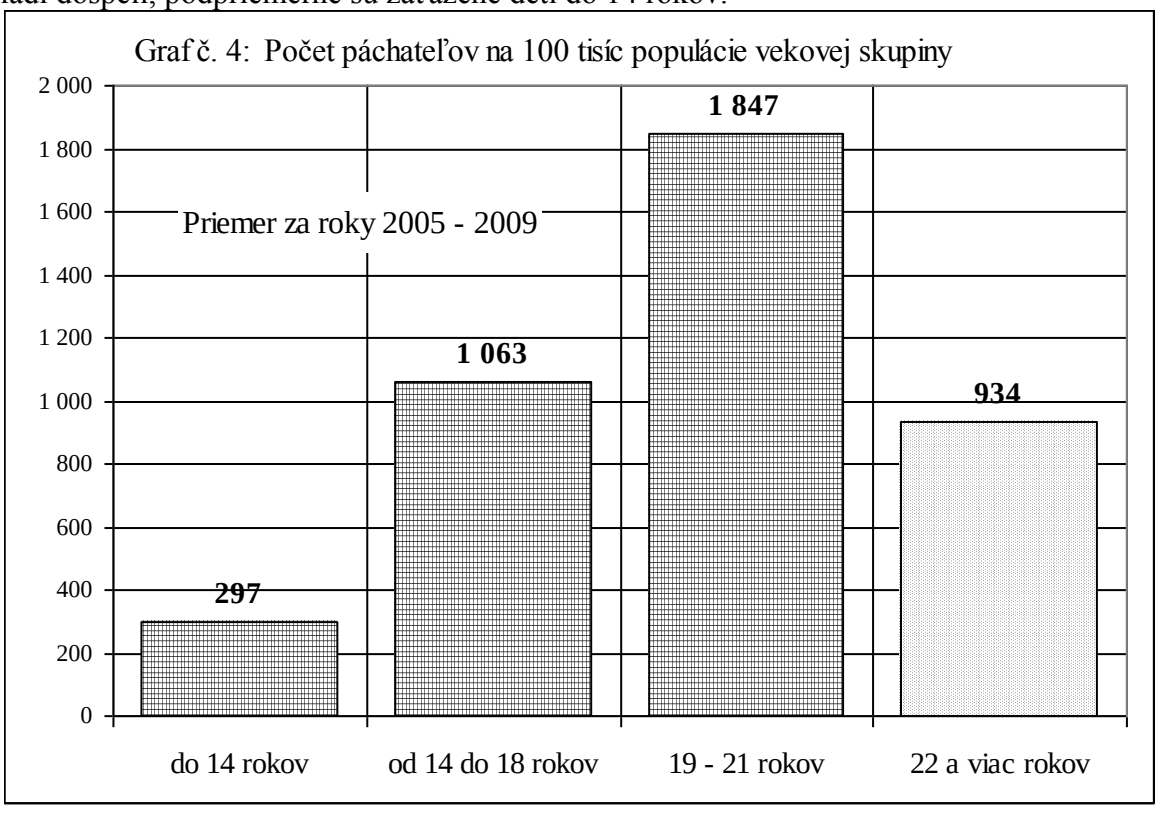

Dynamika vekovej štruktúry páchateľov kriminality (graf č. 5) nevykazuje v ostatných piatich rokoch významnejšie medziročné odchýlky a ani (vzostupné či zostupné) zmeny smeru vývojových tendencií. Mierne zostupnú tendenciu zaznamenala len kriminalita detí do 14 rokov (pokles z 387 páchateľov v roku 2005 na 256 v roku 2009).

Povedané sa však nevzťahuje na kvalitatívne zmeny štruktúry páchateľov kriminality z radov mládeže. Tie sú sprevádzané zvyšujúcou sa brutalitou, cynizmom, bezohľadnosťou a taktiež až prekvapivou trúfalosťou. Diskusie o súvislostiach medzi kriminalitou mládeže a informačnými a komunikačnými prostriedkami sú takmer výhradne venované práve spomenutým ukazovateľom kriminality. Informačné a komunikačné prostriedky môžu podľa nášho názoru pôsobiť ako bezprostredný spúšťací impulz, ako podnet, nie ako príčina zhoršujúcej sa štruktúry páchateľov. Skutočné príčiny kriminality sú neporovnateľne početnejšie, rôznorodejšie a pôsobia nanajvýš sprostredkovanejšie. Navyše, za príčiny bývajú neraz označované kriminogénne faktory, ktoré ale samotné o sebe príčinami ani nebývajú. Zjednodušujúca schéma, zdôvodňujúca zhoršovanie štruktúry páchateľov z radov mládeže medializáciou nevhodných programov propagujúcich násilie ale neodpovedajú na otázku, prečo negatívne pôsobí len na časť mládeže. Bolo by teda nekorektné, ak by do úvah o kriminalite mládeže neboli zakomponované faktory, ktoré sa podieľajú na utváraní dispozíciách ku kriminálnemu správaniu.

Graf č. 5: Počet páchateľov na 100 tisíc populácie vekovej skupiny

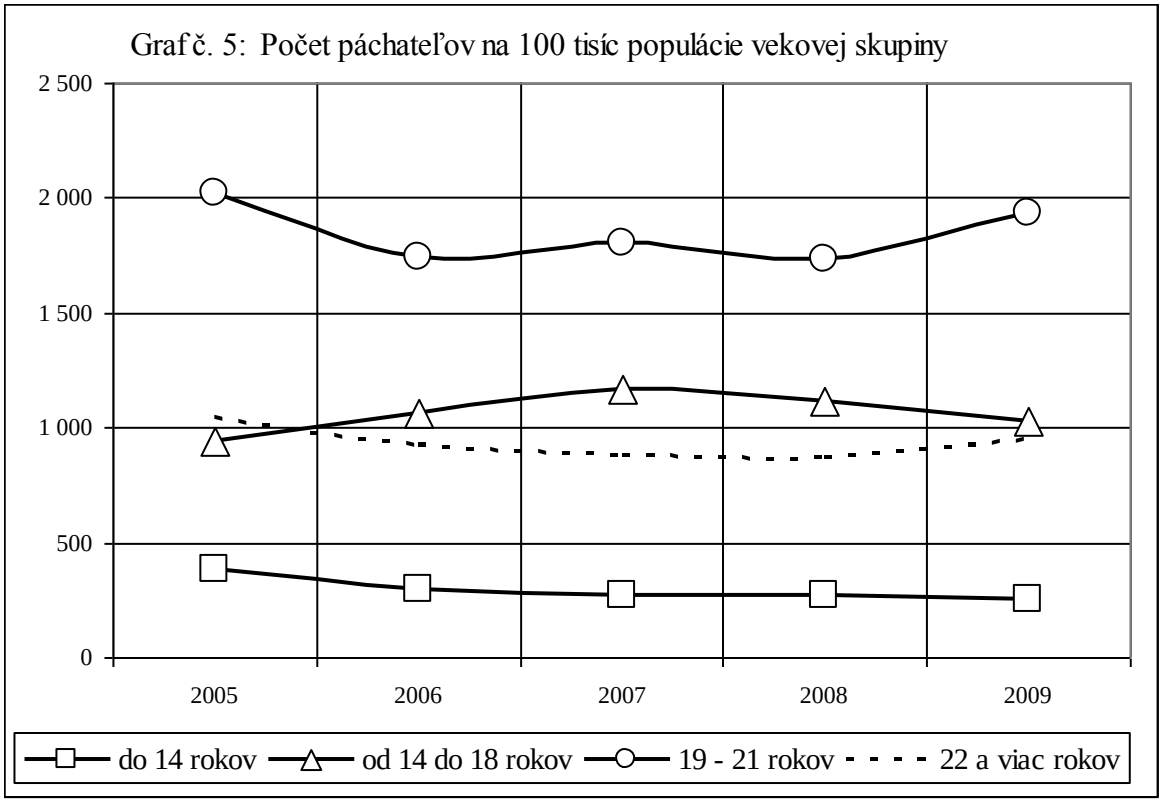

Rozšírená je taktiež neodôvodená predstava širokej verejnosti, ktorá si utvára obraz o kriminalite mládeže na základe mediálnych informácií, o štruktúre páchateľov jednotlivých druhov kriminality. Médiá prinášajúce informácie o kriminalite mládeže najčastejšie prezentujú údaje o jej trestnej činnosti násilnej a mravnostnej, ktoré ale v policajných štatistikách nie sú najčastejšie. Zo všetkých páchateľov vo veku do 21 rokov (v roku 2009) sa ich 51,30% podieľalo na majetkovej kriminalite, zatiaľ čo na kriminalite násilnej sa podieľa len 14,95%, na kriminalite ekonomickej 6,08% a na kriminalite mravnostnej (do ktorej vchádzajú sexuálne delikty) dokonca len 3,05% (graf č. 6).

Páchatelia vo veku do 21 rokov (mládež) sa najčastejšie podieľajú na lúpežiach a krádežiach vlámaním (tvoria viac než 50% zo všetkých páchateľov). Podiel mládeže na páchaní ďalších trestných činov znázorňuje graf č. 7. Jedná sa najmä o krádeže vecí z áut, výtržníctvo, krádeže ostatné, úmyselné ublížení na zdraví, znásilnenia a podvody.

Kriminalita mládeže je prirodzene nerovnako rozložená taktiež územne. Hodnotu jej kvalitatívnych a kvantitatívnych ukazovateľov u nás by nesporne objektivizovalo jej porovnanie s rovnakými ukazovateľmi v ďalších európskych (a ďalších) krajinách. Takáto korektná komparácia je ale v súčasnosti viac než problematická. Už jenom rozdielne trestnoprávne kódexy, nejednotné vekové hranice trestnej zodpovednosti páchateľov, metodiky vypracovávaných štatistík a pod. objektívne porovnania neumožňujú. Porovnávanie súčasných nesúrodých štatistík kriminality mládeže (aj blízkych krajín) by bolo skôr zavádzajúce.

Graf č. 6: Páchatelia kriminality vo veku do 21 rokov

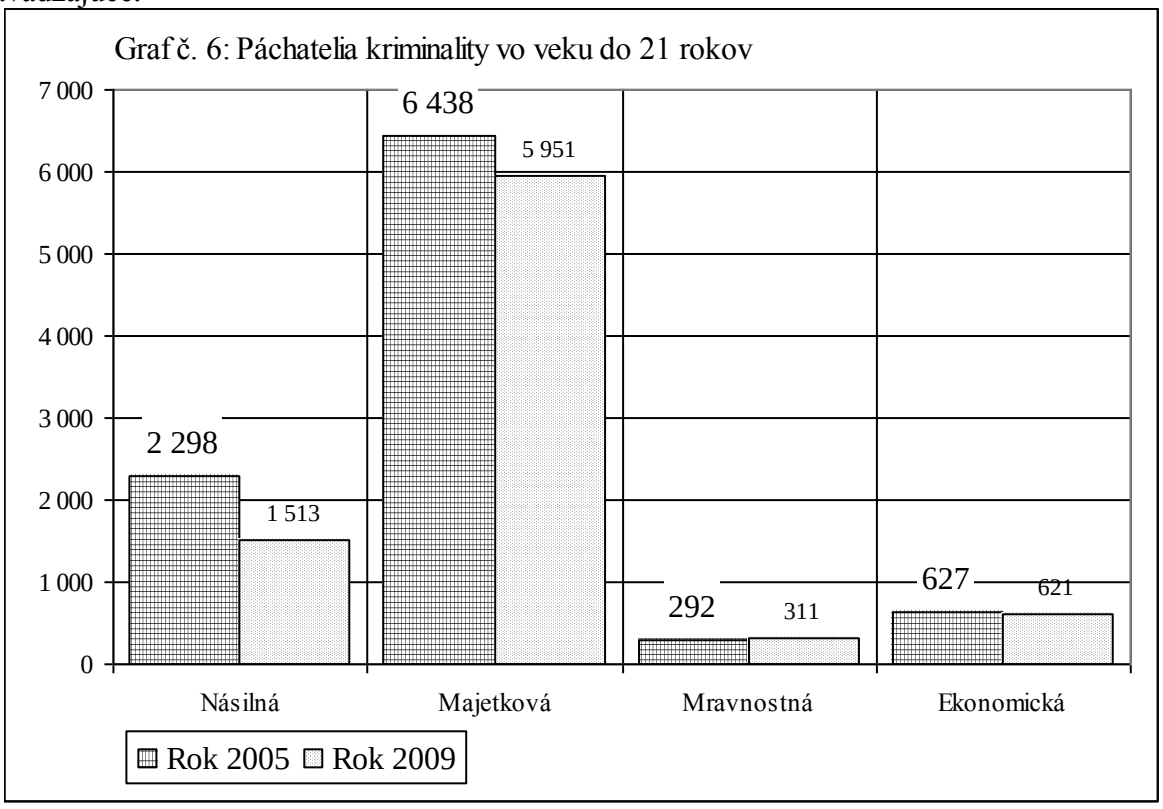

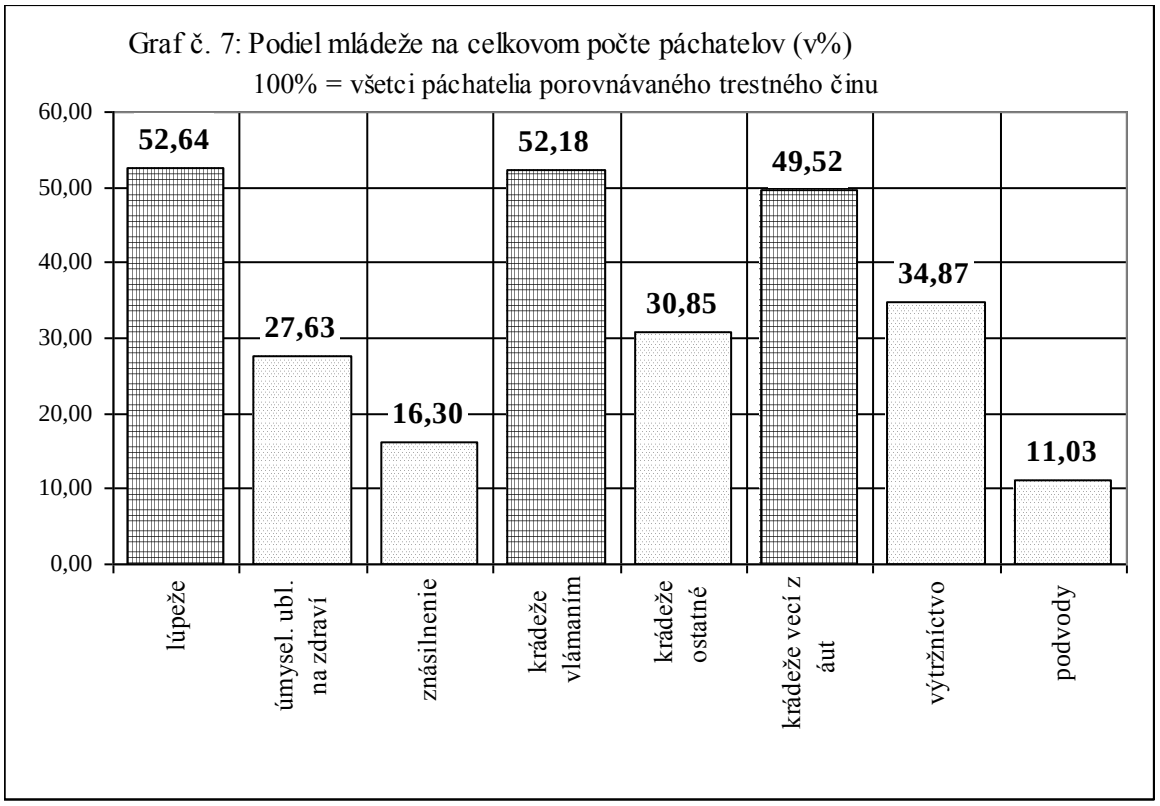

Nezanedbateľné a empiricky preukázateľné sú taktiež regionálne rozdiely v rozložení kriminality v samotných krajinách (graf č. 8 a 9). Kriminalitou sú vyššie zaťažené regióny s vyššou mierou urbanizácie (veľkomesta vykazujú vyššiu mieru kriminality než malé sídla), nezamestnanosti (v priemere za ostatných päť rokov je až 50% páchateľov násilnej kriminality v SR nezamestnaných), migrácie, vyššou koncentráciou osôb s osobitou subkultúrou a pod.

Graf č. 8: Územné rozloženie celkovej kriminality (rok 2009):

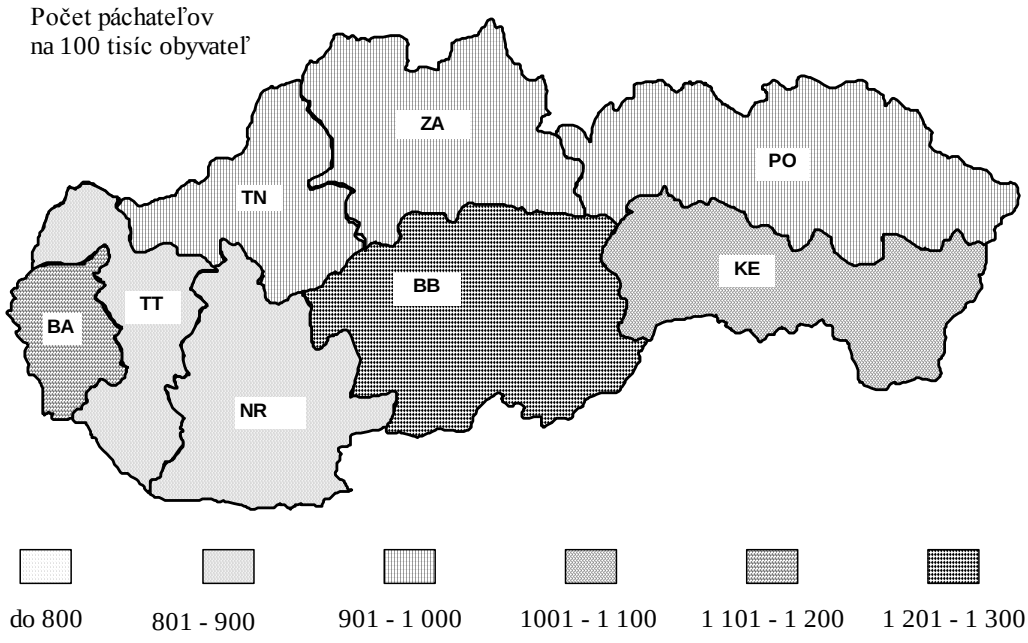

Graf č. 9: Počet páchateľov celkovej kriminality
na 100 tisíc obyvteľ v roku 2009 (podľa krajov)

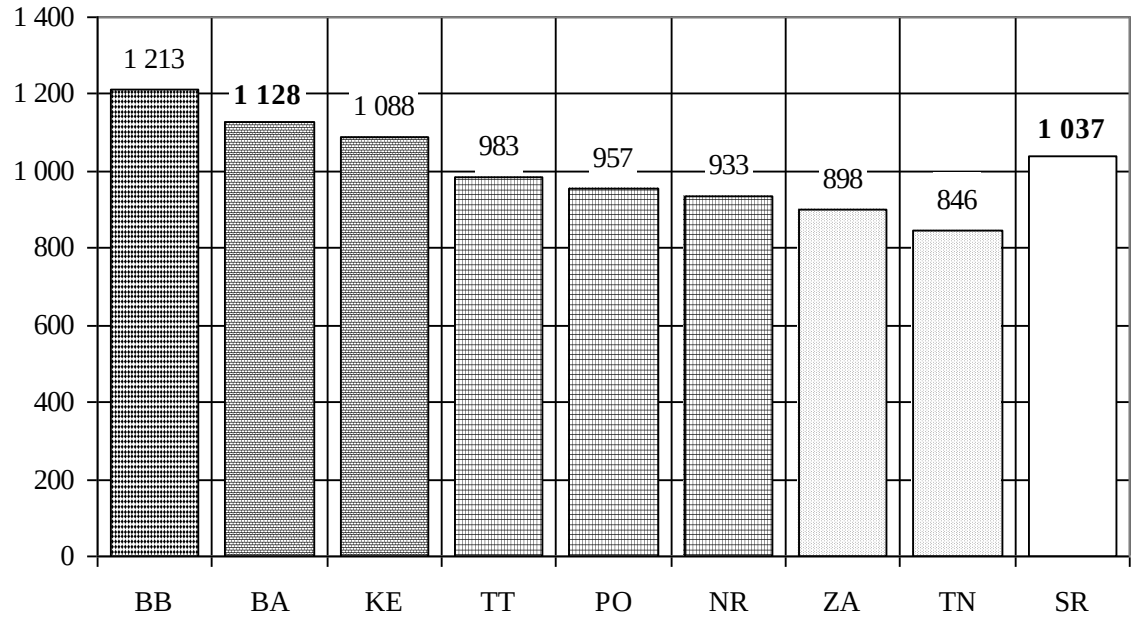

Ak odhliadneme od kvantitatívnych ukazovateľov, potom kriminalita v jednotlivých krajoch Slovenskej republiky je porovnateľná. Rozsah príspevku pochopiteľne nedovoľuje prezentovať údaje ani za všetkých osem krajov a ani všetky ukazovatele. Pre ilustráciu podobnosti kriminality v krajoch preto volíme len Košický kraj (ktorého predstavitelia pripravili túto konferenciu) a z ukazovateľov volíme len pohlavie a vek páchateľov a ich podiel na špecifických druhoch kriminality.

Ako ukazuje graf č. 10, podiel mužov a žien na páchaní kriminality v Košickom kraji je takmer rovnaký ako ich pomer v celej Slovenskej republike. Za posledných päť rokov boli páchateľmi celkovej kriminality v rozhodujúcej väčšine muži (85,00% v Košickom kraji, 86,26% v Slovenskej republike). Ženy sa na páchaní celkovej kriminality podieľali 15,00% v Košickom kraji a 13,78% v Slovenskej republike.

Graf č. 10: Páchatelia celkovej kriminality Košického kraja a SR podľa pohlavia (v %)

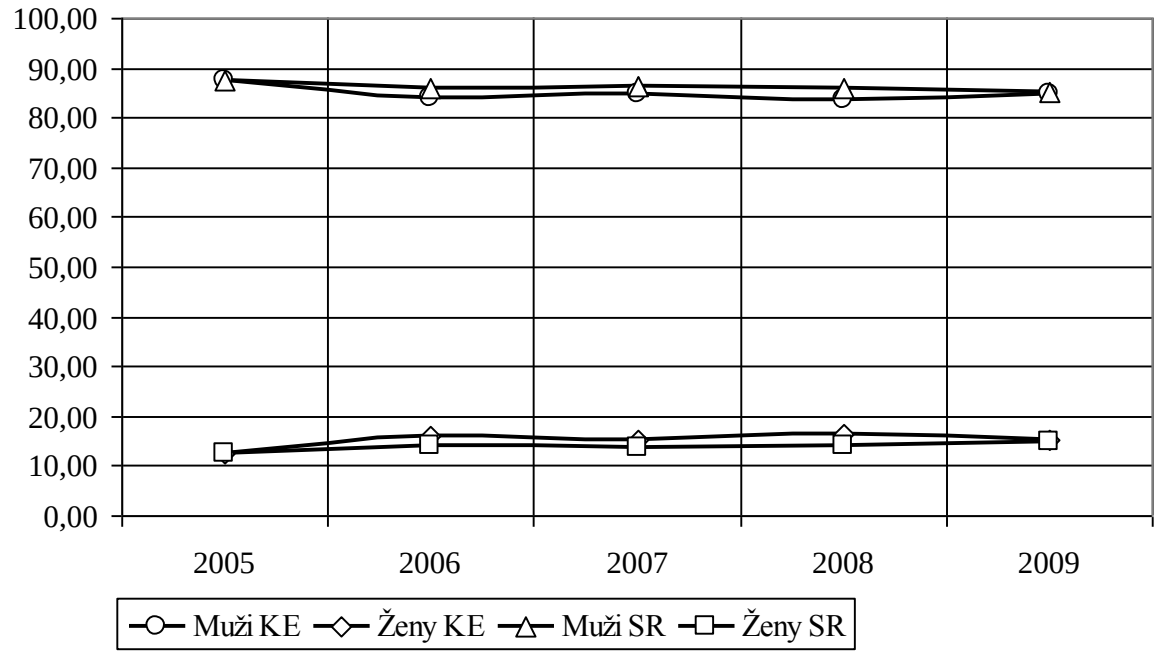

Podobné (avšak s väčšími odchýlkami) je zastúpenie páchateľov celkovej kriminality podľa veku (graf č. 11). Zhodne (v Košickom kraji aj na Slovensku) sú medzi páchateľmi najmenej zastúpené deti vo veku do 14 rokov. Rozdielne je však zastúpenie mladistvých a mladých dospelých. V celej Slovenskej republike zastúpenie mládeže medzi páchateľmi narastá s vekom. Oproti celému Slovensku sú Košickom kraji vyššie zastúpení mladiství než mladí dospelí.

Graf č. 11: Páchatelia celkovej kriminality (v %) (Priemer za roky 2005 - 2009)

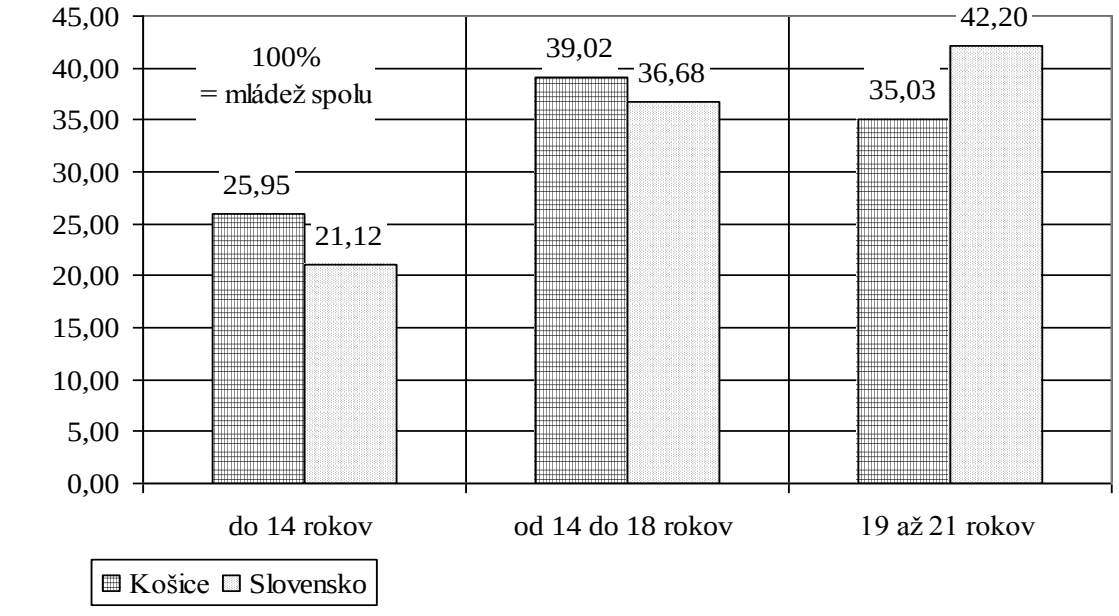

Najnápadnejšie rozdiely vykazujú štatistiky páchateľov špecifických druhov kriminality (graf č. 12). Tradične najpočetnejšie sú zastúpení páchatelia majetkovej kriminality. V

posledných rokoch zaujíma (len s miernou prevahou) druhé miesto ekonomická kriminalita, pred kriminalitou násilnou. Najmenej zastúpení sú páchatelia mravnostnej kriminality. Tvoria v priemere za roky 2005 – 2009 len 1,27% v celej Slovenskej republike a 1,27% aj v Košickom kraji. Pre porovnanie, páchatelia majetkovej (ako najpočetnejšej) kriminality tvoria v priemer za rovnaké obdobie 30,90% v celej Slovenskej republike a 35,68% v Košickom kraji.

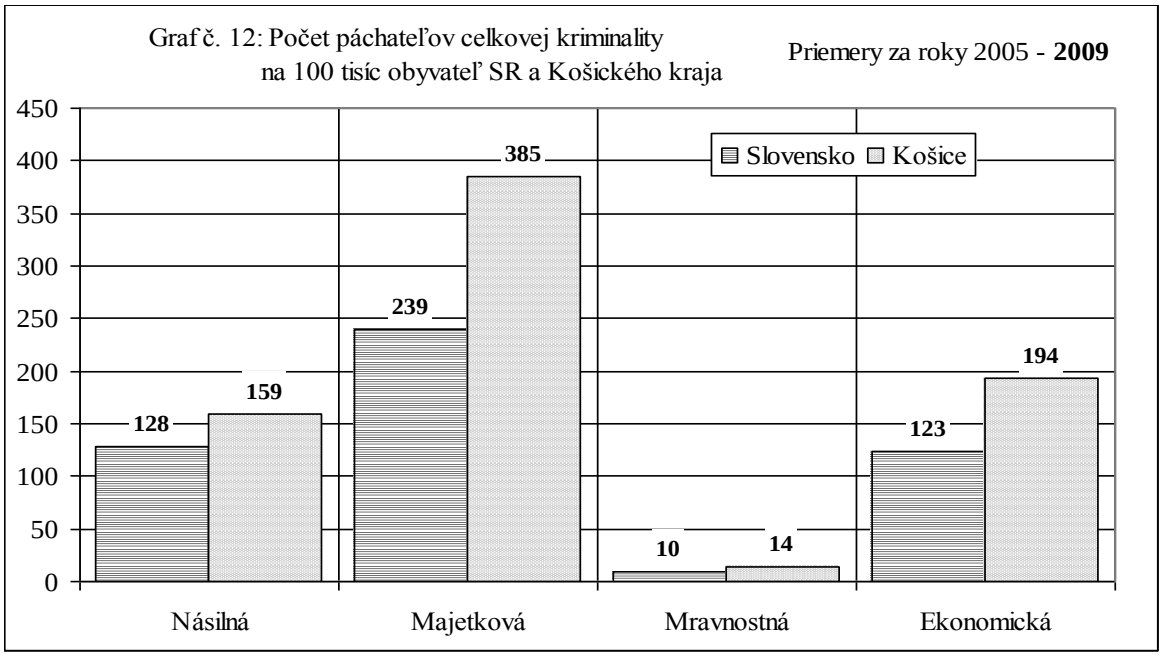

Počty páchateľov majetkovej a násilnej kriminality na 100 tisíc obyvateľ majú mierne klesajúcu tendenciu (graf č. 13). Výnimkou je dlhodobo ustálené zastúpenie páchateľov mravnostnej kriminality a nepatrný vzostup ekonomickej kriminality.

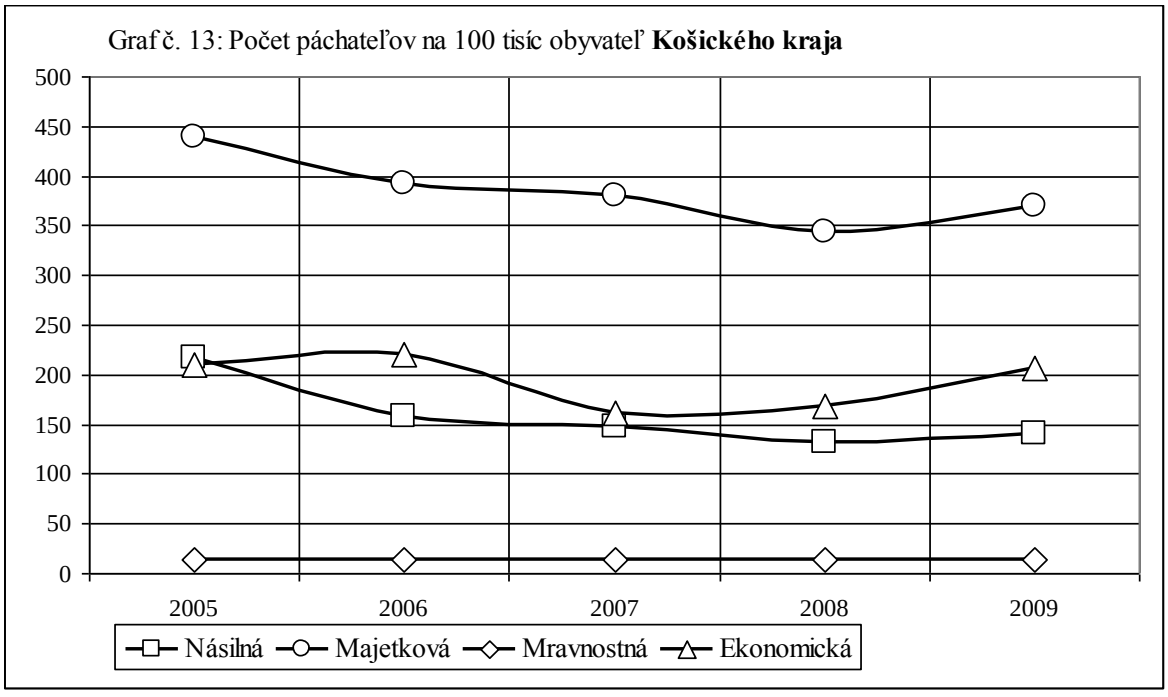

V zastúpení páchateľov kriminality z radov mládeže v Košickom kraji (graf č. 14) sú podobne ako u všetkých páchateľov najpočetnejší páchatelia kriminality majetkovej, následne násilnej, ekonomickej a nakoniec mravnostne.

Graf č. 14: Počet páchateľov kriminality vo veku do 21 rokov **(Košický kraj)**

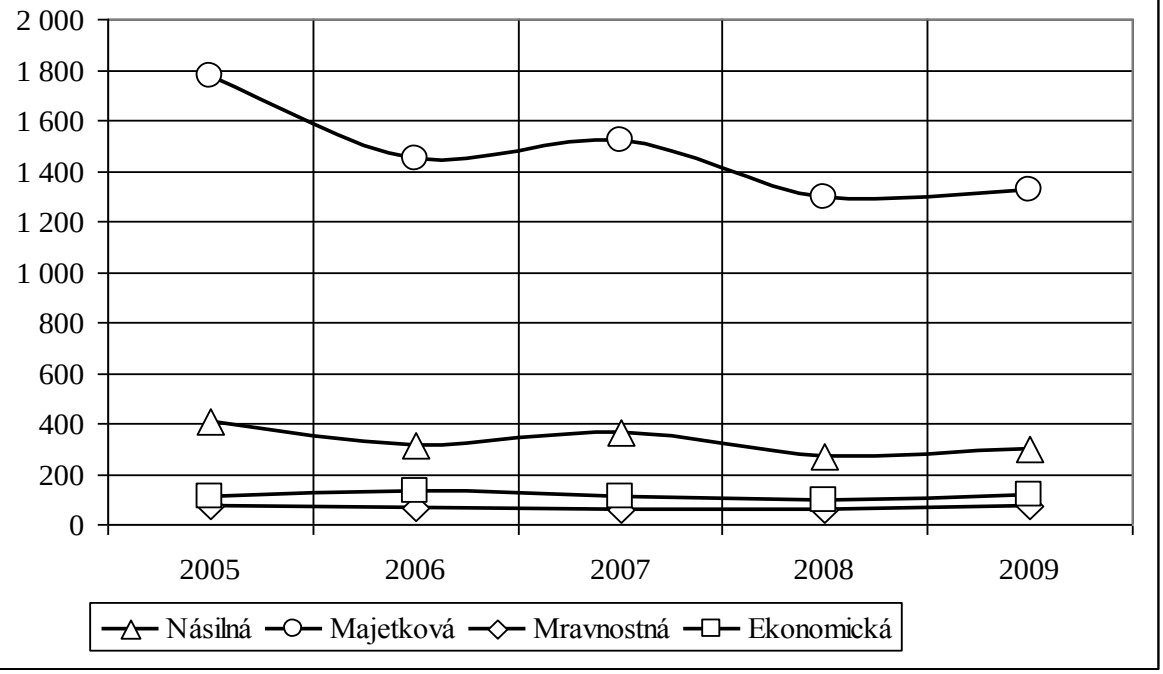

Za nanajvýš odôvodnený a všeobecne uznávaný považujeme názor, podľa ktorého je vyššie opísaná registrovaná kriminalita len (neznámou), ale vždy len časťou skutočnej kriminality. Potvrdzujú ho aj výskumy latentnej kriminality v ktorých respondenti uvádzajú, že sa stali obeťou kriminality, avšak z rôznych dôvodov to polícii nenahlásili.

Masmédiá, ktoré sa významne podieľajú na utváraní názorov širokej verejnosti na kriminalitu by sa teda mali vyvarovať (pri najmenšom) dvom krajnostiam. Tou prvou je neprípustné prezentovanie registrovanej kriminality ako kriminality skutočnej. Ide o „vylepšovanie“ predstáv o kriminalite a majú k nej spravidla blízko subjekty zodpovedné za jej kontrolu. (K poklesu registrovanej kriminality ale môže viesť už napríklad pokles výkonnosti polície, jej neuspokojivej pripravenosti odhaľovať nové a vysoko sofistikované spôsoby páchania kriminality a pod.).

Druhou krajnosťou je naopak (väčšinou neúmyselné) zhoršovanie obrazu kriminality. Spravidla je skresľovaná jej kvalitatívna stránka, kedy zriedkavé závažné trestné činy bývajú prezentované tak, že laická verejnosť je vníma ako prevládajúce, či dokonca ako typické.

Reálne však ani prvá a ani druhá krajnosť nebýva prezentovaná v jej vyhranenej, „čistej“ podobe. V informáciách o kriminalite sú zakomponované ako prevládajúce tendencie.

Široká laická verejnosť sa u nás začína intenzívnejšie zaujímať o kriminalitu až na počiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia po nápadnom náraste počtu trestných činov, zmenách jej štruktúry ale v nemenšej miere taktiež v dôsledku nárastu bezohľadnosti, brutality a trúfalosti páchateľov. Kriminalita permanentne prítomná vo všetkých oblastiach ľudských činností je de facto každodennou väčšou alebo menšou hrozbou pre každého z nás bez ohľadu na pohlavie, vek, vzdelanie, sociálne postavenie a pod.

Práve spomenutá rozšírenosť a každodennosť kriminality je nesporne vďačné téma pre masmédia. Ich druhy, formy a základné funkcie (informačnú, vzdelávaciu, výchovnú, zabávajúcu, propagačnú a iné) sú obsiahlo opísané v odborných a bežne dostupných

publikáciách[3] a ich (byť len stručný) opis by prekročil možnosti a nakoniec aj zamýšľané obsahové zameranie diskusného príspevku.

Príspevok z analogických dôvodov nepretenduje na vyčerpávajúce a ucelené pojednanie o početných, viacúrovňových a mnohostranných vzťahoch medzi masmédiami a kriminalitou. Obmedzíme sa len na klady a nedostatky prezentácie kriminality v tlačových periodikách, rozhlase a televízii.

Masmédia majú nepochybne nemalú zásluhu na vyvolaní pozitívneho obratu v postavení páchateľa a obete v trestnom konaní. Práve ich zásluhou sa začala venovať vyššia pozornosť obetiam kriminality, došlo k posilneniu ich postavenia v trestnom konaní, výrazne sa posilnili oprávnené nároky obetí v prospech ich odškodňovaní apod.

Nemenší podiel majú masmédia taktiež na posilnení právnej, materiálnej, sociálnej, psychologickej a ďalšej pomoci obetiam domáceho násilia, osobitne na pomoci týraným ženám, deťom, osamotene žijúcim seniorom, handicapovaným a inak bezbranným osobám apod. Medializované informácie o príznakoch utajovaného domáceho násilia prispievajú k jeho včasnej náprave. Cenné sú aj mediálne prezentované odborné návody a odporučenia adresované samotným obetiam domáceho násilia. Je veľmi pravdepodobné, že práve média iniciovali vznikanie mnohých charitatívnych nadácií a vyvolali iné prejavy solidárnosti s obeťami (finančnú, materiálnu a inú pomoc individuálnych darcov).

Masmédia pozitívne prispievajú taktiež k ochrane potenciálnych obetí pred stále sofistikovanejšími spôsobmi páchania kriminality. Aktuálne a názorné opisy skutočných rafinovaných krádeží, podvodov, vlámaní do bytov apod. Pôsobia preventívne, potenciálnym obetiam poskytuje návody ako prípadné riziká odvrátiť alebo aspoň minimalizovať. Nemalú zásluhu nesporne majú aj na posilnení právnej ochrany zvierat pred ich týraním a iným nedovoleným zaobchádzaním.

Len ťažko možno preceniť služby masmédií, ktoré môžu poskytovať a dlhodobo už poskytujú pri odhaľovaní páchateľov kriminality, pri ich identifikácii alebo pri identifikácii obetí, pri vyhľadávaní svedkov trestných činov apod.

Na strane druhej masmédia (a to ani verejnoprávne) nie sú absolútne autonómne, celkom nezávislé na prostrediu v ktorom pôsobia a navyše, kriminalita je pre ne len jedným, nie však jedinou témou, ktoré púta ich záujem. Majú svoje vlastní kritériá úspešnosti pôsobenia, ku ktorým patrí najmä predajnosť tlačových periodík a sledovanosť rozhlasových a televíznych relácií. Ich prílišné uprednostňovanie však môže spochybňovať a skutočne aj spochybňujú objektívnosť, reprezentatívnosť, ucelenosť a presnosť mediálnej prezentácie kriminality.

Najčastejšie dochádza ku skresľovaniu kriminálnej scény unáhleným zverejňovaním senzačných informácií o tých najzávažnejších trestných činoch, spravidla krutých vraždách, úmyselných ťažkých ublíženiach na zdraví, zmrzačení, brutálnych znásilneniach, vandalských vlámaniach do bytov a domov apod. Ak nie sú získané informácie o ďalších kriminálnych kauzách, ktoré by svojou závažnosťou predstihli tie predchádzajúce, potom bývajú (i niekoľko raz) opakované prípady už medializované. Takéto prezentácie kriminality môžu navodzovať neodôvodnené predstavy, že kauzy vo skutočnosti málo časté, nebo dokonca celkom výnimočné sú bežné alebo až typické. Pričom miera skreslenia býva tým vyššia čím závažnejšie sú medializované trestné činy.

Ako ilustráciu skreslených názorov laickej verejnosti na štruktúru kriminality uveďme porovnanie počtu vybraných trestných činov registrovaných policajnými štatistikami s údajmi uvádzanými respondentmi.[4]

---

[3] *Obsiahly zoznam odborných publikácií venovaných masmédiám pozri. napr. VESECKÁ, R. – CHROMÝ, J. 2009. Kriminalita, veřejnost a média. Problémy, o nichž se příliš (ne) mluví.. Praha: Linde 2009.*

[4] *Údaje podľa* VLACH, J. 2008. Úloha médií při hodnocení kriminality. Analýza trendů kriminality v roce 2008. Praha:Institut pro kriminologii a sociální prevenci, s. 115. ISBN 978-80-7338-092-2

Trestný čin	Podiel počtu trestných činov na celkovej kriminalite v %		Násobky zveličení skutočných hodnôt
	Údaje policajných štatistík	Údaje respondentov (laická verejnosť)	
Vraždy	0,06 %	9 %	150,00 x
Znásilnenia	0,2 %	8 %	40,00 x
Vlámanie do bytov	3,2 %	25 %	7,81 x
Krádeže vecí z áut	18 %	22 %	1,22 x

Údaje v tabuľke naznačujú, že práve vraždy a znásilnenia, ktoré sú najčastejšie a najpútavejšie medializované sú verejnosťou vnímané najskreslenejšie a trestné činy medializované najmenej (krádeže vecí z áut) vykazujú najnižšiu mieru skreslenia. Podľa názoru respondentov dochádzalo k vraždám až stopäťdesiatkrát častejšie než ich bolo vo skutočnosti registrovaných, ale predstavy o krádežiach vecí z áut sa takmer zhodovali so skutočnosťou.

Masmédia (najmä v umeleckých formátoch) často skresľujú aj obraz o páchateľoch trestnej činnosti. Bývajú predstavovaní ako surovci s nápadnou fyziognómiou, s evidentnými psychickými úchylkami či nápadným asociálnym správaním. Vo skutočnosti ale páchatelia bývajú až príliš často rodinní príslušníci, susedia, spolupracovníci a známi uhladeného zovňajšku a príjemného až priateľského správania.

Za problematickú a niekedy až kontraproduktívnu považujeme taktiež mediálnu prezentáciu odhalených kriminálnych káuz, najčastejšie nedovoleného obchodovania s drogami. Namiesto toho, aby bolo poukázané na zdravotné, psychologické, sociálne a iné negatívne dôsledky zadržaných drog (ich dopad na závislých užívateľov), bývajú vyčíslované ako nemalé finanční „straty“, ktoré utrpeli páchatelia. Takéto interpretácie kriminality môžu byť pre časť populácie skôr inšpiráciou či návodom na rýchle zbohatnutie. Analogické výhrady platia aj voči prezentácii pašovania cigariet, liehovín, zbraní apod. Dodajme, že každý páchateľ je presvedčený o tom, že práve jemu sa podarí „dokonalý zločin“, že nebude odhalený a teda ani potrestaný.

Masmédia môžu ovplyvňovaním verejnej mienky vytvárať tlak aj na zákonodarcov. Ti môžu pri svojich rozhodovaniach uprednostňovať skôr názory svojich aktuálnych nebo potenciálnych voličov namiesto korektných poznatkov poskytovaných kriminológiou a ďalšími vednými obormi. Potom sa stáva, že (i zriedkavý či celkom ojedinelý) prípad, avšak príslušne mediálne zdramatizovaný vyvolá hystériu a v parlamentoch sú diskutované, alebo dokonca sú prijímané zákony vecne neodôvodnené.

Analogicky po medializácii trestných činov vykonaných obzvlášť brutálne, alebo inak hrubo poškodzujúcich obete býva verejnosťou vyvíjaný tlak na sprísňovanie trestov až po obnovenie trestu najvyššieho, teda trestu smrti. Korektné výskumy však preukazujú, že účinnosť sprísňovanie trestov má svoje limity, ktorých ďalšie zvyšovanie už kriminalitu významnejšie neovplyvňujú. Povedané podporuje aj skutočnosť, že sprísňovanie trestov požaduje hlavne laická verejnosť ale nie je zdieľaná teoreticky fundovanými a skúsenými predstaviteľmi trestného práva, kriminológie a ďalších súvisiacich vedných odborov. Prikláňame sa skôr k odborníkom, podľa ktorých by preventívnejšie pôsobilo výraznejšie zvýšenie objasnenosti kriminality, než samotná hrozba vyšším trestom. Inak povedané, vyšší riziko, že páchateľovi hrozí síce nižší, ale zato neodvratný, nebo aspoň vysoko pravdepodobný trest, by malo vyšší odradzujúci účinok.

LITERATURA:

1. VLACH, J. 2008. Úloha médií při hodnocení kriminality. Analýza trendů kriminality v roce 2008. Praha:Institut pro kriminologii a sociální prevenci, s. 115. ISBN 978-80-7338-092-2.
2. VESECKÁ, R. – CHROMÝ, J. 2009. Kriminalita, veřejnost a média. Praha: Linde 2009.
3. Štatistiky Prezídia Policajného zboru Slovenskej republiky.
4. Zoubková, I. 2002. Kontrola kriminality mládeže. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk., s. 12-14.
5. HOLCR, K., PORADA, V.: Masmédia a kriminalita. Karlovarská právní revue, č. 4/2010, s. 52-61

prof. PhDr. Květoň Holcr, DrSc.
prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc., Dr.h.c. mult.
JUDr. Eduard Bruna, Ph.D.

Využitie nákladového controllingu v obci

Michal Pružinský – Jana Brodová

Resume:

Public administration and local government carried out a series of activities range from public service. These are to be provided efficiently to the required quality and to the extent necessary. Municipalities decide on a particular form of provision of those services. Local government is providing for them under the influence of at least two factors. The first is to increase the number of tasks, which were added the transfer of responsibilities from the central government level and the second is the growing tension in the creation and filling of the budget. There are objective efforts to reduce the tax burden on citizens and decrease public spending. Municipalities will have the security of public goods and services behave rationally and economically. They are reviewing alternatives to the cost to the municipality in terms of price and its citizens.

Keywords: Cost controlling. Public service. Authority. Management Authority.

Úvod

Verejná správa a samospráva vykonáva široké spektrum aktivít, medzi nimi aj poskytovanie viacerých verejných služieb. Hlavnou požiadavkou na ne je, aby boli zabezpečované efektívne, kvalitne a v požadovanom rozsahu zodpovedajúcom objektívnym potrebám. Špecifické postavenie v tejto oblasti majú obce, ktoré sú poskytovateľmi vymedzeného okruhu verejných služieb. Obce rozhodujú o konkrétnej forme zabezpečovania týchto služieb, čo istým spôsobom ovplyvňuje ich efektívnosť a kvalitu. Miestna samospráva sa v oblasti verejných služieb ekonomického charakteru nachádza pod tlakom dvoch faktorov. Prvým je narastajúci počet úloh, ktoré musí plniť. Tie prichádzajú presunom kompetencií z centrálnej úrovne verejnej správy a druhým faktorom je rastúci tlak na rozpočet v dôsledku snahy o znižovanie daňového zaťaženia občana a trendu znižovania verejných výdavkov.

Formálne je oblasť verejných služieb na Slovensku usmerňovaná veľkým množstvom zákonov, vyhlášok a nariadení, ktoré priamo alebo sprostredkovane vplývajú na výkon verejných služieb. Poskytovanie týchto služieb sa tak opiera o spoločný základ. Aj napriek tomu sú poskytované služby v jednotlivých obciach rozdielne. Rozdiel je vidieť majme v efektívnosti a kvalite týchto služieb. Najväčší vplyv na efektivitu a kvalitu poskytovaných služieb má zlé hospodárenie a nakladanie s verejnými zdrojmi, s ktorými obce hospodária. Obce by mali aj pri zabezpečení verejných statkov a služieb racionálne a ekonomicky pristupovať k nákladom, ktoré sú s nimi spojené. Prehodnocovať rôzne alternatívy ich zabezpečenia. Hľadať ekonomické riešenie z hľadiska obecných záujmov, ako aj s ohľadom na obyvateľov (napr. cena služby). Využitie controllingu v samospráve sa stáva formou riadenia samosprávy.

1 Nové prístupy riadenia miestnej samosprávy

Verejná správa sa dlhodobo borí s viacerými systémovými problémami v nasledovných oblastiach:

- efektivita a účinnosť samosprávy,
- orientácia na výsledok,
- reštrukturalizácia poskytovaných služieb,

- nástroje riadenia samosprávy.

Každá obec vytvára vzácne zdroje v záujme uspokojovania spoločných potrieb. Rozhodovanie o ich využití znamená ich alokovanie do potrebných oblastí. Verejnou správou ako špecifickou oblasťou manažmentu verejnej správy a tým aj manažmentu verejných služieb na miestnej úrovni sa zaoberajú politici, ekonómovia od šesťdesiatych rokov 20. storočia. Spomedzi viacerých prístupov – teórií manažmentu verejnej správy si podrobnejšie pripomenieme často využívanú teóriu „New Public Management“ (ďalej len „NPM“).

New Public Management (nové modely riadenia v samospráve) znamená nové pohľady na riadenie samosprávy zamerané na vyššiu účinnosť (efekt) správy územia. Je určitou filozofiou, určitým štýlom myslenia, určitou stratégiou obsahujúcou princípy a zásady a popri nich aj celý rad overených postupov (napr. Total Quality Management, Benchmarking, Value for money, Public Privat Partnership, Management by Objectives, Balanced scorecard, Controlling), z ktorých sa v konkrétnych podmienkach volia tie, ktoré sú pre dané podmienky adekvátne. Ide o techniky riadenia, ktoré sa úspešne uplatňujú v súkromnom podnikaní.

Podľa (Lane, 2000) autora knihy New Public Manažment, je NPM vysvetľovaný ako uplatňovanie metód a technik súkromného sektora v poskytovaní verejných služieb. Ako píše (Duben, 2001) NPM sa môže charakterizovať ako presun od procesne orientovanej správy na správu orientovanú na skutočný výsledok, posun od administratívneho poskytovania verejných a sociálnych služieb k poskytovaniu týchto služieb flexibilným spôsobom, a to ako individualizovaných produktov. Základnými princípmi NPM sú:

- chápanie občana ako zákazníka,
- chápanie služieb obdobne ako tovarov, produktov uspokojujúcich potreby občanov,
- chápanie obce ako subjektu poskytujúceho služby občanom,
- organizácia a riadenie orientované na dosiahnutie konkrétne vytýčených cieľov,
- oddelenie politiky od výkonu správy (posilnenie strategického zamerania, oddelenie strategických právomoci od operatívnych, výkonných a ich delegovanie na výkonné orgány obecného úradu),
- orientácia na výsledky,
- znižovanie nákladov a tlak na efektívnosť,
- uplatňovanie podnikovo-hospodárskych nástrojov riadenia.

NPM sa líši od starších konceptov manažmentu verejnej správy, lebo kladie dôraz predovšetkým na hospodárnosť, účinnosť a efektivitu organizácii verejného sektora, nástrojov a programov a na vyššiu kvalitu poskytovaných služieb. Základné rozdiely medzi doterajšími a modernými prístupmi pri využívaní vybraných nástrojov a metód manažmentu verejných služieb sú uvedené v nasledujúcej tabuľke.

Tabuľka 1 Porovnanie doterajších prístupov s modernejšími prístupmi manažmentu verejnej správy

Činnosť	Doterajšie prístupy	Moderné prístupy
Metódy rozpočtovania	Dominuje inkrementálne krátkodobé rozpočtovanie	ZBB, programové rozpočty, strednodobé rozpočtovanie
Voľnosť v príjmovej oblasti	Pretrvávanie „brutto“ rozpočtovania	„Netto“ rozpočtovanie agentúry
Manažment rozpočtov v organizáciách	Centralizovaný – dominantné sledovanie vstupov	Decentralizovaný dominantne sa sledujú výstupy
Alokácia zdrojov	Subjektívna a netransparentná	Transparentná, tam kde je možná alokácia podľa vzorca
Audit/kontrola	Kontrola zhody následná kontrola	Kontrola výsledkov „ex-ante“
Zabezpečenie verejných služieb	Veľmi pomalá likvidácia monopolu štátu	Pluralitný mix všetkých vlastníckych foriem

NPM sa zameriava na externú alebo internú súťaživosť v samospráve na báze meraní výkonnosti. NPM v praxi miestnej samosprávy je zameraný na riešenie týchto problémov:

zvýšenie spokojnosti občanov so službami, ktoré im má obec poskytovať,

zefektívnenie činnosti orgánov obce, zníženie ich záťaže, posilnenie významu volených predstaviteľov obce tým, že sa môžu sústrediť na rozhodujúce otázky obce,

dosiahnutie úspor v rozpočte obce, zvýšenie efektivity vynakladania prostriedkov obce a pod.

2 Nástroje NPM

Medzi základné nástroje NPM patrí:

Prenášanie kompetencií vedie k zvýšeniu motivácie zamestnancov, ich aktivite, iniciatíve, kreativite, zodpovednosti za kvalitu poskytovaných služieb a k zvýšeniu transparentnosti a flexibility v rozhodovaní. Prenos výkonných ale aj rozhodovacích právomocí musí byť starostlivo posudzovaný aj z pohľadu možných výhod z rozsahu pri poskytovaní služieb na vyššej úrovni.

Rozpočtovanie je charakteristické prechodom prístupu od „top-down“ (zhora-dole) ku princípu „botton-up“ (zdola nahor). Orientácia na výkon organizácie a s tým spojené výkonovo orientované rozpočtovanie.

Personálny manažment spolu s motiváciou a s flexibilitou v odmeňovaní zamestnancov.

4. Mechanizmy trhového typu sú typickým prostriedkom NPM so zavádzaním prvkov súťaže do verejnej správy (napr. konkurencia, oceňovanie...):

Contracting out (kontraktovanie) – časť služieb, ktoré pôvodne zabezpečoval verejný sektor sám, zabezpečuje súkromný sektor prostredníctvom zmlúv a pod.

Performance Contracting (výkonové kontraktovanie) formalizujú sa vzťahy medzi organizáciami verejného sektora navzájom, tak v horizontálnej ako aj vertikálnej línii.

Užívateľské poplatky – občan/klient, tým, že platí za poskytovanú verejnú službu vytvára tlak na jeho poskytovateľa či už z pohľadu kvality alebo aj efektívnosti – poskytuje sa len služba, o ktorú je konkrétny záujem.

Poukazy (vouchers) – systém je charakteristický zavedením poukazov na využívanie verejných služieb či produktov (najčastejšie v oblasti vzdelávania, starostlivosti o deti a seniorov a pod.).

Benchmarking predstavuje metódu porovnávania a učenia sa od druhých.

Najlepšia skúsenosť (Best Practice) – jedná sa o najúspešnejšie realizovaný prevádzkový štandard alebo stratégiu, ktorá bola v danej oblasti identifikovaná.

Systém vyvážených ukazovateľov – metóda BSC – ako nástroj efektívneho riadenia svojej stratégie.

Strategické riadenie – zahrňuje aktivity zamerané na udržovanie dlhodobého súladu medzi poslaním samosprávy a jej zložiek, ich dlhodobými cieľmi a disponibilnými zdrojmi a rovnako aj medzi samosprávou a prostredím v ktorom existuje.

Učiaca sa samospráva je organizácia, v ktorej ľudia neustále zdokonaľujú svoje schopnosti a dosahujú pozitívne výsledky, kde nachádzajú podporu nové a dynamické modely myslenia, kde majú kolektívne ašpirácie zelenú, kde sa ľudia stále učia ako sa majú spolu učiť (prijímanie – akceptovanie zmeny, organizačná kultúra, imidž, kvalita).

5. Controlling je založený na priebežnej tvorbe a vyhodnocovaní informácií o priebehu činností smerujúcich k výsledku a zároveň na prijímanie opatrení k zvýšeniu efektívnosti.

Reporting je založený na podávaní správ v určitých časových intervaloch, vyhodnocujúcich dosahovanie vytýčených cieľov a výsledkov.

Controlling a reporting predstavujú v riadení miestnej samosprávy proces spätnej väzby.

3 Controlling ako súčasť NPM

Z hľadiska efektívnosti a účinnosti miestnej fiškálnej politiky doterajšia prax rozpočtového procesu, pohybujúceho sa v horizonte jedného roka, nemohla vytvoriť optimálnu štruktúru verejných výdavkov. Vzhľadom na absenciou strednodobých analyticko-prognostických informácií nebolo možné dosiahnuť efektívne hospodárenie s verejnými zdrojmi z hľadiska dlhšieho časového obdobia. Z uvedeného dôvodu samosprávne orgány prijali formálnejší strednodobý fiškálny a nadväzne rozpočtový rámec, ktorý im pomohol lepšie sa vyrovnať s dynamickými aspektmi verejných výdavkov. V zmysle § 21 odseku 3 zákona č. 583/2004 Z. z. obce a vyššie územné celky sú povinné počínajúc koncom roku 2006 zostaviť svoje rozpočty na viacej rokov dopredu. Uplatnenie strednodobého rozpočtovania prináša koncepčnejší a dlhodobejší pohľad na finančné hospodárenie samospráv. V podstate ide o štandardný nástroj finančného riadenia samospráv skvalitňujúci rozhodovací proces o potrebách a ich finančnom krytí v strednodobom horizonte. V rámci toho treba venovať pozornosť strednodobým indikatívnym plánom kapitálových a bežných výdavkov, potrebných na zlepšenie úrovne služieb a na zvýšenie ich množstva v budúcnosti.

Takéto plány nie je potrebné stanovovať pre všetky služby, ale len pre tie, u ktorých sa dajú predpokladať značné zmeny v dopyte. Plánovanie výšky úverových zdrojov a dlhovej služby by malo vychádzať predovšetkým z prebytku bežného rozpočtu pri zachovaní princípu obozretnosti a rešpektovaní horných limitov zadlženosti podľa zákona č. 583/2004 Z. z. Okrem toho by sa mal klásť vyšší dôraz aj na reguláciu primárneho salda (zvyšku na účte) kvôli zabezpečeniu finančnej solventnosti územnej samosprávy, ktorá je zachovaná, ak primárny prebytok zodpovedá veľkosti úrokových výdavkov na dlhovú službu. Preto analýzy schopnosti splácať úvery by mali zo strednodobého aj dlhodobého hľadiska sledovať aj tento aspekt.

Moderným a efektívnym nástrojom, podporujúcim strednodobé rozpočtovanie z metodického hľadiska sú aplikácie funkcií, prvkov a metód controllingu. Vo voľnom preklade z angličtiny ide o systém riadenia podniku, založený na komplexnom informačnom a organizačnom prepojení plánovacieho a kontrolného procesu. Má pripraviť informácie na riešenie plánovacích, rozhodovacích, implementačných a kontrolných úloh. Je budovaný na manažérskom prístupe so zameraním na hodnotenie, analyzovanie a vypracovanie odporúčaných rozhodnutí.

Z časového hľadiska poznáme operatívny controlling zameraný na súčasnosť a strategický controlling orientovaný na budúcnosť. Obidva druhy cotrollingu sú funkčne previazané, tvoria integrovaný rozhodovací systém. Funkcie a prvky controllingu, ktoré možno v plnej miere úspešne aplikovať aj na podmienky miestnej samosprávy, sa budú optimalizáciou fiškálnej decentralizácie neustále posilňovať. Predvídateľnosť rozpočtov samospráv sa môže stretnúť s viacerými komplikáciami. Ide o nesúlad rozpočtových cyklov územných samospráv a centrálnej vlády, neschopnosť odhadnúť budúce príjmy alebo nevyjasnenosť vzťahov rozpočtov samospráv k ostatným rozpočtom verejnej správy. Existenciu takýchto problémov berieme do úvahy pri poskytovaní transferov a pri tvorbe pravidiel financovania ešte niekoľko rokov.

4 Nákladový controlling v praxi

Náklady predstavujú dôležité kritérium úspešnosti každého podniku a sú dôležitým nástrojom rozhodovania. Ku ich vzniku dochádza v každej organizačnej jednotke, či už v podniku alebo samospráve, každom procese, každej činnosti, činnosti každého pracovníka a pod. Nákladový controlling predstavuje systémový prístup k riadeniu nákladov v organizácií. Sleduje vznik nákladov na jednotlivých pracoviskách podniku, firmy, verejnej správy v súvislosti s vykonávanými činnosťami, sleduje náklady prostredníctvom účtovnej evidencie a prostredníctvom integrovaných systémov, analyzuje náklady, plánuje a riadi náklady, kontroluje ich tvorbu a ich vplyv na výsledok hospodárenia organizácie a ekonomickú efektívnosť. Nákladový controlling sleduje aj základný strategický cieľ podniku, t.j. dosahovanie zisku a prosperity podniku prostredníctvom maximálnej hospodárnosti t.j. úspornosti a účinnosti riadenia nákladov a dosahovania ekonomickej efektívnosti vo forme zisku. Vzhľadom na tieto skutočnosti môžeme konštatovať, že význam nákladového controllingu v praxi neustále narastá a jeho prínosy pre prax sú viditeľné.

Nákladový controlling predstavuje systém zameraný na sledovanie a hodnotenie nákladov podniku, odhaľovanie nedostatkov v ich kalkulovaní, rozpočtovaní, analýze a vyhodnocovaní. Nástroj, ktorý umožňuje znižovať nákladové položky a hľadať možné varianty úspor nákladov na všetkých podnikových úrovniach, vo všetkých podnikových procesoch. V manažérskom účtovníctve je nákladový controlling nevyhnutnou súčasťou, pretože zasahuje do oblasti nákladového účtovníctva, kalkulácií, rozpočtov, daňového účtovníctva a v konečnom dôsledku sa jeho výstupy premietajú aj vo finančnom riadení podniku. V podniku sa nákladový controlling nachádza na taktickej a operatívnej úrovni riadenia a jeho výsledky sa uplatňujú v oblasti strategického controllingu podniku. Nákladový controlling zasahuje do procesu optimalizácie nákladov a rieši otázky hospodárnosti vynakladania prostriedkov.

4.1 Obec v podtatranskom regióne

Obec v podtatranskom regióne má rozlohu katastrálneho územia 15 662 000 m2 a leží v nadmorskej výške 725 m n. m. Počet obyvateľov v obci sa je takmer 1000. Susedné obce sú vzdialené do 4 km. Obec je dopravne prepojená pravidelnými autobusovými linkami, rýchlikové železničné spojenie je možné zo stanice Štrba. V obci je verejný vodovod. Obec je plynofikovaná, čistička odpadových vôd a kanalizácia je rozostavaná. V obci je materská škola, málotriedna základná škola, školská jedáleň, kultúrny dom s budovou obecného úradu a hasičská zbrojnica. Za obcou je rad rekreačných zariadení v romantickom údolí. Organizačnú štruktúru obecného úradu (OÚ) obce v podtatranskom regióne tvoria volení predstavitelia obce a to starosta, sedemčlenné obecné zastupiteľstvo a obecný kontrolór. Agendu obce vedú a spravujú tri pracovníčky obecného úradu, ktoré zodpovedajú za:

ekonomickú agenda (správa daní a poplatkov), správa majetku, školstvo,
stavebné konanie, matričné činnosti, kultúra, šport,
ľudová knižnica, upratovanie, výdaj materiálu, doručovanie.

Súčasťou organizačnej štruktúry obce je aj základná a materská škola.

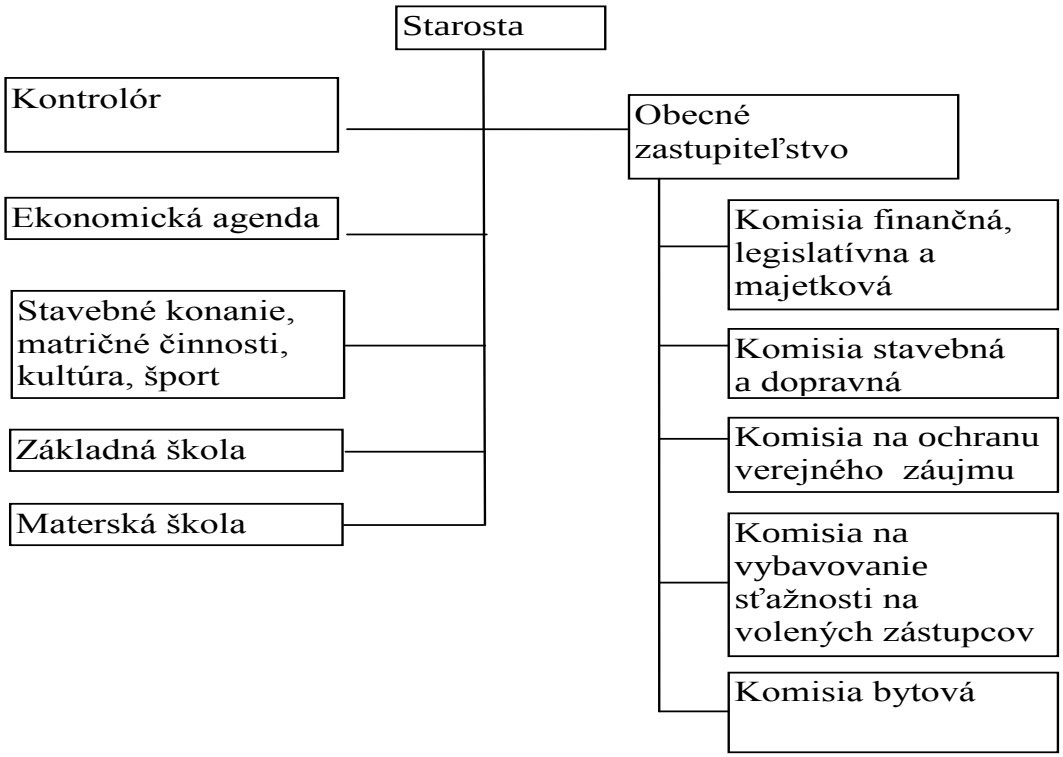

Obrázok 2 Organizačná štruktúra obecného úradu obce
Zdroj: vlastné spracovanie

4.2 Hospodárenie obce

Rozpočet obce je základným nástrojom finančného hospodárenia v príslušnom rozpočtovom roku, ktorým sa riadi financovanie úloh a funkcií obce v príslušnom kalendárnom roku. Zároveň vyjadruje samostatnosť hospodárenia obce. Obsahuje príjmy a výdavky, v ktorých sú vyjadrené finančné vzťahy k právnickým osobám a fyzickým osobám podnikateľom pôsobiacim na území obce, ako aj k obyvateľom žijúcim na tomto území, vyplývajúce pre ne zo všeobecne záväzných nariadení obce, ako aj z uzavretých zmluvných vzťahov. Podľa (Mihalčová a kol. 2009, s. 93.) rozpočet obce zahŕňa finančné vzťahy so štátnym rozpočtom, s rozpočtom rozpočtových organizácii, ktorých je zriaďovateľom a k iným právnickým osobám, ktorých je zakladateľom.

Medzi hlavné príjmy obce patria: výnosy dane z príjmu, dane z nehnuteľnosti, špecifické dane, príjmy z prenájmu, správne poplatky, príjmy z náhodného predaja a služieb, transfery za prenesené kompetencie. Na výdavkovej strane sú náklady obce spojené so správou obce, dobrovoľným hasičským požiarnym družstvom, cestnou dopravou, verejným osvetlením, kultúrou, základnou a materskou školou a školskou jedálňou.

V rámci controllingového prípadu sme skúmali náklady na vykurovanie budov, ktoré sú v správe obce.

4.3 Rozbor hospodárenia obce

V rámci rozboru hospodárenia obce za roky 2006 – 2010 bola vykonaná analýza nákladov v súvislosti s vykurovaním budov v správe obce. Náklady naň patria k najvyšším a významne zaťažujú rozpočet obce. Vykonali sme analýzu, ktorou sme skúmali sledované a hodnotené náklady na vykurovanie budov materskej a základnej školy, školskej jedálne a budovy kultúrneho domu s obecným úradom. Prvoradou úlohou bolo nájsť nedostatky, ktoré spôsobujú vysoké náklady. Následne sme hľadali riešenie na odstránenie nedostatkov a hľadať aj iné možné varianty úspor, ktoré by znížili tieto náklady na prijateľnú a akceptovateľnú výšku.

V tabuľke 2 a grafe 1 sú uvedené celkové príjmy obce, ako aj náklady na vykurovanie budov za posledných 5 rokov. Posledný riadok tabuľky tvoria údaje v percentách, ktoré udávajú podiel vykurovacích nákladov k celkovým príjmom za uvedené obdobia. Na základe údajov v tabuľke 2 sme konštatovali, že náklady na vykurovanie za jednotlivé roky tvoria temer 11 % z celkového ročného príjmu obce. Tento 11 % podiel je dlhodobo rovnaký aj napriek každoročnému zvyšovaniu príjmu obce. To znamená, že zámer zníženia týchto nákladov je opodstatnený.

Tabuľka 2 Celkové príjmy obce a náklady na vykurovanie budov v správe obecného úradu

Rok	2006	2007	2008	2009	2010
Celkové príjmy obce (€)	230 250	240 600	249 250	251 900	258 862
Náklady na vykurovanie budov (€)	24580	25233	26611	27231	27890
Podiel nákladov a celkových príjmov obce (%)	10,68 %	10,49 %	10,68 %	10,81 %	10,77 %

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov obecného úradu obce

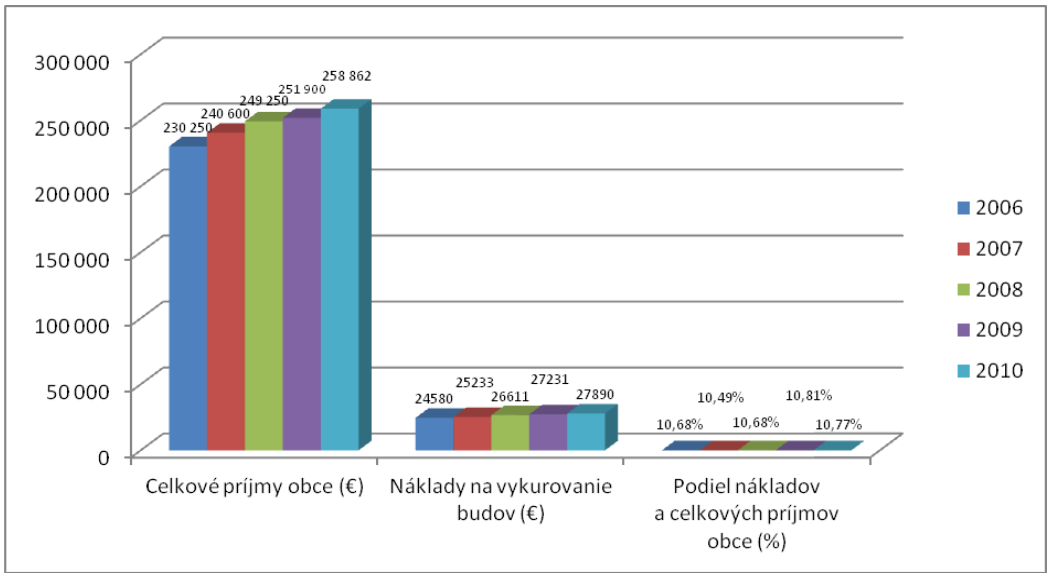

Graf 1 Celkové príjmy obce a náklady na vykurovanie budov v správe obecného úradu s podielovým vyjadrením
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov obecného úradu obce

5 Súčasný stav a východiská spravovania obce s využitím controllingu

Stav budovy materskej a základnej školy a školskej jedálne zodpovedá dobe užívania. Jednotlivé pavilóny budovy materskej (MŠ), základnej školy (ZŠ) a školskej jedálne (ŠJ) sa začali stavať v roku 1981 a dokončené boli v roku 1989. Tieto budovy boli postavené v rámci akcie„Z“. Dĺžku výstavby ovplyvnili problémy spojené s nedostatkom materiálu, jeho prepravou a deficitom remeselníkov. To sa podpísalo aj na kvalite stavieb a technického riešenia samotnej budovy. Budova je jednopodlažná. Konštrukčne je tvorená jednopodlažnými prízemnými pavilónmi o rozmeroch spolu 10 x 150 m. Obvodové steny tvoria 40 cm múry. Strecha je rovná, ide o betónovú platňu bez izolácie. Prekrytá je trapézovým pozinkovaným plechom. Obloky sú drevené, výklopné. Ich konštrukcia a vlastnosti zodpovedajú dobe, v ktorej boli vyrobené. Kúrenie v čase výstavby bolo riešené

ako centrálne spolu pre všetky časti (MŠ, ZŠ, ŠJ). Rozvod kúrenia je riešený prostredníctvom rozvodných podzemných teplovodných kanálov s rúrami o priemere cca 100 až 150 mm. Teplá voda a vykurovanie je riešené prostredníctvom kotolne, ktorá sa nachádza na začiatku budovy vedľa ŠJ. Na ohrev vody v minulosti sa používali kotly na tuhé palivo. Až do plynofikácie obce v roku 1993 kotolňa vykurovala aj kultúrny dom a obecný úrad. V tom roku boli kotly na tuhé palivo nahradené kotlami na zemný plyn a vykurovanie kultúrneho domu a obecného úradu bolo nezávislé. Od dokončenia objektov až do súčasných dní boli na budovách MŠ, ZŠ, ŠJ vykonané len rekonštrukcie súvisiace s plynofikáciou obce.

Na zdokumentovanie a preverenie skutočného stavu objektov sme vykonali obhliadku budov. Na vykurovaní boli zistené viaceré nedostatky súvisiace s únikom tepla a technickým riešením budovy. Za najvýznamnejšie sme identifikovali:

nedostatočná tepelná izolácia budovy (únik tepla nezaizolovanou rovnou strechou časť budovy, netesniace obloky, dvere),

nedostatočná izolácia rozvodného potrubia v podzemných teplovodných kanáloch (nedostatočná izolácia – obhryzená hlodavcami a pod.),

technické riešenie rozvodu (vykurovanie všetkých troch pavilónov centrálnou kotolňou, neprimerane predimenzované „hrubé“ rozvody – ohrev veľkého množstva vody, straty s nutnosťou vykurovania budov počas prázdnin a víkendov z dôvodu zabezpečenia tepla v učiteľskom byte a pod.)

6.1 Súčasný stav budovy kultúrneho domu a obecného úradu

Rovnako ako budova MŠ, ZŠ a ŠJ aj budova obecného úradu a kultúrneho domu bola postavená v rámci akcie„Z“ v rokoch 1970-1975. Jedná sa o jednoposchodovú budovu s vyvýšeným stropom na prízemí. Priestory kultúrneho domu tvorí sála kultúrneho domu s javiskom a miestnosťami a skladmi v zadnej časti javiska. V prednej časti budovy sa na prízemí nachádzajú toalety, chodba, kuchyňa, prípravovňa jedál, príručné sklady. Na poschodí prednej časti budovy sa nachádzajú priestory obecného úradu. Prístup na obecný úrad je zabezpečený samostatným vchodom oddeleným od kultúrneho domu. Rovnako aj na tejto budove bolo zistených viacero nedostatkov. Ide najmä o:

nedostatočnú izoláciu budovy (uník tepla cez nezaizolovanú vrchnú časť budovy, netesné obloky, dvere),

technické riešenie rozvodu (vykurovanie priestorov kultúrneho domu a súčasne priestorov obecného úradu v čase, keď sa priestory kultúrneho domu nevyužívajú, neprimerane predimenzované – hrubé rozvody).

7 Návrh a odporúčania v rámci strategického plánovania

Na základe zistených nedostatkov je potrebné prijať opatrenia, ktoré povedú k zníženiu nákladov na vykurovanie. V prvom rade je potrebné dosiahnuť, aby sa zbytočne nevykurovali miestnosti resp. budovy, ktoré sa nevyužívajú napríklad v čase prázdnin, víkendov a pod. V prípade budovy ZŠ, MŠ, ŠJ prichádza do úvahy realizácia nového efektívnejšieho, úspornejšieho ústredného kúrenia so samostatným kotlom v každom pavilóne resp. byte, s možnosťou regulovania vnútornej teploty samostatne pre každý pavilón a rovnako aj byt. Rovnaké riešenie je možné aj pre budovu obecného úradu a kultúrneho domu. Priestory obecného úradu by tak neboli závisle na vykurovaní z kultúrneho domu. Okrem potrebných úprav je nutné postupne pristúpiť k výmene oblokov a dverí a zatepleniu budov.

Odstránenie zistených nedostatkov sa obci nepodarí bez dostatočných finančných prostriedkov. Mali by sa preto prehodnocovať rôzne alternatívy pre ich zabezpečenie. Rovnako dôležité je tieto ciele zahrnúť do strategického a operatívneho plánovania a rozpočtovania obce. Veď aj samotná úspora je zdroj príjmov obce.

Záver

Poskytovanie kvalitných verejných služieb pri nízkych nákladoch je cieľom nových trendov v spôsobe ich zabezpečovania. Pre nove metódy v otázke hľadania efektívnejšieho fungovania verejného sektora je naporúdzi New Public Management (NPM), ktorý do praxe verejnej správy postupne vnáša ekonomické prvky, ako sú definovanie cieľa, produktov, meranie výkonnosti, vypracovávanie rozborov, riadenie výstupov, rozpočtovanie, porovnávanie, organizačný a personálny rozvoj, manažment výkonnosti, efektívnosti, kvality a pod.

Jedným z nových prístupov a metód riadenia samosprávy je aj controlling. Základným princípom controllingu v organizácií je predovšetkým, rozpočtovníctvo a fungujúci nákladový a kalkulačný systém, ktorý zaznamenáva všetky nákladové udalosti, a tak vytvára základ pre riadenie a zvyšuje prehľadnosť a kontrolu vo všetkých jej oblastiach. Zároveň napomáha objektívne zisťovať a vyhodnocovať informácie a tiež ich vzájomnú výmenu, previazanosť informačných tokov a vytvorenie stabilnej dátovej základne. Využitie nákladového controlingu pri sledovaní a hodnotení nákladov za účelom prijatia takých opatrení, ktoré zabezpečia maximálnu hospodárnosť, úspornosť a účinnosť riadenia nákladov a tým dosiahnutie ekonomickej efektívnosti súvisiacej so zabezpečením verejných služieb zabezpečovaných obcou. Dobre fungujúce služby v obciach sú dôležitým predpokladom spokojnosti ich obyvateľov.

Zoznam použitej literatúry

1. FOLTÍNOVÁ, A. a kol. 2007. Nákladový controlling. Bratislava: Sprint vfra, 2007. 451 s. ISBN 80-8908-570-5.
2. WRIGHT, G. – NEMEC, J. 2003. Management veřejné správy (Teorie a praxe). Praha: Ekopress, 2003. 419 s. ISBN 80-8611-970-1.
3. MIHALČOVÁ, B. 2009. Plánovanie a financovanie sociálnych služieb. Ružomberok: Edičné stredisko Pedagogickej fakulty KU. 2009. 148 s. ISBN 80-8084-076-8.
4. TEPLICKÁ, K. – ČEPOVÁ, Š. 2001. Význam a prínosy nákladového controllingu v podniku: Zborník. Košice: TU FBERG, 6 s. [online]. 2010. [cit 2011-02-18]. Dostupné na internete: http://www3.ekf.tuke.sk/konfera2010/zbornik/files/prispevky/TeplickaKatarina.pdf.
5. LANE, J. E. 2000. New Public Management. London: Rout ledge Taylor Francis Group 2000. 242 s. ISBN 0-41523186-8.
6. DUBEN, R. 2001. Ekonomika veřejného sektoru II. (Některá teoretická východiska, formy a nástroje realizace činností ve veřejnem sektoru). Praha: VŠE 2001. 322 s. ISBN 80-245-0160-0.

prof. Ing. Michal Pružinský, CSc.
Pracovisko: Katolícka univerzita Pedagogická fakulta, Katedra manažmentu a marketingu, Nábrežie Jána Pavla II 15, 058 01 Poprad
E-mail: michal.pruzinsky@ku.sk
Tel.: +421 918 722113

Ing. Jana Brodová
Pracovisko: Katolícka univerzita Pedagogická fakulta, Katedra manažmentu a marketingu, Nábrežie Jána Pavla II 15, 058 01 Poprad
E-mail: brodova@mail.t-com.sk
Tel.: +421 905 494781

Úroveň motorickej docility rómskych žiakov mladšieho školského veku

Emilía Puškašová

Resume:

Romany children growing in a less stimulating and severely neglected environment without both organized family and preschool education demonstrate lower values of physical development and motor performance capacity compared to the non-Romany population. With respect to these findings, we hypothesized that Romany children would demonstrate lower level of motor educability as compared to their non-Romany counterparts. The purpose of the cross-sectional study was to assess motor educability in 6-year-old Romany pupils. The research sample consisted of 64 Romany pupils (28 girls and 36 boys), who were tested for the measure of motor educability using the IOWA-BRACE test. The Romany children from Jarovnice, who did not receive preschool education, demonstrated lower level motor educability compared to their non-Romany counterparts. In the spectrum of coordination abilities the Romany children showed higher level of balance and joint flexibility, which is consistent with this ontogeny period. To positively affect such a negative state would require active participation of Romany children in various forms of physical activity, which just like in case of their non-Romany peers, would extend the repertoire of activities and arouse interest in physical activity as early as preschool age.

Key words: coordination abilities, motor educability, Romany ethnic group

Romany children growing in a less stimulating and severely neglected environment without both organized family and preschool education demonstrate lower values of physical development and motor performance capacity compared to the non-Romany population. With respect to these findings, we hypothesized that Romany children would demonstrate lower level of motor educability as compared to their non-Romany counterparts. The purpose of the cross-sectional study was to assess motor educability in 6-year-old Romany pupils. The research sample consisted of 64 Romany pupils (28 girls and 36 boys), who were tested for the measure of motor educability using the IOWA-BRACE test. The Romany children from Jarovnice, who did not receive preschool education, demonstrated lower level motor educability compared to their non-Romany counterparts. In the spectrum of coordination abilities the Romany children showed higher level of balance and joint flexibility, which is consistent with this ontogeny period. To positively affect such a negative state would require active participation of Romany children in various forms of physical activity, which just like in case of their non-Romany peers, would extend the repertoire of activities and arouse interest in physical activity as early as preschool age.

ÚVOD

Obdobie medzi desiatym a dvanástym rokom u chlapcov a deviatym a jedenástym rokom u dievčat sa považuje za najvhodnejší vek pre motorické učenie („zlatý vek učenia“). Je to vrchol vo vývine motoriky. Riadenie pohybu je vedomé, pohyb je cieľavedomý a úsporný. Pohybový luxus a prebytok pohybov ustúpili účelnosti a úspornosti pohybov. Pohyby sú vyrovnané a harmonické, fázová štruktúra je dobre vyznačená. Dynamika a rytmus pohybu i pružnosť pohybu sú dobre vyznačené. Pre toto obdobie je charakteristické rýchle

pochopenie a učenie sa novým pohybom. Hovoríme o učení na „prvý raz“. Je to možné preto, že motorické učenie neprebieha cestou rozumovej analýzy pohybu. Deti neuvažujú ako cvičenie urobiť po častiach, ale robia ho ako celok. Toto rýchle učenie však umožňuje dostatok pohybových skúseností a kvalita motorického systému.

Toto obdobie je vzhľadom na rýchle učenie sa výhodné na nácvik plávania, korčuľovania, bicyklovania a loptových hier. Rýchle učenie umožňuje aj nižšia polohy ťažiska, čím sa zväčšila stabilita, rovnováha i istota pohybov. Vychádzajúc z charakteristiky tohto obdobia musí sa motorické učenie viazať najmä na názornosť (Kasa, 2002).

Tempo motorického učenia je indikátorom pohybového nadania a celkovej motorickej inteligencie (Belej, Junger et al., 2006). Jeho úroveň závisí od miery rozvoja koordinačných schopností, ktoré vytvárajú tzv. komplex schopností motorickej učenlivosti – docility (Belej, 2001). V poslednom období dochádza k intenzívnejšiemu skúmaniu detí rómskeho etnika vzhľadom na jeho odlišnosť v oblasti motorických, somatických predpokladov a motorickej docility, ktorých nízka úroveň je limitujúcim faktorom pri rozvoji koordinačných schopností (Boržíková, 2006). Čiastkové výskumy autorov Tureka, Hugeca (1996), Tureka, Horvátha (1997) poukazujú na nižšiu úroveň telesného vývinu a pohybovej výkonnosti v porovnaní so žiakmi ostatnej populácie na prvom stupni základnej školy. Novší pohľad na úroveň telesného vývinu a pohybovej výkonnosti prezentuje Horváth (2001), ktorý svojím výskumom potvrdzuje zaostávanie rómskej populácie v telesnom vývine o dva roky za nerómskou populáciou. Belej, Kandráč, Minčík (2001) na základe prierezového prieskumu zaznamenali u 11–15 ročnej rómskej populácie tak v telesných, ako aj v pohybových ukazovateľoch. Na hodnotenie somatických a motorických predpokladov rómskeho etnika bolo realizovaných viacero štúdií, ktorými sa zaoberali Bernasovský, Bernasovská (1996, 2003), Adamčák (2005ab), Horňák (2006) a Horváth, Harčarík (2008).

CIEĽ

Cieľom prierezového prieskumu bolo zistiť, porovnať a zhodnotiť úroveň motorickej docility rómskych žiakov mladšieho školského veku v komparácii s nerómskymi deťmi.

METODIKA

Na splnenie cieľa sme si vytýčili nasledujúce úlohy:

1. Realizovať výber rómskych a nerómskych žiakov mladšieho školského veku.
2. Na základnej škole, ktorú navštevujú rómske deti, zistiť základné údaje o úrovni motorickej docility rómskych detí aplikáciou IOWA-BRACE testu (Kasa, 2000).
3. Na základnej škole, ktoré navštevujú nerómske deti, zistiť základné údaje o úrovni motorickej docility nerómskych detí aplikáciou IOWA-BRACE testu (Kasa, 2000). 4. Porovnať úroveň motorickej docility rómskych detí s výsledkami nerómskych detí toho istého veku (Boržíková, 2008b).

Testovanie motorickej docility sme realizovali na výskumnej vzorke 64 rómskych žiakov mladšieho školského veku pozostávajúcej z 28 dievčat a 36 chlapcov, ktorí v čase testovania navštevovali 2. ročník základnej školy.

S cieľom diagnostikovať úroveň motorickej docility sme aplikovali redukovaný IOWA BRACE test, ktorý pozostával z 8 testových položiek. Testom sme sledovali stupeň ľahkosti, s akou sa jedinec učí novým pohybovým zručnostiam. Tento test sa hodnotí odborným posudzovaním alternatívne: splnil - 1, nesplnil - 0. Jednotlivé čiastkové úlohy je potrebné vykonávať bez predchádzajúceho nácviku, iba na základe ukážky a slovnej inštrukcie. Uvedené poradie zodpovedá poradiu aplikácie testov (Kasa, 2000):

Test 1: Drep spätný - skrčiť predpažmo, (paže prevliecť vpredu medzi kolená a zozadu okolo

členkov, zopnúť ruky pred lýtkami, prepliesť prsty) – výdrž 5 s. Nesplnenie: prepadnutie, prsty sa nezopnú, výdrž je kratšia ako 5 s.

Test 2: Kľak na pravej (ľavej), zanožiť ľavú (pravú) – mierny predklon – upažiť – výdrž 5 s

(váha v predklonom kľaku na pravej). Nesplnenie: dotknutie sa zeme zanoženou dolnou končatinou alebo rukou, prepadnutie.

Test 3: Stoj na ľavej (pravej) – pravou (ľavou) pokrčiť prednožmo zvnútra, lýtko dolu dovnútra, chodidlo sa opiera o vnútornú časť ľavého (pravého) kolena – ruky vbok – oči zatvorené – výdrž 10 s. Nesplnenie: strata rovnováhy, skrčená noha nevydrží v predpísanej polohe, otvorenie očí, neudržanie rúk vbok.

Test 4: Stoj znožmý skrižmo (ľubovoľná noha vpredu) – skrčiť pripažmo, predlaktie skrížiť na prsiach – zvoľna sed skrížny skrčmo – vztyk. Nesplnenie: zmeny polohy paží, strata rovnováhy, nevykonaný sed a vztyk.

Test 5: Úzky stoj rozkročný – skokom obrat o 360 stupňov vľavo (vpravo), paže pomáhajú

pohybu. Po doskoku výdrž 2 s. Nesplnenie: nevykonanie celého obratu, doskok mimo miesta odrazu, strata rovnováhy.

Test 6: Stoj na ľavej (pravej) – poskokom polobrat vľavo (vpravo). Po doskoku výdrž na ľavej (pravej) 2 s. (nízky obkročný skok). Nesplnenie: strata rovnováhy, nevykonanie celého obratu, dotyk druhou nohou zeme.

Test 7: Kľak skrčmo, chodidlá napnuté – skokom podrep bez straty rovnováhy (paže dopomáhajú švihom). Nesplnenie: špičky nie sú napnuté, nevykonanie skoku, strata rovnováhy, pád.

Test 8: Drep prednožný pravou, ľavá na päte – poskokom drep, prednožný ľavou, pravá na päte. Opakovať každou nohou dvakrát do drepu prednožného. Nesplnenie: strata rovnováhy, nevykonanie skoku každou nohou dvakrát.

Motorickú docilitu sme v súlade s popisanou metodikou testovali v priebehu mesiaca január školského roku 2010/2011 v telocvični ZŠ Komenského v Sabinove. Testovanie prebiehalo v uvedenom poradí testov a bolo realizované počas hodín telesnej výchovy. Výsledky sú interpretované formou počtu úspešných pokusov a percentuálnej úspešnosti v jednotlivých položkách.

VÝSLEDKY

Rómske deti vyrastajúce v menej podnetnom a zanedbanom prostredí bez organizovanej rodinnej a predškolskej výchovy majú tendenciu vykazovať nižšie hodnoty telesného rozvoja a pohybovej výkonnosti v porovnaní s nerómskou populáciou. Vzhľadom na uvedené skutočnosti sme predpokladali nižšiu úroveň motorickej docility v porovnaní s nerómskou populáciou detí toho istého veku. Výsledky testovania motorickej docility sú vyjadrené poradím jednotlivých testových položiek, ktoré je založené na úspešnosti ich splnenia rómskymi žiakmi mladšieho školského veku. Na základe celkového hodnotenia a úspešnosti splnenia subtestov môžeme konštatovať, že najviac rómskych detí splnilo položku 1 zameranú na hodnotenie kĺbovej pohyblivosti a ohybnosti. Naopak, najnižší počet úspešných pokusov bolo zaznamenaných v testovej položke 2, ktorej úspešné splnenie vyžadovalo adekvátnu úroveň statickej rovnováhy a medzisvalovej koordinácie. Relatívne vysoká miera úspešnosti bola v testovej položke 9 vyžadujúcej kĺbovú pohyblivosť, rovnováhu a koordináciu. Celkovo bola percentuálna úspešnosť rómskych žiakov v rozmedzí od 19 do 58 %. Komparácia zistených počtov úspešných pokusov v jednotlivých položkách sledovaného

súboru s intaktnou populáciou nrómskych detí mladšieho školského veku (Boržíková, 2008b) poukázala jednoznačne na vyššiu úroveň motorickej docility nerómskej populace

Tab. 1 Motorická docilita rómskych žiakov ml. šk. veku

Subtest	Počet splnených subtestov	Úspešnosť (%)
1	37	58
2	12	19
3	15	23
4	20	31
5	27	42
6	19	30
7	21	33
9	25	39

Domnievame sa, že zistený stav motorickej docility rómskych žiakov, ktorý je v porovnaní s ich nerómskymi rovesníkmi jednoznačne nižší, je výsledkom absencie a starostlivosti o rómske deti v prostredí predškolských zariadení a ich vlastných rodín. Sledovaní žiaci prvých ročníkov, na rozdiel od ich ostatných rómskych rovesníkov navštevujúcich tú istú školu, nastúpili do prvého ročníka bez akejkoľvek výchovy, ktorej by sa im dostalo v predškolskom zariadení. Zistený rozdiel v úrovni motorickej docility v neprospech rómskych žiakov je pravdepodobne spôsobený neorganizovanou, tzv. živelnou formou pohybu, ktorá je pre rozvoj ich motoriky nepostačujúca. Podľa Boržíkovej (2008) sú pohybové aktivity v tomto prostredí náhodné, odpozorované, málo intenzívne a koordinačne jednostranné. Autorka zdôrazňuje, že deti rómskej populácie prichádzajú do 1. ročníka ZŠ s takou úrovňou koordinačných pohybových schopností, ktorá je čiastočne limitujúca a znižuje pravdepodobnosť splnenia jednotlivých položiek testu. Deti mladšieho školského veku pri učení nových pohybových zručností uplatňujú svoje skúsenosti z prirodzenej motoriky (Rychtecký, Fialová, 2002). Neadekvátna úroveň schopnosti osvojovať si nové pohybové zručnosti rómskych detí je pravdepodobne determinovaná nielen absenciou prirodzenej motoriky, ale aj nízkou úrovňou pamäťových a kognitívnych schopností rómskych detí pred ich nástupom do 1. ročníka základnej školy. Na základe vlastných skúseností s výučbou týchto detí môžem konštatovať nízku schopnosť pozornosti a memorizácie. Dané zistenie potvrdzujú aj výskumy Boržíkovej (2008a), ktorá na základe aplikácie testu pozornosti a pamäťového testu u väčšiny rómskych detí zistila slabú úroveň daných parametrov. Preto autorka vzhľadom na zistené skutočnosti odporúča aplikovať čo najväčšie množstvo rozvíjajúcich lokomočných, nelokomočných a manipulačných pohybových cvičení a činností s rôznym náčiním, náradím, v rôznom prostredí, ktoré by boli pre deti primerane fyzicky náročné. Trénovateľnosť motorickej docility je aj v prípade rómskych detí možná, čo dokazuje experimentálna štúdia Boržíkovej (2009). Autorka na základe aplikácie 50 cvičebných jednotiek intervenčného programu na rozvoj komplexu motorickej docility zaznamenala zlepšenie, no konštatovala pretrvávanie tzv. handicapu v súbore rómskych detí. Za hlavné príčiny považuje nevyhovujúce prostredie, nenavštevovanie materskej školy a nedostatočnú predškolskú prípravu.

ZÁVER

Hodnotenie motorickej docility rómskych detí pochádzajúcich z rómskych rodín v meste Sabinov poukázalo na jednoznačne nižšiu mieru pohybovej učenlivosti v porovnaní s ich rovesníkmi nerómskej populácie. Počet úspešných pokusov v jednotlivých subtestoch IOWA-BRACE testu bol nižší, čo je opätovným dôkazom retardačného vplyvu prostredia a nezáujmu zo strany rodičov o adekvátnu výchovu detí. Domnievame sa, že bez zapojenia sa rómskych detí do predškolskej výchovy je doslova nemožné zvrátiť rozdiel v úrovni motorických schopností týchto detí, ku ktorému dochádza práve vplyvom jej absencie. Nedostatok pohybových skúseností detí zo sociálne znevýhodneného prostredia je založený na spontánnej pohybovej aktivite, ku ktorej deti v takomto prostredí inklinujú. Ovplyvniť tento negatívny stav je možné prostredníctvom aktívneho zapojenia detí do rôznych pohybových činností, ktoré by podobne ako v prípade ich nerómskych rovesníkov, rozširovali motorické spektrum a vzbudili záujem o pohybovú aktivitu už v predškolskom veku.

LITERATÚRA

1. ADAMČÁK, Š. 2005a. Telesný rozvoj a pohybová výkonnosť rómskych detí mladšieho veku. In Telesná výchova a šport, 2005, roč. 15, č. 3-4, s. 13-16 ISSN 1335-2245.
2. ADAMČÁK, Š. 2005b. Vytrvalostné schopnosti a telesná zdatnosť rómskych žiakov na základnej škole. In Optimální působení tělesné zátěže a výživy. Hradec Králové: PdF, UHK, 2005, s. 34 – 40. ISBN 80-7041-487-1.
3. BELEJ, M. 2001. Motorické učenie. 2. vyd. Prešov: FHPV PU, 2001, 198 s. ISBN 80-8068-041-821-0.
4. BELEJ, M., KANDRÁČ, R., MINČÍK, S. 2001. Telesný vývin a pohybová výkonnosť 11-15 ročných rómskych detí. In Antropomotorika 2001. Banská Bystrica: VSTVŠ, 2001, s. 16–24. ISBN 80-968726-1-3.
5. BERNASOVSKÝ, I., BERNASOVSKÁ, J. 1996. Somatický vývin rómskych detí školského veku. Prešov: MC, 1996, 136 s. ISBN 80-8045-017-X.
6. BERNASOVSKÝ, I., BERNASOVSKÁ, J. 2003. Optimálny somatický vývin rómskych detí ako jeden z dôležitých faktorov edukácie. In Telesná výchova a šport v treťom tisícročí. Elektronický zborník medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov: FHPV PU, 2003, s. 637 – 651. ISBN 80-8068-198-8.
7. BORŽÍKOVÁ, I. 2003. Motorická docilita rómskych detí mladšieho školského veku. In Telesná výchova a šport v treťom tisícročí. Elektronický zborník medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov: FHPV PU, 2003, s. 675-679. ISBN 80-8068-198-8.
8. BORŽÍKOVÁ, I., BELEJ, M. 2003. Application of Rasch Model Calibration of Iowa-Brace test. In Antropomotoryka, 2003, Vol. 13, No. 25, pp. 53-61. ISSN 1731-0652.
9. BORŽÍKOVÁ, I. 2006. Diagnostika motorickej docility v školskej telesnej výchove. In: MINERVA – MATURITA 2006. Zborník z vedecko-pedagogickej konferencie učiteľov telesnej výchovy. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2006, s. 63-72. ISBN 80-8045-426-4.
10. BORŽÍKOVÁ, I. 2008a. Motorická učenlivosť detí zo sociálne znevýhodneného a menej podnetného prostredia. In Šport a zdravie 2008. Nitra: KTVŠ PF UKF v Nitre, 2008, s. 41 47. ISBN 978-80-8094-374-5.
11. BORŽÍKOVÁ, I. 2008b. Identifikácia a rozvoj motorickej docility detí a mládeže. (Dizertačná práca). Prešov: FŠ PU, 2008. 90 s.

12. BORŽÍKOVÁ, I. 2009a. Pohybová učenlivosť detí zo sociálne znevýhodneného a menej podnetného prostredia. In Sport a kvalita života 2009. Sborník abstraktů mezinárodní vědecké konference konané 5.-6. listopadu 2009 v Brně. Brno: FSPS MU v Brně, 2009, s. 22. ISBN 978-80-210-5006-8.
13. BORŽÍKOVÁ, I. 2009b. Diagnostics of children's and youth's motor educability. In Przeglad naukowy kultury fizycznej Universytetu Rzeszowskiego, 2009, Vol. XII, No. 3, pp. 210-214. ISSN 1732-7156.
14. HORŇÁK, L. 2006. Somatické osobitosti a zdravotná situácia rómskych žiakov na slovenských školách. In Zborník prác z 11. vedecko-pedagogickej konferencie. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2006, s. 16-23. ISBN 80-8045-424-8.
15. HORVÁTH, R. 2001. Telesný vývin a pohybová výkonnosť detí mladšieho školského veku. Prešov: Manacon, 2001. 135 s. ISBN 80-89040-08-X.
16. HORVÁTH, R. 2003. Somatické a motorické predpoklady rómskych detí mladšieho školského veku. In Telesná výchova a šport v treťom tisícročí. Elektronický zborník 211 medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov: FHPV PU, 2003, s. 657-673. ISBN 80-8068-198-8
17. HORVÁTH, R., HARČARÍK, G. 2008. Komparácia koordinačných schopností rómskych žiakov mladšieho školského veku s nerómskymi. In Šport a zdravie 2008. Nitra: KTVŠ PF UKF v Nitre, 2008, s. 202-208. ISBN 978-80-8094-374-5.
18. HORVÁTH, R., TUREK, M. 2000. Telesný rozvoj a pohybová výkonnosť rómskeho etnika u žiakov mladšieho školského veku. In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie č. 5, 1999. Prešov: SVSTVŠ, PF PU, FHPV PU, 2000, s. 145-151. ISBN 80-88722-95-0.
19. KANDRÁČ, R. 2001. Všeobecná pohybová výkonnosť a motorická docilita 11-15 ročných rómskych žiakov. In Zborník referátov zo VII. Celoštátnej študentskej vedeckej konferencie. Banská Bystrica: FHV UMB v Banskej Bystrici, 2001. s. 11-17.
20. KANDRÁČ, R. 2005. Úroveň motorickej docility 11-15 ročných rómskych žiakov (Diplomová práca). Prešov: FŠ PU, 2005, 83 s.
21. KASA, J. 2000. Antropomotorika. Materiály na semináre. 1. vyd. Bratislava: FTVŠ UK Bratislava, 2000, 208 s. ISBN 80-223-1485-4.
22. KASA, J. 2002. Športová antropomotorika. Bratislava: SVSTVŠ, 2000. 209 s. ISBN 80- 968252-3-2.
23. RYCHTECKÝ, A., FIALOVÁ, L. 2002. Didaktika školní tělesné výchovy. Praha: Karolinum, 2002, 171 s. ISBN 80-7184-659-7.
24. TUREK, M., HUGEC, J. 1996. Pohybová výkonnosť rómskych detí mladšieho školského veku. In Výchova detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Prešov: LVT PdF UPJŠ Prešov, s. 51-55.
25. ISBN 80-88697-34-4.

Kontaktné údaje:
Mgr. Emília Puškašová (externý doktorand)
Pedagogická fakulta PU
Ul. 17. novembra 1
081 16 Prešov
e-mail: emilia.puskasova@gmail.com

Somatický a motorický vývin rómskych žiakov v komparácií s nerómskymi

Emilía Puškášová

Resume:

Contemporary issues of Romany ethnicity represent accumulated problems of Romany people over centuries of their history. However, these problems do not concern only Romany people, but also majority societies throughout their ontogeny (Horváth, 2001). The purpose of the analytical study was to analyze the somatic and motor development in Romany children as compared to their non-romany counterparts. The findings have shown that motor fitness and somatic parameters are lower in Romany population. The lower level of motor and somatic development may be reversed only through involvement of Romany children into the preschool education system.

Lack of motor experience of children living in a socially disadvantageous environment is based on spontaneous physical activity. The assessment of somatic development and motor fitness in Romany children has shown considerably lower levels of motor educability compared to their non-romany counterparts. To change the attitudes of Romany people would be possible only by placing the sport-talented Romany children into sport schools. Unfortunately, the values of the society they are brought up in do not include involvement in sport in order to attain social acceptance. Variety of research studies have confirmed the need to accept the specifics and differences of Romany children with regard to the educational process and recommended applying new alternative procedures and specific forms for the instruction of subjects.

Key words: somatic and motor paramers, rómska a nerómska populácia

ÚVOD

Súčasné problémy rómskeho etnika sú nahromadené problémy Rómov po celé desaťročia v celej ich existencii a histórii. To však nie sú len problémy Rómov, ale predovšetkým doterajších majoritných spoločnosti celou ich genézou až po dnešok. Na prahu 3. tisícročia tieto problémy prerástli v závažný spoločenský problem, ktorý nelimitujú len hranice Slovenska, ale začína byť problémom viacerých krajín Európy (Horváth, 2001).

Rómski žiaci pochádzajúci zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia majú často rôzne zdravotné ťažkosti, ktoré vyplývajú z nezdravého spôsobu života a dedičného zaťaženia. V správe o chudobe Rómov a sociálnej starostlivosti o nich v Slovenskej republike sa tiež konštatuje, že zdravotný stav Rómov je vo všeobecnosti horší ako u nerómov (Horňák, 2006).

Šaško (2002) konštatuje, že všetky dostupné údaje vypovedajú o opätovnom zhoršovaní zdravotného stavu najmä v stále sa rozširujúcich izolovaných rómskych osadách. V správe o chudobe Rómov a sociálnej starostlivosti o nich v Slovenskej republike sa tiež konštatuje, že zdravotný stav Rómov je vo všeobecnosti horší ako u Nerómov.

Okrem chorôb a rôznych oslabení rómski žiaci majú odlišný tak somatický ako aj motorický vývin, ktorý je podmienený výživou, prostredím, ale aj geneticky. Začiatky somatického antropologického výskumu rómskzch žiakov v Čechách a na Slovensku spadajú do roku 1960 pod vedením Suchého z PF UK v Prahe. Podľa Suchého (1978) sa rómske skupiny odlišujú na primárne a sekundárne. Primárna diferenciácia bola podmienená

sociálnou štruktúrou Indie – štruktúrou kást. Teda Rómovia už pri odchode zo svojej pravlasti boli nositeľmi rôznych typologických prvkov. Priebeh sekundárnej diferenciácie bol ovplyvnený odlišnými etnologickými etnokultúrnymi a historicko-sociálnymi podmienkami Európy, v ktorých Rómovia žili.

Sledovanie rómskych detí a mládeže z detských domovov a porovnenie ich telesného vývinu s vývinom rovnako starých rómskych detí, ktoré žijú v rodinnom prostredí, umožnilo overiť aj vplyv životného prostredia na stav telesného vývinu. Rómske detí vychovávané mimo rodiny si zachovávajú niektoré geneticky podmienené znaky, takže sa odlišujú od ostatných detí.Vývin ich telesnej zdatnosti stojí približne uprostred medzi deťmi majority a rómskymi deťmi (Suchý, 1978, Malá, 1975).

Aj Olejár (1972) skúmal somatické charakterisktiky rómskych detí z rôznych oblastí Slovenska a zistil, že priemerný deficit vo výške rómskych dievčat činí 8 centimetrov oproti norme. U rómskych chlapcov to bolo až 9,02 centimetrov oproti norme. Uvádza fakt, že deti nerómskeho pôvodu, ale zo znevýhodneného rodinného prostredia, nevykazujú významný rozdiel oproti normám v telesnej výške ani u chlapcov ani u dievčat. Nie je nič nezvyčajné, keď rómske matky v období tehotenstva nedodržiavajú správnu životosprávu, fajčia, konzumujú alkohol, prípadne požívajú drogy.

V poslednom období sa zintenzívnil záujem o vedecké bádanie rómskeho etnika súvisiace s dominantnými spoločensko-politickými problémami Rómov na Slovensku. V rámci identity rómskeho etnika, jeho odlišností a osobitostí oproti majoritnej populácii, niektorí autori vo svojom výskume začali uplatňovať diagnostické testovanie somatických a motorických charakteristík a dispozícií najmä rómskych detí a mládeže. K priekopníkom na Slovensku, ktorí tieto problémy začali skúmať zo širšieho hľadiska antropológie je professor Bernasovský a iní.

Bernasovský, Bernasovská (1995) skúmali základné antropometrické charakteristiky rómskych a nerómskych detí školského veku. Skúmali a porovnávali telesnú výšku, hmotnosť, obvod a predozadný priemer hrudníka. Zistili, že rómske deti boli v porovnaní s nerómskymi ľahšie, nižšie, mali menší obvod a predozadný priemer hrudníka. Najväčšie rozdiely zaznamenali v telesnej výške v neprospech rómskych detí.

Antropologickým štúdiom rómskych novorodencov sa okrem iných zaoberali najmä Bernasovský et al. (1979). Svoju pozornosť zamerali na rómskych donosených novorodencov a z rozboru základných antropologických charakteristík zistili, že títo v porovnaní s nerómskymi donosenými novorodencami dosahovali v sledovaných znakoch (pôrodná hmotnosť, dĺžka, obvod hlavy a hrudníka) nižšie hodnoty. Z výsledkov antropomotrického sledovania spomínaných autorovvyplýva, že somatický vývin rómskych detí má svoje špecifiká, ktoré je potrebné brať do úvahy. Je to etnicko-antropologické špecifikum, charakterizované skôr sklonom k zavalitosti než ku štíhlosti. Aj nedostatočná a nevhodná výživa rómskych detí ovplyvňuje ich somatický vývin vrátane vývinu mozgu, u ktorého nedostatočná výživa spomaľuje procesy zrenia. „Živelný rozvoj a náhodné osvojovanie si pohybov je neodpustiteľná škoda páchaná na výchove a vývoji dieťaťa“ Berdychová, (1982). Touto vetou by sa dal charakterizovať motorický vývin rómskych detí, ktoré reprezentujú rómske etnikum v jeho širokospektrálnej odlišnosti od ostatnej populácie.

Viac ako zaujímavé a hlavne ojedinelé výskumné sledovanie rómskej populácie na Slovensku z hľadiska zisťovania telesného vývinu a pohybovej výkonnosti sme zaevidovali od autorov Jalecza, Mačuru (1975), ktorí výskumne sledovali „relesný rozvoj a pohybovú výkonnosť 12 – 15 ročnej mládeže u slovenskej, maďarskej a rómskej populácie na Slovensku“. Cieľom bolo na základe reprezentatívnych súborov 12 – 15 ročnej mládeže (chlapcov a dievčat) u slovenskej, maďarskej a rómskej populácie zistiť, či existujú alebo neexistujú rozdiely v jej telesnom rozvoji a pohybovej výkonnosti. V telesnom rozvoji boli zvolené somatické ukazovatele – výška a váha tela a v pohybovej výkonnosti boli vybrané

tieto položky: 1. beh na 50 m (bežecká rýchlosť), 2. meranie sily (sila), 3. obratnostné cvičenia, 4. 12 minútový beh (vytrvalosť). Výsledky tohto výskumu potvrdili, že medzi slovenskou a maďarskou populáciou v telesnom rozvoji a pohybovej výkonnosti neexistujú podstatné rozdiely, avšak rómska populácia značne zaostávala v telesnom rozvoji. Pohybová výkonnosť bola rovnocenná so slovenskou a maďarskou populáciou. Je potrebné dodať, že aj v tomto výskumnom sledovaní je rómska populácia značne zaostalá hlavne čo sa týka somatických ukazovateľov aj napriek tomu, že v pohybovej výkonnosti neboli zaznamenané veľké rozdiely v komparácii so slovenskou a maďarskou populáciou. Horváth (1999), podobne ako predchádzajúci autor sa taktiež zameral na výskum pozorovenia pohybovej výkonnosti a telesného vývinu medzi bežnou populáciou a rómskym etnikom u žiakov mladšieho školského veku. V testovaní bolo realizovaných 11 položiek z modifikovaného EUROFIT-testu – v somatických ukazovateľoch – telesná výška, telesná hmotnosť a kožné riasy. V motorických ukazovateľoch to boli – test rovnováhy, tanierový tapping, predklon s dosahovaním v sede, skok do diaľky z miesta, ručná dynamometria,)lah-sed za 30 s., člnkový beh 10x5 m a vytrvalostný člnkový beh. Výsledky potvrdili, že stav telesného vývinu a pohybovej výkonnosti u nerómskej populácie a rómskeho etnika u sledovaných žiakov je rozdielny v prospech nerómskej populácie. Musíme však poznamenať, že táto rozdielnosť nebola overená t-testom – výpočtom štatistickej významnosti. V ukazovateľoch telesného vývinu rozdielnosť medzi rómskymi chlapcami a dievčatami oproti nerómskym deťom bola štatisticky potvrdená. V pohybovej výkonnosti pri celkovom porovnaní výsledkov chlapcov a dievčat sa ukázalo, že zatiaľ čo u chlapcov s rastúcim vekom stúpa počet ukazovateľov, v ktorých boli zaznamenané štatisticky významné rozdiely, u dievčat bolo tomu naopak, to znamená, že s rastúcim vekom klesá počet testovacích položiek, v ktorých sme zaznamenali štatisticky významný rozdiel medzi rómskym etnikom a bežnou populáciou. Výsledky tohto výskumu, aj keď nepotvrdili vo všetkých testovacích položkách štatisticky významné rozdiely, preukázali určité tendencie rozdielov v telesnom vývine a pohybovej výkonnosti žiakov rómskeho etnika oproti nerómskej populácii. Preto autori odporúčali tento problém i naďalej skúmať. Viaceré posledné čiastkové výskumy a poznatky z nich o testovaní telesného vývinu a pohybovej výkonnosti u rómskych detí tiež potvrdzujú, že existujú určité odlišnosti, resp. tendencie rozdielov od detí nerómskych. K podobným zisteniam dospel Adamčák (2005a), keď zistil výrazné zaostávanie rómskych detí v silových, vytrvalostných, ale aj rýchlostných schopnostiach. Vo vytrvalostných schopnostiach zaostávajú rómski žiaci 1. až 8. ročníka základných škôl za celoslovenskou populáciou o viac ako 4 roky vo všetkých vekových kategóriách (Adamčák, 2005b). Novší pohľad na úroveň telesného vývinu a pohybovej výkonnosti prezentuje Horváth (2001), ktorý svojim výskumom potvrdzuje zaostávanie rómskej populácie v telesnom vývine o dva roky za nerómskou populáciou. V ukazovateľoch pohybovej výkonnosti konštatuje úroveň zaostávania rómskych chlapcov a dievčat za ostatnou populáciou až o tri roky. Belej, Kandráč,Minčík (2001) na základe prierezového prieskumu zaznamenali u 11 – 15 ročnej rómskej populácie tak v telesných, ako aj v pohybových ukazovateľoch väčšie interindividuálne rozdiely, ktoré pripisujú rozdielnemu sociálnemu prostrediu a životnej úrovni. Horváth (2001) uvádza, že cieľom výskumného zamerania bolo aplikáciou vybraných motorických testov zistiť úroveň osvojenia elementárnych herných zručností u detí rómskeho etnika mladšieho školského veku a porovnať ho podľa veku a pohlavia s deťmi nerómskej populácie. Autor na základe predchádzajúcich výsledkov a poznatkov o testovaní telesného vývinu a pohybovej výkonnosti predpokladal, že aj tu pri porovnaní výsledkov budú rozdiely tiež v prospech nerómskej populácie. Ďalší autor bol Felix a kol. (2004), ktorý sa zaoberal výskumom socializácie rómskej mládeže prostredníctvom telesnej výchovy a športu. Výskumom boli zistené niektoré zaujímavé skutočnosti. Autori Matulay – Klein (2004) In: Felix a kol. (2004) sa vo svojom výskume zamerali na zistenie úlohy – roly, ktorú plní šport v živote rómskej

populácie v regióne Spišská Nová Ves. Cieľom výskumu bolo pokúsiť sa identifikovať zapojenie aj mladých Rómov miestnych športových súťaží v súčasnosti, ale i v minulosti. Ďalej uvedení autori vo svojom výskume zistili, že možno evidovať pokusy v kategórii detí a mládeže o ich socializáciu prostredníctvom športu. Ako príklady uvádzajú v rámci celoslovenskej oraganizovanej kalokagátie – romaniádu, kde rómske deti majú príležitosť prezentovať svoju športovú výkonnosť aj na úrovni okresu. Realizátormi tohto prieskumu boli väčšina učitelia telesnej výchovy základných škôl v okrese Spišská Nová Ves. Uvedení autori Matulay, Klein (2004) z tohto prieskumu upozorňujú, že rómske deti a mládež okrem záujmu disponujú aj s viacerými psycho-motorickými predpokladmi pre šport. Ďalej uvádzajú, že hlavným hendikepom Rómov je špecifická štruktúra ich osobnosti a psychiky. Napr. nedostatok pevnej vôle, nedostatok zmyslu pre prekonávanie prekážok, neschopnosť odložiť uspokojeniesvojich osobných potrieb a záujmov. Dosiahnutie úspechu v športe si vyžaduje dlhé roky ťažkej námahy až driny a navyše s neistým výsledkom. To Rómovia nie sú schopní akceptovať.

Mnohé výsledky z týchto a iných výskumov potvrdili potrebu akceptovať odlišnosti rómskych detí v edukačnom procese a navrhovali uplatňovať tiež nové alternatívne postupy, špecifické formy a obsah pri ich výučbe.

ZÁVER

V poslednom období dochádza k intenzívnejšiemu skúmaniu detí rómskeho etnika vzhľadom na jeho odlišnosť v oblasti motorických a somatických predpokladov, ktorých nízka úroveň je limitujúcim faktorom pri rozvoji koordinačných schopností (Boržíková, 2006). Na hodnotenie somatických a motorických predpokladov rómskeho etnika bolo realizovaných viacero štúdií (Turek, Hugec, 1996, Horváth, Turek, 2000, Belej, Kandráč, Minčík, 2001, Horváth, 2001, 2003, Bernasovský, Bernasovská, 1996, 2003, Adamčák, 2005ab, Horňák, 2006, Horváth, Harčarík, 2008).

Aj vzhľadom na tieto vymenované faktory sa stávajú rómske deti zaujímavým predmetom výskumného sledovania v dôsledku čoho sa v súčasnosti čoraz viac pozornosti venuje výskumnej činnosti zameranej na sledovanie rómskeho etnika vzhľadom na jeho špecifické osobitosti motorického a somatického charakteru.

LITERATÚRA

1. ADAMČÁK, Š. 2005a. Telesný rozvoj a pohybová výkonnosť rómskych detí mladšieho veku. In Telesná výchova a šport, 2005, roč. 15, č. 3-4, s. 13-16. ISSN 1335-2245.
2. ADAMČÁK, Š. 2005b. Vytrvalostné schopnosti a telesná zdatnosť rómskych žiakov na základnej škole. In Optimální působení tělesné zátěže a výživy. Hradec Králové: PdF UHK, 2005, s. 34 – 40. ISBN 80-7041-487-1.
3. BELEJ, M., KANDRÁČ, R., MINČÍK, S. 2001. Telesný vývin a pohybová výkonnosť 11-15 ročných rómskych detí. In Antropomotorika 2001. Banská Bystrica: VSTVŠ, 2001, s. 16 – 24. ISBN 80-968726-1-3. BERDYCHOVÁ, J.,1982. Cvičte s dětmi. Praha: Olympia, 1982.
4. BERNASOVSKÝ, I., et al. 1979. Body characteristics of new-born Roms (Gypsies) from Czechoslovakia. In. Homo 30, 1979, 3, s. 151-153.
5. BERNASOVSKÝ, I., BERNASOVSKÁ, J. 1995. Somatický vývin rómskych detí školského veku. Prešov: MC, 1995, 136 s. ISBN 80-8045-017-X.
6. BERNASOVSKÝ, I., BERNASOVSKÁ, J. 2003. Optimálny somatický vývin rómskych detí ako jeden z dôležitých faktorov edukácie. In Telesná výchova a šport v treťom tisícročí.

7. Elektronický zborník medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov: FHPV PU, 2003, s. 637 – 651. ISBN 80-8068-198-8.
8. BORŽÍKOVÁ, I. 2006. Diagnostika motorickej docility v školskej telesnej výchove. In MINERVA – MATURITA 2006. Zborník z vedecko-pedagogickej konferencie učiteľov telesnej výchovy. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2006, s. 63-72.ISBN 80-8045-426-4
9. FELIX, K. 2004. Socializácia rómskej mládeže prostredníctvom telesnej výchovy a športu. In: Socializácia rómskej mládeže prostredníctvom telesnej výchovy a športu. Elektronický zborník výstupov z grantovej úlohy VEGA 1/9194/02 z medzinárodnej vedeckej konferencie. Nitra: UKF PF, 2004. ISBN 80-8050-790-2.
10. HORŇÁK, L. 2006. Somatické osobitosti a zdravotná situácia rómskych žiakov na slovenských školách. In Zborník prác z 11. vedecko-pedagogickej konferencie. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2006, s. 16-23. ISBN 80-8045-424-8.
11. HORVÁTH, R. 1999.Porovnanie telesného vývinu a pohybovej výkonnosti medzi bežnou populáciou a rómskym etnikom u žiakov mladšieho školského veku. In: Sborník z VI. vědeckého semináře s medzin. Účasti Optimálni pusobení tělesné zátěže. Vysoká škola pedagogická Hradec Králove, 1999, s. 145-152.
12. HORVÁTH, R. 2001. Telesný vývin a pohybová výkonnosť detí mladšieho školského veku. Prešov: Manacon, 2001. 135 s. ISBN 80-89040-08-X.
13. HORVÁTH, R. 2003. Somatické a motorické predpoklady rómskych detí mladšieho školského veku. In Telesná výchova a šport v treťom tisícročí. Elektronický zborník 211 medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov: FHPV PU, 2003, s. 657-673. ISBN 80-8068-198-8.
14. HORVÁTH, R., HARČARÍK, G. 2008. Komparácia koordinačných schopností rómskych žiakov mladšieho školského veku s nerómskymi. In Šport a zdravie 2008. Nitra: KTVŠ PF UKF v Nitre, 2008, s. 202-208. ISBN 978-80-8094-374-5.
15. HORVÁTH, R., TUREK, M. 2000. Telesný rozvoj a pohybová výkonnosť rómskeho etnika u žiakov mladšieho školského veku. In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie č. 5, 1999. Prešov: SVSTVŠ, PF PU, FHPV PU, 2000, s. 145-151. ISBN 80-88722-95-0 JALECZ, E. – MAČURA, I. 1975. Záverečná správa čiastkovej výskumnej úlohy MŠ SSR, III. – 2/22. PF v Nitre, 1975, 90 s.
16. KANDRÁČ, R. 2001. Všeobecná pohybová výkonnosť a motorická docilita 11-15 ročných rómskych žiakov. In Zborník referátov zo VII. Celoštátnej študentskej vedeckej konferencie. Banská Bystrica: FHV UMB v Banskej Bystrici, 2001. s. 11-17.
17. MALÁ, H., 1975. Problematika současného vývoje a výchovy Cikanů a regionální antropologické studie cikanských školních deti ve východočeském kraji. Sbornik PF – UK, Praha: 1975, Biologie 3, s. 37–122. MATULAY, S. – KLEIN, V. 2004. Úloha športu v živote rómskej mládeže v okrese Spišská nová Ves. In: Socializácia rómskej mládeže prostredníctvom telesnej výchovy a športu. Elektronický zborník výstupov z grantovej úlohy VEGA 1/9194/02 z medzinárodnej vedeckej konferencie. Nitra: UKF PF, 2004. ISBN 80-8050-790-2.
18. OLEJÁR, F. 1972. Formovanie psychických zvláštnostívýchovne zanedbaných detí. Defektologická charakteristika chovancov Detského domova triediaceho v Košiciach v škol. Roku 1964/65. Bratislava, SPN, 1972.
19. SUCHÝ, J. 1978. Tělesne vlastnosti rómskych školních deti. Sborník PF – UK, Praha: 1978, Biologie 5, s. 13 84.

20. ŠAŠKO, P. 2002. Zdravotná situácia rómskej populácie. In VAŠEČKA, M. (ed) 2002. Čačipen pal o Roma: Súhrna správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002. ISBN 80-88935-41-5, s. 657-677.
21. TUREK, M., HUGEC, J. 1996. Pohybová výkonnosť rómskych detí mladšieho školského veku. In Výchova detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Prešov: LVT PdF UPJŠ Prešov, s. 51-55. ISBN 80-88697-34-4.

Kontakt:
Mgr. Emília Puškašová (externý doktorand) ;
Pedagogická fakulta PU ;
Ul. 17. novembra 1 081 16 Prešov;
e-mail: emilia.puskasova@gmail.com

Wykluczenie spoleczne dzieci umieszczonych w systemie opieki zastepczej

Agnieszka Regulska

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Zwiększający się poziom ubóstwa i dysfunkcjonalności dotykających współczesne rodziny sprawia, że zdarzają się sytuacje, w których biologiczni rodzice nie są zdolni do podjęcia trudów związanych z obowiązkami wychowawczymi i rodzicielskimi. „Społecznemu procesowi upodmiotowienia dziecka towarzyszył postępujący proces rozpadu rodziny i zniekształcania jej funkcji. Nastąpiło osłabienie podstawowych więzi rodzinnych, tak przez wielogodzinną i wyczerpującą pracę ojców oraz coraz powszechniej matek, jak i drastyczne ograniczenie liczebności rodzin" (A. Mazan, Świętość dzieciństwa, niedocenione zadanie, 2000, s. 167). Przejawem takiego stanu rzeczy jest fakt, iż z każdym rokiem rośnie liczba dzieci umieszczanych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i w rodzinnych formach opieki zastępczej. Dysfunkcjonalność rodzin biologicznych (społeczna) jest najczęstszym powodem umieszczania dzieci poza rodziną – ponad 98% dzieci przebywających w tych placówkach ma dwoje albo przynajmniej jedno z rodziców. Sytuację dziecka wychowywanego w opiece zastępczej określa szereg niekorzystnych zjawisk dotyczących różnych obszarów jego życia. Konsekwencje wychowania poza rodziną są na ogół negatywne dla dziecka i stanowią źródło wykluczenia społecznego.

Zjawisko wykluczenia społecznego

Wyrażenie „wykluczenie społeczne" zaczęło pojawiać się z większym natężeniem w pierwszych latach XXI wieku m.in. w związku z decyzją o przystąpieniu Polski do Procesu Inkluzji Społecznej. Było to Wspólne Memorandum na Rzecz Integracji Społecznej podpisane przez przedstawiciela Komisji Europejskiej i polskiego rządu w grudniu 2003 r. Określono tu wyzwania dla polskiej polityki społecznej, m.in. dotyczące problemu wykluczenia określonych grup społecznych (R. Szarfenberg, 2007, s. 18).

Zjawisko wykluczenia społecznego jest trudno definiowalne, gdyż mamy tu do czynienia z kilkoma nakładającymi się wymiarami marginalizacji. Wykluczenie społeczne - najprościej ujmując - polega na niepodejmowaniu zwyczajowej i społecznie akceptowanej drogi życiowej lub wypadaniu z niej, dotyczy osób, rodzin lub grup ludności (Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski, s. 21):

żyjących w niekorzystnych warunkach ekonomicznych (ubóstwo materialne),

dotkniętych niekorzystnymi procesami społecznymi, wynikającymi masowych i dynamicznych zmian rozwojowych, np. dezindustrializacji, kryzysów, gwałtownego upadku branż czy regionów,

nie wyposażonych w kapitał życiowy umożliwiający im: normalną pozycję społeczną, odpowiedni poziom kwalifikacji, wejście na rynek pracy lub założenie rodziny, co dodatkowo utrudnia dostosowywanie się do zmieniających się warunków społecznych i ekonomicznych,

nie posiadających dostępu do odpowiednich instytucji pozwalających na wyposażenie w kapitał życiowy, jego rozwój i pomnażanie, co ma miejsce w wyniku niedorozwoju tych instytucji spowodowanego brakiem priorytetów, brakiem środków publicznych, niską efektywnością funkcjonowania,

doświadczających przejawów dyskryminacji, zarówno wskutek niedorozwoju właściwego ustawodawstwa, jak i kulturowych uprzedzeń oraz stereotypów,

posiadających cechy utrudniające im korzystanie z powszechnych zasobów społecznych ze względu na zaistnienie: niesprawności, uzależnienia, długotrwałej choroby albo innych cech indywidualnych,

będących przedmiotem niszczącego działania innych osób, np.: przemocy, szantażu, indoktrynacji.

Zatem można przyjąć, iż wykluczenie społeczne (ekskluzja społeczna) to proces w wyniku którego pewne osoby są wypychane na peryferie społeczeństwa. Utrudnia to im pełne uczestnictwo w życiu społecznym z powodu ubóstwa, braku podstawowych kompetencji i możliwości zdobywania kwalifikacji lub z powodu dyskryminacji. Proces ten oddala ludzi od możliwości znalezienia pracy, uzyskania dochodu i wykształcenia, jak również od aktywności społecznej. Osoby takie mają ograniczony dostęp do władzy i do ciał decyzyjnych, czują się bezsilne i niezdolne wpływać na decyzje dotyczące ich codziennego życia (B. Szatur-Jaworska, 2010, s. 235).

W literaturze przedmiotu oraz w licznych dokumentach krajowych i międzynarodowych definicje wykluczenia społecznego koncentrują się albo na określonych wymiarach zjawiska, np. ograniczeniach instytucjonalno - prawnych, albo na dominującym ryzyku (zagrożeniu wykluczeniem), np. ubóstwie, czy braku kwalifikacji, albo na grupach osób dotkniętych już wykluczeniem społecznym (np. bezdomnych, uzależnionych), albo na ukazywaniu obszarów, do których nastąpiło ograniczenie dostępu (np. do konsumpcji, informacji, kultury). Formułowane są też definicje opisujące proces wykluczania społecznego poprzez ukazywanie jego głównych przyczyn.

Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu jest podstawowym celem polityki społecznej prowadzonej przez Rząd we współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego i organizacjami pozarządowymi. Strategicznym dokumentem wyznaczającym cele do osiągnięcia w perspektywie średniookresowej jest Narodowa Strategia Integracji Społecznej przyjęta na lata 2005 - 2010. Dokument został przygotowany przez Zespół Zadaniowy ds. Reintegracji Społecznej w skład którego wchodzili przedstawiciele różnych ministerstw, samorządów, organizacji pozarządowych, a także organizacji międzynarodowych.

Wyzwania i priorytety polityki społecznej w zakresie przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu na lata 2008-2010 zostały określone w Krajowym Planie Działań na rzecz Integracji Społecznej, będącym częścią Krajowego Programu „Zabezpieczenie Społeczne i Integracja Społeczna" na lata 2008 – 2010, przyjętego przez Radę Ministrów w dniu 16 grudnia 2008 roku. Program obejmuje trzy obszary działań: integrację społeczną, system emerytalny oraz opiekę zdrowotną i opiekę długoterminową. Cele polityki społecznej w zakresie przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu zostały ujęte w ramach trzech priorytetów: przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu dzieci, integracja przez aktywizację społeczną i zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz rozwój wysokiej jakości usług społecznych.

W ostatnim czasie rangę zagadnienia wykluczenia społecznego wzmocniła decyzja Parlamentu i Rady UE nr 1098/2008/WE z dnia 22 października 2008 r. ustanawiająca rok 2010 Europejskim Rokiem Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym. Celem tej decyzji było potwierdzenie i umocnienie pierwotnego zaangażowania politycznego Unii Europejskiej, zapoczątkowanego przy okazji rozpoczęcia realizacji Strategii Lizbońskiej, w podjęcie działań, które w zdecydowany sposób przyczyniłyby się do wyeliminowania problemu wykluczenia i ubóstwa. Idea Europejskiego Roku stanowi uzupełnienie działań podejmowanych w UE w ramach otwartej metody koordynacji w dziedzinie zabezpieczenia społecznego i integracji społecznej. Działania i inicjatywy związane tematycznie z Europejskim Rokiem 2010 realizowane były zarówno na poziomie całej UE, jak i w poszczególnych państwach członkowskich.

Dzieci wychowywane poza rodziną – skala zjawiska

Jak już zostało przedstawione wcześniej osoby wykluczone to ludzie (grupy) którzy nie mają możliwości pełnego udziału w życiu społecznym, nie mogą korzystać z formalnie przypisanych im praw oraz doświadczają innego typu barier. Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski prezentując grupy podatne na wykluczenie społeczne: dzieci i młodzież ze środowisk zaniedbanych, dzieci wychowujące się poza rodziną, kobiety samotnie wychowujące dzieci, kobiety pozostające poza rynkiem pracy, ofiary patologii życia rodzinnego, osoby o niskich kwalifikacjach, osoby bezrobotne, żyjący w bardzo trudnych warunkach mieszkaniowych, niepełnosprawni i chronicznie chorzy, osoby chorujące psychicznie, starsze osoby samotne, opuszczający zakłady karne, imigranci oraz osoby należące do romskiej mniejszości etnicznej.

Wymienione grupy osób podatnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, wyodrębnione zostały ze względu na jedno dominujące kryterium. W rzeczywistości, niejednokrotnie mamy do czynienia z współwystępowaniem kilku cech, np. osoby bezdomne są często uzależnione, chorują psychicznie i mają inne stałe problemy zdrowotne.

Liczba dzieci i młodzieży wychowywanych poza rodziną w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz w rodzinach zastępczych stale wzrasta. Analiza danych statystycznych od czasu wejścia w życie ustawy o pomocy społecznej z 2004 r. wskazuje na takie tendencje. W ostatnich latach ogólna liczba dzieci wychowywanych poza rodziną wzrosła z 88239 osób w 2004 r. do 99859 w 2008 r. i 95411 w 2009 r. Dane te nie uwzględnia liczby dzieci przebywających w placówkach wsparcia dziennego, których liczba wynosi 42.942 (Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, sprawozdania roczne). Rodziny zastępcze przyjmują pod opiekę niemal dwukrotnie większą liczbę dzieci niż placówki opiekuńczo – wychowawcze.

Wybrane obszary wykluczenia społecznego

Konsekwencje wychowywania poza rodziną naturalną są na ogół negatywne dla dziecka i stanowią źródło wykluczenia społecznego. Pobyt w placówce opiekuńczej wpływa na kształtowanie się poczucia tymczasowości swojego losu u dziecka – zachowuje ono dystans w kontaktach z rówieśnikami, wychowawcami i innymi ludźmi. Po opuszczeniu placówki nierzadko ma problemy z przystosowaniem się do samodzielnego życia poza jej murami. Istotnym problemem jest również fakt, że wychowankowie domów dziecka i rodzin zastępczych pochodzą w większości z rodzin dysfunkcjonalnych i patologicznych. Od najmłodszych lat dzieci te borykają się z deprywacją potrzeb społecznych, psychicznych a często także biologicznych. Z powodu rażących zaniedbań środowiska rodzinnego i poczucia zagrożenia wykazują różne zaburzenia emocjonalne i w zachowaniu, sprawiając nierzadko wiele problemów wychowawczych. Wykazują też problemy w sferze poznawczej (myślenie abstrakcyjne, myślenie przyczynowo - skutkowe, uogólnianie, poczucie czasu, pamięć itp.). Na ich rozwój olbrzymi wpływ ma odrzucenie. Zdarzają się sytuacje przekraczania norm społecznych, łamania prawa i trudności w rozwijaniu bliskich relacji z ludźmi. Wszystko to przyczynia się do powstania poczucia osamotnienia, negatywnej odmienności i egzystencjalnej tymczasowości. Z czasem stan ten staje się stałym elementem samopoczucia dziecka (S. Badora, 2002, s. 71-75).

Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży wychowywanych poza rodziną określa „syndrom placówki". Zjawisko to charakteryzuje się doświadczaniem wielu negatywnych przeżyć związanych z faktem pobytu w instytucji opiekuńczej. Etykieta „dziecka z domu dziecka" ma znaczący wpływ na pozycję w grupie, zwłaszcza w klasie szkolnej: lekceważenie przez innych uczniów, obwinianie za wszelkie zło, np. jeśli zdarzy się kradzież w pierwszej kolejności oskarża się właśnie ich. Sama nazwa „dom dziecka" stawia jego mieszkańców w pozycji wyobcowanych społecznie. Dzieci te muszą walczyć z licznymi stereotypami na swój temat (np. popularny jest stereotyp mówiący o tym, że dzieci z „bidula" kradną, że właściwie

większość z nich miała kontakt z narkotykami i konflikty z prawem). Pojawia się również problem odrzucenia - zazwyczaj inni uczniowie (a bardziej ich rodzice) izolują się od wychowanka, jako osoby niewartej bliższych kontaktów. Syndrom ten powielają także niektórzy nauczyciele.

Liczne badania socjometryczne wykazały, że wychowankowie placówek nie cieszą się w klasach popularnością, a często pozostają w izolacji. W opinii innych uczniów są niegrzeczni, niesłowni, łatwo wpadają w złość, dokuczają kolegom i koleżankom, źle się uczą. Wielu z nich świadomie stroni od rówieśników stwierdzając, że nie są lubiani. Żyją na marginesie życia społecznego klasy, mają trudności z nawiązywaniem relacji i kontaktem społecznym. Poczucie inności i nieakceptacji prowadzi do wycofania i braku samoakceptacji. (B. Gumienny, 2003, s. 32).

Nieodłącznym zjawiskiem występującym w sytuacji długotrwałego rozstania z rodzicami jest choroba sieroca - zespół wielu zaburzeń i zahamowań rozwoju psychosomatycznego. Dziecko, które zostało pozbawione rodziny, na rozłąkę reaguje przede wszystkim protestem, nie rozumie całej sytuacji, czuje się skrzywdzone. Ta faza ma różny przebieg, zależny od wieku dziecka - dzieci starsze reagują agresją, a czasem oporem. U młodszych (do wieku przedszkolnego) pojawiają się: zaburzenia snu, nadpobudliwość, utrata łaknienia, krzyk, płacz, niepokój. Gdy rozłąka trawa dłuższy czas pojawia się rozpacz objawiająca się: częstym płaczem, smutkiem, apatią, zaburzeniami snu, kiwaniem się, ssaniem palca. W końcowym etapie rozwoju choroby pojawia się alienacja i zobojętnienie - aktywność życiowa, rozwój umysłowy i emocjonalny ulegają zahamowaniu.

Oddzielenie od rodziców biologicznych może kształtować również takie postawy jak wycofanie, brak pewności siebie, a nawet agresję (L. Winogrodzka, 2007, s.43). Sytuację dziecka poza rodzinnym domem cechuje lęk przed światem. Pojawia się przeświadczenie, że należą do ludzi na niższych szczeblach hierarchii społecznej, czyli „kompleks Kopciuszka" oznaczający zahamowania wewnętrzne i spaczone postawy, które są wynikiem utrudnień napotkanych w normalnym zaspokajaniu potrzeb kontaktu emocjonalnego.

Istotnym problemem staje się też przygotowanie dzieci i młodzieży do samodzielnego życia. Konsekwencją takiego stanu rzeczy bywa przejawiany przez najstarszych wychowanków syndrom hotelowy, ale także lęk przed samodzielnym życiem. Młody człowiek, który przez wiele lat nie miał możliwości podejmowania własnych decyzji, nie brał również za nie żadnej odpowiedzialności, nie miał poczucia sprawstwa oraz nie został zapoznany z istniejącym i obowiązującym systemem hierarchii - wchodząc w dorosłe życie dokonuje błędnych wyborów i decyzji, obwiniając za wszystkie swoje niepowodzenia otaczających ludzi, system, świat.

Wielu wychowanków ma problemy z nawiązywaniem właściwych relacji emocjonalnych i społecznych, gdyż brak pozytywnych wzorców ojca i matki utrudnia im pełnienie tych ról w dorosłym życiu we własnej rodzinie. Federacja na rzecz Reintegracji Społecznej opracowała i upowszechniła „Uwagi krytyczne na temat systemu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży" (M. Liciński, 2009, s. 329):

- w placówkach stacjonarnych przebywa wiele dzieci poniżej 13-go roku życia,
- w placówkach stacjonarnych większość dzieci przebywa do dorosłości (wiele lat),
- nadal przeważają duże (40-80 miejsc) zinstytucjonalizowane placówki stacjonarne,
- dzieci przebywają w placówkach daleko od miejsca zamieszkania,
- małe zróżnicowanie form i programów pracy, przeważają funkcje opiekuńcze i izolacyjne,relatywnie niskie kwalifikacje kadry, często inne wykształcenie, brak umiejętności fachowych, przeważają autorytarne i restrykcyjne metody pracy wychowawczej, znaczna większość kadry ma negatywny stosunek do rodzin naturalnych i współpracy z nimi,

- znaczna część kadry nastawiona jest w pracy na swoje potrzeby (wygoda, brak problemów, zarobki), większość kadry wchodzi w kontrakty negatywne z liderami „drugiego życia”,
- większość kadry niewiele wie o tym co się naprawdę dzieje w ich grupach dzieci,
- większość kadry angażuje się tylko w pracę z wybranymi wychowankami, brak systematycznych kontaktów i pracy z rodziną naturalną, coraz więcej wychowanków placówek nadużywa alkoholu,
- wącha klej, używa narkotyków, w większości placówek o codziennych sprawach dzieci decydują brutalne zasady „drugiego życia”,w placówkach dzieci są obsługiwane, niewiele mogą i niewiele muszą, są niesamodzielne i roszczeniowe, brak jest efektywnego systemu usamodzielniania (grupy usamodzielnienia, hostele, mieszkania readaptacyjne), dzieci przebywając przez wiele lat w placówkach tracą kontakt i więź z rodzinami naturalnymi, rzadko zdarza się by placówka kierowała dzieci do różnych form rodzinnej opieki,
- większość absolwentów placówek nie utrzymuje się w pracy, wchodzi w uzależnienie, przemoc, przestępczość, znaczna część podopiecznych zakładów poprawczych to byli wychowankowie domów dziecka, wielu rodziców dzieci trafiających do placówek to byli wychowankowie placówek.

Dostrzegając problem wykluczenia społecznego dzieci i młodzieży wychowywanych w systemie opieki zastępczej współcześnie podejmowane są próby jego zreformowania (projekt Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nad dzieckiem). Istotą proponowanych rozwiązań jest stworzenie spójnego systemu opieki nad dzieckiem i rodziną przeżywającą trudności w prawidłowym wypełnianiu swoich funkcji. Wczesna pomoc rodzinie ma w efekcie wyeliminować zagrożenie zabrania dziecka z rodziny lub – w przypadku konieczności interwencji w sferę władzy rodzicielskiej – zapewnić szybki do niej powrót. Ustanowienie opieki zastępczej należy uznać za sytuację wyjątkową, dopuszczalną tylko po wyczerpaniu i bezskuteczności innych działań wspierających rodziców. Podkreśla się ważną rolę wczesnej profilaktyki i wsparcia rodzin zagrożonych patologiami społecznymi. „Rodzina jest szkołą solidaryzmu rodzinnego. Uczy, że jest więcej dobra łączącego ludzi, niż przeszkód ich dzielących. Stanowi podstawę solidaryzmu społecznego, przeciwstawiającego się liberalnemu indywidualizmowi i egoizmowi” (A. Mazan, Rozumienie rodziny w filozofii realistycznej, Warszawa 2009, s.116).

W przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży ważny element stanowią rodzinne formy opieki zastępczej. Zadania rodziny biologicznej może zastępować odpowiednio przygotowana rodzina adopcyjna, zastępcza lub rodzinny dom dziecka. Te formy opieki zastępczej mają w stosunku do opieki instytucjonalnej niezaprzeczalne zalety. Przede wszystkim istnieje możliwość indywidualizacji oddziaływań wychowawczych z uwagi na niewielką ilość dzieci w takiej rodzinie. Nawet w przypadku rodzinnych domów dziecka, gdzie liczba wychowanków może dochodzić do ośmiorga, mają one szansę funkcjonować jak rodziny wielodzietne. W tych zasadach wyraża się prymat pomocy rodzinie przed działaniami ingerującymi w sferę władzy rodzicielskiej oraz promocja rodzinnych form opieki zastępczej, które w większym stopniu mogą przeciwdziałać występowaniu zjawiska wykluczenia społecznego dzieci i młodzieży pozbawionych możliwości wychowywania przez naturalnych rodziców.

Literatura:

1. Gumienny B., Wychowankowie domu dziecka w klasie szkolnej, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 2, 2003.

2. Liciński M., Uwagi krytyczne na temat systemu przeciwdziałania marginalizacji społecznej dzieci, młodzieży i rodzin, [w:] „Księga Ubogich", red. Wrońska E., Wyd. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2009r.
3. Mazan A., Rozumienie rodziny w filozofii realistycznej, w: Wybrane obszary badań Pedagogiki rodziny, red. J. Kułaczkowski, Warszawa 2009.
4. Mazan A., Świętość dzieciństwa, niedocenione zadanie, w: „Studia nad Rodziną" nr 1 (2000).
5. Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski, dokument przygotowany przez Zespół Zadaniowy do Spraw Reintegracji Społecznej, któremu przewodniczył Minister Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej – Jerzy Hausner. Zespół został powołany 14.04.2003 r. przez Prezesa Rady Ministrów.
6. Szarfenberg R., Ubóstwo, marginalność i wykluczenie społeczne, [w:] red. Firlit-Fesnak G., Szylko-Skoczny M., Polityka społeczna, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2007.
7. Szatur- Jaworska B., Ubóstwo i wykluczenie społeczne seniorów, [w:] Ubóstwo i wykluczenie społeczne. Perspektywa poznawcza, red. R. Szarfenberg, C. Żołędowski, M. Theiss, Dom Wydawniczy „Elipsa", Warszawa 2010 r.
8. System opieki kompensacyjnej w zjednoczonej Europie, red. Badora S., Marzec D., Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2002.
9. Winogrodzka L., Rodziny zastępcze i ich dzieci, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Lublin 2007.

Slovenská národná strana a Národnostný štatút roku 1938

Jaroslava Roguľová

Jeden z najvýznamnejších problémov Československej republiky (ČSR) v medzivojnovom období predstavovali národnostné otázky. Jej obyvateľstvo tvoril zhruba z dvoch tretín štátny československý národ, teda konštrukcia zložená z českého a slovenského národa, a jednu tretinu národnostné menšiny.[1] Prostredníctvom analýzy vzťahu Slovenskej národnej strany (SNS) k pokusom vlády vypracovať komplexné riešenie týchto problémov v roku 1938 sa pokúsim priblížiť miesto slovenskej otázky v politike tohto subjektu.

V stranícko-politickom spektre ČSR v medzivojnovom období SNS patrila medzi autonomistické strany, ktoré svoju činnosť rozvíjali len na Slovensku. Riešenie hospodárskych, sociálnych, kultúrno-spoločenských problémov v praxi videla v pridelení samosprávy Slovensku. Teda požadovala zmenu postavenia Slovenska tak, aby Slováci mali v týchto oblastiach rozhodovacie kompetencie. Vychádzala z názoru, že Slováci a nie centralistická vláda, najviac rozumejú špecifickým tunajším problémom vyplývajúcim z odlišných a špecifických pomerov. Rámec slovenskej autonómie u SNS určovali dva princípy. Po prvé to bolo postupné zriaďovanie autonómie, nie okamžité prebratie všetkých kompetencií alebo vykonanie tohto aktu prevratnými krokmi. Druhý princíp predstavoval striktný československý štátoprávny rámec. Strana odmietala predkladať túto otázku na medzinárodnom fóre alebo ju riešiť s niektorou zo susedných krajín, napr. s Maďarskom či Poľskom. Slovenskú otázku považovala za vnútorný problém republiky a vnútorný problém Slovákov a Čechov, ktorý sa mal riešiť vzájomnou dohodou oboch častí štátotvorného národa. Preto pridelenie autonómie Slovensku nevnímala ako dezintegračný, ale naopak, ako integračný a stabilizačný prvok republiky smerujúci k stmeleniu štátotvorného národa a tým aj samotného štátu. Toto boli základné programové body, ktoré SNS presadzovala počas medzivojnového obdobia.

V druhej polovici 30. rokov sa tieto programové zásady SNS dostali do širších súvislostí pod vplyvom stupňujúceho sa napätia na medzinárodnej scéne. Narastala vlna revizionizmu, politického, propagandistického a vojenského tlaku nacistického Nemecka a expanzívnej politiky fašistického Talianska. Rozhodujúce veľmoci – Veľká Británia a Francúzsko – na túto politiku reagovali váhavo a ústupkami, pričom klesala aj prestíž Spoločnosti národov ako garanta povojnového usporiadania. SNS bola presvedčená, že republika musí nevyhnutne pristúpiť k stabilizácii vnútorných pomerov, aby mohla účinnejšie čeliť tomuto tlaku a narastajúcemu nebezpečenstvu. Podľa jej názoru sa ČSR mala posilniť predovšetkým vyriešením slovenskej otázky. Toto stanovisko deklarovala napríklad vo svojom tlačovom orgáne v Národných novinách takto: „Pravdou je a zostane: čím širšie právomoci bude mať slovenský národ zabezpečené v rámci tohto štátu, tým jeho prítulnosť a ochota obetovať zaň i životy bude väčšia.“[2]

Československá vláda roku 1938 intenzívne hľadala spôsob, ako komplexne vyriešiť národnostné problémy. Túto činnosť ovplyvňovali vnútorné udalosti, hlavne vývoj v nemeckých politických stranách v republike, ale aj medzinárodné dianie, a to predovšetkým diplomatický nátlak západných veľmocí na urovnanie vzťahov s nemeckou menšinou, ako aj

---

[1] Podľa sčítania z roku 1921 z celkového počtu 13 347 364 československých štátnych príslušníkov československej národnosti bolo 8 760 937. Údaje zo sčítania roku 1930 uvádzajú zo 14 479 565 československých štátnych príslušníkov 9 688 770 obyvateľov československej národnosti. Prílohy I – obyvateľstvo (zostavila Xénia Šuchová). In: ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V.: Slovensko v Československu 1918 – 1938, Bratislava, Veda 2004.

[2] Národnie noviny (NN), 16. 6. 1938, ďalej viď, NN, 5. 7. 1938, 2. 8. 1938: *„Slovenskí nacionalisti nechcú spojovať svoj osud s iným ako českým národom.“*; 17. 8. 1938, 1. 9. 1938.

anšlus Rakúska.[3] Prvým výsledkom tejto činnosti bol komplexný návrh nazvaný Národnostný štatút, ktorý sa skladal z národnostného štatútu, jazykového zákona a zákona o autonómii v rámci decentralizovanej správy. Jeho definitívnu podobu vláda prijala po dlhých rokovaniach na konci júla a začiatkom nasledujúceho mesiaca sa o ňom malo rokovať v parlamente. Podľa tohto návrhu sa slovenská otázka mala stať súčasťou komplexného riešenia národnostných problémov v republike.[4]

SNS na iniciatívu vlády, ako aj na kontúry vládneho návrhu, prezentované od marca do augusta 1938, reagovala veľmi pozitívne. Predbežné informácie o spôsobe riešenia národnostných problémov a slovenskej otázky považovala za také, ktoré otvárajú cestu k rokovaniam a ku konečnému konsenzu. Na základe toho predpokladala, že sa naplnia aj jej predstavy o uspokojení potrieb Slovenska. Národnie noviny uverejňoval články o očakávaných účinných zmenách, o prípravách decentralizácie výkonnej moci v krajinskom zastupiteľstve, o jazykovej úprave, ktorá zabezpečí výhradné používanie slovenčiny na Slovensku a pod. Ešte na začiatku augusta 1938 noviny napísali: „S hľadiska slovenskej otázky predseda vlády robí politiku podľa programu Slovenskej národnej strany.“[5]

Najvýznamnejším ustanovením štatútu, ktorému aj SNS venovala najväčšiu pozornosť, bola decentralizácia správy v zmysle národnostnej autonómie. Nešlo o územnú autonómiu, ale o rozdelenie krajiny na štyri národnostné samosprávne celky, teda o systém správy, akú ustanovilo už Krajinské zriadenie z roku 1927 (Čechy, Morava, Slovensko a Podkarpatská Rus). Hovorilo sa tu o zriadení krajinského snemu (namiesto existujúceho krajinského zastupiteľstva), ktorý by mal obmedzenú normotvornú právomoc. V rámci snemov by sa zriadili národnostné kúrie podľa percentuálneho národnostného kľúča. Pre Slovensko sa črtala realizácia idey slovenského snemu, čo SNS považovala na jednoznačný pozitívny signál v krokoch vlády, ako aj za naplnenie ustanovení Pittsburskej dohody. Na konci júla 1938 sa uskutočnili rokovania premiéra Milana Hodžu a predstaviteľov politických strán, na ktorých sa zúčastnila aj SNS. Národná strana ich komentovala slovami: „Čím ďalej tým sa väčšmi približujeme aj k... uskutočneniu slovenského snemu“, písali Národnie noviny a pokračovali: „Okrem autonomistických strán vyslovila sa teraz pre zriadenie slovenského snemu aj strana agrárna, vlastne jej slovenskí poslanci, senátori a členovia krajinského zastupiteľstva.“[6]

Národnostný štatút však ostal len vo fáze návrhu a do parlamentu sa nedostal pre odpor nemeckej strany. Nakoniec Sudetonemecká strana (SdP) predložila vlastné požiadavky idúce nad rámec Národnostného štatútu. SNS v tejto situácii skonštatovala, že niekoľko mesiacov trvajúce rokovania o štatúte sa tak stali zbytočnými a republika v napätej situácii stratila veľa času.[7] SNS si uvedomovala, že národnostné úpravy v ČSR smerujú predovšetkým k nájdeniu konsenzu s nemeckou menšinou. Podľa jej názoru však akákoľvek dohoda s SdP, aj keby sa ju podarilo docieliť, by bola len provizóriom. Neverila, že nemecká strana by prijala niektorý z vládnych návrhov. Po neúspechu Národnostného štatútu SNS zdôrazňovala, že republika by sa v rastúcom medzinárodnom napätí mala vnútorne posilniť tak, že vyrieši otázku postavenia Slovenska. Vláda, ktorá národnostné otázky riešila predovšetkým pod tlakom veľmocí, Nemecka a SdP, si z hľadiska SNS neuvedomovala význam slovenskej otázky pre stabilitu štátu. Predseda SNS Ján Paulíny-Tóth napísal: „Dnes Nemcom aj iným ponúkajú s nádejou, že hostení neodmietnu a my sme zasa kdesi von zostali?“[8]

---

3 BYSTRICKÝ, V.: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938. In: BYSTRICKÝ, V.: Od autonómie k Slovenskému štátu. Historický ústav SAV, Bratislava 2008, s. 92.

4 BYSTRICKÝ, V.: c. d., s. 92; autor v tejto práci prináša genézu celého návrhu, ako aj jeho konkrétne ustanovenia. Viď: c. d., 84 – 99.

5 NN, 2. 8. 1938.

6 NN, 26. 7. 1938, č. 87: Slovenský snem.

7 NN, 20. 9. 1938, č. 110: „Stratili sme mnoho cenného, nenahraditeľného času. Načo boly dlhomesačné porady vlády o národnostnom štatúte, keď muselo byť jasné, že jeho neurčité ustanovenia nie sú spôsobilé ku konečnému vyriešeniu národnostnej otázky u nás.“

8 NN, 13. 9. 1938 a 15. 9. 1938.

SNS s napätím očakávala ďalšie kroky vlády v riešení národnostných otázok. V polovici septembra 1938 predstavil prezident Edvard Beneš tzv. Štvrtý plán. Deklaroval v ňom, že uskutočnením tohto návrhu sa má všetkým občanom a národnostiam žijúcim v republike zaistiť predovšetkým rovnoprávnosť, tak ako to vyplýva z Ústavy a z demokratických ideí a inštitúcií. Návrh mal zabezpečiť, aby každá z národností mala v štáte pozície, ktoré jej prináležia podľa početného zastúpenia. Z hľadiska riešenia národnostných otázok tento návrh podľa SNS obsahoval mnohé ustanovenia, s ktorými súhlasila a jej predseda Paulíny-Tóth ho dokonca označil za taký, ktorý by „predstavoval ozaj ideálnu bázu pre priateľské spolužitie národov v národnostnej mozaike strednej Európy.“[9] Národná strana však venovala pozornosť najmä časti prejavu, kde sa prezident venoval slovenskej otázke. Beneš vyhlásil, že na zásadách, na akých plán navrhoval riešiť otázky národností v „tomto smysle sa rozrieši aj špeciálna otázka Slovenska.“ [10] SNS poukazovala najmä na skutočnosť, že návrh hovoril o úpravách postavenia národností, pričom Slováci tu boli deklarovaní ako súčasť československého, dvojtretinového štátneho národa,[11] teda nie ako menšina. O úpravách postavenia časti štátneho národa však Štvrtý návrh nehovoril, riešenie slovenskej otázky nekonkretizoval a predseda SNS Paulíny-Tóth sa pýtal: „Nuž, keď väčšinový, keď štátny národ, tak v čom a ako dostaneme viac ako menšiny?“[12] Strana skonštatovala, že Benešov prejav Slovákov čiastočne uspokojil, no požadovala, aby sa nekonkrétne sľuby čím skôr premenili na konkrétne skutky. Tlačový orgán národniarov uviedol: „Bola by chyba, nechať Slovákov v neistote o tomto probléme dlho rozmýšľať. Viedlo by to prirodzene, s logickou nutnosťou k ďalšiemu zradikalizovaniu aj tých najširších ľudových vrstiev. Zbytočné by bolo obviňovať nás autonomistov z „vydieračstva a pirátstva“, lebo „zneužívame ťažkosti štátu“. Iní dosiaľ zneužívali krásnu pohodu v našom štáte a u súsedov.... Čakáme na stanovisko vlády, na stanovisko pána prezidenta k slovenskej otázke, lebo aj my chceme konečne vedieť, ako mienite s nami.“ [13] V napätej situácii v polovici septembra 1938 v súlade s presvedčením strany o nevyhnutnosti vnútornej stability ako ochrane pred vonkajším nebezpečenstvom SNS apelovala na vládu, aby riešila predovšetkým slovenskú otázku. Podľa SNS to bolo nevyhnutné, aby sa republika vnútorne posilnia a čelila tlaku Nemecka a aby jej predstavitelia reálne posudzovali vzťah západných veľmocí k ČSR: „Západné veľmoci nás dnes, obrazne povedané, hádžu cez palubu za búrlivého počasia, aby sebe odľahčili“[14].

SNS na zasadnutí predsedníctva výkonného výboru na konci septembra 1938 v Žiline zaujala stanovisko k poslednému návrhu vlády. Uzniesla sa, že toto konečné riešenie odsúvalo slovenskú otázku do úzadia a vyhliadky na jej riešenie ostávali vo fáze prísľubov. Dospela k záveru, že štáte nie je vôľa skutočne riešiť slovenský problém. Jej presvedčenie o nevyhnutnosti vyriešiť slovenský problém na konci septembra umocnila Mníchovská konferencia, ktorá oklieštila nielen republiku o sudetské územia, ale navyše prijala opatrenie, že sa majú upraviť pomery aj v otázkach poľských a maďarských požiadaviek. SNS bola presvedčená, že československá vláda nedokáže zabrániť oklieštenie slovenského územia v prospech požiadaviek susedných štátov a zriadenie slovenskej autonómie považovala do veľkej miery za ochranu integrity Slovenska.

Mgr. Jaroslava Roguľová, PhD.
Historický ústav SAV

9 NN, 13. 9. 1938, č. 107: Ján Paulíny-Tóth: Štvrtý návrh.
10 NN, 13. 9. 1938, č. 107: Rozriešia sa aj špeciálne otázky Slovenska?
11 „Uskutočnenie tak veľkoryse pojatej spravedlnosti môže si dovoliť ľud, ktorý v obyvateľstve štátu tvorí dvojtretinovú väčšinu...“ Tamže.
12 NN, 13. 9. 1938, č. 107: Posledná reč prezidenta dr. Beneša a Slováci.
13 NN, 1. 10. 1938. „Žiadame autonomiu Slovenska... Žiadame okamžite, aby bolo dané Slovensku, čo mu patrí a aby Slovensko patrilo v prvom rade nám Slovákom.“
14 NN, 20. 9. 1938, č. 110. Ján Paulíny-Tóth: Preorientujeme sa v zahraničnej politike?

Alternatívne pedagogické smery a možnosti ich uplatnenia pri vzdelávaní rómskych žiakov

Tatiana Roháčová

Zmeny prebiehajúce v Slovenskej republike v uplynulých dvadsiatich rokoch významne ovplyvnili a ovplyvňujú životné podmienky a životnú úroveň obyvateľstva. V niektorých skupinách obyvateľstva spôsobili zvýšenú sociálnu depriváciu až marginalizáciu prejavujúcu sa v nezamestnanosti, nízkej vzdelanostnej úrovni, neukončenej povinnej školskej dochádzke, príjmoch pod hranicou chudoby, nízkej pracovnej mobilite, problémoch s bývaním, nízkej úrovni bývania. Asi najviac to postihlo obyvateľov separovaných a segregovaných rómskych komunít a tým sa rómska problematika stáva jedným z najvážnejších sociálno - spoločenských problémov Slovenska.

V roku 2005 bol prijatý Národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 - 2015, ktorý má štyri prioritné oblasti: vzdelávanie, zamestnanosť, zdravotníctvo a bývanie. „Integrácia si vždy vyžaduje značne dlhý čas, zvýšené organizačné úsilie a samozrejme, veľké finančné náklady.“ (Hrušková, 2009, s. 516) Slovensko si v rámci akčného programu Dekády v oblasti vzdelania dalo za cieľ zlepšiť pripravenosť rómskych detí na začiatok povinnej školskej dochádzky a zlepšiť výsledky rómskych žiakov a študentov. V našich základných školách nie je vzdelávací proces nastavený na vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. V školách sa vyučuje zvyčajne uniformným spôsobom, ktoré rómske deti zo segregovaných lokalít nemotivuje, vznikajú bariéry a negatívne javy pri ich vzdelávaní. Humanizácia vo výchove a vzdelávaní prebieha v školách oveľa pomalšie u rómskych žiakov z dôvodu pretrvávania rečovej, jazykovej a kultúrnej bariéry. V predkladanom príspevku chceme priblížiť niektoré alternatívne pedagogické smery, ktoré by bolo možné aplikovať pri výchove a vzdelávaní rómskych žiakov.

Alternatívne školy, alternatívna pedagogika

Pod pojmom alternatívne školy si mnohí predstavujú školy cirkevné a súkromné, prípadne školy, ktoré vo svojom výchovnovzdelávacom systéme obsahujú alternatívne prvky výchovy. Pedagogický slovník (Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J., 1995, s. 20) píše: „alternatívna škola – všeobecný termín pokrývajúci všetky druhy škôl (súkromné i štátne), ktoré majú jeden podstatný rys: odlišujú sa od hlavného prúdu štandardných (bežných, normálnych) škôl určitej vzdelávacej sústavy. Odlišnosť môže spočívať v špecifikách obsahu vzdelávania, organizácii výučby, hodnotení vzdelávacích výsledkov žiakov atď. Pojem alternatívna škola sa teda nedá vzťahovať len na súkromné školy, resp. k typu zriaďovateľa školy, pretože neštandardné môžu byť aj niektoré školy štátne“. Alternatívna škola je systémovo novo koncipovanou školou voči tradičnej ako uvádza Zelina, M. (2000, s. 17) a sú pre ňu charakteristické novo formulované systémové znaky:

filozofia a ciele výchovno-vzdelávacieho procesu,
obsah, kurikulum,
metódy, prístupy, techniky, inštrukčné stratégie a technológie vo vzdelávaní a výchove,
riadenie a organizácia školy
postavenie žiakov a učiteľov v škole a rodičov vo vzťahu ku škole.

Bližšie objasniť samotný pojem alternatívna škola môže poukázanie na jej tri funkcie:

- funkcia kompenzačná – nahrádza nedostatky tradičného školstva
- funkcia diverzifikačná – vnáša pluralitu do výchovy
- funkcia inovačná – zavádza do výchovy inovatívne metódy

Existuje niekoľko delení alternatívnych škôl, Kosová B. (1996, s. 39) uvádza ich rozdelenie podľa toho, čo považujú za základné východisko výchovy a aký je ich najdôležitejší ústredný pojem, na ktorom stavajú. Z tohto pohľadu by sme mohli hovoriť o troch veľkých skupinách:

Smery, ktoré za hlavné východisko považujú samotné dieťa, jeho osobnosť, vrodené sily alebo niektorú jeho stránku – reformná pedagogika, alternatívne pedagogické koncepcie, empiricko-analytická pedagogika, humanistická pedagogika, osobnostné pedagogické koncepcie, antipedagogika, globálna výchova.

Smery, ktoré uprednostňujú podriadenie výchovy spoločenským požiadavkám, spoločnosť, prostredie, sociálne skupiny a vzťahy sú podľa nich rozhodujúce vo výchove – sociologická pedagogika, marxistická pedagogika, kritická veda o výchove, emancipačná a komunikatívna pedagogika.

Smery, ktoré vychádzajú z určitých pevných noriem, ktoré sú dané a platné napr. bez pričinenia človeka, prípadne tieto normy existujú mimo hmotného sveta, výchovu potom najviac ovplyvňuje napr. duchovný svet, obraz Boží ako ideál výchovy - náboženská a socialistická pedagogika, duchovedná pedagogika, pedagogika kultúry, emancipačná a personalistická pedagogika.

Alternatívne školy v súčasnosti predstavujú rôzne modely, vychádzajú z rôznych filozofických pozícií, ale majú určité spoločné charakteristiky - slúžia dieťaťu a nie naopak, rozvíjajú jeho osobnosť, vychádzajú z jeho potrieb a schopností, vyučovací proces je individualizovaný. „Hlavným cieľom výchovy a vzdelávania nie je odovzdávanie vedomostí ale rozvoj osobnosti dieťaťa - samostatnosť, sebavýchova, schopnosť efektívne sa učiť, schopnosť tvorivo a hodnotiaco myslieť.“ (Zahatňanská, 1999, s. 16). V predmetoch sa kladie dôraz na zmysluplnosť učiva, rozvoj fantázie, tvorivosti, komunikácie, schopnosti sebarealizovať sa, byť prosociálnym, vedieť spolupracovať. Škola pripravuje dieťa na jeho vlastný život, rozvíja záujmy, kultivuje vzťah k ľuďom, k svetu, k učeniu, k sebe samému, buduje jeho sebavedomie, schopnosť realizovať sa. Alternatívne školy sa usilujú o väčšiu slobodu dieťaťa vo vyučovaní. Dieťa sa podieľa na tvorbe obsahu a organizácii vyučovania, je mu dovolený voľný pohyb, oddych počas vyučovania, možnosť komunikácie so spolužiakmi. Alternatívne školy presadzujú rozvoj identity žiaka prostredníctvom úcty k nemu, empatie, dôvery, pozitívneho oceňovania, väčšinou odsudzujú autoritatívne direktívne vyučovanie. Hodnotenie je založené na možnostiach a schopnostiach dieťaťa, hodnotí sa jeho pokrok oproti predchádzajúcemu stavu. Hodnotenie je prevažne slovné. Alternatívne školy uprednostňujú také metódy, formy a postupy, ktoré uľahčujú učenie. Často sa využívajú tvorivé a sociálne hry, bádateľské postupy a projekty, dramatické, komunikatívne a prosociálne zamerané cvičenia, cvičenia na uvoľňovanie a rozvoj zmyslov. Dôležitá je motivácia. Organizácia vyučovania vychádza z potrieb žiakov a učiteľa, spravidla nemá triedno-hodinový charakter ale je nahradená epochálnym vyučovaním, vyučovaním v blokoch a podľa potreby.

Pre potreby nášho príspevku podrobnejšie sa budeme zaoberať tými alternatívnymi pedagogickými smermi, ktoré sú u nás najznámejšie, najrozšírenejšie a môžu nájsť svoje uplatnenie pri výchove a vzdelávaní rómskych žiakov s cieľom ich lepšej integrácie do spoločnosti. Ako jeden z vhodných smerov sa nám javí waldorfská škola, alebo waldorfská pedagogika.

Waldorfská škola, waldorfská pedagogika

Prvá Slobodná waldorfská škola vznikla v Stuttgarte v roku 1919 a podnetom k jej založeniu boli myšlienky Rudolfa Steinera o postavení školy a vzdelávania v spoločnosti. Podľa neho škola má byť organizovaná ako slobodná inštitúcia a má v dieťati rozvíjať jeho nadanie, tvorivý duševný a duchovný život. Waldorfská pedagogika vychádza z antropozofie

Rudolfa Steinera (1861 – 1925), z jeho filozoficko-pedagogických názorov na výchovu človeka, ktorá prihliada na zákonitosti vývinu dieťaťa a mladého človeka, premeny a rozvoj jeho vzťahu k svetu a rozvoj jeho schopnosti učiť sa. Výchova je vnímaná ako vývinový proces, v ktorom sú jednotlivé predmety zavádzané s ohľadom na postupne sa rozvíjajúce schopnosti dieťaťa a jeho potreby. Waldorfské školy sú spravidla 12 ročné, zvyčajne je k nim pripojená materská škola a 13. ročník pre záujemcov o maturitu. Waldorfská škola kladie dôraz na všestranný rozvoj dieťaťa v praktických a umeleckých činnostiach, základným cieľom je výchova rúk, hlavy a srdca rozvrhnutá do troch etáp podľa veku dieťaťa. V prvej etape do siedmeho roku života sa dieťa učí najmä napodobovaním a vychovávateľ sa stará o správne a zdravé prostredie. V druhej etape od siedmeho roku života po pohlavnú zrelosť nastupuje napodobňovanie vzorov a autorita a jej nasledovanie. Po dosiahnutí pohlavnej zrelosti v tretej etape vedie učiteľ dieťa k vlastnému názoru, podporuje jeho samostatnosť, vzdáva sa svojej autority a stáva sa poradcom žiaka, študenta. Počas celého procesu vzdelávania dôraz sa kladie na umeleckú výchovu, city, prežívanie a vlastnú tvorbu. Na prvom stupni je výchova zameraná na rozvoj motoriky a emocionálnej stránky osobnosti. Až na druhom stupni sa cvičí rozum. Vo waldorfských školách sa nepoužíva známkovanie, žiaci nie sú motivovaní známkovým hodnotením, ale živým záujmom o preberanú látku. Vysvedčenie na konci školského roka má formu niekoľko stránkového slovného hodnotenia, ktoré charakterizuje všetky prednosti a nedostatky dieťaťa, jeho pokroky a nedostatky v uplynulom školskom roku. Vyučovanie, práca a život vo Waldorfskej škole prebieha v atmosfére spolupráce, ktorá prevláda nad vzájomnou súťaživosťou.

Vyučovanie je rozložené do blokov, čo znamená, že žiaci sa dlhodobo venujú jednému predmetu a učivu, s cieľom hlbšie doň vniknúť. Žiaden predmet a ani skupina predmetov nie sú nadradené nad iné. Všetky predmety sú pre všetkých žiakov povinné – dievčatá sa učia pracovať s drevom aj kovom a chlapci pletú, šijú, háčkujú. Význam takéhoto prístupu je v tom, že každý z predmetov rozvíja jednotlivé aspekty širokej palety ľudských kvalít. Učebný plán zohľadňuje čo najširšie prelínanie jednotlivých tém, aby sa stavali mosty medzi jednotlivými témami a predmetmi a tak sa deťom svet priblížil vo vzájomných vzťahoch a vo vzťahu k človeku. Vyučovanie hlavných predmetov (materinský jazyk, matematika, výtvarná výchova, vecné učivo, vo vyšších ročníkoch biológia, zemepis, dejepis, fyzika, chémia a ďalšie) prebieha v „epochách“. Epocha trvá 100 až 120 minút, začína sa ňou školský deň, je monotematická a počas 3 – 6 týždňov učiteľ rozvíja jednu tému v rámci jedného hlavného predmetu. Ďalšie predmety (cudzie jazyky, telesná, hudobná výchova, eurytmia – celostné cvičenie s prežívaním, ručné práce, práca v záhrade remeslá sa vyučujú v klasických vyučovacích hodinách.

Vyučovanie vo Waldorfskej škole sa začína tým, že učiteľ privíta dieťa pozdravom a podaním ruky. Nasleduje hlavné vyučovanie - epocha 105 minút, ktorá má tri časti. Prvá časť je rytmická, má navodiť uvoľnenie zmyslov a tela (recitácia, spev, eurytmia), druhá – hlavná, poznávacia časť obsahuje výklad učiva, rozhovory, opakovanie látky, individuálnu prácu žiakov, písanie, kreslenie atď. Tretia časť je záverečná a jej cieľom je uvoľnenie dieťaťa, čítajú sa texty, rozprávky, povesti, báje a podobne. Aj ďalšie predmety, ktoré sa učia v 45 minútových hodinách snaží sa učiteľ rozčleniť na časť rytmickú plnú pesničiek, riekaniek a časť vyučovaciu, v ktorej sa preberá nová látka a na záverečnú časť, kde učiteľ rozpráva príbeh s cieľom triedu upokojiť, harmonizovať. Popoludňajšie vyučovanie má charakter pracovný, umelecký a poznávací.

Špecifické pre waldorfskú školu je absencia učebníc, ktoré nahrádzajú materiály pripravené učiteľmi. Veľký dôraz je kladený na žiacke pracovné a epochálne zošity, ktoré si žiaci sami veľmi svedomite vypracovávajú a istým spôsobom im nahrádzajú učebnice.

Ďalším špecifikom je to, že v epochách vyučuje všetky hlavné predmety triedny učiteľ počas celej základnej školy. Takto môže lepšie prispôsobiť učebný plán vývojovým potrebám a schopnostiam detí.

Do práce školy sú aktívne zapájaní aj rodičia a to tým, že sú prizývaní k tvorbe obsahu učiva, ale aj plánu činnosti školy, zúčastňujú sa na aktivitách, obradoch, slávnostiach, pomáhajú škole v umeleckých a remeselníckych činnostiach.

Možnosti uplatnenia waldorfskej pedagogiky pri vzdelávaní rómskych detí vidíme v jednej z hlavných myšlienok Rudolfa Steinera, ktorý chápe dieťa ako individualitu s poznanými i nepoznanými schopnosťami. Pri výchove a vzdelávaní je potrebné prihliadať na tieto schopnosti a citlivo ich určitým spôsobom učenia rozvíjať. Problémovým žiakom veľmi pomáha pedagogický prístup waldorfského učiteľa, ktorý je predovšetkým radca a žiakov neriadi, ale vedie. Učiteľ má k deťom láskyplný vzťah a úctu ku každému žiakovi. Výchova a vzdelávanie vo waldorfskej škole je živým procesom, pedagogika sa viac chápe ako umenie žiaka zaujať a sprevádzať školským vyučovaním. Školský rok, týždeň aj každý deň majú svoj opakujúci sa rytmus, 3 – 4 týždne ten istý predmet v epochálnom vyučovaní umožňuje žiakom lepšie sa sústrediť, do hĺbky predmet spoznať a vedomosti si častým opakovaním lepšie zapamätať. S hlavným predmetom sú tematicky aj emocionálne prepojené hudobná výchova, eurytmia, maľovanie a kreslenie, čo rozvíja aj ďalšie zložky inteligencie, ako pohybovú, hudobnú, empatickú schopnosť. Rómske deti sú pohybovo nadané, radi tancujú a pohybom vyjadrujú svoje emócie. Rómskemu žiakovi by mohlo veľmi vyhovovať to, že sa vyučovanie vždy začína rytmickou časťou, ktorá by ho preladila na vyučovanie, uvoľnila telo i ducha, rozvíjala pamäť. Čítanie a písanie sa objavuje až v druhej triede a až v tretej triede sa zavádza písané písmo a vzhľadom na dvojjazyčnosť rómskych žiakov by im asi viac vyhovovalo pomalšie tempo pri učení sa slovenského jazyka, keďže to väčšinou nie je ich materinský jazyk. Waldorfská pedagogika počíta s tým, že sa dieťa v siedmich rokoch chce učiť a cíti potrebu autority. V období puberty sa prebúdza snaha vyskúšať si plný život človeka so všetkými dôsledkami a tu potrebuje dieťa osoby, ktoré by mu citlivo ukázali cestu vlastnej zmysluplnej existencie, čo môže urobiť len človek, ktorý dieťa dobre pozná, tak ako jeho učiteľ keď ho sprevádza vyučovaním od 1. po 8. ročník. Vo waldorfskej škole sa vyučovanie nenahrádza sledovaním televízie, videa, knihy sú až druhotnou učebnou pomôckou. Dieťa si samo vytvára zošity, z ktorých sa učí. Je to veľmi tvorivá práca spojená s príjemnými zážitkami a je predpoklad, že nebude ničiť niečo čo samo vytvorilo a zároveň spoznáva cenu vlastnej práce a získava k nej vzťah. V nižších ročníkoch žiaci nedostávajú domáce úlohy, nevyplnenie ktorých je častým problémom v tradičnej škole. Rómske dieťa by malo vo waldorfskej škole príležitosť rozvinúť všetky zložky svojej osobnosti, ktorej nevyhovuje encyklopedické vzdelávanie a je zamerané viac prakticky, citovo, duchovne a umelecky.

Pedagogika Márie Montessoriovej

Pedagogika Márie Montessoriovej (1870 – 1952) je jednou z najznámejších reformno-pedagogických koncepcií v Európe a vo svete, ktorá je pedocentricky orientovaná s výraznou orientáciou na prirodzenú výchovu. M. Motessorriová vďaka medicínskemu vzdelaniu a praxi, štúdiu pedagogiky a zvlášť špeciálnej pedagogiky a citu pre dieťa a jeho potreby rozpracovala teóriu štadiálneho rozvoja dieťaťa, v ktorej vývin dieťaťa vníma ako zameraný na autonómiu a sociálnu integráciu. Svojou experimentálnou prácou sa snažila dosiahnuť, aby každé dieťa sa mohlo plne rozvinúť. Veľký význam pripisovala najmä správnej výchove v útlom veku. Výchovu pokladala aj za prostriedok dosiahnutia mieru a porozumenia vo svete, rozpracovávala pedagogické otázky mierového spolužitia ľudstva – ideu zjednoteného ľudstva – „Nazione Unika“, za čo v roku 1950 bola vyznamenaná Nobelovou cenou za mier.

Filozofia Márie Montessoriovej vychádza z výroku: "Pomôž mi, aby som to urobil sám", táto prosba s ktorou sa na M. Montessoriovú obrátilo malé dieťa sa stala hlavným krédom jej pedagogiky. Úlohou dospelých je urobiť všetko pre to, aby dieťa vlastnými silami a svojim tempom získalo nové vedomosti. Základom pedagogickej teórie a praxe M. Montessoriovej je slobodný vývoj dieťaťa. Dieťa má robiť len to, čo urobí samo z vlastných síl, samo sa rozhoduje čo bude robiť, s kým a s čím sa bude hrať a ako dlho sa bude hrať. Táto sloboda je spojená s organizáciou práce dieťaťa. Pedagóg v procese vyučovania pripravuje optimálne prostredie a pomôcky, didaktický materiál a predmety tak, že sú pre dieťa podnetné a rozvíjajú jeho osobnosť. Ak práca dieťa zaujme je schopné sústrediť sa na ňu intenzívne a dlhodobo. Fenomén polarizácie pozornosti pri silnom zaujatí činnosťou, hračkou alebo pomôckou spôsobí, že sa dieťa vnútorne rozvíja a úlohou učiteľa je pomôcť mu, aby činnosť urobilo samo a aby nebolo vyrušené zvonením, inou činnosťou a podobne.

Montessoriovská škola je všeobecná jednotná škola, ktorá poskytuje vzdelanie od predškolského veku – materská škôlka až po ukončenie základnej deväťročnej školy. Po jej ukončení žiaci môžu pokračovať v štúdiu na strednej škole. Hlavným cieľom je pomáhať deťom v poznávaní sveta a seba samého, stať sa samostatným, aktívnym človekom, zodpovedným za svoje konanie. V škole si dieťa osvojuje materinský jazyk, cudzie jazyky, vedy o prírode, o spoločnosti, základy umenia, venuje sa telesným a pracovným aktivitám.

Pre pedagogickú koncepciu M. Montessoriovej sú typické výrazné didaktické inovácie učebného procesu, ktoré rešpektujú osobnosť dieťaťa, jeho samostatnú činnosť a slobodu voľby, v pedagogicky pripravenom prostredí triedy, školy alebo rodiny. Neformálna a úzka spolupráca školy s rodinou je nevyhnutná pre realizáciu výchovných a vzdelávacích cieľov. Rodičia majú umožnený vstup do vyučovania, komunikujú s učiteľom, spoločne postupujú pri vzdelávaní a výchove dieťaťa, podieľajú sa na organizovaní akcií, ktoré spájajú prostredie školy so širším sociálnym prostredím.

Vo výchovno-vzdelávacom procese sa pracuje vždy s konkrétnym materiálom, ktorý dieťa pozná z každodenného života – môže sa ho dotknúť, uchopiť, precítiť všetkými zmyslami a následne pochopiť a klasifikovať. Tento materiál by mal vyvolať záujem dieťaťa tvarom, farbou, leskom, zvukom... Podľa M. Montessoriovej dieťa má vnútornú potrebu učiť sa, jeho osobnosť chce neustále získavať nové poznatky z okolia. Postupne zvláda elementárne pohybové cvičenia, učí sa starať o seba a o svoje prostredie, rozvíja svoje sociálne cítenie a vôľové vlastnosti, nadobúda schopnosť abstraktného myslenia, presnosť, istotu a radosť z práce. Nové pojmy súvisiace so zmyslovým vnímaním sú prezentované v trojstupňovej postupnosti – nové slovo je spojené s predmetom, potom dieťa hľadá predmet podľa uvedeného pojmu a nakoniec dieťa samo predmet pomenuje. Takéto hravé a postupné učenie je základom pre neskoršie jazykové a matematické cvičenia, ktoré dieťa prirodzeným spôsobom a formou hry posúva „od konkrétneho uchopenia k abstraktnému pochopeniu“.

Pedagogický materiál Márie Montessoriovej je rozčlenený do piatich základných skupín (Zelina, 2000, s. 35):

- cvičenia každodenného života
- elementárne pohybové cvičenia,
- cvičenia na otváranie a zatváranie, naberanie a nalievanie,
- cvičenia na samoobsluhu a starostlivosť o prostredie,
- spoločenské správanie a hygienické návyky
- cvičenie na rozvoj a zjemňovanie zmyslov
- zrakové cvičenia na rozlišovanie farieb, tvarov, dimenzií,
- hmatové cvičenia na rozlišovanie kvality povrchu, tvaru, hmotnosti a teploty,
- sluchové cvičenia na rozlišovanie zvukov, ruchov, tónov,
- čuchové a chuťové cvičenia,

- konštruktívne a proporčné cvičenia na rozvoj kreativity a abstraktného myslenia na základe viaczmyslového vnímania,
- matematické cvičenia
- poznávanie čísel od 0 po 9, prostredníctvom multisenzoriálneho prepojenia kvantity a symbolu,
- základy aritmetiky a algebry – viacmiestne čísla, číselné kategórie, základné operácie (sčítanie, odčítanie, násobenie, delenie),
- cesta k abstrakcii: pamäťové cvičenia, zlomky,
- jazykové cvičenia
- rozširovanie slovnej zásoby,
- príprava na písanie – tréning mechanizmov potrebných na písanie slov,
- príprava na čítanie – globálne čítanie, klasifikácia a generalizácia pojmov, čítanie viet,
- funkcia slovných druhov, analýza vety a štúdium slov,
- kozmická výchova
- geografia, geológia – vesmír a organizácia ľudskej spoločnosti,
- biológia – poznávanie rastlinnej a živočíšnej ríše,
- ekológia – ochrana životného prostredia a ľudského zdravia,
- základné poznatky z fyziky, chémie, výtvarného umenia...

Využitie pedagogiky Márie Montessoriovej pre rómske deti by bolo veľmi vhodné v prípravných ročníkoch, pretože ona vytvorila obsiahly didaktický súbor pomôcok, ktoré predstavujú dokonalý materiál pre komplexný rozvoj zmyslového vnímania. U rómskych detí je potrebné systematicky stimulovať a podporovať senzomotorické aktivity. Prostredníctvom cvičení praktického života rozvíjajú sa zrakové, sluchové a hmatové zručnosti, ako aj reč, písanie a matematické zručnosti, tiež pracovné návyky, systematickosť a spätná kontrola činnosti - „Každá práca má svoj začiatok, pokračovanie, koniec“. Dôraz sa kladie na samostatnosť – Pomôž mi, aby som to dokázal urobiť sám“. V systéme M. Montessoriovej sú deti zoskupované podľa záujmov čo vedie k učeniu sa vzájomnému rešpektu, spolupráci a pomoci. Funkcia učiteľa spočíva v pomoci žiakom vytvoriť niečo, pričom produkt nehodnotí. Dieťa nesmie mať pocit, že to čo vytvorilo je škaredé, zlé, nakoľko, každé dieťa je chápané ako samostatná osobnosť a jeho výkon je v danej chvíli pre neho ten najlepší. Každé dieťa sa vyvíja ináč a v určitom období je citlivé na určité činnosti, ktoré treba vyšpecifikovať a venovať sa im naplno. Ak vychovávateľ zanedbá dané obdobie v ďalšom už daná činnosť pre dieťa nemusí byť zaujímavá a nebude chcieť venovať tejto činnosti čas.

Záver

Dôležitým a vážnym problémom v Slovenskej republike je riešenie zlej ekonomickej, sociálnej a vzdelanostnej rómskej minority. „Rómsky problém je nutné od začiatku považovať za problém sociálneho vylúčenia, nie problém etnicity. Tento problém rovnako neznesie generalizáciu - nie je problémom všetkých Rómov. Najhendikepovanejšou časťou rómskej populácie sú totiž segregovaní Rómovia.“ (Dirgová – Kalanin, 2009, s.26) Myslíme si, že výchova a vzdelávanie sú kľúčom k riešeniu zlého sociálneho postavenia Rómov. Prioritou našej spoločnosti by preto naďalej mala byť edukácia a zvyšovanie vzdelanostnej úrovne rómskej populácie, pretože vzdelávanie umožní pozdvihnutie rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike a povedie k ich sociálnemu, kultúrnemu a ekonomickému pokroku. Cez výchovu a vzdelávanie je možné riešiť rómsku problematiku a ich úspešné začlenenie do spoločnosti. Alternatívne školy sa javia ako vhodné východisko pre zlepšenie stavu vzdelanostnej úrovne Rómov, prihliadajúc na atribúty správania rómskych detí, ich živelnosť, nesamostatnosť, komunitný spôsob života, kultúrnu a sociálnu odlišnosť.

Literatúra:

1. BALOGOVÁ-SLOBODNÍKOVÁ, M. a ZUBKOVÁ, I.: Edukácia Rómov, Žilina, Euroformes, 2003, ISBN 80-89266-05-3.
2. BALVÍN, J.: Romové a alternativní pedagogika. Ústi nad Labem, DESIGN RADIX 2000. ISBN 80-902461-7-6.
3. DIRGOVÁ, E. – KALANIN, P.: Sociálna práca ako nástroj prevencie sociálnej núdze a chudoby Rómskeho etnika. In: Zmena a budúcnosť či stagnácia a minulosť Rómov na Slovensku. – Košice: 2009. –S. 22-27. -ISBN 978-80-970137-7-6
4. HRUŠKOVÁ, R.: Problémy školskej integrácie nevidiacich a možnosti kompenzácie. Problems of visually disabled students' school integration and possibilities of compensation. In: Sociálna a ekonomická núdza - bezpečnosť jedinca a spoločnosti. - Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, 2009 S. 511-516. - ISBN 9788089271634.
5. KOSOVÁ, B: Vybrané kapitoly z porovnávacej pedagogiky a alternatívne pedagogické koncepcie. Banská Bystrica, UMB 1996. ISBN 80-88825-34-2.
6. PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E, - MAREŠ. J.: Pedagogický slovník. Portál, Praha 1995. ISBN 80-7178-029-4
7. SVOBODOVÁ, j. a JŮVA, V.: Alternativní školy. Brno. Pardo, 1995. ISBN 80-85931-00-1.
8. ZAHATŇANSKÁ, M.: Zážitkové metódy v práci pedagóga. Prešov: Metodické centrum, 1999. ISBN 80-8045-135-4.
9. ZELINA, M.: Alternatívne školstvo. Bratislava, IRIS 2000. ISBN 80-88778-98-0
10. Národného akčného plánu je prístupný na internetovej stránke Romano nevo ľil (www.rnl.sk) a na internetovej stránke Vlády SR: www.vlada.gov.sk

Mgr. Tatiana Roháčová
Katedra spoločenských vied
Technická univerzita v Košiciach
Vysokoškolská 4
040 22 Košice
Slovenská republika
E-mail: tatiana.rohacova@tuke.sk

Analýza determinantov edukácie Rómov a realizácia multikultúrnej výchovy v Slovenskej republike

Rastislav Rosinský

Resume:

The paper discusses the current issue of ever-failing education of Roma pupils. It analyse the external and internal determinants which impact their education. The internal ranks are antropogenetic, cultural and social determinants. Secondly, the external determinants are teachers prejudice and school system. As a action to mitigate the prejudices against the Roma, was recommended by a national educational program to include intercultural education (as a cross-cutting theme) in school programs. Furthermore, we analyze the frequency of its implementation and the frequency of inclusion in the curriculum - its content and focus. In addition personality of the multicultural teacher is discussed as well.

Key words: Interculture education - Prejudice and Attitudes – Teachers - Roma people.

Úvod

Edukácia rómskeho etnika je dlhodobo problémovým procesom. Dlhodobo preto, pretože už za čias panovania Márie Terézie sa hovorilo o ich vzdelávaní (deti museli navštevovať školu, resp. museli byť umiestnené na dvory zemanov, aby sa aspoň niečomu vyučili) a problémovým preto, pretože aj v súčasnosti je táto oblasť stále aktuálna a javí sa pre spoločnosť ako neriešiteľná. Hneď v úvode však je potrebné poznamenať že nielen na Slovensku, ale v celej Európe.

Ak sa bližšie zamyslíme, prečo je dnešný stav ich neúspešnej edukácie, taký ako ho poznáme už storočia, mali by sme si rozdeliť faktory, ktoré vplývajú na ich edukáciu na vnútorné a vonkajšie. Pod pojmom vnútorné vnímame tie, ktoré vplývajú na rómske dieťa v jeho samom, vnútornom a prirodzenom prostredí. Pod pojmom vonkajšie zas tie, ktoré rómske dieťa dokáže len veľmi ťažko ovplyvniť – systémové a celospoločenské.

Medzi vnútorné faktory môžeme zaradiť

vplyv antropogenetických faktorov – poukazujú na jedinečnosť a výnimočnosť každého jednotlivca z hľadiska zdedených biologických čŕt.

vplyv kultúrnych faktorov – poukazujú na jedinečnosť a výnimočnosť každého jednotlivca z hľadiska získaných kultúrnych návykov.

vplyv faktorov sociálneho prostredia – poukazuje na prostredie, ako prvok ovplyvňujúci školskú úspešnosť každého žiaka.

Medzi vonkajšie faktory vplyvu na edukáciu rómskych žiakov môžeme zaradiť napr. postoje spoločnosti voči Rómom, alebo obsah vzdelávania v škole.

Vplyv antropogenetických faktorov na edukáciu Rómov

Napriek tomu, že písať o fyzických rozdieloch medzi Rómami a Nerómami môže byť na Slovensku pre mnohých háklivá téma, cítime potrebu informovať o faktoch, ktoré veľa ľudí vníma, avšak málo sa o nich v odbornej tlači píše. Pre uvedenie fyzických rozdielov sme si vybrali výsledky publikovaných výskumov Bernasovského a Bernasovskej (2004)[1], ktorí sa danej problematike dlhodobo venujú. Pre každodennú prax majú ich zistenia veľký význam.

[1] BERNASOVSKÝ, I. – BERNASOVSKÁ, K. 2004. Bio - medicínske špecifiká rómskeho etnika. In: Rosinský, R. (edit.) *Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom vzdelávania.* Zborník. Banská Bystrica: PF UMB, 2004.

U dospelých ide predovšetkým o zdravotný stav, ako jeden z predpokladov pre primerané pracovné zapojenie, u detí samozrejme o ich zdravotný stav, rast a vývin, s ktorým úzko súvisí celý zložitý problém výchovy a vzdelávania.

Stručne uvádzame ich hlavné zistenia:

Najväčšie genetické vzdialenosti sú medzi olašskými a rumungro Rómami. Švédski, anglickí a wellskí Rómovia sú veľmi odlišní od indických skupín, ktorým sú rumungro Rómovia podobní.

Vysoký koeficient medzidruhového kríženia podstatne zvyšuje v populácii počet recesívne dedičných ochorení aj pri nezmenenej početnosti zodpovedných génov a do istej miery zvyšuje aj početnosť prahovo podmienených patologických stavov.

V rámci štúdia orálneho zdravia rómskych detí bolo zistené, že tieto majú aj pri zníženej úrovni hygieny ústnej dutiny, znížený výskyt zubného kazu a gingivitíd i čeľustno-ortopedických anomálií.

Rómski novorodenci v porovnaní s nerómskymi sú o 345,1g ľahší a 1,74cm kratší. Prax ukazuje, že rómski donosení novorodenci, ktorí sa narodili s hmotnosťou pod 2500g ale nad 2250g sa v prevažnej miere aj klinicky prejavujú ako deti zrelé a ľahšie sa adaptujú na vonkajšie prostredie ako nerómske deti.

6-ročné rómske deti majú priemernú hmotnosť hlboko pod hraničnými hodnotami 19 kg pre chlapcov a 17 kg pre dievčatá, ktoré sú z pediatrického hľadiska vážnym dôvodom pre odklad začiatku povinnej školskej dochádzky. Rómske deti sú oproti nerómskym menšie a ľahšie. Tieto rozdiely vo výške sú výraznejšie ako v hmotnosti.

Rómske dievčatá, na rozdiel od chlapcov, zaostávali za nerómskymi dievčatami vo vývine sekundárnych pohlavných znakov o 0,5 až 1 rok.

Uvedenými zisteniami sme chceli naznačiť odlišnosti, ktoré sú medzi rómskymi a nerómskymi deťmi. Tieto rozdiely nás však nemajú odlišovať. Všetci sme svojim spôsobom jedineční a v antropogenetických meraniach neexistuje nič, čo by bolo správne. Žiadna výška, váha, veľkosť hlavy nie je lepšia, ani horšia. Tieto rozdiely by však mali poukázať na to, že normy a limity, ktoré sú nastavené na majoritnú populáciu (napr. pri určovaní školskej zrelosti), nemusia vyhovovať každému etniku. Z tohto dôvodu je potrebné, aby sa všetci, ktorí prichádzajú do styku s rómskym etnikom (pedagógovia, lekári, psychológovia a pod.), snažili na nich pozerať optikou, ktorá je platná pre ich špecifiká.

Vplyvu kultúrnych faktorov na edukáciu Rómov

Za hlavný determinant vplyvu na edukáciu rómskych žiakov považujeme rodinu a jej kultúru z ktorej žiak pochádza a v ktorej existuje. Rodina reprodukuje genetické informácie, je nositeľom kultúrnych vzorcov a vytvára prostredie, v ktorom sa žiaci pohybujú. Rodina vytvára najväčší vplyv na rast osobnosti dieťaťa, na jeho ďalší rozvoj, do ktorého prirodzene patrí aj vzdelávanie a vzdelanosť. Ak nie je vzdelanie dôležité pre rodičov, nie je dôležité ani pre dieťa.

Vieme veľmi dobre, aký vplyv má formálne vzdelávanie, respektíve výška dosiahnutého vzdelania na úspešné uplatnenie sa na trhu práce. V princípe by sa mohlo dať matematické znamienko „rovná sa“ medzi výšku dosiahnutého vzdelania a uplatnenia sa na trhu práce a s tým spojenú životnú úroveň. V princípe. Vo všeobecnosti. Na strane druhej, máme v našom okolí živé príklady, ktoré potvrdzujú že vyššia, resp. vysoká životná úroveň sa dá dosiahnuť aj bez vysokého vzdelania. Pokiaľ sa takéto príklady v našom okolí vyskytujú, dá sa hovoriť o výnimke, ktorá potvrdzuje toto pravidlo. V takomto prípade hovoríme o ľuďoch že sú šikovní, prípadne prefíkaní. Ak však hovoríme o celoživotnom vzdelávaní, nesmieme zabúdať ani na neformálne vzdelanie (kurzy, školenia, tréningy...), resp. aj na informálne vzdelávanie, ktoré dáva každému jednotlivcovi jeho najbližšie okolie, teda rodina, priatelia, spoločnosť a pod. Výsledkom všetkých edukácií je potom formácia človeka, jednotlivca,

ktorý by mal byť pre svoju rodinu, okolie či spoločnosť užitočný v akomkoľvek smere. V akom vzťahu sú však edukácia a kultúra? Človek sa celý život učí v rámci svojich hodnôt a noriem, ktoré mu stanovuje jeho kultúra. Napríklad v našej, majoritnej kultúre, je vysoko cenené formálne vzdelanie. Čím vyššie vzdelanie človek dosiahol, tým je vraj človek múdrejší. Získa lepšiu prácu, lepšie postavenie, lepší plat. Reálne to nie vždy musí platiť, ale tak to funguje (viď príklady z rozpočtových organizácií). Filozofia tohto pravidla spočíva v tom, že len inteligentný človek je schopný dosiahnuť vyššieho vzdelanie. Nezabúdajme, že v tomto prípade máme na mysli akademickú inteligenciu a nie praktickú.

Tab. 1 Význam vzdelávanie v rámci kultúrnych kontextov

Vzdelávanie	Kultúra majority	Kultúra Rómov
Formálne	Áno	Nie
Neformálne	Čiastočne	Nie
Informálne	Nie	Áno

Najväčšou skupinou obyvateľstva, ktorí sú postihnutí uplatňovaním princípu výšky dosiahnutého formálneho vzdelania sú Rómovia. Len nízke percento z nich dosiahne úroveň úplného stredoškolského vzdelania s maturitou, ešte nižšie (môžeme hovoriť o úrovni niekoľko promile) vzdelanie vysokoškolské. Aj po dosiahnutí istej úrovne vyššieho vzdelania, ktoré by malo zabezpečiť istú úroveň zamestnania sa, je problém pre mnohých z nich nájsť vhodné zamestnanie, presnejšie povedané – zamestnať sa.

Otázka edukácie Rómov by teda mala byť konkretizovaná v kultúrnom kontexte. Je problém edukácie Rómov problém nedosiahnutého stupňa formálnej edukácie? Asi áno. V tomto bode si však musíme uvedomiť, že je to problém tých, ktorí sa na problém pozerajú optikou euro-americkej kultúry, v ktorej má výška dosiahnutej formálnej edukácie prioritu aj v hodnotení človeka. Pomôžem si odborom psychológia, ktorá definuje veľkosť problému práve optikou percipienta. Inak povedané, každý problém je tak veľký, ako ho človek vníma. Ak pre kohokoľvek nie je dosiahnuté vzdelanie prioritou, škola a celý školský systém ho netrápi. Nevidí v ňom žiaden problém a preto nemá čo riešiť. Ak má taký človek skutočný problém, tak si ho vyrieši opäť v rámci svojho kultúrneho kontextu.

Vplyv faktorov sociálneho prostredia na edukáciu Rómov

Oblasť vplyvu faktorov sociálneho prostredia na edukáciu Rómov je zrejmý. Sociálne prostredie považujem za významný činiteľ, ktorý ovplyvňuje kvalitu edukácie vrátane edukácie rómskych žiakov, pretože sociálne znevýhodnené prostredie neposkytuje dostatok podnetov na uspokojovanie takých potrieb, ktoré sú potrebné na primeranú výchovu detí. Je charakteristické nedostatočnými podnetmi pre optimálny vývin dieťaťa po stránke somatickej, ale najmä psychickej. Dieťa má nedostatok podnetov na rozvoj kognitívnych schopností, rozvoj zmyslov, citov a osobnostných vlastností. Spôsobuje to buď nedostatok času na výchovu dieťaťa, alebo nezáujem o jeho výchovu. Tento stav spôsobuje sociálnu a výchovnú zanedbanosť detí vyrastajúcich v takomto prostredí, čo vytvára problémy už na začiatku školskej dochádzky v oblasti rozvoja poznávacích funkcií a vedomostí a tiež problémy so socializáciou na jednej strane a problémy s uznávaním platných spoločenských noriem väčšinovej spoločnosti na strane druhej. Dieťa z takého prostredia nemá na primeranej úrovni uspokojované základné potreby a dôsledky tejto psychickej či kultúrnej deprivácie sa prejavuje zaostávaním vo vývine po stránke mentálnej, sociálnej, emocionálnej i profesionálnej. Sociálne znevýhodnené prostredie definujú Klein – Rosinský (2007)[2] ako

[2] ROSINSKÝ, R. – KLEIN, V. 2007. Sociálne znevýhodnené prostredie In: *Predškolská pedagogika: terminologický slovník*. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2007

také prostredie, ktoré vzhľadom na sociálne a jazykové podmienky nedostatočne stimuluje rozvoj mentálnych, vôľových a emocionálnych vlastností jednotlivca, nepodporuje jeho efektívnu socializáciu a neposkytuje dostatok primeraných podnetov pre rozvoj osobnosti. Táto definícia bola neskôr prebratá aj do zákona NR SR č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon).

Vonkajšie faktory vplyvu na edukácie Rómov – postoje spoločnosti k Rómom.

Obraz sveta vo vedomí jedinca sa vytvára v procese poznávania a prežívania. Vznikajúce vzťahy, ktoré patria do základného psychologického prispôsobovania sa človeka, označujeme pojmom postoje. Môžeme ich charakterizovať ako isté človekom zaujímané stanovisko. Dôvodov, prečo si človek vytvára postoje a v čom mu pomáhajú, je viacero. Pomáhajú nám pochopiť naše okolie a účinne sa v ňom zorientovať, môžu byť sitom udalostí, ktoré sa okolo nás dejú. Vďaka nim si môžeme ľudí rozčleniť do skupín a cítiť vlastnú identitu alebo hodnotu. Postoje vyjadrujú stanovisko jedinca (pozitívne či negatívne) k určitej oblasti skutočnosti, vyjadrujú nielen základnú poznávaciu orientáciu ale aj hodnotový systém človeka a jeho znakovú zameranosť. Prispievajú k udržaniu psychickej rovnováhy tým, že eliminujú úzkosť, posilňujú hodnotu seba samého, slúžia na zdanlivo logické ospravedlnenie hostility. Ak sa postoje prejavujú aj vo svojej behaviorálnej zložke dochádza k sociálnej interakcii – či už pozitívnej alebo negatívnej. Ak sa prejavujú vo vzťahu k človeku, ktorý je príslušníkom inej etnickej skupiny, hovoríme o etnických postojoch.

Konflikty vychádzajúce z etnocentrizmu sú založené na predsudkoch. Pričom etnocentrizmus je charakterizovaný postojom, že všetko sa posudzuje vo vzťahu k vlastnej skupine, ktorá je centrom všetkého. Pozitívny etnocentrizmus je charakterizovaný lojalitou k hodnotám a normám vlastnej skupiny. Táto lojalita je spojená s negatívnym hodnotením tých, ktorí nepatria do „našej skupiny“. Ak sa stretnú dve etnokultúrne spoločenstvá, stretávajú sa zároveň dva rozsiahle, štrukturálne prepojené súbory odlišných zvykov. Každé spoločenstvo ako celok, ale aj každý jednotlivec, je viac-menej determinovaný, či obmedzený svojím kultúrnym stereotypom a svojimi zvykmi. Zbaviť sa železnej košele zvyku je obtiažne a nebezpečné. Čo si oblečiem namiesto nej? Čo ma bude chrániť? Nejde len o prispôsobenie sa tomu druhému, ale aj o privyknutie si na predstavu, že to „iné“ má také isté právo na existenciu, ako to „moje“.

Ľudia z iných etnických skupín ako je väčšinová skupina sú „iní“. Majú inú farbu pleti, vlasov, možno iný spôsob komunikácie, obliekania a pod. Závisí od stupňa uvedomenia si rozdielnosti, či „iných“ ľudí prijmeme takých akí sú, alebo s istou rezervou, s odstupom. Na základe zrealizovaných prieskumov v Európe (Eurobarometer, 2008)[3] je zrejmé, že Rómovia nie sú „obľúbenou“ etnickou menšinou v celej Európe. Najnegatívnejšie postoje k nim mali Česi, Taliani a Slováci. V našom prieskume (Rosinský, 2009)[4] sme zistili, že učitelia majú veľmi negatítvne postoje k Rómom.

[3] Special Eurobarometer 296 / Wave 69.1 – TNS opinion & social. *Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes.* Zverejnené: Júl 2008.

[4] ROSINSKÝ, R. 2009. *Etnické postoje učiteľov, študentov a žiakov I. stupňa ZŠ*: *(s akcentom na rómsku etnickú skupinu)* Nitra: UKF, 2009.

Tab 2. Skalogramová analýza postojov učiteľov k etnickej skupine Rómov.

prijali by ste Róma za:	áno		nie		SD
	N	%	N	%	
životného partnera	2	0,77	258	99,23	0,70
Priateľa	7	2,69	253	97,31	0,67
Suseda	24	9,23	236	90,77	0,60
Kolegu	25	9,62	235	90,38	0,64
občana města	44	16,92	216	83,08	0,54
návštevníka města	67	25,77	193	74,23	0,46
vylúčil by som ho zo štátu	193	74,23	67	25,77	0,34

Bogardusovou škálou sociálneho dištancu získané dáta vypovedajú o veľmi veľkej averzii k Rómom zo strany učiteľov. Takmer ¾ učiteľov by ich najradšej vylúčila zo štátu. Podobný pomer učiteľov by ich nerád vôbec videl v ich meste. Za občana ich mesta by si Rómov vedelo predstaviť len 17 % z opýtaných učiteľov. Veľmi varovné je aj zistenie, v ktorom viac ako 90 % učiteľov nechce Róma v škole za svojho kolegu! Z týchto zistení je aj zrejmé, prečo v našich školách pôsobí vo funkcii asistenta učiteľa tak veľa Nerómov (porov. Klein, 2008)5. Výrazné odmietanie Rómov sa prejavuje aj v tom, že ich za svojich susedov nechce až 90 % opýtaných. Ešte viac učiteľov (97%) si ich nedokáže predstaviť v pozícií ich priateľa. Vrcholom odmietania Rómov je fakt, že by s ním až 99 % učiteľov nechcelo vstúpiť do manželstva.

Takéto silné negatívne predsudky boli zaznamenané už aj u žiakov 1- 4 ročníka. Už v tomto veku (6 – 10 rokov) dochádza k utváraniu (a uzatváraniu) jednotlivých skupín na základe etnickej príslušnosti. Je zaujímavé, že väčšiu averziu voči rómskym spolužiakom majú nerómski žiaci na západnom Slovensku. Pozitívnejšie etnické postoje k Rómom boli zachytené v 1. ročníku ZŠ ako v 4. ročníku ZŠ.

Uvedené zistenia poukazujú na výraznú etnickú diferenciáciu už v školskej triede. Rómski žiaci, podobne ako ich nerómski spolužiaci vytvárajú prirodzene vlastné skupiny, ktoré sú etnicky homogénne. Už v mladšom školskom veku tak môžeme hovoriť o etnických postojoch, ktoré sú formované negatívnym smerom. Vyrastá tak ďalšia generácia občanov s negatívnymi etnickými postojmi k Rómom, ako aj na to, že etnické postoje sú už v tomto veku sformované. Učiteľ má preto vytvorenú veľmi ťažkú pozíciu nato, aby ich ovplyvnil pozitívnejšom smere. Ak sa dá hovoriť o zmene etnických postojov detí, tak bohužiaľ len v smere súrodých zmien (negatívne postoje sa vekom stávajú ešte viac negatívne).

Ako tieto postoje súvisia s edukáciou Rómov? Veľmi jednoducho! Položte si otázku, či by ste radi chodili do prostredia, v ktorom Vás nechcú? Do prostredia, v ktorom by ste sedeli v poslednom rade? Do prostredia, v ktorom Vás učitelia nemajú radi (česť výnimkám), hoci to nemusia prejaviť, ale vy to cítite? Asi nie...

Vonkajšie faktory vplyvu na edukácie Rómov – systém školy

V roku 1992 bol Rómom pridelený status národnostnej menšiny. Rómovia teda majú možnosť mať samostatné národnostné školstvo. Ak by ho mali, dalo by sa hovoriť o vzdelávaní Rómov. Mohli by sme analyzovať, koncipovať, navrhovať, revidovať, či skúmať ich školský systém, metodiky, učebnice, edukačné prostredie a podobne. Rómovia samostatné národnostné školstvo ale zatiaľ nemajú. Je samozrejmé, že rómske deti a mládež majú negatívny vzťah k edukačnému procesu, pretože sú vychovávané v strachu zo všetkého

5 KLEIN, V. 2008. *Asistent učiteľa v procese primárneho vzdelávania rómskych žiakov*. Nitra: UKF, 2008.

cudzieho. Tento strach a obavy o vlastný osud sú do určitej miery opodstatnené vzhľadom na konfliktné situácie, v ktorých mnohokrát žijú. Mnohé rómske deti nie sú pripravené podriadiť sa ľubovoľným príkazom a nariadeniam. Preto je nevyhnutné, aby sa v edukačnom procese vyvinulo maximálne úsilie o ich adaptáciu, aby čo najrýchlejšie prekonali všetky obavy a strach z okolia. V tomto adaptačnom procese sa prezentujú iné zvyky, iné postoje a hodnoty, používa sa iný jazyk, akým je ten, na ktorý boli zvyknutí a v ktorom boli vychovávaní doma. Preto škola predstavuje pre Rómov vážny spoločenský problém, lebo oni sa prezentujú odlišnou hodnotovou orientáciou, sformovanou rozdielnosťou životného štýlu, spôsobu života a rôznych kultúrnych, sociálnych a ekonomických faktorov. V mnohých rómskych rodinách sa uznávajú morálno-spoločenské normy, ktoré nie sú v súlade so všeobecne uznávaným systémom morálnych hodnôt v majoritnej spoločnosti. S takými návykmi a hodnotami prichádzajú niektoré rómske deti aj do školy. Rómske dieťa si neuvedomuje, či je jeho správanie a konanie správne alebo nie, pretože ho jeho rodina k takémuto rozlišovaniu nevedie. A toto je podstata zložitého adaptačného procesu rómskych detí v škole. Preto je v tomto procese nevyhnutné rešpektovať sociálne a kultúrne špecifiká rodiny.

Zákon 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) uvoľnil opraty striktne daného obsahu vzdelávania. Škola si ho môže napĺňať podľa svojich regionálnych špecifík a potrieb žiakov. Otázne ale zostáva, koľko škôl si svoje plány prispôsobilo týmto potrebám? Koľko škôl sa prispôsobilo skôr štruktúre svojho pedagogického zboru ako potrebám žiakov? Ak by škola bola atraktívna pre svojich žiakov, je veľký predpoklad, že jej žiaci do nej budú radšej chodiť, lebo ich rodičia ich tam budú radšej posielať. Systém školy má veľký potenciál. Prakticky orientované vzdelávanie (so zameraním na praktické, každodenne potrebné remeselné zručnosti) v rómskom (materinskom) jazyku, by mohlo vyprodukovať „veľa“ vzdelaných rómskych žiakov. Uznávame, že z hľadiska vnímania edukácie možno nedosiahnu vyššie formálne vzdelanie. Na druhej strane je tu predpoklad vytvoriť generáciu Rómov, ktorí sa nebudú učiť len na vlastných chybách a poznatkoch staršej generácie, ale to čo budú potrebovať v skutočnosti pre život, sa naučia v škole!

Povinnou súčasťou obsahu vzdelávania sú prierezové tematiky, ktoré sa spravidla prelínajú cez obsahové vzdelávacie oblasti. Prierezové tematiky je možné uplatňovať viacerými formami - ako integrovanú súčasť vzdelávacieho obsahu oblastí vzdelávania a vhodných vyučovacích predmetov, ako samostatný učebný predmet v rámci voliteľných hodín (pri profilácii školy). Na úrovni primárneho vzdelávania zaviedol Štátny vzdelávací program viacero prierezových tém, medzi ktoré patrí aj multikultúrna výchova. V projekte VEGA - 1/0666/10 „Multikultúrna výchova a postoje učiteľov k rómskym žiakom” sme metódou dotazníka poštou oslovili všetky základné školy zaradené do siete základných škôl Ministerstva školstva SR (v roku 2010 spolu 2238 škôl).

Na tých 277 školách, ktoré nám vrátili dotazníky sa multikultúrna výchova vôbec nerealizuje v 16 školách (5,78%), ako prierezovú tému v rôznych predmetoch jej prvky implementuje 253 škôl (91,34%) a ako samostatný predmet ju má zaradenú 8 škôl (2,89%). Paradoxne samostatný vyučovací predmet multikultúrna výchova majú zaradenú do svojich osnov najmä školy s vyšším (viac ako 30%) počtom rómskych žiakov. V tomto smere sa zdá nepochopenie podstaty multikultúrnej výchovy – informovať sa o kultúrach navzájom, pretože nielen rómske, ale najmä deti z majoritnej spoločnosti by sa mali oboznamovať s rómskou kultúrou.

Tab.3 Druhy realizácie multikultúrnej výchovy v základných školách SR.

Multikultúrna výchova sa	N	%
Nevyučuje	16	5,78
Vyučuje ako prierezová téma	253	91,34
Vyučuje ako samostatný predmet	8	2,89
Spolu	277	100

Keď sme zisťovali aký časový rozsah školy venujú vyučovaniu multikultúrnej výchovy týždenne zistili sme, že až 91,34 % škôl ju vôbec neaplikuje v predmetoch, len ju vykazuje... Tento fakt je môžeme aj empiricky potvrdiť z rozhovorov s učiteľkami, ktoré sme realizovali vo vybratých školách. Vedia, že je potrebné vyučovať témy multikultúrnej výchovy aspoň ako prierezové témy, ale konkrétne sa nezamýšľajú nad ich priamym zaradením do jednotlivých vyučovacích tém. V prípade kontroly vykazujú ich zaradenie len v tematických výchovno – vzdelávacích plánoch.

V prieskume nás taktiež zaujímalo na aké náboženské kultúry a etnické skupiny sa učitelia najčastejšie orientujú v preberaných témach, ktoré zaraďujú do multikultúrnej výchovy.

Tab. 4 Religiózne kultúry preferované v témach multikultúrnej výchovy.

Kultúra	N	%
Kresťanská	182	65,70
Žiadna	46	16,61
Judaizmus	42	15,16
Islam	35	12,64
Budhizmus	21	7,58
Hinduizmus	17	6,14
Iné	3	1,08
Spolu	277	100

V tabuľke 4 vidíme, že v slovenských školách sa najčastejšie venujeme tej kultúre, ktorá je k nám najbližšie a ktorej obsah a kultúrne hodnoty a normy takmer všetci občania Slovenska poznajú (ku kresťanstvu sa prihlásilo v Slovensku v roku 2001 až 83% ľudí, pričom som presvedčený, že ľudia bez vyznania taktiež poznajú kresťanskú kultúru, nakoľko je veľmi úzko spätá s hodnotami a normami celej slovenskej spoločnosti). Na základe tohto poznania si dovoľujeme konštatovať, že ak sa multikultúrna výchova venuje kresťanskej kultúre, tak sa obsah multikultúrnej výchovy vôbec nenaplňuje. Za zaujímavé považujeme zistenie, že islamskej kultúre, ktorá v poslednom období výrazne preniká do prostredia Európy sa učitelia venujú len okrajovo (12,64%). V prostredí, v ktorom je v budúcnosti perspektíva výrazného prieniku arabskej kultúry spojenej s islamským náboženstvom do našej spoločnosti je ignorovanie (87,36% škôl neinformuje o islame) tejto kultúry vážnym nedostatkom. Arabská kultúra a vyznávanie islamu nie je už dnes lokalizované len na arabský poloostrov a krajiny Ázie. Je za hranicami našich štátov a so zvyšujúcim sa HDP našich krajín je veľký predpoklad migrácie občanov vyznávajúcich islam aj do tohto priestoru.

Tab. 5 Kultúry etnických skupín preferovaných v témach multikultúrnej výchovy.

Kultúra	N	%
Rómska	192	69,31
Maďarská	72	25,99
Žiadna	29	10,47
Rusínska	21	7,58
Židovská	20	7,22
Iná	19	6,86
Vietnam	14	5,05
Arabská	9	3,25
Spolu	277	100

Z údajov uvedených tabuľke 5 vidíme, že ak sa realizuje multikultúrna výchova v základných školách, tak sa obsahovo najviac učitelia venujú rómskej kultúre. Je potešujúce, že učitelia sa snažia oboznámiť svojich žiakov s tou kultúrou, ktorá je spojená s našimi dejinami viac ako 700 rokov. Aj keď v našom priestore žijú ľudia, ktorí si stáročia udržali svoju kultúru, svoje videnie riešenie problémov, tak ich kultúru nepoznáme a naďalej sa stretávame s kultúrnymi nedorozumeniami ktoré vytvárajú konflikty na oboch stranách pomyselného mentálneho múru (a bohužiaľ čoraz častejšie nielen mentálneho ale aj reálneho). Aj keď školy deklarujú, že obsah multikultúrnej výchovy orientujú najmä na rómsku kultúru, v tejto oblasti bolo vyškolených len 11,19 % škôl (n=31) má svojich učiteľov v oblasti multikultúrnej výchovy vyškolených. Na druhej strane to znamená, že 88,81 % (n = 246) škôl nemá vyškolených učiteľov pre vyučovanie multikultúrnej výchovy. Vysoké percento „nekvalifikovaných" učiteľov pre realizáciu multikultúrnej výchovy dáva odpoveď aj na vysokú mieru jej formálneho zaradenia (pripomíname že až 91,34 % škôl ju vôbec neaplikuje v predmetoch, len ju vykazuje, keďže nevedelo uviesť jej týždennú časovú dotáciu). Na Slovensku sa tak vytvára priestor pre organizácie, spoločnosti a firmy aby ponúkli učiteľom kurzy multikultúrnej výchovy v rámci celoživotného vzdelávania a kariérneho rastu pedagógov, ktoré je dnes súčasťou zákona NR SR č. 317/2009 Z.z o pedagogických a odborných zamestnancoch. V tejto súvislosti je potrebné opäť pripomenúť, že arabskej kultúre, ktorá je od nás priestorovo „ďaleko", ale na druhej strane veľmi blízko (najmä prognózy vývoja v Európe) sa učitelia venujú len veľmi minimálne. Iba 3,25% (n = 9) škôl oboznamuje svojich žiakov aj o tejto kultúre.

Záver

Uvedené myšlienky sú len jedným z najvypuklejších faktorov, ktoré môžu determinovať edukáciu Rómskych žiakov. V tejto súvislosti si je potrebné uvedomiť, že v tejto oblasti je potrebné ešte veľa spraviť, skúmať, zlepšovať. Hľadať nové metódy edukácie, nové prístupy, vytvárať nové systémy. Problémy s edukáciou Rómov však nemáme len my na Slovensku. Je to problém veľkej časti Európy. Zo skúseností z riešenia medzinárodých projektov vieme, že absolútne rovnaké problémy s edukáciou Rómov (neochota rodičov, neochota vzdelávať sa v škole a pod.) majú aj iné krajiny Európy. Slovensko je v mnohých smeroch právom označované za vzor v riešení otázok edukácie Rómov. Naše systémové opatrenia (asistenti učiteľa, nulté ročníky a pod.) sú oproti iným krajinám zakotvené už dlhšie v legislatíve. Do akej miery však prinášajú dlhodobý efekt v zlepšení edukácie je však na ďalšiu diskusiu. Celý proces totiž stojí a padá na jednotlivcoch a generalizovanie je v tomto prípade stereotypné.

Literatúra:

1. Bernasovský, I. – Bernasovská, K. 2004. Bio - medicínske špecifiká rómskeho etnika. In: Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom vzdelávania. Zborník. Banská Bystrica: PF UMB, 2004.
2. 2006.
3. KLEIN, V. 2008. Asistent učiteľa v procese primárneho vzdelávania rómskych žiakov. Nitra: UKF, 2008.
4. Special Eurobarometer 296 / Wave 69.1 – TNS opinion & social. Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes. Zverejnené: Júl 2008.

5. Rosinský, R. 2009. Etnické postoje učiteľov, študentov a žiakov I. stupňa ZŠ: (s akcentom na rómsku etnickú skupinu) Nitra: UKF, 2009.
6. ROSINSKÝ, R. – KLEIN, V. 2007. Sociálne znevýhodnené prostredie In: Predškolská pedagogika: terminologický slovník. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2007

Kontakt

Doc. PhDr. Rastislav Rosinský, PhD.
Ústav romologických štúdií
FSVaZ UKF v Nitre
Kraskova 1, 949 74 Nitra
rrosinsky@ukf.sk

Etnické rozdiely vo vzdelávaní (vybrané výsledky výskumu EDUMIGROM)

Jurina Rusnáková

Medzinárodný výskumný projekt Etnické rozdiely vo vzdelávaní a nerovnaké vyhliadky mestskej mládeže v rozšírenej Európe sa realizoval v deviatich európskych krajinách a za Slovensko sa ho zúčastnili výskumníci zo Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied. Základným východiskom trojročného projektu a zároveň impulzom pre konštrukciu výskumného zámeru projektu bolo poznanie niektorých podobností (nižšia vzdelanostná úroveň, problémy s uplatnením sa na trhu práce) medzi Rómami v nových členských štátoch EÚ a druhou generáciou prisťahovalcov v starých členských štátoch. Vo všetkých krajinách projekt skúmal „viditeľné“ minority (druhá generácia prisťahovalcov a Rómovia), teda nositeľov viditeľných znakov etnickej odlišnosti (napr. tmavšia farba pleti), vo všetkých krajinách šlo o legálnych občanov. Projekt etnickú odlišnosť nevníma ako danú, ale ako sociálny výtvor, ktorý môže v „procesoch minorizovania“ získať negatívny význam a v konečnom dôsledku sa tak stať prekážkou pri vzdelávaní. Viditeľné znaky odlišnosti zvyšujú pravdepodobnosť, že väčšinová spoločnosť bude pristupovať k ich nositeľom ako k „iným” a vyčleňovať ich zo svojho stredu. Preto hlavnými cieľmi projektu bolo: preskúmať podobnosti a rozdiely vo vzdelávaní menšín v skúmaných krajinách a zároveň objasniť faktory ich znevýhodnenia a skúmať ako je v každodennom živote prežívaná etnická identita a ako ju školské prostredie ovplyvňuje. Projekt ďalej zaujímala schopnosť adaptácie vzdelávacích systémov (ich inštitucionálnej formy a každodenného školského prostredia). Slovenskí výskumníci skúmali znevýhodnenia rómskych žiakov, presnejšie rómskej mestskej mládeže v základných školách. Projekt tvorili tri prepojené roviny skúmania: - historická analýza vzdelávacích programov a politík sociálneho začleňovania - dotazníkový prieskum pokrývajúci populáciu 14 - 17 ročných a všetky školy v dvoch vybraných mestách (spolu 806 žiakov, 28 škôl) - prípadové štúdie vybraných škôl (individuálne rozhovory - 95 a skupinové rozhovory - 8, so žiakmi, učiteľmi, rodičmi, zástupcami inštitúcií, zúčastnené pozorovania).

Tab. 1 Výskumná vzorka

	Všetci žiaci	Rómski žiaci	Rómski rodičia	Učitelia/vedenie škôl/asistenti učiteľa	Zástupcovia inštitúcií/pomáhajúci profesionáli
Dotazník	x	X		x	
Hĺbkový individuálny rozhovor		X	X	x	x
Skupinový rozhovor		X	X	x	

Výber miest (anonymizovaných na Krásne a Hrdé), v ktorých sa výskum realizoval bol ovplyvnený predovšetkým socioekonomickými ukazovateľmi a tradíciou spolužitia viacerých národností. Obe mestá sa v oboch týchto parametroch odlišovali – tak ako ukazuje Tab. 2. Obe mestá sú okresné, ani v jednom z nich nie je veľká segregovaná rómska osada.

Tab. 2 Mestá

	Krásne	Hrdé
Tradícia spolužitia národností	Dlhodobá tradícia mnohonárodnostného spolužitia (Slováci, Rómovia, Maďari)	Rómovia sú jedinou výraznejšie zastúpenou menšinou
Socioekonomické ukazovatele	Nezamestnanosť pod slovenským priemerom. Veľký výber stredných škôl.	Dlhodobo v ekonomickej depresii. Nezamestnanosť dlhodobo vysoko nad slovenským priemerom.
Existencia segregovanej rómskej komunity	Nie, ale v meste sú časti (chudobné), ktoré obývajú prevažne Rómovia.	Nie, ale v meste sú časti (chudobné), ktoré obývajú prevažne Rómovia.

Základné zistenia slovenskej časti výskumu

Školské výsledky žiakov významne ovplyvňuje socio-ekonomické zázemie ich rodín (pravidelnosť príjmu, vzdelanie rodičov) - Obr. 1. Takmer 70% rómskych žiakov žije v rodine bez pravidelného príjmu, na hranici životného minima a zároveň majú rómski žiaci menej vzdelaných rodičov – aj preto je ich priemerný školský prospech horší.

Obr. 1 Priemerný školský prospech žiakov rôznych národností podľa vzdelania rodičov a pravidelnosti príjmu domácnosti

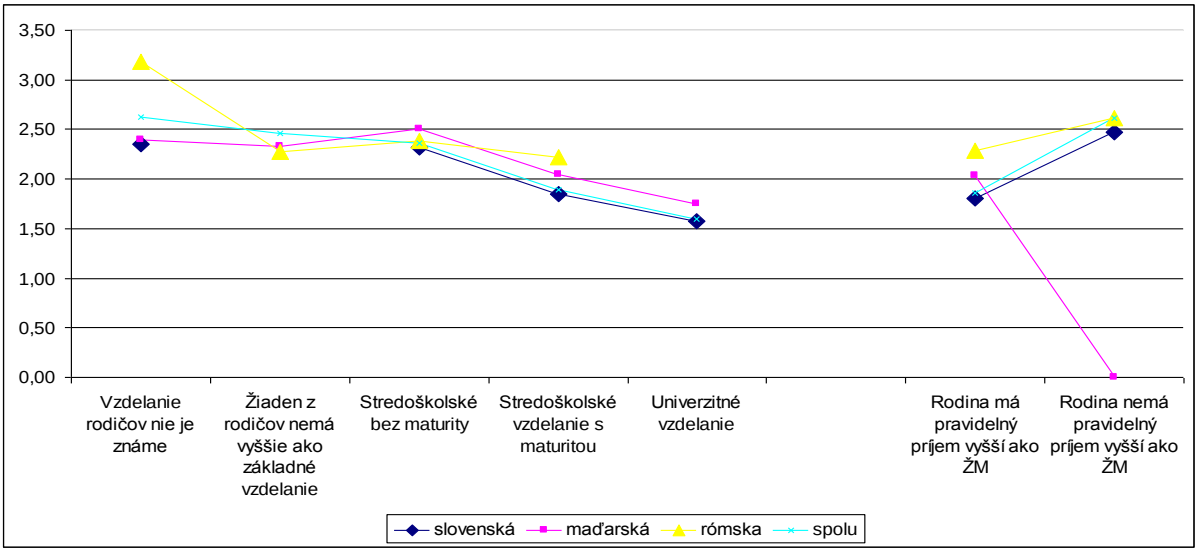

Ani v jednom zo skúmaných miest nie je segregovaná „rómska“ škola (taká škola sa nachádza v obci v blízkosti Krásneho), no v oboch mestách sú také, na ktorých nie sú rómski žiaci – ide o školy, ktoré sú podľa miestnych kritérií považované za elitné.

Existujú veľké rozdiely medzi školami v priemernom školskom prospechu. Toto zistenie len potvrdzuje zistenia výskumu PISA, ktorý ho vysvetľuje priepustnosťou školských obvodov a možnosťou rodičov vybrať pre svoje dieťa školu aj mimo obvodu, do ktorého podľa bydliska patria. Túto možnosť využívajú v skúmaných mestách predovšetkým dobre vzdelaní a ekonomicky zabezpečení nerómski rodičia, čo postupne vedie ku koncentrovaniu prospechovo výborných žiakov z dobrých rodín na samostatných školách. V oboch mestách sú školy s vyšším podielom rómskych žiakov, ide o školy, ktoré sú podľa miestnych kritérií „slabšie“. Na týchto školách sú sústredení žiaci s horším socio-ekonomickým zázemím

a s horším prospechom. Učitelia a riaditelia škôl s vyšším podielom rómskych žiakov priznávajú, že bojujú s odchodom nerómskych detí. Tie ich rodičia radšej presúvajú na školy, v ktorých je menej Rómov. Slovenskí výskumníci nazvali tento jav „bielym odletom“. Takmer všetci rómski žiaci, ktorí sa zúčastnili výskumu, navštevujú etnicky zmiešané triedy (i keď s vyšším počtom Rómov), no v štyroch školách sa našli etnicky homogénne tzv. „zberné špeciálne triedy“ (v nich sa učia iba rómski žiaci rôzneho veku a z rôznych ročníkov). Väčšina škôl (s výnimkou jedinej) uplatňuje rozdeľovanie žiakov na druhom stupni podľa prospechu alebo nadania na jazyky a matematiku. Dôsledkom toho je vznik paralelných silných (dobre motivovaní žiaci s dobrým prospechom) a slabých tried (žiaci menej motivovaní s horším socio-ekonomickým zázemím a slabším prospechom). V slabších triedach klesá motivácia žiakov, zhoršuje sa ich prospech a vzdelávacia atmosféra triedy sa mení na „zábavu“. „...Viete, keď ich skúšame, alebo keď navštívim triedu, mám pocit, že tieto deti, ktoré sa dostali do triedy „C“ mali trojky, ale žiadnu motiváciu, nikoho kto by ich posúval a potom spadnú do štvoriek a pätiek.“ (Zora) V týchto triedach študuje väčšina rómskych žiakov z výskumu. Učiť v takýchto triedach je náročné a frustrujúce. K ďalším negatívnym dôsledkom triedenia žiakov podľa prospechu patrí celkové znižovanie ambícií žiakov (aj výborní študenti v triedach s prevahou žiakov z rodín s nižším vzdelaním majú nižšie ambície v budúcom vzdelávaní) a strata motivácie učiteľov. “Celý čas množstvo učiteľov, konkrétne aj ja som sledoval, že vytvárame nie dobrú atmosféru v tých extriedach. My sme vlastne tých najlepších zlúčili do jednej triedy a v tej béčke, céčke, možno déčke – ako sa raz vyjadrila jedna kolegyňa, ktorú to mrzí dodnes - jej sa tam nechce ísť učiť, lebo tam je odpad."(Timotej, riaditeľ ZŠ) Mnohí riaditelia škôl si uvedomujú nepriaznivé dôsledky takéhoto triedenia, no využívajú ho ako ďalšiu zo stratégií udržania si prospechovo lepších nerómskych žiakov. „Sú triedy, ktoré sú čisto rómske... Ja nedelím deti na rómske, nerómske, hej? Ale zase sa musím brániť tomu, aby mi šikovné deti, či už také, alebo onaké, rodičia nezobrali z tejto školy preč a neodniesli mi ich na dajaké vybrané školy..“ (Oľga, riaditeľka ZŠ Vážne)

Učitelia, ktorí sa vyjadrovali v prospech triedenia žiakov, argumentovali potrebou individuálneho prístupu k prospechovo horším deťom, znížením tempa výučby (ktoré by v prospechovo zmiešaných triedach brzdilo výborných žiakov). Ako už bolo spomenuté, rómski žiaci majú horší priemerný prospech, zároveň je zlá ich školská dochádzka (najmä vo vyšších ročníkoch). Podľa učiteľov je práve dochádzka najväčšou prekážkou v ich vzdelávaní. Riešenie záškoláctva je prebyrokratizované a neefektívne. Približne tretina rómskych žiakov sa v budúcom roku chystá odísť zo školy. Na druhej strane, výskum našiel aj dosť rómskych žiakov s výborným prospechom, ktoré sú vďaka nemu v „rómskych“ rovesníckych kolektívoch uznávané (nie je pravdou, že vzdelaní Rómovia sú vyčleňovaní).

Výskum nepotvrdil predpoklad, že rómski žiaci vnímajú školu ako „utláčateľské“ prostredie. Práve naopak. Sú v škole spokojní, ba spokojnejší ako žiaci ostatných národností sú:

- s tým ako im ide štúdium („jednoznačne áno“ 29% rómskych a 14% nerómskych žiakov)
- so vzťahmi so spolužiakmi (68% rómskych a 57% nerómskych)
- s atmosférou v triede: 47% žiakov slovenskej národnosti a až 60% žiakov rómskej národnosti hodnotí atmosféru v triede ako priateľskú a súdržnú.

Rovnaký podiel rómskych a nerómskych žiakov uvádza, že má v škole učiteľa (30%) /učiteľov (26%), ktorí ich majú radi.

I keď sa niektorí z nich sťažovali na necitlivý prístup zo strany učiteľov a na slovné narážky na ich etnicitu (napríklad vtipy o Rómoch), vo všeobecnosti sú školy považované za príjemné a neutrálne miesto a učiteľov rómski žiaci zaraďovali medzi tie osoby, ktoré nerobia rozdiely na základe farby kože. Kritickejší k škole boli (nerómski) žiaci s lepšími školskými

výsledkami, ktorí pochádzajú z bohatších rodín a študujú na náročnejších školách. Vysvetlení je niekoľko.

- Žiakom s horším prospechom, medzi ktorých patria mnohé rómske deti z výskumu, nezáleží na dobrých známkach tak, ako výborným žiakom a preto nie sú v škole natoľko stresovaní.
- Učitelia so žiakmi jednajú rôzne. Na školách s horším prospechom žiakov, resp. v prospechovo horších triedach (v týchto je väčšina rómskych žiakov) sú na žiakov kladené nižšie nároky a preto sa cítia lepšie – nie sú pod takým tlakom nárokov. Aj učitelia uznali, že sú benevolentnejší v prípade slabších študentov - vyžadujú len dochádzku a z času na čas „záujem".
- V prospechovo slabších triedach je uvoľnenejšia atmosféra, žiaci sa venujú školským povinnostiam menej ako „školským radostiam" – zábave a humoru so spolužiakmi.
- Žiaci rodičov, ktorí majú vyššie vzdelanie, sú z domu lepšie pripravení otvorene vyjadrovať svoje názory a kriticky hodnotiť rôzne situácie.

Rómovia oveľa viac ako nerómovia dôverujú učiteľom pri rozhodovaní sa o ďalšej škole – záleží im na názore učiteľov. Aj niektorí rómski rodičia v rozhovoroch uvádzali, že učitelia (alebo škola) má vplyv na ich deti – môže ich motivovať, ale aj znechutiť. Na druhej strane, sú samotní učitelia frustrovaní a pesimistickí v súvislosti so vzdelávaním rómskych žiakov. Cítia sa byť slabí a bez nástrojov, ktorými by (na druhom stupni základnej školy) prilákali rómskych žiakov k učeniu alebo vôbec do školy.

Tab. 3 Identifikované systémové nedostatky a prekážky vo vzdelávaní rómskych žiakov

„Biely odlet" a priepustnosť školských obvodov.
Triedenie žiakov na druhom stupni.
Systém boja so záškoláctvom podporuje záškoláctvo (absencie sú ospravedlňované pediatrami).
Asistentov učiteľa je málo.
Mimoškolské aktivity sú pre rómske deti nedostupné.
Neexistujú inkluzívne programy.

Väčšina rómskych žiakov má výhradne alebo najmä rómskych priateľov a medzietnické vzťahy nie sú v školách bežné – snáď s výnimkou školy, ktorá neuplatňovala delenie žiakov na druhom stupni podľa prospechu. Rómski žiaci uvádzali, že priateľov si nevyberajú podľa národnosti, no niektorí z nich našli rozdiely medzi rómskymi a nerómskymi kamarátmi, resp. identifikovali prekážky v budovaní priateľstiev s nerómami – tie ilustrujú nasledovné ukážky s rozhovorov.

Tab. 4 Ukážky z rozhovorov

„A viem, že keď povedzme niečo sa stane, tak ten neróm sa za mňa nepostaví, alebo keď bude problém s nerómom, tak radšej sa postaví na jeho stranu, ako na moju" (Ondrej)
„..lepšie si rozumiem s Rómami, lebo tí Nerómovia sú takí, čo ja viem.. Že proste aj spolužiaci, že povedia,... že ty si Róm, že si Cigán a nemáš ku nám prístup a tak." (Jozef)
„Oni zvyknú prísť ku nám. Ale my k nim ani veľmi nie, lebo majú takých rodičov povedzme, že...Nechcú tí rodičia, aby sme šli tam a tak nejdeme, no tak čo už." (Miro)

Priateľstvo medzi rómskymi a nerómskymi žiakmi je podľa učiteľov želané a výhodné. Budovanie priateľstiev je podľa nich spontánne a jeho podpora nie je prácou školy ani učiteľa (podobný názor majú aj žiaci). Výhody medzietnických priateľstiev formulujú predovšetkým asistenti učiteľa.

„vidím aj zmysel v tom, že treba prepájať aj rómske a nerómske deti. Tak výhody... v tom, že tie deti vedia... spolu pracovať a je to taký dobrý základ do ďalšieho života, že, že tam nevznikajú nejaké bariéry...je tá motivácia trošku potiahnuť sa u tých rómskych detí, hej?...Pre nerómske? Možno v oblasti v tej kultúrnej, by som povedal.“ (Ján, asistent učiteľa)

Učitelia pozorujú generačnú zmenu v ochote nerómov vytvárať vzťahy s Rómami (časť rodičov má podobný názor).

„Je to malomeštiacke myslenie,...teraz viete... Za krátky čas niektorí ľudia veľmi rýchle zbohatli... veľký podnikateľ, čo jazdí na audine, alebo na nejakom BMWéčku. A on by teraz svoje decko dal do cigánskej školy? Tak viete, ako by on na imidži stratil tuná medzi týmito všetkými ďalšími? A prečo bude on prvý? A prečo by on? Však tamtí ďalší, nikto nie je... To sú proste predsudky. On s tým cigánom kedysi sedel v lavici. Dodneska si tykajú, sú kamaráti, v krčme si dajú po pive. Ale svoje decko do školy s jeho deckom už nedá.“ (Ľudovít, riaditeľ školy)

Tab. 5 Systémové nedostatky

V žiadnej zo škôl neexistoval špeciálny program pre podporu integrácie nováčikov v triede. Kvalite vzťahov v etnicky zmiešaných triedach sa nevenuje osobitná pozornosť. Hoci sú interetnické vzťahy a schopnosť spolupráce v triedach želaným stavom pre riaditeľov všetkých škôl a pre všetkých vychovávateľov, jeho rozvoj a podpora nie je predmetom úvah a rokovaní na žiadnej zo škôl či inštitúcií.

ZÁVERY

Škola nedokáže vyrovnať znevýhodnenia žiakov so slabšou podporou v rodine.

Vyrovnávanie rozdielov nie je explicitný ani implicitný cieľ fungovania školského vzdelávania v praxi.

Rómski rodičia majú v školu a v učiteľov väčšiu dôveru ako učitelia samotní.

Škola je pre mnohých rómskych žiakov jediným priestorom pre medzietnické kontakty.

Kontakt
Jurina Rusnáková,
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva a Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied
jurina.rusnakova@email.cz

Integrácia občanov so zdravotným postihnutím na trhu práce v okrese Levoča

Oto Sásik

Resume:

The article deals with problematic of integration of marginalized groups in society with emphasis on people with disabilities (handicapped people). The article aims to identify different aspects of the status of persons with disabilities in the context of the current labour market in the district of Levoča. Presented the results of empirical research does not purport to provide full and comprehensive solution aspects and living situation of handicapped people. Object of investigations or research are people with disabilities in the district of Levoča. District Levoca, but especially the town Levoča, has a specific character, in that there is a concentrated community of disabled people from all over Slovakia. The issue is the integration of marginalized groups in society with emphasis on their application to the labour market. The sources of information included Office reports on the situation in the labour market and internal documents from the Office of Labour, Social Affairs and Family. The main technic of investigation/search was a questionnaire for job seekers with disabilities. Contribution in terms of content is split into a separate part of the theoretical results, follow-up analysis of the problem and propose recommendations that can contribute to eliminating negative impacts of the labour market and to create positive conditions for integration of selected groups of marginalized people. The survey results indicate that not all measures and programs are effective. It is necessary to make further changes to the specific group and become a fully fledged citizens and necessary part of our society, like in developed countries of the European Union and other developed countries.

Key words: Sheltered workshop. Persons with disabilities. Employment services. Labormarket.Jobseeker.

Úvod

Výrazne poddimenzované využívanie pracovných a odborných kapacít ľudí so zdravotným postihnutím, predstavuje v súčasnosti obrovskú výzvu k zhodnocovaniu jedného z najviac nedocenených staro-nových zdrojov trhu práce. Osobitne sa stáva aktuálnou s ohľadom na starnutie populácie, neustále znižovanie počtu ľudí v pracovnom veku, čo vedie k potrebe maximálneho zhodnocovania dispozičného pracovného potenciálu celej populácie v pracovnom veku, vrátane populácie so zdravotným postihnutím.

Každoročný nárast počtu uchádzačov o zamestnanie so zdravotným postihnutím, ich pomerne stály podiel na celkovom počte nezamestnaných občanov, pomerne vysoký počet osôb so zdravotným postihnutím na jedno pracovné miesto a napokon rast ich podielu na dlhodobej nezamestnanosti, to všetko poukazuje na znevýhodnené postavenie týchto občanov na trhu práce.

Ján Pavol II. vo svojej Encyklike Laborem exercens sa venuje problému človeka mať prácu, čiže primerané zamestnanie. „Protikladom spravodlivej a správnej situácie je nezamestnanosť, čiže nedostatok zamestnania pre všetkých na to schopných subjektov práce. Úlohou inštancií je pôsobiť proti nezamestnanosti.“[1]

[1] KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. Sociálne encykliky:Lev XIII., Pius XI., Ján XXIII.,Pavol VI., Ján Pavol II. Trnava: SSV, 1997.

Charakteristika nezamestnanosti

Nezamestnanosť je vo všeobecnosti považovaná ako stav človeka v ktorom chce a je schopný pracovať, ale nemôže nájsť prácu. Patrí medzi najvážnejšie makroekonomické, ale aj sociálne problémy, nakoľko sa dotýka všetkých vrstiev obyvateľstva. Nezamestnanosť, ktorá dlhodobo prekračuje určitú mieru, ktorá nie je únosná, môže vyvolať aj politické problémy v krajine.

„Ekonomický prejav nezamestnanosti je v nevyužívaní zdrojov, ktoré má daná krajina k dispozícii na produkovanie statkov. Nezamestnanosť spôsobuje, že krajina dosahuje hrubý národný produkt pod svoju potenciálnu úroveň. Nevyužitie zdrojov práce predstavuje premrhané disponibilné zdroje krajiny a naviac odčerpáva ďalšie zdroje, ktorými krajina disponuje a ktoré musí prerozdeliť na riešenie dôsledkov nezamestnanosti, napríklad vo forme podpory v nezamestnanosti.“[2]

Straty spoločnosti, ktoré vznikajú nezamestnanosťou sú najväčšie doložené stratyv modernej ekonomike, ich peňažné vyjadrenie však ani zďaleka nevyjadruje skutočné ľudské, sociálne a psychologické škody, ktoré so sebou prinášajú obdobia dlhotrvajúcej nedobrovoľnej nezamestnanosti.[3]

Problém nezamestnanosti sa stáva bolestným vtedy, keď postihne predovšetkým mladých ľudí, ktorí pri náležitej príprave nemôžu nájsť zamestnanie a s bolesťou zisťujú zmarenie ich úprimnej vôle pracovať, hovorí Ján Pavol II. v Encyklike Laborem exercens.[4]

Trh práce

Trh práce predstavuje na jednej strane ponuku pracovných miest, teda trh pracovných príležitostí, a na druhej strane ponuku pracovných síl. Jedno aj druhé má svoje parametre a charakteristiky. V ideálnom prípade nastane súlad medzi ponukou pracovných miest a ponukou pracovných síl. To je však len číra teória, v reálnom živote takáto ideálna súhra nejestvuje. Oveľa pravdepodobnejšia je situácia, keď na jednej strane je istý počet pomerne jasne definovaných pracovných príležitostí, pracovných miest, ktoré treba obsadiť, a na druhej strane je istý počet pracovníkov, ktorí hľadajú prácu, zamestnanie, uplatnenie.

„Trh práce považujeme za trh s najvzácnejším výrobným faktorom preto, lebo ani jeden statok nemožno vyprodukovať bez použitia určitého množstva práce”[5.]

Trh práce sa v zásade formuje a vyvíja podľa rovnakých pravidiel, ktoré platia pre fungovanie trhu, pre všetky zložky obchodného, výrobného a iných procesov. Jeho jadrom je dopyt a ponuka pracovných síl. Osobitosťou trhu práce je, že okrem ekonomických súvislostí, obsahuje dôležité sociálne súvislosti trhu. Vzťahuje sa na všetkých ľudí, ktorí môžu byť k dispozícii pre zamestnanie. Zahŕňa podmienky za ktorých môžu byť pracovné sily zamestnané. Sú to napríklad pracovný čas a mzdy. Existuje v geografických územiach, v ktorých sa pracovné sily nachádzajú. Má svoj mechanizmus. To značí, že trh práce funguje v rozmanitých formách a podobách. Musí počítať s ľudskou dimenziou problémov a počíta s dôležitosťou časového horizontu. Existuje v medzinárodnej dimenzii, národnej, odvetvovej, regionálnej a územno – miestnej.

Úlohou štátu pri rozvíjaní trhu práce treba spájať s funkciami štátu v trhovej ekonomike. Sú to najmä: [6]

- ochrana zmlúv uzavretých slobodne medzi jednotlivými účastníkmi trhu,

---

2 URAMOVÁ, M a kolektív. *Makroekonómia.* Banská Bystrica: OZ Ekonómia, 2001, s. 99.

3 SAMUELSON, P. A. - NORDHAUS, W. D. *Ekonómia 1.*Bratislava: Bradlo, 1992, s. 285-286.

4 KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. Sociálne encykliky:Lev XIII., Pius XI., Ján XXIII.,Pavol VI., Ján Pavol II. Trnava: SSV,1997.

5 URAMOVÁ, M. *Trh práce a jeho nedokonalosti.*Banská Bystrica: OZ Ekonómia. 2004, s. 6.

6 MIHÁLIK,J. *Trh práce a manažment ľudských zdrojov.* Bratislava: Edičné stredisko EU v Bratislave, 1994, 259 s.

- ochrana vlastníctva, prostredníctvom ktorej určuje základné pravidlá na trhu a jeho jednotlivých segmentoch, vrátane trhu práce,

- uskutočňovanie základnej sociálnej politiky,

- zodpovednosť za vytvorenie a udržanie zdravej meny so stabilnou kúpnou silou, ktorá umožňuje účastníkom trhu výmenu hodnôt svojej práce a tým formuje aj základné princípy deľby práce a umožňuje uplatňovať objektívne pravidlá pri určovaní miezd a celkového balíka kompenzácie za prácu.

Služby zamestnanosti

Služby zamestnanosti majú špecifickú úlohu v krajinách Európskej únie pri sledovaní zásadných cieľov, ako sú zvyšovanie zamestnanosti na úkor znižovania nezamestnanosti, zlepšovanie fungovania pracovného trhu, ako aj vytváranie širších podmienok pre zamestnávanie a zvýšenie investícií hlavne do ľudského kapitálu, ktorý je dlhodobým zdrojom konkurencie.

Systém služieb zamestnanosti v zmysle zákona NR SR č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti predstavujú systém inštitúcií a nástrojov podpory a pomoci účastníkom trhu práce pri:[7]

hľadaní zamestnania,

zmene zamestnania,

obsadzovaní voľných pracovných miest,

uplatňovaní aktívnych opatrení na trhu práce s osobitným zreteľom na pracovné

uplatnenie znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie.

Zvýšená pozornosť sa venuje znevýhodneným uchádzačom o zamestnanie, ktorí majú na trhu práce sťažené postavenie často hraničiace s diskrimináciou zo strany zamestnávateľov.

Medzi skupiny znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie v zmysle zákona o službách zamestnanosti patria:

a) občan mladší ako 25 rokov veku, ktorý skončil sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako dvomi rokmi a nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie (ďalej len "absolvent školy"),

b) občan starší ako 50 rokov veku,

c) občan vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 mesiacov z predchádzajúcich 16 mesiacov (ďalej len "dlhodobo nezamestnaný občan"),

d) občan, ktorý nevykonával zárobkovú činnosť ani sa nepripravoval na povolanie v rámci sústavnej prípravy na povolanie alebo v systéme ďalšieho vzdelávania najmenej počas 24 mesiacov pred dňom ostatného zaradenia do evidencie uchádzačov o zamestnanie z dôvodu ťažkostí pri zosúlaďovaní svojho pracovného života a rodinného života,

e) rodič alebo osoba, ktorej súd zveril dieťa do starostlivosti podľa osobitného predpisu alebo osoba, ktorej bolo dieťa dočasne zverené do starostlivosti rozhodnutím súdu podľa osobitného predpisu starajúca sa najmenej o tri deti do skončenia povinnej školskej dochádzky alebo osamelý rodič starajúci sa aspoň o jedno dieťa do skončenia povinnej školskej dochádzky,

f) občan, ktorý stratil schopnosť vykonávať svoje doterajšie zamestnanie zo zdravotných dôvodov a nie je občan so zdravotným postihnutím,

g) občan, ktorý sa sťahuje alebo sa sťahoval v rámci územia členských štátov Európskej únie, alebo občan, ktorý má pobyt na území členského štátu Európskej únie na účel výkonu zamestnania, a

h) občan so zdravotným postihnutím,

---

[7] Zákon NR SR č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov.

i) občan, ktorý má pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o 20 %,

j) cudzinec, ktorému bol udelený azyl,

k) občan, ktorý sa stal nezamestnaným z dôvodu skončenia pracovného pomeru z organizačných dôvodov, z dôvodu ohrozenia chorobou z povolania, z dôvodu dosiahnutia najvyššej prípustnej expozície na pracovisku podľa osobitného predpisu alebo z dôvodu dosiahnutia veku, pre ktorý nemôže vykonávať pôvodné zamestnanie,

l) občan, ktorý neskončil sústavnú prípravu na povolanie na strednej škole,

m) občan, ktorý nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie pred nástupom na výkon trestu odňatia slobody,

n) občan po skončení ústavnej výchovy a ochrannej výchovy,

o) občan po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby alebo občan, ktorému bola uložená iná sankcia podľa osobitného predpisu, ktorá trvala najmenej šesť mesiacov.[8]

Občania so zdravotným postihnutím ako jedna zo znevýhodnených skupín na trhu práce

Zdravotné postihnutie (disability) „zahŕňa veľké množstvo rôznych funkčných obmedzení, ktoré sa vyskytujú v každej populácii vo všetkých krajinách na svete. Ľudia môžu byť postihnutí telesnou, duševnou alebo zmyslovou chybou, poruchou zdravia alebo duševnou chorobou. Takéto chyby, poruchy alebo choroby môžu mať trvalý, alebo prechodný ráz.“[9]

V súvislosti so zdravotným postihnutím sa často stretávame s termínom “handicap“.

Handicap „vyjadruje nevýhodu jedinca, ktorá mu zabraňuje vykonávať určitú rolu, ktorá je v danej soločnosti štandardná pre určitý vek, pohlavie alebo iné sociálne faktory.”[10]

Štandardné pravidlá na vytváranie príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím termínom handicap označujú „stratu alebo obmedzenie príležitostí mať rovnaký podiel na živote spoločnosti ako ostatní. Označuje sa ním nezhoda medzi osobou s postihnutím a prostredím. Kladie dôraz na nedostatky prostredia a niektorých druhov organizovanej činnosti spoločnosti (šírenie informácií, dorozumievanie, vzdelávanie a pod.), ktoré zdravotne postihnutým osobám bránia, aby ich využívali vo svoj prospech za rovnakých podmienok.“[11]

Invalidita občana je „dlhodobo nepriaznivý zdravotný stav, pre ktorý nie je občan spôsobilý vykonávať sústavné zamestnanie, prípadne môže pracovať, ale len za mimoriadnych podmienok. Čiastočná invalidita je schopnosť vykonávať zamestnanie len za zvlášť uľahčených pracovných podmienok.”[12]

Občan so zmenenou pracovnou schopnosťou je občan, ktorý je uznaný za čiastočne invalidného podľa zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení, a občan, ktorý má pre dlhodobo nepriaznivý zdravotný stav podstatne obmedzenú možnosť sústavnej prípravy na povolanie. Občan so zmenenou pracovnou schopnosťou s ťažším zdravotným postihnutím je invalidný občan, ktorý je schopný vykonávať sústavné zamestnanie iba za celkom mimoriadnych podmienok, a občan, ktorý sa pre svoj dlhodobo nepriaznivý zdravotný stav môže sústavne pripravovať na povolanie iba za celkom mimoriadnych podmienok.[13]

---

8 Zákon NR SR č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov.

9 Štandardné pravidlá na vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím, 1994, ods. 17.

10 STRIEŽENEC, Š. *Slovník sociálneho pracovníka.* Trnava: AD. 1996, s. 16.

11 Štandardné pravidlá na vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím, 1994, ods. 17.

12 STRIEŽENEC, Š. *Slovník sociálneho pracovníka.* Trnava: AD. 1996, s. 85.

13 REPKOVÁ, K. Občania so zdravotným postihnutím v procese spoločenskej integrácie. Bratislava: Epos, 1998, s. 17 - 18.

Formy podpory zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím zo strany štátu

Vláda SR schválila v roku 1996 Koncepciu politiky zamestnanosti vrátane štátnej politiky trhu práce. Koncepciou sa prispelo k riešeniu otázok politiky zamestnanosti ako súčasti makroekonomickej politiky s dôrazom na taký ekonomický rast, ktorý vytvorí väčší priestor pre zamestnanosť občanov vstupujúcich na trh práce.

Základnou legislatívnou normou vychádzajúcou z tejto koncepcie bol Zákon č. 387/1996 Z. z. o zamestnanosti, v súčasnosti Zákon č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti.

Vo vzťahu k občanom so zdravotným postihnutím (predtým pojem občan so zmenenou pracovnou schopnosťou) podľa Zákona o službách zamestnanosti je politika trhu práce ako súčasť politiky zamestnanosti zameraná na zvýšenú starostlivosť o ich pracovné uplatnenie. K formám podpory patrí:

- príprava na pracovné uplatnenie,
- podpora na trhu práce,
- pracovná rehabilitácia,
- hmotné zvýhodňovanie zamestnávateľov,
- príspevok občanovi so zdravotným postihnutím na prevádzkovanie alebo vykonávanie samostatnej zárobkovej činnosti,
- agentúry podporovaného zamestnávania.

Nepriamou formou podpory zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím je aj hmotné zvýhodnenie zamestnávateľov za zamestnávanie občanov so zdravotným postihnutím. Podľa zákona o službách zamestnanosti sú to príspevky:

- príspevok na zriadenie chránenej dielne alebo chráneného pracoviska a na ich zachovanie,
-príspevok na úhradu prevádzkových nákladov chránenej dielne alebo chráneného pracoviska a na úhradu nákladov na dopravu zamestnancov,
- príspevok na činnosť pracovného asistenta,
- príspevok občanovi so zdravotným postihnutím na prevádzkovanie alebo vykonávanie samostatnej zárobkovej činnosti.

Zákon o službách zamestnanosti ustanovuje pre zamestnávateľa povinný podiel zamestnancov so zdravotným postihnutím. Ak to ak zamestnáva najmenej 20 zamestnancov a ak úrad v evidencii uchádzačov o zamestnanie vedie občanov so zdravotným postihnutím musí zamestnať 3,2 % z celkového počtu svojich zamestnancov. Pri nedodržaní tohto povinného podielu odvádza zamestnávateľ príslušnému orgánu povinný odvod, ktorý je 877 eur za jedného občana so zdravotným postihnutím.

Podporované zamestnanie je proces, ktorý umožňuje občanovi so zdravotným postihnutím vykonávať ním zvolenú prácu v bežnom a neustálom sociálnom prostredí a na základe kontinuálnej podpory.

Analýza trhu práce v okrese Levoča

Okres Levoča patrí k priemyselne málo rozvinutým okresom s veľmi nízkym počtom väčších priemyselných podnikov (nad 20 zamestnancov) a poľnohospodárskou výrobou s malými výrobnými kapacitami. Okres je charakteristický vysokou sezónnosťou prác (odvetvie poľnohospodárstva, lesníctva). Produktivita práce zaostáva za celoštátnym priemerom, aj za výsledkami Prešovského kraja. Taktiež intenzita investovania dosahuje veľmi nízke hodnoty. Pre priemyselné aktivity je charakteristické ich vykonávanie malými prevádzkami. Silnou stránkou okresu je významné postavenie kultúrno-historického centra nielen Spiša, ale aj Slovenska a Európy. V štatistickom registri organizácií v okrese Levoča bolo k 31.12.2009 zaregistrovaných 2 749 subjektov.

Z uvedeného počtu právnické osoby tvorili 23 %, t.j. 628 subjektov, (v tom neziskové organizácie tvorili 60 % - 378 subjektov, podniky 40 % - 250 subjektov) a fyzické osoby – podnikatelia 77 %, t.j. 2 121 osôb.

Miera evidovanej nezamestnanosti mala v roku 2009 stúpajúcu tendenciu a k 31.12.2009 pri disponibilnom počte uchádzačov o zamestnanie v počte 2 429 dosiahla hodnotu 16,91 %, v súčasnej dobe je na úrovni rokov 2004 a 2005.

Občania so zdravotným postihnutím sa na celkovej evidencii podieľali 2,6 %.t.j.71 uchádzačov o zamestnanie. Táto skupina uchádzačov o zamestnanie má podstatne menej príležitostí na prácu v porovnaní so zdravým človekom. I keď väčšie firmy majú povinnosť zamestnávať aj ľudí so zdravotným postihnutím, stáva sa, že v snahe vyhnúť sa „problémovým" zamestnancom, radšej zaplatia pokutu.

Na Úrade práce sociálnych vecí a rodiny Poprad, detašovanom pracovisku v Levoči sa vykonáva sprostredkovanie zamestnania uchádzačov o zamestnanie a znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie prostredníctvom 5 sprostredkovateľov. Priemerný mesačný počet uchádzačov o zamestnanie na jedného sprostredkovateľa bol 537.

V okrese Levoča sú zamestnávateľmi požadované najmä profesie v oblasti obchodu, v hoteloch a reštauráciách, robotnícke profesie pre strojársku výrobu, v lesnom hospodárstve, stavebníctve a pod. Zamestnávatelia uprednostňujú zamestnávanie na dobu určitú a profesie v lesníctve a stavebníctve sú využívané len počas sezónneho obdobia. Región charakterizuje nízky počet voľných pracovných miest a uchádzačmi o zamestnanie sú často využívané voľné pracovné miesta susedných okresov.

Dopady hospodárskej krízy sa prejavili aj v tomto regióne. Zamestnávatelia začali prehodnocovať prijímanie nových zamestnancov do pracovného pomeru a snažia sa v závislosti od ekonomickej situácie svojej spoločnosti udržať aktuálny stav zamestnancov.

V roku 2009 boli zo strany zamestnávateľov okresu Levoča na obsadenie voľných pracovných miest najviac požadované profesie čašník a kuchár. Ťažko obsaditeľné profesie v roku 2009 boli nasledovné:

zámočník, zvárač, lakovač, karosár, autoelektrikár, inštalatér, tesár, zdravotná sestra, pôrodná asistentka, kameraman, strihač videa a vedúci prevádzky v maloobchode

Priemerný počet aktuálnych voľných pracovných miest bol 34 voľných pracovných miest mesačne. Pri priemernom absolútnom počte uchádzačov o zamestnanie 2687 to predstavuje 79 uchádzačov o zamestnanie na 1 voľné pracovné miesto.

Najviac voľných pracovných miest v regióne a susedných regiónoch bolo obsadených uchádzačmi o zamestnanie v sledovanom období v profesiách: - v obchode a službách, administratíve, školstve, zdravotníctve, stavebníctve, strojárskom a elektrotechnickom priemysle.[14]

Skúmanie problému

Objekt skúmania

Objektom skúmania sú občania so zdravotným postihnutím v okrese Levoča. Okres Levoča, ale najmä mesto Levoča má špecifický charakter, je tu sústredená komunita handicapovaných obyvateľov z celého Slovenska.

Predmet prieskumu

Predmetom skúmania je reálna situácia v zamestnávaní občanov so zdravotným postihnutím v okrese Levoča, ich integrácia do spoločnosti s dôrazom na ich uplatnenie na trhu práce.

[14] Interný materiál ÚPSVaR v Poprade

Úlohy prieskumu

Z predmetu prieskumu vyplynuli nasledujúce úlohy:

1. Zistiť spôsob získavania informácií o voľných pracovných miestach, ktoré sú vhodné občanov so zdravotným postihnutím.
2. Zistiť, aký druh zamestnania by občania so zdravotným postihnutím uprednostnili pri uplatnení sa na trhu práce.
3. Zistiť, či majú záujem zamestnávatelia o zamestnávanie občanov so zdravotným postihnutím.
4. Zistiť, ako občania so zdravotným postihnutím hodnotia svoje príležitosti nájsť si zamestnanie a akú formu zamestnania uprednostňujú.

Organizovanie prieskumu

Pre potreby prieskumu sme zvolili techniku dotazníkového zisťovania ako jednej zo štandardných metód získavania údajov. Dotazník sme rozdelili do dvoch častí. Boli v ňom použité otvorené otázky, pri ktorých sme požadovali vlastnú formuláciu odpovede, čím ponechávajú respondentovi voľný priestor na vyjadrenie názoru. Polootvorené otázky, pri ktorých bola poskytnutá možnosť výberu odpovede a uzatvorené otázky, pri ktorých si mohli respondenti zvoliť jednu z navrhovaných odpovedí. V prvej časti dotazníka sme sa zamerali na získanie osobných údajov o respondentoch a v druhej časti dotazníka na zisťovanie osobných skúseností respondentov so získavaním informácií o voľných pracovných miestach, o spôsobe získavania informácií o týchto miestach, o prístupe zamestnávateľov k občanom so zdravotným postihnutím. Ďalej nás zaujímalo, aký druh zamestnania by občania so zdravotným postihnutím uprednostnili pri uplatnení sa na trhu práce (ako zamestnanec, osoba samostatne zárobkovo činná), ako hodnotia svoje príležitosti na zamestnanie sa.

Výsledky skúmania

Respondenti podľa pohlavia

Z celkového počtu 60 respondentov, ktorí vyplnili dotazník, bolo 33 mužov (55 %) a 27 žien (45 %).

Respondenti podľa veku

V skupine od 18 – 30 rokov bolo štrnásť respondentov (23 %). Najsilnejšie zastúpenú skupinu respondentov podľa veku tvorilo 28 respondentov v rozmedzí 31 - 45 rokov (47 %) a 18 respondentov vo veku 41 - 60 rokov (30 %). V skupine nad 60 rokov nebol ani jeden respondent.

Respondenti podľa typu zdravotného postihnutia

Z celkového počtu 60 respondentov sa nášho výskumu zúčastnilo najviac respondentov s telesným postihnutím. Bolo ich 38, čo predstavuje cca 65 %. Druhou najpočetnejšou kategóriou bolo 14 respondentov so zrakovým postihnutím (23 %). Ďalej 4 respondenti s kombinovaným postihnutím (7%) a dvaja sluchovo postihnutí respondenti (3%) Najnižšie zastúpenie tvorila kategória duševného postihnutia – 1 respondent (2%). Kategória mentálneho postihnutia v našom prieskume nebola zastúpená. Pri kategórii respondentov s kombináciou postihnutí sme nesledovali, o aké kombinácie postihnutí ide.

Výsledky prieskumu

Hlavným cieľom prieskumu bolo zistiť reálnu situáciu v zamestnávaní občanov s ťažkým zdravotným postihnutím v okrese Levoča. Zaujímalo nás, ako oni sami vnímajú

súčasný stav a postavenie zdravotne postihnutých na trhu práce, aké majú skúsenosti, problémy pri hľadaní zamestnania.

Anonymnou účasťou zdravotne postihnutí občania prispeli k poznaniu, ako oni sami vnímajú svoj súčasný stav a pomohli nám zistiť ich názory na ich postavenie na trhu práce. Analýza uvedených odpovedí v dotazníku nám umožnila vyhodnotiť úlohy, ktoré vyplynuli z predmetu prieskumu.

Z uvedeného vyplýva, že 33 občanov (55%) získava informácie od pracovníkov služieb zamestnanosti, pretože to vyplýva z ich postavenia a zo zákona. Druhým najčastejšie využívaným spôsobom prostredníctvom ktorého uchádzači o zamestnanie získavajú informácie sú sociálne siete v podobe svojich blízkych priateľov a známych, ktoré využíva 12 respondentov (20%). Tretím najčastejšie využívaným spôsobom sú masovokomunikačné prostriedky - rozhlas, televízia, tiež denníky a týždenníky, ktoré obsahujú inzeráta týkajúce sa ponuky zamestnania. Túto alternatívu využíva spolu 11 respondentov (18%). Iba 4 občania so zdravotným postihom (7%) vyhľadávajú ponuku práce cez internet.

Skoro dve tretiny 39 respondentov (65%) by pri uplatnení sa na trhu práce dalo prednosť zamestnaniu v chránenej dielni ako zamestnanec a to z dôvodu, že na chránenom pracovisku má občan so zdravotným postihnutím pracovisko, výrobu aj podmienky na prácu prispôsobené s prihliadnutím na jeho postihnutie. 20 respondentov (33%)by uprednostnilo prácu v štátnom podniku, ako dôvod bola najčastejšie uvádzaná právna istota, pravidelný príjem. Pozoruhodné je, že iba jeden respondent (2%) uvažuje o možnosti podnikania.

Na otázku, či majú zamestnávatelia záujem o zamestnávanie občanov so zdravotným postihnutím záporne odpovedalo až 45 opýtaných (75%). Svoju odpoveď, podporili vyjadreniami typu:

- nemajú vytvorené podmienky pre zamestnávanie takýchto občanov,
- z bezpečnostných dôvodov, aby nedošlo k úrazu,
- očakávajú 100%-nú výkonnosť,
- majú obavy, či by som bol schopný vykonávať pracovnú činnosť,
- boja sa, že budem často práceneschopný.

Návrhy a odporúčania pre prax

Na základe vyhodnotenia výsledkov prieskumu pre prax formulujeme niekoľko odporúčaní:

- mimoriadnymi opatr eniami vlády a ďalších zainteresovaných inštitúcií riešiť hromadné zamestnávanie občanov so zdravotným postihnutím v manuálnych povolaniach,
- zmeniť spôsob prípravy a výučby samotných handicapovaných osôb za účelom získania potrebných zručností na vykonávanie povolania požadovaného trhom práce,
- zo strany vlády prijať opatrenia na zvýšenie zamestnanosti v terciárnom sektore, ktorý je veľmi perspektívny z hľadiska absorpcie pracovnej sily najmä v jeho odvetviach služieb,
- zvýšiť prostredníctvom verejnoprávnych médií informovanosť o dostupných programoch a službách pre osoby so zdravotným postihnutím,
- iniciovať a propagovať programy zamerané na to, aby si zdravotne postihnutí lepšie uvedomovali svoje práva a povinnosti a hlavne svoje reálne možnosti,
- je potrebné zabezpečiť a zintenzívniť úzku a dynamickú spoluprácu medzi odborníkmi, ako sú pracovníci úradu práce, zamestnávateľ, lekár, psychológ, urýchliť odstraňovanie architektonických bariér.

Záver

Problém nezamestnanosti občanov so zdravotným postihnutím je pre štát problémom akútnym, ale aj zložitým. Nie je možné ho riešiť oddelene od riešenia celkovej nezamestnanosti, ale je potrebné rešpektovať jeho špecifické črty. Napriek mnohým negatívnym dôsledkom politické, ekonomické a spoločenské zmeny vrátane otvoreného trhu práce predstavujú pre osoby so zdravotným postihnutím zásadnú pozitívnu zmenu s novými možnosťami. Tou zásadnou zmenou je, uprednostňovanie začlenenia do spoločnosti každého jednotlivca na základe vytvárania podmienok pre jeho rovnosť pred poskytovaním pasívnej starostlivosti. V súvislosti so zamestnávaním to však neznamená len vytvorenie priaznivého legislatívneho a ekonomického prostredia, ale potrebná je aj zmena postoja spoločnosti, predstavovanej najmä zamestnávateľmi a zásadná zmena postojov a prípravy samotných handicapovaných osôb na vstup na otvorený trh práce.

Použitá literatúra

1. KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. Sociálne encykliky:Lev XIII., Pius XI., Ján XXIII.,Pavol VI., Ján Pavol II. Trnava: SSV, 1997.
2. Interný materiál ÚPSVaR v Poprade
3. MIHÁLIK, J. Trh práce a manažment ľudských zdrojov. Bratislava: Edičné stredisko EU v Bratislave, 1994, 259 s. ISBN 80-225-0549-8.
4. REPKOVÁ, K. Občania so zdravotným postihnutím v procese spoločenskej integrácie. Bratislava: Epos:1998, 192 s. ISBN 80-8057-005-1.
5. SAMUELSON,P.A.- NORDHAUS,W.D. Ekonómia 1.Bratislava: Bradlo, 1992, 419 s. ISBN 80-7127-030-X.
6. STRIEŽENEC, Š. Slovník sociálneho pracovníka. Trnava: AD, 1996, 255 s. ISBN 80-9675-890-X
7. Štandardné pravidlá na vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím, 1994, ods. 17.
8. REPKOVÁ, K. Občania so zdravotným postihnutím v procese spoločenskej integrácie. Bratislava: Epos, 1998, 192 s. ISBN 80-8057-005-1.
9. URAMOVÁ, M. Trh práce a jeho nedokonalosti.Banská Bystrica:.UMB, Studia oeconomica, 2004, 127 s. ISBN 80-8033-011-8.2004.
10. URAMOVÁ, M a kolektív. Makroekonómia. Banská Bystrica: OZ Ekonómia, 2001,170 s.
11. Zákon NR SR 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov.

Mgr. Oto Sásik
Pedagogická fakulta KU v Ružomberku
Nábrežie Jána Pavla II 15
058 01 Poprad
oto.sasik@ku.sk

Etické, kultúrne a hodnotové aspekty integrácie Rómov do spoločnosti

Silvester Sawicki

Resume:

The paper deals with analysis of the reasons why Slovakia can not integrate gypsies into society. Author analyzes the three key moments failure to date: 1 Slovak gypsies are in most uneducated. 2. Slovak gypsies are in most unemployed. 3. Slovak gypsies are in most pushed to the margins of society, thus are segregated. For the author considers it essential that the Slovak company expects that the gypsies self-initiative assimilated. This strategy is successful and successful is also generally in other countries in the assimilation of other ethnic culture in society. Gypsy culture is different from the Slovak and the Western Christian culture in general and therefore it is natural that the gypsy ethnic group is not spontaneously assimilate and even assimilation will defend. Author sees the solution in that the Slovak society must change the strategy of integration, respectively, the assimilation of the gypsies. Change is in the fact that the gypsies must create an environment that assimilation will be convenient for them. This means in particular the following: 1 Adapt education of gypsy culture and habits. So to achieve comparable with the education slovaks of the gypsy ethnic group. 2. When gypsies are educated in the resolve of their employment. At the beginning it is necessary benefits stimulate employers to employ gypsies. 3. Involve gypsies in the management of the Slovak society. Gypsies must be seen in the parliament, government, television, for example. as editors, in movies and in other visible locations. It will also motivate others gypsies achieve the same. And that means their effective incentives to assimilate. Assimilation of gypsies social conflicts disappear between the „white“ and gypsy, resulting differences in our cultures and way of life.

Key words: Romales, integration, discrimination, psychology, culture, diversity

Úvod

Problematika integrácie Rómov do spoločnosti je zložitá a širokospektrálna záležitosť v každej krajine kde Rómovia žijú. Mnohé teórie, ktoré sa touto problematikou zaoberajú vidia problémy v politike prístupu spoločnosti k Rómom, iné poukazujú na negatívne pôsobenie predsudkov majoritnej spoločnosti, niektoré otvorene poukazujú na diskrimináciu a rasizmus vo vnútri väčšinovej spoločnosti voči Rómom, či na skrytú i zjavnú neochotu majoritnej spoločnosti integrovať Rómov. V tomto ohľade sa často poukazuje na to, že Rómovia sú kultúrne, hodnotovo, morálkou a životným štýlom príliš odlišní od majoritnej západnej spoločnosti a integrácia preto nie je možná. Iné teórie poukazujú na to, že Rómovia nemajú záujem o integráciu do väčšinovej spoločnosti, pretože im vyhovuje status quo kedy sa väčšinová spoločnosť o nich tak či onak postará. Okrem týchto dvoch teoretických prístupov, ktoré vidia príčiny zlyhávania integrácie Rómov do spoločnosti buď na strane Rómov alebo strane majoritnej spoločnosti, existujú teórie, ktoré otvorene poukazujú na nedostatky na jednej i druhej strane a teda snažia sa o syntetický objektívny nadhľad. Predstavitelia tohto prístupu vidia riešenie problematiky v tom, že majoritná spoločnosť musí zmeniť svoju segregačnú politiku, xenofóbiu a diskrimináciu Rómov a Rómovia sa musia začať vzdelávať, snažiť sa zamestnať a prispôsobovať spoločenským etickým normám a životnému štýlu. Niektorí analytici však poukazujú na to, že otázka xenofóbie

a diskriminácie Rómov na jednej strane a ich vzdelania, zamestnania a porušovania spoločenských pravidiel na druhej strane navzájom úzko súvisí. Rómovia zneužívajú sociálny systém spoločnosti, pretože nemajú dostatok príležitosti sa integrovať. Pretože sú nevzdelaní v dôsledku toho si ťažko hľadajú prácu. Keďže nemajú prácu, nemajú ani peniaze, čo ich núti používať nezákonné prostriedky na zabezpečenia si živobytia, akými sú predovšetkým krádeže. Krádeže Rómov však na druhej strane zväčšujú segregáciu Rómov u väčšinového obyvateľstva. Zvýšená segregácia spôsobuje, že Rómovia sa cítia byť izolovaní a zvyšuje sa ich hnev až nenávisť k majoritnej spoločnosti. Čím je tento hnev väčší tým sú nižšie zábrany Rómov používať nezákonné prostriedky. Rómovia totiž vnímajú zákony v spoločnosti ako zákony „bielych" a vo svojej podstate sa s nimi neidentifikujú, pretože sa cítia byť segregovaní a utláčaní „bielymi". Ide o začarovaný uzavretý kruh: každé nové porušovanie zákonov Rómami zvyšuje hnev majoritnej spoločnosti voči Rómom a tým aj ich zvýšenú segregáciu a to naopak pôsobí zvýšený hnev Rómov na bielych a neochotu dodržiavať ich pravidlá. Stále narastajúca segregácia Rómov a psychologická bariéra medzi nami a nimi spôsobuje, že Rómom je kultúra „bielych" čoraz vzdialenejšia a cudzejšia, v dôsledku čoho čoraz viac inklinujú k vlastnej kultúre. To ale prehlbuje kultúrnu priepasť a napätie medzi obidvoma etnikami a vytvára efekt, že majoritná spoločnosť čoraz viac znevažuje kultúru Rómov a Rómovia čoraz viac znevažujú kultúru „bielych". V takejto situácii je integrácia Rómov do spoločnosti nemožná. A nemôžeme sa čudovať, že zámery a rôzne stratégie politických elít integrovať Rómov zlyhávajú.

Mnoho ľudí majoritného etnika odsudzuje životný štýl Rómov: poukazujú na to, že žijú v špine, neporiadku, odhadzujú odpadky na ulicu pred dom, devastáciu svoje obydlia a majú akútny nedostatok hygieny. Väčšina majoritnej spoločnosti však nikdy nebola v inej ako západnej kultúre. Napríklad v Egypte alebo Indii, ktorých kultúra týchto krajín je mnohonásobne staršia a v niektorých aspektoch aj vyspelejšia ako západná kultúra je podobný životný štýl ako majú naši Rómovia. Odpadky pre domami, nedostatok hygieny, všade prítomná špina a ošarpané rozpadajúce sa obydlia sú bežnou realitou v týchto krajinách predovšetkým u chudobnejšieho obyvateľstva, ktoré však tvorí veľkú väčšinu. A pritom v Indii a v Egypte písali medicínske knihy a operovali pacientov ešte v období, keď na našom území ľudia žili v jaskyniach, negramotní a nahí. Otázka čistoty, hygieny a neporiadku je skôr otázka odlišnosti kultúry a nie jej vyspelosti alebo zaostalosti. V Indii a v Egypte ľudia trávia svoj čas nie v bytoch a domoch ako je to u západnej kultúre, ale na ulici a pred svojimi domami podobne ako Rómovia. V istom zmysle je to náhrada niekdajšiemu prírodnému životnému štýlu, v ktorom zotrváva reflexívne správanie, že čo sa kde vyprodukuje, to tam aj zostáva. V prírode sa odpadky hádžu na zem a rovno tam sa aj vykonávajú potreby. Ľudia týchto kultúr rovnako ako Rómovia nemajú taký vzťah k svojim obydliam ako západná kultúra. Nepokladajú ich za svoj domov v pravom slova zmysle, tak ako my, za svoj domov pokladajú ulicu (teda prírodu) a aj preto sa o svoje obydlia nestarajú. Tento životný štýl má svoje výhody i nevýhody. Je známe, že ľudia napríklad v Indii, ale aj v takej necivilizovanej čiernej Afrike, kde ľudia žijú vo veľkom nedostatku a prevažne na ulici, či v prírode, vykazujú v psychologických testoch niekoľkonásobne vyššie skóre životnej pohody, pocitu šťastia či psychického zdravia ako ľudia v technicky vyspelom Západe. Naša kultúra sa izolovala od prírody, čo nám na jednej strane prinieslo relatívny blahobyt a technicky vyspelú civilizáciu, no na druhej strane žijeme izolovaní a osamelí vo svojich bytoch a domov, prežívame vysokú duševnú nepohodu, stres, frustrácie, vykazujeme nízke skóre pocitu šťastia i spokojnosti, vo zvýšenej miere trpíme psychosomatickými poruchami ako sú migrény, poruchy spánku, alergie, neurózy, depresie a podobne. Odborníci sa domnievajú, že to súvisí s našim životným štýlom vzdialeným od prírody a vzájomným odcudzením sa (izolovaním) ľudí navzájom.

Naše nazeranie na Rómov kvôli ich odlišnému životnému štýlu ako na zaostalých a menejhodnotných je z vyššie uvedenému pohľadu relatívne a jednostranné. Iná otázka je, do akej miery je možné spolunažívanie takýchto dvoch odlišných spôsobov života. Dozaista by stálo za zamyslenie sa, či je možné dospieť do vzájomnej akceptácie životných štýlov, resp. či sme toho schopní my „biely“. Domnievame sa, že táto cesta je možná a dokonca by bola aj prospešná pre oboch. No aj keby sme sa nechceli ísť týmto smerom a trvali by sme na prispôsobenie sa Rómov nášmu životnému štýlu, aj potom je táto otázka omnoho zložitejšia ako si myslíme. Jednak kvôli tomu, že ich životný štýl nie je apriori zaostalejší a menejhodnotný ako sa naivne domnievame a pre Rómov je preto prirodzenejší a hodnotnejší ako ten náš a jednak kvôli tomu, že životný štýl sa viac menej trvalo utvára v útlom detstve človeka, v prvých piatych rokoch života. Teda naša predstava, že budeme na Rómske deti pôsobiť v škole tak, aby sme zmenili ich životný štýl je nereálna, pretože v tom období je to už neskoro. Rovnako je naivná a zákonite neúspešná naša predstava, že budeme znásobovať osvetu Rómov v ich komunitách, likvidovať ich prirodzené obydlia a sťahovať ich do pre nich neprirodzeného prostredia sídlisk. Táto naša predstava vychádza z toho, že sme presvedčení o tom, že náš životný štýl je kultivovanejší, lepší a vyspelejší ako štýl Rómov, a preto sa naivne domnievame, že ich stačí len primerane poučiť, vzdelať a zlikvidovať ich zaostalosť. No práve v tomto naivnom a kultúrne nadradenom presvedčení tkvejú všetky naše doterajšie neúspechy integrovať Rómov. Známy etnológ prof. Harner (1996) hovorí o nepochopiteľnom presvedčení o kultúrnej nadradenosti západu voči ostaným kultúram, ktorá je príčinou väčšiny konfliktov medzi západom a ostatným svetom a kultúrami.

Ako môžeme vidieť, hlbší pohľad na otázky spolunažívania Rómov a majoritnej spoločnosti nám osvetľujú nové skutočnosti o ktorých bežne nezvažujeme alebo si pred nimi zatvárame oči. Takýto prístup nám však nijako neumožní integrovať Rómov do väčšinovej spoločnosti. Prv než budeme hlbšie prezentovať naše stratégie a odporúčania ako túto otázku riešiť, pozrime sa ako sa na integráciu Rómov do spoločnosti pozerá Európska únia a aké odporúčania nám v tomto smere predkladá.

Stratégie a odporúčania Európskej únie pri integrácie Rómov

Výbor regiónov Európskej komisie zo dňa 11.2.011 v súvislosti s Rómami konštatuje nasledovné:

v niektorých členských štátoch pretrváva diskriminácia a rôzne formy sociálneho vylúčenia, uznáva, že zdravotné, sociálne a ekonomické podmienky Rómov sú vo všeobecnosti horšie, než v prípade iných etnických menšín, že miera vzdelávania je menšia a nezamestnanosť vyššia.

potrebu územne integrované regionálne politiky a potrebu miestne politické opatrenia realizovať len v rámci dobre fungujúcej európskej mobility a európskych a štátnych antidiskriminačných politík.

zlepšovať zvyšovanie plánovacích kapacít miestnych orgánov na realizáciu projektov, ktoré odstraňujú jednotlivé formy diskriminácie a segregácie Rómov a podporujú ich začleňovanie.

Desať všeobecných základných princípov integrácie Rómov:

1. Konštruktívne, pragmatické a nediskriminačné politiky
2. Výslovné, ale nie výhradné zameranie
3. Medzikultúrny prístup
4. Zameranie na väčšinovú spoločnosť
5. Zohľadňovanie rodového hľadiska
6. Postúpenie politík založených na získaných poznatkoch
7. Využitie nástrojov Spoločenstva

8. Zapojenie regionálnych a miestnych orgánov
9. Zapojenie občianskej spoločnosti
10. Aktívna účasť Rómov

Výbor Európskej komisie ďalej konštatuje, že prioritným cieľom je spoločnosť umožňujúca začlenenie Rómov a nie nová forma etnickej segregácie. Preto je nevyhnutné, aby hlavným, ale nie jediným cieľom verejných politík bolo rómske obyvateľstvo. Aby opatrenia boli zahrnuté do širších politík a národných plánov členských štátov zameraných na odstraňovanie sociálneho vylúčenia a chudoby v EÚ. Prístup by mal byť integrovaný a zohľadňovať rozličné faktory spôsobujúce sociálne vylúčenie a chudobu, a takisto zohľadňovať zložitosť a vzájomnú závislosť týchto faktorov.

Výbor si je vedomý základnej a strategickej úlohy miestnych a regionálnych orgánov v procese zvyšovania povedomia verejnosti a v boji proti rasistickým, xenofóbnym a diskriminačným postojom v miestnych spoločenstvách, pri presadzovaní interkultúrnej spoločnosti. Žiada, aby regionálne a miestne orgány mali k dispozícii aj nástroje potrebné na boj proti šíreniu negatívnych stereotypov v masmédiách, na propagáciu eticky korektných informácií a podporu vytvárania nediskriminujúcej verejnej mienky dostupnosť vzdelania a zamestnania začlenenie rómskych detí do predškolskej a školskej dochádzky poskytnutím špecifickej podpory napríklad vo forme kultúrnych sprostredkovateľov a verejnej dopravy, stimulovanie k účasti na trhu práce poskytovaním kvalifikácie alebo mikroúverov a zabránením segregácii na trhu práce, ako aj špecifické opatrenia pre zraniteľnejšie skupiny obyvateľstva vystavené väčším rizikám, napríklad ženy, a prijatie politík mestského osídľovania a rozvoja bývania bez marginalizácie zohrať strategickú úlohu pri zaručení začlenenia rómskych detí do programov predškolského a školského vzdelávania, zdravotnej prevencie a ochrany zdravia, programov v oblasti spoločenského vyžitia a športu zameraných na celé obyvateľstvo, a tak už od detstva prispievať k odstraňovaniu príčin vylučovania, podpore rovnakej dostupnosti, odstráneniu kultúrnych predsudkov a stereotypov a k podpore spolunažívania.

Keď podrobíme kritickej analýze odporúčania príslušného Výboru Európskej komisie musíme konštatovať, že analýzy a odporúčania EK majú racionálny základ. Napriek tomu si však dovoľujeme konštatovať, že táto stratégia ako i doterajšie obdobné stratégie nebudú mať výraznejší úspech. Dôvody by sme mohli zhrnúť v nasledovnom:

odporúčania nereflektujú a nezaoberajú sa príčinami daného stavu
odporúčania riešia symptómy, ale „neliečia“ ich príčiny
odporúčania sú povrchné, bez hĺbkového vhľadu do problematiky
odporúčania sú politicky korektné, ale vzdialené realite

Príčiny zlyhávania integrácie Rómov do spoločnosti

V úvode príspevku sme konštatovali, že integrácia Rómov je v začarovanom kruhu. Je logické, že je ako prvé potrebné tento začarovaný kruh rozriešiť. Akékoľvek opatrenia v prospech integrácie Rómov, ktoré sa nebudú zaoberať príčinami súčasného a dlhodobého zlyhávania tohto procesu, nemôžu túto otázku vyriešiť. V nasledujúcom preto budeme analyzovať tieto príčiny.

Asi najdôležitejšie je analyzovať problematiku odlišnej kultúry Rómov a dopadom tejto odlišnosti. Rómovia sú inštinktívne viazaní k prírode (a jej náhrade v mestách k ulici) a k spoločenstvu. Podobne ako kultúra Indov, Egypťanov, Tchajcov a iných. Majoritná spoločnosť nechápe tento kultúrny rozdiel a slepo odcudzuje ich životný štýl a návyky, života na ulici, v špine, odpadkoch a rozpadajúcich obydliach. Špina, odpadky, obydlia sú však pre Rómov nepodstatné (podobne ako vo vyššie menovaných kultúrach) a pokladajú ich za súčasť prírody, ktorú treba rešpektovať. Ich domovom je ulica a je pre nich dôležité, aby žili

kolektívne a v spoločenstve. Preto sa o ne nestarajú o svoje obydlia. Keďže majoritná spoločnosť nechápe tieto kultúrne rozdiely, postupne Rómom odoberáme ich prirodzené polozrútené obydlia, lebo nevyhovujú našim kultúrnym predstavám o hygienických predpisoch a vnucujeme im nové byty a domy. Nasilu chceme, aby žili ako my. Veľmi sa čudujeme a hneváme, keď sa Rómovia o tieto nové byty a domy nestarajú a postupne ich devastujú. Iné ako naše západno-kultúrne vysvetlenie nepripúšťame: Rómovia sú proste zaostalí, zlí, nevychovaní atď. Rómovia však nerobia nič iné ako to, že nové obydlia dostávajú do stavu ich pôvodných pre nich prirodzených obydlí. Nestarajú sa o ne, lebo ich nepokladajú za svoj domov ako my – za svoj domov pokladajú ulicu, prírodu. Majoritná spoločnosť to ale odmieta pripustiť a znovu a znovu Rómom odoberáme ich prirodzené obydlia a životné prostredie a nasilu ich integrujeme do sídlisk a bytov. Vnucujeme im našu kultúru, ktorá im je cudzia a znamená pre nich nízku hodnotu. Takýto prístup nemôže viesť k žiadnemu integračnému úspechu. Ak žijú vedľa seba dve odlišné kultúry, musia sa naučiť akceptovať jedna druhú, inak spolužitie bude večne konfliktné a kontraproduktívne. Tejto zákonitosti sa nedá vyhnúť. Musíme sa naučiť chápať a akceptovať kultúru Rómov. V praxi to znamená ponechať Rómom, aby si samy vybudovali také obydlia, aké vyhovuje ich kultúre a hodnotám a v takom prostredí, aby mohli žiť na ulici, či v prírode. Majoritná spoločnosť im môže na to prispieť prostredníctvom dotácií, ale obydlia si musia budovať samy a také aké im vyhovujú – teda rozostavané, nezodpovedajúce našim hygienickým, ale ani iným kritériám ako je: elektroinštalácia, vodoinštalácia a pod. Snažiť sa uplatňovať kritériá kolaudácie, ktoré platia pre našu kultúru je nereálne a kontraproduktívne a je to istým druhom násilia. Ich bývanie musí byť také, aby mohli tráviť väčšiu časť dňa vonku – tam je ich skutočný domov. Kultúrna odlišnosť Rómov sa prejavuje aj v ich sociálnom správaní. Typické je pre nich združovanie sa, spev, tanec, hudba, ale aj hádky a bitky. To sú ich prirodzené prejavy, ktoré my opäť nedokážeme pochopiť a tolerovať. Pre Rómov je ďaleko vyhovujúcejšie, aby mohli žiť v prostredí, kde nebudú konfrontovaní s majoritnou spoločnosťou pre ktorú je takýto spôsob trávenia voľného času prirodzene neprijateľný a cudzí. Chcieť ich nasilu včleniť medzi „bielych“ len vytvára napätie, nepohodu a hnev na jednej i druhej strane. Ak žijú Rómovia medzi „bielymi“ tí opakovane naliehajú na Rómov: „správajte sa slušne.“ V skutočnosti však v tejto výzve je obsiahnuté len jedno: „správajte sa tak ako my.“ Pre Rómov je však takáto výzva rovnako nepríjemná, cudzia a neakceptujúca ako by bola výzva Rómov k nám: „správajte sa tak ako my.“

Pozrime sa aj na ďalšiu príčinu zlyhávania integrácie Rómov. Majoritná spoločnosť Rómov segreguje a svojim spôsobom znevažuje. Stačí, ak by sme dali majoritnej spoločnosti vyjadriť sa na otázky typu: Vzali by ste si za manžela, manželku Róma, Rómku? Alebo Chceli by ste za susedov Rómov? Alebo Chceli by ste, aby sa vaše dieťa priatelilo s Rómami? Alebo zamestnali by ste Róma? Či dôverujete Rómom? Tieto a podobné otázky sme opakovane pokladali „bielym respondentom“ a zistili sme, že v priemere 9 z 10 respondentov odpovedalo negatívne. Voči Rómom sa jednoducho vymedzujeme, segregujeme ich, nemáme ich radi a dávame im to všade pocítiť: v škole, na úradoch, na polícii atď. Ako sa voči takémuto správaniu majú Rómovia postaviť? Ako sa cítia? Odpoveď je jednoduchá: cítia sa nepríjemne, ukrivdene a menejcenne. Bielym kvôli tomu nedôverujú, nemajú ich radi, čo sa prirodzene prejavuje aj správaním sa Rómov k bielym. Snažia sa im toto znevažovanie vrátiť tým, že sa ich pri každej príležitosti snažia „dobehnúť“, oklamať či dokonca okradnúť. Robia to s pocitom: zaslúžia si to, lebo sú to zlí ľudia, ktorí nám ubližujú. V očiach Rómov je to bohužiaľ pravda a ich konanie voči nám prežívajú ako zadosťučinenie, ako vyrovnanie si účtov, ako nastolenie spravodlivosti, rovnováhy. V našich očiach sú však Rómovia po takomto správaní sa k nám ešte väčší „darebáci“ ako dovtedy. Biely občan si povie: mal som pravdu. „žiadny Róm nie je k ničomu“ a začne Rómov ešte viac ako dovtedy diskreditovať a nenávidieť. Róm si na takéto reakcie „ bielych“ povie: mal som pravdu: „sú to zlí a

nenávistní ľudia. A k bielym sa správa ešte horšie. Opäť uzavretý, začarovaný kruh. Málokto si uvedomuje, že na začiatku tohto uzavretého kruhu stála segregácia a ponižovanie, znevažovanie Rómov. Biely občan však na to má opodstatnené vysvetlenie: „ako si môžem vážiť Róma, ako by som mohol chcieť vedľa neho bývať, či mať ho v rodine, keď sa správajú a žijú ako divosi, neslušne, špinavo, hlučne?“ Onen biely občan totiž vôbec nechápe, že Rómovia sa správajú a žijú v súlade so svojou kultúrou a že Róm rovnako odcudzuje našu kultúru ako my odcudzujeme ich. Väčšina bielych občanov totiž vôbec nechápe, že hodnoty a spôsob života sú podmienené kultúrou a nemožno ich hodnotiť ako dobré alebo zlé, ale len ako kultúrne podmienené.

Častým argumentom bielych občanov je, aby sa nám Rómovia prispôsobili, veď žijú u nás. Tento argument je bohužiaľ absurdný. Rómovia žijú na Slovensku od nepamäti, celé stáročia. Ak sa niekto niekde narodí, kde sa narodili aj jeho rodičia, aj všetci príbuzní a známy, aj prarodičia a prapraprarodičia, tak proste pokladá tú krajinu za svoju. Rovnako tak ako ju pokladáme my biely. Róm teda nechápe, prečo by sa mal niekomu prispôsobovať, keď je doma. Logicky sa prispôsobujeme keď prídeme k niekomu na návštevu a logicky sa neprispôsobujeme niekomu inému keď sme doma. Slovenský Róm nemá nejakú inú domovinu niekde inde vo svete, jednak kvôli tomu, že neexistuje žiadne Rómsko a jednak preto, že sa cíti byť Slovákom a zároveň Rómom. Pre Rómov na Slovensku žijú Rómovia a Gadžovia. Slovensko je pre nich krajina, ktorá sa skladá z Rómov a Gadžov. Toto však my nevieme a nechceme akceptovať. Pre Slovákov je Slovensko krajina Slovákov, v ktorej neradi akceptujeme Rómov, pokladáme ich za cudzích. Podobný postoj zaujímame aj k ostatným národnostiam. Rómovia sa nevedia prispôsobiť „bielym“ preto, lebo je to pre nich neprirodzené, lebo majú diametrálne odlišnú kultúru, rovnako tak, ako by bolo pre nás neprirodzené sa prispôsobovať Rómom a ich kultúre. Chcieť násilím aby sa jedno domáce etnikum prispôsobovalo inému domácemu etniku je dosiahnuť len jedno: etnický a spoločenský konflikt, ktorý ak sa bude gradovať, vyústi do občianskej neposlušnosti s nedozernými následkami, ktoré môžu vyústiť až do občiansko-etnickej vojny. Podobných príkladov máme v mnohých krajinách neúrekom.

Akú máme teda perspektívu? V zásade sú len dve možnosti. Buď sa my „biely“ naučíme chápať a akceptovať odlišnosť Rómov a vytvoríme im v spoločnosti také podmienky, aby sa mohli samosprávne rozvíjať, teda im vytvoríme istú autonómiu s vlastnou legislatívou alebo sa pokúsime Rómov prirodzene asimilovať. Plusy aj mínusy oboch riešení budeme analyzovať v nasledovnom.

Možnosti riešenia integrácie Rómov v spoločnosti

Ak by som si mal ja vybrať, ktorou cestou sa uberať, vybral by som si prvú z možností. Dôvody sú tieto. Akákoľvek asimilácia je istým druhom násilia väčšiny k menšine. Teda prvý dôvod je eticko-axiologický. Druhý dôvod je, že akákoľvek odlišnosť v prírode vždy tvorí predpoklad k rastu, zdokonaľovaniu sa. Logicky rovnako pôsobí odlišnosť aj v spoločnosti. Dve odlišné kultúry sa navzájom môžu obohacovať a zároveň nastoľovať zrkadlo jedna druhej. Tam kde vládne uniformita zaostáva rozvoj a tvorivosť. Nastáva stagnácia a skôr či neskôr úpadok. Odlišnosť je z tohto dôvodu vzácny dar prírody. Odlišnosť pôsobí v prírode ako alternatíva ako inšpirácia a stimul predovšetkým vtedy, keď príroda alebo spoločnosť vstúpili do fázy kedy vyčerpali svoje možnosti rastu. V súčasnej dobe sa čoraz viac hovorí o modernej a postmodernej kultúrnej a spoločenskej kríze. Vízie, ktoré nám predkladajú mnohí odborníci hovoria, že západná kultúra sa dostala do fázy stagnácie a postupného úpadku. Je len otázka času, kedy vnútorný rozklad západnej kultúry dospeje do bodu, kedy príde k jej úplnému zániku. Napriek tomu, že väčšina sa voči takýmto víziám vehementne vymedzuje, niektoré argumenty hovoria jasnou rečou: Dochádza čoraz k väčšej devastácie prírody a vyčerpania jej zdrojov. Odcudzenie sa ľudí v západnej kultúre k sebe navzájom je

čoraz väčšie. Kriminalita sa každým rokom zvyšuje a neznižujú ju ani čoraz prísnejšie zákony a postihy. Čoraz viac sa bojíme jeden druhého ako aj o svoj majetok. Závislosť občanov: na drogách, automatoch, jedle, televízii a pod. každým rokom stúpa. Každým rokom stúpajú psychické poruchy a odkázanosť ľudí na liekoch. Život ľudí je čoraz viac bezduchý, viera už málokomu niečo hovorí. Vo výpočte by sme mohli ešte dlho pokračovať. Niektorí odborníci konštatujú, že aby sa rozklad západnej kultúry zastavil, potrebujeme zásadnú zmenu hodnôt. V systémovej teórie je všeobecne známe, že akýkoľvek systém sa nedokáže sám z vnútorných dispozícií zmeniť. Ku kvalitatívnej zmene systému môže dôjsť len z vonkajších stimulov. Domnievam sa, že takýmto stimulom by pre západnú kultúru mohlo byť pôsobenie inej kultúry. Rómska kultúra je jednou z možností, aj keď sa nám to v tejto chvíle zdá sebeviac neprijateľné a niekomu možno aj absurdné. Avšak, ak by sme skutočne spoznali a pochopili Rómsku kultúru, jej hĺbku a zmysel, tak ako ju vôbec nepoznáme a nechápeme, zistili by sme, že tak vzdialená táto možnosť zďaleka nie je. Spomeňme si len na spolupatričnosť Rómov, ich príklon k prírode, spoliehanie sa na vlastné inštinkty a prirodzenosť, to a iné by mohli byť možnou inšpiráciou k riešeniu západnej postmodernej krízy. Aj v psychologických a sociologických štúdiách Rómovia vykazujú vyššiu vnútornú pohodu, pocit vnútornej spokojnosti a lepšie psychické zdravie ako my. Aj z tohto dôvodu by pre nás mohlo byť dôležité vedieť prečo to tak je a inšpirovať sa k zmenám. Pre takéto úvahy je však pre západnú kultúru dlhá cesta. Ako hovorí prof. Harner (1996) najskôr sa západ musí zbaviť svoje kultúrnej nadradenosti voči ostatným kultúram. Až potom bude schopní čerpať zdroje k vlastnej obnove v iných kultúrach.

Inou cestou integrácie Rómov je voliť stratégiu prirodzenej asimilácie. Skutočná asimilácia je možná len na základe dobrovoľnosti a výhodnosti. Rómovia by sa museli samy chcieť asimilovať, pretože by to pokladali pre seba za výhodné, bezpečné a radostnejšie. Naša politika voči Rómov je však presným opakom vytvorenia podmienok, aby sa Rómovia chceli dobrovoľne asimilovať. Mnoho občanov majoritného etnika na Slovensku si neuvedomuje, že Rómov dlhodobo už po stáročia diskriminujeme, napríklad a hlavne v oblasti vzdelávania. V minulých storočiach kedy vývoj vedy a techniky napredoval veľmi pomaly, stačilo nielen Rómom, ale aj väčšinovému obyvateľstvu na Slovensku vzdelávanie od rodičov a svojej komunity k tomu, aby sa spoločensky a pracovne sebarealizoval. V posledných päťdesiatych až sto rokov, kedy sa mnohonásobne zintenzívnil rozvoj vedy a techniky, tradičný rodinno-komunitný model vzdelávania je pre uplatnenie sa v spoločnosti úplne nepostačujúci. Od tejto doby dochádza k ustavičnej diskriminácii Rómov, pretože majoritná spoločnosť im počas celej tejto doby nebola schopná sprístupniť adekvátne vzdelávanie vychádzajúce zo špecifík ich kultúry. Školský systém vzdelávania: základná, stredná a vysoká škola od počiatku rešpektuje len jednu kultúru a to majoritnú. Na Slovensku (a nielen u nás) sa nikdy nepočítalo s tým, že by sa malo budovať duálne vzdelávanie, jedno pre majoritnú kultúru a druhé pre rómsku kultúru. Národnostné vzdelávanie sa u nás formuje už mnoho desaťročí, avšak pre Rómov sa nebuduje. Už Rómske národnostné školstvo by významne zvýšilo vzdelanostnú úroveň Rómov, avšak na rozdiel od ostatných etník na Slovensku (maďarskej, poľskej, rusínskej) sú Rómovia navyše príslušníci nielen odlišného etnika, ale aj odlišnej kultúry. Logicky preto potrebujú aj odlišný model vzdelávania, ktorý bude vychádzať z ich kultúry. To, že Rómovia sú nútení byť účastní pre nich kultúrne nevyhovujúcemu modelu vzdelávania, a navyše v slovenskom jazyku, ktorému rómske deti prichádzajúce na základnú školu nerozumejú, zákonite Rómov odsudzuje byť neúspešnými. Dôsledky sú zákonité: väčšina Rómov nemá ukončené ani základné vzdelávanie a veľká väčšina Rómov si zo vzdelávania nevytvorili hodnotu, čo spôsobuje ďalšie problémy v ich integrácii a v uplatnení sa v spoločnosti. Východisko z tejto situácie je len jediné: urýchlene budovať národnostné a kultúrne špecifické vzdelávanie pre Rómov tak na základnej ako aj na strednej škole. Na strednej škole by malo ísť o model, ktorý by sa kultúrne už viac približoval vzdelávaniu

majoritného etnika preto, aby Rómovia mohli plynule pokračovať na vysokej škole. Vysoké školstvo by sa ťažko budovalo na kultúrnom princípe. Model rómskej základnej školy však musí byť vytváraný Rómami a nie majoritným etnikom, pričom väčšinu učiteľov musia tvoriť Rómovia a musí byť v rómskom jazyku. Len tak možno dosiahnuť, že model vzdelávania bude skutočne reflektovať ich kultúrnu odlišnosť a stane sa pre rómske deti prirodzeným priestorom, ku ktorému si vytvoria vzťah, budú sa v ňom cítiť dobre a vzdelávanie sa stane pre Rómov niečo pozitívne, čo má svoju hodnotu. Metódy ale aj obsah vzdelávania musia byť prispôsobené rómskej kultúre, dejinám ako aj špecifickému nadaniu. Vzdelanosť Rómov je nielen hlavným predpokladom pre integráciu do spoločnosti, ale aj uplatnenie sa v praxi, čo samozrejme znižuje odkázanosť Rómov od sociálnej siete a znižuje ich chudobu a tým aj psychologickú priepasť medzi nami a nimi.

Ďalším dôležitým krokom integrácie a eliminácie vzájomnej psychologickej priepasti je podstatne zvýšiť zamestnanosť Rómov. Po vybudovaní národnostno-kultúrneho základného a čiastočne aj stredného školstva sa táto zamestnanosť zvýši prirodzene tým, že Rómovia budú viac kvalifikovaní. Nekvalifikovaný Róm nemôže cítiť hrdosť na svoju odbornosť a tým ani na seba samého, čo logicky vyúsťuje do toho, že ich pracovné správanie je neadekvátne, neplnohodnotné, povrchné. To odradzuje nás bielych ich zamestnávať. Do doby než začne pôsobiť efekt nového vzdelávania kvalifikovaných Rómov je potrebné i nevyhnutné ich v práci pozitívne diskriminovať. Toto opatrenie musím urobiť z dvoch dôvodov: zamestnanosť Rómov účinne pomôže redukovať psychologickú priepasť medzi Rómami a nami, čo je nevyhnutným faktorom ich integrácie, teda prirodzenej asimilácie a po druhé, my majoritná spoločnosť nesieme plnú zodpovednosť za to, že Rómom doteraz nevytvorili sieť národnostného a kultúrne špecifického vzdelávania a tým de facto odstavili Rómov od získania kvalifikácie. Kvôli vyššie uvedeným dôvodom sa majoritné etnikum bude ešte dlho vyhýbať zamestnať Rómov, a preto je dočasne nutné zvýhodňovať zamestnávateľov, ktorí zamestnajú Rómov napríklad daňovými úľavami. Len zamestnaný Rómovia môžu nájsť zmysel a perspektívu v spoločnosti, čím sa vytvárajú predpoklady aj pre ich integráciu.

Ide o proces dlhodobý a zložitý a preto musíme byť trpezlivý a ústretový.

Záver

Predstavy Európskej komisie a aj niektorých našich stratégií, že budeme presvedčovať majoritnú spoločnosť, aby Rómov nediskriminovala a akceptovala ich, vážila si ich sú naivné a nereálne. Majoritná spoločnosť si začne vážiť Rómov, keď uvidia, že sú vzdelaní, majú prácu a začnú sa viac podobať nám. To sa však môže uskutočniť len vtedy, keď sa Rómovia budú chcieť nám podobať, z vlastnej vôle, spontánne, lebo napríklad uvidia, že sa im to oplatí. Keď Rómovia zistia, že ich berieme vážne a že si ich ako etnikum a kultúru vážime, čo môžeme dosiahnuť tým, že im vytvoríme skutočné národnostné a kultúrne špecifické školstvo a tým, že začneme zamestnávať a akceptovať ich špecifický spôsob života, napríklad tým, že im umožníme bývať a žiť tak, ako je to pre ich kultúru typické, tak sa začne psychologická priepasť medzi nimi a nami sama, prirodzene a spontánne zmenšovať. To im následne otvorí cestu nás spoznávať a zamýšľať sa nad tým ako by mohli dosiahnuť to, čo máme aj my. To je predovšetkým materiálny dostatok, pretože ten oni nemajú. Vzdelaný Róm sa navyše bude prirodzene snažiť uplatniť svoje vzdelanie, to čo vie, svoju odbornosť. Čím sa začne meniť aj ich pracovné správanie, čo opäť zredukuje psychologickú bariéru medzi nami. Problém neúspechu integrácie Rómov je z veľkej miery problémom psychologickej bariéry, priepasti. Opatrenia, ktoré tu zvažujeme môžu pomôcť výrazne znížiť túto bariéru a tým aj vytvoriť dobré predpoklady k tomu, aby sa Rómovia postupne úspešne integrovali do spoločnosti. Snaha o integráciu bez prirodzenej a spontánnej eliminácie psychologickej bariéry zákonite nemôžu viesť k úspechu. Naopak, psychologická bariéra

bude narastať a keď nie transparentne, tak určite skryte, vo vnútri, čo je v konečnom dôsledku ešte väčšie nebezpečenstvo ako keby sa vyjadrovala transparentne navonok.

Rómovia, tak ako aj akýkoľvek iní ľudia prirodzene nasledujú vzory, ktoré dosiahli úspech. Ak umožníme Rómom dosiahnuť úspech vo vnútri majoritného etnika, bude to prirodzeným stimulom, vzorom k nasledovaniu. Rómovia učitelia, vojaci, policajti, herci, moderátori, ministri, kňazi, speváci a podobne, to sú výrazne vzory hodné nasledovania. Na počiatku si bez pozitívnej diskriminácie nepomôžeme. Musíme všemožne podporovať Rómov v tom, aby sa na tieto pozície dostali a to vytvorí dobrý predpoklad k tomu, aby sa Rómovia menili v zmysle približovania sa k našej kultúre, teda aby sa integrovali, asimilovali. Každé takéto priblíženie bude znamenať aj znižovanie kultúrneho napätia medzi Rómami a majoritnou spoločnosťou, ktoré prirodzene plynie z odlišných kultúr, ktoré žijú vedľa seba. Dosiahnuť úplnú asimiláciu Rómov by nebolo rozumné, no ani potrebné a asi ani možné. Kultúrne vzory sú v nás hlboko zakorenené a navyše Rómova sa od nás odlišujú aj výzorom a farbou pleti, čo odlišnosť vždy bude zdôrazňovať. Avšak, aby sme spolu dobre spolunažívali, musíme byť vzájomne integrovaní a musíme aj vedieť jeden druhého chápať a akceptovať. Potom sa ľahko hľadajú prijateľné riešenia, vyhovujúce obom stranám. A nezabúdajme ani na to, že akákoľvek odlišnosť je v prírode i v spoločnosti vždy skôr výhodou ako nevýhodou, preto sa učme meniť svoje nerozumné postoje k odlišnostiam. Keď to dokážeme, rómska kultúra nás môže obohatiť tak, ako si to dnes ani nevieme predstaviť.

Literatúra

1. Bateson, G. (2006) Mysl a příroda. Malvern. Praha.
2. Bernasovská, J., Bernasovský, I. (1999): Anthropology of Romanies (Gypsies): Auxological and anthropogenetical study.. Brno: NAUMA a Masarykova univerzita.
3. Bakalář, P. (2004): Psychologie Romů. Praha: Votobia.
4. Daniel, S. a i. (ed.) (2008): Polčas: Odpočet Programového vyhlásenia vlády z perspektívy inklúzie marginalizovaných rómskych komunít po dvoch rokoch. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, dostupné na: http://www.nadaciamilanasimecku.sk/index.php?id=125
5. Gallová Kriglerová, E., Najšlová, L., Világi, A. (2009) „Odpoveď je na Slovensku, nie v Bruseli. EÚ a integrácia Rómov na Slovensku.“ RC SFPA. Bratislava, 2009.
6. Harner, M.: Tajemství šamanizmu. Břeclav: Eko.konzult, 1996.
7. Kierkegaard, S.: Současnost. Olomouc: Votobia, 1996.
8. Majchrák, J. (2002): Rómovia ako téma politických strán. In: Vašečka,M. (ed.). Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku, Bratislava: IVO, s. 283 – 312.
9. Poláková, J.: Perspektíva naděje. Hledání transcendence v postmoderní době. Praha: Vyšehrad 1995.
10. Radičová, I. (2001): Hic Sunt Romales. Bratislava: Nadácia SPACE.
11. Sasse, G. (2005a): EU Conditionality and Minority Rights: Translating the Copenhagen Criterion into Policy. EUI Working papers RSCAS, no. 2005/16.
12. Úradný vestník Európskej únie C 42/23, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:042:0023:0027:SK:PDF . 10.2.2011
13. Vašečka, M. (2002): Vzťah majority k Rómom. In: Vašečka, M (ed.). Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku, Bratislava: IVO, s. 335 – 351.

Predátorské úverovanie ako jeden z dôsledkov finančného vylúčenia (financial exclusion) zraniteľných skupín obyvateľov

Miroslav Sedlák

Fakulta aplikovaných jazykov Ekonomická univerzita Bratislava

Marginalizované skupiny obyvateľov trpia okrem sociálneho vylúčenia aj tzv. finančným vylúčením (financial exclusion). Kvôli veľmi sťaženému uplatneniu sa na trhu práce sú pre poskytovateľov úverov veľmi rizikové, čo vedie k tomu, že sa dostávajú k úverom a pôžičkám veľmi ťažko alebo vôbec nie, a vždy za výrazne vyššie ceny. Z uvedených dôvodov predstavujú ľahkú korisť pre nekalé praktiky úverovania známe pod súhrnným názvom „predátorské úverovanie“. Tieto praktiky ich následne dostávajú do dlhovej pasce, často prichádzajú aj o zvyšok majetku a sú vytláčané až na úplný okraj spoločnosti, odkiaľ je ich reintegrácia veľmi ťažká. Dostávajú sa do osídel kriminálnych elementov buď ako ich obete alebo neskôr aj ako súčasť ich aktivít. Z uvedených dôvodov predstavujú tieto skupiny obyvateľov závažný sociálny, ekonomický aj politický problém.

Aspoň čiastočným riešením je maximálna eliminácia praktík predátorského úverovania. Cieľom nášho príspevku je definovanie predátorského úverovania a analýza najčastejšie používaných praktík. Vychádzali sme pritom z domácich aj zahraničných materiálov a praktických skúseností. Tieto poznatky sme následne konfrontovali s výsledkami nášho terénneho prieskumu medzi aktivistami mimovládnych organizácií na južnej Morave, ktorí sa venujú pomoci nadmerne zadlženým obyvateľom.

Definícia predátorského úverovania

Samotný jav sa začal popisovať na začiatku 20. storočia, avšak pojem predátorské úverovanie objavil v USA až v roku 1991 a masovejšie sa začal používať baž od roku 2000.

Niektoré štáty USA majú predátorské úverovanie právne podchytené, ale týka sa len niektorých jeho foriem, hlavne spojených s hypotekárnymi úvermi. Existujú dva výklady: a) užší, pod ktorým sa chápe zámerné požičiavanie financií, kde cieľom je získanie majetku dlžníka, b) širší, pod ktorým sa chápu akékoľvek nekalé, zavádzajúce praktiky, aby dlžník prijal pre neho nevýhodné podmienky zmluvy. Dá sa povedať, že ide skôr o pejoratívne označenie súhrnu praktík pokladaných za nemorálne, poškodzujúce zákazníka. [1]

Neexistuje jednotná definícia predátorského úverovania. Napr. Wikipedia ho definuje nasledovne: „Predátorské úvěrování se používá jako termín pro různé druhy nepoctivého jednání při sjednávání úvěrů. Ačkoli neexistuje jasná a všeobecně uznávaná definice, predátorské úvěrování je možné chápat jako netransparentní, neetické nebo dokonce nezákonné praktiky při sjednávání půjčky nebo v průběhu jejího splácení.“ [2]

Organizácia Člověk v tísni z Českej republiky už niekoľko rokov vyhodnocuje index predátorského úverovania. Ani ona nemá jasnú a ucelenú definíciu, index vypracúva na základe nasledujúcich kritérií:

a) zrozumiteľnosť – vyjadrená dlžkou znluvných podmienok a frekvenciou výskytu rôznych skratiek

b) prítomnosť úrokov z omeškania nad rámec zákonnej úpravy

c) náklady na omeškanie so splácaním o 30 dní v podobe sankcií

d) cena produktu v prípade riadneho splácania

[1] Predatory lending – Definition

[2] Wikipedia: Predátorské úvěrování 2011.

e) využívanie inštitútu rozhodcovskej doložky [3]

Viacero ďalších zdrojov namiesto ucelenej a jasnej definície skôr vymenúva niektoré prejavy predátorského úverovania, pričom zdroje v USA sa venujú hlavne trhu s hypotékami. [4]

Aj keď majú viaceré štáty USA predátorské úverovanie legislatívne podchytené, neexistuje jednotná právna definícia alebo „filozofia", na základe čoho je možné jedno jednanie posudzovať ako predátorské úverovanie a iné nie. Ani Európska komisia nemá v tejto veci jasno. V analytickom materiáli vyhodnocujúcom verejnú diskusiu o zodpovednom požičiavaní a požičiavaní si je o predátorskom úverovaní len letmá zmienka: „Asociácie profesijných združení a poskytovateľov predložili názor, že neexistuje žiaden presvedčivý dôkaz o významnejšom zlyhaní trhov alebo zneužívajúcich praktikách požičiavania v rámci EU, ktoré by mohli viesť k vytvoreniu systémových rizík (napr. požičiavanie nízkopríjmovým skupinám v štýle US-subprime lending) alebo negatívne ovplyvniť významné množstvo európskych zákazníkov (napr. predátorské úverovanie) a že Komisia by sa nemala snažiť o hľadanie EU riešenia na americký problém". [5] Je očividné, že stanovisko poskytovateľov je zaujaté a poslednú vec, ktorú by chceli vidieť je akákoľvek európska legislatíva obmedzujúca slobodu ich podnikania. Jednako, absencia širšej diskusie na pôde inštitúcií EÚ svedčí o značnej nejednotnosti v pohľade na danú otázku.

Takáto definícia pravdepodobne ani nie je možná. Narážame tu na rovnaký problém, akým je definovanie úžery. Vždy totiž záleží na konkrétnych okolnostiach konkrétneho klienta a veriteľa. Právny poriadok SR ani okolitých štátov nepozná inštitút predátorského úverovania napriek tomu, že inštitút úžery je vo väčšine krajín zakotvený, v niektorých dokonca aj veľmi presne stanovenými úverovými stropmi. Zjavne sa v tejto otázke pohybujeme len v rovine morálnej, keď niektoré prejavy predátorského úverovania budú posudzované ako porušenie nejakej právnej normy, zatiaľ čo iné nie.

Definícia predátorského úverovania je veľmi obtiažna. Neexistuje jednotné kritérium, nakoľko ide o celý rad veľmi rôznorodých praktík a postupov. Môžeme ich posudzovať z rôznych hľadísk:

Podľa subjektu, ktorý ich najviac používa - aj keď sú niektoré formy typické skôr len pre nebankové subjekty a veľmi pochybné subjekty, delenie by bolo veľmi nekonzistentné, pretože tendenciu k používaniu istých praktík sme zaregistrovali v obmedzenej miere aj aj u niektorých bánk.

Podľa fázy úverového procesu - väčšina praktík začína v predzmluvnom vzťahu, je podchytená v zmluve, ale použije sa napr. až pri ukončení zmluvy alebo pri problémoch so splácaním. Navyše, namiesto pomoci zainteresovaným by sme len vnieslo do tejto veci zmätok, čo by obetiam praktík nepomohlo.

Podľa porušenej právnej normy, ktorá by sa prípadne dala na daný postup aplikovať - rôzne praktiky spadajú do rôznych oblastí legislatívy (dobré mravy = Obč. zákonník, nekalé obchodné praktiky = Obchod. zákonník, úžera a podvod = Trestný zákon, atď.). Prípadné prijatie špecializovanej právnej normy definujúcej a postihujúcej predátorské úverovanie by si vyžadovalo rozsiahle zásahy do už existujúcich noriem. Jej praktické uplatnenie by bolo asi tak efektívne ako postihovanie trestného činu úžery, teda mizivé.

Z hľadiska najefektívnejšej praktickej ochrany spotrebiteľa a prevencie sa nám javí ako najvhodnejšie delenie podľa oblastí, kde sa tieto praktiky uplatňujú. Na základe tohto kritéria sme definovali nasledujúce hlavné oblasti: zmluva, produkt, sprostredkovatelia, predaj pohľadávok, cena pôžičky, ručenie za pôžičku, problémy so splácaním, úvery na veľmi krátku dobu, praktiky zacielené na špecifické skupiny obyvateľov.

---

[3] Člověk v tísni:

[4] Arizona Attorney General's Office Terry Goddard, Attorney General: Predatory Lending

[5] European Commission - Internal Market and Services DG: Summary of responses to the Pulic Consultation on Responsible Lending and Borrowing in the EU, s. 4

Zmluva

Najčastejším prehreškom je dostupnosť, formulácie a prehľadnosť zmluvy o pôžičke alebo úvere. Ešte stále je dosť poskytovateľov, dokonca sú medzi nimi aj banky, ktoré len veľmi neochotne alebo vôbec neposkytnú klientom úplný text zmluvy pred jej podpisom tak, aby mal klient dostatok času si zmluvu preštudovať, prípade si ju nechať prezrieť niekým kto tomu rozumie, poradiť sa, porovnať texty zmlúv rôznych poskytovateľov a na základe toho si zvoliť najvhodnejší produkt.

Medzi najčastejšie prehrešky, ktoré sa môžu považovať za prejavy predátorského úverovania patria:

Nejasné a zahmlievajúce uvedenie podmienok v zmluve

Zložitý a rozsiahly text zmluvy s množstvom odkazov na iné právne normy, na všeobecné obchodné podmienky

Ponuka výhodných podmienok na začiatku spisovania zmluvy, ale klient dostane k podpisu niečo iné (efekt podpisovania množstva dokumentov...)

Nedostupnosť textu zmluvy na internete, na pobočke, neochota poskytnúť text zmluvy na preštudovanie, konzultáciu doma

Zmluva podľa Obchodného zákonníka – zníženie úrovne ochrany spotrebiteľa

Arbitrážna doložka bez možnosti voľby, s dopredu určeným rozhodcom.

Produkt

Ide hlavne o naviazanie ďalších produktov bez možnosti voľby tieto dodatočné produkty odmietnuť, čo výrazne zvyšuje cenu konečného produktu. Ide hlavne o rôzne poistenia hlavne k debetným a kreditným kartám prezentované ako bonus, ktorý je v cene (používané hlavne bankami, ktoré na tomto výrazne profitujú). Poistné sa pripočíta k sume pôžičky a úročí sa.

Cestovné poistenie (nejasné podmienky, nie je jasné, či sa vzťahuje aj na poistenie liečebných nákladov, atď., niektoré krajiny sú z poistenia vylúčené,

Poistenie neschopnosti splácať – znie síce pekne, ale podmienky nie sú vždy jasne stanovené, napr. že platí len v prípade prepustenia kvôli nadbytočnosti, len po x mesiacoch práceneschopnosti, len po určitú dobu, atď.

Poistenie neschopnosti splácať kvôli úmrtiu – takáto poistka je veľmi drahá, lebo na rozdiel od bežnej životnej poistky sa nevyžaduje lekárske vyšetrenie, môžu nastať problémy s plnením – tvrdenie poisťovne, že klient zámerne zamlčal chorobu, na ktorú zomrel.

Sprostredkovatelia

Ide hlavne o neúmerne vysoké provízie pre sprostredkovateľov.

Títo často tvrdia, že pracujú priamo pre nejakú banku alebo inú inštitúciu, ale sú možno len jedným z viacerých sprostredkovateľov, čo zvyšuje cenu pôžičky. Veľmi často sa v prípade problémov z trhu „stratia“ a skutočný veriteľ tvrdí, že on za takto pre klienta nevýhodne dojednanú zmluvu nenesie žiadnu zodpovednosť. Niektoré finančné inštitúcie nechajú „špinavú robotu“ urobiť brokermi, v prípade problémov sa od nich „dištancujú“.

Tzv. kickbacks to brokers (yield spread premiums) – (kickback=úplatok) mimoriadna odmena za ziskové rozpätie pre brokera za predaj pôžičky s mimoriadne vysokým úročením.

Rôzne ďalšie skryté poplatky a provízie pre sprostredkovateľov.

Falošní sprostredkovatelia, cieľom je len vylákať rôzne poplatky za sprostredkovanie úveru, po ich zinkasovaní sa stratia (v tomto prípade nejde ani tak o predátorské úverovanie, keďže k poskytnutiu úveru ani nedôjde, ide zjavne o trestný čin podvodu podľa Trestného zákona).

Predaj pohľadávok

Vo väčšine prípadov ide o predaj pohľadávky novým veriteľom.

V prípade bánk môže ísť o tzv. sekuritizáciu pohľadávok (týka sa hlavne hypoték), keď sa veľké množstvá hypoték naraz predajú novému veriteľovi a tým sa mení bez súhlasu a vedomia dlžníka aj tzv. obslužný agent (servicing agent), ktorý vyberá splátky, vedie

evidenciu splátok, informuje dlžníka o všetkých podstatných okolnostiach atď. Rizikom je, že klient nemusí byť informovaný ani o uplatnení záložného práva v prípade problémov so splácaním.

Predaj pohľadávok je veľmi častý v prípade hotovostných pôžičiek, o čom dlžník často nie je vôbec informovaný. Môže v dobrej viere naďalej splácať pôvodnému veriteľovi, pričom sa u nového dostane do omeškania a ten si uplatní sankcie. Náprava je možná len súdnou cestou, čo je zdĺhavé a komplikované, nad sily tejto klientely.

Cena pôžičky

Je to oblasť, kde dochádza k najčastejším prehreškom. Najčastejšie sa jedná o to, že konečná cena pôžičky je nejasná a klient nakoniec zaplatí oveľa viac, než mu sľubovali pri uzatváraní zmluvy o pôžičke.

Rôzne doplnkové poplatky za posúdenie, schválenie, spracovanie, spravovanie úveru. Ich celková cena by nemala presiahnuť 1% zo sumy pôžičky, výška poplatkov 5% je už jednoznačne nadhodnotená. Ak sa zahrnú do celkovej ceny, klient platí úroky aj za tieto poplatky.

Ústne informovanie klienta, že niektoré poplatky nebude platiť, ale ich „nenápadné“ vsunutie do textu zmluvy, ktorý mu dajú k podpisu.

Snaha o premenovanie takýchto nákladov tak, aby sa nezahrňovali do vzorca na výpočet RPMN, čím sa opticky znižuje výška RPMN.

Uvádzanie úrokovej sadzby na inom, než ročnom základe, čo výrazne skresľuje cenu pôžičky.“

Pohyblivé úročenie – veľmi nízke v počiatočnom období, ale potom výrazne vysoké - túto skutočnosť veritelia často zamlčia resp. len takticky „nezdôraznia“.

Neoprávnené navyšovanie ceny nezodpovedajúce rizikovosti klienta – nízkopríjmové skupiny sú rizikovejšie, a preto platia vyššie úroky, ale často je to v hrubom nepomere. Prípadne sa rizikovosť „spriemeruje“ a aj vzorne platiaci klient platí vysoké úroky (platí aj za neplatičov). V angličtine unjustified risk-based pricing.

Ručenie

Najčastejším prehreškom je ručenie za pôžičku hnuteľným alebo nehnuteľným majetkom, ktorého hodnota je v hrubom nepomere k požičanej sume.

Napr. domom, bytom v hodnote niekoľko stotisíc € za pôžičku v hodnote max. niekoľko desiatok tisíc €

Ručenie autom - časté je odovzdanie tzv. veľkého technického preukazu veriteľovi až do doby splatenia pôžičky

Podpisovanie zmeniek, bianko zmeniek a pod. ktorých hodnota je v hrubom nepomere k predmetu plnenia

Poskytnutie pôžičky nie na základe schopnosti splácať, ale na základe hodnoty majetku (asset based lending) – pri poskytnutí pôžičky veriteľ majetok klienta zámerne nadhodnotí, čím sa klient ešte viac preúveruje. Niekedy je cieľom len “urobenie väčšieho obchodu“, ale často je to súčasťou zámerného preúverovania s cieľom dostať sa veľmi lacno k majetku dlžníka.

Problémy so splácaním

Tieto praktiky používajú hlavne veritelia s veľmi pochybnou povesťou. Hlavným zámerom je dostať sa k majetku dlžníka. Keďže sa väčšinou jedná o rizikovú klientelu s vyššou pravdepodobnosťou problémov so splácaním, nanútia mu také neúmerne vysoké sankcie a úroky z omeškania, že len málokedy ich dokáže včas splatiť a vyhnúť sa dlhovej špirále. Ak by aj áno, veritelia si pomôžu tak, že dlžníkovi zámerne spôsobia problémy so splácaním (napr. mimoriadne výdavky v dôsledku prerezaných pneumatík na aute, úmyselne spôsobená škoda na dome, byte...)

Ponúkanie „konsolidácie“ úverov za veľmi nevýhodných podmienok, často pod hrozbou exekúcie kvôli predošlým nesplateným úverom. Nezriedka obeť podpíše aj zastavenie majetku na nového veriteľa.

Refinancovanie existujúcich úverov novým úverom (loan flipping) - časť nového úveru sa použije na splatenie starého, často aj s pokutou za predčasné splatenie predošlého úveru, čo však veriteľ zamlčí, pričom sa znovu účtujú rôzne poplatky.

Ponuka na refinancovanie existujúceho úveru novým úverom. Nový veriteľ odporučí dlžníkovi prestať splácať starý dlh, lebo sa bude splácať pomocou nového. Nakoniec sa ukáže, že podmienky nového dlhu sú pre dlžníka úplne neprijateľné a neprijal by ich, keby sa medzitým nedostal do omeškania so splácaním starého dlhu, čo mu znemožní dostať novú pôžičku inde a musí prijať aj takúto nevýhodnú ponuku. V angličtine sa označuje ako „stop payment advice“.

Zámerne skreslené alebo neúplné údaje o splatenej časti pôžičky. Dlžník nevie, koľko a či už splatil. Poskytne sa mu zámerne mylná informácia, že už má len pár splátok, čím nezaplatí 1-2 posledné splátky a veriteľ pristupuje k disproporčným sankciám, v angličtine „deceptive loan servicing

Neúmerne vysoké sankcie za predčasné splatenie dlhu. Tzv. subprime segment je vysoko rizikový a preto je cena pôžičky vysoká, vysoká je aj motivácia doplatiť ju akonáhle si to klient môže dovoliť. Veritelia toto znemožňujú - túto sankciu má vyše 80% úverov v tzv. subprime segmente, zatiaľ čo v tzv. prime segmente ich má len 2%.

Ponuka pôžičiek pri rôznych predajných akciách, kde sú parametre pôžičky veľmi nejasné. Pri odstúpení od zmluvy by mala automaticky zaniknúť aj zmluva o pôžičke, ale často je sformulovaná nejasne, klienta na to neupozornia, tovar síce vráti, ale zmluvu o pôžičke nie vždy ukončí.

Úvery na veľmi krátku dobu

Ide väčšinou o rôzne preklenovacie druhy úverov, napr. úver na kreditnú kartu, na povolené prečerpanie k bežnému účtu, pôžičky do výplaty a pod.

Úvery na kreditnú kartu sú vysoko úročené, za nákupy a platby hradené kreditkou je potrebné v ďalšom účtovnom období uhradiť aspoň 10% zo sumy (resp. určitú minimálnu sumu), nesplatená časť sa úročí obvykle v rozpätí od 18 do 25%.

Povolené prečerpanie k bežnému účtu – je tiež vysoko úročené. Klienti so to nie vždy uvedomujú.

Pôžičky do výplaty (pay day loans) – zvyčajne na menšiu sumu než príde výplata. Ak sa uhradí celá suma, za 300 US$ na cca. 2 týždne sa platí cca 60 US$. Ak však peniaze na účet neprídu suma sa veľmi výrazne navyšuje. V prepočte na úroky p.s. je to aj vyše 400%.

Tax Refund Anticipation Loans (RALs) – typické pre USA a V. Britániu, sú to vlastne krátkodobé hotovostné pôžičky, ktoré sa splatia očakávaným vrátením preplatku dane z príjmu. Sú ale veľmi vysoko úročené v rozmedzí od 40% do vyše 700% RPMN. Pritom urýchlia proces vrátenia preplatku dane z príjmu možno len o 1-2 týždne, ak by občan vyplnil daňové priznanie online a nechal si preplatok poslať na svoj účet v banke. V niektorých štátoch USA je dosť vysoký tlak na zamedzenie takéhoto úverovania, pretože v prípade, že daňový úrad vypočíta preplatok nižší, je úročenie tohto rozdielu doslova likvidačné.

V SR sa zatiaľ tento druh pôžičky neuplatňuje, ale v prípade zavedenia rôznych odvodových bonusov a vracania preplatku dane môžeme očakávať objavenie sa podobného produktu aj u nás.

Zacielenie na špecifické skupiny

Predátorské úverovanie sa zameriava na ohrozené skupiny obyvateľov

Nízkopríjmové skupiny obyvateľov, zvyčajne s nižším vzdelaním, majú nízke a nestabilné príjmy, kvôli čomu ťažšie dosiahnu na štandardné finančné produkty

Dôchodcov, hlavne pri rôznych predajných akciách

Sociálne vylúčené skupiny obyvateľov, kde sa pomoc rodiny dá očakávať tažko

Skupiny ľudí s nízky spoločenským statusom, hlavne pri financovaní nákupu vecí, ktoré tieto pokladajú za symbol príslušnosti k vrstve, kam by chceli patriť, čo je výrazne podporované masívnou a agresívnou reklamou

Osoby ľahko manipulovateľné a ľahko podliehajúce agresívnym predajným technikám.

Predbežný výskum v ČR

Bol vykonaný v máji 2009 medzi 11 sociálnymi pracovníkmi mimovládnych organizácií pôsobiacich prevažne na Morave. Bol zameraný hlavne na činnosť nebankových subjektov.

Výskum pozostával z nasledujúcich častí: a) kvalitatívne hĺbkové interview - 1. časť zameraná na rastúcu zadlženosť/preúverovanosť klientov, b) dotazníková forma – 30 otázok, hodnotenie na škále -3 až +3, c) kvalitatívne hĺbkové interview – 2. časť – zameraná na očakávané opatrenia, hlavne zo strany nebankových subjektov.

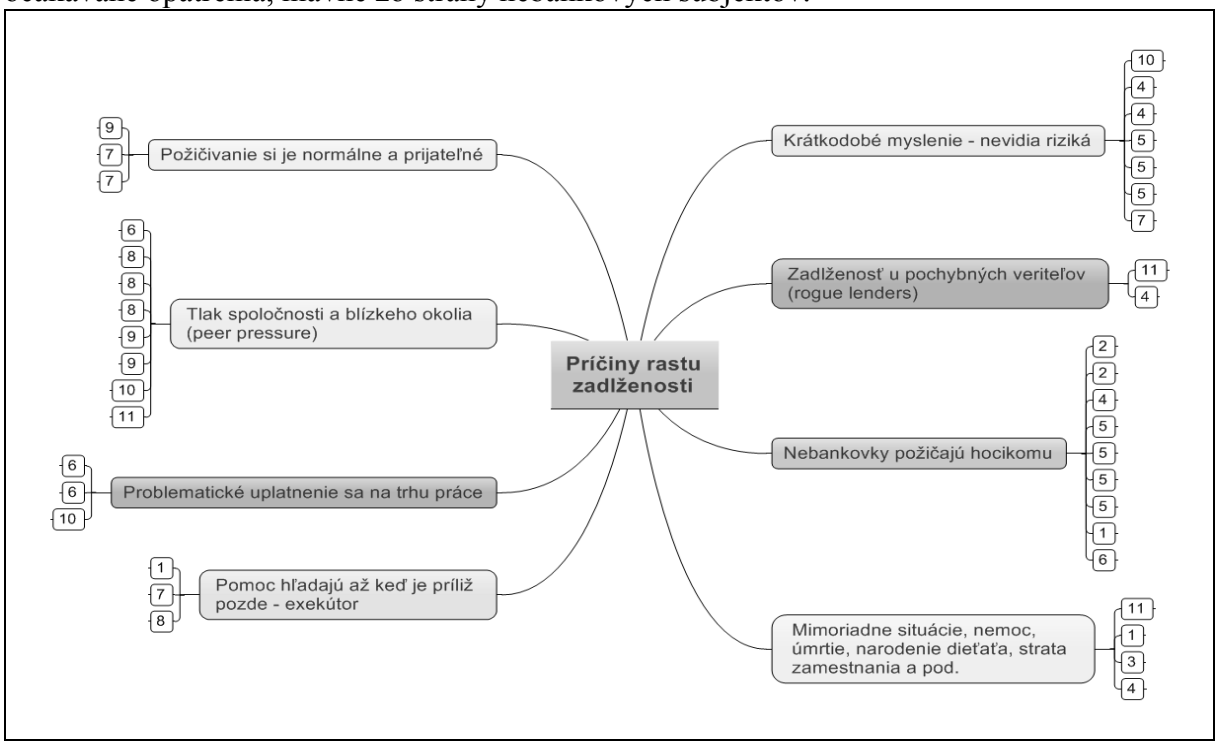

Vnímanie príčin rastu zadlženosti respondentmi

Z uvedeného vyplýva, že za hlavnú príčinu rastu zadlženosti respondenti pokladajú skutočnosť, že nebankovky požičajú komukoľvek a tlak spoločnosti na konzum. Prekvapivým zistením u aktivistov bolo ich realistické vnímanie miery zavinenia samotnými klientmi. Medzi respondentmi bola veľká zhoda v tom, že ich klientela rozmýšľa veľmi krátkodobo, nemyslí na budúcnosť a neuvedomuje si dôsledky svojho konania. Pomerne nízka miera zavinenia zadlženosti vonkajšími mimoriadnymi udalosťami aj problematickým uplatnením sa na trhu práce signalizuje, že pomoc marginalizovaným skupinám obyvateľov by mala byť zameraná minimálne nielen na ich lepšie uplatnenie sa na trhu práce, ale minimálne v v rovnakej miere aj na posilňovanie ich zodpovednosti, schopnosti odolávať tlaku okolia. Zbytočne získajú zamestnanie, ak zarobené peniaze nerozvážne minú na pôžičky s mimoriadne vysokou rizikovou prirážkou.

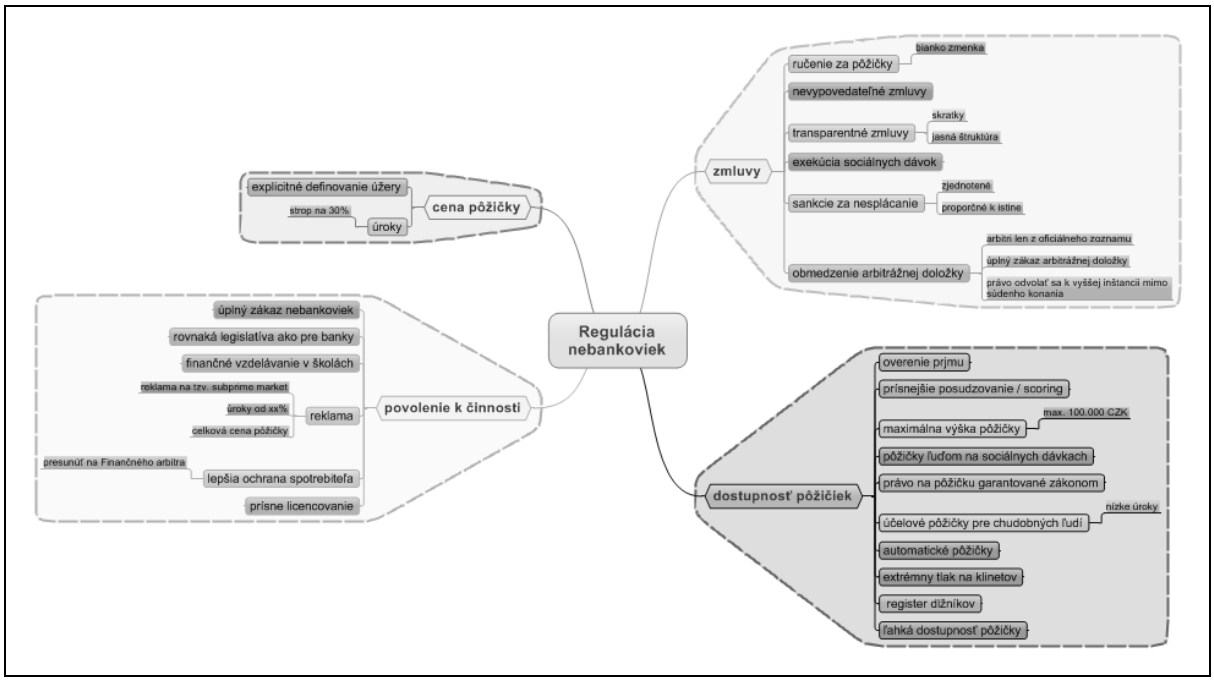

Pomohla by regulácia nebankoviek?

Predátorské úverovanie je umožnené aj tým, že požičiavanie peňazí z vlastných zdrojov je nelicencovanou živnosťou. Aj keď určité obmedzenia už nastali, sú skôr kozmetickými úpravami než reálnym zabezpečením toho, aby na trh vstupovali len solídne subjekty. Respondentom najviac vadila až príliš ľahká dostupnosť pôžičiek. Výhrady mali k zmluvám, hlavne k široko zneužívanej rozhodcovskej doložke. Prekvapujúcim zistením bola skutočnosť, že len málo z nich malo výhrady k cene pôžičky. Myslenie aktivistov a terénnych pracovníkov sa od tlaku na cenovo dostupné pôžičky zo začiatku tisícročia zmenilo na realistické chápanie ceny pôžičky a rizikovej prirážky. Chápu aj to, že lacné pôžičky by len zvýšili rozsah nezodpovedného požičiavania si peňazí.

Osobné skúsenosti terénnych pracovníkov potvrdzujú široký rozsah rôznych praktík predátorského úverovania. Problémom je, že hlavnými vinníkmi nie sú známe a veľké nebankové subjekty, ale veľký počet malých poskytovateľov pôsobiacich na relatívne malom území. Tieto „firmy“ zanikajú tak rýchlo, ako aj vznikli, po dosiahnutí určitého počtu obetí a keď sa ich praktiky už dostanú do povedomia, sa z trhu rýchlo vytratia alebo tie isté osoby fungujú ďalej pod iným menom. Ich odhalenie aj postih sú tak veľmi sťažené. Respondenti sa zhodli v tom, že situácii by veľmi pomohlo prísne licencovanie ich činnosti, ako aj prijatie prísneho a efektívneho (so sankciami za porušenie) etického kódexu zo strany serióznejších subjektov. Tieto sa zatiaľ takémuto korku bránia, panuje medzi nimi značná nejednotnosť a zatiaľ sa nedokázali dohodnúť ani na pre nich existenčne dôležitých krokoch, nieto ešte na opatreniach, ktoré by viacerým z nich zväzovali ruky.

Porovnanie firiem na základe súboru 30 kritérií vypracovaných na základe indexu predátorského úverovnia a podnetov zo strany aktivistov a terénnych pracovníkov dalo veľmi podobné výsledky s výsledkami organizáacie Člověk v tísni. Výsledky sú v nasledujúcom grafe.

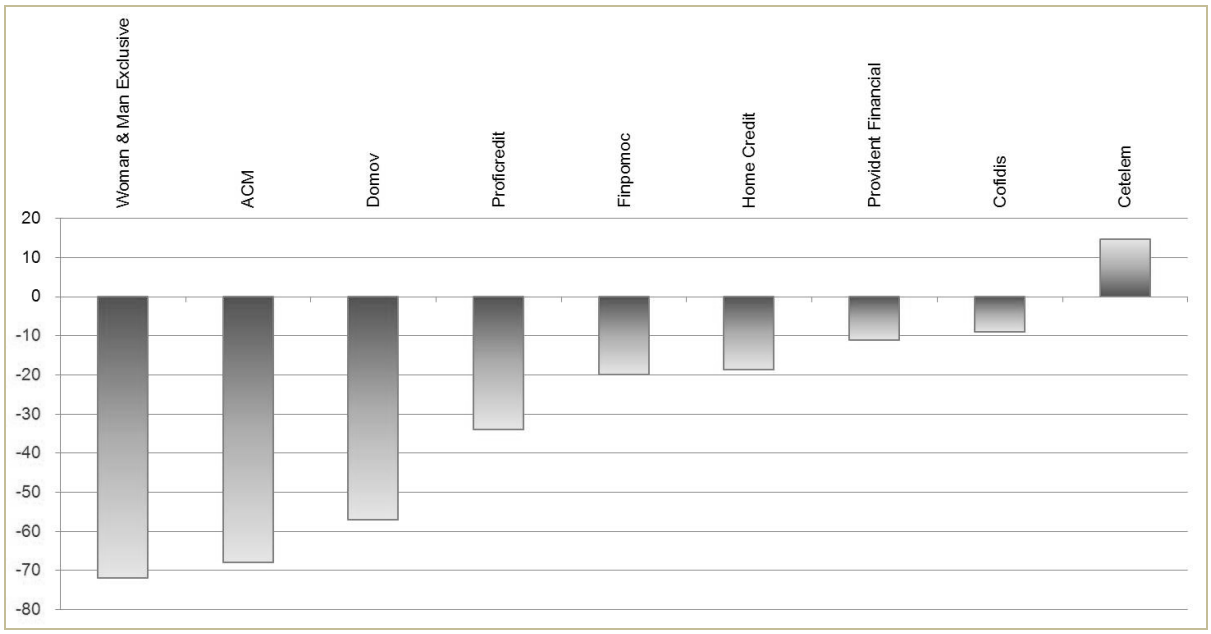

Radenie firiem podľa vnímania – analýza na základe 30 parametrov

Závery

Výsledky prieskumu ukázali, že samotné legislatívne opatrenia sú neúčinné, ak sa ohrození občania nedokážu alebo nechcú proti týmto praktikám aktívne brániť. Prieskum tiež odhalil, alarmujúcu absenciu aj najelementárnejšieho finančného a právneho povedomia ohrozených skupín obyvateľov. Títo väčšinou hľadajú radu a pomoc až keď im hrozí exekúcia majetku a už beztak nízkych príjmov vrátane sociálnych dávok. Prieskum tiež naznačil možnú cestu - solídne firmy by sa mali výraznejšie dištancovať od takýchto praktík prijatím etického kódexu a vzdaním sa niektorých praktík zneužívaných podvodníckymi firmami. Prepojenie úverových registrov a registrov neplatičov a ich povinné využívanie pred schválením úveru by výrazne znížili riziko preúverovania. V neposlednej miere, presun požičiavania peňazí z vlastných zdrojov medzi živnosti licencované by síce priamo neznížilo výskyt predátorského úverovania, ale by umožnilo jeho ľahší postih a tým by nepriamo obmedzilo aj vytesňovanie ohrozených skupín obyvateľov na samotný okraj spoločnosti.

Návrhy na ďalšie kroky. V prvom rade bude potrebné oveľa dôkladnejšie preskúmať vnímanie predátorského úverovania v zahraničí a využiť ich poznatky a skúsenosti. Je nevyhnutné vykonať terénny prieskum na Slovensku, aby sme overili, aké ďalšie praktiky a postupy predátorského úverovania sa rozmohli u nás. V tejto súvislosti je nanajvýš žiaduce riešiť absenciu mimovládnej organizácie zameranej špecificky práve na finančne vylúčené skupiny obyvateľov. Takáto organizácia už od roku 2004 úspešne pôsobí v Českej republike. Organizácia SPES pôsobí pod záštitou olomouckého arcibiskupstva a je pripravená organizačne a hlavne skúsenosťami pomôcť rozbehu podobnej organizácie na Slovensku. Na základe získaných poznatkov bude potrebné overiť možnosti právneho postihu – podľa akej právnej normy by sa dalo predátorské úverovanie vcelku, alebo aspoň jeho najkrikľavejšie prípady posudzovať. V prípade potreby a priechodnosti bude účelné navrhnúť a presadzovať prípadné legislatívne zmeny. Jadrom aktivít však zostane osveta – medializácia predátorských praktík a varovanie občanov cielene zamerané na ohrozené skupiny obyvateľov.

Použitá literatúra

1. Česká lízingová a finanční asociace (2008) Zpráva o stavu a vývoji nebankovního leasingového, úvěrového a factoringového trhu v ČR v 1.- 3. čtvrtletí 2008. http://www.clfa.cz/index.php?textID=64last accessed on 27 February 2009.
2. Člověk v tísni: Index predátorského úvěřování: http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?id=113&idArt=1633
3. Čopjaková, Kateřina (2009) Úplně odepsaní – nervozita velkých bank točí obrátky trhu spotřebitelských půjček. Respekt 10. 2-8 March 2009. pp. 34-35
4. Abeyasekera, Savitri (2003) Quantitative analysis approaches to qualitative data: why, when and how. Reading. Statistical Services Centre, University of Reading. 12 pages.
5. Bäärnhielm, Sofie, Ekblad, Solvig (2002) Qualitative Research, Culture and Ethics: A Case Discussion. Transcultural psychiatry. McGill University. http://tps.sagepub.com/cgi/content/abstract/39/4/469. Naposledy prístup 18.11. 2007, strany 469–483
6. BankEcon, (2008) Consumer finance in Central and Eastern Europe - Reaching their credit limit? www.bankecon.com Naposledy prístup 20.6.2009, 7 strán.
7. Bates, Jessica A (2004) Use of narrative interviewing in everyday information behavior research. Library & Information Science Research. Volume 26, Issue 1, Winter 2004. http://www.sciencedirect.com.lcproxy.shu.ac.uk/science?_ob=Articl... Naposledy prístup 3.3.2009. strany 15-28
8. Benson, Angela, Blackman, Deborah (2003) Can research methods ever be interesting? Active learning in higher education. Vol 4(1). London. The Institute for Learning and Teaching in Higher Education and SAGE Publications. pp. 39–55
9. Cassell Catherine, Buehring Anna, Johnson, Symon Gillian (2006) The role and status of qualitative methods in management research: an empirical account. Management Decision Vol. 44 No. 2. Emerald Group Publishing Limited. pp. 290-303
10. Cassell Catherine, Buehring Anna, Johnson, Symon Gillian (2006) Qualitative methods in management research: an introduction to the themed issue. Management Decision Vol. 44 No. 2. Emerald Group Publishing Limited. pp.161-166
11. Česká lízingová a finanční asociace (2008) Zpráva o stavu a vývoji nebankovního leasingového, úvěrového a factoringového trhu v ČR v 1.- 3. čtvrtletí 2008. http://www.clfa.cz/index.php?textID=64. Naposledy prístup 27.2.2009.
12. Člověk v tísni a Sdružení na obranu spotřebitelů (2009) Index predátorského chování. http://www.spotrebitelskyudel.cz/wp-content/index_predatorskeho_uverovani.pdf. Naposledy prístup 21.6.2009.
13. Čopjaková, Kateřina (2009) Úplně odepsaní – nervozita velkých bank točí obrátky trhu spotřebitelských půjček.. Respekt 10. 2-8 březen 2009, strany 34-35
14. Garland, Ron (1990) A Comparison of Three Forms of the Semantic Differential. Marketing Bulletin 1, Article 4. http://marketing-bulletin.massey.ac.nz. Naposledy prístup 3.3.2009, strany 19-24.
15. Gummesson, Evert (2006) Qualitative methods in Management Research. 2nd ed. Management Decision Vol. 44 No. 2. Sage publications, strany 167-179
16. Heide, David R. (1970) The Semantic Differential and Attitude Research. Chapter 14 in Attitude Measurement. Edited by Gene F. Summers. Chicago. Rand McNally, strany 235-253.

17. Hendl, Jan (2005) Kvalitativní výzkum, základní metody a aplikace. 1. Vydání. Portál Praha. 408 strán
18. Hines, Tony (2000) An evaluation of two qualitative methods (focus group interviews and cognitive maps) for conducting research into entrepreneurial decision making. Qualitative Market Research: An International Journal Volume 3. Number 1. MCB University Press. Emerald Group Publishing Limited, strany 7-16.
19. Chenail, Ronald J. (1995) Presenting Qualitative Data. The Qualitative Report. http://www.nova.edu/ssss/QR/QR2-3/presenting.html Naposledy prístup 17.6. 2009, 11 strán
20. Kinn, Sue, Curzio, Joan (2005) Integrating qualitative and quantitative research methods. Journal of Research in Nursing. VOL 10(3). London. Sage Publications. strany 317–336.
21. Kozel, Roman (2006) Moderní marketingový výzkum. Praha. Grada Publishing. 271 strán
22. Mayer, Robert (2005) One Payday, Many Payday Loans: Short-Term Lending Abuse in Milwaukee County. Working Paper. Political Science Department. Chicago. Loyola University. 10 strán
23. Pavlica, K. a col. (2006) Sociální výzkum, podnik a manažment. Praha. Ekopress.
24. Peterková, Jana, Jiránek, Radek: Zadlužování sociálně slabých a vyloučených skupin obyvatel jako prokriminogenní a sociálně destabilizující faktor. Odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra České republiky. 2006.
25. Wikipedia: Předátorské úvěřování: http://cs.wikipedia.org/wiki/Pred%C3%A1torsk%C3%A9_%C3%BAv%C4%9Brov%C3%A1n%C3%AD#Pojem_pred.C3.A1torsk.C3.A9_.C3.BAv.C4.9Brov.C3.A1n.C3.AD. Naposledy navštívené 8.4.2011
26. Predatory lending – Definition. http://www.wordiq.com/definition/Predatory_lending (2 z 3) [13.2.2011 21:27:14]
27. Sytsma, Rachel (2009) Factor Analytic Results from a Semantic Differential on the Construct Optimism. University of Connecticut. Neag Center for Gifted Education and Talent Development. http://www.gifted.uconn.edu/oht/faoptim.html. Last accessed on 30 May 2009. 13 pages
28. Šimonik, Pavel, Ryznerova, Iva (2007) Finanční gramotnost - Kvantitativni vyzkum pro MF ČR. Financial literacy – quantitative research for Ministry of finance of the Czech Republic. Praha. Stem/mark a.s. 31 strán
29. Autor neznámy (2009) Registry SOLUS evidovaly ke konci roku 2008 celkem 1.264.928 záznamů.. www.marketingovenoviny.cz. http://www.marketingovenoviny.cz/index.php3?Action=View&ART... Naposledy prístup 3.3.2009
30. Zámečník, Robert (2006) Výhody a nevýhody různých výzkumných metod (primary research). Learning pack for MBA students Presentation to MBA students at the Masaryk Institute of CVUT in Prague. Praha. MUVS ČVUT
31. Zich, František (2004) Úvod do sociologického výzkumu. Praha. Vysoká škola finanční a právní. 116 strán

Bariéry kvality života ľudí so zdravotným znevýhodnením

Mária Sedláková

Úvod

Na situáciu zdravotného postihnutia sa možno pozerať z rôznych uhlov. Niektorí ľudia majú sami zdravotné znevýhodnenie (od narodenia, ako výsledok úrazu v mladosti, choroby z povolania, ako výsledok starnutia, či z inej príčiny), iní opatrujú svojich blízkych so zdravotným postihnutím alebo poskytujú osobnú asistenciu iným ľuďom so zdravotným hendikepom.[1]

Dávnejšie sa na tento problém hľadelo len ako na medicínsky. Dnes sa už zdravotné postihnutie správne chápe aj zo sociálneho hľadiska. Zástancovia tohto modelu umiestňujú hlavné príčiny „tragédie" ľudí so zdravotným znevýhodnením nie do nich samotných, ale do sociálnych a kultúrnych bariér, ktoré znásobujú pôsobenie samotného postihnutia. Dalo by sa povedať, že ľudia s nejakou poruchou sa stávajú znevýhodnenými „vďaka" spoločnosti, ak ich diskriminuje v aktívnej účasti na živote.[2] Takýmito príčinami sociálneho vylúčenia môžu byť: neprístupnosť prostredia z hľadiska architektonických a senzorických bariér, nedostatočná perspektíva v oblasti zamestnanosti, nedostatočný prístup k informáciám, prezentácia negatívneho obrazu o človeku a posilňovanie jeho imidžu závislosti a redukovanie sociálnych kontaktov. Možno teda diferencovať medzi tým, keď „má človek zdravotné postihnutie" a keď „sa stáva postihnutým", teda keď ho postihnutým robí spoločnosť.[3]

Z pohľadu psychologickej etiky nemôže obstáť pojem „postihnutý človek", nakoľko v takomto prípade by bolo postihnutie jeho dominantnou vlastnosťou. Preto ako oveľa etickejšie, ale predovšetkým pre psychológiu vlastnejšie, sa považuje hovoriť o „jednotlivcovi (indivíduu, človeku) s postihnutím".[4]

Považujeme to za významný etický a psychologický aspekt novodobého prístupu, ktorý si aj v slovenskej či v zahraničnej sociálnej legislatíve našiel v poslednom období svoje trvalé uplatnenie, keď sa namiesto spojení „starostlivosť o zdravotne postihnutých občanov" začalo presadzovať spojenie „pomoc občanom so zdravotným znevýhodnením", namiesto spojenia „zdravotne postihnutý občan/človek/" sa začalo preferovať spojenie „občan/človek so zdravotným znevýhodnením".[5]

Aj človek znevýhodnený určitým hendikepom túži byť nezávislým. Pri napĺňaní fyzickej a fyziologickej nezávislosti mu môže byť nápomocná spoločnosť poskytovaním rozličných náhradných, kompenzačných prostriedkov a pomôcok. Existuje však ešte dôležitejšia nezávislosť, ktorá je určujúca pre život človeka. Ide o chuť, vôľu byť nezávislým, rozhodovať o svojich vlastných potrebách. O takúto vnútornú nezávislosť sa musí človek usilovať sám. Ale ako píše Repková, človek s postihnutím sa stane nezávislým nie stiahnutím

---

1 Porov. KOVÁČ, D.: *Teória všeobecnej psychológie*. Bratislava: Veda, 1985, s. 27.

2 Porov. FABIAN, A.2001. Sociálne aspekty utrpenia. In: *Duchovný pastier*, roč. 82, 2001, č. 2, s. 67-72. ISSN 0139-861X.

3 Porov. REPKOVÁ, K., POŽÁR, L., ŠOLTÉS, L.: *Zdravotné postihnutie v kontexte novodobej sociálnej politiky*, s. 35.

4 KOVÁČ, D.: *Teória všeobecnej psychológie*. Bratislava: Veda, 1985, s. 23.

5 Porov.: REPKOVÁ, K., POŽÁR, L., ŠOLTÉS, L.: *Zdravotné postihnutie v kontexte novodobej sociálnej politiky*, s.18.

sa do úzadia, aby nebol na ťarchu, ale manažovaním svojho života.[6] Toto všetko sa musí zohľadňovať pri poskytovaní sociálnej pomoci.

Cieľom prieskumu, realizovaného pred tromi rokmi medzi ľuďmi so zdravotným znevýhodnením bolo – okrem iného - zistiť, čo najviac bráni ľuďom so zdravotným postihnutím plnohodnotne žiť a následne nájsť spôsoby skvalitnenia ich života.

Respondentmi boli ľudia so zdravotným postihnutím z celej Slovenskej republiky. Výskumnú vzorku tvorilo dvestodvadsaťjeden respondentov vo veku od dvoch do deväťdesiat rokov. Za neplnoletých odpovedali ich zákonní zástupcovia. Rovnako tak za ôsmich respondentov s psychickým handicapom odpovedali ich opatrovníci. Respondentmi boli ľudia s rôznymi druhmi zdravotného postihnutia, prevažovalo ochrnutie končatín, stavy po detskej mozgovej obrne, zmyslové postihnutia zraku a sluchu. Výskum bol robený medzi ľuďmi s rôznym stupňom vzdelania, od základného až po vysokoškolské. Z celkovej vzorky respondentov bolo stopäťdesiatšesť žijúcich v rodinnom prostredí a šesťdesiatpäť, žijúcich v ústavnej starostlivosti.

Od spoločnosti očakávajú predovšetkým pochopenie, odstránenie ľudských bariér (20), umožnenie zaradiť sa do pracovného procesu (20),

odstránenie architektonických bariér (16),

väčší záujem o ľudí so zdravotným postihnutím (14),

integrovanie do spoločnosti zdravých (12), realizovanie rôznych aktivít pre ľudí s postihnutím(9).

V prieskume sa predpokladalo, že ľudia so zdravotným postihnutím narážajú pri integrácii do spoločnosti a snahe plnohodnotne žiť viac na bariéry v myslení spoločnosti ako na nedostatočnosť právnej úpravy.

V tejto časti výskumu bolo cieľom zistiť, či najväčšou prekážkou ľudí so zdravotným handicapom včleniť sa do spoločnosti nie sú práve zdraví ľudia – ich nesprávne chápanie, postoje, prístupy.

Nasledujúcou otázkou bol skúmaný prístup sociálnych a iných úradníkov k občanom so zdravotným postihnutím.

S akým prijatím ste sa stretli na úrade?	počet	% z 221
a) s príjemným	108	49
b) s chladným	20	9
c) s odmietavým	19	9
d) so strohým úradníckym	83	38
Neuviedli	17	8

Zo zistení vyplýva, že takmer 50 % opýtaných hodnotí prijatie na úrade pozitívne - ako príjemné. V niektorých prípadoch opýtaní zvolili aj dve odlišné možnosti, na základe rôznej skúsenosti. Úplne negatívne vyjadrenie je od 18 % opýtaných.

Veľmi dôležitou zložkou sociálnej inklúzie ľudí s hendikepom je ich začlenenie do pracovného procesu. Preto sa prieskum zameral na zisťovanie problémov, súvisiacich so zamestnaním.

[6] Porov: REPKOVÁ, K.: Manažment života so zdravotným postihnutím. In: *Práca a sociálna politika*. Bratislava: Výskumný ústav práce, sociálnych vecí a rodiny a MPSVaR SR, ročník VII, 1999, č. 4, s. 3.

Stretli ste sa pri hľadaní zamestnania s prekážkami?	Zamestnaní	% z 58	nezamestnaní v produktívnom veku	% z 91	spolu	% zo 149
a) áno	42	72,5	73	80	115	77
b) nie	13	22,5	3	3	16	11
Neuviedli		5	15	17	18	12
Spolu	58	100	91	100	149	100

Obidve skupiny respondentov – zamestnaní aj nezamestnaní sa stretli pri hľadaní zamestnania s prekážkami približne v rovnakej miere.

Nasledujúce otázky zisťujú, akého druhu boli prekážky pri hľadaní zamestnania.

Aké boli prekážky pri hľadaní alebo získavaní zamestnania na Vašej strane?	zamestnaní, ktorí sa stretli s prekážkami	% zo 42	nezamestnaní, ktorí sa stretli s prekážkami	% zo 73	spolu	% Zo 115
a) obavy z nepochopenia a neprijatia	16	38	26	36	42	37
b) vážnosť zdravotného postihnutia	18	43	46	63	64	56
c) neistota, kam sa obrátiť	7	17	12	16	19	17
d) neznalosť svojich práv	4	10	9	12	13	11
e) strach, že nikto nepomôže	4	10	9	12	13	11
f) odrádzanie okolia	6	14	10	14	16	14
g) iné	1	2	4	5	5	4
neuviedli	4	10	2	3	6	5

Pod možnosťou g) iné prekážky respondenti uviedli pohodlnosť po dlhom čase hľadať zamestnanie, nedostatok vzdelania, znechutenie. Ak odčleníme b) zdravotné postihnutie ako prekážku zamestnania, pretože je logická takmer v každom prípade, na druhom mieste je dôvod a) obavy z nepochopenia a neprijatia. Táto prekážka má však pôvod v správaní sa okolia, podobne ako prekážka e) strach, že mi nikto nepomôže a f) odrádzanie okolia, a teda potvrdzuje hypotézu, že viac príčin neintegrácie je na strane okolia, než v samotnom človeku s postihnutím. Tento predpoklad potvrdzuje aj pomerne nízke percento tých, ktorí ako prekážku pri hľadaní a získavaní zamestnania uvádzajú neznalosť svojich práv, ktorú je možno považovať za celkom subjektívnu prekážku.

Ďalej výskum zisťoval, s akými prekážkami sa respondenti stretávali na strane zamestnávateľov.

Aké boli prekážky v snahe zamestnať sa na strane zamestnávateľov?	zamestnaní, ktorí sa stretli s prekážkami	% zo 42	nezamestnaní, ktorí sa stretli s prekážkami	% zo 73	spolu	% zo 115
a) zamestnávateľ nemal voľné pracovné miesto	11	26	23	32	34	30
b) zamestnávateľ nemal podľa neho vhodné miesto	13	31	33	45	46	40
c) zamestnávateľ mi ponúkol nevhodnú prácu	15	36	20	27	35	30
d) iné	11	26	10	14	21	18
neuviedli	7	17	5	7	12	10

Pod inými prekážkami respondenti uvádzali: málo zamestnávateľov s pochopením zamestnať invalida, neochota a strach zamestnať invalida, architektonické bariéry, postoj zamestnávateľa radšej zaplatiť povinné odvody za porušenie povinnosti, ako dať šancu človeku s postihnutím, predsudky a obavy zamestnávateľov a v jednom prípade bol prekážkou fyzický vzhľad uchádzača. Tieto dôvody opäť potvrdzujú existenciu bariér v myslení spoločnosti, v tomto prípade zamestnávateľov.

Prieskum sa venoval aj zisťovaniu bariér pri uplatňovaní sa vo verejnom, spoločenskom a kultúrnom živote. Ako vidno z nasledujúcej tabuľky, nie je markantný rozdiel v počte tých, ktorí sa s prekážkami stretli (49 %) a ktorí sa nestretli (39 %). Zaiste sú tieto výpovede ovplyvnené aj subjektívnym pociťovaním pri prekonávaní prekážok. Niekto mohol označiť za prekážku to, čo si iný ani neuvedomil a naopak.

Stretli ste sa pri snahe zapojiť sa do kultúrneho, verejného alebo spoločenského života s prekážkami?	počet	%
a) áno	109	49
b) nie	86	39
Neuviedli	26	12
Spolu	221	100

Aké prekážky na Vašej strane Vám bránili v zapájaní sa do verejného života?	počet	% zo 109
a) nedostatočné poznanie možností prekonania prekážok	35	32
b) pocit hanby vyjsť do spoločnosti	21	19
c) zlá, nepríjemná skúsenosť z minulosti	26	24
d) iné	20	18
Neuviedli	20	18

Pod písmenom d) iné, sú najčastejšie odpovede: zlý zdravotný stav, vek, dlhodobá nezamestnanosť – strata kontaktov, problémy pri zosúladení času s osobným asistentom, športovým trénerom. Tu je nutné podotknúť, že všetky prekážky, považované respondentmi za subjektívne, a tak aj pociťované a prežívané, sú dôsledkom postoja bližšieho okolia, či celej verejnosti. Najmä pod písmenami b) a c): nezapájať sa do verejného života kvôli pocitu hanby alebo nepríjemnej skúsenosti z reakcie ľudí v minulosti, je odrazom bariér v myslení spoločnosti a jej postoji voči ľuďom so zdravotným handicapom.

Pri otázke na prekážky zo strany okolia boli zistenia nasledujúce:

Aké prekážky zo strany okolia Vám bránili v zapájaní sa do verejného života?	počet	% zo 109
a) odmietavé správanie blízkeho okolia	22	20
b) odmietavé správanie ľudí vo všeobecnosti	33	30
c) odrádzanie zo strany rodiny alebo blízkej osoby	11	10
d) chýbanie bezbariérových prístupov	64	59
e) iné	11	10
Neuviedli	6	6

Respondenti pod písm. e) najčastejšie uvádzajú chýbanie osobného asistenta, problém časovo sa zhodnúť s asistentom na spolupráci, málo príležitostí a aktivít vhodných pre ľudí so zdravotným postihnutím, nedostatok informácií o vhodných akciách, kultúrne akcie nezabezpečené pre hostí so sluchovým či zrakovým postihnutím.

Ak pod bariéry v myslení spoločnosti zaradíme odpovede a), b), c) a z časti e) spolu je to vyše 60 %, čo prevyšuje 59 % bariér architektonických – písm. d).

Prieskum ďalej ukázal priaznivé pôsobenie rodinného prostredia na kvalitné prežívanie člena rodiny s postihnutím. Ľudia, žijúci v rodine mali viac informácií a viac chuti zapojiť sa do rôznych oblastí života.

Z odpovedí respondentov vidieť ešte nedostatky v asistenčnej službe – nedostatok osobných asistentov a z toho vyplývajúce ťažkosti zosúladiť sa s klientom časovo pri poskytovaní služby, najmä pri sprevádzaní za aktivitami. Veľa respondentov uvádzalo ako prekážku aktívnejšieho života ťažkosť v doprave a sprevádzaní.

Vyše šesťdesiat percent opýtaných pociťuje odmietavé správanie blízkeho okolia i spoločnosti. V tejto oblasti má každý človek celoživotnú prácu na sebe, meniť zmýšľanie o ľuďoch len v niečom trochu iných. Alarmujúce číslo je päťdesiatdeväť percent pri prekážke zapájania sa do verejného, spoločenského a kultúrneho života z dôvodu chýbania bezbariérových prístupov. Takáto situácia by nemala mať miesto v súčasnej technicky už tak vyspelej spoločnosti. Je to to najmenej, čo možno pre ľudí s postihnutím urobiť - odstrániť architektonické bariéry.

Záver

Práva ľudí so zdravotným znevýhodnením plnohodnotne sa zúčastňovať na verejnom a spoločenskom živote patria k otázkam našej doby. Je veľmi dôležité vychovávať a vzdelávať novú generáciu odborníkov a dobrovoľníkov pre angažovanie v oblasti sociálnej práce. Prístup okolia a celej spoločnosti k ľuďom s postihnutím má veľký vplyv na ich sebahodnotenie. Zvládanie svojej situácie nezávisí len od osobných vlastností človeka s postihnutím. Spoločnosť je povinná oboznamovať sa so svetom ľudí s telesným postihnutím, lebo len tak bude schopná zaujať správny postoj a poskytnúť pomoc.

Kontakt:
JUDr. Mgr. Mária Sedláková, PhD.
Katedra verejnej správy a práva
Ústav sociálnych vied PF KU Ružomberok
e-mail: pravo@netkosice.sk
telef.: 0915 136 425

Problematika rómskej komunity

Jana Schäfferová

Začlenenia marginalizovaných skupín do spoločnosti, a teda začlenenie hádam najproblémovejšej skupiny obyvateľov, ktorými sú práve Rómovia je problém, s ktorým sa Slovenská republika- okrem iného pasuje dlhodobo, bez výrazných zmien. Riešenie bariér, hľadanie príčin ich vyčlenenia, rozvoj danej komunity a pokus o náčrt možnosti ich integrácie do spoločnosti je veľmi náročný dej, v dlhodobej a kontinuálnej úrovni, miestnej, regionálnej a tak aj na národnej. Rómska problematika, respektíve problematika Rómskej menšiny, ktorá sa združuje v osadách a mestských aglomeráciách, kde vytvára takzvané Getá- popísané nižšie, je jeden z hlavných sociálnych problémov na Slovensku, ktorý potrebuje rázne a dlhodobé riešenie. Každá doterajšia snaha o riešenie tejto problematiky sa skončila neúspešným výsledkom a ako mrhanie peňazí. Je pravda, že sú rozbehnuté niektoré projekty, ako napríklad sociálny terénny pracovníci, lekári v teréne, ale to nepostačuje. Zásluhu na tom, že sa majoritná časť populácie začala viac zaujímať o Rómov, má aj ich zvýšená migrácia do krajín EÚ, čo viedlo k zhoršeniu obrazu Slovenska v zahraničí a opätovnému zavedeniu vízovej povinnosti zo strany viacerých štátov. Ale zároveň sa rozprúdila širšia diskusia na tému perspektívy rómskej menšiny na Slovensku. Veľmi dôležitou a pre mňa základnou otázkou je, či je v silách štátu, samosprávy, mimovládnych organizácií a v neposlednej rade samotných Rómov, prekonať rozpor medzi excelentne vypracovanou politikou a jej následnou implementáciou priamo na miestach jej určených. „ Na postavenie Rómov mala vždy významný vplyv vládna politika, či už v zmysle pozitívnych riešení, alebo v zmysle vytvárania nových prekážok. Aj keď všetky prístupy deklarovali snahu zlepšiť stav, nie vždy boli myslené úprimne a nie vždy priniesli úspech. Je to vždy tak, keď chceme meniť kvalitu života ľudí a nie iba postaviť domy, či niekoľko metrov ciest. „ [1]

„Najstaršia (známa) písomná zmienka o Rómoch v Európe je z roku 1068, a to konkrétne písomný záznam v rukopise „ Život svätého Georga Antonita“, ktorý napísal jeho žiak Malý Georg v kláštore Iberon na hore Athos v dnešnom Grécku- polostrov Chalkidiki. Ide o popis prírody na dvore byzantského cisára Konštantína Monomacha, ktorý v roku 1050 povolal do svojho sídla – dnešný Istanbul skupinu čarodejníkov, aby čarami a kúzlami zničili dravé šelmy v jeho poľovných revíroch. Pisateľ ich označil termínom Adsincami. Podľa názoru vedcov sa Adsincami pomenúvali náboženské skupiny zaoberajúce sa veštením a mágiou, podobne ako Rómovia, ktorý do tejto oblasti prichádzali v 11 storočí. Je preto možné domnievať sa, že Rómom bol tento názov pridelený podľa tejto náboženskej skupiny, ktorá medzičasom zanikla. Slovo Atsigános sa stalo základom najrozšírenejšej skupiny pomenovaní Rómov. Napríklad: Acinganus, Cingerus- pochádzajúce z latinčiny, Zingaro- taliančina, Zigeuner- používaný v Nemecku a Holandsku, Tigan- používaný v Rumunsku, Czigány- používaný v Maďarsku, Cigán, Cikán, Cygan- používaný v slovanských jazykoch.“[2] V priebehu 12. Až 13. storočia začali Rómovia postupne prenikať z Balkánu pozdĺž dunaja do strednej Európy. Najstaršia zmienka a správy o výskyte Rómov na Slovensku sú z druhej polovice 14. storočia, v rokoch 1377 a 1381, keď sa spomínali v Zemplínskej župe. Prevažná väčšina Rómov žijúcich n a Slovensku žije usadlým spôsobom života, iba malá skupina Rómov preferovala kočovný spôsob života. Šlo vo väčšine prípadov o Olašských Rómov. Olašskí Rómovia sa od Rómov odlišujú hlavne spôsobom života- udržiavajú tradičné modely správania, jednotlivec sa identifikuje na základe príslušnosti k skupine (rodina a širšie

[1] Kotvanová. A., Szép. A., Šebesta. M.: Vládna politika a Rómovia, Slovesnký inštitút medzinárodných štúdií s podporou Úradu Vlády Slovenskej republiky, str. 7

[2] http://www.government.gov.sk/3632/dejiny-romov.php

príbuzenstvo), na ich čele je jeden muž, s prirodzenou autoritou, ktorého rozhodnutia sú pre ostatných záväzné, ženy majú nižšie postavenie ako muži, nemôžu nosiť nohavice a minisukne, mali by sa venovať iba rodine a domácnosti, uprednostňujú dlhé účesy a podľa ekonomickej situácie výrazné zlaté doplnky- šperky. Olašskí Rómovia na rozdiel od Rómov striktne používajú rómsky jazyk iba medzi svojou komunitou, v širokej spoločnosti hovoria spisovnou slovenčinou. Výrazným medzníkom v prípade Rómskej komunity bol rok 1989, kedy vznikla prvá Rómska strana – rómska iniciatíva, rozširoval sa priestor pre ich vydavateľské aktivity, začali vydávať periodiká (napríklad dvojtýždenník Romano nevo ľil- Rómsky list, vychádza rómsky šlabikár- Romano Hangoro, a čítanka Genibarica. V Košiciach bola roku 2002 zriadená prvá rómska tlačová agentúra, ďalej rómske divadlo Romathan, roku 1992-1993 otvorená stredná škola zameraná na herectvo, tanec, spev, dramatický odbor, kde študujú Rómovia ja „ne-rómovia“. Neskôr bolo tvorené Gymnázium v Košiciach, Zvolene a bilingválne v Bratislave. Práve rozšírením kultúrneho obzoru dochádzalo a dochádza k vzdelanostnému rastu mladých Rómov a zvýšenie ich informovanosti okolitého sveta a jeho modernizácie. Dôsledkom sociálno-ekonomickej transformácie dochádza k vytváraniu nového systému sociálnych nerovností a stratifikácie. Veľká časť Rómov prišla o príbytok, prácu, spoločenské postavenie a naďalej absentuje ich akceptácia aj napriek ich kultúrnej integrácie medzi „ne-rómov“.

Dnešný stav a súčasnosť je žiaľ na zamyslenie sa. Rómovia žijú v chudobe, v getách, vyčlenení a odvrhovaný od spoločnosti, vyznačujú sa nedostatočnou hygienou, zlým zdravotným stavom, čo je následok ich materiálnych nedostatkov. Práve tento stav neustáleho vyčleňovanie danej komunity je nutné riešiť nielen na miestnej, regionálnej úrovni, ale ja na národnej- štátnej a medzinárodnej úrovni. Je potrebné motivovať negatívne aj pozitívne Rómskych rodičov, aby svoje deti posielali do škôl, a aby nemali dokončenú len základnú školskú dochádzku. Rómske deti by sa mali vyučiť, prípadne ukončiť aj vyššie stredné a prípadne vysokoškolské vzdelania. Navrhnutie vyšších sociálnych dávok? Prideľovanie sociálnych bytov - domčekov, možnosť privyrobiť si na verejnoprospešných prácach, prednostné zaraďovanie v prípade záujmu o trvalú prácu.? Jedná sa princíp, aby si Rómovia osvojili myšlienku, že posielať deti do školy sa oplatí a neposielať im prinesie len problémy, lebo len vzdelaná generácia Rómov môže meniť budúcnosť ich existencie. „Skvalitnenie vzdelávania, bývania ale aj poskytovania sociálnej starostlivosti a zručností rómskej populácie. Teda moderný spôsob riešenia rómskej problematiky presadzujúci komplexný proces, ktorý práve Európska komisia (EK) podľa jej podpredsedu Maroša Šefčoviča hľadá. Toto sú priority, na ktoré sa chce EK aj prostredníctvom programov a fondov, zamerať. Programy je podľa jeho slov dôležité prispôsobiť miestnym lokálnym podmienkam, pretože bez toho sú často veľmi neúčinné. Podľa Šefčoviča sa formuje silná skupina komisárov, ktorí budú zodpovedať za prípravu hodnotiaceho dokumentu, ako bola EK doposiaľ úspešná v riešení rómskeho problému.“ [3] Vláda Slovenskej republiky naďalej považuje riešenie rómskej problematiky za svoju prioritu. Na jej realizáciu bude podporovať všetky rozvojové programy s cieľom zlepšovať život Rómov a integráciu rómskej komunity do spoločnosti. Vo väčšej miere a snahe než doposiaľ budú v regionálnom rozvoji riešené sociálno-ekonomické problémy rómskej komunity s dôrazom na komplexný charakter prijímaných opatrení. Prípadné komplexné riešenie rómskej problematiky by viedlo k zlepšeniu životnej úrovne marginalizovaných rómskych skupín i zníženiu napätia v spoločnosti. Nezanedbateľne by malo tiež pozitívne ekonomické dopady v dôsledku zapojenia ďalšej pracovnej sily do ekonomiky.

Z legislatívneho hľadiska legislatívnu základňu upravujúcu postavenie národnostných menšín a etnických skupín na Slovensku tvorí a jej súčasťou je predovšetkým Ústava

[3] http://www.sme.sk/c/5271796/sefcovic-riesenie-romskej-problematiky-si-vyzaduje-komplexnost.html

Slovenskej republiky z roku 1992 a Ústavný zákon z 23.februára 2001, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava SR č.460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov, v ktorej je vyjadrená netradičná hierarchia právnych noriem. V čl. 154c sa v tejto súvislosti píše, že medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, sú súčasťou jej právneho poriadku a majú prednosť pred jej zákonmi, v prípade, že zabezpečujú väčší rozsah práv a slobôd. Slovenská republika ratifikovala väčšinu relevantných medzinárodných dokumentov o ľudských právach a slobodách vrátane práv národnostných menšín a etnických skupín. Právna koncepcia ústavnej ochrany menšín v Slovenskej republike je postavená na dvoch zásadách. Tou prvou je zásada rovnosti a nediskriminácie. Jedná sa o všeobecný princíp, ktorý zaručuje „základné práva a slobody všetkým bez rozdielu... rasy, farby pleti, jazyka,... národného pôvodu, príslušnosti k národnostnej alebo etnickej skupine...“ (čl. 12). V tejto súvislosti treba poznamenať, že žiadna právna norma v Slovenskej Republike nepredpisuje kritéria pre identifikovanie sa určitej osoby s menšinou a neexistuje ani žiadna formálna procedúra uznania menšiny štátom.

Podľa Ústavy Slovenskej republiky príslušnosť konkrétnej osoby k určitej menšine spočíva výlučne na jej slobodnom rozhodnutí. Nikoho nemožno pri tomto rozhodovaní ovplyvňovať a všetky spôsoby nátlaku smerujúce k odnárodňovaniu sú zakázané (čl. 12). Slovenská republika patrí k mnohonárodnostným štátom, pričom podľa demografických údajov ju zaraďujeme medzi krajiny s najväčším počtom Rómov v Európe, v pomere k väčšinovému obyvateľstvu. Životné stratégie Rómov na Slovensku je značne diferencovaná, rôznorodá, čo vyplýva zo štruktúrovanosti, heterogenity rómskej komunity. Práve preto, aj politika vo vzťahu k tejto heterogénnej menšine musí byť rozdielna, vzhľadom na odlišné životné situácie, integrovaných, separovaných a segregovaných Rómov. Ako hlavnú príčinu väčšiny vážnych problémov spojených s tzv. rómskou problematikou vidím v prehlbujúcej sa segregácií Rómov. Pozitívne riešenia rómskeho problému by mali začínať včleňovaním Rómov do spoločnosti, ktorá musí byť cieľom ako danej minority, tak aj majoritného obyvateľstva. “ Príslušníci rómskeho etnika sú v článkoch často spájaní s vysokou nezamestnanosťou, nízkou úrovňou vzdelania, chýbajúce kvalifikácií a nedostatočnou jazykovou vybavenosťou, odlišným štýlom bývania a užívaním drog. "Väčšina statí prezentuje Rómov ako "objekty" záujmu majoritné populácie, ktorá usiluje o zlepšenie životných podmienok tejto skupiny. Vzniká tak obraz etnika, ktoré je závislé na pomoci väčšinovej spoločnosti a sociálneho štátu. " [4]

Zo spoločenského postavenia Rómov na Slovensku jasne vyplýva, že ich situáciu- napriek niektorým pozitívnym krokom, možno hodnotiť ako veľmi zložitú, preto je potrebné vyvíjať intenzívnejšie úsilie na zlepšenie postavenia rómskej menšiny. Riešenie problémov vzájomného spolužitia väčšiny s rómskou minoritou nie je však iba problémom zainteresovaných vlád, ale i otázkou európskeho významu. Vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie priniesol niektoré zásadné zmeny, ktoré ovplyvňujú prístup verejnej správy k Rómom. Jedná sa o možnosť riešiť niektoré problémy Rómov pomocou inštitucionalizovaných nástrojov Európskej únie a taktiež kooperáciou aktivít s ďalšími krajinami, keďže marginalizácia etnických menšín je problémom viacerých, keď nie všetkých jej členov. Každoročne prichádza na riešenie rómskej problematiky určitý balík finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu. Je len na zamyslení každého z nás či sú aj všetky tieto prostriedky využité účelne a teda sa dostanú priamo k ľuďom, ktorým boli určené a mali zlepšiť ich život. Osady- getá aj naďalej zostávajú osadami, nezamestnanosť zostáva nezamestnanosťou, hygiena stagnuje a nerovnosť oproti iným občanom Slovenskej republiky narastá. Z médií a rôznych informačných kanálov je možné pozorovať tento „ beh na dlhé

[4] Sedláková, R.: Sdelení o rómskem etniku v televíznim zpravodajství. Sociálny stúdia, 2003, č.10, str. 157.

trate“ v rôznych podobách. Z marca roku 2010 bolo navrhnuté riešenie tohto problému v podobe: peňažná forma sociálnych dávok tým, ktorí nechcú pracovať, zmenila na naturálnu. Namiesto hotovosti, ktorú často premenia na cigarety, alkohol a drogy, by sa im prideľovali základné potraviny a šatstvo. Sociálne dávky v peňažnej podobe by dostávali iba nezamestnaní, ktorí odvedú prácu pre obce, samosprávne kraje či štát. Na to nadväzuje zmena legislatívy, ktorá by rozšírila okruh inštitúcií, pre ktoré by v rámci opatrení zákona o službách zamestnanosti mohli pracovať nezamestnaní. Išlo by napr. o upratovanie brehov riek, ciest, verejných parkovísk a iných plôch. „ Je potrebné zvýšiť motiváciu nezamestnaných, aby platilo pravidlo, že občan, ktorý pracuje na verejných prácach, by mal vždy vyšší príjem ako ten, kto je iba na sociálnych dávkach. Je totižto známe, že jedna rodina môže dostávať mesačne aj takmer 800 €, pričom inej, kde nezamestnaní pracujú v prospech mesta, systém dávky kráti.“[5] Vo vyhlásení je tiež návrh, aby sa zvýšila vymožiteľnosť práva aj u ľudí, ktorí poberajú sociálne dávky. Starostovia sa domáhajú riešenia problému krádeží na súkromnom majetku fyzických osôb. Nechcú robiť rozdiely, či zlodej ukradol kilo jabĺk alebo vyplienil celú záhradu. U maloletých zlodejov žiadajú zvýšiť zodpovednosť rodičov za ich skutky. Pri konkretizovaní problému uvediem, že poznám prípad, keď maloletého zlodeja chytili pri krádeži 13-krát, no hneď ho aj prepustili. Nič sa nestalo ani rodičom, lebo bolo ťažké dokázať, či konal na ich popud. Rodičia by mali pocítiť postih aj vtedy, keď ich dieťa chodí poza školu. A práve to je potrebné im dôkladne zdôrazňovať. Niektoré z týchto návrhov už boli predkladané Národnej Rade Slovenskej republiky, no poslanci vládnej koalície ho nepodporili. Podľa môjho názoru sa problém musí riešiť ihneď, nakoľko takýmto spôsobom prehlbuje rasovú nenávisť, znižujeme štátny rozpočet a zabraňujeme ich následnému rozvoju. Najviac je daný problém pociťovaný na východe, preto je potrebné hlavne jeho aktívne pôsobenie.

Jedným z najvážnejších problémov Rómov na Slovensku je ich bytová situácia. Väčšina Rómov obýva nevyhovujúce a neštandardné objekty v mestskom aj vidieckom prostredí. Najväčším problémom zostávajú priestorovo izolované a segregované rómske osady- getá, kde sú postavené s chatrče, so zdevastovaným prostredím, bez základnej infraštruktúry. Ešte v 50.rokoch to boli väčšinou primitívne obydlia zapustené do zeme, dnes prevládajú jednopriestorové domčeky z dreva alebo nepálených tehál s veľmi skromným vybavením, v ktorých často býva až 10-členná rodina. Údaje o počte rómskych osád na Slovensku sa veľmi líšia, keďže existujú rôzne typy osád - rozlišuje sa legalita a inštitucionalizovanosť rómskej osady. „Podľa ročného výkazu o obytných zoskupeniach za rok 2000 bolo na Slovensku 620 osád - 125 mimo obce, k 55 nebola prístupová cesta, 32 bez pitnej vody, 104 bez osvetlenia, iba 247 malo kanalizáciu či žumpu (iné údaje uvádzajú okolo 300 osád na Slovensku). Jednou z najvážnejších prekážok úspešného riešenia bytovej otázky v rómskych osadách je skutočnosť, že Rómovia nevlastnia pôdu (osady často ležia práve na pôde neidentifikovaných vlastníkov) a veľká časť rómskych príbytkov sú nelegálne stavby, ktoré oficiálne neexistujú (bez stavebného povolenia). Ukázalo sa, že nie je možné riešiť bývanie Rómov ich premiestnením do mestských panelových bytov, čo sa udialo v roku 1980, keď na košické sídlisko Luník IX nasťahovali rómske rodiny do 204 bytov bežného štandardu. Dôsledkom je devastácia prostredia i bytov a vznik rómskeho geta. Miera nezamestnanosti na sídlisku pre tzv. neprispôsobivých občanov je približne 99%. Je tu najvyšší počet ľudí na jeden byt (6,56 obyvateľa) a zároveň najmenšia obytná plocha na jedného obyvateľa v rámci celej SR (5,8 m2). Žije tu 4241 ľudí v 611 bytoch, k rómskej národnosti sa hlási 1866, k slovenskej 2164. Automatickú práčku má približne každá desiata domácnosť.“ [6] Na sociálnych podporách sa mesačne vyplácajú nemalé peniaze.. Dlh mestských časti každým dňom narastá, čo je na poplach bijúca správa, pri ktorej netreba len konštatovať ale aj konať.

[5] http://www.webnoviny.sk/presovsky-kraj/kuzma-chce-legislativou-riesit-roms/96411-clanok.html
[6] http://www.ucm.sk/revue/2004/4/Kozmova.pdf

Pokiaľ ide o vzdelávania Rómov, existuje viacero alternatívnych prístupov, ako vyrovnávať a dosahovať rovnosť v znevýhodnení rómskych žiakov oproti ostatným, pričom ich cieľom je zlepšovať úroveň hovorenej slovenčiny- dnes aktuálnej slovenčiny ako úradného jazyka, zlepšovať elementárne zručnosti a hygienické návyky, ale aj precvičovať jemnú motoriku, vychovávať k morálnemu životu a učiť ich základy etiky. Jedná sa o základné a pre niekoho banálne záležitosti, ktoré je však potrebné osvojiť aj rómskym deťom a tým vychovávať budúcu spoločnosť bez rozdielov na rasu a farbu pleti. Jednou z možností prekonávania handicapov u detí predškolského veku sú tzv. nulté ročníky. Alternatívou je tzv. integrované tematické vyučovanie, ktorého špecifikom je vyučovanie rómskych detí vo veku od troch do šiestich rokov spolu s rodičmi. Tento prístup sa uchytil, pretože vzdelávanie rómskych detí je produktívnejšie za prítomnosti rodičov a zároveň si takto rómske matky uvedomujú dôležitosť vzdelávania pre ich deti a vedie to aj k výchove ich samotných. Na základných školách sa rómskym deťom nevenuje dostatočná pozornosť. Posledným problémom, ktorý by som chcela načrtnúť vo svojom príspevku je kriminalita rómskych spoluobčanov. Rabovania, krádeže, lúpeže, v neposlednom rade aj vraždy a iné trestné činy väčšej závažnosti. Prečo je to tak, prečo ich kriminalita narastá a neeliminuje sa? Dovolila by som si uviesť príklad rabovania, ktorého páchateľom bol práve rómsky spoluobčan. „23.2.2004 – Rabovalo sa v Kameňanoch – 30 Rómov ukradlo z miestneho obchodu potraviny, alkohol, cukrovinky a iný tovar asi za 100-tisíc Sk a narobili škody približne za 70-tisíc Sk. Rómovia svoje konanie obhajovali rapídnym znížením sociálnych dávok, ktorým nie sú schopní uživiť svoje rodiny, nemožnosťou zamestnať sa, i hladom. „Chceme nakŕmiť svoje malé deti," kričali pred obecným úradom, kde práve prebiehalo policajné vypočúvanie aktérov "rabovačky". S rozporom s týmito vyhláseniami je však fakt, že z pultov predajne zmizol všetok alkohol i tabakové výrobky." [7]..... Bolo mojou snahou nájsť informácie, aký je vlastne podiel Rómov na kriminalite v Slovenskej republike. Avšak, nemáme žiadne presné štatistiky o ich kriminalite, či o počte Rómov vo väzniciach. Nie je možné totižto zúčastňovať sa a robiť podobné štatistiky s ohľadom na ochranu ľudských práv a slobôd, musia byť rešpektované aj pre jednotlivé skupiny žijúce v tom ktorom štáte. Podľa môjho názoru by takáto štatistika napomohla sprehľadniť jednotlivé problémy Rómskej komunity a tým predchádzať, snáď aj zamedziť ich kriminalitu a koniec koncov celkové riešenie spolužitia s ne-rómami. Naopak, obeťou trestných činov sa môžu stať aj Rómovia sami. „Sociálne vylúčenie a materiálna deprivácia (chronické neuspokojovanie potrieb) rómskej menšiny súvisí predovšetkým s ich vylúčením z rovnej súťaže na trhu práce. Faktory, ktoré ovplyvňujú marginalizáciu tejto menšiny na trhu práce sú komplexné povahy a vytvárajú cyklus deprivácie. Vylúčenie tejto menšiny môže byť prekonané dlhodobo, komplexne a masívne v stratégií, ktorá bude zahŕňať zásadný posun v prístupe verejných inštitúciách (podpora spôsobilosti, podpora práv na prístup k trhu práce a na účasť pri formovanie agendy verejných politík). Ide o súbor dlhodobo koncipovaných politík, ktoré vyžadujú veľkú politickú vôľu a konsenzus.„ [8]

Dovolím si to označiť za ďalší negatívny dôsledok vyčleňovania danej komunity zo spoločnosti. Rasovo motivovaný trestný čin, môže spáchať rovnako biely človek ako aj Róm. Rozhodujúcim pre posudzovanie konkrétneho trestného činu je motív konania páchateľa. Ak je motívom zločinného konania alebo násilného útoku príslušnosť jeho obete k národnostnej menšine, rase alebo etniku, ide o rasovo motivovaný trestný čin. Obeťou rasovo motivovaného trestného činu sa môže stať rovnako príslušník menšiny, ako aj príslušník majority. „ Bolo by však chybou posudzovať každý trestný čin, ktorý spácha príslušník jedného etnika alebo rasy voči príslušníkovi odlišného etnika alebo rasy, ako rasovo

[7] http://hlavuhore.wordpress.com/2008/06/13/kriminalita-ciganov-na-slovensku/

[8] Sirovátka.T.: Menšiny a marginalizované skupiny v České republice, 1.vydanie Brno, FSS MU a Georgetown, 2002, str. 95-107.

motivovaný trestný čin. V prípade situácie, keď Róm ukradne bielemu peňaženku. V takomto prípade, nemožno hovoriť o rasovo motivovanom trestnom čine, pretože motiváciou bolo osobné obohatenie. Keby však Róm fyzicky napadol bieleho človeka a s nadávkou „Ty beloch“ a motívom jeho útoku by bola nenávisť k bielym ľuďom, bol by jeho čin posudzovaný ako rasovo motivovaný. V takomto prípade je dôvod na vyššiu trestnú sadzbu, pretože motív je viac zavrhnutiahodný a spoločensky nebezpečnejší. V tejto súvislosti je potrebné upozorniť na nebezpečnú tendenciu slovenských médií a všeobecne verejnej mienky majoritnej spoločnosti spájať trestné činy jednotlivých páchateľov, príslušníkov menšín, s celým etnikom. Ak spácha krádež biely človek, nikoho nenapadne hľadať za tým rasový motív. Keď však spácha krádež Róm, príliš často sa zdôrazňuje jeho etnická príslušnosť a mnoho bielych Slovákov to nesprávne vníma ako útok proti vlastnému etniku. Rómovia sa často stávajú obeťami rasovo motivovaných trestných činov, aj keď patria k rovnakej rase ako majoritná spoločnosť na Slovensku.“[9] Za rasovo motivovaný trestný čin však naše právo považuje aj trestný čin, ktorého dôvodom je príslušnosť obeťe k inému etniku, národu, jej odlišné náboženské vierovyznanie alebo sexuálna orientácia. K definícii pojmu „rasa“ alebo „rasový“ možno pristupovať vo viacerých alternatívach, podľa toho, či sa snažíme o vedecký výklad tohto pojmu, alebo ho chápeme v súvislostiach výkladu trestného práva.

V prípade oblasti trestného práva, je situácia nasledovná. Rasovo motivovaný trestný čin pácha človek, ktorý je presvedčený, že existuje viacero ľudských rás (pričom nie je rozhodujúce či je jeho názor z vedeckého hľadiska správny) a považuje vlastnú rasu nadradenú nad ostatné rasy. Nadradenosťou svojej rasy ospravedlňuje svoje konanie, ktorým ubližuje príslušníkom iných rás. Za rasovo motivovaný trestný čin vo všeobecnosti naše právo považuje aj trestný čin, ktorého dôvodom je príslušnosť obeťe k inému etniku, národu, jej odlišné náboženské vierovyznanie alebo sexuálna orientácia.:V prípade Rómov nemožno z antropologického hľadiska hovoriť o inej rase, pretože patria k bielej rase rovnako ako majoritná spoločnosť na Slovensku, sú však príslušníkmi rómskeho etnika a preto možno hovoriť o rasovo motivovanom trestnom čine aj ak je jeho obeťou Róm. Z etického hľadiska je nesprávne a nebezpečné rozdeľovať ľudstvo na rasy a upierať akejkoľvek skupine ľudí právo na dôstojný, plnohodnotný a slobodný život, iba na ľudstvo aj mnohé príklady v súčasnosti nám dokazujú, že multikultúrna spoločnosť môže výborne existovať a ekonomicky prosperovať. Ľudia rôznych farieb pleti, rôznych názorov, vierovyznaní a životných štýlov dokážu v pokoji spolunažívať a vzájomne sa obohacovať, ak je spoločnosť postavená na hodnotách tolerancie, morálky a etiky. Ale v prípade, kde v ľudskej spoločnosti prevládne netolerancia, rasizmus a nenávisť, nevyhnutne dochádza ku konfliktom, ktoré spôsobujú násilie, utrpenie, nespravodlivosť, krutosť a nakoniec aj všeobecný úpadok spoločnosti je to naopak.“[10] Dôležité je si uvedomiť, že byť Rómom neznamená byť človekom inej kategórie. Musia byť vypracované také projekty, aby ich aj samotní Rómovia považovali za potrebné a odrážajúce ich potreby a do ktorých by sa aj sami aktívne zapájali. "V súvislosti s menšinami je potrebné spomenúť, že samozrejme ani kultúra určitej skupiny nie je nemenná. Pre sociálnu prácu z toho vyplýva, že k rozmanitým kultúrnym menšinám nemožno pristupovať na základe stereotypných predstáv, ale vždy so zreteľom na aktuálnu situáciu klienta či klientskej skupiny... Kontakt rozmanitých kultúr môže byť v konkrétnom prípade chápaný ako konfliktný, alebo ako obohacujúci.“ [11] Celá spoločnosť by sa mala viac zaujímať o rómske etnikum, snažiť sa pochopiť ich mentalitu a kultúru. Mali by sme sa už z minulých rokov poučiť že Rómov „na svoj obraz neprerobíme“. S Rómami žiť budeme. Na záver hádam to najpodstatnejšie. Každý človek by mal byť posudzovaný individuálne na základe jeho konkrétnych skutkov a nie na základe jeho príslušnosti k určitému etniku, rase

[9] http://referaty.atlas.sk/vseobecne-humanitne/nauka-o-spolocnosti/12670/?print=1
[10] http://referaty.atlas.sk/vseobecne-humanitne/nauka-o-spolocnosti/12670/?print=1
[11] Navrátil.P. a kol.: Rómové v České společnosti, 1. Vydání Praha 2003,Portál, str. 19.

alebo národu. „ Sociálne vylúčenie Rómov nemožno chápať prevažne ako dôsledok osobných vlastností príslušníkov rómskej komunity, ale má široké príčiny historické, kultúrne, ekonomické a najmä sociálnej povahy. Za týchto okolností sa spoločnosť (správny orgány) musia cítiť zodpovedná za riešenie tohto stavu. " [12]

Použitá literatúra

1. Kotvanová. A., Szép. A., Šebesta. M.: Vládna politika a Rómovia, Slovesnký inštitút medzinárodných štúdií s podporou Úradu Vlády Slovenskej republiky, str. 7, ISBN 80-98106-07-2
2. Navrátil.P. a kol.: Rómové v České společnosti, 1. Vydání Praha 2003,Portál, str. 19, ISBN 80-7178-741-8
3. Sedláková, R.: Sdelení o rómskem etniku v televíznim zpravodajství. Sociálny stúdia, 2003, č.10, str. 157, ISSN 1212-356X.
4. Sirovátka.T.: Menšiny a marginalizované skupiny v České republice, 1.vydanie Brno, FSS MU a Georgetown, 2002, ISBN 80- 210- 2791- 6 a ISBN 80-86251-13-6 Georgetown.
5. http://www.government.gov.sk/3632/dejiny-romov.php
6. http://www.sme.sk/c/5271796/sefcovic-riesenie-romskej-problematiky-si-vyzaduje-komplexnost.html
7. http://www.webnoviny.sk/presovsky-kraj/kuzma-chce-legislativou-riesit-roms/96411-clanok.html
8. http://www.ucm.sk/revue/2004/4/Kozmova.pdf
9. http://hlavuhore.wordpress.com/2008/06/13/kriminalita-ciganov-na-slovensku/
10. http://referaty.atlas.sk/vseobecne-humanitne/nauka-o-spolocnosti/12670/?print=1
11. http://referaty.atlas.sk/vseobecne-humanitne/nauka-o-spolocnosti/12670/?print=1
12. Trestný poriadok č. 301/2005 Z. z. - úplné novelizované znenie
13. Trestný zákon č. 300/2005 Zb. - úplné novelizované znenie.

Kontaktné údaje autora:
JUDr. Jana Schäfferová
janka.schafferova@gmail.com

[12] Navrátil.P. a kol.: Rómové v České společnosti, 1. Vydání Praha 2003,Portál, str. 13.

The Contemporary Western Culture and the Human Right to Education.

Dr Paweł Skrzydlewski

Omnes autem scientiae et artes ordinantur in unum,
scilicet ad hominis perfectionem, quae est eius beatitudo,
Thomas Aquinas, In libros Metaphisicorum, prooenium

The issue of whether the human being has the right to education as well as of the nature of education itself has been keenly discussed not only in European culture but in all cultures[1]. This issue has its history and basic solutions that serve as a theoretical foundation for practical educational activities[2].

The vitality of current debates, the fact that various social strata as well as international, state, church and private institutions are engaged in them, the number of legal documents regulating education – all of this clearly indicates how important and topical is the issue of education[3]. Yet, these debates and documents inform us that both education itself and the right to it are not understood in the same way. Education is in general "a difficult good" for the human being, and the ways of realizing and exercising of this right as well as protecting it are open to various mistakes, dangers and obstacles[4]. Yet, in current debates the concern for proper education and respect for the right to it is generally observed. For education and the right to education – and realization of it – are intuitively grasped by everybody as something essentially connected to the good of human person. This almost universal, spontaneous and commonsense understanding of the human right to education follows intuitions present already in Aristotle[5]. The core of those intuitions is expressed in the thesis that by education the human being is in a sense born anew and begins new life; and the lack of education results in a peculiar "handicap" or even in an atrophy or spiritual petrification[6]. From this perspective errors and failures of education become evil and disaster for human beings; and proper education, a proper realization of the right to it, appears to foster the development and

---

1 See: F.J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001, pp. 355-361; A. J. CARLYLE, THE CHRISTIAN CHUCH, AND LIBERTYN, Londyn 1924.

2 Classic culture (the Latin civilization) not only reveals proper human rights in the domain of education but also provides a theory of realizing and protecting them, as well as a philosophical justification of those rights and ways of realizing and exercising them. On this issue see: J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, vol 1-2, Lublin 1986 and W. Jaeger, *Paideia. Formowanie się człowieka greckiego*, (Paideia. Die Formung des griechischen Menschen), tłum. M. Plezia, H. Bednarek, Warszawa 2001; J. W. Headlam, *The unity of western education*, in: *The unity of western civilization essays arranged and edited by F. S. Marvin*, Oxford 1915, pp.180-197.

3 See: M. Nowak, T. Ożóg, A. Rynio (eds.), *W trosce o integralne wychowanie*, Lublin 2003.

4 M. M. Keys, *Aquinas's Two Pedagogies: A Reconsideration of the Relation between Law and Moral Virtue*, American Journal of Political Science, Vol. 45 No. 3(Jul. 2001), pp. 519-531.

5 See: Aristotle, *Politics*, Book VII; also: A. Danysz, *Pedagogika Arystotelesa*, "Eos" X(1904), pp. 42-56 and K. Lutosławski, *Rozwój dziecka według Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu. Wychowanie w domu i w szkole*, 1914.

6 "On one occasion he [Aristotle - PS.] was asked how much educated men were superior to those uneducated; "As much," said he, "as the living are to the dead." It was a saying of his that education was an ornament in prosperity, and a refuge in adversity. And that those parents who gave their children a good education deserved more honor than those who merely beget them: for that the latter only enabled their children to live, but the former gave them the power of living well", Diogenes Laertios, *The Lives and Opinions of Eminent Philosophers*, trans. By C.D. Yonge, London 1853.

fulfillment of human beings, what is correctly seen as one of the conditions of truly humane culture and society[7].

Does, however, this commonsense conviction that there exists the human right to education have any real and objective foundation? Can we indicate any real factors that justify it? [8]. In other words let us ask whether the right to education exists in fact and not only as a postulate; and if the answer is "yes" - what and why explains its existence and nature[9]? Thus, let us ask what is this human right to education to which educators, parents, institutions as well as social, state and religious organizations that realize this right appeal? What metaphysical status does it have? What provides the explanation and justification for it? Is this right only an expression of human wishes, values and aspirations (cultural reality), or is it something real and founded in the interpersonal reality which should be taken into account by all people, state organs and social associations?

The present paper is in its main part an attempt to answer the questions posed above[10]. The answers are developed by employing some cognitive results and methods of realistic philosophy, with a special emphasis on anthropological trains which are crucial for any attempt to explain the human right to education[11].

The urgent need for philosophical reflection on education and the human right to it in the light of danger created by the anthropological errors of collectivism and individualism

Contemporary culture creates – along with dangers to the human rights in general – also many dangers in the domain of education and of the right to education[12]. From the perspective of realistic philosophy those dangers seem to have one fundamental source. And it is worthwhile to recognize and emphasize this fact in order both to understand better contemporary problems with education and to realize and affirm properly the right to education. This fundamental source of dangers in the domain of education amounts to the error in the conception of human being, who after all is the subject of education and of the right to education[13]. The erroneous conception of human being – the anthropological error – deforms the understanding of education and thereby also its practice. For an error in understanding who the human being is must result in errors in determining human

---

7 See: Z. Pańpuch, *Rola cnót w wychowaniu*, "Cywilizacja" 10 (2004), pp. 38-66 and J. Zubelewicz, *Dwie filozofie edukacji: aksjocentryzm i pajdocentryzm*, Warszawa 2003, pp. 23-108.

8 After all both now and in the past there have been views (such as antipedagogy of C. Rogers, E. Von Braunmühl, H. Von Schoenbeck, A. Miller, or postmodernism) arguing that education as such (this one hitherto existing and even education in general) is a "tool' not to perfect human beings but rather to enslave them. Thus, we should rather speak about the right to the lack of education or to not being educated, for there is not – and cannot be – one education.

9 Of course, we refer here to the right understood as "ius", that is as real interpersonal relations marked with the oughtness of doing something or stopping to do something on account of the good of the person. On this understanding of rights see: M.A. Krąpiec, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1993 and K. Wroczyński, "Ius" in: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, vol 5, Lublin 2004, 115-126.

10 The above questions, concerning the nature and essence of the human right to education, require such philosophical answers that not only describe and interpret this right but also explain it; that is they require answers that indicate the real ground for this right. A philosophical theory of the human right to education is in fact presupposed both by theoreticians of education and by institutions established to realize and protect this right. Thus, the truth about education and the human right to it should help to realize these tasks.

11 On the specificity of realistic classical philosophy see: M.A. Krąpiec, "Specifika realistycznej metafizyki" in: A. Maryniarczyk, K. Stepień (eds.), *Zadania współczesnej metafizyki 6. Metafizyka w filozofii*, Lublin 2004, pp. 17-36, H. Kiereś, "Spór o koncepcję poznania metafizycznego", *ibid.*, pp. 38-60, and A. Maryniarczyk, "Spór o przedmiot metafizyki realistycznej", *ibid.*, pp. 61-85.

12 On contemporary dangers to the human rights see: M. A. Krąpiec, *Prawa człowieka i ich zagrożenia*, "Człowiek w kulturze" 3(1994), pp. 5-109.

13 Any erroneous conception of human being is always well correlated with some erroneous conceptions of being in general, of human action and of the environment of human life. On this issue see: A. Maryniarczyk, *Koncepcja bytu a rozumienie człowieka*, in: A. Maryniarczyk, K. Stępień (eds.), *Zadania współczesnej metafizyki 5. Błąd antropologiczny*, Lublin 2003, pp. 73-121.

potentialities and means that are proper to actualize them – and this is what education essentially consists in. The anthropological error in education results in missing the goal of education and makes the whole educational process deformed and unsuccessful. In fact, the anthropological error deforms education up to the point where it becomes the means of deforming and harming human beings. Moreover, the anthropological error may support the view denying the existence of the human right to education14. Let us then now ask what kind of errors are we here talking about and how do those errors influence the understanding and realization of the human right to education?

As in social life and in social theories, also in the domain of education we find two great anthropological errors: collectivism and individualism. These errors constitute a form of reductionism in the understanding of human being[15.] They were developed by philosophers. However, their dissemination influenced not only philosophy and philosophers but also culture as a whole.[16] They are repeated by sociologists and political scientists, we find them in the domain of positive law, economy, education, in mass-media and art. Even the domain of religious life is exposed to their dangerous influence! In passing let us note that the presence of these errors indicates that human culture is penetrated by streams of philosophical thinking of the idealistic character and that realistic philosophy is not well represented. The errors of collectivism and individualism disclose also the lack of realism, realism that originates in spontaneous experience revealing that the human being is a subject and is rational[17.]

Collectivism

In collectivism the human being is seen not so much as the subject of social life and of action but rather as the emanatum and object that has a right to something only because one participates in a whole (the Subject) greater than him. And this is that whole that gives him entitlements to something, or – more precisely – bestows on him a specifically understood

---

[14] Theories of antipedagogy make here a good example. They start from erroneous anthropological presuppositions and end up with the negation of the need for education and of the right to education. See; A. Zalewska, *Antypedagogika* in: A. Maryniarczyk (red.), *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, vol I, Lublin 2000, pp. 276-277.

[15] On reductionistic conceptions of human beings see: M. A. Krąpiec, *I-man: an outline of philosophical anthropology*; translated by Marie Lescoe, Andrew Woznicki, Theresa Sandok, et al, New Britain, Conn.: Mariel Publications, c1983.

[16] Both anthropological errors - collectivism and individualism - originate in a certain form of philosophical idealistic thinking, that is thinking that is not guided by reality but by some ideas. The specificity of this way of thinking consists in the primacy of ideas (principles, presuppositions, accepted options on types of reliable cognition or of objects worthy of cognition) which constitute a priori of cognition, and even the condition of the existence of reality. In any type of idealism cognition of the world is *de facto* replaced by thinking about the world. In result both collectivism and individualism are far from reality and its truth – they are non-realistic and thereby false. Idealism gives rise to idealistic views and conceptions in which truth of the world – of being – is absent and only the content derived from the accepted a priori is present. One of the dramas of contemporary people is the fact that they – deluded by idealistic fantasies – are ready to fulfill them without taking into considerations possible consequences. And those consequences happen to be murderous! On the realistic understanding of cognition and consequences of idealism see: M.A. Krąpiec, *Realizm ludzkiego poznania*, Lublin 1995 and id., *Poznawać czy myśleć*, Lublin 1994.

[17] For those who advocate erroneous anthropologies do not notice disastrous practical consequences of those errors. They do not notice inconsistencies present in – or presupposed by – those conceptions. Moreover, the acceptance of collectivism or individualism contradicts cognitive results achieved in history. From the perspective given by the knowledge of reality – i.e. from the perspective of being and truth about it – those conception deserve the name of erroneous or false views on human being. For non-contradiction, consistency, taking the starting point in the truth of being, historical approach and taking into account consequences constitute the essential elements of any realistic attitude.

"dignity" that becomes the basis for entitlements[18].

Collectivism takes as the subject not an individual human being but a human collective. Already by this very fact the human natural rights, the right to education including, are violated. For education becomes then not a good for human person but a good for a collective. And this is the collective that is entitled to education and that exercises the right to education even if the good of a person as person is thereby threatened.

Knowing the history of human societies we see that the erroneous anthropology of collectivism can serve only to ideologize human beings, not to educate them; for collectivist education has as its ultimate goal not the good of the person but the good of the collective[19]. As it is revealed by the history of human societies that were subjected to collectivist ideologies (Nazi Germany, USSR, China) education replaced by ideologization usually becomes the means of building utopias; and the state becomes the main subject claiming the right to education[20]. Not the human being but the state – which perfectly represents the collective and which is its "perfect material embodiment" or at least "the embodiment of its spirit, will and reason" - becomes the subject and source of all rights[21]. The state by its actions not so much develops the human being but creates him. This is why - when confronted with the state (its bureaucrats, laws and mechanism) - the human being as an individual means nothing and cannot claim any rights, among them the right to education. And his is the reason why the state – the only begetter of the human being – takes the duty - the right to education, but also secures that nobody else can claim the right to education and may have at one's disposal any educational means. Thus, the state educational policy declares war on any natural form of education, be it education by parents, social or religious institutions or even by nation. In practice this war amounts to the elimination of educational means that were at the disposal of families, societies, Churches or nations, accompanied by the discreditation of a hitherto accepted "old" (read: non-state and non-ideoligized) educational tradition. Any non-state form of education is seen as a crime and attack on the human being, for it is claimed that only the state knows human beings (possesses the truth about them) and therefore can effectively realize their potentialities and their good. Neither the human being as an individual nor the family, nor the nation is the state. So, none of those units possesses knowledge and the right to education; and therefore they are doomed to state totalitarianism as the only subject of the right to education and the only unit realizing this right. Moreover, the knowledge of the history of collectivist societies (USRR, Nazi Germany, communist China) reveals that the state always finds a proper "guillotine" (or gulags, concentration camps, exiles, abortion or euthanasia offices) that eliminates those who do not fit for implementation of the state ideology. Thus, the error of collectivism and realization of its postulates are followed not only by the denial of the human right to education but also genocide and totalitarianism of the state which sometimes claims to be "the Divine idea existing on the Earth"[22]. This "divine entity" does not tolerate any other gods and is jealous of any other love and respect which may arise in a human being. So, "nationalization" of any religion is a natural move of the collectivist

---

[18] On the anthropological error and its consequences in culture see: A. Maryniarczyk, K. Stepień (eds.), *Zadania współczesnej metafizyki 5. Błąd antropologiczny,* Lublin 2003, and especially: P. Skrzydlewski, *Błąd antropologiczny w teoriach społecznych*, *ibid.*, pp. 223-254 and K. Stępień, *Błąd antropologiczny w dziedzinie prawa*, *ibid.*, pp. 277-296.

[19] F. Koneczny deals with this problem in his *Prawa dziejowe*, Komorów 1997, pp. 363-392 and *Państwo i prawo in the Latin civilization*, Komorów 1997, pp. 156-170.

[20] See: H. Kiereś, *Służyć kulturze*, Lublin 1998, especially "Socialism or personalism? For criteria of evaluation of educational programs", pp. 59-73.

[21] The collectivist conception of human being was explicitly developed already by Plato in his "The Republic" 595b-621d where the state becomes not only the educator but also the "savior" of the human being.

[22] Hegel's doctrine makes here a good example. See; L. Dubel, J. Malarczyk, *Historia doktryn polityczno-prawnych*, Lublin 2001, pp. 243-252.

state. This state hates and despises any religion in which it is claimed that the human being "was created as the image of God", that each human being is sanctified by the Blood, Death and Resurrection of God who came to Earth in order to redeem each of us and to give us eternal live. Any such religion is seen as a "competitor" in the fight for human being and therefore it must be considered as the enemy of the state; and if so, it must be either eliminated or nationalized[23].

Individualism

Erroneous conceptions of human being developed in the spirit of individualism seem explicitly to deny any right to education, for they deny the existence of any natural interpersonal relations marked by the oughtness of acting or refraining from acting. This denial is grounded in the vision of human being as a being which is almost perfect, autotelic and autarkic. Such a being does not need to be perfected by education, as it already possesses its fullness; and if it is not such yet – it will become by the power of nature that develops and fulfills itself. Various forms of individualism incline to a certain version of angelism, i.e. a view that the human being is like an angel, a spirit without any defects, vices and potentialities. Thus, individualism postulates not so much the right to education but the right to self-fulfillment[24].

Individualism understands freedom in a negative way as the lack of obstruction or compulsion[25]. It is claimed that a free individual has no natural obligations towards others, for those obligations would force him or her to act in a certain way and therefore would threaten the very essence of humanhood. The individual lives and acts for oneself – is self-sufficient and autonomous in action. If one accepts any obligations, this happens only under an earlier contract that has no other justification but the agreement of subjects making that contract. Individualism is often linked to a certain form of skepticism or agnosticism. These two views seem to induce us to accept the thesis that the individual has no grounds for action apart from his freedom. Individual actions are here seen as acts of self-realization of appetites, and the acting subject is seen as perfect. Thus, in the individualistic conception there is no place for education with its goal to perfect human beings in that what is proper to them as humans. The need for education and the right to education stem from the fact that human beings possess potentialities and thanks to realization of those they potentialities become better and more perfect. In individualistic theories there is a place at best for achieving the self-awareness of one's needs and interests and for professional training that is to give means to acquire what one wants[26].

We should also note that in individualistic theories we often meet utilitarian and hedonistic ideas as the ideological ground for individual actions. In practice they promote the exchange of education for professional training and searching for pleasure that pretends to be

---

[23] This problem is analyzed in: H. Kiereś, *Polityka a religia. Na kanwie mysli F. Konecznego*, "Człowiek w kulturze" 13(2000), pp. 191-205.

[24] J.S. Mill's considerations in his "On Liberty" (London: Everyman edition 1972) make here a good example.

[25] Thomas Hobbes, the father of individualism in its liberal version pictures freedom as the lack of obstructions: "Liberty, or freedom, signifieth properly the absence of opposition (by opposition, I mean external impediments of motion); and may be applied no less to irrational and inanimate creatures than to rational. For whatsoever is so tied, or environed, as it cannot move but within a certain space, which space is determined by the opposition of some external body, we say it hath not liberty to go further. And so of all living creatures, whilst they are imprisoned, or restrained with walls, or chains; and of the water whilst it is kept by banks or vessels that otherwise would spread itself into a larger space; we use to say they are not at liberty to move in such manner as without those external impediments they would (T. Hobbes, Leviathan, Indianapolis: Hackett 1994, p. 136.

[26] Dewey's theory of pedagogy makes here a good example; see his: "How we think" (Kessinger Publishing 2004)

the goal of human life. It is hard not to see that such a vision of human being may lead only to that what for ancient thinkers was proper for the status of being a slave and not that what is proper for the human as free and rational being[27]. Sooner or later the process of educating people is then changed into a kind of providing services whose aim is not the bonum honestum of the human being but profit; and if there is no profit, one closes an educational institution as unprofitable and therefore useless.

Thus, the error of individualism results in disconnecting education from human beings as human, and in subordinating education to the idea of achieving practical and profit-making skills. The subject of those skills is not the human being as such, but the human being as a potential member of a profession. So, one does not educate human beings who in the future may acquire a profession but one trains from the beginning technicians, managers, politicians, etc. As it was in the case of collectivist theories, also here education is infected by various state ideologies. In individualist theories education is infected with the ideology of hedonism, utilitarianism and egoism. And as it happens in collectivist societies, also individualist societies have their own "guillotines" prepared to eliminate life (abortion pills) or to eliminate from social life (anti-commercials, economical means, slanders in mass-media) those who do not want to live in accordance with the individualistic ideology. So also here we encounter totalitarianism although of the individualistic character – for as in collectivism, also here the human person is subjected to the tyranny of an ideology, her dignity is trampled on, and rights – the right to education including - are violated.

The immanentist conception of the goal of human life in collectivism and individualism

Collectivism and individualism share the immanentist view on human life; and this fact is of utmost importance for educational practice. Immanentism claims that the human life exhausts itself in its biological duration and ends with the biological death. This claim is accompanied by the conviction that what is needed and sufficient for the duration of that life is given only by nature and human beings working within it. These two claims have consequences for educational practice in which any openness to Transcendence, to God who is in fact the goal of human life, is missing. Moreover, the human openness to the Transcendent Reality is seen as useless and dangerous, or even – as it is in collectivism – forbidden and fought against[28]. Individualism eliminates from education the process of opening humans to Transcendence, usually by deifying the individual who – living only for oneself – becomes "a small Absolute" among other "small Absolutes" with whom one needs to fight, as the principle homo homini lupus est indicates. Another feature shared by collectivism and individualism is an aversion to – or even a fight against – any elements of realistic philosophy in education, for also thanks to this philosophy the human being reveals the truth about human condition (contingency), and about the goal of human life which is not confined to this material limited reality.

The immanentism of collectivism and individualism results – speaking generally – in enslavement and debasing of the human being who without proper education becomes – for oneself and for others in social life - only a "tool". In individualism this "tool" is driven by

---

[27] See: Z. Pańpuch, *Problem niewolnictwa u Arystotelesa*, in: Z.J. Zdybicka *et al.* (eds.), *Wierność rzeczywistości*, Lublin 2001, pp. 509-526.

[28] It is not accidental that all collectivist ideologies (soviet Bolshevism, German Nasism, Chinese Communism of the XX century) declare war on religious education or attempt to instrumentalize it for collectivist aims. This is a consequence of deifying something what *de facto* is not God but what is to replace True God in human life. On this topic see; A. Szymański, *Bolszewizm jako prąd kulturowy i cywilizacyjny* in: {podac redaktorów.....), *Kultura i cywilizacja*, Lublin 1937, pp. 197-233; and L. Halban, *Narodowy socjalizm jako przejaw cywilizacyjny*, *ibid.*, pp. 288-305.

willfulness of an individual fueled with commercials, the ideology of consumption; in collectivism – it is governed by the state with its bureaucratic apparatus.

We do not attempt to judge whether individualism is worse than collectivism or vice versa. We must however notice that these two erroneous conceptions of human being harm the human being and change education into a certain form of ideologization and manipulation; and this contradicts the good which the human being himself is. Thus, the right to education can be properly realized and education properly developed only there, where there exists a proper understanding of the human being as the subject of education and of the goal of education as the good of human being. So, the human right to education can be explained only by explaining properly the human being (i.e. within anthropology). And this is a task of philosophy.

The right to education – the entitlement possessed by the human person.

Throughout the course of history various – and sometimes competing – conceptions of human being have been developed. The human being was seen as the manifestation of cosmos matter (monism of first philosophers of nature), as the spirit trapped in body from which it must liberate itself (Platonism, stoicism), as a peculiar animal whose proper way of life consists in using reason (Aristotle)[29]. Each of those conceptions can be analyzed under the aspect of whether and how they explain the right to education. Not all of them are true and equally useful to explain this right. Among many conceptions of human being one deserves a special attention: the conception developed within a realistic philosophy that understands the human being as person. For it turns out that the fact of being a person gives ground for the human entitlement to education, and the satisfactory explanation of the right to education appeals to a proper understanding of personhood. Without the fact that humans are person, with the personal nature and dignity, the entitlement to education – and even the process of education as the realization of that entitlement – would not exist.

The truth of the conception of human being as person and faithfulness to reality, that is to the human being himself gives value to this conception. This conception – developed throughout ages – is completed by St. Thomas Aquinas[30] who stressed the personal way of human existing and acting, the way that has its source in human soul which is not only a substantial form of body but first of all is that element thanks to which the human being as such exists[31]. Aquinas claims that human soul unified with body and giving it the existence, cannot have – as simple, immaterial and able to transcend the world and itself – the source of its existence in the biological world which is determined, composed, and material. Parents of a child are not the origin or cause of the soul. The fact that soul unified with body (what is

---

[29] See: M. A. Krąpiec, *I-man: an outline of philosophical anthropology*, ; translated by Marie Lescoe, Andrew Woznicki, Theresa Sandok, et al, New Britain, Conn.: Mariel Publications, c1983.

[30] Thomas' conception of human being as person is not only in agreement with natural, commonsense and direct experience human beings have (experience accessible to all of us) but it allows us to avoid many inconsistencies arising in individualism and collectivism, or in the conception of human being as the rational animal or spirit imprisoned in body. See: A. Maryniarczyk, *Zeszyty z metafizyki III. Realistyczna interpretacja rzeczywistości*, Lublin 1999, pp. 89-100.

[31] This conception allows us not only to notice the existence of the human right to education but it provides theoretical grounds to this right what allows us to explain in a consistent way the human entitlement to education as well as to disclose a specific structure of this entitlement and its content. The conception of human being as person that grounds the right to education is especially important when we try to determine proper ways of realizing this entitlement, as this conception stresses that the subject of the right to education is the first and chief exerciser of this entitlement and that all others taking part in the realization of the right to education play an instrumental role with regard to the person exercising her entitlement. On the issue of grounding the human rights in the structure and dignity of human being and on the adequacy of St. Thomas' understanding of the nature of personal being see: M. Piechowiak, *Filozofia praw czlowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999.

natural and good) comes into existence brings the existence of a personal being. And the personal being – acting in matter of human body – acts through his or her spiritual faculties of reason and will. St. Thomas stresses that the personal being so understood - although is begotten in the womb of a women - has the reason for his/her existence not so much in human parents but in the Parent who is the Absolute himself, in God who, by a direct creative act, brings a soul into existence creating it ex nihilo, and thereby brings into existence a human person[32]. Of course, the bringing a human being into existence happens in the biological life by the sexual act of parents. Yet, the human person has not only biological origins but also divine ones; and this makes her distinct from all other beings of this world that – although also created by God – cannot be by any means compared with person[33].

The human person is such a kind of being who - existing in itself as the subject – is active and expresses herself by means of free and rational acts. The human being is a person, for she posseeses the unity and capacity to guide oneself by means of reason and freedom. However, the expressing oneself takes place always in matter and through matter[34].

Aquinas stresses that the human person surpasses the world already because she directly descends from God; and because she is the only being in the world who is able to determine for oneself the principle and measure of action, who can determine herself as well as perfect and develop in a rational and free way[35]. From the perspective of human existence the whole world is seen as the means of self-development, as the help thanks to which the human person achieves her perfection and fulfillment.

Since the human person fulfills her humanhood and perfects herself as person through education, the right to education is embroiled into the fact that the human being possesses potentialities in that what is reserved for her as person and into the fact of a peculiar "gravitation" of the human nature to achieving its fullness Education is the means to achive the fullness of humanhood; and since the human being is a person – it is a path to the fullness of personal life. The personal life is pervaded and animated by cognition, love, artistic activity as well as by religion through which the person – thanks to God's help - ultimately achieves the fullness of her being. Thus, in a final analysis education itself and the right to education amount to the entitlement of the human being – because he or she is a person - to develop and perfect one's cognition, love, action, creative work, and ultimately to perfect one's religious life[36].

St. Thomas explains that the natural way and environment of human personal life - and thereby a natural environment of exercising the right to education – is human society and other persons helping one to live well[37]. Without that help the human person not only would not achieve her perfection but even would not survive. In the environment of other persons the human person perfect herself and takes advantage of education. The perfection of human being is the goal and in a sense the measure of education. This is the reason why St. Thomas

---

32 See: M. A. Krąpiec, *Arystotelesowska koncepcja substancji*, Lublin, 2000, pp. 132-133.

33 *Et quia magnae dignitatis est in rationali natura subsistere, ideo omne individuum rationalis naturae dicitur persona, ut dictum est*, STh I, q. 29, art. 3, ad 2.

34 See: STh, I, q. 76, art. 1, resp.

35 *Respondeo dicendum quod persona significat id quod est perfectissimum in tota natura, scilicet subsistens in rationali natura*, STh I, 29, art. 3, resp.

36 Thus, from the perspective of the truth about the status of human being as person we reveal four planes of education and four "paths" of human development in personal life. On culture as the way of human living as person and on the branches of culture see: M. A. Krąpiec, *Człowiek i kultura*, Warszawa 1996.

37 *Alio modo iuvatur homo a multitudine, cuius est pars, ad vitae sufficientiam perfectam; scilicet ut homo non solum vivat, sed et bene vivat, habens omnia quae sibi sufficiunt ad vitam: et sic homini auxiliatur multitudo civilis, cuius ipse est pars, non solum quantum ad corporalia, prout scilicet in civitate sunt multa artificia, ad quae una domus sufficere non potest, sed etiam quantum ad moralia; inquantum scilicet per publicam potestatem coercentur insolentes iuvenes metu poenae, quos paterna monitio corrigere non valet, Sententia Libri Ethicorum*, liber 1, lectio 1, N 4.

stresses that all sciences and arts are ordained to one goal, i.e. to the good of human being, and that good is happiness[38].

Analyzing the nature of the process of learning and teaching, Thomas point out to something that seems to have disappeared from the contemporary culture, namely to the fact that education belongs to acts of love of one's neighbor, or more precisely to acts of mercy. This kind of acts constitutes a specific union of contemplative and active (contemplative and active vita) life in human life.[39] Let us recall that mercy is in its essence the act of love of one's neighbor, and this act removes the evil suffered by a human being.[40] The evil "removed" by education – Aquinas explains – is ignorance, the lack of understanding and of truth. This lack constitutes a substantial evil for it afflicts what is the most significant and human in the human person – namely reason. The human being is what reason makes him, so the weakness of reason caused by the ignorance of truth constitutes evil for the human being[41]. From this perspective Thomas correctly sees education as the act of spiritual mercy (eleemosyna), i.e. the act of giving a teacher's knowledge to someone who needs it.[42] This act makes the human person open to truth of things by means of signs, words. And thanks to it the human being acquires the knowledge of truths about the world. Thus, education consists in acquainting human reason with the truth of things themselves with help of other people[43]. For the path to truth is neither easy nor simple. On this path various difficulties occur and many of them the person could not overcome without some help from other persons. So, education is a kind of help in the process of cognizing truth. This process is difficult but essential for the human person. Thus, the human being has a right to education, for education is a natural and necessary good through which one perfects herself in her human rational – therefore personal – life. The lack of respect for the right to education, and the lack of help on the part of others in acquiring truth is tantamount to giving one's consent to the existence of evil in person and is a mark of contempt for those who are imperfect.

Let us stress one gain that according to Aquinas the right to education amounts to the person's entitlement to know truth of things (i.e. of beings really existing), not to know theories, ideas, views or stances. By knowing the truth of things, the human intellect becomes the right intellect (recta ratio),[44] and in this sense it becomes true intellect and thereby the human being himself becomes true human[45.] Education is then the person's entitlement in the domain of knowledge of truth. It does not of course mean that in the process of perfecting the human being we find only the development of reason or intellect. Through the perfection of reason and through the presence of the right reason (recta ratio) in all types of human activities (moral actions, creative activity in art and technology, religious acts, and even activities connected with health and body such as sport) the human being as a whole is perfected. This is the reason why for Aquinas – as for classic culture and the Latin civilization

---

38 *Omnes autem scientiae et artes ordinantur in unum, scilicet ad hominis perfectionem, quae est eius beatitudo,* Thomas Aquinas, *In libros Metaphisicorum*, prooenium.

39 See: Thomas Aquinas, *Quaestiones disputatae de veritate*, q. 11, art. 4.

40 STh II-II, q. 30, art. 1, resp; see also art. 2-4.

41 *Homo enim est illud quod principale est in ipso, hoc autem est intellectus et ratio: unde homo id quod est, per rationem est;* Thomas Aquinas, *Super Evangelium Johannis, Capitulus* 11, lectio 7.

42 *Praeterea, opera misericordiae ad vitam activam pertinent. Sed docere inter eleemosynas spirituales computatur. Ergo docere est vitae activae*, Thomas Aquinas, *Quaestiones disputatae de veritate*, q. 11, art. 4.

43 *Ad sextum dicendum, quod ille qui docet, non causat veritatem, sed causat cognitionem veritatis in discente. Propositiones enim quae docentur, sunt verae etiam antequam sciantur, quia veritas non dependet a scientia nostra, sed ab existentia rerum, Quaestiones disputatae de veritate*, q. 11, art. 3, ad 6.

44 See: P. Gondek (ed.), *Wprowadzenie do filozofii. Przewodnik,* Lublin 2000, vol. 1, pp. 223-230.

45 See: A. Maryniarczyk, *Zeszyty z metafizyki. Racjonalność i celowość świata osób i rzeczy*, Lublin 2000, pp. 73-77.

– the concern for realization of the good of the person through education is the concern for person's full and integral development.

On the need of the reasonable exercise of the right to education

The human right to education is de facto a specific presumption present in human culture as long as culture is to have truly humane character aiming at the development of human beings in that what is truly human in them. In anti-humane cultures this right is violated or deformed[46]. This does not however mean that the right to education does not exist. On the contrary, this right exists wherever there are human persons and human society. The human being is always the subject of this right, quite independently whether one is aware of this fact or not, and whether others recognize it or not.

The right to education is always recognized there, where the human being directs his or her cognition to reality, and observes dynamism, finality and rationality of changes occurring in the world, and against this background notices his own potentialities and directedness to the goal-good. The right to education is then grounded in the conception of human being as potentialized and open to the possibility of perfecting, and at the same time as someone transcending the world and human society; as the being that exists and at the same time requires help and refinement on the part of other human beings. That help is not an expression of somebody's "doing favor" or somebody's wish, but something natural and essential without which a human being not only does not survive but does not lead a fully human life[47]. From a philosophical perspective discovering and becoming aware of this fact is tantamount to discovering the existence of the human right to education. This of course implies the fact that the right reason and good will exist in those, who recognize this right, and therefore the fact of guiding and enriching human inner life by the truth and good of the world.

Of course, as the human being exhausts himself neither in his biological existence not in actions in this world, and as he does not limit himself to the earthy development, so from the perspective of the integral truth about human being - that takes into account the supernatural character of the human person - the human being has a right to education in that what leads him to his supernatural goal[48]. As culture without religion is – from the perspective of its ultimate sense – something absurd[49], so the right to education that does not include the right to developing one's religious life and that is not open to the process of perfecting supported by God's Grace – is something absurd. It is a cognitive mistake that is very dangerous in its consequences, for it becomes an impediment to achieving the ultimate goal of human life. One of contemporary threats to the right to education – as well as a distortion of the exercising of that right – is atheism and atheisation of education that has its origin usually in some kind of utopias. They change education into ideologization of human beings, denying the existence of God or simple being silent on Him. And explicitly or implicitly they aim at

---

46 See P. Skrzydlewski, *Multicultural and Multicivilizational Societes in Europe – from the Perspective of Feliks Koneczny's Reasearch on Civilization. Philosophical Remarks*, w; Eurpean Multiculturalism as a Challenge – Policies, Succes and Failures, edited by Wojciech Janicki, Lublin 2007, s. 21-33.

47 On this issue see: M. A. Krąpiec, *U podstaw rozumienia kultury*, Lublin 1991.

48 See: M. A. Krąpiec, *Arystotelesowska koncepcja substancji*, Lublin, 2000, pp. 143-156.

49 The goal of culture is the good of human being understood as human good life(*Omnes autem scientiae et artes ordinantur in unum, scilicet ad hominis perfectionem, quae est eius beatitudo*, Thomas Aquinas, *In libros Metaphisicorum*, prooenium). Religion understood as the union of the human being with God aims at giving us the eternal and full life. Thus, a culture that is closed to God and any relation to God (and to give us the eternal and full life lies only in God's power) is something absurd. For on the one hand it aims at the good of human persons, and on the other – it distances itself from, and sometimes even fights against, that good. Culture without religion is absurd, such as the fact that a view called atheism occurs. On that topic see: E. Gilson, *Reason and revelation in the middle ages*, New York, C. Scribner's sons, 1938.

enslaving human beings. Activities which they undertake have such a character as is allowed by their erroneous conception of human being.

Any truly humane culture flourishes when the human right to education is respected and exercised; and declines when this right is disregarded or human beings are not able to exercise it[50]. Any exercise of the entitlement to education is difficult and threaten by many kinds of mistakes. As our historical experience confirms, the discovery and affirmation of the right to education by itself does not guarantee that it is effectively and properly realized and exercised. For the discovery by itself gives neither knowledge nor skills nor methods and means necessary to exercise the right to education. In practice of social life the exercise of the human right to education is carried on in proportion to the factors mentioned above. Societies that lose those factors – lose at the same time the chance to realize the human right to education.

The history of Western culture reveals that many times education was deformed and degenerated because of inefficient or improper means. Unfortunately, philosophical errors contributed to such processes. For some philosophers advocated views disassociating education from the human person and her good and making education the means of realizing their utopian projects. Plato and his educational ideas according to which the state is the subject of the right to education make here a good example[51].

Nowadays an example of a substantial danger to the right to education is a conviction – generally accepted - that everybody has a right to education and therefore everybody has a right to free education. This error we find even in such an important document as The Universal Declaration of Human Rights (UDHR)[52]. For it shifts the responsibility for exercising the right to education onto the state that by some bureaucratic mechanisms is to govern how this right is realized. Yet, that mechanisms usually squanders the means taken from people and ceases to serve the good of human persons.

From the perspective of realistic philosophy we should argue that the duty to exercise the human right to education belongs first of all to the family and the person who – after achieving maturity – also faces the challenge to perfect herself. This does not of course exclude that the family responsible for education should be able to choose various educational means and that it should expect help in fulfilling this duty on the part of broader environment such as society, nation and the state. Moreover, in fact that help is for families something natural and necessary, although this does not mean that thereby families and individuals exercising their right to education do not incur a debt from - and obligation towards - those who offer the help. It should be clear that this debt is great and ancient thinkers saw it even as a debt that can never be paid off.

Of course, there are many errors in understanding and interpreting as well as in exercising the right to education. However, the most dangerous is the error that disconnects education from the human being and its proper goal. This is an alienation of education. For education is then changed into a specific technology of forming human resources shaped in

---

50 This fact is well illustrated on the basis of Polish history by F. Koneczny in his *Polskie Logos a Ethos. Roztrząsania o znaczeniu i celu Polski*, vol. 1, pp. 142-172.

51 W. Jaeger, *Paideia. Formowanie się człowieka greckiego*, (Paideia. Die Formung des griechischen Menschen), tłum. M. Plezia, H. Bednarek, Warszawa 2001, pp. 767-904.

52 "*1. Everyone has the right to education. Education shall be free, at least in the elementary and fundamental stages. Elementary education shall be compulsory. Technical and professional education shall be made generally available and higher education shall be equally accessible to all on the basis of merit. 2. Education shall be directed to the full development of the human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms. It shall promote understanding, tolerance and friendship among all nations, racial or religious groups, and shall further the activities of the United Nations for the maintenance of peace. 3. Parents have a prior right to choose the kind of education that shall be given to their children."*;*The Universal Declaration of Human Rights* (UDHR), art 26.

accordance with some ideological projects, usually in order to use them for the realization of a certain utopia. Education so understood do not educate human persons and do not realize their good. It "produces" workers, managers, members of a nation or of a social class, Europeans, etc. for purposes determined by a given ideology.

The concern for full and proper realization of the human right to education is obviously a mark of culture's health and holds promise for the future. And first of all it is a mark of a humane, personal character of that culture. In Polish we have a saying that the future fate of the Republic depends on good education of young people (Takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie - Andrzej Frycz Modrzewski). We make thereby ourselves aware that the efficient and proper realization of the right to education brings good fruits for social life in general, i.e. for families, nations, and states. It is then a way of realizing common good, the good that perfects one human being without depriving others of anything; on the contrary, it serves everybody and is open to everybody. Thus, the exercise of the human right to education is not limited to the world of a concrete individual person – but through the person the whole social and family life with all its activities is built[53].

Realistic philosophy as a support for realizing the right to education

The awareness that there exists a human right to education is evidently present not only in a commonsense understanding of the world but also in the understanding developed by the most outstanding representatives of Western culture: Plato, Socrates, Quintilian, Aristotle. The latter used to claim that educated people are superior to those ignorant "As much as the living are to the dead"[54]. He claimed that education was an ornament in prosperity, and a refuge in adversity. And that those parents who gave their children a good education deservedmore honor than those who merely beget them: for that the latter only enabled their children to live, but the former gave them the power of living well"[55]. The right to education was discovered neither by modern nor by contemporary thinkers. It is discovered constantly anew whenever one becomes aware of human potentialities and of the need to actualized them. Thus, we see now that the right to education is grounded in the human nature and its potentialities which - from the perspective of knowledge concerning human nature and its ultimate goal - appear as certain shortcomings, i.e. evil that requires fulfillment and refinement.

The realization of the right to education receives a substantial support from realistic philosophy, for this philosophy reveals the human nature and its potentialities as well as the proper goal it aims at. Moreover, this philosophy allows us to formulate a criterion to evaluate activities by which the right to education is exercised, i.e. it reveals the human nature as the ground and measure of education. Thus, realistic philosophical analysis result in the truth about education without which there cannot be good educational practice. In the Greek culture sophists understood this fact very well, although the practical realization of that analytical task on their part was not free from errors and shortcomings.[56]

In social life the discovery of the existence of the right to education is made in a sense spontaneously together with the discovery of human dignity and potentialities of human nature. The potentialized human nature for its natural fullness demands some refinement that results from education and culture, i.e. from that what Greeks called paideia. This natural human strive for cognizing truth (for having knowledge and understanding) and equally natural desire for good and for possibilities of expressing one's spiritual life should be

---

53 See: M. A. Krąpiec, *Rozważania o narodzie*, Lublin 2004, pp. 49-57.

54 See DIOGENES LAERTIUS, THE LIVES AND OPINIONS OF EMINENT PHILOSOPHERS, LITERALLY TRANSLATED BY C. D. YONGE, London 1915, pp. 188.

55 Diogenes Laertios, *The Lives and Opinions of Eminent Philosophers*, trans. By C.D. Yonge, London 1853.

56 See: J. Gajda, *Sofiści*, Warszawa, 1989.

inseparably linked to the human right to education. From a philosophical perspective education appears to be the process of introducing the human being to life truly human. This life proceeds by cognizing truth and realizing good in the light of known truths. It is then correctly stressed that education (lat. Educere) consists so to speak in bringing out or rising up an individual to the proper fullness of his or her life as a human being.[57] By education the human being is as it were born anew and exists in a fuller way.

Thus, the right to education is inseparably linked to the fact of being human. Anyone, who recognizes the fact of the existence of human potentialities and of the need to actualize them if one is to fulfill oneself, recognizes also the right to education. By exercising this right an individual becomes as it were more human and achieves the perfection proper to him or her. Here it lies the proper sense of exercising the right to education, the sense which does not exclude attempts at acquiring useful skills and anything what might be helpful in professional paid work. The thing is to see at any point of exercising the right to education what is primary and basic and not to destroy the order thanks to which the good of human beings – and thereby of society - is really realized. Contemporary tendencies in education that stress the process of preparing specialists as well as all forms of pragmatism, functionalism, economism appear from this perspective as serious errors violating the human right to education.

Thus, realist philosophy allows us to discover the reason of the existence of education. This reason is the good – analogously understood - of human being seen as person. The good is linked to the development of personal life, i.e. life in which human reason and will participate. For the human being – born as a person – is at the same time potentialized and open to perfecting. Realist philosophy points also to the fact that the human being as the subject of education and the right to it must – by virtue of that who he or she is – want to exercise this entitlement. Without this education is not only doom to failure but it also loses its sense. This is why in education the teacher-master is not just someone who take pity on his pupils and who loves them, who loves truth and the activity of cognizing truth but he is also someone who want this love to be present in others. He must be able to disseminate this love by his own activities.

Conclusions

Thus, education is not a process of autonomous development. Education is a process guided by a real goal that determines it. Both those who educate and who are educated must understand potentialities possessed by individuals, must be able to realize them, and first of all they must desire education as good.

Education is a difficult good. The whole Western tradition shows that it requires not only knowledge, skills, talents, patterns of actions and good will on the part of educators, but that it requires first of all a master who is a teacher and guardian, who knows and understands better, who by his activities really perfects another human being. Education quite rightly described as making persons virtuous what in turn makes them able to do good in a efficient, responsible and willful way. Thus, from a philosophical perspective the issue of the right to education becomes an issue of human being and his right to the development in that what is human in him.

It becomes obvious that this development – if we recognize who the human being is (how he act s and what for he acts) – must have an integral character. It must shape in those educated rational freedom – for education is a process of upbringing an individual for his own good, and has nothing to do with training or that what is observed in the world of animals.

---

[57] See: J. Wilk, *Edukacja* in: A. Maryniarczyk (ed.), Powszechna Encyklopedia Filozofii, vol. III, Lublin 2002, pp 14- 19.

Thus, we see that the right to education has the human being - person as its subject and has its goal (and sense) in the good of the person. So when we talk about the right to education we first of all mean the human being in his personal life and the entitlement that stems from human nature and is essentially linked to the development of personal life. The relation of the human being to education so understood requires an affirmation and respect on the part of other people, for this is required by the good of human being. A good and excellent human being - that is such who has everything one should possess and anything one has is in a proper harmony and order - is a fruit of the exercise of the right to education. This in turn makes it happen that he himself in his life awakes love and creates good. The support from others one obtains while exercising his or her right to education participates in the development of human being himself who has the right to education. The awareness of the right to education does not exist if one denies the fact of the existence of human potentialities (seen as shortcomings) or if - as a result of some false conception of human being - the contempt and disbelief in the possibility of human development arise[58].

[58] The human being without shortcomings – full and perfect – does not need education and has no right to it. He becomes the law for himself and usually lives "beyond good and evil" what leads to a war against those who – from the perspective of the perfect – do not deserve life. The contempt and depreciation of human being – stemming from anthropological errors – result in subjecting people not to education but to an ideology and utopian projects. In this case human beings appear to be building material for something greater than they are and therefore the good of human beings matters as long as it serves the ideological project. We deal here not with the right to education but with the process of objectifying human beings. This happened in real socialism, today it happens in globalism, and the first trend was realized in national socialism of Nazi Germany, and currently is being developed by antipedagogy.

Edukacja a zjawisko globalizacji na świecie

Janusz Skwarek

Cywilizacyjny postęp we wszystkich dziedzinach ludzkiej działalności stał się obecnie powszechny, wpłynął na rozwój nowych gałęzi przemysłu, handlu i usług. Również szkoły uczą nowych umiejętności oraz upowszechniają nowe rodzaje wiedzy, najczęściej zgodnie z potrzebami rynku pracy lub wymaganiami gospodarki rynkowej. Niestety coraz częściej obserwuje się na świecie wzrost bezrobocia. Wynika ono między innymi z mechanizmów nowoczesnej gospodarki, zmiany systemu finansowania i zarządzania w przedsiębiorstwach, redukcji miejsc pracy ze względu na opłacalność lub kryteria kompetencji w doborze pracowników. W sytuacji coraz większych wymagań kierowanych pod adresem dorosłych ludzi istnieje potrzeba polepszenia jakości przekazywanej wiedzy ogólnej i zawodowej. Ludzie pragną ukończenia atrakcyjnych form kształcenia oraz uczestnictwa w systemie edukacyjnym, po to by stworzyć możliwości realizacji swoich planów osobistych lub zawodowych. Edukacja poszukuje dziś nowych celów i zadań, przystosowanych do perspektyw pracy i zatrudnienia, jak również rozwoju osobowości jej uczestników (Komisja Europejska, 1997).

Postęp cywilizacyjny wpłynął również na zjawisko globalizacji. Źródła Internetowe określają globalizację jako proces prowadzący do ujednolicenia gospodarki światowej, który należy rozpatrywać w kilku płaszczyznach: globalizacji politycznej, czyli prowadzenia polityki w skali całego świata; globalizacji finansów, czyli masowego i szybkiego przepływu kapitału, często w oderwaniu od sfery produkcji (tzw. pieniądz elektroniczny), przy dominacji Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego w podejmowaniu decyzji o wielkości kredytów i kierunkach ich przepływu; globalizacji gospodarczej, polegającej na tworzeniu światowej sieci powiązań produkcyjnych, gdzie ponadnarodowe koncerny przemysłowe posiadają filie przedsiębiorstw na całym świecie; globalizacji rynku, oznaczającej wzrost międzynarodowej wymiany towarowej oraz dążenie do liberalizacji handlu, m.in. drogą obniżania i znoszenia ceł; globalizacji informacyjnej, która przyczyniła się do rozwoju globalizacji we wszystkich dziedzinach życia, głównie dzięki postępowi w zakresie sposobów przekazywania informacji; globalizacji kulturowej, polegającej na upowszechnieniu się jednego wzorca kulturowego (tzw. amerykanizacja życia lub macdonaldyzacja) i dochodzeniu do społeczeństwa globalnego opartego na wiedzy; globalizacji ekologicznej, obejmującej ogólnoświatowe problemy wynikających z naruszenia równowagi środowiska przyrodniczego i kulturowego (np. dziura ozonowa, efekt cieplarniany, pandemia AIDS), których rozwiązanie wymaga ścisłej międzynarodowej współpracy. Proces globalizacji wywołuje pozytywne i negatywne skutki, co przysparza mu zwolenników i przeciwników. Stosunek do globalizacji zależy od pozycji oceniającego, jego wiedzy, przynależności do grupy zawodowej, doświadczeń i przekonań. Zalety globalizacji wymieniane przez jej zwolenników to: upowszechnienie wiedzy; sprzyjanie wymianie informacji i myśli, dzięki czemu przyspieszany jest rozwój państw; sprzyjanie upowszechnianiu lepszych technologii - wydajniejszych, energooszczędnych i proekologicznych; aktywizowanie gospodarcze krajów, w których lokalizowane są inwestycje bezpośrednie; promowanie konkurencji, która wymusza innowacyjność prowadzącą do spadku cen towarów; zwiększenie liczby inwestycji w regionach atrakcyjnych ekonomicznie; integracja poprzez współpracę ludności z odrębnych kręgów kulturowych; wspomaganie procesów demokratyzacji społeczeństw; umożliwianie kontroli wydarzeń w skali globalnej. Wady globalizacji wymieniane przez jej przeciwników to: marginalizacja krajów słabo rozwiniętych; przyczynianie się do wzrostu bezrobocia spowodowanego automatyzacją

produkcji; osłabienie pozycji państw w stosunku do korporacji ponadnarodowych; upowszechnianie wzorców organizacyjnych korporacji ponadnarodowych, przez co sprzyja się ich ekspansji; uniemożliwianie kontroli nad korporacjami ponadnarodowymi; upowszechnienie obcych kulturowo modeli życia; umożliwianie manipulacji informacjami poprzez media o światowym zasięgu (www.sciaga.onet.pl).

W związku z powyższym jawi się pytanie: jaka jest rola edukacji w nowym globalnym społeczeństwie i jakie są jej wyzwania cywilizacyjne. Według Cz. Banacha (1998) „wyzwania cywilizacyjne" są to szeroko ujęte problemy społeczne, polityczne, gospodarcze, kulturalne, edukacyjne, naukowe i międzynarodowe, ważne dla ludzkiej egzystencji i samorealizacji. Stawiają one również przed edukacją wiele pytań i problemów do rozwiązania, których nie da się rozstrzygać dotychczasowymi metodami i środkami. Są one szansami, ale także zagrożeniami. Zdaniem Cz. Banacha do najważniejszych wyzwań cywilizacyjnych Polski do 2010 roku należą zadania związane z ludnościowymi uwarunkowaniami sytuacji gospodarczej, zatrudnienia, edukacji, zdrowia i polityki socjalnej. Ważnym punktem działań są również przekształcenia strukturalne, techniczne i organizacyjne gospodarki oraz jej współdziałanie z ochroną i kształtowaniem środowiska. Istnieje także potrzeba realizacji nowej wizji wsi polskiej, koniecznych przekształceń form własności, zatrudnienia i takiego wyposażenia w kwalifikacje mieszkańców wsi, aby mogli znajdywać zatrudnienie także w sferze usług na wsi, lub np. przy organizacji wypoczynku mieszkańców miast (Cz. Banach, 1998).

Nowe zadania wiążą się z procesami integracji ze strukturami i społecznościami Europy. Nieskrępowany przepływ towarów, usług, kapitałów, osób i myśli ludzkiej, przed którym stoimy, wymaga nie tylko wiedzy o Europie i nieznanych w pełni zjawiskach, ale także wyobraźni na temat naszych szans i zagrożeń. Zmiany w sferze świadomości społecznej i postawach społeczeństwa powinny ułatwiać osiąganie wyższego poziomu cywilizacyjnego, podmiotowości i sprawności działania, a także humanizacji życia rodzinnego. Ochrona zdrowia i zwalczanie zagrożeń chorobami cywilizacyjnymi i patologiami społecznymi to kolejne zadanie związane z „wyzwaniami cywilizacyjnymi". Świadomość takiej wartości, jaką jest zdrowie oraz zagrożeń z nim związanych powinno sprzyjać działaniom prozdrowotnym i promowaniu zdrowego stylu życia (Cz. Banach 1998). Wymienione powyżej niektóre najważniejsze „wyzwania cywilizacyjne" stanowią ogromny i bardzo odpowiedzialny obszar zadań, a zarazem pole do działania dla edukacji dorosłych (Cz. Banach 1998).

W związku z integracją Polski ze strukturami Unii Europejskiej coraz ważniejszym zadaniem dla edukacji dorosłych jest tworzenie możliwie najszerszego wspólnego układu odniesienia, w postaci wiadomości, umiejętności i postaw. Szczególnie duża uwaga powinna zostać zwrócona na rozwój wiedzy z zakresu porozumiewania się, tak aby jak największa liczba ludzi posługiwała się tym samym językiem. Szkoła powinna kształtować podatność na zmiany, czyli zachęcać do dalszego zdobywania wykształcenia ogólnego oraz zawodowego. Kolejnym ważnym dążeniem jest rozwijanie umiejętności radzenia sobie ze wzrostem informacji, co również oznacza znajomość techniki komputerowej i korzystania z Internetu. Ponadto istotnym staje się zrozumienie, jak ogromne znaczenie ma utrzymanie równowagi pomiędzy systemem ekologicznym i techniką. We wszystkich krajach europejskich dąży się do określenia tzw. kompetencji kluczowych, czyli rozpoznawania kwalifikacji u osób dorosłych, w celu znalezienia najlepszych rozwiązań w zakresie ich oceny. Chodzi o wyznaczenie pewnej liczby odpowiednio zdefiniowanych umiejętności z takich dziedzin jak: technologia informacyjna, języki obce, finanse, zarządzanie i t.p. Ważne jest stworzenie systemu oceny umiejętności w każdej z tych dziedzin oraz wypracowanie bardziej elastycznych środków formalnego uznawania kwalifikacji. Również dopasowanie celowości edukacji do wymogów świata pracy jest niezbędnym elementem, który szkoła musi

wziąć pod uwagę. Ponadto opanowanie języków obcych może pozwolić obywatelom na korzystanie z możliwości zawodowych, jakie otwiera przed nimi powstanie nowego międzynarodowego rynku pracy (T. Husen 1974, J. Skwarek, 2006).

W sposób szczególny zagadnienia edukacji dorosłych ujmuje raport przygotowany pod kierunkiem J. Delors'a (1998) dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, zatytułowany: „Edukacja. Jest w niej ukryty skarb". Idea edukacji przez całe życie jest w nim potraktowana jako klucz do XXI wieku. Jakość edukacji jest tu rozumiana w głębszym sensie, wykraczając poza samo dokształcanie, doskonalenie lub rekwalifikację zawodową dorosłych. Raport opisuje w szczególności znaczenie edukacji ustawicznej, która powinna sięgać daleko poza dotychczasową praktykę, występującą w krajach wysoko rozwiniętych. Takie kształcenie ma służyć uzupełnianiu, aktualizowaniu wiedzy, przekwalifikowaniu oraz ułatwianiu awansu zawodowego dorosłym. Dlatego też edukacja przez całe życie powinna opierać się na następujących czterech zasadach. Po pierwsze uczyć się aby żyć wspólnie, gdyż umiejętność współżycia jest jednym z najważniejszych wyzwań i nakazów współczesności. W dzisiejszych czasach ludzkość dysponuje potężnymi środkami autodestrukcji, zaś wpływ opinii publicznej na rozwiązywanie konfliktów jest niewielki. Dlatego należy poszerzyć wiedzę o innych społeczeństwach, historii, tradycji, duchowości, tolerancji oraz uczyć się współdziałania i inteligentnego, pokojowego rozwiązywania zaistniałych konfliktów. Po drugie uczyć się aby wiedzieć. Nie chodzi tu tylko o opanowanie wiedzy książkowej, ale również o poznanie narzędzi służących do jej zdobywania. Współczesny wykształcony człowiek, z uwagi na rozległe obszary wiedzy i jej ciągłą ewolucję potrzebuje gruntownych podstaw kultury ogólnej i możliwości pogłębiania wybranej dziedziny wiedzy. Edukacja spełni swe zadanie, jeśli da zachętę i zapewni podstawy do kontynuowania nauki przez całe życie. Po trzecie uczyć się aby działać, to znaczy umieć stosować zdobytą wiedzę w praktyce. Chodzi tutaj również o przystosowanie edukacji do przyszłej pracy. Dziś nie tylko ważne są kwalifikacje, ale również indywidualne kompetencje, na które składają się kwalifikacje techniczne i zawodowe, zachowania społeczne, zdolność do pracy w zespole, łatwość podejmowania inicjatyw lub ryzyka. Wtedy walory subiektywne, wrodzone lub nabyte pracownika będą korespondować z jego wiedzą ogólną i zawodową tworząc kompetencje. Wyzwaniem dla wszystkich społeczności będzie zapewne kolejna umiejętność - jak radzić sobie w nieprzewidzianych sytuacjach oraz jak twórczo kształtować przyszłość. Czwarta zasada uczyć się aby być ma na celu pełny rozwój człowieka, w całym bogactwie jego osobowości: jako jednostki, członka rodziny i społeczeństwa, obywatela, producenta, wynalazcy techniki i twórcy różnych idei. Nie należy bowiem zaniedbać żadnego talentu, ukrytego na podobieństwo skarbu w głębi każdej istoty ludzkiej. Raport J. Delors'a podkreśla jednocześnie wzrastającą obawę przed dehumanizacją świata, związaną z ewolucją techniczną, a w szczególności z niezwykłym rozwojem wiedzy jaką posiadły media. Dlatego na edukacji właśnie spoczywa obowiązek rozwijania u wszystkich ludzi zdolności do samodzielnego myślenia i samodzielnych osądów, niezbędnych w sytuacji zwiększonej odpowiedzialności osobistej za kształtowanie wspólnego losu. Tak więc edukacja ustawiczna, jako klucz do bram XXI wieku, trwająca od dzieciństwa po kres życia, winna objąć wszelkie działania, które umożliwią człowiekowi poznanie dynamiki świata, innych ludzi oraz samego siebie. Podkreślenie rangi jakościowych zmian w kształceniu jest szczególnie istotne w okresie dynamicznych zmian społeczno - gospodarczych w Polsce oraz przewartościowań w zakresie celów kształcenia i wychowania.

Nowoczesna rzeczywistość niesie ze sobą również szereg zagrożeń. Ich przyczyny można sklasyfikować w kontekście zapobiegania niepożądanym zjawiskom jako: globalne; lokalne i środowiskowe; znajdujące się w antroposferze, czyli w samym człowieku, w sferze jego otoczenia wewnętrznego (psychiki) oraz zewnętrznego. Zdaniem W. Szczęsnego do przyczyn globalnych należą przede wszystkim automatyzacja i robotyzacja pracy,

komputeryzacja oraz informatyzacja czynności umysłowych. Procesy te sprawiają, iż coraz więcej osób tworzy społeczność „ludzi niepotrzebnych". W kategoriach tradycyjnych mówi się o nich jako bezrobotnych (marginalizowanych) i często obarcza się ich winą za niemożność znalezienia się na rynku pracy. Istniejący dzisiaj „wolny rynek" może wpływać na degenerację ludzi, gdy staje się niedostępny dla części z nich. W ten sposób powstaje sytuacja, w której ludzie nie mający pieniędzy muszą zginąć, a posiadający je mogą się rozwijać i żyć coraz lepiej i dłużej (W. Szczęsny, 2003).

Dlatego edukacja dorosłych powinna przeciwstawiać się takim zjawiskom, jak bierność, obojętność i bezradność, a także rozbudzać siły, dysponujące wiedzą, wolą działania i umiejętnością współdziałania. Wyzwalanie aktywności społecznej jest obecnie niezwykle ważnym zadaniem edukacji dorosłych. Edukacja dorosłych ma również ważną do odegrania rolę w dziedzinie zwalczania bezrobocia, stanowiącego jeden z najważniejszych problemów społecznych, zjawiska o długotrwałym charakterze i niezwykle trudnego do wyeliminowania ze współczesnego życia społeczno-gospodarczego. Bezrobocie jest charakterystyczne dla gospodarki wolnorynkowej i często ma dość znaczny zasięg społeczny. Należy więc podkreślić, że pomoc w zwalczaniu bezrobocia będzie stałym zadaniem oświaty dorosłych. Wymaga to zastosowania różnych programów uwzględniających doświadczenia zagraniczne i współdziałania czynników państwowych i społecznych.

Zdaniem R. Gutowskiego (1998) w celu przygotowania dorosłych do nowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej kraju przed edukacją dorosłych można postawić następujące zadania:

Zdobywanie wiedzy o człowieku jako podmiocie myślącym, uczuciowym i twórczym (z elementami współczesnej filozofii człowieka);

Uczenie umiejętności „uczenia się", opanowanie nowoczesnych technologii informacyjnych;

Uczenie myślenia: niekonwencjonalnego, śmiałego, alternatywnego, twórczego oraz rozwiązywania problemów praktycznych;

Opanowanie i rozwijanie umiejętności komunikowania, porozumiewania się i współpracy z ludźmi (w tym także umiejętności zachowywania się w sytuacjach konfliktowych - negocjowania);

Uczenie jak być człowiekiem „autorskim", wspomaganie pozytywnej indywidualizacji życiowej człowieka;

Przygotowanie do demokratycznego współudziału w sterowaniu nowoczesną cywilizacją, kształtowanie poczucia współodpowiedzialności za sprawy społeczne i aktywnego uczestnictwa w tworzeniu opinii publicznej;

Zdobycie umiejętności poszukiwania pracy i autoreklamy;

Podtrzymywanie i rozwijanie polskiej tożsamości kulturowej.

Dla S. M. Kwiatkowskiego (1999) sfera celów ma podstawowe znaczenie dla całego przyszłego systemu edukacji. Są one wyrazem dążenia do upodmiotowienia indywidualnej jednostki jak również uwzględniają zagrożenia jakie niosą ze sobą bezrobocie, przekształcenia własnościowe i restrukturyzacja przedsiębiorstw. Wiążą się także z upodmiotowieniem całego społeczeństwa, a także socjologicznymi zmianami związanymi z zachowaniami ludzkimi w warunkach niepewności lub trudności. Cele uwzględniają również procesy integracji europejskiej i rozwój cywilizacji technicznej, a zatem zmiany charakteru pracy i dynamiczny rozwój małych i średnich przedsiębiorstw. Mają one bezpośredni wpływ na treści kształcenia: na przykład automatyzacja i robotyzacja eliminując ciężkie i monotonne prace tworzy stanowiska wymagające wyższych kwalifikacji. Rozwój gospodarczy powoduje, że wzrasta zapotrzebowanie wśród pracodawców na wiedzę i umiejętności z zakresu zarządzania, marketingu i prawa pracy. Tradycyjne rozumienie pojęcia zawodu staje się

dzisiaj coraz bardziej anachroniczne, ponieważ pracodawców interesują głównie kwalifikacje zawodowe lub specjalistyczne umiejętności (S. Kwiatkowski, 1999).

Cele i zadania edukacji dorosłych w sposób szczególny ujmuje Biała Księga Komisji Europejskiej pod tytułem: „Nauczanie i uczenie się – na drodze do uczącego się społeczeństwa". Autorzy tej publikacji podkreślają fakt, że sytuacja społeczna każdego człowieka będzie w coraz większym stopniu zależała od zdobytej przez niego wiedzy. Społeczeństwo przyszłości będzie inwestować w wiedzę i stanie się społeczeństwem uczącym się, w którym każdy będzie tworzył swoje kwalifikacje. Kluczowy problem zatrudnienia przy ciągle zmieniającej się ekonomii powoduje, że system kształcenia i doskonalenia musi podlegać ciągłym przeobrażeniom, głównie przez poszukiwanie dróg kształcenia, przystosowanych do perspektyw pracy i zatrudnienia. Podnoszenie poziomu wiedzy u dorosłych, a więc zdobywanie umiejętności jednostki będzie podstawowym priorytetem związanym z rozwijaniem wszelkich form zachęty do uczenia się. We wszystkich krajach europejskich dąży się do określenia tzw. kompetencji kluczowych, czyli rozpoznawania kwalifikacji u osób dorosłych, w celu znalezienia najlepszych rozwiązań w zakresie ich oceny. Podstawową ideą jest wyznaczenie pewnej liczby odpowiednio zdefiniowanych umiejętności z takich dziedzin jak: matematyka, informatyka, języki obce, finanse, zarządzanie i t.p. Ważne jest stworzenie systemu oceny umiejętności w każdej z tych dziedzin oraz stworzenie bardziej elastycznych środków formalnego uznawania umiejętności. Istotnym celem dla edukacji dorosłych jest zbliżenie szkoły i przedsiębiorstwa. Są to wzajemnie uzupełniające się miejsca zdobywania wiedzy. W niektórych krajach europejskich to zbliżenie ma miejsce od dawna, ponieważ szkoła powinna zapewnić wykształcenie jak najbardziej dostosowane do możliwości zatrudnienia. Dopasowanie celowości edukacji do wymogów świata pracy jest koniecznym elementem, który szkoła musi wziąć pod uwagę. Analiza zjawiska marginalizacji społecznej, zaprezentowana w pierwszej części Białej Księgi dotycząca takich grup jak: młodzi ludzie bez dyplomu, pracownicy w starszym wieku, ludzie od długiego czasu bezrobotni, czy też kobiety powracające po przerwie na rynek pracy ukazuje, że przydatność do zatrudnienia tych grup jest szczególnie narażona na odrzucenie. Państwa członkowskie Unii Europejskiej posługują się całym asortymentem środków w celu zahamowania procesu marginalizacji. Opierają się one na zwiększeniu staży edukacyjnych dla pracowników, pomocy w powrocie do zawodu oraz włączeniu osób będących w trudnej sytuacji do akcji zatrudnienia miejscowego. Bardzo ważnym celem dla edukacji pozaszkolnej dorosłych jest według autorów Białej Księgi opanowanie trzech języków Wspólnoty. Jest to warunek konieczny pozwalający obywatelom Unii na korzystanie z możliwości zawodowych i osobistych, jakie otwiera przed nimi powstanie wielkiego rynku pracy bez granic. Umiejętnościom lingwistycznym muszą towarzyszyć zdolności dostosowania się do środowisk pracy i życia wyznaczonych przez odrębne kultury. Znajomość języków obcych jest nieodzowna, do poznania innych ludzi, z całym bogactwem różnorodności kulturowej, w celu lepszego porozumienia pomiędzy obywatelami Unii Europejskiej. Autorzy Białej Księgi podkreślają również konieczność zrównoważenia inwestycji materialnych i edukacyjnych. Inwestowanie w kompetencje jest tu postrzegane jako główny czynnik w procesie konkurencyjności i przydatności do zatrudnienia. Niektóre państwa członkowskie wypróbowują nowe formy finansowania kształcenia i doskonalenia, polegające na współfinansowaniu kształcenia ustawicznego. Część kosztów biorą na siebie sami zainteresowani poprzez: fundusze podatkowe, pożyczki lub wprowadzenie „kapitału oszczędności na kształcenie", a część pokrywają budżety publiczne przeznaczone na kształcenie i doskonalenie zawodowe (Biała Księga, 1997).

W Białej Księdze zawarte jest stwierdzenie, że rozwój Europy będzie miał miejsce wówczas gdy stworzy się jak najszybciej europejskie społeczeństwo uczące się. Autorzy tej pozycji podkreślają fakt, że „Zróżnicowanie kulturowe Europy, jej przyszłość, mobilność

pomiędzy różnymi kulturami są poważnym atutem w przystosowaniu do nowego świata, który rysuje się na horyzoncie" (Biała Księga 1997 s. 78).

Reasumując należy podkreślić fakt, że współczesna szkoła w ramach swoich zadań, powinna dawać podstawy wiedzy, umożliwiającej absolwentom samodzielne dokształcanie się i doskonalenie, a także umiejętności przekwalifikowania się. Oprócz wiedzy ogólnej istotne są dobre kwalifikacje zawodowe potrzebne do produkowania określonych dóbr lub świadczenia usług. Nie bez znaczenia jest kształtowanie odpowiednich cech charakteru u dorosłych uczestników kształcenia takich jak: uczciwość, odpowiedzialność i zdolności do podejmowania ryzyka. Nowy rynek pracy oczekuje od dorosłych nie tylko dobrego przygotowania do zawodu, ale również umiejętności i gotowości do wielokrotnej zmiany kwalifikacji, tak jak ma to miejsce w wielu krajach Zachodu. W związku z tym znaczenie edukacji dorosłych w życiu i karierze zawodowej uczestników kształcenia będzie coraz bardziej rosło w polskiej rzeczywistości gospodarczej i ekonomicznej (J. Skwarek, 2006).

Bibliografia

1. Banach Cz., Teoretyczne aspekty pozaszkolnej edukacji dorosłych [w] B. Dylak, G. Raj (red.) Przyszłość pozaszkolnej edukacji dorosłych. SOP, LELIWA, Warszawa 1998, s. 67-79.
2. Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa. Komisja Europejska. WSP, TWP, ITE, Warszawa 1997.
3. Delors J. (red.), Edukacja. Jest w niej ukryty skarb. SOP, Warszawa 1998.
4. Gutowski R., Edukacja dorosłych w Polsce wobec bezrobocia kryzysu i przemian [w] B. Dylak, G.Raj (red.) Edukacja dorosłych wobec przemian społeczno-gospodarczych i kulturalno-oświatowych kraju. SOP, LELIWA, Warszawa 1998, s. 49-58.
5. Husen T., Oświata i wychowanie w roku 2000. PWN, Warszawa 1974.
6. Kwiatkowski S. M., Perspektywy oświaty dorosłych w Polsce. Edukacja ustawiczna dorosłych 1999, 2, s.17-20.
7. Skwarek J., Kształcenie dorosłych w świetle wymagań współczesnego życia. Wydawnictwo WSZiA w Zamościu, Zamość 2006.
8. Szczęsny W., Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki, Warszawa 2003
9. www.sciaga.onet.pl

Rizikové faktory rómskych tehotných žien v okrese Partizánske a Topoľčany

Lenka Smatanová

ÚVOD

Medzi hlavné priority verejného zdravotníctva je chrániť a zlepšovať zdravie komunity s pomocou zdravotnej výchovy, podpory zdravia, výskumu a stratégií prevencie ochorení. Verejné zdravotníctvo sa zaoberá o ohrozené skupiny populácie. Medzi takéto skupiny obyvateľov patrí aj segregovaná rómska komunita. V tejto skupine obyvateľov sú úlohy verejného zdravotníctva jasné, zdravie ochraňovať, udržiavať a znovu navracať. Zdravie a ľudské správanie sú navzájom spojené. Rómovia sú členmi našej spoločnosti. Odlišnosti, ktoré môžeme sledovať, v porovnaní s majoritou vychádzajú z ich histórie a kultúry.V práci sa venujem rómskym ženám a ich spôsobe života, hlavne života v priebehu tehotenstva. Je nevyhnutné sa zaoberať situáciou, ktorá pretrváva v oblasti reprodukčného správania sa rómskych žien, a to z dôvodu, že sa so sexuálnym životom oboznamujú, resp. realizujú ho primladé, kedy fyzická a duševná vyspelosť nie je na adekvátnej úrovni. Výchova rómskych žien by mala spočívať v edukácii sexuálneho zdravia ešte pred začatím pohlavného života. Rómske dievčatá by mali mať, čo najviac poznatkov o rizikách nechráneného pohlavného styku, o pohlavných prenosných ochoreniach a taktiež o vysokejmožnej pravdepodobnosti otehotnieť v prípade, že pohlavný styk realizujú bez akejkoľvek antikoncepcie. Edukácia by mala pokračovať aj v priebehu tehotenstva ovplyvňovaním ich zaužívaných nákykov, rómske ženy, dievčatá sa správajú ako ich mamy a ich staré mamy. Ak vidia, že v rodine sa fajči, konzumuje alkohol a neberie sa ohľad na správnu výživu počas tehotenstva, je pravdepodobnosť, že nadobudli pocit neškodnosti týchto faktorov. Pre prácu boli vybrané dve skupiny tehotných žien, jedna skupina rómskych tehotných žien (50) a druhú skupinu tvorili nerómske tehotné ženy (50). Na prieskume prítomnosti ovplyvniteľných rizikových faktorov u tehotných rómskych žien sme si vybrali ženy z okresu Partizánske a z okresu Topoľčany. Mesto Partizánske má 20 885, kde žije 500 – 700 Rómov. Okresné mesto Topoľčany patrí medzi stredne veľké okresy, kde žije 28 673 obyvateľov, z toho je približne 1 400 rómskeho pôvodu. Dve prieskumné vzorky sme si vybrali, preto aby sme na konci vyhodnotenia odpovedí z dotazníku mali možnosť porovnať úroveň vedomostí, prítomnosť ovplyvnitelných rizikových faktorov a návštevnosť v gynekologicko – pôrodníckej poradni rómskych tehotných žien a nerómskych tehotných žien. Stanovili sme si tri hypotézy, ktoré sa nám štatisticky potvrdili: Rómske tehotné ženy majú nedostačujúce vedomosti o ovplyvniteľných rizikových faktoroch, na rozdiel od nerómskych tehotných žien ($p<0,001$). Rómske tehotné ženy preukazujú na základe výsledkov z dotazníka vyšší výskyt ovplyvniteľných rizikových faktorov počas tehotenstva ako nerómske tehotné ženy. Návštevnosť rómskych tehotných žien v gynekologicko – pôrodníckej poradni je nižšia v porovnaní s nerómskymi tehotnými ženami ($p<0,001$). V práci sa tiež poukazuje na možnosti intervencie zameranej na podporu a rozvoj sexuálneho a reprodukčného zdravia s cieľom zlepšenia zdravotného uvedomenia a zdravotného stavu rómskych žien najmä v období tehotenstva.

Hlavný cieľ práce:

Zistiť prítomnosť ovplyvniteľných rizikových faktorov u rómskych tehotných žien a nerómskych tehotných žien v okrese Partizánske a Topoľčany.

Vedľajšie ciele práce:

Zistiť, aká je úroveň vedomostí rómskych tehotných žien o rizikových faktoroch a ich vplyve na tehotenstvo v porovnaní s nerómskymi tehotnými ženami.

Zistiť, či je prítomnosť ovplyvniteľných rizikových faktorov väčšia u tehotných rómskych žien ako u nerómskych tehotných žien.

Porovnať návštevnosť rómskych tehotných žien v gynekologicko – pôrodníckej poradni s návštevnosťou nerómskych tehotných žien.

Hypotézy

H1- Predpokladáme, že tehotné rómske ženy budú mať nedostačujúce vedomosti o ovplyvniteľných rizikových faktoroch, na rozdiel od nerómskych tehotných žien.

H2- Predpokladáme, že rómske tehotné ženy budú na základe dotazníka preukazovať vyšší výskyt ovplyvniteľných rizikových faktorov počas tehotenstva ako nerómske tehotné ženy.

H3- Predpokladáme, že návštevnosť rómskych tehotných žien v gynekologicko – pôrodníckej poradni bude nižšia v porovnaní s nerómskymi tehotnými ženami.

MATERIÁL A METÓDY

Údaje potrebné na dosiahnutie stanovených cieľov boli získané od respondentiek prostredníctvom dotazníka. Dotazník bol anonymného charakteru, preto sa domnievame, že respondentky nemali zábrany odpovedať na všetky otázky celkom otvorene a pravdivo. Dotazník obsahoval 14 otázok.

Dotazník obsahoval otázky týkajúce sa:

Ovplyvniteľných rizikových faktorov: alkohol, tabak, stravovanie, voľný čas

výskyte jednotlivých faktorov počas ich tehotenstva

Vedomostí respondentiek o vplyve faktorov na tehotenstvo

Demografické údaje: vek, vzdelanie

VÝSLEDKY

Prieskumná vzorka tvorila 100 tehotných žien, z ktorých bolo 50 rómskych tehotných žien a 50 nerómskych tehotných žien z okresov Partizánske a Topoľčany. Zo 100 respondentiek malo základné vzdelanie 20,00%, SOU 35,00%, stredoškolské vzdelanie s maturitou 31,00% a vysokoškolské vzdelanie 14,00%.

Tabuľka 1. Počuli ste už niekedy o rizikových faktoroch, ktoré majú vplyv na naše zdravie?

Rómske etnikum, Nerómske etnikum, n=100		Áno	Nie	Neviem	Celkom
Rómske etnikum	Počet odpovedí	22	9	19	50
	%	44,00%	18,00%	38,00%	100,00%
Nerómske etnikum	Počet odpovedí	42	3	5	50
	%	84,00%	6,00%	10,00%	100,00%

Tabuľka 2. Myslíte si, že cigarety, alkohol a nesprávna výživa majú vplyv na tehotenstvo?

Rómske etnikum, Nerómske etnikum, n=100		Áno	Nie	Neviem	Celkom
Rómske etnikum	Počet odpovedí	17	10	23	50
	%	34,00%	20,00%	46,00%	100,00%
Nerómske etnikum	Počet odpovedí	39	2	9	50
	%	78,00%	4,00%	18,00%	100,00%

Tabuľka 3. Škodí podľa Vás fajčenie v tehotenstve?

Rómske etnikum, Nerómske etnikum, n=100		Nie	Áno	Neviem	Celkom
Rómske etnikum	Počet odpovedí	6	18	26	50
	%	12,00%	36,00%	52,00%	100,00%
Nerómske etnikum	Počet odpovedí	2	38	10	50
	%	4,00%	76,00%	20,00%	100,00%

Tabuľka 4. Fajčíte v priebehu tehotenstva?

Rómske etnikum, Nerómske etnikum, n=100		Áno	Nie	Občas	Celkom
Rómske etnikum	Počet odpovedí	7	24	19	50
	%	14,00%	48,00%	38,00%	100,00%
Nerómske etnikum	Počet odpovedí	3	40	7	50
	%	6,00%	80,00%	14,00%	100,00%

Tabuľka 5. Počas tehotenstva trávite svoj voľný čas v pohostinstvách/ v baroch?

Rómske etnikum, Nerómske etnikum, n=100		Áno	Nie	Občas	Celkom
Rómske etnikum	Počet odpovedí	15	6	29	50
	%	30,00%	12,00%	58,00%	100,00%
Nerómske etnikum	Počet odpovedí	3	33	14	50
	%	6,00%	66,00%	28,00%	100,00%

Tabuľka 6. Myslíte si, že pitie alkoholu je v tehotenstve škodlivé?

Rómske etnikum, Nerómske etnikum, n=100		Áno	Nie	Neviem	Celkom
Rómske etnikum	Počet odpovedí	23	7	20	50
	%	46,00%	14,00%	40,00%	100,00%
Nerómske etnikum	Počet odpovedí	41	3	6	50
	%	82,00%	6,00%	12,00%	100,00%

Tabuľka 7. Konzumujete v období tehotenstva alkohol?

Rómske etnikum, Nerómske etnikum, n=100		Áno	Nie	Občas	Celkom
Rómske etnikum	Počet odpovedí	4	17	29	50
	%	8,00%	34,00%	58,00%	100,00%
Nerómske etnikum	Počet odpovedí	1	39	10	50
	%	2,00%	78,00%	20,00%	100,00%

Tabuľka 8. Je Vaša strava v čase tehotenstva obohatená o ovocie, zeleninu, mliečne výrobky?

Rómske etnikum, Nerómske etnikum, n=100		Áno	Nie	Občas	Celkom
Rómske etnikum	Počet odpovedí	9	30	11	50
	%	18,00%	60,00%	22,00%	100,00%
Nerómske etnikum	Počet odpovedí	37	11	2	50
	%	74,00%	22,00%	4,00%	100,00%

Tabuľka 9. Navštevujete gynekologicko – pôrodnícku poradňu?

Rómske etnikum, Nerómske etnikum, n=100		Áno	Nie	Celkom
Rómske etnikum	Počet odpovedí	3	47	50
	%	6,00%	94,00%	100,00%
Nerómske etnikum	Počet odpovedí	35	15	50
	%	70,00%	30,00%	100,00%

DISKUSIA

Hlavným cieľom práce bolo zistiť prítomnosť ovplyvniteľných rizikových faktorov u rómskych tehotných žien a nerómskych tehotných žien v okrese Partizánske a Topoľčany. V práci bola vyhodnotené úroveň vedomostí rómskych a nerómskych tehotných žien, štatisticky vyhodnotená prítomnosť ovplyvniteľných rizikových faktorov počas tehotenstva medzi rómskymi tehotnými ženami a nerómskymi tehotnými ženami. Praktická časť obsahuje aj porovnanie návštevnosti medzi rómskymi tehotnými ženami a nerómskymi tehotnými ženami v gynekologicko – pôrodníckej poradni.

Hypotéza 1- Predpokladáme, že tehotné rómske ženy budú mať nedostačujúce vedomosti o ovplyvniteľných rizikových faktoroch, narozdiel od nerómskych tehotných žien. Hypotéza sa v našom súbore potvrdila. Tehotné rómske ženy majú štatisticky významne menej vedomostí o rizikových ovplyvniteľných faktoroch v tehotenstve. Štatisticky menej rómskych žien počulo o rizikových faktoroch, ktoré majú vplyv na ich zdravie ($p<0,001$), (Tabuľka 1). Štatisticky menej rómskych tehotných žien si myslí, že cigarety, alkohol a nesprávna výživa nemajú vplyv na ich tehotenstvo ($p<0,001$), (Tabuľka 2). Rómske tehotné ženy si menej uvedomujú škodlivosť fajčenia v priebehu tehotenstva ako nerómske tehotné ženy, čo sa nám preukázalo aj štatistickým vyhodnotením ($p<0,001$), (Tabuľka 3).

Štatistickým vyhodnotením sme tiež zistili, že rómske tehotné ženy si vo väčšom množstve myslia, že konzumácia alkoholu v priebehu tehotenstva nie je škodlivá ($p< 0,001$), (Tabuľka 6). Výsledky, ktoré sme zistili hovoria o nízkej informovanosti a nízkej vzdelanostnej úrovni rómskych žien. V práci sme sa pýtali na ukončené vzdelanie, pri odpovediach medzi rómskymi tehotnými ženami a nerómskymi tehotnými ženami boli významné rozdiely v úrovni ukončeného vzdelania. Vzdelanostná úroveň rómskych žien je nižšia. Všetky respondentky boli z okresu Partizánske a Topoľčany, poprípade z okolitých dedín. V týchto častiach je možnosť navštevovať základné a stredné školy, takže demografická záťaž v tomto prípade nie je dôvodom nízkej vzdelanostnej úrovne.

Hypotéza 2- Predpokladáme, že rómske tehotné ženy budú na základe dotazníka preukazovať vyšší výskyt ovplyvniteľných rizikových faktorov počas tehotenstva ako nerómske tehotné ženy. Hypotéza sa potvrdila. U rómskych tehotných žien je štatisticky významne vyšší výskyt ovplyvniteľných rizikových faktorov v priebehu tehotenstva ako u nerómskych tehotných žien. Hypotéza sa nám potvrdila aj na základe spracovania otázky, či respondentky fajčia aj v priebehu tehotenstva, štatisticky viac rómskych tehotných žien fajčí počas tehotenstva ($p<0,004$), (Tabuľka 4). Štatisticky viac rómskych tehotných žien trávi svoj voľný čas v pohostinstvách a v baroch ($p<0,001$), (Tabuľka 5). Zistili sme, že štatisticky väčší počet tehotných rómskych žien konzumuje počas tehotenstva alkohol ($p<0,001$), (Tabuľka 7). Hypotéza sa nám potvrdila aj vďaka vyhodnoteniu otázky týkajúcej sa konzumácii ovocia, zeleniny a mliečnych výrobkov počas obdobia tehotensta, zistili sme, že štatisticky menej rómskych žien konzumuje vybrané suroviny ($p<0,001$), (Tabuľka 8). Predpokladáme, že vyšia prítomnosť ovplyvnitelných rizikových faktorov u rómskych tehotných žien je zapríčinená nie len nižšou vzdelanostnou úrovňou, ale veľkú úlohu hrá v tomto prípade aj pôsobenie rodinných zvykov a celkový vplyv rodiny. V predchádzajúcom texte spomíname informáciu, že rómske ženy, dievčatá sa správajú ako ich mamy a ich staré mamy. Ak vidia, že v rodine sa fajčí, konzumuje alkohol a neberie sa ohľad na správnu výživu počas tehotenstva, je pravdepodobnosť, že nadobudli pocit neškodnosti týchto faktorov. Na vysvetlenie zanedbávania kvalitnej výživy počas tehotenstva rómskych žien by sme mohli poukázať na sociálne rizikové faktory týkajúce sa rómskej menšiny a to konkrétne vysoká nezamestnanosť rómov a z toho plynúci nedostatok finančných prostriedkov rómskych rodín.

Hypotéza 3- Predpokladáme, že návštevnosť rómskych tehotných žien v gynekologicko – pôrodníckej poradni bude nižšia v porovnaní s nerómskymi tehotnými ženami. Hypotéza sa potvrdila. Rómske tehotné ženy štatisticky menej navštevujú gynekologicko – pôrodnícku poradňu ako nerómske tehotné ženy ($p<0,001$), (Tabuľka 9). Ani pri týchto výsledkoch nemožno predpokladať, že rómske ženy nemajú možnosť navštevovať gynekologicko – pôrodnícku poradňu z demografických dôvodov. Doktori z gynekologicko – pôrodníckej ambulancie nám ich absencie odôvodňovali strachom z kritiky a karhania od zdravotníckych pracovníkov v ambulancii. Rómske tehotné ženy si nechcú vybudovať vzťah „doktor – pacient“ počas tehotenstva, ktorý by bol pre nich prospešný.

Výsledky, ktoré sme zistili, sú štatisticky významné a je možné vidieť rozdiely medzi rómskymi a nerómskymi tehotnými ženami v oblasti ich vedomostí a postojov k vlastnému zdraviu a zdraviu dieťaťa.

ZÁVER

Sledovaný súbor obsahoval 100 tehotných žien, zo sledovanej vzorky bolo 50 rómskych tehotných žien a 50 nerómskych tehotných žien. Po vyhodnotení a spracovaní údajov z dotazníka sa nám hypotézy štatisticky potvrdili.

Štatisticky sa potvrdilo:

Rómske tehotné ženy majú nedostačujúce vedomosti o ovplyvniteľných rizikových faktoroch, na rozdiel od nerómskych tehotných žien ($p<0,001$)

Rómske tehotné ženy preukazujú na základe dotazníka vyšší výskyt ovplyvniteľných rizikových faktorov počas tehotenstva ako nerómske tehotné ženy

Návštevnosť rómskych tehotných žien v gynekologicko – pôrodníckej poradni je nižšia v porovnaní s nerómskymi tehotnými ženami ($p<0,001$)

Odporúčania pre prax

Zlepšiť zdravotné uvedomenie rómskych žien, matiek a rómskych dievčat si vyžaduje spoluprácu zdravotníckych a nezdravotníckych pracovníkov. Je potrebná:

Realizácia prieskumu zdravotnej informovanosti v oblasti sexuálnej výchovy, reprodukčného zdravia, materstva, výchovy dieťaťa, výchova k partnerstvu.

Zdravotno-výchovné aktivity – prostredníctvom rómskej sestry, usmerňovacie posedenia, spoločné aktivity zamerané na edukáciu rómskych matiek, najmä prvorodičiek.

Ovplyvnenie rizikových faktorov, ktoré majú vplyv na tehotenstvo, už spomenutých základných hygienických návykov, čistota svojho obydlia, zdravotné uvedomenie.

Práca komunitných sestier, gynekológa, detského lekára pri poskytovaní starostlivosti a tiež pri odovzdávaní užitočných informácii.

Zintenzívniť a zefektívniť osvetu o problematike prenosných pohlavých chorobách.

Medzi ďalšie priority, ktoré by sa mali zrealizovať pre dosiahnutie zlepšenia úrovne zdravotnej výchovy Rómiek patrí:

Zlepšiť dostupnosť a využívanie služieb zdravotníckej starostlivosti.

Zabezpečiť dostupnosť lekárskej starostlivosti aj vo vzdialených segregovaných lokalitách.

Optimalizovať a rozšíriť sieť komunitných pracovníkov v oblasti zdravotnej výchovy

Zvýšiť účasť Rómok na preventívnych prehliadkach u gynekológa, v prenatálnej poradní, poradni zdravia. Prostredníctvom motivácie, vysvetliť podstatu zdravého štartu do života, milého prístupu k ženám z tejto komunity.

Kategória radikálnejších opatrení:

Stanoviť podmienky, pre ktoré by rómske ženy v období tehotenstva kladne prehodnotili pravidelnosť návštev v gynekologicko – pôrodníckej poradni. Limitovanie príspevku pri narodení dieťaťa. Príspevok pri narodení dieťaťa je štátna sociálna dávka, ktorou štát prispieva na pokrytie výdavkov spojených so zabezpečením nevyhnutných potrieb novorodenca vyplývajúceho zozákona 235/1998 Zákon o príspevku pri narodení dieťaťa.

Počiatočnou starostlivosťou o dieťa ešte v období pred narodením, na základe návštevnosti v gynekologicko – pôrodníckej poradni by mal byť prehodnotený aj rodičovský príspevok. Rodičovský príspevok je štátna sociálna dávka, ktorú štát poskytuje oprávnenej osobe počas riadnej starostlivosti o dieťa podľa zákonaa č. 571/2009 Z.z. o rodičovskom príspevku.

Ochranné opatrenia ako účinný prostriedok nápravy marginalizovaných skupín

Svetlana Soľaníková

Pracovisko: UPJŠ v Košiciach, právnická fakulta, Katedra trestného práva

ÚVOD

Podľa Arnolda Mindella je marginalizovaná skupina taká, *„ktorá má pocit, že nie je vypočutá, ocenená, pochopená, rešpektovaná a rovnocenná. Členovia marginalizovanej skupiny sa cítia byť ponižovaní a majú zážitok odmietania silnejšími skupinami.“*

Ochranné opatrenia sú opatreniami štátneho donútenia, právne následky trestného činu alebo činu inak trestného, ktoré ukladá len súd na základe zákona v záujme ochrany spoločnosti a prevencie protiprávnej činnosti. I keď v Trestnom zákone č. 300/2005 Z.z. (ďalej TZ) nie je účel ochranných opatrení výslovne vyjadrený, z legálnej definície (§ 31 ods. 1 a 3) vyplýva, že ide o trestnoprávne sankcie, ktoré môžu predstavovať ujmu na osobnej slobode alebo majetku odsúdeného alebo inej osoby. V platnom TZ sú upravené nasledovné druhy ochranných opatrení a v TP je upravený ich samotný výkon.

1. ochranné liečenie
2. ochranná výchova
3. ochranný dohľad
4. detencia
5. zhabanie veci, peňažnej čiastky alebo inej majetkovej hodnoty

Vymedzenie cieľa príspevku

Cieľom tohto príspevku je poukázať na fakt, že ochranné opatrenia a ich uloženie určitým skupinám obyvateľov by malo napomôcť v ich rýchlejšom začlenení do spoločnosti, narozdiel od samotných trestov, ktoré podľa môjho názoru spôsobujú trvalejšiu ujmu. Pod pojmom marginalizované skupiny si viacerí z nás vysvetľujú a zaraďujú iné skupiny obyvateľov. Ja ako študentka doktorandského štúdia na katedre trestného práva som sa v príspevku zamerala na skupiny, ktoré boli sú a niekedy v budúcnosti ešte sa možno stanú osobami stojacimi pred súdom. Čiže osoby, podozrivých, obžalovaných, odsúdených a recidivistov.

Postavenie marginalizovaných skupín v spoločnosti

Znevýhodnené skupiny obyvateľstva sú marginalizované, na okraj spoločnosti vytláčané skupiny ľudí, často vystavené sociálnej a kultúrnej izolácii a rôznym formám diskriminácie. Väčšinou sa ocitajú bez prístupu k informáciám, k trhu práce, vzdelaniu a kultúre a bez celkovej účasti v procese rozhodovania o spoločenských procesoch. V najširšom slova zmysle sem patria zdravotne postihnutí občania, rómske komunity žijúce v osadách alebo na mestskej periférii, deti a mládež, starší ľudia, azylanti, bezdomovci, nezamestnaní a ďalší ľudia ohrození chudobou a sociálnym vylúčením atď. Tieto skupiny sú často odkázané na pomoc a dobrú vôľu štátu. Ide v podstate o tých najviac ohrozených a najbezbrannejších. Špeciálnym prípadom znevýhodnených skupín sú niektoré skupiny žien a vo všeobecnejšej rovine sa k

nim viažuca téma rodovej problematiky a rodovej integrácie.[1] Jednou z prioritných úloh v oblasti sociálnej politiky Európskej únie je aj udržanie sociálnej súdržnosti. Spoločenstvo reagovalo na zhoršujúcu sa ekonomickú situáciu v jednotlivých krajinách prijatím Lisabonskej stratégie. Lisabonská stratégia predstavuje súbor opatrení záväzných pre všetky štáty spoločenstva. Jedným z jej základných cieľov je vytvárať vo všetkých oblastiach života mechanizmy, ktoré zabraňujú chudobe, marginalizácii, sociálnej exklúzii, ochraňujú znevýhodnené skupiny obyvateľov, vyrovnávajú šance a zabezpečujú rovnosť príležitostí. Slovenská republika sa do plnenia Lisabonskej stratégie zapojila v roku 2004 prijatím strategického dokumentu Národný akčný plán sociálnej inklúzie. Sú v ňom rozpracované aj opatrenia pre rezort kultúry, ktoré majú zabezpečiť rozvoj starostlivosti o kultúrne potreby znevýhodnených skupín obyvateľstva.Národná rada Slovenskej republiky dňa 1. 7. 2004 prijala zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „antidiskriminačný zákon"). V zmysle predmetného zákona je u nás diskriminácia zakázaná z týchto dôvodov: pohlavie, rasový pôvod, národnostný alebo etnický pôvod, náboženské vyznanie alebo viera, zdravotné postihnutie, vek, sexuálna orientácia. Antidiskriminačný zákon upevnil princíp dodržiavania zásady rovnakého zaobchádzania, posilnil právnu ochranu pred diskrimináciou pre všetkých občanov Slovenska vrátane príslušníkov rôznych menšín a tiež významne posilnil možnosť zaviesť objektívne kritériá v oblasti pracovnoprávnych vzťahov, ako aj v sociálnom zabezpečení, zdravotnej starostlivosti a vzdelávaní. Z mnohých národných akčných plánov, ktoré prijala vláda SR v oblasti znevýhodnených skupín obyvateľstva (Národný akčný plán sociálnej inklúzie v SR, Národný program rozvoja životných podmienok občanov so zdravotným postihnutím vo všetkých oblastiach života, Národný akčný plán pre ženy, Národný akčný plán rodovej rovnosti, Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách, Národný program duševného zdravia, Národný akčný plán pre deti, Národný program ochrany starších ľudí, Koncepcia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži, Koncepcia migračnej politiky SR a pod. vyplýva rezortu kultúry, okrem iných, aj úloha zabezpečovať rozvoj kultúrnych potrieb znevýhodnených skupín obyvateľstva a podporovať ich kultúrne aktivity prostredníctvom grantového systému MK SR. Veľkú pozornosť bude treba venovať aj implementácii Medzinárodného dohovoru na ochranu osôb so zdravotným postihnutím, ktorý Slovenská republika ratifikovala v roku 2010 a ktorý podporuje rozširovanie kultúrnych práv pre tieto skupiny obyvateľstva.

Začlenenie marginalizovaných skupín do spoločnosti zamestnanie

Práca je základná činnosť človeka, prostredníctvom ktorej si jednotlivec uspokojuje svoje materiálne, biologické a sociálne potreby.

Prácou si získava mzdu, sebavedomie a sebarealizuje sa. Práca teda predstavuje pre človeka významnú existenčnú hodnotu a má funkciu fyziologickú, psychologickú, sociologickú a ekonomickú.

Zamestnaným je človek, ktorý je aktívny na trhu práce a má prácu, ktorú v určitej forme pracovného pomeru vykonáva a za výkon ktorej je určitou formou odmeňovaný.

Vplyvom rôznych faktorov človek môže o prácu prísť a stáva sa nezamestnaným. Nezamestnaným môže byť človek dobrovoľne alebo nedobrovoľne. Pre potreby tohto dokumentu používame termín „nezamestnaný“ hlavne pre ľudí, ktorí sú nezamestnaní nedobrovoľne a buď o prácu nie svojou vinou prišli, alebo ju z nejakého dôvodu nemôžu nájsť.[2] Medzi skupiny ohrozené sociálnym vylúčením zaraďujeme občanov, ktorí v dôsledku

[1] Brunová, M., Bruna, E.: Prevence kriminality a zájmová sdružení občanů. Karlovarská právní revue č. 1/ 2006, 59-66. ISBN 978-80-87212-40-0

[2] Brunová, M., Bruna, E.: Prevence kriminality a zájmová sdružení občanů. Karlovarská právní revue č. 1/ 2006, 59-66. ISBN 978-80-87212-40-0

nízkej úrovne vzdelania a kvalifikácie vykonávajú iba príležitostné pomocné práce, príp. sú bez zamestnania, ľudí s fyzickým alebo mentálnym postihnutím, mládež po ukončení ústavnej alebo ochrannej výchovy, starých ľudí a osamelých rodičov s deťmi, ktorí sa ocitnú v sociálnej núdzi stratou rodinného prostredia. Tieto sociálne kategórie občanov sa bez pomoci spoločnosti môžu dostať do marginalizovaných skupín.

Zákon č. 5, 2004, § 8, ods. 1 zaraďuje do tejto skupiny aj jedincov znevýhodnených na trhu práce, ktorými sú:

Občan mladší ako 25 rokov veku, ktorý skončil sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako dvomi rokmi a nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie

Občan starší ako 50 rokov veku

Občan vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 mesiacov z predchádzajúcich 16 mesiacov

Občan, ktorý nevykonával zárobkovú činnosť a ani sa nepripravoval na povolanie v rámci sústavnej prípravy na povolanie alebo v systéme ďalšieho vzdelávania najmenej počas 24 mesiacov pred dňom ostatného zaradenia do evidencie uchádzačov o zamestnanie z dôvodu ťažkostí pri zosúlaďovaní svojho pracovného života a rodinného života

Rodič alebo osoba, ktorej súd zveril dieťa do starostlivosti podľa osobitného predpisu alebo osoba, ktorej bolo dieťa dočasne zverené do starostlivosti rozhodnutím súdu podľa osobitného predpisu starajúca sa najmenej o tri deti do skončenia povinnej školskej dochádzky alebo osamelý rodič starajúci sa aspoň o jedno dieťa do skončenia povinnej školskej dochádzky

Občan, ktorý stratil schopnosť vykonávať svoje doterajšie zamestnanie zo zdravotných dôvodov a nie je občan so zdravotným postihnutím

Občan, ktorý sa sťahuje alebo sa sťahoval v rámci územia členských štátov EU, alebo občan, ktorý má pobyt na území členského štátu EU na účel výkonu zamestnania

Občan so zdravotným postihnutím

Občan, ktorý má pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o 20%, ale najviac o 40%

Cudzinec, ktorému bol udelený azyl

Občan, ktorý sa stal nezamestnaným z dôvodu skončenia pracovného pomeru z organizačných dôvodov, z dôvodu ohrozenia chorobou z povolania, z dôvodu dosiahnutia najvyššej prípustnej expozície na pracovisku podľa osobitného predpisu alebo z dôvodu dosiahnutia veku, pre ktorý nemôže vykonávať pôvodné zamestnanie

Občan, ktorý neskončil sústavnú prípravu na povolanie na strednej škole

Občan, ktorý nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie pred nástupom na výkon trestu odňatia slobody

Občan po skončení ústavnej výchovy a ochrannej výchovy

Občan po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby alebo občan, ktorému bola uložená iná sankcia podľa osobitného predpisu, ktorá trvala najmenej šesť mesiacov

Prvé pravidelne platené zamestnanie na účely tohto zákona je zamestnanie, ktoré trvalo viac ako šesť po sebe nasledujúcich mesiacov

Podiel znevýhodnených skupín uchádzačov o zamestnanie na celkovom počte uchádzačov o zamestnanie v %.

Znevýhodnení uchádzači o zamestnanie	2008	2009	medziročný rast/pokles (p. b.)
UoZ nad 12 mesiacov	48,8	35,3	-13,5
Absolventi škôl	5,8	6,8	1,0
UoZ so ZP	3,6	2,7	-0,9
Mladiství	1,3	0,9	-0,4
UoZ starší ako 50 rokov	23,2	21,7	-1,5

Zdroj: UPSVaR

Marginalizované skupiny obyvateľstva sa vyznačujú úplným sociálnym vylúčením (exklúziou) v dôsledku pôsobenia faktorov, ako napr. strata bydliska, dlhodobá nezamestnanosť, závislosť na drogách, nedostatočná sociálna prispôsobivosť, príslušnosť k určitej etnickej skupine v regiónoch s vysokou nezamestnanosťou, marginálna pozícia celého osídlenia a pod.Hodnoty, postoje a motivácia marginalizovaných skupín ku vzdelávaniu a k práci. Hodnoty marginalizovaných skupín sa líšia v závislosti od miery svojho znevýhodnenia - sociokultúrnej a etnickej odlišnosti, zdravotného hendikepu, sociálnej situácie a životnej situácie vôbec. Hodnoty priamo určujú spôsob života a životné postoje. Postoje a motivácia ku vzdelávaniu a práci sa odvíjajú od jestvujúcich hodnôt. Hodnoty sa prenášajú z generácie na generáciu. Rodičia sú vzorom pre svoje deti a deti sa učia pozorovaním správania svojich rodičov. V novembri 2000 bola prijatá Smernica EÚ v boji proti diskriminácii v zamestnaní. Podľa nej všetky súčasné a nové členské štáty mali povinnosť najneskôr do konca roku 2006 pre oblasť diskriminácie týkajúcej sa zdravotne postihnutých prijať taký druh antidiskriminačnej legislatívy vo vzťahu k zdravotne postihnutým ľuďom, ktorý požaduje táto Smernica. Priama diskriminácia je konanie alebo opomenutie, pri ktorom sa s osobou zaobchádza menej priaznivo, ako sa zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou v porovnateľnej situácii z titulu zdravotného postihnutia. Za nepriamu diskrimináciu sa považuje prípad, kedy by v dôsledku navonok neutrálneho predpisu, kritéria alebo zvyklosti bola znevýhodnená osoba s určitým zdravotným postihnutím v porovnaní s inými osobami, iba ak uvedený predpis, kritérium alebo zvyklosť je objektívne odôvodnený legitímnym cieľom a prostriedky na jeho dosiahnutie sú primerané a nevyhnutné. [3]Nedá sa poprieť, že práca a celoživotné vzdelávanie je určené len pre tých ľudí, ktorí sú motivovaní a majú o tieto hodnoty skutočný záujem.

Sme presvedčení, že vhodným vedením, prístupom a motiváciou môžeme dosiahnuť pozitívny postoj ku vzdelaniu a práci, ba dokonca žiaducu zmenu v rebríčku hodnôt aj u rómskeho etnika. Marginalizované skupiny často nemajú dostatok príležitostí rozvíjať svoje schopnosti, vzdelávať sa a pracovať. Preto sú vďační za každú pracovnú príležitosť a za možnosť dokázať druhým, že vedia tvoriť hodnotné veci, že sú kreatívni v myslení. Potreba pracovať je u marginalizovaných skupín zvýraznená aj obmedzeným prísunom finančných prostriedkov. Nedostatok financií núti týchto ľudí prijať aj takú prácu, ktorá nezodpovedá ich kvalifikácii a schopnostiam. Zo skúseností je známe, že marginalizované skupiny sú ochotné vzdelávať a učiť sa novým zručnostiam. Dá sa konštatovať, že marginalizované skupiny majú nižšie sebavedomie, ktoré je spôsobené aj nedostatkom pracovných príležitostí, čo celkovo

[3] V., Bruna, E., Straus, J.,Krajník, V.: Nové aspekty teorie kriminalistických stop a identifikace v souvislosti s dokazováním v trestním řízení. Mezinárodní vědecko teoretický seminář“ Kriminalistická stopa jako teoretický a praktický problém „ Bratislava: A PZ, 2006, s. 52-61, ISBN 80-8054-385-2, EAN 9788080543853

ochudobňuje ich život. Bývajú depresívni, pesimistickí, strácajú vieru, že sa raz zamestnajú, sú apatickí. K vyššiemu sebavedomiu prispieva aj druh pracovnej pozície. Ľudia z marginalizovaných skupín sa stretávajú na trhu práce s mnohými problémami a obmedzeniami. Zamestnávatelia majú často predsudky voči zamestnávaniu občanov z marginalizovaných skupín. Je málo pracovísk a zamestnávateľov, ktorí sú ochotní zamestnávať týchto ľudí. Zamestnávatelia väčšinou nevytvárajú vhodné a bezpečné pracovné podmienky, vrátane pracovných pomôcok, neposkytujú možnosti ďalšieho vzdelávania na zvýšenie kvalifikácie a odbornosti. Napriek tomu, že existujú programy aktívnych opatrení na trhu práce, bolo zriadených niekoľko poradensko- informačných centier pre pomoc marginalizovaným skupinám, niekoľko agentúr podporovaného vzdelávania, nedarí sa stále uspokojovať potreby týchto skupín k ich spokojnosti a spokojnosti celej spoločnosti. Zamestnať osobu z marginalizovanej skupiny vyžaduje určité špecifiká, ktoré musí zamestnávateľ rešpektovať a tolerovať. Sú nimi napríklad individuálny prístup s ohľadom na znevýhodnenie, potrebný dohľad, častejšie prestávky v práci a celková trpezlivosť zamestnávateľa. Môžeme len konštatovať, že nie sú vytvorené personálne, odborné či materiálno-technické podmienky, ktoré si vyžaduje individuálny prístup k marginalizovaným skupinám. Legislatíva, ktorá by mala byť postavená motivujúco smerom k zamestnávaniu marginalizovaných skupín pôsobí opačne a to demotivizujúco. Jedná sa hlavne o časová náročnosť a celkovú administratívnosť. V neposlednom rade ide o malú osvetu o možnostiach, zručnostiach, schopnostiach a vedomostiach marginalizovaných skupín. V iniciatíve zaostávajú aj média, politici a úrady. Preto myšlienka Burzy práce počas realizácie projektu znamená veľký krok vpred smerom k priblíženiu sa k marginalizovaným skupinám a k ich integrácii na pracovný trh. Nie je však správne hovoriť o marginalizovanej skupine ako o celku. Členovia tejto skupiny sa totiž líšia druhom a mierou svojho znevýhodnenia, ale aj chuťou k práci a pracovným nasadením. Skúsenosti dokazujú, že ak zamestnávateľ zamestná osobu z marginalizovanej skupiny, tá sa mu odvďačí lojálnosťou a pracovným výkonom. Platí základný predpoklad, ktorý hovorí, že všetci ľudia dokážu úspešne pracovať ak majú primerané podmienky a primeranú motiváciu.

Ochranného liečenie

Druhy ochranného liečenia
psychiatrické ochranné liečenie
protitoxikomanické ochranné liečenie
protialkoholické ochranné liečenie4
sexuologické ochranné liečenie
ochranné liečenie patologického hráčstva

Nariadenie výkonu ochranného liečenia, určuje a nariaďuje predseda senátu liečebnému ústavu, v ktorom sa má ochranné liečenie vykonať. Ak však bolo ochranné liečenie uložené popri nepodmienečnom treste odňatia slobody a v ústave na výkon trestu odňatia slobody alebo v nemocnici pre obvinených a odsúdených sú na výkon takého liečenia dané podmienky, môže predseda senátu nariadiť, aby sa ochranné liečenie vykonávalo v priebehu výkonu trestu odňatia slobody. V prípade ak je osoba, ktorej bolo uložené ochranné liečenie, pri pobyte na slobode nebezpečná pre svoje okolie, zariadi predseda senátu bez meškania jej dodanie do liečebného ústavu. Predseda senátu požiada liečebný ústav, aby oznámil súdu, ktorý ochranné liečenie uložil, kedy sa začalo s výkonom ochranného liečenia. Súčasne požiada ústav, aby okresnému súdu, v ktorého obvode sa ochranné liečenie vykonáva, podal bez odkladu správu, ak zaniknú dôvody na ďalšie trvanie ochranného liečenia. Zmena z

[4] Bližšie pozri R 18/1981

ambulantnej na ústavnú ochrannú liečbu bude pripadať do úvahy najmä v situáciách, kedy liečená osoba nebude dodržiavať stanovený režim liečby alebo bude inak narúšať jej priebeh.5V prípade ak sa obvinený pri ambulantnom ochrannom liečení nebude podrobovať stanovenému liečebnému režimu, prípadne s ohľadom na stav a vývoj jeho duševnej poruchy, resp. závislosti tak sám nebude schopný činiť, bude to svedčiť o tom, že povaha jeho choroby bráni splneniu účelu týmto spôsobom a v takom prípade môže súd zmeniť ambulantnú formu na formu ústavnú. Taktiež tretia osoba môže byť dobrovoľne nápomocná ambulantne liečenej osobe pri dodržiavaní úkonov v rámci stanoveného liečebného režimu, nemôže však byť v žiadnom prípade v tomto smere zaviazaná súdnym výrokom o ochrannom liečení a spôsobe jeho výkonu. Ak predseda senátu rozhodol o pokračovaní v ochrannom liečení, ktoré sa má vykonať v zariadení ústavnej zdravotnej starostlivosti, a u odsúdeného možno dôvodne predpokladať, že jeho pobyt na slobode je nebezpečný, alebo sa s príslušným zariadením dohodlo prijatie odsúdeného, dodajú príslušníci Zboru väzenskej a justičnej stráže na podklade písomného príkazu predsedu senátu a po predchádzajúcom oznámení zariadeniu ústavnej zdravotnej starostlivosti najmenej 30 dní vopred odsúdeného do tohto zariadenia tak, aby po skončení výkonu trestu odňatia slobody ihneď pokračoval výkon ochranného liečenia aj v prípade, ak proti rozhodnutiu o pokračovaní v ochrannom liečení bola podaná sťažnosť a nadriadený súd o nej do ukončenia výkonu trestu odňatia slobody nerozhodol; ak nadriadený súd zruší rozhodnutie predsedu senátu o pokračovaní v ochrannom liečení a rozhodne odsúdený bol už prevezený do zariadenia ústavnej zdravotnej starostlivosti, predseda senátu nadriadeného súdu nariadi jeho prepustenie z tohto zariadenia písomným príkazom, ktorý doručí bezodkladne zariadeniu ústavnej zdravotnej starostlivosti. Ústavné ochranné liečenie môže súd zmeniť i na detenciu. O zmene výkonu rozhoduje súd na návrh zdravotníckeho zariadenia, štátneho zástupcu alebo osoby, na ktorej sa vykonáva ochranné liečenie. Súd však môže rozhodnúť aj bez týchto návrhov.[6]Ak predseda senátu rozhodne o pokračovaní v ochrannom liečení, ktoré sa má vykonať v ambulantnom zariadení, vykonáva po právoplatnosti uznesenia o pokračovaní v ochrannom liečení úkony smerujúce k ďalšiemu výkonu ochranného liečenia súd, ktorý výkon ochranného liečenia nariadil.O prepustení z ochranného liečenia rozhoduje súd.[7] Od výkonu ochranného liečenia súd upustí, ak zaniknú pred jeho začatím okolnosti, pre ktoré bolo uložené. Takéto upustenie prichádza do úvahy len do času, kým sa s jeho výkonom ešte nezačalo. Predpokladom pre takéto rozhodnutie musia byť odborné lekárske znalosti vo forme znaleckého posudku alebo odborného vyjadrenia. Možno ešte spomenúť možnosť uloženia príkazu podrobiť sa liečeniu závislosti od návykových látok, ak nebolo uložené ochranné liečenie(§ 51 ods. 4 písm. h). Tento príkaz môže súd uložiť ako povinnosť, ktorá je súčasťou probačného dohľadu v rámci odkladu výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom.[8] Táto povinnosť by mala byť ukladaná takým spôsobom, aby bola páchateľom vnímaná ako alternatíva k uloženiu trestu, teda tak, aby mal možnosť vyjadriť sa k tomu, ktoré riešenie preferuje, či liečbu alebo trest. Takáto liečba potom v prípade, že je páchateľom kladne prijatá, je v praxi oveľa účinnejšia ako nútené ochranné liečenie.[9]Stanovisko páchateľa k nútenej liečbe by mal ešte pred

---

5 Šámal, P., Púry, F., Rizman, S. Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 625.

6 Predpokladem pre aplikáciu ustanovení § 451a Trestného zákona je skutočnosť, že sa ochranná liečba vykonáva.

7 R 30/1972 Ukládá-li soud ochranné léčení, musí ve smyslu § 72 odst. 4 tr. zákona vždy rozhodnout o způsobu jeho výkonu, tj. zda se vykoná v léčebném ústavu nebo ambulantně. Ambulantně lze za podmínek § 72 odst. 4 věta druhá tr. zákona vykonat každé ochranné léčení, tedy nejen ochranné léčení protialkoholní. (Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 13.12.1971 sp. zn. 11 Tz 73/71)

8 dohľad bude vykonávať probačný úradník činný na okresnom súde. Ide o novú možnosť uloženia podmienečného trestu, ktorá tu v minulostinebola.

9 pozri Púry F., Sotolář A., Šámal P. K problematice trestněprávního postihu přechovávání drog pro vlastní potřebu, 1999, str. 582

rozhodnutím súdu zistiť probačný úradník. V spolupráci s lekárom, psychológom či súdnym znalcom by potom mal vytipovať vhodné liečebné zariadenie. O prepustení z ochranného liečenia alebo o jeho skončení rozhodne na návrh prokurátora, obvineného alebo liečebného zariadenia alebo aj bez takého návrhu predseda senátu súdu, v ktorého obvode sa ochranné liečenia vykonáva; ak rozhoduje na návrh, rozhodne najneskôr do 30 dní od doručenia návrhu súdu. Predseda senátu súdu, v ktorého obvode sa ochranné liečenie v zariadení ústavnej zdravotnej starostlivosti vykonáva, najmenej raz ročne preskúma, či dôvody ochranného liečenia trvajú. Ak dôvody ochranného liečenia pominuli rozhodne, že vo výkone ochranného liečenia sa bude pokračovať.

Formy ochranného liečenia

Ak nie je ochranné liečenie nariadené na výkon vo väznici alebo ak nebolo celej vymáhalo počas trestu odňatia slobody, vykonáva sa:

a) ústavne - v liečebnom zariadení, ktorým je spravidla psychiatrická liečebňa
b) ambulantne

Detencia

1. odsúdený, ktorý vo výkone trestu odňatia slobody ochorie duševnou chorobou, podľa lekárskeho posudku nevyliečiteľnou a ktorého pobyt na slobode je vzhľadom na jeho doterajšiu spáchanú trestnú činnosť pre spoločnosť nebezpečný

2. páchateľ úmyselného trestného činu, pred skončením výkonu trestu odňatia slobody, ktorý sa odmieta podrobiť ochrannému liečeniu, alebo toto u neho neplní svoj účel pre negatívny postoj pacienta a ktorého pobyt na slobode je pre spoločnosť nebezpečný

3. páchateľ zločinu, ktorý je spáchaný zo sexuálneho motívu, alebo páchateľ, ktorý opätovne spácha obzvlášť závažný zločin- páchateľ sa umiestni do detenčného ústavu po výkone trestu odňatia slobody. Účelom detencie je umiestnenie páchateľa v detenčnom ústave s osobitným liečebným režimom a následná izolácia páchateľa od spoločnosti, ktorá by mu mala zabrániť v ďalšom páchaní trestných činov. Ak nie je možné ochranu spoločnosti zabezpečiť miernejšími prostriedkami ako je detencia, môže pobyt odsúdeného v detenčnom ústave v prípade potreby trvať aj doživotne. Na návrh detenčného ústavu najmenej 1 krát ročne preskúmava súd dôvodnosť držania odsúdeného v detenčnom ústave a na základe odborného lekárskeho posudku rozhodne buď o ďaľšom trvaní detencie alebo o prepustení odsúdeného z detenčného ústavu, ak dôvody detencie pominuli a rozhodne o ďalšom výkone trestu. Ide o novú trestnú sankciu, svojou podstatou hybridnú povahu, obsahujúce ako represívno-izolujúce, tak liečebno-rehabilitačné elementy. Toto ochranné opatrenie, v ktorom sa prejavujú výrazné sankčné prvky, by sa podľa môjho názoru dalo definovať ako sprísnená forma ochranného liečenia pre páchateľa, u ktorého by ochranné liečenie neviedlo k dostatočnej ochrane spoločnosti. Predstavuje krajné opatrenie, ktoré prichádza do úvahy len vtedy, ak nemožno ochranu spoločnosti zabezpečiť inak. V nemeckej odbornej literatúre sa v tejto súvislosti opakovane nastoľuje otázka legitimity detencie. Je kritizovaná ako účelový inštrument toho, čo je najmä v americkej kriminológiu označované ako "Incapacitation", teda zneškodnenia, neutralizácia nebezpečného páchateľa.[10] Programy v ústavoch sú zamerané na zlepšenie psychickej kondície osoby a na dosiahnutie žiaducej úrovne jeho sociálneho správania. Podľa odborníkov by sa malo pri ich tvorbe vychádzať z programov zaobchádzania s odsúdenými na výkon trestu odňatia slobody. Aj v rámci detencie by mala platiť zásada, že každý individuálny nápravný či reedukačný program bude obsahovať konkrétne formulovaný cieľ, ktorým je očakávaný posun v hodnotovej orientácii. V závislosti na tomto cieli sa potom

[10] Herzeg, J. Poznámky k německé úpravě institutu zabezpečovací detence. Trestněprávní revue, 2005, č. 8, s. 204.

v rôznej miere uplatní aktivity pracovné, vzdelávacie, špeciálne výchovné a záujmové.[11]Detencia sa vykonáva v zdravotníckom zariadení – detenčnom ústave, ochranu v detenčnom ústave zabezpečuje Zbor väzenskej a justičnej stráže.[12]

Ochranného opatrenia zhabania veci, peňažnej čiastky alebo inej majetkovej hodnoty

Ochranným opatrením, ktoré možno uložiť dospelým páchateľom, je zhabanie veci alebo inej majetkovej hodnoty. Zmyslom tohto opatrenia je odobrať osobám také veci či majetkovej hodnoty, ktoré by mohli byť použité pri páchaní trestných činov, alebo ktoré pochádzajúz trestných činov, a zabrániť tak páchania trestných činov ďalších. Zákon poskytuje aj alternatívu k zhabaniu veci tým, že umožňuje súdu nariadiť upravenie veci. Zhabanie veci alebo inej majetkovej hodnoty je tiež jednou zo sankcií, ktorú materiálne právo usiluje o odčerpanie zločineckého zisku. Rovnakým spôsobom je v oboch zákonoch stanovená aj možnosť zhabania náhradnej hodnoty, čím napĺňajú požiadavku Rámcového rozhodnutia zodňa 24. februára 2005 o konfiškácii príjmov a majetku z trestnej činnosti a nástrojov trestnej činnosti (CELEX: 32005F0212) 91. Úprava tohto inštitútu umožňuje účinnú konfiškáciu a vyhovuje medzinárodným požiadavkám na efektívne odčerpanie príjmov z trestnej činnosti. Zhabanie veci alebo inej majetkovej hodnoty je teda v pomere k trestu prepadnutia veci subsidiárna. Zhabanie má povahu fakultatívneho aj obligatórneho opatrenia.

Ochranný dohľad

Ochranný dohľad slúži na vytvorenie podmienok na zabránenie páchaniu trestnej činnosti zvlášť narušenými odsúdenými osobami a na dovŕšenie ich nápravy. Osoba, ktorej súd uložil ochranný dohľad, je povinná oznamovať orgánu vykonávajúcemu ochranný dohľad potrebné údaje o spôsobe a zdrojoch svojej obživy a na jeho žiadosť tieto údaje preukazovať, a osobne sa hlásiť tomuto orgánu v lehotách, ktoré určí súd, takisto vopred oznamovať tomuto orgánu vzdialenie sa z miesta pobytu a podriadiť sa starostlivosti pracovníka sociálnej prevencie.

Osobe, ktorej sa ukladá ochranný dohľad, môže súd uložiť ďalšie povinnosti a obmedzenia, a to nenavštevovať určité miesta, miestnosti alebo zhromaždenia, zdržiavať sa v prikázanom mieste alebo obvode a nevzďaľovať sa z neho bez súhlasu orgánu vykonávajúceho ochranný dohľad. Ochranný dohľad sa ukladá na jeden rok až tri roky. Ak sa ochranný dohľad ukladá opätovne, a to skôr, ako bol vykonaný ochranný dohľad predtým uložený, súd zruší predtým uložený ochranný dohľad a súčasne rozhodne o uložení nového ochranného dohľadu. Čas, na ktorý sa ochranný dohľad opätovne ukladá, nesmie spolu s dosiaľ nevykonaným zvyškom ochranného dohľadu predtým uloženého prevyšovať čas troch rokov. Ochranný dohľad uloží súd páchateľovi, ktorého odsudzuje ako obzvlášť nebezpečného recidivistu na nepodmienečný trest odňatia slobody. Ochranný dohľad môže súd uložiť aj páchateľovi, ktorého odsudzuje za úmyselný trestný čin na nepodmienečný trest odňatia slobody, ak sa vzhľadom na osobu páchateľa, najmä s prihliadnutím na jeho doterajší spôsob života, na prostredie, v ktorom žije, a na povahu spáchanej trestnej činnosti nedá očakávať, že bez ochranného dohľadu nebude pokračovať v trestnej činnosti. Ak súd potrebuje na rozhodnutie o ochrannom dohľade vykonať ešte ďalšie dokazovanie, ktoré sa nemôže hneď vykonať, a z toho dôvodu neuloží ochranný dohľad na hlavnom pojednávaní, vyhradí rozhodnutie o ňom verejnému zasadnutiu. Ak si súd nevyhradil rozhodnutie o ochrannom dohľade, môže ho uložiť len na návrh prokurátora, a to na verejnom zasadnutí;

[11] Důvodová zpráva k návrhu zákona o výkonu zabezpečovací detence. Dostupný z: Systém ASPI – stav k 10. 2. 2009 do částky 15/2009 Sb. a 3/2009 Sb.m.s., s. 17.

[12] Pozri zákon 4/2001 Z.z. O Zbore väznskej a justičnej stráže v platnom znení

súd prvého stupňa musí o takom návrhu rozhodnúť najneskôr do času, ako sa na odsúdenom výkon trestu odňatia slobody skončí.) Ochranný dohľad vykonáva probačný a mediačný úradník okresného súdu, v ktorých obvode je miesto pobytu osoby, ktorej bol ochranný dohľad uložený, a to v rozsahu určenom v rozhodnutí súdu. Pritom dbajú, aby sa do práv odsúdeného zasahovalo len v miere nevyhnutne potrebnej na dosiahnutie účelu ochranného dohľadu. Ochranný dohľad vykonáva probačný a mediačný úradník predovšetkým kontrolou plnenia uložených povinností a obmedzení uložených odsúdenému. Probačný a mediačný úradník po prepustení, upustení alebo po zániku ochranného dohľadu vypracuje správu o priebehu a to do 15 dní odo dňa, ktorý je rozhodujúci pre uvedený postup.

Ochranná výchova

Ochranná ústavná výchova v osobitných výchovných zariadeniach (diagnostické centrum, reedukačný detský domov, reedukačný domov pre mládež a reedukačný domov pre deti a mládež)[13]

Ochranná rodinná výchova v profesionálnej náhradnej rodine

Ústavná ochranná výchova sa vykonáva v osobitných výchovných zariadeniach rezortu ministerstva školstva, ktorými napr. sú detské domovy, resp. redukčné detské domovy, v prípade zlého zdravotného stavu mladistvého môže súd prednostne nariadiť je výkon v zariadení ústavnej zdravotnej starostlivosti. Rodinná ochranná výchova sa vykonáva v profesionálnej náhradnej rodine. Dĺžka trvania ochrannej výchovy sa spravuje splnením jej účelu, avšak najdlhšie do dosiahnutia 18. roku veku mladistvého. Súd ju však v niektorých prípadoch v prospech záujmu mladistvého môže predĺžiť až do dovŕšenia 19. roku veku. Od jej výkonu súd upustí, ak sa pred jej začatím vytratia dôvody, pre ktoré bola uložená. Takéto rozhodnutie súdu môže byť neskorším rozhodnutím následne zrušené. K výkonu ochrannej výchovy dochádza v špeciálnych výchovných zariadeniach rezortu ministerstva školstva. Detské výchovné ústavy sú určené pre osoby mladšie 15 a mladiství vykonávajú ochrannú výchovu vo výchovných ústavoch pre mládež. Umiestnenie do týchto ústavov predchádza pobyt v diagnostickom ústave, kde sa osoby prijímajú.Dĺžka ochrannej výchovy je obmedzená dvoma aspektmi. Tým prvým je kritérium účelnosti, kedy ochranná výchova potrvá, dokiaľ to vyžaduje jej účel. Ak sa účel dosiahne, musí byť mladistvý z ochrannej výchovy prepustený a to aj keď ešte nedovŕšil osemnásty rok života. Ďalším obmedzením je stanovenie maximálnej vekovej hranice, keď podľa zákona ochranná výchova trvá najdlhšie do dovŕšenia osemnásteho roku veku chovanca. Ako výnimka je tu stanovená možnosť, že ak si to vyžaduje záujem chovanca, môže súd ochrannú výchovu predĺžiť do dovŕšenia jeho devätnásteho roku. K rozhodnutiu o predĺžení musí však dôjsť ešte pred dovŕšením osemnásteho roku života. Ak prevýchova mladistvého pokročila do tej miery, že možno očakávať, že aj bez obmedzení, ktorým je podrobený vo výchovnom zariadení, sa bude riadne správať a pracovať, ale ešte nepominulo všetky okolnosti, pre ktoré bola ochranná výchova uložená, môže súd mladistvého podmienečne umiestniť mimo výchovné zariadenia (spravidla pôjde o nejakej internátnej zariadení).[14] Ak sa mladiství osvedčí a poskytne tak záruku, že povedie riadny život, je možné ho prepustiť. Ak nesplní mladistvý očakávania, že aj mimo výchovného zariadenia sa bude riadne správať a pracovať, súd podmienečné umiestnenie mimo výchovného zariadenia zruší a rozhodne, že sa vo výkone ochrannej výchovy pokračuje vo výchovnom zariadení.[15]

---

[13] Bližšie pozri zákon č. 248/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) v platnom znení, zákon č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a mládeže a o sociálnej kuratele

[14] Šamal, P., Válková, H., Sotolař, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář, 2. vydání, C.H. Beck, 2007, 196 s.

[15] Prikryl, O.: Mladiství v trestnom práve. Bratislava: VO PF UK, 2006, 56 s.

Vypočuť
Čítať foneticky

Slovník - Zobraziť podrobný slovník

LITERATÚRA

1. MADLIAK, J. a kol.: Základy penológie, Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010
2. MADLIAK, J. a kol: Trestné právo hmotné, Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2005
3. V., Bruna, E., Straus, J.,Krajník, V.: Nové aspekty teorie kriminalistických stop a identifikace v souvislosti s dokazováním v trestním řízení. Mezinárodní vědecko teoretický seminář“ Kriminalistická stopa jako teoretický a praktický problém „ Bratislava: A PZ, 2006, s. 52-61, ISBN 80-8054-385-2, EAN 9788080543853
4. Brunová, M., Bruna, E.: Prevence kriminality a zájmová sdružení občanů. Karlovarská právní revue č. 1/ 2006, 59-66. ISBN 978-80-87212-40-0
5. IVOR, J. a kol: Trestné právo procesné, Bratislava: Iura Edition, 2006
6. IVOR, J. a kol: Trestné právo hmotné, Bratislava: Iura Edition, 2006
7. Harris GT, Rice ME, Camilleri JA. Applying a forensic actuarial assessment
8. (the Violence Risk Appraisal Guide) to nonforensic patients. Journal
9. of Interpersonal Violence 2004; 19(9): 1063–1074.
10. Heretik A. Forenzná psychológia. Bratislava: SPN 2004; 376.
11. Hilton NZ, Harris GT, Rice ME. Sixty-six years of research on the clinical
12. versus actuarial prediction of violence. Counseling Psychology 2006;
13. 34(3): 400–409.
14. Monahan J. Predicting violent behavior: an assessment of clinical techniques.
15. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications 1981; 183.
16. Netík, K, Netíková D, Hájek S. Psychologie v právu. Praha: C.H.Beck
17. 1997; 140.
18. Philipse MWG, Koeter MWJ, Van Der Staak CPF, Van Den Brink W.
19. Reliability and Discriminant Validity of Dynamic Reoffending Risk
20. Indicators in Forensic Clinical Practice. Criminal Justice and Behavior
21. 2005; 32: 643-664.
22. Herzeg, J. Poznámky k německé úpravě institutu zabezpečovací detence.
23. Trestněprávní revue, 2005, č. 8
24. Jescheck, D. K návrhu obecné části nového trestního zákona České republiky. Trestní
25. právo, 2003, č. 12
26. Jirků, M., Macků, R. Sexuologická léčba během výkonu trestu, České vězeňství, 2008, č. 3
27. Lata, J. Ochranné léčení ve světle nálezu Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 502/02,
28. Trestní právo, 2005, č. 1
29. Přesličková, H., Tomášek, J., Zeman, P. K navrhované právní úpravě institutu
30. zabezpečovací detence. Trestní právo, 2004, č. 8

Ekonomická situácia a morálne postoje mládeže na príklade Spišskej diecézy

Ondrej Štefaňak

Resume:

Ekonomika a morálka – dve dôležité oblasti, ktoré popri iných odborníkoch a laikoch zaujímajú aj sociológov. Obidve spomenuté oblasti ľudského života podliehajú v súčasnom svete mnohým zmenám. Menia sa ich formy, prezentované i realizované hodnoty, normy a vzory postupovania. Pre sociológiu, na poli ktorej vzniká táto štúdia, je veľmi zaujímavé aj vzájomné prepojenie ekonomickej situácie a morálnych postojov mládeže. Pýtame sa napr.: Ako vplýva ekonomické a sociálne postavenie mladých ľudí (resp. rodín, v ktorých vyrastajú) na ich morálne názory a postoje? Je pravdou, že po prekročení istého prahu „chudoby" ľudia prestávajú dbať na morálne hodnoty a normy? Možno súhlasiť s tvrdením, že po prekročení istého prahu „zámožnosti" ľudia strácajú zo zreteľa morálnu povinnosť solidarity vo vzťahu k tzv. nižším vrstvám? Na tieto i ďalšie otázky sa snaží odpovedať prezentovaná štúdia, ktorá sa okrem iného opiera najmä o výsledky vlastného sociologického výskumu náboženských a morálnych postojov mládeže z novembra roku 2006.

Úvod

Sociológia, ako empiricko-deskriptívna veda, ktorá skúma konkrétne ľudské spoločnosti[1] – so všetkým, čo sa v týchto spoločnostiach nachádza (sociálna statika), i so všetkým, čo sa v nich deje (sociálna dynamika) – sa od počiatku zaoberala aj ekonomickými vzťahmi, aj morálnymi otázkami. Už prví sociológovia (A. Comte, K. Marx, M. Weber, E. Durkheim a ďalší) si kládli za cieľ hlbšie preskúmať príčiny a dôsledky meniacich sa ekonomických, náboženských i morálnych vzťahov v búrlivých časoch priemyselnej i veľkej francúzskej revolúcie.[2] Možno povedať, že odvtedy sa sociológia už nikdy nezriekla tohto fascinujúceho predsavzatia, ktoré sa jej darí napĺňať niekedy viac, a inokedy menej.

K nekončiacej sa dlhodobej diskusii o meniacom sa ekonomickom i morálnom svete, ako aj o ich vzájomných vzťahoch, chce svojím empirickým pohľadom prispieť aj táto štúdia. Pre sociológiu i pre mňa osobne – ako sociológa náboženstva a morálky, je veľmi zaujímavé aj vzájomné prepojenie ekonomickej situácie a morálnych postojov mládeže. Zaujímajú ma napr. otázky typu: Ako vplýva ekonomické a sociálne postavenie mladých ľudí (resp. rodín, v ktorých vyrastajú) na ich morálne názory a postoje? Je pravdou, že po prekročení istého prahu „chudoby" ľudia prestávajú dbať na morálne hodnoty a normy? Možno súhlasiť s tvrdením, že po prekročení istého prahu „zámožnosti" ľudia strácajú zo zreteľa morálnu povinnosť solidarity vo vzťahu k tzv. nižším vrstvám? Na tieto i ďalšie otázky sa snažím odpovedať najmä na základe vlastného sociologického výskumu náboženských a morálnych postojov mládeže z novembra roku 2006.[3]

---

1 S. Kowalczyk, *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej,* Wydawnictwo KUL, Lublin 2005, s. 6.

2 Por.: M. Weber, Socjologia religii. Dzieła zebrane. Etyka gospodarcza religii światowych, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2006.

3 Išlo o kvantitatívny výskum zrealizovaný prostredníctvom dotazníka ankety. Terénne zbieranie dát sa uskutočnilo v novembri roku 2006. Cieľovou skupinou (*základným súborom)* bola 17-18 ročná mládež Spišskej diecézy. Zo *základného súboru* bol zámerno-náhodným spôsobom vyčlenený *výberový súbor*, ktorý tvorilo 663 mladých ľudí (24 tried z 8 štátnych a jednej cirkevnej školy). *Zrealizovaný súbor* predstavuje 629 respondentov, čo tvorí 94,87 % *výberového súboru*. Viac k metodológii vlastného empirického výskumu pozri: O. Štefaňak, *Religiozita mládeže. Na príklade Spišskej diecézy,* Pedagogická Fakulta Katolíckej Univerzity v Ružomberku, Ružomberok 2009, s. 61-82.

V úvode tejto štúdie možno vysloviť aj nasledovné vedecko-výskumné hypotézy, ktoré sa budem snažiť v nasledujúcich riadkoch verifikovať – potvrdiť, vyvrátiť, resp. modifikovať: H1: Predpokladám, že ekonomická situácia mládeže (ich rodiny) nemá výrazný vplyv na ich postoje v oblasti bioetiky; H2: Predpokladám, že mládež zo zámožnejších rodín prezentuje liberálnejšie postoje v rámci rodinnej morálky, než mládež z chudobnejších rodín; H3: Predpokladám, že mládež z chudobnejších rodín častejšie kladie dôraz na svätenie sviatočného dňa, než mládež zo zámožnejších rodín; H4: Predpokladám, že mládež zo zámožnejších rodín zriedkavejšie dbá na prosociálne hodnoty, než mládež z chudobnejších rodín.

Ekonomika a morálka

Na morálne postoje a správania ľudí vplývajú mnohé a rôzne činitele, ktoré sú medzi sebou viac alebo menej prepojené. Sociológovia ich skúmajú, opisujú a klasifikujú. Najčastejšie sa v tejto súvislosti hovorí o vplyve religiozity (vyznávaných a prežívaných právd viery a mravov), rodiny (najmä osobného príkladu rodičov a najbližších príbuzných), edukácie (školskej i mimoškolskej), spoločnosti (formálneho i neformálneho systému odmien a trestov), médií (propagovaných morálnych vzorov správania), ale aj a najmä ekonomiky (ekonomického a sociálneho postavenia v spoločnosti).[4]

Morálku (morálne hodnoty, postoje, konanie) možno analyzovať samostatne, ale aj v súvislosti s religiozitou, kde sa táto oblasť vníma ako parameter konzekvencie religiozity. Ako taký sa výrazne odlišuje od ostatných rozmerov religiozity. Je úzko spojený s dôsledkami náboženského presvedčenia, úkonov, skúseností, ako aj náboženských vedomostí v každodennom živote (napríklad najdôležitejšia povinnosť veriaceho, etické ohodnotenie niektorých skutkov a podobne). Treba dodať, že nie je úplne zrejmé, v akej časti sú dôsledky súčasťou náboženského zaangažovania a v akej časti z neho len vyplývajú.[5]

Keď sa podujímame na analýzu vzťahu ekonomiky a morálky, ktorá – ako som vyššie naznačil – môže byť ponímaná aj ako súčasť religiozity, možno v tejto súvislosti spomenúť teóriu sekularizácie opierajúcu sa o existenciálnu bezpečnosť, ktorú predstavili P. Norris a R. Inglehart. Tvorcovia opisovanej teórie súdia, že význam religiozity (aj s jej morálnym rozmerom) sa najviac udržiava v populáciách, ktoré sú vystavené rôznym nebezpečenstvám (ekonomickej a sociálnej neistote). Možno povedať, že ľudia, ktorí sú v čase formovania vlastných osobností vystavení pôsobeniu egotropných (predstavujúcich bezprostredné ohrozenie pre nich alebo ich rodiny) alebo sociotropných (ohrozujúcich ich spoločností) činiteľov rizika, majú predpoklady k oveľa silnejšej religiozite (aj s jej morálnym rozmerom), než ľudia vyrastajúci v bezpečných a komfortných podmienkach.

O bezpečí človeka rozhoduje mnoho činiteľov rizika – od degradácie prostredia až po prírodné a prostredníctvom človeka vyvolané živelné pohromy (povodne, zemetrasenia, tornáda, suchoty, epidémie, pošliapanie ľudských práv, humanitné krízy, núdza atď.). Hoci sa usudzuje, že sociálny rozvoj a ekonomická rovnováha spravidla spôsobujú nárast úrovne bezpečia, takéto zovšeobecnenie treba rozumieť ako pravdepodobné, a nie deterministické.[6] Na základe spomenutej teórie sa možno domnievať, že chudobnejší ľudia, ktorí sú častejšie vystavení ekonomickej a sociálnej neistote, budú prezentovať vyššiu úroveň religiozity i morálky, než ľudia z relatívne „bezpečného“ zámožnejšieho prostredia.

---

4 Porov.: W. Piwowarski, *Postawy i zachowania moralne*, in: *Postawy społeczno-religijne diecezjan tarnowskich,* red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Wydawnictwo BIBLOS, Tarnów 2002, 88.

5 R. Stark, Ch. I. Glock, *Wymiary zaangażowania religijnego,* in: *Socjologia religii. Antologia tekstów,* red. W. Piwowarski, NOMOS, Kraków 2003, s. 183.

6 P. Norris, R. Inglehart, *Sacrum i profanum. Religia i polityka na świecie,* NOMOS, Kraków 2006, s. 29-30, 43-45.

Ekonomická situácia a hodnota života

Spravidla najčastejšie akceptovanou normou Dekalógu je zákaz zobrať človeku život. Aj vo vlastnom empirickom výskume ju považuje za záväznú 90,1% skúmanej mládeže. Túto morálnu normu pritom o niečo častejšie akceptujú mladí ľudia z chudobnejších rodín, než zo zámožnejších.[7] Neznamená to však, že vo vedomí ľudí nedochádza k premenám v smere situačne podmienených etických imperatívov. Prechod od objektívnej morálky k morálke individuálnych opcií sa uskutočňuje skôr na úrovni konkrétnejších morálnych regúl. Na tomto mieste chcem predstaviť postoje skúmanej mládeže k problematike interrupcie a eutanázie, ako aj rozdiely vzhľadom na deklarovanú ekonomickú situáciu rodiny (tabuľka 1).

Tabuľka 1. Ekonomická situácia a postoje mládeže k interrupcii a eutanázii

Postoje k interrupcii	Veľmi dobrá ekonomická situácia	Dosť dobrá ekonomická situácia	Priemerná a slabšia ekonomická situácia	Celkom
Dovolená	14,0%	17,9%	15,0%	15,9%
To záleží od situácie	23,0%	28,1%	30,8%	28,5%
Nedovolená	52,0%	48,5%	48,6%	49,1%
Neviem povedať	8,0%	5,5%	5,2%	5,8%
Neodpovedal(a)	3,0%	-	0,3%	0,6%
Spolu	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Postoje k eutanázii	Veľmi dobrá ekonomická situácia	Dosť dobrá ekonomická situácia	Priemerná a slabšia ekonomická situácia	Celkom
Dovolená	26,0%	17,4%	19,9%	20,0%
To záleží od situácie	25,0%	40,0%	45,8%	40,3%
Nedovolená	37,0%	35,7%	30,1%	33,3%
Neviem povedať	9,0%	6,8%	3,8%	5,8%
Neodpovedal(a)	3,0%	-	0,3%	0,6%
Spolu	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Pre získanie odpovede na otázku, aké tie postoje mládeže skutočne sú, bola v ankete položená otázka: Ohodnoť prax interrupcie a eutanázie v kategóriách: „dovolená“, „to záleží od situácie“, „nedovolená“ alebo „neviem povedať“. V celej skupine skúmanej populácie mládeže, ktorá zodpovedala aj otázku na materiálnu situáciu rodiny (N = 621), považuje interrupciu za morálne dovolenú 15,9%, za morálne dovolenú v závislosti od situácie 28,5% a za morálne nedovolenú 49,1%. Eutanáziu považuje za morálne dovolenú 20,0%, za morálne dovolenú v závislosti od situácie 40,3% a za morálne nedovolenú 33,3% skúmaných mladých ľudí.[8]

Vzhľadom na deklarovanú ekonomickú situáciu skúmaných mladých ľudí sa v prípade ich postojov k interrupcii nezaznamenáva žiadna štatisticky významná závislosť ($\chi 2 = 14{,}259$; df = 8; p = 0,075; V = 0,107). Pri pohľade na predstavené percentuálne ukazovatele v tabuľke 1. si však možno všimnúť istú miernu závislosť a smer v prípade postoja, ktorý robí morálne

[7] Por.: O. Štefaňak, *Religiozita mládeže. Na príklade Spišskej diecézy,* Pedagogická Fakulta Katolíckej Univerzity v Ružomberku, Ružomberok 2009, s. 282.

[8] Podobné výsledky boli dosiahnuté v empirických výskumoch v prostredí poľskej mládeže. Por.: J. Mariański, *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych,* Wydawnictwo KUL, Lublin 2008, s. 369-373.

ohodnotenie interrupcie závislým od konkrétnej situácie – mládež z chudobnejších rodín deklaruje takýto postoj o niečo častejšie, než mládež zo zámožnejších rodín. Vzniknutú situáciu možno vysvetliť tým, že ľudia z nižších sociálnych vrstiev, hoci nie sú ochotní ospravedlniť interrupciu paušálne, v určitých (ťažkých) životných situáciách majú viac pochopenia pre ľudí, ktorí sa uchyľujú k takémuto činu, než ich kolegovia z vyšších sociálnych vrstiev.

Je zaujímavé, že v prípade korelácie rozdielnej ekonomickej situácie skúmaných mladých ľudí a ich postojov k eutanázii zaznamenávame štatisticky významnú závislosť ($\chi 2$ = 26,847; df = 8; p = 0,001; V = 0,147). Reflektujúc predstavené percentuálne ukazovatele v tabuľke 1. možno jednoznačne a ešte výraznejšie potvrdiť to, čo som spomenul pri opise postojov skúmaných mladých ľudí k interrupcii – že mládež z chudobnejších rodín deklaruje postoj, ktorý robí ohodnotenie eutanázie závislým od konkrétnej (ťažkej) situácie, podstatne častejšie, než mládež zo zámožnejších rodín. Vysvetlenie takéhoto stavu môže byť podobné, ako to, ktoré som uviedol v predchádzajúcom odseku – že mládež z chudobnejších rodín má viac pochopenia pre ľudí, ktorí sa uchyľujú k eutanázii v určitých (ťažkých) životných situáciách, než mládež zo zámožnejších rodín.

Ekonomická situácia a hodnota rodiny

Niekedy sa zvykne tvrdiť, že rodina je „hniezdo“ alebo tiež „kolíska“ každého človeka. Ona formuje duchovne, a v tom aj morálne, ľudskú osobu. V rodine človek nadobúda elementárne poznatky o svete a spoločnosti. Pozitívna funkcia rodiny je viac alebo menej oslabená najmä v rozbitých a neúplných rodinách.[9] Túto základnú a zároveň úžasnú hodnotu sociálneho i osobného života chránia rôzne morálne normy – medzi nimi aj zákaz manželskej nevery a rozvodu. Predtým, ako predstavím podrobnejšiu sociologickú analýzu spomenutých morálnych noriem vzhľadom na odlišnú ekonomickú situáciu rodín skúmaných mladých ľudí, možno uviesť, že pomerne často akceptovanou normou Dekalógu je aj zákaz cudzoložstva. Vo vlastnom empirickom výskume ju považuje za záväznú 80,9% skúmanej mládeže. Aj túto morálnu normu – podobne, ako zákaz zabíjať – o niečo častejšie akceptujú mladí ľudia z chudobnejších rodín, než zo zámožnejších.[10]

Pozrime sa teraz, či a ako sa uskutočňuje prechod od objektívnej morálky k morálke individuálnych opcií na úrovni konkrétnejších morálnych regúl. V ankete bola umiestnená aj otázka: Ohodnoť prax manželskej nevery a rozvodu v kategóriách: „dovolené“, „to záleží od situácie“, „nedovolené“ alebo „neviem povedať“ (tabuľka 2). V celej skupine skúmanej populácie, ktorá zodpovedala aj otázku na materiálnu situáciu rodiny (N = 621), považuje manželskú neveru za morálne dovolenú 1,6%, za morálne dovolenú v závislosti od situácie 14,3% a za morálne nedovolenú 80,0% skúmaných mladých ľudí. V tej istej skupine považuje rozvod za morálne dovolený 19,8%, za morálne dovolený v závislosti od situácie 49,4% a za morálne nedovolený 25,9% respondentov. Tieto výsledky možno čiastočne porovnať s ukazovateľmi pre celú slovenskú spoločnosť, ktorá v ponad 80% dezaprobuje prax manželskej nevery a v približne 50% aj prax rozvodu.[11]

---

[9] S. Kowalczyk, *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej,* Wydawnictwo KUL, Lublin 2005, s. 271-272.

[10] Por.: O. Štefaňak, *Religiozita mládeže. Na príklade Spišskej diecézy,* Pedagogická Fakulta Katolíckej Univerzity v Ružomberku, Ružomberok 2009, s. 282.

[11] Por. V. Krivý, Hodnotové orientácie a náboženské prejavy slovenskej verejnosti v 90. rokoch, „Sociológia“ 2001, č. 1, s. 32.

Tabuľka 2. Ekonomická situácia a postoje mládeže k manželskej nevere a rozvodu

Postoje k manželskej nevere	Veľmi dobrá ekonomická situácia	Dosť dobrá ekonomická situácia	Priemerná a slabšia ekonomická situácia	Celkom
Dovolená	2,0%	2,1%	1,0%	1,6%
To záleží od situácie	16,0%	14,0%	14,0%	14,3%
Nedovolená	74,0%	80,0%	82,2%	80,0%
Neviem povedať	5,0%	3,4%	2,8%	3,4%
Neodpovedal(a)	3,0%	0,4%	-	0,6%
Spolu	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Postoje k rozvodu	Veľmi dobrá ekonomická situácia	Dosť dobrá ekonomická situácia	Priemerná a slabšia ekonomická situácia	Celkom
Dovolený	14,0%	22,6%	19,6%	19,8%
To záleží od situácie	45,0%	43,8%	55,6%	49,4%
Nedovolený	33,0%	28,9%	21,0%	25,9%
Neviem povedať	4,0%	4,7%	3,5%	4,0%
Neodpovedal(a)	4,0%	-	0,3%	0,8%
Spolu	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Z pohľadu ekonomickej situácie rodiny skúmanej mládeže nemôžeme v otázke postoja k manželskej nevere hovoriť o štatisticky významnej závislosti ($\chi 2 = 13{,}591$; $df = 8$; $p = 0{,}093$; $V = 0{,}105$). Je zrejmé, že v prípade takého uloženia percentuálnych ukazovateľov, aké máme v tomto prípade, nemožno očakávať nejaké výrazné rozdiely vzhľadom na rôzny sociálny status rodín skúmaných mladých ľudí. Odmietnutie manželskej nevery tu dosahuje úroveň tzv. kultúrnej samozrejmosti – štyri pätiny skúmanej populácie považujú manželskú neveru za morálne nedovolenú bez ohľadu na konkrétnu situáciu. Predsa si však možno všimnúť, že odmietanie tejto praxe je o niečo častejšie prítomné medzi mládežou z chudobnejších rodín, než zo zámožnejších.

Na základe získaných empirických výsledkov možno tvrdiť, že ekonomická situácia rodiny skúmaných mladých ľudí spôsobuje štatisticky významné rozdiely v prípade ich postojov k rozvodu ($\chi 2 = 27{,}898$; $df = 8$; $p < 0{,}0005$; $V = 0{,}150$). Je zaujímavé, že mládež zo zámožnejších rodín častejšie prezentuje odmietavý postoj vo vzťahu k rozvodu, než mladí ľudia z chudobnejších rodín. Z druhej strany, mládež z chudobnejších rodín sa podstatne častejšie prikláňa k postoju, ktorý morálne hodnotí rozvod v závislosti od konkrétnej situácie, než mladí ľudia zo zámožnejších rodín. Vzniknutú situáciu možno vysvetliť podobne, ako to bolo v prípade postojov k interrupcii a eutanázii – že mládež z chudobnejších rodín, hoci nie sú ochotná ospravedlniť rozvod paušálne, má viac pochopenia pre ľudí, ktorí sa k nemu uchyľujú v určitých (ťažkých) životných situáciách, než mládež zo zámožnejších rodín. Reflektujúc postoje skúmaných mladých ľudí k obidvom vyššie predstaveným morálnym normám, si možno všimnúť, že mládež z chudobnejších rodín si o niečo častejšie všíma a odmieta manželskú neveru (jednu z príčin nesúladu v manželstve), kým mládež zo zámožnejších rodín rozvod (dôsledok nesúladu v manželstve).

Ekonomická situácia a hodnota sviatočného dňa

Jednou zo zriedkavejšie akceptovaných noriem Dekalógu je príkaz svätenia sviatočného dňa. Aj vo vlastnom empirickom výskume ju považuje za záväznú len 61,4% skúmanej mládeže. Taktiež túto morálnu normu o niečo častejšie akceptujú mladí ľudia z chudobnejších rodín, než zo zámožnejších.[12] Je zrejmé, že niečím iným je všeobecná morálna norma, a niečím iným konkrétne morálne príkazy, či zákazy. Aby som mohol túto problematiku bližšie predstaviť (spolu s jej sociologickou analýzou), v ankete bola umiestnená aj otázka: Myslíš si, že vo sviatočný deň by mala byť práca a nákupy dovolené, alebo nie? Respondenti si mohli vybrať z nasledovných kategórií: „dovolené", „to záleží od situácie", „nedovolené" a „ťažko povedať" (tabuľka 3).

V celej skupine skúmanej populácie, ktorá zodpovedala aj otázku na materiálnu situáciu rodiny (N = 621), považuje prácu vo sviatočný deň za morálne dovolenú 10,8%, za morálne dovolenú v závislosti od situácie 40,6% a za morálne nedovolenú 44,4% skúmaných mladých ľudí. V tej istej skupine považuje nákupy vo sviatočný deň za morálne dovolené 60,5%, za morálne dovolené v závislosti od situácie 25,5% a za morálne nedovolené 9,1% respondentov.[13] Prezentujúc uvedené empirické výsledky si možno všimnúť, že čiastočne tu ide o pohľad na tú istú záležitosť z dvoch rôznych zorných uhlov: sviatočný odpočinok pre mňa (respondenta) a pre druhého človeka (napr. predavačku v supermarkete). Akoby mimochodom si takto možno všimnúť značný stupeň (neuvedomovaného) egoistického nastavenia respondentov – keďže podstatne vyššie percento skúmaných považuje za morálne dovolené nákupy vo sviatočný deň (60,5%), než prácu (9,4%).

Tabuľka 3. Ekonomická situácia a postoje mládeže k sväteniu sviatočného dňa

Postoje k práci vo sviatočný deň	Veľmi dobrá ekonomická situácia	Dosť dobrá ekonomická situácia	Priemerná a slabšia ekonomická situácia	Celkom
Dovolená	16,0%	10,2%	9,4%	10,8%
To záleží od situácie	35,0%	41,7%	41,6%	40,6%
Nedovolená	46,0%	44,3%	44,4%	44,6%
Neviem povedať	3,0%	3,4%	4,5%	3,9%
Neodpovedal(a)	-	0,4%	-	0,2%
Spolu	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Postoje k nákupom vo sviatočný deň	Veľmi dobrá ekonomická situácia	Dosť dobrá ekonomická situácia	Priemerná a slabšia ekonomická situácia	Celkom
Dovolené	56,0%	57,9%	60,5%	58,8%
To záleží od situácie	26,0%	28,5%	25,5%	26,7%
Nedovolené	13,0%	8,9%	9,1%	9,7%
Neviem povedať	5,0%	4,7%	4,9%	4,8%
Neodpovedal(a)	-	-	-	-
Spolu	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

[12] Por.: O. Štefaňak, *Religiozita mládeže. Na príklade Spišskej diecézy,* Pedagogická Fakulta Katolíckej Univerzity v Ružomberku, Ružomberok 2009, s. 282.

[13] Nakoľko Slováci skutočne nakupujú vo sviatočný deň, pozri: M. Minichová, Svätenie nedele v správaní katolíkov na Slovensku, in: Analýza religiozity katolíkov na Slovensku. Poznatky zo sociologického výskumu, red. J. Matulník a kol., Teologická Fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, Bratislava 2008, s. 155-160.

Vzhľadom na deklarovanú ekonomickú situáciu skúmaných mladých ľudí sa v prípade ich postojov k práci vo sviatočný deň nezaznamenáva žiadna štatisticky významná závislosť ($\chi2 = 6,346$; df = 8; p = 0,608; V = 0,071). Hoci nie štatisticky významne, predsa si možno všimnúť, že mladí ľudia zo zámožnejších rodín o niečo častejšie považujú prácu vo sviatočný deň za morálne dovolenú, než mládež z chudobnejších rodín – tí zasa častejšie hodnotia opisovanú problematiku v závislosti od konkrétnej situácie. Takýto stav vecí môže z jednej strany svedčiť o tom, že mládež zo zámožnejších rodín je častejšie pripravená podriadiť sviatočný deň osobnému úspechu (t. z. bez ohľadu na „ťažkú“ situáciu), a z druhej strany o tom, že mladí ľudia z chudobnejších rodín sú častejšie ochotní morálne ospravedlniť prácu vo sviatočný deň napr. vtedy, keď si človek nedokáže nájsť zamestnanie, ktoré by mohol vykonávať len v pracovné dni (t. z. v závislosti od „ťažkej“ situácie).

Ani v prípade korelácie rozdielnej ekonomickej situácie skúmaných mladých ľudí a ich postojov k nákupom vo sviatočný deň nemožno hovoriť o štatisticky významnej závislosti ($\chi2 = 2,158$; df = 6; p = 0,905; V = 0,042). Čo je však zaujímavé, drobné percentuálne rozdiely majú presne opačnú tendenciu, než v prípade postojov k práci vo sviatočný deň. Mladí ľudia z chudobnejších rodín o niečo častejšie považujú nákupy vo sviatočný deň za morálne dovolené, než mládež zo zámožnejších rodín – tí sa o niečo častejšie prikláňajú k možnosti, že ide o morálne nedovolené konanie. Možno to azda vysvetliť väčším nedostatkom času na nákupy počas pracovných dní v chudobnejších rodinách – z toho vyplýva „nutnosť“ nakupovania vo sviatočný deň, a tiež častejšie „ospravedlňovanie“ takéhoto konania.

Ekonomická situácia a vybrané prosociálne hodnoty

Zo sociologického zorného uhla sa „prosociálnosť“ spája s takými nastaveniami, postojmi a správaniami, ako: život pre druhých, altruizmus, sympatia, žičlivosť, dobrota, priazeň, solidarita, spoločné dobro, sociálne zaangažovanie, ochota odpúšťať a pod. Osoby akceptujúce a realizujúce prosociálne hodnoty sú charakteristické pozitívnym nastavením vo vzťahu k dobru iných ľudí.[14] Treba povedať, že starostlivosť o vlastné dobro je čímsi prirodzeným. Z druhej strany, človek je vo všetkých svojich rozmeroch bytím sociálnym. Každý z nás má byť za čo vďačný skupinám a spoločenstvám, v ktorých žije (rodine, farnosti, národu a pod.). Spomedzi rôznych a mnohých prosociálnych hodnôt som pre potreby tejto sociologickej analýzy vybral dve – solidaritu medzi ľuďmi a odpúšťanie previnení. Zaujímajú ma postoje skúmanej mládeže k týmto prosociálnym hodnotám, ako aj rozdiely vzhľadom na rôznu ekonomickú situáciu rodín respondentov (tabuľka 4).

Tabuľka 4. Ekonomická situácia a vybrané prosociálne postoje mládeže

Postoje k solidarite medzi ľuďmi	Veľmi dobrá ekonomická situácia	Dosť dobrá ekonomická situácia	Priemerná a slabšia ekonomická situácia	Celkom
Vždy dobrá	59,0%	71,5%	78,7%	72,8%
To záleží od situácie	36,0%	26,4%	19,2%	24,6%
Vždy zlá	-	1,3%	1,0%	1,0%
Neodpovedal(a)	5,0%	0,9%	1,0%	1,6%
Spolu	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Postoje k odpúšťaniu previnení	Veľmi dobrá ekonomická situácia	Dosť dobrá ekonomická situácia	Priemerná a slabšia ekonomická situácia	Celkom
Vždy dobré	35,0%	41,3%	41,3%	40,3%
To záleží od situácie	55,0%	55,3%	52,1%	53,8%
Vždy zlé	3,0%	2,6%	5,2%	3,9%
Neodpovedal(a)	7,0%	0,9%	1,4%	2,1%
Spolu	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

[14] J. Mariański, *Kryzys moralny czy transformacja wartości?* Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, s. 217-224.

V celej skupine skúmanej populácie, ktorá zodpovedala aj otázku na materiálnu situáciu rodiny (N = 621), považuje solidaritu medzi ľuďmi za vždy dobrú 72,8%, za dobrú v závislosti od situácie 24,6% a za vždy zlú 1,0% skúmaných mladých ľudí. V tej istej skupine považuje odpúšťanie previnení za vždy dobré 40,3%, za dobré v závislosti od situácie 53,8% a za vždy zlé 3,9% respondentov. Hľadiac na predstavené percentuálne ukazovatele, napriek často pripomínanému individualizmu a egoizmu mladých ľudí v nich jestvuje dynamická otvorenosť „k ľuďom". Sú schopní „hľadieť" i „konať" prosociálne. V prípade priaznivých sociálnych podmienok môžu plnšie i rýchlejšie dosiahnuť osobnú i sociálnu dokonalosť.[15]

Z pohľadu ekonomickej situácie rodiny skúmanej mládeže môžeme v otázke postoja k solidarite medzi ľuďmi hovoriť o štatisticky významnej závislosti ($\chi 2 = 22{,}708$; df = 6; p = 0,001; V = 0,135). Mládež z chudobnejších rodín častejšie považuje solidaritu medzi ľuďmi za „vždy dobrú" – bez ohľadu na situáciu, než mládež zo zámožnejších rodín. Tá zasa častejšie hodnotí solidaritu medzi ľuďmi na základe konkrétnych okolností. Nevedno, na koho respondenti mysleli pri udeľovaní odpovedí na analyzovanú otázku – či na druhých, s ktorými by mali byť solidárni oni, alebo na seba, s ktorými by mali byť solidárni druhí. Napriek tomu sa zdá, že mládež z chudobnejších rodín má solidaritu o niečo „viac v krvi", než mládež zo zámožnejších rodín.

Ekonomická situácia rodiny skúmaných mladých ľudí spôsobuje štatisticky významné rozdiely aj v prípade ich postojov k odpúšťaniu previnení ($\chi 2 = 17{,}641$; df = 6; p = 0,007; V = 0,119). Aj v tomto prípade mládež z chudobnejších rodín častejšie považuje odpúšťanie previnení za „vždy dobré" – bez ohľadu na situáciu, než mládež zo zámožnejších rodín, ktorá zasa častejšie hodnotí odpúšťanie previnení v závislosti od situácie, alebo sa k danej otázke nevie vyjadriť. Keďže v prípade tejto dotazníkovej otázky je viac-menej zrejmé, že mládež pri jej odpovedaní mala na mysli odpúšťanie previnení iných ľudí voči nim, možno o trochu jednoznačnejšie povedať, že mládež z chudobnejších rodín má odpúšťanie o niečo „viac v krvi", než mládež zo zámožnejších rodín.

Záver

Je zrejmé, že keď hovoríme o problematike výskumov morálnych postojov, nachádzame sa v „ťažkom teréne". Nie je ľahké skúmať morálne hodnoty, postoje, či správania – najmä vzhľadom na tendenciu človeka chcieť vyzerať lepšie, ako v skutočnosti vyzerá. Napriek tomu možno prijať, že ak skúmame morálne postoje anonymnou formou, máme právo očakávať pravdivejšie odpovede, než v situácii, keď sa pýtame na tieto postoje (alebo dokonca správania) vo forme „face-to-face" rozhovoru. V tejto situácii sa môžeme odvolať aj na „klasické" vyjadrenie W. Piwowarského: „Organizátorov výskumov zaujímajú v tejto oblasti ´postoje´ (pohľady, názory) a ´deklarácie´. Jedny i druhé tu majú verbálny charakter, z čoho vyplýva, že nevedno, nakoľko zodpovedajú skutočnému stavu. Napriek tomu možno prijať, že vyjadrujú prinajmenšom pripravenosť respondentov žiť podľa kresťanských požiadaviek."[16]

Konkludujúc sociologickú analýzu vplyvu ekonomickej situácie na postoje mládeže v morálnych otázkach treba povedať, že tento vplyv nie je príliš výrazný. Vo vedecko-výskumných hypotézach, ktoré sa nachádzajú v úvode tejto štúdie, som predpokladal, že ekonomická situácia mládeže (ich rodiny) nemá výrazný vplyv na ich postoje v oblasti bioetiky. Nepotvrdilo sa to celkom, pretože v prípade eutanázie som zaznamenal štatisticky

[15] L. Smyczek, Dynamika przemian wartości moralnych w świadomości młodzieży licealnej, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002, s. 259.

[16] W. Piwowarski, *Postawy i zachowania moralne*, in: *Postawy społeczno-religijne diecezjan tarnowskich*, red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Wydawnictwo BIBLOS, Tarnów 2002, s. 89.

slabý vplyv. Ďalej som predpokladal, že mládež zo zámožnejších rodín prezentuje liberálnejšie postoje v rámci rodinnej morálky, než mládež z chudobnejších rodín. Sčasti sa to potvrdilo len v prípade ich postojov k manželskej nevere. Po ďalšie som predpokladal, že mládež z chudobnejších rodín častejšie kladie dôraz na svätenie sviatočného dňa, než mládež zo zámožnejších rodín. Ani to sa mi nepotvrdilo, hoci otázka motívov ostáva v istej miere otvorená. Nakoniec som predpokladal, že mládež zo zámožnejších rodín zriedkavejšie dbá na prosociálne hodnoty, než mládež z chudobnejších rodín. Táto hypotéza sa na základe predstavenej sociologickej analýzy zdá byť pravdivá.

Čo je však dôležitejšie a čo chcem spomenúť v samotnom závere tejto empirickej štúdie, je zaujímavý vzťah ekonomickej situácie rodín respondentov s ich morálnymi postojmi, ktorý sa prejavil vo viacerých prípadoch (postoje k interrupcii, eutanázii, rozvodu a práci vo sviatočný deň). Ide o vzťah (vplyv), kedy mládež z chudobnejších rodín častejšie realizuje morálne ohodnotenie interrupcie, eutanázie, rozvodu a práce vo sviatočný deň v závislosti od konkrétnej situácie, než mládež zo zámožnejších rodín. Tá sa skôr prikláňa ku „krajným" riešeniam. Vzniknutú situáciu možno vysvetliť tým, že ľudia z nižších sociálnych vrstiev, hoci nie sú ochotní ospravedlniť resp. odmietnuť interrupciu, eutanáziu, rozvod, či prácu vo sviatočný deň paušálne, v určitých (špecifických, ťažkých) životných situáciách majú viac pochopenia pre ľudí, ktorí sa uchyľujú k takýmto riešeniam, než ich kolegovia z vyšších sociálnych vrstiev. Nepovažujem túto tézu za stopercentne potvrdenú, ale v závere tejto štúdie ju kladiem do pléna ako zistenie, ktoré môže inšpirovať sociálnych výskumníkov k realizácii ďalších, precíznejších a zaujímavejších empirických výskumov.

Bibliografia

1. Kowalczyk S., Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej, Wydawnictwo KUL, Lublin 2005.
2. Krivý V., Hodnotové orientácie a náboženské prejavy slovenskej verejnosti v 90. rokoch, „Sociológia" 2001, č. 1, s. 7-45.
3. Mariański J., Kryzys moralny czy transformacja wartości? Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.
4. Mariański J., Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.
5. Minichová M., Svätenie nedele v správaní katolíkov na Slovensku, in: Analýza religiozity katolíkov na Slovensku. Poznatky zo sociologického výskumu, red. J. Matulník a kol., Teologická Fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, Bratislava 2008, s. 147-162.
6. Norris P., Inglehart R., Sacrum i profanum. Religia i polityka na świecie, NOMOS, Kraków 2006.
7. Piwowarski W., Postawy i zachowania moralne, in: Postawy społeczno-religijne diecezjan tarnowskich, red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Wydawnictwo BIBLOS, Tarnów 2002, 88-102.
8. Smyczek L., Dynamika przemian wartości moralnych w świadomości młodzieży licealnej, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002.
9. Stark R., Glock Ch. I., Wymiary zaangażowania religijnego, in: Socjologia religii. Antologia tekstów, red. W. Piwowarski, NOMOS, Kraków 2003, s. 182-187.
10. Štefaňak O., Religiozita mládeže. Na príklade Spišskej diecézy, Pedagogická Fakulta Katolíckej Univerzity v Ružomberku, Ružomberok 2009.
11. Weber M., Socjologia religii. Dzieła zebrane. Etyka gospodarcza religii światowych, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2006.

Služba druhým ako efektívna cesta zo závislosti

Mária Šmidová

Resume:

Addiction is mostly characterised by real understanding of individuals physiological, psychological and spiritual needs. An individual compulsively directs its own behaviour towards his/ her drug, despite being aware of its negative consequences. National and international experiences of the effectiveness of extinction therapies points paradoxically to the phenomenon of altruistic service. The research and practical application showed

Človek so závislosťou žije v neistote, stráca presvedčenie o zmysle svojej existencie a prestáva si uvedomovať svoju hodnotu. Užívanie drogy prináša následky v zníženej schopnosti uspokojovať základné psychologických potreby a človek stráca reálne vnímanie potrieb svojho tela. Navyše, zo strany iných členov spoločnosti sa mu vyčíta jeho deviantné konanie. Jedným z hlavných dôsledkov je teda jeho marginalizácia v spoločnosti, bez ktorej však nemôže človek plnohodnotne žiť. Skúsenosti získané na Slovensku i v zahraničí poukazujú, možno povedať, že v určitom zmysle paradoxne, na pozitívny posun človeka zo závislosti, ak pri boji so sebou samým zameria svoje úsilie na pomoc druhým.

Cieľom tohto príspevku je preto analyzovať účinky rozhodnutia slúžiť druhým, ktoré možno označiť ako efektívny prostriedok pri uzdravovacom procese z drogovej závislosti.

V prvej časti príspevku budú vytýčené základné psychologické potreby človeka, ktoré tvoria bezpodmienečný predpoklad na psychické zdravie človeka. Tie sa porovnajú s kľúčovými problémami vychádzajúcimi zo závislosti na droge a zakorenenými v neurologických mechanizmoch mozgu.

V druhej časti sa vyzdvihne existenciálna a potreba človeka uvedomenia si vlastnej hodnoty, ktorá môže byť dosahovaná prostredníctvom služby iným a jej efekt môže pôsobiť uzdravujúco aj na ostatné základné psychologické potreby.

Psychika každého človeka je postavená na prežívaní a správaní. Z psychologického hľadiska, sa vymedzujú štyri hlavné psychologické potreby, ktoré človek má, aby si dokázal udržať psychickú pohodu. Americký psychológ Epstein[1] ich definuje ako potreba orientácie, kontroly a koherencie; potreba dosiahnutia slasti; potreba pripútania sa. Existancialisti na čele s Viktorom E. Franklom (1988)[2] vyzdvihli piatu potrebu nad všetky ostatné: potreba uvedomenia si vlastnej hodnoty ako nájdenie zmyslu samotnej existencie.

Ak všetky psychologické potreby človek uspokojené, dokáže plnohodnotne a zdravo z psychologického hľadiska žiť.

Viktor E. Frankl tvrdí, že závislosť je „frustrácia zmyslu, keď človek nevidí žiadny zmysel kvôli redukcionizmu toho, kým je a kým by mohol byť. Stane sa to z dôvodu, že uz nevníma svet okolo, ale zameriava sa len sa svoje vnútorné pocity“ (Frankl, 1988). Preto práve potreba uvedomenia si vlastnej hodnoty tvorí neodmysliteľný predpoklad pre plnohodnotný život a psychické zdravie človeka.

Na to, aby sme vedeli pomôcť človeku s problémom závislosti na drogách, musíme najprv pochopiť pochopiť hlavnú podstatu a neurologické mechanizmy a princíp jeho dlhodobého nezdravého konania. Drogy môžu priamo ovplyvňovať psychiku človeka a narúšať jeho psychickú rovnováhu rovnováhu. Čo sa v mozgu z neurologického hľadiska deje?

---

1 Epstein (1990) v Říčan, P. (2007). *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Havlíčkuv Brod: Grada.

2 Frankl, V. A. (1988). *The will to meaning: Foundations and applications of Logotherapy*. New York: A meridian book, New American Library.

Novodobé výskumy, pod vedením Robinson a Berridgeho[3] podávajú vysvetlenie cez Inštrumentálne alebo operantné povzbudzovanie (Robinson a Berridge, 1992). Tento neurologický mechanizmus zodpovedá najmä za vytvorenie podmienených maladaptívnych schém konania, ktoré nútia človeka so závislosťou vziať si drogu. Podmienene cíti nutkanie, že mu to môže pomôcť z abstinenských príznakov(craving), aj keď si je vedomí nebezpečných následkov užitia drogy. Dôsledok tejto maladaptívnej zmeny je ochudobnenie človeka o možnosť sebakontroly a koherencie. Inými slovami, človek so závislosťou je má výrazne zníženú schopnosť uspokojiť svoju psychologickú potrebu kontroly a koherencie.

Druhé vysvetlenie, prečo človek pokračuje s drogovaním podávajú kognitívny neuropsychológovia Koob a LeMoal[4] teóriou Sensitivizácie povzbudením (Incentive salience, Koob and LeMoal, 2008). Tento mechanizmus je zodpovedný za nadmernú citlivosť na drogu. Spôsobuje, že človek so závislosťou reaguje na podnety spojené s drogou na úkor všetkých ostatných. To človeku so závislosťou bráni vnímať okolie reálne a tak stráca orientáciu v reálnom prostredí. Stráca teda rovnováhu v uspokojovaní potreby orientácie.

Talianskí vedci Rocca a Bogetto[5] zasa zamerali svoju pozornosť na stresový okruh v mozgu. Potvrdili, že stres má svoju neurologickú podobu ako neurotransmitter, ktorý ovplyvňuje neurotransmittery, zodpovedné za emócie a psychickú pohodu človeka (dopamín, serotoním, atď.). Stres vyvoláva okrem iného aj nepokoj a dezorientáciu v životnej situácii a teda berie človeku pocit istoty, a teda ďalšiu zo základných psychologických potrieb človeka.

Posledným, pravdepodobne najpodstatnejším mechanizmom je vplyv drogy na krátky kortiko-limbický okruh, presnejšie definovaným americkou neurologičkou Volkow (Volkow, 2002)[6]. Tento okruh zodpovedá za reguláciu a chápanie emócií pri rozhodovaní a konaní. Amygdala, emočná pamäť, stimulovaná psychoaktívnymi drogami vysiela tak silný impulz do centra rozhodovania vziať s drogu, že centrum inhibície, ktorý je súčasťou krátkeho okruhu a kognitívnej kontroly nemá možnosť zastaviť toto konanie. Závislý človek na droge sa preto nedokáže slobodne zastaviť a rozhodnúť sa či si vziať alebo nevziať drogu, pretože je ovplyvnený silnou „požiadavkou“ z emočnej pamäte. Disfunkcia kortikolimbického okruhu prináša človeku stratu pocitu slasti z bežných zážitkov a vnemov a upriamuje ju len na ten najvyžší zážitok, ktorým je efekt drogy. Možno teda tvrdiť, že aj posledná základná potreba je u človeka so závislosťou chronicky neuspokojovaná.

Všetky štyri hlavné psychologické potrieby sú zakorenené v neurologickom mechanizme mozgu. Tie sú u ľudí so závislosťou narušené následkom efektu drogy. Človek, ktorý je závislý, už nedokáže cítiť uspokojenie a teda význam toho, že by dačo malo preňho väčší efekt, než jeho droga. Musí hľadať východisko nejakou inou cestou.

Tu je veľmi podstatné podčiarknuť skutočnosť, že človek ako jediný živý tvor má schopnosť rozhodovania sa proti svojej vôli[7], proti tomu, čo v danom momente cíti ako najpodstatnejšie. I keď jeho fyziologické a psychologické potreby smerujú k droge, alebo uspokojeniu svojej situácie, človek sa môže rozhodnúť urobiť opak, prípadne robiť niečo

---

3 Ríčan, P. (2007). *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. Havlíčkuv Brod: Grada.

4 Le Moal, M. and Koob, G. F. (2007). Drug Addiction: Pathways to the disease and pathophysiological perspectives, Eur. Neuropsychopharmacological Journal., Vol. 258 (1). Pp.: 377-393. In: Rocca, P. A Bogetto, F. (2010). Fotografare il Cervello. Torino: Bollati Boringheri.

5 Rocca, P. e Bogetto, F. (2010). *Fotografare il cervello: Neuroimaging e malatie mentali*. Torino: Bollati Boringhieri.

6 Baler, R.D. a Volkow, N. (2006). Drug Addiction: The neurobiology of disrupted self-control. Trends of Molecular Medicine, Vol. 12(12). Pp.: 559-566. Retrieved on ScienceDirect on 14/04/2009.

7 Tilmann, B., Plessner, H., Schwieren, Ch. and Gutig, R. (2001). I Like it but I Don’t Know Why: A Value-Account Approach to Implicit Attitude Formation. *Personality and Social Psychology Bulletin, Vol. 27, No. 2, 242-253.* Retrieved in Ebsco database on 16/03/2010.

celkom odlišné. Táto ľudská charakteristika, na rozdiel od zvieracej otvára človeku možnosť uspokojovať nie fyziologickú potrebu, ale potrebu uvedomovať si svoju hodnotu.

Ako Viktor E. Frankl[8] zdôrazňuje, závislosť frustruje zmysel života existencie. Ak má človek neuspokojené svoje základné psychologické potreby, je rozhádzaný, nepociťuje svoju hodnotu. Nie je si istý sám so sebou. Ak sa však človek rozhodne konať proti svojej vôli, teda napríklad uspokojovaniu výlučne svojich osobných potrieb a zameria svoje úsilie na to, čo vníma ako hodnotné, nejakú činnosť, či iného človeka, vtedy nadobudne skúsenosť, ze jeho činnosť má navonok hodnotu a teda aj jeho osobná existencia je hodnotnou[9].

Z neurologického hľadiska vzniká v tejto súvislosti otázka, či má človek nejaký vedomý „nástroj", ktorým by mohol regulovať, potlačiť, alebo inak ovplyvniť svoje správanie? Ak áno, môže takéto konanie človeku pomôcť „opraviť" dysfunkčné neurologické mechanizmy tak, aby znovu nadobudol schopnosť uspokojovať aj ostatné psychologické potreby?

Oschner a Gross[10] sú autormi v tejto oblasti relevantných výskumov o kognitívnej regulácii emócii. Pozorovaním správania sa a neurologických zmien, aby vysvetlili kedy, ako a s akými následkami jednotlivci regulujú a môžu ovplyvniť svoje emócie. Zistili pritom, že ľudský mozog v krátkom kortikolimbickom okruhu disponuje viacerými druhmi autoregulácie emócii.

Jedna z nich je Attention Control[11]. Tento druh regulácie umožňuje človeku limitovať mieru pozornosti na svoje emócie. Vďaka tomu je človek schopný myslieť na iné veci alebo prostredie a potlačiť vlastné potreby.

Ďalší druh emocionálnej regulácie je Cognitive Control[12]. Táto schopnosť umožňuje človeku prehodnotiť a dokonca aj vytvoriť nové stopy v emočnej pamäti.

Nové stopy v emočnej pamäti človeku môžu vytvoriť nové schémy správania sa, nový zážitok, ktorý má emočnú silu. Ak má tá stopa existenciálny význam, v tom prípade má silu vyrovnávať aj iné psychologické potreby, ktoré pracujú na tom istom mechanizme (Kortikolimbický okruh). Z funčného hľadiska, tým, že sa človek rozhodne konať v prospech svojich hodnôt, ktorým verí, si môže pomôcť upraviť vytvoriť v sebe také emočné stopy, že sa mu podarí pociťovať pôžitok z iných vecí na toľko, že podnet drogy už nebude mať jedinú silu pri rozhodovaní sa, ako konať. Toto tvrdenie je podložiteľné napríklad celoživotnými výskumami Planteho a Boccaciniho[13], ktorý potvrdili viacnásobne koreláciu medzi fyzickým zdravím, psychickou pohodou a náboženským presvedčením, vychádzajúc z kresťanskej viery a náboženstva, kde služba druhým je braná ako cesta ku spáse.

Záverom:

Latinské slovo „salus" znamená oboje- zdravie aj spásu[14]. Tento súbeh výkladov môže nepriamo potvrdiť dlhodobú ľudskú skúsenosť, potvrdzujúcu skutočnosť, že život preniknutý náboženskými hodnotami (ako je relevantná pre tento príspevok napríklad služba druhým), vedie zároveň k telesnému i duševnému zdraviu človeka.

---

8 Frankl, V. E. (2005). *Neuvedomený Boh: Psychoterapia a náboženstvo*. Bratislava: LÚČ.

9 Popielski, K. (2005). *Noetická dimenzia osobnosti*: Psychologická analýza pocitu zmyslu života. Trnava: KP FF TU.

10 Ochsner, K.N. and Gross, J.J. (2004) Thinking makes it so: a social cognitive neuroscience approach to emotion regulation. In Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications (Baumeister, R.F. and Vohs, K.D., eds), pp. 229–255.

11 Emotional control obsahuje spektrum funkcii, ktoré postupne analyzovali neuropsychológovia ako Anderson et al. (2003), Frankeinstein et al. (2001), Taylor et al. (2003).

12 Cognitive control obsahuje spektrum funkcii, ktoré postupne analyzovali neuropsychológovia ako Jensen et al. (2003), Gottfried et al. (2004), Ochsner et al. (2002).

13 Plante, G.P. and Thoresen, C.E. (2007). Spirit, science and health: How the spiritual mind fuels physical wellness. Westport.: Preager Greenwood.

14 Říčan, P. (2007). Psychologie náboženství a spirituality. Praha: Portál.

Na záver možno konštatovať a podčiarknuť, že hodnota človeka a uvedomenie si vlastnej hodnoty nie je zakorenená v neurologickom mechanizme. Tá je a priori[15] a človek ju nemôže stratiť svojim pričinením. Je to však zároveň aj psychologická potreba, ktorú človek potrebuje uspokojiť tým, že si ju uvedomí a ju prežíva. Preto je možné na nej stavať. Je potrebné, aby človek si vytvoril také emočné stopy v centre emočnej pamäte, ktoré mu budú odzrkadľovať jeho vlastnú hodnotu. Služba druhému čoveku, ako zdroj zmyslu života môže byť jedna z veľmi podstatných a efektívnych ciest, ako dostať sa zo závislosti. Ako Frankl povedal, že ak závislosť je frustrácia z dôsledku straty zmyslu života, potom rozhodnutie slúžiť druhým je cesta a návrat vedomia o vlastnej hodnote.

Zoznam literatúry

1. Baler, R.D. a Volkow, N. (2006). Drug Addiction: The neurobiology of disrupted self-control. Trends of Molecular Medicine, Vol. 12(12). Pp.: 559-566. Retrieved on ScienceDirect on 14/04/2009.
2. Frankl, V. A. (1988). The will to meaning: Foundations and applications of Logotherapy. New York: A meridian book, New American Library.
3. Frankl, V. E. (2005). Neuvedomený Boh: Psychoterapia a náboženstvo. Bratislava: LÚČ.
4. KBS (2003). Katechizmus Katolíckej Cirkvi. Bratislava: Spolok Svätého Vojtecha.
5. Le Moal, M. and Koob, G. F. (2007). Drug Addiction: Pathways to the disease and pathophysiological perspectives, Eur. Neuropsychopharmacological Journal., Vol. 258 (1). Pp.: 377-393. In: Rocca, P. A Bogetto, F. (2010). Fotografare il Cervello. Torino: Bollati Boringheri.
6. Ochsner, K.N. and Gross, J.J. (2004) Thinking makes it so: a social cognitive neuroscience approach to emotion regulation. In Handbook of Self-Regulation: Research, Theory, and Applications (Baumeister, R.F. and Vohs, K.D., eds), pp. 229–255.
7. Plante, G.P. and Thoresen, C.E. (2007). Spirit, science and health: How the spiritual mind fuels physical wellness. Westport.: Preager Greenwood.
8. Popielski, K. (2005). Noetická dimenzia osobnosti: Psychologická analýza pocitu zmyslu života. Trnava: KP FF TU.
9. Říčan, P. (2005). Psychologie náboženství a spirituality. Praha: Portál.
10. Říčan, P. (2007). Psychologie osobnosti: obor v pohybu. Havlíčkuv Brod: Grada.
11. Rocca, P. e Bogetto, F. (2010). Fotografare il cervello: Neuroimaging e malatie mentali. Torino: Bollati Boringhieri.
12. Tilmann, B., Plessner, H., Schwieren, Ch. and Gutig, R. (2001). I Like it but I Don't Know Why: A Value-Account Approach to Implicit Attitude Formation. Personality and Social Psychology Bulletin, Vol. 27, No. 2, 242-253. Retrieved in Ebsco database on 16/03/2010.

[15] KBS(2003). Katechizmus Katolíckej Cirkvi. Bratislava: Spolok Svätého Vojtecha.

Mladý človek s telesným postihnutím po ukončení vzdelania

Mária Šmidová

Resume:

Contribution provides insight into a group of young, gifted, disabled people after completion of education at Slovak secondary schools and universities. They find themselves in the loneliness of their own home, without the possibility to develop or use their abilities. Slovak society performs to them basic material provision by the allocation of social benefits. The Slovak legal system is set up so that these people have employment opportunities. However, this is not sufficient. Because of their disability there is not for many of them possible to be really employed. Furthermore, the quality of life does not relate only to the possibility to work. It is also a fulfillment of a meaningful life, opportunity to develop their gifts for others and experiencing a sense of dignity.

Key words: Young man with physical disability, gifts, education, work, self-realization.

Príspevok začínam spomienkou na svoj vlastný detský vek. Žila som v ťažkom a zároveň krásnom detskom svete. Bol plný problémov, ale zároveň aj šťastia. S každým problémom som prišla k mojej tete. Volali sme ju teta Iľka. Bola to obyčajná žena. Ničím sa nelíšila od ostatných, jedine ak tým, že bola vždy pripravená potešiť druhých ľudí a pomôcť im. Aj na každú moju ranku vedela nájsť liek. Svoj čas venovala modlitbe, práci a výchove detí, i keď sama deti nemala. Mala jednu nohu kratšiu o desať centimetrov, preto pri chôdzi používala paličku. Jej postihnutie nebolo predmetom záujmu druhých ľudí, ani nej samej. Platilo to aj o mne. Až neskôr, keď som sa v dospelosti stretla s inými postihnutými ľuďmi, uvedomila som si, že aj moja teta bola postihnutá. Prečo som si to však nikdy za tie roky neuvedomila?

Keď sa v rodine narodí dieťa s telesným postihnutím, jeho okolie ho od malička prijíma inak, než jeho rovesníci. Neustále sa musí podrobovať rôznym vyšetreniam. Prijíma starostlivosť od ostatných ľudí bez toho, či mu je to príjemné, alebo nie. Často má na mnohé veci odlišný názor, než majú tí ľudia, ktorí sa oň starajú. Títo ľudia sa prirodzene zaujímajú o veci, ktoré sú podľa nich dôležité. Dieťa s telesným postihnutím však práve tieto veci nemusí považovať za kľúčové. To, že nemá dostatok odvahy o týchto veciach hovoriť, možno považovať za vážny problém, ktorý možno poznačuje celý jeho budúci život.

Od človeka s telesným postihnutím málokto očakáva alebo vyžaduje pomoc. Preto si zvyká na to, že pomoc sa poskytuje jednostranne len jemu. Pomoc však môže potrebovať práve od neho niekto ďalší. Práve postihnutý človek je v skutočnosti schopný takúto pomoc aj poskytnúť. Pritom sa často logicky stáva, že hlavne mladý telesne postihnutý človek má pocit vlastnej neužitočnosti. Z toho následne pramení jeho nedostatok sebaúcty. Riešením tejto situácie je jeho vlastná cesta solidarity a spolupatričnosti s inými ľuďmi, či už s podobným, alebo odlišným osudom. Kým sa zrodí pocit spolupatričnosti, trvá to určitý čas... Často vzniká silný odpor voči tomu, aby sme uverili, že sme pozývaní žiť pre druhých. Patriť niekam znamená zabudnúť na seba, na vlastnú nezávislosť....[1]

Tak, ako málo sa od človeka s telesným postihnutím očakáva vo vzťahu k iným ľudom, tak málo sa očakáva od neho vo vzťahu k sebe samému. Neočakáva sa od neho, že sa bude sám boriť so svojimi vlastnými problémami. Najjednoduchším riešením pre spoločnosť je vykonávať pre neho „servis". Väčšie úsilie by vyžadovalo upozorňovať ho na možnosti ako

[1] Vanier, J.: Porušené telo. Bratislava 1994, s. 64.

prekonávať prekážky, ako mať svoje plány a ciele, hľadať riešenia, jednoducho, ako ísť hlbšie do svojich schopností a možností. Pre spoločnosť by totiž automaticky nasledovala úloha vytvárať pre týchto mladých ľudí priestor, aby sami mohli prekážky prekonávať, čo naráža na nedostatok trpezlivosti ľudí, ako aj na nedostatok ich vôle. Tento problém sa nerieši u ľudí s telesným postihnutím aj preto, lebo sa netýka len ich. Ide o všeobecný problém ľudskej spoločnosti. Všetci zblízka pozorujeme dôsledky zvrátenej vôle, ktorou otročíme spotrebe: ide predovšetkým o vulgárny materializmus a súčasne o hlbokú neuspokojenosť... Hlbšie túžby zostávajú nenaplnené, dokonca ich už snáď ani nemáme.[2]

Domnievam sa však, že práve pre mladých ľudí s telesným postihnutím je kľúčovou vecou, aby sa naučili sami sebe pomôcť v tak veľkej miere, v akej je to len možné.

Prežívam mnohé osudy spolu s mladými ľuďmi, ktorí sa narodili s postihnutím. Ich život je už od malička poznačený mnohými problémami, súvisiacimi s prijímaním tohto postihnutia ich vlastnými rodičmi, neskôr, keď si začnú svoj stav uvedomovať, aj nimi samými. Porovnávajú sa s inými mladými ľuďmi, ktorí nemajú problémy podobné ich problémom, napríklad nastúpiť do autobusu, šoférovať auto, študovať to, čo ich baví. Napriek tomu mnohí z nich vďaka svojej húževnatosti prekonávajú svoje obmedzenia a ukončia strednú alebo aj vysokú školu.

Pred očami mám niekoľko ročníkov maturantov, ktorí vo chvíli pripínania si zelenej stužky nádeje prežívajú strach z budúcnosti. Aká bude? Čo ich očakáva? Malé percento z nich pokračuje v štúdiách na vysokej škole. Väčšinu z nich však čaká život v osamotenosti, doma medzi štyrmi stenami, čakajúc na návrat rodičov z práce. Podľa vyjadrenia mnohých z nich, jedinú spoločnosť im robí internet. Takúto predstavu sebarealizácie by netúžil prežívať nikto z nás. Často sa sťažujeme na nekvalitné služby, na nedorozumenia na pracovisku, či na príliš dlhú pracovnú dobu, ale nikto zo zdravých ľudí nemusí riešiť pocit vlastnej nepotrebnosti a neschopnosti s tým nič urobiť, keď len trochu chce.

V našej spoločnosti sa našťastie začínajú otvárať bolestivé témy, na ktoré sa hľadajú riešenia. Ide spravidla o problémy, týkajúce sa skupiny ľudí, ktorí predostierajú svoje potreby častejšie, alebo aj o takých, ktorí svojimi problémami spôsobujú problémy ďalším natoľko, že sú viditeľní v neprehliadnuteľnej miere.

V tejto súvislosti chcem poukázať na skupinu mladých ľudí, ktorí o svojich problémoch nehovoria, ani svojim správaním na seba neupozorňujú. Ide o tichú skupinu mladých, inteligentných ľudí, ktorí sa narodili s telesným postihnutím, alebo ho získali počas svojho života. Ich život je iný, než život ich rovesníkov, ktorí nie sú postihnutí. Od malička strávia hodiny v čakárňach ambulancií, v poradniach, zažívajú nepríjemné pohľady ľudí na ulici, študujú výlučne na tej škole, ktorá je pre nich vopred určená, počúvajú pochybovačné reči svojich rodičov o ich budúcnosti.

Mnohí z nich sú vysoko inteligentní, mimoriadne nadaní v niektorých disciplínach, čo sa prejavuje aj na výsledkoch ich aktivít. Tie môžu byť pre niektorých stimulom pre rozhodnutie sa študovať. Nie všetci však majú takéto šťastie a podporu vlastnej rodiny. Okrem toho, u mnohých je postihnutie natoľko vážne, že štúdium alebo práca by vyžadovali zvládnutie mimoriadnych prekážok. Odvaha by možno bola, ale chýba energia, ktorú oni sami, ako aj ich rodičia spotrebovali na zvládanie zložitých situácii. Preto, keď sa blíži koniec ich vzdelávania, pociťujú, že študentským obdobím končí ich spoločenský život. Budú musieť odísť, v lepšom prípade domov, do svojich rodín, súc odkázaní prijímať pomoc od svojich blízkych. Ktorý z mladých ľudí, majúc akokoľvek dobré vzťahy so svojimi blízkymi, by chcel byť celý svoj život závislý na ich pomoci? Veď prirodzenou túžbou mladého človeka je niečo dokázať, presadiť sa, prípadne aj zmeniť svet.

[2] Sollicitudo Rei Socialis. Encyklický list pápeža Jána Pavla II. z 30. decembra 1987, kap. IV.

Vždy keď sa zoznámim s človekom, ktorý je postihnutý, či už telesne alebo inak, pociťujem zvláštnu bázeň a na základe vlastnej skúsenosti aj určité očakávanie.

Doma sme mali strom, ringlotu, ktorému zrazu vyschol konár. Otec strom ošetril, aby z neho nevytekala miazga. V budúcom roku tento strom na zvyšných konároch priniesol úrodu dvojnásobne väčšiu, než po iné roky. Otec mi povedal, že v prírode je to tak; musí vládnuť rovnováha. Poznamenávam, že príroda je odrazom tej pravej Spravodlivosti, ktorá sa prejavuje v nám darovaných hodnotách.

Každý človek má určité osobné predpoklady, ktoré by mal rozvinúť. Musí ich objaviť, spoznať a rozhodnúť sa využiť ich. Keď pozorujeme správanie sa človeka v čase, prichádzame k záveru, že tieto predpoklady, ich podstatu, nemôžeme chápať len staticky, ale aj dynamicky, ako prameň činnosti vedúcej k seba uskutočňovaniu. Keďže sa v živote stretávame s nám rovnocennými duchovno-personálnymi bytosťami, náš rozvoj je podmienený oslovením druhého človeka, ako aj schopnosťou oslovenie opätovať. Človek dospieva k plnému rozvinutiu len v personálnom vzťahu.[3]

Treba pamätať na to, že takýto vzťah je súčasťou širšieho vzťahu človeka v spoločenstve, kde nadobúda osobitnú kvalitu. Treba brať tiež do úvahy to, že vzťah k jednotlivcovi je cestou k širšiemu spoločenstvu, pričom spoločenstvo zase sprostredkúva vzťah k jednotlivcovi.

Zdravé seba uskutočňovanie vo vzťahu k inému človeku vyžaduje slobodné prijatie druhého kvôli nemu samému. Je to možné len v prípade, že sa pri tom nevzdávame vlastnej slobody, osobných predpokladov a podstaty svojej osobnosti, ale ich rozvíjame. Inak by to už nebolo sprostredkovanie, ale zrušenie mravnej hodnoty seba uskutočnenia. Je to priestor, v ktorom rozhoduje každý sám a nikto druhý mu nesmie túto možnosť upierať alebo obmedzovať. Nikto sa tejto možnosti nesmie vzdať.[4]

Upozorňujúc na výnimočné dary, myslím napríklad na nepočujúcich, ktorí dokážu byť úžasnými pozorovateľmi a citlivými na potreby druhých vďaka svojmu talentu vnímať zrakom. Myslím na nevidiacich, ktorí vďaka svojmu sluchu dokážu počuť aj najjemnejšie odtienky tónov. Myslím na ľudí s mentálnym postihnutím, vyžarujúcich mimoriadne čistú, nezištnú lásku. Myslím na ľudí s telesným postihnutím, ktorí svojim výnimočným nadaním v rôznych oblastiach a svojou húževnatosťou sú schopní objavovať podstatu vecí.

Tieto dary, buď dobre alebo menej viditeľné, pričom ich podstata je skôr duchovná, majú však niečo spoločné – sú darmi veľkej ľudskej výnimočnosti.

Záver

Z tohto poznania vyplýva moje presvedčenie, že ľudia s postihnutím majú osobitné poslanie: disponujúc výnimočným darom prinášajú niečo výnimočné. Môžu vyriešiť zložitý matematický príklad, vedieť počúvať trpiacich, dať nádej zúfalým, obohacovať naše zmysly o nádhernú hudbu.

Na základe zlej skúsenosti sa však utiahnu do ticha. Neočakávajú, že im niekto vytvorí priestor na ich seba realizáciu. Spoločnosť vyriešila tento problém poskytnutím dávok sociálnej pomoci. Nezaoberá sa však ďalej otázkou, ako možno využiť výnimočný talent mladého človeka s postihnutím, jeho nadanie a potrebu realizovať dobré veci.

Spoločnosť tvoria ľudia. Politici, riaditelia podnikov, učitelia, robotníci, lekári. Každý z nás sme členmi, časťou spoločnosti s väčšou alebo menšou možnosťou ovplyvňovať život. Zmierili sme sa s tým, že sa nás tento problém netýka, pokiaľ sa to netýka niekoho z našich blízkych. Preto sa mladí ľudia boria so svojím postihnutím, ale zároveň aj s nevšímavosťou druhých.

---

[3] Coreth, E.: Co je člověk? Praha 1994, s. 159.

[4] Coreth,E.: Co je človek? Praha 1994, s. 165.

Prekonávanie problémov si žiada veľa síl. Lenže sila, ktorá je potrebná na ich prekonanie je zároveň novou energiou, ktorá človeka formuje a mení na inú, hodnotnejšiu osobnosť. Táto skutočnosť je skúsenostne nepopierateľnou.

Tam smerujú aj slová pápeža Jána Pavla II., ktorý vyzýva ľudí s postihnutím: Spolieham sa na vás, že dokážete svetu, čo je láska.[5]

Preto sa nástojčivo prihováram za túto skupinu mladých telesne postihnutých ľudí. Dajme im šancu využiť ich vlastné dary. Dajme im šancu pomôcť nám ostatným.

Zoznam literatúry

1. Coreth, E.: Co je človek? Praha 1994.
2. Christifideles laici. Postynodálny apoštolský list Pápeža Jána Pavla II. z 30. decembra 1988.
3. Sollicitudo Rei Socialis. Encyklický list pápeža Jána Pavla II. z 30. decembra 1987.
4. Šmidová, M.: Prístup k deťom s telesným postihnutím, SAP Trnava 2005.
5. Vanier, J.: Porušené telo. Bratislava 1994.

Doc. PhDr. Mária Šmidová, PhD.
Vysoká škola Svätej Alžbety v Bratislave
mariasmidova@hotmail.com

[5] Christifideles laici. Postynodálny apoštolský list Pápeža Jána Pavla II. z 30. decembra 1988, kap. IV.

Vzdelanostná úroveň Rómov ako jeden z prejavov sociálnej exklúzie

Jana Španková

Resume:

The contribution is to highlight the education of Roma ethnicity, characteristics, lifestyle and conditions of integration into society. How effective way to present the integration of education.

Key words: Gypsies. Social exclusion. Level of education. Education.

Úvod

Rómske etniku je súčasťou našej spoločnosti. K 31.12 2007 sa k rómskej národnosti hlásilo 101 960 obyvateľov, čo je 1,89 %.

Medzi majoritou a minoritou sa neustále vynárajú problémy, ktoré na jednej strane pramenia z predsudkov na druhej strane z charakteristiky etnika – etnickej, kultúrnej, vzdelanostnej. Nízka vzdelanostná úroveň sa premieta do všetkých oblastí života našej spoločnosti, práve oblasť vzdelávania Rómov môže byť kľúčom k vyriešeniu mnohých problémov vo vzťahu s majoritou ako i umiestnením sa na trhu práce.

Charakteristika rómskeho etnika

Rómska populácia je charakteristická demografickými a antropologickými špecifikami, myslením i konaním, ktoré sa formovali v procese vývoja. Pravlasťou Rómov je India, do Európy tento kočovný národ doputoval v 9.-10. storočí. Zaujímavosťou je, že v tom čase boli prijímaní pohostinne, až neskôr, okolo 15. storočia sa ich výhody zmenili na prenasledovanie. Mária Terézia presadila viaceré opatrenia na integráciu rómskeho etnika. Tieto boli prijímané s nevôľou na strane samotných Rómov i na strane majority. Skutočnosť, ako integrovať Rómov do spoločnosti rieši každá spoločnosť. Často je prístup poznačený vývojom spoločnosti, prebehla násilná asimilácia, inokedy je ich začleňovanie voľnejšie, liberálnejší. Odlišnosti, ktorými sa toto etnikum líši od majority sa formovalo spôsobom života a hodnotovou orientáciou. Tieto odlišnosti nevznikli počas mesiacov či rokov, formovali sa vývojom etnika. Niektoré zvyky, hodnoty, postoje nemožno ignorovať či požadovať splynutie s majoritou. Štát i spoločnosť nevenovali vždy Rómskej otázke dostatočnú pozornosť, resp. problémy prehliadali, nehovoriac o poskytovaní určitého pohodlného spôsobu života. Z uvedeného môžeme vyčleniť faktory, ktoré sa podieľajú na sociálnom vylúčení Rómov:

Faktory historické – etnikum sa od majority líši historicko-spoločenským vývojom, odlišnými tradíciami, chápaním normality a mravnosti. Zároveň existuje iný systém hodnôt, z ktorých niektoré spoločnosť odsudzuje.

Faktory rodinné – rodina vštepuje dieťaťu hodnoty, vychováva ho podľa svojich noriem a pravidiel. Rómska rodina však často deťom vštepuje aj asociálne správanie.

Faktory ekonomické – rodiny vznikajú oveľa skôr ako rodiny v majorite, sú početnejšie, majú problém s finančným zabezpečením. Zároveň skutočnosť, že rodina nemotivuje k vzdelávaniu, čo znásobuje i skutočnosť ťažkého uplatnenia sa na trhu práce po ukončení školskej dochádzky.

Faktory sociálnej komunikácie – rómski rodičia majú v komunikácii deficit, preto nemôžu svoje deti viesť k mysleniu, špecifikácii pojmov ako u rodičov, kde je primeraná

jazyková úroveň. Ak vezmeme do úvahy predsudky majority, samotnú komunikáciu vidíme ešte ťažšiu.

Obrázok: Možné príčiny exklúzie Rómskeho etnika

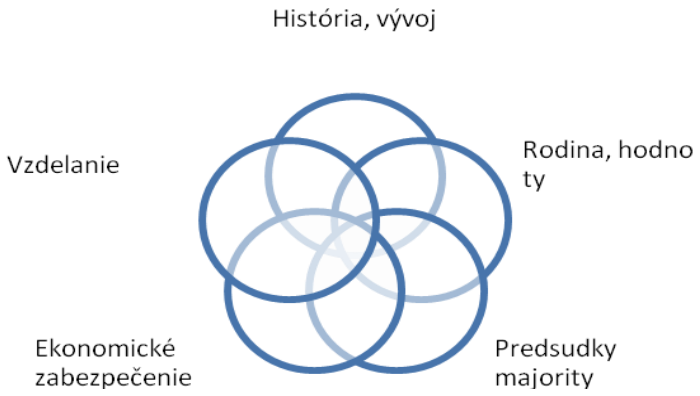

Zdroj: Vlastné spracovanie

Medzi najvýznamnejšie hodnoty nielen v chápaní rómskeho etnika patrí rodina. Má nezastupiteľnú úlohu, pôsobí od najútlejšieho veku a podieľa sa na formovaní jednotlivca. Rodina v rómskom etniku však vzniká v oveľa skoršom vekovom období rodičov, najmä matiek. Medzi najvýznamnejšie hodnoty patria deti. Partnerstvá a rodičovstvá, ktoré vznikajú sú bez ekonomického zabezpečenia. A tu môžeme pozorovať jednu z mnohých odlišností od majority. Prioritou v majorite býva vzdelanie, ekonomická samostatnosť (preto v demografických ukazovateľoch nastáva posun v sobášnosti i pôrodnosti). Je to akoby bludný kruh – nízke vzdelanie, ťažké uplatnenie na trhu práce, skoré partnerstvá a rodičovstvá, vyšší počet detí. Ak k tomu pridáme predsudky spoločnosti, táto situácia sa zdá byť neriešiteľná.

Tabuľka: Životné hodnoty Rómov a majority

Rómske etnikum		Majorita	
Rodina, komunita	44 %	Materiálne hodnoty	44 %
Zdravie	15 %	Rodina	17 %
Rovnoprávnosť	14 %	Práca, kariéra	13 %
Práca	9 %	Zdravie	9 %
Príjemný, pohodlný život	6 %	Príjemný, pohodlný život	4 %

Zdroj: Bakalář (2004)

Vzdelanostná úroveň rómskeho etnika

Vzdelanie a výchova patria k významným atribútom modernej spoločnosti. Podieľa sa na kultúrnej úrovni, kvalite života, úrovni spoločenského vývoja. Vzdelávanie Rómov prebiehalo výlučne v rodine – škola ako inštitúcia bola nepotrebná. Jednou zo štátnych škôl bola Cigánska škola v Užhorode, otvorená už v roku 1926. Rómovia sa sami podieľali na výstavbe školy, ktorá mala špeciálne upravený výchovný systém – boli zavedené kratšie vyučovacie hodiny, súčasťou boli ručné práce, hra na hudobný nástroj. Celý vzdelávací proces bol prispôsobený potrebám rómskeho etnika.

V roku 2001 malo 45,40 % obyvateľov hlásiacich sa k rómskej národnosti základné vzdelanie (v roku 1991 to bolo 43,44 %) učňovské vzdelanie dosahuje 6,59 % Rómov, vysokoškolské 0,19 %. Bez školského vzdelania bolo v roku 2001 2,18 % rómskej populácie. Najviac nezamestnaných ľudí je so základným 85,2 tis. a učňovským vzdelaním 106,4 tis. Nezamestnanosť Rómov nie je možné zistiť, existujú iba odhady, ktoré sa najmä v osadách blížia k hranici 100%. Do roku 1999 Národný úrad práce zaznamenával aj etnické údaje nezamestnaných – v tom čase tvorili Rómovia približne 20 % zo všetkých nezamestnaných.

Životné podmienky spolu so spoločenskými predsudkami sťažujú prístup Rómov na trh práce, čo vedie k prehlbovaniu chudoby.

Problémy pri zamestnávaní

Najmä dlhodobá nezamestnanosť je nepríjemnou súčasťou života človeka, ale aj spoločnosti. Príčin rómskej nezamestnanosti je hneď niekoľko: v prvom rade je malý dopyt po nekvalifikovanej práci ako takej, ktorý s mechanizáciou a automatizáciou stále klesá. Opäť narážame na problém vzdelania, kvalifikácie. Významnú úlohu zohráva aj skutočnosť, že rómske osady sa spravidla nachádzajú v oblastiach najväčšej nezamestnanosti, kde aj majorita má problémy pri hľadaní práce. Nesmieme opomenúť aj samotný špecifický prístup Rómov k vlastnej zamestnanosti. Pokiaľ v minulosti štát zabezpečoval rómsku zamestnanosť rôznymi administratívnymi metódami, dnes ťažko požadovať aktívny prístup od tých, ktorí si vypestovali laxný prístup k trvalému pracovnému pomeru, pracovnej morálke. Oprávnené sú aj sťažnosti mnohých Rómov na diskrimináciu pri prijímaní do zamestnania.

V nami realizovanom prieskume medzi 50 zamestnávateľmi až 32 % odpovedalo, že by nezamestnalo Róma (súhrn odpovedí nie a skôr nie). Je to skupina, ktorá v minulosti takého človeka zamestnávala a táto skúsenosť ovplyvnila ich odpovede. Hoci 40 % respondentov sa vyjadrilo pozitívne k zamestnávaniu Rómov, boli by to miesta radových zamestnancov.

Možnosti mimovládnych organizácii vo vzdelávaní Rómov

Väčšia časť mimovládnych organizácii zaoberajúcich sa rómskou problematikou sa venuje svojej činnosti na lokálnej úrovni. Táto činnosť je efektívnejšia, nakoľko dokážu analyzovať konkrétne potreby a neriešia problematiku všeobecne. Činnosť organizácii je zameraná na vekovú skupinu počas školy (najpreferovanejšou sú deti predškolského veku), tiež sa venujú ženám a matkám. Najmenej zastúpená je skupina dospelých nad 26 rokov, resp. mužov. Ženy sú vo všeobecnosti na trhu práce diskriminované, v prípade Rómskych žien ide o dvojitú marginalizáciu – jednak preto, že je žena a zároveň, je Rómka Tu vidíme rezervy činnosti mimovládnych organizácii, nakoľko práve muž ako živiteľ rodiny by sa mal podieľať aj na jej ekonomickom zabezpečení. Oblasť vzdelávania a zamestnania patria medzi najpreferovanejšie oblasti zamerania MVO. Najmenej preferované sú voľnočasové aktivity.

Samotné MVO označujú ako najvýznamnejšie problémy v oblasti vzdelávania nasledovné skutočnosti:

nedostatočná predškolská príprava rómskych detí,

nepravidelná školská dochádzka,

nesprávna výchova zo strany rodičov, resp. negatívne vzorové správanie rómskej komunity,

negatívne postoje majority a skrytá diskriminácia.

Ako najvýznamnejšie príčiny sociálnej exklúzie MVO označujú:

negramotnosť, nedostatok vzdelania, komunikačný deficit,

negatívny postoj majority,

historický aspekt,

výchova a rozdielne návyky.

Nemožno oddeliť vzdelávanie dospelých od vzdelávania detí. Práve v detskom veku je možné podchytiť niektoré návyky, ovplyvniť hodnoty a poukázať na súvislosť vzdelania a uplatnenia sa na trhu práce či možnosť spoločenského postavenia. Najväčšou nevýhodou rómskych detí je skutočnosť, že rodičia nemajú vzdelanie, nemotivujú ani sa nezaujímajú o ich školskú dochádzku. Perspektívne sa ukazujú nulté ročníky, vyšším vekovým kategóriám možno pomôcť rekvalifikačnými kurzami, aktivitami mimovládnych organizácii.

Svoje miesto vo výchove má informovanosť spoločnosti. V súvislosti s rómskou kultúrou sa istotne viacerým zobrazí hudba – Cigánski diabli, Kmeťoband. Divadlo Romathan, rómske noviny Romano nevo l´il (Rómsky nový list), Múzeum kultúry Rómov na Slovensku v Martine – prostredníctvom týchto aktivít možno poukázať na špecifiká Rómov, ich kultúru, dejiny a pôsobiť tak na majoritu v odbúravaní predsudkov ako i minority, v podporovaní aktivít, vzdelávaní.

V rámci projektu EQUAL bola realizovaná Európska rómska pracovná agentúra – ERPA. Prioritou občianskeho združenia je pomoc dlhodobo nezamestnaným osobám s dôrazom na rómsku menšinu a osoby s nízkou kvalifikáciou s prístupom, prípadne s návratom na trh práce a s ich následnou integráciou do spoločnosti. Rovnako aj aktívna politika trhu práce sa svojimi nástrojmi zameriava na poradenstvo, vzdelávanie. Pričom Zákon o službách zamestnanosti zaraďuje príslušníkov etník do znevýhodnených skupín.

Záver

Základným spôsobom riešenia Rómskych problémov je konsolidácia takej školy, ktorá je schopná akceptovať, vzdelávať i motivovať rómskeho žiaka. Výchovu a vzdelávanie rómskych detí je potrebné považovať za rozhodujúci predpoklad úspechu. Keďže prvoradým záujmom samotných Rómov je zabezpečiť si každodenné živobytie, vzdelanie, ktoré predstavuje investíciu do budúcna sa dostáva na okraj ich záujmu.

Literatúra:

1. Bakalář, P.: Psychologie Romu. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8
2. Klein, V., Rosinský, R.: Sociálne znevýhodnené prostredie a edukácia. In.: Wybrane zagadnienia edukacji WWI wieku, Kielce, 2007. ISBN 978-83-89590-00-0
3. Mareš, P.: Sociologie nerovnosti a chudoby. Bratislava: Slon, 1999. ISBN 80-85850-61-3
4. Poliaková, T.: Rómska populácia v procese historického vývoja. Trnava: Slovak Academic Press, 1999. ISBN 80-88908-49-3
5. Portik, M.: Determinanty edukácie rómskych žiakov. Prešov: PF PU, 2003. ISBN 80-80681-55-4
6. http://www.equalslovakia.sk
7. www.portal.statistics.sk
8. www.romovia.vlada.gov
9. Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Kontakt:

PhDr. Jana Španková, PhD.
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Študentská 3
911 50 Trenčín
Jana.spankova@nuni.sk

Možnosť integrácie marginalizovaných žiakov v triednych kolektívoch

Marianna Šramková

Resume:

Príspevok sa zaoberá problematikou sociálnej začlenenosti marginalizovaných žiakov do triednych kolektívov. Popisuje jednu z možností integrácie a to využitie preventívneho programu zameraného na sociálny a emočný rozvoj žiakov priamo vo výchovno-vzdelávacom procese. V článku je prezentovaná analýza a výsledky výskumu.

Úvod

Škola je výchovnou a vzdelávacou inštitúciou, ktorá vstupuje ako druhá v poradí do socializačného procesu. Poskytovanie poznatkov sa deje u nás najmä vzhľadom na život v širšej spoločnosti, vzhľadom na profesionálnu rolu každého jednotlivca. V nepomerne menšej miere sa žiakom dostávajú informácie o človeku ako o systéme schopnom autoregulácie, o zákonitostiach utvárania a fungovania interpersonálnych vzťahov, o vzťahu emocionálneho a kognitívneho systému. Každá činnosť v škole má dva rozmery - pedagogický (väčšinou) a sociálny (stále). Učiteľ sa vo svojej práci vedome zameriava predovšetkým na pedagogickú stránku svojho pôsobenia, a pokiaľ berie do úvahy sociálne aspekty, ide predovšetkým o problémy typu zapojenia všetkých žiakov do práce, ich aktivizácia, prípadne zvládanie správania žiakov v triede. V súčasnej dobe ešte viac i vo výchovnej práci do popredia vystupuje dôraz na individualitu dieťaťa a sociálne súvislosti sa zdajú menej dôležité. Cieľom škôl je, aby žiaci dosahovali čo najväčšie vzdelanie, usilovne sa učili, dodržiavali školský poriadok a plnili si školské povinnosti. Škola je však zároveň aj sociálnym prostredím, kde sa ľudia stretávajú, komunikujú, navzájom na seba pôsobia a ovplyvňujú sa.

V mnohých školách sa kladie väčší dôraz na vzdelanie a získanie veľkého množstva vedomostí. Dôležité je vysvetlenie učiva, preskúšanie, splnenie učebných osnov a plánov. Na žiakov sa pozeráme ako na vyznamenaných, priemerných a slabých. Častými slovami, ktoré počujeme v školských triedach či zborovniach sú prospech, priemer známok, počet chýb, písomné práce, testy, diktáty. A učiteľ rozhoduje, učiteľ známkuje, kritizuje, hodnotí. Silná orientácia v pedagogickom procese na obsah vyučovania je príčinou zanedbávania výchovy k sociálnej kompetencii žiaka a jeho osobného rozvoja. Nestačí, ak učiteľ ovláda len jeden predmet, ktorý vyučuje a didaktiku vyučovania. Nestačí žiakom dobre vysvetliť matematiku, fyziku, zemepis... O veľa rozumnejšie by bolo, keby sme u žiakov budovali zdravé sebavedomie, schopnosť adaptovať sa na nové podmienky, pocit zodpovednosti za svoj vlastný osud, aktívny prístup k životu, schopnosť predať sa, schopnosť tímovej práce. Škola by nemala dávať dieťaťu presýtené encyklopedické vedomosti, ale predsa len taký všeobecnejší a širší základ. Pochopiteľne taký, ktorý by sa dal tvorivo aplikovať u žiakov a študentov nielen v škole, ale aj v živote.

Naše školstvo sa sústreďuje predovšetkým na školskú inteligenciu. Problematika emocionálnej inteligencie je aj v súčasnosti pedagogickou verejnosťou nedocenenáa nepochopená. Všeobecne možno povedať, že pre žiakov je v oblasti citov príznačná všeobecná charakteristika Slovanov, že totiž majú bohatý vnútorný emočný svet, ale nevedia s citmi narábať. Nevedia svoje city pomenovať. Tento stav často vedie k tomu, že žiaci nevedia pozitívne zvládnuť rôzne životné záťaže a skôr podľahnú

negatívnym emóciám. Najčastejšie sa možno stretnúť s problémami, ako sú agresivita, netolerantnosť, ale na druhej strane aj prílišná utiahnutosť, nekomunikatívnosť a neschopnosť zdravo sa presadiť. Emocionálna inteligencia sa týka schopnosti ovládať vlastné emócie, ale tiež empatie a sociálnych zručností. Rozvoj emocionálnych zručností by mal byť preto súčasťou výchovy na každom stupni.

Taktiež náš školský systém nie je tvorený pre „výnimky". Komplikuje to edukáciu detí, ktoré sú síce zdravé, čiže nemajú zmyslové, mentálne, telesné a iné zdravotné postihnutie vyžadujúce si pri vzdelávaní špecifické postupy, ale sú predsa iné. Sú to deti s ťažkosťami v učení, deti s prejavmi niektorých príznakov vývinových porúch učenia, citového prežívania, ale i deti s nadpriemerným intelektovým nadaním, športovo talentovaní jedinci a pod. Stúpa počet detí s osobnostnými a emocionálnymi problémami vrátane detí trpiacich neurózami, psychosomatickými chorobami, ohrozených sociálnou patológiou a detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, ohrozených chudobou. Práve posledné z menovaných sú často odsunuté na okraj činnosti a diania v škole. V školách narastajú vážne vzťahové problémy a konflikty, a to nielen v komunikácii žiakov medzi sebou navzájom, ale aj vo vzťahu k rodičom a k učiteľom. Deti sú často vystavené neúmernej záťaži a krízovým situáciám. Sociálna akceptácia žiaka a jeho adjustácia na školské prostredie nemá vplyv len na dosahovanie primeraných učebných výkonov, ale sociálne prijatie či neprijatie má dosah na formovanie osobnosti žiaka, na jeho emocionálnu stabilitu a rozvoj sociálnych kompetencií. Na základe spomenutých problémov, ktoré v súčasnosti panujú v našom školstve, je zrejmé, že je nevyhnutné v systéme kultúry škôl a v systéme výchovno-vzdelávacieho procesu uskutočniť viaceré zmeny. Súhlasíme s názorom Gajdošovej a Herényiovej (2002), že zmeny by sa mali realizovať nielen v obsahu vzdelávania, ale najmä v oblasti sociálneho systému školy, vo sfére vzťahov. Jednou z možností, ako pomôcť žiakom orientovať sa v sebe samom, v druhých a následne v zložitých interpersonálnych vzťahoch, ako im pomôcť rozvíjať potrebné sociálne zručnosti, ktoré sú nevyhnutné pre ich školský život i ďalší vývoj, je aj realizácia rôznych preventívnych rozvíjajúcich programov, ktoré sú hlavným ťažiskom práce najmä školského psychológa. Primerané začlenenie sa do sociálneho prostredia školskej triedy dáva predpoklad na úspešný priebeh výchovno-vzdelávacieho procesu a vytvára priestor na vznik kvalitných rovesníckych vzťahov. Predmetom nášho výskumu bola problematika využitia programu rozvoja emocionálnej inteligencie žiakov priamo vo výchovno-vzdelávacom procese a overenie jeho vplyvu na zlepšenie sociálnych vzťahov v triede a následne aj začlenenie marginalizovaných žiakov do kolektívu triedy. Pre výskum sme si vybrali longitudinálny preventívny program rozvíjania emocionálnej inteligencie žiakov Gajdošovej a Herényiovej (2002). Výber programu bol zámerný s jeho realizáciou máme skúsenosti a v modifikovaných podobách ho využívame v rámci rôznych preventívnych aktivít.

Štruktúra programu

Program rozvoja emocionálnej inteligencie má charakter sociálno-psychologického výcviku. Program je rozdelený na 15 stretnutí + jedno špeciálne. Každé stretnutie trvá 2 vyučovacie hodiny. Jednotlivé stretnutia začínajú úvodnou aktivitou, ktorá je zameraná na rozohriatie, uvoľnenie a preladenie žiakov z predchádzajúcej vyučovacej hodiny na danú tému programu. Potom nasledujú hlavné aktivity a po nich technika, hra, ktorá prispieva k uvoľneniu napätia a emócií. Po každej aktivite nasleduje jej rozbor, následná diskusia a reflektovanie zážitkov. Pri tvorbe programu sme vychádzali sme z piatich konkrétnych etáp Programu rozvoja emocionálnej inteligencie žiakov Gajdošovej a Herényiovej, ku ktorým sme priradili tematické bloky s konkrétnymi technikami. Výsledná štruktúra programu aj s počtom stretnutí je takáto:

Etapy programu:

etapa: JA (Sebapoznávanie) november, 3 stretnutia
etapa: TY (Poznávanie druhých) december, 3 stretnutia
etapa: JA a TY (Emócie a empatia) január, 3 stretnutia
etapa: JA verzus TY (Komunikácia a riešenie konfliktov) február, 3 stretnutia
etapa: JA s TEBOU (Kooperácia) marec, 3 stretnutia

Ciele, výskumné problémy a hypotézy

Primárnym výskumným cieľom bolo zistiť, či realizáciou programu rozvoja emocionálnej inteligencie žiakov dosiahneme pozitívne zmeny v sociálnych vzťahoch a následne aj začlenenie marginalizovaných žiakov do kolektívu triedy. Z cieľa výskumu nám vyplynuli tieto výskumné problémy:

Aké sú neformálne vzťahy v školskej triede? Aký je sociometrický status a pozícia žiakov v triede (vodca, jadro triedy, odmietaný žiak)?

Kto zo žiakov má väčší, kto menší vplyv na ostatných spolužiakov a kto zostáva stáť úplne mimo triedy?

Aké sú pozície rómskych žiakov v triede?

Aká je súdržnosť a emocionálna atmosféra v triede? Ovplyvní ich realizácia programu?

Do akej miery ovplyvní pôsobenie Programu rozvoja emocionálnej inteligencie žiakov vo vybranej triede štruktúru vzťahov v triede?

Na základe cieľa výskumu a stanovených výskumných problémov sme formulovali výskumné hypotézy:

H1: Predpokladáme, že po realizácii programu budú triedne „ indexy vplyvu a obľuby“ u experimentálnej skupiny vyššie ako pred absolvovaním programu

H2: Predpokladáme, že po realizácii programu budú individuálne „indexy vplyvu a obľuby“ u jednotlivých žiakov v experimentálnej skupine vyššie ako pred absolvovaním programu.

H3: Predpokladáme, že po realizácii programu sa rómski žiaci nebudú nachádzať v okrajových pozíciách.

Výskumné metódy, výskumná vzorka

Uskutočnili sme prirodzený experiment s použitím rovnakej batérie testov pred uskutočnením programu rozvoja emocionálnej inteligencie žiakov (pretest) – druhá fáza výskumu a po skončení programu (posttest) – záverečná fáza výskumu. 3. fáza výskumu sa týkala realizácie programu rozvoja emocionálnej inteligencie žiakov v experimentálnej skupine.

Batéria testov:
Sociometricko - ratingový dotazník (SO-RA-D) Hrabala
Osobnostný dotazník pro mládež (HSPQ)
Celková realizácia výskumu bola takáto:
Experimentálna skupina
M1 (meranie) = I (intervencia, t.j. program) = M2 (meranie)

Pre náš výskum sme vybrali 7.A triedu, ktorú pedagógovia charakterizovali ako veľmi problémovú triedu, v ktorej sa im zle učí - nielen pre nedisciplinovanosť žiakov a ich neustále vyrušovanie, ale aj kvôli tomu, že žiaci sú voči sebe hrubí, násilní a agresívni, resp. na druhej strane ľahostajní. V poslednej dobe zistili aj prejavy šikanovania.

Triedna učiteľka tvrdí, že v triede sa výrazne zmenili vzťahy medzi žiakmi, vytvorili sa mnohé skupinky, ktoré medzi sebou bojujú, pár žiakov je na okraji kolektívu. K týmto

charakteristikám sa ešte pridružilo „kritické“ vývinové obdobie puberty a tým ich viac zvýraznilo.7.A trieda patrila medzi etnicky zmiešané triedy a v poslednom období sa výrazne znížila sociálna akceptácia rómskych žiakov, títo žiaci sa stali nežiaducimi, viacerí učitelia ich pozíciu v triede vnímali ako okrajovú. V 7.A triede bolo 26 žiakov, z toho 16 dievčat a 10 chlapcov. Respondenti boli homogénni v jednej nezávislej premennej, ktorou je ich vek. Trieda sa prospechovo radila medzi priemerné až podpriemerné. Program sme realizovali priamo na základnej škole, v danej triede, počas vyučovania a pre žiakov bol program povinný.

Analýza a interpretácia výsledkov výskumu

Získané údaje sme spracovali prostredníctvom základných matematicko-štatistických metód, logickej analýzy a interpretácie údajov. Je dôležité poznamenať, že pri interpretácii výsledkov a následne pri potvrdení alebo zamietnutí hypotéz, sme sa pridŕžali najmä deskriptívnych charakteristík. Tento postup súvisel s tým, že ak tvorí výskumnú vzorku malý počet probantov, je lepšie vychádzať z deskriptívnych charakteristík, ktoré sú podrobnejšie a viac čitateľné. V hypotéze H1 sme predpokladali, že po absolvovaní programu budú triedne „indexy vplyvu a obľuby“ v experimentálnej skupine vyššie ako pred realizáciou programu. (SORAD) Predpoklad sa nám potvrdil – čo sa týka hodnoty „ indexu vplyvu“ na hladine významnosti 0,05 a hodnoty „ indexu obľuby“ na hladine významnosti 0,01. V úvodnej diagnostike, pred realizáciou programu mal triedny index vplyvu T Iv = 3, 52, stenovú hodnotu 2.Z toho vyplýva, že trieda sa nevyznačovala veľkou súdržnosťou, čiže ich kohézia bola veľmi nízka. Trieda sa rozpadla na viaceré podskupiny, ktoré spolu nekomunikovali, mnoho žiakov stálo na okraji kolektívu.Tento stav koreloval aj s výchovnými problémami u jednotlivcov aj u triedy ako celku. Po ukončení programu dosiahol triedny index vplyvu T Iv = 3,04, stenovú hodnotu 5. Interpersonálne vzťahy v triede sa zlepšili, spolužiaci častejšie navzájom komunikovali a ich komunikácia sa stala viac efektívnou.Aj keď niektoré podskupiny ostali, ich hranice sa stali priepustnými aj pre iných spolužiakov. Všimli sme si, že v istých situáciách sú žiaci súdržnejší, pomáhajú si prekonávať prekážky, začali si viac dôverovať. Hodnota triedneho indexu obľuby bola na začiatku programu T Io = 2,92, sten 3. V triede vládla nepriaznivá emocionálna atmosféra, žiaci sa v triede necítili veľmi príjemne, priateľské kontakty boli iba medzi určitými skupinkami. V triede vládlo napätie a frustrácia. Index obľuby koreluje so sociálnou úrovňou triedneho učiteľa, s jeho vzťahom k danej triede a naopak. Experimentálna trieda mala k triednej učiteľke pred realizáciou programu ambivalentný vzťah, súviselo to aj s jej častouabsenciou. Po ukončení programu triedny index obľuby T Io = 2,70, získal priemernú hodnotu, čo vyjadruje piaty sten. Došlo k zlepšeniu interpersonálnych vzťahov v triede, k zlepšeniu pozícií jednotlivých žiakov v skupine. Výrazne sa zlepšila atmosféra v triede umožňujúca primeranú sebarealizáciu takmer všetkých žiakov. Začali sa vytvárať zmiešané priateľstvá medzi chlapcami a dievčatami. Žiaci sa začali cítiť v triede dobre a spokojnejšie. V hypotéze H2 sme predpokladali, že po realizácii programu budú individuálne „ indexy vplyvu a obľuby“ u jednotlivých žiakov v experimentálnej skupine vyššie ako pred absolvovaním programu. Hypotéza sa nám potvrdila. Čo sa týka individuálnych indexov vplyvu, z celkového počtu 26, u pätnástich žiakov (57,7%) došlo k výraznému zlepšeniu pozície v triede, ôsmi žiaci (30,8 %) si svoju pozíciu udržali a u troch žiakov (11,5%) nastalo mierne zhoršenie (posun o 1 sten). Z hľadiska obľuby sme zaznamenali nasledujúce zmeny. U štrnástich žiakov (53,8%) došlo k zlepšeniu ich predchádzajúcich hodnotení, u siedmich (27%) nenastala zmena a piati žiaci (19,2%) si pohoršili opäť o 1 sten. Pozri tabuľku č.1.

Tabuľka č.1: Prehľad jednotlivých zmien individuálnych indexov vplyvu a obľuby na konci experimentu v 7.A triede.

		počet	Mean Rank	Sum of Ranks
VPLYV 2 – VPLYV 1	Negatívny posun	3	6,37	24,00
	Pozitívny posun	15	9,89	77,00
	Bez zmeny	8		
	Spolu	26		
OBĽÚBENOSŤ 2 – OBĽÚBENOSŤ 1	Negatívny posun	5	6,50	26,00
	Pozitívny posun	14	11,77	147,00
	Bez zmeny	7		
	Spolu	26		

V hypotéze H3 sme predpokladali, že po realizácii programu sa rómski žiaci nebudú nachádzať v okrajových pozíciách.

Ako tvrdí Gajdošová a Herényiová (2002, s.265) v škole existujú štyri typy detí, ktoré si nevyhnutne potrebujú v rámci tréningu rozvíjať svoje sociálno-emocionálne zručnosti. Sú to deti:

a) sociálne izolované,

b) s nízkou akceptáciou spolužiakmi alebo s nízkou úrovňou popularity v triede,

c) tie, ktoré síce trieda všeobecne akceptuje, ale nemajú blízkych priateľov,

d) agresívne.

Po rozhovoroch s pedagogickým zborom a následne po prvotnej diagnostike sa potvrdilo, že práve rómskych žiakov danej triedy sa týkala charakteristika bodu a) sociálne izolovaní (viď graf), bodu b) s nízkou akceptáciou spolužiakmi alebo s nízkou úrovňou popularity v triede (verbálne zdôvodnenie volieb, viď podrobnú analýzu a interpretáciu SO-RA-D pri H2) a Jozef aj bod d) agresívny (výsledky testu HSPQ).

Celková charakteristika skupiny, do ktorej jednotlivec patrí (status, materiálne bohatstvo, moc, farba pleti,..), nadobúda význam hlavne vo vzťahu k pociťovaným odlišnostiam od iných skupín, či jednotlivcov a od hodnoty pripisovanej týmto odlišnostiam. Hodnotovo nasýtené porovnávanie s inými skupinami alebo ich jednotlivými členmi sa môže stať dôležitým aspektom sebaobrazu osoby. Toto sa zvlášť prejavuje u rómskych žiakov, ktorých väčšina spolužiakov z majority považuje za skupinu od ostatných priamo či nepriamo oddelenú a explicitne alebo implicitne v niečom dôležitom za relatívne horšiu, čo sa nám potvrdilo pri prvotnej diagnostike a pri pozorovaní kolektívu žiakov pri realizácii programu v jeho začiatkoch. Rómski žiaci síce sedeli pri sebe v kruhu s ostatnými žiakmi, no medzi nimi a stoličkami žiakov majority bola na prvý pohľad do očí bijúca vzdialenosť, skupiny so sebou komunikovali len minimálne a aj to len na náš podnet, taktiež mnohí nechceli pracovať v zmiešaných skupinách. Žiaci, v našom prípade rómski, ktorí sú členmi menšín, majú spoločný problém, ktorý Matula (2006) opisuje ako konflikt medzi uspokojivou sebarealizáciou a jej obmedzeniami danými skutočnosťou, že patria k menšinovej skupine. My k tomu dodávame, že je to bez ohľadu na to, aký majú vnútorný potenciál na sebarealizáciu, aké sú ich rozdiely v osobnosti, v povahových vlastnostiach, schopnostiach, výkonnosti,....Obrázok č.1 znázorňuje pozície rómskych žiakov v 7.A triede

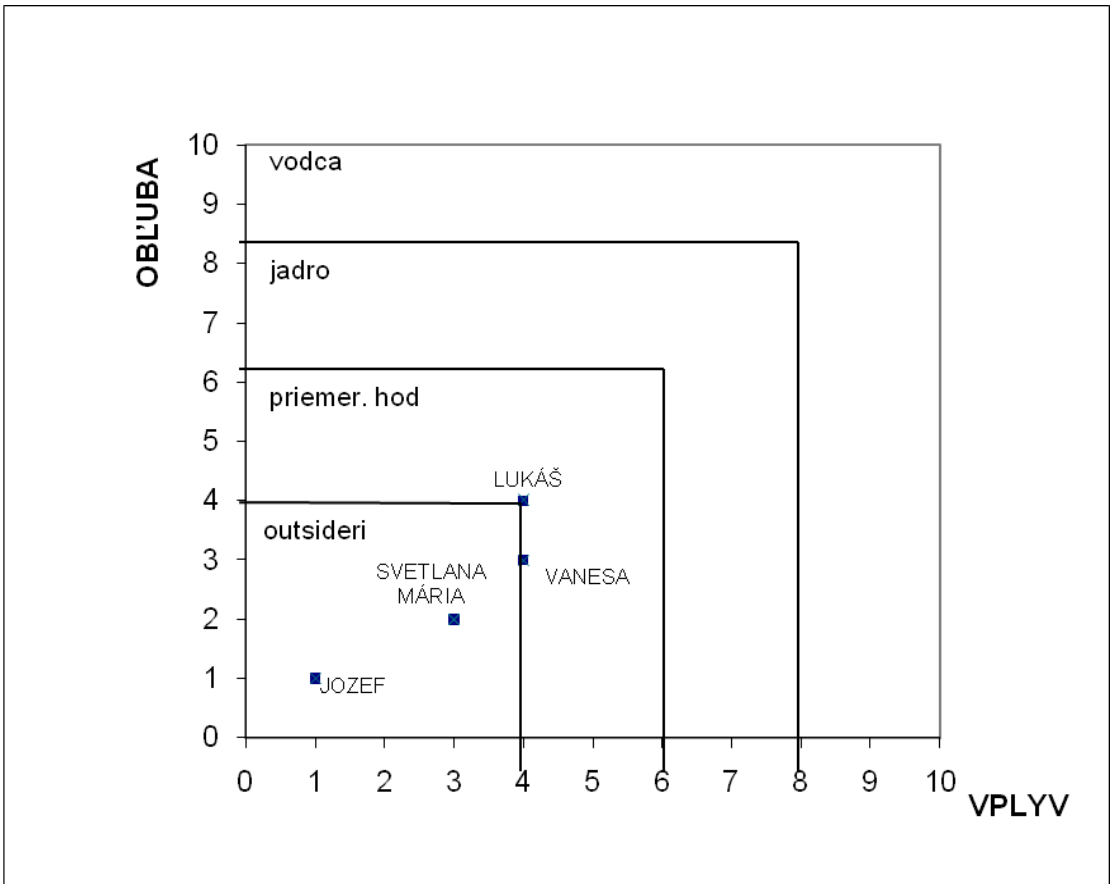

OBRÁZOK č.1 Grafické vyhodnotenie SO-RA-D, pozície rómskych žiakov v 7.A triede na začiatku realizácie programu

Aj keď náš program nebol primárne zameraný na výchovu žiakov k ľudským právam a k znášanlivosti medzi ľuďmi rôznych kultúr, národov a národností, vychádzal zo základných humanistických princípov a apeloval na porozumenie, toleranciu, empatiu a akceptáciu. Techniky a aktivity boli zamerané na rozvoj komunikačných zručností, empatie, spolupráce, vyberali sme ich tak, aby si každý žiak mohol zažiť úspech, aby sme poukázali na odlišnosti a jedinečnosť jednotlivcov, ale zároveň nezabudli zdôrazniť podobnosti a v neposlednom rade podporovali prosociálne správanie. Taktiež sme, vychádzajúc z diagnostických výsledkov, nepriamo cez vodcov a žiakov, ktorí boli v jadre triedy (čiže cez tých, ktorým trieda dala najviac bodov z hľadiska obľuby i vplyvu) pôsobili na okrajových spolužiakov. Myslíme si, že práve prijatie a následná komunikácia emocionálnych vodcov triedy s rómskymi žiakmi, im pomohli aspoň v malej miere zmierniť ich sociálnu izoláciu a dopomôcť im k začleneniu do kolektívu triedy. Pozri obrázok č.2.

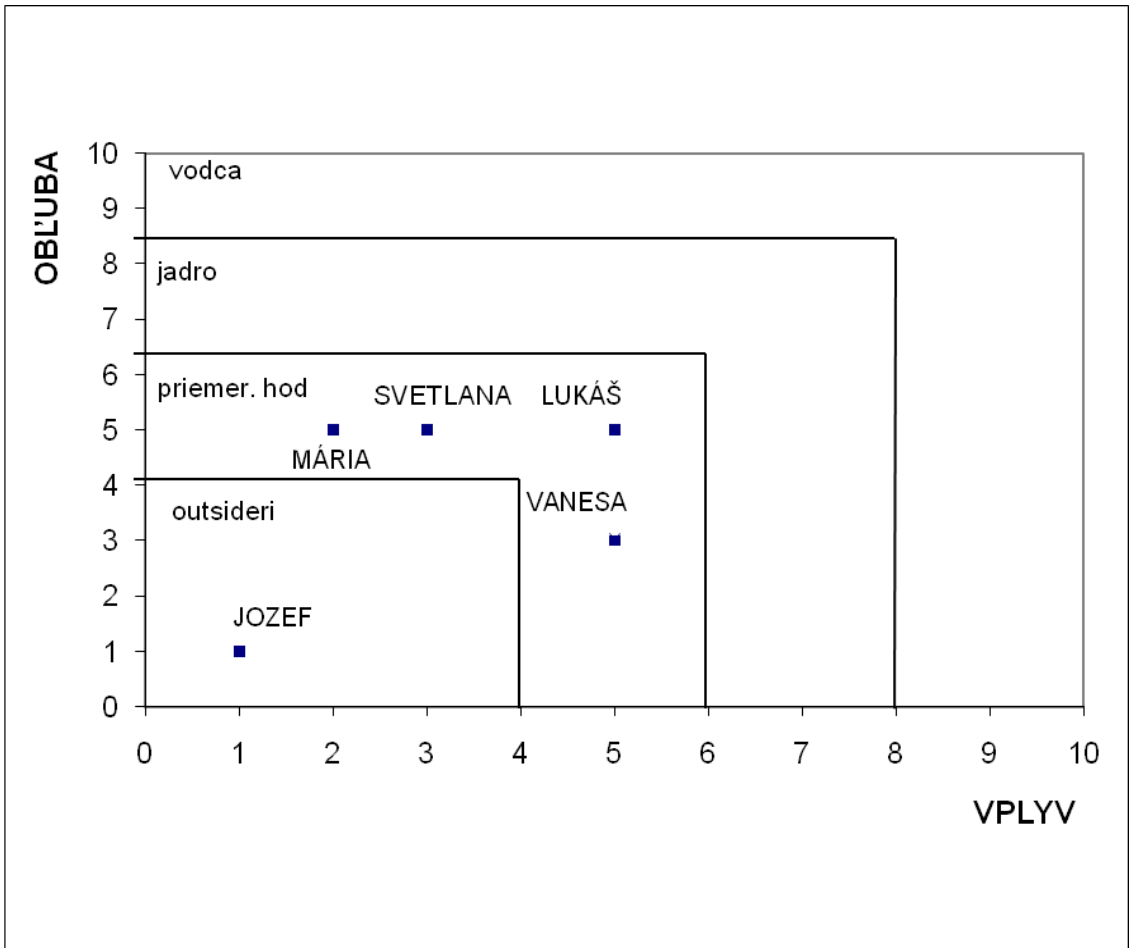

OBRÁZOK č.2: Grafické vyhodnotenie SO-RA-D, pozície rómskych žiakov v 7.A triede na konci realizácie programu

Po realizácii programu môžeme konštatovať, že hypotéza sa nám potvrdila čiastočne. Pozri obrázok č.6. Z celkového počtu žiakov triedy 26, boli piati žiaci Rómovia- tri dievčatá a dvaja chlapci. Na začiatku realizácie programu Jozef, Mária a Svetlana získali okrajovú pozíciu, pozíciu „outsiderov“ triedy. Lukáš s Vanesou boli na hranici medzi okrajovou a priemernou pozíciou. Po ukončení programu, v záverečnej diagnostike sme zaznamenali tieto zmeny. Mária, Svetlana, Vanesa a Lukáš sa posunuli do priemerných pozícií, pričom Mária, Svetlana a Lukáš získali vyššie ohodnotenia v oblasti obľuby, Vanesa zasa v oblasti vplyvu. Jozefova pozícia ostala nezmenená, aj naďalej bol považovaný spolužiakmi za „ outsidera“ triedy.

Diskusia a záver

Je náročné merať a interpretovať záverečné výsledky jednotlivých programov, ktoré sú zamerané na vzťahy medzi ľuďmi, na rozvoj komunikačných a kooperačných zručností, na empatiu,... Naša verifikácia nebola len prísne experimentálna, keďže išlo o prirodzený experiment, kde si musíme byť vedomí ďalších skutočností, ktoré môžu zmeny výsledkov ovplyvniť a byť opatrné pri ich overovaní. Ďalší problém predstavuje skutočnosť, že programy nikdy nie sú implementované rovnakým spôsobom v dôsledku rozdielov v školskom prostredí, štruktúre, sociálnej klíme, kultúre, výchovno – vzdelávacom procese – školy nie sú uzavreté prostredia v laboratóriách. Žiaci vedú aktívny život aj mimo školy, kde sú konfrontovaní s mnohými inými zdrojmi informácií, skúseností a problémov. Vplyv týchto

vonkajších faktorov sa nedá zmerať. Preto si uvedomujeme, že získané výsledky overovania účinnosti programu majú určité limity (napr. nevieme, či sa naučené vzorce správania žiakov po skončení programu dostanú do ich vlastného repertoáru prejavov správania v bežných životných situáciách – teda mimo školy – v rodine, medzi priateľmi...). Napriek týmto skutočnostiam však môžeme konštatovať, že program rozvoja emocionálnej inteligencie žiakov priniesol v experimentálnej skupine – v 7.A triede pozitívne zmeny v celkovej štruktúre vzťahov v triede, vrátane začlenenia marginalizovaných žiakov do kolektívu triedy. Je dôležité poznamenať, že keď sa s triedou dlhodobejšie a intenzívnejšie pracuje, je pravdepodobné, že bude napredovať – či už trieda ako celok alebo aspoň jednotliví žiaci, lebo sme toho názoru, že aj pozitívna zmena čo i len u jedného žiaka je pre nás významným úspechom. Realizáciou programu rozvoja emocionálnej inteligencie žiakov sa nám podarilo splniť stanovené výskumné ciele a na základe získaných výsledkov môžeme konštatovať, že v 7. A triede, aj keď to bola problémová trieda, nastali po jeho absolvovaní nasledujúce štatisticky významné pozitívne zmeny:

zlepšili sa vzťahy medzi žiakmi, viac ako polovica žiakov si zlepšila svoje pozície v triednom kolektíve,

zlepšila sa sociálna začlenenosť marginalizovaných žiakov do triedneho kolektívu zmiernilo sa násilné a agresívne správanie niektorých žiakov, v triede sa odstránilo šikanovanie,

žiaci sa naučili zmierniť svoju mpulzívnosť a regulovať hnev a tým aj adekvátnejšie riešiť konflikty, zlepšila sa emocionálna atmosféra triede,

zmiernilo sa napätie, zvýšilasa súdržnosť žiakov a ich spokojnosť s členstvom v danej triede žiaci dokážu lepšie identifikovať emócie u iných aj u seba samých,

naučili sa vyjadrovať emócie vhodným spôsobom a taktiež dokážu lepšie formulovať svoje názory,

u žiakov je pozorovateľný rozvoj sociálnych kompetencií, orientácie v sociálnych vzťahoch, empatie,

žiaci nemajú zábrany navzájom komunikovať a kooperovať.

Našou prácou a najmä prostredníctvom získaných pozitívnych výsledkov sme sa snažili poukázať na potrebu realizácie preventívnych programov ako na jednu z mnohých možností, prostredníctvom ktorej môžeme zlepšiť sociálnu začlenenosť marginalizovaných žiakov v triednych kolektívoch.

Použitá literatúra

1. BOROŠ, J., 1998. Som puberťák -teda som alebo som puberťák -kto je viac? Bratislava: Print –Servis, 1998.
2. CATTEL,R.B.-CATTEL,M.D.L.,1992. HSPQ -Osobnostní dotazník pro mládež. Spracoval K.R.Balcar.2.prepac.vyd.Bratislava:Psychodiagnostika,spol.s.r.o., 1992.
3. GAJDOŠOVÁ, E.,2000. Poznávanie sociálnych vzťahov v triede, práca so sociometricko – ratingovým dotazníkom. Bratislava: Metodické centrum mesta Bratislavy, 2000.
4. GAJDOŠOVÁ, E., HERÉNYIOVÁ, G., 2002. Škola rozvíjania emocionálnej inteligencie žiakov. Bratislava: Príroda 2002.
5. GOLEMAN, D., 1997. Emoční inteligence. Praha: Columbus, 1997.
6. FONTANA, D., 1997. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, 1997
7. KERLINGER, F.N., 1972. Základy výzkumu chování. Praha: Academia, 1972.

8. KUNDRÁTOVÁ, B.,1995. Sociálno-psychologické charakteristiky postavenia rómskych detí v etnicky zmiešaných triedach ZŠ. In: Psychológia a patopsychológia dieťaťa, roč. 3O, 1995, č.2, s. 215-227.
9. LABÁTH a kol.,2001. Riziková mládež. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.
10. LABÁTH, V., SMIK, J., 1991. Expoprogram -Intervenčný program pre skupinovú prácu s deťmi a mládežou. Bratislava: Psychodiagnostika,s.r.o.1991.
11. Sekyt, V., 1998. Zamyšlení nad zvláštnostmi rómskych detí vstupujících do školy. In: Šišková, T. (ed.) Výchova k toleranci a proti rasizmu: zborník. Praha: Portál, 1998.
12. SHAPIRO, L.E., 1998. Emoční inteligence dítěte a její rozvoj. Praha: Portál, 1998.
13. ZAŤKOVÁ, L., 2002. Zdroje sociálneho odmietania u detí školského veku. In: Psychológia a patopsychológia dieťaťa, roč. 37, 2002, č.4, s. 315-323.
14. ZELINA, M. a kol., 2000. Koncepcia rozvoja výchovy a vzdelávania a Národný program výchovy a vzdelávania Slovenskej republike. Bratislava: MŠ SR, 2000.

Kontakt:
PhDr. Marianna Šramková, PhD.
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre
Výskumno-vzdelávacie a poradenské centrum so sídlom
v Spišskej Novej Vsi
Hviezdoslavova 15
052 01 Spišská Nová Ves
Slovenská republika
e mail: msramkova2@ukf.sk

Vplyv vzdelanostnej úrovne rómskeho etnika na jeho exklúziu v oblasti zamestnanosti

Jana Štrangfeldová

Úvod

Do oblastí, z ktorých sú Rómovia dlhodobo vylúčení sa okrem iných zaraďuje aj zamestnanosť podmienená tiež vylúčením z procesu vzdelávania segregáciou rómskych detí. Dôležitosť problému spočíva predovšetkým v tom, že vylúčenie ovplyvňuje nielen samotný priebeh vzdelávania rómskych detí, ale má dokázateľne negatívny vplyv na ich integráciu do spoločnosti a predovšetkým profesijné uplatnenie. Etnikum chápe školu ako nedôveryhodnú inštitúciu, vzdelanie je nedocenené, dokonca sa chápe ako prostriedok odcudzenia detí a rodičov. Dochádzka do školy je nepravidelná, domáca príprava nedostatočná, spolupráca školy, rodiny a komunity minimálna. Tento článok vznikol na základe výstupov projektu VEGA 1/0207/09 Kontrahovanie služieb vo verejnom sektore – Spolupráca verejného a súkromného sektora.

1. Základné problémy rómskeho etnika a štátna podpora verejných projektov

Vysoká miera nezamestnanosti Rómov je jedným z problémov, ktorých riešenie sa na Slovensku vymyká spod kontroly. Miera zamestnanosti Rómov je dnes asi 10 %. Štvrtina slovenských okresov s najvyššou koncentráciou Rómov má výrazne vyššiu registrovanú nezamestnanosť, pričom polovica z nich je bez vzdelania alebo len so základným vzdelaním, 60 % je bez práce dlhšie ako rok, 44 % viac ako dva roky. V týchto oblastiach sa pritom v budúcnosti budú musieť spoľahnúť na rómsku pracovnú silu, dnes nekvalifikovanú. Rómovia prečíslia nerómske obyvateľstvo, pričom podstatne vzrastie ich podiel medzi deťmi a ľuďmi v produktívnom veku. Odhaduje sa, že v roku 2030 bude z celkovej populácie len 0,5 % rómskych seniorov, podiel nerómskych seniorov stúpne na 21 %. Približne 75 % slovenských Rómov je závislých od sociálnej pomoci (SITA, 2009).

Finančné zdroje zo štátneho rozpočtu sú vynakladané na integráciu rómskej menšiny v oblastiach kultúrnych aktivít, vzdelávania, podpory infraštruktúry, bytovej výstavby, zamestnania a zdravia. Aktivity sú financované z prostriedkov viacerých ústredných orgánov štátnej správy. Ministerstvo kultúry SR z prostriedky na rozvoj kultúry rómskej národnostnej menšiny financuje podporu kultúrnych aktivít rómskych občianskych združení, rómske periodiká, podporuje vydavateľské subjekty na vydávanie neperiodických titulov. Z prostriedkov Ministerstvom kultúry sú tiež podporované rómske mimovládne organizácií na podporu ich projektov.

Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR poskytuje dotácie na výstavbu nájomných bytov a technickej vybavenosti. Celkovo v priemere 49 % pripadá na technickú vybavenosť a 51 % na bytovú výstavbu.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny vyčleňuje finančné prostriedky pre občianske združenia zaoberajúce sa sociálnou pomocou pre Rómov, pre občianske združenia na podporu detských táborov pre rómske deti zo sociálne slabých rodín a na prevenciu drogových závislostí.

Všeobecná pokladničná správa financuje projekty riešenia problémov rómskej komunity a sociálne a kultúrne potreby rómskej komunity.

abuľka 1 prezentuje percentuálny podiel štátnej podpory rómskeho etnika podľa jednotlivých oblastí.

Tabuľka 1: Štruktúra oblastí podpory riešenie rómskej problematiky v percentách

Výchova a vzdelávanie	Zamestnanosť	Kultúra	Zdravie	Oblasť infraštruktúry, bývania a rekonštrukcií	Sociálna oblasť
13	4	19	1	62	1

Zdroj: http://romovia.vlada.gov.sk/data/att/3432_subor.rtf, 12.10.2009

Na oblasť vzdelávania a zamestnanosti je vynakladaný nedostatočný objem prostriedkov. Celkovo tvorí len 17 % podiel z celkového balíka prostriedkov vyčlenených na riešenie rómskej problematiky. Na zlepšenie postavenia znevýhodnených skupín je však potrebné podporovať vstup alebo návrat do zamestnania, uľahčovať tento vstup programami vzdelávania a prípravy pre trh práce a podporovať udržiavanie pracovných návykov.

2. Problémy a ciele vzdelávania rómskeho etnika

Problematikou rómskych detí v slovenskom školstve sa zaoberali viaceré dokumenty, ako sú Koncepcia vzdelávania rómskych detí a žiakov z roku 2001, Súčasný stav vo výchove a vzdelávaní rómskych detí a žiakov z roku 2003, Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže z roku 2004, Národný akčný plán vychádzajúci z Dekády inklúzie Rómov, ktorý tvorí prílohu Koncepcie... Základným nedostatkom týchto dokumentov je, že nemajú priame väzby na ďalšie nástroje vzdelávacej politiky, najmä na otázky financovania a väčšina cieľov z nich ostala len na papieri. Dokumenty sú tiež zamerané na vstupy bez kvantifikácie výstupov.

Vývoj počtu a štruktúry rómskeho obyvateľstva bude odlišný ako u majority. Proces starnutia sa bude zrýchľovať aj u rómskej populácie, ale jeho úroveň bude nižšia ako u nerómskej. Stagnácia nerómskej detskej zložky obyvateľstva pri súčasnom zvyšujúcom sa počte Rómov by sa mala znižovať podiel detí do 15 rokov z 33 % na 25 %. Podiel rómskych detí v detskej zložke obyvateľstva SR sa zvýši zo 14 % na približne 17 % v roku 2025. Prognózy sú spracované len za rómske obyvateľstvo ako celok, nezohľadňujú stupeň spoločenskej integrácie.[1]

Tabuľka 2: Prognóza detskej zložky Rómskej populácie 0 – 14 rokov

Rok	Počet detí	Percentuálny podiel
2005	131 746	32,7
2010	124 225	28,5
2015	129 704	27,7
2020	134 334	26,9
2025	131 401	25,1

Zdroj: INFOSTAT - VDC

V historickom kontexte môžeme sledovať trend nízkej vzdelanostnej úrovne rómskeho etnika. Rómske deti v školách a predškolských zariadeniach predstavujú značný spoločenský problém. Majú odlišnú hodnotovú orientáciu formovanú kultúrnymi, sociálnymi a ekonomickými činiteľmi.

[1] Vaňo, B. 2004. Rómske deti z pohľadu demografie. In: Alexander, J. a kol. Rómske deti v slovenskom školstve. Bratislava: SGI, 2004.

Tabuľka 3: Vzdelanostná štruktúra slovenskej a rómskej národnosti v roku 2001 v percentách

Stupeň vzdelania	Rómska národnosť	Slovenská národnosť
Bez vzdelania	3,7	0,3
Základné vzdelanie	76,8	24,7
Učňovské vzdelanie	11,1	24,9
Stredné odborné vzdelanie	1,2	5,0
Úplné stredné vzdelanie	2,1	33,4
Vysokoškolské vzdelanie	0,3	10,4
Nezistené vzdelanie	4,1	1,4

Zdroj: Štatistický úrad SR, Sčitanie obyvateľov, domov a bytov 2001.

Problémom hlavne segregovaných osád, je nízka návštevnosť predškolských zariadení, čo vedie k nízkej adaptácii na základnej škole. Deti prichádzajú nepripravené do základnej školy, čo vedie k ich umiestňovaniu do špeciálnych škôl alebo do oddelených tried, čím dochádza k riziku nižšej kvality dosiahnutého vzdelania a následne k znevýhodneniu na trhu práce.

Tabuľka 4: Podiel žiakov podľa národnosti v špeciálnych školách v školskom roku 2006/2007

Národnosť	Počet žiakov		Podiel v percentách
	Celkom	V špeciálnych školách	
Slovenská	455720	18242	4,00
Rómska	3 153	1063	33,71
Maďarská	41 421	1559	3,76
Česká	505	9	1,78
Iná	1745	19	1,08
Spolu	502544	20892	4,16

Zdroj: Vlčková, 2008.

Základná škola je najčastejším miestom, kde sa rómske deti diskvalifikujú zo vzdelávacieho procesu. Desaťkrát častejšie prepadávajú, päťkrát častejšie dostávajú druhý, resp. tretí stupeň zo správania, tridsaťšesťkrát častejšie ukončujú školskú dochádzku skôr než v záverečnom ročníku (36. schôdza NR SR, 21. september 2006).

Príčinami neúspešnosti rómsky žiakov základných škôl sú predovšetkým preraďovanie do špeciálnych škôl až 33,71 % z celkového počtu rómskych žiakov, čo je najviac zo sledovaných národností a vysoký podiel žiakov opakujúcich minimálne jeden ročník (62,4 %). Ďalším dôvodom nízkej úspešnosti týchto žiakov je ich slabá dochádzka do školy a nemožnosť vzdelávať sa v materinskom jazyku.[2]

Neúspešnosť rómskych žiakov v základnom vzdelaní sa prejavuje aj v stredoškolskom a vysokoškolskom štúdiu. Rómski stredoškoláci hlavne študujú na stredných školách projektovo naviazaných práve na rómsku komunitu.

[2] Od roku 2003 prebieha Projekt Experimentálna verifikácia efektívnosti kurikula rómskeho jazyka a literatúry v základných a stredných školách

Tabuľka 5: Vývoj počtu rómskych študentov na stredných a vysokých školách

Druh školy	Stredné školy					
Školský rok	ZSŠ	SOU	SOŠ	Gymnáziá	Spolu	Vysoké školy
2003/2004	17	53	114	5	189	15
2004/2005	55	42	134	48	279	15
2005/2006	90	78	180	61	409	17
2006/2007	112	97	166	75	450	12
Spolu	274	270	594	189	1327	59

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa http://www.uips.sk/statistis/rocenka.html

Slabá úspešnosť na nižších stupňoch vzdelania ovplyvňuje aj účasť Rómov na vysokoškolskom vzdelaní, pričom Slovensko má najmenšie zastúpenie Rómov zo všetkých národnostných menšín. Základné problémy vzdelávania rómskych detí možno zhrnúť do nasledujúcich oblastí:

1. v oblasti procesu vzdelávania:
   - nízke počty detí navštevujúcich predškolské zariadenia,
   - zlé študijné výsledky a dochádzka v povinnej školskej dochádzke,
   - nadpriemerné umiestňovanie žiakov do špeciálnych škôl,
   - nízke zastúpenie rómskych študentov stredných a vysokých škôl.
2. v oblasti financovania:
   - priemerné výdavky na SŠ a VŠ nízke,
   - náklady v špeciálnych školách 3 x vyššie ako v bežnej škole,
   - nízke využitie európskych fondov na projekty na podporu riešenie rómskej problematiky.
3. v oblasti politiky:
   - chýbajúca politická vôľa riešiť predmetnú problematiku,
   - nízka priorita riešenia problémov rómskej menšiny.
4. v oblasti databáz údajov: oficiálne dáta postihujú problematiku len okrajovo vzhľadom na ochranu osobných údajov, ktorá neumožňuje zber oddelených dát a znemožňuje kvantifikáciu cieľov v oblasti zlepšenia ich postavenia a monitorovanie ich naplnenia.[3]

V oblasti vzdelávania si Dekáda[4] vytýčila tieto strategické ciele:

Zlepšenie kvality vzdelávania zvýšením kapacity učiteľov pre prácu v multikultúrnom prostredí, reformou osnov, vrátane zavedenia vyučovania rómskeho jazyka.

Realizácia integrácie a desegregácie s prioritou integrácie rómskych žiakov z oddelených škôl a tried zo špeciálnych škôl do všeobecných škôl, prehodnotenie metodiky testovania pre prijatie na špeciálne školy, desegregácia škôl a tried, vrátane materských.

Rozšírenie prístupu k predškolskému vzdelaniu jeho rozšírením, zahrnutím do akčných plánov krajiny a zabezpečením jeho dostupnosti v miestach s vysokou koncentráciou detí, následne zaviesť povinnosť navštevovať toto zariadenie s viazanosťou na rodinné prídavky.

Zvýšenie prístupu k stredoškolskému a nadstavbovému vzdelávaniu a vzdelávaniu dospelých rozšírením mimoškolských programov na stredoškolskom stupni aby udržali študentov v škole a odstrániť diskrimináciu vytváraním odborov, v ktorých sa môžu uplatniť aj rómski žiaci.

---

[3] Pri existencii diskriminácie na základe etnickej príslušnosti spolu s diskrimináciou na základe sociálno-ekonomického stavu nie je možné cieliť opatrenia proti nej bez informácii, kde sa rómske deti nachádzajú. Medzinárodné ľudsko-právne organizácie zber osobne neidentifikovaných dát o etnicite považujú za jeden zo základných pilierov boja proti diskriminácii. Kriszán, A. Ethnic Monitoring and Data Protection: The European Context, CPS, Indok, Budapest, 2001.

[4] Dekáda rómskeho začleňovania rómskej populácie 2005-2015

Cieľom vzdelávania Rómov by mala byť predovšetkým príprava detí na vstup do základnej školy, inklúzia rómskych žiakov, vytváranie stredoškolských a vysokoškolských podmienok pre Rómov, na vysokých školách otvárať témy pre potreby komunít a tým vytvorenie určitej vzdelávacej štruktúry Rómov. Aktivity odporúčané v tejto oblasti, ktorými by bolo možné dosiahnuť cieľ je príprava učiteľov a asistentov učiteľov MŠ, ZŠ, SŠ, využívanie klubov pre rómskych žiakov, programy proti predsudkom a protispoločenskému konaniu, kariérne poradenstvo, školy druhej šance pre dokončenie si základného vzdelávania a partnerstvá škôl, a zamestnávateľov v danej oblasti.

Na zmenu zmapovanej situácie môžu mať rozhodujúci vplyv inštitúcie zaoberajúce sa problematikou detí, školstva a sociálnych vecí. Kompetencie v oblasti medzinárodnej komunikácie danej problematiky má podpredseda vlády pre európsku integráciu, ľudské práva a menšiny, splnomocnenec vlády pre rómske komunity, MŠ SR a jeho oddelenie výchovy a vzdelávania rómskych komunít, MPSVR SR pre sociálne odkázaných v oblasti vzdelávania, pre diagnostické otázky sú to podagogicko-psychologické poradne krajov a okresov, špeciálne pedagogické poradne okresom pre deti so špeciálnymi potrebami. Na kvalitu vzdelávania pre deti zo znevýhodneného prostredia by mala dozerať SŠI, MPC a jeho súčasť Rómske vzdelávacie centrum Prešov ROCEPO organizovať aktivity pre učiteľov a zabezpečovať tvorbu metodických dokumentov, Katedra rómskej kultúry UKF v Nitre vzdelávanie pedagógov a samosprávy na všetkých úrovniach podporovať všetky aktivity v rámci decentralizovaných kompetencií v danej oblasti.

3. Problematika nezamestnanosti rómskeho etnika

Historický vývoj rómskeho etnika a jeho vzdelanostná úroveň má vplyv na ich zapojenie do pracovného procesu a na mieru ich ekonomickej aktivity. K odlišnosti v porovnaní s majoritnou populáciou dochádza aj v miere zapojenia mužov a žien. Rómske ženy zastávajú tradičnú rolu – starostlivosť o deti a domácnosť. Z toho vyplýva ich nižší stupeň participácie v porovnaní s mužmi. Tento jav je príznačnejší najmä pre segregované osady. Čo sa týka odvetvovej štruktúry, Rómovia nachádzajú svoje uplatnenie najmä v odvetviach s vysokým podielom fyzickej a nízkokvalifikovanej práce ako je stavebníctvo, poľnohospodárstvo, priemysel, technické služby atď. (Hanzelová, E., 2000, s. 2 – 6).

Tabuľka 6: Miera nezamestnanosti podľa etnického členenia v percentách

Ukazovateľ	1998	1999	2000	2001
Spolu	12	16	18	19
Slovenská	11	15	17	18
Česká	7	11	13	23
Maďarská	18	22	25	27
Nemecká	11	x	x	X
Poľská	2	5	23	19
Ruská	15	21	22	17
Rómska	83	77	73	72
Moravská	11	20	x	X
Iné	8	17	2	16

Zdroj: Výberové zisťovanie pracovných síl. Štatistický úrad SR. Dostupné na www.cphr.sk

Z tabuľky 6 vyplýva najväčší podiel rómskej menšiny na miere nezamestnanosti podľa etnického členenia, aj keď v sledovaných rokoch percento miery nezamestnanosti klesá, čo súviselo s postupným ekonomickým oživením Slovenska.

Nezamestnanosť Rómov v strednej a juhovýchodnej Európe je 8-krát častejšia ako u majority z toho 35 % dlhodobo (eurostat.sk).

Tabuľka 7: Nezamestnanosť Rómov v percentách

Krajina	Percento
Bulharsko	51
Česko	33
Maďarsko	26
Slovensko	65
Rumunsko	25

Zdroj: UNDP Monitoring médií a mediálne analýzy dostupné na www.siac.sk

Na základe štatistických údajov možno konštatovať, že nezamestnanosť Rómov je vysoká a v niektorých lokalitách dosahuje úroveň až 100 %. Rómovia tvoria 20 % všetkých nezamestnaných, pričom ide prevažne o dlhodobú nezamestnanosť 52,25 % Rómov je nezamestnaných dlhšie ako 48 mesiacov. Mladí Rómovia predstavujú takmer 25 % evidovaných uchádzačov o zamestnanie, pričom 60 % z nich hľadá prácu viac ako tri roky (Jurásková, 2004).

V rámci Programu podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity na roky 2007 – 2008 inicioval v roku 2007 Úrad verejného zdravotníctva SR prieskum, ktorý vykonalo 10 regionálnych úradov verejného zdravotníctva na vzorke 2 014 respondentov. Z uvedeného prieskumu vyplynula skutočnosť, že 19 % Rómov netrápi, že sú nezamestnaní a 5 % respondentov sa vyjadrilo, že im je to jedno. Z prieskumu ďalej vyplynulo, že 50 % Rómov poberá sociálnu podporu, invalidný dôchodok poberá 11 % respondentov, 86 % nezamestnaných nemá ukončenú základnú školu (www.diskriminácia.sk).

Tabuľka 8: Podiel zdrojov na príjmoch Rómov v percentách

Krajina	Formálny sektor	Neformálny sektor	Štátna podpora	Iné
Bulharsko	18	21	52	9
Česko	47	25	25	3
Maďarsko	25	16	58	1
Slovensko	19	9	70	2
Rumunsko	12	43	27	18

Zdroj: UNDP Monitoring médií a mediálne analýzy dostupné na www.siac.sk

Informácií o pozícii Rómov na trhu práce nie je veľa. Na základe tých, ktoré sú dostupné možno identifikovať viacero faktorov, ktoré spôsobujú prekážky uplatnenia rómskeho etnika na trhu práce:

nízka vzdelanostná a kvalifikačná úroveň,

skrytá diskriminácia zo strany majority, resp. zamestnávateľov,

nízky status bývania, životných podmienok a nevyhovujúci zdravotný stav,

vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti, čo spôsobuje devastáciu ľudského kapitálu a stratu pracovných návykov.

Makroštrukturálne faktory, ktoré vplývajú na daný stav sú:

útlm ťažkého priemyslu,

rozpad roľníckych družstiev,

zmeny v štruktúre dopytu po nekvalifikovanej pracovnej sile na trhu práce,
konkurencia cudzineckej pracovnej sily (Džambazovič, 2002).

Kľúčovými podmienkami pre zvýšenie zamestnateľnosti Rómov sú dostatočné vzdelanie a odborná príprava na podnikanie, prístup k počiatočnému kapitálu a podpora pri hľadaní cieľovej skupiny klientov.

Cieľom v zamestnanosti Rómov je vytvoriť systémový prístup k riešeniu sociálnej inklúzie na trhu práce. Na dosiahnutie tohto základného cieľa v tejto oblasti treba vytvoriť inštitucionálne siete na získavanie vstupných údajov pre analýzy, pre účely partnerstva pri sociálnej inklúzii a pre monitoring. Ďalšou aktivitou v tejto oblasti by mohol byť prechodný trh práce – obecné sociálne podniky a sociálne podnikanie, podporné programy pre vytváranie pracovných miest pre Rómov u podnikateľských subjektov, na samozamestnávanie Rómov (Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike - solidarita – integrita – inklúzia 2007 – 2015).

Ak Rómovia sami nepocítia potrebu získavania finančných prostriedkov vlastnou aktivitou, tak je celá snaha vopred odsúdená na neúspech.

Záver

V závere treba poukázať na skutočnosť aké skupiny obyvateľstva podľa stupňa dosiahnutého vzdelania tvoria najväčší podiel na nezamestnanosti v SR.

Z obrázku 1 vyplýva skutočnosť, že najviac nezamestnaných v priebehu rokov bolo vždy v skupine občanov so stredoškolským vzdelaním bez maturity, so stredoškolským vzdelaním s maturitou, ale aj so základným vzdelaním. Do skupiny nezamestnaných so základným vzdelaním a so stredoškolským vzdelaním bez maturity patrí aj najviac nezamestnaných z radov rómskeho etnika.

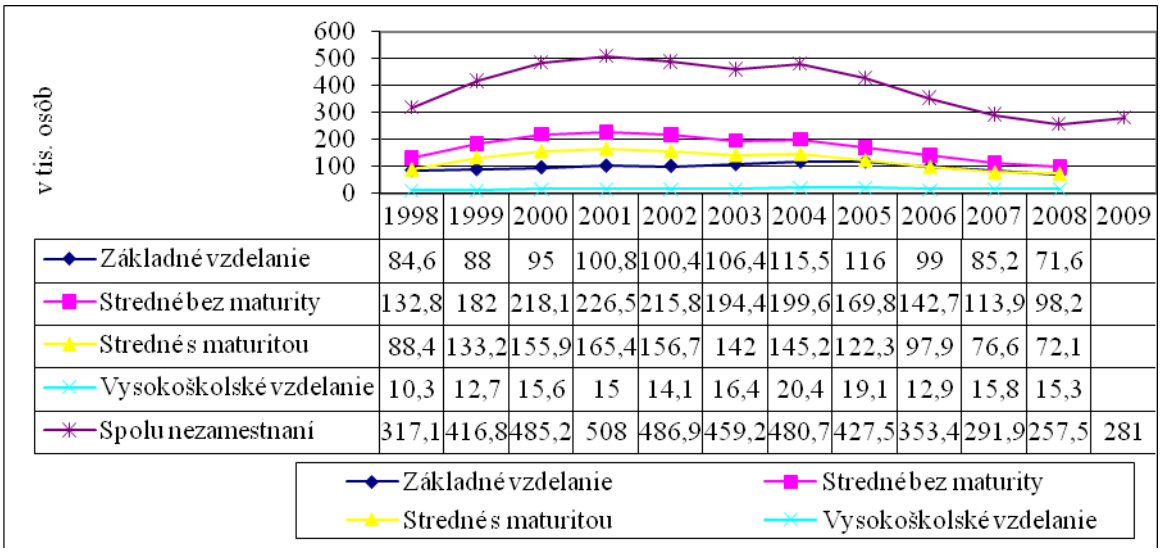

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Základné vzdelanie	84,6	88	95	100,8	100,4	106,4	115,5	116	99	85,2	71,6	
Stredné bez maturity	132,8	182	218,1	226,5	215,8	194,4	199,6	169,8	142,7	113,9	98,2	
Stredné s maturitou	88,4	133,2	155,9	165,4	156,7	142	145,2	122,3	97,9	76,6	72,1	
Vysokoškolské vzdelanie	10,3	12,7	15,6	15	14,1	16,4	20,4	19,1	12,9	15,8	15,3	
Spolu nezamestnaní	317,1	416,8	485,2	508	486,9	459,2	480,7	427,5	353,4	291,9	257,5	281

Obrázok 1: Vývoj nezamestnanosti podľa dosiahnutého vzdelania v rokoch 1998-2009.
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov Slovstatu.

Rómska problematika v celej svoje šírke predstavuje jeden z najvážnejších spoločenských problémov súčasnosti a prax ukazuje, že je potrebné jej venovať patričnú pozornosť.

Transformačné a reformné procesy prebiehajúce v Slovenskej republike v uplynulých pätnástich rokoch významnou mierou ovplyvňujú životné podmienky a životnú úroveň obyvateľstva. V niektorých skupinách obyvateľstva dochádza ku kumulácii viacerých

ukazovateľov sociálnej deprivácie (nezamestnanosť, nízka vzdelanostná úroveň, mladiství bez ukončenej povinnej školskej dochádzky, ľudia s príjmom pod hranicou chudoby, viacdetné rodiny, nízka pracovná mobilita, problémy s bývaním, neplatičstvo a potenciálna deložácia,....). To je prípad aj obyvateľov separovaných a segregovaných rómskych komunít. Zdá sa, že rómska problematika sa stáva jedným z najvážnejších spoločenských problémov Slovenska.

Zväčša ide o spleť kombinácie príčin a dôsledkov a prelínanie sa etnických a sociálnych charakteristík postavenia Rómov na Slovensku. Kritické ukazovatele sociálno-ekonomického postavenia rómskej populácie spadajú najmä do oblasti vzdelania, prístupu na trh práce, bývania a životnej úrovne. V záujme efektívneho boja proti chudobe, sociálnemu vylúčeniu a snahe o integráciu marginalizovaných skupín je nevyhnutné, aby všetky relevantné subjekty od štátnych úradov, cez samosprávne orgány, verejné inštitúcie a privátne organizácie primárne riešili oblasť vzdelávania a následne začleňovanie sa na trh práce hlavne cez verejné projekty zamestnanosti.

Zoznam použitej literatúry

1. Dekáda rómskeho začleňovania rómskej populácie 2005-2015
2. Koncepcia stratégie sociálnej inklúzie rómskych komunít na území nitrianskeho samosprávneho kraja. [online]. Bratislava: CEDA, s.r.o.. 2005. Dostupné z http://www.upsvargalanta.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=211&Itemid=9, [cit. dňa 12.10.2009]
3. Informačná správa o stave efektívnosti vynaložených finančných zdrojov na projekty riešenia problematiky Rómov za obdobie rokov 1999 až 2003. Bratislava: MPSVaR, 2004. Dostupné z http://romovia.vlada.gov.sk/data/att/3432_subor.rtf [cit. dňa 12.10.2009]
4. KRISZÁN, A. Ethnic Monitoring and Data Protection: The European Context, Budapest: CPS, Indok, 2001.
5. Nezamestnanosť Rómov. Dostupné z: http://www.24hod.sk/clanok-21099-Nezamestnanost-Romov-v-SR-sa-podla-OSN-vymyka-spod-kontroly.html [cit. dňa 12.10.2009]
6. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Bratislava: ŠÚ SR. 2002.
7. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. Štatistická ročenka SR. [online]. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2009. Dostupné z http://www.uips.sk/statistis/rocenka.html [cit. dňa 12.10.2009]
8. ÚSTAV INFORMÁCIÍ A PROGNÓZ ŠKOLSTVA. Štatistická ročenka školstva. Bratislava: ÚIPŠ. 2008. Dostupné z www.uips.sk/statistis/rocenka [cit. dňa 12.10.2009]
9. VAŇO, B. 2004. Rómske deti z pohľadu demografie. In: Alexander, J. a kol. Rómske deti v slovenskom školstve. Bratislava: SGI, 2004.
10. HANZELOVÁ, E. 2000. Aktuálne otázky postavenia Rómov na trhu práce. In: Sociálna práca a sociálna politika, roč. 8, 2000, č. 3.
11. Dekáda začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015.
12. Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike - solidarita – integrita – inklúzia 2007 – 2015.
13. DŽAMBAZOVIČ, R., JURÁSKOVÁ, M. Sociálne vylúčenie Rómov na Slovensku. In VAŠEČKA, M. (ed). 2002. Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. ISBN 80 – 88935 – 41 – 5.

14. LORAN, T. Sociálna politika a zamestnanosť Rómov. In VAŠEČKA, M. (ed). 2002. Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. ISBN 80 – 88935 – 41 – 5.
15. VLČKOVÁ, V. 2008. Vzdelávanie Rómov v regiónoch SR. Bratislava: NHF EF 2008. Dostupné na internete www
16. Internetová stránka Štatistického úradu SR www.statistics.sk
17. Internetová stránka Ústavu informácií a prognóz školstva www.uips.sk
18. www.rokovania.sk; www.government.gov.sk; www.vlada.gov.sk/romovia
19. HANZELOVÁ, E. 2000. Aktuálne otázky postavenia Rómov na trhu práce. In: Sociálna práca a sociálna politika, roč. 8, 2000, č. 3.
20. JURÁSKOVÁ, M., 2004. Diskriminácia Rómov na trhu práce. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2004. Dostupné na internete: www.euractiv.sk
21. Údaje SITA 2009.
22. INFOSTAT – VDC
23. Projekt Experimentálna verifikácia efektívnosti kurikula rómskeho jazyka a literatúry v základných a stredných školách

Dôležitosť komunitných centier a ich vplyv na marginalizované rómske komunity

Vladimír Tirpák

Resume:

In this contribution, author focuses on the importance of community centers, their genesis within Slovakia, describes their effort of standardization, and concentrates on the operation of community centers, especially in the field of education. The author also deals with the problem of insufficient mapping of the activities of community centers in the marginalized Romany communities, but also with the other aspects such as cooperation of community centers with the other entities, financing of community centers, etc.. Describing the social exclusion and marginalization, author considers also the environment in which the Romany family lives and explains the different understanding of the issue of media.

Key words: Community center, marginalized Romany communities

V priebehu posledných pätnástich rokov bolo do praxe implementovaných viacero programov a aktivít, zameraných na zlepšenie situácie obyvateľov sociálne vylúčených lokalít: terénna sociálna práca, terénna zdravotná asistencia, asistenti učiteľa, komunitná práca, program výstavby bytov nižšieho štandardu, programy podpory zamestnanosti a mnohé ďalšie. Hoci ich realizácia bola poznačená mnohými nedostatkami (najmä diskontinuitou, spôsobenou nesystémovým financovaním), v mnohých obciach a mestách aj v súčasnosti prebiehajú viaceré zmysluplné aktivity, ktoré napomáhajú riešiť parciálne problémy. Pozitívny účinok a možný efekt týchto opatrení na situáciu sociálne vylúčených lokalít však znižuje skutočnosť, že často nie sú logicky previazané a efektívne skoordinované (napr. deti môžu navštevovať doučovanie, ale nikto nepomôže ich rodičom s katastrofálnou bytovou situáciou; rodičia môžu pracovať pre obec na verejnoprospešných prácach, ale ich deti nemajú kde tráviť voľný čas a pod.). Keďže problémy, spájajúce sa so životom vo vylúčených (rómskych) lokalitách sa dotýkajú mnohých oblastí súčasne (vzdelávania, zamestnanosti, zdravia, bývania, vzťahov s majoritou, materiálnej chudoby a zadlženosti, atď.) a majú podobu začarovaného kruhu navzájom sa ovplyvňujúcich a posilňujúcich faktorov, ak majú byť snahy o sociálne začleňovanie úspešné, musia mať podobu intervencií vo všetkých oblastiach súčasne. Potenciálny nástroj, ktorý by mohol na lokálnej úrovni účinne koordinovať rôznorodé intervenčné programy a poskytovať komplexné sociálne a komunitné služby podľa špecifických potrieb cieľových skupín, tvoria práve komunitné centrá. Aj keď komunitné centrá fungujú na Slovensku viac ako desať rokov, stále nie sú zadefinované základné princípy ich činnosti, ciele ich pôsobenia, šírka záberu ich služieb, ale najmä nie je zabezpečená kontinuita ich činnosti prostredníctvom stabilného financovania.

Komunitné centrá existujú na území Slovenskej republiky cca. desať rokov a každým rokom získavajú nové poznatky a skúsenosti. Prvé komunitné centrá sa začali realizovať cez program Phare na jeseň v roku 2003 a bolo to desať komunitných centier na východnom Slovensku, konkrétne v košickom a prešovskom kraji. Projekt bol zameraný na podporu rómskej menšiny v oblasti vzdelávania, ktorého cieľom bolo zlepšiť vzdelanostnú úroveň rómskej národnostnej menšiny a podporovať toleranciu a integráciu do spoločnosti.

V komunitných centrách sa realizujú rôzne vzdelávacie programy (cvičenia praktických zručností, mimoškolské a voľnočasové aktivity, preventívne programy, edukácia, odborný výcvik), programy, ktoré vytvárajú pracovné miesta, poradenstvo všetkého druhu a pre

všetkých ľudí z komunity bez rozdielu veku či etnickej príslušnosti. Rady sú poskytované hlavne ľuďom, ktorí sú v núdzi a nevedia ako zo svojej sociálnej situácie, preto sa im poskytuje v odôvodnených prípadoch aj humanitárna, zdravotná, sociálna, finančná a materiálna pomoc. Komunitní sociálni pracovníci pomáhajú klientom komunitných centier si zabezpečiť alebo zlepšiť kvalitu súčasného bývania tým, že im poskytujú možnosť zapojiť sa do rôznych programov (sporiaci program alebo mikropôžičky, či program zameraný na rekonštrukciu domu), prostredníctvom ktorých si môžu vylepšiť bývanie.

Komunitné centrá existujú na území Slovenskej republiky cca. desať rokov a každým rokom získavajú nové poznatky a skúsenosti. Ich prvotný nástrel bol len veľmi všeobecný a nevedelo sa presne, čo sa chce v danom komunitnom centre riešiť a hlavne ako. Bola daná cieľová skupina a komunitní sociálni pracovníci, ktorí im chceli pomôcť a čo najskôr ich dostať z danej sociálnej situácie. Aj keď len veľmi ťažko môžeme povedať, žeby sme ich mohli nazvať sociálnymi pracovníkmi. Skôr to boli neskúsení ľudia, ktorí len prešli konkurzom alebo výberom a chceli pomôcť ľuďom z ich sociálnej odkázanosti a sústredili svoju pomoc na pomoc druhým ľuďom. Komunitné centrá sa špecializovali na marginalizované rómske osady a na komunity, ktoré v nich žili a ktoré potrebovali pomôcť. Prvotný program sa snažil o začlenenie a samotnú integráciu komunít do spoločnosti v čo najrýchlejšom čase a komunitné centrum bolo prostriedkom, ktorým sa to malo naplniť. Ale dva roky ukázali, že aj keď nastal samotný pokrok v komunite, ale na to, aby sa komunita začlenila do spoločnosti, to bola veľmi malá časová perióda. Prvé komunitné centrá vznikali na východnom Slovensku, v prešovskom a košickom kraji, a ich snahou bolo odstrániť chudobu, nezamestnanosť, zlepšiť zdravotné návyky, riešili bytovú otázku a samozrejme nie v poslednom rade aj vzdelanostnú úroveň. Každá komunita bola autentická a vyžadovala si iné intervencie. Jednak to súviselo s mentalitou komunity, jednak s ich životnou úrovňou a aj s úrovňou vyspelosti komunity. Aj dnes existujú osady, ktoré nemajú teplú vodu, žiadnu infraštruktúru a dokonca v niektorých chatrčiach žije aj niekoľko generácií pohromade. Vieme si to vôbec predstaviť? Kto sme vlastne my? Slovo „my“ v tomto prípade smeruje na majoritu, v ktorej existujú tiež sociálne odkázané rodiny, ale nie je to percentuálne tak determinované ako je to u marginalizovaných rómskych komunít. Komunity, ktoré sa nachádzajú v stave, ktorí sme opísali, sa stávajú najčastejším zdrojom rôznych masovokomunikačných prostriedkov. Pretože televízne stanice sa sústreďujú oveľa častejšie na rómsku delikvenciu a to pozitívne, čo prináša rómske etnikum považuje za raritu. Asi nikto z nás si nevie predstaviť, žeby sa mal ráno zobudiť do dňa, kedy nevie, čo sa bude diať, že nesadne do auta a nepôjde na nákup, za ktorý si zaplatí a nebude ho musieť ukradnúť, že cestou do obchodu rozmýšľa, koľko potravín bude musieť kúpiť, aby sa najedli všetci a žeby to nestálo veľa peňazí. Nerozmýšľa nad tým, ako rozšíriť dom, pretože sa vás už do jednej izby toľko nevmestí.

Komunitné centrá sa budovali a zakladali práve za takýmto účelom, aby odstraňovali alebo aspoň eliminovali tieto všetky negatívne faktory. Dnešné komunitné centrá a hlavne ľudia, ktorí stáli pri zrode a vydržali až dodnes, tak môžu hovoriť o úspechu, aj keď zrejme nie o takom, akom si mysleli vládni zástupcovia, že bude mať o desať rokov úspech ich prvotné zaradenie do štatutárneho systému. Tie výsledky sú v našich očiach len minimálne, aj keď v niektorých prípadoch sú diametrálne, no v očiach ľudí, ktorým sa pomohlo, sú veľmi veľké. Pretože, keď komunitný sociálny pracovník pomôže niektorej z rodín získať finančné prostriedky, ktoré im prichádzajú pravidelne každý mesiac, tak aj v očiach komunity získava iné postavenie. Práve preto je veľmi dôležité hovoriť o kompetenciách komunitných sociálnych pracovníkov, čomu sa majú venovať, aké vzdelanie by mali mať absolvované a dosiahnuté, čo všetko by malo obsahovať komunitné centrum v rámci svojho administratívneho a technického vybavenia, ktorej skupine sa majú a môžu venovať v rámci komunity, do akej miery má siahať daná intervencia, aby na druhej strane nebola zneužitá

samotnou rodinou, skupinou alebo len samotným jedincom. Preto v súčasnosti prebieha aj štandardizácia komunitných centier, ktorá by mala viesť k určeniu týchto vecí. V rámci zákonodarstva sa pripravuje aj zákon, ktorý by vysvetľoval sociálne vylúčené spoločenstvo, pre ktoré by samotné komunitné centrá mali vznikať a ktorým by sa v nich mali venovať. Je to dlhá, ale veľmi dôležitá trasa, ktorá prispeje k skvalitneniu poskytovaných služieb v komunitných centrách a hlavne by mala na druhej strane aj odbremeniť terénnych a komunitných sociálnych pracovníkov od niektorých funkcií, ktoré sú pre nich navyše a ktoré spadajú do kompetencií iných úradov. V tejto štandardizácii by sa malo určiť aj presné financovanie týchto komunitných centier, aby sa nestávalo, že po ukončení projektu bude ich činnosť neistá a odkázaná na samosprávu, ako to bolo doteraz. Pretože sa stávalo, že aj komunitné centrum, ktoré fungovalo na vysokej úrovni, muselo zaniknúť, pretože nemalo za čo fungovať a platiť svojich zamestnancov.

V rámci komunitných centier sme sa v našej práci špecializovali na edukačnú stránku, pretože je veľmi dôležitá a nie je nijako zmapovaná. Existujú drobné výskumy, ktoré sú len na lokálnej úrovni a ktoré sú nasmerované na spoluprácu s terénnymi sociálnymi pracovníkmi, ich asistentmi a samotnými rodinami a starostami. Existujú výskumy, ktoré popisujú činnosť jedného komunitného centra, ale edukáciu berú len ako voľnočasovú aktivitu alebo ako formu čiastkového doplnenia pre formálnu edukáciu. Problematike komunitných centier sa venujeme už šesť rokov a za túto dobu sme mali možnosť navštíviť niekoľko komunitných centier, ktoré môžeme porovnávať a aj rozdeliť na funkčné a nefunkčné komunitné centrum, kde sme mali možnosť vidieť, aký prístup je zvolený pri práci s týmito ľuďmi, akí ľudia zastávajú jednotlivé posty a podobne. Všetko sú to veci na zamyslenie a aj preto sa odohráva proces štandardizácie komunitných centier. Sú komunitné centrá, ktoré kladú dôraz na skupinu v rámci komunity ako sú napríklad starí ľudia, adolescenti, alebo na školopovinné deti, ale najčastejšie sú komunitné centrá, ktoré sa venujú celej komunite a všetkým vekovým skupinám, no hlavne sociálne vylúčeným skupinám. Edukačná činnosť v komunitných centrách nie je nejako špecializovaná a ani nie je určené, čo by sa tam v rámci edukácie malo vyučovať alebo akou formou by sa to malo diať. Edukácia v týchto zariadeniach je realizovaná skôr hravou formou, a aj to má hlavný vplyv na to, že existuje veľa komunít s deťmi, ktoré navštevujú len komunitné centrum a nenavštevujú školské zariadenie. Možno je dobré sa v danom okamihu spýtať, že kde sú zákony v tomto okamihu, kde je povinná školská dochádzka a že sa niečo podobné môže stať. Komunitní sociálni pracovníci často nevedia, čo majú takéto deti učiť, no v takomto prípade im napomáha aktívna komunikácia so školou, ktorá im môže povedať, čo má dieťa v danom veku vedieť, poprípade, že dieťa má problém v komunikácia a to len z dôvodu, že nerozumie jazyku v ktorom sa predmet prednáša, aj keď je to spisovný jazyk, dieťa ho nemusí ovládať a nie je to ani jeho chyba. Aj to je často príčinou, že sú rómske deti umiestňované do špeciálnych základných škôl a to z dôvodu, že nespravili inteligenčný test, no často nie žeby nevedeli správnu odpoveď na položenú otázku, ale preto, že ju nevedeli prečítať alebo nerozumeli. Takýmto deťom pomáha nultý ročník, no ale keď nie je zriadený ako súčasť formálneho vzdelávania, tak najvýhodnejším riešením je, aby takéto dieťa navštevovalo komunitné centrum, kde mu môžu pracovníci komunitného centra pomôcť.

Zo skúsenosti môžeme povedať, že zložkou neformálnej edukácie je aj doučovanie na samotné predmety, alebo spracovanie si úloh, kde si dieťa spraví domácu úlohu bez toho, žeby ho niekto nútil, pretože aj keď je komunitné centrum dobrovoľné, to neznamená, že tam neplatia pravidlá, ktoré určujú povinnosti, ale na druhej strane aj práva. Veľakrát sa zabúda na podmienky, v akých Rómovia žijú. Bez práce, príjmu, v chudobných osadách, či getách. Viac si všímame ich mediálne vykresľovanie, bohužiaľ väčšinou prebiehajúce v negatívnom svetle. Len zalamujeme rukami a niekedy aj neveriacky točíme hlavou, keď vidíme, do akých sociálnych podmienok sa deti rodia a v akom prostredí sú vychovávané. Neuvedomujeme si

pritom ich ťažkú a zložitú sociálnu situáciu. Vylúčenie z priestoru obce, či mesta, v ktorom žijú, zo spoločenského diania i celkového života spoločnosti je pre nich ťažkou a často neprekonateľnou prekážkou, ktorá spôsobuje len väčšiu priepasť medzi samotnou integráciou.

Počet Rómov žijúcich na Slovensku sa podľa odborných demografických odhadov pohybuje vo výške asi 320- až 380-tisíc. V rámci sčítania ľudu, domov a bytov z roku 2001, sa k rómskej národnosti na Slovensku prihlásilo 89 920 obyvateľov, kde zvyšok Rómov sa prihlásilo alebo k maďarskej alebo k slovenskej národnosti. Okolo 60 % rómskej populácie žije integrovane spolu s majoritnou populáciou. Zvyšných približne 40% žije v mestských alebo obecných koncentráciách, osídleniach lokalizovaných na okraji obce/mesta alebo osídleniach, ktoré sú od obce či mesta priestorovo vzdialené(segregovane alebo separovane), prípadne oddelené prírodnou alebo umelou bariérou (potok, železnica, cesta...). Na Slovensku je v súčasnosti evidovaných 620 – 690 rómskych osád, pričom na území niektorých obcí sa nachádza aj viac osád (Nicholsonová, 2010). V súčasnosti sa pripravuje sčítanie ľudu po desiatich rokoch a je veľmi dôležité, do akej miery sa prihlásia Rómovia k rómskemu etniku.

Marginalizácia a sociálne vylúčenie

Podľa Bačovej (In Mušinka, 2004, s.73) marginalizácia „znamená vytváranie takých sociálnych vzťahov, ktoré znamenajú sociálnu nerovnosť."

Podľa Radičovej (2005) vznikli na Slovensku dva výrazné fenomény. Prvý fenomén tzv. znásobenej alebo zdvojenej marginalizácie, čo znamená, že Rómovia žijú segregovaní v marginalizovanom území. Zdvojená marginalizácia vytvára uzatvorené spoločenstvo s homogenizovanou štruktúrou, v ktorej existuje len jeden vzorec sociálneho správania sa a obsahuje len jednu životnú stratégiu. Táto životná stratégia je tým druhým fenoménom, a to je fenomén znásobenej kultúrnej závislosti, ktorá sa navonok prejavuje výraznou pasivitou, rezignáciou, apatiou a samozrejme i agresivitou. Patria sem všetky typické črty reprodukovanej chudoby, a nie typické znaky etnicity.

Marginalizácia sa ako proces zvykne v niektorých diskurzoch stotožňovať nielen s jej charakteristikou ako sociálnej tematiky (sociálneho vylúčenia, sociálnej exklúzie) a v prípade rómskych komunít je niektorými autormi spájaná aj s ich identitou (Lehoczká, 2009, s. 96).

Sociálne vylúčenie: môžeme nazvať ako proces (alebo stav), ktorý určitých jednotlivcov, rodiny, skupiny či prípadne celé lokálne spoločenstvá (komunity) obmedzuje a to hlavne v prístupe k zdrojom, ktoré sú potrebné pre participáciu a organizáciu na sociálnom, ekonomickom i občianskom živote spoločnosti. Samotný proces (stav) má veľa príčin, kde by sme mohli zaradiť chudobu, nízke príjmy, diskrimináciu, nízku mieru vzdelanosti, zdevastované životné prostredie a často i etnickú príslušnosť (Navrátil, 2003).

Sociálne vylúčenie sa najčastejšie prejavuje v jednotlivých oblastiach života jedinca i spoločnosti, ktoré popisuje Šimíková (In Navrátil, 2003). Týmito oblasťami, ktoré však možno transformovať aj do podmienok života Rómov na Slovensku, sú najčastejšie obmedzený prístup na trh práce, chudoba a nízky príjem, nízka miera sociálnej podpory, bývanie a život v kontexte lokality, či vylúčenie zo služieb.

Spomínané oblasti možno rozšíriť najmä o nedostatočnú zdravotnú starostlivosť a hygienu a v neposlednom rade o vzdelanostnú úroveň a prístup k vzdelaniu.

Odlišnosť Rómov je ostatnými obyvateľmi vnímaná negatívne – medzi Rómami a ostatným obyvateľstvom sa vytvára sociálny dištanc, ktorý na oboch stranách umocňujú zakorenené stereotypy a predsudky (Vašečka, 2002).

Podľa Hubschmannovej je jednou z príčin reálnej odlišnosti Rómov – ako napokon i každého etnika – ich odlišný historický vývin. Ak hovoríme o nízkom sociálnom postavení rómskeho etnika ako o jeho odlišnosti, odvíja sa to od ich historického postavenia etnickej kasty, ktorá primárne v dôsledku rigidnej monoprofesnosti a historicky aj v dôsledku vzťahov s makrosocietou iných národov sa nemohla triedne diferencovať (Mann, 1992).

Často zabúdame na podmienky, v akých Rómovia žijú. Bez práce, príjmu, v chudobných osadách, či getách. Viac si všímame to, ako ich vykresľujú média, ale neuvedomujeme si práve to, že média ich vykresľujú len v negatívnom svetle. Neuvedomujeme si pritom ich ťažkú a zložitú sociálnu situáciu, čo všetko každodenne prežívajú a čomu sa musia denne venovať. Vylúčenie z priestoru obce, či mesta, v ktorom žijú, zo spoločenského diania i celkového života spoločnosti je pre nich ťažkou a často neprekonateľnou prekážkou.

Priestorové vylúčenie – typológia rómskych osád.

Tab. 1 Typológia rómskych osídlení a kritériá (Radičová, 2001).

Typ/kritérium	Legálnosť pozemku	Legalita domu	Inštalácia kanalizácie	Odvoz smetí	Voda
Integrované	+	+	+	+	+
Separované	+ a niektoré -	+ a niektoré -	-	nepravidelný	studne
Segregované	-	-	-	-	-

Tab. 2 Teoretická typológia integrovaných, separovaných a segregovaných rómskych osídlení.

	Región		Koncentrácia		Podiel Rómov a nerómov	
	marginalizovaný	nemarginalizovaný	vysoká	nízka	viac ako 10%	menej ako 10%
Integrované	+	-	+	-	+	-
	-	+	-	+	-	+
Separované	+	-	+	-	+	-
	-	+	-	+	-	+
Segregované	+	-	+	-	+	-
	-	+	-	+	-	+

Kým integrované i separované osídlenia sú typické prejavmi relatívnej chudoby, kde platia úplne iné indikátory, segregované osídlenia sú charakteristické indikátormi absolútnej chudoby. Ak pre našu krajinu platí, že garantované životné minimum znamená jedno teplé jedlo denne, ošatenie a prístrešok, pre segregované osady nie je naplnené, a teda ani garantované toto životné minimum.

Zoznam bibliografických odkazov:

1. BAČOVÁ, Iveta: Rómska marginalita. In: MUŠINKA, Alexander et al.: Rómska marginalita. Prešov: Centrum antropologických výskumov, 2004, s.73. ISBN 80-968905-3-0
2. KOMINAREC, I. – KOMINARECOVÁ, E. 2005. Multikulturalita a edukácia. Prešov: FF PU, 2005. ISBN 80-8068-380-0.
3. LEHOCZKÁ, L.: Národná identita Rómov na Slovensku v kontexte s ich ekonomicko-sociálnym postavením. In: Cesty k zvyšovaniu socializácie romského etnika. Zborník príspevkov z pracovného seminára. Prešov: PUPF, 2005.
4. LIÉGEOIS, J.P. 1995. Rómovia, Cigáni, kočovníci. Bratislava: Rada Európy, 1995. 111 s. ISBN80-967380-4-6.
5. MISTRÍK, E. 2008. Multikultúrna výchove v škole. [online]. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2008. 88s. ISBN 978-80-969271-4-2.

6. NAVRÁTIL, P. 2003. Romové v české společnosti. Praha: Portál. 2003. 202-208 s. ISBN 80-7178-741-8.
7. NICHOLSONOVÁ, L. 2010, Sociálne odkázané spoločenstvá. http://120napadov.sk/socialne-odkazane-spolocenstva-sos/6, 19. októbra 2010.
8. PORTIK, M. 2003. Determinanty edukácie rómskych žiakov. Asistent učiteľa. Prešov: PF PU, 2003.
9. RADIČOVÁ, Iveta: Chudoba Rómov vo vzťahu k trhu práce v SR. http://www.ucm.sk/FF/Slovensky/Katedry/pedagogika/dokumenty/dok/7chudoba%20Romovia%20rozhovory.pdf (14-05-2010)
10. ROSINSKÝ, R. 2006. Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu. Nitra: UKF, FSVaZ, 2006. 263 s. ISBN 80-8050-955-7
11. ROSINSKÝ, R. a kol. 2006. Amare Roma, špecifiká práce v rómskych komunitách. Nitra: UKF, FSVaZ, 2006. 264 s. ISBN 80-8050-990-5
12. SELICKÁ, D. - VANKOVÁ,K. 2005. Práca s rómskou rodinou. In: Rodina a škola, č.2, 2005.
13. ŠVEC, Š. 2002. Základné pojmy v pedagogike a andragogike. Bratislava: IRIS, 2002. ISBN 80-89018-31-9.

Kontakt:
Mgr. Vladimír Tirpák
Adresa: Ústav romologických štúdií FSVaZ UKF, Kraskova 1, 949 74 Nitra
Tel.: +421/944919514
e-mail: vladimir.tirpak@ukf.sk

Systém efektívnych riešení v rámci integrácie odsúdených do spoločnosti

Tatiana Tomčíková

Úvod

Osoby, ktoré opúšťajú výkon trestu odňatia slobody, sa často nachádzajú v ťažkých životných situáciách, nemajú kde bývať, chýbajú im vhodné pracovné a životné návyky, ale zároveň aj dostatočná kvalifikácia a vzdelanie pre uplatnenie na trhu práce. Mnohí z nich majú úplne popretŕhané väzby so sociálnym okolím a so svojou rodinou. Z týchto dôvodov sa po prepustení z väzenia často dostávajú do situácie, kedy musia riešiť viacero nakumulovaných problémov naraz, pričom väčšina z nich nemá dostatočné informácie o reálnom živote a ani dostatočnú podporu, pomoc a sprevádzanie. Problém sociálneho fungovania a začlenenia odsúdených do normálneho života je o to komplikovanejšia, že zo strany spoločnosti sa voči týmto jedincom prejavujú v značnej miere tendencie pohoršenia a odsúdenia.

Výkon trestu odňatia slobody a proces prizonizácie

Výkon trestu odňatia slobody predstavuje krajný prostriedok, ktorým spoločnosť reaguje na najzávažnejšie druhy prekročenia zákona. Väzenská inštitúcia slúži nielen ako odstrašujúci činiteľ páchania trestnej činnosti, ale zároveň predstavuje aj miesto výchovného pôsobenia na odsúdeného. Výkon trestu má však celý rad nepriaznivých vedľajších účinkov, je spojený so stratou slobody, zodpovednosti odsúdeného za seba samého, za svoje správanie a svoju budúcnosť. Nástupom do väzenia je odsúdený vytrhnutý z prostredia, na ktoré bol zvyknutý a ocitá sa za mrežami sám, bez rodiny, priateľov a známych. Nepopierateľným faktom v tomto zmysle zostáva, že trest odňatia slobody výrazným spôsobom posilňuje kriminálne správanie jedinca a v konečnom dôsledku nevedie ku zníženiu kriminality.

Úspešné prežitie tradičného výkonu trestu si vyžaduje adaptáciu odsúdeného na život vo väzenskom prostredí, čo znamená prijatie subkultúrnych noriem a pravidiel, ktoré sú značne odlišné od všeobecne platných noriem spoločnosti. Takto adaptovaný jedinec má po dlhšej dobe strávenej vo väzení horšiu kriminálnu prognózu, t.j. vyššiu pravdepodobnosť recidívy kriminálneho správania.[1] Všeobecne plati, že väzenie pôsobí negatívne na vytváranie sociálne žiadúcich vzorcov správania odsúdených a znižuje účinnosť prosociálne orientovaných resocializačných zámerov. Proces prizonizace je zavŕšený v momente, keď si odsúdený utvrdí svoje zločinecké sklony a zostane imúnny voči konvenčnému hodnotovému systému a spoločenským normám, čo značne komplikuje proces nápravy uväzneného jedinca. [2]

Odsúdeným je nutné venovať zvýšenú pozornosť a starostlivosť vzhľadom k tomu, že sa jedná o skupinu osôb, ktorá je v dôsledku neúspešnej socializácie ľahko ovplyvniteľná, či už v pozitívnom alebo negatívnom zmysle. Vzhľadom na uvedené skutočnosti, snahou penitenciárnych zariadení je zmiernenie negatívneho vplyvu pobytu vo väzení, posilnenie adaptability, reintegrácia do spoločnosti a príprava odsúdených na plynulý prechod z výkonu trestu do občianskeho života. Súčasne sa jedná o prípravu odsúdeného na zmenu sociálnej

---

1 KARABEC, Z. - BLATNÍKOVA, Š.: *K problematice dlouhodobých trestů odnětí svobody.* Kriminalistika: roč. 33, č. 3, 2004.

2 SUCHÝ, O.: *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon.* Praha: LEGES, 1991.

2 HÁLA, J.: *Teorie a praxe vězeňství I.* České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1996. 65 s. ISBN 80-7040-235-0.

reality, vytvorenie alebo posilnenie pozitívnych životných perspektív a zvýšenie jeho sociálnych kompetencií. Nezanedbateľnú stránku tohto procesu tvorí motivácia odsúdeného na zapojenie do špeciálnych výchovných a vzdelávacích aktivít slúžiacich k pozitívnemu rastu osobnosti a ku korekcii pasívneho prístupu k vlastnej budúcnosti.

Proces sociálnej reintegrácie odsúdených do spoločnosti

Základným cieľom výkonu trestu odňatia slobody je zabezpečenie podmienok plynulého prechodu odsúdených do civilného života a poskytnutie potrebnej pomoci. Trest odňatia slobody neslúži len ako priestor na pôsobenie zmeny delikventa a jeho správania žiadúcim smerom, ale jeho hlavným zmyslom je pomôcť odsúdenému nájsť hodnotné a zmysluplné alternatívy k doterajšiemu spôsobu života.3 Vypočuť Čítať foneticky

Úspešná reintegrácia odsúdeného do majoritnej spoločnosti je zameraná na vyrovnanie sa s negatívnym účinkom výkonu trestu odňatia slobody, s cieľom motivovať odsúdených k tomu, aby sa intenzívne zaujímali o riešenie svojich problémov. Všeobecný význam resocializačných programov spočíva v aktivitách zameraných na prípravu a reintegráciu odsúdených pre život na slobode. Konkrétne sa jedná o oblasť podpory pri utváraní postojov a zručností odsúdených, vrátane konkrétnej pomoci viesť samostatný život v spoločnosti v súlade so zákonom. Obsahová náplň jednotlivých foriem individuálneho i skupinového pôsobenia na odsúdených sa týka týchto aktivít:

Sociálno – právne poradenstvo, ktorého účelom je riešenie sociálnych problémov odsúdených a zabezpečenie sociálnych kontaktov

Výcvikový program pre nezamestnaných, ktorý spočíva v podpore pri vytváraní podmienok vstupu odsúdených na trh práce

Nácvik psychosociálnych zručností, ktorého účelom je získanie komunikačných zručností a zvládnutie prechodu odsúdeného na život v spoločnosti

Posilňovanie vlastností, ktoré je zamerané na orientáciu odsúdeného v novom sociálnom prostredí a negáciu kriminálneho správania

Psychoterapia – korekcia postojov odsúdeného k trestnému činu a trestu, odhaľovanie negatívnych a pozitívnych zložiek osobnosti, intelektuálny rozvoj osobnosti, odstránenie nakumulovanej psychickej tenzie a afektov vyplývajúcich z väzenského prostredia

Sociálno – právna výchova, týkajúca sa riešenia problémov odsúdených pri hľadaní zamestnania, ubytovania, sprostredkovania kontaktu s úradmi a spoločenskými organizáciami

Budovanie právneho vedomia, ktoré spočíva v osvojení minimálnych zásad spoločenského správania a právneho vedomia odsúdených

Súčasťou reintegračného procesu odsúdených je odstránenie inštitucionalizácie na vysoko organizovaný život vo väzení, spojený so stratou samostatnosti a iniciatívy väznenej osoby. Základným cieľom tohto procesu je motivácia odsúdených k zmene postojov a spôsobov myslenia vedúcich k recidíve trestnej činnosti. Dôležitým faktom zostáva, aby v priebehu výkonu trestu bola venovaná maximálna pozornosť hodnotovému systému vzhľadom k tomu, že spomínaní jedinci nepripisujú dodržiavaniu noriem a hodnôt spoločnosti žiadny význam. K tomu môžu okrem individuálnej starotlivosti o odsúdeného dopomôcť rôzne vzdelávacie a výchovné programy. [4]

Významnú úlohu v rámci reintegračného procesu zohráva sociálno-právne poradenstvo, ktoré formou metodickej a odbornej pomoci zabezpečuje sociálne kontakty odsúdeného s príslušnými úradmi a azylovými domami, ktoré poskytujú prepusteným nielen ubytovanie

4 PRŮCHA, J. - WALTEROVÁ, E. - MAREŠ, J.: Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2001. 322 s. ISBN 80-7178-579-2.

a podporu, ale aj pomoc zameranú na vytváranie pracovných návykov nevyhnutných v rámci integrácie na trhu práce. Psychosociálne poradenstvo je koncipované snahou o odstránenie traumy z náhlej zmeny, nakoľko dlhodobé neuspokojovanie potrieb navodzuje u prepustených nereálne očakávania a silnú motiváciu k ich neodkladnému nasýteniu, čo môže viesť k následnej recidíve.

Medzi základné nástroje riešenia efektívneho začlenenia osôb vracajúcich sa z výkonu trestu patria pracovné aktivity, ktoré sú považované za najdôležitejšiu súčasť resocializácie väznených osôb. V našom väzenskom systéme je práca považovaná za základný a nezastupiteľný prvok pri zaobchádzaní s odsúdenými. Zmysluplná, riadená a organizovaná práca rozvíja pracovné návyky odsúdeného a s tým súvisiace osobnostné vlastnosti. Pracovné aktivity vo výkone trestu vytvárajú vzťah odsúdeného k práci žiadúcim smerom, často vedú k znižovaniu agresivity odsúdených a k celkovej harmonizácii psychosomatických funkcií. [5] V tejto súvislosti je potrebné podotknúť, že osoby vracajúce sa z výkonu trestu odňatia slobody sú zaraďované medzi skupiny ľudí, ktorí sú z rôznych dôvodov znevýhodnení na trhu práce a tým pádomsú aj častejšie ohrození sociálnou exklúziou. Z tohto dôvodu je potrebné k spomínanej skupine osôb pristupovať pomocou rôznych foriem efektívnych nástrojov sociálnej politiky, ktoré im dopomôžu k lepšiemu sociálnemu fungovaniu v spoločnosti.

Neoddeliteľnú súčasť resocializačnej práce s odsúdenými tvoria vzdelávacie aktivity, nakoľko veľkým problémom u odsúdených býva funkčná negramotnosť prejavujúca sa tým, že značná časť odsúdených disponuje len základným vzdelaním. Základnou prioritou vzdelávacích a tréningových aktivít je poskytnúť odsúdeným takú kvalifikáciu, ktorá im umožní nájsť si svoje miesto v pracovnom procese. V rámci možností je nutné sústrediť sa na niekoľko špecifických tematických aktivít a ponúknuť možnosť kvalifikovať sa v činnostiach, o ktoré majú odsúdení záujem a ktoré sú zároveň na pracovnom trhu požadované. Vzdelávanie odsúdených všeobecne uľahčuje vyrovnávať sa so zmenami, s ktorými sa stretávajú v širšom spoločenskom alebo individuálnom kontexte, pričom mimoriadne dôležité je organizovať také metódy práce, ktoré formujú psychologické rysy, zručnosti a návyky odsúdeného. Sociálne zručnosti poskytujú odsúdenému schopnosť správať sa adekvátne v určitých životných situáciách, pomáhajú jeho adaptácií do sociálneho prostredia a spoločnosti. Významnú úlohu súčasne tvoria záujmové aktivity, ktoré plnia vzdelávaciu, výchovnú, socializačnú a motivačnú funkciu, majú podstatný vplyv na rozvoj celej osobnosti odsúdeného a podporu jeho sebarealizácie. V tomto zmysle nie je dôležitá kvantita ponúkaných aktivít, ale ich kvalita, skladba a obsah, ktorý má zodpovedať nielen potrebám odsúdeného jedinca, ale aj potrebám spoločnosti a najnovším vedeckým poznatkom.[6]VypočuťČítať foneticky Dôležitou súčasťou tejto práce je pozitívna motivácia odsúdeného zmeniť svoj spôsob života a to tým, že sa stane plnohodnotným členom spoločnosti a znovu získa dôveru ľudí, ktorí sa nachádzajú v jeho okolí. Nepopierateľný význam v tomto smere zohráva koordinovanie reintegračných aktivít, ktoré sa realizujú počas výkonu trestu s aktivitami na slobode, čo výrazne prispieva k naplneniu spoločného cieľa. Primárnym rámcom resocializačného procesu je maximálne úsilie formovať kľúčové vlastnosti odsúdeného žiadúcim smerom, pri súčasnom rešpektovaní identity osobnosti odsúdeného. Individuálna podpora a pomoc odsúdenému spočíva aj vo vytváraní partnerstiev medzi jednotlivými inštitúciami, združeniami a zamestnávateľmi, aby sa tak zabezpečila kontinuita prechodu odsúdeného z väzenia na slobodu.

Najväčšou prekážkou v snahe o úspešnú resocializáciu osôb vykonávajúcich trest odňatia slobody sú samotní odsúdení. Tým, že komunita odsúdených si v priebehu svojho

5 HÁLA, J.: Teorie a praxe vězeňství II. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1999. 103 s. ISBN 80-7040-376-4.

6 PÁVKOVÁ, J.: Pedagogika volného času. Praha: Portál, 2002. 231 s. ISBN 80-7178-711-6.

života osvojila určité vzorce správania a pobyt vo väzení považuje za nespravodlivý, tým väčšina z nich nechce meniť zakódované pravidlá svojho doterajšieho správania. Preto základnou úlohou resocializačnej práce s odsúdenými je pomoc pri utváraní pozitívnych vonkajších vzťahov k civilnému svetu, čo napomáha pri zvyšovaní pocitu vlastnej hodnoty a pocitu zmysluplnosti vlastnej existencie.[7] Možno konštatovať, že snaha o prevýchovu odsúdených predstavuje zložitý proces, nakoľko sociálne a osobné problémy, ktoré sa u odsúdených v priebehu rokov nahromadili, zmenili ich osobnosť natoľko, že snaha nájsť východisko z tejto situácie je velmi ťažká a nezriedka sa môže zdať dokonca aj nemožná.[8]

Predmetom sociálnej reintegrácie je nastoliť opätovnú rovnováhu a podporu sociálneho fungovania odsúdeného v spoločnosti, hlavne v situáciách, ktoré predstavujú v jeho živote kľúčové udalosti alebo sú nejakým spôsobom traumatizujúce.[9] Z vyššie uvedeného vyplýva požiadavka postupného pretransformovania postojov odsúdeného, myslenia, správania a životnej orientácie do takej podoby, aby sa po prepustení z výkonu trestu stal užitočným pre svoje okolie, spoločnosť a žil plnohodnotným životom. Porozumieť problematike väznených osôb znamená súčasne odstrániť bariéry zo strany spoločnosti, ktoré zapríčiňujú následnú diskrimináciu odsúdených a výrazne sťažujú proces integrácie. V tejto súvislosti je potrebné viac otvárať tématiku väzenstva aj pred očami verejnosti, ktorá sa nebude nezameriavať len na samotný zločin a trest delikvetných osôb, ale predovšetkým na ich úspešnú resocializáciu a reintegráciu bez následných predsudkov.VypočuťČítať foneticky

Záver

Problematika výkonu trestu odňatia slobody je očami verejnosti vnímaná značne zúženým spôsobom, čo môže v ľuďoch utvrdzovať negatívne a odsudzujúce postoje k odsúdeným. Musíme si plne uvedomiť, že pozícia spoločnosti v oblasti chápania väzenstva je jedným z faktorov, ktorý môže významným spôsobom ovplyvniť proces integrácie páchateľa trestnej činnosti a zároveň ovplyvniť i jeho ďalší život po prepustení na slobodu. Doterajšia prax totiž ukazuje, že v spoločnosti bude vždy existovať určitá časť populácie, ktorá nerešpektuje platné normy. Práve preto ťažisko práce penitenciárnych zariadení nespočíva v úplnej náprave osôb páchajúcich trestnú činnosť, ale skôr v snahe o dosiahnutie maximálneho stupňa socializácie odsúdených, aby sa z väzenia nevracali jedinci ešte horší a nebezpečnejší ako boli pred nástupom do výkonu trestu.

Literatúra:

1. HÁLA, J.: Teorie a praxe vězeňství I. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1996. 65 s. ISBN 80-7040-235-0.
2. HÁLA, J.: Teorie a praxe vězeňství II. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1999. 103s. ISBN 80-7040-376-4.
3. JŮZL, M. - OLEJNÍČEK, A.: Penologie a penitenciární pedagogika. Brno: Institut mezioborovýchstudií, 2004. 121 s.
4. KARABEC, Z. - BLATNÍKOVA, Š.: K problematice dlouhodobých trestů odnětí svobody. Kriminalistika: roč. 33, č. 3, 2004.
5. MATOUŠEK, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť.. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 144 s.
6. ISBN 80-85850-24-9.

[7] MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť.*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. 144 s. ISBN 80-85850-24-9..

[8] RAUCHFLEISCH, U.: *Doprovázení a terapie delikventů.* Brno: Albert, 2000. 84 s. ISBN 80-85834-83-9

[9] NAVRÁTIL, P. - MUSIL, L.: *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin.* Brno: Fakulta sociálních studii, 2000.

7. NAVRÁTIL, P. - MUSIL, L.: Sociální práce s příslušníky menšinových skupin. Brno: Fakulta sociálních studii, 2000.
8. NETIK, K.: Perspektivy sociální práce s pachateli trestné činnosti po propuštění. Prednáška dňa 16.4.2008. Praha: 2008.
9. PRŮCHA, J. - WALTEROVÁ, E. - MAREŠ, J.: Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2001. 322 s.
10. ISBN 80-7178-579-2.
11. PÁVKOVÁ, J.: Pedagogika volného času. Praha: Portál, 2002. 231 s. ISBN 80-7178-711-6.
12. RAUCHFLEISCH, U.: Doprovázení a terapie delikventů. Brno: Albert, 2000. 84 s. ISBN 80-85834-83-9.
13. SUCHÝ, O.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon. Praha: LEGES, 1991.

Postavenie občianskych právnych poradní a ich význam pre marginalizované skupiny

Martin Turčan – Nadežda Vaculiková

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE, PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA TEÓRIE PRÁVA A SOCIÁLNYCH VIED

1. Všeobecno-teoretická poznámka

Občianska spoločnosť si vyžaduje prostredie demokratického politického systému, prostredie demokratickej spoločnosti, kde sa formulujú spoločné ciele, ktoré reprezentujú názory a záujmy občana. V rámci súčasného výskumu občianskej spoločnosti je diskutovaný okrem iného aj problém rozlíšenia rozdielnosti občianskej spoločnosti a demokracie. Jeden názor prezentuje tvrdenie, ktoré je uvedené vyššie, že demokracia je základným predpokladom existencie a rozvíjania občianskej spoločnosti. Druhé tvrdenie predstavuje názor založený na predstave, že aj keď je demokracia (politický systém) v spoločnosti prítomná, v skutočnosti záleží len na inštitúciách a spoločenskom kontexte, ktorý ju robí možnou a vhodnou. „Je to spoločnosť, v ktorej sa inštitúcie politického systému môžu kontrolovať a aj kontrolujú prejavy individuálneho záujmu, ale kde je zároveň štát kontrolovaný inštitúciami s ekonomickou a sociálnou základňou.“[1] V tomto zmysle je teda občianska spoločnosť nadradená demokracii, s ktorou je však nevyhnutne spätá.[2]

Moderná občianska spoločnosť je založená na princípe formovania občianskych inštitúcií, ktoré plnia významnú ekonomickú, kultúrnu, sociálnu ako aj religióznu úlohu. Občiansku spoločnosť môžeme charakterizovať ako priestor medzi individuálnymi záujmami a verejnou solidaritou. Občan má možnosť sebarealizácie prostredníctvom spolkov, cirkví, hospodárskych združení a nezávislých zoskupení. Občianska spoločnosť predstavuje priestor, kde sa ľudia učia participovať na moci a tolerancii.[3]

Z rôznych teoretických sociologických, politologických, filozofických, právnych východísk občianskej spoločnosti, z rôznych definícií vyberáme pre ilustráciu nasledovné:[4]

V súčasnej teórii občianskej spoločnosti rozlišujeme dva hlavné prístupy pri definovaní jej vzniku, formovania a inštitucionalizovania v spoločnosti. Prvý prístup vychádzajúc z Weberovho diela o protestantskej etike kladie dôraz predovšetkým na vzťah skúseností z fungovania ekonomiky a skúsenosti z participácie občana na verejnom živote. Druhý prístup kladie dôraz na spôsob vysvetlenia formovania občianskej spoločnosti ako nového komunikačného priestoru, t. j. každý občan má možnosť využiť nové komunikačné nástroje na presadenie svojich záujmov či kontrolu činnosti svojho reprezentanta v štátnych inštitúciách.[5]

Britský politický antropológ Ernst Gellner uvádza: „Občianska spoločnosť je taký súbor nevládnych inštitúcií, ktorý je dosť silný aby mohol fungovať ako protiváha štátu, a zatiaľ čo

---

1 Lysý, J. - Mokrá, L. - Krno, S. - Ottová, E.: Občianska spoločnosť. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2007, s. 12.

2 Tamtiež.

3 Lysý, J. - Mokrá, L. - Krno, S. - Ottová, E.: Občianska spoločnosť. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2007, s. 14-15.

4 Bližšie pozri: Lysý, J. - Mokrá, L. - Krno, S. - Ottová, E.: Občianska spoločnosť. Bratislava: VO PraF UK, 2007, s. 16-23.Rakušanová, P. - Stašková, B.: Organizovaná občanská společnost v České republice. Praha: Professional publishing, 2007, s. 32-33.

5 Lysý, J. - Mokrá, L. - Krno, S. - Ottová, E.: Občianska spoločnosť. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2007, s. 18.

ponecháva štátu funkcie garanta mieru a arbitra zásadných záujmov, zabraňuje mu atomizovať zvyšok spoločnosti a ovládať ho.“[6]

Podľa Jeana Cohena je moderná občianska spoločnosť vytváraná (tvorená) a reprodukovaná rôznymi formami kolektívneho konania, inštitucionalizovaná na základe práva – predovšetkým subjektívnych práv ktoré zohrávajú významnú rolu pri stabilizácii spoločenskej diferenciácie.[7]

Neštátne (mimovládne) neziskové organizácie vytvárajú v spoločnosti tzv. tretí sektor, ktorý je orientovaný na humanitnú a charitatívnu činnosť, životné prostredie, kultúru, vzdelanie, mládež, ľudské práva, rozvoj slobodných a nezávislých médií a pod.[8] Termín tretí sektor, teda sektor medzi sférou štátu a ekonomickou sférou, zaviedol v 70. rokoch taliansky politológ Amitai Etzioni pre súbor súkromných organizácií, ktoré poskytujú služby vo verejnom záujme a ktoré sú štátom dotované.[9] Neštátne neziskové organizácie sú inštitucionalizovanou formou a súčasťou občianskej spoločnosti, sú akoby podmnožinou občianskej spoločnosti.[10]

Postavenie a poslanie neziskových organizácií v moderných demokraciách je nezastupiteľné. Jednou z najvýznamnejších funkcií neziskových organizácií je funkcia participatívna, ktorej podstata spočíva v spolupráci medzi neziskovým sektorom a štátnou správou alebo samosprávou. Rôzne marginalizované skupiny spoločnosti v rámci realizovania svojich politických práv a slobôd, napríklad združovaním sa v neziskových organizáciách, môžu vyjadrovať svoje záujmy a potreby. Svojou rôznorodosťou pomáhajú neziskové organizácie vytvárať názorovú pluralitu, poskytujú alternatívne riešenia rozličných problémov, agregujú, selektujú a uspokojujú záujmy občanov. Napríklad v sociálnej oblasti: inštitucionalizujú tradičnú vzájomnú pomoc medzi občanmi (dobrovoľníctvo), starostlivosť o seniorov, azylové domy, hospice, práca s hendikepovanými deťmi atď.[11]

Ďalšou dôležitou funkciou neziskového sektoru je funkcia servisná, ktorá spočíva v poskytovaní služieb predovšetkým pre skupiny ľudí, ktoré svoje potreby z rôznych dôvodov nemôžu uplatniť u iných inštitúcií, napr. štátnych. Tieto služby poskytované neziskovými organizáciami sú spravidla lacnejšie, prístupnejšie a efektívnejšie a vychádzajú zo skutočných potrieb občanov.

2. Postavenie a charakter občianskych právnych poradní u nás

V Slovenskej republike je právne poradenstvo poskytované na dvoch základných úrovniach: na vládnej a na mimovládnej. Vládnu úroveň predstavuje to právne poradenstvo, ktoré prostredníctvom svojich inštitúcií zabezpečuje štát – ide napríklad o Kanceláriu verejného ochrancu práv zriadenú zákonom č. 564/2001 Z. z. o verejnom ochrancovi práv, resp. o Centrum právnej pomoci zriadené zákonom č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi. Tento príspevok sa bude orientovať na mimovládnu úroveň poskytovania právneho poradenstva, ktorá je reprezentovaná advokátskymi kanceláriami a občianskymi poradňami - teda inštitúciami občianskej spoločnosti.

---

6 Gellner, E.: podmínky svobody (občanská společnost a její rivalové). Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1977, citované In: Lysý, J. - Mokrá, L. - Krno, S. - Ottová, E.: Občianska spoločnosť. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2007, s. 14.

7 Rakušanová, P. - Stašková, B.: Organizovaná občanská společnost v České republice. Praha: Professional publishing, 2007, s. 34.

8 Prusák, J.: Teória práva. Bratislava: VO PraF UK, 1995, s. 50.

9 Etozioni, A.: The Third Sector and Domestic Missions. In: Public Administration Review 33(4). s. 314-323.

10 Rakušanová, P. - Stašková, B.: Organizovaná občanská společnost v České republice. Praha: Professional publishing, 2007, s. 31.

11 Rakušanová, P. - Stašková, B.: Organizovaná občanská společnost v České republice. Praha: Professional publishing, 2007, s. 37-38.

Občianske poradne (ďalej len „poradne“), ako súčasť neziskového sektora sú u nás zriadené spravidla vo forme neziskovej organizácie a sú združené do tzv. Slovenskej asociácie občianskych poradní (ďalej len „asociácia“), ktorá v roku 2002 prijala Chartu Slovenskej asociácie občianskych poradní (ďalej len „charta“). V tejto charte sa poradne uzniesli, že budú používať jednotnú metodiku, jednotnú informačnú databázu, jednotné školenie poradcov a kontrolu činnosti (čl. I. charty). Je to veľmi dobrá myšlienka zabezpečujúca systémové fungovanie občianskeho poradenstva na Slovensku. Pochádza z Veľkej Británia, kde sa v prvej polovici 20. storočia zrodila celá idea občianskeho poradenstva ako reakcia na zložitú sociálnu situáciu veľkého počtu obyvateľov zasiahnutých vojnou. Ideu zriadenia občianskych poradní na Slovensku v roku 2000 podporila britská vláda ponukou dvojročného projektu s názvom Rozvoj občianskeho poradenstva a informačných služieb realizovaného Federáciou informačných a poradenských centier z Londýna. Projekt bol financovaný britským ministerstvom pre medzinárodný rozvoj. Jeho cieľom bolo zabezpečiť, aby slovenskí občania mali možnosť dostať bezplatné informácie a poradenské služby v oblasti právneho vedomia a sociálneho zabezpečenia.[12]

Charta upravuje základné princípy fungovania občianskeho poradenstva, ktoré by malo spočívať v poskytovaní pomoci občanom v širokej škále oblastí: v sociálnej problematike, v pracovno-právnych vzťahoch, v otázkach bývania, rodiny, medziľudských vzťahov, ľudských práv, správneho poriadku, ochrany spotrebiteľa, majetkovoprávnych otázok, zdravia a pod. Pokiaľ ide o samotné právne poradenstvo, článok IV. charty stanovuje, že „poradňa poskytuje informácie o právnej úprave, nie o právnom riešení problému“. Ide najmä o to, „aby ľudia netrpeli neznalosťou svojich práv a povinností, neznalosťou dostupných služieb alebo neschopnosťou účinne vyjadriť svoje potreby“ (čl. III. charty).[13] Okrem záujmu pomôcť, je cieľom tiež určitá výchova k občianskej zodpovednosti a samostatnosti. Poskytované poradenstvo je bezplatné a dôverné.

Povedali sme, že v zmysle charty poradňa síce „poskytuje informácie o právnej úprave a nie o právnom riešení problému“, Minimálne štandardy Slovenskej asociácie občianskych poradní (ďalej len „minimálne štandardy“), ktoré tvoria druhý základný dokument asociácie, však v článku IV. uvádzajú, že poradňa ponúka klientovi „poskytovanie rád (interpretácia informácií, možná taktika a kroky, ktoré môže podniknúť)“.[14] Tiež sa tu uvádza, že poradňa poskytuje „rokovanie s orgánmi štátnej správy, miestnej a regionálnej samosprávy, jednotlivcami a organizáciami v prospech klienta“ a „zastupovanie klienta na iných inštitúciách“.[15] Poradne teda proklamujú záujem konať v spoločnosti viac, než len strohú informačnú činnosť. Svojím spôsobom sa jedná (aj) o úlohy sociálnej advokácie (pri zachovaní spomenutých hodnôt občianskej zodpovednosti a samostatnosti) – teda právnej pomoci sociálne znevýhodneným.

Kto je však sociálne znevýhodnený? Je potrebné podotknúť, že občianske poradenstvo je poradenstvom nediskriminačným, a to v širokom význame - teda aj pozitívnonediskriminačným. V zmysle minimálnych štandardov „klientom môže byť každá osoba, ktorá prejaví záujem o ten druh služieb, aký poradňa ponúka“ (čl. VI. minimálnych štandardov).[16] Znamená to, že poradne sa v princípe neorientujú len na pomoc marginalizovaným skupinám obyvateľstva, orientujú sa na pomoc všetkým občanom. V praxi, každopádne, potrebuje služby poradní zväčša nižšia stredná vrstva obyvateľstva. S predstavou marginalizovaných skupín sa obvykle spája najnižšia vrstva. V širšom kontexte je však za marginalizovanú skupinu potrebné označiť aj nižšiu strednú vrstvu, pretože jej sociálne

[12] http://www.obcianskaporadna.sk/, dostupné dňa 11.04.2011.
[13] Tamtiež.
[14] Tamtiež.
[15] Tamtiež.
[16] Tamtiež.

postavenie a najmä jej schopnosť zabezpečiť si právnu ochranu, sú značne neisté. Dá sa teda povedať, že poradne reálne plnia vo veľkej miere aj úlohu pomoci príslušníkom marginalizovanej skupiny obyvateľstva – nižšej strednej vrstvy.

Poradenstvo môže byť vykonávané buď laikmi alebo špecialistami (ďalej len „poradca"), a to buď dobrovoľnícky alebo za odplatu. O záujme asociácie o profesionalitu poradcov v ich prístupe ku klientom svedčí aj určitý „etický kódex", ktorý sa nachádza v čl. VI. minimálnych štandardov, ktorý napríklad stanovuje, že poradca má viesť rozhovor s klientom citlivo, empaticky a starostlivo ho počúvať, má klientovi zrozumiteľne vysvetliť poskytnutú informáciu, rozhovor musí byť vedený takým spôsobom, aby umožnil klientovi porozumieť prípadu a vybrať si z možných riešení, poradca má vždy rešpektovať klienta v jeho rozhodnutí o tom, ako ďalej postupovať v jeho prípade a že klient má byť podporovaný k samostatnému rozhodovaniu a konaniu.17 Asociácia teda proklamuje záujem na profesionalite v poskytovaní služieb.

Minimálne štandardy tiež stanovujú, že „o všetkých otázkach klientov a rozhovoroch musia byť vedené zápisy na záznamovom médiu" (čl. VI. minimálnych štandardov).[18] Vytvára sa tak priestor pre mapovanie najčastejších problémov a pre prípadné návrhy de lege ferenda, resp. pre inú snahu o dosiahnutie určitých spoločenských zmien. Charta priamo uvádza, že „problémy všetkých klientov sú štatisticky spracúvané a asociácia môže poskytovať analytické správy relevantným orgánom verejnej správy a poslancom na všetkých úrovniach s cieľom iniciovať zmeny v legislatíve" (čl. XIII. charty).[19]

Princípy sú teda zvolené veľmi vhodne, koncepcia pomoci všetkým, ktorí majú o tento druh služieb záujem, tu je.

3. Praktické problémy

Napriek kvalitnej myšlienke občianskeho poradenstva však nemožno povedať, že by sa táto oblasť u nás tešila rozkvetu. Chuť a snaha síce existujú, možnosti sú však v momentálne značne obmedzené. Podľa slov aktivistov, ktorí sú v tejto oblasti často z vlastnej dobrej vôle činní, v súčasnosti absentuje dostatočná podpora zo strany štátu a miestnej samosprávy. Snáď je tiež možné hovoriť o poklese podpory zo strany vysokého školstva, ktoré donedávna túto oblasť „zásobovalo" po personálnej stránke viac než dnes (máme namysli najmä aktivity v rámci občianskeho poradenstva realizované študentmi právnických fakúlt).

Je notoricky opakovanou skutočnosťou, že právne vedomie je u nás na nízkej úrovni. Táto skutočnosť je vyživovaná často sa meniacou legislatívou, v ktorej zorientovanie sa, a ktorej porozumenie, je nezriedka nad schopnosti bežného občana. Práve v tejto situácii je pre občiansku spoločnosť, ktorá je koniec-koncov ukazovateľom stupňa demokracie v štáte,[20] potrebná činnosť občianskych poradní.

Bratislavská občianska poradňa, jedna z nemnohých fungujúcich poradní na Slovensku, v súčasnosti zápasí o vlastnú existenciu. Počet aktívnych pracovníkov sa zredukoval na minimum (rozumej na dvoch) a pre veľký záujem o poradenstvo a z toho plynúci prílišný nával agendy, veľké časové a výkonnostné zaťaženie sa musela jej komunikácia s klientom obmedziť na internetovú formu. Takisto záber poskytovaných služieb sa musel zúžiť viacmenej na záležitosti rodinného a právneho poradenstva. V praxi to znamená, že táto poradňa nie je schopná poskytovať pomoc všetkým občanom, ktorým by mohla, a nie je

17 Tamtiež.
18 Tamtiež.
19 Tamtiež
20 Doc. Ottová uvádza, že udržanie demokracie v štáte „predpokladá zdravú, funkčnú občiansku spoločnosť s aktívnymi občanmi, ktorí nevidia len svoj vlastný prospech, ale cítia zodpovednosť za veci verejné, ktorí sú schopní reagovať na rozhodnutia štátu" (Ottová, E.: Teória práva. Šamorín: Heuréka, 2006, s. 157).

schopná poskytovať ju do takej hĺbky, do akej by mohla, pokiaľ by mala bohatšie materiálne a personálne zázemie.

V dôsledku toho dnes nemá najmä nižšia stredná vrstva (teda skupina občanov, ktorí nie sú úplne sociálne vylúčení, naopak, sú štandardnými členmi tejto spoločnosti a riadne si plnia svoje záväzky voči štátu) možnosť adekvátneho poznania platného práva a možnosť právnej ochrany. Tým sa z nich v istom zmysle stáva sociálne znevýhodnená, teda marginalizovaná, skupina.

4. Možnosti riešenia

Ako riešiť túto situáciu? Pracovníci činní v oblasti občianskeho poradenstva poukazujú na potrebu začať legislatívnymi krokmi - zákonom upraviť vzťah občianskych poradní voči štátu resp. miestnej samospráve. Ideálnym krokom by bolo financovanie občianskych poradní z rozpočtu samospráv resp. zo štátneho rozpočtu – teda, buď zahrnutie občianskych poradní medzi poskytovateľov sociálnych služieb v zmysle zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách, ktorí majú nárok na príspevky od obcí a VÚC, alebo vytvorenie nového modelu, ktorý by týmto neziskovým organizáciám umožnil uchádzať sa o každoročnú dotáciu zo štátneho rozpočtu napr. vo výške zodpovedajúcej veľkosti aktivity poradne vykázanej za predchádzajúce obdobie, či na základe inak formulovanej požiadavky, alebo jednoducho zákonné stanovenie potrebného počtu poradní na daný región, ktoré by bola povinná zriadiť a udržiavať miestna samospráva (buď by ich financovala sama, alebo by na tento účel boli vyčlenené prostriedky zo štátneho rozpočtu, prípadne by sa miestna samospráva podieľala na spolufinancovaní (zdroje z miestnych daní alebo zo sponzorských darov venovaných miestnej samospráve)).

Ak by načrtnuté kroky neboli priechodné, bolo by alternatívne možné uvažovať aj o podpore vládnej formy právneho poradenstva (keďže viac záleží na tom, aby občanovi bola poskytnutá právna rada, než na tom, kto mu ju poskytne), a to tak, že by došlo k rozšíreniu skupiny občanov oprávnenej uchádzať sa o právnu pomoc v Centre právnej pomoci. Ustanovenie § 6 ods. 1 zákona č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi totiž uvádza (ako už sám názov zákona napovedá), že fyzická osoba má právo na poskytnutie právnej pomoci, ak (a) sa nachádza v stave materiálnej núdze, (b) nejde o zrejmú bezúspešnosť sporu a (c) hodnota sporu prevyšuje hodnotu minimálnej mzdy okrem sporov, v ktorých nie je možné hodnotu sporu vyčísliť v peniazoch. Odsek 2 dodáva, že „podmienky na poskytnutie právnej pomoci podľa odseku 1 písm. a) a b) musí fyzická osoba spĺňať počas celého trvania poskytovania právnej pomoci“. Z toho vyplýva, že v súčasnosti neznalosťou práva neutrpia najmarginalizovanejšie skupiny, pretože tie majú v zákone určitú garanciu, ale práve nižšia stredná vrstva (ktorú je z tohto dôvodu, ako sme už uviedli, možné takisto označiť za marginalizovanú). Zákonodarca síce s účinnosťou od začiatku minulého roka pripojil odsek 3, podľa ktorého, „ak príjmy žiadateľa prevyšujú zákonom určenú hranicu materiálnej núdze, centrum môže priznať právnu pomoc, ak je to primerané okolnostiam žiadanej právnej pomoci“, no ani takáto úprava zrejme nie je postačujúca vzhľadom na vysoký záujem o právnu pomoc; resp. mohla by byť postačujúca, keby boli kapacity Centra právnej pomoci zväčšené (tu však stále uvažujeme o pozitívnodiskriminačnom modele – teda snahe pomôcť „aspoň“ nižšej strednej vrstve).

Pokiaľ ide o financovanie občianskeho poradenstva v skromnejšom variante, snáď by stálo za zváženie zákonné stanovenie automatickej asignácie 2% zo základu dane z príjmov advokátskych kancelárií tomuto sektoru. Z hodnotového hľadiska by vlastne išlo o predĺženie rúk advokácie. V prípade, že by advokát nemal kapacity na riešenie problému určitého klienta, mohol by ho odkázať na niektorú z existujúcich občianskych právnych poradní a klient by neostal celkom bez právnej pomoci. Tu by bolo zrejme potrebné doriešiť štruktúru občianskeho poradenstva, keďže ono, ako sme už uviedli, v princípe zahŕňa širšie spektrum

oblastí než len právne poradenstvo a my v danom kontexte uvažujeme len o právnom poradenstve (teda zabezpečiť, aby prostriedky z právnického sektora ostali v tomto sektore).

Veľmi vhodná by bola aj väčšia angažovanosť právnických fakúlt. Pomohol by väčší dôraz na výberové predmety umožňujúce realizáciu právneho poradenstva (kliniky ľudských práv a pod.). Alternatívne by bolo možné uvažovať o zavedení povinných semestrálnych praxí v občianskych poradniach pre študentov 1. alebo 2. ročníkov magisterských študijných programov (teda pre štvrtákov alebo piatakov), dobrovoľná práca je však zrejme vždy lepšia než nútená (teda dobrovoľný výber študijného predmetu daným študentom).

Napokon, z hľadiska vytýčených hodnôt by bola veľmi dobrá aj hojnejšia osvetová a výchovná činnosť. Na Slovensku sú v súčasnosti činné organizácie (ako napríklad Nadácia otvorenej spoločnosti), ktoré sa zaoberajú prehlbovaním právneho vedomia občanov. Bolo by vhodné podporiť vznik ďalších takýchto organizácií a zabezpečiť ich dosah na dostatočné množstvo žiakov, študentov a tiež zástupcov zrelšej generácie (napríklad seniorov v rámci rôznych klubov dôchodcov a pod.). Osvetová činnosť je nepochybne druhou rukou občianskeho poradenstva.

Záverom

Načrtnuté úvahy sú len čiastočným pokusom o pochopenie problematiky a jej riešenie. Veríme však, že môžu poslúžiť ako podnet na pozastavenie sa nad potrebou rozvoja občianskeho poradenstva na Slovensku.

Použitá literatúra:

1. Lysý, J. - Mokrá, L. - Krno, S. - Ottová, E.: Občianska spoločnosť. Bratislava: Právnická fakulta UK, 2007, 167 s.
2. Rakušanová, P. - Stašková, B.: Organizovaná občanská společnost v České republice Praha: Professional publishing, 2007, 116 s., ISBN 978-80-86946-22-1.
3. Etozioni, A.: The Third Sector and Domestic Missions. In: Public Administration Review 33(4). s. 314-323.
4. Prusák, J.: Teória práva. Bratislava: VO PraF UK, 1995, 331 s., ISBN 80-7160-080-6.
5. Ottová, E.: Teória práva. Šamorín: Heuréka, 2006, 306 s., ISBN 80-89122-37- http://www.obcianskaporadna.sk/, dostupné dňa 11.04.2011.

Kontaktné údaje:
JUDr. Martin Turčan, PhD.
Právnická fakulta UK
Katedra teórie práva a sociálnych vied
Šafárikovo nám. č. 6
810 00 Bratislava

JUDr. Nadežda Vaculíková, PhD.
Právnická fakulta UK
Katedra teórie práva a sociálnych vied
Šafárikovo nám. č. 6
810 00 Bratislava

Sociálna rozmanitosť a marginalizácia ako pedagogický problém

Katarína Vančíková

Abstrakt:

O marginalizácii sa obvykle uvažuje v súvislosti s národnostnou, etnickou či náboženskou odlišnosťou. Ak uvažujeme o zárodkoch marginalizácie v prostredí školy, je dôležité upozorniť na narastajúci fenomén sociálnej rozmanitosti žiackej populácie. Príslušnosť k sociálnej vrstve určuje nielen ekonomický, ale i kultúrny, sociálny a symbolický kapitál žiaka a ovplyvňuje tak jeho školskú úspešnosť i sociálnu pozíciu v rámci triedy. Sociálna rozmanitosť sa stáva vážnym pedagogickým problémom.

Abstract:

Marginalization is usually associated with a national, ethnic or religious differences. If we think about a seed of marginalization in the school environment it is important to note the growing phenomenon of social diversity of the pupils' population.. Belonging to the social class determines not only economic but also cultural, social and symbolic capital of child and affects both the pupil's school performance and his/her social position in the school class. Social diversity has become a serious educational problem.

Sociálna rozmanitosť a marginalizácia

Skutočnosť, že rozdiely medzi jednotlivými sociálnymi vrstvami sa prehlbujú stále viac a viac je nepopierateľná. Rastúca sociálna mobilita typická pre druhú polovicu 20. storočie pochovala predstavy Karla Marxa o triedno-antagonistickom usporiadaní spoločnosti, v ktorom najväčšiu skupinu tvorí robotnícka a stredná trieda. Vzrastajúca možnosť individuálnej mobility uvoľnila medziskupinové napätie. Sociológovia postupne začali hovoriť o tzv. dvojtretinovej spoločnosti, v ktorej dve tretiny populácie žije na strednej a vyššej úrovni a jedna tretina pod ňou[1] (Petrusek, 2009). V literatúre z tohto obdobia nájdeme názory, podľa ktorých je spoločnosť homogénne a demokratické spoločenstvo, v ktorom sa stierajú rozdiely, výsledkom čoho je dokonca jediná obrovská „stredná trieda". Väčšinová príslušnosť k výhodnejšej vrstve, ktorá netrpí biedou tak vniesla do spoločnosti relatívnu spokojnosť, čím sa eliminovalo riziko skupinových konfliktov. Marxova téza, ktorou vyjadril presvedčenie, že čím je skupina situovaná v spoločenskom usporiadaní vyššie, tým menej inklinuje k požiadavke sociálnej rovnosti a naopak, tak na chvíľu potvrdila svoju platnosť. Výraznou mierou sa na tejto „chvíľkovej" spokojnosti podpísala i povojnová politika sociálnej spravodlivosti, na ktorej sa zjednotila celá Európa. Ak by tento pocit pretrvával dodnes, nebol by dôvod baviť sa o marginalizácii ako o probléme, ktorý je potrebné akútne riešiť.

Spoločenská stratifikácia však nadobudla koncom 20. storočia novú podobu. Práce sociológov poukazujú na radikálne zmeny v sociálnej štruktúre a aj vo vzťahu k dnešnej situácii spochybňujú vyššie uvedený model dvojtretinovej či homogénnej spoločnosti. Alain Lipietz zobrazuje dnešné spoločenské usporiadanie prostredníctvom modelu presýpacích hodín. Cestu, ktorú spoločnosť urazila, kým takýto model vznikol opisuje takto: „Počas tridsiatich povojnových rokov vyzerala spoločnosť ako vzducholoď. Horné vrstvy boli malé, spodné boli tiež zanedbateľné a stredné vrstvy, to bola tá vzducholoď, ktorá sa nedotýkala zeme, pretože aj tí dolní mali nejaké príjmy. Od polovice sedemdesiatych rokov sa zo

[1] PETRUSEK, M.: *Základy sociologie*. Praha: Akademie veřejné správy o. p. s., 2009.

vzducholode stávajú presýpacie hodiny. Hore je pomerne malý počet ľudí s obrovskými majetkami, dole sa hromadia ľudia deklasovaní a priestor pre stredné vrstvy uprostred sa ustavične zužuje. Stredné vrstvy čoraz zreteľnejšie cítia, ako im uhýba priestor pod nohami, ako im hrozí, že sa prepadnú do spodnej časti presýpacích hodín.“[2] Model presýpacích hodín znovu otvára otázku sociálnych nerovností, sociálnej nespravodlivosti i skupinového napätia. Prehĺbenie rozdielov medzi ľuďmi podporila i nová politická stratégia, ktorá od 90. rokov 20. storočia smeruje k úpadku sociálneho štátu.[3] J. Blaha tento fakt komentuje slovami: „Akoby sme sa oblúkom vrátili do diskusií, ktoré dominovali niekedy v 30. rokoch 19. storočia a ktoré viedli k tolerovaniu obrovských sociálnych nerovností a neznesiteľnej chudoby.“[4] Aj podľa J. Kellera dochádza k opätovnému znižovaniu individuálnej mobility. Posun po spoločenskom rebríčku smerom hore je podľa neho čoraz zložitejší, a tí, ktorí sa nachádzajú na dne, sú odsúdení na život v „underclass“. Dnešná spoločnosť vytvorila podľa autora novú formu nerovnosti, ktorá nie je prirodzená. Rozdiely medzi ľuďmi dosahujú neopodstatnené astronomické rozmery. Tento stav pomenúva termínmi sociálna, ekonomická a politická nesúmerateľnosť, ktorá podľa neho síce existovala i v predmoderných spoločnostiach, avšak tie sa aspoň nehrali na to, že sú demokratické, a netvárili sa, že ide o spoločnosti otvorené, kde každý má v podstate rovnaké šance.[5]

Podľa niektorých politológov a politických filozofov sa EÚ s nástupom globalizácie odklonila od svojej pôvodnej identity a demontuje sociálny štát a svoju tradičnú koncepciu sociálnej spravodlivosti vymenila za trhovú spravodlivosť.[6] Na strane druhej si plne uvedomuje, že „rozšírené seba-vnímanie marginalizácie môže ohroziť sociálny poriadok a stabilitu spoločnosti”7 a deklaruje potrebu koncipovať koherentnú politiku sociálnej inklúzie.8 V tejto súvislosti sa do pozornosti dostávajú i otázky spravodlivosti vo vzdelávaní a začína sa čoraz hlasnejšie hovoriť o potrebe inkluzívneho vzdelávania, založeného na ľudských právach, konkrétne na deklarovanom práve na vzdelanie. To sa týka aj detí so špeciálnymi edukačnými potrebami, ktoré majú právo na individuálne vytváranú vysoko kvalitnú výučbu, a to v bežných školách, spoločne s ostatnými spolužiakmi.

Sociálna rozmanitosť a marginalizácia v škole

Škola je dôležitou spoločenskou inštitúciou, ktorá vo vzťahu k spoločnosti plní dôležité funkcie a úlohy, no zároveň predstavuje akési zrkadlo prístupu spoločnosti k znevýhodneným skupinám. Po vzore osvietenskej filozofie 18. storočia je poznanie dodnes považované za základný faktor emancipácie a zvyšovania spoločenského postavenia ľudí. V súvislosti s tým „má škola ako inštitúcia za úlohu šíriť toto poznanie rovnomerne medzi všetkých občanov bez ohľadu na ich pôvod, náboženskú, politickú či inú príslušnosť a mala by tak prispievať k postupnému zániku sociálnych nerovností a privilégií (Prokop, 2005, s.168). Ideál teda predstavuje integrovaný vzdelávací systém, ktorý „dokáže za určitú dobu aspoň relatívne

---

2 KELLER, J.: Tri sociálne svety (2). In *Slovo. Spoločensko-politický týždenník.* č. 18/2010. [on line] [cit.10-05-14]. Dostupné na www: < http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=18836&cislo=18/2010 >

3 KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu.* Druhé vydanie. Praha: SLON, 2009.

4 BLAHA, Ľ.: Späť k Marxovi? (sociálny štát, ekonomická demokracia a teórie spravodlivosti). Bratislava: VEDA, 2009, s. 13

5 KELLER, Ref. 3

6 BLAHA, Ľ.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: SAV, 2006.

7 European Foundation for the Improving Living and Working Conditions, 2004: *Perceptions of social integration and exclusion in an enlarged Europe*, s.1.

8 GALLIE, D., PAUGAM, S.: Social Precarity and Social Integration. Report for the European Commission based on Eurobarometer 56.1. Luxembourg: The European Opinion Research Group, 2002.

vyrovnať vstupné nerovnosti vo vedomostiach a schopnostiach žiakov a dať šance všetkým žiakom na dobré vzdelávacie výsledky a profesijné uplatnenie.“[9]

Pri úvahách o schopnostiach nášho vzdelávacieho systému eliminovať sociálne nerovnosti budeme vychádzať z pojmu kapitál, ktorý sa používa najmä v ekonomickej sfére, no vzhľadom na charakter dnešnej doby preniká i do slovníka pedagogiky. Ekonómovia chápu kapitál ako určitý majetok (reálny, pracovný, peňažný), ktorý sa používa vo výrobnom procese na dosiahnutie príjmu, pričom svojim pôsobením umožňuje vytvárať nové hodnoty, čím sa i sám zhodnocuje. Ekonomika ovplyvňuje v súčasnej trhovej spoločnosti všetky oblasti života, a tak sa aj jej terminológia postupne „vkradla“ do slovníka ostatných spoločenských vied. Sociológovia postupne skonštruovali pojem sociálny kapitál, ktorý predstavuje „súbor neformálnych hodnôt či noriem spoločných pre členov nejakej skupiny, umožňujúci im vzájomnú spoluprácu.“[10] Zavedenie pojmu sociálny kapitál má v súčasných podmienkach svoje opodstatnenie. Sociálne spoločenstvá združené na základe dobrovoľnosti a vzájomnej dôvery majú hospodársky význam, no rovnako sú rozhodujúce pre vznik zdravej občianskej spoločnosti. Sociálny kapitál tak prináša spoločnosti významné zisky. Rovnako dôležitým determinantom prosperity spoločnosti (najmä ekonomickej) je ľudský kapitál. Ten predstavuje sumu praktických vedomostí, získaných zručností a naučených schopností jedinca, ktoré zvyšujú jeho potenciálnu produktivitu a umožňujú mu tak získať príjem výmenou za prácu.[11] Keďže je škola považovaná za jednu z najdôležitejších inštitúcií, ktorá tento druh kapitálu vytvára, dostáva sa tento pojem aj do terminológie pedagogických vied. Zdôrazňuje sa význam výchovy a vzdelávania pre ekonomickú prosperitu a rast spoločnosti a škola je stále viac a viac vnímaná ako investičná komodita podliehajúca i zákonom konkurencieschopnosti.[12] Takýto utilitaristický prístup k výchove sleduje mieru uplatniteľnosti a užitočnosti človeka pre spoločnosť. Avšak nadobudnutie vedomostí, zručností a schopností, dôležitých pre získanie práce a príjmov má nesmierny význam i pre jednotlivca. Dosiahnuté vzdelanie je ukazovateľom úspešnosti človeka, a teda hrá rozhodujúcu rolu i v otázkach životnej spokojnosti. Túžba po zvýšení spoločenského statusu je pre súčasného človeka prirodzená. Vzťah subjektívnej spokojnosti a vzdelania je zrejmý i v našich podmienkach. Slovensko podľa výskumov patrí medzi tie krajiny, v ktorých je postavenie v spoločnosti výrazne podmienené tým, aké vzdelanie jedinec dosiahol.[13] Otázka je, do akej miery sú šance na takýto úspech vyrovnané. Tu sa dostávame k ďalším významom pojmu kapitál, ktoré odhaľujú sociálne nerovnosti a marginalizáciu v školskom prostredí.

Školská úspešnosť a nadobudnutie spoločensky oceňovaných diplomov, certifikátov a pod. je do veľkej miery určované sociálnym pôvodom človeka. Dieťa prichádza do školy z určitého sociálneho prostredia, ktoré je podľa francúzskeho sociológa Pierra Bourdieu[14] určené niekoľkými formami kapitálu, ktoré jeho rodina „vlastní“:

---

9 KOSOVÁ, B.: Analýza možností vzdelávania rómskej minority z hľadiska charakteru školského systému. In *Edukácia rómskych žiakov. Teória – výskum – prax.* Banská Bystrica: PF UMB, 2006, s. 23-41, cit. s. 24

10 FUKUYAMA, F.: Veľký rozvrat. Ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. Bratislava: AGORA, 2005, cit. s. 28

11 *Ľudský kapitál a investície do vzdelávania*. Stredisko pre výskum rozvoja a vzdelávania (SVRV) pri SVÚ SAV. [on line] [cit.11-03-04]. Dostupné na www: <http://www.saske.sk/stredisko/index_soubory/page0009.htm>

12 PORUBSKÝ, Š.: Primárna edukácia a kríza súčasnej školy. In KASÁČOVÁ, B.-CABANOVÁ, M. (eds.): *Učiteľ v predprimárnej a primárnej edukácii. Teória, výskum, vývoj.* Banská Bystrica: PF UMB, 2009, s. 43-61, cit. s. 53

13 GREGER, D. 2004. Spravedlivý přístup ke vzděláná: inkluze nebo exkluze. In WALTEROVÁ, E.: *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti. 2. diel.* Brno: Paido, 2004, s. 361-440

14 BOURDIEU, P. The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood, 1986, pp. 241-258; BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998.

Ekonomickým kapitálom, ktorý je určený finančnými možnosťami rodiny, jej príjmami, vlastníctvom.

Sociálnym kapitálom, ktorý, ako sme vyššie opísali, predstavuje určitú sieť vzťahov, do ktorej sú rodinní príslušníci zapojení a ku ktorým sa môžu uchýliť v prípade, že z nejakého dôvodu potrebujú podporu jednotlivých aktérov či skupín.

Symbolickým kapitálom, ktorý „pôsobí ako kapitál cti a prestíže, ako kredit v najširšom zmysle.“ Je dôležitým kapitálom, z ktorého môžu ľudia mnoho ťažiť, ale vďaka ktorému môžu i strácať.

Kultúrnym kapitálom, ktorý zohráva v procese vzdelávania azda najvýznamnejšiu rolu. Ten má podobu vteleného kapitálu, ktorý zahrňuje kultúrne postoje, preferencie a správanie, schopnosť pohybovať sa v sociálnom priestore, ale i vkus, návyky týkajúce sa spotreby a pod.; objektivizovaného kapitálu, ktorý tvoria kultúrne predmety hmotnej povahy, ktoré sú zdrojom rastu a rozvoja – tzn. knihy, počítače, obrazy a pod. a inštitucionalizovaného kapitálu, do ktorého P. Bourdieu zaraďuje rôzne doklady o vzdelaní, diplomy, certifikáty a pod., ktoré majú schopnosť ich držiteľov sociálne privilegovať a otvárajú mu cestu k vzostupnej sociálnej mobilite. Prejavom kultúrneho kapitálu je podľa P. Bourdieu habitus, teda určitý zvyk, prirodzený spôsob vnímania, správania, myslenia. Habitus sú gestá, myšlienky a spôsoby správania, ktoré sme si osvojili do tej miery, že si ich ani neuvedomujeme. Sú to druhy mentálnej rutiny, ktoré nás nútia konať, bez toho aby sme na ne mysleli.[15]

Ak si pripomenieme podstatu pojmu kapitál, ktorá spočíva v jeho potenciály vytvárať nové hodnoty, a tým sa zhodnocovať, natíska sa otázka, v akej miere škola vytvára podmienky pre to, aby bol vstupný kapitál každého žiaka naozaj zhodnotený. P. Bourdieu sformuloval v 70. – 80. rokoch 20. storočia priamu odpoveď. Škola podľa neho nerobí nič pre to, aby vyrovnala vstupné sociálne rozdiely medzi deťmi a poskytla im tak príležitosť na kvalitné vzdelanie, ktoré by znamenalo postup na spoločenskom rebríčku. Práve naopak, škola podľa jeho slov pácha na deťoch symbolické násilie. A aké sú jeho prejavy?

P. Bourdieu patrí medzi sociológov, ktorí zvolili kulturalistický prístup k analýze sociálnych tried. Sociálne triedy tak predstavujú viac-menej statusové skupiny weberovského typu, vyznačujúce sa podobným životným štýlom, používaním podobného jazyka či iných symbolov, majúce podobné zvyky či spotrebiteľské správanie. Spoločnosť je tak podľa neho zložená z viacerých vrstiev, no zároveň predstavuje zložitý model koexistujúcich kultúr. Existujú však elementy, ktoré ich rozlišujú a zároveň predstavujú ich jadro, ide o tzv. rozhodné rysy (ibid). Inak povedané každá kultúra vlastní tzv. dominujúce vzorce, resp. modely myslenia, ktorých znalosť a osvojenie umožňuje v jeho rámci pohybovať sa a žiť. Pripomínajú pravidlá hry. Ich poznanie a osvojenie dovoľuje porozumieť realite – vidieť ju tak, ako ju vidia ľudia prislúchajúci do danej kultúrnej sféry a ktorí sú ich aktívnymi členmi.[16] Každý člen danej sociálnej vrstvy tak disponuje tzv. kompetenčným kapitálom, ktorý vyjadruje spôsobilosť komunikácie pri interakcii s druhými v rámci spoločenstva.

Schopnosť spolunažívať s ostatnými členmi danej sociálnej skupiny a porozumieť im je teda určená najmä príbuznosťou kultúrneho kapitálu. Príbuznosť určuje istá príbuznosť habitusov, ktoré odrážajú sociálny pôvod jedinca. Habitus sa prejavuje v reči, v emocionálnych i racionálnych postojoch človeka, ako i v jeho každodennom konaní, v jeho reakciách na rôzne skutočnosti. Dieťa vchádza do školy už s určitými základnými vzormi primárneho habitusu - s jazykovými zručnosťami, skúsenosťami, poznatkami a schopnosťami, ale i s istým postojom k učeniu či autorite učiteľa. Tieto postoje, návyky, zručnosti získalo v procese primárnej socializácie.

---

[15] BOURDIEU, Ref. 15

[16] PROKOP, J.: Škola a společnost v kritických teoriích druhé poloviny 20. století. Praha: Karolinum, 2005, s. 171.

Primárny habitus je teda akýmsi vstupným kapitálom, ktorý by mal byť v škole zhodnotený. Treba pripustiť, že primárny habitus môže byť v rozpore s očakávaniami školy a spoločnosti a škola nemôže zatvárať oči pred tým, že niektoré zvyklosti, modely myslenia či správania sú spoločensky neakceptovateľné. Naopak, jej úlohou je kompenzovať prípadné handicapy rodinného prostredia, a otvoriť tak jedincovi cestu k plnohodnotnej participácii na živote spoločnosti. I Bourdieu vo svojej teórii pripúšťa, že škola môže spätne pôsobiť na primárny, vlastný habitus žiaka a môže ho meniť a modifikovať. Túto úlohu však môže plniť len vtedy, ak sa otvorí všetkým deťom, ak sa im bude prihovárať zrozumiteľným jazykom a bude im sprostredkúvať zrozumiteľné obsahy. K pozitívnej modifikácii primárneho habitusu môže dôjsť len v prípade, že pedagogické pôsobenie bude organizované v závislosti na dištancii, ktorá je medzi primárnym habitom a habitom, ktorý má byť vštepený. Avšak podľa P. Bourdieu pedagogické pôsobenie v skutočnosti túto dištanciu ignoruje a predpokladá, že adresáti majú primárnym pedagogickým pôsobením vštepený istý kultúrny kapitál a étos, ktorý podmieňuje osvojovanie ich obsahov".[17] Deje sa tak najmä preto, že aj edukačný systém predstavuje určitú kultúru, ktorá vlastní určité rozhodné vlastnosti. Tie podľa autora zodpovedajú základným rysom dominujúcej triedy, ktorou bola v čase jeho kritiky trieda francúzskej buržoázie. Tvrdil, že „škola prostredníctvom vzdelávacieho procesu sprostredkováva ony hodnoty ako tie najdokonalejšie a univerzálne."[18] I keď v našich podmienkach nemôžeme hovoriť o dominujúcej buržoáznej vrstve, faktom zostáva, že v našich podmienkach naďalej pretrváva homogenizačná funkcia školy typická pre tradičnú školu, čo sa prejavuje v dominancii majoritnej kultúry, ktorá predkladá vlastné významy hodnôt všetkým bez výnimky ako legitímnu kultúru.[19] Škola tak pácha, slovami P. Bourdieu symbolické násilie na žiakov, ktorých kultúrny kapitál nekorešponduje so zákonnou kultúrou, ktorú reprezentuje škola.[20]

Ilustratívnym príkladom vymáhania si „zákonnej kultúry" je miera zohľadňovania lingvistického kapitálu žiaka. I tu sa škola dopúšťa chyby, ktorá spočíva v očakávaniach, že u žiakov budú existovať určité kultúrne predispozície komunikovať jazykom, ktorý je súladný s tým, ktorým komunikuje škola. Na veľmi odlišné vstupné úrovne lingvistického kapitálu žiakov v závislosti od ich sociálneho statusu poukázal britský sociolingvista Basil Bernstein (používa termín jazykový kód). Deti prichádzajúce z nižších sociálnych vrstiev používali obmedzený jazykový kód, kým deti z vyšších vrstiev preukazovali vyššie jazykové kvality, ktoré zhrnul do pojmu rozvinutý jazykový kód. Jeho zistenia majú platnosť i v našich podmienkach, o čom svedčia i výskumné výsledky slovenských autorov.[21] Napriek tomu školské vzdelávanie naďalej vyžaduje rozvinutý jazykový kód, a to bez toho, že by ho škola sama o sebe rozvíjala. „A keďže je jazyk hlavným prostriedkom vzdelávania a socializácie dieťaťa, školská úspešnosť je priamo závislá na socio-kultúrnom rodinnom zázemí dieťaťa."[22] Deti z nižších tried sú tak odsúdené na neúspech. Nedokážu sa vďaka svojmu jazykovému obmedzeniu aktívne zapájať do vyučovacieho procesu, porozumieť vzdelávacím obsahom a žiť životom triedy. Ich vzdelávacia dráha je tým limitovaná, rovnako ako aj ich šance na sociálny vzostup.

Myšlienky P. Bourdieu poukazujú na fakt, že vstupný kapitál žiakov z nižších sociálnych tried je školou ignorovaný. Tieto deti sú v školskom prostredí marginalizované

---

17 Podľa PROKOP, Ref. 17, s. 189

18 Podľa PROKOP, Ref. 17, s. 170

19 RAFAEL, V.: Možnosti a obmedzenia pri uplatňovaní princípov multikulturalizmu v súčasnom systéme vzdelávania na Slovensku. In Gallová Kriglerová E., Kadlečíková J. a kol.: Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku. Bratislava: OSF, 2009, s. 74-81.

20 BOURDIEU, Ref. 15

21 Porovnaj GÁLISOVÁ, A.: Rozvoj komunikačných zručností u rómskych žiakov na 1. stupni základnej školy. [dizertačná práca] Banská Bystrica: PF UMB, 2009.

22 GREGER, Ref. 14, s. 37

a majú len veľmi malú šancu zapájať sa do učebných činností a školského života. Uvedené skutočnosti naznačujú, že škola v skutočnosti neplní odkaz osvietenských myšlienok, ktoré vkladali do poznania a vzdelania moc vyrovnávania sociálnych rozdielov. Naopak isté skupiny žiakov uväzňuje v ich zdedenom sociálnom postavení a znižuje ich životné šance.

Záver

Nerovnaké šance na vzdelanie sú ukazovateľom tolerovania sociálnej nespravodlivosti v spoločnosti. Naša krajina má v tomto smere značné rezervy. Výsledky medzinárodných porovnaní v testovaní PISA z roku 2003 napríklad preukázali, že Slovensko patrí medzi krajiny s najmenej spravodlivým školským systémom. Sledovanie indikátora spravodlivosti, ktorý zacieľoval pozornosť na porovnávanie školských výsledkov žiakov rozdelených podľa socio-ekonomického statusu prinieslo nelichotivé zistenie – zaradili sme sa medzi päť krajín s najmenej spravodlivým školským systémom.

Trhová spoločnosť, ktorej hlavným krédom je zisk a zhodnotenie kapitálu otvára mnohým ľuďom možnosti postúpiť v rámci sociálnej hierarchie vyššie, no ďalšiu nemalú skupinu obmedzuje a udržuje ju na spoločenskom dne. Škola v mnohom podlieha hospodárskym tlakom a aj keď jednou z jej dôležitých úloh je i tvorba kvalitného ľudského kapitálu, nemôže sa obmedzovať len na túto úlohu. V prvom rade nemôže zostať ľahostajná k sociálne slabším skupinám obyvateľstva. Je postavená pred úlohu hľadať cesty nápravy. V tomto smere sa ukazuje ako jedna z naliehavých výziev pre pedagogiku, reflektovať túto sociálnu skutočnosť a hľadať efektívne pedagogické nástroje prekonávania sociálnych nerovností.

Literatúra:

1. BLAHA, Ľ. 2006. Sociálna spravodlivosť a identita. Bratislava: SAV, 2006.
2. BLAHA, Ľ. 2009. Späť k Marxovi? (sociálny štát, ekonomická demokracia a teórie spravodlivosti). Bratislava: VEDA, 2009.
3. Bourdieu, P. 1986 The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood, 1986, pp 241-258.
4. BOURDIEU, P. 1998. Teorie jednání. Praha: Karolinum, 1998.
5. European Foundation for the Improving Living and Working Conditions. 2004: Perceptions of social integration and exclusion in an enlarged Europe, s.1.
6. Gallie, D., Paugam, S. 2002. Social Precarity and Social Integration. Report for the European Commission based on Eurobarometer 56.1. Luxembourg: The European Opinion Research Group, 2002.
7. GÁLISOVÁ, A. 2009. Rozvoj komunikačných zručností u rómskych žiakov na 1. stupni základnej školy. [dizertačná práca] Banská Bystrica: PF UMB, 2009.
8. GREGER, D. 2004. Spravedlivý přístup ke vzděláná: inkluze nebo exkluze. In WALTEROVÁ, E.: Úloha školy v rozvoji vzdělanosti. 2. diel. Brno: Paido, 2004, s. 361-440
9. FUKUYAMA, F. 2005. Veľký rozvrat. Ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. Bratislava: AGORA, 2005.
10. KELLER, J. 2009. Soumrak sociálního státu. Druhé vydanie. Praha: SLON, 2009.
11. KELLER, J. 2010. Tri sociálne svety (2). In Slovo. Spoločensko-politický týždenník. č. 18/2010. [on line] [cit.10-05-14]. Dostupné na www: < http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=18836&cislo=18/2010 >

12. KOSOVÁ, B. 2006. Analýza možností vzdelávania rómskej minority z hľadiska charakteru školského systému. In Edukácia rómskych žiakov. Teória – výskum – prax. Banská Bystrica: PF UMB, 2006, s. 23-41
13. PETRUSEK, M. 2009. Základy sociologie. Praha: Akademie veřejné správy o. p. s., 2009.
14. PORUBSKÝ, Š. 2009. Primárna edukácia a kríza súčasnej školy. In KASÁČOVÁ, B.-CABANOVÁ, M. (eds.) 2009. Učiteľ v predprimárnej a primárnej edukácii. Teória, výskum, vývoj. Banská Bystrica: PF UMB, 2009, s. 43-61.
15. PROKOP, J. 2005. Škola a společnost v kritických teoriích druhé poloviny 20. století. Praha: Karolinum, 2005.
16. RAFAEL, V. 2009. Možnosti a obmedzenia pri uplatňovaní princípov multikulturalizmu v súčasnom systéme vzdelávania na Slovensku. In Gallová Kriglerová E., Kadlečíková J. a kol.: Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku. Bratislava: OSF, 2009, s. 74-81.

Kontakt

PaedDr. Katarína Vančíková, PhD.
Pedagogická fakulta UMB
Katedra elementárnej a predškolskej pedagogiky
Ružová 13 974 11 Banská Bystrica

Manažment a marginalizované skupuny v súčasnosti a v budúcnosti

Peter Varhoľák

Resume

This article deals with marginalized groups in the present and potential future from the view of some aspects of management. Characterizes the issue of marginalized groups, data base, expresses to the results of government's analysis and provides some suggestions and recommendations for further consideration and discussion.

Key words: Marginalized groups, data, information, knowledge of marginalized groups, management in an environment of marginalized groups, methods of investigation, decision making, risk

Úvod

Problematika marginalizovaných skupín a súvisiacich otázok predstavuje vážny štruktúrovaný problém v početných rovinách. Nie je len záležitosťou niekoľkých jednotlivých skupín, sídiel, regiónov, či štátov. Je taktiež záležitosťou, nadštátnych útvarov, svetadielov, má charakter, ktorý je celosvetovým fenoménom. To, čo je dnes nazývané problémom marginalizovaných skupín sa zajtra môže stať (a zrejme aj stane) jadrom globálneho problému. Názory na riešenie problémov marginalizovaných skupín sú v odlišných spoločenských komunitách, v časových, priestorových, trendových a znalostných súvislostiach diametrálne odlišné, zaťažené mnohými predsudkami, sprevádzané neznalosťami a charakterizované povrchnosťami, ale aj letargiou, hrabivosťou, ba nemožno vylúčiť ani zámerné zhoršovanie situácie formou konkurenčných stratégií štátov. Nie je to prekvapujúce, pretože táto problematika ako už deklaruje názov sám (marginalizované skupiny) jej vtláča pečať okrajovosti. Súvisiacim a koexistujúcim, sprevádzajúcim názorom je pojem chudoba, nedostatočnosť, zaostávanie, diskriminácia, zneužívanie rôznymi formami, vylúčenie z pohľadu istých aspektov, atď. Diametrálna odlišnosť názorov v rôznych vrstvách spoločnosti sprevádzajúca marginalizované skupiny vo významnej miere bráni sformulovať udržateľnú väčšinovú stratégiu, čo má za následok vyčerpávajúce taktizujúce boje názorových prúdov a míňanie drahocenného času, energie a peňazí spôsobom, ktorý nie je zďaleka optimálny. Nedostatočným riešením súvisiacich problémov sa zakladajú ešte vypuklejšie problémy, ktoré budú sprevádzať spoločnosť v budúcnosti.

V Európskej bezpečnostnej stratégii z roku 2003 v rámci „Bezpečnosti a obrany v európskom kontexte“ sú medzi 17 hrozbami aj nasledovné: terorizmus, organizovaný zločin, obmedzený prístup k energetickým zdrojom alebo hrozba európskej energetickej krízy, epidémie, či pandémie, starnutie populácie, ilegálna migrácia, ohrozenie európskeho sociálneho modelu vplyvom nepredvídaných respektíve nezvládnuteľných následkov globalizácie („sociálnej bezpečnosti“), radikalizácia časti spoločnosti z etnických a sociálnych príčin, korupcia a pranie špinavých peňazí, humanitárne krízy.[1] Všetky tu uvedené hrozby

[1] Balabán, M.: Vize evropské bezpečnosti v globálním kontextu (reflexe bezpečnostních analýz a prognóz ve světě, v EU a v ČR 2003 – 2009). BEZPEČNOST A OBRANA V EVROPSKÉM KONTEXTU. *UNIVERZITA OBRANY. ÚSTAV STRATEGICKÝCH A OBRANNÝCH STUDIÍ. SBORNÍK Z MEZINÁRODNÍ KONFERENCE. BRNO - IDET, 6.–7. KVĚTNA 2009.* Libor FRANK, Petr HLAVÁČEK (eds.), 2009

vytvárajú styčnú plochu s predmetom nášho záujmu, teda s marginalizovanými skupinami, samozrejme vždy s istými špecifikami. Problém je teda aj európsky, a je aj svetový. Preto potrebujeme pomoc našich európskych partnerov. Americký politológ Fareed Zakaria hovorí o potrebe väčšieho zmyslu pre jednotu v zahraničnej politike Európy nasledovne:

„...budete musieť akceptovať, že budete mať vo svete malý vplyv... Patríte k malým krajinám. Takže do sveta gigantov môžete vstúpiť len tak, že budete s niekým spolupracovať. Menšie európske krajiny majú teraz istý vplyv, ktorý je daný históriou. Ale prídete oň a budete sa čudovať, akí ste bezmocní.“[2]

Toto konštatovanie rozmenené na drobné možno konfrontovať so stavom a s tendenciami nášho poľnohospodárstva, ktoré nepretržite znižuje náš podiel na sebestačnosti zabezpečenia potravinovej bezpečnosti, so stavom zdravotníctva, investícií a súvisiaceho efektu vo vzťahu k vede a technike, školstvu, zdravotníctvu, obrane a obranyschopnosti, atď. Náš slovenský problém nás však páli najviac. Na jeho riešení síce nie sme sami, ale bez nás sa nemôže vyriešiť, ba ani výraznejšie zmenšiť. Súčasný turbulentný, globalizujúci sa svet, so svojou horúčkovitou hyperkonkurenciou aj v súboji o znižujúce sa rozhodujúce zdroje planéty, ktorých zoznam sa stále viac rozširuje otvára dilemu, či pôsobí integrujúco alebo dezintegrujúco vo vzťahu k zapájaniu marginalizovaných skupín obyvateľstva do majoritnej spoločnosti. Otázka napríklad môže znieť: Schválenie a uplatnenie „bezletovej zóny nad Líbyou“ v súčasnej podobe nezhorší, už aj tak nie najlepšiu, situáciu v emigrácii marginalizovaných skupín utečencov zo severnej Afriky do Európy? Ekonomických (najmä) imigrantov si totiž Taliansko nehodlá ponechať na svojom území, a preto im otvorilo cestu do ostatných štátov Európy, čo napodiv dosť prekvapilo niektoré štáty, napríklad Francúzsko, ktoré azda s takýmto efektom nepočítalo (?) a tým sa otvorili súvisiace debaty v európskych orgánoch o kontrole na hraniciach jej jednotlivých členov.

1 Marginalizované skupiny

Marginalizované skupiny často krát sprevádza chudoba. Chudoba je mnohorozmerný jav, môže byť sprevádzaný nedostatkom príjmov a ich pestrou distribúciou, neuspokojivou úrovňou uspokojovania základných životných potrieb, obmedzeným prístupom ku vzdelaniu, zamestnaniu, či istým druhom zamestnania, bývaniu, zdravotnej starostlivosti, kultúre, hygiene, vode, potrave, teplu, svetlu, energiám, informáciám, službám (v doprave, v stravovacích zariadeniach, v práve, v inžinierskych sieťach), sociálnej komunikácii, dostupnosti majoritnej komunity, atď.

Miera chudoby na Slovensku v roku 2004 dosiahla 13,3% (u mužov 13,2% u žien 13,5%). Z hľadiska regionálneho rozdelenia najvyššiu mieru rizika chudoby vykazoval Prešovský kraj, najnižšiu Bratislavský kraj. Graf 1 znázorňuje skupiny s relatívne vysokou mierou rizika chudoby z roku 2004.[3]

K zraniteľným skupinám možno radiť dlhodobo nezamestnaných, neúplné rodiny, starších ľudí, osoby so zdravotným postihnutím, národnostné menšiny žijúce v marginalizovaných skupinách, rodiny s nezaopatrenými deťmi, migranti, utečenci, bezdomovci, osoby po výkone trestu, ap. Tieto osoby nie sú pre zamestnávateľov vhodnou voľbou (vhodnejších nezamestnaných je dosť), vzhľadom k ich (napríklad) nízkej vzdelanosti, skúsenostiam, znalostiam, zručnosti, praxe, výkonnosti, adaptabilite, veku, chorobám (alkoholizmus, fajčenie, drogy, zdravotné postihnutie), jazykovej nepripravenosti, kultúrnym

---

[2] Matišák, Andrej: *Európa sa bude čudovať, aká môže byť bezmocná.* 23. októbra 2010 [online]. Dostupné na http://spravy.pravda.sk/europa-sa-bude-cudovat-aka-moze-byt-bezmocna-fzp-/sk_svet.asp?c=A101023_201236_sk_svet_p23 (citované 24.10.2010)

[3] Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. Bratislava, 29. jún 2007. [online]. Dostupné na internete.

návykom, hygiene, zjavu, rizikám plynúcim z ich predchádzajúcej povesti, absenciám, predsudkom, činnosti, dedičnosti, kontaktom, atď.

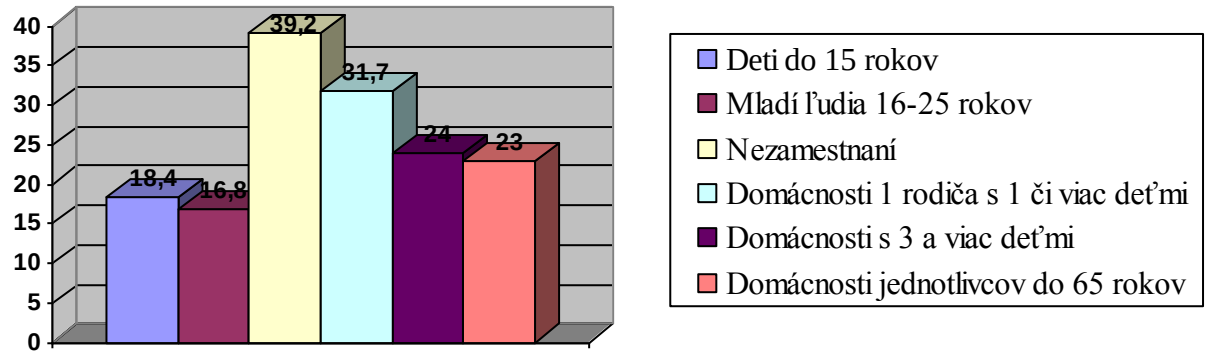

Graf 1 Skupiny s relatívne vysokou mierou rizika chudoby v roku 2004

Zdroj: Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. Bratislava, 29. jún 2007.

1.1 Sociálne vylúčenie

Extrémna chudoba sprevádza segregované osady. Stav do ktorého sa počas desiatok rokov neriešenia, či čiastkového riešenia súvisiacich problémov dostali ich obyvatelia vytvoril vzorce správania, vnímania a hodnotenia aj pre budúce generácie nielen na strane marginalizovaných skupín, ale aj na strane väčšinového obyvateľstva. Sprevádzajúcim problémom v osadách je najmä nízka vzdelanosť, takmer žiadna zamestnanosť a nízka integrovateľnosť do majoritnej spoločnosti. Osobitným úporným problémom je priestorová separácia a segregácia s infraštrukturálne nedostatočným vybavením v neštandardných sídlach s mnoho krát nevysporiadanými majetkovými vzťahmi.

Podľa výsledkov mapovania v roku 2004 asi polovica Rómov žila v v rozptyle medzi majoritou, druhá polovica žila v koncentrácii na okraji sídiel, či priestorovo oddelene od sídiel majority. Dostupnosť elektriny, plynu, vody, asfaltových ciest a odkanalizovanie odpadov rómskych osídlení je znázornené na grafe 2. Za segregované sa považovalo 149 sídiel, 46 sídiel nemalo takmer žiadnu infraštruktúru, 12 sídiel nemá elektrinu. Takmer 1/3 sídiel bola nelegálnych.[4]

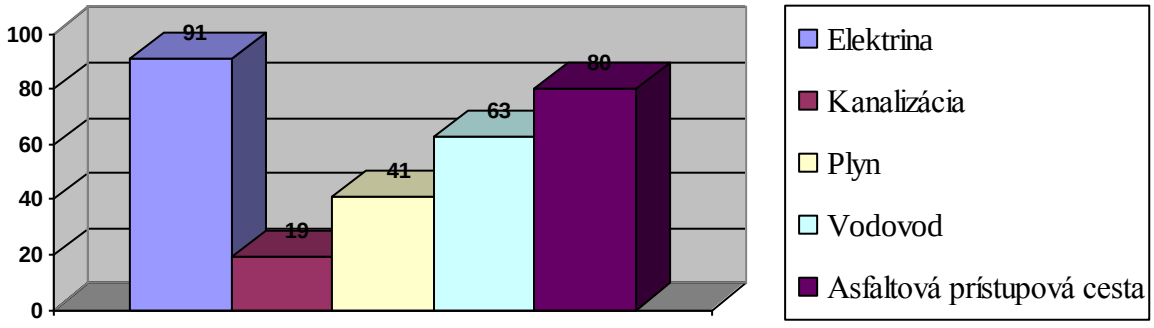

Graf. 2 Dostupnosť elektriny, plynu, vody, asfaltových ciest a odkanalizovanie odpadov rómskych osídlení.

Zdroj: Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. Bratislava, 29. jún 2007.

[4] Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. Bratislava, 29. jún 2007. [online]. Dostupné na internete. S. 36

Dátová základňa, informácie, znalosti, poznanie týkajúce sa problematiky marginalizovaných skupín

Ak uvažujeme o akceptovateľnom rozvoji (termín trvalo udržateľný rozvoj sa v známej histórii ľudstva nepodarilo naplniť žiadnej civilizácii, napríklad ani egyptskej, ani asýrskej, ani rímskej, ani gréckej, ani ríši Inkov, ani čínskym dynastiám, ani sovietskej ére, atď.) je nevyhnutné sformulovať problém v predmete nášho záujmu, teda v problematike marginalizovaných skupín. Jeho formulácia si vyžaduje zozbierať relevantné dáta, pochopiť vzájomné väzby, na ich základe získať adekvátne informácie, pospájať ich do znalostných konštrukcií s využitím celého radu metód, techník a podstatných skúseností na ceste ku komplexnému poznaniu predmetnej problematiky. Takéto putovanie za znalosťami s ich následným využitím v prospech adresáta, či koncového procesu nie je jednoduché ani priamočiare, ani krátke, ani lacné, ani bezbolestné. Situácia je o to komplikovanejšia, že ani v problematike podstatnej pre majoritu takýmito znalosťami vo všeobecnosti nedisponujeme, prípadne nemáme rovnaký pohľad na disponibilné znalosti a riešenie problematiky marginalizovaných skupín možno nájsť len ako špeciálny a úporný prípad celkového riešenia problémov spoločnosti. Pokiaľ riešenie problémov marginalizovaných skupín bude predmetom aktivít uzatvorených tímov, jednotlivých splnomocnencov, jednotlivých úradov, účelových dotácií na základe individuálnych rozhodnutí, bez spätnej väzby, adresnej zodpovednosti, bez zverejnenia efektov, tak pôjde len o pretrvávanie agónie, zhoršovanie stavu a postupné rozpúšťanie a vyparovanie finančných prostriedkov na ceste od zdroja, či už z fondov Európskej únie alebo daňových poplatníkov vlastnej krajiny k skutočnému adresátovi, či koncovej aktivite. Je potrebné otvorene pripustiť, že naše dáta, informácie a znalosti ohraničené komplexným poznaním sú veľmi nedostatočné, alebo sú nedostatočne transformované na požadované efekty v prospech adresátov alebo koncových aktivít, procesov. Pretože tak tomu je aj v problémoch majority, stačí sa pozrieť na súčasnosť svetových globálnych aktérov a krajín s nimi spojených (počnúc USA – astronomická zadĺženosť, kríza dolára, EÚ – hrozba bankrotov Grécka, problémy Írska, Španielska, Portugalska, sociálne napätia v severnej Afrike, vojna v Afganistane, povojnová mizéria v Iraku, predvojnové situácie v ďalších krajinách sveta, súčasná etapa boja proti terorizmu, atď. Akéže máme zaručené recepty na riešenie súčasných problémov ľudstva? Ako bude EÚ riešiť problematiku bankrotujúcich krajín? Navrhované riešenia zlepšia situáciu v EÚ? Ako rieši EÚ problémy marginalizovaných skupín? Ako rieši dôsledky bezletovej zóny nad Líbyou z hľadiska emigrantov zo severnej Afriky svet a špeciálne EÚ? Ako riešilo nedávno situáciu s Rómami Francúzsko?

Ak cyklus manažmentu znalostí zahŕňa ich tvorbu, zachytenie, zaradenie, uskladnenie, správu a rozširovanie znalostí[5], tak v skúmanej problematike marginalizovaných skupín sme u nás niekde na začiatku, a EÚ čo sa týka rómskeho etnika hneď za nami. Pre zmenu tohto stavu je potrebné prijať účinné prierezové opatrenia naprieč celou spoločnosťou, pretože na súvisiacich riešeniach musí participovať celá občianska komunita, inak nie je možné dosiahnuť dlhodobé pozitívne efekty. Nie sú neznáme názory niektorých predstaviteľov elít, že skúmanie aj marginalizovaných skupín napríklad z hľadiska kriminality je diskriminujúce.

2 analýze súčasného stavu v SR

Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013 Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky z 29. júna 2007 prináša výsledky „SWOT analýzy súčasného stavu SR“. Z tohto dokumentu možno spomenúť nasledujúce podstatné konštatovania týkajúce sa predmetnej problematiky:

[5] Petříková a kol.: Moderní management znalostí (principy, procesy, příklady dobré praxe). Professional Publishing, Příbram. První vydání, 2010. ISBN 978-80-7431-011-9. s. 108

SILNÉ STRÁNKY: Koncepcia riešenia problémov marginalizovaných rómskych komunít, skúsenosti s jej implementáciou a záujem štátnej správy i samosprávy podporovať lokálne riešenia.

SLABÉ STRÁNKY: Relatívne vysoká miera rizika chudoby a sociálneho vylúčenia predovšetkým rizikových skupín s dôrazom na rómsku komunitu. Nedostatočná vzdelanostná úroveň marginalizovanej rómskej komunity.

PRÍLEŽITOSTI: Rozšírenie prístupu k vzdelávaniu pre znevýhodnené skupiny na trhu práce. Potenciál mnohých Rómov vrátane detí a mladistvých integrovať sa do socio-ekonomickej štruktúry spoločnosti. Podporovanie rozvoja sociálnych služieb, občianskej participácie a iných opatrení, inovatívnych a rozvojových projektov a programov na podporu sociálneho začleňovania ohrozených a vylúčených skupín[6]

OHROZENIA: Dlhodobá vysoká nezamestnanosť vedie k sociálnemu a hospodárskemu poklesu. Prehĺbenie sociopatologických javov v segregovaných, separovaných a koncentrovaných marginalizovaných rómskych komunitách. Nízka kvalita poskytovaných služieb a výkonu opatrení v sociálnej sfére.

V problematike marginalizovaných skupín obyvateľstva sa osobitne rieši špecifická problematika marginalizovaných rómskych komunít. Jej zámerom je posilnenie spolupráce, efektívnejšej koordinácie činností a finančných zdrojov smerujúcich k zlepšeniu životných podmienok príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít. Podpora marginalizovaných rómskych komunít je zameraná na štyri prioritné oblasti: vzdelávanie, zamestnanosť, zdravie, bývanie a tri vzájomne súvisiace problémové okruhy: chudoba, diskriminácia a rodová rovnosť.

Na základe záverov pracovnej komisie CSF pre rozvoj rómskych komunít, ktorej úlohou je monitorovanie účinkov intervencií zo ŠF k riešeniu problémov marginalizovanej rómskej komunity a navrhovanie návrhov na zvýšenie ich efektívnosti, sa konštatuje potreba:

- zvýšiť efektivitu intervencií štrukturálnych fondov pri riešení problémov marginalizovaných rómskych komunít prostredníctvom komplexného prístupu, ktorý bude spájať niekoľko aktivít, resp. projektov do celkovej stratégie rozvoja konkrétnej lokality tak, aby ich realizácia na seba nadväzovala a prispievala k dlhodobému rozvoju marginalizovanej rómskej komunity v danej lokalite. Pri komplexnom prístupe je dôraz kladený na vzájomnú previazanosť aktivít a na aktívnu participáciu miestnej komunity pri realizácii projektu. Využívanie komplexnosti v riešení problémov marginalizovaných rómskych komunít je nevyhnutnosťou, pretože zabezpečí systémové riešenie problémov v marginalizovaných rómskych komunitách a umožní dlhodobé strategické plánovanie a riadenie rozvoja komunity a pozitívnej zmeny.[7]

Vzhľadom na rozsah a náročnosť uplatňovania komplexného prístupu, bude vytypovaným oblastiam/mikroregiónom8 so záujmom o komplexný prístup k dispozícii pomoc pri vypracúvaní lokálnej stratégie rozvoja rómskych komunít, ako aj pri príprave projektových aktivít v rámci stratégie, tak aby bola zabezpečená obsahová aj časová komplementárnosť a celkový synergický efekt.

Komplexný prístup bude aplikovaný predovšetkým v oblastiach s výraznou koncentráciou marginalizovaných rómskych komunít.

---

[6] Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. Bratislava, 29. jún 2007. [online]. Dostupné na internete. S. 55

[7] Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. Bratislava, 29. jún 2007. [online]. Dostupné na internete. S. 86.

[8] Realizácia projektov bude vychádzať z už pripravených mikroregiónov a osídlení so spracovanou projektovou dokumentáciou v rámci grantovej schémy PHARE, 14 mikroregiónov (134 obcí) bolo vytypovaných a predpripravených v rámci projektu TA 11400130021 „Budovanie administratívnych kapacít splnomocnenkyne vlády SR“

Horizontálna priorita marginalizovanej rómskej komunity sa premieta do jednotlivých strategických, resp. špecifických priorít a ich cieľov prostredníctvom realizácie širokého radu opatrení zameraných na integráciu marginalizovaných rómskych komunít, najmä prostredníctvom zlepšenia infraštruktúry rómskych osídlení, zamestnanosti, vzdelávania, zdravotníckej starostlivosti a sociálnych služieb.

Cieľom komplexného prístupu sú sídla, ktoré sú uvedené v Sociografickom mapovaní z roku 2004 a ktoré deklarujú svoj záujem o riešenie problematiky prostredníctvom komplexného prístupu a zároveň preukážu svoju oprávnenosť v zmysle podmienok, ktoré budú špecifikované v jednotlivých výzvach na podávanie žiadostí o poskytnutie nenávratného finančného príspevku z fondov EÚ konštatuje sa ďalej v Národnom strategickom referenčnom rámci Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013..

3 Návrhy na ďalšie pokračovanie riešenia problému

Na základe výťahu zo SWOT analýzy z vládneho materiálu sú ďalej uvedené niektoré ďalšie možné návrhy na zväčšenie poznatkovej základne s niektorými argumentáciami – tab.1.

Tab. 1 Požiadavky na formuláciu stratégie marginalizovaných skupín – možný prístup

STRÁNKY	SÚČASNOSŤ[9]	NÁVRH NOVÉHO PRÍSTUPU	KOMENTÁR
SILNÉ	Koncepcia riešenia problémov marginalizovaných rómskych komunít.	Koncepciu dopracovať a podrobiť širokej diskusii naprieč spektrom spoločnosti. Jej záväznosť vyjadriť zákonom vrátane kritérií efektívnosti.	Koncepcia sa spravidla mení s každou vládou.
	Skúsenosti s jej implementáciou.	Skúsenosti sformulovať a obhájiť na relevantných fórach. Dopracovať a vytvoriť podmienky pre vylepšenie efektov.	Verejnosť by privítala pozitívne riešenia a poučila sa z negatívnych skúseností
	Záujem štátnej správy i samosprávy podporovať lokálne riešenia.	Štátna správa, samospráva, obce, marginalizované skupiny majú záujem riešiť svoje problémy ako spoločné celkovo i lokálne	Chýba objekt riešenia, marginalizované skupiny.
		Marginalizovaná rómska komunita je veľmi dobre informovaná o svojich právach. Je prístupná masovokomunikačným médiám. Je naklonená móde, hudbe, tancu.	Nemal by byť problém poskytnúť jej vhodnou formou aj informácie o jej povinnostiach.
SLABÉ	Relatívne vysoká miera rizika chudoby a sociálneho	Zastaviť zhoršovanie súčasného stavu a v dlhodobejšej perspektíve jeho zlepšenie.	Miera rizika chudoby sa zhoršuje aj u majoritnej časti

[9] árodný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. Bratislava, 29. jún 2007. [online]. Dostupné na internete.

	vylúčenia predovšetkým rizikových skupín s dôrazom na rómsku komunitu.		obyvateľstva.
	Nedostatočná vzdelanostná úroveň marginalizovanej rómskej komunity.	Prijať komplexné riešenia zvýhodňujúce povinné štúdium a sankcionujúce absencie.	Vyžadovanie dodržiavania súčasnej platnej právnej úpravy.
		Nedostatočné vymáhanie plnenia povinností.	Vyžadovanie dodržiavania súčasnej platnej právnej úpravy.
PRÍLEŽITOSTI	Rozšírenie prístupu k vzdelávaniu pre znevýhodnené skupiny na trhu práce.	Vzdelanie prednostne orientovať na vymanenie sa zo súčasných podmienok.	Aj vyššia miera vzdelanosti nezaručuje zlepšenie životnej úrovne.
	Potenciál mnohých Rómov vrátane detí a mladistvých integrovať sa do socio-ekonomickej štruktúry spoločnosti.	Pokračovať v jeho adresovaní a realizácii.	Verejnosť by privítala propagáciu úspechov.
	Podporovanie rozvoja sociálnych služieb, občianskej participácie a iných opatrení, inovatívnych a rozvojových projektov a programov na podporu sociálneho začleňovania ohrozených a vylúčených skupín	Smerovanie do perspektívnych oblastí environmentálnej ochrany, lesov, pôd, vôd, osád, využívania rýchlorastúcich drevín, stavby lokálnych komunikácií, ekologických obydlí.	Verejnosť by privítala propagáciu úspechov.
		Aplikácia znalostí na riešenie problémov.	Šanca pre inovácie, výskum, vývoj, školstvo, výrobu, rozvoj.
		Organizácie s majetkovou účasťou štátu i iné monopoly by zo svojich ziskov mohli zafinancovať a (spolu) riešiť typové projekty v oblasti svojej	Snáď by to spoločnosť a odborná komunita ocenila viac, ako prispievanie

		pôsobnosti podľa vzoru iných moderne uvažujúcich a konajúcich štátov. Napríklad SPP – bioplyn z odpadov v komunitách, SEPS, elektrárne – ekologické energie pre osady a zariadenia pre adresnú kontrolu prístupu k energetickým (iným) zdrojom, aby za neplatičov nemuseli platiť ostatní daňoví poplatníci, Lesy SR – metodika a výsadba rýchlo rastúcich drevín a rastlín s perspektívou postupnej eliminácie rozkrádania dreva, banky – ekologické domy z hliny a rastlinných i drevných zostatkov a kameňa, atď.	pseudocelebritám, ktoré to nakoniec ani nepotrebujú. Bol by to príspevok organizácií uvedomujúcich si svoju spoločenskú zodpovednosť za udržateľný rozvoj.
OHROZENIA	Dlhodobá vysoká nezamestnanosť vedie k sociálnemu a hospodárskemu poklesu.	Stabilizácia dlhodobej nezamestnanosti a jej postupné zmenšovanie s vylúčením nevhodných experimentov.	To platí aj v prípadoch majoritného obyvateľstva.
	Prehĺbenie sociopatologických javov v segregovaných, separovaných a koncentrovaných marginalizovaných rómskych komunitách.	Dôslednosť dodržiavania jednotných metrov v majorite i marginalizovaných komunitách.	Verejnosť by privítala pravidelné správy zodpovedných funkcionárov.
	Nízka kvalita poskytovaných služieb a výkonu opatrení v sociálnej sfére.	Spoločnosť by mala nájsť zdroje za náročnú a kvalitnú prácu, ale aj ľudské zdroje na plnenie úloh. Spoliehať sa len na zdroje EÚ je krátkozraké.	Verejnosť by privítala pravidelné správy zodpovedných funkcionárov.
		Povrchný, ziskový, elitársky, pomalý prístup k riešeniu problému.	Ohrozenie spoločnej budúcnosti.

Zdroj: Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. Bratislava, 29. jún 2007. Dostupné na internete. A vlastné návrhy.

Záver

Na základe zhodnotenia obsahu výťahu z SWOT analýzy z predmetného dokumentu nie je možné považovať dáta, či informácie alebo konštatovania (správy) za postačujúce k stanoveniu stratégie alebo čiastkových stratégií, politík, či taktík, riešiacich problematiku marginalizovaných skupín na zodpovedajúcej úrovni. Ak podpora marginalizovaných rómskych komunít je zameraná na štyri prioritné oblasti: vzdelávanie, zamestnanosť, zdravie, bývanie a tri vzájomne súvisiace problémové okruhy: chudoba, diskriminácia a rodová rovnosť je potrebné uvádzať aj súvisiace okruhy týkajúce sa marginalizovaných skupín a majoritnej spoločnosti, ktoré môžu vytvoriť zodpovedajúce prostredie pre realizáciu príslušných vízií, zámerov a cieľov prostredníctvom vhodne navrhnutých a realizovaných stratégií. Ako súvisiace okruhy možno uvádzať napríklad právo a jeho vymožiteľnosť, spravodlivosť, poriadok, namiesto ich deklarácií, adekvátnosť spolužitia marginalizovaných skupín a majoritnej spoločnosti, nezneužívanie marginalizovaných skupín, keď sa to hodí pri voľbách a nezáujem o nich keď je po voľbách, riešenie problematiky vysporiadania pozemkov, alebo iného adekvátneho riešenia, na ktorých sú postavené príbytky marginalizovaných skupín, na úrovni 21. storočia riešenie pripojenia na inžinierske siete a odpojenia v prípade neplatenia zodpovedajúcich nákladov, atď. Konštatovania vo vládnom dokumente zo záverov pracovnej komisie CSF pre rozvoj rómskych komunít, ktorej úlohou je monitorovanie účinkov intervencií zo ŠF k riešeniu problémov marginalizovanej rómskej komunity a navrhovanie návrhov na zvýšenie ich efektívnosti nie sú vhodným čítaním pre všetkých zainteresovaných a najmä nie komunity, ktorých sa týkajú. Pokiaľ sa zrozumiteľným jazykom nekomunikuje s tými, ktorým „chceme“ (chceme?) pomôcť, a ktorých si teda potrebujeme jasnou argumentáciou získať a presvedčiť, tak ako aj majoritnú časť obyvateľstva, pretože tí to nakoniec všetko zaplatia, spolu s obyvateľmi EÚ, tak sa môžeme rozlúčiť s akýmkoľvek pokrokom. Marginalizované rómske komunity môžu urobiť najväčší kus práce pre seba a tým aj pre spoločnosť v svojich obciach, v blízkom okolí, ich príbytkoch a pri výchove svojich detí. Práce okolo je dosť, len peňazí niet dosť, veľkí investori do ich prostredí nikdy neprídu. To vedia (takmer) všetky exekutívy a niektoré samosprávy, obce, niektorí podnikatelia, sprostredkovatelia. Niektorí nevedia alebo nechcú vedieť. Tento problém je potrebné riešiť včas, sám od seba sa nevyrieši. Jeho riešením a vyriešením zlepšujeme šance pre lepšiu budúcnosť nás všetkých i našich potomkov.

Literatúra

1. Balabán, M.: Vize evropské bezpečnosti v globálním kontextu (reflexe bezpečnostních analýz a prognóz ve světě, v EU a v ČR 2003 – 2009). BEZPEČNOST A OBRANA V EVROPSKÉM KONTEXTU. UNIVERZITA OBRANY. ÚSTAV STRATEGICKÝCH A OBRANNÝCH STUDIÍ. SBORNÍK Z MEZINÁRODNÍ KONFERENCE. BRNO - IDET, 6.–7. KVĚTNA 2009. Libor FRANK, Petr HLAVÁČEK (eds.), 2009
2. Matišák, Andrej: Európa sa bude čudovať, aká môže byť bezmocná. 23. októbra 2010 [online]. Dostupné na http://spravy.pravda.sk/europa-sa-bude-cudovat-aka-moze-byt-bezmocna-fzp-/sk_svet.asp?c=A101023_201236_sk_svet_p23 (citované 24.10.2010)

3. Národný strategický referenčný rámec Slovenskej republiky na roky 2007 – 2013. Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. Bratislava, 29. jún 2007. [online]. Dostupné na internete.
4. Petříková a kol.: Moderní management znalostí (principy, procesy, příklady dobré praxe). Professional Publishing, Příbram. První vydání, 2010. ISBN 978-80-7431-011-9

Autor
Ing. Peter Varhoľák, CSc.
Katedra manažmentu a marketingu
Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Ružomberok
Slovensko
E-mail: peter.varholak@ku.sk

Fraktální zpusob pojetí integrace marginalizovaných skupín do společnosti

Jaroslav Vencálek

ÚVOD

Vzhledem k planetární důležitosti a regionální potřebnosti vnímání proměn vzájemných vztahů plnoprávných a neplnoprávných lidských skupin či majoritních a minoritních souborů obyvatel jsou posilovány ty přístupy, které se zabývají nejen rozmístěním, strukturou a dynamikou, ale i významností, funkčností a evolučností konkrétních zkoumaných jevů.

Jedním z aspektů evropské celistvosti je její fraktálnost (složení celku z dílčích částí o různých významech). S tímto konceptem souvisí i skutečnost, že tyto části (evropské makrocelky, regiony, ale sociální majority a minority) nejen byly, ale stále ve svém vývoji jsou ovlivňovány jak komplexně působícími prvky vznikajícími v procesu evropské integrace, tak i zcela diferencovaně působícími fenomény, vázánými na dílčí územní či komunitní části. Na této myšlence byly ostatně založeny i prvotní přístupy iniciující vznik evropských integračních struktur (J. Monnet, R. Schuman).

Cílem tohoto příspěvku je poukázat na nové možnosti začleňování marginalizovaných skupin do společnosti na bázi nově vznikajících paradigmatických přístupů vědy, umožňujících komplementárnější pojetí sounáležitosti racionálních a iracionálních složek lidské existence. Přestože fraktální teorie byla doposud používána jen v přírodních vědách, její aplikace do problematiky společenských věd by umožnila překonání ryze dichotomického vnímání podstaty lidského bytí (např. racionalita verzus iracionalita, materiálno verzus duchovno). Prostřednictvím fraktální teorie by tak bylo možno využít poznatky ze studia fraktálně členěných přírodních fenoménů k odhalování synergických efektů plynoucích ze začleňování marginalizovaných skupin do společenských celků.

PŘÍSTUPY K POJETÍ MARGINALIZOVANÝCH SKUPIN

Významný brněnský sociolog P. Mareš (5) v závěru studie „Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení“ konstatuje: „Řada autorů chápe exkluzi jako protiklad inkluze, jako proces působící proti integraci společnosti. Tento koncept tak dnes nabývá v diskursu sociální vědy i v politickém diskursu klíčového významu. Sociální exkluze je vnímána jako proces, kterému je třeba čelit prostřednictvím realizace práva a emancipací jedinců (liberální projekt), solidaritou a tolerancí umožňujícími emancipaci sociálních aktérů (sociálně-demokratický projekt) či začleněním jedinců do společenského řádu odstupňovaných statusů (konzervativní projekt). Berghman konstatuje, že sociální exkluze dnes chápe spíše jako důsledek selhání společnosti než selhání jedince, a to selhání jejich čtyř základních složek: Demokracie a práva (podporují občanskou integraci), trhu práce (podporuje ekonomickou integraci), sociálního státu (podporuje sociální integraci) a rodiny spolu s komunitou (podporují interpersonální integraci).“

Máme-li se účinně zamýšlet nad možnostmi integrace marginalizovaných skupin obyvatelstva do společnosti, pak jen stěží vystačíme s „teoreticko-metodologickými a metavědnými poznatky málo vzájemně provázaných dílčích společenských věd. Potřebujeme komplexnější přístupy, které by obsahovaly i zohlednění volních vlastností a duchovních schopností každého člověka.

Světově uznávaný francouzský spisovatel a humanista Antoan de Saint Exupéry své poznání vměstnal v básnické meditaci o smyslu života a filosofické eseji odhalující zdroje lidštějšího světa nazvané Citadela následovně:

„Nestačí mít pravdu. Důvody nikdy nerozhodují. Je jen jeden druh činu: kontakt s lidmi, slovo, hněv, vřelost. Pravda, která není „hlediskem“ je brak nebo paradox a nikoho k ničemu nezavazuje. A navíc je otravná. Není to k ničemu. Nezáleží na tom, je-li užitek větší nebo menší. Člověk není dobytek na výkrm a láska pro něj znamená víc než užitek. Nemůžeš milovat dům, který je bez tváře a kde kroky nemají smysl.“ (1)

Na straně jedné existuje plejáda vědeckých analýz renomovaných představitelů vědy (sociologové, geografové, teoretikové politiky, futurologové apod.), na straně druhé jsme svědky neméně významného potenciálu uměleckého ztvárnění reality s mnohem bližším vztahem k duchovní dimenzi krajiny, duchovním hodnotám lidských komunit a člověka samotného zastupovaných představiteli umění ale i filosofie či teologie.

Jako bychom při hledání optimálních návrhů jak integrovat marginalizované skupiny obyvatel do společnosti stáli před sérií neřešitelných dichotomických otázek a rozhodnutí.

Akceptovat jen vědecké uspořádávání informací nebo využívat při řešení společenských problému i lidskou intuici?

Postupovat podle doposud přijímaného paradigmatu vědy nebo vnímat i emotivní stránku daných společenských procesů?

Vycházet pouze z faktograficky doložených a objektivně zjištěných údajů nebo připustit v lidské mysli i určitou citlivost pro detail (např. lokální, regionální, strukturální)?

Připustit pouze objektivně člověkem vnímané jevy, nebo i možnost pestré plejády subjektivně rozdílně vnímaných posuzovaných jevů v realitě člověka?

Připustit jako společensky relevantní pouze ty výstupy, které mají povahu systémového vědeckého přístupu nebo se nebránit i jistým „výlučnostem“ determinovaným časoprostorovými rozdílnostmi ve vývoji lidských populací a jejich dílčích částí?

Jsou-li jevy ve výrazně integrovaném prostoru vnímány a posuzovány na bázi principiálního členění do dvou kvalitativně odlišných stavů, pak nutně dochází k situacím, kdy lidé zvažují nezbytnost mechanicky vtěsnat, jinak chaoticky se vyvíjející socioekonomické jevy do předem daných, dvojdílně dichotomicky vnímaných myšlenkových konstrukcí (buď, anebo). Pak ale nutně dochází k jednostranným hodnocením. Současný společenský vývoj Západní civilizace bohužel dokládá, právě ono jednostranné ekonomicky determinované vidění prakticky jakýchkoliv společenských procesů. (2)

Studium vzájemnosti lidské iracionality a racionality znamená vnímat vzájemnost současného působení vnitřních motivačních stavů člověka a vnějších spouštěcích momentů. Máme-li odhalovat pozitivní synergické rozvojové síly v krajině, pak je zapotřebí mnohem výrazněji akceptovat v rámci nově utvářeného paradigma výběrové náročnosti, evolučně vzniklé mentální, morální, duchovní a intelektuální rozdíly obyvatel, které jsou odrazem nejen minulých ale i současných vývojových tendencí a vizí dílčích částí celku (skupin) o budoucím vývoji. Naše podvědomá mysl není jen nesmazatelným záznamem individuálních prožitků, ale zdrojem otisků prastarých impulsů, tendencí a sklonů, které zdaleka nebyly dosud přežity. (7) Pochopit člověka jako dichotomickou binárně opoziční bytost ale nelze jen pouhou sumarizací poznatků plynoucích z dílčích analytických studií. Jako potřebné se jeví hledání synergie prostorových struktur, a tím i syntéz zabývajících se vzájemností lidské racionality a iracionality.

MARGINALIZOVANÉ SKUPINY VERZUS OTEVŘENÁ A UZAVŘENÁ SPOLEČNOST

Základním znakem dichotomického vnímání otevřenosti a uzavřenosti společnosti je podle Henri Bergsona odlišnost morálky. Zatímco otevřená morálka vychází z principů osobní odpovědnosti, kreativnosti jednotlivce a není bezprostředně závislá na převládajících společenských preferencích, uzavřená morálka bývá spojována s neosobností, zachováváním společenských zvyklostí a značně je ovlivňována danými společenskými tlaky.

Zejména vlivem působnosti vědeckých poznatků Karla R. Poppera jsou mnohem více studovány aspekty rozvoje otevřené společnosti, determinované osobní odpovědností, kritickým myšlením, schopností přijímat změny, pluralistickým demokratickým systémem moci, ale i proklamovaným respektem k odlišnosti. Uzavřená společnost je charakterizována především ulpíváním na stereotypech, symbolech a jistotách neosobních přináležitosti.

Georg Soros spatřuje rozhodující rozdíl mezi oběma typy společnosti ve vzájemném podmínění způsobu myšlení a forem společenských institucí. V souvislosti s jednostranně preferovanou otevřeností upozorňuje na destruktivní tendence, které mohou vést k nestabilitě (rozkladné tendence celistvosti rodin, destabilizace mezilidských vztahů). Historickým vývojem bylo mnohokrát prokázáno, že každá společnost ve větší či menší míře směřuje k otevřenosti (podpoře tvořivého rozvoje jedinců) nebo k uzavřenosti (odmítání změn a snahám zachovat dané podmínky).

K rozvoji otevřené společnosti je zapotřebí nejen svobodného ekonomického trhu a politické demokracie, ale i identity obyvatel s těmito fenomény, neboť teprve propojením racionální a iracionální složky lidského vědomí mohou být realizovány principy otevřené společnosti. (3) Nestačí pouhé institucionální zabezpečení podmínek nově utvářených prostorových struktur. Americký filosof John Dewey upozornil dokonce na potřebu reinterpretace demokratické teorie, neboť současná demokracie je bohužel vnímána ve značném zúžení k procedurálním hlediskům, právnímu zakotvení lidských a občanských svobod, jejich soudních a mimosoudních garancí a principům uspořádání soustavy nejvyšších státních orgánů a vertikálních struktur státu umožňujících princip dělby moci.

Novou potřebou 21. století se jeví vnímáni demokracie jako komplexního postoje lidí ke světu, jako určitého typu lidské kultury vyvěrajícího z obecně sdíleného mravního řádu. (6) V. Havel jako prezident ČR prohlásil: „Demokracii nelze redukovat na technologii moci, jinak to v konečných důsledcích vede k její ztrátě.“ Z tohoto pohledu se pro Evropskou unii 21. století jeví neobyčejně aktuální reinterpretace demokratické teorie právě ve smyslu znovuobnovení pojetí demokracie jako mravního a duchovního postoje, tedy opětovného vnímání tohoto fenoménu jako způsobu bytí Evropanů, kam náležejí mimo jiné i takové hodnoty jakými jsou: úcta jednoho člověka k druhému (vycházející z poznání rozdílností a následné schopnosti rozvoje empatie, tolerance a důvěry), poctivost v jednání a činnostech člověka (což je zcela něco jiného než bezmyšlenkovitá podřízenost ve smyslu poslušnosti), tvořivá práce v nejširším slova smyslu (nikoliv jen v úzkém vnímání technologických či vědeckých inovací).

Přes neustálé relativní zrychlování přítomnosti a přeskakování vývoje do budoucnosti, a tím i nedostatku prostoru k zaobírání se minulostí, právě otevřené pojetí budoucnosti vyvolává stále intenzivněji potřebu jistého sociálního či morálního ukotvení obyvatel v prostoru a tím i potřebu znalosti genia loci krajiny. (8)

POJETÍ MARGINALIZACE V UMĚLECKÉM PŘÍSTUPU VNÍMÁNÍ REALITY

Dolnokubínský rodák – básník, publicista a kulturně-organizační pracovník Theo H. Florin, vlastním jménem Theodor Herkeľ (1908–1973) bývá spojován nejen s regionem dolní Oravy, ale v evropském kontextu i s celým Slovenskem. Rovnoběžné strany jeho dolnokubínského lichoběžníkového náhrobku, jakoby v té nejvyšší možné generalizaci vyjadřovaly dokonalost prezentovanou čestností s potřebou obdarovávat láskou druhé, šikmé strany náhrobku jako by znázorňovaly krutou životní realitu vyjádřenou jeho verši v básni Ahasver: „Bol v cudzine doma a doma je cudzí.“ Ján Kamenistý, znalec a propagátor jeho poezie kdysi poznamenal: Zoufalství ve francouzské a anglické vnitřní samotě mu dávalo křídla. Zoufalství doma mu je polámalo.

Autorem umělecky ztvárněná zkušenost marginalizace nutně vede k zevrubnějším úvahám o vnímání tohoto společenského jevu, charakterizovaného vykořeněním a sociální bezbranností těch, které chudoba vyloučila ze společnosti blahobytu.

Florinův jazyk je umělecky symbolický a neklade si za cíl realisticky pojmenovávat to, co i přes svou důležitost je velmi často těžce uchopitelné. Jeho imaginativní promluva vyvěrá z nezměrné touhy porozumění lidem. Výrazně racionálně se chovající lidé počátku 21. století proto nemohou v jeho díle nalézt konkrétní objektivní podmíněnosti (kauzality) své existence. Naleznou zde ale jeho svědectví v podobě myšlení srdcem a cítění rozumem. Snad právě tím, v prostředí jistým způsobem magicky působícího Florinova dolnokubínského domu, si lze uvědomit, že nám lidem žijícím na prahu 3. tisíciletí v Západní civilizované společnosti, stále významněji něco v našich životech chybí a schází, že příliš času věnujeme zapuzení vědomí vnitřní prázdnoty a opíjíme se materiálními statky produkovanými vědeckotechnickým pokrokem. Náš jazyk, ať již se jedná o jazyk mateřský nebo cizí, nemůže být jen jakýmsi technologickým nástrojem a způsobem umožňujícím komunikaci s ostatními lidmi. Ať hovoříme kterýmkoliv jazykem, mateřským zvláště, pak se jím vymezujeme my sami jako lidské bytosti a tvoříme si představu jak o sobě samých, tak i o poznávaném světě. Skrytá vnitřní dynamika života Theo H. Florina k nám promlouvá i v tom, jak on sám vnímal svůj rodný dům.

„Hoci v dome bývam sám, necítim sa v ňom osamote ani v opustenosti. Je v ňom útulne a plno ľudského tepla. Ako keby všetci, ktorí v ňom bývali voľakedy, naďalej žili v ňom. Za nocí, keď nespím a počúvam nočnú hudbu z rádia, zdá sa mi, že so mnou počúvajú aj moji tajomní hostia. Preto len čo padne súmrak a slnce za poslednými lúčmi zaihrá v záhyboch záclon, rozmiestnim po izbe kreslá...

Zdá sa mi, že svoju spokojnosť neraz vyjadria dotykom nábytku a praskaním dlážky. To je znamenie, že sú v izbe, v ktorej je vždy plno porozumenia a ľudskej dobroty, kde sa nezadrží nenávisť ani pomsta, ba ani závisť. Otvorené srdce tam býva, srdce na dlani, ktoré nikomu neodmietne jeho prosby a nezamietne žaloby.“

Být fyzicky sám, ještě nemusí znamenat být fakticky opuštěn! Současně ale být uprostřed velké skupiny nemusí být ještě výrazem souladu minority s majoritou. Marginalizaci rozhodně nelze vnímat jen ve smyslu prostorově geograficky podmíněné okrajovosti, ale je nezbytné vnímat ji obsahově mnohem komplexněji.

Uvnitř básníkova domu, jakoby na ostrově omývaném realitou 21. století, se nacházíme v bezprostředním kontaktu, jím vnímaného a pojmenovávaného vztahu dobra a zla. Ten je ale bohužel v současné společnosti intenzivně vytěsňován snahami po pragmatickém odlišování užitečného a neužitečného či hledání přijatelného a nepřijatelného. Ve společenské praxi, zejména díky rozvoji masových sdělovacích prostředků, jsou stále častěji zaměňovány informace pravdivé, přijatelnými a informace nepravdivé, momentálně užitečnými. Jako bychom zapomněli, že lidská velikost tkví v tajemném propojení látky a ducha, v harmonii rozumu a citu.

Zaposloucháním se do veršů Theo H. Florina zjišťujeme, že rozhodně nenáležel mezi básníky, kteří žonglováním slov vytvářeli čistou dokonalou poezii. Seznamováním se s jeho literární tvorbou jako bychom sami sobě nastavovali zrcadlo, v němž spatřujeme to, jak my sami jsme se ochotně naučili žonglovat s nejrůznějšími pojmy při stále menším věnování pozornosti jejich obsahu. Tvoříme sice složité a důmyslné konstrukce opírající se o zásady logiky, přitom ale stále méně se zaobíráme skutečností, že námi vytvářená, byť důmyslná konstrukce, je budována vyprazdňujícími se stavebními částmi. Slovo mající v podobě tvůrčího principu charakter genia loci, je přitom v křesťanském prostředí chápáno jako počátek všeho.

POJETÍ MARGINALIZACE VE VĚDECKÉM PŘÍSTPUPU FRAKTÁLNÍHO VNÍMÁNÍ REALITY

Na počátku 20. století se při studiu fungování biologických systémů, začal výrazně prosazovat holistický filosofický názor, formující se jako reakce na mechanisticky vnímané tendence při studiu biologických struktur. Byl upřednostňován význam celku před dílčími částmi. (9) Je ale velmi překvapivé, že i počátkem 21. století, kdy většina rozhodujících společenských vazeb byla poznamenána vývojem integračních procesů, dochází zejména vlivem globalizace k opětovnému, i když ze zcela jiných důvodů, ke snahám vnímat prioritu celku nad dílčími částmi obdobně. Přitom vlivem převládajícího racionálního přístupu ve vnímání reality dochází k vysoké míře zestejnění důležitosti majority (převládající části) s důležitostí celku a výraznému podcenění nejrůznějších odlišností dílčích částí (minorit).

V listopadu 1993 nabyla účinnosti pro Evropu jedna z nejvýznamnějších smluv, tzv. Maastrichtská smlouva. S odstupem téměř dvou desetiletí je zjevné, že její průlomový význam, přes nesporný přínos v oblasti politické, spočíval především v části hospodářské, tedy při formulování tzv. konvergenčních kritérií. Taro racionalita byla následně absolutizována a pro další společenský vývoj se stala prakticky nedotknutelnou. Vyspělá západní civilizace, především pod výrazným vlivem ekonomické globalizace, začala vnímat vlastní vědomí převážně jen v duchu logického a racionálně utvářeného myšlení.

Maastrichtská konvergenční kritéria byla přitom vytýčena jen na bázi makroekonomických kritérií (velikost deficitu státního rozpočtu, výše státního dluhu v relaci k hrubému domácímu produktu, míra inflace). Do Maastrichtské smlouvy nebyla vůbec zahrnuta kritéria mikroekonomická (flexibilita cen, flexibilita mezd, plná mobilita pracovní síly), natož pak kritéria iracionálnějšího významu (identita, empatie, tolerance, důvěra apod.). Je přitom znám názor amerického ekonoma R.Mundela (laureát Nobelovy ceny r. 1999) „Jednotná měnová politika bez splnění mikroekonomických kritérií hrozí mnoha regionům ztrátou konkurenceschopnosti, destrukcí a hospodářským kolapsem.“ (2).

Evropská unie představující složitý systém systémů by ale neměla být vnímána jinak než z pozic poznatků, které přinesla obecná systémová teorie. Jedním z nich je, že je-li systémový celek obohacován o nové části, mění se jak jeho struktura, tak i funkčnost. Proces přijímání nových členů proto zcela logicky vyžaduje nová systémová opatření. Ale taktéž přijímání nových opatření či faktických nových skupin obyvatel, vyžaduje nová systémová opatření, jinak dochází k tvorbě marginalizovaných skupin.

U zrodu teorie fraktálu stál na přelomu devatenáctého a dvacátého století profesor matematiky Yalské univerzity B. Mandelbrot. Fraktály byly později definovány jako tvary, u nichž nezávisle na smyslu, který těmto slovům dáme, detail reprodukuje část a část reprodukuje celek. Záhy bylo potvrzeno, že fraktálová struktura disponuje vlastností zvanou soběpodobnost, tedy jevem, při němž každý fraktální objekt představuje v zásadě tutéž strukturu bez ohledu na to, kolikrát je zvětšen, přičemž útvary, které obsahují soběpodobné prvky, jsou nekonečné. „Soběpodobné prvky se tedy opakují.“ (4) Další významná vlastnost fraktálu spočívá v zásadním vlivu výchozích podmínek na formování budoucího vývoje fraktálně utvářených struktur. I nepatrná odlišnost ve výchozích podmínkách nových struktur může vést k diametrálně odlišným, či dokonce zcela protichůdným výsledkům. Začne fungovat to, co bylo nazváno efektem motýlího křídla. Tím, že následky i nepatrně malého jevu kaskádovitě narůstají, mohou ve výsledku vyvolat obrovské, často i katastrofické změny.

Touto myšlenkovou konstrukcí docházíme k novému poznatku: nezbytnosti akceptování historicky vzniklé vývojové složitosti daného místa (komunity) a tedy potřebě znalosti genia loci, genia regionis, genia makroregionis, genia Evropy apod. Zvýrazněním potřebnosti studia ducha místa a duchovního aspektu vůbec v potřebě vědeckých syntéz se ale dostáváme do zásadního rozporu s paradigmatem vědy moderního věku. Hlavní diferenciační znak evropského sjednocení je vázán na racionální ekonomická a politická kritéria (kvalita

demokracie, tržní hospodářství, harmonizace práva jednotlivých zemí s právem Evropské unie). Evropa se přitom pyšní pestrou mozaikou kulturně historických proměn svých nejrůznějších dílčích částí, které právě díky tomuto osobitému společenskému vývoji dospěly různými vývojovými trajektoriemi k poznání nutnosti komplementárně vnímané budoucnosti evropského území. (10)

Charakter historického vývoje evropského způsobu poznání komplexnosti v podobě zásadního akcentu ke komplementárně utvářené, většinou dichotomicky pojaté pestré škále faktorů (např. rozum - intuice, objektivita - subjektivita, věda - umění) je natolik specifický, že vytváří v rámci evropských vizí pojetí budoucnosti zcela odlišný přístup, než je tomu např. v USA. Dokladem toho je i plejáda významných osobností historicky se uplatňujících v oblastech šíře vnímaných projevů lidské subjektivity (výtvarné umění, krásná literatura, film, filosofie, sociologie, kulturologie, sociální geografie, globalistka, teologie), než v oblastech racionálně utvářených schémat lidské objektivity (lokální politika, regionální politika, světová politika, makroekonomikia, mikroekonomika). Z toho vyplývá zdánlivě paradoxní, avšak logicky odůvodněné tvrzení, že způsob začleňování marginalizovaných skupin do společnosti, přestože se jedná o jev politický, může být v podmínkách Evropy úspěšně řešen nepolitickými iniciativami (kultura, rozvoj duchovního potenciálu Evropanů, apod.).

ZÁVĚR

Propojování celospolečenského vědomí by mělo vznikat jako vzájemnost genia loci regionálních a národních dějin s geniem loci Evropy a geniem planety Země. Slovenská republika se nachází v duchu vlastních historických zkušeností vyplývajících z uplatňování svého genia loci, před dlouhodobým úkolem – začleňováním těchto priorit do základního integračního modelu rozvoje Evropské unie a jejich obnovováním.

V tomto duchu se jeví jako neobyčejně inspirativní vyjádření francouzského esejisty A. Exupéryho: „Mýlí se ten, kdo chce vytvářet povrchní pořádek, protože neumí vládnout z dostatečné výšky, aby odhalil chrám. Místo skutečného řádu nastolí pouze četnickou disciplínu, kde všichni táhnou jedním směrem a kráčejí stejným krokem. Budou-li všichni poddaní jeden jako druhý, žádné jednoty jsi nedosáhl, neboť z tisíce totožných pilířů vznikne jen duchaprázdné zrcadlení, ne však chrám. Skutečným řádem je chrám.“ (1)

Chrám představující řád (včetně harmonie majority a minoritami) bychom měli hledat ne v tvorbě „spousty totožných pilířů“, ale především v systematickém komplexním studiu vztahu dílčích částí a celku, navíc podpořeném komplementárním vnímáním všech společenských procesů. K takto nově vytvářeným základům vnímání nové reality náleží fraktály, tvořené na planetě Zemi jak přírodními, tak i společenskými a obecně lidskými aspekty.

Návrat k tradičnímu badatelskému pochybování a na bázi komplexnějších syntéz věnování pozornosti umění interpretace (nikoliv tvorby přijatelných tvrzení) bude mnohem těžší, než pokračování v produkování překotně rostoucího množství dílčích informací (o čemkoliv), navíc zpravidla neadekvátně společensky využívaných. Protože tento problém úzce souvisí s novým komplexnějším vnímáním všech společenských procesů (včetně demokracie samotné), lze se domnívat, že výraznější proměna vnímání začleňování marginalizovaných skupin do světového společenství bude souviset až se zřetelnějším prosazením nových filozofických názorů o úloze sociální evoluce, fungování a významu fraktálně propojených částí Evropy a světa.

LITERATURA

1. EXUPÉRY, A., S. Citadela. Praha: Vyšehrad, 1998. 304 s. ISBN 80-7021-286-1.
2. IVANIČKA, K. Globalistka / Poznávanie a riešienie problémov súčasného sveta. Bratislava: Iura Edition, 2006. 288 s. ISBN 80-8078-028-5.
3. LYSÁK, L. Megatrendy prvých dekád 21. storočia. In: Kreativita, invencia, inovácia /stimulátory rastu, prosperity a trvalej udržateľnosti SR. Bratislava: Ekonóm, 2009, s. 89-116. ISBN 978-80-225-2761-3.
4. MANDELBROT, B. Fraktály: tvar, náhoda a dimenze. Praha: Mladá fronta, 2003, 206 s.
5. MAREŠ, P. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. Sociologický časopis, 2000, vol. 36, No. 3: 285-297.
6. SEDLÁK, M. Morálny rozvrat vyspelých ekonomík. In: Kreativita, invencia, inovácia /stimulátory rastu, prosperity a trvalej udržateľnosti SR. Bratislava: Ekonóm, 2009, s. 73-88. ISBN 978-80-225-2761-3.
7. VENCÁLEK, J. Nepochopit genia loci, znamená nepochopit život člověka v krajině. In: Geografické informácie UKF Nitra. roč. 11 (2007), s. 213-217. ISBN 978-80-8094-137-6.
8. VENCÁLEK, J. Od genia loci k vizím o regionálním rozvoji. In: Scientific skript FPVMV UMB Banská Bystrica. sv. 8 (2009), s. 165-172. ISBN 978-80-8083-847-8.
9. VENCÁLEK, J. Genius loci jako součást nového paradigmatického přístupu ke studiu krajinné reality. In: Acta Geographica Universitatis Comenianae UK Bratislava. č. 52 (2009), s. 31-37. ISBN 978-223-2714-5, ISSN 0231-515X.
10. VENCÁLEK, J. Region Europa – fenomén czasoprzestrzenni. In: Unia Europejska w XXI wieku / Politiczno-prawna wspólnota interesów. Uniwersytet Opolski (2010) s. 127-137. ISBN 978-8: 285-297.3-7611-454-5.

Autor:
Prof. PaedDr. Jaroslav Vencálek, CSc.
Politologický inštitút
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
nám. 17. Novembra
080 78 Prešov
e-mail: jaroslav.vencalek@osu,cz

Sociálna sieť ako výraz heterogénnosti a homogénnosti ľudstva.

Petr Vyhnal

Resume:

Social networking reaches the turn of the century its big boom. Many ask if it will help humanity or is it again some dangerous "pyramid". Art wants to shed some light on the issue and highlight the pros but also cons of social networking. It also addresses the danger of marginalization in a virtual world where people are also divided into good and bad.

Keywords: social network, marginalization, internet, facebook, twitter.

Úvod

Fenomén súčasnosti – sociálna sieť – sa stáva súčasťou nášho života a často si ani neuvedomujeme ako nás ovplyvňuje v našom konaní. Ľudia zdieľajú svoje názory, radosti, ale aj starosti a tým sa zviditeľňujú pre ostatných. Každé vystúpenie z anonymity má za následok na jednej strane vytvorenie pocitu spolupatričnosti a na strane druhej vytvorenie blokov, nepredvídaných zdieľaní, či stratu identity. Na základe týchto vlastností vznikajú akési „virtuálne komunity“, kde každý člen, prípadne spoločenstvo ľudí má svoje záujmy.

Tento príspevok chce načrtnúť ako jednoducho sa ľudia dostávajú pod určité moderné trendy, ktoré ich môžu natoľko ovládnuť, že sa stávajú nesamostatní a zraniteľní. Navonok je to jednotné spoločenstvo, ale vo svojej podstate skrýva množstvo nástrah, nebezpečenstvo marginalizácie. Preto článok zdôrazňuje homogénnosť a heterogénnosť ako základné piliere sociálnej siete.

Čo je sociálna sieť

Sociálne siete sú internetové stránky, ktoré poskytujú priestor pre virtuálne spoločenstvo ľudí, ktoré majú spoločné záujmy, ale aj s nie pevne definovanými pravidlami.[1] Popularita týchto stránok nespočíva ani tak vo výbornej grafike, či kvalitne pripraveným rozhraním pre komunikáciu, ale spočíva hlavne v týchto bodoch[2]:

1. komunikácia s priateľmi a s rodinou,
2. zoznamovanie sa s novými ľuďmi,
3. objavenie kontaktov na starých kamarátov,
4. zdieľanie správ, videí a fotiek,
5. spolupodieľanie sa na spoločenskom (sociálnom) živote iných,
6. spolupodieľanie sa na záujmoch iných, vytvorenie sympatizujúcich skupín,
7. hranie hier on-line s ostatnými členmi komunity.

Teória vzniku sociálnych sietí

Podľa teórie Robina Dunbara, uznávaného britského antropológa a evolučného biológa, (je tvorcom teórie „sociálneho mozgu“) bol vytvorený pojem tzv. Dunbarovo číslo – ktoré hovorí, že cca. 150 ľudí má potrebu zdieľať sa, zgrupovať sa a dokonca potrebujú vlastného

[1] cAfee: *A Parent's Guide to Social Networking Sites.* Santa Clara:,McAfee, Inc. 3965 Freedom Circle, 2009. Dostupné na internete: http://us.mcafee.com/en-us/local/docs/SocialNetworkinge-guide.pdf (22.2.2011)

[2] cAfee: *A Parent's Guide to Social Networking Sites.* Santa Clara:,McAfee, Inc. 3965 Freedom Circle, 2009. Dostupné na internete: http://us.mcafee.com/en-us/local/docs/SocialNetworkinge-guide.pdf (22.2.2011)

vodcu. Na podobnom princípe budoval Anton Philips obec pre zamestnancov firmy Philips[3], prípadne T. Baťa pre svojich zamestnancov.

Veľké vzdialenosti medzi príslušníkmi rodiny, rozdelenie kamarátstiev zo základných, stredných, prípadne vysokých škôl vytvára akúsi priepasť, ktorú ľudia potrebujú preklenúť, aby sa stratené vzťahy znova obnovili. Všetko sa dá dočasne nahradiť poštou, ktorá sa nahrádza e-mailom, neskôr možno Instant messangerom (ICQ, Windows messanger), či cez komunikačný kanál SKYPE a smeruje k zdieľaniu myšlienok na viacerých pozíciách.[4]

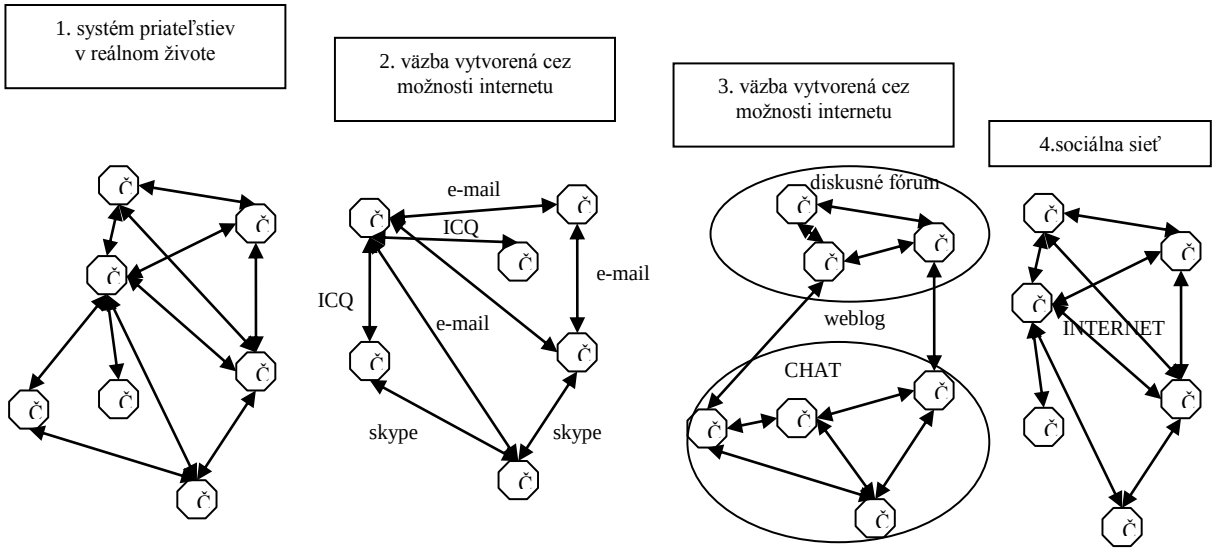

Obrázok 1: Teória vzniku sociálnych sietí.
(vlastné spracovanie).

Faktá o sociálnej sieti

Informácie o sociálnej sieti sú prebraté z amerických serverov, nakoľko reakcia Európy sa oneskoruje za Amerikou o 1-2 roky. Z tohto dôvodu, je logické, že pozitíva a negatíva sociálnych sieti budeme preberať hlavne zo sociálnych sieti USA, kde sa prejavujú všetky dôsledky už v súčasnosti.

Štatistické údaje:

v roku 2008 v USA bolo už 15 miliónov tínedžerov zapojených do sociálnych sieti,
deti 3-11 rokov - 2 milióny užívateľov
12-17 ročný - 65% opýtaných má profil v sociálnej websieti
Facebook je najväčšia sociálna sieť – viac ako 500 miliónov aktívnych užívateľov[5] (84 % z opýtaných dospievajúcich uviedlo, že má profil na facebooku)
My space má viac ako 185 miliónov aktívnych užívateľov[6]

[3] ANSEN R. M.: *Social Networking in de zakelijke omgeving*. Den Haag: WINKWAVES, 2009. Dostupné na internete: http://winkwaves.com/files/Winkwaves-enterprise-social-networking-whitepaper.pdf (22.2.2011)

[4] orov.: JANSEN R. M.: *Social Networking in de zakelijke omgeving.* Den Haag: WINKWAVES, 2009. Dostupné na internete: http://winkwaves.com/files/Winkwaves-enterprise-social-networking-whitepaper.pdf (22.2.2011).

[5] acebook Press Page http://www.facebook.com/press/info.php?statistics (20.2.2011).

[6] cott Elkin blog, http://scottelkin.com/programming/aspnet-20/myspace-statistics/ (20.2.2011).

Podľa štúdie McAfee Harris sa zistilo, že:[7]
20% dospievajúcich sa zapojili do virtuálneho nemorálneho správania (škodlivé otázky, trápne obrázky, šírenie fámy, zverejnenie súkromnej komunikácie, posielanie anonymných e-mailov,...),
28 % opýtaných nevie čo má robiť, keď budú cez sociálnu sieť obťažovaní alebo šikanovaní,
52 % teenagerov odovzdalo svoje osobné údaje do spoločného priestoru a 25 % zdieľa spoločne svoje fotografie s popisom (2x viac dievčat ako chlapcov).

Najznámejšie aktívne servery súčasnosti pre sociálne siete:
Facebook,
MySpace,
Twiter,
myYearbook,
flickr,
Orkut,
StudiVZ.

Pre mladšie deti, existujú stránky, ktoré poskytujú silnejšie rodičovskej kontroly, ako sú:
Club Penguin,
Webkinz.

Vlastnosti sociálnych sietí

Vlastnosti, ktoré budú menované v súvislosti so sociálnymi sieťami vznikli ako nezávislá štúdia viacerých prispievateľov, ktoré nemajú spoločné záujmy, teda výsledky nemôžu nijako ovplyvniť, ich osobné záujmy.
Zoznam prispievateľov:
Alessandro acquisti, Carnegie Mellon University,
Elisabetta Carrara, ENISA,
Fred Stutzman, UNC,
Jon Callas, PGP Corp.,
Klaus Schimmer, SAP,
MAZ Nadja, Rareface,
Mathieu Gorge, Vigitrust,
Nicole Ellison, MSU,
Paul King, Cisco Systems,
Ralph Gross, Carnegie Mellon University,
Scott Golder, Hewlett-Packard.
Členovia skupiny sa zúčastňujú ako jednotlivci.[8]

7 cAfee: *A Parent's Guide to Social Networking Sites.* Santa Clara:,McAfee, Inc. 3965 Freedom Circle, 2009. Dostupné na internete: http://us.mcafee.com/en-us/local/docs/SocialNetworkinge-guide.pdf (22.2.2011)

8 ogben, G.: Security Issues and Recommendations for Online Social Networks. Heraklion (Greece): ENISA – European Network and Information Security Agency, 2007. Dostupné na internete: http://www.enisa.europa.eu/act/res/other-areas/social-networks/security-issues-and-recommendations-for-online-social-networks (18.2.2011).

Hrozby[9]

• Ohrozenie1: vytváranie digitálnych kópií dokumentácií týkajúcich sa osobných údajov a uloženie v úložištiach zrkadlových serverov, najmä v internetových prehliadačoch.

• Ohrozenie 2: Sekundárny zberu dát - členovia sociálnych sieti zverejnia osobné údaje prostredníctvom vlastnej siete informácie o iných nezainteresovaných osobách, pričom tieto informácie môžu viesť k cielenej reklame, osloveniu osôb cez inač nedostupné kanály. Ohrozenie 3: Rozpoznávanie tvári užívateľov na základe zverejnených digitálnych snímok, napr. úplne identifikované osoby, prípadne priestory a pseudo-anonymné dátumové údaje, prípadne profily.

• Ohrozenie 4: Načítania informácií na novovznikajúcich technológiách, ktoré môžu identifikovať aspekty miestnosti (napr. obraz), vo veľmi veľkých databázach, čím sa zvyšuje možnosť lokalizácia užívateľa.

• Ohrozenie 5: Načítanie metaúdajov z obrázkov zverejnených užívateľmi na svojich profiloch, ktoré obsahujú veľa vlastností o prepojoch, zdielaniach, či e-mailových adresách, čo vedie k väčším možnostiam pre nechcené prepojenia k osobným údajom.

• Ohrozenie 6: Obtiažnosť komplexného odstránenia účtu - užívatelia, ktorí chcú odstrániť účty zistia, že je takmer nemožné odstrániť sekundárne informácie, súvisiace s ich profilom, ako aj verejné komentáre o iných profiloch.

• Ohrozenie 7: Spam - nevyžiadané správy spojené s využívaním sociálnych sieti.

• Ohrozenie 8: Cross Site Scripting (XSS), vírusy a červy. Sociálne siete sú zraniteľné voči XSS útokom, nakoľko je malá možnosť overenia tretej strany.

• Ohrozenie 9: Integrovanie niekoľkých portálov sociálnych sieti násobia chyby tým, že prebieha paralelné čítanie / zápis do niekoľkých účty pomocou jednej slabej autentizácie.

• Ohrozenie 10: Spear phishing pomocou sociálnych sietí a SN-špecifické phishing: veľmi cielený phishing, útoky, ľahko prístupné dáta na sociálnych sietiach, ktoré využívajú nízke vstupné prahy dôvery a tým umožnia skriptované útoky, ktoré umožňujú automatizované preberanie phishing odkazov.

• Ohrozenie 11: Preniknutie do siete obmedzenej skupiny alebo siete priateľov. Bežné informácie sú k dispozícii len pre obmedzenú skupinu alebo len pre sieť priateľov, ktoré by mali mať poskytnutú prvú líniu ochrany súkromia. Avšak, pretože sa ľahko možno stať niečí „priateľ“ pod falošnými zámienkami, tento mechanizmus nie je efektívny.

• Ohrozenie 12: Falošné profily vytvorené v mene známej osobnosti alebo pod cudzím logom, alebo v rámci určitej siete, ako je školská trieda, aby sa mohlo ohovárať ľudí alebo získať zisk z ich dobrej povesti.

• Ohrozenie 13: Ohrozujúce správanie, pri ktorom páchateľ opakovane využíva kontakty obete elektronickú pre komunikáciu elektronickými prostriedkami, ako je e-mail, Instant Messenger a správy v rámci sociálnej siete.

• Ohrozenie 14: Šikana: Sociálne siete môže ponúknuť celý rad nástrojov, ktoré uľahčujú rôzne možnosti šikanovania (tj opakované a cieľavedomé obťažovania, ponižovania a zdieľanie tajomstva).

• Ohrozenie 15: Firemná špionáž - sociálne inžinierske útoky pomocou sociálnych sieti sú stále a často podceňovaným rizikom pre firemné IT infraštruktúry.

9 Hogben, G.: Security Issues and Recommendations for Online Social Networks. Heraklion (Greece): ENISA – European Network and Information Security Agency, 2007. Dostupné na internete: http://www.enisa.europa.eu/act/res/other-areas/social-networks/security-issues-and-recommendations-for-online-social-networks (18.2.2011).

Odporúčania pre užívanie sociálnych sieti[10]

• Odporúčanie 1: Zvyšovanie vzdelávania v oblasti bezpečnosti a zmysluplné využívanie sociálnych sieti.

• Odporúčanie 2: Využívanie len takých sociálnych sietí, ktoré sú prevádzkované podľa platnej legislatívy, najmä podľa Zákona o ochrane súkromných údajov, pričom štruktúra sociálnej siete by mala byť prehodnocovaná a podľa potreby revidovaná.

• Odporúčanie 3: Zvýšenie prehľadnosti transparentnosti nakladania s dátami a osobnými údajmi.

• Odporúčanie 4: Odrádzať od používania sociálnych sietí v školách. Sociálne siete by mali byť používané v kontrolovaných a koordinovaných skupinách najlepšie pod dohľadom učiteľov a rodičov.

• Odporúčanie 5: Orientovanie sa na také sociálne siete, kde je nutná silnejšia autentizácia prístupu - dodatočné overovacie faktory, ktoré by mohli lepšie identifikovať identitu užívateľa.

• Odporúčanie 6: Vykonávať protiopatrenia proti firemným špionážam.

• Odporúčanie 7: Sociálne siete by mali mať možnosť nahlásenia zneužívania podávania správ a detekcie trestných činov. Nahlásenie by malo byť tak jednoduché, ako je možné nahlásiť zneužitia a obavy na rôznych linkách dôvery, report „Zneužívanie“ - tlačidlo by mala byť všadeprítomne ako napr.: „Kontaktujte nás“ na klasických webových stránkach.

• Odporúčanie 8: Bolo by vhodné aby predvolený profil bol bezpečný, ak je to možné, aby bol doplnený o prívetivé pokyny.

• Odporúčanie 9: Poskytovatelia sociálnych sieti by mali ponúknuť vhodné prostriedky na úplne odstránenie dát.

• Odporúčanie 10: Podporovať používanie techniky aj pre menej technicky zdatných užívateľov čo slúži ako pozitívny stimul k dobrému správanie v online priestore.

• Odporúčanie 11: Využívanie filtrov v automatizovaných činnostiach, pre oddelenie nepotrebných a nevyužívaných dát.

• Odporúčanie 12: Správca sociálnych stránok by mal požadovať súhlas pre využívanie značiek a obrázkov tretích strán. Na obrázkoch by mali byť viditeľné ochranné prvky.

• Odporúčanie 13: Obmedziť hromadné sťahovanie. (s výnimkou pre akademické účely výskumu).

• Odporúčanie 14: Pri výsledky vyhľadávania by sa mali údaje objaviť anonymne, nie sú zobrazené alebo užívateľ by mal byť jasne informovaný, že sa objavil vo výsledkoch vyhľadávania.

• Odporúčanie 15: Spamy v sociálnej sieti je nutné redukovať podobnými technikami ako ochrana proti spamom v e-mailovej komunikácií.

• Odporúčanie 16: Pre phishingové útoky je nutné využiť osvedčené postupy pre boj proti phishingu.

• Odporúčanie 17: Podporovať a hľadať možnosti pre image-anonymizačné techniky

• Odporúčanie 18: Presadzovať prenosné sociálne siete: ekonomické a sociálne dôsledky prenosných sociálnych sietí by mali byť riešené jednoduchšími metódami.

• Odporúčanie 19: Sociálne siete sú komunikáciou budúcnosti, preto je nutné hľadať nové možnosti a nové trendy výskumu v tejto oblasti. Ďalší výskum by mal byť vykonaný v oblasti mobilných sieti, v zbližovaniu s virtuálnymi svetmi, proti zneužitiu kriminálnymi skupinami, 3D zobrazenie a online prítomnosti.

---

[10] HOGBEN, G.: Security Issues and Recommendations for Online Social Networks. Heraklion (Greece): ENISA – European Network and Information Security Agency, 2007. Dostupné na internete: http://www.enisa.europa.eu/act/res/other-areas/social-networks/security-issues-and-recommendations-for-online-social-networks (18.2.2011).

Pozitíva sociálnych sieti[11]

• Vlastnosť 1: Sociálne siete sú jednou z najvýznamnejších technologických fenoménov 21. storočia,

• Vlastnosť 2: V súčasnosti patria k najnavštevovanejším webovým stránkam po celom svete. • Vlastnosť 3: Sociálne siete môžeme vnímať ako neformálny, ale všetkých objímajúci nástroj pre správu identít.

• Vlastnosť 4: Sociálne siete definujú prístupu k user-obsahu, vytvoreného prostredníctvom sociálnej vzťahov.

• Vlastnosť 5: Komerčný úspech sociálnych sietí závisí silne na počte užívateľov, čím je spôsobovaný tlak na poskytovateľov týchto služieb, čo sa prejavuje na prepracovanosti dizajnu a možností vzájomného prepojenia. Sociologicky prieskum dokazuje, že prirodzená ľudská túžba je nutnosť spojiť sa s ostatnými, v kombinácii s multiplikačnými efektami sociálnej siete.

• Vlastnosť 6: Sieťovou technológiu, môžu užívatelia zažiť menej diskriminácie pri „prijímaní" priateľstva.

• Vlastnosť 7: Niektorí užívatelia sociálnych sieti prežívajú svoj vzťah s digitálnymi priateľmi tak intenzívne, až pozabudnú na bezpečnosť a ochranu, čo už môže byť zneužité.

• Vlastnosť 8: Prevláda tímová práca, ktorá umocňuje kvalitu služieb, vzťahov pomocou súčinnosti motivovaných tímov zložených z motivovaných, zručných a schopných prispievateľov.[12]

Záver

Príspevok nerieši technické zabezpečenie sociálnych sieti, ale chce zdôrazniť fakt, že nie všetko čo je „gratis“ musí byť zlé, ale nemusí byť ani dobré. Vo všetkom treba hľadať kompromis a využiť len to čo vieme zvládnuť alebo čo nám v budúcnosti neprinesie nejakú ujmu či z ekonomického alebo z morálneho pohľadu. Sociálne siete predstavujú nový prvok v komunikácií, preto je výhodné prevziať použiteľné možnosti pre komunikáciu medzi ľuďmi, medzi vzdialenými príbuznými, známymi, či aj náhodnými užívateľmi sociálnych sieti s patričným morálnym kreditom a tak použiť to čo je užitočné a prospešné.

Použitá literatúra:

1. BUDAJ, P., FIĽO, M.: Manažment operácií. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 2008, 152 s., ISBN 978-80-7165-710-1
2. ČERNÁK, I., MAŠEK, E.: Základy elektronického vzdelávania. Ružomberok: Edičné stredisko PF, 2007, 343s., ISBN 978-80-8084-1713
3. MAŠEK, E., LAJČIAK, P.: Prezentačný softvér I. Ružomberok: Edičné stredisko PF, 2005, 152 s., ISBN 80-8084-049-0, ISSN 1336-2232
4. MIKUŠ, P.: Teória procesu zmeny a jeho riadenia. Ružomberok: Edičné stredisko PF, 2008, 204 s., ISBN 978-80-8084-287-1
5. Jansen, R., M.: Social Networking in de zakelijke omgeving. Den Haag: WINKWAVES, 2009. Dostupné na internete:

[11] HOGBEN, G.: Security Issues and Recommendations for Online Social Networks. Heraklion (Greece): ENISA – European Network and Information Security Agency, 2007. Dostupné na internete: http://www.enisa.europa.eu/act/res/other-areas/social-networks/security-issues-and-recommendations-for-online-social-networks (18.2.2011).

[12] Porov.: BUDAJ, P., FIĽO, M.: *Manažment operácií*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška. 2008, s.95, ISBN 978-80-7165-710-1

http://winkwaves.com/files/Winkwaves-enterprise-social-networking-whitepaper.pdf (22.2.2011)
6. McAfee: A Parent's Guide to Social Networking Sites. Santa Clara:,McAfee, Inc. 3965 Freedom Circle, 2009. Dostupné na internete: http://us.mcafee.com/en-us/local/docs/SocialNetworkinge-guide.pdf (22.2.2011).
7. Facebook Press Page http://www.facebook.com/press/info.php?statistics (20.2.2011).
8. Scott Elkin blog, http://scottelkin.com/programming/aspnet-20/myspace-statistics/ (20.4.2010).
9. Hogben, G.: Security Issues and Recommendations for Online Social Networks. Heraklion (Greece): ENISA – European Network and Information Security Agency, 2007. Dostupné na internete: http://www.enisa.europa.eu/act/res/other-areas/social-networks/security-issues-and-recommendations-for-online-social-networks (18.2.2011).

Kontakt:
KU v Ružomberku, pracovisko Poprad
Ing. PaedDr. Petr Vyhnal, PhD.
petr.vyhnal@ku.sk

Praca socjalna wobec ubóstwa i marginalizacji rodziny

Iwona Wagner

Nowatorskie metody pracy socjalnej – jako instrumenty przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu rodziny

Zagrożenie ubóstwem i marginalizacją rodziny wymaga odpowiednich działań interwencyjnych, pomocniczych, terapeutycznych i wspierających. Coraz większą rolę w tym zakresie pełnią samorządy lokalne, Ośrodki Pomocy Społecznej oraz organizacyjno-instytucjonalne strategie państwa. Formy i metody wspierania zależą od wielu czynników, a zwłaszcza od tego, co stanowi główną przyczynę ubóstwa i ekskluzji. Obok więc rozwiązań o charakterze uniwersalnym, w coraz większym stopniu wykorzystuje się instrumenty dostosowane do indywidualnej sytuacji, a także programy finansowane ze środków Unii Europejskiej. Uczestnictwo Polski w strukturach Zjednoczonej Europy daje możliwości korzystania z doświadczeń i rozwiązań kwestii socjalnych stosowanych w innych krajach. Zmienia się zatem sposób percepcji najbardziej dotkliwych problemów, za priorytetowe uznaje się działania zmierzające do ułatwienia dostępu do rynku pracy osobom znajdującym się w tzw. „grupach ryzyka". Są to przede wszystkim: osoby długotrwale bezrobotne, niepełnosprawni, uzależnień od alkoholu i innych substancji psychoaktywnych, nieaktywni zawodowo ze względu na macierzyństwo lub opiekę nad dziećmi, bezradni w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, nieprzystosowani do tempa i dynamiki zachodzących przemian.

Wobec tych osób stosuje się obecnie nowe instrumenty aktywnej integracji, realizowane przez jednostki organizacyjne pomocy społecznej. Unia Europejska zwalczanie wykluczenia społecznego (marginalizację) wpisała jako priorytet do realizacji, podkreślając, że człowiek jest najważniejszym czynnikiem rozwoju – kapitałem ludzkim. Pojęcie to, zdaniem wybitnego politologa Roberta Putnama odnosi się do pewnych cech występujących w społeczeństwie, które ułatwiają skoordynowanie działań. Można powiedzieć, że są to normy, relacje wzajemności oraz cała sieć obywatelskiego zaangażowania[1]. Przejawem bogatego kapitału społecznego jest wysoki stopień samoorganizowania się ludzi, wspólne mobilizowanie się do pomocy, także w celu rekreacji, rozrywki i wspólnego spędzania czasu wolnego. Problemem współczesnego świata jest osłabienie życia wspólnotowego, a więc także kapitału społecznego. Robert Putnam nazywa to zjawisko samotną grą w kręgle. Coraz więcej ludzi spędza swoje życie samotnie, jeśli nie zawsze, to w znacznej częściej swojej egzystencji. Kapitałami, które są w stanie zapewnić jednostce i grupie pomyślną realizację interesów, a także optymalną adaptację do rzeczywistości są głównie: materialny, kulturowy i społeczny.

James Colman łączy pojęcie kapitału ludzkiego z umiejętnością współpracy międzyludzkiej w obrębie grupy i organizacji w celu realizacji potrzeb i interesów. Autor podkreśla, że „im częściej ludzie zwracają się do innych o pomoc, tym większy kapitał społeczny się wytwarza (…). Więzy społeczne zanikają, jeśli nie są pielęgnowane; oczekiwania i zobowiązania zanikają w miarę upływu czasu, a normy zależą od stałych kontaktów"[2].

Można stwierdzić, że zainteresowanie koncepcją kapitału społecznego wiąże się z poszukiwaniem czynników umożliwiających i ułatwiających rozwiązywanie problemów jednostek, grup społecznych i społeczności lokalnych. W Polsce, w roku 2006 rząd przyjął

[1] R. Putnam, Społeczny kapitał a sukces instytucji [w"] Sztompka P., Socjologia 2005, s. 338.
[2] A. Radziewicz-Winnicki, Pedagogika społeczna, Warszawa 2008, s. 381-382.

Program Operacyjny Kapitał Ludzki, który zawiera Priorytet VII – promocja integracji społecznej, obejmujący działania polityki integracji społecznej, których celem jest zapewnienie równego dostępu do zatrudnienia osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym, wykluczonym oraz dyskryminowanym na rynku pracy, a także podwyższanie ich statusu zawodowego i społecznego przez przygotowanie ich do wejścia na rynek pracy i integracji z nim.

2. Idea empowermentu w metodologicznym działaniu pracownika socjalnego z rodziną

W procesie wspomagania rodziny odchodzi się od tradycyjnych metod zorientowanych wyłącznie na diagnozę i identyfikację deficytów i problemów jednostki i rodziny, na rzecz podejmowania nowych inicjatyw mających na celu przywracanie im sił, wspieranie zasobów i energii. W tym nowym podejściu uwagę skupia się na odkrywaniu u klienta (podopiecznego) jego mocnych stron, swoistych kompetencji i potencjalnych możliwości. Taki sposób wzmacniania klientów określony mianem empowerment staje się stanem wzmocnienia kapitału ludzkiego oraz procesem polegającym na przywracaniu siły, godności i rozwijaniu umiejętności, a w konsekwencji przyczynia się do umacniania samokontroli nad własnym życiem.

Przykładem praktycznego zastosowania empowermentu jest koncepcja budowania rozwiązań, zwana Terapią Skoncentrowaną na Rozwiązaniach. Twórcami metody są terapeuci amerykańscy: Steve de Shazer i Insoo Kim Berg, którzy w 1978 roku założyli BRIEF FAMILY THERAPY CENTER w Milwaukee. Zakłada się, że klienci są ekspertami od swojego własnego życia, a ich percepcja problemów jest niezwykle istotna w procesie pomagania.

Ideę empowermentu można wykorzystać w praktycznym działaniu pracownika socjalnego z rodziną, uwzględniając następujące zasady:

podmiotowe i indywidualne traktowanie osób w rodzinie, dawanie im prawa do wolności wyboru, udzielanie odpowiednich informacji, pytanie o zmiany jakie chcieliby osiągnąć w swoim życiu;

wzmacnianie osoby i rodziny przez komplementowanie, dostrzeganie pozytywnych zmian w działaniach, wyglądzie, otoczeniu klienta i przejawach zaradności życiowej (np. opieka nad dziećmi);

wzmacnianie osoby i rodziny poprzez wskazanie, że w życiu zachodzą tzw. wyjątki, sytuacje kiedy radzą sobie lepiej bez lub pomimo problemów;

stymulowanie rozwoju klienta w danym obszarze;

budowanie relacji z klientem (mówienie głosem terapeutycznym)[3].

Wdrożenie koncepcji empowermentu do pracy socjalnej można potraktować jako pewną alternatywę dla tradycyjnego schematu działania w pracy socjalnej, związaną z potrzebą szukania bardziej efektywnych i innowacyjnych metod sprzyjających aktywizowaniu i usamodzielnianiu się klientów i ich rodzin. Dotychczasowe działania pomocy społecznej koncentrowały się na realizacji świadczeń pieniężnych, co prowadziło do minimalizacji pracy socjalnej i uzależnienia klientów od świadczeń. Aktualnie zachodzące przemiany i pauperyzacja wielu polskich rodzin wymagają prowadzenia intensywnej pracy socjalnej, mającej na celu kształtowanie wśród ludzi odpowiedzialności za swój los i umiejętności przystosowania do samodzielnego życia w nowej, całkowicie odmiennej rzeczywistości. Celem tych działań powinno być zdobycie zawodu dającego szanse znalezienia zatrudnienia oraz zwiększanie kompetencji i kapitału ludzkiego w zakresie funkcjonowania rodziny i

[3] I. Berg, S. Miller, Terapia krótkoterminowa skoncentrowana na rozwiązaniach, Wydawnictwo Galaktyka, Warszawa 2000.

kształtowania własnego życia. Ubóstwo, bezrobocie i marginalizacja społeczna stanowią zróżnicowane i wieloaspektowe problemy, które implikują wiele negatywnych skutków, mających wpływ nie tylko na aktualną rzeczywistość i jakość egzystencji rodziny, ale również na jakość funkcjonowania przyszłych pokoleń[4].

Bezrobocie powoduje bierność społeczno-zawodową, zaburza poczucie bezpieczeństwa i zmusza do innych form aktywności, w tym do uzależnień i działań natury kryminogennej. Stanowi ono ważną kwestię społeczną, funkcjonującą na wielu obszarach życia społecznego i gospodarczego, posiadającą szerokie spektrum oddziaływań. Współczesna bieda nie jest doświadczana tylko przez jednostki i grupy zajmujące najniższe pozycje w strukturze społecznej, nie jest tylko cechą osób zmarginalizowanych, funkcjonujących na obrzeżach systemu społecznego, ale często jest problemem zwykłych ludzi, którzy podejmują liczne wysiłki, aby odmienić swoje niekorzystne położenie. Komisja Europejska uznaje za biednych osoby, rodziny i grupy, których zasoby (materialne, kulturowe i społeczne) są do tego stopnia ograniczone, że wykluczają je z minimalnego poziomu życia akceptowanego w kraju, w którym żyją. W literaturze wyróżnia się kilka rodzajów biedy, są one następujące:

- bieda przelotna – dotyczy w większości osób pracujących, posiadających stałe dochody związane z obecną lub wcześniejszą aktywizacją zawodową, lecz w którymś momencie życia przeżywają oni kryzys (np. śmierć współmałżonka, długotrwała choroba). Krótkotrwała bieda jest doświadczana często przez ludzi zaradnych, którzy umieją wykorzystać każdą możliwość poprawy sytuacji dochodowej, którzy uruchamiają zasoby koleżeńskie i instytucji pomocowych, a zwłaszcza sami mobilizują się do działania;

- bieda okazjonalna – to także krótkotrwały niedostatek, który nie trwa dłużej niż jeden rok, ale jest powtarzającym się doświadczeniem życiowym. Istnieje zatem niebezpieczeństwo jej utrwalenia się. Jest ona spowodowana kumulacją czynników wewnątrzrodzinnych, które sprzyjają powstaniu niekorzystnych zjawisk, takich jak: bezrobocie i wzrost kosztów utrzymania;

- bieda uporczywa – oznacza sytuację, gdy rodzina wielokrotnie korzysta z zasiłku, okresy uzależnienia od pomocy społecznej są krótkie, ale często się powtarzają. Jest to bieda ludzi pracujących, ale o niskich zarobkach, którzy często szukają prac dodatkowych. Bez względu na przeciwności losu dążą za wszelką cenę do poprawy swojej sytuacji materialnej;

- bieda chroniczna – powoduje marginalizację jednostki i rodziny, uzależnia od świadczeń pomocy społecznej. Jest ona skutkiem nagromadzenia się niekorzystnych sytuacji. Członkowie chronicznie biednych rodzin najczęściej wywodzą się z małych miejscowości i przyjeżdżają do miasta w celu poszukiwania pracy lub do szkoły. Towarzyszą im niesprzyjające okoliczności w uzyskaniu samodzielności finansowej (np. nieplanowana ciąża), które powodują przerwanie nauki szkolnej lub zwolnienie z pracy. W takich rodzinach często występuje długotrwałe bezrobocie wynikające z niskich kwalifikacji lub zachowań patologicznych. W tej grupie występują często zmarginalizowani mężczyźni, którzy mają kryminalną przeszłość, problemy alkoholowe, samotnie gospodarują lub żyją w konkubinatach;

- bieda permanentna – jest skutkiem szczególnych doświadczeń życiowych, np. dziedziczenia niekorzystnej sytuacji społecznej. Osoby żyjące w takim niedostatku unikają podjęcia pracy, kontynuują przekazywany międzypokoleniowo i wzmacniany przez

[4] Tematyka pracy socjalnej z rodziną stanowi problem analizowany w wielu publikacjach. Warto przytoczyć niektóre z nich: K. Wódz, S. Pawlas-Czyż, Praca socjalna wobec nowych obszarów wykluczenia społecznego, Toruń 2008
L. Frąckiewicz (red) Zapobieganie wykluczeniu społecznemu. Katowice 2005.
E. Kantowicz, A. Olubiński (red) Działania społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku, Toruń 2003.
M.D. Trubeck, The Open Method of Coordination: Softwood in the New Architecture for Governance of Social Policy in the EU., Outline of Research", 2/18/2002.

środowisko styl życia. Charakterystyczną cechą jest uzależnienie od pomocy społecznej, zadłużenie finansowe i zamieszkiwanie w lokalach socjalnych.[5]

Wychowanie i socjalizacja w dobrych lub złych warunkach materialnych znacznie determinuje szanse życiowe człowieka w jego dorosłym życiu. Doświadczanie biedy w młodości oznacza bowiem ograniczony dostęp do instytucji i zasobów, które są niezbędne do osiągnięcia pozycji gwarantującej dochody wystarczające na zaspokojenie podstawowych potrzeb. Życie w biedzie oznacza nie tylko niedostatek różnych dóbr, takich jak dostęp do kształcenia i systemu edukacji, które dają człowiekowi możliwość konkurowania na rynku pracy, to także egzystencja w subkulturze nędzy i zagrożenie zepchnięciem do underclass. Podklasa społeczna wiąże się z kumulacją wielu negatywnych zjawisk towarzyszących biedzie, izolacją społeczną, utrwalaniem się tej sytuacji i przekazywaniem jej z pokolenia na pokolenie. Ludzie należący do podklasy są wyizolowani z głównego nurtu instytucji społecznych, zawodowych i politycznych i wykluczeni ze społeczeństwa.

W większości krajów europejskich dostrzega się konieczność dostosowania pomocy społecznej do warunków gospodarki postindustrialnej i wyzwań procesu globalizacji. Zachodzące zmiany implikują nowe idee i rozwiązania, systematycznie wdrażana zostaje koncepcja koherentnej polityki rodzinnej, która łączy motywacje do wyższej dzietności, dążenie do uzyskania równego statusu kobiet i mężczyzn oraz wsparcia dla godzenia spraw rodzinnych i zawodowych. Celem takiej polityki jest także podnoszenie kapitału ludzkiego, a więc dostępu do dobrej edukacji, wzmacnianie kondycji i zdrowia młodego pokolenia. W tym zakresie pojawiły się idee partnerstwa lokalnego, polegające na wykorzystywaniu siły kapitału społecznego w podejmowaniu przez władze lokalne innowacyjnych projektów w dziedzinie szeroko rozumianych usług społecznych, mieszkalnictwa, pomocy społecznej, edukacji pozaszkolnej, ochrony zdrowia, a także rewitalizacji zdegradowanych obszarów miast, walki z bezrobociem i ubóstwem oraz wspieranie społeczeństwa obywatelskiego[6].

Chociaż ubóstwo i wykluczenie społeczne rodzin uznaje się w Polsce za podstawowy i pilny problem, prowadzone badania wskazują na znikomy zakres realizacji pracy socjalnej. Autorzy opracowań stwierdzają, że „braki dotyczą przede wszystkim znajomości metod pracy z „trudnym klientem", a zwłaszcza metod skutecznego rozwiązywania problemów związanych z bezrobociem, metod pracy z rodziną patologiczną, postępowania z osobami uzależnionymi i chorymi psychicznie[7]. Analiza sprawozdań i danych Departamentu Pomocy Społecznej dowodzi również, że w ogólnej liczbie odbiorców świadczeń ci, którzy otrzymali je w postaci pracy socjalnej w latach 1994 – 2004 stanowili 16,8% - 18,9%. Zdecydowana większość świadczeniobiorców korzystała głównie z różnorodnych form materialnego wsparcia służących zaspokojeniu bieżących potrzeb konsumpcyjnych[8].

W wielu przypadkach słabości systemu pomocy społecznej odgrywają poważną rolę w powstawaniu sytuacji uzależnienia od niego. Jego tempo przemian w kierunku standardów międzynarodowych jest jeszcze zbyt powolne i utrudnione przez istniejące bariery i mankamenty. Są one następujące:

brak koordynacji działań między różnymi instytucjami na poziomie lokalnym (np. brak współpracy między sądami rodzinnymi a pomocą społeczną);

brak prowadzenia pracy socjalnej z rodzinami dzieci umieszczonymi w placówkach opiekuńczych i socjalizacyjnych;

---

5 J. Grotowska-Leder, Fenomen wielkomiejskiej biedy. Od epizodu do underclass. Łódź 2002.

6 Zob. szerzej. M., Payne, Modern social Work theory, Houndmills 1997. Kantowicz, Elementy teorii I praktyki pracy socjalnej, Olsztyn 2001.

7 D. Trawkowska, Praca socjalna w pomocy społecznej […], w: K. Wódz, S. Pawlas-Czyż, Praca socjalna wobec nowych obszarów wykluczenia społecznego, Toruń 2008, s. 97-98

8 D. Zalewski, Opieka i pomoc społeczna, Dynamika instytucji, Warszawa 2005, s. 163

niedostatek działań profilaktycznych umożliwiających wsparcie finansowe i emocjonalne rodzin przed wystąpieniem symptomów kryzysu;

brak możliwości skutecznego wsparcia rodzin w trakcie kryzysu spowodowany brakiem zasobów instytucjonalnych (instytucji poradnictwa rodzinnego), informacji o możliwościach uzyskania pomocy i dostępności specjalistów oraz barierami o charakterze mentalnym.

niedostatek placówek i form opieki dla dzieci o specyficznych potrzebach (dzieci chore, wymagające specjalistycznego wsparcia).

Wielu autorów podkreśla, że brak pracy socjalnej z rodziną należy do standardów zachowań pracowników socjalnych, pracujących w środowiskach lokalnych. Nie prowadzi się również kompleksowej diagnozy rodziny, lecz tylko analizę jej dochodów i funkcji ekonomicznych. Niezbędna staje się zatem ewaluacja pracy z rodzinami problemowymi w zakresie stosowanych metod, środków i uzyskanych rezultatów. Taką możliwość daje wejście Polski do Unii Europejskiej i opracowanie Strategii Integracji Społecznej oraz planowe wdrażanie programów pomocowych z wykorzystaniem środków unijnych.

Przyjęty w Polsce w 2006 roku Program Operacyjny Kapitał Ludzki odpowiada ściśle realizacji założeń Strategii Lizbońskiej i przedstawienia możliwości we wspólnym finansowaniu następujących problemów:

podniesienie poziomu aktywizacji zawodowej oraz zdolności do zatrudnienia osób bezrobotnych i biernych zawodowo;

zmniejszenie obszarów wykluczenia społecznego;

poprawa zdolności adaptacyjnych pracowników i przedsiębiorstw do zmian zachodzących w gospodarce;

upowszechnienie edukacji społeczeństwa na każdym etapie kształcenia przy równoczesnym zwiększeniu jakości usług edukacyjnych i ich silniejszym powiązaniu z potrzebami gospodarki opartej na wiedzy;

zwiększenie potencjału administracji publicznej w zakresie opracowania polityk i świadczenia usług wysokiej jakości oraz wzmocnienia mechanizmów partnerstwa;

wzrost spójności terytorialnej[9].

Unia Europejska, przyjmując do realizacji Program Operacyjny Kapitał Ludzki i inne strategie założyła, że dziedziny finansowane przez te programy będą w Polsce realizowały rozwój człowieka i jego warunków życia.

3. Rozwiązywanie ubóstwa i wykluczenia w ramach Unii Europejskiej w Odnowionej Strategii Lizbońskiej

Ubóstwo i wykluczenie rodziny stanowi z reguły efekt oddziaływania niekorzystnych warunków życia, procesów społecznych związanych z globalizacją, indywidualnych deficytów, a także braku dostępu do zasobów i instytucji społecznych. Zmiana w podejściu do ubóstwa zmusiła państwa Unii Europejskiej do opracowania nowatorskich rozwiązań w walce z tym zjawiskiem. Zostały one sformułowane w Strategii Lizbońskiej w 2000 roku, odnowionej w roku 2005. Jednym z priorytetów jest realizowanie polityki społecznej ukierunkowanej na aktywizację zawodową i usamodzielnienie ekonomiczne osób zagrożonych wykluczeniem. Aktywna walka z ubóstwem implikuje znaczne koszty, ale zdecydowanie większe nakłady finansowe ponoszą państwa na usuwanie skutków tego problemu. Wady i zalety takiej polityki przedstawia tabela 1.

[9] Program Operacyjny Kapitał Ludzki: www.mrr.gov.pl

Tabela 1. Zalety i wady aktywnego podejścia do walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym

Wady	Zalety
Wysoki koszt realizacji takiej polityki, objawiający się przez wzrost zatrudnienia pracowników socjalnych do obsługi klientów lub np. przez większe nakłady na badania zjawiska biedy; Niemożność dotarcia do wszystkich wykluczonych, ponieważ nie zawsze ludzie zwracają się po pomoc do instytucji opieki społecznej; Uzależnienie wykluczonych od pracowników socjalnych, bez których nie umieją rozwiązywać własnych problemów; Bierność świadczeniobiorców z powodu niekompetencji pracownika socjalnego; Odkładanie w czasie ważnych wyzwań gospodarczych przez nadmierną koncentrację na działaniach polityki społecznej zwalczającej ubóstwo.	Poszerzenie horyzontów w zakresie metod przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu; Podejmowanie działań nie tylko wobec wykluczonych, ale również zagrożonych ryzykiem ubóstwa; Analizowanie nie tylko wskaźników ubóstwa dochodowego, ale również wskaźników subiektywnych; Udzielanie świadczeń według kryteriów, które są bardziej sprawiedliwe i odpowiednie do sytuacji; Powiązanie pracownika socjalnego z osobami wykluczonymi może sprzyjać skutecznej walce z ubóstwem; Mobilizacja nie tylko pracowników pomocy społecznej, ale również pracowników służby zdrowia i edukacji; Koncentracja na identyfikacji przyczyn biedy, a nie tylko na jej skutkach; Promowanie udziału organizacji pozarządowych i innych instytucji.

Podjęte działania wymagają od członków Unii Europejskiej zmobilizowania wszystkich zasobów krajowych i wspólnotowych, włącznie z polityką spójności dla zrealizowania celów lizbońskich, a także wzmocnienia spójności gospodarczej, terytorialnej i społecznej. Zaproponowane strategie będą koncentrować się na następujących obszarach:

wiedza i innowacje na rzecz wzrostu gospodarczego;

Europa jako bardziej atrakcyjne miejsce dla inwestowania i pracy;

tworzenie większej liczby lepszych miejsc pracy.

Zmiany w rozwoju gospodarczym i polityka prozatrudnieniowa mają poprawić jakość życia i wzrost jego poziomu poprzez Strategię Zrównoważonego Rozwoju. Jej celem jest wyrównywanie różnic w poziomie dobrobytu społecznego i dążenie do rozwoju kapitału ludzkiego. Koncepcja zrównoważonego rozwoju jest synonimem bezpiecznego rozwoju społeczno-gospodarczego pojmowanego jako efektywne kształtowanie życia człowieka. Prowadzenie polityki spójności zmierza również do osiągnięcia innych efektów:

wzrost gospodarczy i sprawiedliwy podział korzyści z niego wynikających (m.in. ułatwienie dostępu do rynków dla państw rozwijających się, finansowanie rozwoju, zmiana nieracjonalnych wzorców konsumpcji i produkcji);

rozwój społeczny, w który wpisuje się walka z ubóstwem, dostęp do edukacji, ochrona zdrowia.[10]

W ramach realizacji celów nicejskich państwa członkowskie Unii Europejskiej przygotowały przewidziane w Agendzie Społecznej dwuletnie Krajowe Plany Działania przeciw Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Koncepcja ta ma na celu wspólne uczenie się, wymianę doświadczeń i praktyk w walce z tymi zjawiskami. Ustalono również, że politykę

[10] http://www.johannesburgsummit.org/html/basic

społeczną prowadzić się będzie metodą otwartej koordynacji, która opiera się na instrumencie zwanym benchmark. Benchmark jest definiowany jako standard lub punkt odniesienia, do którego rzeczy lub zjawiska mogą być porównywane lub względem którego mogą być oceniane. Jednym z głównych kierunków polityki społecznej w ramach Unii Europejskiej ma być zwalczanie biedy, wszelkich form wykluczenia i dyskryminacji w celu promowania integracji społecznej.

Państwa członkowskie, w tym Polskę, zobowiązano do opracowania programu reform finansów publicznych w celu umożliwienia działań samorządom lokalnym. Europejski Fundusz Społeczny wspiera zadania i umożliwia pełne wykorzystanie potencjału zasobów ludzkich przede wszystkim przez wzrost zatrudnienia. Rozwój nowych form aktywnej integracji realizowany jest w Polsce przez pracowników socjalnych w oparciu o narzędzie jakim jest kontrakt socjalny. Jest to pisemna umowa pomiędzy osobą korzystającą ze świadczeń pomocy społecznej a pracownikiem socjalnym, mająca na celu określenie sposobu współdziałania w rozwiązywaniu problemów osoby znajdującej się w trudnej sytuacji życiowej, umożliwia ona aktywizację społeczno-zawodową oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Kontrakt przewiduje wzajemne zobowiązania stron np. rodzaj wsparcia finansowego i zakres pracy socjalnej. Celem realizowanych projektów systemowych jest podniesienie poziomu przygotowania zawodowego osób bezrobotnych, ich aktywizacja na rynku pracy i zmniejszenie ryzyka marginalizacji. Pobudzenie zdolności edukacyjnych, poprawa poczucia własnej wartości, nauczenie korzystania z technologii informacyjnej, podwyższenie lub nabycie nowych kwalifikacji, to wszystko może pozwolić na powrót do aktywności zawodowej. Uczestnictwo w nowych programach sprzyja wyjściu z wyuczonej bezradności, wpływa na odbudowę sił społecznych a w konsekwencji uniezależnia od instytucji pomocy społecznej.

4. Kryzys welfare state a praca socjalna

Zmiany zwane polską transformacją spowodowały podział społeczeństwa na dwie podstawowe grupy: biednych i bogatych, ze znacząca przewagą tych pierwszych. Nasila się więc zjawisko wykluczenia społecznego, które polega na tym, że „cale grupy ludzi stają się nikomu do niczego niepotrzebne, nie stanowiąc nawet rezerwowej armii pracy”[11]. Znawcy tematyki podkreślają, że w Polsce utrzymuje się „społeczeństwo dwupoziomowe”[12]. Znamionuje go podział na dwie podstawowe kategorie, tj. ludzi, którzy utrzymują się z pracy i ludzi, których egzystencja oparta jest w sposób trwały na pomocy społecznej. W związku z tym obserwujemy rozszerzanie się na masową skalę poczucia niepewności jutra i osłabienie przejawów solidarności grupowej, czego charakterystyczną cechą jest załamanie się zaufania do osób, grup i instytucji działających na scenie politycznej. Polacy oczekują od państwa, że będzie ono łagodzić dotkliwe, społeczne skutki transformacji, zwłaszcza bezrobocia i ubóstwa. Oczekiwania te łączą się z postulatami okoliczności wzmocnienia kontroli państwa nad procesem zachodzących przemian i uznaniu umowy społecznej za instytucjonalna formę partycypacji społeczeństwa w tworzeniu programów pomocy i realizacji reformy systemowej.

W wyniku zachodzących zmian społecznych nakładają się na siebie, z jednej strony – celowo wdrażane innowacje i, z drugiej strony – spontaniczne na nie reakcje (odpowiedzi) różnych grup społecznych. Powoduje to odchylenia, a nawet powstawanie zasadniczych różnic między założonymi celami a osiągniętymi rezultatami. Tego rodzaju żywiołowe procesy, pociągają za sobą różne nieoczekiwane i dysfunkcjonalne dla przyjętego programu skutki, stawiając pod znakiem zapytania sens podjętych działań modernizacyjnych. Implikuje

[11] M. Ziółkowski. Polska a świat. O kilku problemach… Łódź 2001. s. 362

[12] M. Hirszowicz. Spory o przyszłość. Klasa, polityka, jednostka. Warszawa 1997. s. 124.

to duże koszty jednostkowe i społeczne, stwarzając zarazem wyzwania dla bezradnego najczęściej społeczeństwa.

We współczesnych społeczeństwach występują kwestie socjalne, których nie można rozwiązań indywidualnie, lokalnie, regionalnie a nawet globalnie. Te nowe problemy związane są z zagrożeniami, jakie powoduje proces starzenia się ludności, deficyt tradycyjnych miejsc pracy, narastające nierówności społeczne oraz kryzysy finansowe. Niemożność pełnej kontroli i regulacji wymienionych problemów oznacza, że państwo traci swoją dominującą rolę, gdyż otwiera się przestrzeń dla działalności organizacji pozarządowych i sektora prywatnego. Coraz częściej podkreśla się wadliwą strukturę interwencji socjalnej, tak przedmiotową (za mało środków na edukację i ochronę zdrowia), jaki podmiotową (za mało świadczeń na dzieci, a za dużo dla osób starszych). Pewne sposoby pomocy socjalnej uznaje się za skuteczne i sprawiedliwe, a inne odwrotnie – za marnotrawstwo publicznych pieniędzy. Świadczenia celowe, adresowane do osób najuboższych uznaje się za sprawiedliwsze i skuteczniejsze niż świadczenia uniwersalne.

Podstawowe reformy państwa opiekuńczego (welfare state) mają na celu wzrost skuteczności społecznej, jak i efektywności podejmowanych interwencji i realizowanych programów. Można je podzielić na trzy podstawowe grupy:

- decentralizacja, komercjalizacja i prywatyzacja;
- zmiana dotychczasowych priorytetów;
- ulepszanie metod i instrumentów w zakresie polityki społecznej i pomocy socjalnej[13].

Wyrazem decentralizacji jest przekazywanie organizacjom społecznym i środowiskom lokalnym części zadań i funkcji socjalnych. W większości krajów europejskich (również w Polsce) odchodzi się od rozwiązań uniwersalnych adresowanych do wszystkich członków społeczeństwa i ogranicza się dostęp grupom zamożniejszych obywateli do szerokich programów zabezpieczenia społecznego. Polityka społeczna staje się dziedziną adresowana głównie do grup niezamożnych i grup specjalnego ryzyka socjalnego. Następuje również komercjalizacja niektórych świadczeń i usług, np. w zakresie wykształcenia wyższego i ochrony zdrowia. Za wiele usług tak zwanych ponadstandardowych odbiorcy muszą zapłacić według cen wolnorynkowych. Sprzyja to nierównościom w dostępie do dóbr i usług, marginalizacji i stygmatyzacji tych, którzy muszą korzystać z pomocy socjalnej państwa.

Decentralizacja polega na wspólnym partnerstwie państwa i organizacji społecznych, w celu identyfikowania i bardziej efektywnego rozwiązywania kwestii socjalnych, a także zmniejszenia kosztów ponoszonych na łagodzenie ich skutków. Funkcjonowanie państwa ulega więc przekształceniu, część właściwych mu zadań przejmują inne instytucje, które go wspierają i włączają się w programy zwalczania ubóstwa i wykluczenia. Jednym z zasadniczych celów państwa jest wspieranie tworzenia kapitału ludzkiego i warunków dla powszechnych inwestycji w człowieka, dla rozwoju innowacyjności i podnoszenia poziomu życia. Krytyka welfare state przyniosła przede wszystkim zanegowanie wartości pełnego zatrudnienia, którą trudno jest realizować w warunkach kryzysu finansowego i niskiego wzrostu ekonomicznego. Pojawiła się koncepcja państwa pracy (workfare state), która polega na stosowaniu licznych instrumentów wspierania pracy i likwidacji bezrobocia. Zmiana polityki wobec pracy została zaprogramowana w Europejskiej Strategii Zatrudnienia, a następnie w Agendzie Socjalnej 2000. Państwa unijne zobowiązały się prowadzić taką politykę rynku pracy, aby zwiększyć dostęp dla wszystkich, a zwłaszcza dla osób mniej wykwalifikowanych i wydajnych, niepełnosprawnych i dyskryminowanych. Ten zwrot w polityce ma dwa podstawowe aspekty. Jeden – ekonomiczny, dotyczy wysokich kosztów utrzymywania osób niepracujących, w6ymagających coraz większej redystrybucji dochodów na ich rzecz, co zmniejsza konkurencyjność gospodarki. Drugi – polityczny, związany jest z

[13] J. Roger. From a Welfare State to a Welfare Society. The Changing Context of Social Policy in a Postmodern Era. Macmillan Press Ltd. Hampshire and London. 2000

obawą o demokrację. Grupy wyłączone z systemu zatrudnienia, żyjące z dochodów szarej strefy, na granicy legalności instytucjonalnej są bardziej podatne na manipulacje skrajnych opcji politycznych i wykluczone z głównego nurtu życia społecznego. Państwa podjęły więc strategię zwalczania ubóstwa i wykluczenia oraz dążenie do realizacji inkluzji społecznej wobec jednostek i rodzin.

Zmiana charakteru pracy, a zwłaszcza bezrobocie i uzależnienie od pomocy socjalnej implikują także potrzebę szukania efektywniejszych sposobów finansowania zabezpieczeń społecznych. Główny kierunek zmian polega na zmniejszaniu obciążeń i wprowadzaniu zasady indywidualnej przezorności, aby w sytuacji wielu problemów globalnych nie powiększać już kosztów zabezpieczenia społecznego. Oznacza to presję na wzrost podatków w związku z dążeniem do podnoszenia poziomu świadczeń podstawowych, konieczność obowiązkowych ubezpieczeń, rozłożenie konsumpcji w cyklu życia i odkładanie oszczędności na różne sytuacje ryzyka (np. choroba, niepełnosprawność, starość).

Reformy państwa opiekuńczego i jego ograniczanie jest procesem powolnym. Wprowadzanie nowych instytucji, rozwiązań i metod bywa często kosztowne, a efekty widać dopiero w dalszej perspektywie czasowej. Jak dowodzą znawcy tematyki, państwo będzie nadal potrzebne, ale bardziej do działań pośredniczących (między strukturami globalnymi a narodowymi), do działań negocjacyjnych i mediacyjnych oraz do współpracy z ośrodkami lokalnymi. Nowe państwo opiekuńcze będzie prowadzić politykę otwartej koordynacji oraz monitorowanie wyznaczonych wspólnie z Unią Europejską strategii rozwiązywania podstawowych kwestii socjalnych: bezrobocia, ubóstwa i wykluczenia społecznego. Głębokość i zakres zmian powodować będą wprowadzanie nowych reguł funkcjonowania sektora pomocy społecznej, w którym lokowana jest praca socjalna. Wymagać to będzie dużych kompetencji i multidyscyplinarnego podejścia w tej dziedzinie. Zaangażowanie wszystkich podmiotów polityki społecznej (państwowych i pozarządowych) jest niezbędne dla realizacji Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki i wzmocnienia potencjału rodziny z zastosowaniem sprawdzonej w Stanach Zjednoczonych koncepcji empowermentu. Włączenie rodzin ubogich i wykluczonych w życie społeczne jest niewątpliwie zadaniem trudnym, z którym w najbliższych latach zmagać się będą profesjonalnie przygotowani pracownicy socjalni, reprezentujący instytucje pomocy społecznej. Podjęte w ramach Unii Europejskiej zobowiązania (np. Strategia Lizbońska) dają szansę na pełne wykorzystanie potencjału zasobów ludzkich, przede wszystkim przez kształcenie dorosłych, wzrost kompetencji i możliwości zatrudnienia[14].

Bibliografia:

1. R. Putnam, Społeczny kapitał a sukces instytucji [w:] Sztompka P., Socjologia. Warszawa 2005,
2. Radziewicz-Winnicki, Pedagogika społeczna, Warszawa 2008.
3. Berg, S. Miller, Terapia krótkoterminowa skoncentrowana na rozwiązaniach, Wydawnictwo Galaktyka, Warszawa 2000.
4. K. Wódz, S. Pawlas-Czyż, Praca socjalna wobec nowych obszarów wykluczenia społecznego, Toruń 2008
5. L. Frąckiewicz (red.), Zapobieganie wykluczeniu społecznemu. Katowice 2005.
6. E. Kantowicz, A. Olubiński (red.), Działania społeczne w pracy socjalnej na progu XXI wieku, Toruń 2003.
7. M.D. Trubeck, The Open Method of Coordination: Softwood in the New Architecture for Governance of Social Policy in the EU., Outline of Research", 2/18/2002.

[14] K. Blakemore. Social Policy. An Introduction. Open University Press. Berkshire 2003

8. J. Grotowska-Leder, Fenomen wielkomiejskiej biedy. Od epizodu do underclass. Łódź 2002.
9. M., Payne, Modern social Work theory, Houndmills 1997.
10. E. Kantowicz, Elementy teorii I praktyki pracy socjalnej, Olsztyn 2001.
11. D. Trawkowska, Praca socjalna w pomocy społecznej [w:], K. Wódz, S. Pawlas-Czyż, Praca socjalna wobec nowych obszarów wykluczenia społecznego, Toruń 2008.
12. D. Zalewski, Opieka i pomoc społeczna, Dynamika instytucji, Warszawa 2005.
13. Program Operacyjny Kapitał Ludzki: www.mrr.gov.pl
14. http://www.johannesburgsummit.org/html/basic
15. M. Ziółkowski. Polska a świat. O kilku problemach… Łódź 2001.
16. M. Hirszowicz. Spory o przyszłość. Klasa, polityka, jednostka. Warszawa 1997.
17. J. Roger. From a Welfare State to a Welfare Society. The Changing Context of Social Policy in a Postmodern Era. Macmillan Press Ltd. Hampshire and London. 2000.
18. K. Blakemore. Social Policy. An Introduction. Open University Press. Berkshire 2003.

Bariery szkolne w opinii wagarujących gimnazjalistów – z doświadczeń kuratora sądowego.

Robert Pelewicz - Paweł Witek

Artykuł mgr Pawła Witka i mgr Roberta Pelewicza pt. Bariery szkolne w opinii wagarujących gimnazjalistów – z doświadczeń kuratora sądowego, prezentuje jakie są bariery szkolne, które zwiększają zjawisko wagarowania wśród gimnazjalistów. Uwarunkowania te prowadzą do niepowodzeń szkolnych oraz pogłębienia demoralizacji nieletnich. Tekst przedstawia także doświadczenia kuratora sądowego w eliminowaniu tego zjawiska.

The article of mgr Paweł Witek and mgr Robert Pelewicz entitled School barriers in the opinion of truant students in lower secondary school experience of a probation officer" presents the nature of the school barriers which increase the phenomenon of truancy among students in lower secondary school. Such constraints lead to school underachievements and deepening of demoralization among underage students. The text also depicts the experiences of a probation officer in elimination of this phenomenon.

Bariery szkolne to wszelkie przeszkody, trudności, jakie napotyka na drodze edukacyjnej uczeń gimnazjum. Trudności te związane są z wieloma płaszczyznami i uwarunkowaniami ich powstawania na terenie szkoły, środowiska rówieśniczego i rodzinnego[1]. Do nich zalicza się nieefektywne opanowanie wiedzy w procesie weryfikacji prowadzonej przez nauczyciela, co prowadzi często do niepowodzeń szkolnych. Dodatkowo można zaliczyć także: trudności przystosowania ucznia w nowej szkole, nowe wymagania formalne względem ucznia, występowanie przemocy i agresji[2], której źródłem jest często grupa rówieśnicza oraz sami często nauczyciele. Niejednokrotnie niemożność przezwyciężenia tych barier prowadzi do powstawania wśród uczniów gimnazjum zjawiska wagarowania[3]. Wówczas podejmowane jest działanie - interwencja pedagogiczna, poprzez opinie psychologiczną jaką szkoła uzyskuje z poradni psychologiczno-pedagogiczej[4]. Często jednak szkoła kieruje wniosek do Wydziału Rodzinnego i Nieletnich przy Sądzie Rejonowym o wyznaczenie nadzoru sądowego nad uczniem i jego rodziną z powodu wzrostu demoralizacji ucznia wynikającej z braku realizacji obowiązku szkolnego. Charakter pracy kuratora sądowego pracującego w pionie rodzinnym i nieletnich został ustalony przełomową

1 P. Witek, R. Pelewicz**,** *ROLA RODZINY W OPINII NADZOROWANYCH GIMNAZJALISTÓW PRZEZ KURATORA SĄDOWEGO*, [w:] Zborník príspevkov z III. ročníka vedecko-odbornej konferencie „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dneńný svet“ Poprad 2010, s. 530-542.

2 D. Grzesiak-Witek, P. Witek, *Agresja wśród uczniów a działalność pedagoga szkolnego w oparciu o badania własne,* [w:] Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti, Praha 2010, s. 121-128

3 P. Witek, Wagarowanie gimnazjalistów a tolerowanie niewłaściwych postaw prowadzących do niepowodzeń szkolnych, [w:] Tolerancja i jej oblicza, t. 2, pod red. B. Więckiewicza, Stalowa Wola 2008, s. 192-205; P. Witek, Nieregulaminowa absencja szkolna gimnazjalistów jako przejaw niedostosowania społecznego, [w:] Problematika sociálno-patologických Javov v školskom prostredí – stav, prevencia, riešenie, editori T. Jablonský, K. Tišťanová, Ružomberok 2007, s.588-597.

4 P. Witek, mgr R. Pelewicz, ZASADY POSTĘPOWANIA DIAGNOSTYCZNO-ORZEKAJĄCEGO PROWADZONE PRZEZ PUBLICZNE PORADNIE PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNE W POLSCE WOBEC DZIECI I MŁODZIEŻY Z UPOŚLEDZENIEM UMYSŁOWYM W STOPNIU LEKKIM [w:] Międzynarodowej *naukowo-praktycznej* internet-konferencji " *Specjalna* edukacja: historia, współczesność i perspektywy rozwoju", Zbiornik naukowych prac, nr 15, Kamieniec Podolski 2010, s. 16-21.

Ustawą z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych[5], która obowiązuje od dnia 01.01.2002 r. i normuje postępowanie w czynnościach kuratorskich. Kurator wykonując swoje czynności styka się z różnorodnymi problemami natury prawnej, metodycznej, organizacyjnej, w szczególności kieruje się zasadami humanitaryzmu i egalitaryzmu. Współpracujący z kuratorem zawodowym społeczny kurator rodzinny obejmując nadzór nad nieletnim, który dopuścił się czynu karalnego, winien poznać rodzinę podopiecznego, środowisko w którym funkcjonuje i wychowuje się. Należy również nawiązać kontakt ze szkołą, poradnią specjalistyczną, jeśli podopieczny poddany jest leczeniu specjalistycznemu. Istotną rzeczą jest nawiązanie szybkiego kontaktu z podopiecznym, jego najbliższą rodziną, co stanowi podstawę właściwie pełnionej opieki kuratorskiej.

Barierami szkolnymi, jest także kształtująca się w tym okresie osobowość ucznia. Niewłaściwie kształtowana w okresie adolescencji może spowodować pogłębienie się niedostosowania społecznego. Nie bez znaczenia pozostaje wykrystalizowanie się pamięci oraz zwiększenie możliwości zdobywania wiedzy. Jednak wyjątkowe zmiany zachodzą w procesach myślowych, gdyż myślenie przyjmuje postać operacji formalnych. Samo zaś myślenie w tym okresie staje się hipotetyczno-dedukcyjne[6], przejawiające się w wysuwaniu wniosków oraz formowaniu różnorakich sądów[7].

Te sądy oraz wnioski poprzedzone są dostrzeganiem sprzeczności wokół własnej osoby, pomiędzy tym, co głoszą dorośli a tym, co realizują oni w praktyce. Sytuacje te powodują wiele przemyśleń, dyskusji połączonych z ostrą niekiedy polemiką[8]. Niekiedy przejawiają postawę reformatorską poprzez próby wprowadzenia swojej teorii, poglądów. Wszystko to powoduje, iż zdarzają się pomiędzy dziećmi a rodzicami konflikty i sprzeczki, wyrażone u dzieci w formie buntu, przeciwstawienia się a w skrajnych niekiedy przypadkach wyrażone niechęcią szkolną[9]. Uczniowie w okresie dorastania nabierają zasad logicznego myślenia, w tym okresie wyróżnić można rozumienie dedukcyjne i indukcyjne[10]. Ta przeciwstawność uczuć wynika z nieustalonego złożonego systemu wartości oraz przekonań, które stanowią sens poszukiwania. Społeczne uczucia młodzieży znajdują swoje odzwierciedlenie w tworzonych związkach młodzieżowych, np. tzw. paczkach, grupach, związkach przyjacielskich[11].

Wśród negatywnych przeżyć emocjonalnych występujących u uczniów gimnazjum można zaobserwować lęki społeczne, które mają różne nasilenie i charakterystykę występowania[12]. Najczęściej związane są z nieśmiałością ucznia, niepowodzeniem szkolnym, odpowiedzialnością za konkretne działania oraz wyborem przyszłości. Ograniczona świadomie lub nieświadomie przez rodziców samodzielność w podejmowaniu decyzji życiowych przez dziecko, powoduje, iż uczeń taki będzie posiadał rozterki, niepewność,

---

5 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz. U. z dnia 12. września 2001 r. Nr 98, poz. 1071; zm. Dz.U. z 2001 r. Nr 154, poz. 1787; Dz.U. z 2002 r. Nr 153, poz. 1271; Nr. 213, poz. 1802; Dz.U z 2003 r. Nr 228, poz. 2256).

6 A.Gretkowski, M. Biernat, *Biologiczne, psychologiczne i społeczne problemy adolescencji*, [w:] *Aktualne wyzwania dla nauk społecznych*, praca zbiorowa pod. red. ks. Jana Zimnego, Rużomberok - Kijów-Sandomierz 2006, s. 35.

7 Zob. *Psychologia rozwojowa dzieci i* młodzieży, pod red. M. Żebrowska, Warszawa 1982.

8 Zob. Psychologia. Podręcznik akademicki, Gdańsk 2000.

9 Na temat rodzinnych uwarunkowaniach niedostosowania społecznego wśród dzieci i młodzieży szczegółowo pisała Monika Noszczyk w artykule pt. *Rodzinne uwarunkowania niedostosowania społecznego wśród dzieci i młodzieży*, „Auxil. Socjal" – 2002, nr 2, s. 107-128

10 I. Obuchowska, Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców, Warszawa 1996, s. 57.

11 I. Obuchowska, *Drogi…*dz. cyt. s. 65; Na temat związków rówieśniczych w aspekcie uczucia społecznego szczegółowo pisał A. Birch, T. Malin, *Psychologia rozwojowa w zarysie*, Warszawa 1995.

12 I. Obuchowska, *Drogi…*dz. cyt. s. 65.

często będzie się wycofywał z podjętej już decyzji[13.] Bardzo ważnym elementem funkcjonowania ucznia gimnazjum wewnątrz systemu szkolnego jest jego właściwa adaptacja wśród grupy rówieśniczej. Niewłaściwa relacje w szkole (jak już wymieniliśmy) wpływają na powstawanie barier w ocenie uczniów wagarujących. Bariery te zostały ustalone poprzez metodę sondażu diagnostycznego przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety skierowanego do uczniów gimnazjum. W pierwszej kolejności zostaną przeanalizowane odpowiedzi młodzieży na pytanie związane z ich stopniem akceptowania szkoły. Mianowicie akceptacja szkoły związana jest z faktem właściwych relacji pomiędzy uczniem a grupą rówieśniczą. To grupa rówieśnicza rzutuje na to, czy dany uczeń lubi szkołę, czy też jej nie akceptuje. Wykaz wariantów odpowiedzi na pytanie Czy lubisz swoją szkołę? pokazuje tabela nr 1. Przyjętą powszechnie zasadą jest, iż uczniowie, którzy akceptują szkołę, bardzo ją lubią i zdecydowanie rzadziej z niej uciekają. W przeprowadzonych badaniach zasada ta została potwierdzona. Na pytanie czy lubisz swoją szkołę w wariancie bardzo ją lubię odpowiedziało 53 badanych z grupy ogólnej 260 uczniów, daje to 20,38 %. Jednak to uczniowie niewagarujący bardzo lubią swoją szkołę: chłopcy 6,54 %, dziewczyny 12,69 %- razem stanowi to 19,23 %. Podczas gdy uczniowie wagarujący na to samo pytanie odpowiedzieli twierdząco: chłopcy 0,38 %, dziewczyny 0,77 %- razem 1,15 %. Taki stan pokazuje, iż uczeń niewagarujący, akceptujący szkołę - stanowi 19,23 %, wagarujący 1,15 %.

Tabela nr 1 Akceptacja szkoły – czy lubisz swoją szkołę?

Pytanie ankiety: "czy lubisz swoją szkołę"	Uczniowie wagarujący				Uczniowie niewagarujący				Ogółem	
	chłopiec		Dziewczyna		chłopiec		dziewczyna			
Warianty odpowiedzi	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Bardzo ją lubię	1	0,38	2	0,77	17	6,54	33	12,69	53	20,38
Lubię ją trochę	13	5,00	16	6,15	46	17,69	62	23,85	137	52,69
Nie lubię jej	25	9,62	12	4,62	9	3,46	10	3,85	56	21,54
Nie lubię jej wcale - nienawidzę	7	2,69	4	1,54	1	0,38	2	0,77	14	5,38
RAZEM	46	17	34	12	73	22	107	28	260	100

[13]. Filipczuk, *Rodzice i dzieci dorastające*, Warszawa 1987, s. 24-25.

Na to samo pytanie w ramach kolejnego wariantu odpowiedzi lubię ją trochę odpowiedziało łącznie 137 badanych z grupy 260, osób tj. 52,69 %. Pomimo mniej spontanicznej odpowiedzi akceptującej szkołę nadal to uczniowie niewagarujący wskazują, że lubią ją trochę w liczbie: chłopcy 46, tj. 17,69 %, dziewczyny 62, tj. 23,85 % co stanowi sumę łączną w liczbie 108, tj. 41,54 %. Uczeń wagarujący na ten sam wariant odpowiedzi wskaże jedynie twierdząco: chłopców 13, tj. 5,00 %, dziewczyn 16, tj. 6,15 %- razem daje to liczbę 29, tj. 11,15 %.

W przypadku wariatów odpowiedzi nie akceptujących szkoły, tzn. nie lubię jej - razem odpowiedziało 56 uczniów co stanowi 21,54 %. Jednak w tym wariacie uczniowie wagarujący nie lubią swojej szkoły w stopniu znacznym: chłopców 25, tj. 9,62 %, dziewczyn 12, tj. 4,62 %. Konstatując można stwierdzić, że uczniowie wagarujący nie lubią swojej szkoły- łącznie jest to 37 uczniów, tj. 14,24 %, podczas gdy uczniowie niewagarujący odpowiedzieli: 9 chłopców, tj. 3,46%, dziewczyn 10, tj. 3,85 %-razem stanowiło to 19 uczniów, tj. 7,31 %.

Do kwestii oddziaływania i wpływu grupy rówieśniczej na zjawisko negacji szkolnej odnosi się pytanie ankiety nr 21 uważam, że moi koledzy i koleżanki.., do którego ankietowani mieli dobrać odpowiedni wariant odpowiedzi. Warianty odpowiedzi pokazywały sympatię uczniów badanych lub ich izolację. Sytuację, jakie odpowiedzi wybierali ankietowani prezentuje tabela nr 2.

Tabela nr 2 Sympatia – izolacja grupy rówieśniczej

Pytanie ankiety: "Uważam, że moi koledzy, koleżanki"	Uczniowie wagarujący				Uczniowie niewagarujący				Ogółem	
	chłopiec		Dziewczyna		chłopiec		dziewczyna			
Warianty odpowiedzi	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
W większości mnie lubią	12	4,62	17	6,54	46	17,69	71	27,31	146	56,15
Jestem lubiany przez całą grupę	21	8,08	6	2,31	17	6,54	28	10,77	72	27,69
Nikt mnie nie lubi	8	3,08	3	1,15	3	1,15	2	0,77	16	6,15
Jestem izolowany, odtrącony z powodów spraw materialnych i rodzinnych	5	1,92	8	3,08	7	2,69	6	2,31	26	10,00
RAZEM	46	18	34	13	73	28	107	41	260	100

Większość badanych uczniów na pytanie dotyczące sympatii – czy jest lubianym lub nielubianym przez grupę rówieśniczą odpowiadało, że w większości mnie lubią. Tak odpowiedziało łącznie 146 osób, tj. 56.15 %. W tej grupie uczniów wagarujących odpowiedziało 29, tj.11,16 % (12 chłopców, tj. 4,62 % i 17 dziewczyn, tj. 6,54 %). Uczniowie niewagarujący odnosili się do swojej osoby z większym entuzjazmem, wskazując, iż większość osób w klasie obdarza ich sympatią - 117 badanych, tj. 45,00 % (46 chłopców, tj. 17,69 % i 71 dziewczyn, tj. 27,31 %). Ta mała wiara w siebie u uczniów wagarujących, wynika prawdopodobnie z przekonania o swoim niedostosowaniu, tzn. opuszczaniu zajęć szkolnych. Być może uczniowie z dobrymi ocenami i niewagarujący nie chcą się przyjaźnić z grupą, która działałaby na nich destruktywnie.

Na kolejne pytanie ankiety Czy w szkole jesteś przez nauczycieli traktowany... badani odpowiadali, jak w ich ocenie nauczyciele odnoszą się do nich, jak oceniają, jak odnoszą się w relacjach interpersonalnych. Sposób traktowania ucznia przez nauczyciela pokazuje tabela nr 3

Tabela nr 3 Traktowanie uczniów przez nauczycieli

Pytanie ankiety: "Czy w szkole jesteś przez nauczycieli traktowany"	Uczniowie wagarujący				Uczniowie niewagarujący				Ogółem	
	chłopiec		Dziewczyna		chłopiec		dziewczyna			
Warianty odpowiedzi	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
z szacunkiem	6	2,31	8	3,08	51	19,62	73	28,08	138	53,08
Obojętnie	28	10,77	14	5,38	18	6,92	22	8,46	82	31,54
Poniżany	8	3,08	7	2,69	3	1,15	10	3,85	28	10,77
inaczej (jak?)	4	1,54	5	1,92	1	0,38	2	0,77	12	4,62
RAZEM	46	18	34	13	73	28	107	41	260	100

Zdecydowana większość badanych uczniów wskazała, że nauczyciele traktują ich z szacunkiem wyrażonym w sposobie komunikacji, ocenianiu, relacjach interpersonalnych. Do tej grupy zaliczyło się 138 badanych, tj. 53,08 %, w tym 14 uczniów wagarujących, tj. 5,39 %

(6 chłopców, tj. 2,31 % i 8 dziewczyn, tj. 3,08 %). Natomiast uczniowie niewagarujący wskazali na ten wariant odpowiedzi w liczbie 124 badanych, tj. 47,7 %.

Część badanych uczniów wypowiedziała się, że jest traktowana obojętnie – 82 badanych, tj. 31,54%, w tym 42 uczniów wagarujących, tj. 16,15 % (28 chłopców, tj. 10,77 % oraz 14 dziewczyn, tj. 5,38 %), podczas gdy uczniowie niewagarujący ten wariant odpowiedzi zaznaczyli w liczbie 40, tj.15,38 % (18 chłopców, tj. 6,92 % oraz 22 dziewczyny, tj. 8,46 %). Obojętne traktowani uczniów przez nauczycieli może wynikać z małego zaangażowania samych nauczycieli w proces edukacyjny.

Niepokojące są odpowiedzi uczniów, którzy uważają, iż są poniżani – takiej odpowiedzi udzieliło 28 badanych, tj. 10,77 %, 15 uczniów wagarujących, tj.5,77 % (8 chłopców, tj. 3,08 % i 7 dziewczyn, tj. 2,69 %), zaś 13 uczniów niewagarujących, tj. 5,00 % uważało się za poniżanych. Te być może subiektywne odczucia uczniów muszą prowadzić do następującego wniosku, iż należy każdego ucznia traktować z szacunkiem i z troską, nawet jeśli osoba ta zachowuje się w sposób niewłaściwy. Ponadto trzeba poszukiwać sposobów aktywizacji młodzieży w kręgu danej dziedziny wiedzy. Najgorszą rzeczą, jaka może przytrafić się w szkole, to szukanie rewanżu przez nauczyciela na uczniu za jego niewłaściwe zachowanie. Wówczas sam uczeń w ramach protestu lub sprzeciwu zachowuje się arogancko, agresywnie a proces jego niedostosowania się pogłębia, prowadząc często do zachowań patologicznych.

Ostatni wariant odpowiedzi inaczej (jak jestem traktowany?) został wybrany w ramach pytania otwartego przez 12 badanych, tj. 4,62 %, w tym uczniów wagarujących 9, tj. 3,46 % (4 chłopców, tj. 1,54 % i 5 dziewczyn, tj. 1,92 %). Z kolei wariant ten wskazało 3 uczniów niewagarujących, tj. 1,15 % (1 chłopiec, tj. 0,38 % oraz 2 dziewczyny, tj. 0,77 %). Wśród odpowiedzi, jakie pojawiły się w ankiecie w ramach pytania otwartego należy przytoczyć te najczęstsze: jestem traktowany niewłaściwie; nieobiektywnie; niesłusznie jestem oskarżany; ciągnie się za mną opinia mojego starszego rodzeństwa.

Często występującym uczuciem społecznym u dorastającej młodzieży jest gniew, który występuje z różnym stopniem nasilenia, przybierając niekiedy formy drastyczne w postaci zachowań agresywnych skierowanych przeciwko rówieśnikom lub nauczycielom. W okresie dorastania typowymi źródłami gniewu są różnego rodzaju trudności w sposobie realizacji planów życiowych- powoduje to frustracje młodzieżowe[14]. Ponadto niewłaściwe wychowawczo zachowania rodziców wobec dzieci[15,] którzy jedynie rozkazują i krzyczą, wywołują wybuch młodzieńczego gniewu. Spotęgowanie gniewu może być związane z rozbieżnościami pomiędzy życiem rodziców (system ich wartości), a zasadami, które chcą sami wyegzekwować wobec dzieci.

Młodzi ludzie w wieku dorastania przeżywają wiele emocji i uczuć[16,] które były im wcześniej obce, do nich należą: lęk, strach, niepokój związany z własną osobą (dotyczące wyglądu fizycznego, zauważalnych wad oraz nieszczęść), jak również obawa przed niepowodzeniami szkolnymi, brakiem lub niewłaściwym kontaktem z gronem rówieśniczym, przejawiający się brakiem akceptacji oraz popularności. Częstym stanem emocjonalnym jest także gniew, złość w odniesieniu do siebie i do innych, wrogość, nienawiść, zazdrość. Okres dorastania przejawia się również w kształtowaniu światopoglądu młodzieżowego, przechodzącego od idealizmu młodzieżowego, tj. wiary we własne siły, spełnianie marzeń, przechodząc następnie w stan normatywnej stabilności, która charakteryzuje się możliwością urzeczywistnienia w praktyce własnego światopoglądu. Rezultatem końcowym jest wybór świadomego i odpowiedzialnego zachowania, zaś dokonane wybory mogą nieść ze sobą

---

14 I. Obuchowska, *Drogi…*dz. cyt. s. 67.

15 P. Witek, R. Pelewicz**,** *Rola rodziny*....dz.cyt., s. 530-542.

16 P. Witek, Rozwój uczniów w wieku adolescencji czynnikiem powstawania negacji szkolnej, [w:] Edukacja zdrowotna w naukach medycznych i społecznych. Zagrożenie zdrowia – Profilaktyka – Wychowanie zdrowotne, cz. 1, pod red. T.B.Kulik, B.Wolny, A.Pacian, Stalowa Wola - Lublin 2008, s. 531-543.

podjęcie lub zaprzestanie tych konkretnych działań. Zdarzają się nawet działania przekorne, mówiące o tzw. „drugim okresie przekory" w życiu człowieka. Uwidacznia się to przeciwstawieniem się młodzieży dorosłym nawet, jeśli ich przekonanie nie jest do końca racjonalne, pozostawanie w uporze wywołuje konflikty. Zachowanie to stanowi także mechanizm obronny na próby ograniczenia potrzeb niezależności, samodzielności przez świat dorosłych oraz system edukacyjny. Często zauważa się, że młodzi ludzie są przewrażliwieni na punkcie podejmowania działań ze swoimi zamierzeniami, nie akceptują zmian, które narzucają im inny punkt widzenia[17].

Ponadto młodzieży przypisuje się konformizm moralny, który obowiązuje w grupowym działaniu[18]. To grupowe działanie wymusza jednak, że rówieśnicy dostosowują do grupy także własne przekonania moralne. Wynika to przede wszystkim z potrzeby akceptacji wieku dorastania, czego konsekwencją jest przyjęcie norm grupowych. Szczególnie jest to niebezpieczne, kiedy większość grupy świadomie rozpoczyna opuszczać zajęcia szkolne. Może to napotykać aprobatę, naśladowanie rówieśników, z czego zdają sobie sprawę zarówno pedagodzy szkolni, ale także kuratorzy rodzinni. Ponadto w rankingu atrakcyjności towarzyskiej młodzieży nie liczą się faktyczne ich umiejętności, wiedza, lecz liczy się stan posiadania rodziców, ich pozycja społeczna jako wskaźniki bycia kimś w grupie rówieśniczej[19].

Jednak okres ten szybko mija, gdyż jest to stan przejściowy, uwarunkowany jest on czasem dorastania. Sporadycznie niekiedy okres ten ulega wydłużeniu, co przeradza się w długotrwałe trudności. Z tymi sytuacjami spotyka się kurator rodzinny, który zna elementy rozwoju psychologiczno-fizjologicznego swoich podopiecznych. Przede wszystkim trudności opisane związane są ze stosunkiem do świata dorosłych, a mianowicie rodziców, nauczycieli i wychowawców[20]. Nastoletnie przeciwstawienie się wyznaczonym regulaminom, ukierunkowane jest na sprzeciw dyscyplinie oraz dobrym, uniwersalnym normom zachowania. Zdarzają się sytuacje, iż przeciwstawienie przybiera formę przekory, lecz gorzej, gdy przeradza się w aroganckie, agresywne zachowania, które pod żadnym pozorem nie mogą być akceptowane[21].

W tym jawnym przejawie bycia innym, występują zjawiska niedostosowania społecznego, m.in. niechęć szkolna, przeradzająca się w notoryczną nieregularność szkolną. Jak często zauważają pedagodzy takie zachowania wynikają głównie z potrzeby decydowania o własnych sprawach ukierunkowanych na samodzielność. Czasami takie próby pokazania innym swojej niezawisłości decyzyjnej jest połączone z łamaniem ustalonego porządku regulaminowego. Konsekwencją tej niechęci jest brak promocji do klasy następnej, postępowanie sądowe z wyznaczeniem nadzoru kuratora lub ostateczna forma umieszczenia nadzorowanego w placówce szkolno-wychowawczej. Jeśli chodzi o konsekwencje braku promocji do klasy następnej, tzw. drugoroczności sytuacja ucznia znacznie się komplikuje.

Szczególnie interesujące badania na temat drugoroczności przeprowadziła A. Karpińska w pracy pt. Drugoroczność- pedagogiczne wyzwania dla współczesności[22] wskazując na przyczyny niepowodzeń szkolnych. Jeśli uczeń drugoroczny trafia do klasy, która go akceptuje, wówczas jego zachowanie może ulec zmianie poprzez większego

---

17 Zob. *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, pod red. M. Żebrowska, Warszawa 1982.

18 S. B. Rimm, Bariery szkolnej kariery. Dlaczego dzieci zdolne mają słabe stopnie, Warszawa 1994, s. 184-185.

19 Tamże, s. 186.

20 M. Sałasiński, B. Badziukiewicz, *Vademecum pedagoga szkolnego*, Warszawa 2003, s. 108.

21 E. Bilińska-Suchanek, Gdy słowo boli. Brak poczucia wartości a agresja w okresie dorastania, „Edukacja" 90 (2005), nr 2, s. 6, cyt. za ks. A.Gretkowski, M. Biernat, Biologiczne, psychologiczne i społeczne problemy adolescencji, [w:] Aktualne wyzwania dla nauk społecznych, praca zbiorowa pod. red. ks. Jana Zimnego, Rużomberok - Kijów-Sandomierz 2006, s. 45.

22 A. Karpińska, Drugoroczność. Pedagogiczne wyzwania dla współczesności, Białystok 1999, s.62-70.

zaangażowanie. Próbuje on wyeliminować zachowania negatywne, a w tym niechęć do szkoły. Kiedy ten sam uczeń trafi do klasy hermetycznej, wówczas jest on izolowany, asymilowany od pozostałej grupy. W takiej sytuacji uczeń drugoroczny nie potrafi zmienić sytuacji i nadrobić zaległości programowych, często wchodząc w konflikt z rówieśnikami oraz nauczycielami.

Gimnazjaliści, u których występują wzajemne konflikty rówieśnicze, częściej wagarują, niż uczniowie współżyjący w pełnej harmonii. Duża ilość spóźnień zauważalna w okresie gimnazjalnym, niska frekwencja, nawarstwiające się problemy wychowawcze powodują komplikacje związane ze środowiskiem rodzinnym. Uczeń, który nie lubi szkoły, przychodzi do niej nie przygotowany, powstaje u niego strach, lęk przed złą oceną. W konsekwencji uczeń zaczyna przejawiać niechęć szkolną.

Kolejnym czynnikiem powodującym wagarowanie uczniów jest sytuacja, jaka panuje w samej szkole, do niej zaliczyć należy zjawisko przemocy szkolnej wśród rówieśników. Najczęściej uczniowie słabsi posiadają przykre doświadczenia, gdyż nieraz doznali od swoich „kolegów" wielu upokorzeń i krzywd. To w konsekwencji prowadzi do wagarowania uczniów maltretowanych, którzy uciekają ze szkoły w wyniku zastraszenia lub doznania bólu[23]. W początkowej fazie niechęć do szkoły przejawia się w postaci braku zainteresowania nauką, zanikiem ambicji połączonej z lekceważącym stosunkiem do obowiązków i norm szkolnych. Następnie to niedostosowanie społeczne systematycznie narasta, prowadząc do arogancji i nonszalancji uczniowskiej. Uczniowie ci wypowiadają się w sposób cyniczny i bezczelny[24]. Środowisko szkolne niewłaściwie kontrolowane, z błędami systemu edukacyjnego może pogłębiać niedostosowanie.

Wskazane bariery szkolne pokazują dysfunkcyjność systemu edukacyjnego wywołującego niedostosowanie społeczne. Wśród tej dysfunkcji można wymienić przeludnienie polskich szkół, nieadekwatność programów nauczania, połączone z ich przeładowaniem oraz brak indywidualizacji procesu nauczania, który eliminuje inicjatywę uczniowską. Bariery szkolne prowadzące do zjawiska wagarowania w ocenie młodzieży gimnazjalnej obejmują zarówno relacje panujące w grupie rówieśniczej, ale także uwzględniają atmosferę panującą w samej szkole tj. relacje pomiędzy nauczycielami a uczniami. Trudności te muszą być znane nauczycielom podejmującym interwencje pedagogiczne oraz powinny być uwzględniane podczas działań resocjalizacyjno-wychowawczych kuratora sądowego w eliminowaniu zjawiska wagarowania.

Bibliografia:

1. Birch A., Malin T., Psychologia rozwojowa w zarysie, Warszawa 1995.
2. Bilińska-Suchanek E., Gdy słowo boli. Brak poczucia wartości a agresja w okresie dorastania, „Edukacja" 90 (2005), nr 2, s. 6, cyt. za ks. A.Gretkowski, M. Biernat, Biologiczne, psychologiczne i społeczne problemy adolescencji, [w:] Aktualne wyzwania dla nauk społecznych, praca zbiorowa pod. red. ks. Jana Zimnego, Rużomberok - Kijów-Sandomierz 2006.
3. Filipczuk H., Rodzice i dzieci dorastające, Warszawa 1987.
4. Gretkowski A., Biernat M., Biologiczne, psychologiczne i społeczne problemy adolescencji, [w:] Aktualne wyzwania dla nauk społecznych, praca zbiorowa pod. red. ks. Jana Zimnego, Rużomberok - Kijów-Sandomierz 2006.
5. Grzesiak-Witek D., Witek P., Agresja wśród uczniów a działalność pedagoga szkolnego w oparciu o badania własne, [w:] Sociální, ekonomické, právní a bezpečnostní otázky současnosti, Praha 2010.

[23] Obuchowska, *Drogi*… dz. cyt., s. 141.

[24] M. Marek-Ruka, Niepowodzenia szkolne a niedostosowanie społeczne młodzieży, Warszawa 1976, s. 23..

6. Karpińska A., Drugoroczność. Pedagogiczne wyzwania dla współczesności, Białystok 1999.
7. Noszczyk M., Rodzinne uwarunkowania niedostosowania społecznego wśród dzieci i młodzieży, „Auxil. Socjal" – 2002, nr 2.
8. Marek-Ruka M., Niepowodzenia szkolne a niedostosowanie społeczne młodzieży, Warszawa 1976.
9. Sałasiński M., Badziukiewicz B., Vademecum pedagoga szkolnego, Warszawa 2003.
10. Obuchowska I., Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców, Warszawa 1996.
11. Psychologia. Podręcznik akademicki, Gdańsk 2000.
12. Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży, pod red. M. Żebrowska, Warszawa 1982.
13. Rimm S.B., Bariery szkolnej kariery. Dlaczego dzieci zdolne mają słabe stopnie, Warszawa 1994.
14. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz. U. z dnia 12. września 2001 r. Nr 98, poz. 1071; zm. Dz.U. z 2001 r. Nr 154, poz. 1787; Dz.U. z 2002 r. Nr 153, poz. 1271; Nr. 213, poz. 1802; Dz.U z 2003 r. Nr 228, poz. 2256).
15. P. Witek, Nieregulaminowa absencja szkolna gimnazjalistów jako przejaw niedostosowania społecznego, [w:] Problematika sociálno-patologických Javov v školskom prostredí – stav, prevencia, riešenie, editori T. Jablonský, K. Tišťanová, Ružomberok 2007.
16. Witek P., Pelewicz R., ROLA RODZINY W OPINII NADZOROWANYCH GIMNAZJALISTÓW PRZEZ KURATORA SĄDOWEGO [w:] Zborník príspevkov z III. ročníka vedecko-odbornej konferencie „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dneńný svet, Poprad 2010.
17. Witek P., Rozwój uczniów w wieku adolescencji czynnikiem powstawania negacji szkolnej, [w:] Edukacja zdrowotna w naukach medycznych i społecznych. Zagrożenie zdrowia – Profilaktyka – Wychowanie zdrowotne, cz. 1, pod red. T.B.Kulik, B.Wolny, A.Pacian, Stalowa Wola - Lublin 2008.
18. Witek P., Wagarowanie gimnazjalistów a tolerowanie niewłaściwych postaw prowadzących do niepowodzeń szkolnych, [w:] Tolerancja i jej oblicza, t. 2, pod red. B. Więckiewicza, Stalowa Wola 2008.
19. Witek P., Pelewicz R., ZASADY POSTĘPOWANIA DIAGNOSTYCZNO-ORZEKAJĄCEGO PROWADZONE PRZEZ PUBLICZNE PORADNIE PSYCHOLOGICZNO-PEDAGOGICZNE W POLSCE WOBEC DZIECI I MŁODZIEŻY Z UPOŚLEDZENIEM UMYSŁOWYM W STOPNIU LEKKIM [w:] Międzynarodowej naukowo-praktycznej internet-konferencji " Specjalna edukacja: historia, współczesność i perspektywy rozwoju", Zbiornik naukowych prac, nr 15, Kamieniec Podolski 2010.

Adres do korespondencji:
Paweł Witek
Ul.W.Burka 17 C, 27-600 Sandomierz, Polska
Telefón: 0048 607 973 788 E- mail: dpwitek25@o2.pl

Ekonomicko –socoákne bariéry riadneho uplatnenia príslušníkov marginalizovaných skupín v spoločnosti

Žák Silvester - Bugri Štefan

Resume:

Základným málo diskutovaným a predsa výrazným problémom uplatnenia príslušníkov marginalizovaných skupín v spoločnosti je ich odmietanie a aj znevýhodňovanie na trhu práce. Postoj tkvie v nízkej vzdelanosti, podpriemerných pracovných návykoch a málo početnom spektre možností uplatnenia a hlavne v podpriemernom režime odmeňovania za prácu. Hrubá mzda vo výške minimálnej mzdy reprezentuje 317 € mesačne a je hrubým príjmom v priemere 2,5 % zamestnaných občanov, ďalších v priemere 60 % zamestnancov má hrubý príjem nižší ako je priemerná mzda 752 €. Porovnanie minimálnej čistej mzdy vo výške 273 € so životným minimom určeným vo výške 185 € pripomína ťažko prijateľnú tvrdú životnú filozofiu členov marginalizovaných skupín obyvateľstva - PRACOVAŤ NIE JE MÚDRE – PRACOVAŤ SA NEVYPLÁCA. Vhodnejšie a lepšie je poberať sociálne dávky. Z oboch druhov príjmu – minimálnej mzdy resp. sociálnej dávky sa dá len živoriť. Stav však upevňuje rozhodnutie o prácu sa neuchádzať, prácu si nehľadať

Spoločensko – politické úsilie má v praktických krokoch rešpektovať formálno-právne deklarovanú podobu odmeny za prácu – podľa čl. 36 Ústavy Slovenskej republiky má odmena za prácu zabezpečovať dôstojný život. Riešením môže byť rešpektovanie súčasného stavu a výšky sociálnych dávok so znížením ich počtu a zmenou štruktúry a hlavne a predovšetkým zásadné a rozhodujúce posilnenie postavenia človeka a jeho schopností v hodnototvornom procese a zmenou režimu jeho odmeňovania s výhľadom do 10 rokov ustáliť minimálnu mzdu na úrovni 2,5 násobku súčasného stavu a výšku priemernej mzdy na úrovni 1,9 násobku súčasnej priemernej mzdy. Toto je nutná a postačujúca podmienka pre zmenu motivácie členov marginalizovaných skupín k aktívnemu vyhľadávaniu zamestnania a k samotnému zamestnávaniu sa a tým aj k zásadnej zmene ich postavenie v spoločnosti.

Kľúčové slová: Odmena za prácu, minimálna mzda, priemerná mzda, humanistická ekonomika, marginalizované skupiny obyvateľov.

Je nanajvýš zmysluplné položiť si v hodnotení témy zásadnú otázku: prečo značná časť obyvateľov Slovenskej republiky, ktorí sú schopní pracovať, sa samostatne a dobrovoľne rozhodne zotrvať v sociálnej sieti a odmieta vyhľadávať pracovné príležitosti a zamestnať sa ?

V roku 1917 pri zakladaní v súčasnosti už významného ekonomického časopisu FORBES bolo ústrednou myšlienkou jeho vzniku propagovať a zvýrazniť humánny rozmer ekonomiky. Zamestnávatelia i zamestnanci, vlastne všetci obyvatelia planéty Zem by si mali uvedomiť, že naplnenie ich vlastných potrieb je priamo úmerné a úzko súvisí s tým ako sme my, jednotlivé skupiny a individuálne rozhodujúce osobnosti schopní slúžiť iným.

Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky oznámilo, že zástupca Slovenskej republiky podpísal dňa 18.11.1999 EURÓPSKU SOCIÁLNU CHARTU. Národná rada Slovenskej republiky prijala chartu uznesením č. 1321 dňa 17.2.2009 a rozhodla, že ide o medzinárodnú zmluvu podľa čl. 7, ods.5 Ústavy Slovenskej republiky, ktorá má prednosť pred vnútroštátnymi zákonmi v rámci republiky. Prezident Slovenskej republiky chartu ratifikoval 20.3.2009.

Je dôležité pripomenúť, že čl.4 charty v bode 1. stanovuje povinnosť „ priznávať pracovníkom právo na odmenu za prácu, ktorá zabezpečí im a ich rodinám dôstojnú životnú

úroveň.“ Toto právo deklaruje pre oblasť odmien za prácu aj Ústava Slovenskej republiky v čl.36, v ktorom stanovuje, že odmena za prácu má byť zákonom upravená tak, aby zabezpečovala dôstojnú životnú úroveň. Obe právne významné a záväzné normy sú výrazom potreby uplatňovania princípu humanizácie, poľudšťovania ekonomiky a zásadného zvýraznenia rozhodujúceho postavenia ľudského faktora – človeka v procese tvorby hodnôt a vytvárania bohatstva v spoločnosti, spôsobov jeho rozdeľovania a užívania obyvateľstvom. Základná koncepcia vo vývojových trendoch ekonomiky, ktorá má odvahu a zmysel pre priznanie rozhodujúcej úlohy vo fungovaní ĽUDSKÉMU FAKTORU nesie prívlastok HUMANISTICKÁ EKONOMIKA.

V ekonomickej mikro histórii slovenskej spoločnosti po roku 1993 sa myšlienky humanistickej ekonomiky strácajú v nekoncepčných rozvojových zámeroch, nesystémových právnych úpravách a hašterení poslancov parlamentu. Slovensko sa po roku 1990 ocitlo informačne a technologicky v 21. storočí a vzťahovo v kapitalizme voľnej súťaže. Tento zásadný rozpor je dodnes nevyriešený a neriešený vôbec. Jeho výsledkom sú hlboké materiálne podceňovanie odmeňovania za prácu, hlboké zaostávanie vývoja miezd a individuálnej spotreby domácností, významné rozpory v úrovni a štruktúre sociálnych dávok a vážnych systémových protirečení medzi výškou odmien za prácu a výškou sociálnych dávok. Stanovená výška minimálnej mzdy 317 € mesačne pre jednotlivca, ktorá v súčasných podmienkach reprezentuje disponibilný príjem vo výške 273 € mesačne. Sociálny model pre rok 2010 definuje životné minimum pre jednu plnoletú osobu vo výške 185 € mesačne. Súčasne sú pre aktuálne sociálne prostredie definované základné dávky v hmotnej núdzi, ktoré podľa štatistiky pre rok 2010 poberalo temer 65 tisíc osôb. Štruktúra dávok v hmotnej núdzi obsahuje súbor definovaných nárokov osôb pre rok 2010 s výškou mesačnej dávky: 61 € pre jednotlivca, 116 € pre jednotlivca s jedným až štyrmi deťmi, 169 € pre jednotlivca s viac ako štyrmi deťmi, 106 € pre dvojicu, 158 € pre dvojicu s deťmi do počtu štyroch, 213 € pre dvojicu s viac ako štyrmi deťmi. K takto definovanej dávke je možné priznať ďalšie príspevky - aktivačný príspevok 64 mesačne, príspevok na bývanie od 56 € do 90 € mesačne podľa počtu osôb, ochranný príspevok 64 € mesačne, atď.

Len časť takto definovaných sociálnych dávok zreteľne dokladá ROZPOR medzi výškou odmeny za prácu a výškou priznaných plnení zo sociálneho modelu uplatňovaného v slovenskej spoločnosti. Žiaľ vyladenie výšky a štruktúry sociálnych dávok sa prezentuje ako významný humanistický prvok a zásadný úspech slovenskej politiky.

Fakt, že pri tejto výške sociálnych dávok v porovnaní s výškou odmeny za prácu v čistej mzde v intervale od priemernej mzdy po minimálnu mzdu, sa nezamestnaným osobám a osobám v ostaných sociálne ohrozených skupinách HĽADANIE PRACOVNÝCH PRÍLEŽITOSTÍ a ÚSILIE O ZAMESTNANIE SA javí ako úsilie zbytočné a nezmyselné, odmena za prácu je tak nízka, že je zmysluplné a prirodzene pochopiteľné zvoliť prihlášku do sociálnej siete než zamestnať sa.

Tvrdenie v tomto zmysle má svoju podstatu v hodnotení a záveroch o NÍZKEJ ODMENE ZA PRÁCU, nie vo výške sociálnych dávok.

Nízka odmena za prácu je v slovenskom prostredí ťažko skúšanou veličinou, s ktorou nedokázali urobiť rozhodujúci krok ani sociálno – demokratické vládne štruktúry. Ani pre oblasť priemernej mzdy, ani pre oblasť minimálnej mzdy. Slovensko v oblasti minimálnej mzdy výrazne zaostáva za európskymi spolupútnikmi: mesačná minimálna mzda je v Luxembursku 1682 €, v Írsku 1499 €, v Belgicku 1440 €, v Holandsku 1398 €, vo Francúzsku 1343 €, v Rakúsku 1000€, v Grécku 740 €, atď.

Slovenská minimálna mzda vo výške 307 € mesačne v r. 2010 (317 € mesačne v r. 2011) je výrazom hlbokého pesimizmu a hlbokej dezilúzie z vývoja od r. 1993 po dnes a prezrádza vysokú dominanciu kapitálu nad ocenením ľudských zdrojov v hodnototvornom procese.

Riešenie je vo verejnom priznaní faktu, že ľudská práca je najdôležitejšou súčasťou ekonomických procesov a podľa tejto zásady bude aj odmeňovaná. Takéto priznanie súčasne odhaľuje vplyv týchto myšlienok a ich uplatňovania na kvalitu života, na možnosti uplatňovania jednotlivcov a skupín obyvateľov v ekonomických procesoch, na šancu občanov zo znevýhodnených sociálnych skupín obyvateľov zúčastniť sa dobrovoľne a z vlastného rozhodnutia na zamestnaneckých aktivitách, na tvorbe bohatstva v štáte, na tvorbe hrubého domáceho produktu a jeho rozdeľovaní a využívaní.

Takýto postup je základné východisko pre PREMENU spoločensko – ekonomickeho modelu, v ktorom je práca významnou, prvoradou hodnotou, v ktorom sa PRACOVAŤ VYPLATÍ a sociálne dávky sú len nevyhnutným časovo obmedzeným prvkom prežitia, ktoré sa z príjmom z práce nedajú porovnať.

Riešením môže byť rešpektovanie súčasného stavu a výšky sociálnych dávok so znížením ich počtu a zmenou štruktúry a hlavne zásadné a rozhodujúce posilnenie postavenia človeka a jeho schopností v hodnototvornom procese a zmenou režimu odmeňovania s výhľadom do 10 rokov ustáliť minimálnu mzdu na úrovni 2,5 násobku súčasného stavu a výšku priemernej mzdy na úrovni 1,9 násobku súčasnej priemernej mzdy. Je to nutná a postačujúca podmienka pre zmenu motivácie členom marginalizovaných skupín k aktívnemu vyhľadávaniu zamestnania a tým aj k vytvoreniu predpokladov pre zásadnú zmenu ich postavenia v spoločnosti.

Literatúra:

1. Haluška I.: Teória humanistickej ekonomiky, Ekonomika a podnikanie č. 1/2010
2. Kolektív: Európska sociálna charta, EPOS Bratislava 2009
3. Samuelson P.A. - Nordhaus W.D.: Ekonómia I., Bradlo 1992

Najtypickejšie prejavy osobnosti a správania sociálne narušených jednotlivcov

Ružena Žarnovičanová

Resume:

In our contribution we analyze the specifics of individuals with social disturbance that are classified as the category of population with special educational needs. We characterize the typical reasons and manifestations of social rules breaking behavior and we emphasize social and educational connection.

Key words: socialization, behavior disorders, social disturance, juvenile delinquency

V populácii detí a mladých ľudí sa vyskytuje čoraz vyšší počet jednotlivcov, ktorí prekračujú hranice normy svojimi špecifikami v oblasti správania a adaptácie na spoločenské podmienky, reprezentované sociálnymi a kultúrnymi hodnotami, normami, pravidlami a zákonmi. Fenomén sociálneho narušenia, primárne demonštrovaný problémovým a narušením správaním sa stáva nielen problémom pedagogickým, ale i celospoločenským, ktorý z určitej dimenzie rieši väčšina nielen antropologických vied.

Deti a mládež, klasifikovaní na základe odbornej diagnostiky ako sociálne narušení, bývajú štandardne v rámci integrácie zaradení do škôl bežného typu, pre deti s poruchami správania existujú školy iba pri špeciálnych výchovných zariadeniach. Preto je to kategória žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, s ktorými učitelia prichádzajú do kontaktu asi najčastejšie.

V etiológii sociálnych porúch správania veľmi frekventovane nachádzame zdroj dificilít v určitej fáze morálneho alebo sociálneho vývinu, v ktorom nastala určitá interferencia, alebo abnormalita, vzhľadom na pôsobenie endogénnych alebo exogénnych činiteľov.

V morálnom vývine jednotlivca nachádzame dôsledky narastania edukačných požiadaviek v dôsledku snahy o realizáciu axiologických zásad aktuálneho ideálu výchovy a utvárania vedomia prostredníctvom interiorizácie hodnôt a noriem spoločnosti. Tento proces prebieha v súlade so sekvenciou anómia – heteronómia - autonómia, ktorú navrhol L. Kohlberg.

V sociálnom vývine sa primárne akcentuje nadobúdanie spoločenských kompetencií, správania a zaangažovanie do kultúry národa a iné determinanty spoločenského rozvoja, ktorých relativita závisí od dosiahnutého spoločenského stupňa kultúry a civilizácie, od tradícií a momentálne preferovanej životnej filozofie spoločnosti.

Morálny i sociálny vývin človeka najčastejšie prebiehajú na základe imitácie určitého pozorovaného modelu, identifikácie s ním a osvojením si jeho vzorcov správania a hodnôt. Všetky tieto procesy majú primárne psychologický charakter a dôsledky ich nesprávneho priebehu a tým aj nesprávneho fungovania osobnosti v interakcii s ostatnými ľuďmi majú spoločenský charakter.

Podľa A. Stankowskeho[1] diferencujeme tri základné stupne narušeného sociálneho vývinu:

socializácia s odlišným priebehom – rodina jednotlivca väčšinou nevykazuje mimoriadne odchýlky, ale vyskytujú sa v nej konflikty, v dôsledku ktorých niektoré funkcie neplní dostatočne, čo spôsobuje zhoršenú sociálnu adaptáciu dieťaťa a narušuje jeho vývin.

[1] Stankowski, A. 2003. Etopedie – úvod do resocializační pedagogiky. Ostrava: OU PF, 2003

demoralizácia – dieťa sa vyvíja v hraniciach normy, ale v určitej etape pod vplyvom rôznych faktorov prehodnocuje svoje postoje, názory, hodnotovú hierarchiu i svoje interpersonálne vzťahy a nahrádza ich inými, väčšinou kontraproduktívnymi zo spoločenského a výchovného hľadiska.

antagonisticko-deštruktívna socializácia – jednotlivec sa stotožňuje s hodnotami a normami určitej nežiaducej subkultúry, ktoré sú v opozícii k tým, ktoré uznáva a schvaľuje majoritná spoločnosť, a preto je ňou odmietaný, alebo dokonca sankcionovaný.

Sociálna narušenosť vo všeobecnosti predstavuje správanie jednotlivca alebo skupiny porušujúce práva iného jednotlivca, skupiny alebo zákony. Patrí sem preto aj správanie delikventné a kriminálne. Termínom delikventné správanie spravidla označujeme menej závažné trestné činy, prípadne činy vychádzajúce z diferencovanosti niektorých sociálnych noriem v rámci rôznych kultúr, alebo porušenie zákona. Kriminalita zastrešuje závažné a opakované trestné činy. Prihliadame vždy na aspekt veku, pretože čin vykonaný v detstve je v zákone hodnotený inak, ako v dospelosti. Ako uvádza E. Komárik[2] protizákonné správanie môže mať korene v osobnosti človeka alebo v špecifikách usporiadania spoločnosti.

Delikvencia, respektíve kriminalita je charakterizovaná ako multifaktoriálne podmienený fenomén, ktorý v rámci etiológie nie je možné redukovať len na jednotlivé izolované príčiny. V anamnéze delikventného a kriminálneho správania sa obvykle nachádza kombinácia určitých špecifických osobnostných predispozícií a vonkajších rizikových faktorov. Určité rozdiely je možné identifikovať aj v príčinách proklamovaného konania u dospelých a u detí a mládeže, vzhľadom na existenciu špecifík v motivácii, ale i organizácii kriminálnych činov jednotlivých vekových kategórií. K delikventným činom detí a mladistvých väčšinou dochádza v kontexte rodinných problémov, problémov v škole, ale i v rovesníckej skupine. Najčastejšie v dôsledku týchto negatívnych vplyvov, alebo dysfunkčných interpersonálnych vzťahov začínajú deti a mladí ľudia konať protispoločensky a protiprávne.

V súvislosti s kriminálnym a delikventným správaním detí a mládeže Upozorňujú O. Matoušek a A. Kroftová[3] na niekoľko aktuálnych trendov. Detská delikvencia a kriminalita rapídne narastá, je stále organizovanejšia a brutálnejšia. Negatívnym faktom je, že vo výchovných a prevýchovných inštitúciách sa delikventné deti dostávajú do kontaktu s menej narušenými a nepriaznivo na nich vplývajú. Ďalším trendom v tejto oblasti je fakt, že u detí dochádza k akcelerácii celkového psychosociálneho vývinu, sú psychicky vyspelejšie a preto môžu byť skôr zodpovedné za svoje činy, v porovnaní s predchádzajúcimi generáciami.

Delikvencia detí a mládeže v súčasnosti znamená signifikantný problém, a to z hľadiska právneho, sociologického, pedagogického (špeciálno-pedagogického) i psychologického. Je jedným z viacerých sociálno-patologických javov, ktoré v poslednom období zaznamenali enormný nárast v intenzite i frekvencii prejavov. Konštatujeme, že medzi najaktuálnejšie otázky problematiky zaraďujeme výskyt delikvencie u neustále mladších vekových kategórií, ktorých činy sú čoraz závažnejšie. V porovnaní s nedávnou minulosťou sa na protispoločenských aktivitách podieľajú v stále výraznejšej miere dievčatá, ktoré v minulosti z genderového hľadiska nevykazovali toľko negatívnych symptómov, ako chlapci.

Významným zdrojom prejavov sociálneho narušenia býva príslušnosť detí alebo mladých ľudí k protispoločensky orientovaným subkultúram. Konkrétne kriminálne subkultúry zdôvodňujú kriminálne činy ako primerané a náležité normy konania, ktoré sú reakciou na nimi subjektívne vnímanú nespravodlivosť zo strany väčšinovej spoločnosti. Zdrojom kriminálnych resp. delikventných činov býva v tomto prípade subjektívne presvedčenie, že spoločnosť upiera jednotlivcovi alebo skupine niečo, na čo má bezpodmienečne právo. Tento pocit môže vzniknúť na základe skutočnej, alebo neoprávnene

---

[2] Komárik, E. 1999. Pedagogika emocionálne a sociálne narušených. Bratislava: UK, 1999

[3] Matoušek, O., Kroftová, A. 2003. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 2003

vnímanej nespravodlivosti, čo však nemá markantný vplyv na postoje a názory. Kriminálna subkultúra rieši vnímanú nespravodlivosť vlastnými silami v súlade s vlastným kódexom spravodlivosti a považuje to za správne.

Podľa C. Kyriacoua[4] klasifikujeme tri druhy kriminálnych subkultúr, vyskytujúcich sa v spoločnosti:

Prvá je zločinecká subkultúra, ktorá sa orientuje na nezákonné aktivity za účelom zisku, krádeže a organizovanú kriminalitu. Zaoberá sa nezákonným predajom výnosov majetkovej kriminality.

Konfliktná subkultúra koná násilne voči iným skupinám, subkultúram, pričom v pozadí týchto činov primárne nie sú ekonomické zisky, ani kontakty na organizovaný zločin. Motiváciou k takémuto konaniu bývajú agresívne impulzy. Typické pre túto subkultúru je násilie rôzneho druhu a vojny gangov.

Únikovú subkultúru tvoria jednotlivci marginalizovaní spoločnosťou, lebo nie je v ich silách alebo schopnostiach prispôsobiť sa pravidlám väčšinovej kultúry či spoločenstva. Charakteristické sú aktivity ako záškoláctvo, toximánia, túlanie a bezdomovectvo.

Kriminálne subkultúry môžeme podľa O. Matouška a A. Kroftovej[5] ďalej vnútorne diferencovať na päť skupín kriminálnych spoločenstiev:

Stabilné a integrované skupiny sa zvyčajne vytvárajú v prostredí, v ktorom sú delikventné normy uznávané i dospelými členmi, ktorí do istej miery zastávajú funkciu edukátorov v oblasti kriminálnych noriem a spôsobov správania (napr. rómske gangy).

Neintegrované a nestabilné skupiny sa vyznačujú vysokou mierou násilnej činnosti. Vznikajú v relatívne nestabilnom prostredí, v ktorom sa chce mládež presadiť, ukázať svoju silu opozičným, rebelantským správaním a preukazovaním odvahy. Niektorí autori používajú na označenia tejto subkultúry pojem subkultúra násilia. Spory vo vnútri skupiny sa riešia agresívne, vysoko sa hodnotí hostilné vystupovanie a používanie zbraní.

Členmi drogovej subkultúry sa najčastejšie stávajú mladí ľudia, ktorým sa nepodarilo splniť očakávania väčšinovej spoločnosti, ani delikventných skupín. To, že neuspeli v žiadnom spoločenstve, z nich robí outsiderov, ktorí sa spájajú do skupín a navzájom sa podporujú. Podliehajú alkoholu, drogám a sexuálnej promiskuite. Žijú na okraji spoločnosti, získavajú prostriedky žobraním, drobnými krádežami alebo predajom drog.

Rasistická subkultúra má štandardne prepracovanú ideológiu a stavia na dlhej histórii rasistického hnutia. Pravdepodobne najznámejšou rasistickou subkultúrou je skinheads. Počiatky hnutia siahajú do Anglicka, kde vzniklo ako reakcia robotníckej mládeže na kultúru hippies a na rastúce prisťahovalectvo, ktoré ohrozovalo uplatnenie sa na trhu práce miestnych, poväčšine nízko kvalifikovaných mladých ľudí. Vyzdvihovali patriotizmus a uprednostňovali agresívne športy, rodinu a odmietanie drog. K radikálnej pravici sa postupne priklonili pod vplyvom punkerského hnutia a hospodárskej recesie v Británii sedemdesiatych rokoch. Na náš kontinent sa hnutie dostalo približne v osemdesiatych rokoch a po komunistických prevratoch prichádza extrémistická vetva modifikovaná myšlienkami nemeckého neonacizmu i do strednej Európy. V súčasnosti existuje i neagresívna frakcia, tzv. S.H.A.R.P., alebo ľavicovo orientovaná skupina, sympatizujúca s filozofiou marxizmu - redskins.

Poslednú skupinu tvoria pseudonáboženské sekty. Najznámejšou subkultúrou v tejto kategórii je satanizmus. Vo všeobecnosti sa považuje za náboženskú sektu, hoci satanistické

[4] Kyriacou, C. 2005. Řešení výchovných problémů ve škole. Praha: Portál, 2005

[5] Matoušek, O., Kroftová, A. 2003. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 2003

učenie nemá systematickú povahu a nie je výsledkom revízie niektorého z tradičných náboženstiev, ako to býva u „pravých“ siekt. Na čele nestojí žiadny autoritatívny vodca a nemajú žiadnu jednotnú vnútornú štruktúru. Existujú skôr nezávisle od seba a jednotlivé skupiny nie sú prepojené. U nás je počet prívržencov satanizmu minimálny. Vie sa o nich, že praktizujú niečo, ako paródie cirkevných obradov na opustených cintorínoch a v kostoloch, kde prebiehajú čierne omše s rituálmi.

Zdrojom sociálne narušeného správania môže byť aj fenomén zvaný kultúrna inkompatibilita. Tento jav vychádza z faktu, že každá kultúra má zaužívanú stabilnú sústavu noriem – prípustných a žiaducich spôsobov správania, ktoré majú štandardne korene v náboženstve. Zdrojom protispoločenského konania potom môže byť odlišnosť mravných noriem v niektorých kultúrach. Pri kontakte rôznych kultúr v prípade, že súčasťou normatívnej výbavy societ je tolerovanie až vyžadovanie rozdielneho prístupu k členom vlastnej komunity a k príslušníkom iných spoločenstiev, môže nastať situácia, že činy, ktoré sú v jednej kultúre akceptované a žiaduce, sú v druhej odmietané, až trestané. Čerpajúc z histórie zosumarizoval E. Komárik[6] päť základných spôsobov prekonávania kultúrnej inkompatibility:

Eliminácia slabšej, menšej kultúry dominantnou, majoritnou, čo znamená, že dochádza k absolútnemu pohlteniu minoritnej kultúry.

Segregácia kultúr sa vyznačuje opatreniami, zamedzujúcimi styku dvoch kultúr prostredníctvom fyzickej alebo sociálnej izolácie.

Asimilácia slabšej kultúry silnejšou sa prejavuje výraznými snahami o bezvýhradné prijatie noriem a hodnôt dominantnejšej kultúry minoritou, na úkor zrieknutia sa vlastnej kultúry a tradícií.

Tolerancia je vzájomné akceptovanie a rešpektovanie rozdielov pri vzájomnom kontakte. Obidve kultúry, ktorých interakcia nastane, rešpektujú svoje hodnotové systémy. Problémy nastávajú v prípade, ak je isté konanie v jednej kultúre prijateľné a v druhej je naopak neakceptovateľné.

Multikulturalita znamená osvojovanie si prvkov všetkých kultúr v konkrétnom spoločenstve. Vážnejšie konflikty môžu vychádzať z toho, že bázou kultúrnej identity je náboženstvo ako najvyššie hodnotové zakotvenie. Preto sa multikultúrny prístup týka vo väčšej miere spôsobov komunikácie ako hodnotových orientácií, noriem a názorov.

Kriminalita a delikvencia, ktorá vzniká na základe kultúrnej inkompatibility, nebýva páchateľmi vnímaná ako osobnostné zlyhanie vo vzťahu k normám a nesprevádza ju pocit viny. Sankcia je potom považovaná za diskrimináciu a zámernú perzekúciu kultúry alebo náboženstva.

Ďalšou príčinou kriminálneho správania sú ideologicky definované minoritné normy. Riadia sa nimi náboženské, ideologické a politické skupiny, ktoré prostredníctvom zločinov riešia a akcentujú existujúce spoločenské konflikty a problémy. Realizuje sa prostredníctvom násilnej alebo majetkovej trestnej činnosti a čin nebýva sprevádzaný vedomím porušenia zákona (napr. terorizmus).

Špecifický okruh zdrojov kriminálneho správania tvoria psychické činitele, ku ktorým zaraďujeme predovšetkým závažné poruchy osobnosti, prejavujúce sa ako abnormality týkajúce sa niektorej z dimenzií osobnosti človeka. Vo väčšine prípadov ide o trvalé až regresívne stavy, ktoré bývajú pozorovateľné už v období detstva. Prognóza sociálnych porúch prameniacich v osobnosti nebýva dobrá i napriek intenzívnej psychoterapii, pretože nevhodné vzorce správania bývajú silne zakorenené a sociálne narušení jednotlivci si

[6] Komárik, E. 1999. Pedagogika emocionálne a sociálne narušených. Bratislava: UK, 1999

vzhľadom na svoju diagnózu nezvyknú uvedomovať závažnosť následkov svojich činov. Spolupráca s nimi býva mimoriadne komplikovaná.

Vzhľadom na paradoxy a rozpory, ktoré súčasný životný štýl prináša a s ktorými sa deti a mladí ľudia musia vyrovnávať, je na nich vyvíjaný silný tlak z rôznych strán. K prejaveniu jeho negatívnych dôsledkov často stačia aj nepatrné konflikty v medziľudských vzťahoch či osobnostná predispozícia a vzniká vzdor a odmietavý postoj voči tradíciám a normám spoločnosti, čím sa potom demonštrujú vnútorne prežívané konflikty a zmätok. Prirodzenou reakciou spoločnosti je trestanie a odmietanie, čo spôsobuje ďalšie kumulovanie sociálno-patologických symptómov a únik z bludného kruhu sa pre dieťa alebo mladého človeka stáva čoraz ťažším.

„I napriek tomu, že človek ako taký je vznešená bytosť, ktorej prináleží nesmierna vznešenosť a úcta, je na druhej strane veľmi zraniteľný a často býva odkázaný na pomoc druhých ľudí.“[7] Integrácia sociálne narušených jednotlivcov je na jednej strane prístup v súlade s myšlienkou humanizmu v oblasti edukácie i v celkovej filozofii človeka, na strane druhej často znamená skoro neprekonateľný problém pre učiteľa i školu v praxi. Preto si aktuálne požiadavky edukačnej praxe vyžadujú zintenzívnenie prípravy budúcich a zlepšovanie kompetencií súčasných učiteľov v oblasti prístupu k žiakom so sociálnym narušením a poruchami správania. Efektívne riešenie tohto problému si ale vyžaduje aj splnenie ďalších podmienok, ako koordinovanú a systematickú kooperáciu všetkých inštitúcií a zložiek, participujúcich na edukácii (rodina, škola, mimoškolské inštitúcie), ktoré by aktívne a predovšetkým efektívne pôsobili v oblasti prevencie i riešenia konkrétnych protispoločenských činov a zabraňovali by recidíve.

Literatúra:

1. DIRGOVÁ, E.; AMBROZY, M.; 2008, Korelácie filozofických myšlienok Karola Wojtylu s jeho encyklikou Sollicitudo rei socialis, In: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet, Poprad, ISBN 978-80-8084-391-5
2. KOMÁRIK, E. 1999. Pedagogika emocionálne a sociálne narušených. Bratislava: UK. 192 s. ISBN 80-223-1394-7.
3. KYRIACOU, C. 2005. Řešení výchovných problémů ve škole. Praha: Portál. 152 s.
4. ISBN 80-7178-945-3.
5. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ A. 2003. Mládež a delikvence. Praha: Portál. 344 s.
6. ISBN 80-7178-771-X.
7. STANKOWSKI, A. 2003. Etopedie – úvod do resocializační pedagogiky. Ostrava: OU PF. 57 s.
8. ISBN 80-7042-257-2.
9. SVOBODA, M., ČEŠKOVÁ, E., KUČEROVÁ, H. 2006. Psychopatologie a psychiatrie. Praha: Portál. 320 s. ISBN80-7367-154-9.
10. VITÁSKOVÁ, K. 2005. Etopedie – vybrané okruhy etopedické problematiky. Ostrava: OU PF. 70 s. ISBN 80-7368-123-4.
11. ZÁŠKODNÁ, H. 2005. Psychopatologie. Ostrava: FF OU. 72 s. ISBN 80-7368-117-X.

Kontakt

PaedDr. Ružena Žarnovičanová, PhD.
Katedra pedagogiky PF UKF
Drážovská 4, 94901 Nitra
email: rzarnovicanova@ukf.sk

[7] Dirgová, E.; Ambrozy, M.; 2008, *Korelácie filozofických myšlienok Karola Wojtylu s jeho encyklikou Sollicitudo rei socialis*, In: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet, Poprad, ISBN 978-80-8084-391-5, s. 24

Význam vzdelávania seniorov v kontexte celoživotného vzdelávania ako možnosť odstraňovania ich marginalizácie v spoločnosti

Tímea Zaťková - Marián Hosťovecký

Resume:

Recent technical advances, high-tech technology and high living standard are signed on the need to implement lifelong learning in various forms. The article deals with the impact of lifelong learning, seniors and their continuing education. Except of the theoretical analysis, we provide the results of the survey, which contains the views and attitudes of seniors in relation to the possibilities of further education (continuning Ed.) at the University of the Third Age, use of progressive forms of education and ICT, such as motivation and impact of education on their quality of life.

Celoživotné vzdelávanie a učenie

Celoživotné vzdelávanie a učenie je v súčasnej znalostnej spoločnosti nevyhnutnou požiadavkou vzhľadom k dynamickým procesom spoločenských zmien. „Vzdelanie je tiež jedným z prioritných nástrojov aktívnej politiky na trhu práce, pretože vzdelaná pracovná sila je lepšie umiestniteľná na trhu práce a prostredníctvom vzdelávacích aktivít sa tak vytvárajú podmienky na znižovanie nezamestnanosti.“[1] Napriek tomu, že táto problematika nie je nová, až v druhej polovici 20. storočia sa jej začína venovať systematickejšia pozornosť, čo sa odráža i v rôznych koncepčných a legislatívnych dokumentoch. V podmienkach SR sú toho dôkazom i dokumenty ako materiál Európskej komisie Memorandum o celoživotnom vzdelávaní sa a v súlade s ním vypracovaná Koncepcia celoživotného vzdelávania v Slovenskej republike. Vychádzajúc z uvedenej koncepcie definujeme celoživotné učenie ako „všetky aktivity učenia sa počas života s cieľom zlepšiť vedomosti, zručnosti a kompetencie v rámci personálnych, občianskych, sociálnych a/alebo zamestnaneckých perspektív“[2]. V tomto ponímaní možno uviesť, že celoživotné vzdelávanie predstavuje „vzdelávanie od kolísky po hrob“, čiže nevynímajúc skupinu seniorov, ktorá je predmetom záujmu nášho príspevku.

Súčasťou politiky vzdelávania je prevencia pred sociálnym vylučovaním niektorých sociálnych skupín (imigrantov, občanov s neukončeným základným vzdelaním, občanov vyšších vekových skupín a pod.). Z toho dôvodu je kladený dôraz na dodržiavanie základných práv všetkých občanov bez ohľadu na vek, bydlisko, materinský jazyk a finančné možnosti. Rovnosť príležitostí vzdelávania sa pre všetkých a rešpektovanie ťažkostí, ktoré prináša vyšší vek sa premieta do vzdelávacích programov na získanie gramotnosti dospelých, na získanie základných zručností a na vzdelávacie programy tzv. „druhej šance“[3].

Seniori v procese celoživotného vzdelávania

Spoločnosť je charakteristická obdobím prudkých a ustavičných zmien, ktoré majú dopad na všetky generácie, na všetky vekové skupiny, avšak najhoršie sa s nimi vyrovnáva práve skupina seniorov. Preto je jednou z hlavných úloh celoživotného vzdelávania pomáhať

---

1 Ambrozy, Marián; Dirgová, Eva; *Niektoré aspekty vplyvu vzdelania na nezamestnanosť*, In: Personálny manažment – trendy na trhu práce v kontexte hospodárskej krízy, Trenčín, 2009, ISBN 978-80-8075-403-7, s. 16

2 Koncepcia celoživotného vzdelávania v Slovenskej republike- príloha 1, 2004, s.1

3 Koncepcia celoživotného vzdelávania v Slovenskej republike- príloha 3, 2004, s.2

seniorom orientovať sa v rýchlo sa meniacom svete. Edukácia môže zabrániť ich spoločenskej izolácii, ktorá je spojená s odcudzením.

M. Hrozenská[4] uvádza, že starších ľudí možno chápať ako občanov v postproduktívnom veku (už nemusia byť zárobkovo činní), vyčlenených zákonnou normou. Patria sem ešte ekonomicky aktívni, ako aj už nepracujúci občania dôchodkového veku so špecifickými potrebami, spoločnými sociálnymi skúsenosťami a spoločne prežitými historickými skutočnosťami.

Deň odchodu jednotlivca do dôchodku predstavuje dôležitý medzník v osobnom ale aj spoločenskom živote tohto človeka. V tomto období u seniora nastáva zásadná zmena životných podmienok a možností, pre väčšinu nastupuje zmena zamestnania, bývania, pre niektorých i strata sociálnych istôt a pod. Tieto zmeny sú pre mnohých nesmierne významné, pretože možnosť ovplyvnenia životných podmienok z ich strany je minimálna, a aj na základe uvedeného možno konštatovať, že sú ohrozenou sociálnou skupinou. V spoločnosti s diferencovanou ekonomickou a sociálnou štruktúrou sú podľa Klinefeltera seniori priraďovaní k marginálnym skupinám[5]. Marginálna skupina predstavuje skupinu, ktorá sa z najrôznejších dôvodov dostala na okraj spoločnosti. Vzdelávanie v tomto prípade pomáha pri hľadaní nových sociálnych istôt, nových postojov k životu, pri hľadaní zmyslu života.

Napriek tomu, že gerontologická literatúra popisuje rôzne morfologické a funkčné zmeny organizmu a psychiky, zároveň ich však popisuje ako zmeny postupné a zdôrazňuje psychické kvality osobnosti starnúceho človeka, t.j. zachovanie kryštalickej inteligencie, získanú životnú múdrosť, skúsenosť, psychickú vyrovnanosť, možnosť optimalizácie a kompenzácie kognitívnych funkcií.[6] Je nevyhnutné zdôrazniť, že základnou premisou celoživotného učenia a vzdelávania je, že človek je schopný učiť sa vo všetkých životných etapách, starobu nevynímajúc. Toto tvrdenie je považované za východisko edukačných aktivít pre seniorov. Špecifiká edukácie v období staroby spočívajú v tom, že už nie je vyvíjaný tlak na získanie kvalifikácie, ani na jej zvyšovanie. Vzdelávanie v seniorskom období je činnosť dobrovoľná a jej účastník si sám a slobodne vyberá obsahové zameranie vzdelávania podľa vlastného záujmu. V edukácii seniorov je preto nevyhnutné:

„rešpektovať osobnosť seniora a jeho možnosti (a limity),´
pomôcť seniorom v adaptácii na starobu,
podporovať pozitívne myslenie a posilňovať sebavedomie seniorov,
brať do úvahy vekové, psychické, fyzické či individuálne diferencie starších ľudí,
efektívne komunikovať (a umožniť diskusiu),
starostlivo vyberať témy edukácie,
čo najviac do vzdelávania zahŕňať využívanie pracovných a životných skúseností a viesť účastníkov edukácie k sebavzdelávaniu“.[7]

Vzdelávanie seniorov možno v kontexte celoživotného učenia chápať ako možnosť optimalizácie adaptácie k zmeneným životným podmienkam a ako možnosť odstraňovania ich marginalizácie v spoločnosti. Okrem týchto aspektov edukácie seniorov možno špecifikovať aj nasledovné funkcie, ktoré vymedzuje E. Livečka ako základné:

funkcia preventívna – vzťahuje sa predovšetkým na výchovu k starobe a v starobe a k príprave na starobu,

funkcia anticipačná – súvisí predovšetkým s prípravou a rozhodovaním o budúcej životnej situácii (napr. zmeny spojené s odchodom do penzie či organizácia voľného času),

funkcia rehabilitačná – dotýka sa znovuobnovenia podmienok či postupov, hlavnou úlohou je riešiť vzniknuté anomálne situácie vyskytujúce sa v živote staršieho človeka,

---

4 Hrozenská, M. *Sociálna práca so staršími ľuďmi*. Martin: Osveta, 2008, s. 23
5 Sýkorová. D. *Autonomie ve stáří*. Praha: SLON, 2007, s. 49
6 Sýkorová. D. *Autonomie ve stáří*. Praha: SLON, 2007, s. 47
7 Spatenková, N. *Gerontagogické intervence.* Olomouc: FF UP, 2009, s. 37-38

funkcia posilňovacia – je považovaná za najvýznamnejšiu, má udržiavať neustály sociálny kontakt v živote seniora, týka sa podpory aktívneho života seniora (jeho záujmov, potrieb a schopností).[8]

Keďže sme svedkami demografickej regresie, v dôsledku ktorej obyvateľstvo starne a seniori sa stávajú početnou spoločenskou skupinou, objavila sa okrem potreby rozširovania zdravotných a sociálnych služieb aj potreba rozširovania ponuky v oblasti vzdelávania. Pre oblasť vzdelávania seniorov sú rozšírené najmä kluby dôchodcov, rôzne seniorcentrá a pravdepodobne najznámejšie vzdelávacie inštitúcie predstavujú univerzity tretieho veku. Univerzity tretieho veku uľahčujú seniorom adaptovať sa na novú situáciu, v ktorej sa spravidla seniori ocitnú odchodom do dôchodku. Tento typ štúdia vytvára predpoklady pre stretnutia ľudí rovnakej generácie, je súčasťou celoživotného vzdelávania a má charakter osobnostného rozvoja a nie prípravy na profesiu. Účastníci po absolvovaní štúdia nezískajú akademický titul tým akcentujeme, že vzdelávanie tu nie je cieľom, ale prostriedkom k aktívnemu naplneniu voľného času seniorov. Na vzdelávaní seniorov sa podieľajú aj iné inštitúcie ako napríklad knižnice, kultúrno-osvetové zariadenia a pod. Vzdelávanie seniorov môže byť realizované aj v inštitúciách zdravotníckej alebo sociálnej starostlivosti, aj keď v týchto zariadeniach je edukácia skôr sekundárnou a slúži na zmysluplné a aktívne vyplnenie voľného času.

Prieskum zameraný na identifikáciu bariér, motivácie a záujmov vo vzdelávaní seniorov

V predchádzajúcej časti sme sa venovali problematike celoživotného vzdelávania predovšetkým na teoretickej báze. Pozitívne hodnotíme koncepčné východiská celoživotného vzdelávania na národnej úrovni a z tohto dôvodu sme sa zamerali na konfrontáciu našich teoretických základov s prieskumom u vybranej skupiny respondentov. Cieľom realizovaného prieskumu bolo zistiť názory a postoje seniorov vo vzťahu k ich možnostiam ďalšieho vzdelávania, zamerali sme sa na zistenie ich participácie na vzdelávacích aktivitách klubov dôchodcov a na univerzite tretieho veku, jej frekvencie a využívania progresívnych foriem vzdelávania a komunikácie a to konkrétne využívanie IKT, ako i identifikovanie bariér v prístupe ku vzdelávaniu.

V prieskume bola použitá exploratívna metóda dotazníka, ktorý sme administrovali v apríli 2011 v Domove dôchodcov a domove sociálnych služieb pre dospelých s celoročným pobytom „NITRAVA“ v NitreZariadenie sociálnych služieb, s kapacitou 220 lôžok (20 lôžok - zariadenie pre seniorov, 160 lôžok - domov sociálnych služieb a 40 lôžok - špecializované zariadenie pre diagnózy Skleróza multiplex a Parkinsonova choroba). Klienti zariadenia majú k dispozícii spoločenskú miestnosť, ktorá slúži aj ako knižnica a kaplnku (kde sú pravidelné katolícke a evanjelické bohoslužby). Obyvatelia zariadenia si založili vlastný spevácky súbor a krúžok šikovných rúk (maľovanie, vyšívanie, modelovanie a pod.), v rámci ktorých majú možnosť aktívneho využitia voľného času aj edukačnými aktivitami.

Výberovú vzorku nášho prieskumu tvorilo 40 respondentov, z ktorých bolo 17 respondentov mužského a 23 ženského pohlavia s rôznym stupňom kognitívnej, socio-afektívnej a psychomotorickej úrovne. Ich zastúpenie v závislosti od dosiahnutého vzdelania bolo nasledovné: základné vzdelanie - 5 (14%) respondentov, učňovské vzdelanie 10 (25%) respondentov, stredoškolské vzdelanie s maturitou 17 (42%) respondentov, vysokoškolské vzdelanie 8 (20%) respondentov. Zastúpenie respondentov podľa veku a dĺžky pobytu v domove sociálnych služieb (ďalej len dss) uvádzame v tabuľkách č. 1 a č. 2:

[8] Livečka, E. *Úvod do gerontopedagogiky.* Praha, ÚŠI MŠ ČSR 1979

Tabuľka č.1: Vek respondentov Tabuľka č.2: Dĺžka pobytu v dss

Vek	Počet respondentov
64 rokov a menej	5
65-69 rokov	8
70-74 rokov	8
75-79 rokov	7
80 rokov a viac	12

Dĺžka pobytu v DSS	Počet respondentov
1-5 rokov	20
6-10 rokov	13
11-15 rokov	2
16-20 rokov	3
20 rokov a viac	2

Vzorku respondentov vychádzajúc z údajov o ich rodinnom stave tvorilo 5 respondentov ženatý/vydatá, 17 respondentov uviedlo stav vdovec/vdova, 8 respondentov bolo rozvedených a 10 slobodných. V nasledujúcom grafe uvádzame zastúpenie respondentov z hľadiska ich profesie, ktorú vykonávali v priebehu produktívneho veku, kde najväčšie percentuálne zastúpenie predstavovali úradnícke zamestnania.

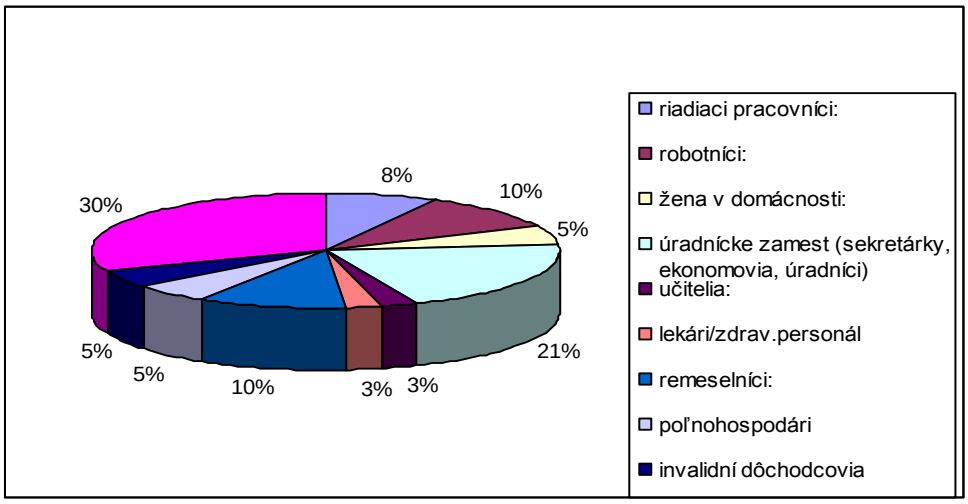

Graf č. 1 Zastúpenie respondentov podľa vykonávaného zamestnania v produktívnom veku

Napriek tomu, že sme vyššie uvedené údaje o respondentoch bližšie neskúmali, dovolíme si konštatovať na základe vlastných skúseností a preštudovanej odbornej literatúry, že patria k tým determinantom, ktoré vplývajú na účasť seniora na ponúkaných kultúrno-osvetových, spoločenských a edukačných programoch. Možno predpokladať, že aktuálny rodinný stav obyvateľa domova dôchodcov ovplyvňuje spôsob a rýchlosť adaptácie na zmenené životné podmienky, čo možno podložiť i zistením C. Határa, ktorý uvádza, že niektorí klienti sa flexibilnejšie adaptovali na domov - penzión aj vďaka pomoci manžela, resp. manželky či iných rodinných príslušníkov[9]. Aj ďalšie vyššie uvedené údaje ako vek,

[9] HATÁR, C. 2008. *Edukatívne a sociálne aspekty rezidenciálnej starostli*vosti *o seniorov*. Nitra: PF UKF, s.29, ISBN 978-80-8094-383-7.

dosiahnuté najvyššie vzdelanie a dĺžka pobytu v DSS patria k determinantám, ktoré môžu ovplyvniť mieru adaptácie, životné ašpirácie, životný štýl a pod. Všetci respondenti mali ukončenú určitú úroveň vzdelania (aj keď 5 respondentov dosiahlo iba základné vzdelanie), čiže boli gramotní a vzdelaní, čo ich predurčuje k možnosti v edukácii pokračovať. Pri zisťovaní aké vzdelávacie zariadenia seniori navštevujú musíme konštatovať, že z celkového počtu 40 respondentov iba 5 respondentov uviedlo, že navštevuje klub dôchodcov. Na otázku, či navštevujú univerzitu tretieho veku 100% respondentov odpovedalo záporne aj napriek tomu, že v meste Nitra je možnosť zúčastňovať sa vzdelávacích aktivít univerzity tretieho veku dokonca na dvoch verejných univerzitách (SPU, UKF) a väčšina respondentov mala dosiahnuté stredoškolské vzdelanie s maturitou, ktoré je podmieňujúce pre možnosť štúdia na univerzite tretieho veku, ba dokonca v prieskumnej vzorke boli zastúpení i vysokoškolsky vzdelaní respondenti. V ďalšej položke sme sa zamerali na skúmanie záujmu seniorov k štúdiu na univerzite tretieho veku, kde s poľutovaním konštatujeme, že postoje k záujmu o štúdium boli skôr negatívne (tabuľka č. 3), keďže záujem študovať prejavilo spolu iba 10 respondentov v odpovediach „určite áno“ a „skôr áno“.

Tabuľka č. 3 „Mali by ste záujem študovať na univerzite tretieho veku?“

Mali by ste záujem študovať na univerzite tretieho veku?	
určite áno	6
skôr áno	4
skôr nie	16
určite nie	10
Neviem	2
Neodpovedali	2

Negatívny postoj k možnosti ďalšieho vzdelávania respondentov sa nám potvrdil aj v ďalšej otázke, kde sa 42 % respondentov vyjadrilo, že skôr nemajú záujem o ďalšie vzdelávanie (Graf č. 2)

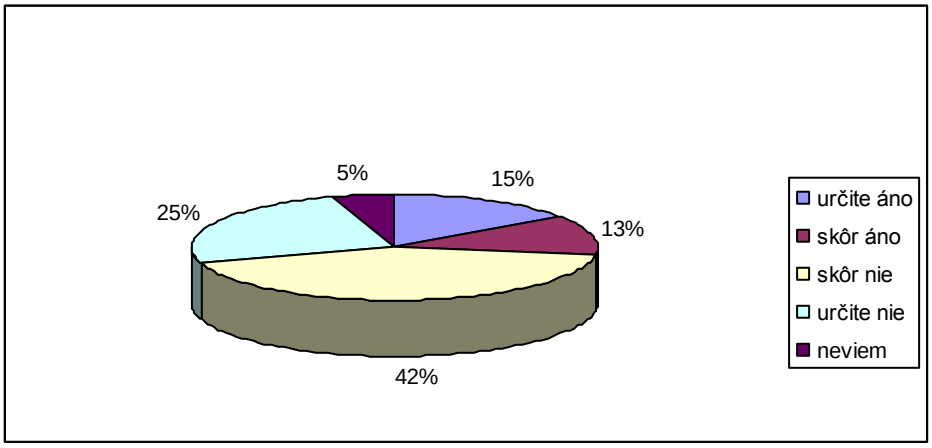

Graf č.2 Záujem respondentov o ďalšie vzdelávanie

Pri zisťovaní preferovaných vzdelávacích aktivít, respondenti, ktorí v predchádzajúcej položke odpovedali, že by mali záujem o vzdelávacie aktivity by si vybrali ich zameranie v tomto poradí: ručné práce, za ktorými sa umiestnilo duchovno (rozvoj duchovnej oblasti) a zdravie a zdravý životný štýl v rovnakom zastúpení odpovedí, nasledovala práca s počítačom,

za ktorou sa umiestnili na rovnakom mieste umelecké činnosti (hra na hudobnom nástroji, tanec, spev...) a šport a športové aktivity.

Pri ďalších dvoch položkách dotazníka sme nezískali odpovede od všetkých respondentov, pretože nie všetci sa k nim vyjadrili. Iba 28 respondentov odpovedalo na položky, či sa zúčastňujú nejakých vzdelávacích aktivít a ktorých, a ak sa nezúčastňujú mali vysvetliť svoje dôvody.

Pri zisťovaní príčin nezáujmu o vzdelávanie respektíve neúčasti na vzdelávacích aktivitách odpovedalo 11 respondentov. Seniori uvádzali najmä tie dôvody, ktoré sú spojené s ich zmeneným zdravotným stavom, senzorickými zmenami a malou informovanosťou. V odpovediach sa ako príčina objavila i odpoveď „šach“, o ktorej však môžeme iba predpokladať, že vyplynula zrejme z nepochopenia otázky, keďže seniori v danom zariadení trávia svoj voľný čas aj hraním šachu. Výsledky uvádzame v nasledujúcom grafe.

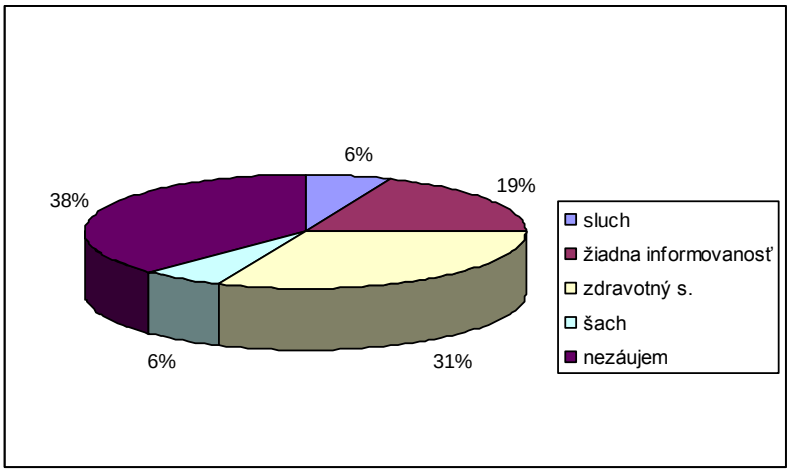

Graf č. 4 Príčiny neúčasti na vzdelávacích aktivitách

Na druhej strane môžeme konštatovať, že tí, ktorí odpovedali kladne a vzdelávacích aktivít sa zúčastňujú (spolu 17 respondentov) uvádzali najmä participáciu na aktivitách, ktoré sú poskytované v prostredí DSS Nitrawa, a to boli konkrétne bowling, futbal, spev a ergoterapia.

Keďže zo získaných údajov môžeme konštatovať nízky záujem o vzdelávacie aktivity a tým aj malú participáciu seniorov na týchto edukačných činnostiach, zaujímalo nás akými činnosťami trávia svoj voľný čas najčastejšie. V grafe č. 5 uvádzame percentuálne zastúpenie jednotlivých odpovedí.

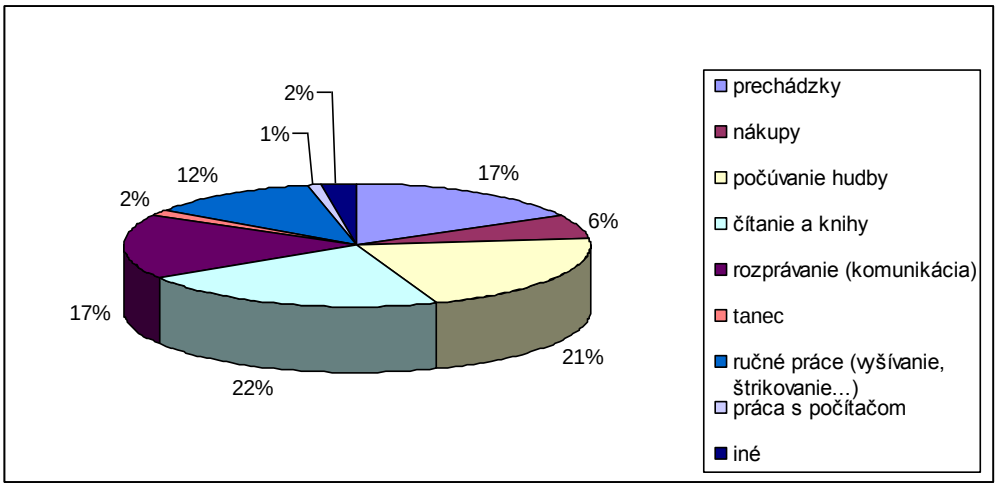

Graf č. 5 Trávenie voľného času seniorov

Napriek predchádzajúcim zisteniam relatívneho nezáujmu seniorov o vzdelávanie môžeme konštatovať, že najväčšie percento respondentov trávi svoj voľný čas čítaním, ktoré možno zaradiť k istému druhu sebavzdelávacích aktivít. Na základe tohto výsledku možno usudzovať, že veľký počet seniorov uprednostňuje samostatne riadené aktivity, čo môže byť spôsobené rôznymi subjektívnymi i objektívnymi príčinami ako napríklad zhoršený zdravotný stav, narušené medziľudské vzťahy, obmedzená ponuka záujmových aktivít v zariadení a pod.

Je nepochybné, že podmienkou účinného vzdelávania v každom vekovom období je primeraná motivácia a o to viac je táto požiadavka signifikantná vo vzdelávaní seniorov, keďže vychádza z princípu dobrovoľnosti, z tohto dôvodu je tu významná najmä motivácia vnútorná. Motivácia (z lat. moveo – hýbem, motus – pohyb, podnet) je vnútorná príčina (pohnútka) správania. Prejavuje sa zvýšením aktivity a mobilizáciou (energetizáciou) síl organizmu. V zameraní motivácie sa uplatňuje osobnosť človeka, jeho hierarchia hodnôt, skúsenosti, schopnosti a naučené spôsobilosti. Motivácia dospelých je zvyčajne založená na uspokojovaní ich psychických, telesných a sociálnych potrieb a záujmov. V našom prieskume sme sa z tohto dôvodu zamerali okrem vyššie uvedených oblastí i na zisťovanie motivácie vo vzdelávaní seniorov. Najviac respondentov uviedlo rozšírenie vedomostí a zručností (40%) za motívy, ktoré by ich podnietili ku vzdelávaniu. Na druhom mieste sa umiestnil kontakt s inými ľuďmi (30%), nasledoval sebarozvoj (17%) a vyplnenie voľného času (10%).

Za najväčšie prekážky a bariéry v prístupe k vzdelávaniu, ako sa nám už potvrdilo aj v predchádzajúcich položkách, seniori považujú svoj zdravotný stav (44%), s čím predpokladáme, že je spojená aj ďalšia prekážka, ktorú uvádzali na druhom mieste a to vzdialenosť vzdelávacieho zariadenia (20%), keďže väčšina seniorov má ťažkosti s mobilitou. K prekážkam zaraďovali respondenti aj obmedzené finančné možnosti (17%), na základe ktorých seniorov možno považovať v tejto oblasti za marginalizovanú skupinu, keďže uvedený stav nedokážu zmeniť. Prekvapivo uvádzali respondenti ako prekážku v prístupe k vzdelávaniu i nedostatok času (9%), ktorý odôvodňovali najmä tým, že väčšinu času trávia návštevami zdravotníckych zariadení a lekárskymi vyšetreniami, čo sa opäť spája s ich zdravotným stavom. V tejto položke teda sumarizujeme, že prekážky, ktoré seniori pociťujú ako dominantné sú zdravotný stav, za ktorým nasleduje ekonomický aspekt.

Jednou z ďalších determinánt, ktoré môžu ovplyvňovať aktívnu účasť seniorov v rámci rôznych druhov aktivít a tým i v rámci edukácie, je rozvoj ich komunikačných zručností a schopnosť práce s informačno-komunikačnými prostriedkami, preto sme sa z tohto dôvodu zamerali aj na zisťovanie prevažujúcich foriem komunikácie respondentov a ich vzťah k výpočtovej technike a internetu. Aj keď si uvedomujeme, že nami skúmaná vzorka respondentov spadá do generácie, pre ktorú počítače nepredstavovali nevyhnutnú súčasť ich produktívneho života, ale na základe skúmaných údajov možno usudzovať o schopnosti ich adaptácie k meniacim sa spoločenským podmienkam. Aj podľa Národnej stratégie Slovenskej republiky pre digitálnu integráciu možno seniorov zaradiť ku skupinám občanov ohrozených digitálnym vyčlenením, čo podľa nášho názoru v konečnom dôsledku môže vplývať na ich spoločenskú izoláciu vo vzťahu k iným skupinám.

Nami skúmaní respondenti preferujú osobnú komunikáciu prostredníctvom osobnej návštevy príbuzných a známych (54 %), za ktorou nasleduje telefonický kontakt (44%) a iba 2 % opýtaných využívajú komunikáciu cez internet. Na základe odpovedí respondentov sme zistili, že z celkového počtu prieskumnej vzorky 5 respondentov ovláda prácu s počítačom a využívali počítač i počas výkonu svojho zamestnania. Ale pri porovnaní predchádzajúcich položiek, musíme konštatovať, že iba 1 respondent uviedol, že trávi svoj voľný čas prácou na počítači a v otázke o aké vzdelávacie aktivity by seniori mali eventuálny záujem niekoľkí z nich (4 respondenti) uviedli aj prácu s počítačom.

Faktorov, ktoré ovplyvňujú digitálne vyčleňovanie znevýhodnených skupín, je viacero. Môžu mať finančný, vzdelanostný, zdravotný, alebo geografický charakter, rovnako však

môžu existovať aj technické bariéry. Práve vyžívanie elektronických verejných služieb by týmto znevýhodneným skupinám prinieslo zvýšenie kvality života, možnosť prístupu ku vzdelaniu, práci či účasti na procese rozhodovania verejnej správy, tiež by zlepšilo ich informovanosť a sociálne začlenenie. Nemenej dôležitá je možnosť kvalitnejšieho poskytovania sociálnych služieb a zdravotnej starostlivosti.[10]

Záver

V závere konštatujeme, že aj keď v súčasnosti existujú koncepčné dokumenty a i samotná legislatíva podporuje edukatívnu starostlivosť o skupinu starších občanov a zakladajú sa, rozširujú zariadenia poskytujúce možnosti pre celoživotné vzdelávanie seniorov v SR, kriticky musíme sumarizovať, že realita a prax ich vzdelávania je problematická. Seniori vzhľadom k špecifikám svojej skupiny majú sťažený prístup k týmto možnostiam. V našom prieskume respondenti potvrdili, že najväčšie prekážky tvorí ich zdravotný stav, malá informovanosť o možnostiach vzdelávania a trávenia voľného času mimo prostredia DSS a rovnako i nízka osobná motivácia respondentov.

Na Slovensku v súčasnosti tvoria ľudia starší ako 65 rokov 12% slovenskej populácie. Na základe prognóz Štatistického úradu Slovenskej republiky o demografickom vývoji populácie podľa vekových skupín, vzrastie toto percento do roku 2030 na 20%. Reakciou na potreby starnúceho obyvateľstva v informačnej spoločnosti je možnosť poskytovať starším ľudom šancu na nezávislejší život a podporiť ich aktívnu účasť v spoločnosti prostredníctvom ich zapájania do záujmovej a vzdelávacej činnosti. Skupina seniorov je veľmi zraniteľná a opatrenia vedúce k zabráneniu jej vyčlenenia v spoločnosti je nevyhnutné realizovať v úzkej spolupráci s viacerými kompetentnými štátnymi inštitúciami.

Zoznam použitej literatúry:

1. AMBROZY, M; DIRGOVÁ, E.; Niektoré aspekty vplyvu vzdelania na nezamestnanosť, In: Personálny manažment – trendy na trhu práce v kontexte hospodárskej krízy, Trenčín, 2009,
2. ISBN 978-80-8075-403-7
3. Černáková, E. 2009. Celoživotné vzdelávanie učiteľov v súčasnosti. In Celoživotní vzdělávání učitelů. Praha: Tribun, s. 28-35, ISBN 978-80-7399-886-8.
4. Határ, C. 2008. Edukatívne a sociálne aspekty rezidenciálnej starostlivosti o seniorov. Nitra: PF UKF, ISBN 978-80-8094-383-7.
5. Hrozenská, M. Sociálna práca so staršími ľuďmi. Martin: Osveta, 2008, s. 23
6. KUČÍRKOVÁ, D. 2010. Pedagogické vzdelávanie pre učiteľov Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre v kontexte vzdelávania dospelých. In ICOLLE 2010. Brno: KONVOJ s.r.o., 2010, s. 147-156. ISBN: 978-80-7302-154-2
7. Livečka, E. Úvod do gerontopedagogiky. Praha, ÚŠI MŠ ČSR 1979.
8. palán, Z. 2003. Základy andragogiky. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, ISBN 80-86723-03-8.
9. Petřková, A., Čornaničová, R. 2004. Gerontagogika. Olomouc: UP, ISBN 80-244-0879-1.
10. Spatenková, N. 2009. Gerontagogické intervence. Olomouc: FF UP.
11. Sýkorová, D. Autonomie ve stáří. SLON, Praha 2007, s. 47
12. KOMISIA EURÓPSKYCH SPOLOČENSTIEV. 2000. Memorandum o celoživotnom vzdelávaní sa. Pracovný materiál Európskej komisie [online].

[10] Národná stratégia Slovenskej republiky pre digitálnu integráciu, s. 10

Dostupné na internete: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/DalsieVzdel/VDOC/2000_memorandum_o_celozivotnom_vzdelavani.pdf (11. 4. 2011)
13. Koncepcia celoživotného vzdelávania v Slovenskej republike [online]. 2004. Dostupné na internete: http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=525 (10. 4. 2011)
14. Národná stratégia Slovenskej republiky pre digitálnu integráciu [online]. 2008. Dostupné na internete: http://www.informatizacia.sk/strategicke-dokumenty-is/600s (9. 4. 2011)

Homiletická činnost ve vztahu ke společenským menšinám a marginalizovaným skupinám

Petr Živný

Resume:

Die Voraussetzungen für den Erfolg einese Predigers bei einer gesellschaftlichen Minderheit sind:-ausreichen egeistliche, homiletische und rhetorische Vorbereitung -gute Kenntnis der Mentalität, Sprache, Geschichte, Tradition, Bräuche und Kultur der marginalisierten Gruppe - Bereitschaft von dieser Gruppe Neues zu lernen und ihren Bedürfnissen entgegenzukommen -Übersetzung der Bibel und aller liturgischen Texte wie auch der Informationen der Pfarrgemeinde in die Sprache der Minderheit soweit Probleme mit der schriftlichen Form bestehen (Blinde, unzureichende Schulausbildung), geeignet sind Audio- oder Videoaufnahmen. Die Schaffung fester Bindungen zwischen dem Prediger und der Marginalgruppe ist Voraussetzung auch für ihre Entfernung aus der Isolation, Verbesserung ihrer gesellschaftlichen Kommunikation und auch ihre Integrierung in die überwiegende Gesellschaft. Der Prediger sollte in diesem Sinne die Rolle eines gewissen „Begleiter"s oder „Übersetzers" haben, der durch seine Tätigkeit diesen gesellschaftlich notwendigen Prozess erleichte würde.

1. Existence menšin v evoluci společnosti

Vzájemné vztahy mezi většinovou společností a minoritními skupinami byly a jsou často zdrojem konfliktů, napětí i násilí. Vytváření negativního společenského klima nepřispívá k dobré kvalitě života jednotlivých občanů a nepříznivě se ve svých důsledcích odráží v hospodářském i kulturním rozvoji celého státu.

To co odlišuje, může být psychologicky vnímáno jako prvek něčeho neznámého, spojeno s pocitem ohrožení, nebezpečí a úzkosti. Čím více je společnost uzavřená, xenofobní a založena na jakési výlučnosti, tím více je netolerantní a přímo či nepřímo potlačuje, pronásleduje i zcela likviduje menšiny. Takových příkladů je možné najít v dějinách celou řadu, jako např. pronásledování a postupná likvidace Židů, Romů a skupin s jinou sexuální orientaci během II. světové války ze strany nacistického Německa. K podobným jevům docházelo i v náboženské oblasti, kdy většinová církev potlačovala jiná vyznání, jako tomu bylo při pokřesťanšťování pohanských národů anebo při násilné rekatolizaci v roce 1620, kdy docházelo i k popravám či k nucenému vyhoštění ze země. Toleranční patent Josefa II. ze 13. října 1781 znamenal změnu. Otevřel možnost působení několika menšinových církví v rámci Rakousko-Uherské monarchie, a i přes značné omezení jejich působení ve vztahu k římskokatolickému společenství, tím vytvořil základ budoucí církevní plurality, tak jak ji vnímáme dnes.

V náboženské oblasti dochází v polovině 19. století k rozvoji ekumenického hnutí a ke vzájemné spolupráci různých vyznání. Tento trend nadále pokračuje, i přes některé fundamentalistické tendence. Církve by se ale měly více zamyslit nad otázkou, jak oslovit společenské minority a v rámci misie je začleňovat do existujících farních obcí. Činnost duchovních by mohla přispět k celkovému přiblížení sociálních skupin a k ozdravění mezilidských vztahů.

Jak citlivá je otázka integrace Romů v naší společnosti, bylo zřejmé po obnově kapitalismu v České republice roku 1989, která způsobila větší nezaměstnanost, problémy s byty a xenofobii, následkem které Romové začínali ve velkém množství emigrovat do zahraničí, především do Kanady a poukazovat na diskriminaci ve své vlasti. Také události v

Krupce na Teplicku ze dne 9. 4. 2011 jasně ukazují, že problémy dosud přetrvávají a napětí ve společnosti pokračuje. Došlo dokonce k fyzickému napadení katolického duchovního východního obřadu, který spolu s farářem Českobratrské církve evangelické konal ekumenickou bohoslužbu na místě, po kterém měl jít předem soudně schválený průvod účastníků Dělnické strany sociální spravedlnosti. Když na dvojí žádost Policie České republiky se náboženské shromáždění odmítlo rozejít a pokusilo se zatarasit cestu členům DSSS, ozbrojené složky fyzicky a s použitím dělobuchů tuto bohoslužbu rozehnala. Různá politická seskupení nabízejí způsoby, jak problémy minorit řešit, scénáře se ale značně liší.

Sociální menšiny mohou být přínosem pro celou společnost a pozitivně ovlivňovat a obohacovat její tvořivost i celkový růst. Příkladem kulturnosti a vyspělosti je Švýcarská konfederace, ve které se mluví čtyřmi úředními jazyky (němčina, francouzština, italština, rétorománština) a kde v plné svornosti vyvíjejí činnost i různá křesťanská vyznání. Současně v zemi žije rozsáhlý počet cizinců a jejich počet se neustále zvětšuje. Integrace národů i sociálních skupin tedy není utopií. Problémem však je, jak toho v konkrétních podmínkách dosáhnout.

Malý encyklopedický slovník[1] definuje "Minoritu jako menšinu. Minoritní skupiny mohou být skupiny národnostní, náboženské, rasové, atd. Pojem minorita se používá často záměnně s pojmem etnická skupina". Menšina obecně označuje menší část z nějakého celku, obvykle ve smyslu: méně než jedna polovina celku. Pojem většina a menšina se tedy vždy vztahuje k počtu osob. Toto rozdělení existuje v lidské společnosti od jejího počátku a bylo ovlivněno i biologickými rozdíly. V širším hledisku můžeme rozlišovat následující menšiny: věkové, národnostní a jazykové, náboženské, kulturní, sociálně-ekonomické znevýhodněné skupiny obyvatelstva (bezdomovci, nezaměstnaní, vězni), sexuální (LGBT), fyzicky či psychicky handicapovaní (slepci, oligrofrenici, toxikomané). Zajímavé jsou studie[2] o vztahu menšiny k většině. Z nich vycházejí překvapivá zjištění. Moscovici a Faucheux se domnívají, že základní motivací lidí je nepřijímat stanovisko menšiny, ale i tlak ze strany menšiny není nulový, pokud působí přesvědčivě a je jednotná a soudržná. V soukromí často vzbuzuje i sympatie. Menšiny se nacházejí v určitém ohrožení, a proto jsou aktivnější, odpovědnější a snaží se početně rozrůst. U náboženských menšin často panuje přesvědčení o jakémsi vyvolení, předurčení, zvláštní úloze, ze které můžeme vycházet vysoké sebevědomí, odvaha, víra, přesvědčivost o pravdě. Nezanedbatelná je i silná myšlenka nacionalismu, na které staví svojí politiku např. DSSS. Zatímco většina usiluje o status quo, o nadvládu a formálně žádá o uznání této hegemonie, menšina je v pozici defenzivní, působí individuálně, snaží se vyvolat pochybnosti o pravdách hlásaných většinou, otřást její stabilitou a ukázat dokonalá řešení. Podle Nemetha působení minorit stimuluje divergentní myšlení. Člověk by se měl tedy v praxi konfrontovat se stanovisky svých protivníků a různých menšinových skupin. Vzájemné působení menšiny na většinu a opačně se tedy zdá užitečné z hlediska pokroku celé společnosti. Existují tedy dostatečné důvody, aby se odborné práce výše uvedenou problematikou zabývaly.

2. Hlásání evangelia marginalizovaným skupinám

Mohou církve ve svém působení významným způsobem vést k přiblížení a k integraci malých, marginalizovaných skupin? Jakou inspiraci a příklad najdeme v postojích, chování a kázání Ježíše Krista, jak jsou zaznamenány v knihách Nového zákona? Židé se považovali za tzv. vyvolený národ,"spása je ze Židů"(Jan 4,22) a zakládali si na víře v jednoho Boha. Před okolním pohanským světem byli značně uzavřeni, i když paradoxně kněžský úřad obdrželi od pohanského krále Melchisedecha z Babylónie. "Tu es sacerdos in aeternum secundum

[1] Malý encyklopedický slovník, s. 719

[2] Nemeth, Ch., Goncalo, J., Influence and Persuasion in Small Groups, s.1-23

ordinem Melchisedech" (Ž 110,4). Ježíš Kristus do určité míry byl této mentality poplatný, když např. hovořil s ženou z Týru: "Nech napřed nasytit děti. Neboť se nesluší vzít chléb dětem a hodit jej psům." (Mk 7, 27) anebo "Na cestu pohanům nevstupujte, do samařské obce nechoďte, jděte raději ke ztraceným ovcím z lidu izraelského" (Mt 10,5-6). Přesto však značně vybočuje z dobových konvencí, když hovoří na veřejnosti s ženou, navíc s cizinkou. To bylo velmi nezvyklé. < Samařská žena mu odpoví: "Jak ty, jako Žid, můžeš chtít ode mne, Samařanky, abych ti dala napít?" Židé se totiž se Samařany nestýkají. > (Jan 4,5-43). Ježíš se obrací v rámci židovského národa na sociální skupiny jako byli veřejní hříšníci, celníci, nevěstky, atd. (Jan, 8,1-11, Lk 15, 1-10). Lze předpokládat, že tyto osoby se kály ze svých hříchů a toužily po obrácení, jinak lze těžko pochopit, že by Ježíš svou přítomností chtěl legalizovat jejich pochybení. Jeho společenský styk a stolování s těmito skupinami na okraji společnosti se ale přesto staly předmětem jeho kritiky, především ze strany farizeů. Základním faktorem je však Ježišovo ztotožnění s osobami na okraji, nejslabšími a trpícími: "Amen pravím vám, cokoliv jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili" (Mt 25, 40), a rovněž: "Amen, pravím vám, cokoliv jste neučinili jednomu z těchto nepatrných, ani mně jste neučinili. A půjdou do věčných muk, ale spravedlivý do věčného života" (Mt 25, 45-46). V rozboru celého podobenství (Mt 25, 31-46), kterým je vytyčena základní životní linie pokřtěného v Krista, jsou vyjmenovány možné kategorie strádání a marginalizace: "Hladový jsem byl a nedali jste mi jíst, žíznil jsem a nedali jste mi pít, byl jsem na cestách a neujali jste se mne, byl jsem nahý a neoblékli jste mě, byl jsem nemocen a ve vězení, a nenavštívili jste mě". Je to jakási Ježíšova výčitka. V jeho slovech je zcela jasné etické nasměrování každého křesťana: být blízko a posloužit právě tomu nepatrnému bratru či sestře. Ježíš posílá své učedníky, aby hlásali evangelium všemu stvoření (Mk 16,15-16). V tom je univerzalita misie, ale zvláštní specifikum je, aby učednící byli blízko chudým a trpícím. Ti mohou mít žízeň, hlad, ocitnout se bez bydlení, bez pomoci v různých potřebách, bez potřebného šatstva, cítit se bezmocni v nemoci bez jakékoliv pomoci a trpět ve vězení bez soucitu a zájmu okolí. Pro zdůraznění lze opakovat, že hlásání evangelia všemu stvoření v praxi znamená: obracet se s láskou ke všem kategoriím lidské rodiny, aniž bychom někoho z tohoto celku vyňali.

3. Speciální homiletika

Zcela specifickou formou komunikace zvěstování, verbální a neverbální, je homiletika. Podle Vrableca[3] "Homiletika má dať odpoveď na tri otázky, ktoré, ako vraví Faith, boli vždy základom rétorickej a kazatelskej systematiky: 1. Čo je kázeň, 2. Čo je predmetom kázně, 3. Ako treba kázať". Autor, ve svých vysokoškolských skriptech, určených pro bratislavskou RCMBF, v kapitole nazvané „Adresovaná eucharistickému zhromaždieniu" poukazuje na fakt, že posluchači jsou „ pokrstení, normálně evangelizovaní a katechetizovaní, zapojení do Tela cirkve a schopni kultu". V kapitole „Vo forme virtuálného dialógu", se obrací na budoucího kazatele následujícími slovy: „Prisbôsobuje sa poslucháčstvu, jeho potrebám a schopnostiam, jeho reči a kultúre, jeho milieu života ľudského a kresťanského, jeho silným a slabým miestam. Homília je projevom starostlivosti dušpastiera, ktorý pozná a miluje božie slovo a ktorý pozná a miluje svoj ľud, a preto s ním virtuálně dialogizuje vo svojom familiarnom príhovore".[4] Bylo by však užitečné, aby se ve skriptech homiletiky student dočetl, jak mluvit nejen s dětmi, mládeží, s osobami vyššího věku, s nemocnými a umírajícími, s pozůstalými při pohřebních obřadech..., nýbrž i jak účinně promluvit k Romům, bezdomovcům, vězňům anebo osobám LGBT.

[3] Vrablec, J., *Homiletika*., s. 4.
[4] Vrablec, J., Op. Cit. s. 103-113

Vztahem mezi bohoslužebným kázáním a posluchačem se také podrobněji zabýval Masarik[5]. Autor klade důraz na dobré poznání posluchačů, komunikačního procesu a vytváření dialogu s posluchači před a během kázání. Je důležité, aby se kazatel podrobně zabýval kulturním kontextem a způsobem myšlení svých posluchačů. Vytváření dialogu před kázáním má charakter virtuální. Lze předpokládat, že může být velmi užitečný. Kladení otázek během kázání klade vyšší nároky na připravenost kazatele i jeho schopnost rychle reagovat na názory posluchačů. Tato forma homilie může pozitivně ovlivnit jejich pozornost. Základním cílem je uchovat původní téma kázání, ale mluvit tak, aby to mělo pro posluchače smysl a aby byli pozitivně provokováni a konfrontováni.

Úspěšně si vedl při homiliích, určených zejména pro mládež, papež Karol Wojtyła. I když nedocházelo ke skutečnému tématickému dialogu, dokázal na posluchače interakčně působit slovy: „Papež Vás má rád, Svatý Kopeček- plný mladých oveček, atd.“. Ti reagovali častým potleskem, smíchem, provoláváním sloganů, atd. Tím si papež dokázal udržet jejich pozornost a s úspěchem hovořit i na obtížné téma. Při jiné příležitosti pak použil několik slovních obratů v romanesku, což je dialekt, kterým se mluví v Římě.

Na našem knižním trhu se objevily v posledních letech Hellerovy a Karáskovy soubory kázání. Na Slovensku upoutala pozornost publikace polského autora Stanislawa Bieleckého, která vyšla pod názvem „Dovoľte deťom prichádzat ku mne – kázne pre deti“. Obecně je však homiletika stále ještě Popelkou mezi teologickými disciplínami, i když se najde i bohoslovecká fakulta, která se přípravě na kazatelství pečlivě věnuje, jako např. HTF UK v Praze. Je paradoxem, že kazatelství, které je pro faráře denním chlebem, bývá často okrajovým předmětem. Odborné práce neřeší otázku, kdo a jací jsou lidé, kterým je kázání určeno.

Výjímkou je Kučerova[6] publikace „Pravda a iluze moderní teologie“. V kapitole „Co znamená zvěstovat evangelium dnes“ se autor ptá: „Kdo je moderní člověk, jemuž církev zvěstuje evangelium?“. To lze považovat za základní metodologické východisko pro přípravu homilie. Jiný člověk je v Indii, jiný v pralese Amazonie a jiný zase ve střední Evropě. V rámci jedné společnosti je nutné zvolit různé metodologické homiletické přístupy: roli hraje věk, vzdělání, etnika a ideová orientace. Kučera je přesvědčen, že „modernímu člověku náboženská dimenze chybí“. Rozlišuje v této souvislosti tzv. princip vnitrosvětskosti, týkající se zaměření člověka výhradně na horizontální úroveň; princip zpředmětnění, podle kterého se člověk v konečné fázi stává předmětem a princip přetváření, který je charakterizován lidskou vůlí vytvořit „Boží“ říši, jakousi neustálou nutkavou produkcí, ze které ale vychází úzkost a nejistota. „Tradičnímu kázání lidé již nerozumějí“. Kučera navrhuje řešení: „užívat náboženskou řeč a symboly a zároveň objasňovat jejich původní existenciální smysl..., uvést do pravé životní korelace náboženskou prařeč bible a liturgie s existenciálními otázky dneška“. Jde o to, aby „zvěstování církve osvětlovalo výšiny toho, co se děje v životě současnosti“. V každém případě, by měl kazatel dobře analyzovat cílovou skupinku, ke které bude mluvit a hovořit jejím jazykem, a to nejen ve smyslu lingvistickém.

Pod speciální homiletiku by bylo možno zařadit právě specifickou přípravu kazatele pro společenské menšiny a marginalizové skupiny. Příkladem nám může být svatý Pavel, velký apoštol národů. „Těm, kdo jsou slabí, stal jsem se slabým, abych získal slabé. Všem jsem se stal vším, abych získal aspoň některé (1 Kor 9, 22). V této pružné schopnosti se přizpůsobit, adaptovat, přiblížit, spočívá tajemství úspěšného hlásání evangelia. Liguš ve své publikaci „Teologické systémy“ v kapitole „Kritika súčasného zvestovania“ uvádí názor Helmuta Thielicka, který se na evangelizaci dívá kriticky. I když tento německý teolog zemřel v roce 1985, jeho postřehy jsou stále aktuální. Hovoří např. o jakési rozdvojenosti mezi tím, co věřící

---

5 Masarik, A., *Bohoslužebná kázeň a posluchač:* in Homiletická činnost cirkví a kvalita súčasného života, str. 69.

6 Kučera, Z., Pravda a iluze moderní teologie, s. 91-93

žijí v neděli v kostele a mezi tím, s čím se setkávají ve všedních dnech. Kazatelé nedokáží současného člověka oslovit. Kázání jsou nudná a odtržená od reality, kterou lidé prožívají. Thielick chce „vysvobodit kresťanské dogmy zo sféry nadpozemskosti, vyviesť církev z ghetta a dostať ju naspäť na zem do všedného života, tj. "na miesto, kde človek prežívá svoj skutečný profánny život". Liguš[7] zdůrazňuje, že „zvestovanie Božieho Slova sa tu vidí ako pomoc vedieť sa správne orientovať v každodennom živote". Se zvláštním zřetelem to platí pro společenské menšiny.

4. Homiletické projekty a jejich realizace

Je zřejmé, že dnešní náboženská krize v Evropě, charakterizovaná nízkým počtem účastníků na nedělních bohoslužbách, poklesem křtů a církevních svateb, stále menším zájmem o kněžskou službu i o vstup do mužských a ženských řádů a kongregací, způsobuje, že samotná homiletika se dostává někam na okraj s tvrzením, že stejně nemá smysl se jí zabývat, protože lidé se při kázání nudí, což duchovního značně demotivuje. Současně ale můžeme tvrdit, že jedna z příčin náboženské krize, by mohla být způsobená nedostatečnou připravou na kázání, které nedokáží dostatečně oslovit dnešního člověka.

Chtějí-li církve tuto náboženskou krizi překonat, pak by měly věnovat více úsílí na to, aby kandidáty na kněžství řádně duchovně zformovali a aby se z nich stali úspěšní kazatelé, nebo-li, aby uměli dobře komunikovat s lidmi. Homílie se nepronáší pouze z ambónu, ale vlastně ze všech míst, kde se kněz právě nachází v mezilidském kontaktu.

Přes veškeré krizové jevy, lze citovat i nové homiletické přístupy ve vztahu ke marginalizovaným skupinám. Zprávu o tom přináší Šoltésová[8] ve svém příspěvku, nazvaném „Využitie rómského prekladu Písma v homiletickej činnosti cirkví na východním Slovensku". Autorka se domnívá, že kazatel by se měl při přípravě své homílie dostatečně seznámit s místní obcí a v širším hledisku poznat i vývoj romské kultury, která je spjatá s určitými hodnotami a specifickou identitou. Podle Davidové[9] k tomu navíc přistupuje i jejich vnímání náboženství, „jako synkretického komplexu křesťanských názorů i vlastní víry, založené na animistickém principu". Magické praktiky jsou jeho součástí. Podle Šuleřa[10] se zdá, že Romové nevěří ve své většině v posmrtný život. I tato fakta musí kazatel vzít v úvahu. Šoltésová zdůrazňuje, že „jedna zo zásad vyjadrovania kuľtury je podľa Borthwicka jazyk. Vätšina národnostních menšín v Evrópe komunikuje v inom jazyku ako je úradný. Tieto minoritné jazyky boli počas dlhej histórie potláčané. Význam je však v prípade minorít významným symbolem identity". Pokud se týká Slovenska, existují zde četné dialekty rómského jazyka. Vyřešení problému, vidí Šoltésová, alespoň v částečné znalosti dialektu romského jazyka u kazateľov anebo v zabezpečení přítomnosti simultánního překladu. Jde o to, aby všem bylo zvěstováno Boží slovo v jejich mateřštině. Jen tak se může vytvořit hluboká citová vazba na předkládaný obsah. Základem je ovšem překlad všech textů do romštiny. Šoltésová[11] uvádí, že pro ty Romy, kteří mají málo zkušeností se psanou formou jejich jazyka, byla zřízená audio nahrávka. „Tento prístup je podobný ako projekt Slovenskej biblickej společnosti Viera je z počutia. Ekumenický preklad Novej zmluvy je k dispozícii na 12-tich audiokazetách".

I když by celá skupina byla integrována do neromské farnosti, je třeba, aby většina obce respektovala zvláštní zvyky a romský jazyk a nesnažila o násilnou asimilaci. Přítomnost romské menšiny může být obohacením celé obce (zpěvy, tance, zvyky, jazyk). Takové

---

7 Liguš, J., Bravená, N., *Teologické systémy,* s. 164-165

8 Šoltésová, V., Využitie rómského prekladu Písma v homiletickej činnosti cirkví na východním Slovensku: in Homiletická činnost cirkví a kvalita súčasného života, s. 128-134.

9 Šoltésová, V., Op. Cit. s. 128

10 Šoltésová, V., Op. Cit. s. 129.

11 Šoltésová, V., Op. Cit. s. 134.

kulturní prolínání je bezesporu vítané. Šoltésová říká, že „zodpovednosťou kazateľa je minimalizovat jazykovú bariéru pri komunikácii zvesti evanjelia, a to v akomkoľvek kontexte a kultúre. Vedomost z oboru medziľudskej komunikácie sú často podmienkou správnej filozofie a praktickej pripravy na misijnú prácu medzi minoritním obyvateľstvu na Slovensku“.

Autorovi předložené práce se podařilo v posledních letech vytvořit vzkvétající multinacionální farní obec, která se účastnila jeho bohoslužeb v římskokatolickém farním chrámu sv. Benedikta v Miláně. Její většinu tvořily Italové, ale současně do ní patřila velmi početná skupina osob hovořících španělštinou, pocházejících z Latinské Ameriky, dále pak jednotlivci jazyka anglického, německého, českého, slovenského, francouzského a hebrejského. Při bohoslužbě bylo možné vzájemné jazyky propojovat, mít k dispozici eventuální překlad, při osobním styku, žehnání a svatém přijímání každý člen obce byl oslovován ve svojí mateřštině a svým křestním jménem. To mělo velký efekt na motivaci členů obce: modlit se rodným jazykem, to znamená tu nejkratší cestu k Bohu. Při společných akcích, např. oslavě narozenin či farním divadelním představení, příslušníci různých národů mohli ukázat své tance, písně a kulturně ostatní členy obce obohatit. I když např. autor článku nemluví plyně hebrejsky, dokázal se naučit dostatečnému počtu slov, aby tak mohl základní obraty společenské konverzace realizovat. Kromě toho, některé modlitby a písně pravidelně předkládal do milánského dialektu, který lépe vyjadřuje některé city a myšlenky pro osoby, které v něm vyrostly, než to dokáže spisovná italština. Veškeré liturgické texty, modlitby, kázání a informace byly přeloženy do výše uvedených jazyků. To vedlo k velké konzistenci celé farní obce, ve které každý slyšel jazyk svého srdce a cítil se doma. Takový projekt není utopií, ale vyžaduje, aby kazatel věnoval menšinám dostatečnou pozornost, měl dobré jazykové znalosti a neustále se v nich zdokonaloval.

Jiným zdařilým projektem v této oblasti je práce „adventisty sedmého dne“ Geralda T du Preeze, pod názvem „Teaching homiletics in a multi-cultural context: South African perspective“. Autor v ní cituje Skinnera[12], který uvádí různé komunikační bariéry[13], které způsobují neschopnost rozumět kazateli. Vymezení negativních faktorů pomůže budoucímu kazateli, vyvarovat se nežádoucích zábran při komunikaci se skupinou.

Citovaná studie podrobným způsobem připravuje budoucí kazatele na činnost v multikulturálním kontextu. Obdobným způsobem by bylo možné postupovat ve školení kazatelů pro činnost v romských menšinách v Čechách i na Slovensku.

5. Závěr

Předpokladem úspěchu kazatele ve společenské menšině je:

-dostatečná duchovní, homilitecká a řečnická příprava

-dobrá znalost mentality, jazyka, hudby, historie, tradic, zvyků a kultury marginalizované skupiny

-ochota učit se od skupiny novému a vycházet ji vstříc v jejích potřebách

-překlad bible a všech liturgických textů, včetně farních informací v jazyku menšiny

-pokud se vyskytují problémy se psací formou (slepci, nedostatečné školní vzdělání), vhodné je použití audio e video nahrávky. Vytvoření pevných psychických a sociálních vazeb mezi kazatelem a marginální skupinou je i předpokladem jejího vyvedení z izolace, zlepšení

[12] T du Preez, G., Teaching Homiletics in a multi-cultural context. s. 42

[13] T du Preez, G., Op. cit. s. 42: “1. Differences in mental images, 2. Differences in verbal symbols, 3. Differences through unclear objectives, 4. Differences through irrelevant presentation.“ Dále pak T du Preeze pokračuje: „One of the factors that can lead to these and other differences is cultural differences in the homiletical approach. a) Most textbooks are Euro-American based, and consequently; b) The textbooks and metodology used in the teaching of homiletics promote a format and style of preaching based on a western oriented ideology, philosophy and worldview“.

vzájemné společenské komunikace i její integrace do většinové společnosti. Kazatelé by v tomto smyslu měli důležitou úlohu "průvodců" či "tlumočníků", kteří by svojí činností usnadnili tento nesnadný, avšak velmi potřebný společenský proces.

Literatura

1. Clark, J.W., Creativity and Homiletics. Save Preachers from Boredom. /in internet: www.homiletic.org/english/Creativity%20and%20Homiletics.doc/
2. Gabal a kol., Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace. G plus, Praha, 1999, 341s., ISBN 80-86103-23-4
3. Liguš, J., Bravená, N., Teologické systémy. Univerzita Mateja Bela v Bánskej Bystrici, Pedagogická fakulta. Bánska Bystrica, 2010, 210 s., ISBN 978-80-8083-985-7
4. Kučera, Z., Pravda a iluze moderní teologie. Hledání věrohodné trascendence od moderny k postmoderně. Martin, Praha, 2004, 199 s., ISBN 80-85955-27-X
5. Masarik, A., Bohoslužebná kázeň a posluchač: in Homiletická činnost cirkví a kvalita súčasného života. Katedra evanjelikánej teológie e misie. Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Bánskej Bystrici a Združenie evanglikálnych cirkví v SR. Albín Masarík ed., Banská Bystrica, 2009, 204 s. ISBN 978-80-8083-716-7
6. Mareš, M. a kol., Etnické menšiny a česká politika: analýza stranických přístupů k etnické a imigrační politice po roce 1989. CDK, Brno, 2004, 139 s., ISBN 80-7325-050-0
7. Nemeth, Ch., Goncalo, J., Influence and Persuasion in Small Groups. University of California, Berkeley, 2004.
8. Sirovátka, T., Menšiny a marginalizované skupiny v České republice. Masarykova univerzita, Brno, 2002, 355 s., ISBN 80-210-2791-6
9. Šišková, T., (vyd.), Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Portál, Praha, 2001, 188 s., ISBN 80-7178-648-9
10. Šoltésová, V., Využitie rómského prekladu Písma v homiletickej činnosti cirkví na východním Slovensku: in Homiletická činnost cirkví a kvalita súčasného života. Katedra evanjelikánej teológie e misie. Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Bánskej Bystrici a Združenie evanglikálnych cirkví v SR. Albín Masarík ed., Banská Bystrica, 2009, 204 s. ISBN 978-80-8083-716-7
11. T du Preez, G., Teaching Homiletics in a multi-cultural context. Institute for Christian Teaching, Education Department of Seventh-day Adventists, Silver Spring, MD 20904 USA, 58 s.
12. Vrablec, J., Homiletika. Spolok sv. Vojtecha Trnava, Bratislava, 1977, 84 s.
13. Doplňkové prameny, slovníky a literatura užité v článku
14. Brown, R.E., Fitzmyer, J.A., Murphy, R.E., The New Jerome Biblical Commentary. Prentice-Hall Inc., New Jersey, 1990, 1475 s., ISBN 0-13-614934-0
15. Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. Biblické dílo Ekumenické rady církví v ČSR v Ústředním církevním nakladatelství v Praze, Praha, 1979, 978 s. 3. Malý encyklopedický slovník. Academia, Praha, 1972, 1455 s., ISBN 505-21-855

Petr Živný´s article "Homiletic activity in relation to minorities and marginalized social groups" (2011), argues that if Jesus commanded his Apostles to go and to preach the gospel to every creature (Mk 16,15-16), then evangelization cannot exclude minorities and socially

marginalized groups. This command of Christ and his compassion for persons on the margins of society is sufficiently documented in the Bible. One of the principal means of evangelizing the proclamation of God's Word is the homily. The teaching of Homiletics at universities and the manuals used for such, should be more focused on the groups on the periphery of society. If missionaries have a sufficient knowledge of the language, mentality, culture and history of marginalized groups, then the gradual inclusion of these groups in the communion of the Church will be easier. Various practical possibilities of religious integration and the first positive results in this area are illustrated in this article. The author asserts that as these marginalized groups are shown the various ways in which ecclesiastic integration is possible, they must at the same time be allowed to preserve their own identity, traditions and customs which in turn can enrich the life of other members of the Church. The intended audience of Živný's article is primarily theologians, educators, sociologists, psychologists and politicians.

PhDr. Petr Živný,
externý učiteľ na katedre psychológie FFUK v Prahe,
externí doktorand na HTF UK v Prahe,
psychológ - psychoterapeut v Miláne (Taliansko) ;
ICEAH V.le Caterina da Forlí, 58 I-20146 Milano

Sponzori konferencie:

ALTER EGO, Kežmarok
ARES SECURITY, s.r.o., Bratislava
ELVYS, s.r.o., Poprad
FANTÁZIA s.r.o. , Svit
FAX COPY, Poprad
CHISTIANIA, Poprad
INTERNET POKI ĽUBICA HANZELYOVÁ
MUZIK HIT JOZEF SIMAN
PANTHA REI, Bratislava
PIVOVARY TOPVAR , a.s. Veľký Šariš
SUBWAY bar, Poprad
VIGA, s.r.o., Rimavská Sobota
WELCOME spol. s. r. o., TATRA hotel, Poprad